

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN:2149-3243

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 34

Sayı/Number: 3

**Eylül/September
ELAZIĞ 2024**

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Firat University

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of Social Sciences

Cilt/Volume: 34

Sayı/Issue: 3

Eylül / September – 2024

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir ve TÜBİTAK, ULAKBİM TR Dizin, ASOS İndex ve EBSCO tarafından taranarak indekslenmektedir.

The Journal of Social Sciences is international refereed and indexed in TÜBİTAK, ULAKBİM TR Dizin, ASOS Index and EBSCO.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of Social Sciences

p-ISSN: 1300-9702
e-ISSN: 2149-3243

YAYIN İLKELERİ / *The Principles of Publication*

Her yıl Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere üç sayı hâlinde yayımlanır.
This journal is published three be annually in January, May and September every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.
In the Journal, Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social sciences

Yazılar yayın ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.
Articles are published after the approval of editorial and advisory board members

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring to the name of the journal.

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Cilt/Volume: 34 Sayı/Issue: 3

EDİTÖR

Editor

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR

İngilizce Dil Editörü

English Language Editor

Doç. Dr. Seçil TÜMEN AKYILDIZ

YAZI İŞLERİ

Editorial Secretary

Hilal TOKUŞ

Yazışma Adresi / Correspondence

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
23119 - ELAZIĞ

Tel : 0-424-241 54 80
0-424-237 00 00

Fax : 0-424-233 21 80

e-mail: sbedergi@firat.edu.tr

Web:

<http://sosbe.firat.edu.tr/tr/node/128>
<http://dergipark.gov.tr/firatsbed>

Dizgi / Composition

Hilal TOKUŞ

Baskı / Print:

Fırat Üniversitesi Basımevi

Tel : +90 424 2370000/4495
ELAZIĞ

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. M. Ali ÖZDEMİR (Afyon Kocatepe Ün., Afyon-Türkiye)
Prof. Dr. İskender OYMAK (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Prof. Dr. Ali Akın AKYOL (Ankara HBV Üniversitesi, Ankara- Türkiye)
Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ (Fırat Üniversitesi, Elazığ- Türkiye)
Dr. Öğr. Üye. Tamer KAVURAN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet YATKIN (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Ergün YILDIRIM (Marmara Üniversitesi, İstanbul-Türkiye)
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniversitesi, Sakarya-Türkiye)
Prof. Dr. Karl DONERT (Liverpool Hope University, Liverpool-UK)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Ruhat YAŞAR (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis-Türkiye)
Prof. Dr. Saadettin TONBUL (Fırat Üniversitesi, Elazığ-Türkiye)
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK (İnönü Üniversitesi, Malatya-Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Ion LIHACIU (Al. I. Cuza University, Iași-Romanya)
Sc. D. Prof. LU Aleksandr TSOI (Lodz University, Lodz-Polonya)

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Cilt / Volume: 34

Sayı / Issue: 3

BU SAYININ HAKEMLERİ / Referees of The Issue

- Prof. Dr. Adem BAYAR (Amasya Üniversitesi-Amasya) adembayar80@gmail.com
Prof. Dr. Ali AYHAN (İnönü Üniversitesi-Malatya) ali.ayhan@inonu.edu.tr
Prof. Dr. Ali DERAN (Tarsus Üniversitesi-Mersin) alideran@tarsus.edu.tr
Prof. Dr. Ali KILIÇ (Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi-Konya) alikilic33@yahoo.com
Prof. Dr. Attila ÖZDEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya) argor73@hotmail.com
Prof. Dr. Aydın KAYABAŞI (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya) aydin.kayabasi@dpu.edu.tr
Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ (İnönü Üniversitesi-Malatya) ebru.yilmaz@inonu.edu.tr
Prof. Dr. Fatih AYDIN (Karabük Üniversitesi-Karabük) fatihaydin@karabuk.edu.tr
Prof. Dr. Halil BAL (İstanbul Üniversitesi-İstanbul) halilbal@yahoo.com
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK (Fırat Üniversitesi-Elazığ) iycelik@hotmail.com
Prof. Dr. İdris DEMİREL (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-Ağrı) idemirel@agri.edu.tr
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ (Dokuz Eylül Üniversitesi-İzmir) ipek.deveci@deu.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet Ali AKKAYA (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İzmir) mali7akkaya@gmail.com
Prof. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP (Harran Üniversitesi-Şanlıurfa) sahinalp@harran.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep) sogukomerogullari@gantep.edu.tr
Prof. Dr. Mutlu DEVECİ (Fırat Üniversitesi-Elazığ) mdeveci@firat.edu.tr
Prof. Dr. Öznur BOZKURT (Düzce Üniversitesi-Düzce) oznurbozkurt@duzce.edu.tr
Prof. Dr. Sadullah GÜLTEN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) sadullah-gulten@hotmail.com
Prof. Dr. Saffet KARTOPU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) skartopu@hbv.edu.tr
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir) conoglu@balikesir.edu.tr
Prof. Dr. Sevil FİLİZ (Gazi Üniversitesi-Ankara) sevilb@gazi.edu.tr
Prof. Dr. Şeyma AY ARÇIN (Pamukkale Üniversitesi-Denizli) seymaay@gmail.com
Prof. Dr. Yurdal DİKMENLİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir) ydikmenli@ahievran.edu.tr
Doç. Dr. Abdulvahap Onur BAMYACI (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Çanakkale) aobamyaci@comu.edu.tr
Doç. Dr. Ahmet ALTAY (Bartın Üniversitesi-Bartın) ahmetaltay57@hotmail.com
Doç. Dr. Ahmet EVİS (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay) aevis@mku.edu.tr
Doç. Dr. Ayça DEMİR (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi-Zonguldak) gurdalayca@gmail.com
Doç. Dr. Aynur AKPINAR (KTO Karatay Üniversitesi-Konya) dr.aynur.akpinar@gmail.com
Doç. Dr. Ayşe BUDAK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir) aysebudak@nevsehir.edu.tr
Doç. Dr. Bekir KESKİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara) bekir.keskin@hbv.edu.tr
Doç. Dr. Beste DESTİCİOĞLU TAŞDEMİR (Milli Savunma Üniversitesi-İstanbul) bdesticioglu@kho.msu.edu.tr
Doç. Dr. Beytullah KARAGÖZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Tokat) beytullah.karagoz@gop.edu.tr
Doç. Dr. Beyza ERKOÇ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-Karaman) beyzahatipoglu@windowslive.com
Doç. Dr. Çağlar Kıvanç KAYMAZ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) ckkaymaz@atauni.edu.tr
Doç. Dr. Demet KARDAŞ (Gazi Üniversitesi-Ankara) demetkardas@gmail.com
Doç. Dr. Doğa BAŞER (Selçuk Üniversitesi-Konya) dogabaser@selcuk.edu.tr
Doç. Dr. Dursun Murat SEKBAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon) murat_sekban@hotmail.com
Doç. Dr. Emine Kübra PULLU (Munzur Üniversitesi-Tunceli) ekubrafidan@gmail.com
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep) esracikmaz@gantep.edu.tr
Doç. Dr. Fatih DEMİRCİ (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyon) fdemirci@aku.edu.tr
Doç. Dr. Fatih ORHAN (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan) forhan@erzincan.edu.tr
Doç. Dr. Fatih ŞANTAŞ (Yozgat Bozok Üniversitesi-Yozgat) fatih.santas@bozok.edu.tr
Doç. Dr. Ferdi BAHADIR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan) ferdibahadir@hotmail.com
Doç. Dr. Figen YARDIMCI (Ege Üniversitesi-İzmir) figenyardimci@gmail.com
Doç. Dr. Fikret SÖZBİLİR (Artvin Çoruh Üniversitesi-Artvin) fsozbilir@artvin.edu.tr
Doç. Dr. Gazanfer İLTAR (Giresun Üniversitesi-Giresun) gazanfer.iltar@giresun.edu.tr
Doç. Dr. Gülsine UZUN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla) gulsineuzun@hotmail.com
Doç. Dr. Hadi BELGE (Amasya Üniversitesi-Amasya) hadi.belge@amasya.edu.tr
Doç. Dr. Hakan Tahiri MUTLU (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu) htm1402@gmail.com

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

- Doç. Dr. Halil SÖZLÜ (Mersin Üniversitesi-Mersin) halilsozlu@mersin.edu.tr
Doç. Dr. Harun DANIŞMAZ (Munzur Üniversitesi-Tunceli) harundanismaz@gmail.com
Doç. Dr. Harun OY (Ordu Üniversitesi-Ordu) harun_oy@hotmail.com
Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR (Batman Üniversitesi-Batman) hazalceylanoturker@gmail.com
Doç. Dr. Kasım OYARÇIN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun) kasimoyarcin@gmail.com
Doç. Dr. Kemal GÖZ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-Karaman) kemalgoz@kmu.edu.tr
Doç. Dr. Keziban Büşra KAYNAK EKİCİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Ankara) kbusrakaynak@gmail.com
Doç. Dr. Mebrure DOĞAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyon) mebruredogan@gmail.com
Doç. Dr. Mehmet Tahir KARABOĞA (Mersin Üniversitesi-Mersin) tahirkaraboga@mersin.edu.tr
Doç. Dr. Mert ÖKSÜZ (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-Karaman) mertoksuz@kmu.edu.tr
Doç. Dr. Muazzez HARUNOGULLARI (Kilis 7 Aralık Üniversitesi-Kilis) mharunogullari@gmail.com
Doç. Dr. Muhammed CEYHAN (Yalova Üniversitesi-Yalova) muhammedceyhan@gmail.com
Doç. Dr. Murat BAŞ (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan) murat.bas@erzincan.edu.tr
Doç. Dr. Murat ÖZŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyon) mozsahin35@hotmail.com
Doç. Dr. Murat ŞENGÜL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir) muratsengul@nevsehir.edu.tr
Doç. Dr. Murat TURGUT (Selçuk Üniversitesi-Konya) mturgut@selcuk.edu.tr
Doç. Dr. Mustafa KARAGEÇİ (Kafkas Üniversitesi-Kars) mkarageci@kafkas.edu.tr
Doç. Dr. Nurşat BİÇER (Amasya Üniversitesi-Amasya) nursatbicer@gmail.com
Doç. Dr. Nursen AYDIN (Erzurum Teknik Üniversitesi-Erzurum) nursen.aydin@erzurum.edu.tr
Doç. Dr. Oğuz KOÇYİĞİT (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Çanakkale) ogzkcygt@yahoo.com
Doç. Dr. Osman PALA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi-Karaman) osmanpala@kmu.edu.tr
Doç. Dr. Önder ÇANGAL (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep) ondercangal@hotmail.com
Doç. Dr. Rasim Berker BANK (Giresun Üniversitesi-Giresun) berkerberker@hotmail.com
Doç. Dr. Rojan GÜMÜŞ (Dicle Üniversitesi-Diyarbakır) gumusrojan@gmail.com
Doç. Dr. Serhat ERDEM (Atatürk Üniversitesi-Erzurum) serhaterdem@atauni.edu.tr
Doç. Dr. Sinan GÜZEL (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İzmir) sinanserdarguzel@hotmail.com
Doç. Dr. Ulaş BİNGÖL (Siirt Üniversitesi-Siirt) ulasedebiyat@gmail.com
Doç. Dr. Ürün ŞEN SÖNMEZ (İstanbul Arel Üniversitesi-İstanbul) urunsonmez@arel.edu.tr
Doç. Dr. Yasemin HANCIOĞLU BAŞKÖY (Ordu Üniversitesi-Ordu) yaseminhancioglu@odu.edu.tr
Doç. Dr. Yasin GÜLTEKİN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Çanakkale) yasingultekin@comu.edu.tr
Doç. Dr. Yasin SÖĞÜT (Giresun Üniversitesi-Giresun) yasinsogut@gmail.com
Doç. Dr. Yavuz Sinan ULU (Gaziantep Üniversitesi-Gaziantep) yavuzsinanulu@hotmail.com
Doç. Dr. Yeliz POLAT (Fırat Üniversitesi-Elazığ) ylzaktas@firat.edu.tr
Doç. Dr. Yılmaz DAŞLI (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas) ydasli@cumhuriyet.edu.tr
Doç. Dr. Yonca ALTINDAL (Balıkesir Üniversitesi-Balıkesir) yoncaaltindal@balikesir.edu.tr
Doç. Dr. Zeynep SAĞIR (Malatya Turgut Özal Üniversitesi-Malatya) zeynep.sagir@ozal.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYTAÇ (Bayburt Üniversitesi-Bayburt) slhnytc@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Durmus GÜR (Karabük Üniversitesi-Karabük) durmusgur@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Gökseven ABDAL (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan) gokseven.abdal@erzincan.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Gözde Begüm AKÜZÜM (Marmara Üniversitesi-İstanbul) gbakuzum@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Gülmira OSPANNOVA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas) gospannova@hotmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YAKUT (Bingöl Üniversitesi-Bingöl) meyakut@bingol.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi Özgür POLAT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İzmir) ozgurpolat27@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEMİR KARACA (Kırklareli Üniversitesi-Kırklareli) pinar.ozdemir@hotmail.com

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arkeoloji / Archaeology		
Ayşe ÖZDEMİR, Özlem TÜTÜNCÜLER BİRCAN (Araştırma Makalesi) Murat Höyük Erken Tunç Çağı III Seramiğinin Değerlendirilmesi <i>Murat Höyük Early Bronze Age III Ceramic Assessment</i>		1079 1095
Davut KAPLAN (Derleme Makalesi) Toplumsal Bir Hastalığa Dönüşen Definecilik ve Gerçekler <i>Hoard Hunting That Have Become A Social Disease And Facts</i>		1097 1114
Coğrafya / Geography		
Mehmet Sait ŞAHİNALP (Araştırma Makalesi) Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de Yaşanan Boşanmalar Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Evaluation Of Divorce In Türkiye During The Covid-19 Pandemic</i>		1115 1130
Murat YILMAZ (Araştırma Makalesi) 21. Yüzyılda Ağrı İlinde Demografik Yapının Değişimi <i>Change Of Demographic Structure In Ağrı Province In The 21st Century</i>		1131 1148
Dil ve Edebiyat / Language and Literature		
Abdulhamit TOPRAK (Araştırma Makalesi) Hüseyin Nihal Atsız’ın Eserlerinde Eski Türk İnançları ve Kültürle İlgili Görüşleri <i>Hüseyin Nihal Atsız’s Opinions on Old Turkish Beliefs and Culture In His Works</i>		1149 1159
Ashhan AYTAÇ (Araştırma Makalesi) Cenap Şahabettin’in “Ta’yîn-İ Metâlib” Şiirinde Tabiat Unsurları <i>Elements of Nature in Cenap Şahabettin's Poem “Ta'yîn-i Metâlib</i>		1161 1167
Elif GÜN (Araştırma Makalesi) Üç Beş Kişi Ve Hayır Romanlarında Zihniyet Arayışı <i>The Search for Mentality in the Novels Üç Beş Kişi and Hayır</i>		1169 1180
Emine SİĞİNİR, Veysel ŞAHİN (Araştırma Makalesi) Bahaettin Karakoç’un Şiirlerinde Gelegen/Yayılgan İmge ve Görüngü Düzeyleri <i>Gelegen-Pervasive Image And Phenomenon Levels In Bahaettin Karakoç’s Poems</i>		1181 1194
Mehtap SUİÇER (Araştırma Makalesi) Kazan Tatar Türkçesi Ağızlarında Tonlulaşma <i>Sonarisation In Kazan Tatar Turkish Dialects</i>		1195 1203
Naciye SAĞLAM (Araştırma Makalesi) Integrating Multimodal Adaptation Into Translator Training: A Theoretical Rationale <i>Uyarlamanın Çevirmen Eğitime Dahil Edilmesi Üzerine Teorik Gerekçeleştirme</i>		1205 1214
Oğuzhan KARABURGU, Harun GÖRÜCÜLER (Araştırma Makalesi) Halk Kültürünün Kullanımı ve Yeniden Yazma/Edebî Dönüştürümü Açısından Metin Savaş’ın Romanları <i>Metin Savaş's Novels In Terms Of The Use Of Folk Culture And Rewriting/Literary Transformation</i>		1215 1225

Tuğba GÖKBAYIR, Ercan ALKAYA (Araştırma Makalesi) Dede Korkut Hikâyelerindeki Türkçe Kökenli Hayvan Adlarının Kazak Türkçesindeki İzleri <i>The Traces Of Animal Names Of Turkish Origin In The Stories Of Dede Korkut In Kazakh</i>	1227 1241
Eğitim Bilimleri / Education Sciences	
Zeynep ERDEM, Muhammed ZİNCİRLİ (Araştırma Makalesi) Kolaylaştırıcı Okul Yapısı İle Öğretmen Özerkliği Arasındaki İlişki <i>The Relationship Between Facilitating School Structure And Teacher Autonomy</i>	1243 1258
Erhan ÖZMEN (Araştırma Makalesi) Zor Zamanlarda Öğretmek: Öğretmenlerin Afet Sonrası Öğretme Motivasyonlarının İncelenmesi <i>Teaching In Difficult Times: Examining Teachers' Motivation For Teaching After Disasters</i>	1259 1271
Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ, Fatma Nur DOĞAN, Ahmet Turan SİNAN (Araştırma Makalesi) Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne/Öğretmenliğine Güdülenme Düzeyleri İle İlgili Görüşleri <i>Opinions Of Prospective Turkish Teachers About Their Motivation Levels For Turkish Education Department/Teaching</i>	1273 1288
Yavuz DEĞİRMENÇİ, Dilek GÜL (Araştırma Makalesi) Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi <i>Investigating The Views Of Social Studies Teacher Candidates On Sustainable Development</i>	1289 1299
Yelda KÖKÇÜ (Araştırma Makalesi) Türkçe Öğretmeni Adaylarına Göre Uzaktan Eğitim Sürecinde Konuşma Eğitimi <i>Speaking Education During Distance Education Process According To Turkish Teacher Candidates</i>	1301 1315
Güzel Sanatlar / Fine Arts	
Yiğit KOCABIYIK, Tolga ERGÜL (Araştırma Makalesi) Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sanat Kavramına Yönelik Metaforik Algılarının Değerlendirilmesi: İzmir-Kars-Iğdır Örneği <i>Evaluation Of Metaphorical Perceptions Of Faculty Of Fine Arts Students Towards The Concept Of Art: Example Of Izmir-Kars-Iğdır</i>	1317 1325
İktisadi ve İdari Bilimler / Economics and Administrative Sciences	
Abdullah BALLI (Araştırma Makalesi) The Effect Of Attitude Towards Social Media Advertisements On Brand Value And Consumer Behavior <i>Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Tutumun Marka Değeri ve Tüketici Davranışları Üzerine Etkisi</i>	1327 1343
Ahmed İhsan ŞİMŞEK (Araştırma Makalesi) Use Of Machine Learning And Deep Learning Methods In Housing Price Index Estimation: An Analysis On Ankara And Istanbul <i>Konut Fiyat Endeksi Tahmininde Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme Yöntemlerinin Kullanımı: Ankara ve İstanbul Üzerine Bir Analiz</i>	1345 1353
Büşra SEVİM, Yeter USLU, Emre YILMAZ (Araştırma Makalesi) Sağlık Tesislerinde Örgütsel Çatışma Olgusu: Dematel Yöntemi İle Bir Değerlendirme <i>The Phenomenon of Organizational Conflict in Health Facilities: An Evaluation with DEMATEL Method</i>	1355 1366
Hami VELİOĞLU, Ömer Faruk DEMİRKOL (Araştırma Makalesi) Reflections of TFRS 16 Leases Standard On Financial Statements: Applications On Airline Companies <i>TFRS 16 Kiralamalar Standardının Finansal Tablolara Yansımaları: Havayolu Şirketlerinde Uygulamalar</i>	1367 1383

Kaan KAPICIOĞLU, Sezen BOZYİĞİT (Araştırma Makalesi) Uluslararası Ticaret ve Lojistik Programı Mezunlarının Aldıkları Eğitim ve Bu Eğitimin İş Bulmalarına Katkısı Hakkındaki Görüşleri <i>Opinions Of International Trade And Logistics Program Graduates About The Education They Received And The Contribution Of This Education To Their Finding A Job</i>	1385 1402
Melike YALÇIN (Araştırma Makalesi) Sosyal Hizmet Uzmanı Adaylarının Sosyal Sorun Çözme Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi <i>Examining Of Social Problem Solving Levels Of Social Worker Candidates According To Some Variables</i>	1403 1419
Sinan TARSUSLU (Araştırma Makalesi) Üniversite Öğrencilerinin Tükenmişlik, Sosyal Destek ve Psikolojik İyi Oluşları İle İstemsiz Erteleme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Examining The Relationship Between University Students' Burnout, Social Support And Psychological Well-Being And Their Tendency To Involuntary Procrastination</i>	1421 1434
Tuba MUMCU (Derleme Makalesi) Çocuklar İçin Dijital Medya İçerikleri <i>Digital Media Contents For Children</i>	1435 1446
Uygar ÖZTÜRK (Araştırma Makalesi) The Effects Of Work Engagement On Kaleidoscope Career Models <i>İşle Bütünleşmenin Kaleydoskop Kariyer Modelleri Üzerindeki Etkileri</i>	1447 1462
Ümit Remzi ERGÜN, Elif BULUT (Araştırma Makalesi) Hurda Malzemeden Çelik Üretimi: İthal Girdi Verileriyle Kümeleme Analizi <i>Steel Production From Scrap Material: Clustering Analysis With Import Input Data</i>	1463 1480
İlahiyat/theology	
Mehmet Emrullah DURAN (Araştırma Makalesi) Kişilerarası Öfke ve Dindarlık İlişkisi: Şoförler Üzerine Nicel Bir Araştırma <i>The Relationship Between Interpersonal Anger And Religiosity: A Quantitative Study On Drivers</i>	1481 1490
İletişim / Communication	
Caner ÇAKI, Abdülhakim Bahadır DARI (Araştırma Makalesi) Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız Mizah Dergilerinde Osmanlı-Alman İttifakı Karşısı Propaganda <i>The Anti-Ottoman-German Alliance Propaganda In French Humor Magazines During The First World War</i>	1491 1505
Sanat Tarihi / Art History	
Korkmaz ŞEN, Selvi CAN (Araştırma Makalesi) Kovancılar'da Bulunan Manastır ve Kiliseler <i>Monasteries And Churches In Kovancılar</i>	1507 1524
Sahure YARIŞ (Araştırma Makalesi) Türk Hanedanlığına Ait Miras: Tebriz Khalat-i Poshane Borj (Hilat-i Puşan Kulesi) <i>A Heritage Of The Turkish Dynasty: Tabriz Khalat-i Poshane Borj (Hilat-i Puşan Tower)</i>	1525 1542
Sosyoloji/ Sociology	
Gizem Ayşe ARIKAN AKÇAY (Araştırma Makalesi) Kilis İlinden Başka Bir İle: Türkiye'deki Suriyelilerin İç Göçü <i>From Kilis Province To Another Province: Internal Migration Of Syrian Refugees In Turkey</i>	1543 1556
Melike SOMUNCU, Figen KANBİR (Araştırma Makalesi) Göstergebilimsel Bir Analiz: Siirt Gazetesi Köşe Yazısı 'Kadın'ın Adı Yok' <i>A Semiological Analysis: Siirt Newspaper Column 'The Woman Has No Name'</i>	1557 1572
Yıldız YAVUZ (Araştırma Makalesi) Sanal Kimlikler ve Sanal Aidiyet <i>Virtual Identities And Virtual Belonging</i>	1573 1586

Tarih / History	
Alperen BUDAK 19. Yüzyılda Azerbaycan'ın Hristiyanlaştırılma Faaliyetleri ve İktisadi Kaynaklarının Sömürülmesi <i>Christianisation Activities Of Azerbaijan In The 19th Century And Exploitation Of Its Economic Resources</i>	(Araştırma Makalesi) 1587 1602
Buket EĞİTMEN, Enver ÇAKAR 17. yüzyılın İkinci Yarısında Konya'da Kadına Yönelik Şiddet Olayları <i>Incidents of Violence Against Women Reflected In Konya In The Second Half of the 17th Centur</i>	(Araştırma Makalesi) 1603 1620
Mehmet KURT Mezar Stelleri Işığında Antik Dönemde Axylon Bölgesi'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı <i>The Social and Economic Structure of the Axylon Region in the Light of Grave Steles in the Ancient Period</i>	(Araştırma Makalesi) 1621 1637
Nuriye KÜLAHLI A Review On Mother Goddess Paradox In Lydian Syncretism <i>Lidya Senkretizminde Ana Tanrıça Paradoksu Üzerine Bir Değerlendirme</i>	(Araştırma Makalesi) 1639 1656

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

The Journal of International Social Sciences

p-ISSN: 1300-9702

e-ISSN: 2149-3243

EDİTÖRLERDEN

Değerli okuyucular,

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 34. cilt 3. sayısını yayımlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda dergimize gönderilen yazılardan hakem süreci tamamlanan ve yayımlanabilir raporu alan 39 yazı yer almaktadır. Bu yazıların 2'si Arkeoloji, 2'si Coğrafya, 8'i Dil ve Edebiyat, 5'i Eğitim Bilimleri, 1'i Güzel Sanatlar, 10'u İktisadi ve İdari Bilimler, 1'i İlahiyat, 1'i İletişim, 2'si Sanat Tarihi, 3'ü Sosyoloji ve 4'ü Tarih alanıyla ilgilidir. Türkiye'nin çeşitli yerlerinden makale göndererek dergimizin bu sayısına katkı yapan değerli bilim adamlarına; değerlendirme sürecinde, kıymetli zamanlarını ayırıp makaleleri bilimsel dikkat ve ciddiyetle inceleyen hakemlerimize ve dergiyi yayına hazırlarken katkı sunanlara teşekkür ederiz.

EDİTÖRLER

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

MURAT HÖYÜK ERKEN TUNÇ ÇAĞI III SERAMİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Murat Höyük Early Bronze Age III Ceramic Assessment

Ayşe ÖZDEMİR¹ ve Özlem TÜTÜNCÜLER BİRCAN²

¹Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın, ayseabali09@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3952-8745

²Prof. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Aydın, outunculer@adu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3335-5209

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
18.07.2024

Kabul/Accepted:
02.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1518724

Anahtar Kelimeler

Doğu Anadolu, Bingöl,
Erken Tunç Çağı, Seramik

Keywords

Eastern Anatolia, Bingöl,
Early Bronze Age III,
Ceramic

ÖZ

Murat Höyük, Bingöl İli, Solhan İlçesi, Murat Köyü'nde yer almaktadır. 2019 yılında, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi başkanlığında başlatılan kurtarma kazıları 2019 yılında tamamlanmıştır. Bu çalışmada, Murat Höyük'te yapılan kurtarma kazılarında ele geçen Erken Tunç Çağı'na ait seramikler değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmalarda tespit edilen dört kültür tabakasından en erkeni MÖ 2500-2200 arasına tarihlenen Erken Tunç Çağı'na aittir. ETÇ III tabakası mimari, küçük buluntuları ve seramikleri ile temsil edilmektedir. Erken Tunç Çağı'na ait tek avlu çevresinde beş mekândan oluşan yapılaşma bulunmaktadır. Murat Höyük seramik form tipolojisini çömlek, çanak, bardak, maşrapa, kadeh, akıtacaklı kap, tepsî ve küpten oluşturmaktadır. Araştırmalarda, Murat Höyük yapılaşması ve buluntularının, Yukarı Fırat Havzası özellikleri gösterdiği tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında bölge içerisinde en iyi araştırılan alanlardan olan Yukarı Fırat Havzası içerisinde bulunan ancak yeterli olarak araştırmanın yapılmadığı Bingöl İli'nde yer alan Murat Höyük yerleşimi çalışmaları ile havza içerisindeki kültürel yapılanmanın ortaya konması ve bölge arkeolojisine yeni katkılar sağlanması hedeflenmektedir.

ABSTRACT

Murat Höyük is located in Murat Village, Solhan District, Bingöl Province, Turkey. In 2019, rescue excavations initiated by the Elazığ Museum of Archaeology and Ethnography under the auspices of the Ministry of Culture and Tourism were completed. This study evaluated Early Bronze Age ceramics unearthed during the rescue excavations at Murat Höyük. The earliest of the four cultural layers identified in the studies belongs to the Early Bronze Age, dated between 2500-2200 BC. The EBA III layer is represented by its architecture, small finds, and ceramics. The Early Bronze Age settlement consists of five structures arranged around a single courtyard. The Murat Höyük ceramic form typology consists of pots, bowls, cups, pitchers, goblets, spout vessels, trays, and jars. During the researches, it was determined that the settlement and finds of Murat Höyük show the characteristics of the Upper Euphrates Basin.

The research aims to contribute to the understanding of the cultural formation in the basin and provide new contributions to the regional archaeology by investigating the Murat Höyük settlement, which is located in the Bingöl Province, an area that has not been adequately researched despite being one of the best-researched areas in the Upper Euphrates Basin.

Atıf/Citation: Özdemir, A. ve Tütüncüler Bircan, Ö. (2024). Murat Höyük Erken Tunç Çağı III Seramiğinin Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1079-1095.

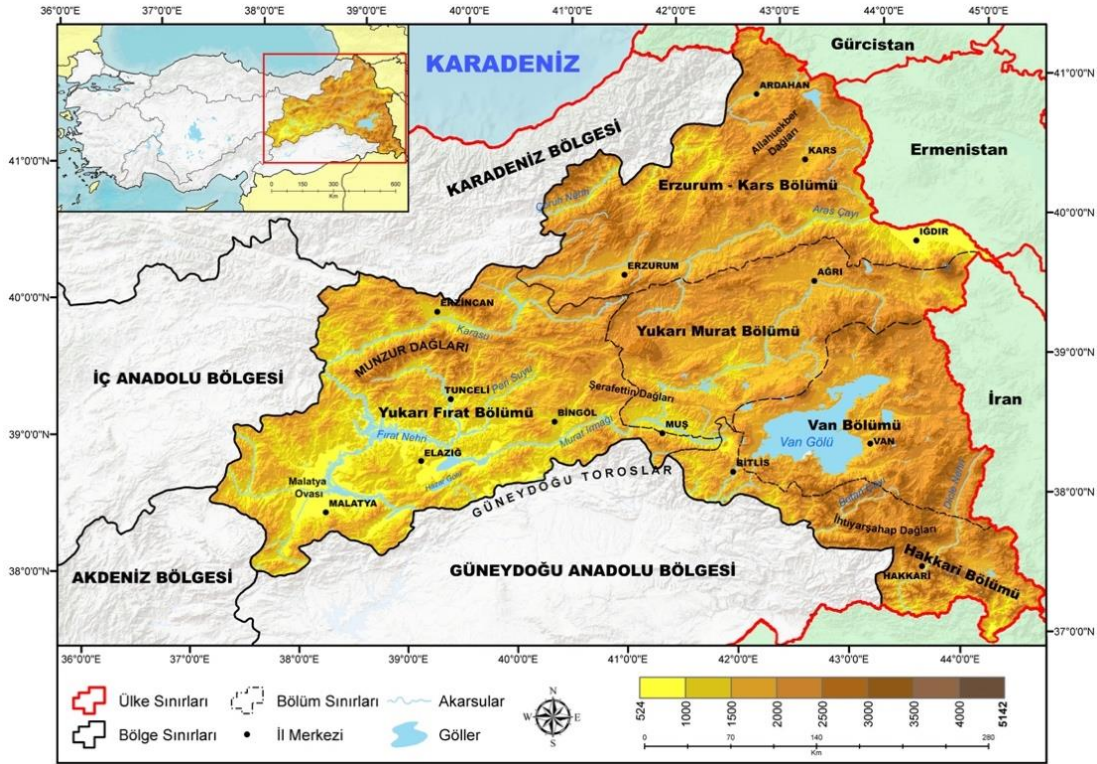
Sorumlu yazar/Corresponding author: Ayşe ÖZDEMİR, ayseabali09@gmail.com

* Bu çalışma, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı'nda yürütülmüş "Murat Höyük Erken Tunç Çağı III Seramikleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Tarih boyunca toplumların yerleşim alanı seçiminde su kaynakları, kullanılacak arazi, güvenlik ve hammadde kaynaklarına olan yakınlık gibi kriterler ön planda olmuştur. Yerleşim alanları için seçilen alanların doğal çevresi toplumların geçim ekonomilerini etkilemektedir. Bu nedenlere bağlı olarak da beslenme, barınma ve üretim faaliyetleri açısından Doğu Anadolu Bölgesi'nde de çevresel faktörler etkilidir. Doğu Anadolu Bölgesi kendine has özelliklere sahip, kuzey ve güney yönlerden dağlarla çevrili, İç Anadolu Bölgesi'ne doğru üçgen şeklinde uzamaktadır. Yüksek bir rakıma sahip, karasal iklim özellikleri görülen bölge, Suriye-Mezopotamya, İran, Kafkaslar ve İç Anadolu Bölgesi ile çevrelenmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi coğrafyacılar tarafından yerel ve coğrafi özellikleri açısından Yukarı Fırat, Erzurum-Kars, Yukarı Murat- Van ve Hakkâri olmak üzere dört bölümde incelenmektedir (Şekil 1). Yukarı Fırat Havzası içerisinde de Tunceli, Erzincan, Elazığ, Malatya ve Bingöl illeri yer almaktadır (Erinç, 1953: 119-125).

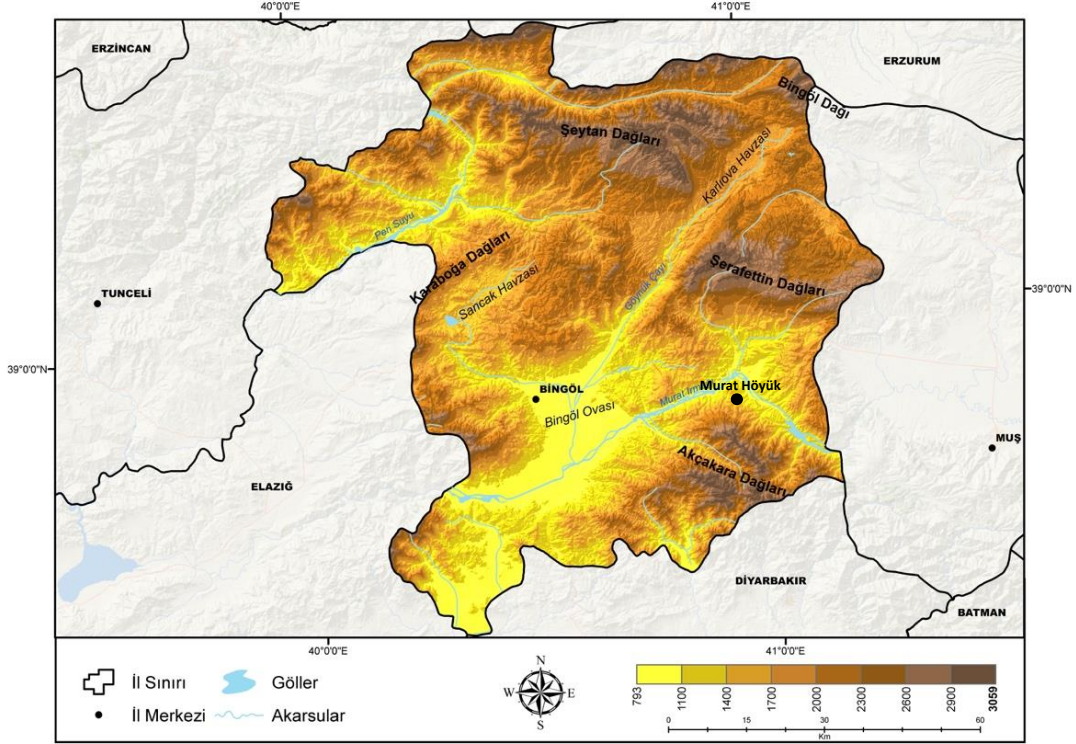
Şekil 1. Doğu Anadolu Bölgesi'nin bölümleri (Çizen: Alperen Özdemir).

Bölgeler arasında “Erzurum-Kars Bölümü” ve “Yukarı Fırat Bölümü” arkeolojik açıdan en iyi değerlendirilen bölümlerdir. Son yıllarda “Van-Muş Bölümü” çalışmalarında artış görülmektedir. “Hakkâri Bölümü” ise bölgede en az araştırmanın yapıldığı alandır (Işıklı, 2015: 24; Özfirat, 2022a).

Bölgedeki ilk araştırmalar 1945 yılında Kılıç Kökten tarafından gerçekleştirilmiştir (Kökten, 1947: 659). 1956 yılında Charles Allen Burney bölgeyi gezip tespitlerini belgelendirmiştir (Burney, 1958:157). Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'ndeki arkeolojik kazı çalışmaları 1968 yılındaki Keban Projesi kapsamında başlamıştır (Whallon ve Kantmann, 1970: 1- 12). Bölgede, Tunceli ve Bingöl hattında yapılan yüzey araştırmalarıyla da birçok yerleşim yeri tespit edilmiştir (Sevin, 1987: 5-6; Sevin, 1988: 461). Bingöl İli ve Solhan İlçesi'nde K. Kökten tarafından sınırlı da olsa yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir (Kökten, 1947: 463). Bingöl'deki ilk sistemli arkeolojik kazılar ise 2018 yılında Murat Tepe ve 2019 yılında Murat Höyük yerleşimlerinde yapılmıştır. Solhan, Genç ve Karlıova ilçelerinde 2019, 2021 ve 2022 yıllarında arkeolojik yüzey araştırmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda sadece Solhan'da 10'un üzerinde yerleşim tespit edilmiştir (Danışmaz, 2021).

2. Murat Höyük Erken Tunç Çağı III

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yükselti nedeniyle bölge içerisinde dağ sıraları ve bu dağlar arasında kalan ovalar ve platolar yer almaktadır (Erinç, 1953: 4). Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde, Çapakçur ve Gayt Dereleri'nin Bingöl Ovası'na ulaştığı alanda kurulan Bingöl, yüksek dağlarla çevrelenen kapalı bir çanak şeklindedir (Esen ve Avcı, 2018: 446), (Şekil 2).

Şekil 2. Bingöl İli topografyasına ait harita üzerinde Murat Höyük'ün konumu (Çizen: Alperen Özdemir).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Murat Tepe ve Murat Höyük yerleşimleri, Murat Nehri kenarında ılıman iklim özellikleri gösteren ve yerleşme açısından en uygun alana konumlanmıştır (Sunkar ve Avcı, 2021: 23). Yerleşimler, Bingöl İl merkezinin yaklaşık 40 km doğusunda, Solhan İlçe merkezinin yaklaşık 12 km güneybatısında, Murat Köyü'nün 250 m güneyinde yer almaktadır.

Uzun süreli yerleşik bir yaşam için uygun şartlara sahip bir coğrafi alanda yer alan Murat Höyük'te, kurtarma kazı çalışmaları sonucunda elde edilen C14 analizlerinin sonuçları ile bölgesel kültürel karşılaştırmalı kronoloji metoduna göre dört kültür tabakası (I-IV) tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Murat Höyük ana kültür tabakalarını gösteren tablo.

Kültür Katı	Yaklaşık Kalibre Tarihleri	Görece Kronoloji
Murat Höyük I	MS 9-10 yy	Orta Çağ
Murat Höyük II	MÖ 9-6 yy	Orta Demir Çağı-Urartu
Murat Höyük III	MÖ 12-10 yy	Erken Demir Çağı
Murat Höyük IV	MÖ 2500-2200	Erken Tunç Çağı III

I. Kültür tabakasında höyüğün kuzey ve kuzeydoğu kısımları ağırlıklı olmak üzere Orta Çağ'da iskân görmüştür. Yaklaşık bin üç yüz yıllık bir boşluktan sonra, höyüğün genelini kapsayan II. Kültür tabakası olarak Orta Demir Çağı yerleşimi bulunmaktadır. Yüz yıllık bir aranın ardından, III. Kültür tabakası olarak Erken Demir Çağı olduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık bin yıllık bir boşluğun ardından, ana kaya üzerine kurulmuş olan

ETÇ III tabakası bulunmaktadır. ETÇ III tabakası, höyüğün nehre yakın olan güney ve güneydoğusunda yoğunlaşmıştır (Özdemir ve Özdemir, 2021: 33-39).

Höyükteki çalışmalarda ETÇ III yerleşimine ait 5 adet mekân ve 1 adet avlu ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan mimari yapılar kuzeybatı-güneydoğu yönlü inşa edilen bir Çevre Duvarı ile sınırlandırılmıştır (Özdemir 2021: 50). Ortaya çıkarılan mimari yapılar taş temel üzerine kerpiç duvarlarla inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı, tek odalı ve tabanları sıkıştırılmış topraktır. Bazı duvar yapılarında kerpiç ve sıva izleri görülmektedir. Mekanların yanı sıra ortaya çıkarılan avlu yapısı içerisinde oval planlı taş döşeme seki ortaya çıkarılmıştır. Mekanları ve avluyu çevreden çevre duvarı ise kuzeydoğu-güneybatı uzantılı, 14 m uzunluğa, 1.10 m ile 1.45 m arasında değişen kalınlığa sahiptir. Çevre duvarı taşları üzerinde ele geçen kerpiçler, duvarın taş temel üzerine kerpiç olarak inşa edildiğini göstermektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Murat Höyük mimari kalıntılarının genel planı ve yerleşim katları.

Yerleşimde ortaya çıkarılan mekânların içlerinden ve avludan pişmiş toprak, kemik, taş ve metal buluntular ele geçmiştir. ETÇ III tabakasına ait Mekân 3'ün içerisindeki *in situ* taşınabilir ocak içerisinde alınan karbonize olmuş odun parçasının radyokarbon tarihi (Tubitak-0842) MÖ 2499-2396 cal. (2 α) arasında bir tarihi vermiştir. Mekân 4'te *in situ* olarak ele geçen çömlek içerisinde alınan karbonize olmuş tohum tanesi radyokarbon tarihine göre (Tubitak-0834) MÖ 2348-2189 cal. (2 α) arasına tarihlenmiştir (Özdemir ve Özdemir, 2020: 134).

Yerleşimde yapılan çalışmalarda, pişmiş topraktan taşınabilir ocaklar ve ocak ayakları (Bamyacı, 2021), zoomorfik figürinler (Özdemir ve Çınar, 2021), antropomorfik figürinler (Özdemir ve Mutlu, 2020), tekerlekler, ağırşaklar ve ağırlıklar (Tütüncüler Bircan, 2021), çeç damga mührü (Özdemir ve Özdemir, 2020); kemikten delikli iğne, bız, spatula ve tarak (Başaran Mutlu, 2021); taştan üst öğütme taşları, alt öğütme taşları ve el taşları ile havaneli, tokaç, balta, keser, keski, sap delikli kazma (Bamyacı, 2021) ile obsidyen aletler, ok

ucu ve dilgi (Moscone, 2021) ele geçmiştir. Ayrıca tabakaya tarihlendirilen 1 adet metal figürin (Özdemir ve Bamyacı, 2022) de ele geçen buluntular arasındadır.

Murat Höyük ETÇ yerleşiminin kerpiçlerde ve sıvalarında gözlemlenen izlerine dayanılarak bir yangınla son bulduğu söylenebilir. Yaşanan yangının ardından ise yerleşim terk edilmiştir.

3. Murat Höyük Erken Tunç Çağı III Seramiği

Seramik üretiminde, kapların kil çamurdan kap biçimine dönüşümüne kadar olan süreçte farklı üretim teknikleri ve özellikleri görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen seramikler teknik özellikleri açısından hamur yapıları, yüzey özellikleri ve astar renkleri ile pişirilme kalitesi bağlamında değerlendirilmiştir. ETÇ III seramiklerinin tamamı el yapımıdır. Hamur yapısı ve katkı maddeleri kapsamında 5 gruba ayrılmıştır. Hamur yapısında taşçık katkı ve bitkisel katkı yoğunluktadır. Hamur 1, az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık; Hamur 2, orta miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta büyüklükte taşçık; Hamur 3, orta miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık; Hamur 4, yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık; Hamur 5, Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık içermektedir. Hamur renginde sayısal fazlalık kırmızı (2.5 YR 5/6), sarımsı kırmızı (5 YR 5/6), kırmızımsı kahve (5 YR 5/3), kahverengi (7.5 YR 5/4), devetüyü (7.5 YR 6/6)'dür. Yüzey renginde sayısal fazlalık kırmızı ve tonlarındadır. Kırmızı, sarımsı kırmızı, kırmızımsı kahverengi yoğun olarak görülmektedir.

Murat Höyük çalışmalarında ortaya çıkarılan seramikler tipolojik açıdan incelendiğinde çanak, çömlek, testi, bardak, maşrapa, kadeh, akıtacaklı kap, çömlekçik ve küp olarak gruplandırılmıştır. Kendi içerisinde alt gruplarda incelenen seramiklerden sayıca en fazla olan çömleklerdir. Murat Höyük ETÇ III kap tipleri içerisinde 5 adet bardak, 3 adet maşrapa, 2 adet kadeh (Şekil 4), 5 adet akıtacaklı kap, 5 adet tepsi, 2 adet çömlekçik ve 1 adet küp ile karakterize olmaktadır.

Murat Höyük ETÇ III seramik grubunda 3 adeti tam, 2 adeti kabın 1/3'ü veya 2/3'ü oranında, ağız kenarından dibe tüm gövdeye ait parça olarak toplam 5 bardak ve parçası yer almaktadır. Bardaklar yoğun olarak bitkisel ve taşçık katkılı hamur içeriğine sahiptir. Buluntu grubu basit-yuvarlak, hafif dışa çekik yuvarlak ağız kenarlı, dik-düz gövdeli ve yuvarlak veya düz dipli olarak karşımıza çıkmaktadır. Murat Höyük ETÇ III seramik grubundan 3 adeti tam maşrapa ele geçmiştir. Yoğun olarak bitkisel ve taşçık katkılı hamur içeriğine sahiptir. Buluntu grubu basit-yuvarlak ve düz ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli, düz ya da yuvarlak diplidir. ETÇ III seramik grubundan 1 kadeh ve 1 kadeh kaidesi ele geçmiştir. Kadehler yoğun olarak bitkisel ve taşçık katkılı hamur içeriğine sahiptir. Form, basit, düzleştirilmiş ağız kenarlı, kaideye doğru daralan hafif yuvarlatılmış gövdeye sahip ve yüksek kaidelidir.

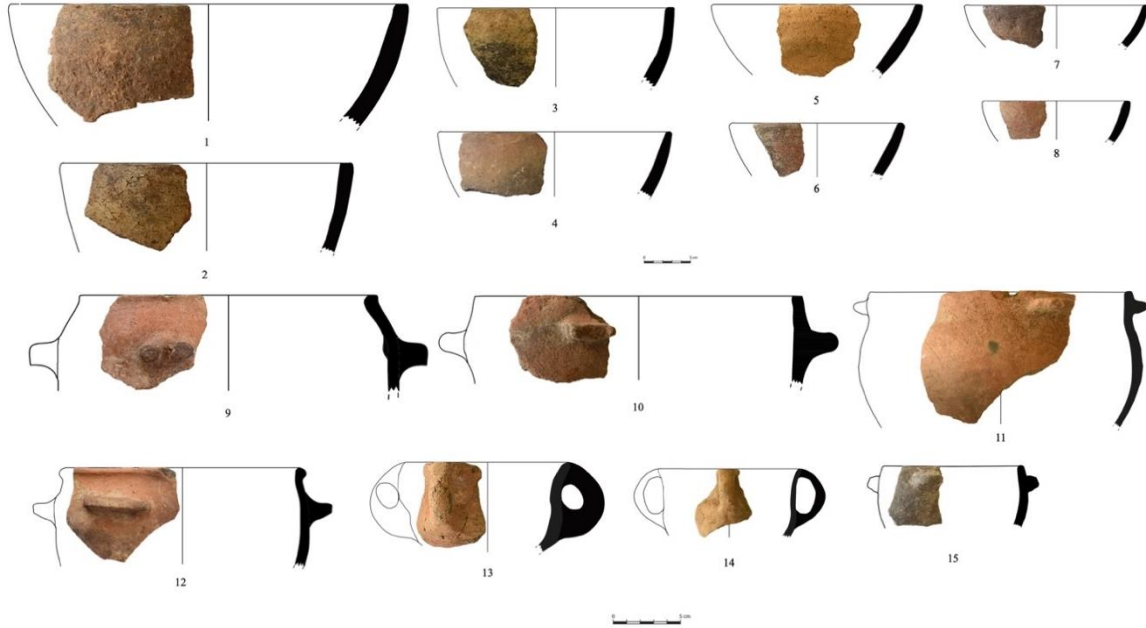

Şekil 4. Murat Höyük ETÇ III bardak, maşrapa ve kadeh tipleri.

Şekil 4 Katalog:

- Form:** Yuvarlak ağız kenarlı, düz gövdeli, yuvarlatılmış düz dipli bardak
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüze Rengi: 7.5 YR 4/1 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 4/1
Ağız Çapı: 9 cm **Dip Çapı:** 3.5 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Orta
- Form:** Dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli, yuvarlatılmış, düz dipli maşrapa
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüze Rengi: 10 YR 6/3 **Hamur Rengi:** 10 YR 6/3
Ağız Çapı: 8.3 cm **Dip Çapı:** 4.6 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: İyi
- Form:** Düz ağız kenarlı, daralan gövdeli, yüksek kaideli kadeh
Buluntu yeri: MH19-T20
Yüze Rengi: 2.5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 9 cm **Dip Çapı:** 4 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Kötü

Murat höyük ETÇ III seramikleri içerisinde kullanım gören formlardan diğeri çanaklardır. Genellikle günlük kullanım kapları arasında geniş bir yer tutan çanak formlarından 4 tanesi tam, 6 tanesi tama yakın, 219 adeti parça olarak ele geçmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Murat Höyük ETÇ III çanak tipleri

Çanaklar gövde yüksekliklerine göre, sığ çanaklar ve derin çanaklar olarak iki alt grupta incelenmiştir. Sığ çanaklar kendi içerisinde basit, düz ve yuvarlak ağız kenarlılar, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlılar, içe çekik ağız kenarlılar olarak gruplandırılmıştır. Ele geçen örnekler hem kulplu hem de kulpsuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Çiftli boynuz kulp, yatay tutamak kulp ve düğme kulp görülen kulp çeşitleridir. Sığ çanakların çoğunluğunu bezemesiz örnekler oluşturmaktadır. Bezemeli örneklerde ise ağız kenarı altında yer alan kazıma bezeme görülmektedir. Motif türleri arasında düz, yatay çizgiler, tek panel içerisinde iç içe aç ve dalga şeklinde üçgenler içerisinde noktalar sayılabilir.

Derin çanaklar basit, düz ve yuvarlak ağız kenarlılar, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlılar, içe çekik ağız kenarlılar olarak gruplandırılmıştır.

Buluntu grubunun çoğunluğunu bezemesiz örnekler oluşturmaktadır. Bezemeli seramikler içerisinde kazıma ve kabartma bezemeli örnekler bulunmaktadır. Kazıma bezemeli örneklerin tamamında bezeme ağız kenarı altında yer almaktadır. Motif türleri olarak, tek yatay çizgi, tek panel içerisinde sağa ve sola yatay şekilde birbiriyle kesişen çizgiler, çift panel içerisinde devamlı şekilde yapılmış, içleri taralı üçgenler görülmektedir.

Şekil 5 Katalog:

1. **Form:** Düz ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/3 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 24 cm **Yükseklik:** 7.1 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: İyi
2. **Form:** Düz ağız kenarlı, daralan gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-S19
Yüzey Rengi: 7.5 YR 5/3 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 7.1 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: İyi
3. **Form:** Düz ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 7.5 YR 2.5/1 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 5/3
Ağız Çapı: 18.2 cm **Yükseklik:** 5.8 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: İyi
4. **Form:** Düz ağız kenarlı, daralan gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/3 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/4
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 7.1 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
5. **Form:** Düz ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U20
Yüzey Rengi: 7.5 YR 6/6 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 6/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 6.8 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: İyi
6. **Form:** Düz ağız kenarlı, daralan gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 16 cm **Yükseklik:** 5.1 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta yoğunlukta taşçık
Pişme: İyi
7. **Form:** Düz ağız kenarlı, daralan gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/3 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 5/4
Ağız Çapı: 18 cm **Yükseklik:** 4.1 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: İyi
8. **Form:** Düz ağız kenarlı, daralan gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-T19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 7.1 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta yoğunlukta taşçık
Pişme: Orta

9. **Form:** Düz ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/8 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 7.1 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: İyi
10. **Form:** Düz ağız kenarlı, daralan gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 7.4 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: İyi
11. **Form:** Yuvarlak ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 18 cm **Yükseklik:** 8.7 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta yoğunlukta taşçık
Pişme: İyi
12. **Form:** Yuvarlak ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-T19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 14 cm **Yükseklik:** 5.1 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Orta
13. **Form:** Dışa eğik ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 16 cm **Yükseklik:** 7 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta yoğunlukta taşçık
Pişme: Orta
14. **Form:** Dışa eğik ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli çanak
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 7.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 16 cm **Yükseklik:** 4.8 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: Orta
15. **Form:** İçe çekik, yuvarlak ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli sığ çanak
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 5 YR 3/1 **Hamur Rengi:** 5 YR 4/2
Ağız Çapı: 12 cm **Yükseklik:** 5.1 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: İyi

Yerleşimde sayısal olarak en fazla ele geçen grup çömlerlerdir. Yerleşimde yapılan çalışmalarda 8 tanesi tüm, 669 tanesi parça olmak üzere 677 adet çömlek formuna sahip seramik ele geçmiştir (Şekil 6). Çalışmalarda ortaya çıkarılan çömlek parçaları kendi içerisinde kısa boyunlu çömler, uzun boyunlu çömler, silindirik boyunlu çömler ve dışa eğik boyunlu çömler olarak gruplandırılmıştır. Kısa boyunlu çömlek parçaları basit, dışa çekik, dışa çekik ve kalınlaştırılmış, dışta kalınlaştırılmış ve dörtgen şeklinde kalınlaştırılmış ağız kenarlılar olarak gruplandırılmıştır. Uzun boyunlu çömlek parçaları basit, dışa çekik ve kalınlaştırılmış ağız kenarlılar olarak ayrılmıştır. Silindirik boyunlu çömlek parçaları düz ve yuvarlak, dışa çekik, dışa çekik ve kalınlaştırılmış ve dörtgen şeklinde kalınlaştırılmış ağız kenarlılar olarak kendi içerisinde gruplandırılmıştır. Dışa eğik boyunlu çömlek parçaları basit, dışa çekik ve dışta kalınlaştırılmış ağız kenarlılardır.

Şekil 6. Murat Höyük ETÇ III çömlek tipleri.

Şekil 6 Katalog:

1. **Form:** Hafif dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-V18
Yüzey Rengi: 5 YR 4/2 **Hamur Rengi:** 5 YR 4/2
Ağız Çapı: 22 cm **Yükseklik:** 12.8 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: İyi
2. **Form:** Hafif dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 7.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 22 cm **Yükseklik:** 12.8 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: İyi
3. **Form:** Hafif dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 7.5 YR 4/1 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 6/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 10.4 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: İyi
4. **Form:** Hafif dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 14 cm **Yükseklik:** 8.4 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: İyi
5. **Form:** Hafif dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 18 cm **Yükseklik:** 9.6 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
6. **Form:** Dışa çekik ve kalınlaştırılmış, yuvarlak ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 14 cm **Yükseklik:** 10.2 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Orta
7. **Form:** Hafif dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı kısa boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-P19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/4
Ağız Çapı: 10 cm **Yükseklik:** 6.2 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: İyi
8. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 24 cm **Yükseklik:** 5.1 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
9. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 22 cm **Yükseklik:** 10.3 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Orta
10. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-T20

- Yüzey Rengi:** 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 8.4 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
11. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-T19
Yüzey Rengi: 7.5 YR 5/3 **Hamur Rengi:** 7.5 YR 6/6
Ağız Çapı: 18 cm **Yükseklik:** 10.5 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: İyi
12. **Form:** Dışa çekik kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/4
Ağız Çapı: 16 cm **Yükseklik:** 8.2 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Orta
13. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-T19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 14 cm **Yükseklik:** 9.1 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Orta
14. **Form:** Dışa çekik ve kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 5 YR 4/3 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 16 cm **Yükseklik:** 3.9 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
15. **Form:** Dışa çeki ve kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/4
Ağız Çapı: 12 cm **Yükseklik:** 3.7 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
16. **Form:** Hafif dışa çekik, düz ağız kenarlı kulplu çömlek
Buluntu yeri: MH19-T19
Yüzey Rengi: 5 YR 3/1 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 28 cm **Yükseklik:** 10.7 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: Orta
17. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, yuvarlak ağız kenarlı kulplu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 5 YR 5/3. **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 26 cm **Yükseklik:** 8.4 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
18. **Form:** Hafif dışa çekik, düz ağız kenarlı kulplu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 6.3 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: İyi
19. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, düz ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 16 cm **Yükseklik:** 10.5 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: İyi

20. **Form:** Hafif dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı kulplu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 20 cm **Yükseklik:** 6.3 cm
Katkı: Az miktarda bitkisel katkı, orta miktarda küçük ve az miktarda orta büyüklükte taşçık
Pişme: İyi
21. **Form:** Dışa kalınlaştırılmış, yuvarlak ağız kenarlı kulplu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U18
Yüzey Rengi: 5 YR 5/6 **Hamur Rengi:** 5 YR 5/6
Ağız Çapı: 22 cm **Yükseklik:** 8.1 cm
Katkı: Yoğun miktarda bitkisel katkı, yoğun miktarda küçük ve orta miktarda orta boyutlu taşçık
Pişme: Kötü
22. **Form:** Dışa çekik, yuvarlak ağız kenarlı uzun boyunlu çömlek
Buluntu yeri: MH19-U19
Yüzey Rengi: 2.5 YR 5/4 **Hamur Rengi:** 2.5 YR 5/6
Ağız Çapı: 12 cm **Yükseklik:** 12.9 cm
Katkı: Orta miktarda bitkisel katkı, orta miktarda orta ve az miktarda büyük boyutlu taşçık
Pişme: İyi

Çalışma konusu dahilinde çalışılan çömlek parçaları, kulplu ve kulpsuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Kulpların konum ve biçimlerindeki çeşitlilikten dolayı, boynuz kulplu, yatay tutamak, dikey tutamak ve dikey şerit kulp olarak çeşitlenmiştir. Bu tiplerden yatay tutamaklar ve boynuz kulplar sayıca fazladır. Buluntu grubu içerisinde bezemeli ve bezemesiz seramik örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Bezemeler ağız kenarı altında başlayıp omza kadar inen, kazıma bezeme, kabartma bezeme, baskı bezeme, tarak bezeme ve baskı-tarak bezemedir. Bezeme türü olarak dalgalı paneller arasında devamlı içleri taralı üçgenler, dalgalar, yuvarlak baskılar, tek şerit şeklinde düz çizgiler, birbirini takip eden üçgenler arasında yuvarlak baskı ve panel içerisinde birbirini takip eden üçgenler görülmektedir (Şekil 7).

Baskı-Tarak Bezeme	
Çizi Bezeme	
Kabartma Bezeme	
Kazıma Bezeme	
Oluk Bezeme	
Tarak Bezeme	

Şekil 7. Çömlekler Üzerinde Bulunan Bezemelere Örnekler.

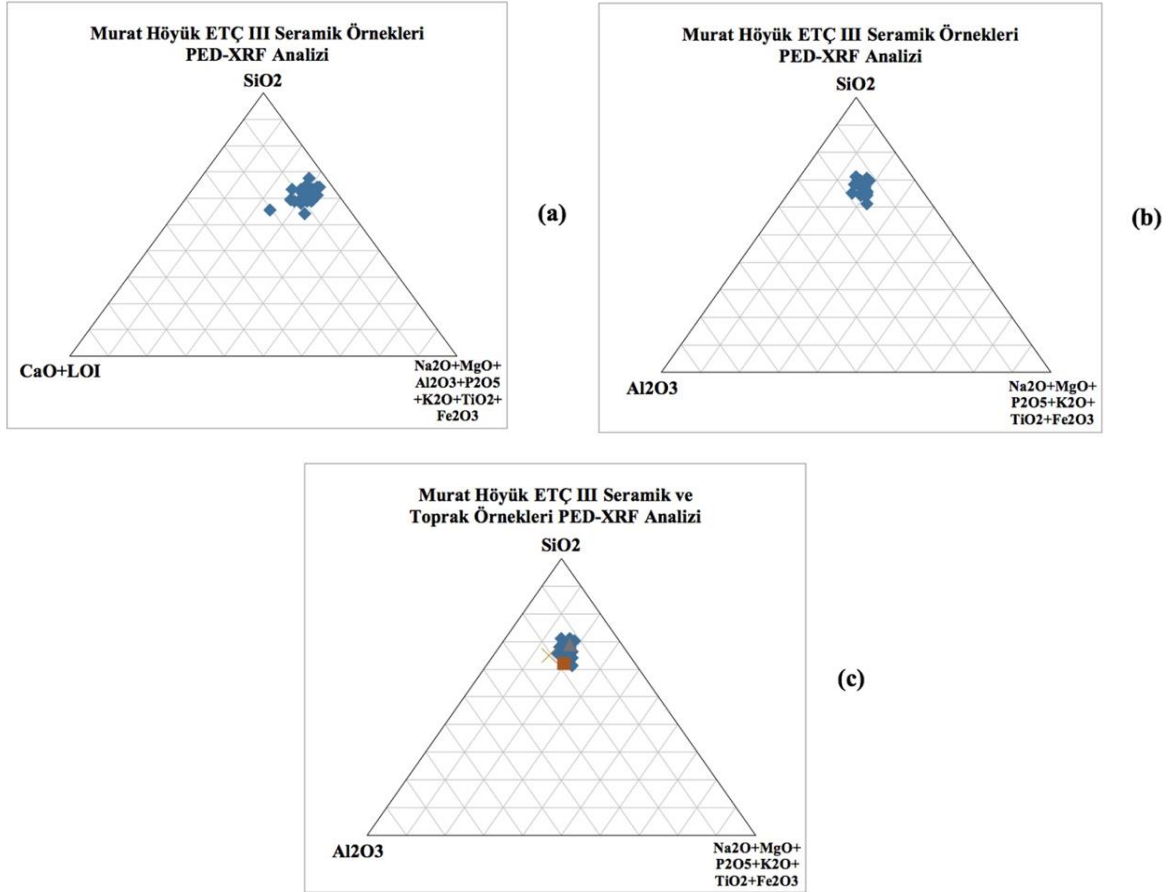
Tipoloji çalışmalarında hangi forma ait olduğu belli olmayan gövde parçaları, kulplar ve dipler incelendiğinde, kulp parçaları içerisinde yoğunluğu dikey kulplar oluşturmaktadır. Ayrıca mahmuzlu kulp, boynuz kulp, ip delikli kulp, düğme kulp, üçüz kulp ve ikiz kulp görülen farklı kulp formları arasındadır. Dip parçaları içerisinde yoğunluk düz diplerdedir. Ayrıca alçak kaideli ve halka dipli örnekler de görülmektedir.

Murat Höyük ETÇ III seramikleri üzerinde yapılan arkeometrik analizlerde seçilen seramikler görsel olarak değerlendirilmiş, fotoğrafları çekilerek belgelenmiş, seramikler üzerinde kodlama çalışması gerçekleştirilmiştir. Seramiklerin hamur renkleri dijital renk ölçer, kalınlıkları da dijital kalınlık ölçer ile belirlenmiş, petrografik özellikleri ince kesitleri üzerinden optik mikroskop analizi kimyasal bileşimleri Polarize Enerji Dağılımlı X-ışını Floresan analizi yapılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda seramikler 5 gruba ayrılmıştır. Hamur yapısı içerisinde farklı miktarlarda bitkisel katkı ve farklı boyutlarda taşçıklar görülmektedir. Hamur içerisinde yer alan mika, bir katkı olarak değil, kil kaynağından dolayı yoğun olarak seramiklerin tamamında görülmektedir.

Seramik analizlerinin aynı sıra höyük çevresinden toprak örnekleri de alınmıştır. Hem seramik hem de toprak analizlerinde görüldüğü kadarıyla ETÇ III dönemi seramik üretimi için hammaddenin belirlenmiş bir kaynaktan/alandan tedarik edildiğine işaret etmektedir (Akyol vd., 2021: 256), (Şekil 8).

Seramik örnekleri üzerinde yapılan analizler ve yerleşim çevresinden alınan örneklerin analizlerinde kimyasal veriler çerçevesinde gerçekleştirilen ana element gruplandırmalarının sonucunda seramiklerin benzer bir hammadde kaynağı kullanılarak üretildiği söylenebilir. Hem seramikler hem de toprak örnekleri benzer yapılara sahiptir.

Şekil 8a-b-c: Murat Höyük, ETÇ III seramik ve toprak/kil örneklerinin PED- XRF analizi ile belirlenen ana element içeriklerine göre yapılan gruplandırmalar (Akyol vd., 2021: Figür 5c).

4. Değerlendirme ve Sonuç

Kalkolitik Dönem'de Mezopotamya kültürlerinin etkilerinin görüldüğü Doğu Anadolu Bölgesi'nde MÖ 4. binyılın ikinci yarısından sonra Mezopotamya ile olan ilişkiler zayıflamış, Güney Kafkasya ile Doğu Anadolu ve Kuzey İran arasında sosyal ve kültürel etkileşimler ile yerel toplulukların sosyal yapılarında yeni düzenlemeler ve gelişmeler gözlemlenmektedir (Özdoğan, 2011: 109; Palumbi, 2008: 310). Dönemler

içerisinde kültürler arası ilişkiler artarak devam etmiş ve Erken Tunç Çağı'nın sonunda Ege'den Kuzey Mezopotamya'ya kadar uzanan geniş kültürel bir ilişki ağı ortaya çıkmıştır (Sagona ve Zimansky, 2015: 131). Doğu Anadolu Bölgesi, Geç Kalkolitik/Erken Tunç Çağı başında, Güney Kafkasya coğrafyasında ortaya çıkan Erken Transkafkasya kültürünün etkileşim süreci içerisine dahil olmuştur (Işıklı, 2011: 275). Erken Tunç Çağı'nda Doğu Anadolu Bölgesi'nin Torosların güneyinde kalan bölgenin Mezopotamya ile kuzeyinde kalan dağlık bölgenin ise Güney Kafkasya ile etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir.

Yukarı Fırat Havzası içerisinde özellikle Elazığ-Malatya Bölgesi, Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Güney Kafkasya kökenli kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Yukarı Fırat Havzası'nda ETÇ I'in sona ermesi ile yerel topluluklarda hareketlenme başlamıştır. Bu hareketlenmenin olduğu, geçici göçebe toplulukların bulunduğu yerleşimlerde yapılan çalışmalarda elde edilen verilerle desteklenmektedir. Bu verilerde, ETÇ I'in sonu ve ETÇ II boyunca yerleşim alanlarının sayısında belli bir artış olduğu görülmektedir (Conti ve Persiani, 1993: 387-404).

Doğu Anadolu ETÇ kültürleri hakkındaki bilgilerimizin çoğu Erzurum Ovası'nda ve Yukarı Fırat Havzası'nda yapılan çalışmalar sonucunda elde edilmiştir. Bölgede artan çalışmalar sayesinde Van Gölü çevresindeki kültürel gelişmeler hakkında da bilgilerimiz artmaktadır (Marro, 2011:304-305; Özfirat, 2022b: 553-576).

Erzurum-Kars Bölümü'ne baktığımızda Aşkale Ovası ve onun doğuya doğru devamı olan Erzurum Ovası kesimi arkeolojik açıdan detaylı araştırmaların yapıldığı alanlardır. Erzurum Ovası'nda Doğu Anadolu Bölgesi'nde kültüre ismini veren Karaz yerleşimi, Pulur, Güzelova ve Sos Höyük yerleşimleri yer almaktadır (Işıklı, 2011: 23). Son yıllarda bölgedeki çalışmalarda, TANAP Doğalgaz Boru Hattı Projesi kapsamında Alaybeyi Höyüğü'nde yapılan kazılar sonucunda bölge arkeolojisi için önemli veriler ortaya çıkmıştır (Işıklı, 2019:144). Van-Muş Bölümü'nde ise tespit edilen arkeolojik alanlardan Dilkaya, Karagündüz ve Tilkitepe Höyükleri'nde çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Işıklı, 2005: 300).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin arkeolojik açıdan en iyi araştırılan bölümlerinden biri Murat Höyük yerleşiminin de içerisinde yer aldığı "Yukarı Fırat Havzası" dır. Havza içerisinde özellikle Malatya ve Elazığ illeri baraj kurtarma kazıları kapsamında iyi araştırılmıştır. Ancak bölge sınırları içerisinde değerlendirilen Tunceli ve Bingöl illeri ise en az araştırılan alanlar arasındadır. MÖ 3. binyılda, Altınova'da Mezopotamya kökenli seramikler yoğun olarak görülürken aynı dönemde Murat Vadisi'nde ele geçen seramiklerin neredeyse tamamı Transkafkasya kökenlidir (Sagona, 1994:16). Bingöl Ovası'na komşu olan Muş Ovası'nda yer alan ETÇ yerleşimlerinde Karaz kökenli buluntular ele geçmiştir. Ancak Karaz Kültürü buluntularının yanı sıra ele geçen seramiklerin şekil ve bezemelerinde yerel özelliklerin daha yaygın olduğu görülmüştür (Rothmann ve Kozbe, 1994: 113-119). Bölgede yapılan arkeolojik araştırmaların sonuçların bağlı olarak dönem içerisinde, sadece Karaz Kültürü'ne ait materyallerin değil bu kültür ile birlikte özellikle daha izole alanlarda yerel bir ETÇ kültürünün yaşandığı söylenebilir.

Yukarı Fırat Havzası'nda Arslantepe yerleşimi ve Keban Barajı projesi kapsamında gerçekleştirilen kazılarla bölge hakkında ayrıntılı arkeolojik bilgiler elde edilmiştir. Havza içerisinde özellikle Malatya ve Elazığ İlleri 1970'lerin başından itibaren Altınova ve Aşvan Ovalar'nda baraj kurtarma kazıları kapsamında arkeolojik açıdan iyi araştırılmıştır. Arslantepe (Frangipane, 2000) yerleşiminin yanı sıra Yukarı Fırat Bölümü anahtar yerleşimlerinden Norşuntepe (Hauptmann, 1982), Değirmentepe (Duru, 2000), Korucutepe (Kelly-Buccellati, 1978), Han İbrahim Şah (Ertem, 1982), Pulur-Sakyol (Koşay, 1976), Tepecik (Esin, 1979), Şemsiyetepe (Darga, 1989), İmamoğlu (Uzunoğlu, 1986) ve Köşkerbaba'da (Bilgi, 1987) Erken Tunç Çağı özellikleri görülmektedir.

Bingöl ilinde arkeolojik anlamda yüzey araştırmaları yapılmış olsa da sistemli bir kazı çalışması yapılmamıştır. Buradaki ilk sistemli arkeolojik kazılar 2018 yılında başlamıştır. Bu yerleşimlerden biri de çalışma kapsamında incelenen seramiklerin ele geçtiği Murat Höyük'tür. Murat Höyük ETÇ III tabakası, ortaya çıkarılan mimari yapıları ve kültürel öğeleri birlikte değerlendirildiğinde geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan, metali işleyen, diğer kültürlerle etkileşim içerisinde olan yerleşimciler tarafından iskan edildiği söylenebilir. Yerleşimde ele geçen karbonize olmuş tohumlar ve mekan içlerinde ortaya çıkarılan depolama kapları tarım destekli bir ekonomiye sahip oldukları görüşünü desteklemektedir.

Yerleşimde ortaya çıkarılan seramiklerin tamamı el yapımıdır. Seramikler teknik özellikleri açısından hamur yapıları, renkleri, yüzey özellikleri ve astar renkleri ile pişirilme kalitesi olarak incelenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda seramikler hamur yapıları ve katkı maddeleri kapsamında 5 grup altında incelenmiştir. Genel olarak seramiklerin Hamur 4 ve Hamur 5'e ait olduğu görülmektedir. Hamurları genel olarak kalitelidir.

Katkı maddesi bitkisel katkı ve farklı boyutlara sahip taşçıklar görülmektedir. Seramikler kilin kendi renginde astarlıdır.

Yapılan çalışmalarda büyük boyutlu ve küçük boyutlu kaplara da rastlanmaktadır. Formlar arasında bardak, maşrapa, kadeh, çanak, çömlek, çömlekçik, küp ve tepsi görülmektedir. Seramiklerde %69 ile sayıca en fazla form çömleklerdir. Çömlek formu ağız, boyun ve gövde özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Bezemeli ve bezemesiz örnekler ele geçmiştir. Ayrıca bazı çömlekler üzerinde farklı formlara sahip kulp eklentileri yapılmıştır. Çanaklarda gövde yüksekliklerine göre değerlendirilmiştir. Yapılan ayırım sonucunda kendi içerisinde ağız formlarına göre değerlendirilen formlar bezemeli ve bezemesiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşimdeki çalışmalarda az sayıda görülen bardak, maşrapa, kadeh, çömlekçik, küp ve tepsi formları da kendi içerisinde ağız ve gövde formlarına göre değerlendirilmiştir.

Yerleşimde arkeometrik analiz çalışmaları kapsamında farklı formlara ve hamur gruplarına ait 29 adet etütlük seramik seçilmiş ve höyük çevresinden ve nehir kenarından 4 farklı toprak örneği alınmıştır. Murat Höyük ETÇ III seramik örnekleri üzerinde yapılan arkeometrik analizler ve yerleşim çevresinden alınan örneklerin analizlerinde kimyasal veriler çerçevesinde gerçekleştirilen ana element gruplandırmalarının sonucunda, seramiklerin benzer bir hammadde kaynağı kullanılarak üretildiği söylenebilir. Ayrıca ana element içeriklerine göre incelenen seramik ve toprak örnekleri de benzer yapıya sahip olduğu görülmektedir. Yukarı Fırat Havzası içerisinde Bingöl çevresinde Murat Höyük haricinde stratigrafi konusunda bilgi sahibi olabileceğimiz arkeolojik kazı çalışması yapılmadığı için kültürün ortaya çıkışı, gelişimi ve sona ermesi süreciyle ilgili net bir bilgiye sahip değiliz. Murat Höyük ETÇ III seramikleri, hamur yapısı ile Yukarı Fırat Havzası ile formları, bezemeleri, yerel üretim seramikleri ve az sayıdaki yerel üretim Karaz özellikli seramikleri ile Doğu Anadolu Bölgesi seramik üretim geleneğinin bir parçasıdır.

Kaynaklar

- Akyol, A., Tütüncüler Bircan, Ö. ve Özdemir, A. (2021). Murat Höyük Erken Tunç Çağı III Seramiklerinin Arkeometrik Analizleri. Özdemir, A., Kılınç Z., ve Demir, E. (Editörler.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük* içinde (241-255). İstanbul: Ege Yayınları.
- Bamyacı, A. O. (2021). Murat Höyük Erken Tunç Çağı Taşınabilir Ocakları ve Ocak Ayakları Üzerine Bir Değerlendirme. Özdemir, A., Kılınç Z., ve Demir, E. (Editörler.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük* içinde (73-85). İstanbul: Ege Yayınları.
- Başaran Mutlu, M. (2021). Murat Höyük Erken Tunç Çağı Kemik Buluntuları. Özdemir, A., Kılınç Z., ve Demir, E. (Editörler.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük* içinde (145- 161). İstanbul: Ege Yayınları.
- Bilgi, Ö. (1987). *Köşkerbaba Höyük Kazısı 1978, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Ankara, 195-213.
- Burney, C. A. (1958). Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age. *Anatolian Studies*, 8, 157-211.
- Conti A.M. ve Persiani, C. (1993). When Worlds Collide. Cultural Developments in Eastern Anatolia in the Early Bronze Age, Between the Rivers and Over the Mountains, *Dipartimento di Scienze Storiche Archeologiche ed Antropologiche dell'Antichità*, Università di Roma La Sapienza, Roma. 361- 413.
- Danışmaz, H. (2021). *Bingöl İli Karlıova, Solhan ve Genç İlçeleri Demir Çağı Yüzey Araştırması 2019 Yılı Sonuçları*. Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarsları I-II-III, 54-56.
- Darga, M. (1989). *Şemsiyetepe Kazısı, 1987 Sonuçları*, Kazı Sonuçları Toplantısı 10, 181- 85. Ankara: TTKB.
- Duru, R. (2000). *Elazığ-Değirmentepe Kazısı, Türkiye Arkeoloji ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, Yayın No:4242, İstanbul, 130-132.
- Eriñç, S. (1953). Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, İstanbul.
- Ertem, H. (1982). *Keban Projesi Han İbrahim Şah Kazısı. 1970-1971*, ODTÜ Keban Yayınları, Seri III, No.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Esen, F. ve Avcı, V. (2018). Bingöl Ovası ve Çevresinde Jeomorfolojik Birimlerle Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler, *UCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 3-6 Ekim 2018, Ankara.
- Esin, U. (1979). *Tepecik Kazısı, 1973 Keban Projesi Çalışmaları*, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara, 79-94.
- Frangipane, M. (2000). The Late Chalcolithic/EBI Sequence at Arslantepe. *Chronological and Cultural Remarks from a Frontier Site, In Chronologies des pays du Caucase et de L'Euphrate aux IVe -IIIe*

- Millenaires*, 446- 471. Paris: De Boccard Edition- Diffusion for Institut Français D'Etudes Anatoliennes D'Istanbul.
- Hauptmann, H. (1982). *Die Grabungen auf dem Norsuntepe, 1974, In Keban Project 1974- 1975 Activities*, METU Series I. No. 7, Ankara, 41-70.
- Işıklı, M. (2005). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü'nün Karaz, Pulur ve Güzelova Kazılarının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Işıklı, M. (2019). *Erzurum Ovası Alaybeyi Höyüğü Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Tabakaları*, Altunkaynak, G. (ed.), Karaz'dan Büyük İskender'e Erzurum Ovası'nda Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 139-182.
- Işıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Işıklı, M. (2015). The Development of the Kura Araxes Culture in Eastern Anatolia: Problems, Determinations and Suggestions. *International Symposium on East Anatolia-South Caucasus Cultures*, Proceedings I, Cambridge
- Kelly-Buccellati, M. (1978). The Early Bronze Age Pottery. Descriptive and Comparative Analysis, van Loon, M. N. (Ed.), *Korucutepe Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia 1968-1970*, in (67- 88), Amsterdam.
- Koşay, H. Z. (1976). *Keban Project, Pulur Excavations 1968-70*, METU Keban Series III, No.1, Ankara.
- Kökten, K. (1947). 1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları. *Bellefen XI*, 431-472.
- Marro. C. (2011). Eastern Anatolia in the Early bronze Age. *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, 290-309.
- Mosccone, D. (2021). Murat Höyük Early Bronze Age III Chipped Obsidian Artefacts. Özdemir, A., Kılınc Z., ve Demir, E. (Editörler.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük* içinde 201-215). İstanbul: Ege Yayınları.
- Özdemir A. ve Çınar, A. D. (2021). Murat Höyük Pişmiş Toprak Hayvan Figürinleri ve Tekerlekleri. Özdemir, A., Kılınc Z., ve Demir, E. (Editörler.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük* içinde (111-130). İstanbul: Ege Yayınları.
- Özdemir, A. (2021). Murat Höyük Erken Tunç Çağı III: Yerleşim Yapısı, Mimari ve Seramik, A. Özdemir, Z. Kılınc ve E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, Ege Yayınları, İstanbul, 45-72.
- Özdemir, A. ve Bamyacı, A. O. (2022). Murat Höyük Early Bronze Age Metal Figurine / Murat Höyük Erken Tunç Çağı Metal Heykelciği, *Olba XXX*, 1-20.
- Özdemir, A. ve Mutlu, S. (2020). Murat Höyük Erken Tunç Çağı Antropomorfik Figürinleri. *TÜBA-AR*, 27, 95-112.
- Özdemir, A. ve Özdemir, A. (2020). Murat Höyük'ten Bir Çeç Damga Mühür, *TÜBA-KED*, 22, 131-139.
- Özdemir, A. ve Özdemir, A. (2021). Murat Höyük: Kazı Çalışmaları ve Tabakalanması. A. Özdemir, Z. Kılınc ve E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, Ege Yayınları, İstanbul, 27-44.
- Özdoğan, M. (2011). *Kalkolitik Çağ Köyden Kente, Tarihöncesinden Demir Çağı'na, Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, İstanbul, 102- 119.
- Özfirat, A. (2022a). Lake Van Basin in the Early Bronze Age (Kura-Araxes): Karagündüz Excavation and Survey Sites. M.İşıklı, E.Fidan, A.Türker ve M.A. Yılmaz (Eds.). *MÖ III. Binyılda Anadolu*. Ege Yayınları, İstanbul, 553-576.
- Özfirat, A. (2022b). *Ağrı Dağı-Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı Mezarlık, Höyük, Kaleler ve Geç Kalkolitik Dönemden Urartu Krallığı'na Doğubeyazıt Ovası*, Ağrı Dağında Arkeoloji I. Ege Yayınları, İstanbul.
- Palumbi, G. (2008). The Red and Black. *Social and cultural interaction between the Upper Euphrates and Southern Caucasus communities in the Fourth and Third Millennium BC. Studi di Preistoria Orientale*, no. 2, Università di Roma, La Sapienza, Roma.
- Rothmann, M. S ve G. Kozbe (1994). *Mus in the Early Bronze Age*, AnatSt 44, 105-126.
- Sagona, A. (1994), *The Aşvan Sites 3 Keban Rescue Vations Eastern Anatolia*, The British Insitute of Archaeology, Ankara.
- Sagona, A. ve P. Zimansky (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000-000 – 550*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sevin, V. (1987). *Elâziğ Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986*, V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, 6-10 Nisan, Ankara, 1-44.

- Sevin, V. (1998). *Elâzığ, Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1987*, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs, Ankara, 451-500.
- Sunkar, M. ve Avcı, V. (2021). *Murat Höyük'ün Jeoarkeolojik Özellikleri (Bingöl/Solhan)*. A. Özdemir, Z. Kılınç ve E. Demir (Eds.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük*, Ege Yayınları, İstanbul, 15-26.
- Tütüncüler Bircan, Ö. (2021). Murat Höyük Erken Tunç Çağı III Dönemi'nden Bir Grup Dokuma Aleti. Özdemir, A., Kılınç Z., ve Demir, E. (Editörler.), *Erken Tunç Çağı'nda Murat Höyük içinde (87-100)*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Uzunoğlu, E. (1986). *Malatya-İmamoğlu Höyüğü'nde 1985 Yılı Kazı Çalışmaları*, VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı (Ankara 26-30 Mayıs 1986), c. I, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara, 213-229.
- Whollan, R. ve S. Kantman (1970), *Keban Barajı Su Birikim Alanı Yüzey Araştırması*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, Yayın I, 1-12.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

TOPLUMSAL BİR HASTALIĞA DÖNÜŞEN DEFİNECİLİK VE GERÇEKLER

Hoard Hunting That Have Become A Social Disease And Facts

Davut KAPLAN¹

¹Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Samsun, davutkaplan@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5690-1639

Derleme Makalesi/Review Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
23.05.2024
Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1488917

Anahtar Kelimeler

Define, Defineci, Sahte Eser, Sahte Harita

Keywords

Treasure, Hoard Hunter, Fake Wrok, Fake Map

ÖZ

Define, defineci, definecilik, dedektör, exper, aracı, kaçak kazı, eski eser kaçakçılığı, geçmiş kültürleri yağmalamak, tahrip etmek ve eserleri yurt dışına satmak gibi çok farklı kelime, terim ve eylemleri her gün basın-yayın aracılığıyla, doğrudan şahıslardan duymakta veya görmekte, zaman zaman arazide (arkeolojik kazı alanlarında) şahit olunmakta ve duyulmaktadır. Ne yazık ki amacı aynı olan bu fiil veya eylemler Anadolu coğrafyasında her geçen gün artmakta ve önlemler yetersiz kalmaktadır. Define bulma amacıyla Anadolu kültür tarihini yağmalamak, tahrip etmek, yurt dışına satmak toplumda normal ve yapılması gereken bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir. Kullanılan aparatlar din, bu eylemleri yapanlar da Allah'a ve Peygamber'e inanan insanlar olunca işin içine dini semboller ve dualar da girmekte hatta bir kısım din adamları da bu olaylar içine dahil olmaktadır. Ne üzücüdür ki Anadolu tarihinde hiçbir zaman bu kadar büyük bir yağma görülmemiştir. Ne Romalılar Klasik Çağ'ın Hellenlerine, ne de Hristiyanlar putperest (pagan) Romalıların geçmişine bu kadar saldırmadılar. Bu yazı ile daha önce farklı uzmanlar tarafından değinilen definecilik özetlenmiş ve ardından da definecilik denen bu hastalıktan neden uzak durulması gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü başta 'define adı altında' gereksiz, bilinçsiz ve kaçak kazılar doğayı ve kültürel mirası yok ederken defineciler hayatlarını ve maddi birikimlerini kaybetmektedirler.

ABSTRACT

Every day, we hear or see many different words, terms and events such as hoard, hoard hunter, hoard hunting, detector, expert, intermediary, illegal excavation, smuggling of antiquities, plundering past cultures, being registered and selling products at home, from people through the press and publications, from time to time. time is read and heard in the field (archaeological excavation sites). Unfortunately, these acts or actions, which have the same purpose, are increasing day by day in the Anatolian geography and the precautions are insufficient. For identification purposes, plundering and transferring the Anatolian cultural program is considered a normal and necessary person to sell throughout the country. The equipment used is religion, and the people who perform these actions include religious symbols and prayers by people who believe in God and the Prophet, and even some men are included in these events. This amount of rainfall has never been seen in the history of Anatolia. Neither the Romans attacked the Hellenes of the Classical Age nor the Christians attacked the pagan Romans' past that much. In this article, the definition that was previously mentioned in a different way is summarized and then it is stated why this disease should be avoided. Because unnecessary, unconscious and illegal excavations 'under the name of describing' cause loss of life and financial savings of those who describe nature while there is no cultural production.

Atf/Citation: Kaplan, D. (2024). Toplumsal Bir Hastalığa Dönüşen Definecilik ve Gerçekler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1097-1114.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Davud KAPLAN, davudkaplan@gmail.com

1. Giriş

Define¹ ve defnecilik ile ilgili çok fazla yazı kaleme alındı ve çok rağbet görülerek dikkate alınmasa da bu zamana kadar değerli sözler sarf edildi (Uysal, 1985; Konyar, 2008.). İyi niyetle yapılmış bu çalışmaların bazıları defneciliği Osmanlı Hukukundaki yeri veya Osmanlı Dönemi defneciliği (Yaşa ve Açık, 2021.) ve eski eserler hukuku (Mumcu, 1969) açısından araştırma konusu olarak, bazıları T.C. 2863 sayılı yasa kapsamında suç olarak ifade ederken (Kuşcu, 2019), Kültürel Mirası tahrip, hastalık olarak üzerinde dikkatlice durmuşlardır. Çok az sayıda çalışma ise Anadolu Folklorunun bir parçası olarak defneciliği ve defnecileri Türk kültüründeki benzer unsurlarla karşılaştırmış (Şenesen, 2016; Yolcu ve Karakaya, 2017) ve benzerlikleri bulan yazılar ortaya koymuşlar fakat bir çoğunun amacı ve dili daha çok tespit, tanım ve önerilerden ibarettir, eleştirel değildir. Hastalığı (defneciliği) doğrudan teşhis ve çözüm üreten yazılar (Koşay, 1974; Özdoğan, 1993; Konyar, 2008) sayıca çok daha azdır. Dikkat edilirse eleştiri ve öneriler arkeolojiden gelmekte ve bu durum da bilgi ve bilinç düzeyinin kısmen mesleki hassasiyetle orantılı olduğu kısmen de bu bilincin bilimsel ortamda bile gelişmediği ve temelde eğitim sistemindeki yanlışlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Mezar soygunculuğu ve defnecilik günümüzün meselesi değildir. İlk insan toplumlarından itibaren mezara konulan hediye ve armağanların çalınması-soyulması ile başlar. Bu nedenle Erken Hanedanlar Dönemi'nden (MÖ.2900-2545) başlayarak Antik Mısır piramitleri² ve Anadolu'nun piramitleri olan yığma toprak Tümülüsler, bir başka açıdan da mezarı ve mezar eşyalarını hırsızlara karşı korumak için yapılmıştır. Antik çağda dahi hoş görülmeleyen bu düşünce, günümüzde tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak bütün topluma yayılmıştır. Görülmektedir ki bilimsel çalışmalar korkutucu boyutlara ulaşan bu hastalığı sadece araştırma konusu yapmışlardır. Arkeoloji bazen basit ve sade bir şekilde “bir bilimin katmanları”, açılmayı ve okunmayı bekleyen bir “kitap” olarak tanımlanır. Bu kitabın sayfalarını açmak ve okumak-anlamak için 2023 Yılı itibarıyla Cumhurbaşkanı/Bakanlar Kurulu Kararlı Türk Kazı Çalışmaları (158), aynı izinlerle yabancı kazı çalışmaları (29), Müze kazıları (61), acil çalışma gerektiren Müze Kurtarma kazıları (142), Türk Yüzey araştırması (101), Yabancı yüzey araştırması (5), sualtı araştırmaları (5), sualtı kazıları (5), Kamu yatırım alanı/Baraj kazıları (16), Çeşitli amaçlı sondaj kazıları (71) olmak üzere toplam 482 kazı ve 111 araştırma olmak üzere 593 yerde veya bölgede bilimsel araştırma ve kazı çalışması sürdürülmektedir.

Bütün bu resmi arkeolojik ve bilimsel/akademik kazı-araştırmalarına karşın, resmi olmayan, saygısızca geçmişi korkunç soygun-tahrip boyutlarında yağmalayan bir grup daha var: defneciler. Bazen kendilerini haklı göstermek için “devlet bizi bu duruma düşürdü, geçim derdi”, “biz de halk arkeologlarıyız” gibi saçma bahane ve sıfatlarla isimlendireseler de resmi ve bilimsel olmayan ve tamamen kayıt dışı bu yağma ve tahribat bütün insanlığın öfkelerini üzerlerine çekmelidir. Çünkü bir yanda insanlığın kitabına ait sayfaları dikkatlice açmaya ve okumaya çalışanlar, bir yanda ise hastalıklı defnecilerin bu geri çevrilmesi imkansız kitap sayfalarını yırttıkları bir faaliyet var. Hatta yırtılan kitap sayfasını yeniden bir araya getirmek ve resmi tamamlamak imkansızdır. Defneci demek bir diğer açıdan da tek bir örneği olan insanlığa ait bu yer altında saklanan kitabın ve insanlığın kültür katmanlarının sayfalarını yırtıp atan kişi demektir.

Arkeoloji ve arkeolojinin soruları ile ilgili M. Özdoğan'ın 1993 yılında arkeoloji ve defnecilik konusunda tespit ettiği eksiklikler (Özdoğan, 1993: 355-366), aradan 30 yıl geçmesine rağmen hala devam etmekte ve bu sorunlara yenileri eklenmektedir. Memleketin kalkınması için yapılan, yerleşim yerlerinde belediyeler başta olmak üzere hem kamu hem de özel kurum ve kuruluşlar, kent içinde ve doğada her bölgede yaptıkları kontrolsüz kazılar ile çok büyük tahribat yapmaktadırlar. İkinci tahribat ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın almadığı önlemler ve vermiş olduğu izinler ile defnecilerin ve bu hastalığa özenenlerin kaçak kazılarıdır. Defnecilik ve kaçak kazılara yol açacak her türlü yasal düzenleme yeniden gözden geçirilmeli ve hem eğitim hem de caydırıcı cezalarla bu sorunun üstesinden gelinmelidir. Bu yazının da amacı elbette tespit ve öneriler de içermekte fakat tahribat yapanlara uygun dil ile cevap vermek ve yaptıklarının anlamsızlığını vurgulamaktır. Aslında gerçek anlamda tahribat, yağma, soygunculuk ve defneciliğin sorumlusu devlettir. Halkı eğitmek, bilinçlendirmek devletin görevidir. Bu eğitimi istediği açıdan ve yöntemle verebilir. Eğitim-öğretimde

¹ Define kelimesi defn (örtmek, gizlemek, gömmek) kelimesinden türetilmiştir. Define'nin yaygın anlamı: yer altına gömülmüş altın ve değerli eşyadır. Bazen 'gömmü' kelimesi de kullanılır. Arapça karşılıkları ise 'hazine', 'rikâz' ve 'kenz'dir. Define bulmak amacıyla başta kazı olmak üzere her türlü faaliyeti yapana ise 'defneci' denir.

² Antik Mısır'da mezar soygunları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Joshua J. Mark, “Tomb Robbing in Ancient Egypt”, *World History Encyclopedia*, 2017.

müfredatında "eski eser" kavramı ve kapsamı doğru verilmelidir. Kendinden öncekine yabancı olmak, sahiplik duygusunun olmaması, bilinçsizlik, iletişim araçlarının kullanımında eksik ve yetersizlikler, ilgili bakanlığa ayrılan yetersiz-cüzi miktarda ödenek gibi çok sayıda sorunu çözecek yanlış düzeltilmesi ve doğrunun uygulanmasını içeren önlem alınabilir. Defnecilere ait forumlar ve internet siteleri, sosyal medya grupları veya videoları, kültürel mirası korumakla görevli Kültür ve Turizm Bakanlığı ve ilgili kurum ve kuruluşlardan daha aktiftir. Kendi aralarında uzman dedikleri kişilerce eğitim artık internet aracılığıyla yapılmakta ve soru-cevap şeklinde her türlü sahte bilgi aktarımı topluma daha hızlı yayılmaktadır. Bugün teknik imkanlar, mesleki açıdan yetişmiş işsiz (farklı iş yapan) meslek sahiplerinin belgeleme, koruma, güvenlik vs görevlerde bulundurulması gibi imkanlar da oluşturulmalıdır. Yapılması gereken (İlgili Bakanlığa bağlı) kurumların içeriği ve işleyişini değiştirerek tek vücut halinde çalışmasını sağlamaktır. Buna adli makamlarla işbirliği ve cezalar da dahil. Aynı sorumluluk ikinci yazıda ifade edildiği üzere din (Kur'an) açısından da Müslümanlara verilmiştir.

2. Tahribatın Davetiyesi: Ertelenen Kazılar, Koruma Çalışmalarının Eksikliği, Yetersiz-Uygulanmayan Ve Hazırlanmayan Yasalar

Arkeolojik çalışmalar son yıllarda sayıca artış gösterse ve laboratuvar çalışmalarına ağırlık verilse de kültürel mirasın yağması da o oranda ve hatta daha fazla hızlanmaktadır. Kurtarma kazıları bir yana uzmanlardan oluşan büyük ve kapsamlı kazılarda da görüldüğü gibi zamansız, programsız veya ani gelişen bir kazı çalışmasının sonuçları çoğu kez başta maddi kaynak sıkıntısı olmak üzere yetersiz altyapı, laboratuvar ve teknik eleman sıkıntısı nedeniyle eksik ve sonuçsuz kalmaktadır. Son dönemlerde bazı yerlerin gelişen teknolojiye öne sürerek hiç kazılmaması gerektiği gibi farklı düşünceler de yaygınlaşmıştır. Buna karşın arkeoloji, yavaş ve dikkatli kazılarak ilerleyen bir çalışma olduğundan çalışmaların devam etmesi ve en azından kurtarma kazıları ve çalışan ekip için kazı tecrübesinin artması da, bu bilimin gerekçeli nedenlerinden biri olarak savunulmaktadır. Defneciler ise "biz daha iyi kazarız ve müzeleri eserle doldururuz" düşüncesini pervasızca alenen dillendirmektedirler. Bu felaket getirecek büyük bir sorundur. Ayrıca geçmişi bilme merakı farklı bir duygudur ve kazılar defnecilerden beklenmemelidir. Yukarıda kazı ve araştırma sayısı dikkate alındığında devlet maliyesini çok da zora sokmayacak bir uygulama ile kırsal kesim için güvenlik önlemleri-kadrolar tahsis edilebilir. Kültürel mirasın korunması da eğitim, sağlık ve güvenlik gibi son derece önemli bir konudur. Türkiye'de ortalama 18 binden fazla (18253) köy bulunmaktadır. Her 30 köy yerleşimine 1 kazı veya araştırma düşmektedir. Bu durum her iki ilçeye ortalama 1 kazının düştüğünü göstermektedir. Resmi küçük (köy-belde) yerleşim yerlerine eşit dağılmadığı halde sayıca oldukça düşük bilimsel çalışma yapıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar yasa da yer alsın da en azından koruma amaçlı bir öneri olarak küçük yerleşimlerde muhtarların görev ve sorumlulukları açısından kültürel mirasın korunmasına ağırlık verilebilir. Hatta her bir muhtarlıkta (önceden var olan ve köylüler tarafından finanse edilen) arazi bekçi uygulaması kadrolu ve görev bilincinde meslek sahiplerinden dahi seçilerek başlatılabilir.

Kurtarma ve mezar kazılarına yapılan itirazların nedeni ise geçmişten başlayarak günümüze dek çok sayıda mezarın soyulmuş olması ve mezar soygunculuğuna davetiye çıkarmasıdır. Defneciler tarafından kazılarak toprak yığımında terk edilen iskeletler yerine konya bile yeterli incelemenin yapılamaması, değerli eşyaların alınarak hatta mezar yapısının bile iyice çalışılmadan doğaya kaderine terk edilerek yeniden toprak altına gömülmesi, geçmişe ait olan bilgilerin kaybolmasına neden olmaktadır. Daha doğrusu gelişen teknoloji ile daha sonra kazılabilecek alanlar defnecilere değil, gelecekte bilimsel çalışma yapacak yeni nesillere bırakılmalıdır. Zorunluysa eğer, en azından daha sonra incelenmek üzere her yerleşim, yapı ve bireyden örnekler alınmalı ve saklanmalıdır. Aç gözlülükle mezar açmanın hiçbir anlamı yoktur ve defnecilerin iştahını kabartmaktadır. Çünkü büyüyen kentler ve dev temelli modern inşaatlar devam ettikçe sürekli çalışılacak hazır malzeme ortaya çıkmaktadır. Arkeolog veya benzer mesleki sıfatla bilimsel kazı yapanların hem bilime, hem vicdana, hem yasaya, hem millete hem de geçmişe karşı sorumluluğu olan bireyler olarak diğer meslek sahiplerinden farklı olduklarının bilincinde olmaları zorunludur. İnsan dair bilgi aramak yerine gösteriş amaçlı mezar kazıları ve görseli çekici olan mezar hediyelerini bilimsel çalışma diye sunmak, tanıtmak ve müze deposuna doldurmak doğru olabilir mi? Aslında sorumluluk açısından diğer bazı mesleklerle ortak özellikler de taşırlar. Tek çelişkili davranışları hem geçmişte yaşayan insana saygı duymaları hem de zaman zaman kendisinden bekleneni ortaya koyabilmesi için hızlandırılmış kazı yapmalarıdır. Bu bir yerde geçmiş değil kendi yaptıkları hatalarının, eksikliklerinin de gizlenmesine imkan tanır. Aceleciliği tıpta yapıda insan

hayatına mal olduğu gibi, dinde yaparsanız imanı ve hatta arkeolojide yaparsanız kültürel mirası tehlikeye atacak hatalardan kaçınılmalı veya hataları gizlememelidir.

Bununla birlikte bilimsel bir kazı her zaman en doğru yoldur. Arkeolojik çalışmalar sırasında tarımda ve inşaatta kullanılan farklı kazı malzemeleri vazgeçilmez araçlardır. Bu kazı malzemelerinin kullanım yerleri toprak tabakasının yapısına, çıkacak malzemeye ve kararı veren bilim heyetinin uygun görmesine göre değişir. İçerisinde kültürel kalıntı barındırmayan alüvyon, kum ve bahçe toprağı gibi dolgular en büyük malzeme sayılan kazma ve küreklerle yapılırken yapı zeminleri, duvar ve mezar içerisinde kullanılan kazı malzemeleri, dış fırçasından insan yüzünde kullanılan yumuşak fırçalara kadar rol değiştirir. Bilimsel kazılara ve özünde arkeolojiye yabancı sıradan vatandaş için bu malzemeler tehlikeli görülse de kaçak kazıcı ve definecilerin modern makine (kepçe, excavator, matkap, dinamit vs) tahribatı ile asla karşılaştırılmaz. Çünkü öncesinde alan araştırması yapan Arkeoloji bilimi, kazı, kayıt ve laboratuvar sistemi olan özel bir alandır³.

3. Definecilik, Kaçak Kazı Ve Eski Eser Kaçakçılığı

Vurgulanması gereken nokta İslam dünyasında (Orta Doğu) iki türlü tahribatın hız kazanmasıdır: Birincisi bütün canlıların yaşam alanı doğayı tahribat, diğeri ise geçmiş kültürlerle ait ve insanlığın ortak eseri olan estetik ve sanat eserlerinin tahrip edilmesidir. Bu ikinci işi yapanlar ise (bir kısmı yabancı) para hırsına kapılan meslek sahipleri, defineciler ve kaçak kazıcılarıdır. Bunları yönlendirenler ise toplayıcı, pazarlamacı ve Batılı alıcılardır⁴. Sözü edileceği üzere M. Kemal Atatürk'ün 1931 tarihli telgrafında bahsettiği defineler⁵ derken, günümüzün sapkın define düşüncesi ve definecilerden değil, eşsiz eserler ve arkeologlardan bahsetmektedir. Bugün en büyük rağbetin defineci, kaçakçı ve kaçakçılığa gösterilmesi, müsamahalı davranılması ne acıdır. İnsanlık tarihi geçmişte olmadığı kadar tahrip edilmekte ve defineciler tarafından yok edilmektedir. Sürekli gelişen ve sayısı artan teknik cihazlar, iş makineleri ve dinamitlerle patlatılan kaya mezarları, rölyefler, yazıtlar aslında Anadolu'nun geçmişinde şimdiki sahibi olan atalarımızın varlığının kanıtlarını ortadan kaldırmaktadır. Doğal kaya formunu bir nesne veya canlıya benzeterek, yorumlayarak define aramak hayalciliktir. Kaya yüzeylerindeki her bir çizik, kırık, delik veya ideogramın bir hazine işareti olduğu düşünce ve algısı, hastalıklı beyinlerin hayallerinden başka bir şey değildir. Üstelik bu işaretlerin yorumları için yüklü miktar para öderler. Defineci ile normal vatandaş, özellikle arkeologlar ile definecileri birbirinden ayırmak, aralarındaki farkı da insan bağlamında tanımlamak gerekir. Define her zaman vardır ve bugünde evin en ulaşılabilir noktası veya yastık altına konulmuş altınların beklenmedik bir nedenle yapı-bina veya evin yıkılması, yanması, yağması vs gibi nedenlerle çökmesi nedeni ile moloz altında kalır. Eğer felaket olduktan hemen sonra hayatta kalan altın sahibi, altınları bilen veya yağmacı varsa ilk iş altınları almanın peşine düşerler. Genelde savaş, yangın, kıtlık, işgal, yağma, zorla göç ve dinsel çatışmalar vb nedenlerle yanlarında taşımalarının tehlikeli olduğu düşünüldüğünde altın, para, değerli eşya ve mücevherlerini kendi belirledikleri bir yere gömerler. Olur da bir gün dönerlerse diye gömdükleri yeri, gömü çevresi veya şifreleyerek geçici de olsa garanti altına almak istemiş olabilirler. Ancak hiçbir kimse kendi malının yerini işaretlemez. Çünkü başkasına hediye etmek olur. Nedenleri farklı olsa da gömen kişi kendisine ait değerli eşyayı almaya başaramazsa bu define-gömü-para veya mallar, bugün olduğu gibi 'defineci' denen kişilerin aradığı değerli hazine olur. Ancak buraya kadar normal gözükse de -ki normal değildir- daha sonra değinileceği üzere definecinin define peşine düşmesinden daha

³ Arkeolojik çalışmaların kazı ve kayıt sistemi ile ilgili çok sayıda çalışma vardır. Arkeoloji Bölümlerinde ilk okutulan derslerden birisi budur ve uygulamalı olarak her şey arazide öğrenilir. Türk Öğrencilerin en sık başvurduğu eser, Veli Sevin'in 'Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı (Ankara 1995)'dir. Anadolu'da yapılan arkeolojik çalışmalarda başlıca sistemlerden söz eden bu el kitabı oldukça basittir. Arkeolojinin kapsamı, kullandığı tekniklerden gelişimine dek tek bir yabancı kaynağa (Bruce G. Trigger'in A History of Archaeological Thought, Cambridge University Press 2006) ve özellikle eserin kaynakça kısmına (References) bakılması yeterlidir. Ayrıca arkeolojinin yöntemleri konusunda şu eserlere de bakılabilir. Lewis Binford, *New Perspectives in Archaeology*, 1968; M. Shanks, *Experiencing the Past: On the Character of Archaeology*, London 1991; Hodder vd 1995, Ian Hodder, Michael Shanks, Alexandra Alexandri, Victor Buchli, John Carman, Jonathan Last, Gavin Lucas, *Interpreting Archaeology, Finding Meaning in the Past*, Routledge 1995; Colin Renfrew - Paul Bahn, *Archaeology: theories, methods and practice*, London 1996; A.Schnapp, *The discovery of the past: the origins of archaeology*, British Museum 1996; I. Hodder – S. Hutson, *Reading the Past, Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge 2004; Steven N. Archer – Keven M. Bartoy, *Between Dirt and Discussion_ Methods, Methodology, and Interpretation in Historical Archaeology*, Berkeley 2006; Thomas R. Hester, Harry J. Shafer, Kenneth L. Feder, *Field Methods in Archaeology*, Routledge 2009; Bjørnar Olsen, Michael Shanks, Timothy Webmoor, Christopher Witmore, *Archaeology: The Discipline of Things*, University of California Press 2012.

⁴ Hüseyin Karaduman tarafından hazırlanmış 'Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı', Ankara 2007' adlı çalışma bu konuda en kapsamlı yayındır.

⁵ "... memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde e hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat' i lüzum vardır..."

büyük bir sorunun da kaynağı burasıdır. Çünkü defineci kaçak kazı yapmaya isteklidir, meyillidir. Define ve defineci grubuna kaçak kazıcı ve –daha çok “müze soyguncusu” olarak bilinse de- soyguncuları da eklemek gerekir.

Define tanımı yapılırken de sürekli olarak tanım içerisinde bilinçli olarak “sahibi bilinmeyen para” ibaresi yerleştirilir ki başkasının malına emek vermeden ve kendi uydurdukları tanım üzerinden el koyabilsinler. Her malın-paranın sahibinin bilindiğini ise arkeoloji bilimi pekala öğretir.

Sahibinin her ne sebeple olursa olsun alamadığı bu defineler (gömülmüş değerli eşyalar), defineciler tarafından aranırken bu kez eski toplumların bireylerine ait son istirahat mekanı olan mezarlara göz dikmelerine sebep olur. Antik dönemdeki insanların ölümden sonra yeni hayatında kullanacağını diye birlikte gömdüğü-gömdürdüğü mezar eşyaları ve mezarları, tahribatın birinci nedenidir ve safça ve basitçe ‘define’ arama ile başlanır. Her ne kadar yasal dense de yasal olmaması gereken ve sayıca çok az kişi tarafından yapılan ‘izinli definecilik’ Anadolu coğrafyasının toplu yağmasına ve tahribine en büyük nedendir. Hatanın yolu bu şekilde açılmıştır ve her ne kadar kısmi ceza yaptırımları olsa da defineciler için bu ceza bir ödül olarak onurla dillendirilmektedir. Definecilerin faaliyet alanında veya el geçirilen arkeolojik eserlerin bilirkişi raporlarına dayanarak aldıkları bu cezalar yeterli değildir. Daha vahim olanı bilirkişilerin de bu işe maddi açıdan yaklaşmaları ve uzmanı olmadıkları halde her malzemeye bilen kişi olarak koşuşturmalarındır. Sözde bilen ancak gerçekte bilmeyen bu kişilerin suçsuz vatandaşların ceza almalarına da sebebiyet verdikleri bilinmelidir. Bu nedenle kültürel mirasa her ne maksatla yaklaşan olursa olsun yaptığı işin nereye varacağını hesap etmesi gerekir.

Sonuçta kaçak kazıların, define tahribatlarının önüne geçilememektedir. İlgili başlıklar altında değinileceği üzere definecilik-yağmacılık-kaçak kazılar- tahribat kazıları halk arasında o kadar yaygınlaşmıştır ki her yerleşimde (köy, kasaba, mahalle vs.) birkaç kişi değil her muhatap olunan beş kişiden dördü definecilikle ilgilenmektedir. Geri kalan ise kulak kabartarak defineci muhabbetleri ile tehlikeli gruba katılmaktadır. Definecilikten uzak duranlar ise ya bu uğurda her şeyini harcayan ve hiçbir şey elde edemeyenler ile bunlardan ders alan çok az kişidir.

Resmi kazı yapan kişi önce vicdana, bilimsel çevreye ve devlete hesap veren kişidir. Defineci ve kaçakçı ise devlet malına, insanlığın ortak mirasına zarar veren yaptığı gizleyen-gizlemeyen vicdan ve yasa tanımayan, uyuşturulmuş-esir edilmiş, yaptığı farkında olmayan, düşünemeyen kişidir. Bir diğer ifade ile definecilik, geçmişe ait hikayelerden etki ile zenginlik hayali kuran, ekonomik açıdan yetersiz ve fakir olanların kısa zamanda zengin olma düşüncesidir. Bir defineciye bu hastalıktan kurtulması gerektiği konusunda verilen nasihat, öğüt, tavsiye, uyarı vs hiçbir işe yaramaz. Onun düşünce dünyasında sadece altın vardır ve tek bir amaç uğruna uyuşturulmuş biçimde hareket eden tek hasta insan tipidir. Bu düşünce ise inanç, cin, tılsım ve büyü ile zaman zaman güçlü dini unsurlar ile birleştirilerek bilinçsiz insanların boş muhabbetlerine konu eylemlerdir ve tamamı definecilik ve kaçakçılıktır.

Dolayısıyla geçmişi hangi sebeple olursa olsun -yasadışı ve bilimsellik dışında- yapılan her kazı kaçak kazıdır, tahrip eden ve eserlerini satan kişi defineci ve eski eser kaçakçısıdır (hırsız). Birçok yazıda yasalara dayanarak ‘bilimsel değeri haiz olmayan şeyler’ ifadesine sığınarak definecilik yapılmaktadır. Bilimsel değeri kim tespit edecek ve bu değeri biçmek hangi defineci veya kimin haddinedir?. Osmanlı Devleti’nin son evresi bir kenara, 20-30 yıl önce kullanılan etnografik eserler Halk Bilimi uzmanları tarafından bilimsel olarak çalışılmıyor mu? Folklorik eserler bilimsel değilse neden üniversitelerde kürsüleri, müzelerde seksiyonları var? Bu geçmişe dönük zaman sınırlaması saçmalığından vazgeçilmelidir. Ayrıca bugün Müzeler ve müzeciler kendi sorunları çözebilmemiş değillerdir. Müzecilerin denetimindeki ‘yasal define izni’ni sit alanlarının derecesini sürekli düşürerek imara açan müzeciden beklemek felakettir. Define kazısının başında durması için eleman veren üç ayrı bakanlık, boş işlere eleman vermek yerine ören yerlerinin güvenliğini pekala sağlayabilir.

Define hastalığı sonucu başlayan eski eser kaçakçılığı, geçmiş veya yaşayan toplumun hem doğal hem de kültürel mirasını, değerlerini, kimliği olan kültür ve tabiat varlıklarını bilimsel amaç gütmekten sadece maddi kazanç elde etmek için yağmalayarak yurt dışı veya yurtiçinde satılmasıdır. Bunların dışında müze veya cami gibi anıt yapıları soyan, el yazmalarını çalan, kültürel eserleri toplayan ve satanlar da geçmişe düşman, kültüre düşman ve yabancı olanlardır. Bir piramit gibi eski eser kaçakçılığında en alt kademede defineci, kaçak kazıcı ve soyguncular yer alır. Bu grup, emeği sömürülen tam bir hamaldır. Eserleri toplayanlar ise ekonomik açıdan çarpılmıştır. Pazarlayanlar (vatan ve kültür düşmanları) ise en zirvede yer alırlar. Definecilikteki bu farklı işleyiş sisteminde her kademe ya kendini güçlü görerek, ya haklılığını öne sürerek, ya parasıyla ya da zekasıyla

halkı kandıran kaçakçılardır. Ancak bu yağmaların ve soygunların her zaman yapılmasına rağmen, artarak öne çıktığı belirli dönemler vardır.

En eski tarihi eser kaçakçılığı örnekler -genelde bugünkü ile aynı olmasa da- eskiye ait değerli kültürel malzemenin yağması açısından benzerdir ve hatta daha yıkıcıdır. Genelde Akdeniz ve çevresinde ortaya çıkmış Mısır krallıklarından Mezopotamya’da kurulmuş devletlere ve Roma devletine kadar her devlet, savaş ganimeti olarak elde ettikleri coğrafyayı kültürel eserler açısından yağmalamıştır⁶. Savaşlar sonucu elde edilen ganimetler de çok büyük boyutlu yağmalardır ancak gerçek anlamda eski eser kaçırma 17.yy’dan 20.yy ikinci yarısına kadar devam eden Avrupa’da zengin koleksiyoncular tarafından ve daha sonra da müze çalışmaları kapsamında yapıldığı görülür. Bu kaçakçılığın en iç acıtan örneği bir Alman olan H. Schliemann’ın Homeros destanlarından yola çıkarak Troia kentini kazması ve eserleri yurt dışına kaçırmasıdır. Avrupalıların amacı kökenlerini Yunan ve Roma kültürlerinde görmeleri ve bu kültürlerle ait eserleri ise toplamaya çalışmalarıdır. Bugün hala bu düşünce devam etmektedir.

Türkiye’nin bazı bölgelerinde o kadar büyük tahribat yapılmaktadır ki geçmişe ait tüm insanlığın izleri kaybolmaktadır. Sadece pagan kültürler değil, hatta Osmanlı Dönemi yerleşimleri bile ortadan kaldırılmaktadır. Osmanlı Dönemi’ne ait kültür tabakası ve izleri, geçmiş insanlığın kitabındaki en üst sayfasında yer aldığından ilk önce ve geri dönüşü olmayacak şekilde yok olmaktadır. Anadolu’nun her bir noktası geçmişe ait kültür varlıkları, ören yerleri, yerleşimler ve höyüklerle doludur ancak arkeolojik çalışma sonucu ortaya konan belgeler göz önüne alındığında belirli bölgelerde sanki geçmişe ait bir şey yokmuş gibi, isim olarak belgelenmiş kültürel miras sayısı düşük görülür. Bunun nedeni ya bölgede araştırma ve kazı yetersizdir ya da aşırı tahribattan veya kaçak kazılardan dolayı yok edilmişlerdir. Kaçak kazı illa sıradan bir vatandaşın höyük veya tümülüse açtığı çukur değildir. Daha büyük yağma bilinçsiz yöneticiler ve özel şirket ve kişilere ait makineler ile de yapılmaktadır.

Kaçak yollardan ülke dışına çıkarılan eserler için çözüm, eseri getirmek değildir. Bu eserleri getirmek için harcanan zaman, para, iş gücü vs doğrudan üç hatanın sonucudur: eğitimsizlik, yasaların veya cezaların yetersizliği. Eğitimle ve çok az bir masrafla bu işin üstesinden gelmek imkan dahilinde iken, eğitim ve yasalarla ciddi önlemler almamak en büyük eksikliklerdir. Eğitim olmadığı sürece, her ören yerine, her tarihi ve kültürel mirasın başına gece-gündüz bekçi tutsanız dahi hem geçmişiniz defineciler tarafından tahrip edilmeye devam edecek hem de geri getirmek veya korumak için yüzlerce kat daha fazla masraf yapacaksınız. Bu masrafları devlete yüklemek yasal olabilir ancak bu masrafların her bir kuruşu, yasaları eksik yapanlar-yapmayanlar, bu yanlış düşünceler, kaçakçılar için gönül rahatlığı ile haramdır.

4. Sahte Eserler

Geçmişe ait olan yani arkeolojik eserlerin sahtesinin yapılmasının yani taklit olarak üretilmelerinin tek bir amacı vardır: insanı aldatmak veya kandırmaktır. Amaç az bulunan veya çok rağbet gören -yani insanların değer verdiği eserleri- özgün (orijinal) eser imiş gibi satarak para kazanmaktır. Bazen sahte eser ve özgün eserler karıştırılır veya uzmanların da kafasını karıştırmak için birebir kopya edilir. Arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen eserler üzerinde de bu sahtecilik yüzyıllardır devam etmektedir⁷. Sahte eserler, sadece sanat eserleri değil, defineci ve cahili kandırmak için yemdir.

⁶ Romalı general diktatör Sulla Atina’da Olympieion’un Korinth başlıklarını görünce adeta kendinden geçmiş ve MÖ.85’te Atina’da bulunduğu sırada bu görkemli tapınağın birkaç sütununu Roma’ya göndermiş ve bu sütunlar Capitol’de Jüpiter Tapınağı yapımında kullanılmıştır. Bu sütunlar daha sonra Roma mimarisinde Korinth tipi başlıkların da yaygınlaşmasına sebep olur. Akurgal 1995, s.211; Teos’lu Apellikon’un MÖ.100 civarında Aristoteles’ten büyük bir ücret karşılığında satın aldığı kütüphane de yine Sulla tarafından Roma’ya taşınmış ve Tyrannon adlı bir bilgin ise bu kitapları yeniden düzenleyerek yayınlamıştır. Akurgal 1995, s.315.; Eskiye ait olanlar ile tarihi olayların iç içe geçtiği aynı zamanda Roma’nın yağmacılığını anlatan bir başka kaynak ise Strabon’dur. Bir Roma politikası olarak işgal edilen topraklara kendi vatandaşlarını yerleştirmesinde Korinth kenti de sayılmaktadır: “Uzun süre boş kalan Korinth kenti doğal yapıya sahipti. Tanrı Caesar bu kente büyük kısmı azaltılan yeni göçmenleri yerleştirdi. Bu insanlar kenti ve mezarları alt üst ederken kabartmalı vazo ve bronz eserleri topladılar. Göçmenler bu eserlere hayran olunca neredeyse bütün mezarları karıştırdılar. Ele geçirdikleri bütün eşyaları çok pahalıya sattılar. (öyle ki) Roma Nekrokorinthialılar (eserler) ile doldu. Özellikle mezarlarda çıkarılan eserlere ve seramiklere bu ismi verdiler. Önceleri bu Korinth bronzları değerli görüldü fakat daha sonra rağbet görmedi ve seramikler de bulunamadı. Ele geçen seramikler ise kalitesizdi” (Strabon VIII.6); Anadolu’nun bir başka yağma dönemi ise Bizans’ın başkenti Constantinopolis’in Haçlı seferleri ile zenginliklerinin elinden alınmasıdır. Roma’dan kalan sütunlar ve metal kaplamalarından dini yapıların iç dekorasyonuna kadar en büyük yağma bu dönemde yapılmıştır. Bütün bu yıkımlar ve Bizans halkının kenti terk etmesi ile kimliği kaybolan kent Osmanlı Devleti ile hem geçmişini ile ayakta kalmış hem de bugünkü kimliğine kavuşmuştur.

⁷ Örneğin Marcelino de Sautuola 1879’da Kuzey İspanya’da Altamira mağara resimlerini keşfettiğini söylediği halde kimse inanmamış ve De Sautuola’nın anlatımlarından hareketle yapılmış sahte eserler oldukları ifade edilmiştir. Gerçek kaşifin ölümünden daha sonra benzer mağara resimlerinin keşfi ile anlaşılmıştır. Özellikle 18.yy ve sonrasında Avrupalılar tarafından eski eserleri başta mezarları yağmalamak

Sahte eserleri ayırmak dış görünüş açısından zor olabilir. Çünkü sahteciler eskitilmiş görüntüsünü toprak altında bekleterek, tebeşir tozuna yatırarak, ya da tavuk gübresi gibi organik madde içinde tutarak renk ve doku açısından kalker benzeri tabaka görüntüsü verirler. Bu sahte eserlerin bazılarında antik çağın zarafetinin zıttı bir kaba işçilik görülür. Bazı sahte eser veya kopyalar ise antik dönem teknolojisi kullanılarak özgün esere en yakın hatta birebir kopyası olarak üretilir. Bazen de tahrip olmuş veya zarar görmüş eserleri onarır ve kayıp olan kısımlarına ise alakası olmayan ilgisiz parçalar eklenerek (pastiş) sağlam ve özgün eser diye satılır.

Bazı eserlerin sahte oldukları gözle bile görülebilir. Bunun için özgün eseri tanımak yeterlidir. Renk ve doku hatta bezemelerden yola çıkılır. Buna kopyacının el becerisini de katmak gerekir. Bazen de uydurma bezeme ve yazıt eklenir. Örneğin Eski Mısır mezarlarının en yaygın buluntularından olan ve ölen kişinin öteki dünyaya yolculuğunda eşlik ettiğine inanılan *uşabti* figürleri çoğu kez yazıtlıdır. Bu özgün eserlerin kopyaları üzerinde stil farkları ve anlaşılmayan yazılar eklenmiştir.

Eski ve yeni eser arasındaki farkı teknik işçilikte bulmak mümkündür. Ancak sahte eser üretenler veya kopyacılar antik teknolojiyi çok iyi öğrendiklerinden el becerileri yardımıyla da destekleyerek inandırıcı eserler ortaya koyarlar. Bu antik teknolojiyi kullanan ve ileri yetenekle üretilmiş sahte eserler ise ısı uyarımlı ışımaya (TL) ile tespit edilebilir. En aldatıcı ve yanıltıcı sahte eserler, elle yontulmuş ve ticari amaçla farklı kültürden gelmiş özgün eserlerin taklitleridir. Kalıp yapımı eserler ise daha çok malzemedeki fark edilmektedir. Buna karşın antik çağın en gözde eserlerinden olan Yunan vazoları üzerine uzun süre çalışılmış olması, tekniği özgün olan bu eserlerin de sahtelerinin özgün eserden ayrılması zordur. Defnecilerin gömdüğü ve sonra bulduğu-buldurduğu eserlerde mekan ilişkisi, zaman-tarihsel bağlam, stil farkı, malzeme ve teknik gibi bir dizi fark-uyuşmazlık görülür. Ancak bazı eserleri tespit etmek yine de bilimsel çalışma ve uzmanlık gerektirmektedir. Başta bunlar içerisinde dolandırıcılığın daha derin örnekleri olan sahte haritalar gelir.

5. Sahte Haritalar

Sahte eser sahipleri veya üreticilerinin cahil insanları dolandırmanın bir başka numarası da sahte haritalardır. Amaç sahte eserleri özgün (orijinal) eserler gibi değişik yolla insanlara pazarlamaktır. Çoğu kez sahte haritaları desteklemek için veya define yeri gösteriyor denerek bu haritalar hazırlanır. Bu düşünce genelde mübadele yani Rum ve Türk halklarının değiş-tokuşundan sonra çok daha yaygınlaşmıştır. Özellikle Rum ve Ermeniler tarafından saklanmış sözde gömü yerleri plan ve haritalarla süslenmekte ve ilgi uyandırılmaktadır. Türkiye'ye atasının yurdunu, köyü veya evini ziyarete gelenler için 'define arıyor' diyerek, gelen kişinin hal ve hareketlerine dikkat kesilmek bu düşünceden kaynaklıdır. Genelde başta çobanlar olmak üzere kırsal kesimde yaşayan ve arazide çalışan insanların sonradan anlatımları sürekli olarak abartılıdır ve bir hikaye gibi "almıştı", "çukurda güveç şekli hala duruyordu", "bir de gördüm ki mezar yeni kazılmış" gibi ifadelerle dilden dile dolaşır. Benzer hikayeler içerisinde köyden kente göçen ve kendine bir iş kuran veya ev alanlar için de geçerlidir. Genelde "define buldu", "evvelinde çulsuzun biriydi", "gömü olmasa nereden alacaktı evi" gibi sözler tamamen hikayedir. Basit bir soru ile bu sahteciler ve haritalarının ne işe yaradığını her bir defneci kendisine sormalıdır: madem çok değerli hazineyi gösteren bu harita ellerinde ise neden kendileri defineye ulaşmıyor veya elde edemiyorlar?

Başta kırsal kesim olmak üzere defnecilerin ellerinde çeşitli haritalar dolaşmakta ve başkalarından gizlenmektedir. Genelde meraklılar arasında yüksek fiyata alınıp satılan bu haritalar birbirlerinin benzeridir. Bu haritalar sahtedir ve bazı açığızler, sahtekarlar ve dolandırıcılar tarafından yapılmakta ve halk soyulmaktadır. Gerçi dolandırılanlar dolandırılma cezasını hak etmektedirler ancak halkın saflığından ve meseleye ilgisinden yararlanmak ise vicdansızlıktır. Nedense hep kısa yoldan zengin olmak isteyen garibanlar dolandırılmakta ve kısa zamanda maddi açıdan dibe vurmaktadır. Örneğin önce ve öncelikle kırsal kesime gelerek orada yaşayanları tanımak ve güvenlerini kazanmak bir defneci için uzun zaman olsa da halk ile ilk iletişim kurulduğu için önemlidir ve kesenin ağzı her zaman açıktır. Zaten hazırlıklı gelen bir sahtekar dolandırılmaya yatkın ve saf insanları seçer ve tüm oyunu baştan kurarak-planlayarak oynar. Önce tarla veya arazisine sahte eserleri gömerek işe başlar. Tuzağın ikinci aşaması meraklısına tarlasında define olduğunu

eski Romalıları bile geride bırakmıştır. Bu çılgınlığın en güzel örnekleri MÖ.3-2.yüzyıla ait Tanagra pişmiş topraktan (terrakotta) kadın heykelticikleridir. Çekicilikleri ve tipleri değişik olan bu kadın heykelticiklerine talep artınca sahteleri yapılmış ve hatta kırık olanlar tamamlanarak özgün eser olarak satılmıştır. Tanagra ve benzer heykelticiklerin sahtelerini genelde kilin rengi, giysi kıvrımları ve ikonografiye uygun olup olmamasından ayırmak mümkündür. Bu sahteciliği heykelden sikkelere (para) kadar farklı sanat eserlerinde görmek mümkündür.

gösteren bir harita satmaktır. Bunun için önceden hazırladığı ve kendi gömdüğü sahte eserleri gösteren haritayı ortaya çıkarır. Sözde defineyi bulduran haritanın doğruluğuna sevinen köylünün defineciye de güveni tamamlanmıştır. Sahtekar, bir başka define haritasının daha olduğunu ancak bunun için yüklü miktarda para ödenmesi gerektiğini söyleyerek köylünün tarla, traktör, ev ve hayvanlarını sattırır. Açıkgozlülük yapan defineci kısa zamanda ortadan kaybolur. Sahte eser meselesi ve amacı bu kadar basittir. Son dönemlerde erken yaşta emekli olanların emekli ikramiyelerine iştah kabartan sahtekarlar da göze çarpmaktadır. Sahte haritaların bir başka özelliği ise meraklılarının ezbere bildiği ve gömüye işaret eden bazı resim ve şekillerdir. Bunlar ya haritalar üzerine işlenir ya da daha önceden bir yerli taş veya kaya üzerine kazınır. O kadar inanmışlardır ki sahte harita ile tonlarca altının yerini belirler ve hatta Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden izin alarak "define kazısı" yaparlar. Sonuçta hem maddi birikimleri hem de hayalleri boşa gider. Bazen kazı izni alamazlar çünkü kazacakları yer bir höyük veya ören yeri olabilir.

6. Üç Harfliler, Büyüler, Muskalar ve Sahte Hocalar

Bilimsel arkeolojik mezar kazılarında en dikkat edilen noktalardan birisi de bizden önce ve bizim gibi yaşamış ve gömülmüş bir kişinin cesedinin ortaya çıkarıldığı bilincine sahip olunmasıdır. Gömü aşamaları dikkate alınarak belgeleme yapılarak açılır. Mezarın veya cesedin korunma durumu iskeletlerden ibaret görülse de mezar içerisinde ve dışında nelerin özgün ve canlı kaldığı bilinemez. Ritüel bir çok bulgu da kaybolur. Çok soğuk kesimlerde, çöllerde ve oksijensiz ortam olan bataklık gibi yerlerde kısmen sağlam cesetler de çıkabilir. Geçmişin salgın hastalıkları ve bazı virüsleri de canlı olabilir. Hangi virüs veya bulaşıcı hastalık taşıyan mikrobun ne kadar hayatta kalacağı bilinmediğinden mezar kazılarında tedbirli olunmalıdır. Arkeolog ve Antropolog ölümlerinin sayısı çok az olsa da bu tür uyuyan mikropları kapmaları da ölüm nedeni olabilir. Buna benzer tehlikeler defineciler için de geçerlidir. Özellikle oksijensiz kanal, mezar, sarnıç ve mağaralara girenlerin zehirlendikleri, bayıldıkları ve hatta (çoğu kez göçük olsa da) öldükleri bilinmektedir. Bu açıklamanın nedeni toplum içerisinde bazı mezarların "büyülü", "lanetli", "okunmuş", "cinler sahiplenmiş" gibi benzeri düşüncelerle gizem kazandırılmaya çalışılmasıdır.

Sözde defineye ulaşamıyor veya sonuç alınmıyorsa defineci ve kaçak kazıcıların inancı değişir. Başarısızlığın bahaneleri hazırır. İddia ettikleri gömü veya definenin "cinler koruyor" diyerek cinlerle anlaşmaya çalışmaları da dini alet etmelerine sebep olur. İşin sonunda defineci ve kaçak kazıcı eli bol dönünce çevredekilere karşı mahcup olduğundan, erkekliğe laf söyletmediklerinden ve dahası defineci mesleğinde beceriksizliğinden ve define aramanın boş iş olduğunu dillendirmekten korktuğundan çeşitli bahaneler de hazırlamıştır: "cinlerin elinde alamadım", "sahipli mal", "üç harflilere ait", "toz oluverdi" gibi düşüncelerle kendilerini avutmaktadırlar. Aslında bu inancın nedeni, olmayan gömü veya defineyi çıkarma uğraşları ve başarısızlıklarıdır. Olmayan define üzerinden cinleri kovmak, define üzerinde tılsım, büyü olduğunu düşünmek-inanmak, köpek ve kurbağa, arı, köpek gibi hayvanların define için kazı yapanların etraflarını sarması ve seslenmeleri, bu hayvanları uzaklaştırmak veya cinleri uzaklaştırmak için hoca tutmak, definenin taşındığı daha aşağı veya farklı yere götürüldüğü inancı tamamen uydurmadır. Zaman zaman kendi aralarında "nal toplamak" değini kullanmaları da doğada gezen hayvanların tırnağından düşen nalların yüzeye yakın toprak tabakasında sıkça bulunmasından kaynaklıdır. Benzer bir başka buluntu günümüzün metal çivileridir. Olmayan bir işin peşinden koştuktan ve para harcandıktan sonra defineci-cinciye teselli için geriye hikaye uydurmak kalmaktadır. Bunun için en ideal yol cinleri aracı yapmak ve kahvehane muhabbeti ile meraklılara satmaktır.

En yaygın örneklerden biri gömülü altınların küflenmemesi için cinler tarafından havalandırmak için senenin özel günlerinde ve geceleri birkaç yüz metre gökyüzüne savrulduğu inancıdır. Eğer bir insan koşar da ters tuttuğu şapkasına bir tane düşmesini sağlayabilirse tüm cinler kaybolacak, altınlar ise toprak üstünde kalacaktır. Bu tür hikayeler boynunda değırintaşı ile gökkuşağı altından geçen erkekse dişi, dişi ise erkek olacağı inancı ile ya da gece 'alkızı' denen ve dünyadaki kadınlardan daha güzel varlıkların gece ahırda atın yelelerini örerken metal bir iğne ucu gösterildiğinde kaybolmadığı ve iğneyi gösterene tabi olduğu inancı ile aynıdır. İslam'da büyü, muska, tılsım ve fal gibi inançlar şeytan işi olarak tanımlanıp kesin yasak (Bakara: 102; Taha: 69, Yunus: 77) olmasına karşın cinlerle anlaşma ve saf insanları kandırma için yine Kur'an'a başvurulur. Çünkü Kur'an'ı bilmediği için kulaktan duyduğu din, insanın en yumuşak karnıdır.

Definecilerin ilk kullandıkları kazı malzemeleri kazma-küreklerdir. Define bulmak için teknik cihazları ise muska, sarkaç-şakül, bakır çubuklar, bir servete mal olan dedektörler ve çatal biçimli ağaç dallarıdır. Büyü ve muskalar

dışında bir başka yöntem ise hazine, gömü ve define gösterecek bir rehber ihtiyacı duyulur veya bu konunun çobanlara gösterildiğine inanılmasıdır. Bu rehberlerden bazıları keçi, köpek, deli dedikleri kadın ve ayetlerin yazılı olduğu bakır kızın elbisesinden parçaya sarılı muskanın kanadına asılı olduğu çatal ibikli-tepelikli horozdur. Muskalı horoz haftanın son günü (Pazar) güneş batarken definenin olduğu iddia edilen yere bırakılır ve eşelendiği yer kazılır. Diğer define ipuçları için uygulamalar ise tarlakuşunun yumurtasının öldükten sonra gömülmesi, Kara kedinin gözünün çıkarılması ve kurutulması ve rüyaların yorumlarıdır.

Büyü ve muska işi biraz da dini bilgi gerektirdiğinden imam ve hocaları da bu işe alet etmekte ve hatta zamanla bazı din adamlarının da define peşinde koştukları görülmektedir. En kahredici yanı ise zamanlarının bol olduğu anlaşılabilir camiden çıkan kişilerin de kazı yapılan yerin başına gelerek konuya kaçak kazı veya defneci mantığıyla yaklaşması ve çıkan malları paylaşma teklifini dillendirmeleridir. Definenin cinler tarafından gömüldüğü ve korunduğu inancı olduğundan çarpılmamak için hem muska yazılmakta hem de dualar okunmaktadır. Aslında cinlerin sahip oldukları defineleri aramak ve kazmak gizli bir ritüel veya tören gibidir: Herkesin ortasında bu konu konuşulmaz, gizli kazılır, etrafa söylenti olmaması için sır gibi saklanır ve sadece ortaklar birlikte kazabilir. Bunlar haritacı, maddi destekçi ve define meraklısı gibi farklı tiplerdir. Genelde günümüzde de kullandıkları aletler zemini kontrol için kullanılan bir insan boyuna yaklaşan demir çubuklar, levyelerdir. Geçmişte yaygın olan bu düşünce ve uygulamaların yerini metal aletler olsa da cinler ve muskalar hala rağbet görmektedir. En tehlikelisi ise büyük iş makinelerinin (dozer, kazıcı-excavator ve kepçe gibi) alet edilmesidir. Ne yazık ki devlet, insanına sahip olamadığı kontrol edemediği gibi kullanılan araçların da nerede, ne zaman, hangi amaçla bulunduğu kaydını hiç tutmamakta, tutamamakta ve başıboşluk görmektedir. Bu bilinçsizlik bir kültürel merkezi, kenti ve içindekileri toptan tahrip etmekte ve yok etmektedir. Bu nedenle devlet vatandaşının ve kullandığı aracın takibini yapmalı ve ören yerlerinden uzak tutmalı, kaçakçı-defnecileri ise bu şekilde bulup çıkaracağı yasalara göre en ağır şekilde cezalandırmalıdır. Tahribin bu boyutlara ulaşmasında idarecilerin sorumlu olmasının nedeni budur.

7. Define İşaretleri: Kim Kimin için hazırladı?

Her defneci ve kaçak kazıcının kendi istediği düşünceye uygun bir terminolojisi vardır. Genelde doğadan ve eserlerinden yararlanan defneciler, tek başına duran bir ağaç, şekilli bir kaya parçası ve topraktaki renk değişimine kadar birçok farklılığı işaret olarak görürler. O kadar bilinçsiz ve sorumsuzdurlar ki ana kayanın veya bir yapı taşının içinde para var diye önce kendisi uydurur, sonra inanır ve en sonunda tahrip eder. Define peşinde koşanlar ifade edildiği gibi genelde sahte harita, işaret, rüya, rivayet, bakır çubuk, hikaye, cin, muska ve çoban gibi farklı kaynakları çıkış noktası ve araçlar olarak kullanırlar. Hepsinin amacı hem ailelerini hem de devleti yoksulluktan kurtarmaktır ve buna çok çabuk ve de şüphesiz inanırlar.

Uzman, exper veya defneci olarak tanımlanan kişiler kendi çevrelerinde şifre çözmekte usta olarak bilinirler. Hatta memleketin bir başka köşesinden yüklü miktarda para ödenerek bir uzman getirilir veya o uzmana danışılır. Bu kişilerin görevleri gömüyü veya defineyi saklayan -başta cinlerle olmak üzere- ile bir bağ-iletişim kurmalarıdır. Çoğu kez cinlerle ya fiziksel ya da ruhsal-psikolojik bir savaş verdiklerine inanırlar. İnanışa göre defineyi saklayan verme niyetinde değilken defneci ise almak için yoğun çaba harcar.

İnançlarına göre, merdivenin yıkılması veya kullanılırken tavanın çökmesi gibi sonuçlara yol açacak merdiven tuzağı, kapısı açıldığında düzenle fırlayacak ok tuzağı gibi fiziksel engeller ve tuzaklar dışında dua, tılsım, büyü veya sahiplenmiş cinler ise manevi tuzaklardır. Genelde definelerin manevi olarak korunduğuna inanılır. Bu engelleri aşmak için ise kurban kesme, daha güçlü bir tılsım, büyü çözücüye ve imama ihtiyaç vardır. Oysa Kur'an'a göre Allah dışında (Mâide-5:3) hiç kimse için kurban kesilemez (Hac-22:28, 34), kesilirse putperest inancı devam ettirmek olur. Kültürel mirasın yağmasının önünü açan bu merdiven ve büyü gibi inançların temeli de yoktur.

İşaretler ve semboller ise defnecinin çözmesi gereken en önemli sorundur.

Genelde tonlarca altın işaret eden ipuçları arasında yönetici ve liderlerin başta mezarı olduğu düşünülen aslan tasviri, eski toplumların mezarlarını gösteren boğa, uçları açık ve kapalı haçlar, ayakları ölçü alınan topal ayı, burnu istikametinde domuz ve yavruları, yürüyüş yönünde çoban ve sürü, boynuzları ölçülen geyik, altında kesin define olduğuna inanılan kıvrılmış yılan, kuyruğu uzunluğu ve yönüne göre hareketli yılan, aralarındaki mesafe ve yönlerine bakılan yedi civcivli tavuk, horoz veya dokuz civcivli tavuk, yakında su kaynağında mal var deneni salyangoz figürü, tılsım ve büyü olduğu düşünülen tehlikeli gömü olan akrep, figürü harita olarak

kabul edilen balık ve baktığı taraf (genelde su kaynağında), savaş ganimeti ve eşkıya gömüsü için yırtıcı kuş (doğan-şahin), çolak papaz, demir kapı, tam veya eksik parmaklı ayak tasvirleri, el betimi, çeşitli oklar ve putlar, oyma (yakında) ve kabartma (uzakta) göz işareti, yakında binek taşı altını gösteren atlı, düz arazi gömüsü dirgen, kaya ve sert yerdeki gömü için çekiç ve kazma, üzüm salkımı, üçgen, ok, kılıç, baston, makas, köpek, merdiven, dama tahtası, terazi gibi figürler sayılır. Ancak bu sözde işaretlerin bazıları defineci tarafından şaşırtmaca olarak yorumlanır. Aslında bu figürlerin bir kısmı sahteciler/sahtekarlar/dolandırıcılar tarafından çizilmiş veya yapılmış tasvirlerdir. Bir kısım tasvirler ise antik dönem (Bizans ta dahil) eserleri üzerinde yer alan betimlemelerdir. Açıkçası hayal peşinde koşulanlar doğrudan arkeolojik tahribata neden olmaktadır.

Bütün bu uydurma fakat halkı uyuşturan ifade ve inançların mantıklı açıklaması olmadığı gibi din açısından da yeri yoktur. Definenin şifreli olduğunu ve usta definecinin şifre çözerken gömen kişiyle psikolojik savaş vermesi ve birinin galip gelmesinin din ile hiçbir bağı ve ilişkisi yoktur.

Kazmak için ise farklı zaman ve yöntemler vardır: Yeri tespit edilen defineyi çıkarmak için belirli plan yapılır. Kaçak ve gizli bir çalışma olan define kazma başarısızlığı için gece yapılmalıdır denerek uydurma kuralları vardır. Gün ışığında define aranmadığı gibi tam tersine en makbulü gece yarısından sonra yani herkesin uyuduğu geç saatlerdir. Bunun için de karanlığın kötü ruhları uzaklaştırdığı inancı ortaya atılmıştır. Buna rağmen yine de gece güvenli sayılmaz ve kazanların başlarında bekçi ve gözcüler bırakılır. Ayrıca kaçak kazı için Ramazan ayı seçilir ki sessiz doğada rahat kazı yapılabilsin. Bunun için de manevi olarak korunan define bekçileri olan cinlerin el ve ayaklarının bağlı olduğu yalanı uydurulmuştur.

Çevrilen bıçağın keskin tarafının geldiği yön, boynuna muska asılan beyaz horozun kaçtığı veya kaybolduğu yön, durduğu veya öttüğü yeri kazmanın dışında aynı uygulama dışı köpek ile de yapılır. Benzer şekilde akli dengesi olmayan-deli bir kadının durduğu, oturduğu ya da bağırduğu yer kazılır. Çünkü deliler bilinmeyen veya görülmeyen bir dünyanın varlıklarını görür ve özellikle cinler gibi varlıklarla iletişime girdiklerine inanılır. Tek başına yapılan uygulama ise rüyaya yatarak gördüğü define yerine için hayırlı mı hayırsız mı sorarak aldığı olumlu cevaba göre kazı yapılmasıdır. Eğer define yerini gören kişi rüyada zorluk çekerse define yeri olduğu tahmin edilen bölgeden toprak getirilir ve uyuyanın baş ucuna konur. Bakire kızın elbise parçasına sarılı ayet yazıları bir horoz kanadına asılır ve Pazar günü gün ortasında veya batarken arazide eşelediği yer kazılır. Elektronik cihazlardan önce genelde farklı yöntemler kullanılırken bugün bunlar belki de sonuç vermediğinden terk edilmiştir.

Define kazısına gidilirken dönene kadar konuşma yasağı vardır. Güya defineye sahip cinler uyanmamalıdır. Ateş yayan define, defineye sahip çıkan ve üzerine oturan cin bu aceleciliğin sonucudur. Defineye sahip olan ruhlar kazan insanlar üzerinde korku, endişe ve ürperti oluşturur. En önemlisi ise bu manevi güçlerin definecileri birbirlerine düşürmesi korkusudur. Sessizliğin nedeni bu menfaatten kaynaklı korkudur. En ilginç olan ise defineci kazıya gitmeden önce bir hafta cinsel ilişkiye giremez, hayvansal ürünler yiyemez (yoğurt-süt-et-yumurta vs). Hatta define kazısı öncesi abdest alma ve iki rekat namaz kılmak gerekir. Bütün bu şartlara rağmen yanlarında kendilerini emniyette hissettikleri hocaya da ihtiyaçları vardır. Eğer dua, tılsım ve hoca da kar etmiyorsa bu kez 'nasipsiz defineci' sıfatı yakıştırılır.

Aslında bütün bu hayal mahsulü uydurma hikayeleri ortaya atanlar ve defineci-kaçakçıları özendirilen eski eser toplayıcıları ve bunlara inanan yaşlılardır. Kültür düşmanı ve kendi eserini dışarıya pazarlayan kişiye kadar defineci ve kaçak kazıcıların amacı antik kentleri, mezarlıkları, höyük ve tümülüsleri kazarak-tahrip ederek yurt içinde koleksiyonculara ve yurt dışına çıkarılmalarına cahilce-bilinçsizce aracı olmaktır.

8. Definecilerin Sonu: Hayalcileri Fakirleştiren Dedektörler

Aklı başında, iş bilen, zenginlik için kendisini dahi gören ve ticaretin kurallarının açık olduğu bir dünya vatandaşının neden kendine güveni yoktur da eski eser kaçakçılığında medet umar? Ticaretin kuralları ve yolları bellidir ve de bu işte kendisini ehil gören kişi neden zekasını bu yönde kullanmaz? Neden başkasının dedikodusundan, hayalinden yola çıkarak varını yoğunu doğada harcar? Cinlerin ve cincilerin yerini alan yeni aparat dedektörler oldu. Cin, tılsım, büyü tamamen ortadan kalkmasa da definecilikte yeni yöntem, din tüccarlarından dedektör tüccarlarına geçmiş durumdadır. Ülkemizde definecilik özendirilirken, çıkarılan yasalar kaçakçı ve tahribat yapanlar lehine uygulanmakta ve eski eserleri korumak bir mucize halini almaktadır. İş olmayan veya işi olsa bile kendini yetersiz gören, kısa yoldan zengin olma hayali kuran herkes her nedense yönünü eski eser tahribine çevirmektedir.

Açıkça hemen hemen her vatandaşın bu işe giriştiği veya en azından merak edip kulak kabarttığı konu ‘hazine’ muhabbetidir. Definecilik günümüzde şekil değiştirmiş ve kaçak kazılara dönmüştür. “Altın gösteren alet”, “her şeye öter mi”, “nal ve çiviye duyarlı”, “yerin 5 m altını gösteriyor” gibi ifadeler define için cihaz taşıyan defineci ve kaçak kazıcıların en sık kullandıkları tabirlerdir. Yasalarda dedektör kullanımını kısıtlayan herhangi bir madde olmadığından ve 1976 yılında çıkarılan karar ile dedektör ithalinin yasa ile izinli olması nedeniyle yasa yapıcılara-idarecilere acil iş düşmektedir. Yasa yapanlar duruma acilen el koymalı ve en başta üretimi, ithali durdurulmalı ve kullanım alanları sınırlandırılmalıdır. Madencinin gaz, manyetik dalga, inşaatlarda, su ve elektrik tesisatlarında, özel güvenlik işlerinde, hayvancılıkla uğraşanların zararlı metalleri bulma-ölçme-tespit gibi faydalı amaca yönelik örnekleri de vardır. Bu cihazların özellikle metal olan altın, bronz, gümüş, demir vb. maddelere duyarlı örnekleri eski eser bulmak için defineci-kazıcılar tarafından yer gösteren, sinyal veren, alarm ile bildiren aletler olarak kullanılması tehlikelidir. Sonuçta dedektörün uyarı verdiği alan genelde höyük veya antik yerleşim veya geçmişe ait bir yapının-alanın üzeri olduğundan defineci-kaçakçı kazılarının verdiği tahribat da geçmişe dönük olmaktadır.

Bu iş için en kolay yol ise güya hazineyi kolayca teşhis edip sahibine zenginlik sunacak bir dedektör elde etmektir. Neredeyse her eve girmiş olan bu aletlerin sadece ve sadece tek bir amacı vardır: vatandaşı kandırmak ve dedektör satışından para kazanmaktır. Kazma ve kürek yetmezmiş gibi hızla artan iş makineleri ve uydurma-çakma yol gösteren-dedektörler ile memleketimizin ve insanlığın geçmişine savaş açılmış gibidir. Çünkü her bir kaçak kazı, kaçakçı sondajı, iş makinesi ve dinamitin bıraktığı derin yara izi, bir memleketi tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar kültür tahribatı yapılan savaş alanına çevirmiştir.

Bir zamanlar bu topraklarda yaşayanların yapmış oldukları hatalı uygulamalar değerli eserlerin yurt dışına çıkarılmasına izin verdiğinden sürekli bilinçsizlikle ve eski esere düşmanlıkla suçlandılar ve bu suçlama hala devam etmektedir. Oysa 2863 sayılı yasaya rağmen eserlerin yurt dışına çıkışı engellenememiş ve yukarıda ifade edilen 1976 yılındaki (7/11119) karar ile defineci-kaçak kazıcılar bayram etmiş ve bu coğrafyada hiçbir şeyin değişmediğini ispatlamıştır. Bu yasa ile dedektör satışlarındaki artış bugüne kadar gelmiş, ‘define aramak zevklidir’, ‘defineciler çağ atladı’, ‘defineciler için 4 dedektör bir arada’ gibi reklamlarının devamı bugün televizyonda program yapılarak daha ileri aşamaya taşınmış ve defineciler için çağ atlatılmıştır. En vahimi ise çocukların da bu aletlerin reklamlarında kullanılması ve ‘çocuğunuzun içindeki keşfi ortaya çıkarın ve kendi hazinelerini buldukları zamanki heyecanlarını görün’ ifadesiyle toplumun geleceği nesillerin baştan zehirlenmesine sebep olmaktadır. Bu yasa içi-dışı uygulamalara çağ atlatan düşünce “Elmalı Definesi (Karun hazinesi)” gibi malzemelerin bulunması ile durum çığırından çıkmıştır. Hatanın başlangıcı yasaların olmayışı-eksikliği olduğundan tahrip edenler veya dedektör kullanan-reklam yapanlar için bile açılan davalarda sonuçsuz kalınmıştır. Hukuk ise “dedektör kullanılarak çıkarılan tarihi eserler kamuya mal olmuştur” ifadesiyle kullanımına izin vermiştir. 1970’lerden bugüne kadar dedektör reklamlarında arkeolojik eserler de yer almış ve televizyon ekranına reklam amaçlı taşınması ile her eve girmiş, dolayısıyla kaçakçı-defineci sayısında patlamaya neden olmuştur.

Hayali zenginlere ve dedektör satın alan vatandaşa çok basit birkaç soru sormak gerekiyor: Madem dedektörler sizi zengin yapacak neden fakire satıyorsunuz? Ürettiğiniz aletin sonucunu görmek istemiyor musunuz? Yoksa fakiri, garibanı çok mu düşünüyorsunuz? Dedektör alanlara ise şunu soralım: Satana göre ‘tam isabet’, doğrudan sözde ‘define’ yeri gösteren bu cihazları yapanlar aptal mı? Neden hazineyi bulmak için size aleti teslim etsinler? Eğer yer altında neler olduğu gösteren cihazları kullansalardı, tarihin her döneminde en üstün teknolojiye sahip ve bunu üreten askeri birimler yapardı. Arkeoloji yapan kurum ve kuruluşlar hatta bilim adamları da defineciler kadar bu araçlara ihtiyaç duyardı. Bu nedenle dedektör alan ve kaçak kazı yapan herkes aldatılmıştır. Define, hazine (mal) peşinde koşmanın birkaç temel nedeni var:

Birincisi küçüklükten beri zenginler, padişahlar, hünkarlar ve hazineyle dolu doğu masalları ile zengin olmanın kolay yollarını anlatarak çocuk büyütülmesi ve bunu eğitim kitaplarına girmesi: Bu yöntem hayalciliktir. Bu inanç ve bu kader sanki bu topraklara aitmiş gibi etkisini kaybetmiyor. Hatta bu hikayeler zaman zaman dinsel motiflerle de süslenir. Daha da vahimi sadece iletişim araçları değil resmi veya özel müzelerde sikkelerin bir küpten, testiden su akar gibi boşalmasını, akışını gösterir sergileme teknikleridir. Buna kazı yapan bilim insanlarının sürekli mezar kazmaları ve zengin buluntuları, altınları (en güzelini, en değerlisini ben buldum) halkın gözüne sokarak kendi reklamlarını yapmalarıdır. Arkeologların bu tavırları sonucu define çukurlarında artış olduğu, yabancı kişilerin arazilere musallat olduğu unutulmamalıdır.

İkincisi Anadolu halkının ya saflığı (her zaman yabancıya inanır ve sofrasını açar) ya da aç gözlülüğüdür. Genelde Anadolu halkı yabancıya kucak açar ve kötü niyet aramaz. Anadolu halkının bu davranışı ve bilinçsizliği en büyük zararı kendi kültür değerlerinin yağma ve yok olmasına vermiştir. Bugün herkes büyük şehirlerde ve modern bina ve evlerde yaşamakta, içerisini de yine modern ev eşyası ile donatma yarışına girmiştir. Oysa tarihi ve kültürel eser konusunda en büyük suçu, ilgili bakanlık, Osmanlı öncesi diye ayırım yaptığı ancak folklorik-etnografik değerler konusunda çalışma yapmayarak işlemiştir. Daha doğrusu teknolojinin getirdiği modern yaşamın her bölgeye-eve girdiği 1980'lerden sonra bütün metal eserler (gümüş, bakır vs) yağmalanmış, el dokumaları satılmış (halı, kilim vs) ve özgün yöresel mimari yerini betonarme binalara bırakmıştır. Kayıp sadece burada ifade edilen birkaç örnek değildir. Yaklaşık iki yüz yıllık Anadolu kültürü ve mirası da kaybolmuştur. Bu durum ilerleyen dönemlerde kültürel kronoloji çalışmalarında boş bırakılacak, en çok tahribin yapıldığı ve geçmişin izlerinin silindiği dönem olarak anılacaktır. Müzelerde ayrılmış bazı etnografik örnekler ve basmakalıp yazılmış etnografik yayınlar bu kültürü korumak için yeterli olmamıştır ve bunun da sorumlusu ilgili kurum, kuruluş, kişi ve özellikle halkın kendisidir. En azından derleme dil sözcükleri gibi her bölge ve yerleşim yerinde ciltlerce eser basılabilir ve zengin müzeler oluşturulabilirdi.

Üçüncüsü elektronik cihaz (dedektör) üreten firmaların kar elde etmek istemesidir. İnternet sitelerinde, TV'lerde boy göstererek defineciliğin yasal zemine çekilmesi, haklarının verilmesi gibi akla hayale sığmayan istekleri sıralayanlar ne yazık ki geçimini halkı dedektör satışı için hedef gören firma ve sahipleridir. Hatta defineci dernekleri de bunların fikridir ve kurucularıdır ve yaygınlaştırarak pazarlarını genişletmektedirler.

Dördüncüsü ise yerli veya yabancı tarihi eser kaçakçılarının, zengin ve koleksiyoncuların yerel halka 'define' umuduyla dolandırması ve koleksiyonlarına malzeme sağlama düşünceleri.

Yukarıdaki gerekçeli sorunlardan kaynaklı olmak üzere definecilerin tümü kayıp, saklanmış veya unutulmuş yakın tarihin birikimlerini değil doğrudan arkeolojik eserleri tahrip etmektedirler. Bunlar arasında höyükler ve tümülüsler gibi anıtsal ölçülerdeki alanlar dışında antik mezarları kazanlar en büyük zararı geçmişe vermektedirler. Büyü, sihir veya tılsımlı olduğu düşünülen hazine, rüyaya göre hazine arayan, epigrafik belgelerde şifre ve matematiksel hesap üzerine çalışanlar, metal çubuklardan modern elektronik aletlere kadar farklı yöntemlerle define arayanlar ve cinlerle işbirliği yapanlara kadar çeşitli hasta insan tipi bulunmaktadır. Arkeolojik alanların tahribatını artıran en önemli konu definecilerin hazine, mal, para işaretleri veya yerleri olarak gördükleri geçmiş kültürlerin yüzeyde kalan izleridir. Bunlar su başları (kuyu, kaynak-rezervuar-sarnıç-çeşme), kentlerin ve mezarların yapıldığı yüksek noktalar, antik yapı kalıntıları, antik yapıların giriş ve köşeleri, yaşlı (anıt ağaç) ağaçlar, yol kavşakları, iki suyun birleşim noktası, kaya mezarları ve üzerindeki rölyefli alanlar, kilise, cami, türbe gibi kutsal mekanlar ve bu mekanların temel, taban ve kapı eşikleridir. Bütün bu noktalar sanki tarihi eserler tahrip edilsin denerek bilinçli olarak uydurulmuştur.

Toplumunu şekillendiren yine toplumun temel taşı kadınlardır. Birçok açıdan mağdur durumda, sömürülmekte ve hayatları karartılmaktadır. Bu mağduriyeti yaratan ve ailelerin yıkılmasına-dağılmasına, boşanmaların artmasına ve yüklü miktarda borç yükü altına girilmesinin en büyük nedenlerden biri de definecilik hayalidir. Hiçbir din adamı tarafından gündeme dahi getirilmediği gibi din adamlarının büyük çoğunluğu maddiyat-dünya peşindedir. Bu anlayışta bir grubun (din adamının) sorunlara çözüm olmasını beklemek hayaldir. Definecilik faaliyetlerinde din adamlarının yer alması, bu hayalin insanların sorunlarını Kur'an açısından çözümün gerçekleşmeyeceğini göstermiyor mu?

Bugün define peşinde koşmasa da merak duyan insan sayısı neredeyse nüfusa eşitlenmiştir. Üzücü olan şudur ki devlet ve milletin koruması gereken geçmişini batılıların ortaya koyduğu sözleşmeler koruyor. Valetta'da (Malta) 1992 tarihinde imzalanan ve 1999'da onaylanan 4434 sayılı Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi kanununun 3.maddesinde (3-b-iii) dedektör kullanımını "Arkeolojik arama amaçlı metal dedektörlerin ve diğer arama gereçlerinin kullanımını, devletin iç mevzuatında öngörülen hallerde, bilimsel nitelikli ön izne tabi tutmak" ifadesiyle izne tabi tutmasını da görmezden gelmektedir. İkinci yazıda (Definecilik II) söz edildiği üzere Kur'an'a inanan bir toplumun Kur'an'ı örnek alarak bu işi herkesten önce çözmesi gerekmez mi?

9. Bakılması gereken işaret hangisi?

Aslında görünen ve tahribatı artıran bu işaretlerin kökeninde cahillik ve batılının kurnazlığı yatar. Dini yaşamdaki parçalanmışlığın ve birçok konuda düşmanlığın nedeni de bu, yani cahilliktir. İnsan bilmediği şeyi her zaman düşmandır ve geçmişe de bu gözle bakar. Ancak bilmediğini bilmeyen, sahtekar ve kurnaz insanların

etkisinde kalır ki bunun en güzel örneği eski eserleri tahribat ve defineciliktir. Yasaların ve güvenliğin artırılması ile yeni bir yol arayan batılı zengin koleksiyoncular bu kez saf veya cahil Anadolu halkını definecilik vaadiyle kandırmakta ve bu işe yönlendirmektedirler. Aslında bu konuda katkısı olan dedektör satıcıları ve dini yanlış yorumlayanların da etkisi vardır. Böylece bize ait olmayı tahrip et mantığı her koldan bir virüs gibi toplumu sarmış durumdadır.

Bugün Avrupa bir taraftan bu topraklar benim naraları atarken bir taraftan da daha önce çalarak bedavaya götürdüğü eserlere sahip çıkmak için Anadolu halkını kullanmaktadır. Eğer Anadolu'nun geçmişini tahrip ederseniz bugün Türk-İslam mimarisi veya sanatı denen kültürün köklerini yok etmiş olursunuz ki sonuçta bu topraklarda söz söyleme ve yaşama hakkınız kalmaz. Resmi olarak bin yoldan daha fazla bu coğrafyada yaşamış hem eskiden miras alarak hem de kendisinden katarak oluşturulan kültür Anadolu'nun ta kendisidir ve özü ile, geçmişi ile de uyumludur. İşte din bağı kopardığı gibi kültürel bağı da koparmak isteyen batılılar, eski eserleri tahrip etmeye ve defineciliğe özendirilmekte ve yönlendirmektedir. Buna içimizde, hatta evimizde misafir ettiğimiz başta televizyon ve çalışanları, cebe giren telefonlar olmak üzere bir sürü ajan sokmakta ve defineciliğin reklamını yapmaktadır.

Batılılar bir taraftan Türk kültürü ve sanatını bu topraklarda yok sayarken bir taraftan da en eski kültürler sizden ve dininizden değil diyerek yanlış yönlendirmektedirler. Defineciler arasında dolaştığı gibi yüklü paraların ödeneceği safsatası da bu amacın yansımasıdır. Hatta Türk kültürünün yapılarını hem tahrip etmişler hem de kendi sahiplerine tahrip ettirmek için Ermeni, Rus, Yunan gibi farklı kültürün eserlerine benziyor diye yıktırmışlardır. Elbette bazı mimari unsurlar eski kültürlerden alınmıştır ancak bunlar yeni düşüncelerle harmanlanmış yeni bir kimlikle ortaya konmuştur. Dolayısıyla insanlığın kültürü ortaktır ve tüm insanlığın malıdır. Bu bağlamda Anadolu sanatı, Türk veya İslam sanatı kökleri çok eskilere giden ve birbirleri ile sıkı ilişki içinde olan geçmişin bir yansımasıdır ve korunmalıdır. Kısaca geçmişi keşif için en güzel işareti ve amacını Kur'an⁸ söylemektedir. Çünkü Kur'an, sadece dini olan sanat demiyor ve geçmiş açısından herhangi bir ayırım yapmadan geçmişi incelemeyi, güzel olanı ve ibret almayı emretmektedir (Yûsuf-12:111). Tabi ibret alınacak bir şey kalırsa!

10. Para için yapılan kazılar: Eski, Batı ve Biz

"...Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır." (Nisâ: 101)

Başta mezar soygunculuğu ve kazıcılığı geçmişten günümüze insanların en eski mesleklerinden biridir⁹. Bu soygunları yapan batılıların Anadolu'nun en güçlü yanı olan inancı önde tutarak kendi amaçları doğrultusunda kullandılar ve kullanmaya devam etmektedirler. Bazıları Amerikan yerlilerine yapılanların benzerlerini bugün bize de uygulamaktadırlar. En büyük yalanları putperest yani pagan (çok tanrıya inanan) insanların mezarlarını açarak ve soyarak batıl inancı ortadan kaldırdıklarını öne sürmektedirler. Bu düşüncenin hiçbir şekilde doğruluk payı, insani, vicdani, ahlaki, kültürel ve hatta dini yeri yoktur. Batılının amacı kendisine eser temin etmek ve her alanda haklılık payı elde etmektir.

Arkeoloji geçmişe ve eserlerine bilgi, ilim, ders açısından bakar. Bunun tersi bir durum kabul edilemez. Çünkü müze rafında, koleksiyonda seyirlik amacıyla "ay ne güzel eser", "ne ilginç", "ne otantik", "sanatsal" gibi bakış açıları genelde insanı asıl bakması gerektiği açıdan uzaklaştırır ve bir yerde herkes değerli ve ünük olan eserleri para ile toplamaya başlar. İşte burada yani paranın devreye girdiği yerde amaçlar da değişir. Ne yazık ki sadece değerli taşınabilir malzemeler değil taşınmaz kültür varlıkları olan ve antik döneme ait olan yerleşim yerleri ve anıt eserlerin kazısı artık bilim değil para için yapılmaktadır. Turizme kazandırmak, para elde etmek amaçlandığı anda kültürel değerlerin anlamı da kaybolmaktadır.

Kaçak kazılar ise eskileri yurt dışına satarak para elde etmeyi amaçlamaktadır. Gerekçeleri ise yurt dışında cevap bulmaktadır; Yabancı müzeler ve koleksiyoncular ekonomik açıdan her eseri satın alabilecek güçtedir

⁸ Enam 11 ("Şunu söyle: Dolaşın yeryüzünde de bakın nasıl olmuş gerçeği yalanlayanların sonu!"); Nahl 36 ("Andolsun, biz her ümmette şöyle tebliğ yapan bir resul görevlendirdik: "Allah'a kulluk/ibadet edin, tâğuttan kaçınm. Sonra bunlardan kimine Allah kılavuzluk etti, kimine de sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş görün").

⁹ Çünkü MÖ.12.yüzyılda yaşamış Mısır'ın güçlü yöneticileri olan Firavunlar kendi dönemlerinde Theb vadisindeki zengin armağanlarla dolu mezarların soyulmasını araştırmak için bir çalışma grubu oluşturmuştur. Kesme taştan ve sağlam yapılan mezarların bile büyük oranda soyulması geçmişten bize ne kadar sağlam mezar kaldığını da sorgulatmaktadır. Mezar kazıları konusunda değinildiği gibi mezar sahipleri beddua etmişler ve mezarlarının açılmamasını istemişlerdir. Batının şeytan akli ise her türlü bahaneyi öne sürerek bu düşünceden vazgeçmez.

ve bu müzeler her kültürün tarihsel kökenlerinin örneklerini sunmak isterken kendi ülkelerinden çıkarmak yerine dışarıdan eser girişine daha fazla kolaylık sağlamaktadırlar. En azından Batılıları, ‘kendi eserine sahip çıkmak’ ve onlar gibi ‘dışarıdan ülkeye eser girebilir ancak dışarıya çıkamaz’ uygulamaları açısından takip etmek gerekmez mi? Ayrıca bu yabancı müzeler, ortak tarihi ve kültürel mirastan pay almaktadırlar. Kendi aralarında sanatsal açıdan değerlendirebilen ortamlar da mevcuttur ve aynı zamanda ziyaretçi avı için çekici bir potansiyeldir. En önemlisi ise her düzenleme kendi aralarından çıkmasına rağmen doğu ve batı diye ikiye ayrılmış dünyada her esere kendi menfaatleri açısından bakarlar. Bu durumda eski eser kaçakçılığı konusu da sonuçsuz kalmaktadır. Bu amaçla inançlı olduğu halde kaçak kazı yapanlar, mezar kazanlar, eski eser satanlar inanıyorlarsa eğer milli ve dini açıdan da hatanın pençesindeirler.

Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı ve Koruma’nın seyri genelde batıya endekslidir. Batılılar eski eserleri kaçırmak için her türlü cambazlık ve kurnazlıkla bu alanda da niyetlerini ve güçlerini göstermişlerdir. Hatta eski eserleri kaçırmak için izin vermediği takdirde Osmanlı’ya savaş açacağını açıkça söyleyen Alman elçisi gibi çok sayıda sivri dil ve bela da vardır. İster Osmanlı Devleti’nin zayıf olduğu dönem veya geçmiş konusundaki bilinçsizliği isterse Batılı’nın edepsizce saldırması olsun hiçbir zaman Anadolu kültür tarihine ait eserlerin yurtdışına çıkarılmasının haklı yanı yoktur ve savunulamaz.

Osmanlı Devleti’nin çöküş döneminde Anadolu’yu hangi amaçla olursa olsun ziyaret eden batılı gezgin, görevli, seyyah veya ajanlar, o dönemde halkımızı sürekli olarak bilinçsizlikle suçladılar. En çok dillendirdikleri konu eski eserleri kireç kuyularında erittikleri iddiasıdır. Oysa H. Schliemann’ın Troia’da yaptığı gibi bilimsellikten uzak ve doğrudan kendi amacı olan defineye yönelik (Sönmez, 2020) tahribatçı ve yıkıcı kazılar yaptıklarını düşünmezler mi? Onlara göre kendileri bilimsel kazı yapmaktadırlar. Oysa tüm konuşma ve çıkışları, kendi yalan ve yağmalarını bastırmaları içindir. Son dönemlerinde, yani batılılar gelene dek, yerinde duran eserleri yağmalamayan Osmanlı Devleti (çoğu kez bilgisiz, ilgisiz ve bilinçsizdir), (Madran, 1986) her nedense eski eserleri koruyamadı ve tahrip ediyor algısı ile sıkıştırıldı. Oysa yağmalayan kendileridir çünkü bugün modern dünyanın en zengin ve en fazla ziyaretçi çeken müzeleri, içerisi Orta Doğu’dan çaldıkları eserlerle dolu müzelerdir. Bugün de aynı anlayış devam etmektedir. Bunun nedeni ise Türkiye’de kamu kurum kuruluşlarından yörede yaşayan vatandaşa kadar geçmiş kültürlerin tahribine ya göz yumduğu ya da bizatihi içinde bulunduğu düşüncesidir. Bu noktada çözüm doğrudan devletin arkeolojik kazılara ve koruma-güvenlik sorunlarına odaklanmasında yatmaktadır.

Elbette batının yağmasına kadar herhangi bir koruyucu önlem yoktur ve alınanlar da yetersiz kalmıştır. Bugün de tahribat hem yasalardaki boşluk ve uygulamanın yetersizliğine göz yuman devlet, hem de bilinçsiz vatandaşlar eliyle yapılmaktadır. Oysa günümüzde herkes güya eğitilmiş ve medeni olduğu halde, batılılar gibi yağmacı davrananlar da onlardan değil midir? Kim ki eski eserleri, arkeolojik yerleşimleri, kendi kültürel mirasını tahrip ediyor veya yurt dışına çıkmasında herhangi bir şekilde tahribat, definecilik ve kaçakçılık işinin içinde yer alıyorsa yukarıda bahsedilen batılı zihniyetten hiçbir farkı yoktur. Üstelik hırsıza kabahatini gizlemesine ve dolayısıyla batının sesinin yükselmesine de neden olmaktadır.

11. Yasal Definecilik veya Define Araştırma Doğru Mu?

Definecilik arkeoloji bilimine ve geçmişe en fazla zarar veren düşünce ve harekettir. Türkiye’de definecilik yasadır ve definecilik veya define araştırması yapmak 2863 sayılı yasada belirtilen kurallara göre yapılır. Define araştırılacak alanın eski eser (arkeolojik-ören yeri-sit alanı) olmaması, eski esere zarar vermeyecek şekilde yapılması, araştırmacının eski eser kaçakçılığı veya buna yakın bir suçla cezalandırılmamış olması gibi şartların yanında resmi makamların gözetimi altında yapılması ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden resmi izin alınması gerekir. Gerek define araştırılmasında gerekse tesadüfen ele geçen eserlerin alımı için kanun ve yönetmelikte gösterilen hususlara göre hareket edilir. Ancak define arama ile yapılan tüm kazı ve etkinlikler eski eser tahribatını artırmaktadır. Bu şekilde yani define veya kaçak kazı ile bir şekilde koleksiyon ve müzelere ulaşan eserler buldukları yerlerden gizli ve belgelemeden alındıklarından daha sonra arkeologlar tarafından incelenmeler bile artık bilimsel değerlerini kaybetmişlerdir. Dolayısıyla ait oldukları toplumun ve kültürün aydınlatılmasına katkıları olamaz. Ancak “define ruhsatı” veya izni gibi düzenlemeler eskiyi tahrip ve defineciliği özendirilmekte ve kendi işi başından aşkın, asıl işlerini yapamaz duruma gelmiş ve birer depoya dönüşmüş mekanlara sıkışmış müzecilerin de tüm enerjisini almakta ve çoğu kez halkı müzeci ile karşı karşıya getirmektedir.

Mezar soygunculuğunun ve defneciliğin altında yatan gerçek neden veya defnecilik adı altında kazı ve izinlerin bu memlekete değil batıya yaradığı ne zaman anlaşılacak? Çünkü saf (?) Anadolu halkı define, gömü, altın bulma ve kısa yoldan zengin olma hayali ile doldurulmakta ve çıkan eserleri yurtdışına satmaktadırlar. Bunun önlenmesi için çok şey söylendi, söyleniyor ve söylenmeye devam da edecektir. Devlete ve müzecilere yükü ise çok daha ağır olmaktadır. Hem örneği olmayan bir garip uygulama ve yönetmelikle resmiyet kazandırılmakta hem de işi başından aşkın müzecilere yük getirmektedir. En üzücü olanı ise bu yolda varını yoğunu bir ana kaya, bir ağaç gövdesi altında olduğuna inandığı hazine peşinde harcayan insanımızın sayısının hiç te az olmamasıdır. Bizleri üzen ise yerinden ve bulunduğu mekandan koparılıp yurt içi veya dışına kaçırılmış eserin tekrar yerine konmadığı için arkeolojik değerinin kaybolmasıdır. En acı olanı ise geçmişe ait kültürel mirası define adı altında arkeolojik merkezlerin tahrip edilmesine insanımızın alet olmasıdır. Batı dünyasına ise güvensiz ve geçmişe sahip çıkmayan bir yüz ile tanıtılmaktayız. Kaçakçılık konusunda ise batılı bize dolaylı yollardan yaptırdığı yasalarla kapıdan girmek yerine bacadan girmekte ve her seferinde başarmaktadır. Peki biz ne yapıyoruz?

Kendi geçmişimizi bile kayıtlarımızı tutan batıdan öğreniyoruz. Buna dışarıdan bakanların bir anlam verememesi normaldir. Çünkü bize ait olanların arşivi hala batı tarafından tutulmakta, toplum üzerine çalışılmakta ve geçmişimiz onlar tarafından daha ciddiyetle ele alınmaktadır. Verdiğimiz koruma uğraşı ve kazıların hemen hemen hepsi içtenlik ve özveri ile yapılmaktadır. Hem devletin koyduğu yasalardaki boşluktan doğan sorunlar hem de vatandaş ile de savaş verilmekte ve arazide çalışan arkeologlar bir nevi koruma görevlisi ve ören yeri bekçisine dönüşmektedir. Çıkarılan tüm yasalar geçmiş mirasın tahribini hızlandırmakta ve buna uyan yerel yönetici ve vatandaşlar ise adeta arkeologlardan mal kaçıran gibi kültürel mirasımızı anında yok etmektedirler.

12. Define Aramak veya Geçmiş Tahrifat Aynı Şey Değil Mi?

Çok da masum görünen ve hatta hem yasal dayanağı olan define arama işi, aynı zamanda dini unsurları kullanarak kazı yapmak, açıkça ifade edildiği gibi gerçek amacının dışında yürümektedir. Define arayanlar gereksiz, eksik ve yanlış bir yasa da yer bulan “define arama izni” adı altında doğaya ve kültürel mirasa zarar veriyor, eski eser kaçakçılığı yapıyor ve bunu da atadan-dededen, Ermeni’den, Rum’dan kalan saklanmış para arama olarak yutturmaya çalışıyorlar. Oysa kazdıkları yerler antik kent, yerleşim ve toprak yığılma mezar (tümülüs) gibi taşınmaz kültür varlıklarıdır. Daha da kötüsü eskiden yapılan define arama yöntem ve araçları değişmiş fakat zihniyet değişmediğinden hızlı bir şekilde bu kez cinciler yerini dedektörler, kazma-kürek yerini matkaplar, dinamitler ve iş makinaları almıştır. Define hastalığına yakalanmış vatandaş tedavi etmek ve gönüllerini almak için ‘define arama izni’ çıkarmak hastayı iyileştirmediği gibi hastalığa çare de değildir.

Define aramak resmi iznin dışına çıkmakta ve kaçak kazıya dönüşmektedir. Çünkü definenin kendisi hayal ve varlığı şüpheli olduğundan doğrudan arkeolojik eserler üzerinden anlatılmakta, anlaşılmakta ve kaçak kazılar yapılmaktadır. Eski eser kaçakçılarının en fazla üzerinde durduğu, defneciliği özendirmediği, dedektörleri yaygınlaştırmak için reklam yapmalarının nedeni arkeolojik alanları hedef göstermektir. Bunun için kendilerine bol malzeme verecek olan ören yerleri, höyükler, tümülüs ve nekropoller (mezarlıklar) seçilmekte ve kaçakçılar bu tarafa yönlendirilmektedir. Sonuçta bu coğrafya veya kazılan bölgenin kültürü tamamen yok edilmektedir. Bu tahribata engel olmak için 2863 sayılı kanunun 50.maddesindeki¹⁰, define arama izninin acilen kaldırılması gerekir.

Yasaya göre define taşınır eşya olarak isimlendirilirken taşınmazlar zarar görmüyor mu? Dayandığı Türk Medeni Kanunu’nun (TMK) neresi medenidir ki medeniyet eserlerine izin vererek zarara yol açıyor.

¹⁰ 2863 sayılı Kanunun 50 Maddesi: *Define arama:*

Madde 50 – “Define aramak isteyenlere, bu Kanunun 6 ncı maddesinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak belirtilen yerler ile tespit ve tescil edilen sit alanları ve mezarlıklar dışında, Kültür ve Turizm Bakanlığınca define arama ruhsatnamesi verilebilir.

Define aramak isteyenlere aynı süre içinde birden fazla yerde arama izni verilemez. Define arama izni, başkalarına devredilemez. Bu iş için bir başkası tevkil olunamaz.

Define aramada, Kültür ve Turizm Bakanlığından ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarından temsilci olarak gönderileceklerin yolluk ve yevmiyeleri ile zaruri giderleri arayıcı tarafından karşılanır. Bu iş için gerekli olan ödenek, Bakanlıkça, define arayıcısından peşinen tahsil edilip bir Devlet bankasına yatırılır.

Arama ruhsatının verilmesi, define arayıcından istenecek belgeler, aramanın yapılması, çıkan defineden arayıcıya tanınacak haklar, Kültür ve Turizm Bakanlığınca ile Maliye Bakanlığının birlikte düzenleyeceği yönetmelikte belirtilir”.

Gömülmüş eserin zamanı ve maddi değerini kim belirleyecek? Tabiat varlığı diyerek yasalarda detayda tabiatı tahrip etmek, kültür varlığı diyerek eksik yasalarla kültür varlıklarını tahribe yol açmak yasa ve yasal mıdır? Define adı altında çıkarılarak satılan eserler nerede acaba? Milyarlarca dolar harcayarak ve daha güzel çalışmalar ortaya koyacak kişilerin zamanını harcayarak eseri geri getirmek sadece vitrini süsler. Oysa arkeolojik eser yerinden alındığı zaman tekrar okumanın zorlaştığı bir sayfa gibidir ve doğrudan kültürün tahribidir. Aslında çalınan eseri geri getirmek yerine kültür ve eser katili yetişmesine engel olarak ve onların yollarını ortadan kaldırarak bu cinayetlere son vermek gerekir. Özetle ilk ve orta öğretim müfredatına memleketi bu kadar meşgul eden konu ve kültürel miras eğitimi dersleri bir değil her yıl konmalı ve uygulaması da yapılmalıdır. Üniversitede çeşitli benzer bölümleri bulunan arkeoloji ve diğer bilim dallarına ilk ve ortaöğretim programında yer verilmemesi ne acıdır. Bir resim veya müzik dersi ve onlardan daha önemsiz midir?. En azından Kültür ve Turizm Bakanlığı adı altında bir bakanlığın temelini oluşturan kültürel yapı için Milli Eğitim’de düzenleme şarttır.

Anadolu’nun en değerli tek kültürel mirası, Osmanlı camileri gibi görünüyor. Çünkü bilinçsizlikten de öte halkın inancına ve manevi sembollerine dokunmaktan korkuyorlar. Camilerin en değerli yönü ise halıları ve çinileri idi. Halılar gitti ancak çinileri de zaman zaman tahrip edip satarak kısa yoldan para kazanma hevesinde olanların yani soyguncuların tahrip ettiklerini duyuyor ve okuyoruz. Oysa Mimar Sinan ile en yüksek noktaya erişen camilerin süsü çok sade ve ölçülü olmasıdır. Ne yazık ki inanç bağlamında da süsü cemaat olan camilerin görsel süsü çinilerden de mahrum kalıyor artık.

Ülkemizde bugün geçmiş kültürlere, anıtsal eserlere zarar vermek, dağı taşı köstebek gibi eşelemek, dinamik patlatmak, makine ile höyük ve tümülüsleri yerle bir etmek doğal karşılanmakta ve dolayısıyla ‘korumaktan’ çok daha kolay ve de hızlı gerçekleşmektedir. Aynı şekilde eski eserleri, doğru olmadığı halde toplayarak koleksiyon yapmak üniversitede araştırma yapan bilim adamına verilen ‘izinden’ daha kolaydır. Bir bakıma ‘bilimsel araştırma ve kazı yapmak’ define kazısı yapanlara verilen izin ve hoşgörü karşısında suç derecesine düşürülmüş, aşağılanmış ve hakaret edilmiştir.

Diğer taraftan geçmiş ve arkeoloji dünyasını ilgilendiren yasalar bilim insanını ve geçmişi korumak için değil kaçakçılığı, hırsızlığı, modern yapılaşmayı korumak için yapılmaktadır. Neredeyse bu antik eser bu adamın işine engel oldu, zarar verdi, bilim insanları kültürel mirası koruyamıyor denecek seviyede eski eserlerin ve koruyunların suçlandığı ters mantık yürüyor. Yani kırıp döken, çalan, satan ve tahrip eden, ceza almak yerine daha da teşvik ediliyor. Defineciye ve koleksiyoncuya gösterilmeyen prosedür, mevzuat veya bürokrasi, kazıdan çıkan bir poşet malzemenin çalışılması veya arkeoloji öğrencisine gösterilmesi için uygulanmaktadır. Oysa bu durum tersine dönmeli ve arkeologlara hırsız veya güvensiz muamelesi yapılmaktan vazgeçilmelidir. Daha da önemlisi hırsızlığı ve hırsızlığı övecek yasalardan vazgeçilmeli, yayınlara ise engel olunmalıdır.

Geçmiş tahrip etmenin nereye varacağını gözlerinizi kapatarak -birbirinden esinlenerek- günümüze gelmiş eserlerin olmadığı bir dünya hayal edin. Sonuçta hafızasız bir toplum doğacaktır.

13. Değerlendirme ve Sonuç (İnsanlığın Hafızası Kayboluyor)

Geçmiş toplumları, insanlığa hükmetme güçlerini ve bıraktıkları eserleri Kur’an bile över ve güçlü, görkemli, parlak olarak tanımlar. Ancak kültürsüz toplumlar kendi kimliklerini hem de kendi bireyleri tarafından yok ederek küçük duruma düşürürler. Burada yeniden arkeoloji ve eski eser (antika) merakına dönmek ve arkeolojinin eski eser toplamak olmadığını hatırlatmak gerekir. Çünkü arkeoloji göze güzel gelen, değerli, paha biçilmez eserler ile uğraşmaz. Bu mantıkla Avrupalılar tarafından kazılar yapıldı ve o dönemde henüz arkeoloji bilimi başlangıç aşamasındaydı. Oysa arkeoloji artık laboratuvarlarda analizler ile sonuçlandırılan, kazılan eserin bulunduğu yer, dönem, çevre ile ilişkisi üzerine insan merkezde olmak üzere yapılmaktadır. Artık arkeoloji, her esere insanlığın geçmişi açısından ne tür bir anlam ifade etmektedir sorusuna cevap aramakta ve bu gözle çalışmaktadır. Günümüz özenle ve titizlikle yapılan hasta ameliyatının sadece kesip biçmek olmadığını, hastalığın teşhis, tedavi ve yayılımı için uğraşmak gibi, arkeoloji bilimi de nedenler ve sonuçlar ile uğraşmaktadır. Bu nedenle eski bir yerleşimden veya mezardan kazılan, kaçak yolla alınan veya satılan bir eser özgün, bulunduğu yer ile birlikte değerlendirilemeyeceği için bilgi eksikliğine neden olmaktadır. Her eser yeri ve ilk bulunduğu şekliyle ele alınmalıdır ki insanlığa faydalı olsun aksi halde özel koleksiyonda saklanan bir eser çoğu kez sanatsal olarak değerlendirilir fakat geçmişe dair bilimsel sonuç vermez.

Çok fazla eser çıkarmak, koleksiyonları veya müze vitrinleri göz alıcı eserlerle doldurmak olsaydı bu işin en almasını arkeologlar yapar ve üstelik güneşte yanmadan, terlemeden, toz yutmadan, bir çadır altında oturarak işi

devasa iş makineleri ile kazar ve elekten geçirerek değerlisini seçerek bu işi çözer ve zengin eserlere sahip olurdu. Defineci ve kaçakçının amacı arkeolojinin tersine en değerli eserleri kısa yoldan tahrip ederek kazmak ve zenginlerin vitrinlerini daha da çeşitlendirmektir. Hele hele geçmişe ait eserlerle zengin olmak veya birilerini zengin etmek en büyük hatadır. Oysa kültürü belgelemek, geçmiş insanları anlamak, gelecek nesillere ders veya ibret olsun deniyorsa kaçakçı ve kaçak kazıyı, defineciliği özendirmek yerine bilimsel çalışma yapılmalı ve tüm yasalar bu yönde hazırlanmalıdır.

Kim ki müzeleri ve koleksiyonları doldurmak veya eserlerin tahribini kolaylaştıran yasaları çıkarmak istiyor veya çıkarıyorsa bilinsin ki gelecek nesillerin hakkı olan ören yerleri, höyükler, anıtsal eserler, tümülüs mezarlar, kültürel mirasımız ve insanlık adına kendi varlığımızın belgelerini bir kaç açgözlü, nefsi doymaz yerli ve yabancı zenginin, tüccarın ayağına sermektedir -ki kabul edilemez. Çevrelerinde geçmişe ait her türlü eser, belge, arkeolojik eser bulunan ve bunlara sahip olması, koruması gereken kişilerin yani idarecilerin bu işe göz yumması, aracı olması, tahrip ederek üzerine ev yapması veya yaptırması da hem yasal değil, hem ahlaki değil, hem de doğru değildir.

Devlete, topluma, her tür gruba ve üzerinde yaşayan ve yaşayacak herkese ait olan bu topraklar altında var olan her şeyde üzerinde yaşayanların ve yaşayacakların hakkı vardır. Araziniz, bahçeniz veya tarlanızın tapusu sadece üzerindeki tarım toprağı içindir. Ekip biçebilir, belirli şartlarda ev yapabilirsiniz ancak daha aşağıda bulunan ister maden ister kültür hazineleri olsun kazamaz, alamaz, çalamazsınız. Üstelik kültürel hazine paraya çevrilecek maden değildir. Tam tersine geçmiş ve gelecek nesillerin birikimi ve kimliğidir. Yasalar gereği arazi, tarla veya iş yerinde çalışma sonucu bulunan eserlere müzeye getirildiği zaman ödül amaçlı para ödenmektedir. Ancak vatandaşın müzeye eski eser satmak için bir başka yol olarak görmesi de sahtekarlıktır ve devletin malını yine devlete sattığı için haramdır. Bu tür bir düşünce daha fazla tahribat, sahte eser ve kaçakçılık doğurmaktadır.

Her ne kadar yasalar kişilerin keyfi için değiştirilse de, kaçakçılık-definecilik için açık kapı bırakılsa hatta serbest yapılırsa yani izin verilse dahi haramdır. Madene izin alıp kazılabiliyorken 'eserler neden kazılmasın' diyenler ise arkeolojinin ne olduğunu iyice kavramalıdır. Çünkü biri jeolojik oluşumdan kaynaklı bir madendir diğeri ise tüm insanlığın belgesi ve arşividir. Daha açıkça söylemek gerekirse arkeolojik alanlar ve anıt eserler, taşınabilir tüm maddi kültür bizim kültürümüzdür, insanların saklı belgeleridir, mahremleridir, yabancıya peşkeş çekilemez.

Dikkat ederseniz en değerli devlet büyükleri ve kurucular, çağ atlatanlar genelde geçmiş bilincine sahip olanlardır. Sadece Fatih Sultan Mehmed'i (Madran, 1986: 14) ve M. Kemal'i¹¹ anmak yetmez. İnsanın doğası gereği kendi zaaflarından biri de geçmişi ve yaşanmışlıkları unutmaktır. Unutulanları ise toprak saklamaktadır. Siz geçmişi öteleseniz, unutsanız dahi geçmiş sizi hep hatırlar ancak önemli olan güzel hatırlanmaktır. Çünkü yeryüzünde hiçbir şey gizli kalmaz. Bunu büyük oranda özellikle arkeoloji ve filolojiden öğrenmekteyiz. İster resim yazısı isterse sesli harfleri yutan (stenografi) yazılar yani ilk yazı örnekleri ve benzer şekilde günümüz internet iletişim yazısı olsun insanlığın bilgi hazinelerini anıtlara, mezarlara, anıtsal yapılara ve dahası kapısından boş girip yüklü çıkan kitaplara varıncaya kadar her eski esere işlenmiştir. Bir kültür mirası eserin illa ki yazılı belge olması da gerekmez. Ancak yazılı belgeler ve bunları anıtlar üzerine kazımak kentleşme veya yerleşik düzenin getirdiği geleneksel sanat eserleridir. Geçmişten bize kalan yazılı ve yazısız her eser kültürel kimliktir ve bunun kaybolmasına göz yumulmamalıdır.

Geçmişe ait toplumların ve insanların kendilerini bilzile bıraktıkları ile anlattıkları unutulmamalıdır. Geçmiş korumak ve yeni nesillere aktarmak uygarlığın, medeni olmanın ve dahası doğru insan olmanın da bir gereği, nişanesidir. Hafızasını kaybetmiş bir insanın kendini ve atasını tanıması mümkün olmadığı gibi geçmişini kaybedenler de hafızasız toplumlardır. Bu zengin hafızaya sahip geçmiş, define anlayışı ile tahrip etmek ve buna uygun zemin hazırlamak ise başını duvara çarpan ve geçmişi bilinçsizce unutmaya çalışan aptaldan başka ne olabilir ki?

¹¹ M. Kemal Atatürk, "Tarih araştırmalarında arkeoloji ve antropoloji başta gelir, tarih bu bilimlerin çıkardığı belgelere dayandıkça sağlam temelli olur", yine "Çağdaş uygarlığı anlayabilmek, kavrayabilmek, dünyadaki eski uygarlıkları, insanlığın ilk uygarlıklarını doğru tanıyabilmekte mümkündür" diyerek hem geçmişi tanımanın temelinde arkeolojinin olduğunu hem de güncel sorunlara bakabilmenin şartını arkeoloji bilimi ile açıklamıştır.

Kaynaklar

- Archer, S. N. ve Bartoy, K. M. (2006). *Between Dirt and Discussion: Methods, Methodology, and Interpretation in Historical Archaeology*, Berkeley.
- Binford, L. (1968). *New Perspectives in Archaeology*.
- Hester, T. R., Shafer, H. J. ve Feder, K. L. (2009). *Field Methods in Archaeology*, Routledge.
- Hodder, I., Shanks, M. & Alexandra, A. & Buchli, V. & Carman, J. & Last, J. & Lucas, G. (1995). *Interpreting Archaeology, Finding Meaning in the Past*, Routledge 1995.
- Hodder, I. ve Hutson, S. (2004). *Reading the Past, Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge 2004.
- Karaduman, H. (2007). *Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı*, Ankara.
- Kuşçu, D. (2019). Hukuki Olarak Define Arayıcılığı, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25.2, 2019, s.1093-1130.
- Konyar, E. (2008). Türkiye’de Definecilik: Eski Eser Yağması, *Toplumsal Tarih*, 185, 2008, s.2222-2227.
- Koşay, H. Z. (1974). *Define Arama Hastalığı, Makaleler ve İncelemeler*, s.117-119.
- Madran, E. (1986). Osmanlı Devleti’nde “Eski Eser” ve “Onarım” Üzerine Gözlemler, *Belleten*, 195, 1986, s.503-546.
- Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26.3-4, 1969, s.45-78.
- Özdoğan, M. (1993). “Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Bazı Öneriler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 36.1-2, 1993, s. 355-366.
- Rathje, W. L., Shanks, M. ve Witmore, C. (2013). *Archaeology in the Making, Conversations through a Discipline*, New York 2013.
- Renfrew, C. ve Bahn, P. (1996). *Archaeology: theories, methods and practice*, London.
- Sevin, V. (1995). *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı*, Ankara.
- Şenesen, İ. (2016). Türkiye’de Define ve definecilikle ilgili inanışlar ve bu inanışların Motif İndex’e göre değerlendirilmesi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25.2, s.283-298.
- Shanks, M. (1991). *Experiencing the Past: On the Character of Archaeology*, London.
- Schnapp, A. (1996). *The discovery of the past, the origins of archaeology*, British Museum.
- Sönmez, A. (2020). Anadolu’dan Kaçırılan Miras: Troya Hazinesi, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 8.21, s.12-40.
- Trigger, B. G. (2006). *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press.
- Uysal, A. E. (1985). Beliefs and Practices Regarding Hidden Treasure in Turkey, *Erdem Dergisi* 1.1, s.107-110.
- Yaşa, F. ve Açıık, T. (2021). Güneşin Altında Yeni Bir Şey Yok’: 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Define Hikâyeleri”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 8.21, s.315- 331.
- Yolcu, M. ve Karakaya, H. (2017). Definecilik Folkloru”, *Karadeniz Araştırmaları* XIV.54, Yaz 2017, s.117-133.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE YAŞANAN BOŞANMALAR
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

An Evaluation of Divorce in Türkiye During The Covid-19 Pandemic

Mehmet Sait ŞAHİNALP¹

¹Prof. Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa, orcid.org/0000-0001-8848-529X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

11.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1499734

Anahtar Kelimeler

Covid-19, Nüfus
Coğrafyası, Türkiye,
Boşanma, Kaba Boşanma
Hızı.

Keywords

Covid-19, Population
Geography, Turkey,
Divorce, Crude Divorce
Rate.

ÖZ

Dünyada ve Türkiye'de 2019 yılının sonlarında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi birçok sosyo-ekonomik probleme yol açmıştır. Bu problemlerden biri de dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de 2021'de rekor düzeyde gerçekleşen boşanmalardır. Bu çalışma, Türkiye'de Covid-19 pandemisi sürecinde, kaba boşanma hızında meydana gelen değişimin nedenlerini ve dağılışını ortaya koyarak; Covid-19 pandemisi sürecinde boşanmalar açısından en olumsuz etkilenen illeri ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Araştırmanın temel kaynaklarını TÜİK boşanma ve nüfus verileri ile Adalet Bakanlığı'nın adli istatistikleri oluşturmuştur. Araştırmada karma araştırma yöntemi kullanılmış ve elde edilen veriler nitel ve nicel yöntemlerle analiz edilmiştir. Pandemi sürecinde ailelerin birlikte çok vakit geçirmesi, virüse yakalanma ve yakınlarını kaybetme endişesi, ekonomik olumsuzluklar, stres ve travmalar aile içi şiddete neden olmuştur. Resmi hizmetlerin 2020 yılında kısıtlanmasıyla boşanmalarda önemli bir düşüş; kısıtlamaların kaldırılması ile 2021 yılında ise bir boşanma patlaması yaşanmıştır. Açılmayan ve görülemeyen davaların 2020 yılında ertelenmesi, boşanmaya karar verme sürecinin 2021'e sarkması da 2021'deki artışta önemli bir rol oynamıştır. Pandemi döneminde Türkiye'de kaba boşanma hızı artmışsa da bu oranın yüksek ve az olduğu iller genel anlamda değişmemiştir. Ancak yıllık boşanma hızı artışı verileri pandemi döneminde boşanmalar bakımından en olumsuz etkilenen alanların Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yer alan ve sosyo-ekonomik olarak gelişmemiş/az gelişmiş illerden oluştuğunu göstermektedir.

ABSTRACT

The emergence of the COVID-19 pandemic in late 2019 has led to numerous socio-economic challenges globally and in Türkiye. One of these challenges is the record number of divorces in Türkiye in 2021, mirroring trends in many other countries. This study aimed to uncover the reasons behind the change in the crude divorce rate during the Covid-19 pandemic in Türkiye and to identify the provinces most adversely affected by the increase in divorces. The research relied on TURKSTAT divorce and population data as well as judicial statistics from the Ministry of Justice. A mixed research method, incorporating qualitative and quantitative analysis, was employed to evaluate the gathered data. Factors such as prolonged periods of family togetherness during the pandemic, fear of illness and loss, economic hardships, and psychological stress have contributed to increased instances of domestic violence and, subsequently, divorces. The strict limitations on official services led to a significant decrease in divorces in 2020; however, a surge in divorces occurred in 2021 following the lifting of restrictions. The backlog of cases from 2020 and the postponement of divorce proceedings to 2021 also played a significant role in the upsurge of divorces. Although the overall crude divorce rate increased in Türkiye during the pandemic, the distribution of high and low rates across provinces remained relatively unchanged. Nevertheless, the annual increase in divorce rates reveals that the socio-economically underdeveloped provinces in the East and Southeast of Türkiye were the most negatively impacted areas in terms of divorces during the pandemic period.

Atıf/Citation: Şahinalp, M. S. (2024). Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye'de Yaşanan Boşanmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1115-1130.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet Sait ŞAHİNALP, sahinalp@harran.edu.tr

*Makalenin konusu 14th Eurasian Conference on Language and Social Sciences'da sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet metin olarak yayınlanmıştır.

1. Giriş

Covid-19 pandemisinin 2019 yılında başlamasıyla birlikte dünyanın pek çok ülkesinde sosyal ve toplumsal hayatta birçok değişiklikler meydana gelmiştir. Ulaşım (Bakırcı, 2020: 48), tedarik zinciri, sanayi, ticaret (Balcı ve Çetin, 2020: 46) ve turizm (Kervankıran ve Bağmancı, 2020: 26; Günay Aktaş, 2020: 111) gibi ekonomik sektörler yanında eğitim (İnce, Şahin ve Yentür, 2021: 709-710; Bozkurt, 2020: 114), sağlık, nüfus hareketliliği (Akgiş İlhan, 2020: 10) alınan kısıtlama tedbirlerinden önemli oranda etkilenmiştir.

Dünyanın diğer ülkelerinde ve Türkiye’de Covid-19 pandemisinin önemli bir şekilde etkilenen sosyal özelliklerden biri de boşanmalardır. Covid-19 pandemisinin 2019 yılının sonlarında başlaması ile birlikte aile içi ilişkiler ve boşanmalar üzerindeki etkisi 2020 ve 2021 yılları ve 2022 yılının ilk yarısında yapılmış olan bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Bunun yanında dünyanın birçok ülkesinin önde gelen hukuk danışmanlık firmaları (referans) bu süreçte boşanma başvurularının seyri ile ilgili raporlar hazırlamış veya dijital ortamda bilgilendirmeler yapmaya başlamışlardır (Legal Template, 2020; Offit-Kurman, 2022; Slaters and Gordon Lawyers, 2021; Stewart, 2022). Bu durum aynı zamanda yazılı ve görsel medyada da yer almaya başlamıştır. Verileri 2020 yılına ait olan çalışmalarda boşanma istatistiklerinin tam olarak yansımamış olması, yine 2020 yılı itibarıyla adli hizmetler de dahil olmak üzere birçok kamu hizmetinin askıya alınması ve dolayısıyla boşanma işlemlerinin ertelenmesi nedeniyle boşanma hızı değişmemiş veya azalmış olarak görülmektedir (Besschetnova vd., 2021; Ghaznavi vd., 2022; Kim ve Kim, 2021; Manning ve Payne, 2021; Wilcox ve Stone, 2020). Buna karşılık genellikle 2021 yılı verilerini kullanan bazı çalışmalarda ise boşanma hızı artmış olarak görülmektedir (Apriasari, Qotrunnada, Al-Jannah ve Amani, 2021; Bramantoro ve Virdyna, 2022; Fauzi, Syaifuddin, Fauziah, ve Ainayah, 2022; Zhu, Xie ve Yu, 2021;).

Pandemi döneminin başında 2020 yılında OECD ülkeleri (OECD, 2002), AB ülkeleri (Eurostat, 2022) genelinde kaba boşanma hızı (KBH) azalmıştır. Almanya’da 2021 yılında (DESTATIS, 2022) KBH değişmezken, İsveç (SCB, 2022), Danimarka (DST, 2022), Finlandiya (SataFin, 2022), Hollanda (CBS, 2022) ve Güney Kore (KOSTAT, 2021; KOSTAT, 2022) gibi ülkelerde kaba boşanma hızı azalmıştır. Öte yandan Çin (Global Times, 2020), ABD (Legal Template 2020; Brownwell, 2020), Kanada (STATCAN, 2022), İngiltere (ONS, 2021; Stewarts, 2022), İspanya (INE, 2022), Endonezya (UCANEWS, 2020) ve Romanya (INS, 2021; INS, 2022) gibi ülkelerde de KBH artmıştır.

Bu çalışmada, diğer ülkelerde olduğu gibi Covid-19 pandemisi döneminde Türkiye’de kaba boşanma hızında (KBH) ortaya çıkan büyük artışın nedenlerini, KBH’nin Türkiye’deki coğrafi dağılışını, yüksek ve düşük olduğu illerde pandemi döneminde nasıl bir değişim gösterdiğini, Covid-19 pandemisinin aileleri ne şekilde etkilediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Konunun güncelliği nedeniyle Türkiye’de henüz bu alanda bir çalışmanın olmaması ve diğer ülkelerde de sınırlı sayıda akademik çalışmanın olması nedeniyle, Covid-19 pandemisi ile diğer çalışmalara ve boşanmalarla ilgili yapılacak planlamalara katkı sağlaması ve hedeflenmektedir.

2. Materyal ve Metot

Araştırmanın temel veri kaynağını TÜİK tarafından hazırlanmış olan Kaba Boşanma Hızı (KBH) istatistikleri oluşturmaktadır. Kaba boşanma hızına dair verilerin olmadığı yıllara ait KBH, nüfus ve boşanma sayıları kullanılarak her 1000 nüfus başına 1 yıl içinde düşen boşanma sayısı (OECD, 2001) formülüyle hesaplanmıştır. Pandemi dönemi ve öncesinde açılan boşanma davalarının seyrini ortaya koymak için T.C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nce hazırlanmış olan Adli İstatistiklerden yararlanılmıştır. Bunun yanında konu ile ilgili yurtdışında hazırlanan akademik çalışmalar, raporlar ve medya haberlerinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma yöntem (Baki ve Gökçek, 2012: 2) oluşturmaktadır. Bu kapsamda, nicel verilerin artış oranları ve artış hızı oranlar hesaplanmış, nitel veriler betimsel (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 89) ve içerik analizi teknikleriyle (Metin ve Ünal, 2002: 276-277) analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler nicel ve nitel betimsel içerik analizlerine tabi tutulmuştur. Coğrafyanın nedensellik, bağlantı ve dağılış ilkeleri doğrultusunda nitel ve nicel yöntemlerle analiz edilmiştir. Nitel ve nicel verilerde zamana bağlı olarak yaşanan değişimler karşılaştırmalar yapılarak analiz edilmiş, pandemi dönemi ve öncesine ait KBH, bu dönemlerde yaşanan sosyo-ekonomik ve psikolojik faktörlerle ilişkilendirilmiştir. İllerin uzun dönem KBH ortalamaları ile pandemi dönemindeki hızı arasındaki farklar ortaya konularak, pandemi döneminde eskiye göre en az ve en çok etkilenen iller belirlenmiş ve coğrafi

dağılımları ortaya konulmuştur. Pandemi döneminde boşanmalar bakımından en olumsuz değişimin hangi illerde meydana geldiğini ortaya çıkarmak için yıllık nüfus artış hızı formülü, boşanma sayılarına uygulanmıştır ve *yıllık boşanma artış hızı* hesaplanmıştır. Yıllık nüfus artış hızı, iki sayım tarihi arasındaki dönemde her 1000 nüfus için yıllık artan nüfustür. Yıllık nüfus artış hızı, doğal artış bağıntısı ile hesaplanmaktadır. $P_{n+t} = P_n * e^{rt}$ formülünde; P , n tarihindeki (dönem başındaki) nüfusu; P_{n+t} , n+t tarihindeki (t yıl sonra) nüfusu; e , doğal logaritmanın tabanını; r , yıllık nüfus artış hızını; t , iki tarih arasındaki süreyi (yıl olarak) göstermektedir. Yıllık Nüfus Artış Hızı = $[LN(\text{Sonraki Sayım} / \text{Önceki Sayım}) / (\text{iki sayım yılı arasındaki fark})] * 1000$ formülüyle hesaplanmıştır (TÜİK, 2024).

3. Bulgular

3.1. Covid-19 Pandemisinin Aileler Üzerindeki Etkisi

Covid-19 virüsünün hızla yayılması, izolasyon ve yalnızlık, okul ve işletmelerin kapanması, ekonomik kırılganlık ve iş kayıpları; fiziksel ve psikolojik sağlık riskleri dahil olmak üzere birçok yeni stresi beraberinde getirmiştir. İnsanların yaşadıkları ortamda gerçekleşen doğal ve beşeri afetler insanları ekonomik olarak etkilediği gibi yaşanan can ve mal kayıpları, korku ve stres yüzünden psikolojik olarak da etkilemektedir. Yaşanan bu sorunlar, dolayısıyla aileleri de etkileyebilmekte ve birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Böylesi kriz ortamlarında zihinsel travmalar, evlilik problemleri ve ekonomik şoklar, ortaya çıkan problemlerin başında yer almaktadır. Yaşamı tehdit eden travmatik olaylar, kişilerin ailesine yönelik tercihleri ve diğer insanlarla olan bağlarına dair düşünme şeklini değiştirebilmektedir (Komura ve Ogawa, 2022: 833; Zhang, 2020). Özellikle stres, can sıkıntısı, çocukların bakımı hakkında anlaşmazlık ve sıkıcı günlük ev işleri, insanlar arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olan en yaygın faktörlerdir (Brownwell, 2020). Bu süreç kimi durumlarda boşanmalarla sonuçlanabilmektedir. Mevcut stres faktörlerine 2019 yılında Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi de eklenmiştir. Covid-19 virüsünün yayılmasını önlemek ve halk sağlığını korumak için alınan sokağa çıkma yasakları ile izolasyon gibi önlemler ve bunun sonucunda temel kaynaklara ulaşmada yaşanan problemler ile ekonomik zorluklar, insanları küresel ölçekte stres, korku ve endişe, huzursuzluk ve belirsizlik gibi koşullar altında yaşamak zorunda kalmıştır (Bradbury-Jones ve Isham, 2020: 2047; Campbell, 2020; Usher, Bhullar, Durkin, Gyamfi ve Jackson, 2020: 549-550; Wang ve Zhao, 2020: 5; Zhang, 2020). İşini kaybeden veya kaybetmeyen ve ekonomik problemler yaşayan eşler ile çocuklar uzun bir süre aynı evde yaşamak, aynı ortamda işe evden devam etmek, öğrenciler ise eğitimlerine uzaktan (online) devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu şartlara eşlerin aynı anda ve ortamda bir yandan ev işleriyle, bir yandan çocuklarla öte yandan çalışılan işle ilgilenmesi, eşler arasında zamanla tartışmaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Global Times 2020; Heggeness 2020; Leslie ve Wilson, 2020: 2). Özellikle ev işlerini yapmak, çocuklarla ilgilenmek ve kimi zaman çalışmak zorunda olan anneler bu durumdan hayli olumsuz etkilenmişlerdir. Her ne kadar Covid-19 pandemisinde uygulanan izolasyon süreci ailelerin birbiriyle daha uzun vakit geçirmesine imkân tanıdıysa da aile içinde ilişkilerin değişmesine, bozulmasına, şiddetin artmasına ve pandemi döneminin başında boşanma imkânlarının kısıtlanmasına da yol açmıştır (Besschetnova vd., 2021; Boserup, McKenney ve Elkbuli, 2020: 2753; Chowdhury 2013; Çaykuş ve Çaykuş, 2020: 96; Hoehn-Velasco, De laMiyar, Silverio-Murillo ve Farin, 2022: 765; Komura ve Ogawa, 2022: 832; Prime vd., 2020; Smyth vd., 2020; Taub, 2020; Zhu, Xie ve Yu, 2021: 1-2). Pandemiden kaynaklanan stres ortamı, çoğu durumda çiftlerin daha önce görmezden geldiği sorunları alevlendiren bir neden olmuştur. Bu büyük stresin yanı sıra, uzun süreli evliliği olan insanlar bile kendilerini bir yol ayrımında bulmuşlardır (Slaters and Gordon Lawyers, 2021; TheCut). Pandemiyle birlikte beliren stres ve aile içi şiddet farklı şekillerde kayda geçmiştir. ABD’de Covid-19 pandemisinde izolasyon uygulamasının başlamasından sadece 12 hafta sonra aile içi şiddet acil çağrıları %7.5 (Leslie ve Wilson, 2020: 15) ile %9 (Brownwell, 2020) oranında artmıştır. İngiltere’de sivil toplum örgütlerinin boşanmayla ilgili sayfalarını ziyaret edenlerin sayısı 2020 yılında 2019’a göre %25 artmış, öte yandan şiddet nedeniyle boşanma davası dosyalarının sayısında %30 artış gerçekleşmiştir (BBC, 2020). Aynı şekilde İtalya’da da resmi acil çağrı numarasını arayanların sayısında önemli oranda artmıştır (ISTAT, 2021).

3.2. Türkiye’de Pandemi Dönemi Öncesi Boşanma Sayıları ve Kaba Boşanma Hızı (KBH)

Her ne kadar dünyada ve Türkiye’de son yıllara kadar giderek artış gösteren bir kaba boşanma oranı görülürken, Türkiye’nin KBH genel olarak Avrupa ve ABD’nin altında seyretmektedir. Türkiye’de KBH’de 1935 yılından beri dönemsel olarak artış ve azalışların birbirini takip ettiği görülmektedir. KBH’de her ne kadar artış ve azalışlar yaşansa da Cumhuriyet Dönemi’nin başından günümüze (2021) kadar genel olarak artış eğilimi göstermiştir. KBH 1935’te 0.15 iken 1955 yılına kadar artarak 0.43’e ulaşmıştır. Ancak 1955’ten itibaren başlayan düşüş 1970 yılına kadar devam etmiştir (0.27). 1970’ten itibaren KBH yükselişe geçmiş ve 2000 yılında 0.52’ye yükselmiştir. Ancak 2001 yılında ani bir yükselişle Cumhuriyet tarihinde ilk defa 1.40’a ve 2002 yılında 1.44’e ulaşmıştır. 2002 yılından itibaren yeniden düşüşe geçen KBH 2008’te 1.40’a kadar gerilemiştir. Ancak bu gerileme döneminden sonra yeniden bir artış görülmüş ve bu artış 2019 yılında 1.90 olmuştur.

Türkiye’de şehirleşme, eğitim düzeyinin artması, kadınların iş hayatında daha fazla yer alması, evliliklerden beklentilerin zamanla değişmesi, toplumun boşanmalara karşı bakış açısındaki değişimler her ne kadar boşanma sayısı ve KBH’deki artışların ana nedenini oluşturuyorsa da boşanma hızının artışa geçtiği dönemler genel olarak ekonomik problemlerin, toplumsal ve siyasi istikrarın bozulduğu dönemlere denk gelmektedir. Buna karşılık KBH’nin azaldığı dönemler de sosyo-ekonomik olarak istikrarın sağlanmış olduğu dönemlere denk gelmektedir. 1. Dünya Savaşı ve ardından başlayan Kurtuluş Savaşı’nın sona ermesinden çok kısa bir süre sonra, 1929’da sonra bütün dünyayı etkisi altına alan Büyük Ekonomik Buhan Dönemi (Ezer, 2010: 431), Cumhuriyet Dönemi’nin başında yaşanan önemli ekonomik krizlerin başında yer almaktadır. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile tüm dünyada oluşan sosyo-ekonomik kriz ortamı yanında, Türkiye’de seferberlik ilan edilmesi ve erkeklerin silahaltına alınması Türkiye’de evlilikleri etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Bülbül, 2006: 4). 1945 yılından sonra tüm dünyada ortaya çıkan huzur ve sükun ortamı Türkiye’de etkili olmuş ve özellikle 1950 yılından itibaren sosyo-ekonomik birçok gelişme yaşanmıştır. Her ne kadar 1960 yılında Türkiye’de askeri bir darbe yaşanmışsa da ülkedeki siyasi istikrarsızlığın sonuçları 1970’li yıllarda kendini hissettirmiştir. Şüphesiz ki, siyasi, sosyal ve ekonomik istikrar ortamının bozulmasında, Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye’ye uygulanan ekonomik ve askeri ambargo (Yılmaz, 2017: 93) 1973 ve ayrıca 1979 yılında yaşanan petrol krizleri önemli bir rol oynamıştır (Öztürk ve Saygın, 2017: 6) Yine bu ortamda 1970’lerin ortasından itibaren şehirlerde yaygınlaşan anarşi olayları da Türkiye’deki şartların giderek kötüleşmesini sağlamış ve 1980 yılında ekonomik krize neden olmuştur. Bu krizin ardından 24 Ocak 1980 kararlarıyla ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmışsa (Darıcan, 2013: 43) da 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle sonuçlanmıştır. Yaşanan sosyal ve ekonomik krizin etkileri 1990’lara kadar devam etmiş ve 1994 yılında yeni bir ekonomik krizi ortaya çıkarmıştır. Ekonomik krizin önüne geçmek için 5 Nisan 1994 yılında alınan ekonomik tedbirlerin yetersiz kalmış ve bunu 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler takip etmiştir (Tuncel, 2010: 175). 2007’de ABD’de başlayan ve 2008 yılında Avrupa ve Asya ülkelerini etkisi altına küresel finans krizi de Türkiye ekonomisini etkileyen önemli ekonomik olaylar arasında yer almaktadır (Şanlı, 2021: 135-136). 2010 yılında Suriye’de iç savaşın başlaması, 2011 yılından itibaren Suriye’den Türkiye’ye yönelen göçlerin giderek artması, 2013 yılında yaşanan Gezi olayları, yine aynı yıl 17-25 Aralık yargı darbesi ve nihayetinde 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan siyasi krizler Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuz şartlar altında 2018 yılında Türkiye’de döviz kurunda önemli bir kriz yaşanmış ve bu da bankacılık sektörünü etkilemiştir (Sezal, 2020: 26). Türkiye’de yukarıda verilen kriz yıllarında boşanmaların sayısı ve KBH ani bir şekilde artmış, takip eden yıllarda da düşüşler yaşanmıştır (Şekil 1).

Türkiye’deki KBH’de yaşanan değişim ve gelişmeleri başlıca 4 döneme ayırmak mümkündür. Bunların ilki 1935-2000 yılları arasını kapsayan dönemdir. Bu dönemde KBH ortalaması 0,36 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem içinde en yüksek değere 0.52 ile 2000 yılında ulaşılmış olup, diğer yıllarda KBH 0.50’inde kalmıştır. İkinci dönem 2001-2008 arası yılları kapsamaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği Türkiye’de ilk defa KBH’nin 1.00’in üstüne çıkmasıdır. Dönemin KBH ortalaması 1.39 olup, dönem içindeki en yüksek hız 2002 yılında 1.44 olarak gerçekleşmiştir. Üçüncü dönem, 2009-2019 arasını kapsamaktadır ve bu dönemin en önemli özelliği KBH’nin ilk kez 1.5’i aşmasıdır. 2009’da KBH’nin 1.58’e ulaşması ile ilk kez 1.5 eşığı aşılmıştır. Dönemin KBH ortalaması 1.67 olup en yüksek değere 1.90 ile dönem sonunda, 2019 yılında ulaşılmıştır. Dördüncü dönem ise Covid-19 pandemisi yıllarını kapsayan 2020-2021 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği ise pandemi nedeniyle ilk yıl ani bir düşüşün ve bir sonraki yıl ise ani bir yükselmenin

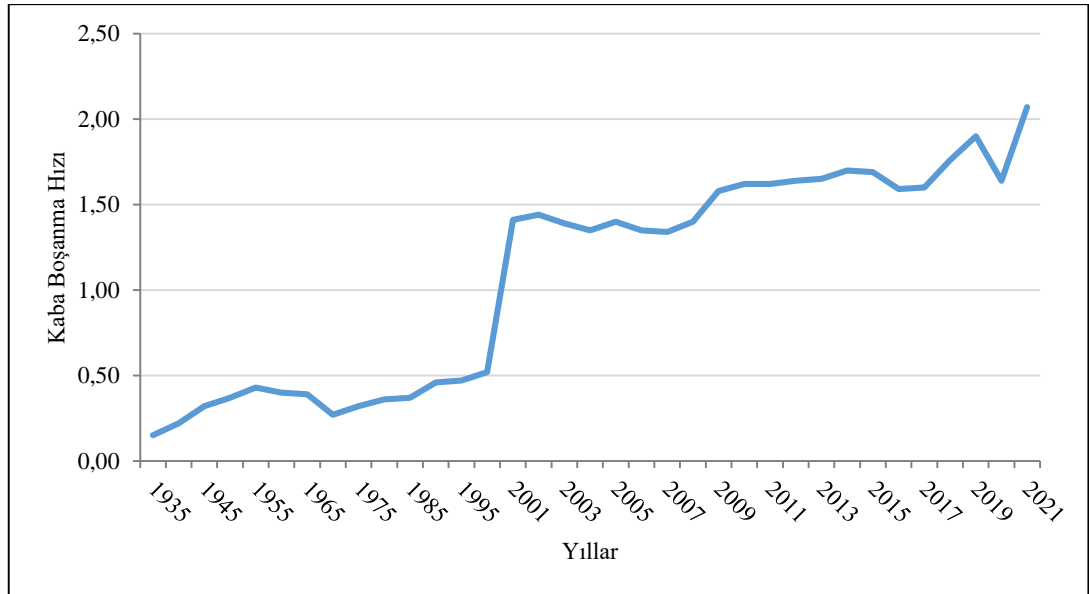
yaşanmasıdır. Bu dönem sonunda 2021 yılında ilk kez KBH 2.0’ı geçmiş ve 2.07’e yükselmiştir. Pandemi öncesinde Türkiye’de 1935-2019 arası KBH ortalaması 1.04 iken, ilk kez 1.00 eşiğinin aşılmış olduğu 2001 ile 2019 arasında ise 1.50’dir. Boşanma sayısı bakımından Türkiye’de 10.000 sınırı 1955 yılında (10.455), 20.000 sınırı 1990’da (25.712), 50.000 sınırı 2001’de (91.994) ve 100.000 sınırı 2009’da (114.162) ve 150.000 sınırı 2019’da (156.587) aşılmıştır (DİE 1971; DİE 1991; DİE 2004; TÜİK 2022; Tablo 1, Şekil 1).

Tablo 1. Türkiye’de Boşanma Sayıları ve Kaba Boşanma Hızı (1935-2021)

Yıllar	Boşanma Sayısı	Artış (%)	Kaba Boşanma Hızı (‰)	Artış (%)	Yıllar	Boşanma Sayısı	Artış (%)	Kaba Boşanma Hızı (‰)	Artış (%)
1935*	2.357		0,15		2005	95.895	5,35	1,40	3,70
1940*	4.027	70,85	0,22	46,67	2006	93.489	-2,51	1,35	-3,57
1945*	6.187	53,64	0,32	45,45	2007	94.219	0,78	1,34	-0,74
1950*	7.873	27,25	0,37	15,63	2008	99.663	5,78	1,40	4,48
1955*	10.455	32,80	0,43	16,22	2009	114.162	14,55	1,58	12,86
1960*	11.072	5,90	0,40	-6,98	2010	118.568	3,86	1,62	2,53
1965*	12.235	10,50	0,39	-2,50	2011	120.117	1,31	1,62	0,00
1970*	9.568	-21,80	0,27	-30,77	2012	123.325	2,67	1,64	1,23
1975*	12.926	35,10	0,32	18,52	2013	125.305	1,61	1,65	0,61
1980*	15.901	23,02	0,36	12,50	2014	130.913	4,48	1,70	3,03
1985	18.571	16,79	0,37	2,78	2015	131.830	0,70	1,69	-0,59
1990	25.712	38,45	0,46	24,32	2016	126.164	-4,30	1,59	-5,92
1995	28.875	12,30	0,47	2,17	2017	128.411	1,78	1,60	0,63
2000	34.862	20,73	0,52	10,64	2018	143.573	11,81	1,76	10,00
2001	91.994	163,88	1,41	171,15	2019	156.587	9,06	1,90	7,95
2002	95.323	3,62	1,44	2,13	2020	136.570	-12,78	1,64	-13,68
2003	92.637	-2,82	1,39	-3,47	2021	174.085	27,47	2,07	26,22
2004	91.022	-1,74	1,35	-2,88					

*Bu yıllara ait KBH, Türkiye boşanma sayıları ve nüfus miktarına göre KBH formülüyle hesaplanmıştır.

Kaynak: DİE 1950; DİE 1960; DİE 1971; DİE 1982; DİE 1989; DİE 1991; DİE 2003; DİE 2004; TÜİK 2022a.

Şekil 1. Türkiye’de kaba boşanma hızının yıllara göre değişimi (1935-2021).

Kaynak: DİE 1971; DİE 1991; DİE 2004; TÜİK 2022a.

1935-2000 yılları arası dönemde KBH ortalaması en yüksek olan iller, (Aksaray, Ardahan, Bartın, Batman, Bayburt, Düzce, Iğdır, Karabük, Karaman, Kilis, Kırıkkale, Osmaniye, Yalova, Şırnak hariç) İzmir (0.85), Aydın (0.66), Balıkesir (0.65), İstanbul (0.62), Muğla (0.62), Uşak (0.62), Denizli (0.60), Burdur (0.57), Manisa (0.56) ve Bilecik (0.55) iken, en düşük olduğu iller ise Hakkâri (0.02), Ağrı (0.03), Bitlis (0.03), Muş (0.03), Bingöl (0.05), Siirt (0.05), Diyarbakır (0.06), Şanlıurfa (0.06), Van (0.07) ve Erzurum (0.08) olmuştur (Tablo 1, Şekil 1).

Pandemi öncesi, 2001-2019 yılları arasında ise KBH ortalaması en yüksek olan iller sırasıyla İzmir (2.57), Antalya, (2.41), Uşak (2.29), Muğla (2.28), Aksaray (2.22), Denizli (2.21), Aydın (2.05), Kırşehir (2.00), Eskişehir (1.97) ve Nevşehir (1.97) iken, en düşük olan iller ise sırasıyla Hakkâri (0.13), Şırnak (0.18), Bitlis (0.19), Siirt (0.21), Muş, (0.22), Van (0.23), Ağrı (0.28), Batman (0.28), Mardin (0.35) ve Diyarbakır (0.42)'dir (DİE 1950; DİE 1960; DİE 1971; DİE 1982; DİE 1989; DİE 1991; DİE 2003; DİE 2004; TÜİK 2022; Harita 1).

Harita 1. Türkiye’de 2001-2019 yılları arası kaba boşanma hızı (KBH) ortalaması.

3.3. Türkiye’de Pandemi Döneminde Boşanma Sayıları ve Kaba Boşanma Hızı (KBH)

Pandeminin başladığı 2020 yılında, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de KBH düşmüş ve 1.64’e gerilemiştir. Yine pandemi tedbirlerinin gevşetildiği 2021 yılında diğer pek çok ülkede de görüldüğü üzere boşanma sayılarında hızlı bir artış olmuştur. Bu durum aynı zamanda Covid-19 pandemisi dönemi ve öncesi yıllara ait açılan ve karara bağlanan boşanma davalarının sayısına da yansımıştır.

Pandemi döneminde hukuk mahkemelerinde açılan boşanma davalarının sayısında önceki yıllara göre önemli bir değişimin olduğu görülmektedir. Pandemi başlamadan önce 2017 yılında hukuk mahkemelerinde açılan boşanma davası sayısı bir önceki yıla oranla %4.81’lik artışla 223.194’e, 2018’de %10.63’lük artışla 246.921’a, 2019’da %0.70’lik artışla 248.640’a yükselmiş, 2020’de %0.84’lük düşüşle 246.561’e inmiş ve 2021’de %13.38’lik artışla 279.557’ye yükselmiştir. Hukuk mahkemelerinde açılan tüm davalar içinde boşanma davalarının payı 2017 yılında %10.9, 2018’de %11.7, 2019’da %11.5, 2020 yılında %12.4 ve 2021 yılında %10,9 olmuştur (T.C. Adalet Bakanlığı 2017, 2018, 2019, 2020, 2021).

Pandemi döneminde, önceki yıllara göre boşanma sayılarında meydana değişimin önemli göstergelerinden biri karara bağlanan dosya sayısıdır. Karara bağlanan boşanma davaları sayısı 2017 yılında %7,96’luk artışla 213.822, 2018’de %12,53’lük artışla 240.613, 2019’da %3,87’lik artışla 249.932, 2020’de %9,09’luk düşüle 227.224, 2021’de ise %25,36’lık artışla 284.859 olmuştur. Şüphesiz ki, yıl içinde karara bağlanan dava sayısının açılan dava sayısını karşılama oranı, davaların ertelenip ertelenmediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. 2017 yılı itibarıyla karara bağlanan dava sayısının açılan dava sayısını karşılama oranı %4.20 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer 2018’de %2.55, 2019’da %0.52, 2020’de %7,84 ve 2021’de ise %1,90 olmuştur (T.C. Adalet Bakanlığı 2017, 2018, 2019, 2020; 2021).

Şüphesiz ki açılan boşanma davalarının sayısı yanında, gerçekleşen boşanma sayıları ve KBH, pandemi dönemi ve öncesinde Türkiye’deki boşanmaların seyri hakkında en önemli verileri oluşturmaktadır. 2019 yılında Türkiye’de 156.587 olan boşanma sayısı 2020 yılında %12,78 azalarak 136.570’a düşmüştür. Aynı yıl KBH da 1.90’dan 1.64’e inmiştir. 2021 yılında pandemi tedbirlerinin gevşetilmesi ve kamu kurumları hizmetlerinin büyük oranda normale dönmesiyle birlikte boşanma sayılarında önemli bir artış yaşanmış ve dolayısıyla KBH da önemli ölçüde artmıştır. 2021 yılına ait boşanma sayısı 174.085 olup, 2020 yılına göre %27,47 oranında bir artış göstermiştir. 2021 yılında KBH da 1.64’ten 2.07’ye yükselmiştir (TÜİK 2022a, Tablo 1).

Türkiye’de Covid-19 pandemisi döneminde, önceki yıllarda da olduğu gibi, boşanma sayısının en yüksek olduğu iller ile KBH’nin en yüksek olduğu iller farklıdır. Boşanma sayısının en yüksek olduğu iller her zaman için Türkiye’nin nüfus bakımından en büyük illerine tekabül etmekteyken, KBH’nin en yüksek olduğu iller ise değişmektedir. Cumhuriyet Dönemi’nin başından beri en çok boşanma sayısına sahip iller, Türkiye’nin en büyük üç ili olan İstanbul, Ankara ve İzmir olmuştur. Ancak boşanma sayısı itibarıyla İzmir, daha az nüfusa sahip olmasına rağmen çoğunlukla Ankara’dan önde yer almıştır. Türkiye’de 2019 yılına kadar genel olarak bir artış seyri gösteren KBH, Cumhuriyet tarihinde ilk defa 2021 yılında 2.00’nin üzerine çıkarak 2.07’ye ulaşmıştır. Covid-19 pandemisi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de aileleri ve aile içi ilişkileri büyük oranda aynı şekilde etkilemiş, bu nedenle de 2020 yılında yaşanan düşüşü ve 2021 yılında hızlı bir yükseliş takip etmiştir. 2020 yılında gerçekleşen KBH 2019’a göre %13,68 oranında azalmıştır. 2021 yılında ise 2020 yılına göre %26,22 oranında artmıştır. Türkiye’de pandemi dönemi dahil olmak üzere 1935-2021 arası dönemde KBH ortalaması 1,09 olup, pandemi dönemi hariç 1935-2019 arası ortalama 1,04’tür. Bu süre içinde 1935-2000 ortalaması 0,36 ve 2001-2019 arası ortalaması ise 1,55’dir. Pandemi dönemini kapsayan 2020 ve 2021 yılları Türkiye KBH ortalaması ise 1,86’dır. Pandemi dönemini kapsayan 2020 ve 2021 yıllarına ait KBH önceki dönemlerin ortalaması ile karşılaştırıldığında ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 2020 yılında KBH’nin azalmasına rağmen, bu yıla ait değer (1,64) ile 1935-2019 arası ortalaması arasındaki fark 0,60 iken, 2021 yılında ise KBH’nin artmasıyla, bu yıla ait değer (2,07) ile 1935-2019 arası dönem ortalaması arasındaki fark 1,03’e ulaşmıştır (TÜİK, 2022a).

Elbette ki, pandemi döneminin başında Türkiye genelinde KBH’de yaşanan düşüş, bütün illere eşit şekilde yansımamıştır. 2020 yılında, Türkiye KBH’nin çok üstünde veya çok altında değerlere sahip iller mevcuttur ve bu illerin coğrafi dağılımları da farklılıklar arz etmektedir. 2020 yılında en yüksek KBH’ye sahip iller sırasıyla Antalya (2,52), İzmir (2,46), Muğla (2,41), Uşak (2,31), Denizli ve Mersin (2,23), Eskişehir (2,13), Aydın (2,09), Kırıkkale (2,06) ve Yalova (2,03)’dir. KBH en düşük olan iller ise Hakkâri (0,25), Muş (0,28), Şırnak (0,31) Bitlis ve Siirt (0,37), Batman ve Bayburt (0,42), Ağrı (0,47), Van (0,50) ve Mardin (0,55)’dir (Tablo 1, Harita 2).

Türkiye ve iller düzeyinde en yüksek KBH değerlerin ortaya çıktığı yıl 2021 olmuştur. 2021 yılında en yüksek KBH’ye sahip iller İzmir (3,04), Antalya (3,01), Uşak (2,93), Muğla (2,79), Denizli (2,67), Eskişehir (2,65), Mersin (2,61), Aydın ve Karaman (2,58) ve Ankara (2,57)’dir. Görüldüğü üzere Cumhuriyet tarihinde iller düzeyinde ilk defa 2001 yılında Uşak’ta (3,18) aşılın 3.00 eşiği, 2021 yılında yeniden aşılmıştır. 2021 yılında en düşük KBH’ye sahip iller ise Şırnak (0,38), Hakkâri (0,40), Muş ve Siirt (0,46), Batman ve Bitlis (0,57), Van (0,63), Ağrı (0,67), Mardin (0,75) ve Bingöl (0,79) illeri olmuştur (TÜİK 2022a; Tablo 1, Harita 3).

Pandemi döneminde gerçekleşen KBH ile önceki dönemlere ait ortalamaların karşılaştırılması, Türkiye’de hangi illerin daha çok veya az etkilendiğini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. KBH’nin düştüğü 2020 yılı ve pandemi öncesi dönem (2001-2019) ortalaması karşılaştırmasına göre oransal olarak en yüksek artışların yaşandığı iller Van (%115,42), Bitlis (%98,03), Hakkâri (%93,09), Siirt (%74,88), Şırnak (%74,26), Ağrı (%70,75), Mardin (%58,33), Batman (%50,28), Tunceli (%42,97), Diyarbakır (%42,68) olmuştur. Bu bağlamda 2021 yılında 2001-2019 dönemi ortalamasına göre en yüksek artışın yaşandığı iller ise Hakkâri (%208,94), Bitlis (%205,07), Van (%171,43), Ağrı (%143,40), Siirt (%117,41), Mardin (%115,91), Şırnak (%113,61), Muş (%111,11) Diyarbakır (%109,26) ve Batman (%103,95) illeridir. Yine pandemi dönemini oluşturan 2020 ve 2021 yıllarına ait KBH ortalaması, 2001-2019 dönemi ortalamasıyla karşılaştırıldığında en yüksek artış oranının Bitlis (%151,55), Hakkâri (%151,02), Van (%143,42), Ağrı (%107,07), Siirt (%96,14), Şırnak (%93,93), Mardin (%87,12), Diyarbakır (%75,97), Batman (%72,12) ve Muş (%69,81) illerinde gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK 2022). Bu durum boşanma sayıları ve KBH itibarıyla düşük değerlere sahip illerde pandemi dönemi ve öncesi dönemlere ait KBH arasında oransal olarak ciddi bir artış yaşandığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, işsizlik ve gelir düzeyinin düşük olduğu, sosyo-ekonomik olarak

gelişmemiş veya az gelişmiş iller, pandemi dönemi şartlarından daha fazla etkilenmiş ve bu durum iki dönem arasındaki oransal farkın yüksek olmasına neden olmuştur.

Harita 2. Türkiye'de kaba boşanma hızı (2020).

Harita 3. Türkiye'de kaba boşanma hızı (2021).

Türkiye'de KBH'si yüksek olan iller büyük oranda sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş, düşük olan iller ise az gelişmiş veya gelişmemiş illerden oluşmaktadır. Ancak KBH, boşanmalardan en çok etkilenen alanları göstermemekte ve belirli bir alandaki boşanma artış hızını gizlemektedir. KBH'de meydana gelen artış oranlarının Doğu ve güneydoğu illerinde daha çok olduğunu destekleyen diğer bir gösterge de *yıllık boşanma artış hızı oranı*dır. Türkiye geneli yıllık boşanma artış hızının en yüksek olduğu yıllar 1940 (%107,13), 2001 (%970,33), 2009 (%135,82) ve 2021 (%242,71) olmuştur. 2021 yılı hariç olmak üzere diğer yıllar uluslararası ve ulusal düzeyde ekonomik krizlerin yaşandığı yıllara tekabül etmekteyken, 2021 yılı da Covid-19 pandemisi dönemine tekabül etmektedir. 2019 ile 2021 yılına ait boşanma sayılarına göre elde edilen yıllık boşanma artış hızı oranına göre; pandemi döneminde yaşanan olumsuz şartların, boşanmalar açısından en fazla sosyo-ekonomik yönden az gelişmiş ve gelişmemiş illeri etkilediği ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle KBH en düşük olan iller, yıllık boşanma artış hızı en yüksek; KBH en yüksek olan iller ise yıllık boşanma artış hızı düşük olan iller olarak karşımıza çıkmaktadır. 2019-2021 yılları itibariyle yıllık boşanma artış hızı en yüksek

olan iller Hakkâri (%230,52), Bitlis (%216,75), Niğde (194,92) Mardin (%178,56), Gümüşhane (%170,35), Bingöl (%163,75), Siirt (%162,97), Muş (%159,23), Ağrı (%158,17) ve Kars (%157,12)’tir. Yıllık boşanma artış hızı oranının en düşük olduğu iller ise Erzincan (%-95,53), Bartın (%-35,24), Iğdır (%-11,86), Isparta (%3,81), Zonguldak (%4,06), Tekirdağ (%9,86), Artvin (%9,17), Balıkesir (%10,60), İzmir (%18,68) ve Sinop (%20,51)’tur (Harita 4).

Harita 4. Türkiye’de yıllık boşanma artış hızı (2019-2021).

Pandemi döneminin boşanmalar üzerindeki etkisini ortaya koyan göstergelerden biri de boşanma nedenleridir. Bu nedenler içinde özellikle aile içi şiddet ön plana çıkmaktadır. Pandemi döneminde ortaya çıkan başta ekonomik problemler olmak üzere diğer nedenler eşler arasındaki ilişkileri bozulmasına ve aile içi şiddete neden olmuştur. Bu nedenle, pandemi döneminde aile içi şiddet nedeniyle açılan boşanma davalarının sayısı ile gerçekleşen boşanma sayısı da pandeminin etkisini ortaya koymaktadır. TÜİK verilerine göre boşanma nedenleri arasında en büyük grubu *geçimsizlik* oluşturmaktadır. Ancak bu grup içinde farklı geçimsizlik nedenleri yer almaktadır. Boşanan çiftlerle ilgili yapılan bazı araştırmalar boşanma nedenleri arasında ekonomik problemler (%34,2) ve şiddetin (%34,2) en önemli iki grubu oluşturduğunu göstermektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015). Daha özel olarak, *dayak ve kötü muamele* tek başına boşanma nedenleri arasında yer almakta olup, 2006 yılında %17,2, 2011 yılında ise %12,3’lük bir paya sahip olmuştur (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). TÜİK tarafından yapılan boşanma nedeni gruplamasına göre (Akıl hastalığı, cana kast ve pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, bilinmeyen, diğer) 2001-2021 arası dönemde boşanma nedenleri arasındaki en yüksek paya %96,7’lik oranla *geçimsizlik* sahiptir (TÜİK 2022a). Yine “Cana Kast ve Pek Fena Muamele” %0,03’lük bir paya sahipse de kötü muamele ve şiddet, geçimsizlik grubunu oluşturan en önemli nedenler arasında yer almaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı TBNA 134) Covid-19 pandemisi başlamadan önce geçimsizlik nedeniyle gerçekleşen boşanmalar 2016 yılında %3,98 (123.052), 2017’de %2,10 (125.634), 2018’de %11,87 (140.549), 2019’da %8,55 (152.570) artış gösterirken, pandeminin ilk yılı olan 2020’de %13,01 (132.725) azalmış ve 2021 yılında ise %27,36 (169.039)’lık oranla son dönemler içinde rekor düzeyde artmıştır (TÜİK 2022a).

Her ne kadar tümü boşanma ile neticelenmese bile pandemi döneminde *Hayata Kast, Pek Kötü ve onur kırıcı davranış* nedeniyle açılan boşanma davası sayılarının ve artış oranlarının seyri de pandemi dönemi şartlarının aile ilişkilerini nasıl etkilediğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. 2010-2021 arası döneme ait veriler 2021 yılında 1.185 dava ile bu nedenle açılmış olan dava sayısının en yüksek seviyeye ulaştığını göstermektedir. Kötü muamele nedeniyle açılan dava sayılarında 2014 ve 2015 yılları hariç olmak üzere genel bir artış söz konusudur. Yine aynı dönem içinde en yüksek artış oranı 2012’de %56,81 ve 2013’te %46,15 ile 2013 yılında yaşanmıştır. Artış oranının en yüksek olduğu bu iki yılı, pandemi döneminde %23,38 ile 2020 ve %35,74 ile 2021 yılları takip etmekte ve 2013 yılından sonraki en yüksek artış oranlarına denk gelmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Hayata Kast, Pek Kötü ve Onur Kırıcı Davranış Nedeniyle Açılan Dava Sayısı

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Savı	241	257	403	589	461	426	468	541	622	680	873	1.185
Artış Oranı		6,64	56,81	46,15	-21,73	-7,59	9,86	15,60	14,97	9,32	28,38	35,74

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı 2017, 2018, 2019, 2020, 2021.

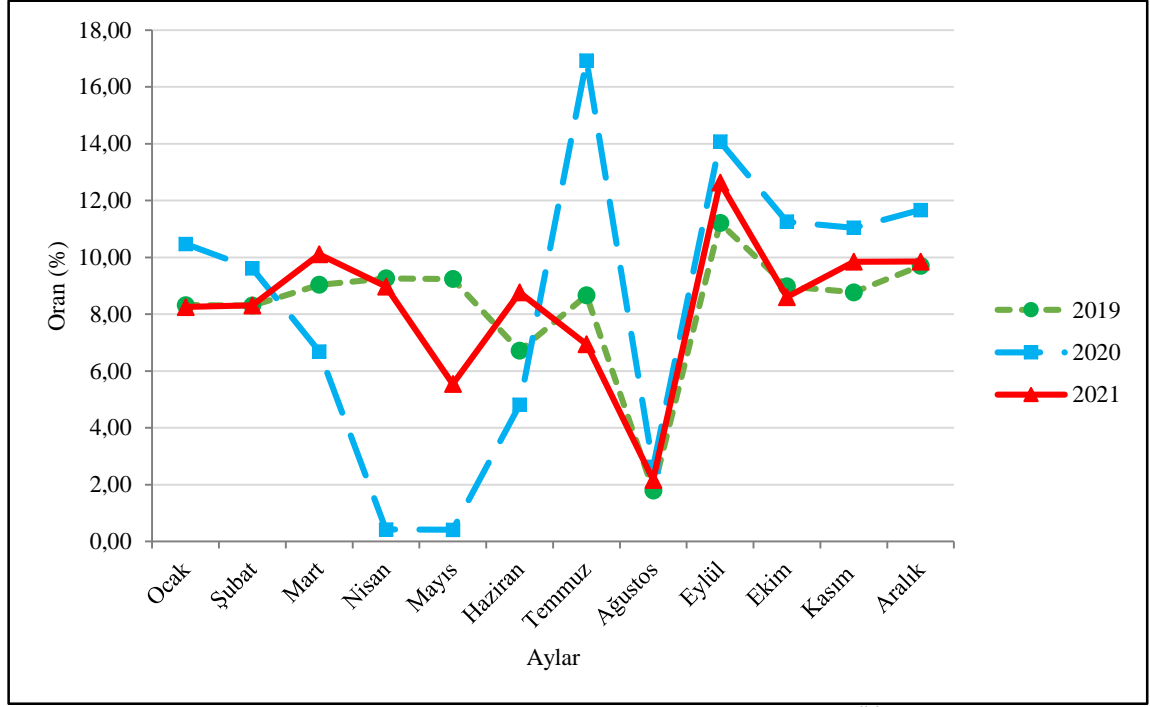
Boşanmaların yıl içinde aylara göre dağılışı eşit değildir. Pandemi öncesinde boşanmaların en az olduğu ay ağustos ve en fazla olduğu ay eylülüdür. Diğer ayların oranları genel olarak birbirine yakındır. Boşanmaların eylülde yoğunlaşması ve ağustosta azalmasının nedeni adli tatilin her yıl 20 Temmuz'da başlayıp, 31 Ağustos'ta sona ermesi (Resmi Gazete, 2011) ve mahkemelerin eylülde hizmete başlamasıdır. Bunun yanında diğer bir faktör de eylülün yaz tatilinin bittiği ay olmasıdır. Tatil dönüşünde aile içi ilişkilerini koparabilen ve kötü ruh hali, sıkıntı, iştahsızlık, oryantasyon bozukluğu, uykusuzluk, motivasyon eksikliği şeklinde ortaya çıkan durum *tatil dönüşü sıkıntı/hüzün sendromu* olarak ifade edilmektedir (Korstanje ve George, 2015: 7; Korstanje, 2016; Stewart, 2022). Bu sendromun sonuçlarının en çok eylülde yaşanması da boşanmaların bu ayda en yüksek seviyeye ulaşmasında etkili olmaktadır.

Tablo 3. Türkiye'de boşanmaların aylara göre oransal dağılışı (2019-2021)

Aylar	Yıllar		
	2019	2020	2021
Ocak	8,32	10,47	8,25
Şubat	8,30	9,61	8,31
Mart	9,04	6,69	10,11
Nisan	9,26	0,42	8,97
Mayıs	9,24	0,41	5,54
Haziran	6,71	4,81	8,76
Temmuz	8,66	16,93	6,94
Ağustos	1,80	2,63	2,17
Eylül	11,21	14,07	12,63
Ekim	8,98	11,26	8,60
Kasım	8,77	11,04	9,85
Aralık	9,70	11,67	9,85

Kaynak: TÜİK 2022b.

Pandemi kısıtlamaları nedeniyle zaman zaman izolasyon sürecinin yaşanması, 2020 yılında aylara göre boşanma oranlarında dalgalanmalara sebep olmuştur. Covid-19 virüsünün Türkiye'de görülmeye başladığı mart ayından itibaren boşanmalarda ciddi bir düşüş yaşanmış; Nisan (%0,42), Mayıs (%0,41) ve adli tatilin olduğu ağustosta (%1,80) en düşük seviyeye ulaşmıştır. Hazirandan itibaren artan boşanmalar, temmuzda (%16,93) en yüksek orana ulaşmıştır. Eylül (%14,07), en yüksek ay olmasa da ikinci sırada yer almıştır. Takip eden ekim, kasım ve aralık aylarının oranları %11.00'in üzerindedir. 2021 yılı oranları pandemi öncesi oransal dağılıma uygun bir seyir göstermiştir. 2021 yılında boşanmaları en az olduğu ay ağustos (%2,17) ve en yüksek olduğu ay ise eylül (%12,63)'dür. Diğer aylar, mayıs ve temmuz hariç olmak üzere, birbirine yakın oranlara sahiptir (Tablo 3, Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye'de boşanmaların aylara göre oransal dağılışı (TÜİK 2022b).

4. Sonuç

Covid-19 pandemisi, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal, ekonomik ve psikolojik birçok değişime yol açmıştır. Bu değişimler, evliliklerin dinamiklerini de etkileyerek boşanma oranlarında farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Pandemi, Türkiye'deki aile hayatı üzerinde derin ve çok yönlü etkiler oluşturmuş ve ülke genelinde boşanma oranlarının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Salgının neden olduğu stres, ekonomik zorluklar ve uzun süreli birlikte yaşama, mevcut aile sorunlarını daha da kötüleştirilmiş ve aile içi şiddet gibi yeni zorluklar ortaya çıkararak boşanmaların artmasına katkıda bulunmuştur.

Türkiye'de pandemi döneminde en yüksek KBH'ye sahip iller ağırlıklı olarak Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmiş batı bölgelerindeyken, daha düşük sosyo-ekonomik gelişme ve güçlü geleneksel normlarla karakterize edilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha düşük KBH görülmektedir. Covid-19 pandemisinin ilk yılında boşanma sayıları ve KBH'de bir düşüş, ikinci yılında ise önemli bir artış gözlenmiştir.

Pandemi sürecinde boşanma oranları ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı görüşler ortaya çıkmışsa da bu durum çalışmanın yapılmış olduğu dönem ile yakından ilgilidir. Bu çalışmalar, Covid-19 pandemisinin ilk yılı ve ikinci yılı itibariyle gerçekleştirildiğinden dönemsel olarak farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Dünyada yapılan çalışmaların sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de ortaya çıkan sonuçlarla paralellik arz ettiği görülmektedir.

Türkiye'de Covid-19 pandemisinin ilk yılında boşanma sayıları ve dolayısıyla KBH'de düşüşler gözlenmiştir. Pandemi sürecinde evde geçirilen sürenin artması, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, sağlık kaygıları gibi faktörler, çiftler arasındaki gerginliği artırarak boşanma kararlarının alınmasına yol açmıştır. Ancak virüsten korunma amaçlı alınan sokağa çıkma yasakları, birçok sektörde olduğu gibi adliye hizmetlerinin de aksamasına neden olmuş ve bu dönemde boşanma başvuruları yapılamamış veya mevcut davalar görülememiştir. Yine bu durumun ortaya çıkmasında çiftlerin birbirine daha fazla destek olması gerektiği düşüncesi ile bazı boşanma kararlarının ertelenmesi de etkili olmuştur. Bu nedenle pandemi döneminin ilk yılı ilgili yapılmış olan birçok araştırmanın sonuçları pandeminin ilk yılında boşanma sayılarında önemli oranda bir düşüş olduğunu göstermektedir. Goldberg ve arkadaşlarının (2021) ABD ile ilgili yaptığı çalışmanın sonuçları da pandemi döneminin başında mahkeme ve avukatlara erişimin kısıtlı olmasının boşanma sayılarının düşmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Hoehn-Velasco ve arkadaşları (2023) pandeminin başında azalan boşanma sayılarının ilk 6 aydan itibaren yükselmeye başladığını ifade etmektedir. Bunun yanında, Danimarka (Fallesen, 2021), Japonya (Ghaznavi et al., 2022, Komura & Ogawa, 2022), Güney Kore (Kim & Kim, 2021),

ABD’de (Manning & Payne, 2021; Westrick-Payne, Manning & Carlson, 2022) yapılan araştırmaların sonuçları da Türkiye’de olduğu gibi pandeminin başında KBH’de önemli oranda bir azalış olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de Covid-19 pandemisinin ikinci yılında boşanma sayılarında hızlı bir yükseliş ortaya çıkmıştır. Kısıtlamaların ortadan kalması ve dolayısıyla adli hizmetlere erişimin sağlanmasıyla birlikte önceki boşanma davaları görülmeye başlanmış ve yeni boşanma davaları açılmaya başlanmıştır. Bu nedenle pandeminin ikinci yılında boşanma sayıları ve KBH’de önemli bir yükseliş ortaya çıkmıştır. Pouradeli ve arkadaşları (2024) tarafından İran ile ilgili yapılan araştırmanın sonuçları, pandeminin başında hızlı bir azalış oluştuğunu ancak 2020 yılının sonunda boşanma sayılarının arttığını ortaya koymaktadır. Yine Kadafi ve Firmanto (2024) tarafından Endonezya ve Arraichi. ve Ghourdou (2023) tarafından İngiltere ile ilgili yapılan araştırmalar pandeminin ikinci yılında kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte Türkiye’de olduğu gibi boşanma sayılarında hızlı bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de pandemi sürecinde illere göre boşanma oranlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bazı illerde artış görülürken, bazı illerde düşüş yaşanmıştır. Bu durum, illerin sosyo-ekonomik yapısı ve kültürel özellikleri ile yakından ilgilidir. Türkiye’de pandemi öncesinde yüksek boşanma oranlarına sahip illerin pandeminin ikinci yılında da yüksek oranlara sahip olmuştur. Aynı şekilde pandemi öncesinde düşük boşanma oranlarına sahip iller pandeminin ikinci yılında da düşük oranlara sahip olmuştur. Ancak özellikle yıllık boşanma hızı artış oranı ortaya farklı ve ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Türkiye’de yıllık boşanma hızı artış oranının en yüksek olduğu iller Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer almaktadır. Düşük KBH’ye sahip olan bu illerde pandemi döneminin ikinci yılında ülkenin en yüksek yıllık boşanma artış hızı oranları görülmektedir. Düşük KBH oranlarının, ancak en yüksek yıllık boşanma artış hızı oranlarının bu illerde görülmesi, kültürel normlara rağmen ekonomik zorlukların boşanmaların gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sosyo-ekonomik açıdan az gelişmiş olan iller, Türkiye’nin en yüksek yıllık boşanma hızı artış oranlarına sahip olmuşlardır. Bu durum, KBH oranlarının pandemi ve benzeri uzun süreli afetlerin boşanmalar üzerindeki etkisini ve bu etkinin nerelerde daha çok görüldüğünü ortaya koyamadığını da göstermektedir. Bu nedenle yıllık boşanma hızı artış oranlarının kullanılması, pandemi ve benzeri durumlarda en çok etkilenen alanların belirlenmesinde daha sağlıklı bir sonuç ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, COVID-19 pandemisinin boşanmalar üzerindeki etkisi karmaşık ve çok yönlüdür. Pandeminin olumsuz etkileri, bazı çiftlerin ilişkilerini daha da zorlarken, bazı çiftlerin birbirlerine daha sıkı bağlanmasına da neden olmuştur. Bu durum, çiftlerin bireysel özellikleri, ilişkilerinin kalitesi ve yaşadıkları sosyo-ekonomik koşullar gibi birçok faktöre bağlıdır. Covid-19 pandemisi, Türkiye’deki sosyo-ekonomik olarak az gelişmiş bölgeleri orantısız bir şekilde etkilemiş ve ekonomik istikrar, sosyal normlar ve aile dinamikleri arasındaki karmaşık bir etkileşim olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, özellikle sosyo-ekonomik açıdan gelişmemiş veya az gelişmiş illerde pandemi ve benzeri uzun süreli doğal afetlerin ve ekonomik kriz dönemlerinin aile yapıları üzerindeki uzun vadeli olumsuz etkilerini azaltmak ve aileleri desteklemek amacıyla daha etkili sosyal ve ekonomik planlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Akış-İlhan, Ö. (2021). Covid-19 pandemisinin nüfus hareketliliği üzerine etkisi: Hareketlilik ve gelir arasındaki ilişkinin analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 79, 7-16. <https://doi.org/10.17211/tcd.971688>
- Apriasari, H., Qotrunnada K., Al-Jannah, F. M. ve Amani Z. (2021). Divorce in the Covid-19 pandemic era: An Integrative Study. *Proceeding of Inter-Islamic University Conference on Psychology*, 1(1), 1-11.
- Arraichi A. ve Ghourdou, T. (2023). Analysing the Effect of COVID-19 on the Divorce Rates in England-Post-Pandemic: London as a Case Study. *Journal of Humanities and Social Sciences Studies*, 5, 7 ISSN: 2663-7197, 23-49. doi: 10.32996/jhsss.2023.5.7.5,
- Bakırcı, M. (2020). COVID-19 pandemisinin Türkiye havayolu ulaşımına etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 45-58. doi: 10.17211/tcd.800559
- Baki A. ve Gökçek T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 001-021.
- Balcı, Y. ve Çetin, G. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin Türkiye’de istihdama etkileri ve kamu açısından alınması gereken tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), Bahar (Özel Ek), 40-58.
- BBC (2020). Divorce boom forecast as lockdown sees advice queries rise. 13 September 2020, <https://www.bbc.com/news/uk-england-54117821> (E.T. 14. 04. 2022).

- Besschetnova, O. V., Fomina, S. N., Shimanovskaya, Y. V., Sizikova, V. V., Karpunina, A.V. ve Konstantinova, N. P. (2021). Divorce in post-epedemic society: reasons and consequences. *Laplage Em Revista (International)*, 7(3), 65-72.
- Boserup, B., McKenney, M. ve Elkbuli, A. (2020). Alarming trends in US domestic violence during the Covid-19 pandemic. *American Journal of Emergency Medicine*, 38(12), 2753-2755. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2020.04.077>.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Bradbury-Jones, C. ve Isham, L. (2020). The pandemic paradox: The consequences of Covid-19 on domestic violence *Journal of Clinical Nursing*, 29(13-14), 2047-2049.
- Bramantoro, A.ve Virdyna, I. (2022). Classification of divorce causes during the Covid-19 pandemic using convolutional neural networks. *Peerj. Computer Science*, 8, e998, 1-21.
- Brownwell, T. (2020). Divorce rates and Covid-19. *National Law Review*, 10(290). <https://www.natlawreview.com/print/article/divorce-rates-and-covid-19> (E.T. 08. 05. 2022).
- Bülbül, İ. (2006). İkinci dünya savaşının Türkiye'de sosyal hayata olumsuz yansımaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 9, 1-51.
- Campbell, A., M. (2020). An increasing risk of family violence during the Covid-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives. *Forensic Science International. Reports*, 2, 1-3, 100089. <https://doi.org/10.1016/j.fsir.2020.100089>.
- CBS (2022). Population dashboard. Statistics Netherlands. <https://www.cbs.nl/en-gb/visualisations/dashboard-population/life-events/divorce> (E.T. 24.06.2022).
- Chowdhury, A. (2013). Til recession do us part: booms, busts and divorce in the United States, *Applied Economics Letters*, 20(3), 255-261, doi: 10.1080/13504851.2012.689104.
- Çaykuş, E. T. ve Çaykuş T. M. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde çocukların psikolojik dayanıklılığını güçlendirme yolları: Ailelere, öğretmenlere ve ruh sağlığı uzmanlarına öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 95-113.
- Darıcan, M., F. (2013). Ekonomik krizler ve Türkiye. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, (İAÜD)*, (5)17, 39-46.
- DESTATIS (2022). "Eheschließungen, Ehescheidungen und lebenspartnerschaften, pressemitteilungen." Statistisches Bundesamt Desutschland. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Eheschliessungen-Ehescheidungen-Lebenspartnerschaften/_inhalt.html;jsessionid=A95AD04CF77E4C410FA2EC474B2FA89B.live741. (E. T. 14.07.2022).
- DİE (1950). *Genel nüfus sayımı 1945*. Yayın No:286, DİE Matbaası.
- DİE (1960). *Genel nüfus sayımı 1960*. Yayın No:452, DİE Matbaası.
- DİE (1971). *Boşanma istatistikleri 1969-1970*. Yayın No:633, DİE Matbaası.
- DİE (1982). *Genel nüfus sayımı 1975*. Yayın No:988, DİE Matbaası.
- DİE (1989). *Genel nüfus sayımı 1985*. Yayın No:1369, DİE Matbaası.
- DİE (1991). *Boşanma istatistikleri, 1989*. DİE, Yayın No: 1448, DİE Matbaası.
- DİE (2003). *Genel nüfus sayımı 2000*. Yayın No: 2759, DİE Matbaası.
- DİE, (2004). *Boşanma istatistikleri, 2001*. DİE Yayın No:2911, DİE Matbaası.
- DST (2022). Households, families and children-divorces. Statistics Denmark, <https://www.dst.dk/en/Statistik/emner/borgere/husstande-familier-og-boern/skilsmisser>. (E.T. 24.06.2022)
- Eurostat (2022). Marriage and divorce statistics. European Comission. ISSN 2443-8219. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Marriage_and_divorce_statistics (E.T. 21.06.2022).
- Ezer, F. (2010). 1929 dünya ekonomik krizinin Türkiye'ye etkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 427-442.
- Fallesen, P. (2021). Decline in rate of divorce and separation filings in Denmark in 2020 compared with previous years. *Socius: Sociological Research For A Dynamic World* 7, 1-7. <https://doi.org/10.1177/23780231211009991>
- Fauzi, A., N., Syaifuddin, M., I., Fauziah, A., S., N. Ve Ainayah, U. (2022). Analysis of the rise of divorce cases during the Covid-19 pandemic. *International Journal of Law and Society*, 5(2), 198-202. doi: 10.11648/j.ijls.20220502.17.

- Ghaznavi C., Kawashima T., Tanoue Y., Yoneoka, D., Makiyama, K., Sakamoto, H., Ueda, P., Eguchi, A. ve Nomura, S. (2022). Changes in marriage, divorce and births during the Covid-19 pandemic in Japan. *BMJ Global Health*, 7, 1-11, e007866. doi:10.1136/bmjgh-2021-007866.
- Global Times (2020). Wuhan sees divorce rate soar after lockdown is lifted. 2020.4.14, <https://www.globaltimes.cn/content/1185583.shtml> (E.T. 13. 06. 2022).
- Goldberg, A. E., Allen, K. R., Smith, J. Z. (2021). Divorced and separated parents during the Covid-19 pandemic. *Family Process*. 60(3):866-887. doi: 10.1111/famp.12693. Epub 2021 Jul 5. PMID: 34227099; PMCID: PMC8444689.
- Günay Aktaş, S. (2020). Küresel sağlıktan sağlık turizmine Covid-19. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 107-114. doi: 10.17211/tcd.816615.
- Heggeness, M., L. (2020). Estimating the immediate impact of the Covid-19 shock on parental attachment to the labor market and the double bind of mothers. *Review of Economics of the Household*, 18, 1053–1078.
- Hoehn-Velasco, L., Balmori de la Miyar, J.R., Silverio-Murillo, A., Farin S. M. (2023). Marriage and divorce during a pandemic: the impact of the COVID-19 pandemic on marital formation and dissolution in Mexico. *Review of Economics of the Household*, 21, 757–788. <https://doi.org/10.1007/s11150-023-09652-y>.
- INE. (2022). Statistics on annulments, separations and divorces. Year 2021. Press Release. Instituto Nacional De Estadística Espana, https://www.ine.es/dyngs/INEbase/en/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176798&menu=ultiDatos&idp=1254735573206. (E.T. 15.07.2022).
- INS (2021). Evenimente demografice in anul 2020. Institutul Național de Statistică, ISSN 2457-3078, https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/evenimente_demografice_in_anul_2020.pdf. 2021. (E. T. 08.07.2022)
- INS (2022). Evenimente demografice in anul 2021. Institutul Național de Dtatistică. ISSN 2457-3078, https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/evenimente_demografice_in_anul_2021.pdf. 2022. (E. T. 08.07.2022)
- ISTAT (2021). The helpline 1522 during the pandemic-III. Quarter 2021, Date Of Issue: 25 November 2021. Istituto Naziaonale di Statisca, <https://www.istat.it/en/archivio/263909>. (E. T.20.06. 2022)
- İnce, Z., Şahin, V. ve Yentür, M. M. (2021). Coğrafya Öğretmenlerinin Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim Yöntemiyle Coğrafya Öğretimi Hakkındaki Görüşleri: İstanbul Örneği, *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(8), 707-729.
- Kadafi M. Ve Firmanto, A. A. (2024). Legal Analysis of Rising Divorce Cases: Impact of COVID-19 in Bandar Lampung, Indonesia. *Revista De Gestão Social E Ambiental*, 18(8), 1-19.
- Kervankıran, İ. ve Bağmancı, M.F. (2020). Bildiğimiz turizmin sonu mu? COVID-19'un Türkiye'deki turizm hareketliliğine etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 19-32. doi: 10.17211/tcd.811302.
- Kim, J. ve Kim, T. (2021). Family formation and dissolution during the Covid-19 pandemic: evidence from South Korea. *Global Economic Review*, 50(1), 1-19.
- Komura, M. ve Ogawa H. (2022). Covid-19, marriage, and divorce in Japan. *Review of Economics of the Household*, 20, 831–853.
- Komura, M. ve Ogawa H. (2022). Covid-19, marriage, and divorce in Japan. *Review of Economics of the Household*, 20, 831–853.
- Korstanje M. (2016). Divorcing After Holidays: From Sacredness to Post-Vacation Blues Syndrome. Pappas, N., Bregoli, I. (Eds.), *Global Dynamics in Travel, Tourism, and Hospitality* içinde. (ss. 70-84). IGI Global, Hershey.
- Korstanje M. ve George B. (2015). Post-vacation divorce syndrome: Are holidays leading to divorces? *Turydes. Revista Sobre Turismo y Desarrollo Local Sostenible*. 8(19), 1-9.
- KOSTAT (2021). Marriage and divorce statistics in 2021. Press Release, Statistics Korea, <http://kostat.go.kr/portal/eng/pressReleases/8/11/index.board>. (E.T. 27.06.2022).
- KOSTAT (2022). Vital statistic june 2022. Press Release, Statistics Korea, <http://kostat.go.kr/portal/eng/pressReleases/8/9/index.board> (E.T. 27.06.2022).
- Lebow, J. L. (2020). Family in the age of Covid-19. *Family Process*, 59(2), 309-3012 doi: 10.1111/famp.12543.
- Legal Template (2020). US divorce rates soar during Covid-19 crisis. 29. 07. 2020, <https://legaltemplates.net/resources/personal-family/divorce-rates-covid-19/#divorces-increase-in-couples-with-children>. (E. T. 06.07.2022).
- Leslie, E. ve Wilson, R. (2020). Sheltering in place and domestic violence: evidence from calls for service during Covid-19. *Journal of Public Economics*, 189, 104241, 1-7.

- Manning, W. D. ve Payne, K. K. (2021). Marriage and divorce decline during the Covid-19 pandemic: a case study of five states. *Socius: Sociological Research For A Dynamic World*, 7, 1-3.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 273-294.
- OECD (2001). Glossary of statistical terms. <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=492>. (E.T. 09.05.2022)
- OECD (2022). Marriage and divorce rates. *OECD Family Database*. https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf. (E. T. 09.05.2022).
- Offit-Kurman, (2022). Divorce rates skyrocket in China during coronavirus lockdown-will the trend also occur in the United States. Offit-Kurman Law Firm, Legal Blog. May 8, 2020, <https://www.offitkurman.com/blog/2020/05/08/divorce-rates-skyrocket-in-china-during-coronavirus-lockdown-will-the-trend-also-occur-in-the-united-states/> (E. T. 27.05.2022)
- ONS (2021). Divorces in England and Wales: 2020, census 2021. UK National Office for Statistics. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/divorce/bulletins/divorcesinenglandandwales/2020>. (E. T. 24.05.2022).
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). 1973 petrol krizinin ekonomiye etkileri ve stagflasyon olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (6)12, 1-12.
- Pouradeli, S., Ahmadiania, H. & Rezaeian, M. (2024). Impact of Covid-19 pandemic on marriage, divorce, birth, and death in Kerman province, the ninth most populous province of Iran. *Nature Portfolio Scientific Report*, 14, 3980 <https://doi.org/10.1038/s41598-024-54679-5>
- Prime, H., Wade, M. ve Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the Covid-19 pandemic. *American Psychologist*. 75(5), 631–643, ISSN: 0003-066X <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000660>.
- Resmi Gazete (2011). “Hukuk Muhakemeleri Kanunu”. Kanun Numarası: 6100. Kabul Tarihi:12/1/2011, Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih:4/2/2011, Sayı: 27836.
- SataFin (2022). Changes in marital status. Statistic Finland. https://statfin.stat.fi/PxWeb/pxweb/en/StatFin/StatFin__ssaaty/statfin_ssaaty_pxt_121v.px/?rxid=68d02e8a-4e2e-4385-bc69-aec204eec0dc. (E.T.10.06.2022).
- SCB (2022). Summary of population statistics 1960–2021. Statistic Sweden, 2022. <https://www.scb.se/en/finding-statistics/statistics-by-subject-area/population/population-composition/population-statistics/pong/tables-and-graphs/yearly-statistics--the-whole-country/summary-of-population-statistics/>. (E. T. 10.06.2022).
- Sezal, L. (2020). 2018 Ağustos krizinin Türk bankacılık sektörüne etkisi. *Journal of Economics and Research*, 1(1), 17-3.
- Slaters and Gordon Lawyers. (2021). Lockdown pushes more couples to breaking point over partners’ irritating habits. 25 February 2021, <https://www.slatersgordon.co.uk/newsroom/lockdown-pushes-more-couples-to-breaking-point/>. (E. T.29.05.2022).
- Smyth B., Moloney, L., Brady, J., Harman, J. ve Esler, M. (2020). Covid-19 and separated families. Covid-19 Issues Paper, Australian National University, Centre for Social Research and Methods.
- STATCAN (2022). Number of divorces and divorce indicators. <https://www150.statcan.gc.ca/t1/tb11/en/tv.action?pid=3910005101>. (E. T. 11. 06.2022)
- Stewarts, (2022). Divorce and family. Divorce enquiries jump 136% as lockdown restrictions ease. News, 17 August 2021, <https://www.stewartslaw.com/news/divorce-enquiries-jump-136-as-lockdown-restrictions-ease/>. (E. T. 26.05.2022).
- Şanlı, O. (2021). Türkiye’de 1994, 2001 ve 2018-2021 kur krizlerinin yeni nesil kriz teorileri çerçevesinde incelenmesi. *Aydın Faculty of Economics Journal/Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, (6)2, 117-158.
- T. C. Adalet Bakanlığı (2017). *Adli istatistikler*. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü.
- T. C. Adalet Bakanlığı (2018). *Adli istatistikler*. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü.
- T. C. Adalet Bakanlığı (2019). *Adli istatistikler*. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü.
- T. C. Adalet Bakanlığı (2020). *Adli istatistikler*. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü.
- T. C. Adalet Bakanlığı (2021). *Adli istatistikler*. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü..
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). *Türkiye aile yapısı araştırması TAYA: Tespitler, Öneriler* (1.bs). Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). *Türkiye boşanma nedenleri araştırması TBNA 2014, Evlilik ve Boşanma Sürecinin Değerlendirilmesi*. (1.bs). Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 23, Ankara.
- Taub, A. (2020). A new Covid-19 crisis: Domestic abuse rises worldwide. *The New York Times*, April 6, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/04/06/world/coronavirus-domestic-violence.html>. (E. T. 30.05.2022)

- TheCut (2021). Divorce is down, but will it last? <https://www.thecut.com/2021/06/how-the-Covid-pandemic-affected-marriages-and-caused-divorce.html>. (E. T. 01.06.2022)
- Tuncel G. (2010). Ekonomik krizlerin Türkiye’de siyaset-bürokrasi ilişkisine etkisi. *Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı*, içinde (ss.765- 788). Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi I, Malatya: İnönü Üniversitesi, 15-16 Nisan 2010.
- TÜİK (2022a). *Boşanma istatistikleri 2021*. MEDAS,
- TÜİK (2022b). Haber bülteni, evlenme ve boşanma istatistikleri.
- TÜİK (2024). *Veri: kapsam, dönem ve zamanlama*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=eDVvurCAgy19Fb5yYS33BKqIVsTVTIsyMD1UrF1LGHXp5fnHuNVBZH6peYpfUJ> (E. T. 01. 08. 2024)
- UCANEWS (2020). Indonesia records sharp rise in divorce rate. December 17, 2020. <https://www.ucanews.com/news/indonesia-records-sharp-rise-in-divorce-rate/90725>. (E. T. 08.06.2022).
- Usher, K., Bhullar, N., Durkin, J., Gyamfi, N., ve Jackson, D. (2020). Family violence and Covid-19: Increased vulnerability and reduced options for support. *International Journal of Mental HealthNursing*, 29(4), 549–552.
- Wang C. and Zhao H. (2020) The impact of Covid-19 on anxiety in Chinese university students. *Frontiers in Psychology*. 11:1168, 5, 1-8. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01168
- Westrick-Payne KK, Manning WD, Carlson L. (2022). Pandemic shortfall in marriages and divorces in the United States. *Socius: Sociological Research For A Dynamic World*, 8:10.1177/23780231221090192. doi: 10.1177/23780231221090192. Epub 2022 Apr 11. PMID: 37073215; PMCID: PMC10108829.
- Wilcox, W. B. ve Stone, L. (2020). Divorce is down during Covid. *Institute For Family Studies*, October 21. <https://ifstudies.org/blog/divorce-is-down-during-covid> (E. T. 23.05.2022).
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2017). Kıbrıs barış harekâtı ve sonuçları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 87-98.
- Zhang, H. (2020). The influence of the ongoing Covid-19 Pandemic on family violence in China. *Journal of Family Violence*, 37, 733–743. <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00196-8>.
- Zhu, Y., Xie, J., Yu, Y. (2021). Effect of home isolation on domestic violence and divorce in China during Covid-19 pandemic. *Psychiatry Research* 306, 114234, 1-2, <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.114234>.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

21. YÜZYILDA AĞRI İLİNDE DEMOGRAFİK YAPININ DEĞİŞİMİ¹

Change of Demographic Structure in Ağrı Province in the 21st Century

Murat YILMAZ¹

¹ Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Van, Türkiye, myilmazcog@yyu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7049-098X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
14.05.2024
Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1483998

Anahtar Kelimeler

Ağrı ili, nüfus, demografik yapı, toplam doğurganlık hızı, nüfus bağımlılık oranı.

Keywords

Ağrı province, population, demographic structure, total fertility rate, population dependency ratio.

ÖZ

Türkiye'nin doğusunda yer alan ve yaklaşık 11.100 km²'lik yüz ölçüme sahip Ağrı ilinin günümüzdeki nüfusu 510 bin civarındadır. Ağrı'da il merkezi de olan Ağrı merkez ilçesinin yanı sıra Eleşkirt, Doğubayazıt, Tutak, Hamur, Taşlıçay, Diyadin ve Patnos ilçeleri de bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı 2000-2022 döneminde Ağrı ilinde demografik yapıdaki değişimi ve bu değişimin nedenlerini verilerle ortaya çıkarmaktır. Çalışmada TÜİK verileri kullanılmış olup çeşitli unsurların zamansal değişimini irdeleyen bu araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. Son yıllarda ülke genelinde olduğu gibi Ağrı ilinde de toplam doğurganlık, kaba doğum ve doğal artış hızının azalmasına bağlı olarak demografik yapı değişmektedir. İlde çocuk nüfusu oranı azalırken çalışma çağı ve yaşlı nüfus oranı artmaktadır. Nitekim 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Ağrı'da çocuk nüfus oranı %46 civarında iken bugün bu oran %33'e inmiştir. 22 yıllık süreçte çalışma çağındaki nüfus oranı %51,2'den %61,6'ya çıkarken yaşlı nüfus oranı ise %2,7'den %5,4'e çıkmıştır. Kısaca 22 yılda çocuk nüfusun payında %13'lük bir azalma meydana gelirken 15-64 yaş grubunun payında yaklaşık %10,4'lük, 65+ yaş nüfusun payında ise yaklaşık %2,7'lik bir artış meydana gelmiştir.

ABSTRACT

The current population of Ağrı province is around 510 thousand and with a surface area of approximately 11,100 km² which located in the east of Turkey. In addition to the central district of Ağrı, which is also the provincial capital, Ağrı includes the districts of Eleşkirt, Doğubayazıt, Tutak, Hamur, Taşlıçay, Diyadin and Patnos. The aim of this study is to reveal the change in the demographic structure in Ağrı province and its reasons with data in the period 2000-2022. TurkStat data were used in the study, and quantitative method was used in this research, which examined the temporal changes of various elements. In recent years, the demographic structure has been changing in Ağrı province, as in the whole country, due to the decrease in total fertility, crude birth and natural increase rate. While the rate of child population is decreasing in the province, the rate of working age and elderly population is increasing. As a matter of fact, according to the results of the 2000 general census, while the child population rate in Ağrı was around 46%, today this rate has decreased to 33%. In the 22-year period, the working age population rate increased from 51.2% to 61.6%, while the elderly population rate increased from 2.7% to 5.4%. In short, while there has been a 13% decrease in the share of the child population in 22 years, there has been an increase of approximately 10.4% in the share of the 15-64 age group and approximately 2.7% increase in the share of the population aged 65+.

Atf/Citation: Yılmaz, M. (2024). 21. Yüzyılda Ağrı İlinde Demografik Yapının Değişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1131-1148.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Murat YILMAZ, myilmazcog@yyu.edu.tr

¹ Bu çalışma 19-21 Ekim 2023 tarihlerinde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde yapılan 7. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet kitabında yayımlanmıştır.

1. Giriş

Sınırları belli olan bir alanda yaşayan insan sayısı olarak tanımlanan nüfusun miktarının yanı sıra, yapısı, gelişimi, çeşitli sosyoekonomik ve sosyokültürel nitelikleri ve coğrafi dağılışı gibi özellikleri oldukça önemlidir. Bir idari ya da coğrafi üniteye nüfusun dağılışı, hareketleri ve yapısı, ihtiyaçlar ve öncelikleri belirleyen, eğitim sağlık hizmetlerinin planlamasında ve yapılacak kalkınma ve istihdam planlarında göz önünde bulundurulacak temel özelliklerdendir. Genç nüfusun fazla olduğu yerlerde eğitim ve sağlık alt yapısı ve bu alanlarda insan kaynağı ihtiyacı fazla iken yaşlı nüfus oranının fazla olduğu yerlerde ise yaşlılar için bakım, rehabilitasyon, tedavi için gerekli fiziki alt yapı ve insan kaynağı ihtiyacı fazladır. Bu açıdan her yörenin ve idari birimin demografik yapısı iyi analiz edilmeli ve yatırımlar ihtiyaçlara göre doğru bir şekilde yapılmalıdır.

Öte yandan bir idari ya da coğrafi üniteye nüfusun dağılışı da son derece önemlidir. Örneğin 500 bin kişilik bir nüfusa sahip bir ilde bu nüfusun ilçelere göre dağılımı göz önünde bulundurulmadan yapılacak eğitim, sağlık, kalkınma ve istihdam planları amacına ulaşamayacaktır. Yine nüfus hareketlerinden doğumlar, ölümler ve göçler de dikkate alınmalıdır. Çünkü kaba doğum ve toplam doğurganlık hızı yüksek olan ve göç alan yerlerde nüfus çok hızlı artar. Ancak kaba ölüm hızı yüksek ya da göç veren yerlerde ise zamanla nüfus azalır. İşte bu değişkenlerdeki eğilimler iyi ölçülmeden yapılacak planlamalar amaca ulaşamayacaktır.

Nüfusun eğitim durumu, kentleşme oranı, bağımlılık oranı, ekonomik faaliyet kollarına göre istihdam oranı gibi sosyoekonomik ve sosyokültürel özellikleri de son derece önemlidir. Çünkü kırsal ve tarımsal toplumların davranışları, doğurganlık eğilimleri, istihdam yapıları ile eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim olanakları ile büyük oranda kentlerde yaşayan toplumların belirtilen konulardaki eğilimleri ve olanakları farklıdır.

İşte bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin her ilinin hattta her ilçesinin demografik yapısı iyi analiz edilmelidir. Çünkü nüfus konusunda bölge, ülke ve kıta ortalamaları çoğu zaman hiçbir şey ifade etmez (De Blij, 2019). Örneğin Türkiye'de günümüzde çocuk nüfus oranı %21 civarında iken bu değer Güneydoğu Anadolu bölgesinde %33, Batı Karadeniz'de ise %17 civarındadır (Yılmaz, 2023). Yine İzmir ilinde %18 civarında olan çocuk nüfus oranı, Ağrı ilinde %33 civarındadır. Bu nedenle demografik araştırmalarda araştırma sahası ne kadar daraltılırsa verilerin saha için geçerliliği o kadar artar. Aksi halde ülke ve bölge ortalamaları birçok il ve ilçenin verilerinden oldukça farklı çıkacaktır.

2. Materyal ve Metot ve Amaç

Bu çalışmanın amacı 2000-2022 döneminde Ağrı ilinde demografik yapıdaki değişimi ve bunun nedenlerini verilerle ortaya koymaktır. Son yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi (Yılmaz, 2021) Ağrı ilinde de toplam doğurganlık, kaba doğum ve doğal artış hızının azalmasına bağlı olarak demografik yapı değişmektedir. Bu çalışmada önce demografik yapının değişimine doğrudan neden olan toplam doğurganlık, kaba doğum, kaba ölüm, beş yaş altı ölüm ve bebek ölüm hızındaki değişim ele alınacaktır. Daha sonra demografik yapının değişiminde dolaylı olarak etkili olan nüfusun eğitim durumundaki değişim, kentleşme oranındaki değişim, net göç hızı, ilk evlenme yaşı, kaba evlenme ve kaba boşanma hızı gibi çok sayıda faktör üzerinde durulacaktır. En sonunda ise nüfusun dar ve geniş aralıklı yaş yapısındaki değişim, bağımlılık oranı, yaşlanma endeksi, medyan yaştaki değişim ile cinsiyet ve potansiyel destek oranındaki değişim üzerinde durulacak ve çalışma sonuçlandırılacaktır. Çalışmada TÜİK verileri kullanılmış olup çeşitli unsurların zamansal değişimini irdeleyen bu araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. 2000 yılı genel nüfus sayımı sonuçları ve TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) veri tabanı başlıca veri kaynaklarıdır. Ayrıca 2000 yılı öncesindeki bazı genel nüfus sayımlarından da eğitim verileri elde edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Demografik Yapının Değişimine Doğrudan Neden Olan Faktörler

3.1.1. Toplam Doğurganlık Hızının Değişimi

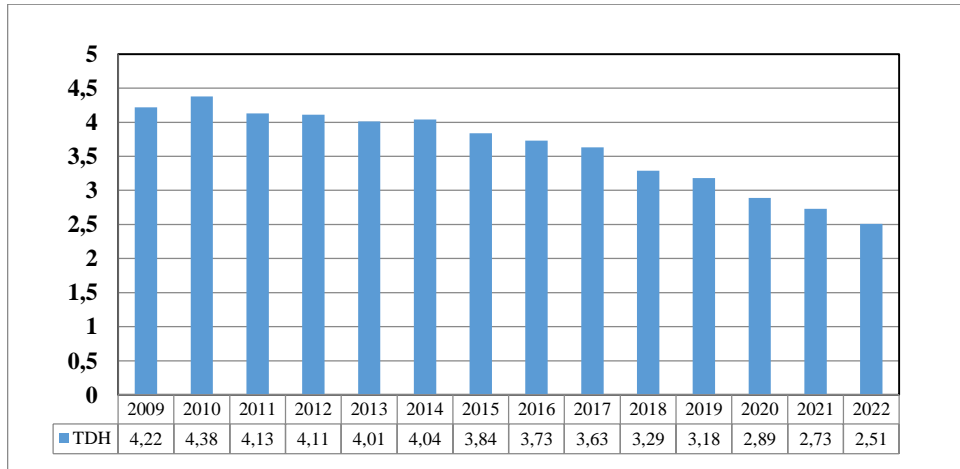
Kabaca kadınların doğurdukları 15-49 yaş aralığında doğurdıkları ortalama çocuk sayısı olan toplam doğurganlık hızı (genel doğurganlık oranı) demografik açıdan çok önemli bir değişkendir. Toplam doğurganlık hızının 3 hatta 4'ün üzerinde olduğu kırsal ve tarımsal toplumlar, bebek ve çocuk ölüm hızlarının, dolayısıyla kaba ölüm hızının yüksek olduğu ve bu nedenle yıllık nüfus artış hızının %2'nin üzerine fazla çıkmadığı toplumlardır (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011). Bu toplumlarda anne ve üreme sağlığı ile ilgili

hizmetler genellikle yetersiz olup beslenme, barınma koşulları ile eğitim hizmetlerinin standardı dūřüktür. Ancak kırsal ve tarımsal toplumlar modernleşmeye başlayınca; özellikle de beslenme, barınma ve sağlık koşullarındaki iyileşme, beraberinde hızla azalan bebek ve çocuk ölümlerini getirmekte ve bu toplumlarda yıllık nüfus artış hızı yükselerek %3'e yaklaşır ve bazen bu değeri de gezer.

Öte yandan demografyada toplam doğurganlık hızı açısından 2,06 değeri son derece kritiktir. Eğer bir ülke, bölge ya da ilde toplam doğurganlık hızı 2,06'nın üzerinde ise burada nüfus kendini yenileyebilir. Ancak bu değer 2,06'nın altına düşerse nüfus kendini yenileyemez ve hızlı yaşlanma süreci başlar (Tümertekin ve Özgüç, 2011).

Türkiye'de son yıllarda toplam doğurganlık hızı azalmış ve 1,65'e kadar inmiştir. Ülkemizin batısında belirtilen değerden düşük olan toplam doğurganlık hızı, Doğu ve Güneydoğu'da ise bu değerden oldukça yüksektir (Yılmaz, 2021; Yılmaz 2023). Ağrı ilinde günümüzde 2,5 civarında olan toplam doğurganlık hızı ülke geneline göre oldukça yüksektir (Tunç ve Özçelik 2017).

2009 yılında Ağrı'da 4,2 civarında olan toplam doğurganlık hızı 2010'da 4,4'e çıkmıştır. Ancak ilde toplam doğurganlık hızı sonraki süreçte giderek azalarak 2022'de 2,5'e düşmüştür (şekil 1). Bu durum doğal olarak çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalmasına ve çalışma çağı ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmasına neden olmuştur. Ağrı'da 2010-2022 yılları arasında hızla azalan toplam doğurganlık hızının yakın gelecekte daha da azalacağını tahmin etmek zor değildir. Günümüzde yaşlı nüfus oranının az olduğu Ağrı'da toplam doğurganlık hızının gelecekte daha da azalacak olması, bu durumu değiştirecektir. Yani ilde toplam doğurganlık hızının 2,06'nın altına inmesi yaşlanmayı hızlandıracaktır. Bu nedenle Ağrı'da özellikle mevcut çocuk nüfusun beslenme ve barınma koşullarını iyileştirerek, eğitim ve sağlık hizmetlerinde standardı yükselterek özellikle belli bir gelir düzeyine sahip ailelerde toplam doğurganlık hızını arttıracak politikaların izlenmesi faydalı olacaktır. Düşük gelir gruplarında toplam doğurganlık hızını arttırıcı politikalar izlenmesi ise mevcut çocukların beslenme, barınma, sağlık ve eğitim koşullarında kötüleşmeye neden olacağı için yani sefaleti arttıracaağı için uygun olmayacaktır (Yılmaz 2016).

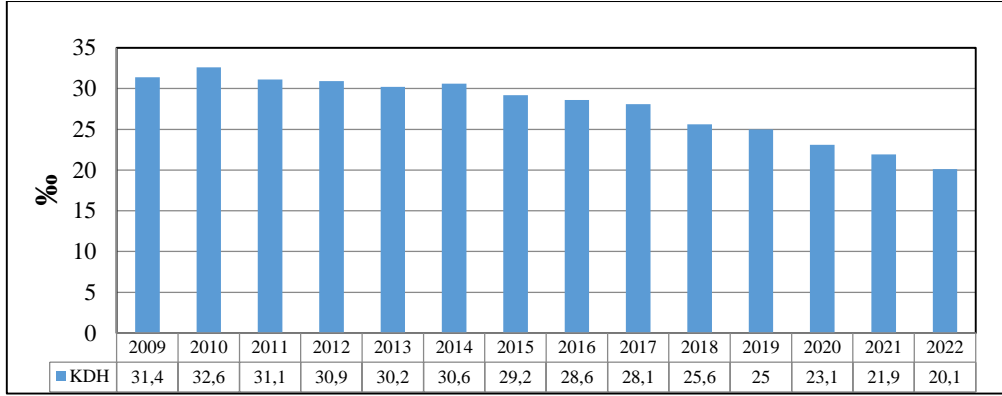
şekil 1. Ağrı İlinde Toplam Doğurganlık Hızının Yıllara Göre Değişimi, (Kaynak:TÜİK verileri)

Ağrı'da son yıllarda toplam doğurganlık hızının azalmasının kentleşme oranının ve eğitim seviyesinin yükselmesi, sağlık koşullarının iyileşmesi, genç kuşakların önceki kuşaklar gibi 8-10 çocuk değil de en fazla 2-3 çocuk sahibi olmayı tercih etmeleri gibi farklı nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Yine kentlerde kişi başi yaşam maliyetinin yüksek olması ve son yıllarda yaşanan ekonomik problemlerin, doğurganlık davranışını etkilediği söylenebilir (Yılmaz, 2016). Öte yandan Türkiye'de Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 1968'den beri yapılan Türkiye nüfus ve sağlık araştırmaları, geniş ailenin toplam aile içindeki payının giderek azaldığını ve çekirdek aile ile dağılmış ailelerin payının ise arttığını ortaya koymuştur (HÜNEE, 2018). Geniş ailelerde genellikle aile büyükleri genç çiftleri daha fazla çocuk için teşvik ederken çekirdek ailelerde ebeveynler bu konuda daha özgür karar vermekte ve genellikle az çocuk tercih etmektedirler. Bunun dışında dağılmış ailelerin ortaya çıkması boşanma olayından kaynaklanmakta olup boşanmanın artması doğal olarak doğurganlık hızını azaltmaktadır (HÜNEE, 2018).

3.1.2.Kaba (Ham) Doğum Hızının Değişimi

Bir yerde yıl içinde doğan çocuk sayısının yıl ortası nüfusa bölünüp 1000 ile çarpılması sonucu bulunan kaba doğum hızı, demografik açıdan önemli bir veridir. Kırsal tarımsal toplumsal yapılarda %40'lara hatta %50'lere varan kaba doğum hızı gelişmiş-sanayileşmiş toplumlarda ise genellikle %15'in altındadır (Tandoğan, 1998; Doğanay, 2014; Tümertekin ve Özgüç, 2011).

Ağrı'da 2009'da %31 olan kaba doğum hızı artarak 2010 yılında %33 civarına çıkmıştır. Ancak bu hız belirtilen tarihten sonra giderek azalarak 2022'de %20 civarına inmiştir (Şekil 2). Bu değişimin gelecekte devam edeceği açıktır. Yukarıda toplam doğurganlık hızının değişimine sebep olan nedenler kaba doğum hızının azalması için de geçerlidir. Kaba doğum hızının daha da azalması çocuk ve genç nüfusun toplam nüfus içindeki payını azaltacak, yetişkin ve yaşlı nüfusun payını ise arttıracaktır (Uğurlu ve Genç, 2018).

Şekil 2. Ağrı'da Kaba (Ham) Doğum Hızının (%) Yıllara Göre Değişimi, (Kaynak:TÜİK verileri)

3.1.3. Kaba Ölüm, Beş Yaş Altı Ölüm ve Bebek Ölüm Hızının Değişimi

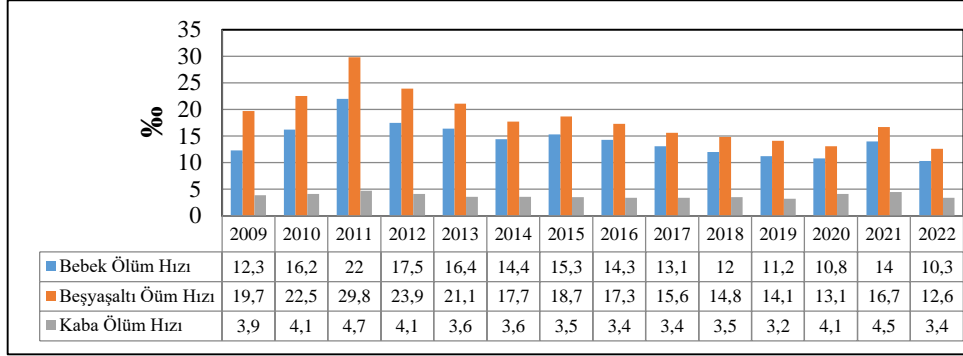
Kaba ölüm hızı bir yerde bir yıl içinde ölenlerin yıl ortası nüfusa bölünüp 1000 ile çarpılması sonucu bulunmaktadır (Tandoğan, 1998; Doğanay, 2014; Tümertekin ve Özgüç, 2011). Kırsal tarımsal toplumlarda bebek ve çocuk ölüm hızının yüksek olması ve ortalama insan ömrünün kısa olması gibi nedenlerden dolayı kaba ölüm hızı yüksektir. Bu toplumlarda sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle özellikle bebek ve çocuk ölüm hızının azalması ile birlikte kaba ölüm hızı azalır. Gelişmekte olan ülkelerde kaba ölüm hızı, geri kalmış ülkelere göre ve gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Çünkü geri kalmış ülkelerde beslenme ve sağlık hizmetlerinin yetersiz olması, kaba ölüm hızını yükseltirken gelişmiş ülkelerde ise yaşlı nüfus oranının yüksek olması kaba ölüm hızının yükselmesine neden olmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2011).

Ağrı ilinde 2009 yılında %3,9 olan kaba ölüm hızı artarak 2010 yılında %4,1'e ve 2011 yılında ise %4,7'ye çıkmıştır. 2011 yılından 2019 yılına kadar ise kaba ölüm hızı genellikle azalarak %3,2'ye inmiştir. 2019'da %3,2 olan değer sonraki yıllarda artarak 2020'de %4,1'e ve 2021'de ise %4,5'e çıkmıştır (Şekil 3). Bu dönemdeki artış tüm dünyayı sararak küresel bir salgın haline gelen covid19 virüsünün neden olduğu korona hastalığının (Yılmaz, 2020) Ağrı'da da ölümleri artırması ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Koronanın etkisini kaybetmesi ile birlikte 2022'de kaba ölüm hızı azalmış ve %3,4'e inmiştir (Şekil 3). Ağrı'da kaba ölüm hızının yakın gelecekte azalmaya devam edeceğini ancak yaşlı nüfus oranının artması (%7-8'lere çıktığında) ile birlikte bu değerlerin yükselmeye başlayacağını tahmin etmekteyiz.

Bir yılda doğan 1000 bebekten bir yaşını tamamlayamayanların oranı bebek ölüm hızı olarak tanımlanır (Tandoğan, 1998; Doğanay, 2014; Tümertekin ve Özgüç, 2011). Ağrı ilinde 2009'da %12,3 olan bebek ölüm hızı sonraki yıllarda artarak 2011'de %22'ye çıkmıştır. 2011'den sonra azalmaya başlayan bu değer 2020'de %10,8'e inmiştir. Ancak 2021'de artarak %14'e olmuş ve 2022'ye gelindiğinde tekrar azalarak %10,3'e inmişti (Şekil 3). Ağrı'da bebek ölüm hızının yakın gelecekte daha da azalacağını ve %10'un altına ineceğini tahmin etmekteyiz.

0-4 yaş grubunda olup ölenlerin bu yaş aralığındakilerin toplam sayısına oranı olarak ifade edilen çocuk ölüm hızı da önemli bir veridir. 2009 yılında Ağrı'da %19,7 olan beş yaş altı ölüm hızı, sonraki yıllarda artarak 2011'de %29,8'e kadar çıkmıştı. Belirtilen tarihten sonra azalan beş yaş altı ölüm hızı 2020'de %13,1'e kadar inmiş fakat 2021'de artarak %16,7'ye çıkmıştı. 2022'de ise beş yaş altı ölüm hızı tekrar azalarak %12,7'ye

inmişti (şekil 3). Ötümüzdeki yıllarda Ağrı ilinde beş yaş altı ölüm hızında azalma eğiliminin devam edeceğini tahmin etmekteyiz.

şekil 3. Ağrıda Kaba Ölüm, Beş Yaş Altı Ölüm ve Bebek Ölüm Hızının (%) Yıllara Göre Değişimi (TÜİK verileri).

Bebek ölüm hızı ve beş yaş altı ölüm hızının azalması, çocuk nüfus açısından olumlu bir gelişme olup bu durumu toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının azalmasından dolayı çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payındaki azalmayı, az da olsa yavaşlatan bir etken olarak değerlendirmek doğru olur kanaatindeyiz.

Öte yandan Ağrı'da kaba, bebek ve beş yaş altı ölüm hızının son yıllarda genellikle azalması sağlık hizmetlerinin iyileşmesi ile yakından alakalıdır. Sağlık hizmetlerinin yanı sıra beslenme, barınma, temizlik ve hijyen koşullarındaki iyileşmenin de halk sağlığını olumlu etkilediği bilinen bir gerçektir.

3.2. Demografik Yapının Değişimini Dolaylı Olarak Etkileyen Faktörler

3.2.1 Kentleşme Oranının Yükselmesi

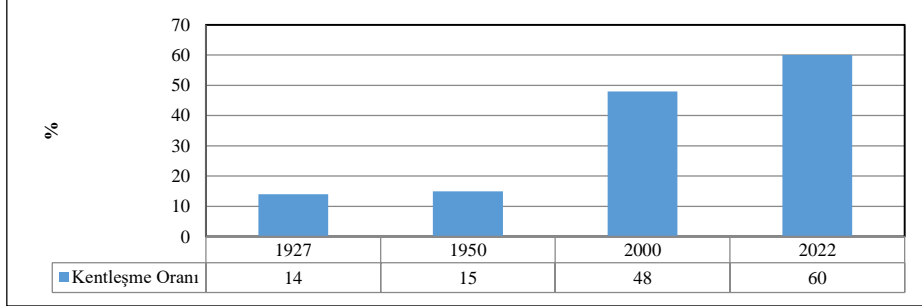
Bir il, bölge, ülke ya da kıtadaki kentlerde yaşayan nüfusun 100 ile çarpılarak oradaki toplam nüfusa bölünmesi ile kentleşme oranı bulunur. Kentleşme oranı eğitim, sağlık, istihdam gibi birçok değişkeni etkileyen, halkın yaşam tarzının değişmesini ifade eden önemli bir etkidir. Bu nedenle dünya, kıta ya da ülke çapında yapılan araştırmalarda, bir yerde kentleşme oranının %50'yi geçip geçmemesi önemli bir veri olarak kabul edilir (Keleş, 2012; Doğanay, 2014; Tümertekin ve Özgüç, 2011).

Kentler eğitim, sağlık, bankacılık ve sigortacılık hizmetlerinin, iş-ticaret olanaklarının ve imalat faaliyetlerinin geliştiği yerleşim birimleridir. Bu yerleşmelerde çalışanlar, kırsal yerleşmelerde olduğu gibi tarım ve hayvancılık gibi primer ekonomik faaliyetlerde değil de daha çok imalat ve hizmetler gibi ikincil ve üçüncül ekonomik faaliyetlerde çalışmaktadırlar (Keleş, 2012). Bu nedenle dünya genelinde kentler, kırsal yerleşmelere göre toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının daha düşük olduğu yerleşmelerdir.

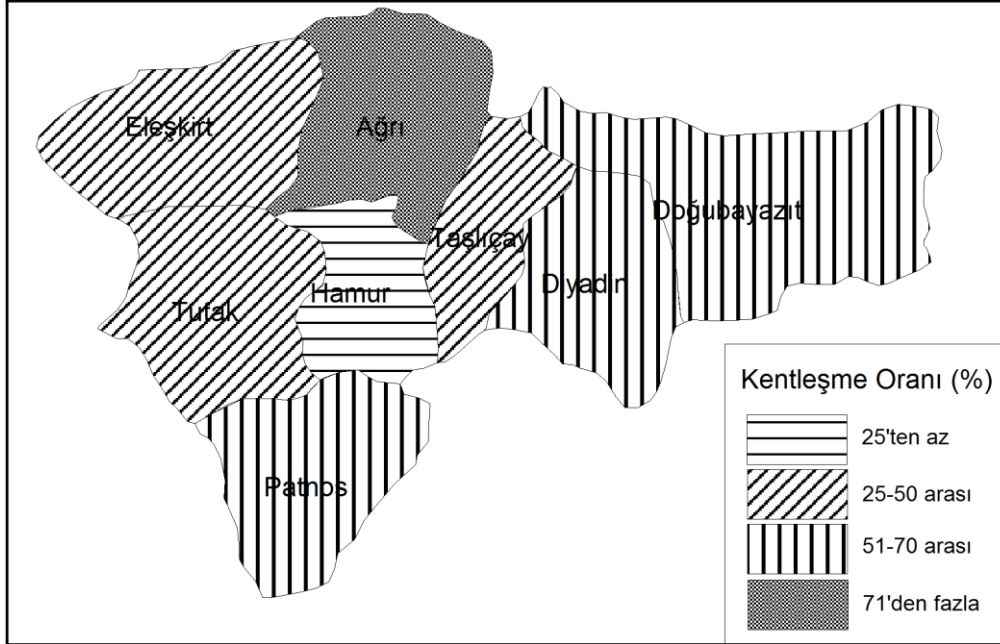
Kentlerde eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların çalışma hayatına daha fazla girmesi, geçim şartlarının zor olması gibi çok sayıda etken, toplam doğurganlık hızının azalmasına neden olur. Örneğin dünyada yapılan araştırmalar lise düzeyinden mezun olan kadınların, bu düzeyden mezun olmayanlara göre 2 çocuk az doğurduğunu ortaya koymuştur. Yani eğitim seviyesinin yükselmesi ile doğurganlık hızı arasında ters orantı olduğu ortaya çıkmıştır (Tümertekin ve Özgüç 2011). Ayrıca kentlerde sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmanın kolay olması, zamanla bu yöntemlere başvurma oranını arttırmaktadır. Ayrıca kırsal yerleşmelerde geniş aile yaygınken kentlerde ise çekirdek aile oranı yüksektir. Bütün bu etkenler kent yerleşmelerinde toplam doğurganlık hızının kırsal yerleşmelere göre daha az olmasına neden olmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ağrı'da il merkezi olarak seçilen Karaköse kazasının yanı sıra Doğubayazıt, Patnos ile diğer ilçe merkezlerinde yaşayanların sayısı oldukça az olduğu için Ağrı ilinde kentleşme oranı çok düşüktür. Nitekim 1927 sayımı sonuçlarına göre Ağrı ilinde il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus, il toplam nüfusunun sadece %14'ü kadardır. 1950 yılına gelindiğinde Ağrı ilinde il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %15'e yükselmiştir. 2000 yılına gelindiğinde Ağrı ilinde kentleşme oranının %48 olduğu görülmektedir. Ancak sonraki süreçte gerek ildeki kırsal yerleşmelerden Ağrı kenti ve diğer ilçe merkezlerine olan göç ve gerek il genelinden özellikle de kırsal yerleşmelerden İstanbul, Ankara, Tekirdağ, Bursa, İzmir ve Antalya gibi gelişmiş merkezlere olan göç, ildeki nüfus gelişimini ve kentleşme oranını etkilemiştir (Kaya, 2018). 2022 yılı verilerine göre Ağrı ilinde il merkezi ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %60'a yükselmiştir (şekil

4). Ağrı kentinin yanı sıra Doğubayazıt ve Patnos gibi nüfusu 60-80 bin arasında değişen kentlerin varlığı, Ağrı ilinde kentleşme oranını yükseltmektedir. Diyadin ilçe merkezinde nüfus 20 bin civarında olup nispeten önemli bir miktara çıkmıştır. Ancak Hamur, Taşlıca, Tutak ve Eleşkirt gibi ilçe merkezlerinde nüfusun az olması ve bu kasabaların uzunca bir süredir fazla büyüyememeleri, il genelinde kentleşme oranının düşük olmasına neden olmaktadır (Şekil 5).

Şekil 4. Ağrı’da kentleşme oranının (%) yıllara göre değişim grafiği (DİE, 2003 ve TÜİK verileri)

Şekil 5. Ağrı İlinde Kentleşme Oranının (%) İlçelere Göre Dağılımı (2022). (TÜİK 2022 yılı verileri).

Ağrı’da özellikle kırsal göçün fazla olması ve ildeki kırsal yerleşmelerden göçle ayrılan nüfusun önemli bir kısmının Ağrı, Doğubayazıt ve Patnos gibi kentlere yönelmesi, kentleşme oranını arttırmaktadır. Kısa 1930’larda Ağrı’da %15 civarında olan kentleşme oranı sonraki süreçte giderek artmış ve 2000 yılında %48’e, 2022 yılında ise %60’a çıkmıştır. Ağrı ilinde yakın geçmişte önemli ölçüde artan kentleşme oranının orta ve uzun vadede daha da yükselmesi beklenmektedir. Bu nedenle önümüzdeki süreçte ilde kentleşmenin artacak olması, dolaylı olarak toplam doğurganlık hızının azalmasına ve ilde demografik yapının değişmesine neden olacaktır.

3.2.2. Nüfusun Eğitim Durumunun Değişimi

Nüfusun eğitim durumu doğurganlığı ve demografik yapıyı etkileyen önemli bir faktördür (Tümertekin ve Özgüç, 2011). Cumhuriyet döneminin başında Ağrı’da okuma-yazma bilme oranı hem kadın nüfusta hem de erkek nüfusta oldukça düşüktür (Kaya, 2016a; Kaya 2016b). 1975’e gelindiğinde bile Ağrı’da kadınlarda okuma-yazma oranı %28, erkeklerde ise %61 civarında olup oldukça düşüktü. 2000 yılında ilde kadınlarda

%52'ye çıkan okuma-yazma oranı erkeklerde ise %83'e yaklaşmıştır. Günümüzde ise Ağrı'da kadınlarda okuma-yazma oranı %88'e erkeklerde ise %99'a çıkmıştır (Tablo 1).

Okuma-yazma bilme oranının yanı sıra okur-yazar nüfusun eğitim seviyesi de irdelenmesi gereken önemli bir konudur. Ağrı'da 1975'te kadın nüfusta okuma-yazma bilenlerin %81'i sadece okuryazar iken %18'i ilkokul mezunu ve geri kalan %1'i ise ortaokul lise ve üniversite düzeyinde okul bitirmişti. Yani okuma-yazma bilen kadınların eğitim seviyesi oldukça düşük olup bunların %99'u okuryazar ve ilkokul mezunlarından oluşmaktaydı (Tablo 1).

Ağrı'da 1975'te erkeklerde okuma-yazma oranı %61 iken okuma-yazma bilen erkeklerin %55'i okuryazar, %39'u ilkokul mezunu ve geri kalan %6'sı ise ortaokul, lise ve üniversite mezunlarından oluşmaktaydı. Erkeklerde okuryazar nüfusun eğitim durumu, kadın nüfusa göre daha iyi olmakla birlikte bunların büyük bir kısmı da sadece okuryazar olanlar ve ilkokul mezunlarından oluşmaktaydı (Tablo 1).

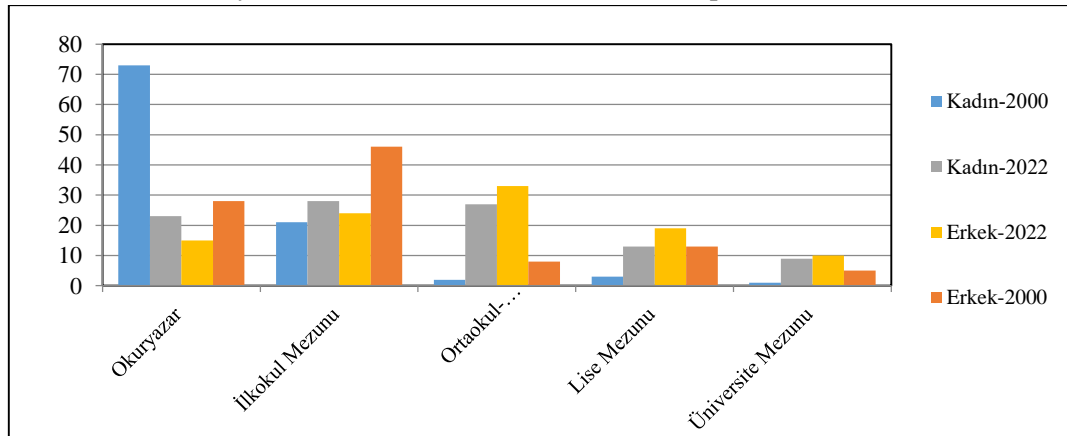
2000 yılında Ağrı'da okuma-yazma bilen kadın nüfus oranı %52 olup bunların %73'ü okuryazar, %21'i ilkokul mezunu geri kalan %6'sı ise ortaokul, lise ve üniversite mezunlarından oluşmaktaydı. İlde 1975'te ortaokul ve üzeri okul bitiren kadın oranı %1 iken 2000 yılında bu oran %6'ya çıkmıştı. 25 yılda çok önemli bir ilerleme olmadığı söylenebilir (Tablo 1). Bu durumun nedeni olarak ilin elverişsiz coğrafi koşullarının yanı sıra eğitimde fiziki kapasitenin yeteri kadar geliştirilememesi ve insan kaynağının arttırılamaması olduğu söylenebilir (Kaya, 2016a; Kaya 2016b).

2000 yılında Ağrı'da erkek nüfusun okuma-yazma oranı %83 olup bunların %28'i okuryazar, %46'sı ilkokul mezunu, %8'i ortaokul, %13'ü lise ve %5'i de üniversite mezunuydu. 1975'de ilde erkeklerde ortaokul ve üzeri düzeydeki okullardan mezun olanların oranı %6 iken 2000 yılında bu oranın %26'ya çıktığı dikkat çekmektedir. İlde 25 yılda erkek nüfusun eğitim durumunda önemli bir ilerlemenin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kadın nüfusta 25 yılda ortaokul ve üzeri düzeydeki okullardan mezun oranı %5 artarken erkek nüfusta bu artış %20'yi bulmuştur (Tablo 1). Bu durumun özellikle yatılı ortaokul ve liselerin yapımı ve bu okullarda çok sayıda erkek çocuğun okuması ile ilgili olduğu söylenebilir. Kız çocuklarının ise yöredeki kültürel yapıdan dolayı 2000 yılı öncesinde genellikle en fazla ilkokul düzeyine kadar okutulması ve yatılı okullara gönderilmemesi, ortaokul ve üzeri düzeyde okullaşmayı ve mezun olma durumunu olumsuz etkilemiştir denebilir (Kaya, 2016a; Kaya 2016b).

Tablo 1. Ağrı'da Okuma-Yazma Oranının ve Okuma Yazma Bilenlerin Mezun Oldukları Okul Düzeyinin Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	Okuma-Yazma Bilme Oranı (%)		Sadece Okuryazar (%)		İlkokul Mezunu Oranı (%)		Ortaokul-İlköğretim Mezunu (%)		Lise Mezunu (%)		Üniversite Mezunu (%)	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1975	28,2	61,3	81,1	55,1	17,9	38,9	0,7	2,2	0,2	2,6	0,1	1,2
2000	52,3	82,7	72,9	28,4	21,1	45,6	2,2	8,3	2,6	12,8	1,2	4,9
2022	88,4	97,1	23	14,7	27,9	23,5	26,5	33	13,3	18,7	9,2	10,1

Kaynak: DİE, 2003 ve TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Şekil 6. Ağrı'da 6+ Yaş Kadın ve Erkek Nüfusun 2000 ve 2022 Yılındaki Eğitim Seviyesi (TÜİK verileri).

Ağrı'da 2022'de kadın nüfusta okuma-yazma oranı %88'e çıkmıştır. İlde okuma-yazma bilen kadınların eğitim seviyesine bakıldığında bunların %23'ünün sadece okuma-yazma bildiği, %28'inin ilkökul, %27'sinin ortaokul %13'ünün lise ve %9'unun ise üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Yani okuryazar kadın nüfusta ortaokul ve üzeri düzeyde 2000 yılında %6 olan mezun oranının 2022 yılında %43 artarak %49'a çıktığı görülmektedir (Şekil 6, Tablo 1). Bu durumu tesadüfi olmayıp hem yörede kız çocuklarının eğitimi ile ilgili tutumun değişmesi hem de kamunun geliştirdiği eğitim olanaklarıyla ilgilidir (Kaya, 2016a; Kaya 2016b). 2022 yılında Ağrı'da erkeklerin okuma-yazma oranı %97 iken bunların %15'i okuryazar, %24'ü ilkökul, %33'ü ortaokul, %19'u lise ve %10'u da üniversite düzeyindeki öğretim kurumlarından mezun olmuştur. Diğer bir ifade ile Ağrı'da 2000 yılında okuryazar erkek nüfusta ortaokul ve üzeri düzeydeki okullardan mezun olanların oranı %26 iken 2022 yılında bu oran %36 artarak %62'ye çıkmıştır (Şekil 6, Tablo 1). Yukarıda da belirtildiği gibi eğitime yönelik tutum ve eğitimde fiziki alt yapı ile insan kaynağının artırılması, bölgede çocuk ve genç nüfusun eğitim seviyesinin yükselmesine neden olmuştur.

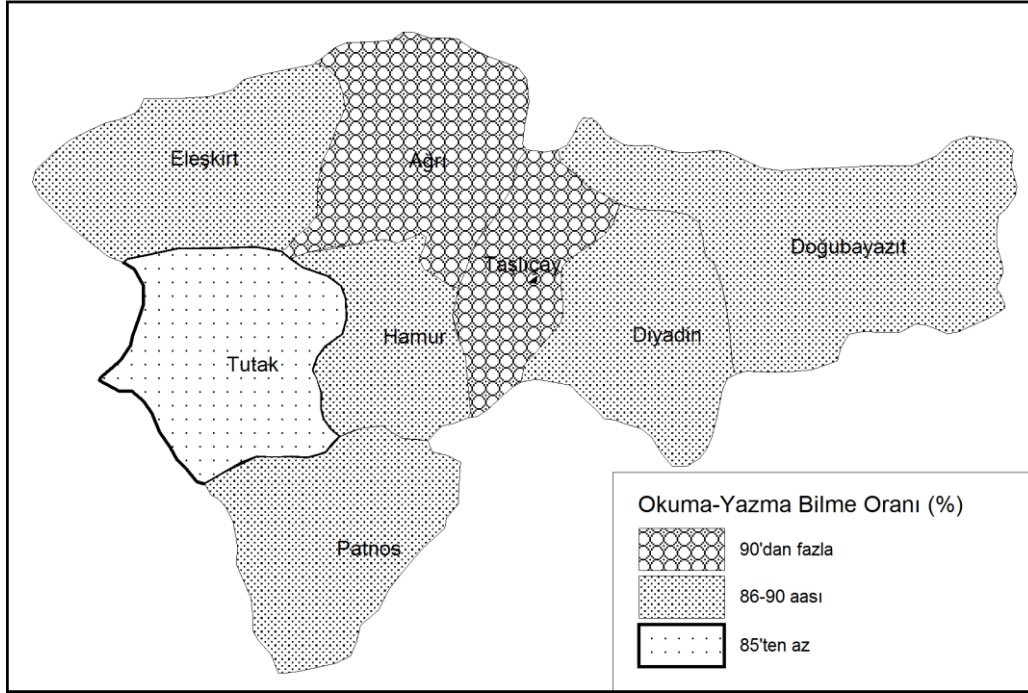
Günümüzde Ağrı'da erkeklerde okuma-yazma bilme oranı %98 civarında iken bu değer kadınlarda %88 civarındadır. Yani 21. yüzyılda Ağrı'da kadınların okuma-yazma oranı erkeklerin %10 gerisindedir. Ağrı'da okuma-yazma bilmeyen erkeklerin oranı %1,6 iken kadın oranı %10,5'tir. Okuma-yazma bilmeyen kadın oranı erkeklere göre %9 yüksektir. Okuma-yazma durumu bilinmeyen erkeklerin oranı %0,7 iken kadın oranı %1,1'dir (Tablo 2).

Tablo 2. Ağrı İlinde İlçelere ve Cinsiyete Göre Okuma-Yazma Bilme Oranı (2022)

İlçeler Okuma- Yazma Durumu	Diyadin		Doğubayazıt		Eleşkirt		Hamur		Merkez		Patnos		Taşlıca		Tutak		İl Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Erkek																			
Bilinmeyen	71	0,4	489	0,9	283	2,1	54	0,7	306	0,5	131	0,3	43	0,5	125	1	1502	0,7	
Erkek Bilen	169	97,6	5212	97,5	131	96,5	724	97,4	6453	98,4	510	98,2	827	98,6	121	96,39	2255	97,28	
Erkek Bilmeyen	348	2	938	1,8	192	1,4	142	1,9	797	1,3	819	1,6	118	1,4	292	2,3	3646	1,6	
Erkek Toplam	174	10	5344	10	136	10	744	10	6563	10	520	10	843	10	125	10	2306	10	
Kadın																			
Bilinmeyen	109	0,7	675	1,4	284	2,2	91	1,4	673	1,1	345	0,8	70	0,9	201	1,7	2448	1,1	
Kadın Bilen	138	87	4132	86,2	113	86,4	585	86,7	5857	90,3	411	89,3	718	90,8	986	83,8	1891	88,46	
Kadın Bilmeyen	196	12,3	5806	12,2	153	11,6	808	13,8	5353	8,3	454	9,9	709	8,9	177	15	2248	10,5	
Kadın Toplam	159	10	4780	10	131	10	675	10	6459	10	459	10	796	10	118	10	2140	10	
Toplam	24	0	3	0	95	0	6	0	9	0	96	0	7	0	40	0	80	0	
Toplam Bilinmeyen	180	0,5	1164	1,1	567	2,1	145	1	979	0,8	476	0,5	113	0,7	326	1,3	3950	0,9	
Toplam Bilen	308	92,5	9344	92,4	245	91,5	131	92,04	1231	94,07	921	94,66	154	93,64	220	90,07	4146	93,74	
Toplam Bilmeyen	230	7	6744	6,7	172	6,4	950	6,7	6150	4,7	536	5,5	827	5	206	8,5	2613	5,9	
Genel	333	10	1013	10	268	10	141	10	1302	10	980	10	165	10	243	10	4447	10	
Toplam	26	0	52	0	39	0	99	0	36	0	04	0	86	0	96	0	56	0	

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yılmaz.

Öte yandan Ağrı'da okuma-yazma oranı cinsiyete ve ilçelere göre incelendiğinde bu değerlerin önemli farklılıklar gösterdiği dikkat çekmektedir. Erkeklerde Eleşkirt ve Tutak'ta %97'nin altında olan okuma-yazma oranı diğer ilçelerde daha yüksek olup %98 civarındadır. Kadınlarda ise Tutak'ta %83 civarında olan okuma-yazma oranı Diyaradin, Doğubayazıt, Eleşkirt ve Hamur ilçelerinde %86 ile %87 arasında değişirken Ağrı merkez, Taşlıca ve Patnos ilçelerinde ise daha yüksek olup %89 ile %91 arasında değişmektedir (Tablo 2, Şekil 7). Bu tabloya göre özellikle Tutak ilçesinde kadınlarda düşük olan okuma-yazma oranının yükseltilmesi için ilkökul düzeyinde okullaşma oranının yükseltilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Şekil 7. Ağrı İlinde 6+ Yaş Kadın Nüfusta Okuma-Yazma Bilme Oranının İlçelere Göre Dağılımı (2022; TÜİK 2022 yılı verileri).

3.2.3. Kadınlarda ve Erkeklerde Ortalama İlk Evlenme Yaşı, Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Hızının Değişimi

Ağrı'da 2001 yılında kadınlarda ilk evlenme yaşı 24,6 iken sonraki yıllarda bu yaş genellikle azalarak 2022 yılında 22,7 olmuştur (Tablo 3). Kadınlarda ilk evlenme yaşının küçülmesi aslında toplam doğurganlık hızını olumlu etkilemesi gereken bir faktör olarak düşünülebilir. Ancak Ağrı'da son yıllarda bu değer küçülmesine rağmen toplam doğurganlık hızının azaldığı dikkat çekmektedir.

Tablo 3. Ağrı'da Kadınlarda ve Erkeklerde İlk Evlenme Yaşı, Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Hızının Değişimi

Yıllar	Kadının Ortalama İlk Evlenme Yaşı	Erkeğin Ortalama İlk Evlenme Yaşı	Kaba Evlenme Hızı (Binde)	Kaba Boşanma Hızı (Binde)
2001	24,6	28,6	8,68	0,16
2002	25,1	29	9,74	0,15
2003	25,4	29,2	8,35	0,17
2004	25,3	29,2	13,16	0,19
2005	24,6	28,5	16,3	0,19
2006	23,7	27,7	12,43	0,2
2007	23,2	27,3	11,77	0,24
2008	22,9	27	11,98	0,21
2009	22,6	26,9	11,18	0,22
2010	22,2	26,7	10,17	0,21
2011	22,2	26,5	9,82	0,28
2012	22	26,4	10,01	0,29
2013	22	26,2	10,01	0,35
2014	21,9	26,1	9,45	0,39
2015	21,7	26	9,33	0,36
2016	21,7	26	8,59	0,35
2017	21,6	26	7,97	0,32
2018	21,9	26,2	7,99	0,47
2019	21,9	26,4	7,27	0,48
2020	22,2	26,6	6,2	0,47
2021	22,5	26,8	7,25	0,67
2022	22,7	26,9	7,25	0,7

Kaynak: TÜİK verileri.

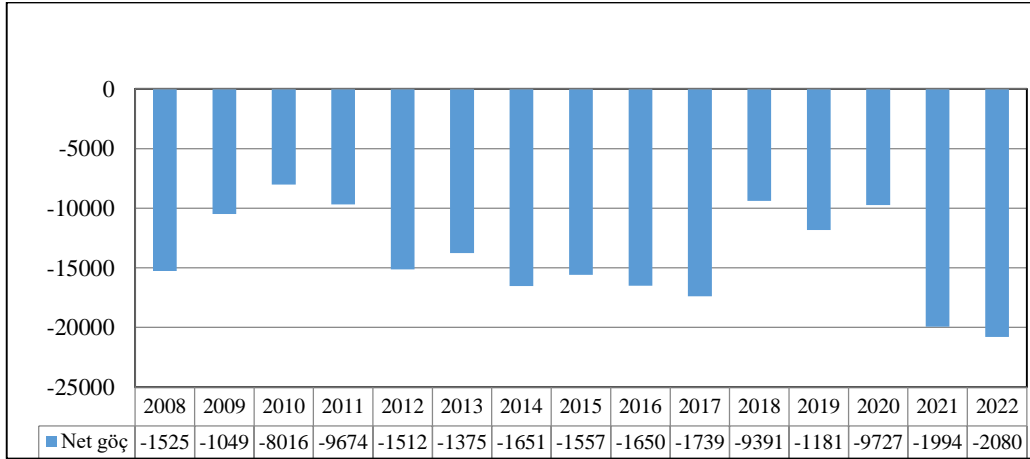
Ağrı’da 2001 yılında erkeklerde ilk evlenme yaşı 28,6 iken sonraki süreçte bu yaş genellikle azalarak 2022’de 26,9’a inmiştir (Tablo 3). İlde kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de ilk evlenme yaşının küçülmesi, toplam doğurganlık hızına olumlu etkide bulunması düşünülen bir faktördür. Ancak ortalama çocuk sayısı konusunda toplumda daha önce 5-6 olan isteğin (tercihin) 2-3’e düşmesi toplam doğurganlık hızının azalmasına neden olmuştur denebilir.

Ağrı ilinde son yıllarda kaba evlenme hızının azaldığı, kaba boşanma hızının ise yükseldiği dikkat çekmektedir. 2001 yılında ilde kaba evlenme hızı %8,7 civarında iken 2022’ye gelindiğinde bu değer %7,3’e inmişti. Aynı süreçte kaba boşanma hızı ise yaklaşık %0,2’den %0,7’ye çıkmıştı (Tablo 3). Bu etkenler birlikte düşünüldüğünde bir yandan kaba evlenme hızının azalması diğer taraftan kaba boşanma hızının artması toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının azalmasına neden olan etkenler olarak dikkat çekmektedir. Belirtilen durumun eş zamanlı olması, aslında ilde toplam doğurganlık hızının 4’ten 2,5’e inmesinin önemli nedenlerinden ikisi olarak gösterilebilir.

3.2.4. Net Göç ve Net Göç Hızının Değişimi

İnsanları yaşadığı yeri ekonomik, sosyal, siyasal ve doğal afet gibi nedenlerden dolayı terk edip farklı bir yere geçici ya da kalıcı olarak yerleşmesi göç olarak tanımlanmaktadır. Göç veren yerlerde eğitim, sağlık, beslenme, barınma ve ulaşım olanaklarının iyi olmaması, işsizlik, tarım toprağının olmaması ya da çok az olması, sosyal çatışmalar gibi itici etkenler bulunmakta iken göç alan yerlerde de eğitim, sağlık, beslenme, barınma, ulaşım, güvenlik ve istihdam olanaklarının iyi olması, o yerin çekici özellikleridir (Tümertekin ve Özgüç, 2011; Keleş, 2012; Doğanay, 2014).

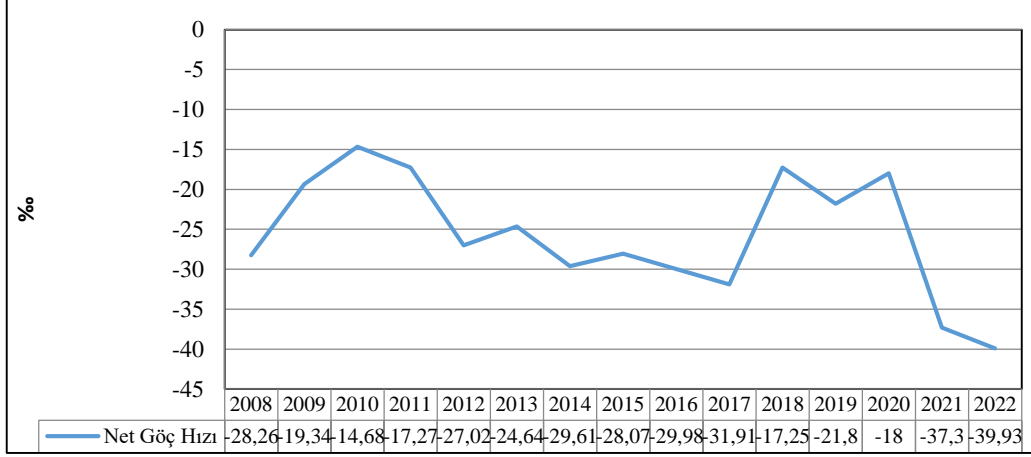
Bir yerde (ülke, bölge, il ve ilçe) alınan ve verilen göç arasındaki fark net göç, net göç miktarının 1000 ile çarpılıp o yerin nüfusuna bölünmesi ile net göç hızı tespit edilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2011). Ağrı, öteden beri Türkiye’de en fazla göç veren illerden biridir (DİE, 2008, Tunç ve Özçelik, 2017; Ayan ve Fındık, 2018; Karabulut ve Yalçınkaya, 2018; Uğurlu ve Genç, 2018; Özdoğan, 2019; Karaca, 2020; Yılmaz, 2022). Ağrı’da 2008-2022 döneminde net göçün tüm yıllarda eksi değerler aldığı yani ilin aldığı göçten daha fazlasını verdiği ve bu değerlerin kabaca -8.000 ile -21.000 arasında değiştiği görülmektedir (Şekil 8). Türkiye’nin doğusunda, iklim koşullarının elverişsiz olduğu bir alanda yer alan ve istihdam olanaklarının son derece sınırlı olduğu Ağrı ilinde verilen göçün fazla olması net göçün eksi değerler almasının temel nedenleridir. Öte yandan bölgedeki kırsal yerleşmelerde eğitim, sağlık ve ulaşım olanaklarının eksikliği ve zaman zaman meydana gelen sosyal çatışmaların önemli iticilikler olduğu unutulmamalıdır.

Şekil 8. Ağrı’da Net Göç Miktarının Yıllara Göre Değişimi (TÜİK 2008-2022 verileri).

Ağrı’da 2008-2022 döneminde net göçün tüm yıllarda eksi değerler almasına bağlı olarak aynı süreçte net göç hızı da eksi değerler almıştır. 2008-2022 döneminde ilde net göç hızının kabaca %0-15 ile %0-40 arasında değiştiği ve çoğu yıl %0-25’in altında olduğu dikkat çekmektedir (Şekil 9). Net göç hızının bazı yıllarda %0-40’lara kadar inmesi, ilde verilen göçün önemli miktara çıktığını göstermektedir. Nitekim 2022’de il toplam nüfusu 510 bin civarında iken net göçün -21.000’e yaklaştığı dikkat çekmektedir (Şekil 8).

Çoğu yerde olduğu gibi Ağrı'da da kırsaldan il merkezi ve ilçe merkezleri ile farklı illere yönelen göçler, toplam doğurganlık hızının azalmasına dolaylı olarak neden olmaktadır. Çünkü kentlere gelen nüfusun sağlık hizmetlerine erişmesi ve doğum kontrol yöntemlerine başvurma oranı genellikle yükselmektedir. Ayrıca kentlerdeki geçim koşullarının kırsala nazaran zor olması, ailelerde daha az çocuğun tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ilde il içi ve il dışına göç, genel olarak toplam doğurganlık hızını azaltan bir etken olarak değerlendirilebilir.

Şekil 9. Ağrı'da Net Göç Hızının (%) Yıllara Göre Değişimi (TÜİK verileri).

Yukarıda belirtilen nedenlerin dışında elimizde veri olmamasına rağmen son dönemde Ağrı'da kadının çalışma hayatına girme oranının arttığını tahmin etmekteyiz. Çünkü ülke genelinde olduğu gibi Ağrı'da da kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ile hizmet ve imalat alanlarındaki istihdamı artmıştır. Bilindiği gibi son yıllarda Ağrı'da kadın istihdamını imalat faaliyetlerine bağlı olarak artırma projeleri hayata geçirilmiştir. Kadının çalışma hayatına girmesi de doğal olarak toplam doğurganlık hızını azaltan ve nüfusun yaşlanmasını arttıran bir etkidir.

3.3. Ağrı'da Son 22 Yılda Demografik Yapının Değişimi

3.3.1. Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Yapısı ve Nüfus Piramitlerinin Değişimi

Nüfusun dar aralıklı yaş yapısının değişimi, toplam doğurganlık hızının ve yaşlanma endeksinin son dönemdeki eğilimini ortaya koymasından dolayı son derece önemlidir. Bir yerde 0-4, 5-9 ve 10-14 gibi nüfus piramidinin tabanında yer alan yaş gruplarının payının son yıllarda azalması doğurganlığın azaldığını, kabaca 50-54 ve daha üstteki yaş gruplarının payının giderek artması ise yaşlanma endeksinin giderek yükseldiğini göstermektedir.

Ağrı'da nüfusun dar aralıklı yaş yapısının son yıllarda hızla değiştiği görülmektedir. 2000 yılında 0-4, 5-9 ve 10-14 yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payı sırasıyla %15,7; %16,1 ve %14,4 iken 2022'ye geldiğinde bu yaş gruplarının oranı %10,3; %11,6 ve %11 olmuştur (Tablo 4-5). Verilerden de anlaşılacağı üzere son 22 yılda Ağrı ilinde 0-4, 5-9 ve 10-14 yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payı giderek azalmıştır. Bu değişim tesadüfi olmayıp özellikle toplam doğurganlık hızının giderek azalması ile alakalıdır.

Ağrı'da 25-29 ve daha yukarıda yer alan yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payı ise son dönemde artmıştır. 2000 yılında 25-29 yaş grubunun payı %7,1 iken 2022'de bu oran %8,9'a çıkmıştır. 22 yıllık dönemde 30-34 yaş grubunun payı %4,8'den %7,5'e; 35-39 yaş grubunun payı %4,8'den %5,7'ye; 60-64 yaş grubunun payı %1,6'dan %2,5'e; 65-69 yaş grubunun payı %1,2'den %2,2'ye ve 70-74 yaş grubunun payı da %0,7'den %1,4'e çıkmıştır (Tablo 4-5). Verilerden de anlaşılacağı üzere Ağrı ilinde 22 yıllık süreçte 25 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı tüm yaş gruplarında artmış olup bu da nüfusun ortanca yaşının ve yaşlanma endeksinin yükselmesine neden olmuştur.

Ağrı ilinin 2000 yılındaki nüfus piramidi 5-9 grubundan tavana doğru giderek daralmaktaydı. 0-4 yaş grubunun miktarı 5-9 yaş grubuna göre daha azdı. Bu da 2000 yılında ilde toplam doğurganlık hızı ve ham doğum oranının azalmaya başladığını göstermektedir. Piramitte dikkat çeken diğer bir husus ise 20-24 yaş grubunun üstündeki kısmın oldukça dar olmasıdır. Bunun nedeni ise ilde medyan yaşın küçük ve ortalama insan ömrünün kısa olmasıdır. Yine 75+ yaş gruplarının payının çok az olduğu açıkça görülmektedir (Şekil 10).

Tablo 4. Ağrı’da 2000 ve 2007 Yıllarında Dar Aralıklı Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Payları

Yaş grubu	2000 Yılı				Yaş grubu	2007 Yılı			
	Erkek	Kadın	Toplam	%		Erkek	Kadın	Toplam	%
0-4	-43568	39321	82799	15,7	0-4	-34639	32325	66964	12,6
5-9	-45044	40108	85152	16,1	5-9	-42123	40068	82191	15,5
10-14	-40286	33564	75850	14,4	10-14	-36849	33639	70488	13,3
15-19	-30647	33629	64276	12,2	15-19	-30969	28891	59860	11,3
20-24	-31208	23321	54529	10,3	20-24	-28277	22201	50478	9,5
25-29	-19055	18612	37662	7,1	25-29	-25588	23295	48883	9,2
30-34	-12928	12577	25505	4,8	30-34	-17699	15570	33269	6,3
35-39	-13024	12358	25372	4,8	35-39	-13394	11293	24687	4,7
40-44	-9029	8978	18007	3,4	40-44	-11935	10421	22356	4,2
45-49	-7650	7735	15885	3	45-49	-9027	8209	17236	3,3
50-54	-5927	6353	12280	2,3	50-54	-7673	8268	15941	3
55-59	-4598	4727	9325	1,8	55-59	-4767	5973	10740	2
60-64	-4014	4322	8336	1,6	60-64	-4292	4687	8979	1,7
65-69	-3068	3257	6325	1,2	65-69	-2998	3724	6722	1,3
70-74	-1726	2092	3818	0,7	70-74	-2319	2750	5069	1
75-79	-1168	1008	2176	0,4	75-79	-1546	2258	3804	0,7
80-84	-510	539	1049	0,2	80-84	-764	1303	2067	0,4
85+	-380	390	770	0,2	85-89	-312	515	827	0,2
Bilinmeyen	75	48	123	0	90+	-72	246	318	0,06
Toplam	273895	254849	528744	100	Toplam	275243	255636	530879	100

Kaynak: DİE, 2003 ve TÜİK verileri/Hesaplama: Yılmaz.

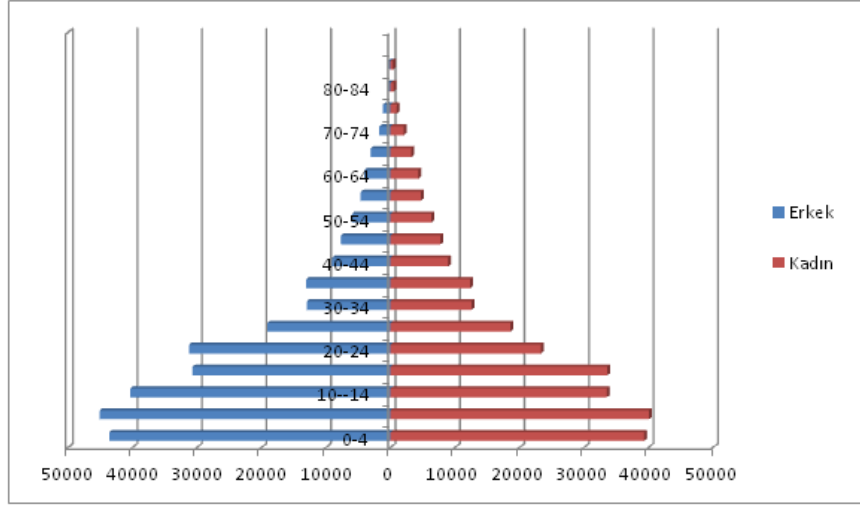
Tablo 5. Ağrı’da 2022 Yılında Dar Aralıklı Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Payları

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%	
0-4		26949	25784	52733	10,3
5-9		30320	29132	59452	11,6
10-14		28786	27438	56224	11
15-19		26744	25668	52412	10,3
20-24		27819	23794	51613	10,1
25-29		23866	21761	45627	8,9
30-34		20432	17795	38227	7,5
35-39		15811	13232	29043	5,7
40-44		15500	14005	29505	5,8
45-49		11587	10396	21983	4,3
50-54		9256	7816	17072	3,3
55-59		8801	7694	16495	3,2
60-64		6437	6141	12578	2,5
65-69		5425	5994	11419	2,2
70-74		2951	4068	7019	1,4
75-79		2174	2666	4840	0,9
80-84		988	1516	2504	0,5
85-89		449	746	1195	0,2
90+		170	515	685	0,1
Toplam		264465	246161	510626	100

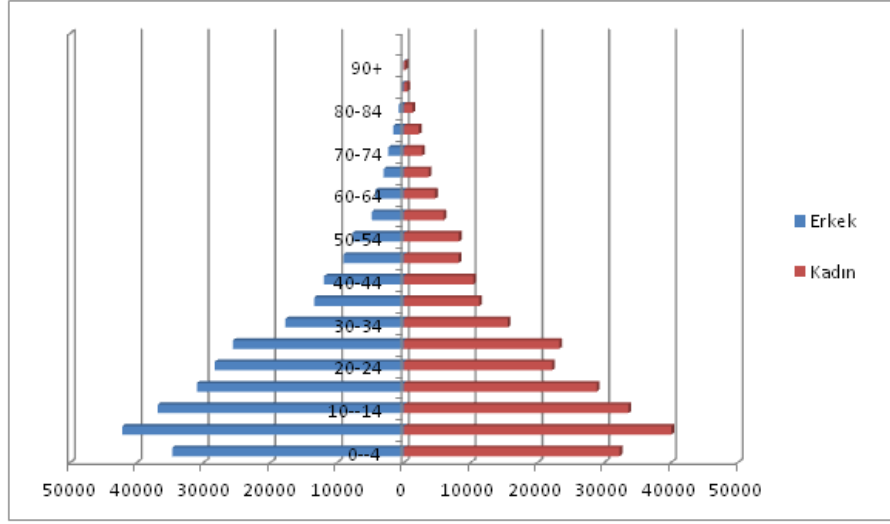
Kaynak: TÜİK verileri/Hesaplama: Yılmaz.

Ağrı'nın 2007 yılındaki nüfus piramidi de 5-9 yaş grubundan tavana doğru daralmakta olup 0-4 yaş grubunun payı 5-9 yaş grubundan azdır. Ancak 2000 yılı piramidine göre 20-24 yaşın üstündeki kısımda daralma daha tedricidir. Bu da ilde ortanca yaşın yükselmeye ve ortalama insan ömrünün uzamaya başladığını göstermektedir. 2007'de 2000 yılında olduğu gibi 0-4 yaş grubunun miktarı 5-9 yaş grubuna göre daha az olmakla birlikte her iki grubun miktarı arasındaki fark 5-9 yaş grubunun lehine artmıştır. Bu da ilde toplam doğurganlık ve ham doğum hızının daha da azaldığı ve azalma eğilimin süreklilik kazandığı şeklinde yorumlanabilir. Yine 75+ yaş gruplarının payında çok cılız da olsa bir artış gözlenmektedir (Şekil 11).

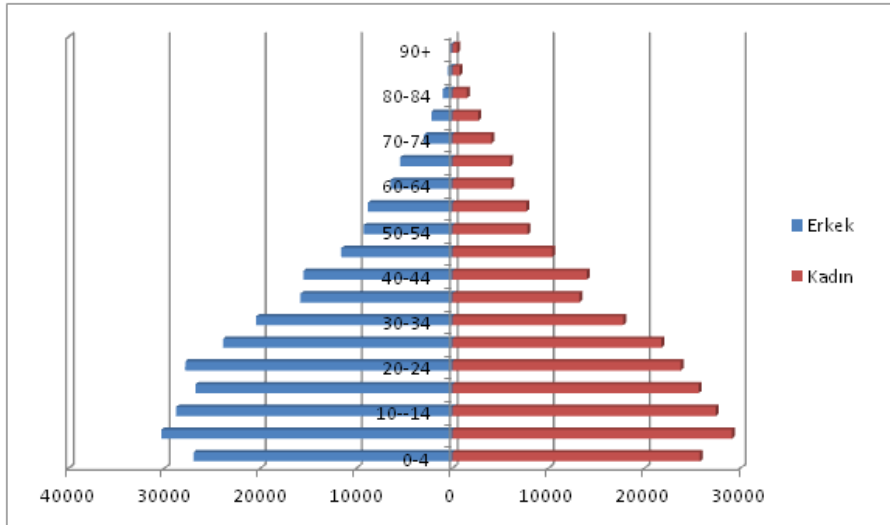
Ağrı ilinin 2022 yılındaki nüfus piramidinde 0-4 yaş grubunun payı 5-9 yaş grubundan az olmakla birlikte bu piramit öncekilere göre önemli ölçüde farklılaşmıştır. Öncekilerde 5-9 yaş grubundan itibaren tavana doğru olan daralma durumu, 2022 yılı piramidinde söz konusu değildir. 10-14 ve 15-19 yaş gruplarının payı 5-9 yaş grubundan düşüktür. Ancak 20-24 yaş grubunun payı 15-19 yaş grubuna göre daha fazladır. Bunun nedeninin Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin açılması ile birlikte genç nüfusun bölge dışına eğitim amaçlı göçünün azalması olduğu düşünülmektedir (Ayaz ve Fındık, 2018).

Şekil 10. Ağrı'nın 2000 Yılındaki Nüfus Piramidi (TÜİK verileri).

Şekil 11. Ağrı'nın 2007 Yılındaki Nüfus Piramidi (TÜİK verileri).

Şekil 12. Ağrı'nın 2022 Yılındaki Nüfus Piramidi (TÜİK verileri).

Nüfus piramidi 20-24 yaş grubundan tavana doğru daralmakta olup bu daralma 2007 yılına göre daha tedrici bir hal almıştır. Yani 25+ yaş gruplarının payı önceki yıllara göre belirgin bir şekilde artmış olup bu durum ortanca yaşın epeyce yükseldiğini göstermektedir. Öte yandan 75+ yaş gruplarının payı önceki yıllara göre artmış olup bu da ortalama insan ömrünün belirgin bir şekilde uzadığı anlamına gelmektedir (Şekil 12).

3.3.2. Nüfusun Cinsiyet Oranının Değişimi

Bir yerde 100 kadına karşılık 100'den fazla erkek varsa cinsiyet oranı yüksek, daha az erkek varsa cinsiyet oranı düşük kabul edilir. Savaşlar, göçler ve bir yerdeki hakim meslek gibi faktörler cinsiyet oranını etkilemektedir (Tandoğan, 1998, Tümertekin ve Özgüç, 2011; Doğanay, 2014).

2000-2022 döneminde Ağrı ilinde cinsiyet oranının yüksek olduğu ve bu değer kabaca %107 ile %110 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo 6). Türkiye'nin doğusunda yer alan ve son 40 yılda önemli terör olaylarının yaşandığı Ağrı'da asker sayısından dolayı cinsiyet oranı oldukça yüksektir.

Tablo 6. Ağrı'da Cinsiyet Oranının Yıllara Göre Değişimi

Yıl	Cinsiyet Oranı (%)
2000	107,5
2007	107,7
2008	108,2
2009	108,7
2010	107,3
2011	110,3
2012	108,5
2013	108
2014	108,1
2015	108,1
2016	107,9
2017	107,6
2018	108,6
2019	107,6
2020	107
2021	107,6
2022	107,4

Kaynak: DİE 2003 ve TÜİK verileri/Hesaplama:Yılmaz

Tablo 7. Ağrı'da Cinsiyet Oranının Yıllara ve Yaş Gruplarına Göre Değişimi

	Toplam Nüfusta Cinsiyet Oranı (%)	0-4 Yaş Grubunda Cinsiyet Oranı (%)	20-24 Yaş Grubunda Cinsiyet Oranı (%)	65-69 Yaş Grubunda Cinsiyet Oranı (%)
2000	107,5	110,8	133,8	94,2
2007	107,7	107,2	127,4	80,5
2022	107,4	104,5	116,9	90,5

Kaynak: DİE 2003 ve TÜİK verileri/ Hesaplama:Yılmaz.

Ağrı'da toplam nüfusta yüksek olan cinsiyet oranı yaş gruplarına göre incelendiğinde daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. İlde 2000 yılında çocuk nüfusta %111 civarında olan cinsiyet oranı, 20-24 yaş grubunda asker sayısının çok fazla olmasından dolayı %134 ve 65-69 yaş grubunda ise düşük olup %94'tü. 2007 yılına gelindiğinde çocuk nüfusta %108 civarında olan değer, 20-24 yaş grubunda %127'ydı. Aynı yıl 65-69 yaş grubunda ise cinsiyet oranı %81 civarında olup düşüktü. 2022'de de çocuk ve 20-24 yaş nüfusta yüksek olan değer sırasıyla %105 ve %117 civarında iken yaşlı nüfusta düşük olup %91 civarındaydı (Tablo 7). Verilerden de anlaşılacağı üzere doğuştan yüksek olan cinsiyet oranı asker nüfustan dolayı 20-24 yaş grubunda çok daha

büyük değerlere çıkmaktadır. Yaşlı nüfusta ise Ağrı'da da dünya genelinde olduğu gibi kadın nüfusta ortalama insan ömrünün daha uzun olmasından dolayı cinsiyet oranının düşük çıktığı görülmektedir.

3.3.3. Ortanca (Medyan) Yaşın Değişimi

Bir yerde nüfusun yarısının altında diğer yarısının ise üstünde yer aldığı yaş, ortanca (medyan) yaş olarak kabul edilmektedir. Toplam doğurganlık hızının yüksek olduğu toplumlarda medyan yaş düşük, bu hızın düşük olduğu ve yaşlı nüfus oranının fazla olduğu yerlerde ise medyan yaş büyüktür (Tümetekin ve Özgüç, 2011). Son yıllarda Ağrı'da kaba doğum ve toplam doğurganlık hızının azalması ve ortalama insan ömrünün uzaması ile birlikte ortanca (medyan) yaş yükselmektedir. Nitekim 2007'de erkeklerde 18,9 ve kadınlarda 18,8 olan medyan yaş 2022'ye gelindiğinde erkeklerde 23'e ve kadınlarda 22,6'ya çıkmıştır. İl toplam nüfusunda da 2007-2022 döneminde ortanca yaş 18,8'den 22,8'e yükselmiştir (Tablo 8). Yukarıda sayılan etkenlerden dolayı Ağrı'da önümüzdeki yıllarda da ortanca yaş artacak ve il nüfusu daha hızlı bir şekilde yaşlanacaktır.

Tablo 8. Ağrı'da Yıllara Göre Ortanca Yaşın Değişimi

	Erkek	Kadın	Toplam
2007	18,9	18,8	18,8
2008	19	18,7	18,8
2009	19,1	18,7	18,9
2010	19	18,9	19
2011	19,8	19,2	19,5
2012	19,7	19,3	19,5
2013	19,9	19,5	19,7
2014	20,3	19,8	20
2015	20,5	20,1	20,3
2016	20,7	20,3	20,5
2017	21,1	20,7	20,9
2018	21,6	21,1	21,4
2019	22	21,6	21,8
2020	22,4	22	22,3
2021	23	22,6	22,8

Kaynak: TÜİK verileri.

3.3.4. Doğuşta Beklenen Yaşam Süresinin Değişimi

Ağrı'da son yıllarda doğuşta beklenen yaşam süresi hem erkeklerde hem de kadınlarda yükselmektedir. 2013'te erkeklerde 73,8 olan doğuşta beklenen yaşam süresi 2020'de 74,1'e çıkmıştır. Aynı süreçte kadınlarda 77,6'dan 79,6'ya çıkan doğuşta beklenen yaşam süresi toplam nüfusta da 75,7'den 76,8'e yükselmiştir (Tablo 9). İlde beslenme, barınma olanakları ile temizlik ve hijyen koşullarının iyileşmesi, sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması ve bu hizmetlerde niteliğin artması gibi faktörler, doğuşta beklenen yaşam süresinin uzamasına neden olmuştur denebilir.

Tablo 9. Ağrı'da Doğuşta Beklenen Yaşam Süresinin Değişimi

	Erkek	Kadın	Toplam
2013	73,8	77,6	75,7
2014	73,7	77,5	75,6
2017	74,2	79,3	76,8
2020	74,1	79,6	76,8

Kaynak: TÜİK verileri.

3.3.4. Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Yapısı ve Bağımlılık Oranının Değişimi

Nüfusun geniş aralıklı yaş yapısı, bağımlılık oranını da etkileyen önemli bir niteliktir. Çünkü teorik olarak 0-14 yaş aralığındaki çocuk nüfus ile 65+ yaş grubundaki yaşlı nüfusun pasif, 15-64 yaş aralığındaki nüfusun ise aktif olduğu kabul edilir. Fakat hemen hemen her yerde aktif nüfus içinde olup çeşitli nedenlerden çalışmayan önemli bir nüfus olduğu halde çocuk ve yaşlı nüfus içinde olup herhangi bir ekonomik faaliyette çalışanlar da bulunmaktadır (Doğanay, 2014).

Ağrı'da 21. yüzyılda nüfusun geniş aralıklı yapısı önemli ölçüde değişmiştir. 2000 yılında ilde çocuk nüfus oranı %46,1 iken bu değer 2007'de %41,4'e ve 2022'de %33'e inmiştir. Aynı süreçte çalışma çağındaki nüfus %51,2'den %61,6'ya ve yaşlı nüfus ise %2,7'den %5,4'e çıkmıştır (Tablo 10). Şüphesiz bu durumun nedeni son 22 yılda ilde toplam doğurganlık hızı ile kaba doğum hızının azalması ve ortalama insan ömrünün ise uzamasıdır.

Tablo 10. Nüfusun Geniş Aralıklı Yapısı ve Bağımlılık Oranının Değişimi

Yaş Grubu	2000	2007	2022	Bağımlılık	2000	2007	2022
0-14 %'si	46,1	41,4	33	Toplam Bağımlılık Oranı(%)	95,4	81,5	62,3
15-64 %'si	51,2	55,1	61,6	Genç Bağımlılık Oranı (%)	90,1	75,1	53,5
65+ %'si	2,7	3,5	5,4	Yaşlı Bağımlılık Oranı (%)	5,3	6,4	8,8

Kaynak: DİE 2003 ve TÜİK verileri.

Çocuk ve yaşlı nüfusun toplanıp 100 ile çarpılması ve çalışma çağındaki nüfusa bölünmesi ile toplam bağımlılık oranı, çocuk nüfusun 100 ile çarpılıp çalışma çağındaki nüfusa bölünmesi ile genç bağımlılık oranı, yaşlı nüfusun 100 ile çarpılıp çalışma çağındaki nüfusa bölünmesi ile yaşlı bağımlılık oranı hesaplanmaktadır (Tandoğan, 1998; Doğanay, 2014; Tümertekin ve Özgüç, 2011).

Ağrı'da son 22 yılda nüfusun geniş aralıklı yaş yapısının değişmesine bağlı olarak bağımlılık oranı da değişmiştir. 2000 yılında ilde toplam bağımlılık oranı %95,4 iken sonraki süreçte bu değer azalarak 2007'de %81,5'e ve 2022'de %62,3'e inmiştir. Yani 22 yılda toplam bağımlılık oranı %33,1 azalmıştır (Tablo 10). Şüphesiz bu durumun temel nedeni çocuk nüfus oranının 22 yılda hızla azalmasıdır. Çünkü aynı süreçte yaşlı nüfusun payı artmış olup bu da toplam bağımlılık oranını arttıran bir etmendir.

2000 yılında Ağrı'da genç bağımlılık oranı %90,1 iken 2022'de bu değer %53,5'e inmiştir. Bu süreçte çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payının yaklaşık %46'dan %33'e inmesi bu durumun temel nedenidir. 22 yılda Ağrı'da yaşlı bağımlılık oranı ise %5,3'ten %8,8'e yükselmiştir (Tablo 10). İlde 22 yılda yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının %2,7'den %5,4'e çıkması doğal olarak yaşlı bağımlılık oranını arttırmıştır.

Her 100 çocuğa karşılık 60+ yaş grubunda bulunan kişi sayısına nüfusun yaşlanma endeksi denmektedir (Tufan, 2014). 2000-2022 döneminde Ağrı'da nüfusun yaşlanma endeksi %9,3'ten %23,9'a çıkmıştır (Tablo 11). Bu durum toplam doğurganlık hızının azalması, medyan yaşın yükselmesi, ortalama insan ömrünün uzaması, çocuk nüfus oranının azalması ve yaşlı nüfus oranının artması gibi çok sayıda etkenden kaynaklanmıştır. Ağrı'da önümüzdeki yıllarda nüfusun yaşlanma endeksi daha da yükselecektir.

Tablo 11. Ağrı'da Nüfusun Yaşlanma Endeksi ve Potansiyel Destek Oranının Değişimi

Yıl	0-14 yaş nüfus	15-64 yaş arası nüfus	60+ yaş nüfus	65+ yaş nüfus	Yaşlanma Endeksi (%)	Potansiyel destek Oranı
2000	243801	270682	22597	14261	9,3	19
2007	219643	292429	27786	18807	12,7	15,6
2022	168409	314555	40240	27662	23,9	11,4

Kaynak: DİE 2003 ve TÜİK verileri/Hesaplama: Yılmaz.

65+ yaş grubunda olan her bir kişiye karşılık çalışma çağındaki insan sayısını ifade eden potansiyel destek oranı da önemli bir veridir (Tufan, 2014). Ağrı'da son yıllarda nüfusun yaşlanmasına bağlı olarak potansiyel destek oranı azalmıştır. 2000 yılında ilde 19 olan potansiyel destek oranı günümüzde 11,4'e inmiştir (Tablo 11). İlde 65+ yaş nüfusun toplam nüfus içindeki payı arttıkça potansiyel destek oranı daha da azalacaktır. Bu durum da sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini daha da zorlaştıracaktır.

4. Sonuç ve Öneriler

Ağrı ilinin demografik yapısında son 22 yılda meydana gelen değişimin veriler ışığında incelendiği bu çalışmada bazı önemli sonuçlara varılmıştır. İlde toplam doğurganlık hızı ve ham doğum oranı son yıllarda giderek azalmakta ve bu nedenle ocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payı azalmaktadır. Buna karşın çalışma ağı ve yaşlı nüfusun payı ise artmaktadır. Son yıllardaki eğilime bakıldığında önümüzdeki süreçte ilde toplam doğurganlık hızının ve ham doğum oranının azalmaya devam edeceğini ve buna bağlı olarak nüfusun yaş kompozisyonunun değişmeye devam edeceğini söyleyebiliriz. Çünkü son dönemde ilde kentleşme ve nüfusun eğitim seviyesi yükselmiş ve bu etkenler de toplam doğurganlık hızını etkilemiştir. Ağrı'da demografik yapının değişmesinin olumlu ve olumsuz sonuçları olacaktır. İlde ocuk nüfusun azalması toplam ve genç bağımlılık oranını azaltan, yani çalışan nüfus üzerindeki yükü azaltan bir etkidir. Yaşlı nüfus oranının artması ise yaşlı bağımlılık oranının arttıran ve dolayısıyla çalışan nüfus üzerindeki yükü de arttıran bir etmendir.

Ağrı'da nüfusun yaş gruplarına dağılımının değişmesi doğal olarak yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranını da etkilemektedir. Son yıllarda ilde yaşlanma endeksi hızla yükselirken potansiyel destek oranı ise giderek azalmaktadır. Gelecekte Ağrı'da yaşlanma endeksi daha da yükselecek ve potansiyel destek oranı ise azalacaktır. Çünkü demografik yapıdaki değişim, uzunca bir süre son yıllardaki eğilime uygun olarak değişmeye devam edecektir.

İlde son yıllarda demografik yapı değişmekle birlikte halen ocuk ve genç nüfus oranı Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir (Uğurlu ve Genç, 2018). Kanımızca bu nüfusun iyi bir şekilde eğitilmesi özellikle de mesleki eğitim alması ve sonrasında bu nüfusa istihdam olanağı sağlanması, il ve ülke ekonomisi için son derece önemli bir husustur.

Türkiye'nin doğusunda yüksek bir sahada yer alan Ağrı ili öteden beri göç vermektedir. Nitekim 2000-2022 arasında il nüfusunda yıllara göre artış azalışlar yaşanmış olmakla birlikte bu süreçte nüfus 18.118 azalmıştır. Ağrı'da itici faktörlerin fazla olması il dışına göçü arttırmaktadır. Nitekim 2007-2020 arasında ilde net göç hızı zaman zaman %-40'lara kadar inmiştir. Kırsal nüfusun göçle ildeki Ağrı, Doğubayazıt, Patnos ve Diyadin gibi şehirlere ve ülkemizin batı kesiminde yer alan şehirlere gitmesi önemli sonuçlar doğuracaktır. Çünkü kırsal nüfusun azalması bitkisel ve hayvansal üretimi olumsuz etkileyen ve bu nedenle belirtilen ürünlerin arzını azaltan ve fiyatını yükselten bir etkidir (Yılmaz, 2015). İlde kırsal nüfusta göçü azaltmak için ziraat ve hayvancılığın yanı sıra alternatif geçim kaynakları olan arıcılık, mandıracılık, tatlısu ve kültür balıkçılığı ile kırsal turizm gibi alternatif geçim kaynaklarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda Ağrı İbrahim een Üniversitesi'nin açılması ise en azından genç nüfusta il dışına eğitim amaçlı göçleri azaltmış ve ilde hizmet sektöründe belli bir istihdam oluşturmuştur (Ayaz ve Fındık, 2018). Bunun yanı sıra tekstil alanında hazır giyim atölyeleri açılmış ve bu da özellikle genç kadınlar için bir istihdam kapısı olmuştur. İldeki kırsal ve kentsel yerleşmelerden il dışına verilen göçü azaltmak için benzer uygulamaların daha da arttırılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Ayaz, C. İlker, Fındık, B. (2018). Ağrı İbrahim een Üniversitesi'nin ilin kentleşmesi üzerine etkileri, s.321-329, editör: Karabulut, K., *Ağrı ilinin sosyoekonomik profili*, Ağrı İbrahim een Üniversitesi Yayını, No: 19, Salman Basım Yayım Ambalaj San. Tic. Ltd. şti., Ankara.
- De Blij, H. (2019). *Coğrafya neden önemlidir hiç olmadığı kadar*, (evirenler: Fatma Yavaş, Baki Kaya), Hece Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2003). *2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Ağrı: Sosyal Ve Ekonomik Nitelikler*, DİE Yayınları, Yayın No: 2562, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2008). *Türkiye'de İ Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Pegem-Akademi Yayınları, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2018). *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, ISBN 978-975-491-493-1. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/2019_tnsa_anarapor_compressed.pdf.
- Karabulut, K. ve Yalçınkaya, Ö. (2018), Ağrı ili göç analizi, s.33-42, editör: Karabulut, K., *Ağrı ilinin Sosyoekonomik Profili*, Ağrı İbrahim een Üniversitesi Yayını, No: 19, Salman Basım Yayım Ambalaj San. Tic. Ltd. şti., Ankara.
- Karaca, S. (2020). Cumhuriyet Döneminde (1927-2019) Ağrı İlinde Yaşanan İ Göçler, *Journal of History School*, 49, 3908-3958

- Kaya, F. (2016a). Ağrı İli Nüfusunun 1928-2015 Dönemi Okur-Yazarlık Durum Analizi, *The Journal of Academic Social Sciences Studies (JASS)*, 52, 29-47.
- Kaya, F. (2016b). *Ağrı ilinin eğitim coğrafyası*, Ağrı İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, No:14, Doğu Ofset Matbaacılık, Kayseri.
- Kaya, F. (2018). Ağrı İlinin Kır-Kent Nüfus Yapısı (1927-2016),s.236-248, editör: Belli, O., Kaya, F., Özgül, İ., ve Belli, E., *IV, Uluslar arası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu Bildirileri Tam Metin Kitabı*, içinde, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını, No: 21, Zafer Ofset, Erzurum.
- Keleş, R. (2012). *Kentleşme Politikası*, 12. Basım, İmge Yayınları, Ankara.
- Özdoğan, İ. (2019). Cumhuriyet Döneminde Ağrı İlinin Nüfus Seyri, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 177-206.
- Tandoğan, A. (1998). *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*. Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunç, B. ve Özçelik, F. (2017). Cumhuriyet Döneminde Ağrı Nüfusundaki Gelişmeler (1927-1980), *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2132-2149.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2011). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2007-2022 adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verileri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> (Son erişim: 15.11.2023)
- Uğurlu, S. ve Genç M. (2018). Ağrı ilinin nüfus ve demografik yapısının incelenmesi, s. 299-312, editör: Karabulut, K., *Ağrı ilinin Sosyoekonomik Profili*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını, No: 19, Salman Basım Yayım Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti., Ankara.
- Yılmaz, M. (2015). Türkiye'de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 33, 161-188.
- Yılmaz, M. (2016). *Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı*, Çantay Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2020). 20 Nisan 2020 Tarihi İtibariyle Covid-19 Virüsünün Dünyadaki Coğrafi (Kıtalarla Ve Ülkelere Göre) Dağılımı, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 17-44.
- Yılmaz, M. (2021). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, Nobel Akademi Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, M. (2022). TRA2 Düzey-2 Bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) 2007-2019 Yılları Arasında Nüfusun Gelişimi Ve Demografik Yapının Değişimi, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 9(32), 106-144.
- Yılmaz, M. (2023). *Türkiye'deki İBBS Düzey-1 Bölgelerinin Nüfus Coğrafyası*, Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN ESERLERİNDE ESKİ TÜRK İNANÇLARI VE KÜLTÜRLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ*

Hüseyin Nihal Atsız's Opinions on Old Turkish Beliefs and Culture In His Works

Abdulhamit TOPRAK¹

¹Dr. Öğr. Üyesi Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tokat/Erbaa, abdulhamit.toprak@gop.edu.tr, orcid/org 0000-0003-0717-5148

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

26.01.2024

Kabul/Accepted:

09.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1426150

Anahtar Kelimeler

Atsız, Bozkurtlar, Deli Kurt, eski Türk inançları, kültür

ÖZ

Hüseyin Nihal Atsız, yazdığı eserleriyle yirminci yüzyıl Türk edebiyatı, tarihi ve kültürünün önemli fikir adamlarından ve yazarlarından. Atsız'ın bu yönü teorik ve kurgusal türdeki eserlerini eski Türk inanç ve kültürü bakımından incelemede yol gösterici faktör olmuştur. Nitel araştırma yönteminin uygulandığı çalışmada, veri toplama aracı yazarın eserleri olup elde edilen veriler de ise içerik analizi yapılmıştır. Bu yönden bakıldığında özellikle Deli Kurt, Ruh Adam ve Bozkurt romanlarında görülen eski Türk inançları ve kültürüyle ilgili önemli verilerin içerik analizi yapılmıştır. Yapılan bu analizle eski Türk inanç ve kültürünün geçmişten günümüze kadar olan yansımaları değerlendirilmiştir. Türklerin genel itibarıyla İslamiyet'i kabul etmelerine kadar göçebe bir hayat sürdürmeleri, yerleşik hayata sonra geçmeleri (Uygurlar) ve sosyo-ekonomik sebeplerle farklı kültür, medeniyet ve dinlerle etkileşimde buldukları fikri oluşmuştur. Bu çalışmada; yaşam tarzlarının, savaş ve göç gibi faktörlerin ve kültürel ilişkilerin dini inanç ve kültür üzerindeki etkilerini göstermenin yanı sıra Türklerin tarihî süreç içinde yaşadıkları din ve inanışların edebî eserlere yansımaları ve Atsız'ın kültürle ilgili görüşleri dile getirilmek istenmiştir.

ABSTRACT

Hüseyin Nihal Atsız, with his works, is one of the most important thinkers and writers of twentieth century Turkish literature, history and culture. This aspect of Atsız has been a guiding factor in studying his works of theoretical and fictional genre, in terms of ancient Turkish beliefs and culture. In the study, the qualitative research method applied, the data collection tool was the author's works and the data obtained was content analysis. From this perspective, a content analysis was made up about important data on ancient Turkish beliefs and culture, seen especially in the novels Deli Kurt, Ruh Adam and Bozkurt. With this analysis, the reflections of ancient Turkish beliefs and culture from the past to the present were evaluated. It was thought that, until their acceptance of Islam in a mass, Turks led a nomadic life, transitioned to settled life (Uyghurs) and interacted with different cultures, civilizations and religions for socio-economic reasons. In this study; in addition to showing the effects of lifestyles, factors such as war and migration and cultural relations on beliefs and culture, it is aimed to reflect the religions and beliefs accepted by the Turks in historical process on literary works and to express Atsız's views on culture.

Keywords

Atsız, Bozkurtlar, Deli Kurt, ancient Turkish beliefs, culture

Atf/Citation:Toprak, A. (2024). Hüseyin Nihal Atsız'ın Eserlerinde Eski Türk İnançları ve Kültürle İlgili Görüşleri. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1149-1159.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Abdulhamit Toprak, abdulhamit.toprak@gop.edu.tr.

* Bu çalışma, Abdulhamit Toprak'ın Hüseyin Nihal Atsız ve Folklor adlı Doktora tezinden genişletilerek hazırlanmıştır.

1. Giriş

İnsanoğlu tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar pek çok din, inanış ve kültürü benimsemiş veya yaşamak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla kültür ve din, geçmişten günümüze kadar her milletin tarihinde ve yaşamında, toplumsal düzeninde önemli rol oynayan faktörlerden olmuştur. Kültür ve dinin toplum ve insan hayatına bu denli nüfuz etmesi, meydana getirilen birçok eseri etkilemesini veya o eserlere konu olmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle eski Türklerin dinî inanç ve kültürleri birçok esere konu olmuştur. Bahaeddin Ögel Türk Mitolojisi, Yaşar Kalafat'ın Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm-Şamanizm, Abdulkadir İnan'ın Eski Türk Dini Tarihi gibi önemli çalışmalarda da benzer bilgilere yer verildiği görülür. Yine Atsız'ın eserleri de bu bakımdan ele alındığında, eserlerinde kültür ve dinin önemli bir yer teşkil ettiği görülür. Söz gelimi, Atsız'ın eserlerinde eski Türk dinî inançları ilgili bilgi, bunların edebî eserlere yansması ve etkileri, insanoğlunun yaşadıklarının, inandıklarının kurgusal eserlerde ne ölçüde ve hangi amaçla yer aldığı açık bir şekilde görüldüğünü belirtmek mümkündür. Atsız'ın roman ve şiirlerinden hareketle eski Türklerin benimsediği dinler hakkında ayrıntılar verilmiştir. Konuyla ilgili yazılmış kaynaklardan faydalanılarak mukayeseler yapılacak ve Atsız'ın eserlerindeki eski Türk dinî inançları verilecektir.

Farklı türlerde eser veren Atsız'ın roman türünde ortaya koyduğu eserleri, yaşadığı dönemde fikirlerin şekillenmesinde rol oynamıştır. Türk edebiyatının ve tarihinin önemli isimlerinden biri olan Atsız; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dünyaya gelmiştir. Fikirlerini açıkça dile getirmekten çekinmeyen Atsız'ın Türk toplum yapısı üzerine çeşitli türlerde yazılar kaleme aldığı görülmüştür. Birçok yazar ve düşünür gibi Atsız'ın da çevresinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Özellikle yaşadığı döneme damgasını vuran Atsız'ın, günümüzde de benzer şekilde etkisini sürdürdüğü görülür. Atsız'ın tarih, edebiyat, teorik gibi alanlarda yazmış olması, eserlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin Türkçülerinden olan Atsız, eserlerine bu yönünü açık bir şekilde yansıtmıştır. Atsız, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ten sonra Cumhuriyet çağıının Türkçüsüdür. Dolayısıyla üçü de Türkçülüğün temel taşlarıdır (Yıldırım, 2015: 7).

Atsız'ın Bozkurtlar, Deli Kurt Ruha Adam gibi romanları ve teorik eserlerine bakıldığında önemli çalışmalar yaptığı görülür. Eserlerinde akıcı ve açık bir üslup kullanan Atsız'ın Türk tarihine olan ilgisi; eski Türklerin din, inanç ve kültürleri hakkında tarihî romanlar yazmasına vesile olmuştur.

Türk edebiyatına ve tarihine kazandırdığı Türk Edebiyatı Tarihi, Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler I ve II, Âşıkaşaoğlu Tarihi, Oruç Beğ Tarihi gibi eserleriyle Türklerin kültür, folklor ve inancı ile ilgili önemli bilgiler veren Atsız, Türk halk bilimine ve edebiyat tarihçiliğine önemli katkılarda bulunmuştur.

2. Hüseyin Nihal Atsız'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Türkçülüğü ile tanınan Atsız kendinden bahsederken asıl soyadlarının "Çiftçioğlu" olduğunu, Gümüşhane'nin Dorul kazası Midi köyünden olduklarını; ancak köyün sekiz haneli olduğunu ve kendi soylarından kimsenin köyde kalmadığını dile getirir. Akrabalarından bazılarının Yozgat'ın köylerine, kendilerinin de İstanbul'a yerleştiğini söyler. Irkçılığın kendi ata yurtlarındaki atalarından kaldığını ifade eder. Atsız bu ırkçılığın Çiftçioğulları'nın tarihi, oturdukları yerin yakınındaki Rum Manastırının tahribi nedeniyle olduğundan söz eder (Atsız, 2015c: 127). Atsız; Soyadı Kanunu çıktığında kardeşinden ve babasından ayrı yaşadıklarını; birbirlerinden habersiz soyadı aldıklarını, soyadlarının bu nedenle farklı olduğunu anlatır (Atsız, 2015c: 128). Türkçü yönü ve üslubunun sertliği, onun baskılara maruz kalmasına; hatta aile hayatının değişmesine, psikolojik sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. 12 Ocak 1905'te İstanbul'da doğan Hüseyin Nihal Atsız, kardeşi Nejdet Sançar'ın ölümüne dayanamayıp 11 Aralık 1975 tarihinde Perşembe günü geçirdiği ani kalp krizi nedeniyle vefat etmiştir (Atsız, 2015c: 128).

Atsız hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde etkili olan Zeki Velidî Togan'dan tarihçi, Ziya Gökalp'ten ise Türkçü yönüyle etkilenmiştir. Gökalp Türkçülüğün önemli isimlerinden olup bu fikri sistemleştirmeye çalışan fikir adamlarından biridir. Bu özelliği, Atsız'ın Gökalp'ten etkilenmesine neden olmuştur.

3. Eski Türk İnançları

Eski Türk boylarında geleneksel bir yaşam ve örfî anlayışın hüküm sürmesi, Türklerin inanç unsurlarında kağanların büyük rol oynamasına sebep teşkil etmiştir. Kağanlık makamını kutsal algılayan, düşünen ve kabul eden eski Türkler, onları 3anrının bir yardımcısı veya elçisi gibi kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Türkler tarihin

her dönemde kağanlarına saygı duymuş ve onların düşüncelerini önemsemiştir. Gök Tanrı dinine göre Türklerin ana yurtları, Türkler tarafından altın ışığın kutsal bir aşk gecesi yeryüzüne inerek bir bakireyi veya ağacı gebe kılması ile oluşmuştur (Gökalp, 20219: 148). Mitolojik Türk kaynakları ve daha sonraki yazılı kaynaklar Türk kağanlarının göksel ve tanrısal irtibatlarının olduğunu gösterir (Bang- Arat, 1970: 3-7). Göçebe olmaları ve sosyo-ekonomik koşullar Türklerde Gök Tanrı, Şamanizm, Budizm gibi farklı inançların görülmesine neden olmuştur. Eski Türklerin bu yönleri Atsız'ın eserlerinde geniş bir yer bulmuştur. Atsız'ın eserlerinde Türklerin eski dinleri olan Gök Tanrı ve Şamanizm'e ait çeşitli ritüeller, inançlar ve inanışlar göze çarpmaktadır; hatta günümüzde de bu inanç ve inanışlara ait birtakım düşünce ve inanışlara rastlamak mümkündür. Dolayısıyla dinin tarih boyunca insan ve toplum hayatında önemli bir faktör olduğunu, insan ve toplum hayatının dinden çok etkilendiğini, bazı etki ve inanışlarının günümüzde de toplum düzen ve hayatında karşılık bulduğunu söylemek mümkündür.

Din ve kültür birbiriyle ilişkili unsurlardır. Kültürün meydana gelmesinde bulunulan bölgenin coğrafi koşulları, sosyo-ekonomik yapısı, dini ve diğer milletlerle olan münasebetleri etkili olsa da kültürün şekillenmesinde daha çok din ve inanç faktörü etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira kültür; gelenek, görenek, âdet ve örf gibi toplumsal değerlerden müteşekkil bir unsurdur. Kültür; aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş hâlidir (Kaplan, 2005: 16). Kültür; bir inançlar, bilgiler, hisler ve heyecanlar bütünüdür yani maddi değildir (Güngör, 1996:15). Kültür; Bir milletin veya topluluğun genetik olarak elde edemediği; süreç içerisinde elde ettikleri olup aile ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde önemli rol oynayan öğelerden biridir.

3.1. Gök Tanrı

Din; tarih boyunca insan hayatının şekillenmesinde önemli rol oynayan etmenlerdendir. Farklı dünya görüşlerinin, yaşam tarzlarının belirmesinde ve idamesinde büyük bir öneme sahiptir. Türkler tarih boyunca, göç ettikleri yerlerin din, inanış, gelenek, görenek vb. yönlerden etkilenmek durumunda kalmışlardır. Gök Tanrı inancı da bu unsurlardan biridir. Gök Tanrı, Türklerin tarihte benimsediği en eski ve en yaygın dini inançlardandır. Gök Tanrı inancında din adamlarına “kam” adı verilmektedir. Atsız'ın tarih ve edebiyata olan ilgisi nedeniyle ortaya koyduğu eserlerinde, Türklerin eski din veya inançları olan Gök Tanrı, Şamanizm ve bu dinlerle ilgili birtakım inanışlara ve kültürlere yer verdiği görülmüştür.

Gök Tanrı dini, Türklerin Şamanizm'den önceki diniydi. Gök Tanrı dininin özünü oluşturan kozmik hiyerarşi fikri ve Türk mitolojisini oluşturan çeşitli öğelerden de rahatlıkla anlaşılabilirdiği gibi Türk Kağanlarının göksel irtibatlarının bulunduğu olan inanç nedeniyle hem mitolojik Türk kahramanları hem de tarihte yaşadığını öğrendiğimiz kağanların ‘Tanrı’nın Elçisi’ olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Candan, 2002: 24). Eski Türklerde gördüğümüz bu anlayışa Kut anlayışı denir. “Kut” anlayışı; Türklerin Gök Tanrı dinini benimsemelerinde önemli bir faktör olmuştur ve bu anlayışa göre Kağan kutsal niteliklere haiz biri olarak kabul edilirdi. Kağanların Tanrı tarafından görevlendirildiği ve göğün temsilcisi olduğu düşüncesi, Türklerde farklı inançlar görülmesi, onun kutsanmış bir yönetici olarak görülmesini ve söylediklerinin kutsal emir olarak telakki edilmesini beraberinde getirmiştir.

Göktürklerle ait Orhon Kitabeleri'nde geçen ifadelerden Türklerin eski dinlerinden birinin Gök Tanrı olduğunu. ...Üze Kök tengri asra yağız yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış. (Ergin, 2011: 32). Oğuz Kağan Destanı'na baktığımızda da Gök Tanrı inancının varlığından söz etmek mümkündür. Bu kız o kadar güzel idi ki gülse Gök Tanrı (yahut mavi gök) güler, ağlasa Gök Tanrı ağlar durur. Uğuz Kağan onu görünce aklı kalmadı, gitti. Sevdı, aldı (Nur, 2022: 172). Geçmiş atalardan günümüze ulaşan eserler, onların inanç ve yaşantıları hakkında bilgi veren önemli vesikalardır.

Eski Türk dini olan Gök Tanrı dininin ruhsal yönetici mekanizma tarafından oluşturulduğuna inanılırdı. Bu düşünce Göktürk kağanlarına göksel bir nitelik kazandırmıştır. Dolayısıyla halk; kağanlarına kutsallık atfederek kağanlarını Tanrı tarafından çeşitli vasıflarla donatılan bir elçi olarak görmüştür. Bu anlayış, eski Türkleri kağanların benimsedikleri dinleri yaşam tarzı hâline getirmelerine neden olmuştur. Bu nedenle kağanların inandıkları dine, Göktürk halkının da geçmesini beraberinde getirmiştir. Eski Türklerde güneş ve ay kültü, yer-su kültü, dağ kültü, atalar kültü, su kültü, taş ve kaya kültü, ateş kültü, totemizme benzer unsurlar görülmekle beraber, özellikle imparatorluk özelliği gösteren güçlü devletler kurdukları ve Göktürkleri koruduğuna inandıkları Gök Tanrı inanışı görülmüştür (Sezen, 2011: 111).

Türklerin ilk dönemler göçebe ve dağınık bir şekilde yaşaması ve tek çatı altında toplanamamaları farklı dinlere inanmaları ve onları yaşamalarına neden olmuştur. Bu durum Türk dünyasında tek bir dinden bahsetmeyi

imkânsız hale getirmiştir. Birden çok dinî inancın zamanla bir arada görülmesi, Türklerde sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerden farklılığı getirmiştir. Atsız Bozkurtlar, Deli Kurt ve Ruh Adam gibi kurgusal eserlerinde Türklerin eski dinleri olan Şamanizm ve Gök Tanrı dinine ait özelliklere yer vermiştir. Atsız eski Türk inançlarının daha iyi anlaşılması için Türk tarihi ile ilgili bilgilere de yer verme gereği duyararak Türk tarihinin İskitler Dönemi'nden itibaren başladığı yönünde bir görüş ortaya koyar.

Yaşam tarzı din üzerinde her zaman etkili bir faktör olmuştur. Bozkır yaşam tarzının görüldüğü Türklerde, Gök Tanrı dininin tek güç sahibi ve yaratıcı olduğuna inanılır. Gök Tanrı dinine göre bulunulan kültür coğrafyası; iklim, inanç ve kültürün şekillenmesinde önemli yer teşkil eder. Bozkır ikliminin çeşitli yönlerden eski Türk yaşayışı, düşünce tarzı, inancı, dünya görüşüne, örfü ve geleneklerine kısacası kültürüne tesir etmiştir (Kafesoğlu, 1998: 213). Eski Türkler; Gök Tanrı dininin kişilerin hayatlarına direkt müdahale ve nüfuz etme, cezalandırma gücüne sahip olduğuna inanır. Bu nedenle eski Türklerde Gök Tanrı'nın isteklerine karşı gelinmeyeceği fikri hâkimdir. Atsız'ın eserlerine bakıldığında, böyle bir Tanrı düşüncesinin hâkim olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Bozkurtlar adlı eserdeki kahramanlardan biri olan Yüzbaşı Böğü Alp; meydana gelen doğa olaylarının kendi aleyhlerinde gelişmesinin, Gök Tanrı'nın kendilerine yüz çevirmesi sebebiyle gerçekleştiğini ve Gök Tanrı'nın gazabının bir yansıması olduğunu ifade eder. Yıldırımlar ortalığı inettiği, yağmurun çok yağdığı, dolu ve fırtınanın içinde buldukları durumu güçleştirdiğini ve yüz atının karşığı dağa doğru doludizgin at sürdüğünü dile getirir (Atsız, 2015a: 19). Yıldırımların sıklaştığını gören Yüzbaşı Böğü Alp; Tanrı'nın kendilerinden yüz çevirdiğini düşündüğü, ardından haykırarak askerlerden toplanmalarını istediği görülür. İşbara Alp bağıarak Tanrı'nın ya kendilerinden yüz çevirdiğini veyahut kılıçlarını keskin hale getirmek istemesinden dolayı böyle yaptığını söyledi. İşbara Alp burada Tanrı'nın kendilerini cezalandırma ihtimalini de zafer kazandırma ihtimalini de dile getirmektedir; çünkü kılıçların keskin hale gelme ihtimalini, kendileri için müjdeleyici bir işaret olarak görmektedir. İşbara Alp her ne kadar olumlu düşünse de Tanrı'nın onları cezalandırdığı görülür. Bu nedenle İşbara Alp Tanrı'nın, kendilerinden neden yüz çevirdiğini bulmaya ve anlamaya çalışır (Atsız, 2015a: 21). Atsız; Türklerin tarih boyunca dinlerine düşkün olduğunu, bu nedenle yaşadıkları olumlu ve olumsuz her olayın, Tanrı tarafından meydana getirildiğini ve olayların nedenini bulmaya çalıştıklarını söyler. Bozkurtlar romanında İşbara Alp'in, bir arayışa girmesi bununla ilişkilendirilebilir. İşbara Alp, meydana gelen olumsuzlukları kendilerinin Tanrı'nın gazabına uğraması olarak yorumlar. Askerlerden bazılarının atlarının hareket edememesi, bazı askerlerin düşman tarafından öldürülmesi veya Tanrı'nın gazabı nedeniyle ölmesi; meydana gelen olumsuzlukları bu şekilde yorumlamasına sebep olmuştur. Oysaki İşbara Alp'in kılıcı her zamankinden daha çok keskin hâle gelmiştir. Bu durumu Tanrı'nın kendisini affetmesi şeklinde değerlendirir. Ancak kendi aleyhlerine meydana gelen fırtına, dolu ve ölen çerilerine bir anlam veremez. Tanrı hem yarlıyor, hem de kızıyor muydu şeklinde düşünmeye başlamıştı (Atsız, 2015a: 23).

Bazı çerilerin ölmesini Gök Tanrı'nın bir gazabı veya cezalandırması olarak düşünen İşbara Alp; kılıçlarının daha keskin bir hâl almasını, Gök Tanrı'nın kendilerine bir lütfu olarak görür. Gök Tanrı'nın affeden ve rahmet sahibi yüce bir varlık olarak görülmesi, şartların kendi lehlerine dönmesi olarak değerlendirilir. Gök Tanrı kişilerin hayatına genellikle aracısız karıştığı, emirlerine uymayanı cezalandırdığı, kendi emirlerine karşı gelinmeyeceğini söyler (Bozkurt, 1995: 16).

Atsız'ın Bozkurtlar romanı açısından bakıldığında Gök Tanrı'nın İslam dini ile benzer yönlerinin olduğu görülür; çünkü Tanrı'nın, yarattıklarına müdahale etmesi, onları cezalandırması ve ödüllendirmesi İslam dininde de görülen benzer yönlerdendir. Gök Tanrı'nın varlıklar üzerindeki nüfuzunu anlatan Atsız, "Gök Tanrı hem cezalandırıyor hem de affediyor. İşbara Alp'in yıldırımlarla eskisinden daha çok keskinleşen kılıçlarımız ifadesi, Gök Tanrı'nın merhamet edici özelliğini gösterir. Asya'da tarihte görülen Hunlar, Uygurlar, Tabgaçlar gibi toplumlarda Gök Tanrı inancının izlerine rastlandığı, insanoğlunun diz çökerek Gök Tanrı'ya yalvarıp kut istediği görülür. Bu isteğin gerçekleşmesi durumunda atlarının sayıca artacağı ve kişinin uzun ömürlü olacağı düşünülür. Tanrı'nın yalan ve doğru söyleyen kişileri bildiğine kuzgunun niyazının bile Tanrı'ya ulaştığına inanılır (Bozkurt, 1995: 17). İnsan değişme ve etkilenme özelliğine sahip sosyal bir varlıktır. Yerleşik hayatın henüz tam görülmediği, göçebe hayatın egemenliğini sürdürdüğü eski Türkler gittikleri yerlere dinî inançlarını, folklorunu ve kültürlerini de taşıyarak birtakım izler bırakmışlardır. Asya'da görülen bazı topluluklarda da Gök Tanrı dinine ait birtakım dinî inançların görülmesi yerleşik olmayan yaşam tarzının getirdiği bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Gök Tanrı dinini benimseyen topluluklarda Tanrı olağanüstü özellikleri olan ve her şeyi bilen üstün bir varlık olarak düşünülür. Gök Tanrı dininde "Atalar Kültü, Yer-Su, Yada Taşı" gibi kavramlar

göze çarpan kültler veya dinî öğelerdir. Türklerin eski dini olan Gök Tanrı dininin daha iyi anlaşılması için “Atalar kültü, Yer-su kültü ve Yada Taşı” gibi unsurları açıklamakta yarar vardır.

3.1.1. Atalar Kültü

Gök Tanrı dininin Atalar kültüyle Atsız'ın eserlerinde yer aldığını görülür. Atalar kültü; yaşarken ruhsal yönleri kuvvetli olan ataların ölümlerinden sonra kendi halkını koruma güdüsü ve gücünün süreceği inanç ve düşüncesine dayanmaktaydı (Candan, 2002: 30). Atalar kültü, ölmüş ataları tazim ve onlar için kurbanlar sunma, inanç ve âdetidir. Ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, onlara karşı duyulan minnet duygusu, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır (Artun, 2014: 131). Atalar kültüründe, ölen ataların; ruhlarının hâlen yaşadığı ve kendi toplumlarıyla ilişkilerinin sürdürdüğüne inanılırdı.

Ölen ataların yaşamları devam eden kişileri etkileyebileceği düşüncesi, onlara daha çok saygı duyulmasını sağlamıştır. Atsız'ın Bozkurtlar adlı eseri bu anlamda önemlidir. Söz gelimi, bu eserde Kür Şad ve arkadaşları ölmelerine karşın ruhlarının onların yardımına geldiği görülür, bu olay atalar kültürünün varlığını sürdürdüğünü gösterir. Eserde Çinlilerin korkmasından dolayı dışarı çıkamaması, şehitlerin dışarıda olmalarına ve varlığına (atalar kültü) bağlanır. Kür Şad'ın kanlar içindeyken haykırması ve kırk şehidin Kür Şad'ın nidasıyla Tanrı Dağı'na yürümeleri, hem kırk şehidin hem de diğer atalarının ruhlarının başında Alper Tunga'nın olması atalar kültürünün eserde önemli bir şekilde yer aldığını gösterir (Atsız, 2015a: 422- 423). Kür Şad ve şehit kırk arkadaşının mücadeleleri Göktürklerin savaştaki çerilerine hem cesaret vermiş hem de rehber, ilham kaynağı ve yardımcı olmuştur.

Bozkurtlar romanında kırk daha sonra yüz binlerce şehidin Göktürk çerilerine yardıma gelmesi, Atsız'ın atalar kültürüne eserlerinde yer vermesine başka bir örnektir. Eski Türklerin, ölen atalarının ruhlarının yaşadığına inanması onlara saygı gösterilmesini ve onlar adına kurbanlar kesilmesini beraberinde getirmiştir. Eski Türk toplulukları arasındaki en eski inançlardan biri olan Atalar kültü, Atsız'ın sadece romanlarında değil, aynı zamanda şiirlerinde de görülür. “Yakarış” adlı şiirinde Atalar kültürüne dair şu örnek göze çarpmaktadır. Ulu Tanrı! Kür Şad'ın yenilmeyen ruhunu Yüce Tanrı Dağında biraz daha barındır (Atsız, 2017: 7). Kür Şad'ın yenilmeyen ruhu ifadesiyle, Kür Şad'ın cesur ve kahramanlık yönleri görülürken, Gök Tanrı'dan, Kür Şad'ın ruhunun Tanrı Dağı'nda biraz daha barındırmasını dilemesi de, Kür Şad'ın ruhen atalar kültürünün özelliklerini yansıttığını göstermektedir.

Destanlarda rastlanan “mağara” motifinin de Atalar kültü ile ilgili olduğu görülür. Atalar kültü ile ilgili unutulmaması gereken bir diğer husus mağaranın Türkler için önemli olduğudur; çünkü Türkler “ay-ata” dedikleri ilk atalarının bir mağarada dünyaya geldiğine inanmaktadır (Güzel, 2012: 108). Mağara; destan, masal, halk hikâyesi gibi birçok Halk edebiyatı anlatısında geçer. Örneğin, Dede Korkut Hikayeleri'nde Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü destanda, Basat ve Tepegözün asil mücadelesinin mağara içinde devam ettiği görülür. Dede Korkut'ta geçen şu ifadeler “mağara” motifi ile ilgili önemli bilgiler verir. Basat'ın sıçrayarak mağaraya düşmesi, Tepegöz'ün Basat'ın mağarada olduğunu bilmesi/anlaması, ayaklarıyla mağaranın kapısını kapatması mağaranın önemini ortaya koymaktadır (Ergin, 1964: 89). Basat'ın mağaraya sığınarak kurtulması ve bu durumun yeniden doğuşun simgesi olması nedeniyle mağarayı önemli bir varlık mekânı haline getirmiştir. Bu efsanenin, diğerlerine kıyasla farklı olduğu görülmektedir. “Kurttan türeme” ve “Mağaradan çıkma” efsanesi, Göktürklerde resmî olarak kabul edilen bir “Devlet mitolojisi” olarak değerlendirilirdi (Ögel, 2010: 25). Mağara Türk destanlarında daha çok saklayarak koruyan, besleyen ve tedavi edici özellikleri ile bilinen ve bu nitelikleriyle Türklerin efsanevî ve mitik anlatılarında kutsal olarak anılan mekândır.

Mağara, Türklerde dinî anlamda da önemli bir yer tutar. Battal Gazi Destanı'nda “mağara”ya dinî bir işlev yüklendiği görülür. Şam dağlarında avlanan Hüseyin Gazi'nin bir geyiğin peşine düşüp geyiği takip etmesi ve mağarada Battal Gazi'ye verilmek üzere Allah tarafından yerleştirilen at, süngü; Hz. Âdem, Hz. Davud, Hz. İshak ve Hz. Hamza'ya ait önemli eşyaları vardır (Özçelik, 2009: 23). Mağara gerek eski Türk tarihi gerekse dinî açısından önemli olan bir korunak veya mekân olmuştur.

Mağaranın bazı Peygamberlerin emanetlerinin saklandığı yer işlevi ile kullanılması ve Hz. Muhammed'e ilk vahyin indiği yer olması nedeniyle İslami açıdan da önem teşkil eder. Örneğin Hira Dağı Hz. Muhammed'e ilk vahyin geldiği mağaranın bulunduğu dağdır (Günel, 1998: 121). Fizyolojik ve psikolojik olarak insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılayabilen mağaralar; geleneksel, mitolojik, dinî efsane ve hikâye gibi pek çok anlatının içinde yer almıştır.

Atsız'ın hayatının son zamanlarında yazdığı zirve eserlerinden biri olan Ruh Adam'da da Atalar kültürünün varlığına rastlanmıştır. Selim yaprağı çeviren kim diye başını kaldırınca karşısında arkadaşı Şeref'i gördü. Şeref'in gözleri ıslaktı...Şeref'in kalbi kanıyordu. O zaman Pusat ciddileşti. Niçin Şeref, niçin diye sordu...Pusat! İçinden gelen bu aksi dürtüş nedir? İki bin yıl sonra da aynı delişmenlikle yaşamak sana yakışır mı?...Kendine gel, iradeni takın, aklını kullan. Şeref kapıyı açmadan birdenbire orada kayboldu (Atsız, 2015g: 207-209). Yüzbaşı Şeref'i temsili tip yapan temel özellikler Selim Pusat'ın yargılandığı ilahî mahkemede bulunması ve normalde ölü iken romanın birçok yerinde canlı olarak görülmesidir. Yüzbaşı Şeref, romanın neredeyse tamamında ölü olmasına rağmen olay örgüsü içerisindeki en canlı tiptir. Şeref Bey romanda, gerçek dünyada ve doğaüstü olayların içerisinde var olmasıdır (Evis, 2012: 255). Atalar kültürünün günümüz edebiyatında bazı araştırmacılarca tip olarak adlandırıldığı görülür. Bu niteleme Atalar kültürünün ancak isim değiştirmiş şekli olarak değerlendirilebilir.

3.1.2. Yer-Su Kültü

Su hayattır ve yaşamın simgelerinden biridir, bu nedenle insanoğlunun su ile ilişkisinin uygarlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkün. Kozmogoni simgesi ve tüm tohumların taşıyıcısı olan su, olağanüstü bir madde olması nedeniyle derman olma, iyileştirme, gençleştirme ve yaşamı sonsuz kılama özelliklerine haiz dört unsurdan biridir (Eliade, 2003: 200). Toprak ve su her dönem önemini koruyan unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır. Dört temel unsurdan ikisi olan toprak ve su; her canlı hayatının devamı için başta gelen unsurlardan biri olmuştur. Bu nedenle hem eski Türk metinlerinde, hem de günümüzün pek çok metninde yer verilmiştir. Hayatın başlangıcını ve kaynağını ifade eden su Furkan suresi 54. Ayette şöyle anılır. O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir. Rabbin, her şeye hakkıyla gücü yetendir (Altuntaş ve Şahin, 2011: 399). Eski Türklerde Anâsır-ı Erbaa (dört unsur); toprak, su, ateş, hava şeklinde kendini göstererek bütün uygarlık tarihlerinde ve toplumlarda önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Geçmişten günümüze kadar su; insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri olmuştur. Su, bu özellikleri bakımından milletlerin mitolojilerinde ve edebiyatlarında önemli bir yere sahiptir. Suyun hayati önemde oluşu, onun tabiatla anılmasını beraberinde getirmiştir.

Yer-su, mitolojiye göre dağlardan ve ormanlardan meydana gelen ve üstünde yaşanan yerdir yani yeryüzüdür (Korkmaz, 2012: 233). Tarih boyunca Toprak ve su; her milletin hayatında mühim bir yeri olan, yaşamsal birer öge gibi değerlendirilmiştir. Semavî menşeli olarak kabul edilen Umay; kadın, ana ve çocuk Tanrıçası olarak kabul edilir. Yer-su tapınması çerçevesinde, insanların tamamının koruyucusu olan, bilhassa Ötügen topluluklarına yardımcı olan Tanrıça Umay'ın Gök Tanrı'yı temsil ettiği ve prensesi temsil edilen tanrıça olduğu söylenir. Umay'a ilişkin bilgilere Orhun Yazıtları ve Divan-ı Lügati't- Türk adlı eserlerde rastlanır (Korkmaz, 2012: 220-221). Bu eserlerin Türk inanç ve kültür tarihi bakımından önemli kaynaklar olması ve Umay'a ilişkin bilgilerin bu eserlerde varlığı, Eski Türklerde Umay'ın önemli bir yerinin olduğunu gösterir. Tarih boyunca, her milletin yerleşim alanlarının verimli toprakların bulunduğu yerler ırmak kenarları veya yakınları olmuştur. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamaları için bu, zorunluluk olarak görüldüğünden toprak ve suya olan bağımlılığı ve bunlara atfedilen kutsallığı beraberinde getirmiştir. Tarım arazilerinin sulak yerlere yakın olması da toprak ve suyun önemini göstermesi bakımından önem teşkil eder.

Göçebe hayat ve ticari ilişkiler çoğu zaman medeniyetlerin ve kültürlerin birbirlerinden etkilenmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Eski Türklerin Gök Tanrı dinine inanması, Umay, Yer-suya değer vermesi, Atsız'ın Bozkurtlar adlı eserinde Gök Tanrı dininin bir simgesi olan Umay'ın görülmesine neden olmuştur. Bu bakımdan Türk tarihine çeşitli yönlerden değindiği Bozkurtlar romanında Atsız, Türklerin yaşam tarzı, inanç, dünya görüşleri ve tabiat ile ilgili mücadelelerinin yanı sıra Türklerin manevi özelliklerini yansıtan, temsil eden öğelere de yer verdiği görülmüştür. Tarihçi kimliği sayesinde eski Türk inançlarına romanlarında yer vermiştir. O gündün bugüne çok zaman geçmiş, güz olup da aşiret buradan kışlığa indiği zaman sevdalılar bu pınarın başına gelirler, sabaha kadar dua edip dileklerinin gerçekleşmesi için yalvarırlar (Atsız, 2015b: 65). Eski Türklerin Gök Tanrı dinine göre; Umay, bazen bir hamî bazen de bir yol gösteren ve yardımcı olarak karşımıza çıkmıştır. Göktürkler ait Orhun Kitabeleri'nde yer-su ruhların önemi daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Göktürklerin; mukaddes yer-su-ıduk yersub- kavramıyla hem koruyucu iyeleri hem de yaşadıkları mekânı ifade ettikleri görülmektedir. Bu kutsal yer- su ruhları, Göktürklerin kaderini tayin etmektedir. Göktürkler "yer-su" denilen ruhları Türk yurdunun koruyucusu sayarlardı (İnan, 1976: 204). Yer-su kültürü; Atsız'ın eski Türk inançlarına yer verdiği Deli Kurt adlı romanında da görülmektedir. Deli Kurt romanında sevdalılarının

dileklerinin kabul olması için pınar başına gidip dua etmeleri yer-su kültürünün varlığına örnek olarak göstermek mümkündür (Atsız, 2015b: 65). Atsız Deli Kurt romanında yer-su kültürünü; âşıkların pınar başına gidip dua etmesiyle vermiştir. Ayrıca âşıkların “pınar” başında dua ederek birbirlerine kavuşmaları da yer-su kültürünün kutsallığını gösterdiği ifade edilebilir; zira pınar başında edilen duaların; yer-su kültürü nedeniyle kabul olduğu/olacağı inancı söz konusudur. Bu inanış; Türklere Şamanizm’den kalmadır. İslam dinine göre pınarın başında edilen duaların kabul edileceğine dair bir inanç söz konusu değildir. Günümüzde benzer şekilde görülen inanışların ve batıl inançların, Türklerin daha önce kabul ettikleri dinlerden kalma inanışlar olduğu söylenebilir; çünkü yaşanan çoğu olay gibi, çoğu din ve inanış da kendinden geleceğe izler bırakır. Günümüzde birçok batıl inancın temelinde eskiden kabul edilen dinlerin ve inanışların etki ve izlerinin olduğundan söz etmek mümkün.

3.1.3. Yada Taşı

Yada taşı eski Türklerin inanç ve efsanelerinde yer alan önemli unsurlardan biridir. Yada taşına kutsallık atfeden Eski Türkler; bu taşın büyüsel ve tabiatüstü özellikler taşıdığını, yağmur yağdırma ve doğa olaylarını etkileme gibi niteliklerinin bulunduğunu düşünürdü. Türk boylarında çok eski devirlerde yaygın olan düşünceye göre büyük Türk Tanrısı, Türklerin cediti âlâsına Yada (yahut cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan ettiğini ve bu taşla çeşitli meteorolojik olayları (yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına) meydana getirebileceğini söyler. Türk kam ve komutanlarının ellerinde her dönemde bulunan Yada taşının; Şamanizm’e inananlara göre bugün de büyük kam ve Yadacıların ellerinde bulunduğu söylenir. Yada taşı; Türk kültür ve edebiyatını da etkilemiş bu nedenle Türk folklorunun bilinen ve yaygın unsurlarından birisi durumuna gelmiştir. Eski Türk inanışına göre Yada taşını elde eden kişinin, bu taş ile istediği zaman pek çok meteorolojik olay meydana getirebileceğine inanılır. Yada taşı kelimesini “Abuşka” lügati şöyle açıklar: Yağmur boncuğu olarak adlandırılan bir nesne olduğu ve ona sürülen kurban kamı ile yağmur yadırır (İnan, 1986: 160-165). İslami Dönem ilk eserlerinden olan Divan-ı Lügati’t- Türk’te Yada taşına şöyle yer verilmiştir. Kimin bile qoş bolsa yaşın yaqm âs: Kimin yanında qâş [saydamımsı, pürüzsüz ve beyaz bir taş, mühür yüzüğüne takılır (Yada taşı) varsa ona şimşek değmez - çünkü bu taşın doğasında insanı şimşekten koruma vardır (Kaşgarlı, 2005: 671). Eski Türklerde Yada taşı, Türkleri çeşitli doğa olaylarından koruyan ata armağanı kutsal bir taş olarak görülmüştür.

Yada taşının kutsal ve sihirli bir taş olduğuna ve eski Türklerin bu taşın kendilerine atalarından bir armağan olarak kaldığına inanmaları, taşın önemli kişiler tarafından kullanılmasını ve onlarda bulunmasını beraberinde getirmiştir. Türklerin hayatında önemli bir yeri olan Yada taşı hakkında çeşitli Türk efsanelerinde de bilgiler mevcuttur. Yada taşı ile ilgili olarak, zengin mitolojik bilgiler bulunmaktadır. İslamlaştırılan kimi efsanelere göre Nuh peygamberin Tanrı’dan oğlu Yafes’e bir dua etmesi, bu duayla yağmur yağması dileğinde bulunduğu ve Tanrı’nın Nuh’un bu dileğini kabul ettiği ifade edilir. Bunun neticesinde Yafes’in dua etmeyi öğrendiği ve öğrendiği duayı bir taşın üzerine yazıp boynuna astığı, Nuh’un oğullarının bu taşın varisi olduğu kabul edilir (Korkmaz, 2012: 228- 229). Yada taşı Milletlerin ve toplulukların tarihi, dinî, edebî ve mitolojik vesikaları olan efsanelerde önemli yer teşkil eder. Söz gelimi Moğollarda Yada taşının varlığı, efsanelerden öğrenilmiştir. Yada taşı ile ilgili en yaygın Şamanist inanışlar, taşın yağmur ve dolu yağdırma, fırtına çıkarma özelliğine sahip olduğudur. Bu inanış zamanla Şamanlığın önemli bir geleneği olmuştur. Şamanlığın bu geleneğine göre savaş ve yağmurun meydana geldiği, fırtınanın koptuğu düşünülür. Göktürk Hakanlarının da bu taşla yağmur yağdırdığı ve yel yarattığı günümüze ulaşan Çin kaynaklarından öğrenilmektedir (Bozkurt, 1995: 172). Tarihte Türkler Yada taşına nasıl bir anlam yüklemişlerse Atsız’ın da Deli Kurt romanında da benzer bir anlam yüklediği görülmüştür. Bu nedenle Atsız’ın, Türk tarihi, Türklerin sosyal ve dinî hayatı hakkında önemsenecek bir bilgiye sahip olduğu belirtmektir. Atsız, eserlerinde eski Türk yaşam tarzını verirken onların Yada taşıyla ilgili yaklaşımlarını kurgulayarak vermeye çalışmıştır. Gökçen’in bir taşı varmış. Gökçen’in teyzesinin Gökçen’e gizli bilgiler öğrettiği ve Yağmur yağdıran taşı teyzesinin verdiği söylenir (2015b: 111-112). Burada Yada taşının Göktürklerde olduğu gibi bir miras veya armağan olarak Gökçen Kız’a atalarından kaldığı anlaşılmaktadır. Bu bizim soyumuzun bilgisidir. Bize Irkiloğlu derler. Yağmur yağdıran taş da atalarımızdan kalmadır (2015b: 148). Uygur kızı olan Gökçen’in yağmur yağdırdığı taş, Yada taşıdır. Eski Türklerde kar ve yağmur yağdıran Yada taşının, Deli Kurt romanında, Gökçen kıza atalarından kaldığı görülmektedir. Gökçen kız, Atalar kültürünün, dolaylı olarak bir ifadesidir. Atsız’ın Yada taşına yer verdiği Deli Kurt romanında bu taşın tılsımlı taş olduğu söylenerek ona farklı bir anlam ve işlev yüklendiği görülür. Daha önce Yada taşının çeşitli doğa ve meteorolojik olaylara neden olduğunu ifade edilmişti; ancak Deli Kurt romanında Atsız’ın; bu

tılsımlı Yada taşını), bilinmezliklerle dolu öte alemde (gaipten) haber vermek gibi işlevlerle kullandığı görülmüştür. Yada taşı bize atalarımızdan kalan ve kutsal bir nesne olarak kabul gören bir taştır (Atsız, 2015b: 196). Yada taşının Türklerde kutsal olarak değerlendirilmesi ona yüklenen işlevlerden ve atalardan kalma bir miras olarak görülmesinden kaynaklanır.

4. Şamanizm

Şamanizm kutsal herhangi bir kitapta olmayan, sihir ve büyüye dayanan ve Türklerin Gök Tanrı'dan sonraki en eski dinlerinden biri olarak kabul edilir. Şamanizm'in kesin bir tarih olmasa da ilk olarak anaerik dönemde ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Şamanizm, Milat'tan önceki yıllardan günümüze Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların, İç Asya ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu, 2010: 15). Kam; daha çok babadan oğula geçen, ağır hastaları iyileştiren, aile saadetini tesis etmek için törenler düzenleyen kişi ve din adamıdır (Kalafat, 2004: 48). Şamanist inanç ve uygulamaların yerine getirilmesini sağlayan ve teşvik eden ruh avcısı kişiler olan kamların; hem din adamı ve hekim hem de üfürükçü ve Tanrı ve insan ilişkilerinde rol alan ruhani bir kişi olduğunu ifade etmek mümkündür.

Şaman çoğu kez büyücü biri olarak tercüme edilmiştir; ama büyücüden farklı olduğu, bilgin-büyücü denebileceği, Tunguzcadan gelmiş olabileceği, Yuçen dilinde Şan-man sözcüğünün, "büyücü" anlamına geldiği ve bütün toplumlarda müşterek bir tip olduğu, fakat en çok Türk ve Moğol toplumlarında yoğunlaştığı söylenir (Sezen, 2011: 109). Türklerin en eski dinî inançlarından olan ve etkisinde kaldığı dinlerden biri de Şamanizm'dir. Türklerin Şaman inancına göre yaşamaları; İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra bile Şamanizm'in etkisini sürdürmesine neden olmuştur. Türk inanç, folklor ve kültüründe Şamanizm'e ait izlere rastlanması bu sebeplerle açıklanabilir. Tarih boyunca farklı dinlere inanan Türkler, İslam dinine geçtiklerinde Şamanizm'den de bazı inançları yeni dinlerine taşımışlardır (İnan, 1986: 204). İslam'a uygun olmayan ama Türk kültüründe günümüzde de görülen ve benimsenen birtakım inanışların Şamanizm'e ait inanışların bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Şamanizm'den günümüze kadar gelen bazı ananelerin veya yaşam tarzı ile ilgili normların dinî uygulamalar olarak kabul edildiği ve günümüzde bunların çoğu daha çok halk inanışı olarak karşımıza çıktığı görülür.

Tarih boyunca savaş, göç ve ticari sebeplerle dinler arasında etkileşim görülmüştür. Toplamların daha önce benimsedikleri din veya inançları terk etmesi oldukça güçtür. Alışkanlık halini almış ve artık toplumun ananelerine nüfuz etmiş veya yaşam tarzı olmuş fikir ve inançların tümüyle terk edilmesinin güç olduğunu ve zaman aldığı söylemek mümkündür. Bu durum İslamiyet'i benimseyen insanların hayat tarzında ve dinî inançlarında daha önce kabullendikleri dinlere veya Şamanizm'e ait inanç ve geleneklerin, hayat tarzlarının görülmesine neden teşkil etmiştir.

İslam; bir millet, kavim, boy, devlete özgü bir din olmayıp evrensel bir dindir. Bu nedenle İslam'ın mesajları ve davetinin tüm toplumlar için olduğunu söylemek mümkündür. Bu özellik İslam'ın benimsenmesi veya Müslüman olmak için kişinin ırkının önemli olmadığını ve İslam'ın âlemşümul bir din olduğunu gösterir. Söz gelimi Türkler daha önce çeşitli sebeplerle farklı dinleri kabullenmiş, yaşamış; ancak daha sonra İslam'ı kabul etmişlerdir. İnsanoğlu yaratılışı itibarıyla değişime açık varlıklardan biridir. Bu özelliğin yanı sıra insanoğlunun değişen koşulları ve bakış açıları, dinî inançlarında değişiklikler olmasını beraberinde getirmiştir. Türklerin daha önce Mani, Gök Tanrı ve Şamanizm gibi dinleri benimseyip sonradan İslam'a geçişleri bunun bariz örneklerindedir; ancak Türkler İslam'ı kabul ettiklerinde daha önceden benimsedikleri dinlerden bazı inanış, gelenek ve ritüelleri beraberlerinde getirmişlerdir. Bu durum İslamiyet'in egemen olduğu toplumlarda İslam diniyle ilgisi olmayan bazı halk inanışlarının ve batıl inançların görülmesinde etkili olmuştur.

Halk bilimciler tarafından tespit edilen alkarısı efsanesinde, uzun ömürlü olması için çocuklara Yaşar, Durmuş, Satılmış, Satı... gibi adlar vermek Şamanizm'in günümüzde görülen âdet veya inanışlarından (İnan, 1995: 207). Atsız'ın eserlerinde de Şamanizm'den kalma âdet veya inanışlarını şu cümlede görmek mümkün. Hele Deli Kurt o kadar başkalaşmış, vakarlı durumu ile öyle olmuştu ki Satı Kadın, nazar değmesin diye omuzuna mavi boncuk dikmeğe mecbur kalmıştı (Atsız, 2015b: 46). Nazar inancı ve nazar boncuğunun Şamanizmle ilişkisinin olduğu söylenir (Ekici ve Fedakâr, 2014: 45). Deli Kurt romanındaki Satı Kadın'ın uzun ömürlü olduğu anlaşılmaktadır. Halk bilimciler tarafından Alkarısı adlı efsanede belirlenen Satı, Durmuş ve Yaşar gibi ad alan kişilerin uzun ömürlü olduğu görülmüştür. Günümüzde bu adları kullanan kişilerin varlığı ve Atsız'ın eserindeki bu adların varlığı; insanoğlunun uzun ömürlü olma isteğinin bir tezahürü olduğu dile getirilir. Bu

isimlerden günümüzde modern hayatın egemen olduğu toplumlarda söz etmek zordur; ancak günümüzün geleneksel toplumlarında az da olsa görülür. Bu adların kullanılması ve bu ada sahip kişilerin ömrünün uzun olacağına inanılması eski Türk inanışları nedeniyledir. Gerek yakın geçmişte gerekse günümüzde çocuğu birtakım olumsuzluklardan koruyarak uzun ömürlü olmasını sağlama düşüncesiyle başka adlar verildiğini de ifade etmek mümkündür. Uzun zaman sonra sahip olunan çocuğu nazardan, kem gözlerden ve kötücül güçlerden korumak için erkek çocuğa kız adı, kız çocuğa erkek adı verilmesi de aynı kaygıdandır. Bu amaçla verilen isimlere çocuğun buğday misali güçlü, dayanıklı, sağlam ve ömrü uzun olması dileğini ifade eden ve çocukları yaşamayan aileler tarafından seçildiği düşünülen 'buğday' ve 'sağlam' anlamına gelen Buday Bek adının verilmesi örnek gösterilebilir (Dündar, 2022: 253). Nitekim En'am suresi ikinci Ayet-i Kerime'de insanın eceli ile ilgili şu ifadeler yer verilir. O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de O'nun katındadır. Siz ise hâlâ şüphe ediyorsunuz (Altuntaş ve Şahin, 2011: 139). İslam dininde genel itibarıyla isme bağlı olarak ömrün uzun veya kısa olmasından bahsedilmez. Herkes için önceden tayin edilmiş bir ömür olduğu ifade edilir. Verilen isimle ömrün uzun olacağı düşüncesi Türklerin eski inanışlarının bir yansımasıdır.

Eserlerinde mitolojik öge ve varlıklara yer verdiği daha önce de görülen Atsız'ın eserlerinin bu yönünü besleyen en önemli kaynağı teorisyen ve Türkolog olmasıdır. Atsız'ın Deli Kurt romanında mitik öğelere yer verdiği görülmüştür. O adam elmayı ikiye bölmüş, yarısını yörüğe, yarısını karısına yedirmiş. Çocuğunuz olur deyip sırollmuş. Meğer o adam Hızır'mış (Atsız, 2015b: 63). O, Türk tarih, kültür ve edebiyatına önem veren ve bu hususta fikir yürütebilecek kadar teorisyen ve bir ideologdur. Her milletin hayatını idame edebilmesi için bir ülküye sahip olması gerektiğini ve bu ülkünün teferruatta değişse bile ana hatlarıyla aynı olacağını söyler. Her esir milletin ilk ülküsünün istiklalini kazanmak, her müstakil milletin ilk ülküsü de henüz esir yaşayan kardeşlerini kurtarmak olduğunu dile getiren Atsız; millî ülkülerin üç merhaleden oluştuğunu ve bunların iç içe geçen istiklal, millî birlik ve fütühat olduğunu belirtir (Atsız, 2015d: 123). Atsız'ın bu fikirleri insanlar üzerinde büyük yankı uyandırmış, gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde etkisi devam etmiştir.

5. Kültür

Kültür toplum, aile ve birey hayatında önemli yeri olan maddi ve manevi öğelerdendir. Kültür, bir milletin din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir bütünüdür (Gökalp, 2016: 21). Kültür; milleti, millet yapan millî, maddi ve manevi değerler bütünü olup soyut bir değerler, tutumlar, zihniyetler ve teknikler toplamıdır (Bostancı, 1992: 37). Geçmişten günümüze kadar alışlagelen davranış, değerler ve tutumların birikimi olan kültür; çağın niteliklerine, olaylarına, sosyo-ekonomik gelişmelerine paralel olarak değişme özelliği gösteren bir unsurdur. Bu açıdan ele alındığında teknolojik gelişmeler, yaşam tarzlarındaki değişiklik, şehirleşme ve apartman hayatının yaygınlaşması gibi faktörlerin kültürün değişmesi üzerinde etkili olan faktörler olduğu göze çarpar. Kültür; toplum ve insanla ilgili maddi ve manevi birçok değeri bünyesinde barındıran değerler sistemi olması nedeniyle, toplum ve insan hayatının düzenlenmesinde ayrı bir yere sahiptir. Kendi içinde bir bütün olan toplumda ve kültürde meydana gelen bir gelişme ve değişim birbirini karşılıklı olarak etkiler; çünkü göç, doğal afet, neslin yenilenmesi, savaşlar, teknolojik ve ekonomik gelişmeler, şehir hayat tarzının yaygınlaşması değişim ve dönüşümü üzerinde rol oynayan ortak faktörlerdendir.

Teorisyen ve ideolog olan Atsız'ın, kültürle ilgili önemli görüşlere yer verdiği görülür. Kültürle ilgili görüşlerinde "millî" bir tavır sergilediği görülen Atsız, Türk kültürüne sahip çıkılması ve onun millîleştirilmesi gerektiğini belirtir. Atsız; kendi millî folklorik oyunlarımızın yetişen yeni nesle öğretilmesi üzerinde önemle durarak kültürün gelecek nesle aktarılmasının öğretilmesiyle mümkün olacağını düşünür. Onun bu yönünün Türkcülüğünden ileri geldiğini söylemek mümkündür.

Atsız; Batı'dan gelen oyunlar ve türler yerine, Türk milletinin bilgi ve birikimlerinden beslenerek günümüze kadar gelen, onların bize miras bıraktığı Karagöz ve Orta oyununa yönelmek gerektiğini dile getirir. Ata spor ve oyunlarımızdan olan ok atma, cirit ve kılıç kullanma varken Batı ürünü baleye yönelmemeyi savunur. Hatta bir erkek oyunu ve kendi kültürümüzün mirası olan zeybek oynamak dururken Batı oyunu olan balenin bir kız oyunu olduğunu ve oynanmasını hoş karşılamadığını belirtir. Uzun zaman önce Batı'dan kültürümüze geçmiş oyunlara rağmen millî oyunlara öncelik verilmesi gerektiğini dile getirir (Atsız, 2015d: 277). Neden Karagöz ile Orta Oyunu aklınıza gelmiyor da önce tiyatroyu düşünüyorsunuz? Neden aklınıza cirit, okçuluk, binicilik, kılıç gelmiyor da bale geliyor? Niçin erkek oyunu olan Zeybeğe el atmıyorsunuz da kız oyunu olan baleye

yöneliyorsunuz? (Atsız, 2015f: 277). Uluslar arasında kültürel yönden bir etkileşim olsa da her ulusun kendi millî değer ölçülerinden oluşan bir kültür birikiminin olması, o milletin ahlaki, politik, sosyal ve ekonomik bakımdan gelecek nesillere aktarabileceği bir kültürü için önem arz eder.

Türkler binlerce yıllık köklü bir geçmişi ve kültürü olan bir millettir. Bu nedenle Atsız, Türk kültürünün kendine yeteceğini, Firenk kanunlarıyla yönetilemeyeceğini ve Türk milletinin kendi kültürünü yaşayıp koruduğu sürece Türkleşeceğini ve berhudar bir hayat sürdüreceğini söyler (Atsız, 2015d: 377). Atsız, her platformda fikirlerini açıkça dile getiren ve kültürün milli olması yönündeki fikirlerini büyük bir cesaretle açıklayan Türk edebiyatı ve tarihinin önemli ideolog ve Türkologlarındandır.

Binici millet oldukları için çocuklar küçük yaşta iken koçlara binerek biniciliğe alıştırlardı. Koçlara binen bu çocuklar yay ve okla kuş ve sıçan avlarlar, biraz büyüyünce de tilki ve tavşan avlayarak etlerini yerlerdi... Bollukta yalnız avla meşgul olurlardı (Atsız,2015e: 41). Türk kültüründe ata sporları önemli yer teşkil eder. At binme, ok atma, avcılık ve güreş ata sporlarından bazılarıdır. Göçebe hayat ve yaşam tarzının bir gereği olarak eski Türkler kendilerini savunmak veya savaşçı kabiliyetlerini artırmak, ihtiyaçlarını gidermek ve hoşça vakit geçirmek için ata sporlarını icra etmişlerdir. Eski Türklerin savaşçı özellikleri, geçmişten günümüze kadar atın önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Aynı şekilde güreş de günümüzde hâlâ varlığını sürdüren ata sporlarındandır. Türk edebiyatı tarihine bakıldığında ok, yay ve avcılık gibi ata sporlarının edebi eserlerde motif olarak kullanıldığı görülür.

6. Sonuç

Türk edebiyatının yirminci yüzyılda yetişmiş ve bu yüzyıla eser ve fikirleriyle damga vuran Atsız şiir, roman, hikâye, makale, tarih gibi tür ve konularda eserler ortaya koymuş yazar, teorisyen ve ideologlardan biridir. Teorisyen, tarihçi ve Türkolog kimliği ile tanınan Atsız daha çok Türkçü fikirleriyle ön plana çıkar; kültür üzerine ortaya koyduğu görüşleriyle kültür ve folklor kimliği olan bir yazardır; çünkü o, romanlarında Türk folklor ve kültürüne, teorik eserlerinde ise çeşitli görüşlerine yer vererek katkıda bulunmuştur. Bu nedenle onun bir kültür ve folklor elçisi olduğunu söylemek mümkündür.

Atsız'ın bir diğer yönü ise eserlerinde eski Türk inanç, inanışlarına ve bu inanışlara bağlı kültürel yer vermesidir. Türklerin yaşam biçimi ve devlet töresiyle ilgili önemli bilgilere yer veren Atsız, kültür ve folklorun milli olması gerektiği üzerinde önemle durmuştur. Atsız'ın eski Türklerin Gök Tanrı, Şamanizm ve bunlara bağlı kültürel yer verdiği eserlerinde teorisyen kimliği daha açık bir şekilde görülmüştür. Bozkurtlar, Deli Kurt, Çanakkale'ye Yürüyüş Türklüğe Karşı Haçlı Seferleri ve Yolun Sonu adlı eserlerinde edebiyat, tarih ve din gibi beşeri bilimlerin birbiriyle ilişkili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Atsız'ın kültürle ilgili dile getirdiği görüşlerinin günümüzde de geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Onun kültürel yaklaşımı, kültür tanımlaması ve onun korunması hususunda önemli fikirlerinin Türkçülük düşüncesiyle ilgili olduğu görülmüştür. Toplum ve insan hayatının düzeni ve sürekliliği açısından her zaman önemli bir yere sahip olagelmıştır. Türkçülüğün önemli savunucularından biri olan Atsız; Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'dan sonra Cumhuriyet dönemi Türkçülerinden biridir. Teorik ve kurgusal eserlerine Türkçü yönünü önemli bir şekilde yansıtmıştır. Türkçülüğü nedeniyle büyük sıkıntılar yaşasa da onun bu fikrinden vazgeçmediği görülür. Eserleri ve fikirleriyle günümüzde de etkisini sürdüren Atsız'ın genel itibarıyla hem Makaleler adlı teorik eserlerinde hem de romanlarında eski Türk dinleri Şamanizm, Gök Tanrı ve Gök Tanrı dinine bağlı Atalar kültü, Yada Taşı, Yer-su kültüne ilişkin bilgi ve fikirlere; Türk kültürüne ilişkin Karagöz, Orta oyunu, Zeybek gibi kültürel ve folklorik millî öğelere yer verdiği görülmüştür. Atsız'ın ve eserlerinin bu özellikleri Türk halk bilimine, edebiyatına, tarihine ve sosyo-politik hayatına önemli katkıların olduğunu göstermektedir. Bu çalışma eski Türk dinleri ve kültürü üzerine çalışma yapan araştırmacılara yol gösterecek ve katkıda bulunacaktır.

Kaynaklar

- Altuntaş, H., Şahin, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
Artun, E. (2014). *Türk Halkbilimi*, Adana: Karahan Kitabevi.
Atsız, H. N. (2015a). *Bozkurtlar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
Atsız, H. N. (2015b). *Deli Kurt*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
Atsız, H. N. (2015c). *Çanakkaleye Yürüyüş Türklüğe Karşı Haçlı Seferleri*, İstanbul: İrfan Yayınları.
Atsız, H. N. (2015d). *Makaleler III*, İstanbul: İrfan Yayınları.

- Atsız, H. N. (2015e). *Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015f). *Makaleler IV*, İstanbul: İrfan Yayınları.
- Atsız, H. N. (2015g). *Ruh Adam*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atsız, H. N. (2017). *Yolların Sonu*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bang, W.,-Arat, R. R. (1970). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bozkurt, F. (1995). *Türklerin Dini*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Candan, E. (2002). *Türklerin Kültür Kökenleri*, İstanbul: Sınırötesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Dündar, A. İ. (2022). İslam Öncesi Dönemde Türklerde ve Araplarda Kişilere Ad Koymada Etkili Olan Benzer Faktörler, *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5(2), 244-259.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Ekici, M., Fedakâr, P. (2014). Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu, *Milli Folklor S. 101*, 40-50.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı, (Metin-Sözlük)* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ergin, M. (2011). *Orhon Abideleri*, (45. bs.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Evis, A. (2012). Hüseyin Nihal Atsız'ın Ruh Adam Romanında Yer Alan Tip ve Karakterlerin İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 32, 235-261.
- Gökalp, Z. (2016). *Hars ve Medeniyet*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Günel, F. (1998). Hira, (Cilt 18, 121-122. ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi.
- Güngör, E. (1996). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken yayınları
- Güzel, A. (2012). *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, (5. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalafat, Y. (2004). *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kaplan, M. (2005). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaşgarlı, M. (2005). *Divan-ı Lügati't -Türk (Çev.: Seçkin Erdi ve Serap Tuğba Yurteser)* İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Korkmaz, M. (2012). *Mitolojik Dinlerin Gizemi*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Nur, R. (2022). *Uğuz Kağan Destanı (Haz: Levent Gündüz)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*, (5. bs., Cilt 1.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özçelik, M. (2009). *Seyyid Battal Gazi*, Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık.
- Sezen, Y. (2011). *Kültür ve Din (Türk İslam Örneği)*, İstanbul: İz Yayınları.
- Yıldırım, H. (2015). *Son Türkçü Atsız*, İstanbul: Togan Yayıncılık.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

CENAP ŞAHABETTİN'İN "TA'YİN-İ METÂLİB" ŞİİRİNDE TABİAT UNSURLARI

Elements of Nature in Cenap Şahabettin's Poem "Ta'yîn-i Metâlib"

Ashhan AYTAÇ¹

¹Dr.Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bayburt, slhnytc@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3008-0702>

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

06.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1495938

Anahtar Kelimeler

Cenap Şahabettin, Ta'yîn-i Metâlib, tabiat, şiir, imge.

Keywords

Cenap Şahabettin, Ta'yîn-i Metâlib, nature, poetry, symbol.

ÖZ

Servet-i Fünûn dönemi sanatçılarından biri olan Cenap Şahabettin, estetik duyuş tarzını incelemesi, söylem biçimi ve orijinal imgelem sistemiyle modern Türk şiirinin kurucuları arasında yer alır. Şair, şiirlerinde titizlikle meydana getirdiği estetik üslup tarzının yanı sıra özgün konu ve temleri imgeleştirerek Türk edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olur. Şiir yazma edimini, bir varoluş sorunu şeklinde anlamlandıran Cenap Şahabettin, poetik metinleriyle de kendisinden sonraki edebî oluşumları yönlendirmeye devam eder. Estetik anlayışa bağlı olarak şiirlerinde güzellik ilkesini esas alan Cenap Şahabettin, tabiata dair izlenimlerini tinsel duyuşla bütünleştirerek bir tablo görüntüsü meydana getirir. Bununla birlikte Türk edebiyatında tabiat manzaralarını tasvir etme yöneliminin öncülerinden biridir. Tabiat, ontik çıkmazda bulunan şair için kaçış istencini yansıtan ideal bir mekân şeklinde imgeleştirilir. Ruhsal yaşantısına ait imgeleri, tabiat unsurlarıyla özdeşleştiren Cenap Şahabettin, Servet-i Fünûn dönemi tabiat ilkelerini "Ta'yîn-i Metâlib" isimli şiiriyle okuyucuya sunar. Türk şiirinde pek çok yeniliğe imzasını atan Cenap Şahabettin, "Ta'yîn-i Metâlib"de tabiat unsurlarını, sembolleştirme aracı şeklinde kullanırken geleceğe dönük arzu, istek ve beklentilerini sembolistlere özgü imajlarla ortaya koyar.

ABSTRACT

Cenap Şahabettin, one of the artists of the Servet-i Fünûn period, is among the founders of modern Turkish poetry with his prioritization of aesthetic feeling, original discourse and original imagination system. Thanks to the aestheticized style he meticulously created in his poems, the poet had an important place in the history of Turkish literature, also by dipping into original subjects and themes. Cenap Şahabettin, who interprets the phenomenon of writing poetry as an existential dread, still to this day, continues to direct the literary formations after him with his poetic texts. As a poet bound to an aesthetic understanding, Cenap Şahabettin, who based his poems on the principle of beauty, creates a painting by integrating his impressions of nature with spiritual feeling and initiates the tendency to depict natural landscapes in Turkish literature. Nature is imagined as an ideal space for the poet, who is struggling with an ontic dilemma, reflecting his will to escape. Cenap Şahabettin, who identified the symbols of his spiritual life with the elements of nature, presented the natural principles of the Servet-i Fünûn period to the reader with his poem "Ta'yîn-i Metâlib". Cenap Şahabettin, who has introduced many innovations in Turkish poetry, used the elements of nature as a means of symbolization in "Ta'yîn-i Metâlib", while revealing his desires, wishes and expectations for the future with images unique to symbolists.

Atıf/Citation: AYTAÇ, A. (2024). *Cenap Şahabettin'in "Ta'yîn-i Metâlib" Şiirinde Tabiat Unsurları*. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1161-1167.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ashhan AYTAÇ, slhnytc@gmail.com

1. Giriş

Tanrısal iradenin yansıması şeklinde kabul edilen tabiat, Türk kültür ve medeniyetinde özel anlam alanına sahip kavramlardan biridir. Türk tarihi boyunca kutsallık atfedilen tabiat, Türk edebiyatında da sıklıkla ele alınan temlerden olmakla birlikte Tanzimat dönemine kadar panoramik düzlemde irdelenir.

On dokuzuncu yüzyılda yenileşme düşüncesinin etkisiyle ortaya çıkan Batı tesirindeki Türk edebiyatı döneminde “*geniş ve canlı tabiata doğru bu çıkış ilk yenilenme devrinin en mühim keşfi*” (Tanpınar, 2003: 273) olarak yeni kapılar aralar. Ancak Tanzimat dönemi birinci nesil şairleri, sosyal fayda ilkesinden hareketle toplumsal düzendeki gündelik hayata dair değişim, dönüşüm ve gelişmelerin yanı sıra sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi açmazlara yöneldiği için şiirde tabiat unsurlarına yer vermeyi tercih etmez.

Bireysel duyuş tarzına bağlı temleri ve güzellik ilkesini ön plana alan Tanzimat dönemi ikinci nesil şairleri Recai-zâde Mahmut Ekrem ile Abdülhak Hâmit ise insanla tabiat arasındaki ilişkiyi algısal biçimde kullanmak üzere ilk adımı atar. ‘Tabiata dönüş’ fikrini çıkış noktası olarak kabul eden Abdülhak Hâmit, Panteist anlayışın da tesiriyle tabiata tutkunluk derecesinde hayranlık besler. Kozmik ahengi işaret eden tabiat unsurlarını, çok yönlü olarak betimleyen Abdülhak Hâmit’in şiirleri, Servet-i Fünûn dönemi tabiat anlayışının oluşumuna kaynaklık etmesi yönüyle dikkate değerdir.

Türk edebiyatında ilk kez Servet-i Fünûn şairleri tarafından merkeze alınan tabiat temi, ontik çıkmazda bulunan dönem sanatkarları için kaçış istencini yansıtan ideal mekân şeklinde imgeleştirilir. Servet-i Fünûn dönemindeki kaotik atmosfer nedeniyle bireysel hassasiyetleri önceleyen şairlerin yalnız, içine kapanık, kırılğan, karamsar, melankolik ruh hali, kaçış istenci ve sonsuzluk arzusu tabiat simgesiyle çarpıcı biçimde şiirselleştirilir.

Servet-i Fünûn döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olan Cenap Şahabettin; özgün imge dünyası ve söylem biçimiyle Türk şiirindeki köklü değişimin örneklerini verir. Bu yönüyle şiirin modernleşmesine katkı sağlayan şair, canlı üslubuyla dilin sınırlarını zorlarken yaratıcılık yetisini benzersiz imgeleriyle kanıtlar. Yaratıcı ilgisini gözlemci kimliğiyle tümleyen Cenap Şahabettin; izlenimlerini, duygusal ve düşünsel yönelimiyle bütünleştirerek şiir evrenini kurar. Tabiatın ruhunu keşfeden şair, eserlerini, resimsel öğeler ve müzikaliteyle karakterize ederek üslubunu belirginleştirir.

Cenap Şahabettin, Türk edebiyatında tabiat manzaralarını algısal düzlemde tasvir etme yönelimini başlatarak yenilikçi tavrını onar. Tabiatı betimlemek, “*şair için kendi ruhunu anlatmak demektir.*” (Akay, 2020: 289) şeklinde düşünen Cenap Şahabettin; tabiat unsurlarını, insan ruhuyla özdeşleştirerek özgün bir imge sistemi kurar. Bu bağlamda şair, “*tabiatta, insan ruhuna benzer bir ruh, bir “ruh-i kâinat” olduğunu farz eder.*” (Kaplan, 1975: 95). Varoluşunu mekân/ tabiat üzerinden anlamlandırma çabası içerisindeki şair, tabiat temli şiirlerini, ‘ruh-i kâinat’ görüşünden yola çıkarak kaleme alırken Türk edebiyatında öncü bir tavır sergiler.

Cenap Şahabettin’in Servet-i Fünûn dönemi tabiat ilkelerini ortaya koyan “Ta’yîn-i Metâlib” isimli şiiri, ilk kez 1895 yılında Hazîne-i Funûn dergisinde yayımlanır. Mükemmel bir düşlemin resmedildiği “Ta’yîn-i Metâlib”de tabiat, sembolleştirme aracı şeklinde kullanılırken arzular, sembolistlere özgü imajlarla ortaya konur.

Tabiat mefhumunun başat değer olduğu “Ta’yîn-i Metâlib”, iki bölüm şeklinde incelenebilir. İlk dört dörtlükten oluşan birinci bölümde; gökyüzü, deniz, rüzgâr ve kuş sembolleri aracılığıyla sonsuzluk arzusunu imgeleştiren bir tablo görüntüsü oluşturulur. Son üç dörtlükten oluşan ikinci bölümde ise kadın/ sevgili ve ev/ yuva ile ilgili özgün söylemler, tabiat unsurlarıyla özdeşleştirilerek somutlaştırılır. Bu bakımdan şiirde tabiat, yalnızca resimsel bir mekân değil, ruhsal bir varoluş alanı olarak inşa edilir.

Cenap Şahabettin’e göre tabiat, ruh ve bedenden oluşan bir bütün halinde insanı temsil ettiği için tabiat/ dünyayı, ilkesel isteme biçimiyle tasarlar ve ideal bireyin niteliklerini arzular düzleminde belirginleştirir.

2. Ötelere Ulaşma Arzusu: Tabiata Sığınma

Dış dünyanın olanaksızlıkları tarafından kuşatılan Servet-i Fünûn şairi, melankoli ve karamsarlıkla iç dünyasına çekilerek ötelere ulaşma arzusu duyar. Aşırı duyarlı ruh haline sahip sanatkar, “*realiteden kaçarak hayal âlemine sığınmak özlemi*” (Kaplan, 1975: 136) hissettiği için tabiata sığınmayı tercih eder. Servet-i Fünûn dönemi şairleri, Tevfik Fikret’in “Sühâ ve Pervin” şiirindeki hayali temsil eden Sühâ gibi “*bir masal atmosferi içinde bulutlara ve öte âlemlere uçmayı arzu*” (Korkmaz, 1987: 133) eder ancak arzuları nesnel dünyada karşılık bulamaz. Bu nedenle içedönük ruh haline sahip şairler, gözünü düşsel tabiata çevirir. Bu bağlamda “Ta’yîn-i Metâlib” şiirinde tabiat, ötelere ulaşma arzusunun mekânsal izdüşümü olarak merkezi rol alır.

Arzu felsefesi ekseninde kaleme alınan "Ta'yîn-i Metâlib"de tabiat, ötelere ulaşma arzusu doğrultusunda yeniden bir yaratım sürecine tabii tutulur. Şiirde "arzu ve tasarım, uyum ve umut" (Kumar, 2005: 35) kavramlarının tabiat unsurlarıyla simgeleştirilmesi, ütopyalara özgü mükemmel dünya düzeni algısının kurulmasını amaçlar:

"İsterim kim kebûd u sâf semâ
Olsun âfâk-ı ihtisâsâtım;
O kebûdî içinde bî-pervâ
Cevelân eylesin hayâlâtım!" (Şahabettin, 2022: 106).

"İsteklerin tayini" anlamına gelen "Ta'yîn-i Metâlib"ın ilk altı dördlüğünün "isterim" açar ibaresiyle başlaması, şiirdeki ısrarlı kaçış arzusunun etkisini hissettirdiği için dikkat çekicidir. Bununla birlikte "Bunların cümlesinden evvel ben/ İsterim lâkin eylemek ilkâ" (Şahabettin, 2022: 107) dizeleriyle başlayan son dördlükte ise "isterim" eylemi, gerçekleşmesi beklenen asıl hayalin önemini vurgulamak için bilinçli bir tercihle ikinci dizeye alınır. Servet-i Fünûn döneminde ortaya çıkan 'şiirde bütünlük fikri'ne uygun olarak yapılandırılan eserde, "isterim" ifadesi leitmotive dönüşerek bütünlük unsurunu sağlayan anlam dünyasını kurmakla birlikte söylem biçiminde de müzik kompozisyonu oluşturur.

Birinci tekil şahsın anlatıcı olarak kullanıldığı şiirde iste- eyleminin geniş zaman kipiyle çekimlenmesi geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki diyalektik süreci düşündürmesi bakımından önem arz eder. Bu bağlamda zamansal sınırları aşma arzusunun gösteren "isterim" kelimesi, ben'in kendilik değerleri doğrultusunda şekillendirilen istek, hayal ve beklentilerini belirten açar ibaredir. Tabiatın "pasif sentezlerin bütünü" (Deleuze, Guattari, 2014: 47) olan arzuların ışığında betimlenmesi ise ben'in değerler dünyasını tasvir etme çabasının göstergesidir. Ancak düşünsel düzeyde idealist olup isteklerini sıralı biçimde dile getiren özne, gündelik hayatın açmazları tarafından kuşatıldığı için beklentilerini eylemsel düzlemde gerçekleştirmez. Arzuları, düşünsel düzlemde asılı kalan özne, onları eyleme taşıyamadığı için hezeyana uğrar. Bu yönüyle Servet-i Fünûn dönemi şairlerini temsil eden özne-ben'in "yapan" değil; sadece "isteyen/ arzulayan" pasif insan" (Çetin, Gülemdam, Narlı, 2015: 96) olduğu net biçimde ortaya konur.

Mekân ile zamanın sınırlarını aşarak ötelere ulaşmayı istemekle yetinen edilgen özne için tabiat, arzuların kavranmasını sağlayan duysal ve duygusal eğilimlerin mükemmel gösterimidir. Bu yönüyle naifliğin temsilcisi gökyüzü, çocuk masumiyetindeki bireyin istemine göre mükemmel biçimde tasarlanırken sonsuza ulaşma arzusu; kebûd, sâf, semâ, âfâk, hayâlât ibareleriyle imgesel düzlemde yansıtılır. Yeryüzü gerçeğinden bunalan özne, göksel mekânın ütopyik alanına sığınarak hayallerinin gerçekleşmesini düşlerken "tabiatı, duygu ve hayallerinin gezindiği bir mekân" (Kaplan, 1971: 36) olarak tasavvur eder. Bu bekleyişle birlikte tabiat, idealize edilen mekânın yansıması olur ve ruhsal bir nitelik kazanarak kusursuzlaşır.

İnsanın özü olarak kabul edilen arzularını (Spinoza, 2011: 455) yapıp- etme düzeyine taşıyamayan özne- ben, karamsarlığa yenik düşerek iç dünyasına çekilir. Geleceğini, arzu ve seçimleri doğrultusunda yönlendiremediği için mutsuz, huzursuz, kederli olan özne, mutlu bir anıya tutunmak gayesiyle evrensel anne imgesini düşler. Bu bağlamda "en büyük, en değişmez anne simgelerinden biri" (Bachelard, 2006: 131) olan deniz aracılığıyla tabiata sığınır:

"İsterim bir hudûdsuz deryâ
Olsun âlâmıma reşâşe-nisâr;
Etsin âsûde mevcellerle bana
Âşıkâne hikâyeler îsâr." (Şahabettin, 2022: 106).

Kırılgan özne, kozmogonik öykülerde dişil ögeyi temsil etmesi yönüyle yaratılışın kaynağı olan doğurgan, bereketli, sakin ve huzurlu anne- kadın imgesini çağrıştıran denizle bütünleşerek sonsuzlaşmayı arzular. Kadın "duysal maceranın yüce zirvesine götüren rehber" (Campbell, 2010: 134) olması açısından ona varoluş yolculuğunda eşlik eden kutsal bir yol gösterici şeklinde imgeleştirilir. Özneyi, arzularını gerçekleştirmek hususunda aktif rol alması için cesaretlendiren anne- kadının rehberlik yönü, eyleme geçmeyi işaret eden mevce açar ibaresiyle sezdirilir. Bu yönüyle denizle özdeşleştirilen anne- kadın, evladını hudûdsuz sevgisiyle âsûde biçimde sarmalar, mevcellerle yönlendirir ve âşıkâne öyküleriyle yaratıcı bir çözüm yolu bularak sonsuza ulaşım arzularını gerçekleştirmesi için ona duysal ve düşünsel biçimde destek olur. Sevecen, şefkatli, özverili, korumacı özellikleriyle idealize edilen anne- kadın imgesinin özne üzerindeki yapıcı etkisi; dalgalı, sonsuz ve mavi deniz simgesiyle sergilenir.

İnsani nitelikler atfedilerek kişileştirilen gökyüzü ve denizin tasviriyle bir manzara resmi oluşturulduktan sonra rüzgâr unsuruyla tabiatın yeniden doğuşu çağrıştırılır. Divan şiirine özgü sembollerden biri olan bad-ı saba, sevgiliyle haberleşmeyi sağlayan hafif ve hoş bir rüzgâr olarak bilinir. Eski Türk şiirinde yüzyıllar boyunca yer verilen mazmunlardan biri olan bad-ı saba, “Tayin-i Metalib”de ise geleneksel bakış açısı ile anlamlandırmadan farklı olarak şairin, yeni ve özgün şiirler kaleme almak için kullandığı, yeniden doğuş imgesine göndermede bulunan bir ilham kaynağı olarak ödüncülenir:

*“İsterim bir hafif bâd-ı sabâ
Ki getirsin bana sabah, akşam
Yeni bir fikir, taze bir hulyâ,
Tatlı bir vezn, bir güzîde makam!”* (Şahabettin, 2022: 106).

Bir yaratım arayışının itiraf edildiği dörtlükte, Cenap Şahabettin’i temsil eden özne- ben, estetik haz alma aracı şiirler kaleme alan bir şaire dönüşme sürecini, özeleştiril biçimde değerlendirir. Şair, şiirde poetik ruhun görünüşlerini, içerik ve biçim şeklinde bir anlam dünyası meydana getirerek işaret eder. “*Yeni bir fikir, taze bir hulyâ*” dizesi içerikte, “*Tatlı bir vezn, bir güzîde makam!*” dizesi ise biçimde olması gerekeni sergilemeye yönelik anlam taşır. Bu bakımdan titizlikle meydana getirilen şiirlerde, benzersiz konu ve temlerin estetik söylem biçimiyle imgelere dönüştürülmesi gerektiği üzerinde durulur. Şiir sanatıyla ilgili metodik görüşlerini, eserlerinde sıklıkla dile getiren Cenap Şahabettin’in, şairin yazma edimindeki referansına bad-ı sabâ simgesiyle ışık tutarak esin kaynağını rüzgâr/ tabiat unsuru olarak netleştirmesi orijinal ve yeni bir söylem biçimidir. Şair, bu orijinal imgeleştirmeye yaratıcı potansiyeli barındıran tabiatın sanat eserleri üzerindeki etkisinin anlaşılmasını sağlarken kendi şiir evreninin esin kaynağını tabiat olarak açıklamayı ihmal etmez. Bununla birlikte şiire özgü kavramların tabiat unsurlarıyla imgeleştirilmesi, ‘ruh-i kâinat’ görüşünü ispatlama çabasının ürünü olarak değerlendirilebilir. ‘İsteklerin tayini’; gökyüzü, deniz ve rüzgârdan oluşan mavi bir tabiat resmi şeklinde şiirselleştirilirken kaçış istenci, görsel imgelere dönüşerek kuş simgesiyle bütünlenir. Şiirin ilk bölümü, özgür ve güzel kuş simgesiyle tamamlanarak bütünlük arz eden bir tablo olarak stilize edilir. Geleneksel Türk şiirinde yüzyıllar boyunca kullanılan kuş mazmunu, Cenap Şahabettin’in ilk şiirlerinden itibaren kullandığı bir sembol olarak ötelere ulaşma istencinin önemli bir göstergesidir:

*“İsterim kuşların terâneleri
Güş-ı cânımda ihtizâz etsin,
Onların şevk-i âşıkaneleri
Beni tav’en neşîde-sâz etsin!”* (Şahabettin, 2022: 107).

Özgürlüğün temsilcisi olan kuş, sonsuza ulaşma arzusunun sembolik anlatımıdır. Sonsuz gökyüzüne göndermede bulunan kuş, “*dünyevi yaşamdaki fiziksel sınırları aşmak*” (Wilkinson, 2011: 58) olan uçuş yeteneğiyle göksel âleme yolculuk yaparak özne- ben’in hayalini gerçeğe taşır. Özne, sınırları aşarak ötelere uçarak yeni âlemlerin kapılarını aralayan kuşun duygulanımlarıyla özdeşleşerek özgürleştiğini duyumsar. Özgürce uçup mekânsal ve zamansal sınırları aşan ayrıca ilham verici bir sese sahip kuşun şevkli, neşeli ve sevgi dolu nağmeleri ise onun sınırlarından kurtulmuş ruhunun yankısı olarak tabiatın dingin sesine karışır.

Mekân ve zaman tarafından kuşatıldığı dünyada, ölümlü bedenine sıkışan birey, ötelere ulaşma arzusunu, tabiata sığınarak gerçekleştirilmeyi düşler. Özne, duygular ve duygulanımlar ekseninde kavranarak bir ruh kazandırılan tabiata sığınmayı kaçış yolu olarak benimser. Kendi ben’ini tabiat içerisinde konumlandırmak için çaba veren özne; gökyüzü, deniz, rüzgâr ve kuş sembolleriyle meydana getirilen hayal âlemi atmosferinde sonsuzlaşmayı arzular.

3. İçerdeliğin Çağrısı: Eve Sığınma

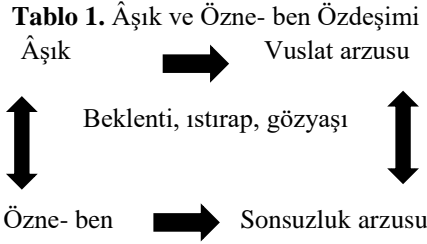
Sonsuza ulaşma arzusuna karşılık bulamaması nedeniyle içsel açmazların kuşatması altındaki özne- ben için ev/ yuva, bilinen bir hayat tarzının geçmişe dönük sembolü olması yönüyle sığınak şeklinde hissedilir. Mekânsal bir bellek imgesi olan ev, korunaklı yapısıyla anıları, düşleri, hayalleri muhafaza eder ve kaçış istenci duyan bireyin aidiyet duymasını sağlayarak tutunma noktasına dönüşür.

“Ta’yîn-i Metâlib”de, kendine özgü bir hayal sistemi olan Divan edebiyatı şiirinden ödüncülen vuslat arzusu ve özne- ben’in sonsuza ulaşma arzusu arasında koştur bir anlam oluşturularak özdeşim kurulur. Bu bağlamda vuslat ya da sonsuza ulaşma arzusunu gerçekleştirmediği için karamsar ve melankolik duyuya sahip birey, eski Türk şiir

geleneğinde olduğu gibi sevgilinin yardımına sığınır. İlgisine ihtiyaç duyulan sevgilinin nitelikleri ise tabiat unsurlarına benzetilerek idealize edilirken dönemin ruhuna uygun karanlık bir algıyla sunulur:

*"İsterim bir nihâl-i ber-terde
Semt-i re'simde ağlasın dâim;
Olayım jâlelerle perverde
Onun altında ben kalıp nâim!"* (Şahabettin, 2022: 107).

Divan edebiyatı geleneğinde, taze bir fidan gibi genç, güzel, zarif, ince, uzun boylu sevgili; âşığa karşı ilgisiz, merhametsiz, sevgisiz ve azametli bir sultan konumundadır. Aşk acısının ıstırapıyla ağlayıp acı çeken âşığın karşıtı bir tip şeklinde kurgulanan sevgili, ona karşı asla zafiyet göstermez. Âşık, sevgilinin eziyetlerinin yanı sıra aşılması mümkün olmayan çok yönlü engeller nedeniyle vuslata eremediği için sürekli gözyaşı döker. Bu bağlamda eski Türk şiirindeki âşığın vuslata erememesi ve Servet-i Fünûn dönemi temsilcisi öznenin sonsuza ulaşamaması melankolik ruh halinde bir araya getirilir:

Şimdi/ zaman ve burada/ mekân labirentinde bunalan özne, hayal kırıklığını; sevgilinin kucakında uykuya dalma istemiyle gösterir. Onun uyku yönelimi, dış dünyanın kasvetinden kaçarak sevgilinin himayesinde olma arzusunu sezdirir. Eylemsel düzlemde atılımını gerçekleştiremeyen özne, bilinçsizlik hali olan uykuya dalma eğilimiyle hüsrana son vermeyi amaçlar. Sonsuza ulaşma arzusu, zaman ve mekân engeliyle karşılaştığı için ıstırap çeken özne, sevgilinin sağaltıcı ilgisi, sevgisi ve aşkına sığınır; onun da kendisiyle birlikte kederlenerek çiy/ kırağı gibi gözyaşı dökmesini diler. Soğukluk, karanlık algısını hissettiren çiy/ kırağı, yaşam koşullarının elverişsiz olduğu bir zaman dilimini işaret etmesinin yanı sıra acı çeken âşığın ruh halini yansıtmaya bakımdan önemlidir. Ayrıca merhametsiz, acımasız, umursamaz tavrıyla ünlü sevgilinin, âşığa şefkat göstererek onunla ilgilenmesi, acısını paylaşarak ağlamasına eşlik etmesi ise Türk şiirindeki yeni ve orijinal bir söylem olarak edebiyat tarihindeki yerini alır.

Kendisinin ıstırapına merhamet gösteren sevgilinin himayesine girdikten sonra uyku yönelimiyle bilinçsizlik düzeyine geçmeyi arzulayan özne- ben, "dışarıdaki içeridelik" (Bachelard, 1996: 230) olan ev/ yuva simgesiyle dış dünya gerçekliğinden iç dünyanın düşsel derinliğine kaçış istencini dile getirir. Cenap Şahabettin'in şiir evreninde önemli bir yere sahip olan ev/ yuva, özne- ben'in "mevcut dünyasında gerçekleştiremediği düşüncesini, tatmin edemediği duygularını hayal dünyasında eyleme geçir(mesini)" (Alagöz, 2023: 41) sağlayan önemli bir simge olarak yer alır:

*"İsterim bir de sâyelerle muhât
Bir beyaz âşiyâne-i ta'zîz
Ki derûnunda bâ-kemâl-i neşât
Rûhum etsin ümîdini tehzîz!"* (Şahabettin, 2022: 107).

Bireyin geleceğe dönük bilinçli eylemlerini engelleyen ve "edilgen/pasif bir varoluş" (Deveci, 2012: 239) durumu ortaya çıkaran umut; davranış biçimini, özgür seçimleri doğrultusunda yönlendiremeyen bireyin eylemsizliğini yansıtmaya bakımdan önemli bir açar sözcüktür. Bu yönüyle hayallerin gerçekleştiği bir mekân şeklinde duyumsanarak sonsuza açılan ev, 'dışardaki' dünyayla iletişime son verip korunaklı yapısıyla 'içeridelik' algısı meydana getiren kutsal bir mabettir.

Dörtlükte sâye, derûn ve rûh ibarelerinin çağrışım değerleriyle meydana getirilen sembolik anlatım, uykuya yönelimle sezdirilen bilinçdışı katmanını ev simgesiyle işaret eder. Gölge anlamına gelen sâye, şiirde, Jung terminolojisinde erkeğin bilinçdışındaki içsel kadın ögesi animanın (Starr, 2006: 89) anlaşılmasını mümkün kılan simgedir. Erkeğin bilinçdışı katmanında çocuksu, masum ve duygusal yönünü temsil eden anima aracılığıyla özne- ben'in kırılğan duygulanımları dile getirilir. Sonsuzluğa kaçış ekseninde huzur, neşe, sevinç ve mutluluk isteyen

özne, animanın gerçek dünyadaki karşılığı olan sevgiliyle birlikte içtenliğin mekânı eve/ yuvaya sığınarak geleceğe yönelik umut dünyasını yeniden kuracağına inanır.

Sonsuzluğa açılan evin içtenliğine sığınan özne- ben, kök salma arzusunun sevgiliyle duygusal bağ kurma düzleminde ifade eder. Ancak sevgilinin kendisine ilgi ve sevgisini yetersiz bulur ve kırılma duygusunu dile getirirken son arzusunun da onun merhameti olarak eklemeyi ihmal etmez:

“Bunların cümlesinden evvel ben

İsterim lâkin eylemek ilkâ

Bir küçük katre eşk-i hecrimden

Dil-i bî-rahmına senin cânâ!” (Şahabettin, 2022: 107).

Arzularını, tabiat unsurlarıyla sembolleştirerek iyimser ve umutlu biçimde nakleden özne- ben, kaçış istencini yok sayarak aşkın dönüştürücü gücüne ihtiyaç duyar. Özne, içerdeliğin çağrısına olumlu yanıt vererek bağlanma gereksinimini onar ve sevgili aracılığıyla eve dönüş düşü kurar. Sevgilinin merhametsizliği nedeniyle acı çeken özne, şiirin temelini oluşturan arzularını hiçleyerek tek arzusunun onun ilgisi olduğunun ayırımına varır.

Şiir boyunca ilk dizide yer verilen *isterim* leitmotivinin son dörtlükte ikinci dizeye alınması, niyete bağlı olmakla birlikte dikkat çekicidir. Bununla birlikte kendisiyle birlikte ağlayan sevgilinin tekrar merhametsiz ve azametli sultan konumunda bulunması ise Cenap Şahabettin üzerinde Türk şiir geleneğinin izlerinin yer aldığı gösterir.

Aşkın ana etimon olarak ele alındığı şiirin ikinci bölümünde özne- ben, sevgilinin sağaltıcı sevgisi ve ilgisi ile eve sığınarak içine kapanır. “Ta’yîn-i Metâlib”de aşk, sonsuza ulaşma arzusunun, eve sığınma içgüdüsüne taşıyacak kadar güçlü ve dönüştürücü işleve sahip bir duygulanım olarak açılır.

4.Sonuç

Türk edebiyatının yeni kimlik kazanmasında önemli bir görev üstlenen Servet-i Fünûn dönemi sanatçıları, estetik duyuş tarzını önceleyerek tabiat ve aşk temlerine yönelir. Gündelik hayatın kuşatmasından kaçmak isteyen şairin karamsar ruh halinin yanı sıra Fransız edebiyatından alınan parnasizm, sembolizm ve romantizm akımlarının da etkisiyle tabiat unsuru önemli bir kaçış simgesi haline gelir.

Estetik bakış açısının öncelendiği söylem biçimi, özgün içerik ve imge dünyasıyla Türk şiirinin değişiminde ivme kazanmasını sağlayan Cenap Şahabettin; tabiatı, birey ekseninde merkeze alarak canlı bir üslupla tasvir eder. Tabiat öğelerini, izlenimci kimliğiyle gözlemleyen şair, ‘ruh-i kâinat’ görüşünden hareketle insan ile tabiat arasında algısal bir bağ kurulmasını sağlarken resimsel öğeler ve müzikaliteyle ahenkli bir şiir evreni meydana getirir.

Cenap Şahabettin, Servet-i Fünûn döneminin ruhuna sirayet eden kaçış istencini, bireysel duyuşla imgeleştirerek “Ta’yîn-i Metâlib”i kaleme alır. Şiirde tabiat, idealin yansımaları şeklinde esteteze edilirken hayal gücünün sınırsızlığından faydalanılır. Bu yönüyle beklentiye işaret eden istek/ arzu aracılığıyla sonsuzluk özlemi çok yönlü biçimde dramatize edilir.

“Ta’yîn-i Metâlib”de sonsuza ulaşma istenci duyan özne, tabiata sığınmayı tercih eder. Bu yönüyle tinsel duyuşla algılanan tabiat manzaraları; aşk, sevgili ve ev/ yuva unsurlarıyla imgeleştirilir. Ötelere ulaşma arzusunun bir varoluş sorunu olarak ele alındığı ilk bölümde; gökyüzü, deniz, rüzgâr ve kuş sembolleri aracılığıyla düşsel bir âlem meydana getirilir. Aşkın başat değer olarak imlendiği ikinci bölümde ise ev/ yuva, sığınma görevi üstlenerek içerdeliğin güvenli alanını işaret eden bir sembole dönüşür.

Kaynakça

- Akay, H. (2020). *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Alagöz, H. F. (2023). Cenap Şahabettin Şiirinde Ev’in Psikanalitik Boyutları. *Turkish Studies Language*, 18(1), 31-47. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.66112>
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. (Çev. Aykut Derman). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler*. (Çev. Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kambalacı Yayınevi.
- Çetin, N., Gülendam, R., Narlı M. (2015). *Tanzimat’tan Bugüne Yeni Türk Edebiyatı Şiir Çözümlemeleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Deleuze, G., Guattari, F. (2014). *Anti- Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni*. (Çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yiğitalp). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Deveci, M. (2012). *Ferit Edgü Anlatılarında Yapı ve İzlek*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kaplan, M. (1971). *Tevfik Fikret*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1975). *Şiir Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Korkmaz, R. (1987). Bir Tahlil Denemesi: Süha ve Pervin. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.1, S.1.
- Kumar, K. (2005). *Ütopycılık*. (Çev. Ali Somel). Ankara: İmge Kitabevi.
- Spinoza, B. (2011). *Ethica*. (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Storr, A. (2006). *Jung'dan Seçme Yazılar*. (Çev. Levent Özşar). Ankara: Dost Kitabevi.
- Şahabettin, C. (2022). *Bütün Şiirleri*. (Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2003). *19uncu Asır Türk Edebiyatı*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Wilkinson, K. (2011). *Semboller ve İşaretler*. (Çev. Seda Toksoy). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

ÜÇ BEŞ KİŞİ VE HAYIR ROMANLARINDA ZİHNİYET ARAYIŞI

The Search for Mentality in the Novels Üç Beş Kişi and Hayır

Elif GÜN¹

¹ Dr. Öğr. Gör., Kurguzistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Dil Hazırlık Bölümü, Bişkek, elif.gun@manas.edu.kg / elif.yanik39@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9208-3338

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
12.03.2024
Kabul/Accepted:
30.07.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1451449

Anahtar Kelimeler

Sabri Fehmi Ülgener,
Zihniyet, Adalet
Ağaoğlu. Üç Beş Kişi,
Hayır

Keywords

Sabri Fehmi Ülgener,
Mentality, Adalet Ağaoğlu,
Üç Beş Kişi, Hayır

ÖZ

İlk adımda toplumdaki bireylerin görüş dünyasının etkisiyle bir düşünüş biçimi olarak ele alınabilen zihniyet, sadece zihin süreci olarak değil, toplumsal yapıyla kurduğu bağlantı ve bu bağlantı sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak düşünülebilir. Zihniyetin temel yapısında din, ekonomi, sosyal ve siyasi şartlar gibi pek çok etken yer almakta ve karmaşık bir süreç olduğu görülmektedir. Söz konusu sürecin bütün unsurları birbirini doğrudan bazen dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bağlamda zihniyet olgusu, temel bileşenleri ile toplumsal yapıyı konu alan romanlara da yansımaktadır. Çalışmada, Adalet Ağaoğlu'nun *Üç Beş Kişi* ve *Hayır* adlı romanlarındaki zihniyet algısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Eserlerde incelenen zihniyet algısı Sabri Fehmi Ülgener'in zihniyet fikirleri doğrultusunda ele alınmış başka bir ifadeyle Ülgener'in belirttiği din, ekonomi, siyaset ve kültürel durumlar göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu çalışmanın ortaya konulmasında nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analiz yöntemiyle Adalet Ağaoğlu'nun *Üç Beş Kişi* ve *Hayır* romanları belirtilen öğeler üzerinden incelenmiştir. Ele alınan romanlarda Adalet Ağaoğlu'nun içinde yaşadığı dönemin temel sorunlarını eserlerine konu ettiğini, eserlerini dini, ekonomik, kültürel ve özellikle de siyasi düşüncelerle kurgulayarak hem kendi hayatına hem de romanlarının hayatına dair zihniyeti açık ettiği görülmüştür.

ABSTRACT

The mentality, a way of thinking influenced by social worldviews, is not only a mental process but also a phenomenon arising from its connection with the social structure. The fundamental structure of mentality involves many factors such as religion, economy, social and political conditions, and appears to be a complex process. Each element of this process affects each other directly and sometimes indirectly, and this is reflected in novels that deal with the phenomenon of mentality and the social structure with its basic components. The study aims to reveal the perception of mentality in Adalet Ağaoğlu's novels *Üç Beş Kişi* and *Hayır*. The works analyze mentality perception in line with Sabri Fehmi Ülgener's ideas, considering religion, economy, politics, and culture. In this study, the content analysis technique, one of the qualitative research methods, was employed. With this technique, Ağaoğlu's novels *Üç Beş Kişi* and *Hayır* were analyzed based on the specified elements. Ağaoğlu's novels explore his time's major issues, revealing his mentality through religious, economic, cultural, and political thoughts, as well as his personal life and works.

Atf/Citation: Gün, E. (2024). Üç Beş Kişi ve Hayır Romanlarında Zihniyet Arayışı. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1169-1180.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Elif GÜN, elif.gun@manas.edu.kg / elif.yanik39@gmail.com

1. Giriş

Kelime anlamı itibarıyla zihniyet, “Bir toplum veya topluluktaki bireylerde görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle düşünme yolu, düşünüş biçimi” (TDK Türkçe Sözlük, 1998: 2514) olarak tanımlanmaktadır. “Zihniyetin kavram alanlarında ahlak anlayışı, yaşam tarzı, insanın hareket ve davranışına yön veren kural ve kaideler, değer hükümleri, dünya görüşü, tefekkür, kültür, medeniyet, ideoloji, din, ekonomi ve sosyal- siyasal şartları bulunmaktadır” (Dalyan, 2016: 328). Dolayısıyla değerler ve tecrübelerle birlikte değişir ve gelişir ancak coğrafya, kültür, din gibi unsurlardan da fazlasıyla etkilenecek şekilde şekillenir (Apalı, 2015: 192).

Sadece zihinsel olmayıp toplumla da güçlü ilişkileri olan bir olgudur. Zaten onu bir zihin süreci olmaktan çıkaran da içinde taşıdığı toplumsallık özelliğidir. Zihinsel dayanakları olmasına rağmen sosyal yapıyla olan bağlantısı toplumsal yönünü güçlendirir. Böylece aynı olayların ya da durumların değişik zamanlarda ve toplumlarda farklı şekillerde yorumlanmasıyla gerçeğin açıklanmasına yardımcı olur. Geleneksel toplumlarda olağanüstü şartlarla açıklanabilen olayların modern toplumlarda fiziğe, somut verilere göre açıklanabilmesi bu duruma örnek gösterilebilir. Bununla birlikte “toplumu oluşturan bireylerin kişisel kanaatleri olabileceği gibi bu bireylerin benzer kanaatleri toplumun ortak kanaatini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle toplumun genel kanaati, bireylerin büyük oranda birbirine benzer kanaatlere sahip olmasıyla oluşmaktadır” (Aktaş, 2024a: 63). Bu sebeple kavramın “zihinsel toplumsal süreçler bileşkesinde ortaya çıkmış bir olgu” olduğunu söylemek yanlış olmaz (Özler, 2007: 35). Kısacası bu kavram toplumun yapısından ayrı düşünülemez, “modern ya da geleneksel belli çizgileri taşıyan birer zihniyetten söz edilse bile, toplumlara göre farklı derecelerde modern ve geleneksel zihniyetler vardır” (Aydın, 1997: 97). Korkmaz ise onu “halk âdetlerinin, inanç ve tutumların, alakalar ve tutumların” meydana getirdiğini dile getirir (2011: 188-189).

Max Weber’in görüşlerinden oldukça faydalanan ve aynı meseleye ayrıntılarıyla değinen Sabri Ülgener’e göre “zihniyet, genel olarak toplumun dini-ahlaki temelini bağli olarak, ekonomik, sosyal, siyasal şartların bileşkesinde oluşan ve insanın; insan, toplum ve doğaya karşı genel bir bakış tarzıdır” (1983: 23).

Toplumun çeşitli dinamikleriyle bağlantısı bulunmasıyla birlikte özellikle *din* ile olan ilişkisinden söz etmek gerekir. İnsanın çocukluğundan itibaren etkisi altında olduğu dini, insanın oluşturduğu toplumdan ayrı düşünmek imkansızdır. Toplumlar üzerindeki etkisi azalsa bile yok olmayan din unsuru, insanların değerlerini ve davranışlarını etkileyerek zihniyete yön verir (Öner, 1985: 93). Ülgener’in düşüncesiyle aynı bakış açısına sahip olan Max Weber konu üzerine yaptığı çalışmaların merkezine dini koyar. Weber, zihniyetin toplumda eskiden beri var olan bilişsel bir yapının üzerine kurulduğunu öne sürer. Buna örnek olarak Protestanlık’ı verir. Ona göre Protestanlık ahlakı, kapitalizmin doğuşunda etkilidir. Yalnız bu ahlak diğer topluluklarda bulunmayıp Batı’da var olan ve rasyonaliteye dayanan bir zihin dünyasından gelir. Dolayısıyla kapitalizm rasyonaliteye dayalı bir zihniyetin ürünüdür (Özler, 2007: 41). Ülgener’e göre de din, toplumsal yapıyı fazlasıyla etkiler. İslamiyet, Osmanlı Devleti’nin yapısını derinden etkilemiştir. Bu sebeple Türk toplumunu din-zihniyet kavramları üzerinden açıklama yoluna gider (Aksoy, 2018: 24-25). İslam’ın çalışmayı ve girişimciliği destekleyen iktisat ahlakı, insanlara, ahireti de göz önünde bulundurarak emeğin bir karşılığının olduğunu ve karşılıklarını alacaklarını emreder. Böylece kendini dünyada da etkin olmayı gerektiren bir iktisat anlayışı meydana gelir (Aydın, 1997: 100).

Aydın, toplumda *rasyonel* ve *irrasyonel* olmak üzere iki tavrıdan söz eder. Toplumda var olan bilişsel bir çerçeveye yani rasyonalite ve onu içselleştiren bir din ögesi mevcuttur. Weber’e göre de zihniyet, akılcılık ve akıldışılık arasındaki gerilimlerden oluşur. Akıldışılık kendini dinde gösterirken akılcılık, ekonomide somutluk kazanır (1997: 98-99).

Zihniyetin önemli etkenlerinden biri olan ekonomik yaşam, Ülgener’e göre dünyanın neresinde, hangi zamanında olursa olsun mal ve eşya yığınlarından oluşan bir madde dünyası değildir. Böyle olsaydı her kesim aynı ekonomik şartları yaşardı. Önemli olan bahsi geçen maddi yığının arkasındaki insana has tavır ve davranışlardır. İnsanın davranışları, tercihleri ve yaşayış normları iktisadi yaşama yön ve şekil verir (1983: 15). Dolayısıyla toplumların benimsediği iktisat görüşü ile maddi koşullar arasında bir ilişki söz konusudur. Kapitalizm öncesi üretim formlarında ekonomik gerçekler, legal ve dinsel kategorilerle iç içedirler. Kapitalizm sonrasında üreten ve üretici ilişkisine yani üretim ilişkileri bağli bir gelişim gösteren ve dinsel inanışlardan etkilenen bir algıdan bahsedilebilir (Bozpinar, 2018: 3-4)

İdeolojinin zihin yapısıyla doğrudan bir ilişkisi olsa da ikisinin aynı olmadığını belirtmek gerekir. Uğurcan’a göre zihniyet birinci derecede, ideoloji ise ikinci derecede olma yönleriyle farklılık arz ederler. İdeoloji, zihin dünyasını bir varlık olarak ele alır ve ikna etme içeriğinden meydana gelir. Araştırma alanı, düşünce tarihidir.

Zihni ve ruhi alanları temel alıp hayatın yönünü belirleyen unsur ise zihniyettir. Onun çalışma alanı, duygu ve davranış biçimleri olduğundan sosyal tarihe yöneliktir (2012: 271). Aynı zamanda ideolojiden ayrı düşünülemez.

İdeolojiler insanların aklını çelen kuraldışı etkenler olarak insanlara istikamet vermeye yarayan bir harita özelliğinde olduğundan zihniyetten ayrı düşünülemez. İdeoloji ile arasındaki ilişki, kitle toplumunun belirlemesiyle önem kazanır. Örneğin herhangi birinin fikirlerinde mantıklı bir tutarlılık yokken yaşadığı çevre içerisinde düşünüldüğünde tutarlılık kazanabilir (Mardin, 2012: 25-26). Bu da zihniyetin bir yandan toplumla olan ilişkisini desteklerken diğer yandan ideolojilerin insan davranışları üzerindeki etkisini gösterir. İdeolojiler insan zihnini yönlendirmede etkili bir unsurdur ve toplumsal zihin dünyasıyla doğrudan alakalıdır.

Kavramın oluşmasında bahsedilmesi gereken önemli öğelerden bir diğeri elbette kültürdür. Kültürle, kültürü üreten ve devam ettiren zihniyet arasında karşılıklı bir etkileşim vardır (Adanır, 2007: 57). “Kültür dolaylı veya dolaysız, bilinçli veya bilinçsiz tesiri ile fertlerin zihniyetlerini oluşturur. Farklı kültürler ve farklı kültür unsurları bulunduğu içindir ki farklı zihniyetler vardır.” Bu bağlamda kültür, *üniversel* ve *millî* olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilir. *Bilim, teknik, felsefe* ve *din* kültürün evrensel yönünü tamamlarken; *gelenek ve görenekler, dil* gibi unsurlar kültürün millî tarafının oluşmasını sağlar (Öner, 1985: 92, 84-85).

Nihayetinde zihniyet sadece zihinsel bir süreç olarak değil, pek çok değerle birleşerek toplumsal bir yapıya bürünür. Özellikle din, ekonomi, ideoloji ve kültür ile kesişir bünyesine bu ve benzeri öğeleri alır, değişir, gelişir ve zamana göre de şekillenir. Toplumsal bir varlık olan insan, toplumsal zihniyetin küçük bir örneğini teşkil eder.

2. Zihniyet ve Sanat İlişkisine Kısa Bir Bakış

Bir devletin, bir devrin zihniyetini çözebilmek, bunları yorumlayabilmek zannedildiği kadar kolay olmayan karmaşık bir durumdur ve bu durum çok boyutlu bakabilmeyi gerektirmektedir. Sanat bir toplumun zihniyetini açık edebilecek unsurları taşıdığından değerlendirmeye uygun bir yapıdadır. Edebî ürünler zihniyet çalışmaları içerisinde değerlendirilmelidir. Çünkü sanatkar “herkesin gördüğünden farklı bir şeyler yakalama çabası içerisinde” olan kişidir (Kıyçak, 2010: 13-14). Dolayısıyla edebiyat tarihi entelektüel tarihe paralel olarak devam ettiğinden ve tarihi yansıttığından sanatkarın kimi zaman açıkça kimi zaman da dolaylı bir şekilde ifade ettiği sözleriyle devrin felsefesi hakkında varsayımlarını konuşturduğu açıktır (Wellek ve Warren, 2019: 141). Sanat eserleri, sanatçısının toplumundan, değer yargılarından ayrı düşünülemez. Her eser, sanatçısının içinde yaşadığı toplumdan da beslenen yaşam biçiminin ve dünya görüşünün ürünüdür. Önemli olan nokta ise ürünü meydana getiren sanatçının amacı ve amacını hangi yöntemle meydana getirdiğidir (Toprak, 2019: 205).

Zihniyet ve sanat ürünlerinin arasında hiçbir fazlalığa gerek olmayacak doğal bir ilişki söz konusudur (Kıyçak, 2010: 15). Ülgener, bir yandan şekillendirici, diğer taraftan tanıtıcı olmaları hasebiyle zihniyete *sebep*, sanat eserlerine *ifade ilişkisi* olarak bakar. Ona göre sanat eserleri farkına varmadan çağ görüşünü içine hapseder hatta davranışları diğer pek çok araçtan daha fazla bilinçaltına yerleştirir. Bunu yaparken sanatın yöntemini kullanır, renklidir, estetikdir, inandırıcılığı yüksektir (2006: 22). Mengi bu durumu “Her şairin edebî kişiliği ve dünya görüşü, şairin yaşadığı devirle ve toplumun durumuyla yakından ilgilidir” (1991: 3) şeklinde açıklar. Eagleton ise edebiyat kuramlarının bireylerin ve toplumların doğasına ilişkin inanç, ideoloji, cinsellik ve tarihe yönelik yorumların geçmişteki durumları ve gelecekteki umutlarıyla çarpıştığını dile getirir (2018: 224). Şahıs kadrosunun münasebeti üzerine şekillenen vakaların (Aktaş, 1984: 44) reel yaşamdan tamamen kopuk olması düşünülemez. Forster, sanatkarın şahıs kadrosu vasıtasıyla konuşabildiğini hatta şahıs kadrosunun konuşmaları üzerinden romancı bilinçaltını açık edebildiğini dile getirir (2016: 126).

Görüldüğü üzere bir devrin zihniyetini incelerken sadece kesin çizgileriyle belirlenmiş resmî tarihin dışında, kendi kurmaca dünyasına yönelmiş olan sanatkarın da büyük katkısı olabilir. Zira sanatkar oluşturduğu eserlerinde bilerek veya bilmeyerek toplumun görünmeyen ruh hâlini yansıtır, farkında olunmayan veya olunmak istenmeyen durumlara değinebilir. Tabii olarak her eser açık bir şekilde zihniyeti göstermeyeceği gibi bazı tezli eserler konuya yardım edebilecek özellikler taşımaktadır.

Bu bilgiler ışığında *Üç Beş Kişi* ve *Hayır*'da bir zihniyet çalışması yapmadan evvel Adalet Ağaoğlu'nun yaşadığı dönemin genel özelliklerine ve yaşadığı dönemdeki aydın tipine bakmakta fayda vardır.

3. Adalet Ağaoğlu Dönemi ve Aydın Tipi

Cumhuriyet, *halk için, halka dahil* bir davadan gelen aydınlanma hareketi olup ardından pek çok inkılabı getirir. Türkiye yönetiminde 1923'ten 1946 yılına kadar aydınlar yani askerler, entelektüeller, gazeteciler vs. yer alır. Bu aydınlar tamamıyla Cumhuriyetçi olup geleneği ve tarihi zayıflatma çabası içindedir. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Batı'da meydana gelen komünist-sosyalist blok ve liberal-kapitalist blok her ne kadar ülke içindeki aydınları etkilese ve kendine çekse de aydınının tek bir gayesi vardır o da gelenek, din, metafizik konularına karşı tutum. Batıcı aydınlar içerisinde devlet yönetimine ilk karşı çıkan Nazım Hikmet olmakla birlikte onun kapitalist-liberal Batı dünyasını değil, sosyalist bloğu tercih ettiği görülmektedir. 1946 yılından itibaren yönetime geçen Menderes hükümeti ile halkın tarihine, kültürüne, inanç dünyasına tekrar değer verilir, liberal-kapitalist bloğun yolu takip edilir. Hâlâ Batıcı bir politika izlemekle beraber liberal kola geçilir ve geleneğe değer verilir.

Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle beraber, o zamana dek yapılan her şeyin muhalefet tarafından boşa gittiği düşünülür. Bu olaylar 1950'li yıllarda entelektüel kesimde büyük bir infial doğurur. Aydın, henüz bilinçlenmemiş bir işçi sınıfını eğitmeye çalışır ancak başarılı olamaz. Nitekim Moran da 1950'lerden sonraki dönemde neredeyse tüm yazarların toplumcu ya da ilerici olduklarını ve dünya görüşlerine odaklanarak roman yazdıklarını belirtir (2012: 50).

Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından Batıcı olan sol kanat ikiye bölünür, biri CHP topluluğunu meydana getirir, diğeri ise Rusya'ya bağlı sosyalist bir yol izler. 1960 yılında askeriyenin, bürokrasinin, basım yayımın ve yargı camiasının hareketliliğiyle bir baskı ortamı oluşur ve neticesinde Menderes yönetimden indirilip yerine CHP geçer. Böylece Türkiye'de bir özgürlük ortamı doğar. Sanayileşmeyle de birlikte İstanbul'a işçi göçü başlar, sendikalar kurulur. Belirli bir işçi sınıfının meydana gelmesiyle onların haklarını savunan Rusya'daki sosyalist harekete bağlı bir aydın kesim meydana gelir. 1960'lı yıllar sol hareketlerinin fazlaştığı ve kendini daha fazla belli ettiği yıllar olmasıyla beraber, bu on yılın sonuna doğru Avrupa'ya bağlı olarak *68 Kuşağı* denilen bir aydın grubu daha meydana gelir ki Adalet Ağaoğlu bu grubun içerisinde yer alır.

Böyle bir dönemde yer alan ve sosyalist kanadı benimseyen Adalet Ağaoğlu, eserlerinde döneminin özelliklerini tabii olarak verir ve hissettirir. Ancak onun eserlerine zihniyet açısından bakılacağından *Üç Beş Kişi ve Hayır*'ı Ülgener'in açıklamaları doğrultusunda ekonomik, dinî, siyasi ve kültürel (sosyal hayat) ortamları bakımından ele almak daha doğru olacaktır.

4. Din ve Zihniyet

Din, insanın yaratıldığı günden bu yana toplumları etkiler ve hayatın tüm alanlarında düzenleyici bir etkiye sahiptir (Bağyigit, 1994: 154). Toplumla belli bir zihniyet kazandırmakta ve bu doğrultuda sosyal hayatın şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle de din, insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynamaktadır (Berger, 1993: 58).

Yüksek dinler başta olmak üzere her dinin kendine has hükümleri dışında evrensel olan hayatın her yönüne hitap eden hükümleri ve dünyevi meselelere karşı takınılan tavır ve tutumlardan oluşan bir içeriği vardır. Bu sebeple insanlara bir zihniyet yapısı kazandırdığı aşikârdır. Din, insanlara dünyayı kendi penceresinden izlettirir, tavır ve davranışlarını etkiler, ruhani bir hayat anlayışı kazandırır. Din, zihniyetin oluşumunda fazlasıyla etkili olan bir unsur olmasıyla insanların ruh dünyasına ve maddi dünyalarına tesir ederek toplumsallaşmalarını sürdürür. Bu sebeple zihniyetin oluşmasında etkilidir. Din, zihindeki dünyanın şekillenmesinde öncüdür. Din ve toplum arasındaki ilişki zihniyetin açıklanması, bir yandan zihniyetin de açıklanmasıdır (Özler, 2007: 60).

Dinin önemli görevlerinden biri toplumu düzene sokan kurallar sistemi olarak meydana gelmesidir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus hiçbir dinin toplumu sıfırdan şekillendirmeyeceği ya da zihniyeti oluşturamayacağıdır. Hâlihazırda varlığını sürdüren bir zihniyetle karşılaşan din ögesi zihniyette şekillenmeye sebep olur, dinin yorumlanması ve yaşanışı bu sonucu değiştirir. Ama her dinî yaşantının toplumlar tarafından tamamen kavranması mümkün olmadığından sıfırdan şekillenen bir zihniyetten de söz edilemez. Bununla birlikte toplumu şekillendirdiği açıktır (Mahçupyan, 1998: 243).

Eliot, edebiyat eleştirisinin de din ve ahlâk yönüyle ele alınması gerektiğini, din ve ahlaki açılımın edebî değerlendirmeyi tamamladığını belirtir (2007: 95). O hâlde eserlerden yola çıkarak bir zihniyet arayışına girileceği vakit karşılaşılan önemli noktalardan biri, yazarın dine bakışı ve bunu eserinde işleyişidir. İçinde Adalet Ağaoğlu'nun da sayıldığı Türk aydınının dine karşı tavırlarında genellikle Batı aydınının yenilikçi bakış açısı etkilidir. Bu sebeple Türk aydını dinî yargılarını, Batılı aydının Hristiyanlık eleştirilerini yeniden üreterek

oluşturur. Böylece bazen Hristiyanlığın bazen de İslamiyet'in etkilerinin olduğu köksüz ürünler meydana gelir. Dolayısıyla Türk aydınının dine bakışı, Aydınlanmanın dine bakışından pek de farksız değildir. Hristiyanlığa karşı eleştiriden ve saldırganlıktan uzak Türk aydını, İslamiyet söz konusu olunca aksini göstermektedir. Eserlerinde modernliğe, Batıcılığa gönüllü olarak yer verip bu kavramların temelinde yer alan Hristiyanlık'a tutkularını gizliden de olsa almak zorunda kalmışlardır (Subaşı, 1996: 171-175).

Üç Beş Kişi'ye bakıldığında dinî ya da din dışı unsurlar hemen dikkat çeker. Eserde İslam'ın etkilerinin kendi doğrultusunda olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Din unsurları zayıflatılır hatta olumsuz yönleriyle hissettirilir. Ağaoglu'nun reel yaşamdaki dine karşı tutumu eserine yansır. Eskiden bir paşanın üç eşinden biri olan Neval Hanım'ın tasvirleri dinî yaşantı yönünden oldukça olumsuzdur; ikinci kızı Selmin'in babası bir başkasıdır ve bunu rahatlıkla söylemektedir, Murat'ı kapıkulu gibi kullanmakta her istediğini yaptırmaktadır. Ayrıca içki içer, gecelerce partilerde erkeklerle dolaşır, gereğinden fazla kibar konuşur, kendisini zengin gibi göstermek ister ancak parasızdır. Bütün bu özelliklerine rağmen türbanlıdır da "Girip çıkanların çoğu delikanlılar... Başı türbanlı yaşlı kadın, hepsini oturduğu yerden elini uzatıyor, öptürüyordu, hemen hemen her girip çıkan kızı Belgin'i de yanaklarından, hatta kimisi dudaklarından öpüp duruyordu" (2007b: 147). Alıntidan da anlaşılacağı üzere Neval Hanım'ın dinî bir unsur olan başörtüsüyle yaşantısı birebir zıtlık gösterir. İki kızının da ahlaksız bir hayat yaşadığından rahatsızlık duymayan bu kadın Murat'ın annesi Türkan Hanım tarafından şöyle değerlendirilir: "O kadın, işaret parmağında o yüzük, kafasında o hotoz, buyurmaya o kadar alışık..." (2007b: 151).

Üç Beş Kişi'de yukarıda bahsedildiği gibi Hristiyanlığın gizli tutkusunu görmek de mümkündür. Eser kahramanları iç konuşmalarında İslam'a özgü *Allah'ım* ünlemini kullanmaz da *Tanrım* demeyi tercih eder. Bununla birlikte *Allah* lafzını sıkça kullanan tek kişi vardır, o da ölüm döşeğine düşene kadar dinle ilgisi olmayan ancak ölüm döşesinde sürekli dualar eden Emin Bey'dir. "Kismet'in içini bu kez de, Allah'la fazla bir ilişkisi olmamış, çiftlikte toprakla, arılarıyla yaşamayı sevmiş yaşlı adama karşı bir acıma duygusu kaplıyor: Neden peki Tanrım, neden her yerde suç ve günah görüyor? Nasıl bu hale gelebiliyor?" (2007b: 105). Emin Bey hayatı boyunca dinî yaşamına dikkat etmemişken ölüm döşesinde, ölüm korkusuyla Allah'ı hatırlar ve tövbeleriyle af diler. Ancak bunu yaparken de geçmişteki çarpık hayatının etkisinden kurtulamayarak torunu Kismet'i taciz eder. Böylelikle toplumda çok sayıda yer alan sonradan Müslümanların eleştirisi de yapılmış olur.

Bir diğer yandan Emin Bey'in kendi kendine söylediği dua görünümündeki sözlerin Türkan Hanım tarafından sure, ayet olarak algılanması dine olan uzaklığını kanıtlar. "Nerden çıkardığı belirsiz bu sureler, ayetler hele... Tövbe, tövbe... Hani iyiliğinde hacılığa, hocalığa bir merakı olsaydı, neyse" (2007b: 123).

Yine *Tanrı* kelimesi ve Tanrı'nın varlığı veya yokluğundan emin olmama ya da hayat-Tanrı-ölüm üçlüsü arasında çekişen ve çelişen iç konuşmalar *Hayır*'da da göze çarpar. "İncelemenin giriş bölümünü neden yeniden yeniden yazıp duruyorum? Beni tutan, kararsız kılan bir şey var. Tanrı'ya değil, akla inanan, Tanrı'nın değil, aklın yolunda giden insan, ölümden yeni bir Tanrı yaratmaz. Tanrısı olmayan hayatın ölümü de yoktur. Fakat ya içsel özgürlük. Düşünsel zamanlar içindeki insanın, bütün zamanlar için taptığı bu Tanrı?" (2007a: 42). İçsel özgürlüğe fazlasıyla bağlı olan Aysel ve yazar için bir kurallar bütünü olan ve hayatın tüm zincirlerini elinde tutan din olgusu isteğe bağlı yaşamın önüne geçen bir engel olarak daima irdelenir.

Hayır'ın baş kahramanı Aysel, yeni dinlerin (ki İslamiyet son büyük dindir) üretiminin zayıfladığını bu sebeple eski dinlere bir yönelme olacağını düşünmektedir. "Toplumlar nicedir geçmiş dinlere sığınmaya başladı. Yeni dinler, yeni inançlar üretimi zayıfladıkça, daha doğrusu bu üretim "kullan at" formülünün uygulatıcısı fabrikasyon üretimin bir dalı haline geldikçe, herhalde geçmiş dinlerin en eskilerine doğru bir sığınmış da gözlemlenecek" (2007a: 17). Alıntidan dinî yaşantının ekonomiyi de etkilediği ima edilir. Dine göre şekillenen ekonomik durum yazara göre son dönemlerde insanlara zarar vermektedir. Böylece zaten İslamiyet'e sıkı bağlarla bağlı olmayan Aysel'e ve dolayısıyla yazara göre eski dinlere dönmek gayet de mümkün görünmektedir. Dinine sıkı sıkıya bağlı bir karakter için aynı durum söz konusu bile olamaz.

Aysel'e âşık olan Aydın'dan bahsedilirken aslında Aysel'in de nasıl bir dinî karaktere sahip olduğu açıkça belli olmaktadır: "Aklını neden Aydın'a takıp duruyorsun? Aydın öldü. Allahsızlığını, tanrıtanımazlığını açıkça haykırabilmiş, buna yüreklenebilmiş tek kişimiz olduğu halde, yani onu bile cenaze namazları, mezarlık dualarıyla gömdük" (2007a: 220). Cümleye göre pek çok karakterin ve Aysel'in isteyip de yapamadığını Aydın yapar, tanrıtanımazlığını açıkça dile getirir. Aynı durum eserin içinde yayılmış bir şekilde seyreder. Din ve dinî unsurlar itilir, sevilmez.

Öte yandan Aydın'ın dualarla gömülmesi geleneğin gerektirdiğinden fazla bir şey değildir. Böylece geleneğin zihniyet üzerinde etkisinden bahsedilebilir. Elbette “Zihniyet gelenekle de özdeş değildir. Çünkü gelenek zihniyetin oluşum şartlarından sadece bir tanesidir” (Özler, 2007: 39). Ancak gelenek de tıpkı din gibi zihniyeti etkiler ve zihinsel bir aşamadan geçen sanatsal eserlerde tesirini bırakır.

İki romanda da dine yönelik karşılaşılan olumsuz tutum Ağaoğlu'nun gerçek yaşamının etkisiyle ortaya çıkar. Geleneksel bir ailenin ve dindar bir babanın kızı olan Ağaoğlu, çocukluğu ve gençliği boyunca ailesinden ve çevresinden aldığı tutucu eğitimi hiçbir zaman benimseyemez. Aksine kurallarla dolu bu yaşantıdan nefret eder. Özgürlüğe ve bireyselliğe fazlasıyla tutkun olduğundan dinî ve örfî kuralları değil de insanın her koşulda özgür ve adil yaşayabileceği evrensel kuralları kendine rota olarak seçer. Böylece dinden uzak bir yaşamdan ve hatta dine karşı unsurlarla eserler meydana getirir.

5. Ekonomi ve Zihniyet

Klasik dönemde ilimlerin merkezinde teoloji olduğundan ve içtimai olgular dışlandığından hayat ruhanileştirilir. Modern çağda bilimsel bilgi dinselleştirilip teknolojik araçlar kutsandığından teknik bir çağ olarak görülür. Aktaş (2024b: 156)'ın belirttiğine göre teknolojik ilerlemenin insan hayatında her geçen gün daha da hissedilir olmasıyla toplumda görülen değişimler sürekli ve daha hızlı yaşanmaya başlamış, toplumsal yapı enformasyonun öncelendiği bir yapıya evrilir. Bu durum insanların hayatının mekanikleşmesine, maddiyata yönelmeye ve manevi bağlardan uzaklaşmaya neden olur. İdeolojiler de bu durumu destekleyerek insanın çıkarlar ve güç adına inancı bir maske olarak kullanıp iktidarın peşinden koşturur. İktidar peşinde koşmak toplumsal alanı bir savaş meydanına çevirerek inanç ve değerlerin zayıflamasına sebep olur (Macit, 2013: 4).

Ülgener, gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerin (elbette ekonominin bu meselede etkisi büyüktür) ayrımını yaparak tavırlarının nasıl bir farklılık gösterdiğine işaret eder. Ona göre az gelişmiş ülkelerdeki insan için hatta elit kesim için bile eşyayı maddiyattan ayrı görmek, eşyayı rakam yönüyle manalandırabilmek en zor işlerden biridir. Bu sebeple etiket kullanılsa da ya da ürün teşhir edilse de fiyatın veya kalitenin yüksek sesle başkalarına duyurulma isteği hiç tükenmez. Yani seslilik az gelişmiş ülkelerin bariz özellikleri arasındadır. Bu ülkeler, sembol ve işaretlerden oldukça uzak ve yüksek seslidir (1983: 44).

Gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler, geleneksel toplumlarla modern toplumlar arasındaki farktan hareket eden Ülgener, gelişmekte olan ülkelerin en büyük eksikliğini madde ve malzeme, formel-hukukî düzenlemeler alanında değil, rasyonel davranan insan eksikliğinde bulur. Bu meyanda Ülgener'e göre, yeni bir zihniyet dünyasına ulaşma amacıyla geçirdiği dalgalanma esnasında bu oluşumları geriletici bazı olumsuz faktörlere maruz kalmıştır (1983: 48). Bu faktörler arasında enflasyonist baskıların insanları gayrimenkule yatırım yapmaya zorlayışı; politik tutumların insanları kolay yoldan servet kazanmaya ve kazandıkları serveti kolay yoldan harcamaya sevk; maliyeti düşürmeye ve verimliliği artırmaya yol açan rasyonel muhasebe anlayışına geçit vermeyen şartların devamına göz yuman iktisadî politikalar sayılabilir (Özkiraz, 2000: 57).

Nihayetinde iktisadî gelişmenin, her toplumda, iktisadî olmayan unsurlarla örülü bir yapı sergilediği söylenebilir. Dinî, estetik, kültürel, sosyal değerlerle örülü bir manzara söz konusudur. Sermaye, yatırım hareketleri, maddi akımların merkezindeki insanın ve onun zihniyet dünyasını açık eder (Ülgener, 1983: 39).

Dolayısıyla bir yerin gelişmesinde ekonominin etkisi büyüktür ve bu oradaki toplum hayatını ve toplumun zihniyetini etkilemektedir. *Üç Beş Kişi*'de iki ayrı şehrin yani İstanbul ve Eskişehir'in seçilmesinde de bu konunun etkisi bulunmaktadır. İstanbul, ekonomik faaliyetlerin ileri olduğu gelişmiş bir şehir olarak çok daha kalabalık ve buna bağlı olarak çok daha çeşitli insan ilişkilerinin bulunduğu bir şehirdir. Eskişehir ise daha az sayıda insanın olduğu buna bağlı olarak da âdet, gelenek ve göreneklerin hâkim olduğu, insanların kişisel isteklerine göre bir yaşam kuramayacağı, İstanbul'a göre daha geri ve tutucu bir şehirdir. Zira Murat âşık olduğu Selmin ile istediği özgür hayatı Eskişehir'de yaşayamaz. Bunun sebebi ise Eskişehir'in henüz böyle bir ilişkiye hazır olmayan İstanbul'a göre daha tutucu zihniyetidir.

Yine *Üç Beş Kişi*'de İstanbullu Deniz'in “Eskişehir, geceleri geçen trenlerdir, tren sesleridir. Yalnız bu...” (2007b: 144) demesi üzerine Türkan Hanım'ın “Yine de, İstanbullu kimi görse, sanki: Tren sesiymiş!.. Eskişehir, geceleri geçen trenlermiş yalnız! Laf. Şeker, Havaüssümü, fabrika düdüklüleri, koskocaman bir üniversitemiz, koskocaman Cer Atölyemiz, Astsubay Okulumuz, ticaretimiz. Sanki işiten de, Eskişehir, dağlar arasında, kuş uçmaz, kervan geçmez bir yerde, bir küçük tren istasyonudur sanacak” (2007b: 144) şeklindeki iç konuşması da eserdeki iki mekân olan İstanbul ve Eskişehir'e karşı farklı bakışa işaret eder. Türkan Hanım,

yaşadığı çevreye göre zengin bir bayan olarak yaşadığı yer hakkında söylenenleri hazmedemez ancak Eskişehir'in o günkü gelişmişliği de saydıklarından öte değildir.

Ekonomisi gelişmiş toplumlarda insan yaşamının refahı da yüksektir. Bu durum, sadece toplum için değil, gelişmiş veya gelişmemiş olsun her toplumun içinde ekonomik düzeyi iyi olan kişilerde görülebilmektedir. Mesela Türkan Hanım'ın da hayallerinde yüksek gelirin getirdiği yüksek statü yer almaktadır. Zihni şehrin ekonomik yönden önde gelen ailelerinden olmasıyla dolu olarak, yolda oğlu Murat ile yürürken herkesin kendilerini izlediğini düşler.

“Tüpgaz dağıtıcısı önlerine çıktı: Ben babanın iyiliklerini hiç unutmam oğlum. Gönlü gani adamdı. Hele sizin doğumunuzdaki halini bütün şehir hatırlar. Kurbanlar kesilmişti. Kaç gün, kaç gece fakir fukaraya pilavlı etler dağıtılmıştı, baklavalar, şekerler... Buyrun bir pepsi için... Yoo, teşekkür ederiz Avni Bey. Bankanın idare meclisi toplantısı var. Murat gecikmek istemez” (2007b: 145). Esnafa karşı zengin duruşlarını ve Murat'ın ailenin servetine sahip çıkışını hissettirme hayalleri Türkan Hanım'ın zihniyetindeki ekonomik koşulların aile ve çevre yaşantısına olan etkisini ortaya koyar.

Üç Beş Kişi'de ekonomik zihniyetin açık bir şekilde verildiği örneklerden bir diğeri Neval Hanım'ın durumu ve yaşantısıdır. Zengin geçen eski yıllarının ardından düştüğü durumu içsel olarak asla kabullenemez ve dışarıya fakir olduğunu yansıtmamak için elinden gelen çabayı gösterir. Ekonomik şartlar onun zihniyetinde kelepçeden farksızdır. Yüksek ekonomik yaşantının esiridir. Kaybettiği lüks yaşam, psikolojik açıdan sarsılmasına ve asıl olanı benimseyemeyerek özünden uzaklaşmasına sebep olur. Türkan Hanım'ı bodrum katındaki evine değil de kızının galerisine davet ederek zenginlik gösterileri yapması durumuna örnek verilebilir.

Üç Beş Kişi' de ekonomik hayatın toplumu eskilerden beri nasıl etkilediği şu sözlerle dile getirilir: “Devletin Para İşlerine Batı'nın burnunu sokması sandığımızdan da eski, çok eski... Osmanlı beylerinin Bizanslı karıları, mali danışmanlığa hep Hıristiyanları getirtmişler” (2007b: 79).

Ekonomi bahsinde eserin merkez kahramanı Ferit Sakarya'dır. Ferit, savunduğu ekonomi fikriyle Türk edebiyatı eleştirmenlerince pek çok polemige de konu olan bir karakterdir. Fikirleriyle klasik ekonomi anlayışının dışına çıkan döneminde yazılan romanlarda karşılaşılmayan ekonomik fikirleriyle dikkat çeken Ferit, Ağaoğlu tarafından özenle oluşturulur. “Ferit Sakarya, Türk romanındaki alışıldık iş adamı ya da paraya hükmeden gaddar, çıkarıcı, kültürsüz ve cahil adam şablonlarının dışında, kamu yararını kişisel çıkarlarının önüne koyma mücadelesi veren, bohem, şair ruhlı, çevreye duyarlı ve üst düzey bir okur olarak, romandaki hemen hemen tüm kişilerin bakışından çizilmiştir” (Uğurlu, 2021: 405). Tüketime değil de üretime dayalı bir sanayi isteyen Ferit ile Ortak Pazar'a üye olmak isteyen Odalar Birliği üyeleri arasındaki görüşler ekonomi zihniyeti açısından üzerinde durulması gereken mevzulardır. Bu durum Ferit'in iç konuşmalarında şu şekilde tezahür eder: “Bunlar, Ortak Pazar'a üye olursak, bizim de ekonomik sıkıntılarımızın sona ereceğine inanıyorlar [...] Biz üye olunca, öteki üyelerle tam bir serbest ticarete girebilirmişiz... Bunun ne demeye geldiğini görmüyorlar. Ne olacağını bilmiyorlar. Avrupa ülkeleri bizi aralarına almış gibi yapacaklar. Ancak bu kadar. [...] Bekledikleri ortaklıkta biz sadece Avrupa için, işlerine geldiği yerde, işlerine geldiği sürece bir Pazar olacağız. Ortak ortak olmayacağız. [...] Bir 'Serbest piyasa ekonomisi...' tutturmuşlar, hep bu. 'Serbest piyasa ekonomisi...' Allah cezalarını versin! Geleceği bu dar ufuklu iş adamlarına nasıl göstermeli” (2007b: 203-204). Avrupa'ya bağlı ekonomi fikrinden kesinlikle hoşlanmayan Ferit, özellikle kendinden büyük ülkelere bağlı ekonomilerin bir köle gibi kullanılacağını, arada yitip gideceğini düşündüğünden ortak pazara üye olmayı kesinlikle reddeder. Kalkınmanın başkalarına bağlı olmakla değil, ülke içinde küçük ve gerekli değişikliklerle gerçekleşeceğini iddia eder. Aksine ortak pazara üye olmanın ülkenin başına daha büyük sıkıntılar getireceğini düşünür. Bu sebeple dönemin serbest piyasaya girme odaklı iş adamlarını her fırsatta eleştirerek ülkenin geri kalmasını ve ekonomik sıkıntılar yaşamasını onlara bağlar. “Dünya Bankası. Teknolojisini ve o teknolojiyi uygulayan makineyi dışarıdan alan bir ülkenin, Türkiye'nin daha basit teknolojiyle emek yoğun üretime geçmesini, küçük sanayiye önem vermesini önerdi. Bu önerilerin büyük oranda benimsenmesi, Türkiye ekonomisinin batağa saplanmasına yol açtı” (2007b: 211) şeklinde fikirleri toplantılarında tartışmalara sebep olur. Onun tek amacı üretimi kendi ülkesinde gerçekleştirebilmektir. Demir-çelik, elektrik üretimi ve tüketiminde çeşitli önerileri olan Ferit, işçinin şehirleşmesini ve onların sadece yaz ayında değil, tüm yıl çalışabilmelerini sağlayarak üretimin artmasını diler. Ferit'e göre böyle bir ekonomiye bağlı zihniyet sayesinde ülke gelişebilecektir. O hâlde Ferit Sakarya'nın dünyasına bakıldığında ülkedeki sorunların temelinde ekonomik şartlar yatar. Ekonomik şartlar toplumun ilerlemesinde ya da geri kalmasında

önde gelen koşullardan biri olarak refah seviyesini etkiler. Dolayısıyla ekonomi topluma dokunur ve toplumun zihniyetinde önemli bir yer teşkil eder.

Hayır'daki ekonomik görüşler siyasetle iç içedir. Siyasi tutumların neticesinde şekillenen ekonomi, toplumsal zihniyete kaynaklık eder. Ekonomik durum yazarın kendi hayatını nasıl etkiliyorsa roman karakterlerini hatta karakterlerin ele aldığı karakterlerin bile hayatını etkisi altına alır. Aysel, bir aydın olarak gereken maddi manevi değeri devletinden ve toplumundan göremez. Bununla birlikte aydın intiharları üzerine hazırladığı çalışmasında ele aldığı aydınların bunalım sebeplerinden biri ekonomik güçsüzlüktür.

6. İdeoloji ve Zihniyet

Marx'a göre ideoloji, "yanlı fikir" manasındadır. Ülgener de ideolojiyi Marx'ın kullandığı anlamda kullanır (Deniz, 2009: 14). Ülgener, ideolojiyi şu şekilde açıklamaktadır: "İdeoloji belli bir toplum kesiminin (grup, sınıf, mezhep, meslek vs. mensuplarının) -statüleri ile uyum halinde ve yerine göre davranışlarını haklı ve meşru göstermek üzere- paylaştıkları ortak düşünceler, mithos'lar ve değer yargıları toplamıdır" (1983: 98).

Sanat eseri sadece duyguları tatmin eden bir ürün olmaktan öte ideolojik düşüncelerden beslenen bir bünyeye sahiptir. Modern edebiyat ürünleri çağın siyasi ve ideolojik düşünce yapısından ayrı düşünülemez. Edebiyat ürünleri başlı başına entelektüel bir araştırma nesnesi olmaktan çok tarihe bakarken başvurulan ayrı bir alandır (Eagleton, 2018: 223-224) ve elbette insanın oluşturduğu siyaset de bu tarihin içinde yer almaktadır.

Bir eserde yazarın ideolojisi bilerek yahut satır aralarında bilmeyerek yer alabilir. Adalet Ağaoğlu'nun eserlerine bakıldığında pek çok politik unsurla açık bir şekilde karşılaşmakta ve bu unsurların kendi hayatından izler taşıdığı görülmektedir. Adalet Ağaoğlu'nun zihniyeti açıklanmaya çalışıldığında mutlaka bu unsurlara da değinilmelidir.

Hayır'da çok sayıda ideolojik unsur sesini yükseltir hatta bağırır. Nitekim eserin adı da Ağaoğlu'nun zihniyetiyle müsemma bir şekilde bu durumun en güzel örneğini teşkil etmektedir: *Hayır*. Aslında metnin ana fikri denilebilecek büyük harflerle yazılmış olan şu sözler eserde ideolojik yapının sloganıdır: "HER DURUMDA ÖZGÜR KİMLİĞİMİZİ KORUYABİLMEK ANCAK EDİMLE SÖYLENEBİLECEK ŞU İKİ SÖZCÜĞE BAĞLI: YİNELEMeye HAYIR... ANLAŞMAYA HAYIR. AYNILIĞA HAYIR. YİNELEMeye HAYIR" (2007a: 42).

Üç Beş Kişi ve Hayır'ın kurgusunda dönemin siyasi olayları önemli bir yer tutmakta, hatta kurguya zemin hazırlamaktadır. "Egemen güçler 1960'lardan beri gelişen solu ezmek için gençlik hareketlerini bir gerekçe olarak kullanmak hesabı içindeydiler ve hatta aralarına provokatörler yerleştirerek solu eyleme kıskırtmaktan geri kalmadılar. Sonuçta 12 Mart darbesi bir 'balyoz' gibi indi; insanlar kovalandı, tutuklandı, işkence gördü, hapse atıldı, kimi gençler asıldı" (Moran, 2012: 13). Ardından gelen 17 Eylül olaylarının etkisi ise daha kalıcı olmuştur. "12 Mart darbesi de solun nefesini kesmek için korkunç bir baskı rejimi uygulamıştı ama toplumu sindirmekten öte kalıcı bir etki bırakmamıştı. 1980'deki müdahalenin amacı ise yalnızca solun elini kolunu bağlamak, toplumu yıldırma değil, aynı zamanda topluma yeni değerler içeren bir dünya görüşü aşılıyarak temelden çöktürmekti. Bu hedefe varmak için üniversiteler ve basın denetim altına alındı, ilerici aydınlar susturuldu, toplum depolitize edildi" (Moran, 2012: 49).

Adalet Ağaoğlu'nun *Hayır*'da bu olaylara değindiği pek çok bölüm bulunmakla birlikte şu iki parça hem kendisinin hem de romanın başkahramanı Aysel'in durumunu ve yaşadıklarını açık bir şekilde izah etmektedir: "Bu ülkede yine bir asker darbesinin olduğu, sıkıyönetimce binlerce insanın tutuklevlerine tıkıldığı, henüz dava bile açılmadan haklarında yasaların biçebileceğinden öte cezalar biçildiği, onların çeşitli işkencelere uğratıldıkları, bazılarının ortadan kaybolduğu, bazılarının sakat kaldığı, hatta üstlerine yüklenen görevlerin çokluğu ve ağırlığı altında ezilen birçok emir kulunun, yeterince robotlaşmamış bir yığın işkencenin de ya delirdiği, ya intihar ettiği bir gerçek" (2007a: 46). Diğer kısımda ise "bu ülkede pek çok aydına yapıldığı gibi, bir gece kapım çalınıyor, içeri girilip kitaplarım yerlere yıkılıyor, dosyalarım, kâğıtlarım karıştırılıyor; birçoğu alınıp götürülüyor" (2007a: 50) ifadeleri kullanılır.

Yine *Hayır*'a bakıldığında Mart ve Eylül aylarının diğer aylara göre daha özel olduğu biçimsel olarak da hissettirilmektedir. Diğer aylar tamamen küçük yazılırken Mart ve Eylül aylarının baş harfleri büyük yazılır. Eserde altmış sekiz gençliğine çok defa dikkat çekilir: "Ülkede gençliğin durumunu, sorunlarını irdeliyorlardı. Konuya yepyeni boyutlarda yeniden dönmek gerekmişti. Altmış sekiz gençliği... Onların hızla dalga dalga yükselişi ve bayrak direğinin kırılışı" (2007a: 110).

Aysel tıpkı Adalet Ağaoğlu gibi Altmış Sekiz Kuşağı'ndandır, Mart ve Eylül darbelerinin içerisinde yer alır ve yine tıpkı Adalet Ağaoğlu gibi yazdığı yazılardan dolayı hukuki işlem görür. İkisinin de suçlanma sebebi devlete, hükümete hakaret ve halkı isyana teşviktir (2007a: 45). Ağaoğlu, Aysel vasıtasıyla durumu, hayallerindeki iç konuşmasıyla şöyle açıklar: “Bu ülke düşünce insanlarımızı yerden yere çaldı, onları vurdu, vuramadıklarını yaraladı, bilim yuvalarının dışına kovdu; yetmedi, vatan sınırlarının dışına kovdu ve eğer arada sırada da birazcık iyi bir şey yapmak zorunda kaldıysa, bunda da hep geç kaldı. Onların ya bunayacak kadar yaşlanmalarını, ya ölümlerini bekledi. Yaşlılar madalyaların ağırlığını nasıl taşısın?” (2007a: 4).

Aysel'in son çalışması *Aydın İntiharları ve Geleceğin Başkaldırısı*'nda intihar sebeplerinin çoğunlukla döneminin ideolojik özelliklerinden ve ideolojik aygıtın yani devletin aydına yönelik olumsuz bakış ve tutumundan kaynaklandığı da satır aralarında belirtilmektedir. Zira devlet ve aydın arasındaki en büyük sorunu ideolojik düşünce, tutum ve tavırları teşkil etmektedir. Eserde toplum içinde yer edinemeyen aydın intiharı düşünür: “Nicedir, içinde yaşadıkları böyle bir zaman parçasında, aydınlara yaraşır tek radikal başkaldırının artık intihar olduğunu evirip çeviriyordu kafasında” (2007a: 222). Böylece özellikle aydın kesimin zihniyetinde ideolojinin baskın etkisi görülür. İdeolojik fikirlerini özgür bir şekilde söyleyemeyen ve savunamayan aydınlar toplumda devlet aygıtlarının da yaptırımıyla ötelenir, dışlanır ve yabancılaşırlar. Toplumdan kopuk iç yaşamlarında yaşamanın manasını tartışır. Hem Profesör Aysel'in çalışmalarında yer alan karakterlerde hem Aysel'in yaşantısında hem de Ağaoğlu'nun kendi hayatında önemli bir sorun olan özgür yaşam fikri intihar fikriyle sonuçlanmış olur. Dolayısıyla ideolojik tutum ve düşüncelerin hem karakterlerin hem de yazarın zihniyetinde önde gelen figürler olarak yer aldığını söylemek yanlış olmaz.

Üç Beş Kişi'de ise gece yasağının oluşu, geceleri duyulan silah sesleri yine aynı darbe olaylarına işaret etmekle birlikte eserdeki yaşanan olaylardan bağımsız olarak, tire (-) işaretleri arasında verilen “Üç ölü, dört yaralı. Bir ölü, beş yaralı. Dört ölü, üç yaralı...” (2007b: 11), “üç yaralı, beş ölü” (2007b: 288) gibi yaşanan darbeye yönelik yargılar, ayrıca Ferit Bey'in işçiyi bilinçlendirme düşüncesi ve sosyalist düşünceleri Adalet Ağaoğlu'nun yaşadığı dönemin ve siyasi zihniyetinin ürünleridir.

7. Kültür ve Zihniyet

Kültür ve zihniyet arasında da düşünülenin aksine bir aynilikten bahsedilemez ancak iki unsur arasında bir kesişme olduğu, birbirlerinden etkilendikleri açıktır. Bir toplumun maddi, manevi değerlerini, öğrenilmiş kalıp davranış biçimlerini içine alan kültür, zihniyetin de bazı verilerini kullanarak yenilenir ve güncellenir (Özler, 2007: 37). “Her kültürün bünyesinde oluşturduğu kültürel akıl/zihniyet; dünyaya ve ilişkilerine içten bakış ve tavır alıştır. Zihniyeti belirleyen kabuller, değer hükümleri ve tercihler varlığa, insana ve hayata nasıl baktığımızı gösterir” (Macit, 2013: 19).

Kültürel unsurlar öncelikle insanların zihniyetine nüfus ederek yeni tavırlar meydana getirir. Bu hareketler zamanla toplumun kalıpları hâlini alır. İnsanlar aynı zihniyette yaşamayı kendine bir rota olarak benimser, toplumdaki herkesin de bu rotada ilerlemesi gerektiğini düşünür. Her ulusun oluşturduğu bir kültür olduğu gibi her dönemin, bölgenin, yörenin şehrin de kendine has oluşturduğu bir kültür vardır.

Üç Beş Kişi'nin sahip olduğu kültüre bakıldığında aynı ülke içinde iki farklı kültürün yani İstanbul'un ve Eskişehir'in kültürüyle karşılaşmaktadır. İstanbul kozmopolit bir şehir olmakla beraber burada herkes birbirini tanımaz, bireyleşme daha fazladır, hayat şartları daha ileri ancak insan ilişkileri daha geridir. Eskişehir ise küçük bir şehirdir, cemaat kavramı daha öndedir. Bu sebeple herkes birbirini tanır, tavır ve hareketler insanların görüşü yönünde şekillenir. Dönem itibarıyla her iki şehirde de telefon henüz çok yaygınlaşmamıştır ve telgraf kullanılmaktadır. Zaten roman da Kısmet'in kardeşi Murat'a çektiği bir telgraf üzerine başlamaktadır.

Üç Beş Kişi'de Murat'ın İstanbul'a gelmesinin asıl sebebi eğitimiye orada uzun yıllar kalmasının sebebi âşık olduğu kadın Selmin'le arasındaki ilişkidir. Eskişehir, bu ilişkiyi ve Selmin'le olan yaşantısını hoş görmeyecek kadar geleneksel bir ortama sahiptir. Eskişehir'in kültüründe kadın-erkek ilişkilerinin toplum önünde açık bir şekilde yaşanması söz konusu değildir ancak İstanbul'un kozmopolit yaşamı Murat'a Selmin'le dilediği yaşamı sunabilecek bir yapıdadır. Bununla birlikte İstanbul kültürü, kendini geliştirmesine yardımcı olur. Zira Murat, besteler yaparak mandolin çalmayı ilerletir.

Kardelen'in zihninden geçirdiği eskiye dair anılarında Eskişehir kültürünün ve o zamanki modanın izleri yatmaktadır. “Köylü kızlar, bordo, tırşe yeşili pek bol büzgülü sentetik kadifeden şalvarlarıyla dükkân önlerini doldurmuşlardı. Epeydir kente bu ‘yeni moda’larıyla iniyorlardı. Porsuk kıyısında, dükkânlardan henüz alınmış

kristal görünümlü plastik sürahileri, renkli su bidonları, naylon torbaları içinden taşan yapma çiçekleri, boyalı alçıdan resim çerçeveleri, geyik başarıyla gider gelirler” (2007b: 78).

İki farklı döneme ait kültürde büyümüş ve yetişmiş olan baba-oğul arasındaki çekişmeler de eser boyunca devam etmektedir. Ömrünü Eskişehir’in bir köyünde geçirmiş olan Emin Bey’in düşüncesi şöyledir: “Bense, şehir yerinde hep gırtlığımıza biniyorlar sanırım. Ankara’da kaldığımız sıralarda bile, o taş yapılar üstüme kapanacak, hepimiz altında ezilip gideceğiz sanırdım. Hele o, çıkarlarına göre bugün şuna, ertesi gün buna parmak kaldıranların, bu dalkavuklukların kâbusu!.. O kâbus, şehrin abanışından kötü sıkardı beni” (2007b: 140). Babanın yaşadığı dönemin kültürü kalabalık şehirlerde görülen yaşantıdan oldukça uzak, sakin, sessiz, insanların bir arada gelenek ve göreneklerine bağlı olarak ilişkiler kurduğu, samimiyete dayalı, elbette istisnaları olmakla birlikte dürtüslüğün ve insanlar arası muhabbetin daha fazla olduğu bir kültürdür.

Daha güçlüklüğünde okumak için dışarı çıkmış, şehir şehir, ülke ülke gezmiş Ferit ise babasının aksine köyde yaşamayı, oradaki kalıplaşmış davranışlar doğrultusunda bir yaşam kurmayı istemez. Onun daha büyük idealleri vardır. İstekleri, zihniyetinin hem ideolojik hem ekonomik düşüncelerden beslendiğini açık bir şekilde gösterir. “Siz köylüyü yerinde tutmak istersiniz, şehirde de kendiniz oturursunuz. Ben köylüyü şehirlili edeceğim” (2007b: 140) cümlesinden anlaşılacağı üzere ideolojik yapıyı elinde tutan devlet erkanının lüks yaşamı tercih ederken köylünün daima köylü kalma, iş gücü sağlama arzusu vardır. Böylece köylünün iş gücünü kullanan üst tabaka zenginleştikçe zenginleşecek, köylü ise kendine uygun görülen ücretle yaşamaya gayret gösterecektir. Bu durum ideolojik yapının toplumun üzerindeki etkisini gösterdiği kadar ideoloji ve ekonomi arasındaki ilişkinin de bariz örneğini sunar. İdeolojik gücü elinde tutan kesim ekonomiyi de kendi hâkimiyeti altına alma ve toplumda bu durumu normalleştirme çabasıdır. Dolayısıyla ideolojiye, ekonomiyeye göre dayatılan bir kültür peyda olur. Bu durum Ferit’e göre geriliğin sebebidir. İlerlemenin öncü koşulları arasında şehirleşmenin yeri büyüktür. Ferit, şehirleşmeyi, kendi kaynaklarını kullanarak ekonomik refaha erişme ve ekonomik özgürlüğünü kazanan bireyler sayesinde toplumda kendini gösterecek olan medenileşme olarak görür. O hâlde Ferit’in bakış açısında şehirleşme, babasının düşüncelerinin aksine ilerlemenin böylece de ileri bir kültür oluşturmanın öncüsüdür. Ferit, bir örnek olmakla birlikte toplumda yer alan pek çok Ferit’in oluşturduğu zihniyet ideoloji, ekonomi, kültürün tesirinde oluşur.

Bahsedilen örnekler dışında eserde Türk kültürüne has bazı unsurlara da yer verilir. “Kardelen, gençlerden birinin çakıyla Ayla Yıldız’ın resimdeki gözlerini oyduğunu seçmişti” (2007b: 78) cümlesinden anlaşılacağı üzere internet tabanlı haberleşmenin yaygınlaşmasına kadar olan süreçte özellikle gençler arasında görülen yaygın bir davranışı hatırlatır. Yazılı haber kaynaklarında bulunan resimler üzerinde kalemle değişiklik yapma ya da kesici aletlerle resimlere zarar verme, bir dönem Türkiye’sinin kültürü içinde bir alışkanlık olarak kalmıştır. Dolayısıyla eserin satır aralarında dönemin de kültürüne has pek çok ayrıntı, karakterlerin davranış biçimleri olarak yerini almıştır.

Hayır’da açık bir şekilde darbenin meydana getirdiği bir kültürden bahsedilebilir. Buna göre aydın kesimin bir kısmı korku, tedirginlik, yalnızlık ve itilmişlik içindedir. Cezaevlerinde aldıkları cezalar, yedikleri dayaklar, gördükleri eziyetler yaralanmalarına ve içlerine dönmelerine sebep olur. Genellikle hiçbiri dışarı çıkmak istemez. Çıktığında toplum tarafından ötekileştirileceğini düşünür ve hayal eder. Bununla birlikte aydınların içinde de çıkarları doğrultusunda hareket edenler vardır. Bunlar özellikle çıkarlarını düşünen asker ve iş adamlarından farksızdır. Bu grup darbeden kendine pay çıkararak, gücüne güç, zenginliğine zenginlik katarak toplumda üst kesime yerleşir. Böylece onlara yine kendi çıkarları doğrultusunda yaklaşanlarla birlikte samimiyetten yoksun ideolojiye ve ekonomiye bağlı bir atmosfer oluşur. O hâlde aydınlar arasında maddi manevi acılara dayalı bir yaşam biçimi söz konusuysa darbeden kendi ihtiyaçları doğrultusunda faydalananlar ki bunların sayısı çok daha fazladır, lükse ve rütbeye yani ast-üst ilişkilerine dayalı bir kültür meydana getirir. Dolayısıyla eserde darbenin etkisiyle oluşan yeni bir kültürden söz etmek mümkündür.

Hayır’da dönemin kültürüne ait bir unsur olarak mektuptan bahsedilebilir. Eserin kurgusunda yazılmamış olan ancak Aysel’in kendi hayalinde oluşturduğu ve romanda da yer alan mektuplar, kültürümüzün güzel bir örneğini teşkil eder. Kurgunun kendi vaktinde az da olsa telefon kullanılmaya başlanır ancak bilgisayardan hiç söz edilmez. Mesela Aysel, yazılarını yazı makinesinde yazar. Daktiloda yazmanın verdiği haz romanda hissettirilir. Bu sebeptendir ki özellikle edebiyat severler arasında daktilo neredeyse kutsallaştırılmış bir araç olarak günümüzde de değerini korumaktadır. Yani o dönemde yazar çizer kesim arasında daktiloya has bir kültürün oluştuğunu söylemek yanlış olmaz.

Bunlar haricinde, her ne kadar mecazi anlam taşıyorsa da Türk ve İslam kültürüne ait unsurların temel alınıp ideolojik fikirler doğrultusunda kullanıldığı bir cümle de şöyledir: “Ama gerçekte belki asıl onlar, kınalanıp boyanmış birer kurban” (2007a: 56). Darbe sonrası ikiyüzlülükleriyle unvan ve lüks bir yaşam kazanan tüm asker ve iş adamlarının gerçek bir kurban olduğunu ima eden bu cümlede kınalama kültürüne değinilir. Kurban kesmek dinî bir öğeyken kına yakmak kültüre hastır. Kurbanın, askerin, gelinin kınalanması Türk kültürü içindeki önemli durum ve kişilerin gösterilmesinde manalı olduğundan esere değer katan kültürel öğeler olarak yer alır.

8. Sonuç

Zihniyet, bakış yönüdür ve sadece dinî, siyasi özellikleri içerisinde barındırmaz. Kendisinden daha genel bir kavram olan kültür ile kesişir ancak kesinlikle kültürün tamamını kapsamaz. Zihniyet, ferdin veya toplumun siyaset, ekonomi gibi belirlenmiş konu başlıklarının her birine açılan ayrı bir penceredir ve bu konuların her biri zihniyetin birer parçasıdır. Tabii olarak bu durum ferdin veya toplumun kendi bakış açısına göre şekillenmektedir.

Adalet Ağaoğlu'nun *Üç Beş Kişi* ve *Hayır* romanlarında ele alınan zihniyet algısı, yazarın toplumsal yapıdaki din, siyaset, ekonomi ve kültürel öğelerden hareketle şekillenir, böylece toplumsal zihniyeti eserlerine taşıdığı görülür. Çünkü Adalet Ağaoğlu, Türkiye'de 1960'lı yıllarda sol hareketlerin fazlalaştığı ve kendini daha belli ettiği dönemde yaşar ve bu yılların sonuna doğru Avrupa'ya bağlı olarak “68 Kuşağı” denilen bir aydın grubu içinde yer aldığı bir dönemde yazarlık yapar.

Ele alınan dört ögenin izleri elbette her iki romanda da görülür. Bununla birlikte bazı öğelerin bir eserde yoğunluk kazandığını da söylemek yanlış olmaz. Özellikle Ferit Sakarya karakteriyle dönemin ekonomik sorunlarını irdeleyen ve yeni bir bakış açısı getirmeye çalışan *Üç Beş Kişi* romanında ekonomik etkenlerin din, ideoloji, kültüre oranla daha yoğun olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte bir darbe sonrası yalnızlaşan, dışlanan, ötelenen ve ötekileştirilen bir aydının hikayesini ele alan *Hayır*'da yoğun olarak ideolojik etkinin yoğun olduğu belirtilmelidir. Her iki eserde de din unsuru yazarın bakış açısı doğrultusunda olumsuzlaştırılır, itilir. İslamiyet'e dair unsurların yabancılaştırıldığı görülür. Yine her iki romanda da dönemin ve ele alınan şehirlerin kültürünün etkisinde olduğunu belirtmek gerekir. Böylece her iki romanın zihniyeti din, ideoloji, ekonomi, kültür gibi unsurların tesirini gösterirken bazı unsurların bazı romanlarda baskın olduğu görülür.

Eserlerin zihniyetinden yola çıkarak yazarın zihniyeti hakkında da bahsetmek mümkündür. Ağaoğlu'nun kendi dinî, ideolojik, ekonomik ve kültürel düşüncelerini esere yansıttığı açıktır. Eserlerinde daha çok olumsuz yönleri ya da insanların yanlış kullandığı öğelerle öne çıkan din unsuru yazarın kendi yaşamında da aynı doğrultudadır. Darbelere bir aydın olarak fazlasıyla etkilenen Ağaoğlu, siyasi görüşlerini eserlerine yansıtmıştır. Ağaoğlu'nu tanımayan fakat eserlerini okuyan bir kişi yazarın zihniyetinde yer alan ideolojik unsurları kolaylıkla fark edebilir. Özellikle *Hayır*, siyasi fikirlerini açık bir şekilde gösterir. Toplumdaki sorunların özellikle de edebiyattaki sorunların fazlasıyla farkında olan dönemindeki devlet aygıtları ile arasında büyük sorunlar yaşayan Ağaoğlu, ekonomik problemlerin de farkındadır ve bu sorunların çözülebilmesi için önerileri bulunmaktadır. Ve her ne kadar bireyselliği, evrenselliği ön plana atsa da elbette yaşadığı toplumun kültürel yapısının etkisi altındadır.

Dolayısıyla yazarın, dönemindeki aydınların toplumsal zihniyetini eserlerine taşıyarak dönemin aynası rolünü üstlenmesi ele alınan romanların dışında, yazara ait olan diğer romanların da incelenerek toplumsal yapı ve zihniyet algısının ortaya konulmasını manidar kılmaktadır.

Kaynaklar

Adanır, O. (2007). Kimlik mi zihniyet mi? *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Yedi(1), 54-61.

Ağaoğlu, A. (2007a). *Hayır*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Ağaoğlu, A. (2007b). *Üç Beş Kişi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Aksoy, A. (2018). *Sabri Ülgener bağlamında Türkiye'de zihniyet dönüşümü ve iktisadi zihniyet*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı, Denizli.

Aktaş, Ş. (1984). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Ankara: Birlik Yayınları.

Aktaş, A. (2024a). Kamu diplomasisi aktörü olarak kanaat önderliğinin Kırgızistan'daki yansıması:

- Aksakallar, M. Güzel (Ed.), *İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar 18*, içinde (61-74. ss.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Aktaş, A. (2024b). Reklam, tüketim, toplumsal kimlik döngüsünde Aaahh Belinda (2023) Filmini Okumak. *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 153-182.
- Apalı, Y. (2015). Bilgi sosyolojisi açısından din ve zihniyet. *Nevehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 5(1), 189-213.
- Aydın, M. (1997). Zihniyet sorunu: Mahiyeti, oluşumu, türleri ve günümüzdeki bazı problemleri. *Tezkire*, Üç Aylık Derleme, Vadi Yayınları, 11-12, 92-117. (yeni)
- Bağyiğit, M. (1994). Dinin ferdi ve sosyal rolü üzerine genelleme. *SÜSBED*, 3, 153-162.
- Berger, P. L. (1993). *Dinin sosyal gerçekliği*. (Çev. A. Coşkun). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bozpinar, C. (2018). *Osmanlı Devleti'nde iktisadi zihniyet ve sanayileşme sorunsalı: Bursa ipek sektörü örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Dalyan, A. (2016). Edebiyatta zihniyet incelemesi ve Ahmed Paşa'nın Kerem redifli kasidesinde zihniyet çözümlemesi. *Bilig*, 78, 327-359.
- Deniz, E. (2009). *Sabri Fehmi Ülgener'in iktisadi-felsefi anlayışı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Eagleton, T. (2018). *Edebiyat kuramı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eliot, T. S. (2007). *Edebiyat üzerine düşünceler*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Forster, E. M. (2016). *Roman Sanatı*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Kıyçak, Ö. (2010). *17. yüzyıl kasidelerinde zihniyet çözümlemesi ve eğitim sürecinde kullanımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Korkmaz, A. (2011). Değişme ve zihniyet. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 21, 187-208.
- Macit, N. (2013). Türk kültür milliyetçiliği ya da kültürel akıl: Zihniyet ve eylem. *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı*, 3, 1-26.
- Mahcupyan, E. (1998). *Türkiye'de merkezîyetçi zihniyet, devlet ve din*. İstanbul: Yol Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). *Bütün eserler 2 din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mengi, M. (1991). *Divan şiirinde hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Moran, B. (2012). *Türk romanına eleştirel bir bakış 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öner, N. (1985). Zihniyet farklılıkları ve kültür. *Erdem*, 1(1), 83-96.
- Özkiraz, A. (2000). *Sabri F. Ülgener'de zihniyet analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Özler, İ. (2007). *Camilerin zihniyet değişimindeki rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Subaşı, N. (1996). Türk aydınının din anlayışı. *I. İslâm Düşüncesi Sempozyumu*, Trabzon, Türkiye.
- TDK Türkçe Sözlük. (1998). *Zihniyet*.
- Toprak, S. (2019). Zihniyet bağlamında Cahit Zarifoğlu'nun savaş ritimleri romanına bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 204-211.
- Uğurcan, S. (2012). Zihniyetlerin yansıma alanı olarak Peyami Safa'nın romanları ve şahıslar dünyası. *Erdem*, 261-275.
- Uğurlu, S. B. (2021). Romani edebiyat dışı yargılamak: Üç Beş Kişi'nin Ferit Sakarya'sı üzerine polemikler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 405-423
- Ülgener, S. F. (1983). *Zihniyet, aydınlar ve izimler*. Ankara: Mayaş Matbacılık.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, aydınlar ve izim'ler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Welek, R. ve Warren, A. (2019). *Edebiyat teorisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**BAHAETTİN KARAKOÇ'UN ŞİİRLERİNDE GELEGEN/YAYILGAN İMGE VE
GÖRÜNGÜ DÜZEYLERİ***

Gelegen-Pervasive Image and Phenomenon Levels In Bahaettin Karakoç's Poems

Emine SİĞİNİR¹ ve Veysel ŞAHİN²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ, eminesiginir46@gmail.com, orcid.org/0009-0004-7823-2706

²Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ, vsahin@firat.edu.tr., orcid.org/000-0003-3265-0481

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
04.06.2024

Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1495938

Anahtar Kelimeler

Bahaettin Karakoç, imge,
şiir, gelegen.

Keywords

Bahaettin Karakoç, image,
poetry, gelegen.

ÖZ

Türk şiirinin Ak Saçlı Beyaz Kartal'ı olarak bilinen Bahaettin Karakoç, Türk şiirinde önemli bir yere sahiptir. Gerek fikirleriyle gerekse de yaşamış olduğu coğrafyadan kaynaklı, özgü(r)n bir şiir algısı oluşturur. Dilin sınırlarını zorlayan şair, yeni çağrışım değerleri ve zihin tasarısı oluşturarak estetik ve ahenkli şiirler ortaya koyar. Şair, şiirlerine imgeler aracılığıyla yeni mana değerleri yükler, söylenmeyen ve ifade edilemeyen duygulara tercüman olur. Karakoç'un çok geniş bir kelime hazinesi vardır. O, şiirlerinde ayırt etmeksizin bütün kelimeleri kullanır. Şair, Türkçeyi adeta bir rahvan at gibi kanatlandırarak şiirlerine boyut kazandırır. İmge oluştururken benzetmelerden, alışılmamış bağdaştırmalardan, sembollerden, soyut ve somut kavramlardan yararlanır. Karakoç'un şiirlerinde imge türlerinden gelegen/yayılgan imgelere rastlanır. Estetik yönden en önemli imge türü olan gelegen-yayılgan imgeler, Bahaettin Karakoç'ta varlık ve nesnelerin kendi ben'inin yeniden tasarlanması şeklinde görülür. Özgün benzetmeler ve çağrışımlar kuran şair, gelegen-yayılgan imgeler ile yeni zihinsel tasarımlar oluşturur. Şiirsel betimlemeler kurarken şair; tabiat, aşk, gurbet, ölüm, zaman gibi temaları gelegen/yayılgan imgeler ile iç içe geçirek yeni çağrışım değeri oluşturur.

ABSTRACT

Known as the White-Haired White Eagle of Turkish poetry, Bahaettin Karakoç has an important place in Turkish poetry. It creates a unique perception of poetry due to both its ideas and the geography it has lived in. Pushing the boundaries of language, the poet creates aesthetic and harmonious poems by creating new evocative values and mental design. The poet attaches new meaning values to his poems through images, and interprets emotions that cannot be said and expressed. Karakoç has a very wide vocabulary. He uses all words indiscriminately in his poems. The poet adds dimension to his poems by giving wings to the Turkish language like a rahvan horse. While creating images, it makes use of analogies, unusual associations, symbols, abstract and concrete concepts. In Karakoç's poems, images that are from the image genres are encountered. Evocative images, which are the most important type of images in terms of aesthetics, are seen in Bahaettin Karakoç as the redesign of the self of beings and objects. The poet, who establishes original similes and associations, creates new mental designs with prosperous images. While constructing poetic descriptions, the poet; It creates a new evocative value by intertwining themes such as nature, love, expatriation, death, and time with prosperous images.

Atıf/Citation: Sığınır, E. ve Şahin, V. (2024). Bahaettin Karakoç'un Şiirlerinde Gelegen/Yayılgan İmge ve Görüngü Düzeyleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1181-1194.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Emine SİĞİNİR, eminesiginir46@gmail.com.

* Bu makale, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Veysel ŞAHİN danışmanlığında hazırlanan "Bahaettin Karakoç'un Şiirlerinde İmge ve Görüngü Düzeyleri" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

1. Giriş

İmge, bir varlığın veya durumun çağrışım yoluyla insan zihninde tasarlanarak farklı boyut kazanmasıdır. Nesnelere ve varlıklar, başka bir nesne ve varlıkla bağdaştırılarak çağrışımlarla insan muhayyilesinde canlandırılır. “İmge durum, nesne ve varlıkların kendi gerçekliklerinin dışında, insan zihni tarafından yeniden tasarlanıp anlamlandırılmasıdır.” (Şahin, 2015: 397). İmge, Türkçe kökenli bir kelime olarak im- köküne, -ge yapım eki getirilerek türetilmiştir. İm-, işaret anlamına gelmektedir. “İmgenin Batı dillerinde ‘image’, ‘imagination’, ‘imagine’ gibi karşılıkları var. Türkçede ise şu karşılık ve ifadelerde kullanılmıştır: ‘İmgelem’, ‘hayal’, ‘hayal gücü’, ‘tahayyül’, ‘muhayyile’, ‘resim’, ‘timsal’, ‘süret’, ‘süret-i hayaliyye’ (hayalî resim ve görüntü)...” (Çetin, 2010: 86). Bu ifadelerin yanı sıra imge teriminin yerine kullanılan kavramlarda vardır. Gilbert Durand bu ifadeleri, “imge, işaret, allegori, sembol, amblem, mesel, mit, figür, ikon, idol” (Durand, 2017: 13) şeklinde aktarır. Bu terimlerin hiçbiri birbirinin tamamen yerini tutmasa da benzer yönleri vardır. Ancak zihinsel farklılıkları daha baskındır. İmgenin de zihinselliği bu ifadelerden farklılık gösterir.

Sanatçılar, sanat eserlerinde, dünyada gelişen olayların kendi ruh hallerindeki görünümünü gerçek dünyaya yansıtırken objelere anlam yüklerler. Bu anlam daha çok fikir boyutundadır. Günlük dilin, sanatsal söylemlerle boyut değiştirmesi, gerçekliğin sanatsal bir yansıması olarak yorumlanabilir. İmge, sanatın, edebiyatın ve özellikle şiirin en temel unsurlarından birisidir. “Bir şairin imajları kendi ben’inin açığa çıkmasıdır.” (Wellek-Warren, 2019: 271). Bundan dolayı imge, şiir alanında çok önemlidir. İmge evrensellik taşır. Ancak farklı kültürel özelliklere ve dünya görüşlerine sahip sanatçılar, imgeyi şahsileştirerek hem imgeye hem de şiire özgünlük kazandırır. Bugüne kadar imge hakkında birçok sanatçı tarafından benzer ve farklı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlara şunlar örnek verilebilir;

“İmge, bilinçaltının istemli ya da istemsiz olarak belirli çağrışımlar ile dışı vurumu olarak tanımlanabilir.” (Ulağlı, 2022: 14).

“İmge bir nesne, bir varlık hakkındaki zihinsel tasarımıdır” (Cengiz, 2018: 9).

“İmge bir sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dille aktarılışıdır; bir betimleme değil, öznel bir yorumlama sayılabilir.” (Aksan, 2016: 38).

“İmge gerçekliğin olduğu kadar gerçek dışılığın içerisinde eriyerek hem duyuşsal bir içeriğe dayanır hem de özgün, bir yansıması olur, ayrı bir değer yüklenir.” (Aktulum, 2020: 103).

En genel anlamıyla imge, insan zihninde oluşturulan görüntülerdir. İnsan duyguları, nesnelere ve varlıkları zihninde yepyeni tasarımlarla anlamlandırır. “Zira insan, dilin anlam evreninde kendi nesnel yaşantısını imgenin yaratıcı ve estetik derinliğiyle yeniden anlamlandırarak, kendine özgü yeni anlam ve çağrışımlar dünyası kurar.” (Şahin, 2015: 397). Dilin ekseninde oluşan bu yeni anlamlar, insan muhayyilesinde ve duygularında yeniden şekillenir.

Somuttan soyuta veya soyuttan somuta farklı boyutlar kazanan sözcükler, anlatıcı aracılığıyla yeni çağrışım değeri kazanır. Korkmaz’a göre, “İmge gerçekliğin kaba ve ihlal edici kuşatmasından sıkılan ruhun; sonlu sınırlı ve iğreti olandan; sonsuz, sınırsız ve aşkın olana açılmasıdır.” (Korkmaz, 2014: 298). İmge aracılığıyla sözcüklerin anlamları ve ifade çerçeveleri genişler. Kelimelerin çağrışım gücünü sanatçı, özgünlüğü ile ortaya çıkarır. İmge ile dilin sıkışıklık hâli ortadan kalkar. İmge ile kelimelerin görünen anlam düzeyi dışında yeni pencereler açılır. Gerçek dünyada var olan nesnelere, insanların yaşamışlıkları ve deneyimleri sonucunda anlam kazanır. Bu duygu, düşünce ve hayallerin aktarımı ise imge yoluyla boyut kazanır.

İmgeler belirli bir süreçten geçerek meydana gelir. Sanatçı çevresinden esinlenerek muhayyilesini oluşturur ve bunları şiire aktarır. Nurullah Çetin, *Şiir Çözümleme Yöntemi* isimli kitabında imgenin oluşum aşamalarını beş madde ile açıklar: “1. Şair dış dünyayı gözlemler, 2. Zekâsı ve sezgi gücüyle gözlemlediği unsurlardan kendine göre seçme ve eleme yapar, 3. Bilincinde, şair duyarlılığında bunlar arasında değişik ilişkiler ve bağlantılar kurar, 4. İlginç gelebilecek anlamlı, hayret ve hayranlık uyandırıcı soyut bir görüntü oluşturur, 5. Bu özgün görüntüyü etkili, çarpıcı ve vurgulu bir dil dizgesine döker.” (Çetin, 2010: 88). Şiirsel imgenin oluşabilmesi için şair, önce dış dünyayı ve nesnelere gözlemler. Daha sonra dış dünyayı gözlemleyen şair, zekâsı ve sezgileriyle nesnelere arasında bir seçme ve eleme işlemi yapar. Bunu yaparken şairin kültürü, çevresi ve yaşantıları da bu seçme ve eleme işleminde etkili olur. Muhayyilesini genişleten ve zenginleştiren sanatçı; farklı, ilginç gelebilecek, manalı, soyut bir görüntü oluşturur. Bu aşamadan sonra dilin işlevselliği ortaya çıkar. Şairin seçerek muhayyilesinde oluşturduğu imge, dilin de yardımıyla sözcüklere dökülür. Özgü(r)n ve etkileyici imge ile oluşan eser, okura kapılarını açar.

İmge, dilin katmanlarını artırır, ona güç katar. Sanatçı da insan zihninde oluşan imgeleri dil aracılığıyla okura sunar. Dilin sınırları zorlanır ve sözcüklere yeni anlamlar yüklenir. “İmge, başkalarına aktarılırken kelimelere muhtaçtır. Önce belli bir imge var bulunmalıdır ki, onun aktarılması ihtiyacıyla karşılaşsın. Kelimeyle ifa edilmemiş bir imge, aslında bir imge olarak var bulunmaz. Öyle bir imge ancak kişinin kafasında bulutsu (nebülöz) halinde durur: sınırları, içi içeriği, kapsamı bellisiz bir durum...” (Özdenören, 2018: 26). Bundandır ki imgeler, dil vasıtasıyla sözcüklere dökülür ve okura aktarılır. Şairde bu aktarımı estetik bir hâle getirir. Günlük dil ile şiirsel dil arasındaki farkı oluşturur.

Şiir dünyasında şair; imgeler aracılığıyla insan muhayyilesindeki mana denizini coşkunun bir hâle getirir ve sürekli besler. Dolayısıyla şiirsel imgenin rolü büyüktür. Şairler, nasıl ki geçmişlerinden, gelenek ve kültürlerinden bağımsız değilse, imge de bir şair için bu söylenenler oranında değerli ve bireyseldir. Şiirsel imge şairin, kurgu dünyasında doğar, olgunlaşır ve okuyucuya ulaşır. Şairin imge ile anlatmak istediği okurun anlamasıyla tamamlanacaktır. Bu süreçte de sürekli anlam arayışı içerisinde. Çeşitli, *Metin Tahlillerine Giriş/1 Şiir* isimli kitabında bu konu hakkında, “Şiirin her türlü estetik kodlarını, imajlar dünyasını, mısralarında gizlenen mesajı çözüp, algılayıp estetik bir hazza dönüştürecek olan okuyucudur.” (Çeşitli, 2015: 52) diyerek şair, imge ve okuyucu üçgeninde okuyucunun önemini dile getirmiştir.

Sanatçılar, şiirde oluşturulan imgeleri özgün hâle getirmelidir. Kullanılan sözcükler aynı olabilir lakin şair bu kullanılan sözcükleri kendi tasarım ve deneyimleri sonucunda özgünlük kazandırarak okura sunmalıdır. Daha önceden tekrarlanıp duran imgelerin başka şairler tarafından kullanılması o şair için olumsuz bir durumdur. “Şair kullanıla kullanıla iyice harcılaem olmuş, çağrışım ve etki değerini yitirmiş olan eskimiş imgeleri tekrarlamaktan kaçınıp yeni ve özgün imgeler üretmelidir.” (Çetin, 2010: 88). Burada da şairin yeteneği işin içine girmektedir. Bir şairin gücü, farklı, zengin ve kendine özgü imgeler yaratmasıyla ölçülür. Bu yüzden sanatçı tekrara düşmekten kaçınmalı ve özgün ürünler ortaya koymalıdır.

Bahaettin Karakoç da şiir evreninde imgenin gücüne yaslanarak kendine özgü bir imge dünyası kurar. Onu farklı kılan ise kendine ait imge dünyası kurarken kelimelerin sınırlarını zorlayarak geniş bir çağrışım ağı oluşturmasıdır. “Şiir kelimelerin sırlı hayatlarını özümseme sanatıdır. Şiir bir iç yangını bir kanatlı kelimeler armonisidir. Kendine has bir dili, bir kapalılığı, bir karanlığı, bir kıvraklığı, bir cezbedici tarafı olan ve içimizde çok hızlı seyreden ışık küresidir.” (Karakoç, 2012: 22) şeklinde şiirin tanımını yapan şair, kelimelerin öneminden bahseder. Kelimelerin yanı sıra ses ve ahenge önem veren şair, imgeler ile şiirlerini öteye taşır. İmge oluştururken, somut kavramların soyutlaştırılmasından veya soyut kavramların somutlaştırılmasından yararlanan Karakoç; semboller, benzetmeler, alışılmamış bağdaştırmalar ve aktarmalar vasıtasıyla da şiirlerini özgünleştirir. Rene Wellek *Edebiyat Teorisi* isimli kitabında imgeleri; yayılgan-gelegen, batık, radikal-köktenci, yoğun ve süsleyici-coşkunun üzere sınıflandırır. Bu çalışmada Bahaettin Karakoç'un şiirleri imge türlerinden gelegen/yayılgan imge başlığı altında incelenmiştir.

2. Bahaettin Karakoç'un Şiirlerinde Gelegen/Yayılgan İmge

Gelegen/Yayılgan imge; insan zihninde, daha önce kurgulanmamış ve karşılaşılmamış düşsel öğeleri harekete geçirme açısından en önde gelen imgedir. “Estetik açıdan en makbul sayılan imge türü; zihinsel kurguya geniş bir bakış açısı kazandıran ve yaratıcı öğeler içeren” (Korkmaz, 2014: 300) bir yapıya sahiptir. Yaratıcı özelliği yüksek, yeni çağrışımlara açık, özgün bağdaştırmalar ve benzetmelere yer veren gelegen-yayılgan imge, alışlagelenin dışında oluşan kurgu dünyasıyla okur karşısına çıkar. Bu imge türünde kullanılan kelimeler, var olduğu metnin bağlamından kaynaklı okuyucunun zihninde yer edinen, alışılmış ve akla ilk gelen anlamından ziyade okuyucunun alışık olmadığı bir ifade ve söylem oluşturur.

Gelegen/yayılgan imgelerde kelimeler, gündelik kullanımından uzaklaşarak okuyucuyu şaşırtan anlamlara bürünür. “Şiirde gösteren ile gösterilen, söylenen ile kastedilen veya benzeyen ile benzetilen arasındaki anlamsal bağlantıyı sıradan olmaktan çıkararak bilişsel yönden derin ve zengin bir özelliğe kavuşturur. Bu durum okuyucunun kavrama, sezme, algılama ve dönüştürme yetisine göre metin bağlamında yeni hayâl ve anlam dünyası kurmasını gerekli kılar.” (Şahin, 2015: 399). Nitekim okuyucu sürekli yeni açılımlara gider ve iç içe geçmiş bağıntılar kurar. Öte yanda anlam derinleşir, zenginleşir ve genişler.

Özgün bir tasarıma sahip olan gelegen/yayılgan imge, şairin kendi “ben”ini de ortaya koyar. Muhayyilesinde oluşan imgeler, derin duygu ve düşüncelerini, yeni anlamlar kazanacak şekilde ifade eder. Şairin özgünlük içerisinde sunduğu eser, okurda geniş bir bakış açısı gayeler. Okur muhayyilesinde, olağandışı yeni ve geniş çağrışım dünyası yaratır. Gelegen/yayılgan imgelerde çağrışımların geniş bir alanının olması, duyu organlarını

da harekete geçirir. Çeşitli duyu organlarının imgeler yoluyla hareket hâlinde olması bu imge türünün özelliklerinden bir tanesidir. Yayılğan imgenin bir diğer özelliği ise yaratıcı öznenin kişisel dünyasını yansıtacak, ona özgü yeni sözcük birlikliklerinin oluşturulmasıdır. Zira gelegen/yayılğan imgeler, özgü(r)n düşünceyi destekler nitelikte olduğu için okura geniş bir bakış açısı kazandırır. Alışılmışın dışında anlam tabakaları oluşturarak sıradanlıktan çıkar ve estetik bir hâle bürünür. Bununla beraber yayılğan imgeler, “Yazarın ürettiği imgelerin, okurun zihnine yayılarak okurun şahsına özgü bir deneyime dönüşmesine, bu deneyim sonucunda ise okurun kendi içsel yükünün de sunduğu imkânlarla çok katmanlı bir anlam dağarcığına ulaşmasına zemin hazırlar.” (Andı, 2022: 122). Bu da her okurda, şiirin farklı algılanmasına ve yorumlanmasına neden olur.

Bir şairin yaratıcılığı ve özgünlüğü gelegen/yayılğan imgenin oluşumunu etkiler. “Şairin asıl yaratıcı kudreti, onun şiirlerindeki benzeyen ve benzetilen unsurların birbirlerini yaratıcı anlamda determine ederek kökten değiştirdiği yayılğan imgelerde ortaya çıkar.” (Korkmaz, 2014: 301). Bu imgelerde hem benzeyen hem benzetilen unsurlar, okurun muhayyilesini genişletir ve bu imgeleri yorumlamaya yönlendirir. Hayal gücünün sınırlarını zorlayan bu ögeler, birbirini etkileyerek değiştirme gücüne de sahiptir. “Modern şiir teorisine göre şiirsel hareketin, aksiyonun merkezi şekilleri olan “terimlerin etkilenmesi ve birbirine nüfuz etmesi” en zengin biçimde yaygın istiarede görünür.” (Wellek-Warren, 2019: 263). Bu bağlamda zihinsel yaratılar somut bir çerçevede sunulur.

Gelegen/yayılğan imgelerin olduğu bir şiir, okuyucuyu aşına olmadığı bir durumla karşı karşıya getirir. Okur, ilk defa karşılaştığı bu yayılğan imgelerle şiirin anlamsal katmanlarını ve mana birimciklerini görmeye çalışır. Her okuyuşta şiirin farklı bir yüzünü görür. Nitekim “Bu tür imgeler, durgun suya atılan bir taşın etrafa yaydığı dalgalar gibi, yorumlandıkça açılan, çoğalan ve bir değer duygusuna doğru genişleyen anlam dizgeleri oluştururlar.” (Korkmaz, 2014: 300). Bu durum okuyucunun hayal gücüne, algı dünyasına ve bilgi birikimine göre genişler veya çeşitlilik gösterir.

Bahaettin Karakoç, gelegen-yayılğan imge yaratması bakımından çok güçlü bir şairdir. Varlık ve nesnelere, kendi ben’inde yeniden tasarlayan şair, özgün şiirler ortaya koyar. Şair kendine özgü benzetmeler, çağrışımlar ve bağdaştırmalar kurarak bu yeteneğini gözler önüne serer. Şiirsel betimlemelerin genelinde yayılğan imge kuran şair, tabiat-doğa, aşk, sevgi, özlem, gurbet, zaman, ölüm gibi temaları, gelegen-yayılğan imge ile insanın duygu ve hislerini iç içe geçirerek yeni zihinsel tasarımlar oluşturur.

2.1. Tabiat-Doğanın İmgesel Görüngüleri

Bahaettin Karakoç, doğup büyüdüğü çevre gereği doğayla iç içe yaşamış ve tabiatla görünmeyen bir bağ kurmuştur. Tabiat onun şiirleri için besin kaynağı niteliğindedir. Doğduğu köy, Salavan dağı, yazın çıktıkları yaylalar şairin hayatında önemli bir yer edinmiştir. Tabiatla var olan unsurların renkleri, uyumu ve sesleri, bireyin iç dünyasına karşı uzun bir yolculuğa çıkmasına sebep olur. Bu bir iç yolculuktur. Bahaettin Karakoç, tabiatı yüceltir, bu bir bakıma tefekkürdür. O tabiatla sadece nesnel açıdan bakmaz. Tabiat ögelerine ilahi bir mana yükler; “Bahaettin Karakoç, dağlardan, suların ve seslerden yakaladığı motifleri, duyguları ile karıştırıp yeni ve kendine özgü benzetmeler, çağrışımlar haline getirirken şiirlerindeki renkliliği, derinliği de sağlamış olur... Onun şiirlerinde tabiat, sonsuzluğa yakın olma isteği olarak ifade edebileceğimiz estetik anlayışının merkezi ve kılavuzu şeklinde ortaya çıkar.” (Aydın, 2003: 32-35).

Bahaettin Karakoç’un şiirlerinde gelegen-yayılğan imgeler, genelde temel izlekler ekseninde şekillenir. Doğada var olan varlık ve nesnelere, çağrışımların oluşturduğu bir şiirsel betimleme ile okura aktarır. Gerek yaşadığı çevre gerekse de geleneğin vermiş olduğu tabiat düşünlüğü, şairin şiirlerinde yeni ve yaratıcı imajlara bürünmüş bir şekilde vücut bulur;

“Bakışlar bulut bulut uçarken dağlara

Yeşil bir yağmur olur turna sesleri

Yürek bin atın koştuğu sonsuz bir mer’a

Tutar perçemlerinden sürükler düşleri” (Karakoç, Düş Çizgisi, 2012: 146).

Görsel imgelerin dikkat çektiği şiirde, somut ve soyut varlıkların kullanımı yeni ve estetik çağrışımların ortaya çıkmasına sebep olur. Şiirde birden fazla duyuya yaklaşılarak anlatılmak istenenler okuyucunun muhayyilesinde canlandırılma gayesi içine girer. İlk mısralarda “Bakışlar bulut bulut uçarken dağlara/Yeşil bir yağmur olur turna sesleri” şeklindeki ifadelerde bulunan benzeyen ve benzetilen unsurlar arasındaki anlam ilişkisi, şiirin çağrışım değerini artırır. Bakışlar ve bulut arasında anlamsal bir bağ kurulur. Aradaki bu ilişki

birbirini destekler ve çağrışım değerinin boyutunu değiştirir. Bulutlar gökyüzünde hareket halinde olup dağları aşan bir varlık olarak bilinir. Gökyüzüne bakıldığında bulutlar, görünüş itibari ile geçirimsiz bir algı yaratır. Ancak bulutlara yaklaşıldığı takdirde geçirimli olduğu ve bulutların diğer yamacını bulanık bir şekilde gösterdiği anlaşılır. Bakışlar ağlamaklı olduğu vakit gözde bulanıklık oluşur. Gözyaşı görüntüyü bulanıklaştırır. Şiirde de bulutun bu özelliği ile benzerlik kurulur. Bunun yanında ise dağ, bakış ve bulutu destekler. Dağ, heybeti ve gücü temsil ederken diğer taraftan da aşılması gereken bir engel olarak bilinir. Gurbet, özlem ve ayrılık arasında dağ bir engeldir. Bununla beraber dağ beklentiyi de işaret eder. Dağın arkası, görünmediği için bir umut taşıyıcı ve ardından gelebilecek bir kişi veya haber insana umut verir. Devamında gelen “yeşil bir yağmur” bağdaştırması olağandışı bir taşıyıcıdır. Yağmur bir doğa olayıdır ve rengi yoktur. Ancak Bahaettin Karakoç, “yeşil bir yağmur olur turna sesleri” diyerek turna seslerini yeşil bir yağmura benzetir. Turna sesi, somut bir varlık olan yağmura benzetilir ve somutlaştırma yapılır. Bu ifade de insan muhayyilesinde bir çerçeve oluşturur. Turna kuşu, gurbeti, sılayı ve haber getirmeyi simgeler. Bulut, dağ, yağmur ve turna kuşu ile haber bekleyen, hasret çeken, bir gözü yolda olan kişi, okurun zihninde canlandırılır. Birey ağlamaklı bir duygu ile dağlara doğru bakışlarını dikerken, turna kuşunun sesi bekleyen gözyaşı dökmesine neden olur. Turna sesleri yağmur olur. Bu benzetimler gelegen/yayılgan imgenin estetik görünümünü ve zengin anlam dünyasını gösterir.

Tabiata ait unsurlarla yayılgan imge oluşturan Bahaettin Karakoç, “Yürek bin atın koştuğu sonsuz bir mer'a/Tutar perçemlerinden sürükler düşleri” diyerek şiirin estetik yönünü artırır. Okura farklı bakış açıları sunarak, zihinsel kurguyu genişletir. Bozkır ve tabiat unsurları güçlü ve derin duygular oluşturur. Yüreğini meralara benzeten şair, yaratıcı ve özgünlüğünü gözler önüne serer. “Bin atın koştuğu sonsuz meralar” diyerek oluşturduğu imgenin vasfını daha da artırır. Uçsuz bucaksız bozkırda koşan atlar yıldı atlarıdır. Yıldı atları başıboş, nereye gideceklerini bilmeden koşan atlardır. Karakoç da yüreğini, bu yıldı atlarının hırçın bir şekilde koştuğu sonsuz meralara benzetir. Etrafı dağlarla çevrili meralarda hasretle bekleyen ve hayaller kuran şairin, kurduğu bu düşlerini atların sürüklediği söylenir;

“Tokaç vur yağmurum, durma tokaç vur,
Uyansın şu ölü taşlar-topraklar!...
'Tarladaki çamur, teknede hamur,
Ver Allah'ım, Sen ver, sellice yağmur'
Diyerek seğrisin dallar-yapraklar.

Çok ıslat yağmurum durma çok ıslat,
Buruşan yerleri güneş ütüler.
Dağdan meltem essin, denizden imbat
[...]

Temizle dünyanın bütün kirini!...” (Karakoç, Yağmur, 2017: 196).

Karakoç, yaşamış olduğu dönemde bireysel ve toplumsal konulara uzak kalmaz. Şiirlerinde çokça bu konulara yer verir. “1950 sonrası şiirde yağmur, bütün gün yağmasıyla bir iç dünya bulantısının ya da iç kargaşasının göstereni de olagelmeye başlamıştır. Bu elbette bu dönem şiirinin gerçeküstücü niteliklere çok yaklaşması ve biçimsel imge sürecini soyutlukla desteklemesi de önemli bir katkı sunar.” (Orhanoğlu, 2021: 415). Şair de yukarıdaki “Yağmur” isimli şiirde nesnelere ve farklı varlıklar ile yağmur arasında bir bağ kurar. Yağmur bir doğa olayıdır, şair de yağmuru bu özelliğinden uzaklaştırarak insanların yağmura nasıl bir anlam yüklediklerini ve yağmurdan beklentilerini dile getirir.

Tokaç kelimesi Karakoç'un yaşadığı coğrafyada temizleyici bir öge olarak halı, kilim, yün vb. gibi eşyaların kirinden arındırılması için kullanılan büyük tahta parçasına denir. “Çamaşır yıkarken kullanılan tahtadan yassı tokmak.” (TDK, 1998: 2229). Yağmur, şiirde kişiselleştirilir ve ona tokaç vurma özelliği yüklenir. Şiirde yağmurun yağması istenerek geleneksel bir tekerleme söylenir. Bir eşyanın kirinden arınması için yeterli miktarda suyun olması gerekir. Bahaettin Karakoç da yeryüzünde var olan kötülüklerin arınması ve temizlenmesi için yağmurun çok yağarak yeryüzünü temizlemesi gerektiğini ifade eder. “Tokaç vur yağmurum durma tokaç vur/ Uyansın şu ölü taşlar-topraklar!” dizelerinde insanlığa karşı bir eğilim görülmektedir. Bu dizelerle insanların ruhen ve bedenen arınmaları gerektiği ifade edilir. “Arınmayla üretken, yenilikçi, birden fazla değer içeren bir güce katılır insan.” (Bachelard, 2006: 160). Bahaettin Karakoç da şiirde insanların bu arınma ve temizlenme ile kendi güçlerini, potansiyellerini görmelerini ister. Yeryüzüne yağın yağmur insanları

ve doğayı öyle temizlemeli ki hem doğa hem de insanlar özlerine dönebilsin. Yağmur bireylerin zihnen temizlenmesine yardım ederken diğer taraftan da bireyi bilinçlenmeye iter. “Yağmur, güneş, ıslatmak, meltem, deniz, imbat” gibi tabiata dair unsurlar şiirin imge değerini arttırarak zihinsel bir çağrışım oluşturur. Duyu aktarımı, benzetmeler ve kişileştirmeler ile de şiirin estetik yönü güçlendirilir;

“Kırmızı bir geyik yanıyor güz ırmaklarında

Gözleri bengi bengi orman

Zamanı kaşayan parmaklarında

Benek benek kan

[...]

Yeniden yeşeren otların koşturan yeşili

Görkemli tabiatın en zengin dili

Gönül pırr diye uçan bir keklik çili

Yürek bir yanık harman” (Karakoç, Her Mevsim Gündemdesin, 2017: 21).

Doğaya ait unsurları kullanan Bahaettin Karakoç, kelimelerin sınırsız çağrışım gücünden yararlanır. Yukarıdaki “Her Mevsim Gündemdesin” isimli şiirin dizelerinde şair, okurun muhayyilesinde görsel bir çağrışım oluşturur. Gözleri bengi bir orman, zamanı kaşayan parmaklar, merhamete sığınmış bulutlar, yeşeren otların tabiatın en zengin dili olması, yüreğin yanık bir harmana benzetilmesi somut bir görsellik sunar. Nitekim şiirde birçok duyu da harekete geçirilir. Benzetme ve kişileştirme sanatları şiirin estetik yönüne güç kazandırır. Şiirin ilk dizelerinde doğa unsurlarından orman ve geyik tasvirleri şiire derinlik katar. Geyik ormanda yaşayan bir hayvan iken geyiğin gözleri yine ormana benzetilir. Bu, derinlik ifade eden bir durumdur. “Orman bereketin, zenginliğin şehridir. Her şehirde olduğu gibi ağaçlar, otlar ve hayvanlar, kendine ait bir şehir oluşturur. Ancak her biri zenginliğini diğeriyle birlikte paylaşır.” (Orhanoğlu, 2021: 336). Orman, birbirinden farklı varlıkları içinde barındırması ve çok çeşitliliği ile bilinir. Üretken ve canlıdır, bundandır ki sürekli yenilenir. Böylelikle zenginliğini korur ve çeşitliliğini artırır. “Gözleri orman” imgesi, ormanın zenginlik ve derinlik anlamından yararlanır ve gözlerin farklı bir çağrışım değeri kazanmasını sağlar. Geyiğin üzerinde bulunan beyaz beneklerle “Zamanı kaşayan parmaklarında/benek benek kan” dizesi okurun muhayyilesinde çağrışımın sınırsız gücünden yararlanarak farklı bir boyut kazanır. “Yeniden yeşeren otların koşturan yeşili” ve “gönül pırr diye uçan bir keklik çili” dizelerinde yer alan yaratıcı imgeler, şiirin dinamikliğini ve canlılığını artırır.

“Mutluluk bir gökkuşağı,

Bal yapar ekşi kuruğu;

Can yağar gökten aşağı,

Işır dağların doruğu...

Her gülüş yeşil bir bulut,

Konar dalıma dalıma.

Gül çılglığı kanat germiş,

Arılar kovana sığmaz...

Boyutları genişlemiş

Tomurcuklanıyor bir yaz,

Göçebe kuştur umut” (Karakoç, Konar Dalıma Dalıma, 2012: 192).

İnsanın ve tabiatın kaynaştığı şiirde, doğanın hareketliliği ve dinamizminin insanda doğurduğu etkiyi görmek mümkündür. İnsanoğlunun edindiği değerler doğadan geçer. Bu da tabiat ve birey arasındaki doğrusal hareketi gösterir. Tabiatın somut görüntüsü bireyi etkiler. Duyular arası geçiş, birden fazla duyunun birbirini desteklemesi, şiirin evrenini genişletir. Çağrışım gücünü artırır. Canlandırma ve görsel yaratım kendini gösterir.

Şiirin ilk dizelerinde tabiata dair imgeler bir arada kullanılmaktadır. Bu imgeler metni somutlaştırma yoluna gider. “Gökkuşağı, yağmak, gök, ışımak, dağlar, bulut” gibi arasında ilgi bulunan tabiat unsurları, bireyin iç ve dış dünyasındaki değerlerle ilişkilendirilir. İnsanın psikolojisini etkiler. “Mutluluk, can, gülmek” gibi insanî unsurlarla bağdaştırılır. Mutluluk ve gökkuşağı arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Karşılıklı birbirini desteleme vardır. Mutluluk gökkuşağına benzetilir. Mutlu insanın, dış dünyaya gökkuşağı gibi rengarenk bir güzellik

saldığı söylenebilir. Gökkuşağının varlığı da insanoğlunu mutlu etmeye yeter. İnsani bir duygu olan mutluluk ile doğa unsurları arasındaki çağrışım gözler önüne serilir.

“Gül, kanat, arı, kovan, tomurcuk, kuş” gibi tabiat unsurları, imge oluştururken olağanın dışında vücut bulur. Bu ögeler zihinsel bir görsellik oluşturur. Gül, geleneksel bir algının dışına çıkarak yeni boyut kazanmıştır. Gül, klasik şiirde bülbülün çığlıklarına ve feryatlarına karşı sessiz kalmasıyla bilinir. Gül, sessiz ve dinginliği ile dikkat çeker. Ancak bu şiirde görülüyor ki gül imgesi, birbirine zıt gelebilecek çığlık kelimesi ile zihinde yeni bir kurulum oluşturmaktadır. Çığlık atan bir gül imajı ile kişileştirme yapılarak yeni bir çağrışım değeri kazanılır. Bunun yanı sıra tomurcuklanma, tabiatla bulunan bitkilere ait bir özellik iken, yaz mevsimi ile ilişkilendirilir. İnsani bir duygu olan umut ise göçebe bir kuşa benzetilir. Şiirin genelinde tabiatla bulunan pozitif duyguları harekete geçirecek öğelerin varlığı ile insanoğluna ait pozitif bir duygu olan umut arasında bağlantı kurulur. Bu da okurun duyularını ve muhayyilesini dinamikleştirerek, harekete geçirir.

Göçebelik, mevsimsel bir olaydır. Hem insanlar hem de hayvanlar mevsimlere göre yaşanılacak bir yere gider. Ancak göçebe kelimesi, akla ilk olarak kuşları getirir. Kalıcı bir memleketleri yoktur. Amaçları uzun yollar kat ederek yolculuklarını tamamlamaktır. Bu yolculuk da elbette zor ve meşakkatlidir. Süreçte zorluklarla karşı karşıya gelinir. Şair de bu mücadeleyi, insani ve soyut bir kavram olan umut ile birleştirerek okurun zihninde bir değer kazandırır. Göçebe kuşların zorlu, mücadeleye ve uzun yolculuğu, umut duygusuna yüklenir. “Göç için yapılan her başlangıç, önceleri hep masum duygularla başlar. Nitekim göç etmeyi kafasında tasarlayan kişi, bulunduğu yerde belirli sebeplerden karşılayamadığı ihtiyaçlarını başka yerlerde giderebilme umudu taşır sadece.” (Kırgız Karak, 2014: 229). Bundan dolayı göç edilen yerler ile umut arasında her zaman anlamsal bir bağ vardır. Tomurcuk, yaz, göçebe bir kuş ve umut arasında gelegen/yayılgan imge oluşturularak şiirin mana değeri daha da artırılır. Tomurcuklanma eylemi yaz mevsimini etkilerken göçebe bir kuş da umuda yüklenir. Böylelikle şiirde çağrışım değeri yüksek imgeler oluşturulur.

2.2. Zamanın İmgesel Görüngüleri

Zaman, insanoğlunun içerisinde bulunduğu an ve duruma göre değişkenlik gösterir. “Diyalektik bir süreç, olan zaman, niceliksel ve niteliksel özellikler sebebiyle farklılık gösterir.” (Topdaş Çelik, 2020: 85). İnsandan insana değişen bu durum niteliksel zaman olarak algılanır ve bireyin psikolojisine dayanır. Kişinin iyi veya kötü, olumlu veya olumsuz duyguları zamana yansıtılır. Sevinç, üzüntü, mutluluk ve keder gibi duygular niteliksel zaman kavramının oluşmasında etkindir. Zaman bunlara göre şekillenir. Bireyin ruh hali o zamana duygu yüklemesi yapar. “Öznenin bilincini çepeçevre sararak onun gerçek zamanın dışında yeni bir zaman kurmasına neden olur.” (Şahin, 2017: 372).

Bahaettin Karakoç'un şiirlerinde zaman çok yönlü olarak görülür. Kimi şiirlerinde geçmişin izlerinde geriye dönüşler, özlemler görülürken kimi şiirlerinde ise var olan, yaşanan zamana değinmeler söz konusudur. Şairin şiirlerinde zaman, bireyin hayatta var olma mücadelesi ile iç içedir. Birey varlığını zamana karşı etkin kılmak ister. Karakoç, şiirlerinde zamanın soyutluğunu, imgelerle somut hâle getirir. Onun şiirlerinde zaman, hem niteliksel hem de niceliksel olarak varlığını gösterir;

“Ey, bana uzaktan mendil sallayan

Şiir kumaşının ipeği zaman!

Kutsalsın ekmekten, aşktan ve kandan,

Koç gibi yüreğim sana armağan.” (Karakoç, Zamana Armağan, 2012: 148).

Zamana karşı bir seslenişin görüldüğü şiirde, insani özelliklerin ona yüklenmesi söz konusudur. Zamanın devingenliğinden söz edilen şiirde, Karakoç ile zaman arasındaki iletişim, zamanın şairin benliğindeki yerini göstermektedir. Mendil sallamak deyişi ile şiirin anlamını derinleştirme ve şiire duygu aktarımı söz konusudur. Mendil sallama eylemi bir kişiyi, uzaktan mendil sallayarak uğurlamak, yolcu etmek veya selamlamak anlamına gelmektedir. Zaman da yaşam da devingen, işleyen ve ilerleyen bir kavramdır. Öznel düşünüldüğünde zaman da insan yaşamı da doğum, gelişme ve son bulma gibi aşamalardan geçmektedir.

İpek kumaş, en kıymetli ve değerli kumaşlar arasında yer almaktadır. Bahaettin Karakoç da şiirin bir kumaş olduğundan söz eder. Bu kumaş türlerinin en değerlisinin de ipekten olan zaman olduğunu ifade etmektedir. Zaman ipek kumaşa benzetilerek somutlaştırılmıştır. Şiir, ipek ve zaman gibi kavramlar, ayrı ayrı düşünüldüğü hâlde bile önemli bir değer olarak görülürken bu kavramların bir araya getirilerek kullanılması şiirin estetik yönünü artırmaktadır. “Şiir kumaşının ipeği zaman” dizesi çağrışım değeri yüksek bir imge oluşturur ve yeni bir zihinsel tasarıya zemin hazırlar. Bu çağrışım gücü, zamana atfedilen değer, şiirin geri kalan mısralarındaki

aktarımlarla daha da artarak devam eder. “Kutsalsın, ekmekten, aşktan ve kandan” ifadeleri zamanın değerini gösterirken diğer taraftan karşılaştırmalar da yapar. Ekmek, aşk ve kan insanlar için önemli ve kutsal nitelikli kavramlardır. Ancak zamanın, bu değerli kavramların da üzerinde bir değer olduğu dile getirilmektedir. Böylelikle bir mukayese ve kıyas içine giren zihin işlevselliğini ve çağrışım gücünü artırır;

“Zaman bir beyaz türküdür

Daim çiçeklenir dal dal” (Karakoç, 2016: 250).

Soyut ve somut kavramların bir arada kullanıldığı şiirde duyulardan da yararlanır. Şair, “Sevda Desenli Bir Çini” isimli şiirden alınan bu dizelerde muhayyilenin sınırlarını zorlayarak imgenin yaratıcı gücünü gösterir. “Zaman bir beyaz türküdür” dizesinde zaman bir türküye benzetilmiş, bunun yanı sıra görme ve duyma duyusu aktifleştirilmiştir. Bu benzetim şairin özgünlüğünü gösteren bir imgedir. Türkü ile beyaz renk bir araya getirilerek zamanı niteler. Zaman, türküye yakın bir kavram olmadığı gibi beyaz renk ile de türkü arasında da bir yakınlık yoktur. Ancak Karakoç, bu birbirinden bağımsız unsurları yan yana getirerek özgür ve özgün imajlar oluşturur. Nitekim Bahaettin Karakoç’un şiir kitaplarından bir tanesi de *Zaman Bir Beyaz Türküdür* adını almaktadır. Bu dizede de şiir kitabına bir atıfta bulunma söz konusudur. İkinci dizede ilk mısraı destekleyen özgün yaratım devam etmekte ve zaman bitki olarak nitelenmektedir. “Daim çiçeklenir dal dal” diyerek, zaman bir bitkiye bürünmüş; yenilenme, devamlılık, üretkenlik ve canlılık içerisinde gösterilmiştir.

Her zaman dinamik ve canlı olan zaman ilerler, kendini yeniler. Bu dinamikliği ve canlılığı koruyan zaman insanlara da aktifliğini yansıtır. Ümit verirken geleceğe ve ileriye yönelmeyi de işaret eder;

“Rengini atmış bir fotoğrafın künyesidir dün!

[...]

Yarısı dün de kalanların aynasıdır dün!

[...]

Zaman, dün de bırakır bütün dünü

[...]

Belki de çok derinlerde saklanan bir incidir

Ya da her şeyin anasıdır dün...” (Karakoç, Dün, 2017: 182).

Dün, kavram olarak geçmiş zaman dilimini ifade etmektedir. Geniş bir kavram olarak düşünüldüğünde ise bir önceki günden ziyade daha da öte zamanı kapsamaktadır. Dün/ler, geçmiş zamanın donuk bir kalıntısıdır. Bu donuk görüntü geçmiş zamanın izlerini bugüne ve yarına taşıyacaktır. Bahaettin Karakoç da geçmişe dair yaşantıları ve özlemleri şiirlerine sıkça taşımıştır. “Rengini atmış bir fotoğraf” dizesinden, geçen zamanın uzun olduğu, elde bulunan fotoğrafın renginin gitmesi ve bozulması gibi ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu da insan zihnini tıpkı bu fotoğraf gibi bulanık ve silik bir hâle getirir. Fotoğrafın, geçmişin bir özeti olarak künyeye benzetilmesi ve renginin atması, bozulması okurun muhayyilesinde yoğun bir çağrışım oluşturur. Künyenin işlevi bilgi vermektir. Geçmişten bugüne taşınan bu fotoğraflar da geçmişin ve anıların bilgi aktarımı görevindedir.

Ayna, nesnenin ötesinde derinliği olan ve zaman ile ilişkilendirilen bir unsur olarak görülür. “Ayna imgesi, kendini adlandıran tüm nesnelerin uzamı olmakla birlikte en çok da bilincin yansımasıdır” (Orhanoğlu, 2021: 110). İçerisinde hem bugünü hem de dünü barındırır. Birey, aynaya baktığında çehresinde geçmişin getirdiği izleri görür. Aynada görülen, geçmişin yansıması veya yanılısamasıdır da denilebilir. Geçmişte yaşananlar, üzüntüler, sevinçler ve geçmişe duyulan özlem, bireyin zihninde varlığının korumasının yanı sıra insanın silüetinde de izler bırakır. Yaşanılan zamandan tatminkâr ve memnun olmayan bireyler güne sarılır. Yukarıdaki dizelerde de dün, aynaya benzetilmiş ve ayna bir nesne olmaktan çıkarak zamansal bir imgeye dönüşmüştür. “Dünde kalanların aynasıdır” diyerek ise ayrıştırma yapılmıştır. Dünde kalanlar ve kalmayanlar olarak yapılan ayrıştırma aynaya bireysellik kazandırmıştır. Özgünlüğünü gösteren Bahaettin Karakoç, imgelerini de şiirlerinde özel ve özgün kılmıştır. Benzetmeler yaparak şiire estetik bir değer kazandıran Karakoç, şiirin bütününde benzetmeleri çeşitlendirmiş ve okuyucunun zihninde çağrışım ağını genişletmiştir. Hayal gücünün sınırlarını aşmaya çalışan şair, her okurda bireysel bir yakınlık duygusu oluşturmayı amaçlamıştır.

Geçmiş zaman dilimi olan dünün, insanların ziyet eşyası olarak çok değerli gördüğü ve çıkarılması güç olan inciye benzetilmesi, estetik tavrı daha da üst düzeye çıkarır. Karakoç, şiirin en nitelikli benzetim ve çağrışım değerini ise şiiri “ana” ya benzeterek yapar. Ana imgesi insanlar için kutsal sayılır. “Tohumu barındıran toprak/yer mitolojilerinde anne arketipi geçmişten bu güne doğurganlığın, yaratıcılığın ve bereketin sembolüdür.” (Orhanoğlu, 2021: 75). Birey bir anadan doğar ve yaşam serüvenine başlar. Bireyi var eden ve

yönlendiren anadır. Şiirde de kutsal varlık olarak görülen ananın, doğurganlık özelliği zamansal olarak “dün” imgesine aktarılır. Nitekim dün de yaşanan olaylar, bugün ve yarın için bir doğ(ur)ma ve yönlendirme eğilimindedir. Doğurganlık durumu başlangıcı işaret eder. Bundandır ki dün zaman kavramı ile bu durum ilişkilendirilir. Geçmişte yaşananlar, var olan zaman diliminin başlangıcıdır. “Ya da her şeyin anasıdır dün...” dizesinde bu başlangıç ve nedensellik ifade edilir. Dün, şimdinin müsebbibidir.

“Ufuklar damar damar kanıyor
Bulutlar dağlarda toplanıyor
Lambalar birer birer yanıyor
Gün battı, burada akşam şimdi
[...]

Her vayım bir türküye dönüşür
Umutlarım korkuya dönüşür
Dağlara bakan gözlerim üşür

Gün battı, burada akşam şimdi” (Karakoç, Bu Akşam Banko, 2021: 435).

Yukarıdaki şiirde ele alınan zaman kavramı akşam vaktidir. “Çeşitli fasıllara ayrılacak günün vakitlerinden biri olan akşam, özellikle gecenin gelişinin bir işareti olarak görüldüğü için hüznün, karamsarlığın, yalnızlığın, bunalımın saatleri olarak hissedilebildiği gibi görüntüsüyle oluşan manzaradan dolayı ise ruhu tatmin eden, kişiyi rahatlatan, şiire ilham olan bir zaman dilimi olarak da algılanmıştır.” (Karakoç, 2023: 31). Şiirde de akşam vaktine ait belirtiler dizelerde imgeler oluşturularak verilir. Güneşin batışıyla gökyüzünde oluşan kızılık salt bir şekilde ifade edilmekten ziyade imgeler yardımıyla estetik bir hâlde zihinde görüntüler oluşturur. “Ufuklar damar damar kanıyor” dizesinde, güneşin batması esnasında oluşan renk etkileşimi ve kızılık, bedensel bir eylem olan kanama ile bağdaştırılır. Gökyüzündeki kızılık ile kan rengi arasında benzerlik kurarak somutlaştırma yapılır. Böylelikle okurun muhayyilesinde çağrışımlar yoluyla somut bir görüntü oluşturulur.

Bir araya gelmek ve toplanmak için ortak bir zaman diliminde anlaşılır ve bu toplanma eylemi gerçekleştirilir. Ancak Karakoç, bu toplanma işini şiirde bulutlara verir ve aktarma yapılır. Dağların zirvelerinde toplanan bulutlar okurun muhayyilesinde oluşan tabloyu daha da belirgin kılar. Zaman kavramıyla ilişkilendirilen bu durum ise toplanma ve dağın zirvesinde bir araya gelmenin ortak bir zaman diliminde olduğunu ifade eder. Çünkü insanlar arasında kararlaştırılıp toplanma ve bir araya gelme özelliği bulutlara aktarılmıştır. Akşam vakitlerinde hava kararmakta ve görme yetisi azalmaktadır. Görme duyusunun aktifliği azalış gösterir. Bunun artışı sağlayacak unsur ise aydınlatıcı bir varlığın olmasıdır. İmgeler oluşturulurken duyulardan yararlanıldığı böylelikle görülmektedir. “Lamba, nesnelere karanlık yüzünü aydınlatarak bilinmezliğin kapısını” (Orhanoğlu, 2021: 95) aralar. Lamba imgesi, yol göstericiliğin yanı sıra bireyselleşmeyi de ifade eder. Akşam vakti insanlar hava karardığında evlerine girer ve lambalarını yakar. Bireysel bir zaman dilimi oluşur. Nasıl ki sabahın ilk ışıkları, insana huzur ve yeni umutlar veriyorsa, gün bitip akşam olunca bu umut ve huzur yerini hüznü bırakır. Dolayısıyla insan bu bireysel zaman diliminde ve duygu durumunun olumsuzluğunda üzüntüsünü dile getirir. Karakoç da bu durumu “Her vayım bir türküye dönüşür” mısraıyla anlatır. Görsel ve işitsel duyuların varlığı imge oluşumuna yardımcı olur. İstemsizce çıkan ve hüznü belirten “vay” ifadesi daha ileri taşınır ve estetik bir hâlde bürünür. Hüznü ve üzüntüyü dile getirmede estetik bir araç olan türkü, benzetmeler aracılığıyla imgeye dönüşür.

2.3. Aşkın/Sevginin İmgesel Görüngüleri

Bağlılık duygusu, aşırı sevgi, sevi gibi anlamlara gelen aşk; insanoğlunun varlığından bu yana edebî eserlerde en çok kullanılan temaların başında gelir. “İnsan yaşamında en uzun, sürekli, yoğun bir etki bırakan aşk duygusu, bireyin ruhsal dinamiklerini en çok etkileyen edimlerden biridir.” (Şahin, 2017: 53). Bundandır ki geçmişten bugüne çeşitli yönlerle işlenmiş ve şiirin başköşesinde yerini almıştır. Her sanatçı, kendi benini de içine katarak eserlerinde özgün bir şekilde aşkı işler. “Aşk yoksa dünyamızda, bu dünya da yalan/Ben anamdan âşık doğdum, yüreğim talan” (Karakoç, 2017: 75) diyen şairin şiirlerinin temelinde aşk yer alır. O bir aşk şairidir; ancak sıradan, alışılmış bir aşk şairi değildir. Karakoç, kalıpların dışında özgün üslubuyla aşkı şiire yansıtmış bir şairdir. “Bahaettin Karakoç, “Aşk yaşanır, anlatılmaz” (Karakoç, 2012: 98) demesine rağmen aşkı ve aşkı anlatmak için olağanüstü bir gayret göstermiştir şiirlerinde. Yüzlerce aşk temalı şiir yazmış olmasına rağmen bu konudaki nihaî şiirini henüz yazmadığını düşünmektedir.” (Avcı, 2012: 61).

Karakoç'ta tabiatla aşk eşdeğerdir. Hem beşeri, hem de ilahi aşkı anlatan şairin şiirlerinde bunu ayırt etmek zordur. "Gönlünü "at"a benzeten ve "düş atlar"ının ardı sıra koşan Bahaettin Karakoç, aşkın insan ruhudaki yansımalarını ilahî ve beşerî olmak üzere iki düzlemde ele alarak sanatsal üretime dönüştürmektedir." (Kanter, 2015: 39). Onun aşk şiirleri katmanlıdır. Okuyucu ilk okuduğunda beşerî mi ilahî mi olduğunu anlamakta güçlük çeker. Bu durum sevgili için de geçerlidir. Karakoç'un şiirlerinde anlatılan, tasvir edilen sevgili; ilk etapta beşerî bir hisle sevilen insanmış gibi görünse de ilahî bir aşk ve sevgilidir. Katmanlı olan bu aşk şiirlerinde şair, aşkı imgeler aracılığıyla ve özgün kurulumuyla diğer şairlerden farklı bir şekilde anlatır. O, sevgiliyi de aşkı da kendine has imgelerle oluşturur ve bu oluşturduğu imgeler, zihnin sınırlarını zorlar;

"Ney olmaya hazır bir kamışım ben

Üfle kemiklerim yanık ses versin

Hey yerde her zaman seninleyim

Yalnızlık geçerli gerekçe değil

Gülümse ki kum çölleri yeşersin." (Karakoç, Aşk Mektubu, 2019: 76).

Bahaettin Karakoç'un şiirleri çok boyutludur. Onun şiirleri, her okunuşta bir katmanını gösterir. Duygu ve düşüncelerini salt bir şekilde sunmaktan ziyade zihnin çağrışım gücünü kullanır ve şiirlerini estetize eder. Nitekim Karakoç'un aşk şiirleri de çok boyutlu olmakla birlikte katmanlıdır. Tasavvuf şairi olarak gösterilmese de Allah aşkını beşerî aşktan üstün tutar ve bunu şiirlerinde alışılmamış bağdaştırmalar yoluyla okura yansıtır. Varlıklarda ve nesnelere ilahi gücün yansımalarını görmüş ve bunlar arasında bağlantılar kurmuştur. "Aşk Mektubu" isimli şiirden alınan dizelerde ise şair, çalgı aleti olan ney ile birey arasında bir bağ kurar. Tasavvufta ney, insan-i kâmil olarak temsil edilir. "Kamış, ney olabilmesi için kamışlıktan koparılmış, içi boşaltılmış, bağrına delikler açılmış, güneşte kurutulmuş, başına başpare, ayaklarına tel boğumlar geçirilmiştir. Bezm-i ezelde ilahi hitaba muhatap olan insan da Hak katındaki makamından ayrılarak dünya gurbetine gelmiştir. İnsan-ı kâmil; çile ile pişmiş, aşkla adeta bağı delinmiş, neyin içinin boşalması gibi benliğinden eser kalmamıştır." (Kaplan, 2023: 689). Dolayısıyla neyden çıkan yanık ses gibi insan-ı kâmil de Allah'ı anmıştır. Bahaettin Karakoç, benliğini "ney olmaya hazır bir kamış"a benzeter. Zamanla sürecini tamamlayacak olan kamış, henüz olgunlaşmamıştır. Zamanı geldiğinde kamış olgunlaşacak ve dağlanacaktır. Bu dağlanma aşamasından sonra neyden o yanık ses çıkacaktır. Şair, şiirde görünen anlamından ziyade görünmeyeni vermeyi amaçlar. Bu amacını da imgeler aracılığı ile özgün bir şekilde yapar. "Ney, kamış, üfleme, kemik, yanık ses" gibi ifadeler imge oluşturarak şiirin duygu değerini artırır. Üfleme eylemi ney ile bağlantılı bir durumdur. Ancak daha derin düşünüldüğünde insanoğlunun yaradılış esnasında bedenine ruhun üflenmesi de akıllara gelmektedir. Şiirde de hem çalgı aleti neye üfleme akıllara gelirken diğer taraftan da insanların bedenine ruhun üflenmesine atıfta bulunulur. Ney ve insan, neye üfleme ve bedene ruhun üflenmesi arasında doğrusal bir hareketlilik vardır. İnsanoğlunun bedeninde bulunan kemik ve kamış arasında benzerlik kurulur. Olgunluğa erişen kamış içerisi temizlenerek dağlanır. Bunun sonucunda yanık bir ses çıkar. Bu durum insanın da olgunlaşma sürecini akıllara getirir. Ney ve kemik arasındaki bağlantı, içinin geçirgenliğidir. Tıpkı üfleme sonucu neyden yanık ses geldiği gibi kemiklere üflenmesi sonucunda da yanık bir ses çıkacağını, Karakoç çağrışım gücü ve imgelerle okura yansıtır. İnsanoğlunun bedenine üflenen ruh aracılığı ile âşık, hiçbir zaman yalnız değildir. İçinde barındırdığı aşk, ebedî yolculuğunda ona eşlik edecektir. Bedensel yalnızlık birey için geçerli bir sebep değildir;

"Sesin bir bahçedir-bin bir çiçekli,

Saçların bir akıncı sancağı, rüzgârlı tepelerde...

Sîm sırma işlemeli bir yastık düşlerim ki

Sultanlara özgü olsun, hep sen yat üzerimde.

Su taşırım sana en uzak bulutlardan;

Unutulmuş masal çeşmelerinden, kanayan gül budaklarından,

Seni en cins yıldızlarla birlikte özümleirim,

Nar balı sağlamak için dudaklarından." (Karakoç, İlk Kez Yağıyor ve Ben Seni Düşlüyorum Bu Karlı Ortamda, 2017: 34).

Bahaettin Karakoç, okurun zihninde var olan sevgili tasvirine, kalıpların dışına çıkarak yeni ve özgün çağrışımlar kazandırır. Şair, sevgiliyi tasvir ederken iştme, dokunma ve görme duyularından yararlanarak imge oluşturur. Ele alınan şiirde sevgilinin sesi bahçeye benzetilir ve bununla kalmayıp çeşitli çiçeklere de

büründürülür. Bu durum sevgilinin sesinin hem farklı hem de güzel olduğunu gösterir. İkinci mısradaki sevgilinin saçını akıncı bayrağına benzetilir. Akıncı sancağı ile sevgilinin saçının bir araya gelmesi şairin özgünlüğünü gösterir. Türk şiirinde sevgilinin saçını birçok unsura benzetilmiştir; ancak bu saçını bir akıncı sancağına benzeten olmamıştır. Bahaettin Karakoç'un bu üslubu ve imge yaratımı, şairin özgünlüğünü ortaya koyar. Saçın dalgalanması ile bayrağın dalgalanması arasındaki ortak yön gösterilir.

Soyut ve somut kavramların bir arada kullanıldığı ve zihinsel tasarımların oluşturulduğu ikinci dörtlükte, "su, bulut, masal çeşmeleri, kanayan gül budakları, yıldız ve nar balı sağmak" gibi ifadelerle imgeler oluşturulur. "Su taşıyım sana en uzak bulutlardan" dizesinde buluttan su taşıma eylemi olanaksız bir durumdur. Ancak Karakoç, sevgiliye buluttan su taşıyacağını söyler. Bunun da ötesine giderek masal çeşmesinden ve kanayan gül budaklarından su taşıyacağını da ifade eder. Şiirde farklı kavramlar ve varlıklar bir arada kullanılsa da amaç sevgiliye su taşımak ve onu canlı tutmaktır. Su, insan yaşamı ve hayatın devamlılığı için önemli bir unsurdur. Sevgili adına en imkânsız yerlerden getirilen su, yaşamın devamlılığı için her şeyin yapılacağını gösterir. Bunun yanı sıra sevgili uğruna çaba ve uğraş da gösterilir. Dudaklardan nar balı sağmak imgesi de Bahaettin Karakoç'un bir diğer özgün imajıdır. Nar, "Gerek kırmızı rengi, gerekse yuvarlak şekliyle güneş ve aya eş tutulan nar, verimliliğin, bolluk ve bereketin, üretkenliğin ve çoğalmanın, yeniden doğuşun, evliliğin, yaşam ve ölümsüzlüğün, insan sağlığının, zenginliğin, refahın, doğurganlığın, zürriyetin, olağanüstü gücün ve güzelliğin, masivadan kurtulup Hak aşkıyla yanan arınmış saf kalbin sembolü olarak evrensel anlam kazanmış mitolojik bir meyvedir." (Şenocak, 2015: 247). Karakoç da narın bu özelliklerini şiirde sevgilinin dudaklarıyla ilişkilendirir. Nar ve bal birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Bal sağmak eylemi, kovandan bal almak veya kesmek anlamındadır. Sevgilinin dudaklarına; bereketin, sevginin ve güzelliğin sembolü olan nar ile lezzeti ve tatlılığıyla bilinen bal anlamsal olarak yüklenmiştir. "Şairler, sevgilinin dudaklarını anlatırken lezzetli ve tatlı oluşuna değinerek sevgilinin dudaklarının ve dudaklarından dökülen sözlerin âşık için şifa olduğunu anlatmıştır." (Acar- Güneş, 2023: 28). Nitekim Bahaettin Karakoç da bu imgeleri bir araya getirerek sevgilinin dudaklarından ona şifa verecek, güzel sözcüklerin çıkmasını arzular. Bu farklı ve özgü(r)n imajlar, şiire derinlik vererek estetik bir hâl kazandırır;

"Soğur bir çam külekte süt

Aşk yaylası gökçül derin

Yüreğim salkımsöğüt,

Dallardan sarkar gözlerin;

Bir dem ateş, bir dem kiraz;

Aşk yaşanır anlatılmaz." (Karakoç, N'olur Aşk Sorma Bana, 2012: 98).

Bahaettin Karakoç, aşkın anlatılamayacağını, yaşanılacağını söyler. İster beşerî, ister ilahi bir aşk olsun, aşk; hiçbir zaman tam manasıyla anlatılamamıştır. Yaşanılan duygular ve hisler kelimelere döküldüğünde yetersiz kalmıştır. Karakoç'ta aşk ve tabiat iç içe geçmiş bir şekilde yer alır. Onun şiirlerinde tabiat unsurlarıyla yapılan imgeler, aktarılmak istenen duygunun çağrışım değerini artırır. Tabiata ait bu kavramlar Karakoç'un duygu ve düşüncelerini somutlaştırır ve gerçeklik düzeyini artırır. Şiirde de karşılaşılan yaylalar yüksekliği ve uçsuz-bucaksız olması ile bilinir. Ferahlığı, özgürlüğü ve sonsuzluğu ile bilinen yayla, aşk ile bir araya gelerek gökçe bir derinlik yaratır. Farklı zihinsel kurulumu ile sıra dışı imgeler oluşturan Bahaettin Karakoç, diğer şairlerden bu yönüyle ayrılır.

İnsan ve tabiat varoluşları, işleyen süreçleri bakımından özdeştir. Nitekim Karakoç, yüreğini salkımsöğüde benzetir. Salkımsöğüdün özelliği dallarının aşağıya doğru olmasıdır. Şair, gözlerin bu söğüdün dallarından sarkması ifadesiyle alışılmadık bir bağdaştırma yapar. Bu okuyucu için olağandışı bir durumdur. Böylelikle muhayyilede bu imge canlandırılır. "Dallardan sarkar gözlerin/Bir dem ateş, bir dem kiraz" dizelerinde sevgilinin gözlerini hem ateşe hem de kiraza benzeten şair, yine şiirin estetik yönünü artırarak duygu değerini yükseltir. Kiraz ve ateş, renklerinin kırmızı olmasından dolayı benzerlik gösterir. "Aşk aktarılacak ateşten başka bir şey değildir. Ateş, kaynağı bulunması gereken bir aşktır." (Bachelard, 1995: 30). Aşk ve ateş her zaman birbirine yakın kavramlardır. Bu kavramlar başka sanatçılar tarafından elbet kullanılır; ancak Bahaettin Karakoç, ateşi kiraz ve göz ile bir araya getirip kullanarak özgün bir imaj oluşturur. Son dizede "Aşk yaşanır, anlatılmaz" (Karakoç, 2012: 98) diyen şair, sözcüklerin duyguları anlatmada yetersiz kalabileceğini söyler. Yaşanılan duygular ve hisler bireyde ağır ve yoğunudur. Ancak sözcükler bu duyguları çerçeveye koyduğunda hafifleyecek ve sınırlandırılacaktır. Bundandır ki şair, aşkın yaşanılacağını, anlatılamayacağını ifade eder;

"O en güzel ceren vakitlerinde

Çekip kara bulutlar misali dağlara doğru gidişin var ya,
Yüreğimi bir mağaraya zincirliyor ki tarif edemem.
Yağmur bir rahmet olmaktan çıkar, felakete dönüşür
Sesim üşür, gözlerim, kulaklarım üşür
Can çekişen serçeleyin sığınırım saçaklara,
Titreye titreye dönüşünü beklerim.
O en güzel ceren vakitlerinde
Seke seke bana doğru tarife sığmaz bir gelişin var ya,
Bastığın yerler kanatlanır, yüreğim kanatlanır.
Korkular, kuşukular ballı muhabbete dönüşür,
Kara taşlar aşkı duyar da ıştır...
Bir affi umumî çıkarırım bütün kaçaklara,
Ben senin yağmurlu gülüşünü beklerim.” (Karakoç, 2017: 190).

Karakoç’un “O En Güzel Ceren Vakitlerinde” isimli şiirinde, imge olarak bir araya getirilen kavramlar arasında çağrışımsal değerler oluşturulur. Şair; yan yana gelmeyen sözcükleri bir arada kullanarak, somut verilerin soyutlaştırılması veya soyut kavramların somutlaştırılmasıyla gelegen/yayılgan imge oluşturur. İmge oluştururken benzetmelerden de yararlanan Bahaettin Karakoç, şiirde sevgilinin gitmesi ile kara bulutlar arasında benzerlik kurar. Bulutların rengi, bireyin duygu durumlarını ifade eder. Şiirde de kara bulut ile sevgilinin gitmesi ilişkilendirilerek olumsuz bir duygu yüklenir. “Bulutlu hava dert, hüznün, gam, keder, ayrılık, umutsuzluk ve vuslatsızlık gibi kelimeleri yan yana getirir ve olumsuz duygular çağrıştırır. İnsanoğlunun derdinden, hüznünden, sevdiğiyle ayrı düşmelerinden hava bulutlanır ve gökyüzüne bir kasvet hâkim olur.” (Türkyılmaz, 2018: 143). Bununla beraber kara bulutlar ile sevgilinin yüreğinin mağaralara zincirlenmesi, anlam bakımından birbirini destekleyerek şiirin duygu katmanını artırır. Mağara, genellikle insanlar için sığınma ve korunma yeri olarak bilinir. “İnsanlık için sığınma, korunma, barınma nitelikleriyle bütünleşmiştir. Mağara, fiziksel boyutu yanında kutsal yönü ile insanları koruyan, onları barındıran, taşıdığı bilinmezliklerle/ gizlerle yeni bir yaşama kapısı açan kutsal bir mekândır.” (Bars, 2017: 76). Fakat şair bu şiirde mağarayı, özgürlüğünü alıkoyan bir mekân olarak kurgular. Özgürlük, bir insan için en önemli şeydir. Mağara ise bu özgürlüğü kısıtlayıcı niteliktedir. İnsanoğlu doğası gereği her zaman bir bekleyiş içindedir. Beklenti insanın yaşamını ve umudunu canlı tutar. Âşık da sevgiliyi bu umutla bekler ki geldiğinde özgürlüğüne kavuşabilin. Şiirde oluşturulan zihinsel tasarımlar, okurun bilincinde yeni mana birliktelikleri kurar.

Şiirde kullanılan tabiat unsurları, somutlaştırma yaparak görsel duyguyu daha da etkin kılar. “Bulutlar, yağmur, mağara, serçe, kanatlanmak ve taşlar” gibi tabiata ait kavramların varlığı, duygu ve düşünceleri somutlaştırarak imge oluşturur. Sevgilinin doğaya yönelmesi ile oluşan zincirlenme ve özgürlüğü kısıtlama durumu, sevgilinin gelmesi ile yerini ferahlık ve özgürlüğe teslim edecektir. Bu durum mekân ve birey arasındaki aktarımı da gösterir. Nitekim bu durumu, “Yağmur bir rahmet olmaktan çıkar, felakete dönüşür” mısraıyla ifade eder. Duygular, nesnel olan veya farklı anlam barındıran durumları öznelleştirir. Yağmur, rahmet olarak herkes tarafından kabul görür. Ancak şiirde ayrılığı ve hüznü ifade eder. Böylelikle rahmetten felakete dönüştüğü ifade edilir. “Sözcüklerin anlamsal açıdan birbirini bütünleyen derin bir anlamsal birliktelik kurması, sözcüklerin gündelik kullanımının dışına çıkıp yeni ve örtük bir anlamsal ilişki kurmasını sağlar.” (Şahin, 2015: 402). Bu şiirde de sözcükler anlam bakımından birbirini tamamlamış ve derin anlam birlikteliği oluşturmuştur. Şiirde benzetmelerden yararlanmış ve şiir örtük anlamlar barındırmıştır. Mağaraya zincirleme ve affi umumî ifadeleri şiirde hâkim olan özgürlük kavramının değerini daha da artırır. Sevgiliden ayrılmak özgürlüğü kısıtlayıcı bir durum iken onu beklemek ve ona kavuşmak, afla özgürlüğü elde etmek gibidir.

3. Sonuç

Bahaettin Karakoç’un şiirlerinde temalar ağırlıklı olarak insanın iç dünyasına yöneliktir. Aşk, sevgi, umut, gurbet, ayrılık, ölüm, din ve tabiat onun şiirlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu temalar ile imge bir araya getirildiğinde ise Karakoç’un eserleri yeni bir boyut kazanır. Onun şiirlerinde imge kurgusu ve nitelikleri, gelegen-yayılgan imgeler başta olmak üzere zengin anlam derinliğine sahiptir. Şiirlerindeki gelegen-yayılgan imge tasarımı estetik ve ahenk ile birleştiren Karakoç, şiirlerine derinlik katarak yeni ve estetik mana birimcikleri oluşturur. Farklı çağrışım değerleri var eden şair, şiirlerinde iyi bir imgesel söylem ortaya koyar. Oluşturduğu imgeler, şiirde kelimeler yardımıyla bulanık bir görüntü verir. Bu görüntü okuyucunun

muhayyilesinde yeni ve farklı çağrışımlar tasarlar. Karakoç, şiir evreninde imge türleri ve özellikle de gelegen-yayılgan imgeler yardımıyla kendine özgü bir şiir dünyası kurar. O eserlerinde kelimeleri işler, alışılmadık ve karşılaşılmadık yeni çağrışımlar, anlam tabakaları oluşturur.

Bahaettin Karakoç'un şiirlerinde gelegen-yayılgan imgeler adı altında sıkça rastlanan, çokça kullanılan temalar görülür. Somut dünyanın varlıklarını ve durumlarını soyut dünyanın algılayışı ile bir araya getirir. Şair; tabiat/doğa, zaman, aşk ve sevgi, bireyde iz bırakan mekânlar, nesne ve insan arasındaki bağıntı, ölüm ve ayrılıklar, ilahi boyut ve kutsal gibi temel izlek kavramlarını gelegen-yayılgan imge kurgusuyla zenginleştirir. Yaşadığı coğrafyanın da etkisiyle duygu ve düşüncelerini, yaşadığı olayları, tabiata ait kavramlarla anlatır. Duygu ve düşüncelerini, bunun yanında soyut kavramları, okurun zihninde somutlaştırıp canlandırmak isterken tabiata ait unsurları kullanır. Gelegen-yayılgan imge kurulumu bakımından zaman kavramı da şairin kullandığı temalardandır. Onun şiirlerinde zaman çok yönlü olarak görülür. Geçmişin izlerinden, şimdiye ve geleceğe yönelmeler vardır. Bahaettin Karakoç'un şiirlerinde zaman, bireyin var olma mücadelesini gösterir. Bu da gelegen-yayılgan imgenin gücüyle boyut kazanır. Aşk ve sevgi de tıpkı tabiat ile zaman gibi gelegen-yayılgan imgenin gücünden etkilenerek şekillenir. Hem ilahî hem de beşerî aşkı anlatan Karakoç'un aşk şiirleri katmanlıdır. Sıradanlıktan çıkarak alışılmadık bir tasarımla ortaya çıkar.

Sonuç olarak Bahaettin Karakoç, gerek fikirleriyle gerekse de şiir anlayışı ve üslubuyla Cumhuriyet Dönemi sonrası Türk şiirinde önemli bir yere sahiptir. Karakoç'un, şiirlerinde imge kurgusu ve nitelikleri bakımından en çok kullanılan imge türü, gelegen-yayılgan imgedir. Gelegen-yayılgan imge oluştururken ise, tabiat/doğa, zaman, aşk, sevgi, mekân, ölüm ve ayrılık gibi temalardan yararlanır. Karakoç, gelegen-yayılgan imge bağlamında şiirde kullanılmayan sözcüklere yer vererek ve alışılmadık bağdaştırmalar oluşturarak şiirlerinde imge oluşturur.

Kaynaklar

- Acar, G.- Güneş, M. (2023). Klasik Türk Şiirinde Bal. *Anasay* 26, 26-38.
- Aksan, D. (2016). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktulum, K. (2021). *İmgelem Çözümlemesine Giriş*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Andı, Ö.F. (2022). *Günümüz Türk Şiirinde (1990-2000) İmge Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Avcı, R. (2012). *Türk Şiirinin Beyaz Kartalı Bahaettin Karakoç*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Aydın, E. (2003). Bahaettin Karakoç'un Şiirlerinde Anadolu Coğrafyasına Ait İzler. *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, (357), 32-34.
- Bachelard, G. (1995). *Ateşin Tin Çözümlemesi*. Ankara: Öteki Yayınları.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler*. (A. Derman, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bars, M.E. (2017). Türk Destanlarında Mağara Kültü Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (52), 75-82.
- Cengiz, M. (2018). *İmge Nedir?*. İstanbul: Şiirden Yayınları.
- Çetin, N. (2010). *Şiir Çözümleme Yöntemleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- Çetişli, İ. (2015). *Metin Tahlillerine Giriş/1 Şiir*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durand, G. (2017). *Sembolik İmgelem*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kanter, B. (2015). Bahaettin Karakoç'un Şiir Estetiği. *Sabah Esintileri Bahaettin Karakoç*. 39-48.
- Kaplan, F. (2023). Nedim'in Şiirlerinde Ney İmgesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Özel Sayı 1), 688-701.
- Karakoç, B. (2012). *Seyran/Bütün Eserleri 1*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Karakoç, B. (2017). *Kar Sesi/Bütün Eserleri 2*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Karakoç, B. (2016). *Bir Çift Beyaz Kartal/Bütün Eserleri 3*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Karakoç, B. (2019). *Beyaz Dilekçe/Bütün Eserleri 4*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Karakuş, A. (2023). Sedat Umran ve Müstakil Bir Şiir Kitabı Akşam Şiirleri. *Hars Akademi*. 6 (1), 23-32.
- Kırgız, Karak, Ş. (2014). Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç. *Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, (51), 229-243.
- Korkmaz, R. (2014). *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Orhanoğlu, H. (2021). *İmgeler Atlası*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Özdenören, R. (2018). *Yazı, İmge ve Gerçeklik*. İstanbul: İz Yayınları.
- Parlatır, İ. Gözaydın, N., Zülfikar, H., Tezcan Aksu, B., Türkmen, S., Yılmaz, Y. (1998). Tokaç. *Türk Dil Kurumu-Türkçe Sözlük içinde* (9.bs., Cilt 4, 2229 ss.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şahin, V. (2015). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiirlerinde İmge. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*,

16-18 Ekim/Elazığ, 397-410.

- Şahin, V. (2017). *Turgut Uyar'ın Şiirlerinde Ben ve Öteki'nin Görüntü Düzeyleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şenocak, E. (2016). Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*. (8), 228-251.
- Topdaş, Çelik, F. (2020). Cenap Şahabeddin'in Şiirlerinde Zaman Algısıyla Oluşturulan Batık İmgeler. *International Journal Of Turkish Academic Studies (TURAS)*, (1), 79-100.
- Türkyılmaz, D. (2018). "Bulut Bulut Üstüne": Türkülerde Bulut Kavramının Düşündürdükleri. *Gazi Türkiyat*, (23), 137-153.
- Ulağlı, S. (2022). "Öteki"nin Bilimine Giriş İmgebilim. İstanbul: Motto Yayınları.
- Wellek, R. & Warren, A. (2015). *Edebiyat Teorisi*. (Huyugüzel, Ö. F. Çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

KAZAN TATAR TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA TONLULAŞMA

Sonarisation in Kazan Tatar Turkish Dialects

Mehtap SUIÇER¹

¹ Arş. Gör. Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ, Türkiye, omehtap36@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6451-0398

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

04.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1495084

Anahtar Kelimeler

tonlulaşma, Kazan Tatar Ağızları, Orta Ağız, Mişer Ağızı, Sibiryaya Ağızı.

Keywords

sonarisation, Kazan Tatar Dialects, Middle Dialect, Mişer Dialect, Siberian Dialect.

ÖZ

Dilin kendi içindeki dinamikleri yahut dış etkiler neticesinde meydana gelen ses değişimleri, her dilde görülen ve önem arz eden yapılarıdır. Türkçe, tarih boyunca yayıldığı geniş coğrafya ve farklı dillerle ilişkileri münasebetiyle ses değişimleri bakımından oldukça zengin bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ses değişimlerinden biri olan tonlulaşma ses olayı da bir dilin ve onun içinde yer alan lehçelerin ve ağızların karakteristik özelliklerini yansıtmaları bakımından önem taşır. Tonlulaşma, tonsuz ünsüzlerle biten kelimelerin sonuna ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde, kelime sonundaki tonsuz ünsüzlerin yumuşayarak tonlu ünsüzlere dönüşmesi olayıdır. Eski Türkçeden itibaren yer yer bazı örnekleri görülen tonlulaşma hadisesi günümüzde Türk dilinin pek çok lehçesinde görülmektedir. Türk lehçeleri içerisinde çoğunlukla Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülen tonlulaşma tonsuz ünsüzleri koruyan Kuzeybatı lehçelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Kuzeybatı grubu Türk lehçelerinden olan Tatar Türkçesinin Orta Ağız, Mişer (Batı) ve Sibiryaya (Doğu) ağızlarında bu ses olayına rastlanır. Kazan Tatar Türkçesinin Sibiryaya (Doğu) ağızının karakteristik özelliklerinden biri tonsuzlaşma olduğundan bu ağızda tonlulaşma örnekleri görülmesi ayrıca dikkat çekmektedir. Bu makalede Kazan Tatar Türkçesi ağızlarında, Türkçe ve alıntı kelimelerde ön, iç ve son seste görülen tonlulaşma olayı sebepleri ile ortaya konulacaktır.

ABSTRACT

Sound changes that occur as a result of the dynamics within the language or external influences are important structures seen in every language. Turkish appears as a very rich language in terms of sound changes due to the wide geography it has spread throughout history and its relations with different languages. One of these sound changes, sonarisation, is important in that it reflects the characteristic features of a language and the dialects and dialects within it. Sonarisation is the phenomenon in which when a suffix starting with a vowel is added to the end of words ending in voiceless consonants, the voiceless consonants at the end of the word soften and turn into voiced consonants. The sonarisation, some examples of which have been seen since Old Turkish, is seen in many dialects of the Turkish Language today. Among Turkish dialects, sonarisation, which is mostly seen in Oghuz group Turkish dialects, is also seen in Northwest dialects that preserve voiceless consonants. In Kipchak Turkish, this sound phenomenon is also encountered in the Middle Dialect, Mişer (Western) and Siberian (Eastern) dialects of Tatar Turkish, which is one of the Northwest group Turkish dialects. Since one of the characteristic features of the Siberian (Eastern) Dialect of Kazan Tatar Turkish is detonation, it is also noteworthy that examples of sonarisation are seen in this dialect. In this article, the sonarisation phenomenon seen in the front, inner and final sounds in Kazan Tatar Turkish dialects, Turkish and loan words will be revealed with its reasons.

Atf/Citation: Suiçer, M. (2024). Tatar Türkçesi Ağızlarında Tonlulaşma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1195-1203.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehtap SUIÇER, omehtap36@gmail.com

1. Giriş

Dillerdeki sesler ortaya çıkış biçimlerine göre farklılıklar gösterir ve ona göre sınıflandırılırlar. Seslerin çıkışı sırasında, ses yolunda bir engelle karşılaşp karşılaşmama durumuna göre sesler ünlüler ve ünsüzler olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Türk lehçelerine ünlü ve ünsüz ses birimleri bakımından bakıldığında ünsüzlerin ünlülere göre daha fazla sayıda oldukları görülmektedir. Ses yolunda bir engelle karşılaşarak şekillenen ünsüzler ses tellerinin titreşmesi veya titreşmemesi sonucunda tonlu veya tonsuz olma özelliği kazanırlar. Tonsuz ünsüzler telaffuz edilirken ses telleri büzülür ve titreşime uğramazlar. Bu durumda tonsuz ünsüzler daha duyulur bir nefes baskısıyla seslendirildiklerinden konuşan kişinin daha çok çaba sarf etmesine neden olurlar. Bu nedenle dillerde en az çaba yasına göre en az çaba harcayarak anlam birimlerini seslendirebilmeye doğru bir değişim meydana gelmektedir. Bu genel kuraldan hareketle dillerin çoğunda tonsuz ünsüzlerin zamanla tonlu ünsüzlere dönüşümü görülmektedir (Tosun ve Koç, 2016: 414-415). Türkçede tonlulaşma veya tonsuzlaşma olaylarının birbirinin karşılıkları olan şu ünsüzler arasında meydana geldiği görülür: b-p, d-t, v-f, g-k, ğ-k, j-ş, c-ç, z-s (Karaağaç: 2013, 139). Bazı araştırmacılar tonlulaşma için *ötümlüleşme* (bk. Karaağaç, 2013: 139), *sedalılaşma* ve *yumuşama* (bk. Ergin, 2002: 63), *sonarisation* ve *ünlüleşme* (bk. Banguoğlu, 2007: 93) gibi farklı terimler kullanmayı tercih etmektedirler.

Tonlulaşma, dünya dillerinin pek çoğunda ve Türk dilinde en çok görülen ses olaylarından biridir. Türk dilinin en eski dönemlerinden itibaren var olan bu ses olayı bazı tarihî ve çağdaş lehçelerde karakteristik bir özellik olarak görülmektedir. Türk dili esas alındığında tonlulaşmanın; rahat söyleyiş (en az çaba yasası), uzun ünlülerin kısalması, ötümsüz ünsüzlerin iki ünlü arasında bulunma durumu ve yine bu ünsüzlerin bazı ünsüzlerin komşuluğunda bulunma durumu gibi bazı nedenlere bağlı olarak gerçekleştiği düşünülmektedir. Oğuz, Kıpçak, Kuzeydoğu ve Karluk grubu Türk lehçeleri içerisinde en fazla tonlulaşma örneği Oğuz grubu lehçelerinde bulunmaktadır (Karaca, 2016: 369). Ancak Kıpçak Türkçesinde de Arap harfli metinlerin yanı sıra, Ermeni alfabesi ve Gotik tarzı Latin alfabesiyle yazılan bazı eserlerden hareketle tonlulaşmaya dair örnekler görülmektedir: keber>geber- “üfle-, şiş-”, kibik>gibik “gibi”, kün>gün, kör->gör-, küneş>güneş vb. Bu kelimelerden keber-, kibik, küneş birincil uzun ünlü taşımaktadır (Hunutlu, 2018:166)

Ağızlar üzerine yapılan çalışmalar, eski söyleyiş biçimlerini ortaya çıkaran ve bir milletin farklı coğrafyalarda yaşasalar dahi geçmişlerinin ortak olduğunu ortaya koyan çalışmalardır. Ağızlarda görülen ses ve şekil özelliklerinde korunan veya ses değişimine uğrayan kelimeler sayesinde bir dildeki çözümlememiş pek çok sorun açıklığa kavuşabilmektedir (Demirtaş ve Doğan, 2023: 97). Kuzeydoğu Türk lehçelerinden Kazan Tatar Türkçesinin Orta (Kazan), Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) ağızlarında söz başı, ortası ve sonunda tonlulaşma ses olayı görülmektedir. Kazan Tatar Türkçesinde tonlulaşma “yangıravlaşu” terimiyle karşılanmaktadır (Öner, 2015: 556). Tonlulaşma, iki ünlü arasında kalan ünsüzlerin tonlulaşması veya tonlu bir ünsüzle bir ünlü arasında kalan ünsüzün (l, m, n, r, y + tonsuz ünsüz +ünlü) tonlulaşması şeklinde görülmektedir. Tonlulaşma örnekleri /ç/>/ç/, /k/>/g/, /q/>/ğ/, /q/>/ğ/, /p/>/b/, /s/>/z/, /ş/>/dc/, /ş/>/j/, /t/>/d/ olarak görülmektedir. Türkçenin kök biçim birimi ve heceleme sistemi ön seste tonlulaşmaya elverişlidir. Baskakov, Eski Türkçenin Sözlüğü adlı Drevnetyurkskiy Slovar’dan hareketle Eski Türkçenin kelime kadrosuna ilişkin istatistiklerde Türkçe kelime köklerinin % 76,3’ü “ünsüz+ünlü+ünsüz” ses dizisinden oluştuğunu ifade eder. Ünsüz + ünlü dizilişine göre tonlu ünsüz diğer hece dizilerine göre daha tonlu söylenmektedir. Aynı dizi en fazla tonu sözcük başında kazanır ve iç hecelere geçtikçe bu dizinin ton düzeyi azalır, Bu sebeple “ünsüz + ünlü” açık hece dizilişinde ön seste tonlulaşma olasılığı daha fazla görülür (Yüksel, 2010: 63). Kelime başında görülen t>d değişimi Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri değildir. Ancak Kazan Tatar Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında bazı örneklerde söz başında bulunan /t/ sesinin /d/ye dönüştüğü görülmektedir.

2. ç>c

Tatar Türkçesinin, Orta Ağız, Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) ağızlarında pek fazla örneğine rastlamadığımız bu ses değişimi birkaç örnekte görülmektedir.

Orta Ağız’da incî “inci” ve kece “keçi” kelimelerinde iki ünlü veya tonlu bir ünsüzün arasında kalan /ç/ sesinin tonlulaşmasıyla olmuştur: kece (<keçi. DLT, 697) (KTT, 293) “keçi”, incî (<yinçü. ETG, 311) (KTT, 293) “inci”.

Batı (Mişer) ağzında kiç “akşam” ve üç kelimelerinin sonunda bulunan -ç sesinin tonlulaşarak -c sesine dönüştüğü görülmektedir: üç yılda (MTT, 146) “üç yılda”, üç dürt (MTT, 146) “üç dört”, kic bilen (MTT, 146) “akşamleyin”, kic buldı (MTT, 146) “akşam oldu”.

karamcıl (MTT, 146) “karamsı” örneğinde de iç seste görülen -c sesi yapım ekinin başında bulunan ç- sesinin tonlulaşması sonucu meydana gelmiştir.

Ancak bu değişim kurallı değildir. Talat Tekin kiç (kèeçe. Tekin, 1995: 182) ve üç (<üüç. Tekin, 1995: 112) kelimelerinin uzun ünlülü olduğunu belirtmektedir. Tekin, uzun ünlülerin kısalırken bıraktığı seslik izlerden birinin de tonlulaşma olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelimelerdeki tonlulaşma uzun ünlü kaynaklı olabilir. Farklı lehçelerde de uzun ünlülerin bıraktığı seslik izden kaynaklı tonlulaşma örnekleri görülmektedir: Türkmen Türkçesinde (AT. köl (Tekin, 1995: 178) >) göl “kol”, Gagauz Türkçesinde (kîrû (Tekin, 1995: 106) >) gëri “geri”, Azerbaycan Türkçesinde (AT. tåg (Tekin, 1995: 174) >) dağ “dağ”, (AT. tâş (Tekin, 1995: 174) >) daş “taş”, Kırım Tatar Türkçesinde (AT. kēmi (Tekin, 1995: 181) >) gemi “gemi”, Karakalpak Türkçesinde (AT. kūz (Tekin, 1995: 185) >) güz “güz”, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Kumuk ve Gagauz Türkçelerinde (AT. tē- (Tekin, 1995: 182) >) de- “demek”. Azerbaycan Türkçesinin Karabağ ve Nahçıvan ağzlarında da görülmektedir: ât (AT. Tekin, 1995: 172) > ad (Karaman, 2011: 2; Gülensoy, 2009: 194) “isim, ad”, çâtır (AT. Tekin, 1995: 172) > çadır (Karaman, 2011: 65; Gülensoy, 2009: 278) “çadır” (Yalçın ve Özeren, 2023: 622).

Doğu (Sibirya) ağzında ise Baraba ağzında seyrek olarak görülmektedir: incî (<yinçü) (STT, 214) “inci”, iç- (<iç-) (STT, 214) “iç-”.

3. k>g, q>ğ

İç ve son seste bulunan /k/ ve /q/ sesleri, Orta Ağız, Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) /k/ sesi iki ünlü arasında kaldığında veya tonlu bir ünsüz ile komşu olduğunda çoğunlukla /g/ye dönüşmektedir.

Orta Ağız'da çigirtke (<çekürge. DLT, 619) (TXS I, 246) “çekirge”, sigizen (<sekiz on. OTG, 308) (TXS I, 395) “seksen”, iğınçı (<ikinti. ETG, 274) (TXS I, 330) “ikinci”. Öndeki sözcük ünlü veya tonlu ünsüzle bittiğinde söz başındaki k sesi tonlulaşabilmektedir: bızge gildî (<kel-. ETG, 279) (TXS I, 395) “bize geldi” bir gın (<kün. ETG, 285) (TXS I, 395) “bir gün”. Alıntı kelimelerde bu ses değişimi görülmemektedir.

Batı (Mişer) ağzında ügiz (MTT, 147) “öküz”, sigiz (MTT, 147) “sekiz”, çığar- (MTT, 147) “çıkart-”, tügil- (MTT, 147) “dökül-”, ağız (<ak-ız-) (MTT, 147) “akit-”, kayğı (<qatqu, qadğu. ETG, 276) “kaygı”, bigrek (bek+rek) (MTT, 147) “gayet, oldukça”, siregk (<sirek+rek) (MTT, 147) “daha seyrek”, tığirğ bilen (MTT, 147) “tükürükle”, ayağ astka (MTT, 147) “ayak altına”, kasığ al- (MTT, 147) “kaşık al-”.

Batı (Mişer) ağzında iki ünlü arasında kalan veya tonlu bir ünsüzle komşu olan /k/ sesinin tonlulaşmadığı örnekler de mevcuttur: ikî (MTT, 147) “iki”, yaka (MTT, 147) “yaka”, sakal (MTT, 147) “sakal”, kurkup (<qorq-up) (MTT, 147) “korkup”, yuk bul- (MTT, 147) “yok ol-”. /k/ ve /q/ sesleri ile biten fiil tabanları ünlüyle başlayan bir ek aldığında tonlulaşır: çığa (<çık-a) (MTT, 147) “çıkıyor”, tüger (<tök-er) (MTT, 147) “döker”, tigel (<dik-eler) (MTT, 147) “dikiyorlar”.

Eski Türkçe qıña eki olarak görülen bu ek, Tatar Türkçesi yazı dilinde ve Batı (Mişer) ağzında sona gelen bağlaç olarak (kına/gına; kine/gîne) şekilleriyle geniş bir işlevle kullanılmaktadır. Ekin ön sesi k- kendisinden önce gelen kelimenin son sesi ünlü veya tonlu bir ünsüzle biterse tonlulaşır /g/ olmaktadır: yakşı gına (MTT, 147) “iyice, güzelce”, ısta gına (MTT, 147) “ustaca”, ez gına (MTT, 147) “azıcık”, bir gına (MTT, 147) “bir tane”.

Batı (Mişer) ağzında alıntı kelimelerde k>g tonlulaşması görülmez. Ancak birkaç örnekte rastlanmaktadır: bağıt (Ar. vaqt) (MTT, 147) “vakit”, nağış (<naqş) (MTT, 147) “nakiş”, pağun (>Rus. poklon) (MTT, 148) “düğünden sonra kız ve damadın ilk kez evine gitmesi”.

Doğu (Sibirya) ağzında iğın (STT, 214) “ekin”, igî (STT, 214) “iki”, böğöl- (STT, 214) “bükül-”, söğiş- (<sök-iş-) (STT, 214) “söv-, öfkeyle bağır-”, tölgî (<tilkü. OTG, 254) (STT, 214) “tilki”, sirge (<sirke. DLT, 825) (STT, 214) “sirke”.

/k/ ile biten fiil tabanları ünlüyle başlayan bir ek aldığında tonlulaşır: tigel (<tök-eler) (STT, 215) “döküyorlar”, yigetler (<yik-etler) (STT, 215) “(atı) “koşarlar”.

i- (er-) yardımcı fiilinden sonra kullanılan -ken ekindeki /k/ sesi iki ünlü arasında kaldığında kimi zaman tonlulaşır ve /g/ olur: polğan igen (STT, 215) “varmış, olmuşmuş”, yuq igen (STT, 215) “yokmuş”.

Kelime başında bulunan /k/ bir önceki kelime ünlüyle veya tonlu bir ünsüzle biter ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse tonlulaşır: igıntsı gön (STT, 215) “ikinci gün”, kön gür- (STT, 215) “gün gör-”, suraw gerek (STT, 215) “sormak gerek”.

Doğu (Sibirya) ağızında alıntı kelimelerde de kelime içinde iki ünlü arasında kalan veya tonlu bir ünsüz komşuluğunda bulunan /k/ seslerinin /g/ olduğu görülür: rümge (<Rus. ryumka) (STT, 215) “kadeh”, nıĝe (<Ar. nikāh) (STT, 215) “nikah”.

4. q>ğ

Eski Türkçede iç seste /q/ olarak görülen ses, Doğu (Sibirya) ağızında iki ünlü arasında kaldığında tonlulaşmaktadır. Ünlüler arasında bulunan /q/ sesinin tonlulaşarak /ğ/ye değiştiği görülmektedir. Bu dönüşüm Kıpçak Türkçesinin önemli ses özelliklerinden biridir. Ancak “çaqır-, yoqı, oqı-, yaqa, aqa” gibi kelimeler nadiren tonlulaşır ve Eski Türkçede olduğu gibi çoğunlukla tonsuz olarak görülürler. Orta ve Batı (Mişer) ağızında bu değişim görülmemektedir.

Doğu (Sibirya) Ağızı: yoĝo (STT, 216) “uyku”, çağır- (<çaqır-) (STT, 216) “çağır-”, oĝo- (<oqı-. ETG, 288) (STT, 216) “oku-”, boĝa (<buqa. OTG, 241) (STT, 216) “öküz”, saĝın- (<saqın-. OTG, 251) (STT, 216) “özle-, düşün-”, saĝal (<saqal) (STT, 216) “sakal”, tuĝıs (<toquz. OTG, 255) (STT, 216) “dokuz”.

Sonu /q/ ile biten fiiler ünlüyle başlayan bir ek aldığımda tonlulaşır: çıĝıp (<çiq-ıp) (STT, 216) “çıkıp”, baĝıp (baq-ıp) (STT, 216) “bakıp”, yıĝarlar (<yıq-ar-lar) (STT, 216) “yıklarlar, düşürürler”.

Doğu (Sibirya) ağızında /y/, /l/, /r/ gibi tonlu ünsüzlerle bir ünlü arasında kalan /q/ sesi bazen tonlulaşarak /ğ/ olur: ĝayĝı (<qatqu, qadĝu. ETG, 276) (STT, 216) “kaygı”, arĝa (<arqa. OTG, 238) (STT, 216) “arka”, tulĝın (<tolqun) (STT, 216) “dalga”, yoĝa (<yuyka. OTG, 260) (STT, 216) “ince”.

Kelime başında bulunan /q/ ünsüzü bir önceki kelime tonlu bir ünsüzle biter ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse tonlulaşır: bala ĝurıĝıp (STT, 216) “çocuk korkup”, pozom ĝıl- (STT, 216) “büyü yap-”, osson ĝılıts (STT, 216) “uzun kılıç”, pır ĝart (STT, 216) “bir ihtiyar”.

Alıntı kelimelerde: ĝaza (<Ar. qazā) (STT, 216) “kaza”, sataĝa (<Ar. şadaqa) (STT, 216) “sadaka”, aĝılı (<aql+lı <Ar. ‘aql) (STT, 216) “akıllı”.

5. p>b

p>b değişimi genellikle kelime içinde meydana gelen bir ses olayıdır. Eski Türkçede kelime içinde /p/ sesi bulunduran bazı kelimelerin Tatar Türkçesinde iki ünlü arasında kaldığında tonlulaşarak /b/ sesine dönüştüğü görülür. Orta Ağız başta olmak üzere Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) ağızlarında Türkçe ve alıntı kelimelerde görülmektedir.

Orta Ağızın, Perm, Kreşin, Tipikey ve Esterhan ağızlarında rastlanılır: kırbiç (<kerpiç. KTT, 148) (TXS I, 186) “kerpiç, tuĝla”, kübık (<köpük. OTG, 248) (KTT, 294) “köpük”, kibık (<kipi ök. kipi: gibi. DLT, 721) (KTT, 294) “gibi”, dcıbek (<yipek. KTS, 324) (KTT, 294) “ipek”, sibırkı (<süpürgü. DLT, 840) (KTT, 294) “süpürge”, sibır- (<süpür-) (KTT, 294) “süpür-”.

Alıntı Kelimelerde: biĝamber (<Far. peyĝamber) (TXS I, 187) “peyĝamber”, bılav (<Far. pelāv, pilāv) (TXS I, 395) “pilav”, budrat (<Rus. podryad) (TXS I, 187) “sözleşme”, balas (<Rus. palas) (TXS I, 259) “saray”, balatka (<Rus. palatka) (TXS I, 259) “çadır”, burjına (<Rus. prujina) (TXS I, 259) “bahar”, binsiye (<Rus. pensiya) (TXS I, 259) “emeklilik”, bikerni (<Rus. pekarnyye) (TXS I, 187) “fırın”, botuluk (<Rus. potolok) (TXS I, 187) “tavan”, başbort (<Rus. pasport) (TXS I, 187) “pasaport”, birinnik (<Rus. pryantik) (TXS I, 187) “zencefilli çörek”, bot (<Rus. pud) (TXS I, 187) “kaniş köpek”, ısblıoş (<Rus. sploş) (TXS I, 187) “ezici bir şekilde”, tubıl (<Rus. topol) (TXS I, 187) “kavak”.

Batı (Mişer) ağızında ilk hecede pek görülmeyen bir ses olayıdır. Şarlık ağızında bir örneğine rastlanmıştır: barsık (<porsuk) (MTT, 148) “porsuk”.

sibırkı (<süpürgü. DLT, 840) (MTT, 148) “süpürge”, yibek (<yipek) (MTT, 148) “ipek”, sibır- (<süpür-, DLT, 840) (MTT, 148) “süpür-”, tubık (<topıq. ETG, 301) (MTT, 148) “topuk”, tübe (<töpö: tepe, zirve. OTG, 255) (MTT, 148) “tepe”, kübık (<köpük. OTG, 248) (MTT, 148) “köpük”, kibık (<kipi ök. kipi: gibi. DLT, 721) (MTT, 148) “gibi”.

/-p-/ sesi, tonlu ünsüzlerin yanında bulunduğu bazen /-b-/ye dönüşebilmektedir: tibren- (MTT, 148) “tepren-”, kübrek (<köp+rek) (MTT, 148) “daha çok”, abdıra- (<aptıra-) (MTT, 148) “şaşır-”, kirbîs (<kerpiç. KTT, 148) (MTT, 148) “kerpiç”.

Çistay ağzında /-p-/ sesi, ibdeş (ipteş) (MTT, 148) “arkadaş”, abdıra- (<aptıra-) (MTT, 148) “şaşır-” örneklerinde yanında -t- sesi olmasına rağmen tonlulaşmakta, -pt- ünsüz çifti -bd- olmaktadır. Bu tonlulaşmanın sebebi -pt- ünsüzlerinin iki ünlü arasında kalmasından dolayı meydana gelen bir ses uyumu olarak açıklanmaktadır (MTT, 148).

Alıntı kelimelerde: pub (<Rus. pop) (MTT, 149) “papaz”, biç (<Rus. peç) (MTT, 149) “ocak, fırın”.

Doğu (Sibirya) ağzında sibirtkî (<süpürgü. DLT, 840) (STT, 217) “süpürge”, yabın- (<yapın-: örtün-. ETG, 308) (STT, 217) “örtün-”, sibir- (<süpür-) (STT, 217) “süpür-”, tubıq (<topıq. ETG, 301) (STT, 217) “topuk”, tübe (<töpö: tepe, doruk, zirve. OTG, 255) (STT, 217) “tepe”, kübük (<köpük. OTG, 248) (STT, 217) “köpük”, ebe (<apa. OTG, 238) (STT, 217) “abla”.

/-p-/ sesi /t/, /l/ ünsüzlerin yanında bulunduğu bazen /-b-/ye dönüşebilir: tirbel- (<tebre-) (STT, 217) “tepren-”, kîrbî (<kirpi. DLT, 722) (STT, 217) “kirpi”.

Alıntı Kelimelerde: qalpaq (<qalpaq. Far. kelle-pak: baş giyimi) (STT, 217) “kalpak”.

6. s>z

Doğu (Sibirya) ağzının karakteristik özelliklerinden biri tonsuzlaşma olduğundan Türkçe kelimelerde bulunan /z/ler /s/ olarak görülebilmektedir. Ancak bazen tam tersi olarak iki ünlü arasında kalan /s/nin tonlulaşarak /z/ye dönüştüğü de görülür. Bu durum özellikle Doğu (Sibirya) ağzının Tom yöresi ağzında yaygındır. Altay (oynozın “oynasın”, körbözöm “bakmasam”) ve Hakas (bazar “basar”, kezer “keser”) Türkçesinde yaygın olan bir ses değişimidir. Tom bölgesi Tuva ve Hakas bölgelerine yakın olduğundan etkilenmesi muhtemeldir (STT, 219). s>z ses değişimi Batı (Mişer) ağzında yaygın bir ses olayı değildir. Az sayıda örnekte görülür. Orta ağızda ise bu ses olayına rastlanılmamaktadır.

Batı (Mişer) ağzının Kuznetsk ve Xvalın ağzlarında ön seste zeleme (seleme) (MTT, 149) “eski püskü; pasaklı” örneğinde tespit edilmiştir.

Kalda köyü ağzında iç seste iki ünlü arasında kalan -s- tonlulaşarak -z- olmuştur: izîre- (<esür-. ETG, 265) (MTT, 149) “(hamuru) mayala-, uyut-”.

Alıntı Kelimelerde: pinzi (<Rus. pensiya) (MTT, 149) “emeklilik”, viz (<Rus. ves) (MTT, 149) “bütün, hep, tamamen”.

Doğu (Sibirya) Ağzı: pazıp (<bas-ıp) (STT, 219) “basıp”, adazımı (<ata-sı mı) (STT, 219) “atası mı”, palazı (STT, 219) “balası”, bulza (<bol-sa) (STT, 219) “olsa”, kilze (<kel-se) (STT, 219), izenneş- (<esenleş-) (STT, 219) “selamlaş-”, kiteziñmi (<kit-e-siñ mi) (STT, 219) “gidiyor musun?”

7. ş>dc

/dc/ sesi Tatar Türkçesi ağzlarından Orta Ağız ve MTT ağzında Türkçe kelimelerde ön seste görülmektedir. Orta Ağız’ın Kazan Ardı Kreşinleri, Tüben Kama Kreşinleri, Döbyaz, Kasım, Bastan ağzlarında bulunur. MTT’nin de Segaç, Çüpreli, Çistay, Baykıbaş, Temnikov, Lembre, Xvalın, Şarlık, Mordva-Karatay, Volgograd, Karsun, Çistay Kreşinleri, Tav yağı ağzlarında görülen /dc/ sesi bir fonem değildir. İkincil olup /y/ sesinden dönüşmüştür: dcil (<yil. ETG, 311) (TXS I, 24) “yel”, dcidi (<yiti. yeti. OTG. 259) (TXS I, 24) “yedi”, dcuk (MTT, 76) “yok”. STT’de ise bu sese rastlanılmamaktadır.

/dc/ sesinin kullanıldığı ağzlarda etnik bakımdan karışıklık ve diğer dillerin etkisi görülmektedir. Kazan Ardı Kreşinleri, Tüben Kama Kreşinlerinin ağzlarında Rus, Mari, Çuvaş, Mordvin, Udmurt gibi halkların dil özellikleri bulunmaktadır. Aynı zamanda Hristiyanlaşmış olan bu Tatarlar adı geçen halklarla bir arada yaşadıklarından bu durum dil özelliklerini de etkilemektedir (Alkaya, 2017: 33).

ş>dc ses değişmesi Batı (Mişer) ağzının alt ağzı olan Sergaç ağzında yalnızca bir örnekte tespit edilmiştir: bide cıl (<biş cıl) (MTT, 149) “beş yıl”. İkinci kelimenin başında bulunan c- sesi, kendisinden önce gelen kelimenin son sesi -ş’yi boğumlanma noktası açısından kendisine yakın olan -dc’ye dönüştürmüştür. Orta Ağız ve Doğu (Sibirya) ağzında ş>dc değişimi örneğine rastlanılmamaktadır.

8. ş>j

Batı (Mişer) ağzının alt ağızları Sergaç, Çüpreli, Çistay, Sırkıdı köyü, Temnikov, Lembre, Melekes, Kuznetsk, Karsun, Kalda köyü ağızlarında kelime sonunda seyrek olarak görülen bir ses değişimidir. Kelime sonunda bulunan -ş, bir sonraki kelime bir ünlüyle veya tonlu bir ünsüzle başlarsa nadiren -j sesine döner. Orta ve Doğu (Sibirya) ağzında ş>j ses değişimi görülmemektedir.

Batı (Mişer) Ağzı: ij bar idi (MTT, 150) “iş vardı”, altmij altı (MTT, 150) “altmış altı”, yımij bilen (MTT, 150) “iş ile, görev ile”, yaraj bul- (MTT, 150) “nişanlan-”, kij boyı (MTT, 150) “kış boyu” altmij biş (MTT, 150) “altmış beş”, bij barmak (MTT, 150) “beş parmak”.

A.P. Dulzon, tonsuz ünsüzün iki ünlü arasında tonlulaşması (ş>j: paş>pajı) olayının Tuva, Hakas, Altay, Şor, Karagas, Çulım-Türk, Kamasın ve Baraba lehçelerinde görüldüğünü ve bunun dışında aynı ses olayının yine Ugor-Samoyed dilleri (Mansi, Xantı, Nenets, Selkup) ile Yenisey (Arin, Assan, Kott) dilleri için de karakteristik olduğunu belirtmektedir. Dulzon, yukarıda adı geçen Türk lehçelerinde görülen bu ses olayını, Ugor-Samoyed ve Yenisey dillerinin Türkçe içinde erimesinden sonra bu dillerin Türk lehçelerine bıraktığı seslik bir iz olarak değerlendirmektedir (Dulzon, 1995: 106).

9. t>d

Kelime başında görülen t>d değişimi Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden birisi değildir. Ancak Tatar Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında bazı örneklerde söz başında bulunan /t/ sesinin /d/ye dönüştüğü görülmektedir. Bu kelimelerin bir kısmı Ana Türkçede birincil uzun ünlüye sahip olduğu düşünülen kelimelerdir. Talat Tekin, uzun ünlülerin kısalarken bıraktığı seslik izlerden birinin de tonlulaşma olduğunu söylemektedir. dört, te-/ti- kelimelerinin Tatar Türkçesinde /d/li biçimleriyle görülmesi bu kelimelerdeki tonlulaşmanın uzun ünlüden kaynaklanıyor olabileceğini düşündürmektedir.

Orta Ağzın Minzele, Kreşin, Zlatovst, İçkin, Krasnoufim ağızlarında ve Böri Ağzının Bedreş, Akseyit, İski Kürdım köylerinde yaşayan Tatarların ağızlarında görülmektedir: darı (<tarığ. ETG, 297) (TXS I, 220) “darı, ekin”, düğil/düwıl (<tegül. DLT, 866) (TXS I, 220) “değil”, düğerek (<tögerik: değirmi, teker) (TXS I, 244) “çember, daire”, digenek (<tigenek. CC, 842) (TXS I, 244) “değnek, sopa”, di- (<ti-, te-. ETG, 299) (TXS I, 304) “de-, söyle-”, cidı (<yiti. yeti. OTG, 259) (TXS I, 304) “yedi, 7”, dip (<tüp. ETG, 303) (TXS I, 304) “dip, derin”, cidı (<yiti, yeti. OTG, 259, 260) (KTT, 295) “yedi, 7”, indı (<amtı. OTG, 237) (KTT, 295) “şimdi, artık”. Alıntı kelimelerde görülmemektedir.

Batı (Mişer) Ağzı: dürt (<tört. OTG, 255) (MTT, 150) “dört”, di- (<ti-, te-. ETG, 299) (MTT, 150) “de-”, di- (MTT, 150) “de-”, diğiz (<teğiz. DLT, 868) (MTT, 150) “deniz”.

Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri de ünlüler arasında bulunan /-t-/lerin tonlulaşmamasıdır. Batı (Mişer) ağzında iki ünlü arasında veya bir tonlu ünsüzle bir ünlü arasında kalan /-t-/nin az sayıda örnekte tonlulaştığı görülmektedir: yidı (<yiti. yeti. OTG, 259) (MTT, 151) “yedi”, adım (<aatım) (MTT, 151) “adım”, indı (<amtı. OTG, 237) (MTT, 151) “şimdi, artık”, ibdeş (MTT, 151) “arkadaş”.

Bir örnekte kelime sonu -t sesi, ünlü ve tonlu bir ünsüz arasında kaldığı için tonlulaşmıştır: ad (<at) dcik- (MTT, 151) “at koş-”.

Alıntı Kelimelerde: bagadır (<Moğ. bağatur) (MTT, 151) “bahadır, alp”.

Doğu (Sibirya) Ağzı: dürt (<tört. OTG, 255) (STT, 218) “dört”, di- (<ti-, te-. ETG, 299) (STT, 218) “de-”, düben (<tüben<töbün/tübün) (STT, 218) “aşağı”.

Doğu (Sibirya) ağzında yukarıda verilen uzun ünlü kelime dışındaki kimi kelimelerin başında da t>d dönüşümü görülmektedir. Bu kelimelerdeki tonlulaşmanın sebebi ise, kelimelerin edebî eserlerden değil derleme yoluyla yazılmasından kaynaklanmaktadır. /t/ sesi kendisinden önceki kelime bir ünlüyle biten ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse, iki ünlü arasında kaldığı için tonlulaşır: qara diğiz (<teğiz. DLT, 868) (STT, 218) “deniz”, gömrömnı dap- (<tap-) (STT, 219) “bul-”, bız de dölkö (<tilkü. OTG, 254) (STT, 219) “tilki”, Paraba dala (<tala) (STT, 219) “bozkır, step”.

Kıpçak Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri de ünlüler arasında bulunan /-t-/lerin tonlulaşmamasıdır. Tatar yazı dilinde yer alan bu kural Tatar ağızlarında da görülmektedir. Doğu (Sibirya) ağzında özellikle Baraba ve Tom yöresi ağızlarında iki ünlü arasında veya bir tonlu ünsüzle bir ünlü arasında kalan /-t-/nin sınırlı sayıda örnekte tonlulaştığı görülmektedir: yidı (<yiti. yeti. OTG, 259) (STT, 219) “yedi, 7”, indı (<amtı. OTG,

237) (STT, 219) “şimdi, artık”, adazı (<ata-sı) (STT, 219) “atası, babası”, qoldıq (<koltuk. DLT, 726) (STT, 219) “koltuk”, keldir- (<keltür-) (STT, 219) “getir-”, emdi (STT, 219) “şimdi”, adutısı (STT, 219) “atıcı”.

Tuva, Hakas ve Altay Türkçelerinde de iki ünlü arasında kalan /-t-/nin tonlularak /-d-/ye dönüştüğü görülmektedir. Altay Türkçesinde: ata>ada “baba”, satış>sadış “satış, ticaret”, yeter>ceder “yeterince, yeterli”; Hakas Türkçesinde: ata>ada “baba”, qata>hada “birlikte, beraber”, satıl->sadıl- “satıl-”; Tuva Türkçesinde: bütün>büdün “bütün, tam”, it->ider- “it-, dürt-”, ötüğ>ödüg “geçit, ara”. Bu durum Doğu (Sibirya) Ağzının Baraba ve Tom yöresi ağzlarında görülen tonlulaşmada Güney Sibirya lehçelerinin etkisinin de olabileceğini göstermektedir (Alkaya, 2009: 287). Tatar bilim adamı F. Yusupov, Sibirya Tatar ağzlarının Güney Sibirya lehçeleriyle olan yakınlığına dikkat çekerek Baraba Tatarlarının temelini Kimeklerin ve Kıpçakların oluşturmasına rağmen etnografik, antropolojik ve dilbilimsel bakımdan Baraba Tatarlarının bu yörelerin yerli halklarından özellikle de Şor, Altay ve Tuva Türklerine yakın olduklarını ifade etmektedir (Yusupov, 2003: 37).

10. Sonuç

Kazan Tatar Türkçesinin Orta (Kazan), Batı (Mişer) ve Doğu (Sibirya) olmak üzere üç ağzında da tonlulaşma olayı örnekleri Türkçe ve alıntı kelimelerde görülmektedir. Bu ses olayı **ç>c, k/q>g, q>ğ, p>b, s>z, ş>dc, ş>j, t>d** değişimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu ses değişimleri genellikle iç seste iki ünlü veya tonlu bir ünsüzün arasında kalan sesin tonlulaşması şeklindedir. Son seste ise uzun ünlülerin kısalarken bıraktığı seslik iz olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca tonlu bir ünsüzle komşu olması durumunda görülmektedir. Kendisinden önceki sözcük ünlü veya tonlu ünsüzle bittiğinde söz başında da tonlulaşma olayı görülebilmektedir. Tonlulaşma ses olayında sadece fonetik etkenler değil dil etkileşimleri de önemli rol oynamaktadır. Kazan Tatarlarının yaşadığı coğrafyada Mari, Udmurt, Başkurt, Çuvaşlar ile komşu olmaları ve iç içe yaşamalarından bu dillerin etkisinin olabileceğini de gösterir. **q>ğ** değişimi yalnızca Doğu (Sibirya) ağzında görülmektedir. İç sesteki q sesi iki ünlü arasında kaldığında veya /y/, /l/, /r/ gibi tonlu ünsüzlerle bir ünlü arasında kaldığında /ğ/ye değişmektedir. Sonu /q/ ile biten fiiller ünlüyle başlayan bir ek aldığıda /ğ/ye değişir. Ayrıca kelime başında bulunan /q/ ünsüzü bir önceki kelime tonlu bir ünsüzle biter ve kendisinden sonra da bir ünlüyle devam ederse de tonlulaştığı görülür. Bazı alıntı kelimelerde de bu değişim görülmektedir. Eski Türkçede kelime içinde /p/ sesi yer alan bazı kelimelerin Tatar Türkçesinde iki ünlü arasında kalan p sesinin tonlularak /b/ sesine dönüştüğü görülür. /r/, /l/ ünsüzlerin yanında bulunan /-p-/ sesi bazen /-b-/ye dönüşebilir. Doğu (Sibirya) ağzının karakteristik özelliklerinden biri tonsuzlaşma olduğundan Türkçe kelimelerde bulunan /z/’ler /s/ olarak görülebilmektedir. Ancak bazen tam tersi olarak iki ünlü arasında kalan /s/nin tonlularak /z/ye dönüştüğü de görülür. Bu durum özellikle Doğu (Sibirya) ağzının Tom yöresi ağzında yaygındır. Batı (Mişer) ağzında az sayıda örnekte görülen bu değişime Orta Ağızda rastlanılmamaktadır. Tatar Türkçesi ağzlarından Orta Ağız ve Mişer ağzında Türkçe kelimelerde ön seste görülen /dc/ sesi /y/ sesinden gelişen bir ikincil bir sestir. /dc/ sesinin kullanıldığı ağzılarda Rus, Mari, Çuvaş, Mordvin, Udmurt dillerinin etkisinin olduğu görülür. **ş>dc** değişimi yalnızca Batı (Mişer) ağzının alt ağzı olan Sergaç ağzında bir örnekte tespit edilmiştir. **ş>j** değişimi Batı (Mişer) ağzında bazı köylerin ağzlarında kelime sonunda seyrek olarak görülen bir ses değişimidir. **t>d** değişimi Tatar Türkçesi ağzlarında bazı örneklerde söz başında görülmektedir. Genel olarak t sesini koruyan Tatar Türkçesinde görülen bu durumun Ana Türkçedeki uzun ünlülerin kısalarken bıraktığı seslik izden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. dört, te-/ti- kelimelerinin Tatar Türkçesi yazı dilinde ve ağzlarında /d/li biçimleriyle görülmesi bu kelimelerdeki tonlulaşmanın uzun ünlüden kaynaklanıyor olabileceğini düşündürmektedir. Azerbaycan Türkçesi ve ağzlarında, Gagauz, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Kumuk, Kırım Tatar Türkçelerinde de uzun ünlülerden kaynaklanan seslik izlere rastlanılmaktadır. Lars Johanson “Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler” isimli eserinde Türkçenin diğer dillerle ilişki durumunun çoğunda ses kısmındaki çekici yapıların korunduğunu ve/veya rahatsız edici yapıların basitleştirildiğini ifade etmektedir: “Farsça, Arapça, Rusça, Çince, Fransızca vb. dillerden alınan kelimelerde, bazı ses parçalarını Türkçenin ses düzeyindeki en yakın eşdeğeriyle değiştirilmiştir. Ünlüler kısmında ikiz ünlüler tek ünlülerle, geniz ünlüleri ağız ünlüleriyle; kısa, orta damak ünlüleri açık veya kapalı ünlülerle ve daha sonraki dönemlerde uzun ünlüler kısa ünlülerle değiştirilmişlerdir. Ünsüz parçaları (mesela [f], [v], [j], [s], [ts] ünsüzleri [p], [b], [c], [t], [ç] ile, vurgulu ünsüzler vurgusuzlarla değiştirilmişler veya basitleştirilmişler. Örneğin: [şç]. [pf] sesleri [ş], [f]’ye vs.) ya da örneğin ayın [‘] sesinde olduğu gibi düşürülmüşlerdir.” diyerek bu basitleştirmeler sayesinde farklı dillerden sayısız genel kopyalama yapıldığını söyler. Ancak fonolojik yapı değişikliklerinin Türkçe fonemlerin sayısını sözü edilecek derecede yükseltmediğini ve Türkçe ünlü ve ünsüz sisteminin her zaman oldukça basit,

çok geniş olmayan bir şekilde kaldığını ifade eder. Tatar Türkçesi ağızlarında da ele aldığımız ses değişimlerinde dil ilişkilerinin etkisi büyük ölçüde görülmektedir. Ahmet Buran “Dil İlişkileri ve Kavram Tercümleri Üzerine bir Değerlendirme” adlı bildirisinde dil ilişkilerinde her dilin diğer dillerden çeşitli unsurlar aldığını ve verdiğini söyleyerek bu alışverişin işleyiş biçimini, niteliğini ve yönünü belirleyen esaslarda dil dışı öğeler olan siyasi askeri ve ekonomik bakımdan güçlü olanın önemli olduğunu vurgular ve alıcı veya verici olma durumunu etkilediğini ifade eder. Hristiyanlaşmış olan Tatarlar, Rus, Mari, Çuvaş, Mordvin, Udmurt halklarıyla bir arada yaşadıklarından aralarında oluşan dil ilişkileri Tatar Türkçesinin Orta Ağız ve Batı (Mişer) ağızlarındaki dil özelliklerini de etkilemektedir. Doğu(Sibirya) ağızı ise çoğunlukla tonsuz ünsüzleri korumasına rağmen tonlulaşma örnekleri görülmesi Güney Sibirya lehçeleri olan Tuva, Hakas, Altay Türkçeleri ile etkileşiminden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Kısaltmalar

AT: Ana Türkçe

Ar.: Arapça

bk.: bakınız

DLT: Dîvânu Lugâti't- Türk

ETG: Eski Türkçenin Grameri

Far.: Farsça

KTT: Kreşin Tatar Türkçesi

MTT: Mişer Tatar Türkçesi

OTG: Orhun Türkçesi Grameri

Rus.: Rusça

STT: Sibirya Tatar Türkçesi

TXS: Tatar Xalık Söyleşleri

Kaynakça

- Alkaya, E. (2009). Sibirya Tatar Türkçesiyle Güney Sibirya (Altay, Hakas, Tuva) Türk Lehçeleri Arasındaki Ortak Unsurlar. *Turkish Studies*, Volume 4/8 Fall, 273-321.
- Alkaya, E. (2014). *Mişer Tatar Türkçesi*. Kesit Yay., İstanbul.
- Alkaya, E. (2017). Tatar Türkçesi Yazı Dilinde ve Ağızlarında y/-c- Sesi Üzerine. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (Türklad)*, C.1, S.1, 24-38.
- Alkaya, E. (2021). *Sibirya Tatar Türkçesi*. Kesit Yay., İstanbul.
- Alkaya, E. ve Kirilova, Z. (2018). *Kreşin Tatar Türkçesi*. Kesit Yay., İstanbul.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. TDK Yay., Ankara.
- Baskakov, N. A. (2006). *Türk Dillerinin Tarihî-Tipolojik Ses Bilimi*. Multilingual Yay., İstanbul.
- Bayazitova F. S. vd. (2008). *Tatar Xalık Söyleşleri*. C. 2, Kazan.
- Bayazitova, F. S. vd. (2008). *Tatar Xalık Söyleşleri*. C. 1, Kazan.
- Buran, A. (2006). Dil İlişkileri ve Kavram Tercümleri Üzerine bir Değerlendirme. *XII. Uluslararası Kibatek Edebiyat Şöleni* (Bakü-Azerbaycan, 10-17 Mayıs) Bildirisi, 1-4.
- Demirtaş, A., Doğan, M. (2023). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ön Ses Tonlulaşması Üzerine. *Murat Gök Armağanı*. Paradigma Akademi. Çanakkale.
- Dulzon, A. P. (1995). “Sibirya Türklerinin Etnolingüistik Dağılımı” (Çev. F. Sema Barutçu-Özönder). *Tuncer Gülensoy Armağanı (Haz. Ahmet Buran)*. Bizim Gençlik Yay., Kayseri, s. 102-110.
- Ercilasun, A.B., Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti't- Türk*. TDK Yay., Ankara.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yay., İstanbul.
- Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev: Mehmet Akalın). TDK Yay., Ankara.
- Gülensoy, T. vd. (2009). *Nahçıvan Ağızı*. TDK Yay., Ankara.
- Hunutlu, U. (2018). Türkçede K->G- ve T->D- Değişimleri ve Aykırılıkları Üzerine Düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, TAED-63, 161-186.
- Johanson, L.(2014). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çev. Nurettin Demir). TDK Yay., Ankara.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yay., Ankara.
- Karaca, V.İ. (2016). Ötümlüleşme Kavramı ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Ötümlüleşme. *ZfWT*, Vol 8, No 3, 369-390.
- Karaman, E. (2011). *Karabağ Ağızları I-II*. Kesit Yay., İstanbul.

- Nadelyaev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. TDK Yay., Ankara.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Simurg Yay., Ankara.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Simurg Yay., İstanbul.
- Tosun, İ., Koç, A. (2016). Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine Ön Seste K>G Ötümlüleşmesi. *Turkish Studies*, Volume 11/15 Summer, p. 411-432.
- Yalçın, S. K. ve Özeren, M. (2023). Azerbaycan Ağızlarında Uzun Ünlülerden Kaynaklanan Seslik İzler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 2, 617-624.
- Yusupov, F. (2003). *Sibir Tatarları*. Miras Yay., Kazan.
- Yüksel, C. (2010). *Türkçede Ünsüz Ötümlülüğünün Sesbilgisel Çözümlemesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

**INTEGRATING MULTIMODAL ADAPTATION INTO TRANSLATOR
TRAINING: A THEORETICAL RATIONALE**

Uyarlamanın Çevirmen Eğitime Dahil Edilmesi Üzerine Teorik Gerekçeleştirme

Naciye SAĞLAM¹

¹Dr. Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, ntasdelen@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0001-7548-7851

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
23.06.2024

Kabul/Accepted:
09.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1503623

Keywords

translation, translator
training, adaptation,
intersemiotic translation,
multimodal translation

ABSTRACT

With evolving multimedia communication, traditional translation studies focusing on fidelity are being transformed by the need for multimodal and intersemiotic approaches. Extending this discussion to translator training, this study argues for the necessity of teaching adaptation skills in the training of future translators in line with the needs of the multimedia age.

By viewing translation as a process of re-creation, the study stresses the often-overlooked creative potential of translation. At this point, the inclusion of adaptations in translator training offers the opportunity to experience the inherent creative potential of translation and emphasizes the intersemiotic dimension. The paper first offers a theoretical justification for this approach, then discusses methods of implementation as well as potential benefits. Integrating adaptation into translator training can be approached theoretically, analytically, and practically. It offers advantages such as broadening the scope of translation beyond language, bridging the gap between training and market needs, and enhancing interdisciplinary knowledge.

ÖZ

Gelişen çoklu medya iletişimiyle birlikte, sadakate odaklanan geleneksel çeviri çalışmaları, çok modlu ve göstergelerarası yaklaşımların gerekliliği doğrultusunda dönüşüm geçirmektedir. Bu tartışmayı çevirmen eğitime genişleten bu çalışma, geleceğin çevirmenlerinin eğitimi sırasında uyarlama becerilerinin öğretilmesinin, çoklu medya çağının gereksinimlerine uygun olarak gerekli olduğunu savunmaktadır. Çeviriyi yeniden yaratım süreci olarak gören çalışma, çevirinin sıklıkla göz ardı edilen yaratıcı potansiyeline vurgu yapmaktadır. Çeşitlenen yeni iletişim yöntemleri bu bağlamda uyarlama ve çeviriyi birbirine yaklaştırmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar uyarlama ve çeviri pratiklerinin ortak yönlerine odaklanmaktadır. Bu noktada, uyarlamaların çevirmen eğitime dahil edilmesi, çevirinin içsel yaratıcı potansiyelini deneyimleme fırsatı sunmakta ve göstergelerarası boyutu öne çıkarmaktadır. Çalışma, bu yaklaşımın teorik bir gerekçeleştirmesini sunduktan sonra, uygulanabilecek yöntemler ve olası faydalar üzerine tartışma yürütmektedir. Uyarlamanın çevirmen eğitime dahil edilmesi, teorik, analitik ve pratik yönlerden ele alınabilir. Bu yaklaşım, çeviriyi dilin ötesine taşımak, eğitim ile piyasa talepleri arasında köprü kurmak ve disiplinler arası bilgi birikimini artırmak gibi faydalar sunmaktadır.

Atf/Citation: Sağlam, N. (2024). Integrating Multimodal Adaptation into Translator Training: A Theoretical Rationale. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1205-1214.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Naciye SAĞLAM, ntasdelen@firat.edu.tr.

1. Introduction

The interaction between translation and adaptation is drawing more attention in today's multimedia-rich environment, which is full of new forms and creative reinterpretations. Adaptation studies seems to be experiencing a renaissance, propelled by the continuous innovations in the multimedia landscape. In contrast, to those less familiar with the field, translation studies might seem to be losing its edge, overshadowed by the leaps in artificial intelligence and machine translation technologies. However, this view of translation studies deserves a closer look. Far from declining, the field of translation studies is evolving from linguistic to intersemiotic, deepening its interdisciplinary connections, a fact that creates a common ground with adaptation studies.

Several scholars, including Robert Stam and Lawrence Raw, maintain that the concepts of adaptation and translation cannot be equated. However, the 2000s witnessed scholars including Cattrysse (2019), Cutchins (2018), Krebs (2012), and Venuti (2007) advocating for enhanced communication between the disciplines due to the abundance of similarities they observed (also see: Greenall and Løfaldi, 2019; Giannakopoulou, 2019; Dusi, 2015; Cutchins, 2018; Petrilli and Zanoletti, 2023; Brodie and Cole, 2017; Laera, 2019; Voigts-Virchow, 2014). These similarities are in features, methodologies, processes, and perspectives, both in practice and at disciplinary level. Laera (2019: 28) identifies translation and adaptation as “practices essentially resting on the same process of intertextual interpretation,” noting that their definitions may vary with historical and social contexts. This perspective is supported by several cases where both terms describe the same practice. Oittinen (2000: 77) similarly questions the distinguishability between adapting and translating, citing their resemblance at the practical level. Chesterman (2019: 273) reinforces this view, stating “all translation is adaptation—in the sense of adapting a message to another audience”. These insights suggest that it is largely the scholar's perception that determines whether these practices are viewed as distinct or similar. When Oittinen (2000: 80) argues that the difference “lies in our attitudes and points of view, not in any concrete difference,” and Krebs (2012: 73) notes that defining a work as either adaptation or translation “depends on the legal, ideological, and hierarchical status of the practitioners involved,” they both highlight the subjective nature of this categorization.

Kaindl (2020) underlines the potential for a transformative dialogue between adaptation studies and translation studies, framing it as an exemplar of future collaboration within two “transfer” fields. This use of dialogue is crucial, suggesting a mutual exchange that transcends appropriation of ideas from one field to the other. Greenall and Løfaldi (2019: 2) further elaborate on this relationship by differentiating two approaches concerning the relationship between the two disciplines: one as borrowing concept in a “toolbox kind of fashion” and the other suggesting deeper form of unification reaching to the adaptational and translational core in meaning making. This research adopts the second type of relationship as its starting point and suggests the integration of adaptation into the translator training by highlighting the inherent similarities as well as acknowledging the differences as beneficial. While this study draws on a wide range of scholarly viewpoints to support its arguments, it primarily adopts a theoretical perspective, concentrating on the foundational concepts and implications of incorporating adaptation into translation studies. Consequently, a detailed exploration of pedagogical literature or design of specific curricula falls outside the immediate scope of this study. Instead, the emphasis is on exploring theoretical frameworks, with the aim of informing and inspiring future pedagogical innovations in both fields. To understand the interaction between adaptation and translation, it is essential first to define each practice within its own context. After establishing this theoretical background, the study will address the contemporary challenges faced by translation and explore how adaptation can serve as a tool for viewing translation from a broader perspective, particularly within the context of translator training.

2. Translation as a Recreative Practice

Translation has been a fundamental practice since the beginning of communication, with its disciplinary roots in linguistics. The field of translation studies emerged in the 1970s, and initially focused on the concept of “bringing across” words, sentences, and texts into another language. Even today, dictionary definitions of translation do not go beyond translating words or texts into another language, and this leads to a reductive understanding towards translation (See also Marais, 2019). However, the etymology of “translation” carries layers of meaning that invite a deeper appreciation of the process. The prefix “trans-” signifies moving across

or beyond, while “lātus,” the passive participle form of “ferō,” means to be borne or carried (see Boria and Tomalin, 2020, 14). This duality hints at a richer interpretation of translation: it is not merely about transferring content from one language to another but involves a process of rebirth, where the translated material transcends its origins. Thus, translation is more than only bringing texts across another language; it signifies a creation that is born anew, reaching beyond its source material. This perspective broadens the traditional view of translation, framing it not only as a transfer on language level but as a recreation embodying intersemiotic exchanges.

This often-overlooked perspective is not a recent development; it has roots in earlier scholarly discussions but has only recently gained prominence. When Jakobson (1959: 233) suggested three methods of interpreting a sign, he noted that “it may be translated into other signs of the same language, into another language or into another, nonverbal, system of symbols” referring to intralingual, interlingual and intersemiotic translation types respectively. Given the classification of Jakobson (1959), it seems that translation is not limited to “bringing across” words or texts. It implies a wider understanding of the practice that has become more apparent with various new media tools in the last few decades. The new media expanded the definitions and today text or language does not refer only to linguistic material any more. Text refers “not only to messages in a natural language but also to any carrier of integral textual meaning to a ceremony a work of the fine arts or a piece of music” (Lottman at all 2013 [1973]: 58 as cited in Kourdis & Petrilli, 2020: 80).

If our understanding of text and language has undergone changes, then it necessitates a corresponding transformation in practical approaches to translation and ultimately should be reflected in the translator training. Since its development in the 1970s, translation studies have evolved from focusing on the linguistic aspects of translation to embrace cultural, philosophical, sociological, and semiotic aspects. Along with these developments, texts have come to be perceived not as static artifacts but as open platforms for various interpretations. This shift towards an interpretive lens has led to the understanding that translation represents “one of many possibilities to render the original text” (Torop, 2008: 255).

The field of translation studies, while having evolved significantly, continues to confront challenges related to its core identity, particularly in the evolving landscape of communication. Zheng et al. describe this position as standing “at the crossroads”:

On the one hand, it has successfully established itself as a valid field of study with interlingual translation as a selling point. On the other hand, various developments – technological and social-cultural – as well as in research, e.g., biosemiotics, have made it untenable to continue to focus exclusively, or even primarily, on interlingual translation. (Zheng et al, 2023: 174)

This evolving landscape is evident in the latest scholarly contributions to translation studies. Research exploring the multimodal dimensions of translation (Kaindl, 1999; Borodo, 2015; Zanettin, 2008) and intersemiotic translation (Campbell & Vidal, 2019; Dusi, 2015; Giannakopoulou, 2019; Kourdis, 2020; Kourdis & Kukkonen, 2015) emphasizes a broader engagement with multimodal meaning-making in translation. To give some examples, the fifth edition of *Introducing Translation Studies* (2022) added terms such as audiovisual translation, the multimodal source text as well as paralinguistic codes (Munday, et al, 2022, p. 234). Similarly, the most recent *The Routledge Handbook of Translation Studies* (2023) includes specific chapters on intersemiotic approaches, multimodal, intermedial, and interdisciplinary approaches.

It is apparent that the intersemiotic aspect of translation, first introduced by Jakobson in 1959, are gaining increased relevance. Although some scholars in the field have approached this concept with skepticism, the contemporary definition of translation allows for discussing “the translation of any semiotic system into any other semiotic system.” (Eco, 2001: 67; Marais, 2019: 4). This broader definition, applicable beyond interlingual translation, emphasizes the creative potential inherent in translation, reflected in its etymological meaning of “beyond.” This moves the discussion beyond issues of fidelity, contrasting with the prescriptive approaches that characterized the early stages of the discipline and therefore it brings the practice closer to adaptation.

3. Future Challenges in Translation: Adapting to New Communication Modes

Marais (2019: 53) posits that translation studies must evolve beyond their traditional focus on language to remain relevant, as the world increasingly embraces diverse, non-linguistic forms of communication. I attempt to extend this inquiry to the pedagogical strategies employed to prepare future translators for a rapidly changing

field. In light of these transformations, how are university translation departments adapting to new challenges? Educating Generation Z, digital natives with a pronounced focus on financial pragmatism in this shifting environment, necessitates innovative pedagogical approaches that reach beyond linguistic based fidelity approaches. The evolving market increasingly values a translator profile that can engage with changes introduced by artificial intelligence (AI) and the diversification of source materials. Therefore, translator training may benefit from focusing on adapting to AI technologies and addressing multimodal translation. It is widely recognized that the integration of AI technologies into the translation process has influenced market dynamics. Machine translation tools, which offer instantaneous translations and provide a base level of accessibility across languages, pose challenges to human translators. While machine translations may still struggle with conveying deep meaning, they are increasingly accepted by the majority, leading to a perception that machines can perform translations on par with humans. This shift highlights the need to adapt translator education to these evolving expectations. The second aspect, and the primary focus of this research, involves the growing reliance on multimodal forms of communication. This trend suggests that traditional translation teaching methodologies, which have largely concentrated on linguistic material, require revision. In light of these developments, integrating multimodal and intersemiotic translation practices into pedagogical strategies becomes increasingly important.

While not advocating for a comprehensive change in the translator training, an endeavor that lies outside my purview, this article proposes a modest yet potentially influential adjustment: integrating adaptation practices to overcome linguistic biases and fidelity discussions in training future translators. This approach involves exploring adaptation and its development as a complementary field to enrich translation studies with diverse perspectives. The article examines the potential of adaptation studies to introduce new viewpoints, and suggests ways of integrating adaptation into translator training, detailing the benefits of such integration

3.1 Why Adaptation?

Integrating adaptation into translator training can be justified with two key characteristics inherent to adaptation. First, adaptation's re-creative potential can illuminate new avenues for creativity in translator training. Second, the field of adaptation studies, which distinguishes itself by rejecting fidelity for interpretative freedom, offers a valuable viewpoint to translation studies, and enriches translator training.

The concept of adaptation, while seemingly related to social interaction, is relevant across diverse fields, from biology to ecological sciences, with its Latin origins suggesting a process of fitting or adjusting. Dictionary definitions describe adaptation as a process of change to fit a new situation. This definition indicates a process that inherently involving at least two different environments; the source and the target. It may also expand into a triadic relationship that includes the adapted object, its source domain, and the new domain. Besides this threefold structure, the scholarly definitions of adaptation as making "texts relevant or easily comprehensible to new audiences" (Sanders 2006: 19) indeed connect the practice with translation. Adaptations are "re-mediations, that is, specifically translations in the form of intersemiotic transpositions from one sign system (for example, words) to another" (Hutcheon, 2006: 16). This framing emphasizes the complexity of adaptation, which goes beyond mere relocation, and establishes a deep connection with translation based on the fundamental principle of recreation.

In its relation to translation in the early stages, adaptation was associated with "subversion of the image" whereas translation was linked with the equivalency (Raw, 2012: 1). However, one could also argue from an alternative perspective that translation may "often not seen as a highly creative endeavor when compared to more creative practice of adaptation" (Brodie, 2017: 159). However, the past decade has witnessed a flourishing relationship between adaptation and translation, particularly within media, film, theatre, and translation studies. Therefore today, the relationship between the two practices is complementary rather than contradiction. Minier (2014) notes both research discourses function through dyads and triads. While both adaptation and translation function between source and target, forming the dyadic structure, employing a semiotic approach allows for the recognition of a triadic dimension in both practices. Scholars today agree that the difference between adaptation and translation is largely academic, as they are similar in practice (Chesterman, 2019; Eco, 2001; Laera, 2019; Krebs, 2012; Oittinen, 2000). The interdependency of the two concepts, where each is used to define the other, has also led to the emergence of hybrid terminologies such as

“transadaptation” (Gambier, 2003), or “semiotransadaptation” (Chesterman, 2018), a development also showing the overlapping structure.

Built on the common ground, the influence of the disciplines on each other has been a topic of debate as well, though it depends on the position of the researcher. Scholars including Venuti (2007) and Tsui (2012) find translation studies beneficial for adaptation. While I firmly share their viewpoints, I further argue for recognizing bidirectional impact these fields have on one another. Their reciprocal influence fosters a transformative effect that advances both domains. Translation studies, as the relatively older discipline, offer insights into analyzing adaptation practices. In turn, the emphasis on the inherent re-creative potential within adaptation plays a role in interpreting translation in current trajectories. The evolving role of translation and translators, particularly regarding intersemiotic translation has yet to be mirrored in educational methods designed to equip students for emerging types of translational phenomena. Therefore, integrating adaptations into translation studies curriculums provide a fresh perspective to understand the recreative potential of translational practices, a notion that adds value to the translator training.

The evolution of Adaptation Studies, in contrast to Translation Studies, provides the second crucial context for my discussion. Translation Studies initially focused on norms of equivalence, later expanding its scope to include intersemiotic aspects and a preference for recreation over fidelity. On the other hand, Adaptation Studies is establishing itself by immediately moving away from fidelity concerns, prioritizing re-interpretation as its core principle. Particularly evident in the 2000s marks a collective agreement among scholars to perceive adaptations as independent and creative works, rather than mere derivatives or secondary versions of original texts (Hutcheon, 2006; Sanders, 2006; Leitch, 2011). This viewpoint inevitably results in the rejection of fidelity norms. The most notable case could be Leitch’s (2011) use of “Vampire Adaptation” analogy to deconstruct the view of adaptation imposed from outside. Similarly, in her continuum, what Hutcheon (2006:172) calls as adaptation proper is distinguished by its extensive reinterpretation and recontextualization of the original work. This approach allows material to transcend its original temporal, spatial, cultural, medial, or modal contexts, and enables its recreation in new settings while maintaining ties to its origin. The process of recreating thus involves a multidimensional practice, including decoding, deep interpretation, adjusting the deep meaning into the new context, and expressing creatively. This layered process is inherent in translation as well and thus forms the bridge between adaptation and translation.

This multilayered structure allows translation to act on behalf of the source, whereas adaptation also represents it alongside the presence of the source, offering a more liberating approach to its treatment. Even though both are often assessed based on their secondary roles, the inherent process of re-creation tends to be overshadowed by still prevalent hidden issues of fidelity. In this context, adaptation challenges traditional notions of fidelity and has the potential to elevate its status through the unique interpretations it brings to texts. Translation, while still deeply engaged with these traditional concerns, offers its own form of creative expression. As Kaindl (2020: 54) asserts “the verbal fixation continues to have a firm grip on translation studies to this day”. Consequently, translation is frequently taught with a focus on linguistic equivalence, which may obscure its broader transformative potential. However, the integration of adaptation into translator training could help unlock this potential by encouraging a more interdisciplinary approach, as advocated by Raw (2012: 32), who calls for questioning fidelity to foster new research, teaching, and learning methodologies in both translation and adaptation studies.

4. Proposal

As a profession at the intersection of linguistic expertise, cultural understanding, multimodal and intersemiotic meaning-making, and technological innovation, the role of translation is evolving. This shift presents challenges for translators, yet it reflects current realities that require the development of new skills. Thus, equipping future translators with the necessary skills is not just a pedagogical innovation but an essential evolution in a field increasingly shaped by multimodal communication, digital transformation, and broader perspectives beyond purely linguistic paradigms. To equip translators with essential skills, this fostering independent learning and critical reflection (Marczak, 2018: 7) particularly on intersemiotic translation practices. Introducing adaptation as a component of translator training is a strategic step in this direction, offering students a more comprehensive understanding of translation’s theoretical and practical dimensions. By recognizing both adaptation and translation as creative and transformative processes that reinterpret and

enrich content in new contexts, students are encouraged to appreciate the commonalities between these disciplines, better positioning them to meet the dynamic demands of the market.

In his article “Teaching Screenwriting as Translation and Adaptation: Critical Reflections on Definitions and Romanticism 2.0” Cattrysse (2022) proposes an innovative approach to screenwriting education and suggests viewing screenwriting as translational and adaptational practices. This research is an indicative of new paths for pedagogical advancement through incorporation of adaptation techniques but also highlights a previously neglected convergence within the pedagogical dimensions of these disciplines. As this interaction between translation, and adaptation is relatively new, only being discussed in the last decades, the full potential of such an integration is yet to be realized in educational methodologies. This context stresses the significance of my research, and emphasizes its necessity for developing and refining teaching strategies that embrace this interdisciplinary nexus.

Globally, the exploration of the intersection between translation and adaptation in pedagogy has been more prominently pursued by media and communication departments, indicating a stronger interest in this interdisciplinary area. Universities such as Bristol¹, and University College London² have theatre departments that offer courses in translations and adaptations. Similarly, institutions like Australian National University³, and Monash University⁴ provide courses focusing on screen adaptation and translation. Beyond these, departments such as English Studies, Linguistics, or Modern Languages and Cultures, as seen in Volda University College⁵, University of Valencia⁶, or University of Warsaw⁷, increasingly include adaptation and translation in their curriculum, highlighting the broader academic recognition of this interdisciplinary area.

In the most recent years has there been a noticeable increase in engagement with translation and adaptation within translation studies departments, although indicating the area’s significant potential. Queen Mary University’s graduate program⁸ in translation and adaptation, the inclusion of adaptation in the University of Oxford’s Master’s degree program⁹, and the University of Bologna’s course on Adaptation and Intersemiotic Translation¹⁰ for the 2023-2024 academic year are indicative of this emerging trend. Despite these advancements, many departments specializing in translation studies still approach the adaptational aspect with caution, concerned that it may obscure the distinctions between different practices. This is where Marais’s observation becomes particularly relevant:

If the line between translation and other intertextual activities is in danger, that is the last thing that should concern us: if the line is blurable, it should be blurred and will inevitably be blurred sooner or later. One cannot deny that conceptualizing translation in terms of complex adaptive systems represents an advance in translation studies, exactly because it allows one to see what is in between systems, or sub- systems, or the parts of systems (Marais, 2019: 32).

This perspective is especially pertinent in today’s new media environment, where the blending of fields has become the norm rather than an exception. Marais’s stance can be interpreted in line with the necessity of adapting translator training programs to accommodate this evolving landscape. I advocate the inclusion of adaptation practices in the translation studies curriculum can be implemented in various practical and theoretical ways. The following points can be taken as initial considerations about how and in which ways this can be realized¹¹. These suggestions may be integrated into an existing course or incorporated into the curriculum as new courses.

At the theoretical level, integrating scholarly works that explore the shared territories of translation and adaptation studies could be beneficial. Including theoretical texts that discuss adaptations and translations from

¹ <https://www.bristol.ac.uk/unit-programme-catalogue/UnitDetails.jsa?ayrCode=23%2F24&unitCode=THTR30007>

² <https://rl.talis.com/3/ucl/lists/687157E9-18F7-D123-753E-38489C3592E2.html?lang=en-GB>

³ <https://programsandcourses.anu.edu.au/2023/course/ENGL6067/Second%20Semester/7259>

⁴ <https://guides.lib.monash.edu/theatre-performance/translation>

⁵ <https://www.hivolda.no/en/emne/ENG203/7295>

⁶ <https://www.uv.es/uvweb/master-advanced-english-studies/en/courses/specialised-module/traslating-adapting-english-literary-texts-ideology-culture-power-1285909439961.html>

⁷ https://informatorects.uw.edu.pl/en/courses/view?prz_kod=3200-M2-PF-FPK

⁸ <https://www.qmul.ac.uk/postgraduate/taught/coursefinder/courses/translation-and-adaptation-studies-ma/>

⁹ https://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/MSt_in_Comparative_Literature_and_Critical_Translation__2023-24entry_13Oct2022.pdf

¹⁰ <https://www.unibo.it/en/study/phd-professional-masters-specialisation-schools-and-other-programmes/course-unit-catalogue/course-unit/2023/482679>

¹¹ Consequently, aspects such as faculty expertise, technological requirements, and financial implications merit separate analysis in future research.

intersemiotic, intermedial, or multimodal perspectives lays a strong conceptual foundation for aspiring translators. These scholarly efforts, including book-length works such as *Translating across Sensory and Linguistic Borders: Intersemiotic Journeys between Media* edited by Campbell and Vidal, *Translation Adaptation and Appropriation* edited by Raw (2012), *Translation and Adaptation in Theatre and Film* (2014) edited by Krebs, *Adapting Translation for Stage* (2017) edited by Brodie and Cole, and *Translation, Adaptation and Digital Media* by John Milton and Silvia Cobelo offer valuable chapters on several different aspects of the collaboration between translation and adaptation. Incorporating course content that explores this intersection is important to set the stage for students to forge interdisciplinary connections between the two fields and, therefore, practices.

Case studies can be used to analyze both the overlapping and distinguishing features of these remaking practices. Analyzing a movie adaptation of a novel, for instance, can provide an initial platform to apply the theoretical common ground covered between translation and adaptation. Such analysis also reveals how translation methodologies can be explored at an intermedial level. Furthermore, case studies offer students the chance to observe the sense of freedom in recreations and potentially shift perspectives away from the fidelity debates. Additionally, discussions on the translation process may be initiated by comparing two different versions of adapted texts and accordingly the strategies employed, and how meaning is translated and recreated in another medium. This approach may be applied as an alternative to comparing two different translations within a traditional curriculum. Exploring the translation of visual art into verbal descriptions can also be integrated into the curriculum to challenge the verbocentric approach to translation. Through this practice known as ekphrasis, it is possible to explore how nonverbal forms can also be translated into verbal forms.

Throughout case studies, discussions can be led by the instructor based on comparing the differing and overlapping strategies between interlingual and intersemiotic translations provides students a chance to position themselves in the market. In addition, through these discussions, students may have a chance to explore the balance between fidelity and responsibility as a fact improving their critical thinking skills. These discussions may also be enlightening considering the responsibilities and freedoms within the process.

The connection between translation and adaptation can so far be explored from theoretical and analytical perspectives. After receiving the necessary background information concerning the overlaps and distinctions, as well as the analytical perspective towards other adaptations, students can be encouraged to adapt a text into another medium by practicing translational strategies. Examples can be translating a short story into a graphic novel or recreating a video game based on a short story. Such practice-based course content enables students to experience the creative freedom associated with adaptation at the same time, maintaining a connection with the source material.

In addition to various adaptation practices, technological aspect can also be embedded into the process. The introduction to specialized software and advanced digital tools for adaptation-related tasks such as screenplay writing software, video editing platforms, and game development environments may be used for developing the skills required in today's dynamic adaptation and translation markets. In the same line, introducing transmedia storytelling tools into translation studies curriculum can also provide students a chance to adapt narratives across various digital forms. As digital natives, students will have an opportunity to translate multimodally and practice combining them with the digital skills. Through this practice, it is also possible to observe how a single source text can receive various interpretations and be recreated by the students themselves. Accordingly, being inside the practice of adaptation helps students to move beyond one-to-one equivalences on the word level. It also contributes to an expansion in their understanding concerning what translation embodies by experiencing the challenges and strategies of recreating a story which nevertheless remaining coherent across various media. Within the limits of the students' capabilities, classroom assignments may also be transformed with the collaborative projects with the industry. Such initiatives may include joint adaptation projects in which students can practice translation and adaptation skills to recreate material in different media contexts under the supervision of a lecturer within industry. This can give students the chance to experience real life challenges of the market.

Integrating adaptation into the translator training can lead to experimental approaches and widening the scope of translation to include diverse paths such as eco-translation and adaptation practices or gender-based adaptations. Aligned with biosemiotic approaches (Marais, 2019), eco-translation and adaptation integration acknowledges not only human-centric translation efforts but also translational activities within biological and

ecological systems. Moreover, the principles of eco-translation and adaptation encourage focusing on translating or adapting texts in ways that honor ecological and environmental considerations. This approach can include projects that reframe literature with pronounced environmental themes, urging students to reflect on how translation and adaptation methodologies can play a role in promoting sustainability and enhancing environmental consciousness. Similarly, practicing gender-based perspectives in adaptations can enhance students' comprehension of the practice and contribute to interdisciplinary research.

As can be seen so far, numerous different paths can be opened by integrating adaptation practices into translation studies curriculum. With this initiative, translation studies can be expanded to include not only interlinguistic translation practices but also intergeneric and intermedial adaptation practices. This enables embracing new media, technologies, and interdisciplinary approaches based on code-switching and recreation practices. The specific gains from such collaboration can include expanding the scope of translation beyond language, thereby enriching the future translators' toolkit, bridging translation teaching methods with industry demands, and contributing to interdisciplinary knowledge, artistic production, and academic collaboration.

Acknowledging the shared territories of adaptation and translation broadens both fields' boundaries, enhancing students' perception of translation beyond as a linguistic task but as a complicated process of multimodal recreation. Compared to translation, in which interlingual aspect have already been largely explored, adaptation demonstrates the type of translation revolving around changing mediums, time periods, genres, and other boundaries, with an emphasis on recreating a work of art. This perspective contributes to a universal understanding of translation that goes beyond language barriers and enriches the intersemiotic dimension. Therefore, the practice of translation is open to a broad range of practices irrespective of a requirement of fluency in any second language.

Secondly, incorporating adaptation into the translation studies curriculum contributes to revising the methodology in line with the evolving needs of the industry. If educators continue to focus solely on a verbocentric approach and overlook the broader market needs, including practices beyond linguistic translation, the field may risk becoming introspective. By embedding multimodal translations and their real-world applications into the curriculum through adaptations, students gain practical experience in intersemiotic aspects of translation and it prepares them for their future careers. Various adaptation practices overlap with translation, and offer a shared ground. Exploring this intersection equips students with the competencies required in today's multimodal translation market. Familiarity with a range of intersemiotic translation forms and digital remaking techniques prepares students for the roles across various markets associated with media and communication.

Adaptation studies and translation studies often intersect with various disciplines from literature to media studies. This collaboration contributes to interdisciplinary studies and is beneficial for both fields. While translation theories provide frameworks and methodologies for analyzing adaptational practices, adaptation studies in turn, offers a rich practical landscape which can be explored in training of the translators. This interdisciplinary approach can enhance students' analytical abilities and critical thinking. Using adaptation as a bridge, collaboration between academic departments can foster interdisciplinary partnerships, leading to joint courses, research projects, and publications, thereby facilitating theoretical, practical, and pedagogical aspects. Additionally, case studies in adaptation provides a chance to reflect on the concepts of fidelity, originality, and the ethics of representation, and thereby enriches the intellectual debate within the interdisciplinary field. Such collaboration can also lead to the development of new joint pedagogical tools and strategies, and improves the process.

5. Conclusion

This paper argues that adaptation practices from various media types can enrich translator training and advance pedagogical methods and professional competencies in Translation Studies. The multimodal understanding, becoming increasingly popular in recent years, lays the groundwork for suggesting the integration of adaptation into translation studies pedagogy. It seeks to balance educational methods with the dynamics of global communication and artistic expression, thereby equipping students for the shifting demands of the translation market. Recognizing translation as a form of recreation rather than transfer is the natural outcome of moving beyond linguistic transfer. Considering the creative and interpretative freedoms in translation enables to see the overlaps between translation and adaptation. Incorporating adaptation into translation studies curriculum

therefore provides a platform for students to explore the boundaries of translation, which intersects with adaptation.

The multidimensional benefits of integrating adaptation into the translation studies curriculum cover theoretical, practical, and disciplinary aspects. The theoretical knowledge so far reached has the potential to guide students in their quest to connect the two practices. On the practical level, the two practices have already been tackled with reference to each other. Analyzing different case studies, both on individual and comparative basis, opens new paths for students in their understanding of fidelity as it offers to analyze intersemiotic translation practices. Furthermore, engaging in their own adaptation practices provides students a tangible context to assess their work against traditional interlingual translations. This integration advocates for a dynamic and inventive methodology for comprehending and applying translation in a multimedia age, pushing the field's limits, and acknowledging translation's multidimensional and re-creative nature as both a scholarly discipline and an art. On the disciplinary basis, fostering connections between these overlapping areas strengthens interdisciplinarity, promoting cooperative, cross-disciplinary research endeavors.

The integration of adaptation into translation studies is not without limitations. It should be kept in mind that incorporating adaptation into the translator training may unlock potential for artistic or literary translations, where there is enough room for creative interpretation. However, this approach might not be equally applicable to technical translations where accuracy remains paramount. Additionally, the complexity of measuring the impact of adaptation may pose challenges in terms of assessment, or controlling the degree of recreation. Therefore, future research may address these limitations and further refine this integration. Advancing research in this area will promote a dynamic and inventive methodology for applying translation in a multimedia age, pushing the boundaries of the field, and reinforcing the interdisciplinary connections between translation and adaptation.

References

- Brodie, G. & Cole, E. (Eds.) (2017). *Adapting Translation for Stage*. New York: Routledge.
- Boria, M & Tomalin, N.S. (2020). *Translation and Multimodality Beyond Words*. Routledge.
- Borodo, M. (2015). Multimodality, translation, and comics. *Perspectives: Studies in Translatology* 23(1), 22–41.
- Campbell, M. & Vidal, R. (Eds.). (2019). *Translating across Sensory and Linguistic Borders: Intersemiotic Journeys between Media*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Cattrysse, P. (2022). Teaching Screenwriting as Translation and Adaptation: Critical Reflections on Definitions and Romanticism 2.0. *Journalism and Media* 3(4), 794-811.
- Chesterman, A. (2018). Cross-disciplinary Notes for a Study of Rhythm. *Adaptation* 12(3), 271–283.
- Dusi, N. (2015). Intersemiotic translation: Theories, problems, analysis. *Semiotica* 206, 181-205.
- Eco, U. (2001). *Experiences in Translation*. Toronto: University of Toronto Press.
- Gambier, Y. (2003). Introduction. *The Translator*, 9(2): 171-189.
- Giannakopoulou, V. (2019). Introduction: Intersemiotic Translation as Adaptation. *Adaptation* 12(3), 199–205.
- Greenall, A. K., & Løfaldli, E. (2019). Translation and Adaptation as Recontextualization: The Case of The Snowman. *Adaptation* 12(3), 240–256
- Hutcheon, L. (2006). *A Theory of Adaptation*. New York: Routledge.
- Jakobson, R. (1959). *On Linguistic Aspects of Translation*. In: *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kaindl, K. (1999). Thump, Whizz, Poom: A Framework for the Study of Comics under Translation. *Target* 11, 263–288.
- Kaindl, K. (2013). Multimodality and translation. In C Millán and F Bartrina (eds). *The Routledge Handbook of Translation Studies*. (pp: 257–69.) London and New York: Routledge
- Kaindl, K. (2020). A theoretical framework for a multimodal conception of translation. In: M Boria & Carreres M Noriega-Sánchez M Tomalin (eds). *Translation And Multimodality Beyond Words*. New York: Routledge.
- Kourdis, E. & Kukkonen, P. (2015). Introduction. Semiotics of translation, translation in semiotics. *Punctum International Journal of Semiotics* 1(2), 5–10.
- Kourdis, E., & Petrilli, S. (2020). Introduction: Translation and Translatability in Intersemiotic Space. *Punctum International Journal of Semiotics* 6 (1), 5-14.
- Krebs, K. (Ed.). (2014). *Translation and Adaptation in Theatre and Film*. New York: Routledge.

- Laera, M. (2019). *Theatre and Translation*. London: Red Globe Press.
- Leitch, T. (2007). *Film adaptation and its discontents: from Gone with the Wind to The Passion of the Christ*. Maryland: John Hopkins University Press.
- Leitch, T. (2011). Vampire Adaptation. *Journal of Adaptation in Film & Performance*, 4(1), 5-16.
- Marais, K. (2019). *A (Bio)Semiotic Theory of Translation: The Emergence of Social-Cultural Reality*. New York: Routledge.
- Marczak, M. (2018). Translation Pedagogy in the Digital Age, *Angles* 7.
- Meylaerts, R. & Marais, K. (Eds.). (2023). *The Routledge Handbook of Translation Theory and Concepts*. New York: Routledge.
- Milton, J. & Cobelo, S. (2023). *Translation, Adaptation and Digital Media*. Routledge.
- Minier, M. (2014). Definitions, Dyads, Triads and Other Points of Connection in Translation and Adaptation Discourse. In: K. Krebs (ed.) *Translation and Adaptation in Theatre and Film*. New York: Routledge.
- Munday, J., Pinto, S. R. & Blakesley, J. (2022). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. New York: Routledge.
- Oittinen, R. (2000). *Translating For Children*. New York: Garland Publishing Taylor & Francis Group.
- Raw, L. (ed.). (2012). *Translation, Adaptation and Transformation*. London: Bloomsbury.
- Sanders, J. (2005). *Adaptation and Appropriation*. New York: Routledge.
- Torop, P. (2008). Translation and semiotics. *Sign Systems Studies* 36(2), 253–257.
- Tsui, C. S.K. (2012). The Authenticity in Adaptation: A Theoretical Perspective from Translation Studies. In: L Raw (ed.) *Translation, Adaptation and Transformation*. (pp: 54-60). London: Continuum,
- Venuti, L. (2007). Adaptation, Translation, Critique. *Journal of Visual Culture* 6(1), 25–43.
- Zanettin, F. (2008). *Comics in Translation*. New York: St. Jerome Publishing.
- Zheng, B. Tyulenev, S. & Marais, K. (2023). Introduction: (re-)conceptualizing translation in translation studies. *Translation Studies* 16(2), 166-177.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

HALK KÜLTÜRÜNÜN KULLANIMI VE YENİDEN YAZMA/EDEBİ DÖNÜŞTÜRÜMÜ AÇISINDAN METİN SAVAŞ'IN ROMANLARI

Metin Savaş's Novels in Terms of the Use of Folk Culture and Rewriting/Literary Transformation

¹ Oğuzhan KARABURGU ve Harun GÖRÜCÜLER²

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya, okaraburgu@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0852-301X

² Doktora öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, harun_goruculer@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-3547-3038

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

04.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1495865

Anahtar Kelimeler

Metin Savaş, Halk Kültürü,
Yeniden Yazma, Edebi
Dönüştürüm, Roman

Keywords

Metin Savaş, Folk Culture,
Rewriting, Literary
Transformation, Novel

ÖZ

Halk kültürü ve geleneği, toplumun birleştirici unsurları olduğu için pek çok bilim dalının çalışma alanına girer. Özellikle edebî eserler için de önemli ve münbit bir kaynak olan halk kültürü, somut veya soyut öğeleriyle romanlarda da temayüz eder. Günümüz Türk romanının önemli isimlerinden biri olan Metin Savaş romanlarında; halk hikâyeleri, destanlar ve destana ait unsurlar, masallar, memoraflar, hayvanlar, bitkiler, cinler, oyunlar, sayılar ve inançlar başta olmak üzere pek çok halk kültürü unsurundan yararlanır. Gelenekle bağ kurmanın bir metin için önemini farkında olan yazar, halk kültürüne ait mitsel öğeleri güncelleyerek değerlendirir. Yeniden yazma, daha önce yaratılmış bir metnin yeniden ele alınarak farklı değerlendirmelerle, yaklaşımlarla yorumlanması ya da kullanılmasıdır. Bu metin, sözlü kültürde var olan ve varlığını sürdüren unsurlar olabileceği gibi başka formlara dönüşmüş imge ve motifler de olabilir. Bir yazar başka yazardan aldığı ayrıışık unsurları, tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirir, onları düzenleyerek aralarında bir uyum sağlar ve böylelikle yeni bir metin ortaya çıkarırsa bu yeniden-yazma işlemi olarak görülür. Edebi dönüştürüm ise mevcut bir metnin edebîlik kıstasları gözetilerek yeniden bir edebî metin haline getirilmesidir. Bu makalede Metin Savaş'ın romanlarındaki halk kültürü unsurları metinlerarasılık bağlamında ele alınmış ve bu unsurların yeniden yazma ve edebî dönüştürüm yöntemleri ile nasıl yaratıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Since folk culture and tradition are the unifying elements of society, they fall within the field of study of many disciplines. Folk culture, which is an important and fertile source especially for literary works, also stands out in novels with its concrete or abstract elements. Metin Savaş, one of the important names of the contemporary Turkish novel, utilizes many elements of folk culture in his novels, including folk tales, epics and epic elements, fairy tales, memorates, animals, plants, jinns, games, numbers and beliefs. Aware of the importance of connecting with tradition for a text, the author makes use of mythical elements of folk culture by updating them. Rewriting is the reconsideration of a previously created text and its interpretation or use with different evaluations and approaches. This text can be elements that exist and continue to exist in oral culture, or images and motifs that have been transformed into other forms. When a writer brings together the disparate elements taken from another writer into a coherent whole, organizes them and creates a harmony between them, and thus creates a new text, this is seen as a re-writing process. Literary transformation, on the other hand, is the transformation of an existing text into a literary text by observing the criteria of literariness. In this article, the elements of folk culture in Metin Savaş's novels are discussed in the context of intertextuality and it is tried to reveal how these elements are created through rewriting and literary transformation methods.

Atf/Citation: Karaburgu, O. ve Görücüler, H. (2024). Halk Kültürünün Kullanımı ve Yeniden Yazma/Edebi Dönüştürümü Açısından Metin Savaş'ın Romanları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1215-1225.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Oğuzhan KARABURGU, okaraburgu@gmail.com.

1. Giriş

Halkbilimi, doğumdan ölüme kadar insan hayatında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini inceleyen, kişinin yaşadığı çevreyi daha iyi tanınmasını, yorumlamasını ve değerlendirmesini sağlayan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı halk kültürünün temel dinamikleri olan gelenek ve görenekleri yani halk kültürünü incelerken kültürün sürekliliği ve değişiminin de farkındadır. (Artun 2005: 1) Halkın içinden çıkan sanatkarlar da kültürel form ve inanışları bir şekilde eserlerine yansıtırlar. Soyut ve somut öğeleriyle halk gelenekleri ve görenekleri, inançları, yaşam biçimi yani halkbilimine ait hemen her şey bir sosyal bilim olan ve estetiği önceleyen edebiyatta da kendine yer bulur. Kurgusal düzlemde bu öğelerin daha çarpıcı bir şekilde işlenmesine olanak tanıdığı için özellikle romanlar, bunun için önemli bir potansiyele sahiptir. Halk geleneğiyle ilgili araştırmaların kaynağını halk teşkil ettiği için örf ve adetlerle teşekkül eden halkın yaşayış tarzı çoğu zaman romancıların ilgi alanına girmiştir. Özellikle toplumu gerçekçi yazarlar bilinçli bir tavırla halka yönelmiş, yaşamına yakından tanık olduğu halkı gerçekçi bir şekilde eserlerine konu edinmiştir. Yöresel dil, batıl inanç, gelenek, örf, töre gibi halk bilimi verilerinden yararlanan bu yazarlar, milletlerin kolektif geçmişinden ziyade yaşanan zamana odaklanmışlardır. Postmodern tarzda roman yazan yazarlarda ise halk kültürüne ait unsurlar çok yer almazken kendisinden yararlanan halk anlatıları genellikle metinlerarası göndermeler için bir araç olarak kullanılır. Metin Savaş ise postmodern tarzda yazmasına rağmen bu kullanımlardan sadece metinlerarası göndermeler yapmak için yararlanmaz. Gelenekle bağ kurmanın, kendi değerlerinden beslenmenin bir metin için önemini farkında olan yazar; halk kültürüne ait mitsel öğeleri güncelleyerek değerlendirir.

2.Yeniden Yazma/Edebî Dönüştürüm

Yeniden yazma, daha önce yaratılmış bir metnin (yazılı veya sözlü) yeniden ele alınarak farklı değerlendirmelerle, yaklaşımlarla yorumlanması ya da kullanılmasıdır. “Yeniden-yazma genel olarak, hangi türden olursa olsun, önceki bir metnin, onu taklit eden, dönüştüren, açık ya da kapalı bir biçimde ona gönderen başka bir metinde yinelenmesi olarak tanımlanır” (Aktulum 2000: 236). Metin sözünden sadece yazılı olanlar anlaşılmalıdır. Bu metin, sözlü kültürde var olan ve varlığını sürdüren unsurlar olabileceği gibi başka formlara dönüşmüş imge ve motifler de olabilir.

Bir yazar başka yazardan aldığı ayrışık unsurları, tutarlı bir bütün içerisinde bir araya getirir, onları düzenleyerek aralarında bir uyum sağlar ve böylelikle yeni bir metin ortaya çıkarırsa bu yeniden-yazma işlemi olarak görülür (Aktulum 2000: 236).

Edebî dönüştürüm ise mevcut bir metnin edebîlik kıstasları gözetilerek yeniden bir edebî metin haline getirilmesidir. (Köktürk 2007: 271). Yeniden yazma ve edebî dönüştürüm metinlerarasılık bağlamında gerçekleştirilir. Metinlerarası ilişki, bir metnin doğrudan veya dolaylı olarak açıkça veya örtülü biçimde başka metin veya metinlerle bağlantılı olması halinde ortaya çıkar (Gökalp 2007: 9).

Metin Savaş, kurgusal özellikleri, dil kullanımı, roman içi göndermeler, efsaneler ve anlatılarıyla halk kültürüne modern elbiseler giydirek yeniden var eder; metinlerarasılığın pastiş, parodi, kolaj, palimpsest gibi tekniklerini kullanarak yeniden yazma ve edebî dönüştürümü gerçekleştirmiş olur.

Efendi Dayının Kozalakları ile başladığı roman yolculuğunda *Zemheri Kuyusu* ile postmodern roman anlayışını benimseyen Savaş’ın eserlerinde kadim coğrafyalarda yaşayan ve köklü bir kültür dünyasına sahip Türk milletinin mitolojik anlatılarla bezenmiş destanlarına, halk hikâyelerine ve masallarına göndermeler dikkat çeker. Bahsettiğimiz teknikleri uygulayış biçimi ve işlediği mevzular onun bilinçli tavrının ürünüdür. Özellikle milli bir konudan yola çıktığı *Kuvayı Milliye’nin Hazinesi* her yönüyle geleneğin yeniden diriltilmesinin anlatısıdır. Hemen her romanında folklor ile bağı koparmayan Metin Savaş’ın George Orwell’in 1984 romanının bir parodisi diyebileceğimiz *Vatandaşlık Ofisi*’nde bile geleneksel anlatıları sıklıkla andığı görülür. Sadece yapı olarak değil üslup olarak da tahkiyeli eserlerin anlatımından yararlanması, bilimsel yazılarında özellikle Türk mitolojisi ve edebiyatıyla ilgili saptamalarıyla Metin Savaş’ın sözlü gelenek, halk anlatıları, masalları gibi kolektif bilinçaltının yansıması olan unsurlarla bağı hiçbir eserde gevşetmediğini görürüz.

3.Halk Kültürü Unsurları

Metin Savaş’ın eserlerinde karşılaştığımız halk kültür ve geleneğiyle ilgili unsurları şu başlıklar altında değerlendirebiliriz.

3.1.İnanç ve İnanışlar

Halk inancı, kişi veya toplum tarafından bir olgunun, nesnenin veya varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp yaşadığı çağdaki yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler, yeni anlatışlarla oluşturduğu inanışlar halk kültürünün içinde

değerlendirilir. Halk inanışları din, ahlak kuralları gibi kesinlik veya katılık taşımaz ve yerden yere, topluluktan topluluğa farklılık gösterebilir. (Artun 2005: 239)

Bir olgu veya düşünceye dair inanışları oluşturan ve onlara bağlı olma anlamına gelen inanç kavramı, yaşanan çağda çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.

3.1.1.Dini Unsurlar

Savaş'ın romanlarında İslamiyet ile Türklerin kadim inanç sistemi Şamanizm'e ait inanç ve anlayışlar sıklıkla karşımıza çıkar. Genellikle bu ikisinin sentezinin yapıldığı ve Türk İslam tefekkürünün işlendiği bu eserlerde şaman görünümlü kişiler dikkat çeker. *Yeşil Çeşme*'de Aynacı Münir, *Zemheri Kuyusu*'nda Deli Memet, *Melengicin Gölgesinde*'de Korkut Efe gibi figürler modern dünyanın içinde başka bir âleme ait olan, şaman özellikleri taşıyan kişilerden birkaçıdır. İlk romanlarından itibaren İslam dinine ait göndermeler dikkat çekerken *Zemheri Kuyusu* bir hadisi kutsi epigrafiyla başlar. Roman boyunca Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygambere dair göndermeler vardır. Fuat Çınaraltı'nın "*Türklüğü ve İslamlığı savunmaya kararınca kararınca gayret etmekteyim. Niyetim hâlis olup yeni dünya düzeni fırkasının birdenbire şâha kalkıverdiği ve gözlerimizden sürmelerimizi sinsice çekiverdiği bir dönüşüm sürecinde- peygamber buyruğuyla düşmana düşmanın silâhiyle kazan kaldırmak emelindeyim.*" (2011:181) ifadeleri aslında yazarın dine yaklaşımı ve eserlerinde kullanım amacı hakkında bilgi verir. *Melengicin Gölgesinde*'den itibaren de ayet ve dini göndermeler romanlarda oldukça fazladır. Sözelimi *Melengicin Gölgesinde* durumlara uygun olarak "*Nefret ettiğiniz bir şey sizin için hayırlı olabilir... (Bakara suresi, 216. Ayet)*" (Savaş 2008:24) gibi sure ve ayet bildirerek yapılan montaj örnekleri dikkat çeker.

Anırtırma yoluyla Hazret-i Âdem ile şeytan arasındaki hadiseye, Hazret-i Âdem'in cennetten kovulmasına ve bugün şeytanın güncellenmiş hali olan karanlık/gizemli güçlere gönderme yapılan şu bölümler, geçmiş ile bugün arasında bağ kurar:

"*Gizemli güçlerden kastım, insanoğlunun, imkânlarını zekâdan alan karanlık tarafıdır. İlk ecdâdımızı yasak meyveyi yemeye zorlayan da ilkel zekâmızdan başka bir şey değildi. İblis, zekâmızın ve celâl kanadımızın bir nevi görünüşüdür. Kaldı ki, fi tarihinde meleklere hocalık etmiş cinin iblis sıfatıyla var olabilmesi zekâmızla mümkündür. Keza iblis, insanlığın serüveni için yoldan çıkmaya mahkûmdur. İblisi iblis yapan aslında insanlıktır. İşte salt bu yüzden, iblis âdemoğlundan bir bakıma alacaktır da. Çünkü o bizim günah keçimizdir. Fakat bu gerçeği herkese söyleyemiyorsun.*" (2011b: 360)

Metin Savaş'ın romanlarında dini unsurların milli inanışlarla içi içe olduğunu ve onları aktüel hayata taşıyarak yorumlayarak yeniden yarattığını söyleyebiliriz.

3.1.1.1.Cinler ve Demonik Varlıklar

Halk, kimi olağanüstü varlıkların esrarengiz özellikleriyle varlığına inanırken bunlardan aynı zamanda korkar. Özellikle bu varlıklardan dini temelleri olanlar, insanlar tarafından daha ürkütücü görülür. En'am, A'râf, Hüd, Hicr gibi birçok surede adı geçen varlıklardan olan cinler, bunların en korkutucu olanlarındandır. Savaş'ın ilk romanı olan *Efendi Dayının Kozalakları*'nda Pervane Ahmet için kullanılan "*Aman sakının! İçinde cin var bunun!*" (2013:91) ifadeleri cinlerin sakınılan bir varlık olduğuna işaret eder. Cin konusu yazarın ikinci romanı olan *Yeşil Çeşme*'de özellikle Urgan Nine aracılığıyla işlenmiştir. Urgan Nine'nin cinlerden oluşan mahkeme sahnesinde yaşadıkları, cin taifesi tarafından diyar diyar gezdirilmesi ilginç bir bakış açısının yansımasıdır.

Çeşme başındaki olayın üzerinden bir hayli zaman geçtikten sonra Urgan Nine'nin cinlerden oluşan mahkeme tutuklayıp götürmüş. Bulutlar arasında günlerce yol tepmişler. Karanlık diyarlardan, buzlarla kaplı ülkelerden, köpek başlı suretlerin yaşadığı kasvetli köylerden geçmişler. Sonunda büyük bir şehre varmışlar. "*Ben böyle şehir görmedim Urumeli'nde!*" demişti Urgan Nine." (2011a: 71)

Savaş, cinleri korkutucu bir yaratık olarak kullanırken eserin arka planında onları somut bir zemine oturtur. Zira milli mücadele yıllarında Rumlar ülkeyi terk edince cin taifesi de görünmez olur. Postmodern romanlarında ise cin konusu ironik bir görünüm kazanır. *Zemheri Kuyusu*'nda cinlere dair esprili göndermeler vardır:

"*Şehirdeki sarayların resimleri canlıydı, insanı andıran yebrah gibi ruhsuz değildi.*" Şimdi diyeceksiniz ki, canlı resim de ne ola? Bizde birtakım sihirli kara kutuların ön cephelelerine iliştirilmiş Karagöz perdeleri vardır ki, o perdelerin içindeki suretler kanlı canlı insanlardır. Arzdan gökyüzüne ağarlar ve sonra geri dönerler. Kimi zaman 'link hatları' dediğimiz cinler greve giderlerse de, arabulucu teknisyenlerimiz ivedilikle işi tatlıya bağlarlar" (Savaş, 2011b: 212).

Melengicin Gölgesinde'deki Karure'de de bu tarz alaycı söylemler oldukça fazladır. "*Men hortlak değilem şirin giz; bu köhne konağın zehmetkeş kişisiyem. Sen hele meni tanımırsan; amma nece deyim; çoh ağır meseledir bu; bir ayağım ordadır, bir ayağım burdadır.*" (Savaş 2008: 480) "Kaçırma fırsatı, varsın orucun

zedelensin, genç kızın bacaklarına neden bakmıyorsun sersem?” (Savaş, 2008: 21) “Peki kime göre; kısırca yengeye göre mi; sen çocuk doğurmayacaksın da yetmişlik halan mı doğuracak zırzop!” (2008:129).

Dehşet Palas AVM'de yerini bir figür olarak Tahtakoz'a bırakır. Bir cin olan Tahtakoz'un nüktedan hali ve onun hakkındaki konuşmalar, korkutucu bir varlık olan cinlere başka bir işlev yükler.

“Canavara karşılık ecinniye bana verin.”

“Tahtakoz'u mu istiyorsunuz yani?”

“Aynen öyle.”

“Ne edecekseniz onu?”

“Bağrımıza basacağız.”

“Başka?”

“Tahtakoz'u bal ile pekmez ile besleyeceğiz. Et getirip ekmek götüreceğiz. Tereyağlı gözlemelerle, Mersin tantunilerle, Arnavut ciğerleriyle ve Çerkez tavuklarıyla yemleyeceğiz onu. Tatar börekleri ve Özbek pilavları, Kuşütüyle semirmesini sağlayacağız. Aslan sütüyle de çakırkeyif edeceğiz mübarek ecinnimizi” (2015: 411).

Eserde cin, insanların gözlerini boyayan medyadan başka bir şey değildir. Yazarın romanlarında Dostoyevski'nin *Ecinniler*'i de “Sizlere Dostoyevski'nin Cinler'ini dikkatle okumanızı tavsiye ederim.”

(2011b: 102) gibi ifadelerle sıklıkla anılan eserlerden biridir. Yapılan bu gönderme, yeniden yaratımın bir uygulamasıdır. *Çarşamba Karısı Cinayetleri*'nde ise yazar, şahsi bakış açısı ve üslubunu yansıtarak bir inancı yeniden dönüşüme uğratarak parodileştirir. *Çarşamba Karısı Cinayetleri* romanına ad olan *Çarşamba Karısı*

(2018:120-121), çarşamba günleri evlere gelerek yarım kalan işleri bozan ve evi dağıtan bir ecinni olarak bilinir. Diğer bir halk inancına göre ise kadınlara zarar veren erkeklere musallat olur. Eğer bir erkek *Çarşamba Karısı*'nin fistanının yakasına çengelli iğne batırabilirse *Çarşamba Karısı* ona itaat eder. Romanda *Çarşamba Karısı* daha çok ikinci inancın bir yansımasıdır:

“Çarşamba gecelerindeki cinayetleri senin ikizin mi işliyor yani?”

“Evet.”

“Yok hayır, olamaz böyle bir şey. *Çarşamba Karısı*, adı üstünde, bildiğimiz kartı işte.” (2018:121)

Romanda bu mitolojik kahraman için bir dizi çekme projesi de vardır. Bu dizi vasıtasıyla ona dair bazı detaylara yer verilir:

“Türk mitolojik evreninden çıkıp da İstanbul ilinin Fatih ilçesinin *Çarşamba* semtine gelmiş olan metafizik *Çarşamba Karısı* tam 25 bölümdür kısırılmıyor. Tanrı bilir daha kaç bölüm yakayı ele veremeyeceği belliydi. Yerli dizideki Ertem Külyutmaz ise kafayı yemekten endişe ediyordu tabii. Psikolojik gerilim filan diyerekten esas kadının bile sigortaları gevşemişti yirminci bölümden bu yana. *Çarşamba Karısı* her bölümde tek cinayet işliyor. Her cinayet *Çarşamba* gecelerinde işlendiği içindir ki dizinin her yeni bölümü gece karanlığı sahnesiyle başlıyor. Bu fevkalade metafizik *Çarşamba Karısı*'ni yakalayabilmenin tek bir yolu vardı: Çengelliğne” (2018: 12).

Bu demonik varlıkların halk kültüründeki anlatı geleneğinden yararlanılarak bir edebi dönüştürüm içine sokulması sayesinde *Çarşamba Karısı* gibi fantastik kişiler, söz konusu eserde dönemin dünyasına taşınır.

Demonik olanı gülünç dönüştürüme uğratarak ikisinin arasındaki uçurumu kapatır.

Yazarın son romanı olan *Birlikteydik ve Yalnızdık*'ta da Kara Kalem, Altın Hızma ve *Çarşamba Karısı* gibi cinlerin yer aldığı dikkate alınır Savaş'ın romanlarında olağanüstü varlık olarak cinin çeşitli amaçlarla kullanıldığını söyleyebiliriz. Genellikle bu varlıklar, parodinin uygulanması için bir vesiledir:

“*Çarşamba Karısı* hiç konuşmuyordu. Karının ölgün gözleri de kapkaranlıktı. Karmaşık saç telleri bir acayip kokmaktaydı. Hep çiğniyordu. Hem cüssesiyle hem de kötü kokusuyla Osman'ı çimdikiyordu” (2022: 36).

Ortak kültürün yansıması olan mitolojide; destanlar, masallar ve efsane gibi anlatılar varoluşsal düzlemde sürekli kendini yeniler. Bugün pek çok yazar, dün ile bugünü birleştirerek bu anlatıları eserlerinde kullanırlar.

Yazarın *Erlık* romanı da özünü baştan sona Türk mitolojisinden alan bir eserdir. “*Zaman ve mekân değişir fakat öz değişmez. Öz'ün değişmesi mümkün olsaydı (mitik tasavvura göre) kaos yatıştırılmazdı.*” (Savaş 2020: 61) düşüncesinde olan yazarın bu anlayışını esere yansıttığını görürüz. Romanın temel karşıtlığı Arkarlar ile Körmeslerin mücadelesidir. Körmesler, demonik varlık olan şeytanın içinde olduğu topluluktur. Romandaki Suat Katran karakterinin soy adı Erlık'e işaret eder. Çünkü dış görünüşü korkunç, gözleri kömür gibi kapkara olan Erlık, kara sıfatıyla karakterize edilir. (Bayat 2015: 340) Altay Türkçesinde Körmes olarak adlandırılan şeytana verilen bu ad, onun hakikat körlüğü ve görmezliğinden esinlenilerek konulmuştur. (Ögel 2014: 462)

Romanda Arkarlar ile Körmesler'in mücadelesi, eski Türk inancındaki yer altı ve yer üstü ruhlarının savaşına işaret eder. Körmeslerin lideri ise şeytan yani Erlık'tir:

“O bizim reisimizdir. O bizim başbuğumuz.”

“Başbuğ?”

“Erlık.”

“Erlık?”

“Bütün körmeslerin lideri.”

“Hani bu şehirde senden başka körmes yoktu?”

“Benden habersiz gelmiş de olabilirler.”

“Sizler nereden geliyorsunuz?”

“Karanlıklar ülkesinden!” (Savaş 2012: 13).

Bu somutlaştırılarak Kurtuluş Savaşı'ndaki mücadele, iyi ve kötü ruh bağlamında ele alınır. (2012: 155)

Arkarların liderinin Mustafa Kemal olabileceği işaret edilir:

“Arkarların lideri büyük büyük babana Fransızca bir mektup yazıp direniş hareketlerini Balıkesir'den başlatmasını emretmişti. (...) O mektup büyük büyük babama ulaşamadı ama Arkarların lideri yine de kutsal talimatını büyük büyük babama ulaştırmaya başardı. En azından ben böyle olduğunu zannediyorum. Sana bir sır vereyim mi?

Ver, dedi Sibel içten içe meraklanarak.

Ben Arkarların liderinin Mustafa Kemal Paşa olduğu kanısındaım” (2012: 155).

Erlık romanında mitolojik bir hadise mitin özünün sağladığı imkanla milli olayları anlatmada bir araç olarak görülmüş ve yanılısma yoluyla yeni bir bağlamda tekrar yaratılmıştır. Erlık'teki ve onun faydalandığı Türk mitolojisindeki bu düalist yaklaşım, Kuvayı Milliye'nin Hazinesisi'nde biz ve ötekiler olarak karşımıza çıkar:

“Hurşit Bey (yani kasketli adam) ise benim 'Ötekiler' diye tanımladığım mihraklara 'Karanlık Yüreklere' diyordu. Ötekiler yahut Karanlık Yüreklere bizler açısından zarurettir. Onlara ihtiyacımız var. Nasıl ki, şirk olmadan tevhide anlayamazsak, nasıl ki karanlık olmadan aydınlığı farkedemezsek, Ötekiler olmadan da Berikiler (yani bizler) var olamayız. Birbirimize ihtiyacımız var. Keza iblisin iblisliği sergileyebilmesi için insanlığın yaratılması gerekiyordu” (2014: 329).

Ötekiler ile Körmesler aynıdır. Savaş'ın romanlarının hemen hepsinde bu ikilik vardır. İyi ile kötünün mücadelesi üzerine kurulu bir kurgu sisteminin ürünü olan tanımlamalar, genellikle olağanüstü varlıklar aracılığıyla yapılmıştır.

Savaş, Defne Ağacını Budamak adlı eserinde romanın modern bir mit olduğuna vurgu yapar:

Modern insanın mitleri romanlardır. Fakat modern kafa, hurafeleri ve tabuları yıkmaya iddiasındadır. Bu durumda roman metni kendi bünyesindeki mitik yapıyı gizlemediği takdirde kendi iddiasıyla çelişmiş olacaktır. Oysaki romancının yaptığı şey modern bir mit oluşmaktadır. (Savaş 2020: 32)

Savaş'ın bu ifadeleri onun romana yüklediği işlevi anlatması ve romanlarındaki mitolojik göndermeleri anlamamız açısından önemlidir.

Metin Savaş, demonik varlıkları kullandığı klasik romanlarda bunları halk kültürünün bir yansıması olarak değerlendirirken postmodern romanlarında genellikle parodinin malzemesi olarak görür. Metne yeni anlamlar yükleyerek yeniden yaratım sürecine sokan yazarın ana metni yeniden dönüştürme sokuğu görülür.

3.1.1.2. Uğursuzluk

Uğursuzluk kavramı halk arasında genellikle bir eşya veya hayvan üzerinden dile getirilirken çeşitli sebeplerle uğursuzluk getirdiğine inanılan somut veya soyut pek çok şey vardır. Uğursuzluk, Savaş'ın romanlarında genellikle mekân veya bir hayvan ile özdeşleştirilen bir kavramdır. Çarşamba Karısı Cinayetleri'nde uğursuzluk baykuş ile özdeşleştirilir:

“Şuradaki baykuşu görüyor musun?”

“Hani nerede?”

“Fakültenin çatısında!”

“Gördüm şimdi. Yağmurlu havada baykuş tünere mi ki?”

“Bilemem.”

“Uğursuzluk işareti bu. Kademsizlik çökecek şehrimize” (2018: 82).

Baykuşlar Geceleyin Öter'de de “Uğursuz baykuşlar gibiydik. Gündüzlerin aydınlığında alelâde vatandaşlardık. Sadece koyu karanlık gecelerde ötüyorduk.” (2015:509) ifadeleri yer alır. Karanlık güçlerin temsilcileri baykuş ile bağdaştırılır. Aynı romanda Tatar Adnan'ın kaldığı teras katı tekinsiz bir dairedir ve herkes korkar. (2015:13) Apartmanın yöneticisi Tatar Adnan'a daireyi şu sözlerle tanıtır: “Bu dairenin tekinsiz bir daire olduğunu peşinen söylemem gerekiyor. Buna rağmen teras katını kiralamak istiyor musun?” (2015: 13) Daireye dair tevatürler efsanevi bir boyuta ulaşır. Erlık romanında Feridun'a göre Erlık yani şeytan olan Suat Katran, harap vaziyetteki uğursuz bir evin içindedir. (2012:134) Yazar burada harap, katran, karanlık ve şeytan arasında bir bağ kurarak mekânın uğursuzluğuna vurgu yapar. Yazar, Birlikteydik ve Yalnızdık'ta uğursuzluk ve korkuyu beraber işler:

“Bayılacak gibi olduysa da bayılmadı. Bedenindeki ağırlık çekilip de büyülü karaltı görünmezliğe karışınca Osman canını ahırdan dışarıya zor attı. O anki düşüncesi atadan dededen kalma bu ahır yıkıntısına ömür

boyunca bir daha asla giremeyeceğiydi. Duyguları karmakarışıktı. Korku dışındaki hisler de doluşmaktaydı” (2022: 36-37).

Savaş, son romanı da dahil çoğu eserinde korku ve uğursuzluk barındıran örneklere yer verir. Bu örnekler, genellikle halk inanışının bir yansıması olarak sunulur.

3.1.1.3.Rüya

Kadim zamanlardan beri rüyalar, insanlar tarafından merak duyulan konulardan biri olurken rüya tabirleri hakkında da çeşitli eserler ortaya konmuştur. Özellikle *Kuran-ı Kerim*'deki Yusuf kıssasında Yusuf peygamberin rüya tabirleri İslam dünyası için bu alanın daha ilgi çekici olmasını sağlar. Savaş'ın romanlarında rüya dini özelliklerinden ziyade kurguyu desteklemek ya da figürlerin psikolojik derinliklerini vermek için kullanılır. *Efendi Dayının Kozalakları*'nda Mualla'nın Efendi dayısını rüyasında görüp onun söylediklerinden yola çıkarak hayatını şekillendirmesi, *Yeşil Çeşme*'de “Hayat bir rüyadır.” (2019:14) ifadeleri, *Zemheri Kuyusu*'nda kahramanlardan birinin isminin Rüya olması bu motifin kullanımına ait bazı göstergelerdir.

Klasik anlatılarında kurguyu destekleyici ve kahramanın ruhsal derinliğini daha iyi anlatmak için rüyadan yararlanan yazar; postmodern eserlerinde rüyayı edebi dönüştürümün bir imkânı olarak görür. *Kargalar Derneği*'nde Buldumcuk'un kendini rüyasında böcek olarak görmesi Kafka'nın *Dönüşüm*'üne göndermedir.

“Rüyasında kendisini dev bir böceğe dönüşmüş olarak görmüş, uyanır uyanmaz banyodaki aynanın karşısına geçmiş, yüzüne dikkatle bakmış, konur gözbebeklerindeki tahrirleri incelemişti: Allahtan ki sadece bir kâbusmuş. O saçma sapan kitap yaptı bunu” (2008: 50).

Aynı romanda Pusarik, rüyasında kendisini Tepegöz olarak görür. Sarıkız'a âşık olduğunu yine rüya vasıtasıyla anlar:

“Bir kâbus gördüm ben,” diyerek konuyu değiştirmiş ve Yağmur Taşı'yla ilgili karabasanımı başhekime bir çırpıda anlatmıştım. Fakat ona yorum yapma fırsatı tanımaya da yanaşmamıştım; “Hayır efendim, rüya tâbiri beklemiyorum sizden. Bırakın rahatça içimi dökeyim. Kâbusumdaki kutsal nesneyi çalmaya teşebbüs eden kişi bendim. O kâbusun, o kurgunun, oradaki paralel evrenin Tepegöz'ü idim ben. Her ne çalıyordusam, Buldumcuk'tan çalıyordum aslında. Onun içten içe sevdiği kızı temsil etmekteydi kutsal nesne.”

“Buldumcuk oğlumuz kızına mı âşık?”

“Kendisi öyle santıyordu. Benlen fört eden Gizem'i sevdiğini zannediyordu. Oysaki ben, Buldumcuk'un gerçek aşkına, kendim de farketmeksizin ilgiliydim.

Kötürüm Sarıkız'ı sevdiğini ne vakit anladın?”

Kâbusumdan uyandığında.” (2010: 491-492)

Yazar alıntılıdığımız bölümde Tepegöz ismi üzerinden *Dede Korkut Hikâyeleri*'ne gönderme yapar. Savaş'ın her vesileyle kadim anlatıları eserinde yeniden var etmeye çalıştığını buradan da anlayabiliriz.

İnsanın gerçeklik perdesini yırtarak başka bir alemin kapılarına geçmesini sağlayan rüyalar, sıradan insanları peygamber ve sanatkarlardan ayıran bir metaforudur. *Kargalar Derneği*'nde bu durumu peygamberlere vahiy, sanatkarlara ilham geldiğini, sıradan insanlara ise rüya yoluyla bazı şeylerin bildirildiği şekilde ifade edilir.

“Peygamberlere vahiy.. büyük sanatkârlara ilham... Aptal olma! Gözlerimizin önünde kat kat perdeler... Son peygamber kendi mağarasında, Buda ağaç altında, Oğuz Kağan bozkırdaki korulukta inzivaya çekilirdi. Senin gözünün önünden yarım perde çekildiyse, Yahya Kemal'in gözünden tek perde, Barak Baba'nunkinden çift perde, elçilerin gözünün önünden binbir perde çekilmiştir. Herkesin nasibi kendine. Kimine vahiy, kimine ilham, kimine hikmet, kimisine de ilim. Bizim gibilereyse yalnızca rüya” (2010: 483).

Savaş, kimi kullanımlarda rüyalara kahramanın ruhsal durumunu anlatmak, psikolojik derinlik sağlamak gibi işlevler yükler ancak genellikle onları kolektif bilinci yeniden diriltme, geçmiş bugüne taşıma aracı olarak kullanır.

3.1.2.Oyunlar

Metin Savaş'ın romanlarında oyun; adları kimi zaman anımlarla kimi zaman milli özellikleriyle, kimi zaman da masalsi ve mitik unsurların bir güncellemesi olarak karşımıza çıkar. *Çarşamba Karısı Cinayetleri*'nde “Kutu kutu pense.” (2018: 132) ifadesi bu oyuna bir gönderme olarak karşımız çıkar. *Zemheri Kuyusu* romanındaki “Tülükabak” göndermesi ise yazarın yaşadığı şehirde düzenlenen Tülükabak Festivali'ni işaret eder. Balıkesir yöresi oyunu olan Tülükabak halk arasında Yunanlıları korkutarak vatanın kurtuluşunda rol oynayan kişiler olarak bilinir. *Zemheri Kuyusu*'nun devamı olan *Birlikteydik ve Yalnızdık*'ta da Tülükabaklar hakkında bilgiler vardır:

“Tülükabaklar. Balıkesir caddesinde bir bayram günü. Yağmur çiseliyor. Tülütabakların suratlarındaki kara boyalar akıyor. Çocuklar kaçışıyor. Tülütabaklar memnun. Kaçışan çocuklar daha fazla memnunlar. Seyirlik. Bayram eğlentisi” (2022:284).

Kargalar Derneği'ndeki kahramanlardan biri olan Çömçe Gelin, Anadolu'da yağmur duası ve çocuk oyunlarının en tanınmışlarından olup yağmur yağdığında çocukların bir bez bebeği kapı kapı dolaştırarak ev halkından bulgur veya ekme istemesi ritüeline dayanır. Bu oyunun bereket getirdiği düşünülür. Metin Savaş, Çömçe Gelin'i Burla Hatun ve Umay Ana ile ilişkilendirir. Romanda mitolojik öğelerle süslenen Çömçe Gelin'in güncel hayattaki adı Yağmur Yaldırak'tır. Hem yağmur hem de yağmur taşı ile ilişkilendirilen Çömçe Gelin, destan motifi olan ok ve yay ile kutsal emaneti korumaya ve halkı düzeltmeye çalışır.

"Nasılmış?"

"Birisi," diye mırıldandı Buldumcuk, "Kimliği meçhul biri başımıza gelenlerin hesabını soruyor."

"Ok ve yayla mı?"

"Ok ve yayla! Bir çeşit şehir efsanesi!" (2010:234).

Geleneksel tiyatro oyunu olarak Karagöz oyunu yazarın eserlerinde sıkça yararlandığı sözlü ürünlerdendir. *Efendi Dayının Kozalakları*'nda gölge oyunu ve bu oyunun unsurlarına dair göndermeler başlar. Kahramanlardan Nafiz'i *Gölge Oyunu*'nun başkişisi Karagöz'e benzeten Mualla, rüyasında dayısını Karagöz oyununun yaratıcısı Şeyh Küşteri kılığında görür. (Savaş 2013:146) Mualla, rüyasında gördüğü Şeyh Küşteri görünümüyle dayısı vesilesiyle akrabası Murat'ın evlilik teklifini reddeder. Romanda *Gölge Oyunu*'nu işlevsel bir amaçla kullanan yazar, Mualla'nın Efendi dayısını Şeyh Küşteri görünümüyle vererek onu her şeyi yönlendiren bir güç, hayatı da hayal sahnesindeki bir oyun gibi algılamamızı sağlar. *Zemheri Kuyusu*'nda Tuzsuz Deli Bekir'in yer alması *Gölge Oyunu*'ndaki kabadayı tipine göndermedir. Kukla oyunundaki İbiş de diğer figürlerden biridir. (2011b: 221)

Zemheri Kuyusu'nda birçok figürün güncellemesi yapılarak günümüze aktarılır. Kukla oyunu kahramanlarından İbiş, Fuat Çınaraltı'nın hayali yolculuğunda dönüşüme uğramış bir figür olarak karşımıza çıkar:

"Fuat gözlerini kısarak İbiş'e baktı: "Bu İbiş nasıl bir İbiş? Orta oyunundaki karikatüründen epey farklı. Tamam, giyimi onun gibi pasaklı, tavırları onun gibi soytarı, ama benim bildiğim İbiş böyle konuşmaz. Buradaki İbiş daha akli başında, muzipliğine rağmen daha oturaklı, zevzekliğiyle beraber daha mâlumatlı. Belki de bu bir kurgu hatasıdır. Hayır, ortaoyunundaki karikatürün gerçeği elbette böyle biri olacak. Şeyh Küşteri'nin tasarladığı Karagöz'de herhalde gerçek Karagöz'ün gururunu rencide ediyordur. Peki ama, İbiş gerçekten yaşamış bir karakter mi? Belki de ortaoyunundaki İbiş masallardaki göçebe meşrep Keloğlan'ın şehre uyarlanmış betimlemesidir. Hummm... Şu hâlde, Akşehirli Nasrettin Hocanın bozkırlı öncülü kim? Deli Dumrul mu? Bekri Mustafa, İncili Çavuş, Baba Erenler, Hükümbaz Karakuş, Beberuhi, Karatepeliler ve bilumum benzerleri Keloğlan'dan İbiş'e uzanan süreçte nereye yerleştirilebilirler? Ne diyordu Jung Çelebi: "Onlar dışımızda unuttuklarımızı içimizde yaşatan ilk-örneklerdir" (2011b: 174).

Yine *Efendi Dayının Kozalakları*'nda Nafiz'in Kurtuluş Mücadelesi'ni tecrübe etmiş dedesinden bahsettiği bölümler, "Biz geçmiş ve geleceği temsil eden büyük insanlarız. (...) Bizler yozlaşmadan değişerek sonsuza dek, nesilden nesile aktarımla, ezeli masalımızı yaşatmaya devam edebiliriz" (2013: 227). sözleri yazarın geleneğe yüklediği misyonun işaretleridir.

Efendi Dayının Kozalakları'nda Gölge Oyunu'na ait bazı figürlerin parodileştirildiği görülür. Romanda Zerzavat Hamdi'nin tavırları Karagöz oyunundaki Tuzsuz Deli Bekir'in roman dünyasına taşınmış halidir. Ayrıca eserde "Yar bana bir eğlence medet!" (2013: 145) diyen anlatıcı yaptığı bu atıfla metinler arası ilişki kurarak bir yönüyle yeniden dönüştürmenin bir uygulamasını yapar. Hacivat'ın söyleminden yararlanarak yaşadığı çağdan bir medet umması, Gölge Oyunu hem yol gösterici hem geçmişle bağ kurma hem de hayal-gerçek çatışmasının yansıması olarak yazarın eserlerinin muhtevasına derinlik kazandırmıştır.

3.1.3. Halk Hikâyeleri

Tahkiyeli metinlerden olan halk hikâyeleri; destan, masal, efsane gibi anlatı türleriyle çeşitli yönlerden ayrışır. Şekil ve içerik olarak kendine has bir anlayışı olan halk hikâyelerinin en eski ve tanınmış örneği *Dede Korkut Hikâyeleri*'dir. Metin Savaş'ın ilk romanından itibaren belki de en çok gönderme yaptığı ve parodileştirdiği eser, bu kitaptır. Özellikle Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâye ve bu hikâyenin kahramanı Tepegöz, Savaş'ın çoğu romanında karşımıza çıkar. *Efendi Dayının Kozalakları*'nda Banı Çiçek ve Deli Dumrul'u figürlerin kişiliklerini anlatmak için sıfat olarak kullanan yazar (2013: 80); bilhassa *Melengicin Gölgesinde*'de bu anlatıdaki bazı figürleri roman kişisi olarak değerlendirir. Yani ilk eserlerde anmalar ve betimlemeler için kullanılan Dede Korkut kişileri, sonraki eserlerde doğrudan figür olarak karşımıza çıkarak daha işlevsel bir konuma sahip olur. *Zemheri Kuyusu*'nda Balkanlardan gelen Zemheri Hanım'ın Burla Anam diye sayıklaması *Dede Korkut*'taki Burla Hatun üzerinden Umay Ana arketipine bir göndermedir. (2011b: 194) *Kargalar Derneği*'ndeki kahramanlardan Pusarik'ın adı, Dede Korkut'ta geçen puslu anlamına gelen bir sözcükten gelir. *Baykuşlar Geceleyin Öter*'de Ayhan Işık Sarı Çoban'ın, Deli Müberra peri kızının, Kereste Müdürü ise

Tepegöz'ün günümüzdeki yansımasıdır. Kereste Müdürü ile babası Ayhan Işık arasındaki şu konuşmalardan bunu anlamak mümkündür:

“Kereste Müdürü sordu.”

“Deli anama ne oldu?”

“Seni doğururken öldü.”

“Ölecekti elbet. Doğurduğu piçi dünya gözüyle görmediği iyi olmuş. O kadar çirkinim ki anam bile benden tiksiniyordu.”

“Senin annen doğumhanede doğum yapmakta olduğunun bile şuurunda değildi.”

“O kadar mı zırdeliydi?”

“Senin annen farkında olmaksızın ikimizi de lânetlemişti, evlât!”

“Bizi anca cehennem paklar,” dedi Kereste Müdürü.”

“Olacağı budur, evlât.”

“Sen benim babam olamazsın,” dedi tek gözlü adam. Epeyce yakışıklı birisin. Oysa ben o kadar çirkinim ki...” (2015: 338-339).

Yazarın birçok romanında Tepegöz figürü, karanlığın temsilcisi olarak kendine yer bulur. *Kuvayı Milliye'nin Hazinesi*'nde “Dev gibi bir dev orada tepiniyor. Devin her tarafı kemikten. Sadece alınının ortasındaki tek göz etti.” (2014: 278) ifadeleri Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyeye göndermedir. Yine bu romandaki Balık Gözlü Adam, Karaköy'ün muhtarı gibi figürler; Tepegöz'den başkası değildir. Bu romanlarda karanlık güçleri destekleyen herkes Tepegöz'dür.

3.1.4. Masallar

Halkın sözlü geleneğinin ürünü olan masallar, olağanüstü kişilerin başından geçen gerçek dışı olayların anlatıldığı metinlerdir. Bu metinler, Savaş'ın eserlerinde genellikle kahramanlara ad olmuş ve kahramanın adını taşıdığı masal parodileştirilmiştir. Söz gelimi Deli Güçük, *Kuvayı Milliye'nin Hazinesi*'ndeki kahramanlardan biridir. Kahraman ismini Deli Güçük masalından alır. (Boratav 1969:164-175) Masalda istediği zaman bir karış olabilen ve Mısır şehzadesinin en büyük yardımcısı olan Deli Güçük, her işi yoluna koymayı beceren kurnaz biridir. (Görücüler 2018: 234-235) Romanda da aynı özellikleri yansıtır:

“Deli Güçük akşam karanlığında Özlem'in peşindeydi. Özlem çalıştığı kreşten çıkmış, Hasan Baba Çarşısı'nın ilk iki katını şöyle bir dolaşmış, dönüş yolunda markete girip alışveriş yapmış ve evine doğru yürümeye koyulmuştu. Bütün bunlar olurken Deli Güçük hep genç kızın peşindeydi. Âdeta onun gölgesi gibiydi. Fakat Özlem bu durumdan artık sıkılmaya başlamıştı. Nereye gitsem ardımdan geliyor. Gündüzleri gözümü görünmüyor ama hava karardıktan sonra hep peşimde” (2014: 219).

Romandaki diğer bir masal kahramanı Benli Bahri'dir. (Boratav 1969:92-98) Masalda peri padişahının oğlu olan Benli Bahri, istediği şekle ve döneme dönebilir. Romanda da Benli Bahri çok eski çağlardan gelmiş bir kişi gibidir:

“Ebesiz Doğan iki elinin parmaklarıyla müze bahçesinin parmaklığını tekrar sımsıkı kavrayıp redingotlu adamın çehresine, onun sert ve haşin bakışlı gözlerine, onun İttihatçı tarzı bıyığına, onun başındaki Kuvayı Milliyeci kalpağına dikkatle ve hatta rikkatle baktı. Redingotlu adam eski zaman fotoğraflarından çıkıp fırlamış biri gibiydi” (2014: 99).

Diğer bir masal kahramanı Ütelek'tir. (Binyazar 2011: 109-115; Boratav 1969:210-217) Yazar, kahramanın ismini Ütelek masalından aldığı açıkça dile getirir:

“Adınız nedir?”

“Doğan.”

“Benim adım da Ütelek.”

“Ütelek mi?”

“Evet; Ütelek. Gerçek adım değil tabii ki. Bir lâkap. Siz Ütelek masalını bilir misiniz?”

“Yok. Bilmem.”

“Ben bu masalı çocukken çok severdim. Büyükanne hep bu masalı anlatırdım. Gel zaman git zaman aile içindeki adım Ütelek'e çıktı” (2014: 62).

Ütelek masalına isim olarak yapılan bu atfı dışında diğer masallar gibi ona başka bir anlam yükleyerek yeni bir bağlamda değerlendirip parodileştirdiği görülür.

Romandaki diğer masal kahramanları ise Hurşit ile Mahmihi'dir. (Sakaoğlu ve Duymaz 1969:91-135) Görüleceği üzere Metin Savaş'ın masal yönünden en münbit eseri *Kuvayı Milliye'nin Hazinesi*'dir. Yazarın hazine diye somutlaştırdığı şey, aslında milli ve manevi değerler olduğu için bu eserde masallara çok yer verilmesi normaldir. Masal kahramanları onun için tamamen hayal ürünü olan anlatıların figürü olmaktan öte, modern dünyanın bir bireyi gibi sunularak yeniden yaratım sürecine dahil olur.

3.1.5. Destanlar ve Destanlara Ait Unsurlar

Bir milleti derinden etkileyen hususların ele alındığı destanlar, kadim medeniyetlere sahip olan milletlerin sözlü ürünleridir. Bu ürünler milletlerin dimağlarında varlıklarını koruyarak nesilden nesile aktarılır. Metin Savaş'ın nerdeyse tüm romanlarında destanlara göndermeler vardır. *Kuvayı Milliye'nin Hazinesi*'ndeki "Oğuz Kağan'ın kurduğu gizli teşkilatın ille de somut bir teşkilatı vardır ya da yoktur. Teşkilattan kasıt ruhtur." (2017:24) sözleri *Oğuz Kağan Destanı*'na; "Türklüğün varlık kodlarını oluşturan mistik unsurlar güncellenerek devam eder. Bu itibarla Ergenekon ile Anadolu özdeşdir." (2017:24) sözleri *Ergenekon Destanı*'na göndermedir. Yazarın *Kıvılcım* romanında gençlerin Türk Ocağı'nın temellerini mezarlıkta atması, "Necip Türk ırkı mezarlıkta diriliyor." (2021: 17) sözleri yine destanlardaki yeniden dirilişe işaret ederken dolaylı olarak Ergenekon'u imler. Ateş, ocak, kıvılcım ifadeleri destanlardaki milli ruhun ifadesidir. Zemheri *Kuyusu*'ndaki şu ifadelerde yazarın Oğuz Kağan ve Hz. Peygamber arasında bağ kurduğu ve destanlara gönderme yaptığı görülür: "Büyük dedem Oğuz Kağan'ın güneşi kible edinerek Tanrı'ya secde ettiğini, bozkırda uzlete çekilerek Hazreti Muhammed gibi tefekküre daldığını destanlardan biliyoruz" (2011:314).

Savaş'ın romanlarında ismi çokça anılan ve *Kargalar Derneği*'nde parodileştirilen bir destan da *Köroğlu*'dur. Çöp Atlamaz Çöpten Çelebi, zenginden alıp fakire verdiği için Köroğlu misyonunu yüklenir. (2010: 103) Buldumcuk, kendini Çöp Atlamaz Çöpten Çelebi'nin Ayvaz'ı olarak görürken o öldüğünde Köroğlu olmanın hayalini kurar ve Pusarik'a Ayvazlık teklif eder.

"Çöpten Çelebimiz göçüp gittiğinde Köroğlu'nun mirası bana kalacak. Peh. Maddî mirastan söz etmiyorum. Balkanan Apartmanı falan umurunda değil. Bu miras başka miras. İşte o gün geldiğinde sen de benim Ayvaz'ım olacaksın" (2010:223).

Vatandaşlık Ofisi'nde sistemin insanları isyana teşvik etmesi ve Boşluktakiler diye bir grubun oluşması Bolu Beyi'ne isyan eden Köroğlu ve taifesinin distopik bir yansımasıdır (2019:22). Savaş'ın *Defne Ağacını Budamak* adlı eserinde dile getirdiği şu sözler, aslında onun eserlerinde eski anlatıları yeniden yaratma gayretinin bir ifadesidir:

"Mitolojik unsurları güncelleyerek çağdaş roman yazmak nasıl olmaktadır? Buradaki sorumuz 'nasıl yazılır' sorusu değildir; 'nasıl olmaktadır' sorusuna somut örnekler vermekle yetineceğiz. Türk destan kahramanı Köroğlu'nu temsili Bolu dağlarından alırsınız, çağımızın büyük şehri olarak İstanbul'a taşırsınız." (Savaş 2020: 61)

Bir destan motifi olan mağaraya dair göndermelerin ve *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin, masalların üslubunu anımsatarak onun pastişinin yapıldığı şu bölümlerde edebi dönüştürümün örneğidir:

"Yoluna devam et. Kuzeydoğu istikametinde yürü. Bir zaman sonra Kaz Dağları eteğinde bir mağara çıkacak. Mağaranın dibine in. Mağaranın dibine inince iki koç göreceksin. Koçlardan biri ak koç, diğeri kara koç. Ak koça binersen Akköy'e gidersin. Kara koça binersen Karaköy'e gidersen." (2014: 227)

Destanlar dışında *Orhun Kitabeleri*'nden yapılan alıntılar yeniden dönüşümün içinde değerlendirilebilir. "Türk milleti öldün! Türk milleti öleceksin! Çin'in yumuşak ipeğine aldandın. Gelinlik kızların cârîye, yiğit oğlanların köle olacak." (2011b: 16) alıntısı romanın çeşitli yerlerinde bir leit motiv olarak karşımıza çıkar. Alıntı metni hiç değiştirilmeden romanda kullanılırken okuyana mesaj verme kaygısı güdülür.

Savaş'ın romanlarında destanlar; mesaj verme kaygısının yanında geçmiş ile bugünü birleştirme, geçmişle bugünde yaşatma amacıyla yararlanılan önemli kaynaklardır.

3.1.6. Hayvanlar ve Bitkiler

Savaş'ın romanlarında en çok karşımıza çıkan hayvanlar baykuş ve tavşandır. Zaten baykuş, kitaplarının birine ad da olmuştur. Baykuş ve tavşan Tatar Türkleri için kutsal hayvanlardır. (Roux 2005: 140) Tatar kökenli bir aileden gelen Savaş, *Baykuşlar Geceleyin Öter*'de karanlıkta ortaya çıkan kişiler ile baykuş arasında ilişki kurar. Baykuş daha çok olumsuz şeyleri simgeler. Roman kahramanlarından birinin adının Tatar Adnan olması da tesadüf değildir. (2015: 509) *Kargalar Derneği*'nde "tavşan kılıklı yüreğimi açmaya da hazırım" (2010: 223) sözlerinde, *Çarşamba Karısı Cinayetleri*'nde "İhlamur ağacının gölgesi, zıplayan tavşanlar ve pencereden avluya bakıp duran küçük kız." (2018: 82) ifadelerinde olduğu gibi tavşan, leit motiv olarak sürekli tekrar eder. (2018:118,120) *Zemheri Kuyusu*'nda Fuat Çınaraltı'nın Kiraz adlı tavşanla ilişkisi yine hayvan olarak tavşanın kullanımına örnektir. (2011b: 92) Yazarın romanlarında tavşan sanki bilinçaltından ara sıra çıkan bir görüntü gibidir ve olumlu bir anlam taşır. "Vay zındık vay, bozkurt denen bir toteme mi tapıyorsun?" (2011: 363) ifadelerinde ise ironik bir gönderme vardır. Anlatıcı kurt totemine bakışı eleştirir. Yazarın genellikle toplumsal bilinçaltında yeri olan hayvanlara gönderme yaptığını söyleyebilir.

3.1.7. Sayılar

Zemheri Kuyusu'nda "Biz Dokuz Oğuzların torunlarıyız." (2011: 314), *Baykuşlar Geceleyin Öter*'de üç (2015:275) *Melengicin Gölgesi* romanındaki hayat ağacı dokuz dallıdır. Schimmell'a göre dokuz sayısı olumlu anlamları dışında acı çekmeyle de ilişkilidir. Hz. İsa günün dokuzuncu saatinde öldürülür. (2016: 156) Romanda Reha, ağacın altında işkence edilerek öldürülür. *Zemheri Kuyusu*'nda Hayrunnisâ Hisar (Savaş 2011b: 11), *Melengicin Gölgesinde*'de Çıplak Ayaklı Rengin, Mazlum Bey (Savaş 2008: 46) ; *Erlük*'te Suat Katran kırk yaşındadır. (Savaş 2012: 57) *Baykuşlar Geceleyin Öter*'de ise üç sayısına vurgu yapılır. (Savaş 2015: 275) Wolfgang Phillip'e göre bütün varlıklar, dalgada, radyasyonda ve yoğunlaştırmada ortaya çıktığı üzere üç kutuplu bir Ergriffenheit (duygu) içerir ve bizler de özsel olarak üç kutuplu olduğumuzdan, buna karşılık gelen üçlemelerde kendimizi rahat hissetmekteyiz. Bu nedenle üç şey iyi şey olarak görülür. Lao-tzu "Tao birliği oluşturur, birlik ikiliği, ikilik üçlüğü ve üçlük her şeyi oluşturur." der. (Schimmel 2017: 62-63). Bu romanda konu edilen Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyede Oğuzların Tepegöz'den kurtulmak için yedi kez başka yerlere göçme isteği, *Kuvayı Milliye'nin Hazinesi*'nde Ebesiz Doğan'ın "Bizim yedi ceddimiz gizli ajanmış." (Savaş 2014: 34) sözleri, *Melengicin Gölgesinde*'de yedi kule zindanlarından bahsedilmesi (Savaş 2008: 204), *Zemheri Kuyusu*'nda Deli Memet'in sürekli şeytan taifesini üç bölüğe ayırması ve onların yedi kat âlemi ifsat etmesi (Savaş 2011b: 33, 294, 382) sayılara yüklenen anlamlara bazı örneklerdir. Schimmel'a göre üç kapsayıcı bir sayıdır ve genellikle olumlu anlamlar ifade eder. (2016: 61) Yedi mükemmellik sayısı (2016: 129), kırk ise hazırlanma ve tamamlanma (2016: 236) anlamına gelir.

Savaş'ın romanlarının neredeyse hepsinde sayılar belli bir amaçla kullanılır. Sayıların mitolojik anlamlarının farkında olan yazar, romanlarında mitlere gönderme yapar. Böylece sayılar da romanlarda yeniden yaratımın sağlanmasında önemli bir misyon yüklenir.

4. Sonuç

İlk romanı *Efendi Dayının Kozalakları*'ni yayımladığı günden beri yazdığı eserlerle dikkat çeken Metin Savaş, halk hikâyesi, destan, masal ve memoratlar başta olmak üzere pek çok halk bilimi unsurundan yararlanır. Kültür aktarımı için bir araç olan romanların kültürün yaşatılması için de önemini ortaya koyar. Metin Savaş'ın romanlarında hayvanlar, bitkiler, cinler, destanlar ve destana ait unsurlar, oyunlar, inançlar gibi halk geleneğine ve kültürüne ait pek çok veri yer almaktadır. Yazar bunları çeşitli amaçlarla kullanmış ve özgün bir tarzı benimsemiştir. Özellikle mitoloji ve masalsı figürleri güncelleyerek roman kahramanı yapması, onların hikâyesi ile romanın kurgusu arasındaki ilişkiyi anlatması bakımından dikkate değerdir. Gelenekle bağ kurmanın, kendi değerlerinden beslenmenin bir metin için öneminin farkında olan yazar; halk kültürüne ait mitsel öğeleri güncelleyerek değerlendirir. Metin Savaş, ilk romanından son romanına kadar halk kültürü ürünlerinin (yazılı- sözlü, somut-soyut), motif ve imgelerini, dil ve üslup özelliklerini, metinlerarasılığın parodi, pastiş, kolaj, palimpsest, gibi unsurlarıyla yeniden yazma ve edebî dönüştürüm bağlamında başarı ile kullanmış, kadim metinleri modern bir tür olan romanda yeniden yapılandırılmış, geçmiş ve günümüz arasında köklü bağlar kurmuştur.

Kaynaklar

İncelenen Eserler

- Savaş, M. (2008). *Melengicin Gölgesinde*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2010). *Kargalar Derneği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2011a). *Yeşil Çeşme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2011b). *Zemheri Kuyusu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2012). *Erlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2013). *Efendi Dayının Kozalakları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2014). *Kuvayı Milliye'nin Hazinesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2015). *Baykuşlar Geceleyin Öter*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2016). *Dehşet Palas AVM*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2018). *Çarşamba Karısı Cinayetleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2019). *Vatandaşlık Ofisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2021). *Kıvılcım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
 Savaş, M. (2022). *Birlikteydik ve Yalnızdık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Faydalanılan Kaynaklar

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
 Artun, E. (2005). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Ata Yıldız, N. (2022). Ahmet Kutsi Tecer'in "Koçyiğit Köroğlu" İsimli Eserinde Edebî Dönüştürüm. *Prof. Dr. Kerime Üstünova Armağanı* içinde, İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Bayat, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Binyazar, A. (2011). *Halk Anlatıları*. İstanbul: Can Yayınları.
- Boratav, P. N. (1978). *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Boratav, P.N. (1969). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Gökalp-Alpaslan, G. (2007). *Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Görücüler, H. (2018). *Metin Savaş ve Romancılığı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktürk, Ş. (2007). *Mustafa Sepetçioğlu'nun Yaratılış ve Türeyiş Destanı'nda Yeniden Yazma ve Edebi Dönüştürüm (Metinlerarası İlişkiler)*. *Erdem* 49, 267-288.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sakaoğlu, S, Duymaz, A. (1996). *Hurşit ile Mahmihi Hikâyesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Savaş, M. (2017). Ergenekon'dan Teşkilat-ı Mahsusa'ya Değerlerin Değersizleştirilmesi Operasyonu. *İttihat Dergisi*, 4, 23-24.
- Savaş, M. (2020). *Defne Ağacını Budamak*. Ankara: Çolpan Kitap.
- Schimmel, A.(2017). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDEKİ TÜRKÇE KÖKENLİ HAYVAN
ADLARININ KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ İZLERİ¹

The Traces of Animal Names of Turkish Origin in The Stories of Dede Korkut in Kazakh

Tuğba GÖKBAYIR¹ ve Ercan ALKAYA²

¹Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ tgozbayir@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6563-9559>

²Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ, ealkaya16@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9618-5614>

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

22.03.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1457235

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut, Kazak
Türkçesi, hayvan adları

ÖZ

Türk yaşam biçiminde ve kültüründe hayvanların önemli bir yeri vardır. Dede Korkut hikâyelerinde de hayvan adlarının önemli bir yeri vardır. Örneğin, Türklerin hayatında atın yeri başka bir varlıkla karşılanamayacak kadar büyüktür. Bamsı Beyrek, zindandan çıkıncaya kadar onu bekleyen atı için *At demezem sana, kardaş derem, kardaşumdan yeg* diyerek atın Türklerin hayatındaki değerini belirtmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde pek çok hayvan motifi kullanılmaktadır. Bu hayvan adlarının simgelediği unsurlar, bazen bir dost, bazen bir silah arkadaşı, bazen de gücü temsil eden bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden, bu hikâyeler Türk dünyası için çok önemlidir. Eski Oğuz Türkçesinin önemli dil metinleri arasında yer alan bu hikâyeler, Türk dili, edebiyatı, kültürü ve felsefesini yansıtan önemli kaynaklar arasındadır. Eski Oğuz Türkçesinin özellikleri görülen bu destansı hikâyeler Kazak Türkçesiyle detaylı bir şekilde karşılaştırıldığında ortak yapıların varlığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, Dede Korkut hikâyelerindeki Türkçe kökenli hayvan adları tespit edilip bunların tarihi Türk lehçelerindeki durumu açıklanacaktır. Tespit edilen hayvan adlarının durumu, Kazak Türkçesinin söz varlığına nasıl yansıdığı, hangi anlamda kullanıldığı belirtilecektir. Bu doğrultuda, Dede Korkut hikâyelerindeki hayvan adlarının Kazak Türkçesindeki durumu ele alınacaktır.

Çalışmada ulaşılan bulgular, "Sonuç" bölümünde maddeler hâlinde belirtilerek söz konusu hayvan adlarının durumu gösterilmiştir.

ABSTRACT

Animals have an important place in Turkish lifestyle and culture. Animal names also have an important place in Dede Korkut stories. For example, the place of the horse in the life of the Turks is too great to be met by any other existence. Bamsı Beyrek states the value of the horse in the life of the Turks by saying, "*At demezem sana, kardaş derem, kardaşumdan yeg*", for the horse that awaits him until he comes out of the dungeon. Many animal motifs are used in Dede Korkut stories. The elements symbolized by these animal names sometimes appear as a friend, sometimes as a comrade in arms, and sometimes as a motif representing power. Therefore, these stories are very important for the Turkish world. These stories, which are among the important language texts of Old Oghuz Turkish, are among the important sources that reflect the Turkish language, literature, culture and philosophy. When these epic stories, which have the features of Old Oghuz Turkish, are compared in detail with Kazakh, common patterns attract attention. In this study, animal names of Turkish origin in Dede Korkut stories will be identified and their situation in historical Turkish dialects will be explained. The situation of the identified animal names, how they are reflected in the vocabulary of Kazakh and in which meaning they are used will be stated. In this direction, the situation of animal names in Dede Korkut stories in Kazakh will be discussed.

The findings obtained in the study are stated in the form of items in the "Results" section and the status of the animal names in question is shown.

Atf/Citation: Gökbayır, T. ve Alkaya, E. (2024). Dede Korkut Hikâyelerindeki Türkçe Kökenli Hayvan Adlarının Kazak Türkçesindeki İzleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1227-1241.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Tuğba GÖKBAYIR, tgozbayir@firat.edu.tr.

¹ Bu makale, Prof. Dr. Ercan Alkaya'nın danışmanlığında hazırlanan "Dede Korkut Hikâyelerindeki Söz Varlığının Kazak Türkçesinin Söz Varlığıyla Karşılaştırılması" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

İnsanların hayatında hayvanların önemli bir yeri vardır. Hayvan adları, söz varlığı bakımından bize ait olduğu dönemin kültürel yaşam biçimleri, coğrafyası, gelenek ve göreneklere hakkında bir ayna niteliği taşır. Bozkır hayatının temel geçim kaynağının hayvancılık olması, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmiştir. Bu yüzden Türkçede hayvanlarla ilgili birçok kelime bulunmaktadır. Bozkır hayatının geçim kaynağının hayvancılık olması, hayvanlardan pek çok ürün elde etmeye olanak sağlamıştır. Hayvanlardan elde edilen giyecek, yiyecek ve herhangi bir iş için gerekli her türlü nesne adı, Türk dilinin söz varlığında önemli bir yer tutar. Bu söz varlığı, Türk lehçelerinin tamamında tanıklanır.

Dede Korkut Kitabı, Türk dünyası için çok önemlidir. Coğrafi, edebî, tarihî ve kültürel unsurların ağırlıkta olduğu bu hikâyeler, İç Oğuz ve Dış Oğuz arasındaki çatışmaları anlatır. Türk toplumunun dünyaya bakış açısını yansıtan eğitici bir eser niteliğindedir. Fuat Köprülü'nün “*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar*” sözü, bunu desteklemektedir (Buran, 1987; Alkaya, Yalçın ve Şengül, 2008: 415; Yalçın, Şengül, 2004: 210). Mehmet Kaplan (1976: 55-69), “Dede Korkut hikâyelerinde hayvanların önemli bir yeri olduğunu belirterek hikâyelerin meydana getirildiği dönemde Türk sosyal ve ekonomik hayatı hayvanların rolü ile izah edilmektedir”, der.

Dresden ve Vatikan nüshası olmak üzere iki ana nüshası bulunan Dede Korkut kitabının yakın zamanda yeni yazmaları da bulunmuştur. Bunlar, Ankara, Günbed ve Bursa yazmalarıdır. Böylece yazmaların sayısı beşe yükselmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri, ilk kez Kilisli Muallim Rıfat tarafından 1916'da yayımlandıktan sonra Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin sonraki dönemin en önemli çalışmalarını ortaya koymuşlardır. Ahmet Bican Ercilasun, Semih Tezcan, Saadettin Özçelik, Selahattin Bekki, Sadettin Özçelik, M. S. Kaçalın, Osman Fikri Sertkaya gibi uzmanların çalışmalarına ek olarak çok sayıda makale, bildiri ve birçok yeni çalışma yapılmıştır.

DKK'nin “*Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*” adlı Dresden nüshası, ilk kez Dresden Kral Kütüphanesi'nde H. O. Fleischer tarafından bulunmuş ve bu eseri, F. Von Diez (1811-1815) tanıtip eser üzerinde çalışmalar yapmıştır. F. Von Diez, eseri kopyalayıp Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ne vermiştir. Ettore Rossi ise, 1950 yılında Vatikan Kütüphanesi'nde eseri bulmuş ve 1952 yılında Vatikan nüshasını yayımlayarak altı hikâyeden oluşan “*Hikâyet-i Oguz-nâme-i Kazan Beg ve Gayrı*” adlı çalışmayı tanıtmıştır (Alkaya, 2020: 154).

2018 yılında, Tahran'da Veli Muhammed Hoca tarafından bulunan “Türkistan”, “Günbed” ve “Türkmen Sahra” adı verilen eserin üçüncü nüshası² tespit edilmiştir (Alkaya, 2020: 154). Aslında Türkmen Sahra nüshası, üçüncü nüsha gibi kabul edilse de 2017 yılında Ankara Yazması, Kaçalın tarafından bulunmuştur. Ankara yazması, şekil ve dil yönünden Dresden ve Vatikan nüshalarıyla benzer özellikler taşır. Dresden ve Vatikan nüshalarında geçen mukaddime bu yazmada da bulunur. Yazmada sadece Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesininin başından yedi sayfalık bölüm yer alır. Yazmanın kalan kısmı ise kayıptır (Özçelik, 2021: 26). Türkmen Sahra nüshasının Azerbaycan Türkçesi ile yazıldığıyla ilgili belirli görüşler mevcuttur, bu dilin İran'ın saray dili olduğu, Safavîlerin son dönemleri XII. yüzyılın sonlarında yazıldığı düşünülmektedir. Eser, Dede Korkut'un dilini ve Eski Oğuz Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Metnin dilinin özellikle Tebriz ağzına dayandığı görülür (Azmun, 2019: 12, 14). Günbed yazmasının dili Güney Azerbaycan Türkçesi Tebriz ağzına dayanır. Yeni bir metnin dilinin dönem ve coğrafyası hakkında karar verilirken eski kelimelerden hareket edilmez. Çünkü böyle metinlerde kelimeler daima bulunabilir. Bu kelimeler, metnin dayandığı eski yazmanın dönem ve coğrafyası hakkında bilgi verir. Metnin dönem ve coğrafyası hakkında bilgi edinmek için belirleyici unsur, fonetik ve morfolojik özellikler³dir (Ercilasun, 2019: 12). Bu yazmanın sahibi, İran'ın Günbed şehrinde yaşayan Veli Muhammed Khojeh'tir ve yazma özel kütüphanesindedir (Özçelik, 2021: 27).

Yazmalara genellikle bulunduğu bölgenin yer adıyla ilgili adlar verilir. Bu yüzden “Günbed yazması” adıyla anılması uygun görülmüştür. Bu yazmanın en önemli özelliği, bağımsız bir Oğuzname olarak kahramanın sadece Kazan Bey olmasıdır (Özçelik, 2021: 7). 2017'de Ankara, 2019'da Günbed yazmasının bulunmasıyla Dede Korkut Oğuznamelerinin bilinen yazma sayısı artmıştır (Özçelik, 2021: 25). Yazmanın istinsah tarihi,

² Türkmen Sahra/Günbed/Türkistan nüshası olarak adlandırılan yeni yazma, bazı çalışmalarda Dede Korkut'un üçüncü nüshası, bazı çalışmalarda ise Ankara nüshasından sonra gelen dördüncü nüsha olarak verilir.

³ Günbed yazmasının Azerbaycan bölgesine ait olduğunu gösteren fonetik ve morfolojik özelliklere detaylı bilgi için bk. Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar. *Milli Folklor*. 123 (Güz), 5-22.

yazma üzerinde tespit edilen Senglah sözlüğünden hareketle 18. yüzyıl olarak tahmin edilmektedir (Özçelik, 2021: 27). Dede Korkut'un sadece Dresden ve Vatikan yazmalarını ele alan kişi, Günbed nüshasının diğerlerine benzemediğini düşünebilir. Aksine bütün Oğuznameler bir arada ele alınırsa yeni nüshanın bazı parçalarla benzeştiğini veya onlardan bazı parçaları çağrıştırdığı görülür (Ercilasun, 2019: 8).

Dördüncü nüsha ise, Bursa nüshasıdır. İncelenen üç sayfaya genel olarak bakıldığında cümleler ve dil özellikleri Dresden yazması ile benzerdir. Dresden ve Vatikan yazmalarının aynı dip yazmaya dayanması, bu yeni yazmanın da aynı koldan geldiğini düşündürmektedir. Yazmadaki eksiklik ve bazı yanlışlar Dresden yazması ile örtüşmektedir (Özçelik, 2022: 16-17). Bu yazma, "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Boyu" adlı hikayedeki Salur Kazan'ın ava gittikten sonra düşmanların Salur Kazan'ın evine baskın yapması ve annesi ve karısı Burla Hatun ile hizmetkârları kırk ince belli kızı ve oğlu Uruz'u tutsak edip götürdüğü ikinci hikâyeyi ele alır (Sertkaya ve Uzuntaş, 2023: 4). Yazmanın başında ilk sayfa eksiktir. Yazma 2a sayfasıyla başlar. Her sayfasında harekeli 13 satır bulunan 238 sayfalık metnin boyutu 18 x 28 cm, yazı büyüklüğü ise 11.3x 20.3 cm'dir. Bazı başlıklar kırmızı ile yazılmış, bazı satır sonlarına da kırmızı nokta koyulmuştur. Yazma, Bursalı antikacı İbrahim Koca tarafından 2018'de Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi'ne bağışlanmıştır. Dresden yazmasının harekeli nüshasıdır (DKK BY, 2022: 13).

Bu makalede, Dede Korkut hikâyelerinde yer alan Türkçe kökenli hayvan adlarının Kazak Türkçesindeki izleri tespit edilecektir. Bu kısımda hayvanlar sırasıyla *Uçan Canlılar*, *Kuşlar*, *Dört Ayaklı Canlılar* ve *Böcekler* ve *Diğer Hayvan Adları* olmak üzere 3 ana başlık altında incelenecektir. Tespit edilen hayvan adlarının Kazak Türkçesinin söz varlığına nasıl yansıdığı, anlamsal ve biçimsel koşutu karşılaştırmalı olarak verilecektir. Çalışmamızda, Sadettin Özçelik'in 2016'da Dresden nüshasını esas alarak hazırladığı Dede Korkut hikâyelerine ilişkin yayınındaki Türkçe kökenli hayvan adları tespit edilmiş ve bu hayvan adlarının Kazak Türkçesindeki izleri, tarihi lehçeler ve *Türkiye Türkçesi Güncel Sözlüğü*, *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğünden* yararlanılarak cümle örnekleriyle belirtilmiştir. Kelimelerin Kazak Türkçesindeki örnekleri için *Qazaq Tiliniñ Sözdigi* (Almatı 1999), 15 ciltlik *Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi* (Almatı 2011), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, *Türkiye Türkçesi Kazak Türkçesi Sözlüğü*, *Qazaq Tilinde Dialektologiyalık Sözdik* adlı sözlüklerden, *Qorqut Ata Kitabı* (Nur-Sultan 2019) ve internet sitesinden yararlanılmıştır.

2. İnceleme

2. 1. Uçan canlılar, kuşlar

2. 1. 1. alakan "alıcı, av kaçırmayan (kuş)"

Kuşuñ alakanını, kumaşuñ arusını, kızuñ gökçeğini tokuzlama çarğap çuħa hānlar hām Bayındıra pencik çıkardılar (D.62b-3).

Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü ve Güncel Türkçe Sözlük'te ele alınmamıştır. Dresden nüshasında iki yerde geçen bu kelime, M. Ergin (2004: 152) ve O. Şaik Gökyay (1973: 57) tarafından "kuşuñ ala kanını" şeklinde okunmuştur. Her ikisi de sözlük kısımlarında *ala* kelimesinin "ala, alaca, karışık renkli", *kan* kelimesini de "kan" olarak anlamlandırmışlardır. Ergin'in günümüz Türkçesine uyarladığı Dede Korkut Kitabı içinde ifade "Kuşun *alaca kanını*, kumaşın temizini, kızın güzelini..." (1969: 94) şeklinde geçer. Dolayısıyla "kuşun renkli kanını, ala kanlısını" gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. M. Tulum-M. M. Tulum ifadeyi *kuşuñ alakanı* olarak okuyup "kuşun alıcısı" olarak anlamlandırmışlardır (2016: 275, 274). M. Kaçalın *kuşuñ alakanı* (2017: 98) olarak okuyup karşılığını günümüz Türkçesiyle "kuşun alağanı (alıcısı) şeklinde vermiştir. S. Özçelik de *kuşun alakanı* diye okuyup günümüz Türkçesi karşılığını "kuşun avcısı" (2016a: 248, 680) şeklinde aktarmıştır. Özçelik ayrıca sözlük kısmında alakan için "alıcı, av kaçırmayan (kuş)" anlamını vermiştir (2016b: 788).

S. Tezcan alakan kelimesiyle ilgili notlarında alağan kelimesinin Karakalpak, Türkmen lehçelerindeki "yırtıcı, alıcı kuş" anlamlarından hareketle alakan olarak yazılan kelimenin alağan'ın bir yan biçimi olduğunu belirterek alıcı, avcı kuş anlamına geldiğini düşünmektedir (2018: 201-202).

Kaz. T. *alğır/añşı* "avcı kuş". *Qustıñ alğırın (añşısın), matanın jaqsısın, qızdıñ suluvin, toğızdan şapan-şekpennen handar hanı Bayındır hanğa besten bir üleş dayındadı* (QAK, 146). "Kuşun avcısını, kumaşın iyisini, kızın güzelini, dokuz tane kaftan cepkeninden hanlar hanı Bayındır Han'a beşer tane hazırladı."

2. 1. 2. bozac turgay "dişi turgay"

Salqum salqum tañ yelleri esdüginde, şaқallu bozac turgay sayraduқda (D.12b-5).

bozac turgay kelimesi, DLT. *torigā* “tarla kuşu, toygar” (DLT: 893), Çağ. *toygar* “zafer çağır kuşu” (ŞSL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *turgay* “serçe”, Tarama Sözlüğü’nde *turgay* “çayır kuşu, toygar” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *turgar* “toygar” anlam ve biçimlerini tanıklanır.

bozac torğay ‘boz, bozca, boza çalan torgay’. *boz torğay* ‘boz serçe’(Altay, 1981: 40, 42, 168). Kır. Tat. *boztorğay* ‘1. Serçe (kuş). 2. Çayır kuşu; toygar’ (Maşkaraoğlu, 2023: 232).

Kaz. T. *boztorğay* “çalı kuşu.”. *Qazaqstanda boztorğaydy 6 tuvysqa jatatın 13 türi bar* (QUE) (QÄTS, C. 3, 413). “Kazakistan’da çalı kuşunun 6 akrabaya yakın 13 türü var.”

2. 1. 3. karga kuzgun “karga kuzgun”

Ne yêrde karga kuzgun oynarisa anda isteyelüm, dedî (D.99b-3).

ET. *karga* “karga” (ETG: 278), DLT. *karga* “karga” (DLT: 686), Çağ. *karga* “karga” (GT), Kıp. *karga* “karga, kuzgun” (KTS: 128) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *karga* “karga” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *karga* “kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş” anlam ve biçimlerini tanıklanır.

Kaz. T. *qarğa-quzğın* “karga, kuzgun”. *Qarğa-quzğınğa jem boldı* (QTS, 381). “Karga kuzguna yem oldu.”

2. 1. 4. kaz “kaz”

Altun başlu ban êvlerin kâfirler çapdılar, kaza beşzer kıızı gelinini çakrışdurdılar (D.21a-6).

ET. *kaz, kâz* “kaz” (ETG: 279), DLT. *kâz* “kaz” (DLT: 696), Çağ. *kaz* “kaz, kuğu kuşu” (ŞSL), Kıp. *kaz* “kaz” (KTS: 134) olarak görülür. Tarama Sözlüğü’nde *kas* “kaz” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kaz* “perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş (Anser)” anlam ve biçimlerini tanıklanır.

Kaz. T. *qaz* “kaz”. *Su betindegi üyrek, qazdın qoñır üni toyğa arnalıp tartılğan dombranın küyindey kümbirledi* (M. Düzenov, Aqäje) (QÄTS, C. 8, 728). “Su üstündeki ördek ve kazın kulağa hoş gelen sesi, ziyafete ithaf edilen dombranın sesi gibi gümbürdedi.”

2. 1. 5. keklük “keklük”

Keklik-ler uçarlar; şovuk şovuk şular, çayırlar çemen-ler (D.97b-2).

ET. *käkâlik* “keklük” (ETG: 279), DLT. *keklik* “keklük” (DLT: 700), Çağ. *keklik* “keklük” (ŞSL), Kıp. *keklik* “keklük” (KTS: 136) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *keklik* “keklük” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *keklik* “sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş (Perdrix)” anlam ve biçimlerini tanıklanır.

Kaz. T. *keklik* “keklük”. *Älginde ğana qayşılasıp jürgen ala büyrek keklikter de tas-tastın arasına sinip joq boldı* (A. Jünisov, Ömir) (QÄTS, C. 7, 559). “Az önce ve ileri geri hareket eden alaca renkli böbrek keklükler de taşların arasına sinip yok oldu.”

2. 1. 6. kuğu “kuğu”

Bu konduğı yêrde kuğı kuşları turnalar (D.97-1).

ET. *kuğu* “kuğu” (ETG: 284), DLT. *kuğu* “kuğu” (DLT: 745), Çağ. *ku* “kaza benzer bir kuş” (ŞSL), Kıp. *kuğu* “kuğu kuşu” (KTS: 162) olarak görülür. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuğu* “perde ayaklılardan, yaban ve evcil türleri bulunan, çok uzun ve kıvrık boyunlu, geniş gagalı, geniş kanatlı bir su kuşu (cygnus olor)” anlam ve biçimlerini tanıklanır.

Kaz. T. *quv* “kuğu”. *Köriner kök jüzinde qaz ben quv* (Altınсарın) (QTS, 412). “Görünür gökyüzünde kaz ile kuğu.”

2. 1. 7. kuş “kuş”

Çünkü menüm elümden gögercin gibi kuş oldı (D.81b-9).

ET. *kuş/kuş* “kuş” (ETG: 284), DLT. *kuş* “kuş” (DLT: 750), Çağ. *kuş* “kuş” (ÇEL: 214), Kıp. *kuş* “kuş” (KTS: 165) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kuş* “kuş” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuş* “yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı” anlam ve biçimlerini tanıklanır.

Kaz. T. *qus* “kuş”. *Qus qanatimen uşıp, quyırğimen qonadı* (Maqal) (QTS, 428). “Kuş kanadıyla uçup kuyruğuyla konar.”

2.1.8. kuzgun “alacakarga”

Gördiler kim uçarda **kuzgun** kalmış (D.47b-2).

ET. *kuzgun/kuzgum* “kuzgun“ (ETG: 285), DLT. *kuzgun* “kuzgun” (DLT. 753), Çağ. *kuzgun* “kuzgun” (GN), Kıp. *kuzgun* “gagası ve kuyruğunun tüyü uzun ve çok siyah karga” (KTS: 166) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *guzgun* “kuzgun, yırtıcı bir kuş” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuzgun* “ötücü kuşlar takımının kargagiller familyasından, Kuzey Amerika’nın dağlık, fundalık yerlerinde bulunan, tüyleri siyah renkte olup mavi renkte parlayan bir tür kuş, karakarga (*Corvus corax*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *quzğın* “kuzgun; gaddar, acımasız, zalim”. **Quzğın qarğa** (QTS, 418). “Kuzgun karga.” *Olar mingen eşelondi jolşıbay faşıst quzğındarı bombaladı* (Jäkenov) (QTS, 418). “Onların bindiği tren, faşist kuzgunlar tarafından bombalandı.”

2.1.9. ördek “ördek”

Ördegin şakiyup alan, kaba ümge dıp dıp yöririken tartup üzen (D.96a-11).

DLT. *ördek* “ördek, ördeğe benzer su kuşları” (DLT. 789), Çağ. *ördek* “ördek” (LM), Kıp. *ördek* “ördek” (KTS: 211) olarak görülür. Güncel Türkçe Sözlük’te de *ördek* “perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu, badı, badık (*Anas*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *üyrek* “ördek”. **Üy üyregi eti, jumırtqası jäne jüni üşin ösiledi** (Avılşarvaş. Sözdigi) (QÄTS, C. 15, 33). “Ev ördeği, eti, yumurtası ve yünü için beslenilir.”

2.1.10. şunğur kuşu “sungur kuşu, doğan”

Ağ **şunğur kuşu** erkeginde bir köküm var (D.142a-12).

Çağ. *şunğur* “bir kuş türü, turna, sungur kuşu” (AL), Kıp. *şunğur* “şahin, doğan türünden bir kuş” (KTS: 243) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *şunğur* “doğan benzer bir çeşit avcı kuş”, Tarama Sözlüğü’nde *şunğur/şunğur/sunğur/suknur* “akdoğan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *şunğur* “doğan benzeyen, yırtıcı, avcı kuş” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *aqsunğar qus* “akdoğan, sungur kuşu”. **Aqsunğar qusta bir urpağım bar, ala üyrek, qara qazıydı uşırmaydı** (QAK, 283). “Sungur kuşu erkeginde bir köküm var, alaca renkli ördek, kara ördeğini uçurmaz.”

2.1.11. tavuk “tavuk”

Uçardan kaç **tavuk**, yöririden geyik tavşan (D.129b-4).

Çağ. *tavuk/tavug* “tavuk” (ÇFK), Kıp. *tavuk* “tavuk” (KTS: 266) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *tavuk/tavık* “tavuk”, Tarama Sözlüğü’nde *tavuk* “horoz” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *tavuk* “sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (*Gallus*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *tavıq* “tavuk”. **Tavıq jumırtqaladı** (QTS, 623). “Tavuk yumurtladı.” **Muni halıq tavıq soqırılığı dep ataydı** (T. Darqanbayev, Vitaminder) (QÄTS, C. 14, 44). “Bunu halk tavuk karası olarak adlandırır.”

2.1.12. turğay “serçegillerden güzel sesli bir kuş”

Salkum salkum tañ yelleri esdüginde, şakallu bozac turğay sayraduğda (D.12b-

Çağ. *turğay* “bir çeşit büyük çayır kuşu” (AL), Kıp. *turğay* “serçe gibi küçük kuş, tongar kuşu” (KTS: 284) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *turğay* “serçe”, Tarama Sözlüğü’nde *turğay* “çayır kuşu, toygat” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *turğay* “toygat” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *torğay* “serçe, serçe kuşu”. **Men janağı torğay siyaqtı dumım qurıp, därmensiz bolıp qalamın** (J. Ömirbekov, Tas Tüyin) (QÄTS, C. 14, 293). “Ben biraz önceki serçe gibi sesim kısılıp dermansız kalakalırım.”

2.1.13. turna “turna”

Bu konduğı yerde kuğı kuşları **turnalar** (D.97-1).

DLT. *turna* “turna” (DLT: 902), Çağ. *turna* “turna, turna kuşu” (ŞSL), Kıp. *turna/turna* “turna kuşu” (KTS: 284) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *turna/durna* “turna kuşu” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *turna* “turnagillerden, Avrupa ve Kuzey Afrika’da toplu olarak yaşayan, göçebe, iri bir kuş (*Grus grus*)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *turna* “turna”. **Turnaları tiravlap, qatar uşıp qaz keldi** (Aymangül) (QTS, 668). “Turnalar ses çıkarıp, sırayla uçu ve kazlar geldi.”

2.1.14. tülü kuş “tüylü kuş”

Türkistānuñ diregi, tülü kuşuñ yavrısı (D.104b-3).

ET. *tülüg* “tüylü” (ETG: 303), DLT. *tülüg* “renkli (at rengi)” (DLT: 909), Çağ. *tülük* “bazı kuşların tüy dökme vakti” (AL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *tülü* “un tüylü, güreşçi erkek deve; tüylü” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *tülü* “uzun tüylü, özel güreşlerde yararlanılan erkek deve” anlam ve biçimlerini tanımlanır. *tüylü* kelimesi, Güncel Türkçe Sözlük’te “yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı”; Derleme Sözlüğü’nde de “kuş; hindi” şeklinde geçmektedir. **Kaz. T.** *tükti qus* “tüylü kuş”. *Bir küni Ulaştıñ ulı, tükti qustıñ balapanı (tülegi)* (QAK, 69). “Bir gün Ulaş’ın oğlu, tüylü kuşun yavrusu.”

2. 2. Dört ayaklı canlılar

2. 2. 1. Vahşi ve yabani hayvanlar

2.2.1.1. geyik “geyik”

Eger begler geyik alsa, kulağı dilük olsa Begil savıncıdur, dëyü Begile gönderürleridi (D.121a-3).

ET. *käyik/kiyik* “geyik” (ETG: 279), DLT. *keyik* “yabani hayvan, avhayvanı, herhangi bir hayvanın vahşisi (geyik, kaban, dağ keçisi vb. hayvanlar)” (DLT: 708), Çağ. *keyik* “geyik” (LM), Kıp. *keyik* “geyik, ceylan; vahşi hayvan” (KTS: 142) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *geyik/kiyik* “memeli yabanî hayvan”, Tarama Sözlüğü’nde *geyik* “yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *geyik* “geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan (cervus elaphus)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *kiyik* “geyik”. *Oq tiyip bala kiyikke, anası onu qıymaydı. Kökiregin jarğan küyik te bükil dünyeyege sıymaydı* (QATS, C. 8, 42). “Ok degen yavru geyiğe, annesi ona kıyamaz. Göğsünü yaralayan derdi de bütün dünyaya sığmaz.”

2.2.1.2. kulan “yaban eşeği”

Kelez yerler çemenlerin kulan bilir (D.4b-3).

DLT. *kulan* “yabani eşek” (DLT. 746), Çağ. *kulan* “yaban eşeği” (LM), Kıp. *kulan* “yaban eşeği” (KTS: 162) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kulan/gulan* “iki üç yaşında dişi tay, kısarak; üç, dört yaşındaki dişi tay” anlamında tespit edilmiştir. Tietze, kelimeyi *kulan* ‘iki üç yaşında dişi tay; kısarak; vahşi at ve eşek yavrusu’ (TETTLd: 384) olarak ele alır.

Kaz. T. *qulan* “yabani at”. *Qulan jorıtpas, quladın uşpas dala* (QTS, 420). “Yabani atın gezmediği, tuyunun uçmadığı çöl.”

2.2.1.3. kurt “kurt, yırtıcı hayvan”

İssüz yerüñ kurdı gibi ulışdılar (D.108a-5).

ET. *kurt* “kurt, solucan” (ETG: 284), DLT. *kurt* “kurt (böcek); Oğuzlarda (yırtıcı) kurt” (DLT. 749), Çağ. *kurt* “kurt, börü; kurt, böcek, solucan” (ŞSL), Kıp. *kurt* “kurt, solucan; kurt, börü; yaşlı, kart” (KTS: 164) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kurt/gurt* “kurt; canavar” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kurt* “köpekçilerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (Canis lupus)” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Dede Korkut hikâyelerinde kelime kurt olarak geçer. Fakat bu kurt aslında börü kelimesini ifade etmektedir. Eski zamanlarda kurt kelimesinin ifade ettiği anlam “kurt ve böcek” idi. Zamanla börü kelimesi yerini kurt kelimesine bıraktı. Adı söylendiğinde karşısındaki insana korku, iğrenme gibi olumsuz duygular hissettiren sözler zamanla yumuşatılarak söylenir. Buna güzel adlandırma denilmektedir. DKK’de geçen kurt kelimesi, Kazak Türkçesinde de *qurt* olarak geçer. Herhangi bir ses değişikliğine uğramadan en eski şeklini korumaktadır.

Kaz. T. *qurt* “kurt”. *Qurtardıñ 95 mıñğa juvıq türi bar* (Qayımov) (QTS, 427). “Kurtların 95 bine yakın türü var.”

2.2.1.4. sığın “yaban geyiği”

Av avladı, kuş kuşladı, sığın yıkdı (65a-11).

ET. *sıgun/suğun* “sığın, (ala) geyik” (ETG: 293), DLT. *sıgun* “erkek geyik” (DLT. 818), Çağ. *sıgın* “büyük bir geyik türü” (ŞSL), Kıp. *sıgın* “geyik, yaban öküzü” (KTS: 234) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *sıgın* “bir çeşit geyik, karaca; evcilleşmemiş sığır”, Tarama Sözlüğü’nde *sıgın/sıgın geyik/sıgın geyiği* “yabani geyik

ve sığır” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *sığın* “alageyik” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *Suğın* “erkek geyik”. **Suğın** *buğınıñ buqası* (<https://massaget.kz/layfstayl/bilim/zharatylystanu/15127/>). “Erkek geyik maralın boğası.”

2.2.1.5. toğuz “domuz”

Küçücek toğuz şölenli, bir torba şaman döşekli (D.142b-5).

ET. *toğuz* “domuz” (ETG: 301), DLT. *toğuz* “domuz” (DLT: 892), Çağ. *toruz* “domuz” (ÇFK), Kıp. *tonğuz/tonğuz/toruz* “domuz” (KTS: 280) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *doğuz* “domuz”, Tarama Sözlüğü’nde *toğuz/doğuz* “domuz” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *domuz* “çift parmaklılardan, eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvan (Susacrofa domestica)” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *doğuz* “domuz”. **Doğuzdın** 3 türü, *al Qazaqstanda bir ğana tur tarmağı* (QÄTS, C. 4, 716). “Domuzun 3 türü, bunlar Kazakistan’da ise sadece bir grubu vardır.”

2.2.2. Evcil veya besi hayvanları

2.2.2.1. argun “hızlı, koşucu, soylu at”

Yetdügümde yel yetmezidi yedi argunum, Yeni Bayuruñ kurdına beñzeridi yigütlerüm (D.105b-10).

argun kelimesi, DLT. *arkun* “yabani aygırla ehli kısraktan doğan at, küheylan” (DLT: 556), Çağ. *argumağ* “Türkmen cinsi saf kan Arap atı; kuvvetli cins” (ŞSL), Kıp. *arğun* “yaban aygırı ile evcil kısraktan olan at” (KTS: 11) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde argın (< argun) “yorgun, zayıf, bitkin; beceriksiz; bir çeşit yabani armut”, Tarama Sözlüğü’nde argın/argun “yorgunluk, yorgun” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de argın “bitkin; zayıf; beceriksiz” anlam ve biçimlerini tanırlanır. Tietze, kelimeyi argun/arkın/arkun madde başı olarak verir. ‘yavaş, alçak sesle; dikkatlice’ anlamına gelir (TETTLA: 333). Clauson, kelimeyi akrun madde başı olarak ele alır (Clauson, 1972: 89-90). Ayrıca arkun arkun ikilemesi zarf görevinde kullanılmıştır (TETTLA: 333).

Kaz. T. *argımak* “Orta Asya’da yetiştirilen bir tür saf kan at, küheylan”. *Astımda argımaq at.* (QTS, 42). “Altımda küheylan at.”

2.2.2.2. ayğır “erkek at”

Otaqların düze dikti; atdan ayğır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu (D.149a-7).

ayğır kelimesi, ET. *adğır* “aygır” (ETG: 258), DLT. *aygır* “aygır” (DLT: 566), Çağ. *ayğır* “hergele süren hayvan, aygır” (ŞSL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde aygır “aygır, erkek at”, Tarama Sözlüğü’nde aygır/aykur “aygır” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de aygır “damızlık erkek at” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *ayğır* “damızlık erkek at, aygır”. *Adır-adır tavlardan, ayğır minip men keldim. Avızdığı boy bermey, sizdın üyge kez keldim* (S. Seyfullin, Şığ.) (QÄTS, 137). “Tepelerden, dağlardan, aygıra binip ben geldim. Gem bir işe yaramayıp, sizin eve tesadüfen geldim.”

Ayğırдан şıq- “Kısrağın aygır ile çiftleşmesi”. Ayğırдан şıqqan biye (QÄTS, 137). “Aygırla çiftleşen kısrak.”

2.2.2.3. beserek “damızlık erkek deve”

Altun aqça mı ister, qatar qatar beserek mi ister? (D.89a-8).

beserek kelimesi, Çağ. *bisrik* “kutlu deve” (ŞSL), Kıp. *besrek* “kızgın deve” (KTS: 28) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *beserek* “tüylü ve besili erkek deve, dişi boz deve ile erkek buhur devenin çiftleşmesinden doğan erkek deve, damızlık deve”, Tarama Sözlüğü’nde *besirek/beserek/biserek* “tüylü ve besili erkek deve” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *beserek* “iki hörgüçlü deve ile boz devenin melezi olan tüylü devenin erkeği” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *bäsire* “Kazaklarda oğlan çocuğı doğduğunda verilen deve yavrusu”. *Bes jasınan bäsire mingen atı şalquyrıq, şalıp-şalıp aladı. Köşken jurtta otrğan kempirge jetip baradı* (QÄTS, 176). “Beş yaşındayke bindiğı at Şalkuyruk, hızlı hızlı gitti. Göç nedeniyle terk edilen yerde oturan kocakarının yanına gitti.”

2.2.2.4. binit “binek hayvanı”

Tavla tavla şehbâz atlarum saña binit olsun (D.85a-13).

binit kelimesi, ET. *miñü* “binek hayvanı” (ETG: 287) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *binit* “binek atı”, Tarama Sözlüğü’nde *binit/binüt* “binecek hayvan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *binit* “binilecek taşıt veya hayvan” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. minis “binek, binit (at vb.)”. **Miniske tözimdi** (QTS, 473). “Binmeye dayanıklı (at).” **Qazaq julqısı miniske de, jumısqa da öte tözimdi** (QÄTS, C. 11, 445). “Kazak atı, bineğe de iş tutmaya da çok dayanıklıdır.”

2.2.2.5. boğa “boğa”

Küt küt boğa şolumağa başladı, ağı köpüklendi (D.93a-7).

boğa kelimesi, ET. *buğa* “boğa” (ETG: 270), DLT. *buka* “ineğin erkeği, boğa” (DLT: 599), Çağ. *boğa* “sığır aygırı, tosunun büyüğü” (ŞSL), Kıp. *boğa* “boğa, erkek tohumluk hayvan” (KTS: 33) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *buğa* “boğa”, Tarama Sözlüğü’nde *boğa* “öyle görünüyor ki, öyle anlaşılıyor ki” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *boğa* “damızlık erkek sığır” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. buqa “boğa”. *Bayındır hannıñ bir buqası, tağı bir buvrası bar edi. Ol buqa qattı tasqa müyizin ursa unday ügitetin edi* (QAK, 52). “Bayındır Han’ın bir boğası ve bir devesi vardı. O boğa sert taşa boynuzunu vursa un gibi öğülürdü.”

2.2.2.6. buğra/buğur “erkek deve”

Yola girende kara buğur görkli. Sevgili kardaş görkli (D.5b-1).

Otaqların düze dikti; atdan aygır, deveden **buğra**, koyundan koç kırdurdu (D.149a-7).

buğra kelimesi, ET. *buğra* “erkek deve” (ETG: 270), DLT. *buğra* “erkek deve” (DLT: 599), Çağ. *buğra* “erkek deve”, buğur “buhur deve” (ŞSL), Kıp. *buğra* “büyük” hörgüçlü erkek deve (KTS: 36) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *buğur* “damızlık deve; burulmuş erkek deve; deve yavrusu”, Tarama Sözlüğü’nde *buğra* “erkek deve, puğur” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *buğra* “erkek deve, iki hörgüçlü deve, buğur” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Clauson, kelimeyi *buğra* ‘erkek deve’ olarak ele alır (Clauson, 1972: 318). Tietze de *buğur/bohur/puhur* madde başını kullanır (TETTLA: 665).

Kaz. T. buvra “buğra, erkek deve”. *Derse han jubayınıñ sözimen ülken toy jasadı, bata suradı. Attan aygır, tüyeden buvra, qoydan qoşqar soyğızdı. İş oğız ben sırt oğız bekterin janına jinadı* (QAK, 51). “Dirse Han eşinin sözü ile büyük toy yaptı, dua etti. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi. İç Oğuz ile Dış Oğuz beylerini yanına topladı.”

2.2.2.7. buzağı “buzağı, sütten kesilmemiş sığır”

Boğa boğa dedükleri kara inek buzağusı degül midür? (D.92b-10).

ET. *buzağı/püzäğü* “buzağı” (ETG: 271), DLT. *buzagu* “buzağı” (DLT: 605), Çağ. *buzağı* “sığır yavrusu, dana ve buzağı” (GT), Kıp. *buzağı* “buzağı, dana” (KTS: 39) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *buzav* “buzağı”, Tarama Sözlüğü’nde *buzağı* “inek ve benzeri hayvanların yavrusu” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *buzağı* “yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. buzav “buzağı”. *Äyel baylavlı buzavlardı bosatıp, bas jibin türdi, kögendegi qoylardı ağıttı* (F. Mustafin, Davıl) (QTäS, C.3, 639). “Kadın bağlı buzağıları serbest bırakıp başındaki ipini kıvırdı ve çözdü, koyunları da çayırdan dışarı çıkardı.”

2.2.2.8. deve “deve”

Otaqların düze dikti; atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu (D.149a-7).

ET. *täwä/täbä* “deve” (ETG: 299), DLT. *deve* “Oğuzlarda deve” (DLT: 631), Çağ. *tëve* “deve” (GT), *tewe* “deve” (DLT: 873), Kıp. *deve* “deve” (KTS: 60) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *deve* “deve” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *deve* “geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. tüye “deve”. *Jük artatın tüyeñ bar* (Seyfullin) (QTS, 659). “Yük taşıyan bir deven var.”

2.2.2.9. erkek “teke, erkek keçi”

Çoban erkece kaçadı, ilerü vardı (D.109b-1).

DLT. *erkeç* “erkeç” erkeği (DLT: 642), Çağ. *erkeç* “keçi yavrusu, teke, üç dört yaşındaki keçi yavrusu” (ŞSL), Kıp. *erkeç* “erkek keçi, teke” (KTS: 75) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *erkeç* “üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi; keçi sürüsünün başından giden iri ve güzel yapılı, erkek keçi; iki, üç veya dört

yaşlarında erkek keçi”, Tarama Sözlüğü’nde *erkeç/irkeç* “üç yaşını bitiren erkek keçi” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *erkeç* “iğdiş edilmiş, üç yaşından büyük erkek keçi” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *erkeş* “keçi”. *Erkeş eti yem bolar, eşki eti jel bolar* (Maqal) (QÄTS, C. 5, 349). “Teke eti yem olur, keçi eti yel olur.” *Türki halıqtarının avız ädebiyetinde qozını körpeş jäne erkeş dep atav kezdesedi* (Qaz. Ädeb.) (QÄTS, C. 5, 349). “Türk halklarının sözlü edebiyatında kuzuya körpeş ve erkeş diye adlandırma yapılır.”

2.2.2.10. inek “inek”

Boğa boğa dedükleri kara inek buzağusı degül midür? (D.92b-10).

ET. *ınak* “inek” (ETG: 275), DLT. *ingek* “inek; Oğuzcada kaplumbağanın dişisi” (DLT: 666), Çağ. *inek* “inek, sığırın dişisi; süt ninesi” (ŞSL), Kıp. *inek* “inek” (KTS: 112) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *ıynek* “inek” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *inek* “dişi sığır” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Türkçe Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğünde inek kelimesi madde başı olarak ele alınmıştır. *inek* < *i, ~ i, ‘dişilik’ + (e)k. Orta Türkçedeki *ingek* ‘kaplumbağanın dişisi’; *ingen* ~ *ingan* ‘dişi deve’ olarak belirtilir (Gülensoy, 2007: 427).

Kaz. T. *inek* “inek”.

2.2.2.11. kazılık “savaş atı”

Qazaqucda kazılık at bundan geçdi (D.71b-8).

DLT. *kazı* “insan karnının boğumları; atın karnının semizliği” (DLT: 696) olarak görülür.

Kaz. T. *qazılıq* “at etinin sucuk yapmaya elverişli kısmı”; *Qazılı* at “semiz, besili (at)” (QTS, 357).

2.2.2.12. kısrak “dişi at”

And içmişem kısrır kısrığa bindüğüm yok (D.58b-3).

DLT. *kısrak* “kısrak” (DLT: 715), Kıp. *kısrak* “kısrak” (KTS: 146) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *gısrak* “dişi at, kısrak” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kısrak* “dişi at” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qısrıraq* “kısrak”. *Qısrıraqtıñ üyiri*⁴ (QTS, 441). “Kısrığın sürüsü.” *Osıdan eki jil burın Äbilqayır hannıñ oñtüstikke aydamay alıp qalğan qısrıraqtıñ üyirlerin bağıp jatqan qosqa ayaldağan* (I. Esenberlin, Almas) (QÄTS, C. 10, 637). “Bundan iki yıl önce Ebulhayır Han’ın güneye doğru güttüğü sürülerini kampa götürdü.”

2.2.2.13. koç “koç, erkek koyun”

Otaqların düze dikti; atdan ayğır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu (D.149a-7).

UT. *koç/koçkar* “koç” (EUTS: 179), DLT. *koç/koçnar* “koç” (DLT: 724), Çağ. *koç* “koç, erkek koyun, koyun aygırı” (ÇFK), Kıp. *koç/koçkar* “koç” (KTS: 152) olarak görülür. Güncel Türkçe Sözlük’te de *koç* “damızlık erkek koyun” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qoşqar* “koç”. *Asıl tuqımdı qoşqarlar* (QTS, 412). “Asil doğumlu koçlar.”

2.2.2.14. köşek “deve yavrusu”

Devece böyümiş-sin, köşekçe aqluñ yok (D.64b-10).

Çağ. *küşek* “bir senelik deve yavrusu” (ŞSL), Kıp. *küşek* “bir yaşındaki deve, deve yavrusu” (KTS: 160) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *küşek* “deve yavrusu; torun”, Tarama Sözlüğü’nde *küşek/küşek* “deve yavrusu” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *küşek* “bir yaşına kadar olan deve yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *küşek* “deve”. *Tüye qartaysa, köşegine eredi* (Maqal) (QÄTS, C. 8, 390). “Deve yaşlanırsa kendi yoluna gider.”

2.2.2.15. kuluncuğ “tay, at yavrusu”

Kuluncuğı kişneyüp bile geçdi (D.71b-8).

ET. *kulun* “tay, kulun” (ETG: 284), DLT. *kulun* “kulun, tay” (DLT: 746), Çağ. *kulun* “doğumdan bir yaşa kadar olan tay” (ML), Kıp. *kuluncağ* “küçük tay, taycık” (KTS: 162) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde

⁴ üyir: at sürüsü, yılka.

kulun “at ve eşek yavrusu; 2-3 yaşında kısarak; kurt ya da köpek yavrusu; yeni doğmuş at yavrusu, tay”, Tarama Sözlüğü’nde *kulun* “tay” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kulun* “altı aylığa kadar olan at veya eşek yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qulnşaq* “tay, at yavrusu”. *qulm* “atın altı aya kadar olan yavrusu, tay, kulun” *Qulnşaqtuñ tisi bir jumanıñ işinde bürtiyedi, kelesi jumada qasqa tisi jaradı* (B. Qiynayatılı, Tisine Qarap.) (QÄTS, C. 10, 320). “Tayın dişi bir haftanın içinde ateşlenir, bir sonraki hafta hafta lekeli dişi yarar.”

2.2.2.16. *kuzu* “kuzu”

Gecedem bir kuzu bişürüpdürürem. Gel, bu ağac dibinde enelüm, yeyelüm, dedi (D.26b-11).

ET. *kozi* “kuzu” (ETG: 282), DLT. *kozi* “kuzu” (DLT. 733), Çağ. *kuzu* “kuzu” (ÇFK), Kıp. *kuzu* “kuzu” (KTS: 166) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *kuzu/kuzu* “kuzu; mangal” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *kuzu* “koyun yavrusu” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *qozi* “kuzu; bebek, çocuk”. *Qozi baqtı* (QTS, 399). “Kuzu güttü.”

2.2.2.17. *māye* “dişi deve”

Ner midür, māya midur, anı bilsem (D.107b-9).

Derleme Sözlüğü’nde *maya* “dişi; genel olarak damızlık dişi hayvan; dişi katır; dişi at; dişi eşek; buhur deveyle adı devenin birleşmesinden doğan uzun tüylü dişi deve; 4-5 yaşındaki deve; yük devesi”, Tarama Sözlüğü’nde *maya* “dişi deve” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *maya* “damızlık dişi hayvan; dişi deve” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *maya* “tek hörgüçlü, tüyleri kısa, cins dişi deve, maya”. *Bul künderi jıprılağan mayadan ölkeniñ beti-jüzi körinbeydi* (K. Orazalin, Abay.) (QÄTS, C. 11, 113). “Bu günlerde çoğalmış dişi develerden ülkenin ucu bucağı görünmez oldu.”

2.2.2.18. *ögeç* “iki yaşında koyun”

Altmış ögeç derisinden kürk eylese tobuqlarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah etse (D..32b-12).

Kıp. *ökeç* “üç yaşındaki koyun” (KTS: 209) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *öveç/ögeç/öğec* “bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç; enenmiş erkek koyun ya da keçi; sürünün önünde giden ve sürüyü yöneten koyun ya da keçi; damızlık keçi; bir, iki ve üç yaşında enenmiş erkek keçi; üç yaşında erkek davar; bir yaşlı davar”, Tarama Sözlüğü’nde *öveç/öğec* “iki, üç yaşlarında erkek koyun ve keçi” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *öveç* “iki üç yaşındaki erkek koyun” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

ög ‘orta yaşı geçmiş hayvan (DLT: 784) büyümüş hayvan, dört yaşını geçmiş ata dahi denir’ (Kaçalın, 2017: 728). Clauson, ‘iki üç yaşlarında erkek koyun ve keçi’ (Clauson, 1972: 99).

Kaz. T. *öveç* “iki yaşında koyun”.

2.2.2.19. *şışlık* “iki yaşında koyun”

Senünge içinde şışli[glüñ] varisa degil maña! (D.18a-6).

UT. *sağlıq* “sağmal, sağılan hayvan” (EUTS: 193), DLT. *saglık* “sağmal koyun” (DLT: 799), Kıp. *saglık* “sağlıklı koyun ve keçi”, *sağmal* “sağmak için ayrılan koyun”, *sağmalı* “sağlıklı koyun ve keçi” (KTS: 222, 223) olarak görülür.

Çağ. *şışek* “şışkin, şişmiş olan; bir tür koyun, iki yaşındaki kuzu” (ŞSL), Kıp. *şışek* “iki veya üç yaşındaki dişi koyun” (KTS: 254), Derleme Sözlüğü’nde *şışlık* “davar satıcısının, alıcıya parasız verdiği koyun” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *şışek* “iki yaşındaki koyun; kuzulama dönemine girmiş veya doğurmuş koyun” ve *şışlık* “şiş olmaya elverişli: şişlik et” şeklinde geçmektedir.

Kaz. T. *savlıq* “üç yaşını aşmış kuzulu koyun”. *Savlıqtardıñ qozıları aman* (Tesov) (QTS, 560). “Koyunların kuzuları iyi/sağlıklı.”

isek “iki yaşında iğdiş edilmiş koç; iki yaşına gelmiş pişirilen erkek koyun”. *Mändibay jıyırma isekti tañdap aldı da, Sarsenniñ aldına saldı* (J. Täşenov, Alğaşqı) (QÄTS, C. 15, 732). “Mendibay, yirmi koçu seçip alarak Sersen’in önüne bıraktı.”

2.2.2.20. *tay* “at yavrusu”

Taylar başan ü[nü]k tamarın dilüben kanın şoran (D.94a-2).

ET. *tay* “özal ad” (ETG: 298), DLT. *tay* “tay” (DLT: 864), Çağ. *tay* “tat yavrusu, bir veya iki yaşındaki at yavrusu” (ML), Kıp. *tay* “at yavrusu” (KTS: 266) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *tay* “at veya eşek yükü;

ağırlık; 1-3 yaş arasındaki at yavrusu; eş; yoldaş; akran; tay, atın yavrusu”, Tarama Sözlüğü’nde *tay* “hayvan yükünün bir dengi; denk, eş, misil” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *tay* “üç yaşına kadar olan at yavrusu” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *tay* “tay, at yavrusu”. *Arda emgen taylar da bolatın* (QÄTS, c. 13, 617). “Zaten emen taylar da vardı.” *Tay kıımız, qunan⁵ kıımız, dönen⁶ kıımız* (QÄTS, c. 13, 617). “Tay kıımız, aygır kıımız, kuzu kıımız.”

2.2.2.21. toklı “bir yaşında erkek koyun”

Semüz kıoyun, aruık toklı (D.26a-9).

DLT. *toklu* “altı aylık kuzu” (DLT: 889), Kıp. *toklı/toklu* “bir yaşındaki erkek koyun, kuzu” (KTS: 279) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *toklu/toğlu* “altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu; iki yaşında kuzu; erkek koyun; toklu, küçükbaş hayvan”, Tarama Sözlüğü’nde *toklu/tohlu* “bir yaşında erkek koyun” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *toklu* “bir yıllık kuzu” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *toqtı* “toklu, bir yaşında koyun”. *Qoşaqannan qozi, qozıdan marqa⁷, marqadan bağlan, bağlanan kepe⁸, kepeden toqtı bolıp jetiledi* (Qıdırbekülü) (QTS, 639). “Kuzucuktan kuzu, kuzudan kaçık, kaçıktan semiz kuzu, semiz kuzudan kuzu, kuzudan koyun olarak yetişir.”

2.2.2.22. torum “deve yavrusu”

Kıaytabanda [kıızıl deve] torumundan döner mi olur? (D.100a-12).

DLT. *torum* “sütten kesilmiş ve annesi hamile olan deve yavrusu” (DLT: 894), Çağ. *torum* “iki yaşında deve yavrusu” (ŞSL) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *torum* “deve yavrusu”, Tarama Sözlüğü’nde *torum* “deve yavrusu, genç deve” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *torum* “deve yavrusu” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *torım* “tek hörgüçlü deve yavrusu; toklu”. *Sarañğa mal bitse, soyarğa torım tappas* (“Ana Tili”) (QTS, 644). “Pinti mal sahibi olursa, kesecek deve yavrusu bile bulamaz.”

2.2.2.23. yund “kısrak”

Gördi kim ilkıcı kâfirler yund güderler (D. 133b-5).

DLT. *yund* “at” (DLT: 989), Çağ. *yunt* “yabani kısrak” (ŞSL), Kıp. *yunt* “at, otlakta otlayan atların tümü” (KTS: 330) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *yund/yunt* biçimiyle “at, beygir; damızlık eşek”, Tarama Sözlüğü’nde *yunt* “kısrak” anlamlarında tespit edilmiştir.

Kaz. T. *junt* “eskimiş söz; yılkı, at”. *Juntay bop semirdi* (QTS, 243). “Yılkı gibi çok semirdi.”

2.3. Böcekler ve diğer hayvan adları

2.3.1. binit “binek hayvanı”

Tavla tavla şebbâz atlarım saña binit olsun (D.85a-13).

binit kelimesi, ET. *miñü* “binek hayvanı” (ETG: 287) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *binit* “binek atı”, Tarama Sözlüğü’nde *binit/binüt* “binecek hayvan” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *binit* “binilecek taşıt veya hayvan” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *minis* “binek, binit (at vb.)”. *Miniske tözimdi* (QTS, 473). “Binmeye dayanıklı (at).” *Qazaq jılqısı miniske de, jumısqa da öte tözimdi* (QÄTS, C. 11, 445). “Kazak atı, binmeye de iş tutmaya da çok dayanıklıdır.”

2.3.2. bit “bit”

Bu başları ve cânvarları gördi başında olan bit ayağına derildi (D.88b-11).

bit kelimesi, UT. *bit* “bit” (EUTS, 45), DLT. *bit* “bit” (DLT: 590), Çağ. *bit* “bit” (ÇFK), Kıp. *bit* “bit” (KTS: 33) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *bit/pit* “böcek, bit” anlamında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *bit* “böcek, bit” anlam ve biçimlerini tanırlanır.

Kaz. T. *bit* “bit, pire”. *Bittij janıvarlardıñ tügine nemesse adamnuñ kıyımına, şaşına jabısқан jumırtqasınan (sirkesinen) dernäsıl şığıp, ol 3 ret tülep, eresek bitke aynaladı* (QUÄ) (QÄTS, C.3, 374). “Bit, hayvanların

⁵ Üç yaşına giren erkek at (QaTS, 335).

⁶ Dört yaşındaki aygır (QaTS, 129).

⁷ Erken doğmuş kuzu, kaçık (QaTS, 369).

⁸ Erken doğmuş kuzu; tezek (QaTS, 230).

tüylerine veya insanların giyimine, saçına yapışan yumurtasıyla (sirkesiyle) larva çıkıp o 3 kez tüy atarak yetişkin bir bite dönüşür.”

2.3.3. boğaz “boyun; gebe hayvan”

And içeyim bu kez, boğaz kısraka bindüğüm yok (D.58b-13).

boğaz kelimesi, ET. *boğaz/boğuz* “boğaz; mide” (ETG: 269; OTG: 297), DLT. *boguz* “boğaz” (DLT: 593), Çağ. *boğaz* “boğaz” (SD), Kıp. *boğaz* “boğaz” (KTS: 34) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *boğaz/boğuz* “gebe inek, manda, gebe hayvan”, Tarama Sözlüğü’nde *boğuz* “boğaz” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *boğaz* “boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *buwaz* “gebe hayvan; gebe kadın”. *Sapırılğan dürmekke ere almadım, Astımda jalğız biye, ol da buwaz* (QÄTS, C. 1, 591). “Birbirine girmiş kalabalığa eşlik edemedim. Altımda bir kısrağ var, o da gebe.” *Söytip, Bozmunay balağa zar bolıp jılap jürgende, qatım buwaz bolıp, bir ul tabadı* (QÄTS, C. 3, 592). “Böylece, Bozmunay, çocuk hasretiyle kavrularak ağlayıp üzülürken eşi hamile kalıp bir oğlan sahibi olur”.

2.3.4. bögelek “eşek sineği, sığır sineği”

Dede Korkud: Hay oğul Karçar, ademe üşer, bögelek gibi buşaldur, ol bir yavuz cānvardur (D.45b-13).

bögelek kelimesi, Derleme Sözlüğü’nde *bögelek* “sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği”, Tarama Sözlüğü’nde *bögelek/büvelek* “sığır sineği, eğrice” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *bögelek* “büve” anlam ve biçimlerini tanımlanır. Tietze, *bögelek/büvelek* ‘at sineği’ kelimesinin kökünü ET. bö ‘korkunç böcek’ ve ET. *büke/böke* (Clauson, 1972: 324) ‘büyük yılan, ejderha’ kelimelerine bağlıyor (TETTLA: 649).

Kaz. T. *bögelek* “daha çok beygirleri ısırarak bir cins sinek, büvelek, büve “. *Jılqını bögelek⁹ azdırar* (Maqal) (QTS, 120). “Atı büve azdırır (atasözü).”

2.3.5. büre/püre “pire”

Dede, ya kanı menüm bürelerüm? (D.45b-12).

Püreler Deli Karçara üşdiler (D.46a-3).

DLT. *bürge* “pire” (DLT: 607), Çağ. *bürge* “pire” (ŞSL), Kıp. *büre* “bit, pire” (KTS: 40) olarak görülür. *bürge* kelimesindeki olan -ge, eski bir çekim ekidir. Kırg., Kaz. ve Özb. *bürge*; Osm. *pire*, Türkm. *büre*. Düzensiz şekilleri de görülmektedir: Kır. Kum. *bürçe*, Nog. *bürşe* vb. (Clauson, 1972: 362). Derleme Sözlüğü’nde *büre/püre* “pire”, Tarama Sözlüğü’nde *büre/püre* “pire” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *pire* “pireler takımından, insanın ve bazı hayvanların kanını emerek yaşayan, iyi sıçradığı için kolay yakalanamayan, küçük, asalak böcek (pulex)” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *bürge* “pire”. *Bürge bastı, bürge taladı* (QTS, 123). “Pire bastı, pire saldırdı.” *Bürgeniñ basında eki közi* (keybir türlerinde körüv organı müldem joq), *soruvğa beyimdelgen avzı bar, artqı jup ayağı sekiruvge beyimdelgen* (QUÄ) (QÄTS, C.4, 56). “Pirenin başında iki gözü (bazı türlerinde görme organı tamamen yok), emmeye uyumlu bir ağız var, arka çift ayağı sıçramaya uyumludur.”

Bürge “pire”. *Bürge bastı* (QTS, 123). “Pire bastı.” *Bürge taladı* (QTS, 123). “Pire daladı/ısırdı.”

2.3.6. ilkı “at sürüsü”

İlkısına geldi bir at bulurısam tutayım bineyim, dedi (D.51b-2).

ET. *yılku/yilk* “yılkı, davar; hayvanlar dünyası, (cins) at” (ETG: 311), DLT. *yılku* “büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar” (DLT: 972), Çağ. *yılku* “hayvan, hayvan sürüsü; başı boş gezen at” (ŞSL), Kıp. *yılku* “sürü, (at) sürüsü” (KTS: 321) olarak görülür. Derleme Sözlüğü’nde *ılku/yılku* “at sürüsü; koyun sürüsü; keçi sürüsü; keçi; koyun; damızlık kısrağ”, Tarama Sözlüğü’nde *ılku/ilku/yılku* “at sürüsü” anlamlarında tespit edilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’te de *yılku* “at, eşek gibi tek tırnaklı hayvan sürüsü” anlam ve biçimlerini tanımlanır.

Kaz. T. *jılqı* “at”. *Allağa şükirşilik etti. Jolğa tüsti, jürip otırap kâpirdiñ jılqısına keldi.* «Bir at tapsam, ustap alıp, mineyin» dedi. *Qaradı.* (QAK, 126). “Allaha şükretti. Yola çıktı, yürürken kâfirin at sürüsüne denk geldi. Bir at bulsam, tutup bineyim, dedi. Baktı.”

⁹ bögelek: Daha çok beygirleri ısırarak bir cins sinek, büvelek, büve (KaTS, 97).

3. Sonuç

Dede Korkut hikâyelerindeki hayvan adlarının tespit edilmesi ve Kazak Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak yapılan taramalar sonucunda, Dede Korkut hikâyelerindeki hayvan adlarının sayısının Kazak Türkçesinde azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın sebebi, araştırmaya esas olarak alınan kelimelerin Türkçe kökenli olması ve Kazak Türkçesinde yer alıp almamasıdır. İnceleme sonucunda ise Dede Korkut hikâyelerindeki Türkçe kökenli toplam 50 hayvan adı tespit edilmiştir. Bu hayvan adları, *Uçan Canlılar, Kuşlar; Dört Ayaklı Canlılar ve Böcekler ve Diğer Hayvan Adları* olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bu hayvan adlarından 14'ünü *Uçan Canlılar, Kuşlar*; 5'i *Vahşi ve Yabanî Hayvanlar*; 23'ünü *Evcil/Besi Hayvanları*; 6'sını ise *Böcekler ve Diğer Hayvan Adları* oluşturmaktadır.

Uçan Canlılar, Kuşlar başlığı altında *alağan* “alıcı, av kaçırmayan (kuş)”, *bozac turgay* “dişi turgay”, *qarga kuzgun* “karga kuzgun”, *kaz* “kaz”, *keklik* “keklik”, *kuğı* “kuğu”, *kuş* “kuş”, *kuzgun* “alacakarga”, *ördek* “ördek”, *şunkur kuşu* “sungur kuşu, doğan”, *tavuk* “tavuk”, *turgay* “serçegillerden güzel sesli bir kuş”, *turna* “turna” ve *tülü kuş* “tüylü kuş” kelimeleri tespit edilmiştir.

Dört Ayaklı Canlılar ana başlığı iki alt başlığa ayrılmaktadır. 1. *Vahşi ve Yabanî Hayvanlar*: *geyik* “geyik”, *kulan* “yaban eşiği”, *kurt* “kurt, yırtıcı hayvan”, *şıgın* “yaban geyiği” ve *toñuz* “domuz”; 2. *Evcil/Besi Hayvanları*: *arğun* “hızlı, koşucu, soylu at”, *aygır* “erkek at”, *beserek* “damızlık erkek deve”, *binit* “binek hayvanı”, *boğa* “boğa”, *buğra/buğur* “erkek deve”, *buzagu* “buzacı, süttten kesilmemiş sığır”, *deve* “deve” *erkeç* “teke, erkek keçi”, *inek* “inek”, *kazılık* “savaş atı”, *kısrağ* “dişi at”, *koç* “koç, erkek koyun”, *köşek* “deve yavrusu”, *kuluncuk* “tay, at yavrusu”, *kuzı* “kuzu”, *māye* “dişi deve”, *ögeç* “iki yaşında koyun”, *şişlik* “iki yaşında koyun”, *tay* “at yavrusu”, *toklı* “bir yaşında erkek koyun”, *torum* “deve yavrusu” ve *yund* “kısrağ” kelimeleri tespit edilmiştir.

Böcekler ve Diğer Hayvan Adları başlığı altında *binit* “binek hayvanı”, *bit* “bit”, *boğaz* “boyun; gebe “hayvan”, *bögelek* “eşek sineği, sığır sineği”, *büre/püre* “pire” ve *ılka* “at sürüsü” kelimeleri tespit edilmiştir.

Hayvan adları ile ilgili sözcükler yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik kelime şeklinde oluşmuştur: < *ala+ğan* “alıcı, av kaçırmayan (kuş)”, < *kaz* “kaz”, < *tülü+kuş* “tüylü kuş”, < *sun+kur+kuşu* “sungur kuşu, doğan”, < *ördek* “ördek”, < *kulun+cuk* (*kuluncuk*) “tay, at yavrusu” gibi.

Hayvan adlarının yapı bakımından incelenmesi sonucunda iki şekilde kullanımın olduğu dikkat çekmektedir.

1. Tek kelimededen oluşan hayvan adları: *alağan, kaz, keklik, kuğı, kuş, kuzgun, ördek, tavuk, turgay, turna, geyik, kulan, kurt, şığın, toñuz, arğun, aygır, beserek, binit, boğa, buğra/buğur, buzagu, deve, erkeç, inek, kazılık, kısrağ, koç, köşek, kuluncuk, kuzı, māye, ögeç, şişlik, tay, toklı, torum, yund, binit, bit, boğaz, bögelek büre/püre ve ılka*.

2. Kelime grupları şeklinde olan hayvan adları:

a. İsim tamlaması şeklinde olan hayvan adları: *şunkur kuşu* “sungur kuşu, doğan”, *qarga kuzgun* “karga kuzgun”.

b. Sıfat tamlaması şeklinde olan hayvan adları: *tülü kuş* “tüylü kuş”, *bozac turgay* “dişi turgay”.

Ses ve anlam bakımından aynı olan hayvan adları vardır: **DKK.** *kaz* “kaz” (< **ET.** *kaz/hk̄az* “kaz” > **Kaz. T.** *qaz* “kaz”), **DKK.** *kulan* “yaban eşiği” (< **DLT.** *kulan* “yabanî eşek” > **Kaz. T.** *qulan* “yabanî at”), **DKK.** *kurt* “kurt, yırtıcı hayvan” (< **ET.** *kurt* “kurt, solucan” > **DLT.** *kurt* “kurt (böcek); Oğuzlarda (yırtıcı) kurt” > **Kaz. T.** *qurt* “kurt”) vb.

Ses değişikliği sebebiyle ses yapısı farklı fakat anlamı aynı olan hayvan adları vardır: **DKK.** *bozac turgay* “dişi turgay” (< **DLT.** *torigā* “tarla kuşu, toygar” < **Kaz. T.** *boztorğay* “çalı kuşu”), **DKK.** *qarga kuzgun* “karga kuzgun” (< **Kaz. T.** *qarğa-quzğın* “karga, kuzgun”), **DKK.** *keklik* “keklik” (< **ET.** *kākālik* “keklik” > **Kaz. T.** *keklik* “keklik”), **DKK.** *kuğı* “kuğu” (< **ET.** *kuğu* “kuğu” > **Kaz. T.** *quv* “kuğu”) vb.

Söz varlığı, bir dile ait eskicil unsurları koruyan ve günümüze kadar taşıyan önemli bir yapı taşıdır. Köklü ve zengin bir söz varlığına sahip olan Türk dilinin en önemli eserleri arasında yer alan Dede Korkut kitabı da bu zenginliği barındıran bir eserdir. Kaynakların çoğunluğunda Oğuzlara atfedilen bir eserdir. Hatta kaynakların bazılarında Azerbaycan Türkçesinin eseri olarak belirtilmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut kitabının Kazak Türkçesiyle benzerlik durumu incelendiğinde kitabın sadece Oğuzlara değil, bütün Türk dünyasına ait bir eser olduğu görülmektedir.

Kısaltmalar

AL Abuşka Lügatı

Çağ. Çağatay Türkçesi

ÇEL Çağatayca El Kitabı

ÇFK Çağatayca Fıkıh Kitabı

DKK BY Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasım

DKK. Dede Korkut Kitabı
DLT. Dîvân-ı Lugâti't Türk
DLT. Dîvân-ı Lugâti't Türk
ET. Eski Türkçe
ETG. Eski Türkçenin Grameri
EUTS. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Far. Farsça
GN Gül-ü Nevruz
GT Gülistan Tercümesi
KaTS. Kazak Türkçesi Sözlüğü
LM Leylî vü Mecnûn
ML Muhakemetü'l-Lugateyn
OTG. Orhon Türkçesi Grameri
QAK. Qorqıt Ata Kitabı
QÄTS. Qazak Âdebi Tilinin Sözdigi
QaTS. Qazak Tilinin Sözdigi
QTS. Qazaq Tilinin Sözdigi
SD Mevlana Sekkâkî Divanı
ŞSL Şeyh Süleyman Lugatı
TETTL. Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı
UT. Uygur Türkçesi
vb. ve benzeri

Kaynaklar

- Alkaya, E. Yalçın, S. K. Ve Şengül, M. (2008). *Prof. Dr. Ahmet BURAN Makaleler*. Ankara: Turkish Studies Yayınları.
- Alkaya, E. (2020). Dede Korkut Kitabındaki Söz Varlığının Kazak Türkçesindeki İzleri, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 4 (1), 153-188.
- Altay, H. (1981). *Anayurttan Anadolu'ya*. Ankara: Türk Dünyası Eserleri Dizisi 2. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması. Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası. Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Barutçu Özönder, F. S. (1996). *Ali Şir Nevâyi, Muhâkemetü'l-Lugateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Buran, A. (1987). *Dede Korkut Hikâyelerinin Doğu Anadolu Varyantları*. Sultan Baba Sempozyumu, Ekim 1987.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çelik, Ü. (1993). *Ali Şir Nevâyi-Leyli vü Mecnun*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Durgut, H. (1995). *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erbay, F. (2003). *Muhammed Bin Ahmedü'z Zahid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar. *Millî Folklor*, 123 (Güz), 5-22.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânü Lugâti't – Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi- I (A-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Isqaqov, A. ve diğerleri. (2011). *Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi. 15 Cilt A-Z*. Almatı: A. Baytursınlı Atındağı Tilbilimi İnstitu Yayınları.
- Januzaqov, T. ve diğerleri. (1999). *Qazaq Tilinin Sözdigi*, Almatı: Dayk-Press Yayınları.
- Joldasbekov, M., Şadieva, G. (2019). *Qorkut Ata Kitabı*. Nur-Sultan: Kültegin Baspası.
- Kaçalın, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaplan, M. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2017). *Çağatayca El Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K. Bayniyazov, A. Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maşkaraoğlu, S. (2023). *Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muzafarov, R. Muzafarov, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük* (çev. Nariman Seityahya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ocak, B. (1995). *Lütfi'nin Gül-Nevruz'u Gramer İndeksi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016a). *Dede Korkut-Dresden Nüshası- Giriş Notlar I. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016b). *Dede Korkut -Dresden Nüshası-Metin, Dizin II. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2021). *Dede Korkut-Günbed Yazması-Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş-İnceleme-Notlar-Metin-Dil içi çeviri-Dizinler)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2022). 2022 Yılı'nın Bahar Müjdesi: Dede Korkut'un Bursa Yazması, *Türk Dili*, 844 (Nisan), 16-29.
- Sertkaya, O. F. (2022). Dede Korkut Kitabı'nın Bursa Yazmasının "Giriş" Bölümü. *Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasım* içinde (13 ss.). Bursa Büyükşehir Belediyesi. Bursa: Star Matbaacılık.
- Sertkaya, O. F. ve Uzuntaş, H. (2023). Dede Korkut Kitabı'ndaki Sinsi- Eylemi Üzerine. *Türk Dili*, 72 (860), 4-7.
- Toparlı, R. Vural, H. ve Karaatlı, R. (2019). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçın, S. K. ve Şengül, M. (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 209-223.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

KOLAYLAŞTIRICI OKUL YAPISI İLE ÖĞRETMEN ÖZERKLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

The Relationship Between Facilitating School Structure and Teacher Autonomy

Zeynep ERDEM¹ ve Muhammed ZİNCİRLİ²

¹Öğretmen/Bilim Uzmanı, Bekir Aral Anadolu İmam Hatip Lisesi/Diyarbakır MEM, zeynepkokumpdr@gmail.com, orcid.org/0009-0008-8861-0796

²Doç. Dr. Firat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Bölümü, Elazığ, mzincirli@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0716-6794

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

12.02.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1435760

Anahtar Kelimeler

Kolaylaştırıcı okul yapısı,

Öğretmen özerkliği,

Bürokrasi.

ÖZ

Bu çalışmanın genel amacı, öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı ile öğretmen özerkliği algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Elazığ il merkezindeki okullarda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme yöntemiyle belirlenmiş olup araştırma, çeşitli kademelerde görev yapan 461 öğretmenden alınan veriler analiz edilerek gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, korelasyonel (ilişkisel) tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında veriler, Kolaylaştırıcı Okul Yapısı Ölçeği (KOYÖ), Öğretmen Özerkliği Ölçeği (ÖÖÖ) ve araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile toplanmıştır. Araştırmada verilerin analizinde istatistik paket programı kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel istatistik (ortalama, standart sapma), korelasyon ve regresyon analizi teknikleri ile çözümlenmiştir. Edinilen bulgulara göre öğretmenlerin okullardaki kolaylaştırıcı yapıya ilişkin algılarının yüksek düzeyde olduğu, engelleyici yapıya ilişkin algılarının ise düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca kolaylaştırıcı yapı algısı arttıkça öğretmen özerkliği algısının artmakta; engelleyici yapı algısı arttıkça öğretmen özerkliği algısının azalmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre okullarda kolaylaştırıcı yapı algısının oluşturulabilmesine katkı sağlayacak faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

The general purpose of this study is to examine the relationship between teachers' perceptions of facilitative school structure and teacher autonomy. The population of the study consists of teachers working in schools in Elazığ city centre in the 2022-2023 academic year. The sample of the research was determined by quota sampling method and the research was carried out by analysing the data obtained from 461 teachers working at various levels. In the study, correlational (relational) screening model was used. Within the scope of the study, data were collected with the Facilitative School Structure Scale (FSS), Teacher Autonomy Scale (TAS) and personal information form prepared by the researcher. Statistical package programme was used to analyse the data. The data obtained were analysed with descriptive statistics (mean, standard deviation), correlation and regression analysis techniques. According to the findings, it can be said that teachers' perceptions of the facilitative structure in schools are at a high level, while their perceptions of the inhibitory structure are at a low level. In addition, it was concluded that as the perception of facilitative structure increases, the perception of teacher autonomy increases; as the perception of inhibitory structure increases, the perception of teacher autonomy decreases. According to these results, it is thought that it would be useful to carry out activities that will contribute to the creation of facilitative structure perception in schools.

Atf/Citation: Erdem, Z. ve Zincirli, M. (2024). Kolaylaştırıcı Okul Yapısı Ve Öğretmen Özerkliği Arasındaki İlişki. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1243-1258.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Muhammed ZİNCİRLİ, mzincirli@firat.edu.tr.

*Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın "Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ve Öğretmen Özerkliği Arasındaki İlişki" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Bugüne kadar eğitim alanında birçok araştırma yapılmış ve ideal eğitimin nasıl olması gerektiği ile ilgili birçok farklı fikir ortaya konulmuştur. Eğitim felsefecilerinden John Dewey, ideal bir eğitimde hem öğretmenin hem de öğrencinin aktif rol almasının gerekliliğini vurgulamıştır. Öğretmenin eğitim sisteminde aktif rol alabilmesi üzerindeki önemli etkenlerden birisi kuşkusuz okulun yönetim tarzıdır. Karar alma süreçlerinde öğretmenlerin katılımına önem veren ve yenilikleri destekleyen bir okul ortamı öğretmenlerin kendilerini daha özerk algılamalarına yardımcı olacaktır. Öğretmenlerin okula olan bağlılıklarını ve bireysel başarılarını arttırabilmek amacıyla önem kazanan kavramlardan biri de öğretmen özerkliğidir. Öğretmen özerkliği, öğretmenlerin kendi davranışlarını, yaptığı işleri ve faaliyetleri kontrol edebilmesi ile ilgilidir (Pearson ve Moomaw, 2005). Öztürk'e (2012) göre öğretmen özerkliği, öğretmenlerin herhangi bir baskı altında kalmadan derslerini kendi belirlediği esaslara göre planlayabilmesi, uygulayabilmesi ve değerlendirebilmesi süreçleridir. Franklin (1989), öğretmenlerin mesleki açıdan sürekli bir gelişim süreci içerisinde bulunmalarını, sınıfta ve okulda yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerini yönlendirmede öğretmenlerin kimseye bağımlı kalmamalarını ve kuralların belirlenmesinde öğretmenlerin aktif bir şekilde rol almasını öğretmen özerkliği kavramı ile yakından ilişkilendirmiştir. Little (1995) ise kontrol etme, sorumluluk üstlenme, yetkinlik ve özgürlük kavramları ile öğretmen özerkliği arasında yakın bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Öztürk'e (2012) göre özerk bir öğretmen öğretimi planlarken belirli kalıplara uymak yerine kendi mesleki bilgisine göre kararlar alır ve esnek davranır, sınıf içi uygulamalarda amacı belirli kazanımlara ulaşmak ile sınırlı değildir ve öğrencilerin kişisel farklılıklarını da göz önünde bulundurur. Castle (2004), özerk bir öğretmenin eğitim programının hem uygulayıcısı hem de üreticisi konumunda olduğunu ifade etmiştir.

Öğretmenlerin özerklik algılarının yüksek olmasının eğitimin gelişimi üzerinde birçok yararı vardır. Bunun yanı sıra öğrenenlerin de özerkliğinin desteklenmesi gerekir ve bu sebeple öğretmenler, öğretim faaliyetlerini planlarken öğrencilerinin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır (Reeve ve Jang, 2006). Deci ve Ryan (1987), öğrenen özerkliğinin desteklediği bir sınıf ortamında öğrencilerin özsaygının artacağını, kendilerine yönelik olumlu bir bakış açısı sergileyeceklerini ve değerlendirilme kaygısı taşımadıkları için yaratıcılık becerilerini daha fazla sergileyeceklerini ifade etmiştir. Bu nedenle öğretmenler öğrencilerin özerkliklerini desteklemek için onların bağımsız bir şekilde problem çözebilme becerilerini edinmelerini sağlamalı, öğrencilerini yargılamadan dinlemeli ve karar alma süreçlerinde onları da aktif kılabilmelidir (Castle, 2004). Araştırmanın bir diğer alt başlığını 'Kolaylaştırıcı Okul Yapısı' kavramı oluşturmaktadır. Bu kavramı incelemeye başlamadan önce bürokrasinin tanımını yapmak daha doğru olacaktır. Weber, bürokrasiyi olması gereken yönetim biçimi olarak tanımlamıştır (Aydın, 2012). Bürokraside hiyerarşi vardır, her çalışan bir üst amirinden emir alır ve yaptığı işten amirine karşı sorumlu tutulmaktadır (Hoy ve Miskel, 2010). Ülkemizde uygulanan eğitim sistemi incelendiğinde yönetimde merkezden taşradaki okullara kadar uzanan hiyerarşik bir yapının hâkim olması sebebiyle bürokratik yapının varlığından söz edilmesi mümkündür (Karip ve Köksal, 1996).

Hoy ve Sweetland (2001), okullardaki bürokratik yapının olumlu ve olumsuz yönlerini incelemiş ve okullardaki bürokratik yapıyı betimleyen iki farklı görüş bildirmişlerdir: Kolaylaştırıcı okul yapısı ve engelleyici okul yapısı. Kolaylaştırıcı okul yapısının hâkim olduğu okullarda okul yönetimi; personelin ve öğrencilerin problemlerini çözmede rehber rolü oynar, okulun hedeflerine ulaşabilmesi ve gelişebilmesi için iş birliği yapar, farklı fikirleri destekler, yaratıcı görüşleri ödüllendirir, kuralların uygulanmasında esneklik payı sağlar, okuldaki tüm bireylere saygı gösterir, personel hakları güvence altına alır, kurumda bir hata yapıldığında cezalandırmaya değil ders çıkarmaya odaklanır, problemleri gelişim gösterebilmek için önemli bir fırsat olarak değerlendirir, bireylerin güçlü yönlerini destekler ve geliştirmeye odaklanır (Hoy ve Sweetland, 2001; Sinden vd., 2004). Buradaki yasa ve kurallar eğitim ve öğretim çalışmalarında amaçlanan sonuçlara ulaşmak için bir rehber olarak kullanılır (Fidan ve Balcı, 2017). Kolaylaştırıcı yapılar güven ortamı sağladıkları için çalışanlarının gelişimlerine de destek olmaktadır (Morales, 2016). Engelleyici okul yapılarındaki amaç ise hiyerarşinin üstünde bulunan amirlerin yetkiyi elinde bulundurması ve diğer çalışanları kontrol etmesidir (Adler vd., 1999). Engelleyici okul yapısının hâkim olduğu okullarda katı kurallar vardır ve bu kurallara itaat etmek zorunludur, okul yönetimi okuldaki her türlü işleyişi denetim altında tutmaya odaklanmıştır ve kuralların uygulanmasında esneklik payı yoktur (Tarter ve Hoy, 2004).

Kolaylaştırıcı liderlik davranışları öğretmenlerin mesleki açıdan gelişmelerini, okulun akademik başarısının artmasını, eğitim-öğretimden alınan verimi ve öğretmenlerin iş doyumunu olumlu yönde etkileyecektir (Marks

ve Louis, 1997). Katı kurallara uymak zorunda olan çalışanlar gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtamaz ve içinde buldukları örgüte karşı daha fazla yabancılaşma yaşarlar (Martin vd., 1998). Öğretmenler, kurallara uymaya zorlandığında ve kurallara uymada esneklik payı tanınmadığında çalışmak için gerekli olan motivasyonu elde etmekte zorlanırlar (Dzubay, 2001).

Son yıllarda öğretmen özerkliği ile ilgili yapılan çalışmalarda artış olsa da öğretmen özerkliği ile okulun bürokratik yapısı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar oldukça azdır. Bu çalışmada kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Cerit'e (2012) göre okullar değişime açık, bilgiye kendi çabalarıyla ulaşabilen, kültüre duyarlı ve evrensel değerlere sahip bireyler yetiştirebilmelidir. Bu amaçlara ulaşabilmek için ise okuldaki yönetici ve öğretmenlerin değişime açık olmaları ve öğrencilere bu yöneline uygun olarak eğitim verebilmeleri gereklidir. Okullardaki bürokrasi, öğretmenler üzerinde baskı oluşturuyorsa öğretmenlerin kendilerini güçsüz hissetmelerine sebep olabilir ve öğretmenler kendilerini bir uzman olarak görmek yerine memur olarak görebilirler (Velayuthom, 1994). Ayrıl vd., (2014) yürüttükleri bir çalışma sonucunda öğrencilerin akademik başarısını etkileyen önemli kavramlarından birinin de öğretmen özerkliği olduğunu belirtmişlerdir. İncelenen kuramsal bilgilerin ışığında eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşabilmesi ve okuldaki öğretmenlerin ve öğrencilerin bireyselliklerinin desteklendiği bir okul ikliminin oluşturulabilmesi için okuldaki bürokratik yapının kolaylaştırıcı bir rol oynamasının ve öğretmen özerkliği kavramının oldukça önemli olduğu söylenebilir. Öğretmenin görev yaptığı okulun bürokratik yapısının, öğretmen özerklik algısını etkilediği düşünülmektedir. Bu araştırma ile okulun sahip olduğu bürokratik yapının kolaylaştırıcı yönünün öğretmenin özerklik algısını nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında öğretmen özerkliği ve kolaylaştırıcı okul yapısı kavramlarının eğitim-öğretim faaliyetlerini olumlu ve olumsuz yönlerden etkileyebileceğini ifade etmek mümkündür. Mevcut araştırmanın amacı, kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın alt amaçları ise aşağıda verildiği gibidir.

1. Öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı ve özerklik algıları hangi düzeydedir?
2. Öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algıları cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, hizmet süresi, yaş, eğitim kademesi ve branş değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı ile öğretmen özerkliği algıları arasında anlamlı ilişki var mıdır?
4. Kolaylaştırıcı okul yapısı, öğretmenlerin özerklik algısını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algıları arasındaki ilişkiyi incelemeyi hedef edinen bu çalışmada, bir tarama modeli olan korelasyonel (ilişkisel) tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yoluyla yürütülen araştırmalarda, değişkenler üzerinde herhangi bir etkide bulunmaksızın var olan durumların betimlenmesi amaçlanır (Karasar, 2006). İlişkisel tarama araştırmalarında ise iki değişken arasındaki ilişkinin değişkenliğinin incelenmesi amaçlanır. Korelasyonel desen, iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve düzeyini belirlemeyi amaç edinen bir araştırma desendir (Fraenkel ve Wallen, 2006; Karasar, 2017).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Elazığ ilinde resmi okullarda görev yapan 8008 öğretmen oluşturmaktadır. Mevcut araştırmada kota yoluyla örnekleme yoluna başvurulmuştur. Kota örnekleme yönteminde amaç üyeleri önceden belirlenmiş standartlara göre seçmek ve evreni temsil etmelerini sağlamaktır (Küçük, 2016). Kota yoluyla örnekleme yönteminde araştırmacı, önceden belirlenmiş olan değişkenler doğrultusunda birbirine benzeyen alt kümeler oluşturur (Yağar ve Dökme, 2018). Mevcut çalışmadaki alt küme gruplarını anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise kademesinde çalışan öğretmenler olacak şekilde gruplandırmak mümkündür. Alt kümelerden veri toplarken ise basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004), evren büyüklüğü 6000 üzerinde ise %95 güven aralığını elde edebilmek için örneklemedeki kişi sayısınının 361 olması gerektiğini söylemiştir ve bu araştırmadaki örneklem sayısı 461'dir. Evreni oluşturan öğretmenlere ait demografik veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Veriler

Demografik Değişken	Gruplar	(n)	(%)
Cinsiyet	Kadın	257	54.1
	Erkek	204	45.9
	Toplam	461	100
Medeni Durum	Evli	342	75.2
	Bekâr	119	25.8
	Toplam	461	100
Görev Yapılan Eğitim Kademesi	Okul Öncesi	32	6.9
	İlkokul	76	16.5
	Ortaokul	120	26.0
	Lise	233	50.5
	Toplam	461	100
Yaş	20-30 yaş	68	14.8
	31-40 yaş	222	48.2
	41-50 yaş	113	24.5
	51 yaş ve üzeri	58	12.6
	Toplam	461	100
Hizmet Süresi (kıdem)	5 yıl ve daha az	101	21.9
	6-10 yıl arası	87	18.9
	11-15 yıl arası	87	18.9
	16-20 yıl arası	66	14.3
	21 yıl ve üzeri	120	26.0
	Toplam	461	100
Branş	Sosyal Bilimler	263	57.0
	Fen Bilimleri	139	30.7
	Güzel Sanatlar/ Beden Eğitimi/ Konservatuvar	59	12.8
	Toplam	461	100
Eğitim Durumu	Ön Lisans	3	0.7
	Lisans	352	76.4
	Lisans Üstü	106	23.0
	Toplam	461	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarını Kişisel Bilgi Formu, Öğretmen Özerkliği Ölçeği ve Kolaylaştırıcı Okul Yapısı Ölçekleri şeklinde sıralamak mümkündür.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır ve asıl amacı katılımcılara ait demografik bilgileri elde etmektir. Bu form ile araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, medeni durum, yaş, branş, görev yaptığı eğitim kademesi, eğitim durumu ve mesleki kıdemine ait bilgileri edinmeye yönelik 7 soru yer almaktadır.

2.3.2. Öğretmen Özerkliği Ölçeği

Çolak ve Altinkurt (2017) ‘Okul İklimi ile Öğretmenlerin Özerklik Davranışları Arasındaki İlişki’ isimli araştırmasında bu ölçeği geliştirmiştir. Öğretmen özerkliği ölçeğinin 4 alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutları öğretme süreci özerkliği, öğretim programı özerkliği, mesleki gelişim özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği olarak sıralamak mümkündür. Ölçeğin Cronbach’s Alfa iç tutarlık katsayısı; “Öğretme Süreci Özerkliği” boyutu için .82, “Öğretim Programı Özerkliği” boyutu için .82, “Mesleki Gelişim Özerklik” boyutu için .85, “Mesleki İletişim Özerkliği” boyutu için .78 ve ölçeğin tümü için .89 olarak hesaplanmıştır. Mevcut araştırmadaki Cronbach’s Alfa değerleri ise ‘Öğretme Süreci Özerkliği’ boyutu için .75, ‘Öğretim Programı Özerkliği’ boyutu için .79, ‘Mesleki Gelişim Özerkliği’ boyutu için .89, ‘Mesleki İletişim Özerkliği’ boyutu için .66 ve ölçeğin bütünü için .86 olarak hesaplanmıştır.

2.3.3. Kolaylaştırıcı Okul Yapısı Ölçeği

Bu ölçek Hoy ve Sweetland tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanmasına yönelik çalışmalar Buluç (2009) tarafından yürütülmüştür. Özer ve Dönmez (2013) ise ölçeğin psikometrik özelliklerini yeniden ele alarak incelemiştir. Ölçeğin iki alt boyutu bulunmaktadır. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı “.88” olarak hesaplanmıştır. Özer ve Dönmez (2013) ölçeğin güvenilirlik katsayısını “Kolaylaştırıcı Bürokrasi” alt boyutu için 0.774 ve “Engelleyici Bürokrasi” alt boyutu için 0.806 olarak tespit edilmiştir. Mevcut araştırmadaki Cronbach Alpha değeri ‘Kolaylaştırıcı Bürokrasi’ için .89 ve ‘Engelleyici Bürokrasi’ için ise .82 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma sürecinde verileri toplamak amacıyla öncelikle Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan etik kurul onayı alınmıştır. Etik kurul değerlendirilmesinin sonuçlanması sürecinin ardından tez önerisi Eğitim Bilimleri Enstitüsüne sunulmuştur. Tez önerisi onayının alınmasının ardından gerekli belgeler toplanarak Elazığ İl Millî Eğitim Müdürlüğü’ne sunulmuş ve Elazığ ilindeki öğretmenlerden veri toplamak amacıyla yazılı izin alınmıştır. İzin alındıktan sonra veri toplama süreci başlamıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin normal dağılıma sahip olup olmadığının incelenmesi ile verilerin analiz süreci başlamıştır. Veriler, normal dağılım gösterdiği takdirde parametrik, normal dağılımın sağlanmadığı durumlarda ise nonparametrik testlerin kullanılması gerekmektedir. Yapılan araştırmalarda elde edilmiş olan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesine yönelik çeşitli yöntemler kullanılmaktadır (Can, 2019). Bu araştırmada verilerin dağılımı normal olduğu için parametrik teknikler kullanılmıştır. İstatistiksel çözümlenmeleri yapabilmek için anlamlılık düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir. Analizler 461 veri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerden elde edilen verilerin analizi t testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Pearson Korelasyon Analizi, Çoklu Regresyon Analizi ve yüzde frekans teknikleri ile yapılmıştır. Verilerde normalliğin sağlandığını kontrol edebilmek amacıyla çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Değişkenlerin Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Değişken	\bar{X}	Ss	Çarpıklık		Basıklık	
			Değeri	SH	Değeri	SH
Kolaylaştırıcı Yapı	3.5839	.76	-.504	.114	.127	.227
Engelleyici Yapı	2.5672	.78	.502	.114	.054	.227
Öğretmen Özerkliği	3.8185	.60	.189	.114	-.289	.227
Öğretme Süreci Özerkliği	4.0795	.56	-.534	.114	1.448	.227
Öğretim Programı Özerkliği	3.4993	.83	.114	.114	-.723	.227
Mesleki Gelişim Özerkliği	2.4208	1.34	.492	.114	-1.185	.227
Mesleki İletişim Özerkliği	3.8185	.84	-.538	.114	-.289	.227

Tablo 2 incelendiğinde araştırma sürecinde kullanılan ölçme araçlarına ait çarpıklık katsayılarının -538 ile 189 değerleri arasında olduğu görülmektedir. Basıklık katsayıları ise -1.185 ile 1.448 değerleri arasında yer almaktadır. Çarpıklık ve basıklık değerleri Tabachnick ve Fidel’in (2013) belirlediği sınırlar olan -1.50 ve +1.50 aralığında yer almaktadır. Buna göre bu verilerin normal dağılıma sahip olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

3. Bulgular

Kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını öğrenebilmek amacıyla yapılan t testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ve Öğretmen Özerkliğine İlişkin Algılarının Cinsiyetlerine Göre Anlamlı Düzeyde Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin t Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kolaylaştırıcı Yapı	Erkek	204	3.63	0.73	1.252	0.211
	Kadın	257	3.54	0.78		
Engelleyici Yapı	Erkek	204	2.60	0.78	.865	0.388
	Kadın	257	2.53	0.79		
Öğretme Süreci Özerkliği	Erkek	204	4.08	0.56	.101	0.920
	Kadın	257	4.07	0.56		
Öğretim Programı Özerkliği	Erkek	204	3.46	0.81	-.706	0.481
	Kadın	257	3.52	0.84		
Mesleki Gelişim Özerkliği	Erkek	204	2.52	1.41	1.425	0.155
	Kadın	257	2.34	1.29		
Mesleki İletişim Özerkliği	Erkek	204	3.88	0.80	1.447	0.149
	Kadın	257	3.76	0.87		
Öğretmen Özerkliği	Erkek	204	3.59	0.62	.663	0.508
	Kadın	257	3.55	0.59		

*p<.05

Yapılan *t testi* sonucuna göre kolaylaştırıcı okul yapısı algısı kadın ve erkek öğretmenler arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. Erkek ve kadın öğretmenlerin puan ortalamaları birbirine yakın ve yüksek düzeydedir. Okul yöneticilerinin ve öğrenenlerin, kadın ve erkek öğretmenler arasında cinsiyete yönelik bir ayrımcılık yapmaması ve mesleki gelişim faaliyetlerinin kadın ve erkek öğretmenler için aynı standartta olması bu sonuç üzerinde etkili olmuş olabilir. Tablo 3'teki bulgular öğretmen özerkliği açısından incelendiğinde *t testi* sonucunda cinsiyet değişkeninin, öğretmen özerkliği alt boyutları üzerinde de anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algılarının medeni durum değişkenine göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini anlayabilmek için *t testi* yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ve Öğretmen Özerkliği Algılarının Medeni Durumlarına Göre Anlamlı Düzeyde Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin t Testi Sonuçları

Değişkenler	Medeni Durum	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kolaylaştırıcı Yapı	Evli	342	3.61	0.74	1.342	0.180
	Bekâr	119	3.50	0.82		
Engelleyici Yapı	Evli	342	2.54	0.77	-1.236	0.217
	Bekâr	119	2.64	0.82		
Öğretme Süreci Özerkliği	Evli	342	4.08	0.57	0.214	0.831
	Bekâr	119	4.07	0.52		
Öğretim Programı Özerkliği	Evli	342	3.51	0.83	0.616	0.538
	Bekâr	119	3.45	0.81		
Mesleki Gelişim Özerkliği	Evli	342	2.49	1.37	1.985	0.048*
	Bekâr	119	2.21	1.26		
Mesleki İletişim Özerkliği	Evli	342	3.81	0.85	-.327	0.744
	Bekâr	119	3.84	0.82		
Öğretmen Özerkliği	Evli	342	3.58	0.61	1.017	0.310
	Bekâr	119	3.52	0.57		

*p<.05

Tablo 4'teki bulgular kolaylaştırıcı ve engelleyici okul yapısı açısından incelendiğinde *t testi* sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı saptanmıştır.

Medeni durum değişkeni sadece mesleki gelişim özerkliği alt boyutunda anlamlı farklılaşmaya neden olmuştur. Mesleki gelişim alt boyutu için *t testi* sonucu ($t=1.985$; $p=.048$, $p<.05$) olarak hesaplanmıştır. Öğretmen algılarına göre evli öğretmenlerin mesleki gelişim özerklik algılarının, bekâr öğretmenlerin mesleki gelişim özerkliği algılarından daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Bu durum üzerinde evli olan öğretmenlerin mesleki gelişim sürecinde eşlerinden destek görmesi etkili olmuş olabilir.

Öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algılarının, çalıştıkları eğitim kademesine göre değişiklik gösterip göstermediğini anlamak için *t testi* yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ve Öğretmen Özerkliği Algılarının Eğitim Kademelerine Göre Anlamli Düzeyde Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Eğitim Kademesi	N	\bar{x}	Ss	F	P	Fark
Kolaylaştırıcı Yapı	A. Okul Öncesi	32	4.32	0.57	11.974	0.000*	A>B A>C A>D
	B. İlkokul	76	3.60	0.76			
	C. Ortaokul	120	3.49	0.71			
	D. Lise	233	3.52	0.76			
	Toplam	461	3.58	0.76			
Engelleyici Yapı	A. Okul Öncesi	32	1.83	0.55	12.334	0.000*	B>A C>A D>A
	B. İlkokul	76	2.60	0.68			
	C. Ortaokul	120	2.75	0.74			
	D. Lise	233	2.56	0.81			
	Toplam	461	2.56	0.78			
Öğretme Özerkliği	A. Okul Öncesi	32	4.36	0.59	3.949	0.008*	A>D
	B. İlkokul	76	4.12	0.55			
	C. Ortaokul	120	4.08	0.49			
	D. Lise	233	4.02	0.58			
	Toplam	461	4.07	0.56			
Öğretim Özerkliği	A. Okul Öncesi	32	4.23	0.61	10.193	0.000*	A>B A>C A>D
	B. İlkokul	76	3.43	0.82			
	C. Ortaokul	120	3.53	0.84			
	D. Lise	233	3.39	0.80			
	Toplam	461	3.49	0.83			
Mesleki Özerkliği	A. Okul Öncesi	32	2.19	0.93	2.033	0.108	
	B. İlkokul	76	2.12	1.36			
	C. Ortaokul	120	2.55	1.34			
	D. Lise	233	2.47	1.35			
	Toplam	461	2.42	1.33			
Mesleki Özerkliği	A. Okul Öncesi	32	4.31	0.51	5.144	0.002*	A>B A>C A>D
	B. İlkokul	76	3.81	0.76			
	C. Ortaokul	120	3.85	0.79			
	D. Lise	233	3.73	0.90			
	Toplam	461	3.81	0.84			
Öğretmen Özerkliği Toplam	A. Okul Öncesi	32	3.94	0.42	5.212	0.002*	A>B A>D
	B. İlkokul	76	3.51	0.53			
	C. Ortaokul	120	3.61	0.63			
	D. Lise	233	3.51	0.60			
	Toplam	461	3.57	0.60			

*p<.05

Tablo 5 incelendiğinde kolaylaştırıcı okul yapısı alt boyutunda yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır (F=11.974; p=.000, p<.05). Scheffe testinin sonuçlarına göre okul öncesinde çalışan öğretmenler; ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmenlere göre okullarındaki bürokratik yapıyı anlamlı düzeyde daha yüksek düzeyde kolaylaştırıcı olarak algılamaktadır.

Engelleyici okul yapısı alt boyutu için yapılan analiz sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (F=12.334; p=.000, p<.05). Scheffe testi sonuçları incelendiğinde okul öncesinde çalışan öğretmenlerin bürokratik yapıyı engelleyici olarak algılama düzeyleri; ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha düşüktür.

Öğretmen özerkliği toplam algısı boyutunda yapılan analiz sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (F=5.212; p=.002, p<.05). Scheffe testi incelendiğinde okul öncesinde çalışan öğretmenlerin özerklik algılarının, ilkokul ve lisede çalışanlara göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Lisede çalışan öğretmenlerin özerklik algılarının ise okul öncesinde çalışan öğretmenlere göre anlamlı şekilde düşük olduğu görülmektedir.

Öğretim süreci özerkliği alt boyutunda yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (F=3.949; p=.008, p. <.05). Scheffe

testi sonuçları incelendiğinde okul öncesinde çalışan öğretmenlerin öğretme süreci özerkliği algılarının lisede çalışan öğretmenlerden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğretim programı özerkliği alt boyutunda yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F=10.193$; $p=.000$, $p<.05$). Scheffe testi üzerindeki sonuçları incelediğimizde okul öncesinde çalışan öğretmenlerin öğretim programı özerkliği; ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmenlerden anlamlı şekilde daha yüksektir. Okul öncesi kademesindeki eğitim programlarının çıktıkları, diğer kademelerde olduğu kadar kesin ölçütler ve sınavlar ile değerlendirilmemektedir. Bu durum okul öncesi öğretmenlerinin öğretim programı özerkliğini olumlu yönde etkilemiş olabilir.

Mesleki gelişim alt boyutunda yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($F=2.033$, $p=.108$, $p>.05$).

Mesleki iletişim özerkliği alt boyutunda yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($F=5.144$; $p=.002$, $p<.05$). Scheffe testinin sonuçları incelendiğinde okul öncesinde çalışan öğretmenlerin mesleki iletişim özerkliği algıları; ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmenlere göre anlamlı olarak daha yüksek seviyededir. Okul öncesi kademesinde çalışan öğretmenlerin hem meslektaşlarıyla hem de velilerle ilişkisinin diğer kademelere göre çok daha az olması bu durum üzerinde etkili olmuş olabilir. Okul öncesi eğitim kurumlarında tenefüs olmadığı için öğretmenler birbirlerini daha az görürler. Ayrıca velilerin bu dönem için akademik başarı beklentisi oldukça düşüktür. Bu sebeple öğretmenlerle sıklıkla görüşme gereği duymamaları da bu durum üzerinde etkili olmuş olabilir.

Öğretmenlerin branşlarına göre kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algılarının farklılık gösterip göstermediğini anlayabilmek amacıyla yapılan t testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ve Öğretmen Özerkliği Algılarının Branşlarına Göre Anlamlı Düzeyde Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Branş	N	\bar{x}	Ss	F	P	Fark
Kolaylaştırıcı Yapı	A. Sosyal Bilimler	263	3.59	0.79	0.122	0.885	
	B. Fen Bilimler	139	3.55	0.75			
	C. Güzel Sanatlar/Beden Eğitimi/Konservatuvar	59	3.60	0.68			
	Toplam	461	3.58	0.76			
Engelleyici Yapı	A. Sosyal Bilimler	263	2.48	0.78	3.526	0.030*	B>A
	B. Fen Bilimler	139	2.69	0.78			
	C. Güzel Sanatlar/Beden Eğitimi/Konservatuvar	59	2.62	0.79			
	Toplam	461	2.56	0.78			
Öğretme Süreci Özerkliği	A. Sosyal Bilimler	263	4.10	0.57	2.720	0.067	
	B. Fen Bilimler	139	3.99	0.55			
	C. Güzel Sanatlar/Beden Eğitimi/Konservatuvar	59	4.16	0.52			
	Toplam	461	4.07	0.56			
Öğretim Programı Özerkliği	A. Sosyal Bilimler	263	3.59	0.81	5.451	0.005*	A>B
	B. Fen Bilimler	139	3.30	0.79			
	C. Güzel Sanatlar/Beden Eğitimi/Konservatuvar	59	3.54	0.91			
	Toplam	461	3.49	0.83			
Mesleki Gelişim Özerkliği	A. Sosyal Bilimler	263	2.49	1.34	1.619	0.199	
	B. Fen Bilimler	139	2.24	1.29			
	C. Güzel Sanatlar/Beden Eğitimi/Konservatuvar	59	2.47	1.47			
	Toplam	461	2.42	1.34			
Mesleki İletişim Özerkliği	A. Sosyal Bilimler	263	3.85	0.84	0.727	0.484	
	B. Fen Bilimler	139	3.75	0.82			
	C. Güzel Sanatlar/Beden Eğitimi/Konservatuvar	59	3.77	0.90			
	Toplam	461	3.81	0.84			
Öğretmen Özerkliği Toplam	A. Sosyal Bilimler	263	3.62	0.59	4.543	0.011*	A>B
	B. Fen Bilimler	139	3.44	0.57			
	C. Güzel Sanatlar/Beden Eğitimi/Konservatuvar	59	3.61	0.67			
	Toplam	461	3.57	0.60			

* $p<.05$

Tablo 6'daki bulgular kolaylaştırıcı okul yapısı açısından incelendiğinde puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($F=.122$; $p=.885$, $p>.05$). Bu bulguya göre öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı algısına dair puanlar, branşlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Okulda uygulanan kuralların, öğretmenlerin branşlarına göre farklılık göstermemesi bu durum üzerinde etkili olmuş olabilir.

Engelleyici okul yapısı alt boyutunda yapılan ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu saptanmıştır ($F=3.526$; $p=.030$, $p<.05$). Scheffe testinin sonucuna göre branşı fen bilimleri olan öğretmenlerin okuldaki bürokratik yapıyı engelleyici olarak algılama düzeyi, sosyal bilimler branşında bulunan öğretmenlerin engelleyici yapı algısına göre anlamlı düzeyde daha yüksek düzeydedir. Bu sonuç üzerinde okullardaki sayısal alanlardaki başarının genellikle daha düşük olması ve bu sebeple okul idaresinin fen bilimleri öğretmenlerinden beklentilerinin daha yüksek olması etkili olmuş olabilir. Beklenti arttıkça, fen bilimleri öğretmenlerine yönelik bir baskı oluşmuş olabilir.

Öğretmen özerkliği alt boyutundaki ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu saptanmıştır ($F=4.543$; $p=.0011$, $p<.05$). Scheffe testinin sonucuna göre branşı sosyal bilimler olan öğretmenlerin özerklik algıları, branşı fen bilimleri olan öğretmenlerin özerklik algılarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Öğretme süreci alt boyutunda uygulanan ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($F=.122$; $p=.885$, $p>.05$). Öğretim programı özerkliği alt boyutunda uygulanan ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu saptanmıştır ($F=5.451$; $p=.005$, $p<.05$). Scheffe sonuçlarına göre sosyal bilimler branşında çalışan öğretmenlerin öğretim programı özerkliği puanı, fen bilimleri branşında çalışan öğretmenlerin öğretim programı özerkliği puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Fen bilimleri derslerine ait hazırlanan programlarda esnekliğin daha düşük olması ve fen bilimleri derslerindeki değerlendirme ölçütlerinin kesinleşmiş olması bu durum üzerinde etkili olmuş olabilir. Sosyal bilimler branşında öğretmenler, öğretim programlarını öğrencilerinin ilgilerine ve ihtiyaçlarına göre düzenlemekte daha özerk davranabilmektedirler.

Mesleki gelişim özerkliği alt boyutunda yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($F=1.619$; $p=.199$, $p>.05$). Mesleki iletişim özerkliği alt boyutunda yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı saptanmıştır ($F=.727$; $p=.484$, $p>.05$). Bu bulguya göre branş değişkeni öğretmenlerin veliler, okul yönetimi ve öğrenciler ile olan iletişimi üzerinde özerklik davranışında bir farklılık yaratmamaktadır.

Öğretmenlerin lisans ya da lisans üstü mezunu olmasının kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algıları üzerinde farklılık oluşturup oluşturmadığını anlayabilmek amacıyla yapılan t testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlerin Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ve Öğretmen Özerkliği Algılarının Eğitim Durumlarına Göre Anlamlı Düzeyde Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin t Testi Sonuçları

Değişkenler	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	t	p
Kolaylaştırıcı Yapı	Lisans	354	3.56	0.76	.172	0.679
	Lisans Üstü	107	3.63	0.77		
Engelleyici Yapı	Lisans	354	2.60	0.78	.040	0.842
	Lisans Üstü	107	2.43	0.80		
Öğretme Süreci Özerkliği	Lisans	354	4.08	0.56	.025	0.875
	Lisans Üstü	107	4.06	0.55		
Öğretim Programı Özerkliği	Lisans	354	3.46	0.85	3.137	0.077
	Lisans Üstü	107	3.59	0.76		
Mesleki Gelişim Özerkliği	Lisans	354	2.28	1.34	1.334	0.249
	Lisans Üstü	107	2.86	1.26		
Mesleki İletişim Özerkliği	Lisans	354	3.80	0.84	.084	0.772
	Lisans Üstü	107	3.87	0.83		
Öğretmen Özerkliği	Lisans	354	3.53	0.60	.166	0.684
	Lisans Üstü	107	3.68	0.58		

* $p<.05$

Kolaylaştırıcı ve engelleyici okul yapısına ait puanlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının anlaşılması için t testi yapılmıştır. Bu sonuca göre kolaylaştırıcı okul yapısı algısı lisans ve lisans üstü mezunu öğretmenler arasında eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

Tablo 7'deki bulguları öğretmen özerkliği açısından incelendiğinde t testi sonucuna göre eğitim durumu değişkeni, öğretmen özerkliği alt boyutları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. Lisans üstü kademesinde öğretmenlerin almış olduğu derslerin, özerklik algıları üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı sonucuna ulaşılabilir. Öğretmenlerin hizmet sürelerinin kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algıları üzerinde anlamlı bir etki doğurup doğurmadığını anlayabilmek amacıyla yapılan t testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ve Öğretmen Özerkliği Algılarının Hizmet Sürelerine Göre Anlamlı Düzeyde Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Hizmet Süresi	N	\bar{x}	Ss	F	P	Fark
Kolaylaştırıcı Yapı	A. 5 yıl ve daha az	58	3.68	0.65	1.209	0.306	
	B. 6-10 yıl arası	118	3.53	0.81			
	C. 11-15 yıl arası	140	3.58	0.72			
	D. 16-20 yıl arası	59	3.44	0.90			
	E. 21 yıl ve üzeri	86	3.68	0.73			
	Toplam	461	3.58	0.76			
Engelleyici Yapı	A. 5 yıl ve daha az	58	2.61	0.85	1.336	0.256	
	B. 6-10 yıl arası	118	2.57	0.79			
	C. 11-15 yıl arası	140	2.56	0.76			
	D. 16-20 yıl arası	59	2.72	0.80			
	E. 21 yıl ve üzeri	86	2.42	0.76			
	Toplam	461	2.56	0.78			
Öğretme Süreci Özerkliği	A. 5 yıl ve daha az	58	4.02	0.76	1.679	0.154	
	B. 6-10 yıl arası	118	4.11	0.84			
	C. 11-15 yıl arası	140	4.02	0.82			
	D. 16-20 yıl arası	59	4.03	0.81			
	E. 21 yıl ve üzeri	86	4.19	0.83			
	Toplam	461	4.07	0.83			
Öğretim Programı Özerkliği	A. 5 yıl ve daha az	58	3.55	0.80	3.550	0.007*	E>C
	B. 6-10 yıl arası	118	3.57	0.82			
	C. 11-15 yıl arası	140	3.34	0.80			
	D. 16-20 yıl arası	59	3.34	0.95			
	E. 21 yıl ve üzeri	86	3.71	0.84			
	Toplam	461	3.49	0.84			
Mesleki Gelişim Özerkliği	A.5 yıl ve daha az	58	2.55	1.37	1.215	0.303	
	B. 6-10 yıl arası	118	2.42	1.35			
	C. 11-15 yıl arası	140	2.26	1.31			
	D. 16-20 yıl arası	59	2.33	1.25			
	E. 21 yıl ve üzeri	86	2.63	1.42			
	Toplam	461	2.42	1.34			
Mesleki İletişim Özerkliği	A. 5 yıl ve daha az	58	3.65	0.91	1.214	0.304	
	B. 6-10 yıl arası	118	3.79	0.82			
	C. 11-15 yıl arası	140	3.89	0.86			
	D. 16-20 yıl arası	59	3.72	0.73			
	E. 21 yıl ve üzeri	86	3.89	0.85			
	Toplam	461	3.81	0.84			
Öğretmen Özerkliği Toplam	A. 5 yıl ve daha az	58	3.56	0.57	2.505	0.042*	E>C E>D
	B. 6-10 yıl arası	118	3.59	0.61			
	C. 11-15 yıl arası	140	3.49	0.61			
	D. 16-20 yıl arası	59	3.47	0.54			
	E. 21 yıl ve üzeri	86	3.72	0.61			
	Toplam	461	3.57	0.60			

*p<.05

Tablo 8'deki bulgular incelendiğinde kolaylaştırıcı ve engelleyici okul yapısı boyutlarına ait Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir. Öğretmen özerkliği toplam puana ilişkin ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($F=2.505$; $p=.042$, $p<.05$). LSD testi sonuçlarına göre 21 yıl ve üzeri deneyim sahibi olan öğretmenlerin özerklik algısı, deneyimi 11-15 ve 16-20 yıl olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Öğretme süreci özerkliği alt boyutuna ait ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir. Öğretim programı özerkliği alt boyutuna ait ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($F=3.550$; $p=.007$, $p<.05$). Scheffe testi sonuçlarına göre deneyimi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin öğretim programı özerkliği puanları, deneyimi 11-15 yıl olan öğretmenlerden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Mesleki gelişim özerkliği alt boyutundaki ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir ($F=1.215$; $p=.303$, $p>.05$). Mesleki iletişim özerkliği alt boyutunda uygulanan ANOVA sonucunda puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir ($F=1.214$; $p=.304$, $p>.05$).

Öğretmenlerin kolaylaştırıcı okul yapısı ve öğretmen özerkliği algıları arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmen Algılarına Göre Kolaylaştırıcı Okul Yapısı ile Öğretmen Özerkliği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1-Kolaylaştırıcı Yapı	1						
2-Engelleyici Yapı	-,562**	1					
3-Öğretme Süreci Özerkliği	,364**	-,221**	1				
4- Öğretim Programı Özerkliği	,342**	-,297**	,523**	1			
5- Mesleki Gelişim Özerkliği	,158**	-,296**	,171**	,490**	1		
6- Mesleki İletişim Özerkliği	,404**	-,287**	,401**	,328**	,232**	1	
7-Öğretmen Özerkliği	,419**	-,379**	,706**	,849**	,705**	,602**	1

** $p<.01$, $N=461$

Tablo 9 incelendiğinde kolaylaştırıcı yapı algısının diğer tüm boyutlarla pozitif yönlü; engelleyici yapı algısının ise diğer tüm boyutlarla negatif yönlü bir ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Kolaylaştırıcı yapı algısı arttıkça öğretmen özerkliği algısı artmakta; engelleyici yapı algısı arttıkça öğretmen özerkliği algısı azalmaktadır. Çıkan sonucun tutarlı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca kolaylaştırıcı okul yapısının artması, öğretmen özerkliğinin tüm alt boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Kolaylaştırıcı okul yapısı algısının öğretmen özerkliği davranışını yordamasına ilişkin analiz yapılmış ve sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Erilli (2015)'ye göre iki ya da ikiden fazla değişken olduğu zaman çoklu regresyon analizi yöntemi kullanılmaktadır. Bu araştırmada bağımsız değişkenler kolaylaştırıcı ve engelleyici yapı, bağımlı değişken ise öğretmen özerkliğidir.

Tablo 10. Öğretmen Algılarına Göre Kolaylaştırıcı Yapı Düzeylerinin Öğretmen Özerkliği Davranışını Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Yordanan Değişken	Yordayan Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	p
Öğretmen Özerkliği	Sabit	3.130	.216		14.476	.000
	Kolaylaştırıcı Yapı	.238	.040	.301	5.982	.000**
	Engelleyici Yapı	-.161	.039	-.210	-4.168	.000**

$R= .454$, $R^2=.206$,

Düzeltilmiş $\Delta R^2= .206$, $F = 59.366$, $p= 000$, ** $p<.01$

Tablo 10 incelendiğinde kolaylaştırıcı yapı ve engelleyici yapı bağımsız değişkenlerinin bağımlı değişken olan öğretmen özerkliği algısını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir ($R=.454$, $R^2=.206$, $F = 59.366$, $p=000$, $p<.01$). Bu sonuçlara göre kolaylaştırıcı yapı algısı düzeyinin öğretmen özerkliği algısındaki toplam varyansın yaklaşık %20.6'sını açıkladığı söylenebilir. Ayrıca standartlaşmış regresyon katsayılarına göre yordayıcı değişkenlerin öğretmen özerkliği algısı üzerindeki önem sırası, kolaylaştırıcı yapı ($\beta=0.30$) ve engelleyici yapı ($\beta=-0.21$) olarak sıralanabilir.

4. Tartışma ve Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmanın sonucunda okulun bürokratik yapısına ilişkin algıların kolaylaştırıcı ya da engelleyici olması üzerinde medeni durum değişkeninin anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Zincirli ve Turhan (2021) ise akademisyenler üzerinde yaptığı araştırma sonucunda bekâr akademisyenlerin engelleyici yapı puanlarının evli olan akademisyenlere göre daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öğretmen özerkliği ve öğretmen özerkliğinin alt boyutları üzerinde de medeni durum değişkeninin mesleki gelişim özerkliği algısı haricinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı görülmüştür. Mevcut araştırma sonucunda evli öğretmenlerin mesleki gelişim özerkliği algısının, bekâr öğretmenlerden anlamlı şekilde daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer çalışmalar incelendiğinde farklı verilerin elde edildiği görülmektedir.

Yolcu (2021) yaptığı araştırmasında ortaöğretim kademesinde çalışan öğretmenlerin öğretmen özerkliği algısı toplam puanının ve öğretmen özerkliğinin alt boyutlarının medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç incelendiğinde bekâr öğretmenlerin öğretmen özerkliği algısının evli öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Subaşı (2022) tarafından yapılan araştırmanın bulgularına göre mesleki gelişim özerkliği algısı medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermezken öğretmen özerkliğinin diğer alt boyutları olan öğretim süreci özerkliği, öğretim programı özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği algıları medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Yapılan çalışmada okulun bürokratik yapısına ilişkin algıların kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen özerkliği alt boyutlarından olan öğretim süreci özerkliği, mesleki gelişim özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği algılarının da kıdem değişkeninden etkilenmediği görülmüştür. Öğretim programı özerkliği alt boyutunda kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin özerklik algılarının, 11-15 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerin özerklik algılarından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen özerkliği genel puanına bakıldığı zaman kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin özerklik algılarının, 11-15 ve 16-20 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerin özerklik algılarından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki diğer araştırmalar incelendiğinde birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Öğretmenler, mesleği icra ettikleri yıllar süresince yeni bilgi ve deneyimler edinirler. Ancak araştırmanın sonucuna göre hizmet süresi, öğretmenlerin bürokratik yapı algıları üzerinde bir etki yaratmamaktadır. Bunun nedeni olarak, okulun bürokratik yapısına ilişkin algılarda temel öğenin okul idaresinin tutumu olması gösterilebilir. Öğretmen özerkliği alt boyutlarından olan öğretim süreci özerkliği, mesleki gelişim özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği algılarının da kıdem değişkeninden etkilenmediği görülmüştür. Öğretim programı özerkliği alt boyutunda, kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin özerklik algılarının, 11-15 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerin özerklik algılarından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen özerkliği genel puanına bakıldığı zaman kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin özerklik algılarının, 11-15 ve 16-20 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerin özerklik algılarından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki diğer araştırmalar incelendiğinde birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Bozkurt ve Kara (2022) yaptıkları çalışma sonucunda mesleki gelişim özerkliği alt boyutunun kıdeme göre düşük düzeyde anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuca göre 1-10 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerin mesleki gelişim algısı, 11-20 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerden daha yüksek düzeydedir. Kürkçü (2019) tarafından yürütülen araştırma sonucunda hizmet süreleri 1-5 yıl ve 6-10 yıl olan sınıf öğretmenlerinin öğretim süreci özerkliği davranışları, 21 yıl ve üzeri hizmet süresi olan sınıf öğretmenlerinden daha fazla düzeydedir. Yolcu (2021) tarafından yürütülen çalışmanın bulgularına göre ortaöğretim öğretmenlerinin öğretmen özerkliği algısı toplamı ve öğretmen özerkliğinin alt boyutları, kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Pazar (2021) tarafından yürütülen araştırmanın bulgularına göre mesleki gelişim özerkliği algısı kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma göstermezken; öğretim süreci özerkliği, öğretim programı özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği algısı kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşma göstermektedir.

Yapılan araştırmanın sonucunda kolaylaştırıcı okul yapısı ve engelleyici okul yapısı algısının eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı görülmüştür. Aynı zamanda öğretmenlerin öğretmen özerkliği ve öğretmen özerkliği alt boyutlarına dair algılarının da eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin lisansüstü eğitim süresince aldığı derslerin, okul

yapısı ve özerklik algılarını anlamlı şekilde etkilemediği söylenebilir. Bu durum dikkat çekicidir çünkü lisansüstü eğitim sayesinde öğretmenlerin farkındalık düzeyleri ve mesleki bilgileri artış gösterir. Bu durumun bir diğer nedeni olarak öğretmenlerin almış olduğu lisansüstü eğitimlerin okul idaresi ve diğer öğretmenler tarafından yeterince önem arz etmemesi de gösterilebilir.

Literatür incelendiğinde araştırma sonucunda elde edilen bulgularla benzerliği bulunan araştırmaların olduğu görülmektedir (Bayraktar, 2019; Gültaktı, 2020; Yolcu, 2021). Bozkurt ve Kara (2022) ise yaptıkları araştırma sonucunda öğretim programı özerkliği alt boyutunun eğitim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Subaşı (2022) tarafından yürütülen araştırmanın bulgularına göre lisansüstü seviyesinde eğitim alan öğretmenlerin öğretim programı özerkliği ve mesleki gelişim özerkliği algıları; lisans seviyesinde eğitim alan öğretmenlerin öğretim programı özerkliği ve mesleki gelişim özerkliği algılarından anlamlı şekilde daha yüksek düzeydedir.

Araştırma sonucunda eğitim kademesi değişkeninin, kolaylaştırıcı okul yapısı algısı üzerinde anlamlı bir etki doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguya göre okul öncesinde çalışan öğretmenlerin kolaylaştırıcı yapıya dair algıları, ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmenlerin kolaylaştırıcı yapı algısından anlamlı düzeyde daha yüksek düzeydedir. Aynı zamanda engelleyici yapıya dair algıların da eğitim kademesi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Okul öncesinde çalışan öğretmenlerin engelleyici yapıya dair algılarının ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmenlerin engelleyici yapı algılarından anlamlı şekilde daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun farklı nedenleri olması mümkündür. Okul öncesi kurumlarında öğrencilere uygulanan kurallar ve cezalar, diğer eğitim kademelerinden çok daha azdır. Bu sebeple okul idaresi, öğretmenleri ve öğrencileri baskı altına almak için çok daha az çaba harcarlar. İlkokul, ortaokul ve lise kademesinde çalışan öğretmenlerden, öğrencileri belirli başarı kriterlerine erdirmesi beklenirken, okul öncesinde çalışan öğretmenlerden böyle bir beklenti duyulma olasılığı daha azdır.

Öğretmen özerkliğine ilişkin boyutlar incelendiğinde sadece mesleki gelişim alt boyutunun eğitim kademesi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öğretmen özerkliği toplam puanları incelendiğinde okul öncesinde çalışan öğretmenlerin özerklik algılarının, ilkokul ve lisede çalışan öğretmenlerden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğretim süreci özerkliği alt boyutunda okul öncesinde çalışan öğretmenlerin özerklik algılarının, lisede çalışan öğretmenlerin özerklik algılarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Öğretim programı özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği alt boyutlarında okul öncesinde çalışan öğretmenlerin özerklik düzeylerinin ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan öğretmenlerin özerklik düzeylerinden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Bozkurt ve Kara, (2022) öğretme süreci özerkliği ve öğretmen özerkliği genelinde eğitim kademesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Subaşı (2022) tarafından yapılan araştırmanın bulgularına öğretim süreci özerkliği ve öğretim programı özerkliği algıları eğitim kademesi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma incelendiğinde ilkokul düzeyinde çalışan öğretmenlerin öğretim süreci özerkliği ve öğretim programı özerkliği algılarının, lisede çalışan öğretmenlerin özerklik algılarından daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Fırat (2021) tarafından yürütülen araştırmanın bulgularına göre öğretim süreci özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği algıları, eğitim kademesi değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Araştırmanın sonucunda öğretim süreci özerkliği ve mesleki iletişim özerkliği alt boyutlarında, ilkokulda çalışan öğretmenlerin özerklik algılarının, lisede çalışan öğretmenlerin özerklik algılarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin okulun bürokratik yapıya ilişkin algılarının kolaylaştırıcı ya da engelleyici olması üzerinde, yaş değişkeninin bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin farklı yaşlarda olmaları, kolaylaştırıcı okul yapısına dair algılar üzerinde farklılaşma oluşturmamıştır. Bu durumda okul otoritesinin farklı yaş gruplarındaki öğretmenlere farklı muamele göstermediği sonucu çıkarılabilir. Aynı zamanda öğretmen özerkliği ve öğretmen özerkliği alt boyutlara dair algıların, yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre farklı yaş grubunda bulunan öğretmenlerin özerklik algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Literatür incelendiğinde bu bulguyu destekleyen sonuçlar bulunmaktadır (Bayraktar, 2019; Fırat, 2021; Üzüm, 2014). Bununla birlikte öğretmen özerkliğinin bazı alt boyutlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma gösterdiği

sonucuna ulaşan araştırmalar da bulunmaktadır (Bozkurt ve Kara, 2022; Kürkcü, 2019; Pazar, 2021; Subaşı, 2022; Şentürken ve Oğuz, 2020).

Araştırmanın sonucunda kolaylaştırıcı okul yapısı algısının branş değişkeninden etkilenmediği ancak engelleyici okul yapısı algısının branş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan sonuca göre branşı fen bilimleri olan öğretmenler, branşı sosyal bilimler olan öğretmenlere göre okuldaki bürokratik yapıyı anlamlı şekilde daha fazla engelleyici olarak algılama eğilimindedirler. Bu durumun sebebi olarak okul müdürlerinin, okullarının genellikle fen bilimleri alanında daha başarılı olmasını istemesi veya öğrencilerin fen bilimleri alanında daha başarısız olduğu için okul müdürlerinin fen bilimleri branşındaki öğretmenlere daha fazla baskı uyguluyor olması gösterilebilir.

Öğretmen özerkliği alt boyutları olan öğretim süreci özerkliği, mesleki gelişim özerliği ve mesleki iletişim özerkliğine dair algıların branş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılık göstermediği ancak öğretim programı özerkliği ve toplam öğretmen özerkliği algısının branş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguya göre sosyal bilimler branşındaki öğretmenlerin fen bilimleri branşındaki öğretmenlere göre öğretmen özerkliği ve öğretim programı özerkliği algısı, anlamlı şekilde daha yüksektir. Literatür incelendiğinde farklı sonuçlara ulaşan araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Bozkurt ve Kara (2022) yaptıkları araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin öğretim süreci özerkliği, öğretim programı özerkliği ve öğretmen özerkliği algı düzeyleri, sınıf ve branş öğretmenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yolcu (2021) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre öğretim süreci özerkliği, öğretim programı özerkliği ve mesleki gelişim özerkliği algıları branş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Yazıcı ve Akyol (2017) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre öğretim programı özerkliği ve öğretim süreci özerkliği algıları branş değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Gültaktı (2020), yaptığı çalışma sonucunda sınıf öğretmenlerinin mesleki iletişim özerkliği algısı, branş öğretmenlerinin mesleki iletişim özerkliği algısından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada yapılan korelasyon analizi sonucunda kolaylaştırıcı yapı ile öğretmen özerkliği arasında pozitif yönlü ve orta derecede ilişki olduğu görülmektedir. Okuldaki bürokratik yapının kolaylaştırıcı olarak algılanması, öğretmen özerkliği algısının da yüksek olacağına dair bir işarettir. Ayrıca engelleyici yapının diğer boyutlar ile ilişkilerinin tümünün negatif yönlü olduğu söylenebilmektedir. Araştırmada uygulanan regresyon analizinde ise araştırmanın bağımsız değişkeni kolaylaştırıcı yapı, bağımlı değişkenini öğretmen özerkliği algısı oluşturmaktadır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Kolaylaştırıcı okul yapısı algısının öğretmen özerkliğini istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bilgilere göre uygulayıcı ve araştırmacılara aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

1. İlkokul, ortaokul ve lise kademesinde çalışan öğretmenlerin kolaylaştırıcı yapı algısını olumsuz etkileyen faktörleri azaltmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.
2. Okul öncesi kademesinde çalışan öğretmenlerin özerklik algılarının, diğer kademelerde çalışan öğretmenlerin özerklik algılarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer kademelerde çalışan öğretmenlerin özerklik algılarını arttırabilmek amacıyla okul öncesi kademesindeki olumlu etkenler araştırılabilir.
3. Mevcut araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. İlgili konuyla nitel araştırmalar da yapılabilir.
4. Öğretmen özerkliği ile kolaylaştırıcı yapı arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü ilişki olduğu ayrıca kolaylaştırıcı yapı arttıkça öğretmen özerkliği algısının da artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen özerkliğini desteklemek amacıyla okullardaki bürokratik yapının kolaylaştırıcı olmasını sağlayan etkenler üzerinde araştırma yapılabilir.

Kaynaklar

- Adler, P. S., & Borys, B. (1996). Two types of bureaucracy: Enabling and coercive. *Administrative Science Quarterly*, 41(1), 61-89.
- Aydın, N. (2012). Weberyen bürokraside liyakat ve Türk kamu bürokrasisinden bir kesit: 'Siyasetin bürokrasi ironisi'. *Sayıştay Dergisi*, (85), 51-67.
- Ayral, M., Özdemir, N., Türedi, A., Yılmaz-Fındık, L., Büyükgöze, H., Demirezen, S., & Tahirbegi, Y. (2014). Öğretmen özerkliği ile öğrenci başarısı arasındaki ilişki: PISA örneği. *Eğitim ve Bilim Araştırmaları*

- Dergisi*, 4(1), 207-218.
- Bayraktar, E. (2019). *Öğretmenlerin özerklik algıları ile örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bozkurt, B. & Mevlüt, Kara (2022). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin öğretmen özerkliği algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(82), 628-644.
- Bütün, Y. (2020). *Öğretmen özerkliğinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi: Mesleki benlik saygısının aracılık rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Can, A. (2019). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi* (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Castle, K. (2004). The meaning of autonomy in early childhood teacher education. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 25(1), 3-10.
- Cerit, Y. (2012). Okulun bürokratik yapısı ile sınıf öğretmenlerinin profesyonel davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(4), 497-521.
- Çolak, İ. & Altınkurt, Y. (2017). Okul iklimi ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 23(1), 33-71.
- Deci, E., Schwartz, A., Sheinman, L. & Ryan, R. (1981). An instrument to assess adults' orientations toward control versus autonomy with children: Reflections on intrinsic motivation and perceived competence. *Journal of Educational Psychology*, 73, 642-650.
- Dzubay, D. (2001). *Understanding Motivation & Supporting Teacher Renewal*. Quality Teaching and Learning Series.
- Erilli, N. (2015). Bulanık kümeleme analizi ile istatistiki bölge birimlerinin (İBBS) mali değişkenlere göre sınıflandırılması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 149-165.
- Fırat, N. (2021). *Okul yöneticilerinin kamu liderliği davranışları ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fidan, T. & Beyhan, A. (2020). Okulların bürokratik yapısının öğretmen profesyonelliğine etkisi: Lise öğretmenleri üzerine bir araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 869-887.
- Franklin, H. L. (1989). *Principal consideration and its relationship to teacher sense of autonomy*.
- Gültaktı, Z. A. (2020). *Öğretmen algularına göre okul müdürlerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Gürsoy, F. (2020). *Ortaokullarda çalışan öğretmenlerin öğretmen özerkliğine ilişkin algı düzeyleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hoy, W. K. & Miskel, C. G. (2010). Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama (çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel.
- Hoy, W. K. & Sweetland, S. R. (2001). Designing better schools: The meaning and measure of enabling school structures. *Educational Administration Quarterly*, 37(3), 296-321.
- Karatay, M., Günbey, M. & Taş, M. (2020). Öğretmen profesyonelliği ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 173-195.
- Karip, E. & Köksal, K. (1996). Etkili eğitim sistemlerinin geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 2(2), 245-257.
- Kürkçü M. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin öğretmen özerkliği davranışları akademik iyimserlik düzeyleri ve öğretmen liderliği algıları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Little, D. G. (1995). Learning as dialogue: The dependence of learner autonomy on teacher autonomy. *System*, 23(2), 175-182.
- Martin, J., Knopoff, K. & Beckman, C. (1998). An alternative to bureaucratic impersonality and emotional labor: Bounded emotionality at The Body Shop. *Administrative Science Quarterly*, 43(2), 429-469.
- Morales, Jose L. (2016). *School bureaucracies that enable: principals perception of their experience in creating and sustaining enabling school structure*. [Unpublished doctoral dissertation]. Azusa Pacific University.
- Öztürk, İ. H. (2012). Öğretimin planlanmasında öğretmenin rolü ve özerkliği: Ortaöğretim tarih öğretmenlerinin yıllık plan hazırlama ve uygulama örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 271-299.
- Pazar, B. (2021). *Öğretmen özerkliği ve örgütsel mutluluk arasındaki ilişki*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Pearson, L. C. ve Moomaw W. (2005). The relationship between teacher autonomy and stress, work

- satisfaction, empowerment and professionalism. *Educational Research Quarterly*, 28(1), 37-53.
- Reeve, J. (2006). Teachers as facilitators: What autonomy-supportive teachers do and why their students benefit. *The Elementary School Journal*, 106(3), 225-236.
- Subaşı, A. (2022). *Okul müdürü yönetim tarzları ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sinden, J. E., Hoy, W. K., & Sweetland, S. R. (2004). An analysis of enabling school structure: The oretical, empirical, and research considerations. *Journal of Educational Administration*, 42(4), 462-478.
- Şentürken, C. & Oğuz, A. (2020). Ortaöğretim öğretmenlerinin özerklik davranışları ile iş doyumları arasındaki ilişki. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(25), 3260-3283
- Tarter, C. J. & Hoy, W. K. (2004). A systems approach to quality in elementary schools: A theoretical and empirical analysis. *Journal of Educational Administration*, 42(5), 539-554.
- Üzüm, P. (2014). *Sınıf öğretmenlerinin öğretmen özerkliğine ilişkin farkındalık düzeylerinin yapısal ve bireysel boyutları açısından değerlendirilmesi (İzmir ili örneği)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Velayutham, T. (1994). Professionalism and bureaucracy: Can they develop together. *Journal of Educational Studies*, 16(1), 69-83.
- Yazıcı, A. Ş. & Akyol, B. (2017). Okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(10), 189-208.
- Yolcu, M. A. (2021). *Ortaöğretim kurumlarında örgütsel sessizlik ile öğretmen özerkliği arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zincirli, M., & Turhan, M. (2021). A model for Academics perceptions of organizational structure, individual performance and turnover intention. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 262-296. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.849927>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 11.11.2022 sayı 2022/23 ve karar 5 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

ZOR ZAMANLARDA ÖĞRETMEK: ÖĞRETMENLERİN AFET SONRASI ÖĞRETME MOTİVASYONLARININ İNCELENMESİ

Teaching in Difficult Times: Examining Teachers' Motivation for Teaching After Disasters

Erhan ÖZMEN¹

¹Dr., Firat Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Merkezi, Elazığ, Türkiye, eozmen@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4013-6004

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
22.06.2024
Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1503284

Anahtar Kelimeler

Deprem, afet sonrası eğitim,
öğretme motivasyonu,
öğretmen görüşleri

Keywords

Earthquake, post-disaster
education, teaching
motivation, teacher
perspectives

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, eğitimcilerin afet olayları sonrasında yaşadıkları dönüşümleri, bu dönüşümleri hızlandıran faktörleri, karşılaştıkları zorlukları ve bu engelleri aşmak için kullandıkları stratejileri araştırmaktır. Bu amaç kapsamında iki büyük deprem deneyimi olan beşi kadın sekiz öğretmen amaçlı örnekleme yöntemine uygun şekilde seçilmiş ve onlarla odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre eğitimcilerin, olası felaket senaryolarında motivasyonu sürdürülebilmek için umut, iyimserlik, güven, hedeflere bağlılık ve farkındalık gibi özellikleri somutlaştırarak meslektaşlarına öncülük edebileceği ortaya konmuştur. Öğretmenlerin, umudu besleyerek öğrencilerin psikolojik refahını artırma kapasitesine sahip oldukları, afet sonrası gelişen amaç duygusunun zorlukların üstesinden gelmede yardımcı olduğu ve iyimser, dirençli tavırlarının normallığın yeniden tesisine katkıda bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, öğretmenlerin afet önleme bilgisi ve hazırlıkları, öğrenci desteğini etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, eğitimcilere iyimserlik, güven ve bağlılık gibi niteliklerin kazandırılması; kriz yönetimi eğitimi verilmesi; öğretmenlerin dayanıklılığını artıracak müdahaleler yapılması ve destekleyici okul ortamı ile akran destek ağları kurulması önerilmektedir.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to investigate the transformations experienced by educators after disaster events, the factors that accelerate these transformations, the challenges they face, and the strategies they use to overcome these obstacles. Within the scope of this purpose, eight teachers, five of whom were women with two major earthquake experiences, were selected in accordance with the purposive sampling method and focus group interviews were conducted with them. Phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used, and the data obtained were analyzed through content analysis. According to the results of the research, it was revealed that educators could lead their colleagues by embodying characteristics such as hope, optimism, confidence, commitment to goals, and awareness to maintain motivation in possible disaster scenarios. Teachers are noted to have the capacity to enhance the psychological well-being of students by nurturing hope, the sense of purpose developed after disasters helps them overcome challenges, and optimistic, resilient attitudes contribute to re-establishing normalcy. Additionally, teachers' knowledge and preparedness for disaster prevention are important factors affecting student support. In this direction, it is recommended to develop qualities such as optimism, confidence, and commitment; provide crisis management training; implement interventions to increase teachers' resilience; and establish supportive school environments and peer support networks.

Atıf/Citation: Özmen, E. (2024). Zor Zamanlarda Öğretmek: Öğretmenlerin Afet Sonrası Öğretme Motivasyonlarının İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1259-1271.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Erhan ÖZMEN, eozmen@firat.edu.tr.

1. Giriş

Afetler, toplum düzeninde yıkıcı etki yaratan, ani gelişen ve kalıcı hasarlara neden olan ciddi olaylardır (Yan vd., 2010). Bunlar doğal gelişenler ve insan kaynaklı olarak iki şekilde gerçekleşebilir. Deprem, sel, kasırga, endüstriyel kazalar veya savaş gibi olayların bireyler, aileler ve toplumlar üzerinde yıkıcı etkileri vardır (Arrogante-Funes vd, 2021). İster doğal ister insan kaynaklı olsun, afetler akut ve travmatik yapısı ile eğitim, altyapı ve etkilenen toplulukların genel refahı gibi alanlarda ciddi sorunlara yol açarak (Hallegatte vd., 2016) eğitim sistemleri üzerinde önemli kesintilere neden olabilmektedir. Afetlerin sonucu olarak okullar hasar görebilir, yıkılabilir, öğretmenler ve öğrenciler travma yaşayabilirler (Chen ve Lee, 2012). Yaşanan bu travmaların yine eğitim desteği ile düzelebileceği dikkate alındığında, eğitim alanında ortaya çıkabilecek sorunlar daha kritik bir önem kazanmaktadır (Darling-Hammond ve Hyler, 2020). 21. yüzyılda eğitim toplumsal kalkınma ve ilerlemede en önemli araç olarak değerlendirilmektedir (Gedikoğlu, 2005). Dolayısıyla bir afetin ardından okulların mümkün olan en kısa sürede tekrar çalışır hale getirilmesi oldukça önemli görülmektedir. Okullar olası afet durumlarında çocuklara normallik ve istikrar duygusu sağlayarak iyileşme sürecinin yeniden başlatılmasına yardımcı olmaktadır (Mann vd., 2021). Öğretmenlerin zorluklara karşı istikrar, destek ve eğitim sağlamada önemli bir yeri olduğu düşünüldüğünde, bu tür zorlu zamanlarda öğretmenlerin rolü en üst seviyeye çıkmaktadır. Bu bakımdan öğretmenlerin öğrenme-öğretme faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için motive olmaları oldukça önemli bir unsur olarak görülmektedir (Argon ve Cicioğlu, 2017). Çünkü öğretmenler motive olma durumlarında kendilerine ihtiyaç duyan öğrencilerine daha verimli şekilde destek sağlayabilmektedir (Evans, 1998). Çalışma motivasyonu bir kişinin gerçekleştireceği bir işte istekli olması ve bu işi yaparken işin sürdürülebilirliğine yönelik kendini ikna edebilme kapasitesi olarak tanımlanır (Latham ve Pinder, 2005). Öğretmenler çalıştıkları kurumun amaçları doğrultusunda hedeflerine ulaşabilmeleri için çalışma motivasyonuna ihtiyaç duymaktadır. Normal zamanlarda öğretmenlerin bu motivasyonu, terfi, iş yükü, mesleklerindeki gelişim fırsatları, kurumsal iklim, ücret, toplumsal ilişki, hizmet koşulları ve öğrenci davranışları gibi birçok etken sayesinde sağladığı görülürken (Brownell ve Tanner, 2012) afet sonrası gibi zorlu koşullarda bu motivasyonu nasıl elde ettiklerine dair çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Afetlerden sonra öğretmenlerin motivasyonlarını nasıl sağladıkları ve nasıl bir psikolojik durum içerisinde oldukları önemlidir. Çünkü öğretmenler, sadece öğrencilerine yardım ve destek sağlamakla kalmaz aynı zamanda kendi yaşadığı stres, kaygı, tükenmişlik, üzüntü, belirsizlik ve motivasyonsuzluk gibi zorluklarla da mücadele etmek zorunda kalır (O'Toole ve Friesen, 2016). Bu açıdan afet sonrası öğretmenlerin yaşadığı zorlukları tespit etmek ve onlara yönelik çözümler aramak, öğretmenlerin öğrencilerine sağlayabilecekleri faydanın etkisi ve sürdürülebilir olması açısından anlamlıdır (Genç vd., 2023). Bu çalışma öğretmenlerin afet sonrasında yaşadığı zorluklara ışık tutmayı, bu zorlukların üstesinden gelme çabalarını ve stratejilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu amaç doğrultusunda ortaya konan verilerin, öğretmenlere daha sonra yaşanabilecek olası afet senaryoları için destek sistemleri oluşturmada, öğretmenlerin istikrar ve eğitime devam edebilme kapasitelerini artırmada ve onların motive olabilmelerini sağlamada kullanılabileceği düşünülmektedir.

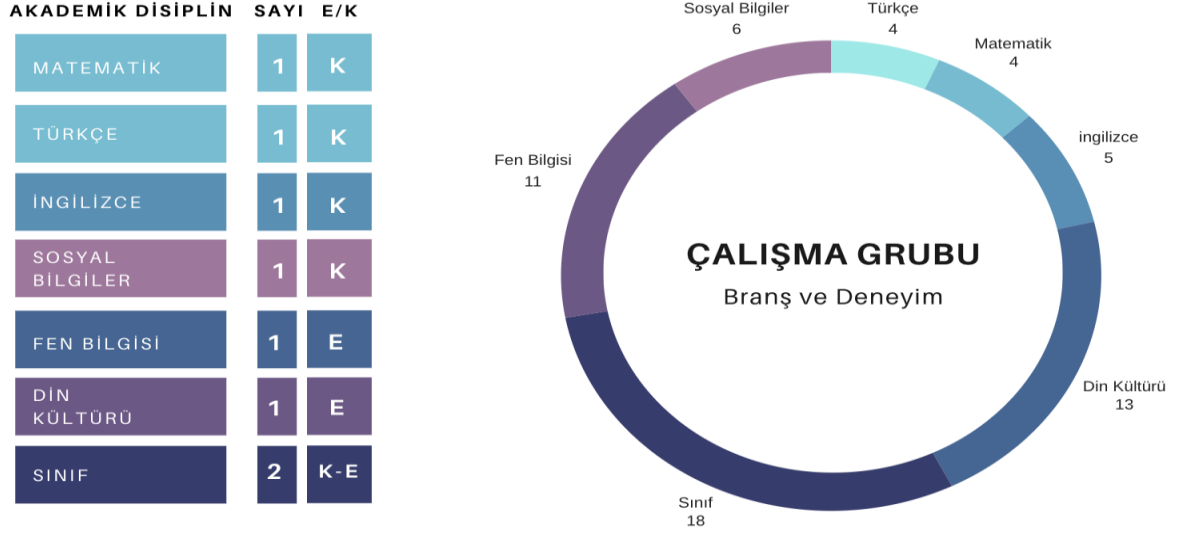
2. Materyal ve Metot

Bu çalışma, öğretmenlerin afet sonrasında öğretim motivasyonlarına yönelik görüşlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgubilim desenine uygun şekilde yürütülmüştür. Olgubilim felsefe ve psikoloji bilimleri ile temellenen, bir konu hakkında kişilerin yaşadığı ortak anlamları derinlemesine anlamayı hedefleyen bir araştırma desendir. Bu araştırma deseni genellikle farkında olduğumuz ama yeterince anlayış sahibi olmadığımız konularda anlayışımızın derinleşmesini sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Matematik, Türkçe, İngilizce, Sosyal bilgisi, Fen bilgisi, Din kültürü ve Sınıf öğretmenliği branşlarının oluşturduğu sekiz öğretmenden meydana gelmektedir. Bu öğretmenler, Elazığ ilinde bir devlet okulunda görev yapan, 2019 yılında Elazığ'da ve 2023 yılında Maraş'ta yaşanmış büyük depremler olmak üzere bu dört yıl içinde çok sayıda ve şiddete depremden etkilenen bir grubu temsil etmektedir. Belirli özellikleri ile ön plana çıkan araştırma grubundaki öğretmenler tercih edilirken amaçlı örnekleme yöntemi

kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme belirli bir amaç doğrultusunda veri kaynağı olma bakımından zengin ve belirli ölçütleri karşılayan durum veya kişilerin tercih edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2015b). Ayrıca çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin sayısının, odak grup görüşmeleri için tavsiye edilen altı ila sekiz kişi arasında (Yıldırım ve Şimşek, 2016) olmasına dikkat edilmiştir. Çalışma grubuna ait bilgilerin bulunduğu grafik Şekil 1’de verilmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri toplanırken grup içerisinde etkileşim ve güven duygusuna öncelik veren odak grup görüşmesinden yararlanılmıştır. Odak grup görüşmesi bir rehber eşliğinde benzer deneyimlere sahip grup üyelerinin sırası ile görüşlerini ifade etmelerini sağlayan, etkileşim esaslı bir görüşme türüdür (Bogdan ve Biklen, 1998). Odak grup görüşmeleri pratik uygulanabilme özelliği ile sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Mertens, 2023). Bu görüşme türü, çalışma konusu ve çerçevesinin tespit edilmesi, katılımcıların belirlenmesi, görüşme sorularının oluşturulması, görüşme sürecinin planlanması ve uygulanması son olarak sonuçların raporlaştırılması aşamalarından oluşmaktadır (Çokluk vd., 2011). Mevcut araştırma için odak grup görüşmesinin seçilmesi, benzer deneyimler yaşamış depremdede öğretmenlerin fikirlerini sunarken birbirlerinden destek alabilmesi düşüncesine dayanmaktadır.

Araştırma sürecinde odak grup görüşmesi gerçekleştirilirken başlangıçta beş sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir form kullanılmış ve görüşme sürecinde soruların sayısı etkileşime göre şekillenmiştir. Yarı yapılandırılmış formlar, araştırmacının belirli sınırlar çizmesine rağmen katılımcıya esnek bir ortam sunduğu veri toplama araçlarıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018). Ayrıca bu veri toplama araçları olgubilim araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Polat, 2022) Odak grup görüşmelerinde genellikle derinleşmeye müsait bir yapısı olan, en fazla dört ila beş soru sorulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmada yarı yapılandırılmış formlar aracılığıyla yöneltilen beş soru, etkileşime olanak veren, yuvarlak bir masa etrafında oturan öğretmenlere yöneltilmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler, bir kayıt cihazı aracılığıyla kayda alınmış ve kayda alınan sesler veri analizi aşamasında değiştirilmeden yazıya dönüştürülmüştür. Ayrıca odak grup görüşmesine katılan öğretmenlerin kimlikleri gizli tutulmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, anlamsal olarak birbirine benzeyen verileri bir araya toplayarak bu verilerin sistematik şekilde düzenlenmesini ve okuyucuda bütünsel bir anlam oluşturmasını sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2015a). Bu yöntem üç ayrı uzman tarafından farklı zamanlarda gerçekleştirilmiş ve uzmanların elde ettiği

sonuçlar Kappa istatistiği kullanılarak güvenilirlik standartları açısından değerlendirilmiştir. İki den fazla puanlayıcı arasındaki uyum derecesine işaret eden bu istatistik sonucu 0.89 olarak belirlenmiştir. Bu değer -/+ 1 arasında değer alabilen Kappa istatistiği açısından güvenilirlik adına oldukça anlamlı bir sonuç ortaya koymaktadır (Landis ve Koch, 1977).

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde içerik analizi sonucu kategori, alt kategori ve kodlara ayrılan veriler beş ana tema altında bulgular şeklinde sunulmuştur. Bu temalar afet sonrası meslek algısı, afet sonrası yaşanan zorluklar ve üstesinden gelme çabaları, afet sonrası en fazla motive eden kaynaklar, afet sonrası öğrencilerin motivasyonlarında yaşanan değişiklikler ve afet sonrası öğretmenlere yüksek motivasyon için öneriler şeklinde sıralanmaktadır.

3.1. Afet Sonrası Öğretmenlik Mesleğine Olan Algıda Yaşanan Değişikliklere İlişkin Görüşler

Bu tema, öğretmenin yaşadığı değişimi ve bu değişimin nedenlerini anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, öğretmenlerin mesleki tatminlerine ve dayanıklılıklarına ışık tutabileceği düşünülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğretmenlik Mesleğine Olan Algıda Yaşanan Değişikliklere İlişkin Görüşler

Tema	Kategori	Alt Kategori	Kod	Frekans
Afet sonrası meslek algısı	Değişen Roller	Yönetimsel roller	Sınıf yöneticisi	3
			Disiplin sağlayıcı	2
			Topluluk oluşturucu	2
		Teknolojik roller	Yaratıcı ortam oluşturucu	1
			Teknoloji kullanıcısı	1
		Değerlendirme rolleri	Değerlendirici	1
		Eğitimsel Roller	Bilgi sahibi	5
	Araştırmacı		4	
	Güçlenen Roller	Eğitimsel Roller	Motivasyon sağlayıcı	4
			Kolaylaştırıcı	3
			Destekleyici	3
			Yol gösterici	3
			İletişim rolleri	İletişimci
			Kaynaştırıcı	1

Yaşanan afet sonrasında öğretmenlerin mesleğe olan algılarında ortaya çıkan değişimler *yönetimsel*, *teknolojik*, *değerlendirme*, *eğitimsel* ve *iletişim* rolleri olacak şekilde kategorize edilmiştir. Bu kategoriler içerisinde bulunan kodlar *değişen roller* ve *güçlenen roller* kategorisi altında iki kategoride toplanmıştır. Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin kendilerini afet öncesinde bilgi sahibi, araştırmacı, sınıf yöneticisi, disiplin sağlayıcı vb. şekilde algıladıkları görülürken afet sonrasında kendilerini motivasyon sağlayıcı, kolaylaştırıcı, yol gösterici, destek sağlayıcı ve kaynaştırıcı olarak tanımlamışlardır. Eğitimsel rollerin bazıları değişirken bazıları güçlenmiştir. Rol değişiminden bahseden bir öğretmen ÖE1 “*Depremlerden önce öğretmenlik mesleğine duyduğum motivasyon, öğrencilerime bilgi ve beceri kazandırmanın ötesinde, onlara daha iyi bir gelecek hazırlamaktı. Fakat depremlerden sonra bu motivasyonum bambaşka bir boyuta taşındı.*” ifadelerini kullanmıştır. Bir başka öğretmen ise ÖK2 “*Depremden etkilenen öğrencilerimin yaşadığı travmalar ve kayıplar, onların eğitime bakış açılarını da etkiledi. Bu zor dönemde, sadece bir öğretmen olmak değil, aynı zamanda onlara rehberlik etmek, umut aşılacak ve travmalarıyla başa çıkmalarına yardımcı olmak da öncelikli görevlerim arasına girdi.*” diyerek öğretmenlik rolünün yol gösterici özelliğine dikkat çekmiştir. Öğretmenlik mesleğinin destekleyici ve kolaylaştırıcı rolüne vurgu yapan bir başka öğretmen ise ÖK4 “*Bu değişimin zorlayıcı olduğu kadar anlamlı da olduğunu düşünüyorum. Depremden sonra öğretmenlik mesleği,*

sadece bilgi aktarmaktan öte, öğrencilerin hayatlarında fark yaratabilecek bir güce dönüştü.” ifadelerini kullanmıştır.

3.2. Afet Sonrası Yaşanan Zorluklar ve Üstesinde Gelme Çabalarına İlişkin Görüşler

Bu tema, öğretmenin yaşadığı zorlukları ve bunlarla baş etme stratejilerini anlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda elde edilecek verilerin öğretmenlerin kriz yönetimi becerilerini ve dayanıklılıklarını değerlendirmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Afet Sonrası Yaşanan Zorluklar ve Üstesinden Gelme Çabaları

Tema	Kategori	Alt Kategori	Kod	Frekans	
Afet Sonrası yaşanan zorluklar ve üstesinden gelme çabaları	Yaşanan Zorluklar	Psikolojik	Kaygı	5	
			Korku	5	
			Kötümserlik	4	
			Eksiklik hissi	2	
			İnternet kesintisi	3	
			Elektrik kesintisi	3	
		Fiziksel	Yapısal endişeler	2	
			Eğitimsel	Hazırlıksızlık	3
				Bilgisizlik	2
		Motivasyonel	Motive olamama	4	
			Öğrenci isteksizliği	4	
			Yaşanan kayıplar	3	
			Bireysel	Eğitim alma	3
				İyimserlik	3
				Normale uyum	3
		Üstesinden Gelme Çabaları	Mesleki	Koruma duygusu	4
				Örnek olma	2
			Eğitim verme (öğrenciye)	2	
Kolektif	Dayanışma		4		
	İletişim		3		

Tablo 2 incelendiğinde afet sonrası yaşanan zorluklar psikolojik, fiziksel, eğitimsel ve motivasyonel olacak şekilde dört kategoride incelenmiştir. Öğretmenler psikolojik olarak kaygı korku ve kötümserlik gibi duygular hissederken, fiziksel olarak internet ve elektrik kesintisinden dolayı sorunlar yaşamıştır. Ayrıca öğretmenlerin eğitim öğretim yaptıkları binalara yönelik yapısal endişeler taşıdıkları görülmektedir. Öğretmenler eğitimsel olarak hazırlıksız ve bilgisiz olmanın zorluklarını yaşarken aynı zamanda motive olamama, öğrenci isteksizliği gibi problemlerle de baş etmeye çalışmıştır. Öğretmenlerin bu problemlerin üstesinden gelme çabaları Tablo 2’de görüldüğü üzere bireysel, mesleki, kolektif olacak şekilde üç kategoriye ayrılmıştır. Öğretmenler bu problemlerin üstesinden gelmek için eğitim almış, iyimser duygularını korumuş, öğrencilerine yönelik koruma duygusunu kullanmış ve dayanışma, iletişim becerilerini işe koşmuşlardır. Psikolojik kaygı hissettiğini ifade eden bir öğretmen ÖK2 “Sürekli bir korku ve depresyon olacaktı hissi ile kaygılanıyordum” ifadelerini kullanmıştır. Bir başka öğretmen ise ÖK3 “Olağan hayat akışına uyum sağlayıp, medyadaki afet ve acı görüntülerinden uzak durma çabasıydım” demiştir. Korku ve kaygı duyan başka öğretmen ise Ö5E “Deprem sonrasında ben de çok ciddi korku ve kaygılar yaşadım fakat bu korku ve kaygıları öğrencilere yansıtmamak ve onları yüreklendirici bir vazife üstlenmek için kendi iç dünyamda korkularımı organize edip bastırmayı başardım” demiş ve yönlendirici öğretmen vurgusu yapmıştır.

3.3. Afet Sonrası En Fazla Motive Eden Kaynaklar

Bu tema, öğretmenlerin motivasyon kaynaklarını ve bu kaynakların niteliğini anlamayı amaçlamaktadır. Elde edilen verilerin, öğretmenlerin içsel ve dışsal motivasyonlarını değerlendirmeye yardımcı olabileceği düşünülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Afet Sonrası En Fazla Motive Eden Kaynaklar

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Afet sonrası en fazla motive eden kaynaklar	Kişisel Kaynaklar	Amaç duygusu	5
		Dayanıklılık	4
		Umut	4
		Pozitif bakış	4
		Kendine güven	3
	Sosyal Kaynaklar	Destekleyici çevre (aile, arkadaşlar)	5
		Mesleki dayanışma	4
		Toplumsal destek	3
		Öğrenci Başarısı	3
		Sivil toplum desteği	4
	Dış Kaynaklar	Eğitimsel kaynaklar (müfredat,materyal)	3
		Gönüllü destek	3
		Devlet politikaları	2

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenleri afet sonrasında en fazla motive eden kaynakların kişisel, sosyal ve dış kaynaklar olacak şekilde 3 kategoride toplandığı görülmektedir. Öğretmenlerin kendilerini öğrenci yetiştirme amacı, gelecek için umutlu olmak, iyimserlik, kendine güvenmek ve ailesi, arkadaşları, meslektaşları tarafından desteklenmek gibi kaynaklar ile motive ettikleri ortaya konmuştur. Ayrıca öğrencilerinin başarıları, Milli Eğitim Bakanlığı politikaları ve sivil toplum desteği öğretmenlerin öğretme motivasyonunu en fazla yükselten kaynaklar olarak sıralanmaktadır. Bu kapsamda bir öğretmen ÖE6 “*Depremden sonra bile öğrencilerimin öğrenmeye ve gelişmeye olan istekleri beni motive etti. Zorluklara rağmen eğitim alma arzuları ve azimleri, bana bu zorlu süreçte pes etmeme gücü verdi.*” diyerek amaç duygusu ve öğrenci başarısının kendisini motive ettiğini vurgulamıştır. Aile, arkadaş ve meslektaş vurgusu yapan bir başka öğretmen ÖK7 “*Deprem sonrası yaşadığım zorluklar karşısında ailem ve meslektaşlarım bana her zaman destek oldular. Bu destekler sayesinde motivasyonumu korudum ve öğretmenlik mesleğimi en iyi şekilde yerine getirmeye devam ettim.*” ifadelerini kullanmıştır. Bir başka öğretmen ise ÖK3 “*Deprem sonrası şehirde yaşanan umut ve dayanışma duygusu beni motive etti. Zorluklara rağmen birbirimize destek olarak, daha iyi bir gelecek inşa etme umudunu yitirmedik.*” cümlesi ile toplumsal destek ve dayanışma ile motive olabildiğinin altını çizmiştir.

3.4. Afet Sonrası Öğrencilerin Motivasyonlarında Yaşanan Değişikliklere İlişkin Görüşler

Bu tema, öğrencilerin psikolojik durumlarını ve öğretmenlerin buna verdiği tepkileri anlamayı amaçlamaktadır. Elde edilen veriler, öğretmenlerin öğrenci merkezli yaklaşımlarının önemini ve kriz dönemlerinde öğrenci psikolojisine duyarlılığını vurgulamaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Afet Sonrası Öğrencilerin Motivasyonlarında Yaşanan Değişiklikler

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Afet sonrası öğrencilerin motivasyonlarında yaşanan değişiklikler	Olumsuz duygular	Motivasyon eksikliği	5
		Dikkat dağınıklığı	5
		Kaygı ve korku	5
		İlgisizlik	4
		Güvensizlik	4
		Duygusal sorunlar	3
		Karamsarlık	3

	Baskılanmışlık	3
	Hayatta kalma arzusu	4
	Sorumluluk duygusu	4
Olumlu duygular	Yardımlaşma duygusu	4
	Minnettarlık duygusu	3

Afet sonrası öğrencilerin motivasyonlarında yaşanan duygular olumlu ve olumsuz şekilde iki kategori altında toplanmıştır. Bu kategorilerde bulunan kodlamalar öğretmenlerin öğrencilerinde gözlediği motivasyon değişikliklerine işaret etmektedir. Öğretmenler genel olarak öğrencilerinin motivasyon düşüklüğü yaşadığını, korku ve kaygı içerisinde olduğunu, dikkatlerinin dağınık olduğunu ve karamsar bir ruh hali içerisinde baskılanmış hissi yaşadığını söylemiştir. Bunun yanı sıra meydana gelen felaketin öğrencilerde hayatta kalma arzusu, sorumluluk, yardımlaşma ve minnettarlık gibi olumlu duyguları geliştirdiğini ifade etmiştir. Bir öğretmen ÖK2 “Gerek ilimizde yaşayan öğrencilerimiz gerekse diğer deprem bölgesinde yaşayıp okulumuza nakil gelen öğrencilerde büyük bir korku ve endişe olduğu görülmüyordu. Özellikle ilk dönemlerde öğrencilerin derslere olan katılımı ilgisi oldukça düşüktü.” diyerek öğrencilerin korku ve kaygılarının olduğunu ve derse ilgisiz davrandıklarını söylemiştir. Bir başka öğretmen ÖE1 “Özellikle okulları yıkıldığı için okulumuza misafir öğrenci olarak gelen öğrencilerimizde güvensizlik, karamsarlık ve bazı duygusal problemleri gözlemek çok kolaydı” demiştir. Bunun yanı sıra bir öğretmen ÖK4 “Birçok öğrenci hayatın ne kadar kıymetli olduğunun farkına varmıştı. Bu farkındalık ile ciddi sorumlulukların içerisinde giriyorlardı” sözleri ile sorumluluk vurgusu yapmıştır. Yardımlaşma duygusunu gözlemleyen bir başka öğretmen ise ÖE6 “Öğrenciler bu süreçte tek yürek olup kendi şehirleri dışında birçok şehre yardımlar gönderdiler. Yardımlaşmayı bu kadar kolay öğretmek ancak kötü günlerin eseri olabilir” ifadelerini kullanmıştır.

3.5. Afet Sonrası Öğretmenlere Yüksek Motivasyon İçin Öneriler

Bu tema, öğretmenlerin motivasyonunu destekleyici önlemleri ve kriz yönetimi planlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen verilerin, eğitim yöneticilerinin ve politika yapıcılarının öğretmen desteği programlarını güçlendirmeleri için yol gösterici nitelikte olduğu düşünülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Afet Sonrası Öğretmenlere Yüksek Motivasyon İçin Öneriler

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Afet sonrası öğretmenlere yüksek motivasyon için öneriler	Kişisel öneriler	Umutlu olun	6
		Olumlu düşünün	5
		Dayanıklı olun	5
		Kendinize güvenin	4
		Amacınızı unutmayın	4
		Bilimsel yayınları takip edin	2
		Güvenliğinizden emin olun	2
		Öğrenci başarısına odaklanın	5
		Mesleki gelişiminize devam edin	5
	Mesleki dayanışma gösterin	5	
	Mesleki öneriler	Toplum desteğine duyarlı olun	4
		Eğitim politikalarını takip edin	3
		Öğrencilerinizi bilgilendirin	3
		Destekleyici bir ortam oluşturun	4
		Öğrencilerle iletişim kurun	4
Velilerle iş birliği yapın		3	
Sosyal öneriler	Topluluk faaliyetlerine katılın	3	

Afet sonrasında öğretmenlerin motivasyonlarını yüksek tutmaları için gerekli öneriler *kişisel öneriler*, *mesleki öneriler* ve *sosyal öneriler* olacak şekilde üç kategoride incelenmiştir. Öğretmenlerin bakış açısı ile olası depremlerden sonra dayanıklı durmak, umutlu olmak, iyimser olmak ve öğretmenlik yaparken amacının ne olduğunu sıklıkla hatırlamak motivasyonu yükselten öneriler olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca öğretmenler öğrencilerinin başarıları, meslek tatmini, mesleki dayanışma, toplum ve eğitim politikaları desteği ile öğretme motivasyonunu yüksek tutulabileceğinin altını çizmiştir. Bunun yanı sıra sosyal ortamın öneminden bahsetmiş aile, arkadaş ve destekleyici çevrenin mutlaka oluşturulması konusunda öneride bulunmuştur. Öğretmenler kendileri ve öğrencileri için veliler ve öğrenciler ile iletişimin öğretme motivasyonunu yükselttiğini belirtmiş ve öğretmenin kendine zaman ayırmasının da bu konuda faydalı olacağını vurgulamıştır. Bir öğretmen ÖK3 “*Umudunuzu asla kaybetmemeniz gerekir bu sizin ve öğrencilerinizin dayanıklılığı açısından kritiktir*” diyerek umutlu olmanın altını çizmiştir. Bir başka öğretmen ÖE6 “*Kendinizde motivasyon bulamadığınız anlar olursa mutlaka o okulda bulunma amacınızı hatırlayın, öğrencilerinizin size ihtiyacı olduğu gerçeği size güç verecektir*” ifadelerini kullanmıştır. Bir başka öğretmen ise ÖK7 “*Öğretmenlik size her türlü zorlukla baş etme gücü verecektir. Öğrencilerinizin başarısı, öğretmen arkadaşlarınızın desteği ve mesleğinizde kendinizi geliştirmeniz size her şeyi unutturacaktır*” diyerek mesleki dayanışma ve gelişimin altını çizmiştir. Aile, veli ve topluluklardan alınan desteğin öneminden bahseden bir başka öğretmen ise ÖE1 “*Berber olduğunuz herkesle iş birliği yapın bu noktada aileniz, arkadaşlarınız, öğrencileriniz, velileriniz ve sivil toplum sizin öğretmeye kesintisiz devam edebilmeniz için çok yararlı olacaktır*” ifadelerini kullanmıştır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin afet sonrasında yaşadığı değişimi, bu değişime yön veren etkenleri, bu süreçte karşılaştıkları engelleri ve bu engelleri aşmak için ortaya koydukları çabaları belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bilgiler ile öğretmenlerin olası afet durumlarında dayanıklılığını artırıcı özel önlemler ve destek sistemleri geliştirmek ve bu şekilde afet sonrasında eğitimin sürdürülebilirliğine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler afet sonrasında bilgi aktaran, sınıfı ve disiplini yöneten, araştırmacı ve değerlendirmeci rollünden biraz uzaklaşarak motivasyon sağlayıcı, kolaylaştırıcı, destekleyici ve yol gösterici role bürünmektedir. Bikar ve diğerleri (2021) afet sonrasında öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimin bu süreçlerde kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu önem doğrultusunda öğretmenlerin öğrencilere yol gösterici ve onları eğitime motive edici davranışlarının normalleşme süreçlerine katkıda bulunacağı ortaya konmuştur. Öğretmenlerin afet sonrasında genellikle öğrencilerine akademik destekten daha çok duygusal açıdan destek olması beklenmektedir (Lee vd., 2017). Bu bakış açısı araştırma bulguları ile benzer niteliktedir.

Öğretmeler tarafından ortaya konan görüşler, literatürde gerçekleştirilmiş çalışmalar ile benzer şekilde öğretmenlerin motive edici ve destekleyici bir anlayış geliştirmelerini önermektedir (Aelterman vd., 2019). Afetlerden sonra öğretmenlerin kaygı başta olmak üzere farklı duygular yaşadığı ve bununla birlikte öğrenciyi motive etme, belirli yapısal sorunlar ve bilgisizlik ile mücadele ettiği mevcut çalışma tarafından ortaya konmuştur. Benzer şekilde yapılan çalışmalarda öğretmenlerin yaşanan travmaların ardından öğrencilerini rehabilite etme, yaşanan yapısal sorunlar (Arıcı vd., 2023), kendi kaygı ve stresleri ile başa çıkma ve afete müdahale konusunda özel eğitime ihtiyaç duyma (Jarrard, 2022) gibi konularda mücadele ettikleri görülmektedir.

Mevcut araştırma eğitimcilerin bu zorluklarla, eğitimi sürdürerek ve öğrencilerine rol model olarak mücadele ettiği ayrıca onlara karşı koruyucu bir içgüdü sergileyerek dayanışma ve etkili iletişimi teşvik ederek zorlukların üstesinden geldiğini ortaya koymuştur. Buna benzer şekilde yapılan çalışmalarda öğretmenlerin iyileşmesini desteklemek ve çocukların iyileşmesi hakkında bilgi sunmak için tasarlanmış kısa müdahale eğitimleri (Mersal ve Aly, 2016), afet anı ve sonrasında iletişim ve dayanışma (Şen ve Akgül, 2023; Bikar vd., 2021) bu mücadele açısından oldukça önemli görülmektedir.

Mevcut araştırmada öğretmen görüşleri, dayanışma ve iletişimi kullanarak afet zamanları ve sonraki dönemlerde öğretmenlerin birçok zorluğu aşabildikleri yönündedir. Öğretmenlerin afetin yıkıcı etkilerine rağmen öğretmenliğe devam etme motivasyonlarının altında yatan nedenleri tespit etmek oldukça önemlidir.

Bu doğrultuda mevcut çalışmadan elde edilen bilgiler amaç duygusu, dayanıklılık, kendine güven, umut ve iyimserlik gibi kavramların, öğretmenlerin zor koşullarda kendilerine bulduğu motivasyonları oluşturduğunu göstermektedir. Bu içsel motive edici faktörler, zor koşullar altında öğretmenlerin mesleklerine olan bağlılıklarını sürdürmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakış açısına paralel olarak Demirhan ve Uludağ (2024) öğretmenlerin meslek ideallerine tutunarak pozitif bir bakış açısı ile afet dönemlerinde birçok zorluğu aşabildiğini ifade etmiştir. Ayrıca öğretmenler bu zorlukların üstesinden gelmek için dayanıklı bir duruş sergilemişlerdir. Mevcut çalışma bulguları öğretmenlerin bu zorlukları aşabilmek adına aile ve arkadaşlarının, meslektaşlarının, toplumun ve öğrencilerin desteğine ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Aile ve arkadaşların sağladığı desteğin bireylerin ruh sağlığı üzerinde önemli bir etkisi olduğu (Mao ve Agyapon, 2021) ayrıca öğretmenlerin motivasyonlarının öğrenci motivasyonu ile güçlü şekilde ilişkili olduğu (Kalyar vd., 2018) mevcut çalışmaya paralel çalışmalarca ortaya konmuştur. Bu sonuçlar araştırmada ortaya konan sonuçları destekler niteliktedir. Mevcut çalışmada öğretmenlerin bir diğer motivasyon kaynağının sivil toplum desteği, eğitimsel kaynaklar, gönüllü destek ve devlet politikaları olduğu belirtilmektedir. Hermansson (2016) çalışmasında sivil toplum desteğinin öğretmenlerin yeniden eğitime dönme kapasitesi üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca depremlerden sonra iyileşme sürecine katkıda bulunan bireylerin, verdikleri gönüllü destek hizmetleri sayesinde kendi motivasyon dünyalarında pozitif bir etki oluşturduğu ortaya konmuştur (Taku vd., 2018). Bunun yanı sıra eğitim öğretim müfredatına eklenen deprem bilinci eğitimleri konusunda devlet politikaları önemli bir yer tutarak öğretmen motivasyonunu olumlu şekilde etkilemektedir (Seddighi vd., 2020). Bu sonuç araştırma bulguları ile uyum gösterirken Demirhan ve Uludağ (2024) devlet desteğinin deprem sonrasında yeterli olmadığını belirterek araştırma sonuçları ile çelişmiştir.

Öğrencilerde yaşanan motivasyon problemleri öğretmenlerini doğrudan etkilemektedir (Kalyar vd., 2018). Bu durum dikkate alındığında öğretmenlerin motivasyon sağlamları için öğrencilerini motive etmeye ihtiyaç duyduğunu gösterir. Mevcut araştırmada öğrencilerin motivasyonlarında yaşanan olumsuz değişimler, dikkat eksikliği, kaygı, korku, ilgisizlik, karamsarlık ve güvensizlik olacak şekilde sıralanmıştır. Mevcut araştırma sonuçları ile uyumlu bazı araştırmalar ciddi afetler sonrasında öğrencilerin motivasyon ve dikkat eksikliği gibi problemler yaşadığını ortaya koymuştur (Doyle vd., 2017; Breen ve Meyer, 2021). Ayrıca büyük depremler sonrasında çocuklarda kaygı, karamsarlık ve baskılanmışlık gibi duygusal sorunların ortaya çıktığı vurgulanmıştır (Dube vd., 2017; Karakaya vd., 2004; Reijneveld vd., 2003). Mevcut çalışma yaşanan o kadar kötü deneyimin yanında öğrencilerin hayatta kalma arzusu, sorumluluk, yardımlaşma ve minnettarlık gibi olumlu duygular edindiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin afet yardımı faaliyetlerine katılması, onlarda motivasyonu ve afet yardımı çabalarına katkıda bulunma arzusunu artıran bir durum olduğu ortaya konmuştur (Maki vd., 2018). 2011 büyük doğu Japonya depremi sırasında tıp öğrencilerinin acil müdahale ekiplerine katılımı öğrencilerde dayanışma ve sorumluluk gibi olumlu duyguların gelişmesine katkı sağlamıştır (Taku vd., 2018). Bu çalışmalar mevcut araştırma kapsamında ortaya konan öğretmen görüşleri ile uyum göstermektedir.

Mevcut çalışma bulgularında öğretmenler, olası afet senaryolarında meslektaşlarına umutlu, iyimser, kendine güvenen, amacına bağlı ve bilinçli olmaları durumunda motivasyonlarını koruyabilecekleri konusunda öneride bulunmuştur. Öğretmenler, afet sonrası durumlar gibi zorlu zamanlarda öğrencilere destek olma hususunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmalar, öğretmenlerin bu gibi durumlarda öğrencilere umut aşılayan ve ruh sağlığını iyileştiren psiko-sosyal destek sağlayabileceğini göstermiştir (Dhital vd., 2019). Bu bakış açısı ile afet sonrasında öğretmenlerde oluşan amaçlılık duygusunun çeşitli problemlerle başa çıkma noktasında kendilerine yardımcı olabileceği görülmektedir. Ayrıca iyimser, kendine güvenen ve dayanıklı bir öğretmen profilinin afet sonrası normalleşme sürecinde etkili olabileceği, işlerine yönelik içsel güdüler oluşturabileceği ve olumlu bir bakış açısı ortaya koyabileceği belirtilmiştir (Notman, 2015). Bunun yanı sıra öğretmenlerin afeti önleme ve ona hazırlık konusunda kendisinde oluşturduğu donanım, öğrencilerini verimli bir biçimde desteklemesine olanak sağlayan bir faktör olarak görülmektedir (Kawasaki vd., 2022). Bu doğrultuda öğretmenlerin afetler konusunda güncel bilgilere sahip olması afet sonrası motivasyon açısından önemli görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre öğrenci başarısının, mesleki gelişimin, mesleki dayanışmanın, toplumsal desteğin ve eğitim politikalarına duyarlılığın öğretmenlere afet sonrası için iyileşme adına avantaj sağlayabileceği ifade edilmiştir. Demirhan ve Uludağ (2024) çalışmasında öğretmenlerin kendi öğrencilerinin elde ettiği başarılar ile motive olabildiklerini ayrıca toplumun onlara verdiği desteğin oldukça kıymetli olduğunu ifade ettiklerini

belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin motivasyon sağlamak için mesleki gelişim ve meslek sevgisi gibi olgulara tutunduğu bunun yanında meslektaşlarının yardımlarından faydalandığı ortaya konmuştur (Karabağ-Köse vd., 2018).

Araştırma bulgularında öğretmenlerin verilen toplumsal desteğe duyarlı olması motivasyonlarını yüksek tutmaları açısından anlamlı görülmektedir. Sosyal destek sağlanmasının, afetlerin ardından stres ve sıkıntı arasındaki ilişkiyi hafiflettiği gösterilmiş ve travmatik olayların yansımalarını hafifletmedeki önemi vurgulanmıştır (Arnberg vd., 2012; Paul vd., 2015).

Araştırma bulguları öğretmenlerin destekleyici bir ortam oluşturarak veli, öğrenci ve toplum ile iletişim halinde olmasının onlara yüksek motivasyon sağlayabileceğini ifade etmektedir. Öğretmenler ve veliler arasındaki iş birliği, öğrencinin durumunun daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyarak öğretmenlerin karşılaşabilecekleri zorlukların ve sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır (Kaffemanié vd., 2021; Sallaku, 2012). Ayrıca güçlü öğretmen-öğrenci ilişkisi hem öğretmen hem de öğrenci açısından motivasyon sağlayıcı bir unsur olarak görülmektedir (Duta vd., 2015; Novitasari vd., 2023).

Elde edilen bulguların analiz edilmesi ile ortaya konan sonuçlar ışığında öğretmenler ve eğitim paydaşlarına çeşitli öneriler sunulmuştur. Bu öneriler;

1. Öğretmenlerin yaşanan afetlerin ardından eğitimin devamı için önemli bir etken oldukları düşünüldüğünde onların iyimserlik, dayanıklılık, hedef odaklılık, bağlılık ve bilinçlilik gibi özelliklerini koruması ve bu özellikleri sürdürebilmesi gerekmektedir.
2. Afet sonrası yaşanan zorlukların üstesinden gelebilmeleri amacıyla öğretmenler için özel psikolojik destek sistemleri kurulmalı ve onlara kriz yönetimi eğitimi verilmelidir.
3. Elektrik kesintisi, internet kesintisi ve okul binalarındaki yapısal sorunların deprem anı ve sonrası için endişe kaynağı olması, depreme dayanıklı binaların inşa edilmesi ile önlenmelidir.
4. Öğretmen ve öğrenci motivasyonunun sıkı bir ilişki içerisinde olduğu göz önüne alınırsa her iki grubunda afet sonrasında motivasyonunu ayakta tutmalarını sağlayacak afet eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır.
5. Öğretmenler arasında mesleki dayanışmaya olanak sağlayacak ulusal ölçekte etkileşim ağları kurulmalıdır.
6. Politika yapıcılar tarafından afet anı ve sonrasında öğretmeni destekleyecek çeşitli önlemler alınmalı ve müfredatlar afet bilinci eğitimi vb. programlarla zenginleştirilmelidir.
7. Öğretmenlerin veliler ve toplumun diğer paydaşları ile sağlıklı bir iletişim kurmasına olanak sağlayan okul iklimi geliştirilmelidir.
8. Öğretmenlerin afet sonrası başka bölgedeki depremzedeler için oluşturulan yardım ağlarına katılmaları teşvik edilmelidir. Şeklinde sıralanmaktadır.

Kaynaklar

- Aelterman, N., Vansteenkiste, M., Haerens, L., Soenens, B., Fontaine, J., & Reeve, J. (2019). Toward an integrative and fine-grained insight in motivating and demotivating teaching styles: the merits of a circumplex approach. *Journal of Educational Psychology, 111*(3), 497-521. <https://doi.org/10.1037/edu0000293>
- Argon, T. & Cicioğlu, M. (2017). Meslek lisesi öğretmenlerinin eğitime inanma düzeyleri ile öğretme motivasyonları. *The Journal of Academic Social Science Studies, 57*, 1-23. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7108>
- Arıcı, F., Bozkaya, H., Cengiz, E., & Kuzey, M. (2023). Education in Disaster Situations: The Impact of The Kahramanmaraş Earthquake on Teachers' Experiences. *Sakarya University Journal of Education, 13*(4 - Special Issue - Disaster Education and Education in Disaster Regions), 650-684. doi: <https://doi.org/10.19126/suje.1375691>
- Arnberg, F. K., Hultman, C. M., Michel, P., & Lundin, T. (2012). Social support moderates posttraumatic stress and general distress after disaster. *Journal of Traumatic Stress, 25*(6), 721-727. <https://doi.org/10.1002/jts.21758>
- Arrogante-Funes, P., Bruzón, A., Arrogante-Funes, F., Ramos-Bernal, R., & Vázquez-Jiménez, R. (2021). Integration of vulnerability and hazard factors for landslide risk assessment. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(22), 11987. <https://doi.org/10.3390/ijerph182211987>
- Bikar, S. S., Rathakrishnan, B., Kamaluddin, M. R., Nasir, N. C. M., & Nasir, M. A. M. (2021). Social sustainability of post-disaster: how teachers enable primary school students to be resilient in times of ranau earthquake. *Sustainability, 13*(13), 7308. <https://doi.org/10.3390/su13137308>

- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (1998). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods* (3rd Edition). Allyn and Bacon.
- Breen, K. & Meyer, M. A. (2021). Staying above water: educational outcomes of college students during the 2016 louisiana flood. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters*, 39(2), 199-226. <https://doi.org/10.1177/028072702103900201>
- Brownell S.E, & Tanner K.D. (2012). Barriers to faculty pedagogical change: Lack of training, time, incentives, and tensions with professional identity? *CBE-Life Sciences Education*, 11(4): 339-346.
- Büyüköztürk, Ş., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015a). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015b). *Örnekleme yöntemleri*. Pegem A Yayıncılık
- Chen, C. & Lee, W. (2012). Damages to school infrastructure and development to disaster prevention education strategy after typhoon morakot in taiwan. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 21(5), 541-555. <https://doi.org/10.1108/09653561211278680>
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 4(1), 95-107. <https://www.acarindex.com/pdf/acarindex-8972-1883.pdf>
- Darling-Hammond, L. & Hyler, M. E. (2020). Preparing educators for the time of covid ... and beyond. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 457-465. <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1816961>
- Demirhan, M., & Uludağ, O. (2024). Deprem Bölgesinde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Motivasyonlarına İlişkin Görüşleri. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 11(104), 450-459.
- Dhital, R., Shibanuma, A., Miyaguchi, M., Kiriya, J., & Jimba, M. (2019). Effect of psycho-social support by teachers on improving mental health and hope of adolescents in an earthquake-affected district in nepal: a cluster randomized controlled trial. *Plos One*, 14(10), e0223046. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0223046>
- Doyle, M. D., Lockwood, B., & Comiskey, J. (2017). Superstorm sandy and the academic achievement of university students. *Disasters*, 41(4), 748-763. <https://doi.org/10.1111/disa.12224>
- Dube, A., Moffatt, M., Davison, C., & Bartels, S. A. (2017). Health outcomes for children in haiti since the 2010 earthquake: a systematic review. *Prehospital and Disaster Medicine*, 33(1), 77-88. <https://doi.org/10.1017/s1049023x17007105>
- Duta, N., Panisoara, G., & Panisoara, I. O. (2015). The Effective Communication in Teaching. Diagnostic study regarding the academic learning motivation to students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 186, 1007-1012.
- Evans, L. (1998). *Öğretmen morali, iş tatmini ve motivasyonu*. Paul Chapman.
- Gedikoğlu, T. (2005). Avrupa birlii sürecinde Türk eğitim sistemi: sorunlar ve çözüm önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1).
- Genç, R., Ünal, İ., Yıldırım, O. Z., Peker, Z., Yardımcı, G. M., & Oyunlu, İ. (2023). 6 Şubat Depreminin Ardından Deprem Bölgesinde Görev Yapan Öğretmenlerin İş Doyum Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Premium E-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 7(33), 768-779. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8271019>
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (5. baskı). Seçkin Yayıncılık, 271.
- Hallegatte, S., Vogt-Schilb, A., Bangalore, M., & Rozenberg, J. (2016). *Unbreakable: building the resilience of the poor in the face of natural disasters*. World Bank Publications. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1003-9>
- Hermansson, H. (2016). Disaster response in turkey: conditions promoting cross-sectoral collaboration and implications for effectiveness. *Administration & Society*, 51(7), 1051-1078. <https://doi.org/10.1177/0095399716680058>
- Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Jarrard, K. M. (2022). *Teacher Retention Crisis After Natural Disaster Trauma and a Global Pandemic*. [Doctoral thesis, Liberty University]. <https://digitalcommons.liberty.edu/doctoral/4063/>
- Kaffemanienė, I., Tomėnienė, L., & Verpečinskienė, F. (2021, 28-29 May). *Teachers' cooperation with parents of students with special educational needs*. In *society*. [Tam metin bildiri]. Proceedings of the International Scientific Conference. Vilnius University Siauliai Academy, Vilnius, Lithuania. 3, 51-64. <https://doi.org/10.17770/sie2021vol3.6454>

- Kalyar, M. N., Ahmad, B., & Kalyar, H. (2018). Does teacher motivation lead to student motivation? the mediating role of teaching behavior. *Voprosy Obrazovaniya / Educational Studies Moscow*, (3), 91-119. <https://doi.org/10.17323/1814-9545-2018-3-91-119>
- Karabağ Köse, E., Taş, A., Küçükçene, M., Karataş, E. (2018). Öğretmen motivasyonunu etkileyen faktörlere ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(48), 255-277.
- Karakaya, İ., Ağaoğlu, B., Coşkun, A., Şişmanlar, Ş., & Oc, O. (2004). Marmara depreminden üç buçuk yıl sonra ergen öğrencilerde TSSB, depresyon ve anksiyete belirtileri. *Türk psikiyatri dergisi*, 15(4), 257-63.
- Kawasaki, H., Yamasaki, S., Kurokawa, M., Tamura, H., & Sonai, K. (2022). Relationship between teachers' awareness of disaster prevention and concerns about disaster preparedness. *Sustainability*, 14(13), 8211. <https://doi.org/10.3390/su14138211>
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). An application of hierarchical kappa-type statistics in the assessment of majority agreement among multiple observers. *Biometrics*, 33(2), 363-374. <https://doi.org/10.2307/2529786>
- Latham, G. P., & Pinder, C. C. (2005). Work motivation theory and research at the dawn of the twenty-first century. *Annual Review Of Psychology* 56, 485-516.
- Lee, M., Bhang, S., Lee, C. S., Chang, H. Y., Kim, J., Lee, J., ... & Kim, H. (2017). Psychiatric symptoms in teachers from danwon high school after exposure to the sinking of the motor vessel sewol. *Psychiatry Investigation*, 14(6), 900. <https://doi.org/10.4306/pi.2017.14.6.900>
- Lu, Y. (2018). Investigation of Learning Motivation and Motivating Strategies in Less Commonly Taught European Languages Teaching Context in China. *Latvijas Universitāte Raksti. Izglītības vadība*, 72-82.
- MacPhail, C., Khoza, N., Abler, L., & Ranganathan, N. (2015). Process guidelines for establishing intercoder reliability in qualitative studies. *Qualitative Research*, 16(2), 198-212. <https://doi.org/10.1177/1468794115577012>
- Maki, A., Dwyer, P. C., Blazek, E. S., Snyder, M., González, R., & Lay, S. (2018). Responding to natural disasters: examining identity and prosociality in the context of a major earthquake. *British Journal of Social Psychology*, 58(1), 66-87. <https://doi.org/10.1111/bjso.12281>
- Mann, M., McMillan, J., Silver, E. J., & Stein, R. E. (2021). Children and adolescents with disabilities and exposure to disasters, terrorism, and the covid-19 pandemic: a scoping review. *Current Psychiatry Reports*, 23(12). <https://doi.org/10.1007/s11920-021-01295-z>
- Mao, W., & Agyapong, V. I. (2021). The role of social determinants in mental health and resilience after disasters: Implications for public health policy and practice. *Frontiers in public health*, 9, 658528.
- Mersal, F. & Aly, R. (2016). Developing disaster management and first aid guidelines for school teachers in cairo egypt. *Journal of Nursing Education and Practice*, 6(7). <https://doi.org/10.5430/jnep.v6n7p41>
- Mertens, D. M. (2023). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage publications.
- Mufit, F., Asrizal, A., Hanum, S. A., & Fadhilah, A. (2020, March). *Preliminary research in the development of physics teaching materials that integrate new literacy and disaster literacy*. [Tam metin bildiri]. Journal of Physics: Conference Series, Padang State University, Padang, Indonesia.
- Notman, R. (2015). Seismic leadership, hope, and resiliency: Stories of two Christchurch schools post-earthquake. *Leadership and Policy in Schools*, 14(4), 437-459.
- Novitasari, A., Fauziah, V., & Irmayanti, I. (2023). Teacher Communication Style in Achieving Learning Success in the Classroom. *AURELIA: Jurnal Penelitian dan Pengabdian Masyarakat Indonesia*, 2(2), 797-802.
- O'Toole, V. M. & Friesen, M. D. (2016). Teachers as first responders in tragedy: The role of emotion in teacher adjustment eighteen months post-earthquake. *Teaching and Teacher Education*, 59,57-67.
- Paul, L. A., Felton, J. W., Adams, Z. W., Welsh, K. E., Miller, S., & Ruggiero, K. J. (2015). Mental health among adolescents exposed to a tornado: the influence of social support and its interactions with sociodemographic characteristics and disaster exposure. *Journal of Traumatic Stress*, 28(3), 232-239. <https://doi.org/10.1002/jts.22012>
- Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 161-182. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335>
- Reijneveld, S. A., Crone, M. R., Verhulst, F. C., & Verloove-Vanhorick, S. P. (2003). The effect of a severe disaster on the mental health of adolescents: a controlled study. *The Lancet*, 362(9385), 691-696. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(03\)14231-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(03)14231-6)

- Sallaku, D. (2012). Methodological Aspects of Effective Teacher-Parent Cooperation. *Journal of Educational and Social Research*, 2.
- Seddighi, H., Yousefzadeh, S., López, M. L., & Sajjadi, H. (2020). Preparing children for climate-related disasters. *BMJ Paediatrics Open*, 4(1), e000833. <https://doi.org/10.1136/bmjpo-2020-000833>
- Şen, R., & Koç Akgül, S. (2023). WhatsApp Dayanışma Grupları ve İletişim Uygulamaları: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(4), 1410-1428. <https://doi.org/10.35341/afet.1291956>
- Taku, K., Prioleau, P., Anderson, D., Takeguchi, Y., Sekine, H., Maeda, M., Yabe, H., Yanagisawa, R. & Katz, C. (2018). 2011 Büyük Doğu Japonya Depremi Sonrası Felakete Tıp Öğrencilerinin Tepkileri: Motivasyon ve Travma Sonrası Büyüme. *Psychiatric Quarterly*, 89, 1007-1018. <https://doi.org/10.1007/s11126-018-9601-8>.
- Yan, C., Wilkinson, S., Potangaroa, R., & Seville, E. (2010). In terpreting resourcing bottlenecks of post-wenchuan earthquake reconstruction in china. *International Journal of Strategic Property Management*, 14(4), 314-331. <https://doi.org/10.3846/ijspm.2010.24>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun tarih 30/05/2024 sayı 24674 ve karar 29 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

**TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TÜRKÇE EĞİTİMİ
BÖLÜMÜNE/ÖĞRETMENLİĞİNE GÜDÜLENME DÜZEYLERİ İLE İLGİLİ
GÖRÜŞLERİ**

*Opinions Of Prospective Turkish Teachers About Their Motivation Levels For Turkish
Education Department/Teaching*

Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ¹, Fatma Nur DOĞAN² ve Ahmet Turan SİNAN³

¹Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Elazığ, nurigömlüksiz@yahoo.com, orcid.org/0000-0002-8268-0163

²Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ, fatmadgn1414@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7933-9741

³Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Elazığ, atsinan35@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1208-7724

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

27.02.2024

Kabul/Accepted:

09.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1444115

Anahtar Kelimeler

Güdülenme, Türkçe öğretimi, Türkçe öğretmen adayları.

Keywords

Motivation, Turkish language teaching, prospective Turkish language teacher

ÖZ

Bu araştırmada Türkçe öğretmen adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne/Öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve üniversite değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinin kullanıldığı bu araştırmanın çalışma grubu Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Siirt Üniversitesi ve Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümlerinin 1 ve 4. sınıfta öğrenim gören toplamda 809 Türkçe öğretmen adayından oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Arslan (2011) tarafından geliştirilen Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne ve Öğretmenliğine Yönelik Güdülenme Düzeyleri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının güdülenme düzeylerinin bütün değişkenler bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Yapılan karşılaştırmalarda kadın öğretmen adaylarının erkeklerden, 1. sınıfların 4. sınıflardan daha yüksek güdülenme düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Üniversite değişkenine yönelik yapılan karşılaştırmada ise Siirt ve Dicle Üniversitelerinin daha düşük güdülenme düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Türkçe öğretmen adaylarının yüksek güdülenme düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the motivation levels of prospective Turkish teachers towards Turkish Education Department/Teaching in terms of gender, grade level and university variables. The study group of this research, in which the survey model was used, consists of a total of 809 prospective Turkish teachers studying in the 1st and 4th grades of the Turkish Education Departments of Erzincan Binali Yıldırım University, Dicle University, Fırat University, İnönü University, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Erciyes University, Cumhuriyet University, Siirt University and Adıyaman University Faculties of Education. The Motivation Levels of Prospective Turkish Teachers towards Turkish Education Department and Teaching Scale developed by Arslan (2011) was used as a data collection tool. As a result of the research, it was determined that the motivation levels of pre-service teachers differed statistically significantly in terms of all variables. In the comparisons made, it was determined that female pre-service teachers had higher motivation levels than male pre-service teachers, and 1st graders had higher motivation levels than 4th graders. In the comparison made for the university variable, it was determined that Siirt and Dicle Universities had lower motivation levels. However, it was concluded that Turkish teacher candidates had a high motivation level.

Atf/Citation: Gömlüksiz, M. N.; Doğan, F. N. ve Sinan, A. T. (2024). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne/Öğretmenliğine Güdülenme Düzeyleri ile İlgili Görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1273-1288.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatma Nur DOĞAN, fatmadgn1414@gmail.com.

1. Giriş

Güdülenme, öğrenme ve öğretme sürecinin etkililiğinde önemli yere sahip unsurlardan biridir. Öyle ki 20. yüzyılın başlarına kadar tanımlanamamış bir kavram olan güdülenme, yaşadığımız yüzyılda özellikle öğrenme konusunda dikkat çeken bir olgu hâline gelmiştir (Demir ve Arı, 2013). Bu kapsamda alan yazında güdüye ve güdülenmeye yönelik çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Genel olarak güdü, bireye amaçları doğrultusunda hareket etmesi için enerji veren ve bireyi harekete geçiren güç (Erden ve Akman, 2011); davranışın altındaki neden, organizmayı bir nesne veya duruma ulaşmak için eyleme sürükleyen, davranışı uyararak onu yönlendiren ve sürekliliğini sağlayan içsel bir durum (Çırak, 2007); temel insan ihtiyaçlarından başka istek, gereksinme, ilgi, dürtü, merak ve rekabetle ilgili bir kavram (Acat ve Köşgeroğlu, 2006; Ülgen, 1997) olarak açıklanmaktadır. Güdüden hareketle güdülenmenin ise bir amaca ilişkin olarak eylemi harekete geçiren, sürdüren ve yönlendiren bir güç olduğu kabul edilir (Turkay ve Sökmen, 2014). Bu tanımlardan güdünün ihtiyaç, istek, ilgi vs. gibi kavramların genel adı; güdülenmenin ise güdülerin etkisiyle insanı harekete geçiren itici bir kuvvet olduğunu söylemek mümkündür.

Güdülenme diğer adıyla motivasyon insanların amaçlarına ulaşabilmek için gösterdikleri çabanın yoğunluğunu, yönelimini yani odak noktasını ve olumlu beklentisini içerisinde barındıran süreci ifade etmektedir. Çabaların sürekliliği hedeflerin gerçekleşmesinin de ön koşuludur. Bu nedenle güdülenme için bir çaba içerisine girmek ve bu çabayı sürdürebilmek oldukça önemlidir (Gürlek, 2013). Bununla birlikte güdü kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. İnsanların aynı eylem ve alışkanlıklar karşısında sahip oldukları duygu ve istekler birbirinden farklı olabilir. Bu duygu ve istekliliğin derecesi de bireylerin o eylem veya davranışa karşı geliştirdiği güdü düzeyini ortaya çıkarır. Dolayısıyla güdünün bir işi ve bir görevi yerine getirmede bireylerin isteklilik ve odaklanmalarını sağlayan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür (Hamzadayı, 2019). Güdülenme dışından güdülenme eksikliği ile de karşılaşmak mümkündür. Güdülenme eksikliği durumunda kişi davranışa değer vermez, davranışı gerçekleştirmek için herhangi bir baskı hissetmez ve davranışın sonucuyla alakalı herhangi bir beklenti içinde olmaz. Tüm bunlar istenmeyen durumlardır (Aslan ve Doğan, 2020). Dolayısıyla herhangi bir davranışta bulunmak için yeterli düzeyde bir güdülenmeye de sahip olmak gereklidir.

Güdülenme kavramının eğitim sisteminde dikkat çekmeye ve oldukça fazla kullanılmaya başlamasının sebebi, öğrenci merkezli eğitim anlayışının uygulanması ile beraber öğrencilerin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alarak eğitim ortamlarındaki rolünün artmasından kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin daha aktif olduğu eğitim anlayışında öğrenmeye istekli hâle gelme durumu güdülenmenin artırılması ile sağlanacaktır. Her öğrenci farklı bir birey olduğu için de güdü düzeyleri de farklı olacak bunun bilincinde olmak da öğrenmelerin kalitesini arttıracaktır (Ertem, 2006). Güdülenme hem bireyleri öğrenmeye zorlayan hem de öğrenmenin ön koşulu sayılan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Okul öğrenmelerinin başarıyla sonuçlanması ise öğrenme ve öğretme durumlarına bağlı olduğu gibi bu süreçte önemli bir yeri olan öğrenenlerin özelliklerine de bağlıdır (Kelecioğlu, 1992). Etkili ve verimli öğrenmelerin gerçekleşmesi için başarı hedefleri olan, meraklı, ilgili ve istekli yani güdülenmiş bireylere ihtiyaç vardır. Çünkü öğrencilerin güdülenmesi, öğrencilerin uyarılmasını ve ilgilerinin sürdürülmesini sağlamaktadır (Vatansever Bayraktar, 2015). Sınıf ortamında yeterli düzeyde güdülenmemiş öğrencilerin derslere düzenli olarak devam etmedikleri, bir konuya odaklanamadıkları, dikkatlerinin dağınık olduğu, zorluklarla mücadele etmede çekingen davrandıkları görülür. Yeterince güdülenmiş öğrencilerin ise derse ilgi duyduğu, derse hazırlanarak geldiği, dikkat etme ve odaklanmada süreklilik gösterdiği, güçlüklerden yılmadığı ve çaba gösterdiği, ısrarlı ve kararlı olduğu belirlenmiştir (Dilekmen ve Ada, 2005). Dolayısıyla kişiyi öğrenmeye yönlendirecek herhangi bir neden olmadıkça öğrenmeye karşı bir ilginin olmayacağı kabul edilmektedir. Öyle ki akademik olarak güdülenmiş öğrencilerin güdülenmemiş öğrencilere kıyasla yaptıkları işlerde başarısızlık karşısında yılmadıkları, daha fazla çaba gösterdikleri bilinmektedir (Peker ve Kağızmanlı, 2018). Bu durum güdülenmenin eğitim öğretim ortamlarındaki başarı ya da başarısızlık üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bireylerin güdülenmelerinin dışsal ve içsel olmak üzere iki şekilde olabileceğinden bahsedilir. İçsel güdülenme bireyin kendisinden kaynaklanan, merak, ilgi, öğrenme ihtiyacı, kaygı, yeterlik gibi ihtiyaçlarının oluşturduğu bir güdülenmeyken dışsal güdülenme ödül, ceza, istek, baskı, temenni, rica gibi dışsal uyarıcılarla ilgilidir (Takmaz vd., 2017). Davranışların sonuçlarına göre bireyler bilinçli seçimler yapıyorsa yani birey kendisi için başarmak istiyorsa bu içsel güdülenmeyi doğurur (Duman, 2015). Örneğin herhangi bir öğrenme sürecinde veya günlük hayat içerisinde bir öğrenci veya bir birey kendi ilgi ve zevklerinden ötürü bir etkinliğe katılıyor ve bunu devam ettiriyorsa bu içsel güdülenme ile ilgilidir. Bireye dış dünyadan gelen etkileri içeren güdü ise dışsal güdüdür (Akbaba, 2006). Etkili ve verimli öğrenmelerin gerçekleşmesinde tek başına içsel güdülenme yeterli olmayabilir. Bu durumda içsel ve dışsal güdülenmenin birlikte ele alınması yani birbirine paralel olarak ilerlemesi gerekmektedir (Baykara Özaydınlık ve Aykaç, 2013). Yine yalnızca dışsal güdülenmeye öğrenmenin teşvik edilmesi de mümkün değildir. Örneğin öğretmen tarafından verilen pekiştiriciler öğrenciyi

öğrenmeye güdülese de zamanla öğrenci öğrenme amacından saparak yalnızca ödüle ulaşma amacına yönelebilir. Ayrıca dışsal olarak güdülenme sonucunda gösterilen çaba, maddi kazançlar veya ödüller ortadan kalktığında gösterilmeyebilir (Ömür ve Nartgün, 2013). Bunlar da etkili ve verimli öğrenmelerin gerçekleşmesini engelleyecek sonuçlar doğurur. Bu bakımdan başarılı öğrenmeler için bireylerin içsel güdülenmelerinin dışsal güdülenmelerle desteklenmesi gerekmektedir.

Bireylerin öz yeterlik ve başarı hedefleri güdülenmelerinde önemli bir rol oynar. Bu güdülenmeleri de akademik başarıyı teşvik eder ve sürdürür (Mega vd., , 2014). Bu nedenle öğrencilerin bilişini, öğrenmesini ve öz düzenlemesini iyileştirmek için okullarda güdülenmenin/motivasyonun artırılmasına ve aynı zamanda bu kapsamda çeşitli araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır (Pintrich, 1999). Güdülenme düzeyi yükseldikçe ortaya çıkan performans da yüksek olur. Ancak burada bireylerin bilgi, beceri, eğitim düzeyi ve diğer yetenekleriyle birlikte çevresel etkenlerin de yeterli düzeyde olması gerekir (Vatansever Bayraktar, 2015). Eğitim ve öğretim ortamlarında güdülenme düzeyini arttırmak için yararlı bilimsel fikirler ve tasarım ilkeleri geliştirmenin yanı sıra temel bilimsel motivasyon anlayışına katkıda bulunma hedefleri için çaba göstermeli; öğrencileri motive etmek için yeni programların ve öğretim stratejilerinin, yeni müfredatın, materyallerin ve yeni heyecan verici teknolojilerin geliştirilmesine odaklanan eğitimsel araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmalıdır (Pintrich, 2003). Ayrıca eğitim ve öğretim ortamları mümkün olduğu kadar aktif, eğlenceli, heyecanlı ve yaratıcı bir hâle getirilmelidir. Böylelikle öğrencilerin süreçten zevk almaları, ilgi duymaları ve sürece katılmaya istekli olmaları sağlanmalıdır.

İçinde bulunduğumuz çağda bilgi, toplumların temel güç kaynağı olarak kabul edilir. Bilginin her alanda egemen olduğu günümüz toplumlarında bilim ve teknolojiye ortaya çıkan hızlı değişim, dönüşüm ve gelişmeler, ihtiyaç duyulan insan niteliklerini de önemli ölçüde değiştirmiştir. Böyle bir çağda toplumların gereksinim duyduğu bilgi ve becerilerle donanmış bireylerin yetiştirilmesinde özelde okullara genelde ise eğitim sistemine büyük sorumluluklar düşmektedir. Eğitim sisteminin önemli bileşenlerinden olan öğretmenler ise okullarda verilen eğitimin niteliği ve kalitesinde işlevsel bir role sahiptir. Öğretmenlik, mesleğe yönelik birtakım ilgi ve isteklerin olmasını gerektiren bir meslek dalıdır. Yine öğretmenlik bireylerin öğrenmelerinin belirli hedefler doğrultusunda başlatılması, yönlendirilmesi, sürdürülmesi, kolaylaştırılması ve tamamlanması sürecine ilişkin etkinlikleri kapsayan bir meslektir (Bektaş ve Karagöz, 2017). Sınıf içi bilgi aktarımından ibaret olmayıp çok yönlü bir olgu olan öğretmenlik mesleği değişen zaman ile birlikte birtakım yeni bilgi ve uzmanlık becerilerine de ihtiyaç duymuştur (Gömlüksiz vd., 2020). Bu doğrultuda öğretmen nitelikleri ve yeterliliklerinin iyileştirilmesi ve gelişmelerinin sağlanması eğitimin de etkililiğinin artmasını sağlayacaktır (Baykara Özyadınlık ve Aykaç, 2013). Bununla birlikte öğretmenlerin mesleklerine yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olmaları ve istekli bir hâlde eğitim-öğretim sürecine katılmaları hedeflenmektedir. Çünkü toplumların gereksinim duyduğu başarılı ve nitelikli öğrenimler için mesleğine yüksek düzeyde güdülenmiş öğretmenlere ihtiyaç vardır.

Öğretmenlerin mesleklerine güdülenmeleri yenilenen ve geliştirilen eğitim uygulamaları için son derece önemlidir. Çünkü öğretmenin öğrenme-öğretme sürecinde coşkulu ve istekli olması öğrencilerin de motivasyonunu artırır, onları öğrenmeye karşı güdüler. Bu yüzden yüksek bir öğretmen güdülenme düzeyinin yine yüksek öğrenci başarısına götüreceği öne sürülmektedir (Çüm ve Doğan, 2016). Öyle ki motive olmuş bir öğretmen başarılı bir sınıfın olmazsa olmazıdır. Motivasyonu yüksek öğretmenlerin hem öğrencilerine daha fazla zaman ayırdıkları hem de nitelikli eğitim için daha fazla çaba gösterdikleri söylenir (Altınkurt vd., 2014). Bu da doğrudan öğretmenin mesleği ile olan etkileşimini güçlendirir. Bu yüzden eğitimde yeniliklerin gerçekleşmesinde, değişimlerin uygulanma sürecinde, başarı ve doyum kazanmada önemli bir yere sahip olan öğretmenler motive edilmiş öğretmenlerdir. (Yazıcı, 2009). Mesleğini severek yapan öğretmenlerin yüksek güdülenme ve mesleki doyum düzeyine sahip olacakları bilinen bir gerçektir. Bu kapsamda öğretmenlerin motivasyonlarının sağlanması ve okula karşı bağlılıklarının güçlendirilmesi özelde okulun genelde ise eğitim ve öğretimdeki başarının yararına olan bir durumdur (Ertürk, 2016). Aksi durumda eğitimin kalitesinde düşüşler olması kaçınılmazdır.

Henüz mesleki eğitimlerine devam eden veya bu eğitimlerini tamamlamamış öğretmen adaylarının da görevlerine başlamadan evvel öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının ve güdülenme düzeylerinin bilinmesi nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi açısından önem arz etmektedir (Bektaş ve Karagöz, 2017). Çünkü güdülenme düzeyleri yüksek olan öğretmen adayları hem daha nitelikli yetişecek hem de daha başarılı bir meslek hayatına sahip olacaklardır (Baykara Özyadınlık ve Aykaç, 2013; Gömlüksiz ve Serhatlıoğlu, 2013). Yine güdülenmişlik düzeyi yüksek olan öğretmen adayları gerek akademik yaşantıları boyunca gereken sorumlulukları yerine getirirken daha başarılı bir süreç yaşayacak (İnan ve Kartal, 2018) gerekse de mesleği yapabileceklerine dair öz yeterlik inançlarını yüksek tutacaktır. Öyle ki Schunk (1995), bireyin ustaca

performans sergilediğine veya bilgi kazanmada daha yetenekli olduğuna ilişkin algısının onun akademik motivasyonunu ve öz yeterliğini arttırdığından söz eder. Ayrıca öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini gönüllü olarak seçmeleri de öğretmenlik motivasyonlarını olumlu yönde etkilemektedir (Kula, 2022). Dolayısıyla içsel olarak motive olmuş öğretmen adaylarının mesleki anlamda daha başarılı olacakları bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının sahip oldukları güdülenme düzeylerinin de öğretmen olma heveslerine ne şekilde katkıda bulunduğu merak edilen ve araştırılması elzem olan bir sorundur (Uyulgan ve Akkuzu, 2014). Bu durum hizmet öncesi eğitim aşamasında olan öğretmen adaylarının mesleğe güdülenmiş olarak mezun olup olmadıklarının belirlenmesinde ve başarılı öğretimlerin gerçekleşmesinde etkili olacaktır.

İçinde bulunduğumuz çağ bilgi çağı olarak bilinmektedir. Dil ise içinde bulunduğumuz bilgi çağında yaşam boyu öğrenmenin ve ayrıca yaşam boyu gelişmenin önemli bir kilit noktası olarak kabul edilmektedir (Güneş, 2011). Dil; sözlü veya yazılı bir biçimde insanlar arasında anlaşmayı ve dolayısıyla iletişimi sağlayan, göstergeler dizgesinden meydana gelen doğal bir yapıdır. Toplumsal bir sistem olan dilin bir yandan da her toplumda kendine özgü bir nitelik kazanması ana dili gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin ilkin en yakın temasta bulunduğu annesinden ve ailesinden daha sonra da irtibat kurduğu çevresinden edindiği ilk dile ana dili denir (Aksan, 2004). Genel olarak ana dili ediniminin sessiz bir başarı olduğu kabul edilir (Lust, 2021). Ancak doğal olarak işleyen bu süreç bireyin eğitim hayatının başlaması ile düzenli ve programlı bir şekilde ilerlemeye başlar. Bireyler ana dillerini toplumsal ilişkilerinin bir aracı olarak önce aile ortamlarında ve çevrelerinde daha sonra ise okul ortamlarında aynı biçimde öğrenmeyi sürdürürler (Dilidüzgün, 2017; Onan, 2017). Ana dili eğitimi ve öğretimi adı altında yürütülen bu süreç, dolayısıyla kendiliğinden işlemekte olan eğitim-öğretim sürecine dışarıdan dünyadan yapılmakta “iyileştirme girişimi” olarak değerlendirilir.

Ana dili eğitimi ve öğretimi ülkelerin eğitim politikalarında önemli ve etkili bir yere sahiptir. Bu eğitim ve öğretim ulusal kimliğin meydana gelmesi, kişisel gelişim ve yurttaşlık bilincinin yerleştirilmesi bakımından da her zaman tazeliğini korumakta ve önemli olmaya devam etmektedir (Sinan, 2006). Ana dili eğitimi ve öğretimi ile kendi dillerini ustalıkla kullanabilme becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek hedeflenir. Bu bakımdan dil öğretimi öncelikle çocuklar ve gençlerin hassasiyet kazanmaları, dili doğru, etkili ve düzgün kullanmaları, dil ve toplumsal kültür bilinci edinmeleri açısından oldukça önemlidir (Kavcar, 2016). Bu kapsamda da ülkemizde eğitim ve öğretimin temel amaçlarından biri olarak etkili ve doğru bir Türkçe kullanımını sağlayarak bireylerin iletişim becerilerini güçlendirmek hedeflenmektedir. Bu düşüncenin uygulanmasında, bu öğretimin ve gelişimin sağlanmasında ise Türkçe dersleri işlevsel bir role sahiptir. Ana dili öğretiminin genel hedeflerinden hareketle Türkçe öğretiminde de Türkçeyi doğru ve etkili bir biçimde öğretmek; Türkçenin gittikçe gelişmesini, yayılmasını ve sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamak; hem anlama anlatma becerilerini geliştirmek hem de Türkçenin anlatım olanakları, kural ve inceliklerini duyumsatma amaçlanmaktadır (Çer, 2016; Güneş, 2017). Bu bakımdan sağlıklı iletişimin topluma yerleşmesinde ana dili öğretiminin oldukça önemli bir yeri vardır.

Türkçe öğretiminin temel bileşenlerinden biri de öğretime rehberlik eden ve öğretimi uygulayan Türkçe öğretmenleridir. Bu nedenle nitelikli Türkçe öğretmenleri yetiştirmek, dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Türkçe öğretmenleri vasıtasıyla bireylere ana dillerinin kullanım imkânları, akıcılığı, sadeliği benimsetilir ve böylelikle anlama-anlatma becerileri gelişen, sağlıklı iletişim kurabilen bireyler topluma kazandırılmaya çalışılır (Gömlüksüz vd., 2020). Öğretmenlerin genel olarak ilgili konu veya beceriyi bildikleri beklenir (Gardner, 2019). Ancak alan bilgisi yanında bir Türkçe öğretmeni öğrencilerin duyuşsal niteliklerine ve algı dünyalarına hitap edemezse mesleğinde istediği başarıyı yakalayamaz (Takıl, 2016). Bu kapsamda eğitim fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümü Lisans Programında eğitim gören Türkçe öğretmeni adaylarının bu bilgi ve becerilerle donanmış olması gerekmektedir. Ancak tüm bu genel ve özel yeterliklerin yanında nitelikli Türkçe öğretmeni yetiştirilmesi hususunda önemli bir yere sahip olan etkenlerden biri de güdülenmedir. Çünkü öğretmen adaylarının öğrenme sürecine aktif olarak katılmaları için bu sürece katılmaya istekli olmaları başka bir deyişle güdülenmiş olmaları gerekmektedir (Şeker, 2017). Bu noktada dil öğretimlerinin verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için mesleğini büyük bir istek ve heyecanla yapan, iş motivasyonu yüksek Türkçe öğretmenlerine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla Türkçe öğretmeni adaylarının bölümlerine ve mesleklerine ayrıca Türkçe öğretimine güdülenmiş olarak göreve başlamaları nitelikli ve başarılı dil öğretimleri yapılmasını sağlayacaktır.

Yukarıda bahsedildiği üzere Türkçe öğretmenleri bireylere ana dillerini sevdirmekte, onlara ana dillerinin inceliklerini ve kullanım olanaklarını sezdirmekte önemli bir yere sahiptir. Bu eğitimin amaçlarına ulaşması ise ancak mesleğine yönelik yüksek güdülenme düzeyine sahip Türkçe öğretmenleriyle mümkündür. Bu kapsamda henüz Türkçe öğretmenliği mesleğine yönelik eğitim alma aşamasında olan Türkçe öğretmeni adaylarının mesleklerine güdülenmiş olarak başlamaları gerekmektedir. Öğretmen adaylarına güven kazandıran, onları güdüleyen eğitim ve uygulamalarla bunu sağlamak mümkündür. Alan yazında öğretmen

adaylarının mesleklerine güdülenmelerine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların bir kısmının farklı branşların öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin güdülenmelerine yönelik olduğu (Acat ve Yenilmez, 2004; Alemdağ vd., 2014; Altinkurt vd., 2014; Balcı, 2023; Baykara Özyaydınlık ve Aykaç, 2013; Bektaş ve Karagöz, 2017; Ceylan ve Güneş, 2023; Dağdeviren Ertaş, 2023; Dereli İman, 2014; Ekinci Vural ve Doğan Altun, 2019; Eymur ve Geban, 2011; Evashkovski, 2023; Karakış, 2021; Kim vd., 2021; Kwok vd., 2022; Orhan, 2022; Onyefulu vd., 2023; Özgenel ve Deniz, 2020; Receptoğlu ve İbret, 2021; Receptoğlu ve Receptoğlu, 2020; Saraç ve Atmaca, 2020; Saracaloğlu vd., 2020; Terzi vd., 2012; Tünkler, 2021; Uzunoglu ve Bulut, 2022; Yarım vd., 2022; Yıldırım vd., 2021; Yünkül ve Güneş, 2022; Wang ve Houston, 2023) tespit edilmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe eğitimi/öğretmenliğine yönelik güdülenmelerini inceleyen ise sadece bir çalışma (Aslan, 2011) belirlenmiştir. Ana dili eğitimi ve öğretiminin niteliği ve kalitesini zenginleştirmek adına Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe eğitimi/öğretmenliğine güdülenme düzeylerini belirleme amaçlayan bu çalışmanın alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne/öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerini tespit etmeyi hedefleyen tarama modelinde gerçekleştirilmiş betimsel bir çalışmadır. Betimsel araştırmalar yaşayanların, meydana gelenlerin ve yaşananların ne olduğunun neleri kapsadığının açıklanıp incelendiği ve ortaya konulduğu araştırmalardır. Betimsel araştırmalarda doğal ve toplumsal olan olguları değiştirme veya kontrol etme gücü bulunmayan araştırmacı olgulara müdahale edemez, akışı bozamaz ve ortama yeni bir değişkeni dâhil edemez. Araştırmacı yalnızca olanı olduğu gibi incelemekte yükümlüdür (Sönmez ve Alacapınar, 2018). Tarama modeli ise geçmişte veya günümüzde hâlâ mevcut olan bir durumu var olan hâliyle betimlemeyi hedefleyen; araştırmaya mevzu olan birey, nesne, durum veya olayı kendi koşulları içinde ve olduğu gibi açıklamaya çalışan; onları herhangi bir biçimde etkileme ve değiştirme çabası göstermeyen bir araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 1986). Tarama modeli ile bir evrenden belirlenen örneklem üzerinde yapılan araştırmalar aracılığı ile evren genelindeki tutum, eğilim ve görüşlerin nicel veya nümerik olarak betimlenmesi amaçlanır. Örneklemden toplanan veriler yardımıyla araştırmacı, evren ile ilgili çıkarımlarda bulunmaya çalışır (Creswell, 2017). Bu araştırmalar yaygın olarak büyük grupların yaş, öğrenim durumu, gelir düzeyi, cinsiyet gibi araştırmaya konu olan niteliklerini belirlemek amacıyla yapılan betimsel araştırmalardır (Can, 2019). Öte yandan betimsel araştırmalarda bir karşılaştırma yapılmaz veya ilişki aranmaz (Gliner vd., 2015) Bu yönüyle de araştırma betimsel araştırma yaklaşımı ile yürütülmüştür. Bu tür araştırmalarda örneklem geniş tutulması esastır. Örneklemde elde edilen veriler aracılığıyla da evren hakkında çıkarımlar yapılır.

Bununla birlikte bu araştırma etik kurul izni gerektirdiği için çalışmaya başlamadan önce etik kurul onayı alınmıştır. (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu-07.02.2019-18).

2.2. Araştırmanın Amacı

Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne/öğretmenliğine güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmanın birtakım alt amaçları da vardır. Genel amaçtan yola çıkılarak aşağıdaki alt amaçlar oluşturulmuştur:

Türkçe öğretmeni adaylarının,

1. Türkçe Eğitimi Bölümüne/öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeylerine ilişkin görüşleri nedir?
2. Türkçe Eğitimi Bölümüne/öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeylerine ilişkin görüşleri cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve öğrenim gördükleri üniversiteye göre değişmekte midir?

2.3. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2018-2019 Bahar Dönemi'nde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümünde öğrenim gören toplamda 809 1 ve 4. sınıf Türkçe öğretmeni adayından oluşmaktadır. Evrenin bütünü örneklem olarak ele alındığı için yeniden örneklem seçimine gidilmemiştir. Çalışma grubu hakkındaki detaylı bilgiler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
1. Kadın	562	69,5
2. Erkek	247	30,5
Toplam	809	100

Tablo 1 incelendiğinde öğretmen adaylarının 562'sinin (%69,5) kadın, 247'sinin (%30,5) erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Kadın adayların sayısının erkeklerden daha fazla olması öğretmenlik mesleğinin en çok kadınlar tarafından tercih edilmesiyle açıklanabilir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	f	%
1. Sınıf	412	50,9
4. Sınıf	397	49,1
Toplam	809	100

Tablo 2'de öğretmen adaylarının 412'sinin (%50,9) 1. sınıf, 397'sinin (%49,1) 4. sınıf öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. 1 ve 4. sınıflarda öğrenim gören 809 öğrenciye ölçek uygulanmıştır.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	f	%
1. Fırat Üniversitesi	99	12,2
2. Cumhuriyet Üniversitesi	97	12,0
3. İnönü Üniversitesi	68	8,4
4. Siirt Üniversitesi	102	12,6
5. Erzincan Binali Yıldırım Üniv.	145	17,9
6. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniv.	57	7,0
7. Dicle Üniversitesi	69	8,5
8. Adıyaman Üniversitesi	76	9,4
9. Erciyes Üniversitesi	96	11,9
Toplam	809	100,0

Tablo 3'e göre öğretmen adaylarının 99'u (%12,2) Fırat Üniversitesinde, 97'si (%12,0) Cumhuriyet Üniversitesinde, 68'i (%8,4) İnönü Üniversitesinde, 102'si (%12,6) Siirt Üniversitesinde, 145'i (%17,9) Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesinde, 57'si (%7,0) Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde, 69'u (%8,5) Dicle Üniversitesinde, 76'sı (%9,4) Adıyaman Üniversitesinde, 96'sı ise (%11,9) Erciyes Üniversitesinde öğrenim görmektedir.

2.4. Veri Toplama Aracı

Arslan (2011) tarafından geliştirilen "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne ve Öğretmenliğine Yönelik Güdülenme Düzeyleri Ölçeği" çalışmanın veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,83 olarak tespit edilmiştir. Yapı geçerliliğini kontrol etmek amacıyla da faktör analizi uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğine ait Barlett testi Chi-Square x^2 :1021,370 ve KMO değerinin 0,79 olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda ölçeğin yapı geçerliliğini karşıladığı belirlenmiştir. Geçerliliği ve güvenilirliği test edilen ölçeğin ilk basamağında katılımcılara ait kişisel bilgileri tespit etmek amacıyla cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğrenim görülen üniversite şeklinde sorular sorulmuştur. İkinci basamakta

Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliği bölümüne ve öğretmenliğine güdülenme düzeylerine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla oluşturulan maddeler yer almıştır. 28 maddeden oluşan ölçek 5'li likert tipinde düzenlenmiştir.

Ölçekte yer alan maddelerin gerçekleşme düzeylerinde “Kesinlikle Katılmıyorum” (1), “Katılmıyorum” (2), “Kararsızım” (3), “Katılıyorum” (4) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (5) dereceleri kullanılmıştır. Aritmetik ortalamaların yorumlanırken:

1.00-1.80 arasında bulunan ortalama değerlerin “Kesinlikle Katılmıyorum”

1.81-2.60 arasında bulunanların “Katılmıyorum”

2.61-3.40 arasındakilerin “Kararsızım”

3.41-4.20 arasındakilerin “Katılıyorum”

4.21-5.00 arasında yer alanların ise “Kesinlikle Katılıyorum” derecesinde olduğu kabul edilmiştir. Ölçekte yer alan olumsuz maddeler ise tersten kodlanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada veri analizleri kapsamında ikili değişken için bağımsız gruplar t testi ve Mann-Whitney U testi, ikiden fazla değişken içinse tek yönlü varyans (ANOVA) analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda veri analizinde cinsiyet değişkenine yönelik karşılaştırmalarda veriler normal dağılmadığı için non parametrik testlerden Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Non parametrik testler parametrik olan testlerin gerektirdiği varsayımların karşılanmadığı, normal dağılımı zorunlu kılmayan ve değişkenlerin sıralama veya sınıflama ölçeğinde olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Can, 2019). Birbiriyle ilişkisi bulunmayan iki örneklemden toplanan puanların birbirlerinden anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını kontrol etmeye yarayan ve non parametrik test olan Mann-whitney u testi de başka bir deyişle iki ilişkisiz grubun araştırmaya konu olan değişken açısından evrende benzer dağılımlara sahip olup olmadığını test etmektedir (Büyüköztürk, 2021). Sınıf düzeyi değişkeni açısından yapılan karşılaştırmalarda verilerin normal dağılım sergilediği parametrik testlerden bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. Burada da yine iki örneklem grubunun karşılaştırılması söz konusudur. Üçüncü değişken olan öğrenim görülen üniversite değişkenine göre yapılan karşılaştırmalarda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Anova ikiden fazla olmak üzere farklı bağımsız gruplara yönelik ortalamaların en az ikisi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını test etmeye yarayan bir analiz türüdür (Can, 2019). Ölçeğin tamamında da standart sapma ve aritmetik ortalama değerlerini gösteren analizler yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $p < 0,05$ kabul edilmiştir. Böylelikle Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne/öğretmenliğine güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğrenim görülen üniversite değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular tablolar hâlinde ele alınmış, açıklanmış ve her tablo ayrı ayrı yorumlanmıştır. Tablo 4'te ölçeğin tümüne ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma sonuçları verilmiştir.

Tablo 4'teki öğretmen adaylarının görüşlerine incelendiğinde “Türkçeyi ana dili olarak öğretmede istekli ve motive edici bir öğretmen olmak istiyorum.” ($\bar{X} = 4,35$), “Türkçe öğretmenliği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmede işini severek yapan ve beni motive edebilecek bir kişi ile çalışmam istekliliğimi artırır.” ($\bar{X} = 4,37$), “Türkçe öğretmenliği yaparak topluma faydalı olacağıma inanıyorum.” ($\bar{X} = 4,28$) yönündeki güdülenme düzeyine ilişkin görüşlerin “Kesinlikle Katılıyorum” düzeyinde benimsendiği görülmüştür.

“Çocuklara Türkçeyi doğru ve etkili kullanmayı öğretmem, beni lisans eğitimime önem vermeye sevk etmektedir.” ($\bar{X} = 4,06$), “Türkçe öğretmenliği mesleğinin kariyerim açısından yükselmemi sağlayacağına inanıyorum.” ($\bar{X} = 3,79$), “Türkçe öğretmenliği eğitiminin daha çok insana ulaşmamı sağlayacağına inanıyorum.” ($\bar{X} = 3,96$), “Türkçe öğretmenliği mesleğinin toplumda kabul görmemi sağlayacağına inanıyorum.” ($\bar{X} = 3,85$) yönündeki güdülenme düzeyine ilişkin görüşlerinin “Katılıyorum” düzeyinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte “Türkçe öğretmenliği eğitimim beklentilerime cevap vermektedir.” ($\bar{X} = 3,39$) yönündeki görüşün ise “kararsızım” düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Maddeler	\bar{X}	SS
1. Türkçe öğretmenliği bölümünü/mesleğini ilgi duyduğum için seçtim.	3,64	1,25
2. Türkçe öğretmenliği mesleğinin toplumda kabul görmemi sağlayacağına inanıyorum.	3,85	1,07
3. Türkçe öğretmenliği mesleğine yönelik bilgi öğrenmeyi ve becerileri kazanmayı içtenlikle isteyerek yapıyorum.	4,03	1,01
4. Türkçe öğretmenliği yaparak topluma faydalı olacağıma inanıyorum.	4,28	0,93
5. Türkçe öğretmenliği mesleği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrendiğimde kendimi gerçekleştirdiğimi düşünüyorum.	3,93	1,02
6. Türkçe öğretmenliği mesleği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmek için gerekli olan yetenek ve deneyimler açısından yetersiz olduğumu düşünüyorum.	3,34	1,20
7. Aldığım Türkçe öğretmenliği eğitiminin daha çok insana ulaşmamı sağlayacağına inanıyorum.	3,96	0,97
8. Aldığım öğretmenlik eğitimi sayesinde mesleki ve diğer ilgi alanlarıma ilişkin bilgilere daha kolay ulaşacağım.	3,93	0,92
9. Türkçe öğretmenliği mesleğinin kariyerim açısından yükselmemi sağlayacağına inanıyorum.	3,79	1,02
10. Türkçe öğretmenliği mesleği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenirsem, kendimi ve ailemi mutlu edeceğim.	4,05	0,97
11. Türkçe öğretmenliği ile ilgili kazandığım beceriler yakın ve uzak çevremde bana saygınlık kazandırıyor.	3,89	0,99
12. Türkçe öğretmenliği mesleği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmede yaşadığım başarısızlığın nedeni yeterli çaba göstermememdir.	2,98	1,26
13. Türkçe öğretmenliği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenemiyorum çünkü bunları öğrenmeye çabalarken sıkılıyorum ve dikkatim dağılıyor.	3,56	1,26
14. Türkçeyi ana dili olarak öğretmede istekli ve motive edici bir öğretmen olmak istiyorum.	4,35	0,95
15. Türkçe öğretmenliği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmede işini severek yapan ve beni motive edebilecek bir kişi ile çalışmam istekliliğimi artırır.	4,37	0,92
16. Türkçeyi öğretirken kullandığım materyalin dikkat çekici ve ilgi çekici olması benim için önemlidir.	4,32	0,86
17. Türkçe öğretmenliğine yönelik eğitimimde diğer öğretmen adaylarının istekliliği beni etkiler.	3,88	1,09
18. Türkçe öğretmenliği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmeye karşı bir olumsuz bir tutuma sahip olduğumu ve bu nedenle hiçbir zaman tam olarak öğrenemeyeceğimi düşünüyorum.	4,01	1,18
19. Türkçe öğretmenliği eğitimim beklentilerime cevap vermektedir.	3,39	1,12
20. Türkçe öğretmenliğinin gerektirdiği özellikler ve sorumluluk kendimi yetersiz hissetmemi sağlar.	3,65	1,18
21. Hata yapma korkusu ve öğretememe kaygısı öğrenmemi olumsuz etkiler.	2,90	1,28
22. Öğrendiğim bilgi ve becerileri kullanacağımı bilmek beni daha da motive ediyor.	4,17	0,90
23. Benim yaptığım öğrenmek değil, sadece bazı şeyleri ezberlemekten ibarettir.	3,70	1,32
24. Çocuklara Türkçeyi doğru ve etkili kullanmayı öğretmem, beni lisans eğitimime önem vermeye sevk etmektedir.	4,06	1,00
25. Türkçe öğretmenliği eğitimi almamın benim yaşam kalitemi arttıracığına inanıyorum.	3,93	1,00
26. Günlük hayatta iletişim kurduğum insanların oluşturduğu baskı öğrenmemi etkiliyor.	3,26	1,21
27. KPSS ve öğretmenliğe atanma konusu eğitimimi olumsuz etkilemektedir.	2,53	1,38
28. Türkçe öğretmenliği mesleğinin her zaman vazgeçilmez bir meslek olacağına inanıyorum.	3,81	1,21

Olumsuz nitelikte olan “Türkçe öğretmenliği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenemiyorum çünkü bunları öğrenmeye çabalarken sıkılıyorum ve dikkatim dağılıyor.” ($\bar{X}=3,56$), “Benim yaptığım öğrenmek değil, sadece bazı şeyleri ezberlemekten ibarettir.” ($\bar{X}=3,70$) yönündeki görüşlerin “Katılmıyorum” düzeyinde olduğu saptanmıştır. Yine “Günlük hayatta iletişim kurduğum insanların oluşturduğu baskı öğrenmemi etkiliyor.” ($\bar{X}=3,26$), “Hata yapma korkusu ve öğretememe kaygısı öğrenmemi olumsuz etkiler.” ($\bar{X}=2,90$), “Türkçe öğretmenliği mesleği ile ilgili bilgi ve becerileri öğrenmede yaşadığım başarısızlığın nedeni yeterli çaba göstermememdir.” ($\bar{X}=2,98$) şeklindeki güdülenme düzeyine yönelik görüşlerin “Kararsızım” düzeyinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bununla birlikte “KPSS ve öğretmenliğe atanma konusu eğitimimi olumsuz etkilemektedir.” ($\bar{X}=2,53$), yönündeki görüşün ise “Katılıyorum” düzeyinde benimsendiği görülmüştür.

Tablo 5. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Türkçe Eğitimi Bölümüne/Öğretmenliğine Güdülenme Düzeylerine İlişkin Görüşlerine Ait Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Gruplar	N	Mean Rank	Sum of Ranks	Z	p
Kadın	562	428,69	240921,50	-4,351*	0,000
Erkek	247	351,11	86723,50		
Toplam	809	389,90			

*p<0,05

Tablo 5'teki Mann-Whitney U testi, öğretmen adaylarının Türkçe Eğitimi Bölümüne/öğretmenliğine güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir [$t_{(807)}=6,204$ p<0,05]. Grupların aritmetik ortalamaları incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının ortalamalarının ($\bar{X}=3,85$) erkek öğretmen adaylarının ortalamalarından ($\bar{X}=3,59$) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum kadın öğretmen adaylarının güdülenme düzeyinin erkeklerinkinden yüksek olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 6. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Sınıf Düzeylerine Göre Türkçe Eğitimi Bölümüne/Öğretmenliğine Güdülenme Düzeylerine İlişkin Görüşlerine Ait Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{X}	ss	t	SD	p
1. Sınıf	412	3,62	0,43			
4. Sınıf	397	3,55	0,45	2,493*	807	0,013
Toplam	809	3,59	0,44			
Levene=0,746	P=0,388					

*p<0,05

Tablo 6'da yer alan bağımsız gruplar t testi sonucu öğretmen adaylarının sınıf düzeyi değişkeni açısından güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerinin anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir [$t_{(807)}=1,990$ p<0,05]. Her iki grubun aritmetik ortalamaları incelendiğinde 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalamalarının ($\bar{X}=3,62$) 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalamalarından ($\bar{X}=3,55$) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuca göre 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları 4. sınıfta öğrenim görenlere göre daha yüksek güdülenme düzeyine sahiptir.

Tablo 7: Üniversite Değişkenine Göre Türkçe Eğitimi Bölümüne/Öğretmenliğine Güdülenme Düzeylerine İlişkin Türkçe Öğretmeni Adayı Görüşlerine Ait Varyans Analiz Sonuçları

Üniversite	N	\bar{X}	ss	F	p	Fark
1. Fırat Üniversitesi	99	3,62	0,49			
2. Cumhuriyet Üniversitesi	97	3,54	0,44			
3. İnönü Üniversitesi	68	3,68	0,36			
4. Siirt Üniversitesi	102	3,47	0,47			4-1,3,5,6,8
5. Erzincan Binali Yıldırım Ün.	145	3,64	0,41	3,521*	0,001	7-1,3,5,6,8,9
6. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.	57	3,68	0,52			
7. Dicle Üniversitesi	69	3,42	0,41			
8. Adıyaman Üniversitesi	76	3,67	0,42			
9. Erciyes Üniversitesi	96	3,57	0,43			
Toplam	809	3,59	0,44			
Levene=1,220	p=0,284					

*p<0,05

Tablo 7'de yer alan üniversite değişkeni açısından yapılan varyans analizi sonuçları öğretmen adaylarının güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir [$F_{(8-800)}=3,521$ p<0,05]. LSD testi farklılaşmanın Siirt Üniversitesi ($\bar{X}=3,47$) ve Dicle Üniversitesi ($\bar{X}=3,42$) ile Fırat Üniversitesi ($\bar{X}=3,62$), İnönü Üniversitesi ($\bar{X}=3,68$), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi ($\bar{X}=3,64$), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ($\bar{X}=3,68$), Adıyaman Üniversitesi ($\bar{X}=3,67$), Erciyes Üniversitesi (

$\bar{X}=3,57$) arasında olduğunu göstermektedir. Buna göre Siirt ve Dicle Üniversitelerinde öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının güdülenme düzeyleri Fırat Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Erciyes Üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarından daha düşüktür. Bunun dışında bütün üniversitelerin “Katılıyorum” düzeyinde görüş bildirdiği belirlenmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu başlık altında araştırma sonuçlarının yani Türkçe öğretmeni adaylarının güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerinin sınıf düzeyi, cinsiyet ve üniversite değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair bilgilere yer verilmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenim gördükleri bölüme/öğretmenliğe yönelik güdülenme düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada çeşitli sonuçlar elde edilmekle beraber genel anlamda Türkçe öğretmeni adaylarının bölümlerine güdülenmelerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bozpolat (2016) tarafından yürütülen bir çalışmada da Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenliğe yönelik motivasyonlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda Türkçe öğretmen adaylarının bölümlerine ve mesleklerine yönelik olumlu bir motivasyona sahip oldukları söylenebilir.

Araştırma sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenim gördükleri bölüme güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklılaştığı tespit edilmiştir. Kadın öğretmen adaylarının güdülenme düzeyinin erkek öğretmen adaylarının güdülenme düzeyinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğrudan Türkçe öğretmeni adaylarına yönelik olmasa da alan yazında benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda da kadınların lehine farklılaşmaya rastlanmıştır (Acat ve Yenilmez, 2004; Alemdağ vd., 2014; Balcı, 2023; Dereli İman, 2014; Eroğlu vd., 2017; Gençay ve Gençay, 2007; Yıldırım ve Yoldaş, 2023). Bununla birlikte Aslan (2011) tarafından doğrudan Türkçe öğretmeni adaylarına yönelik hazırlanan çalışmada ise Türkçe öğretmen adaylarının Türkçe öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeyleri arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Benzer bir şekilde öğretmen adaylarına yönelik yapılan çalışmalarda cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığını tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Bektaş ve Karagöz, 2017; Çiçek, 2018; Demir ve Arı, 2013; İnan ve Kartal, 2018; Saracaloğlu vd., 2009; Şeker, 2017; Ömür ve Nartgün, 2013; Terzi vd., 2012). Tekin vd. (2009) tarafından yürütülen beden eğitimi öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik güdülenmelerinin incelendiği bir çalışmada ise erkek öğretmen adaylarının daha yüksek güdülenme düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

Öğretmenlik mesleğinin daha çok kadınlar tarafından tercih edilmesi, bu durumun ortaya çıkmasında etkili olabilir. Öğretmenliğe motive olmanın baskın nedenlerinden biri sosyal fayda sağlamaktır (Simonsz vd., 2023). Kadınlar erkeklere göre toplumsal fayda değerlerine daha çok önem verirler ve öğretmen olma konusunda çevrelerinden daha çok etkilenirler (Adıgüzel ve Karagöl, 2022). Karakış (2021) da çalışmasında kadınların erkeklere göre öğretmenlik mesleğine daha çok yöneldiklerini tespit etmiştir. Kadınların sosyokültürel statüsü ve geleneksel cinsiyet rolleri onların öğretmenlik seçimini ve öğretmenlik mesleğinde kalma niyetini etkilemektedir (Obiagu, 2023). Yine kadınlar bu mesleğe fedakârlık güdüsüyle daha fazla motive olurlar (Simic vd., 2022). Tüm bunların onların öğretmenliği daha çok tercih etmelerini kolaylaştırır. Bununla birlikte Pikic Jugovic vd., (2022) tarafından yürütülen bir çalışmada da erkeklerin öğretmenlik mesleğini düşük statüye sahip olarak algılamalarının onların bu mesleği seçme konusundaki motivasyonlarını azaltan baskın neden olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla öğretmenlik zamanla birtakım değişim ve dönüşümlere maruz kalmış ve özellikle cinsiyet dengesi bakımından farklı bir görünüme ulaşmıştır. Cinsiyet dengesi açısından öğretmenlik mesleği değerlendirildiğinde kadınların erkeklere oranla oldukça fazla sayıda olduğu bir meslek hâline geldiğini söylemek mümkündür (Erginer ve Saklan, 2020).

Sınıf düzeyi değişkeni bakımından yapılan karşılaştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının güdülenme düzeylerine ilişkin görüşlerinin anlamlı bir biçimde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bulguya göre 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarının güdülenmeleri 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yüksektir. Eymur ve Geban (2011) tarafından yürütülen sınıf değişkeninin akademik motivasyon üzerinde etkisinin incelendiği bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada 1. sınıf öğrencilerin akademik motivasyon puanlarının diğer sınıf düzeylerine göre daha yüksek olduğu, 4. sınıfa doğru olumsuz motivasyon puanlarının düştüğü belirlenmiştir. Küçükosmanoğlu (2015) tarafından gerçekleştirilen müzik

öğretmeni adaylarının motivasyonlarının incelendiği bir çalışmada da 4. sınıf öğrencilerinin başarıya yönelik içsel motivasyon ve belirlenmiş dışsal motivasyon düzeyleri diğer sınıf düzeylerinde öğrenim gören öğrencilere göre daha düşük seviyede, motivasyonsuzluk düzeylerinin ise daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Çetinel ve Gürcüoğlu (2022) tarafından yapılan pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon düzeylerinin incelendiği bir çalışmada da benzer biçimde 1. sınıf öğrencilerinin motivasyonlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Moosa (2020) tarafından 1. sınıf öğretmen adaylarının motivasyonlarına yönelik yapılan bir çalışmada öğrencilerinin yarıdan fazlasının (%60) fedakâr nedenlerle öğretmenliği sürdürmeye motive olduğunu, bunun neredeyse dörtte birinin (%23) dışsal nedenlerle öğretmenliği seçtiğini ve %17'sinin içsel nedenlerle öğretmen olmayı seçtiği belirlenmiştir.

Bu durumun sebebi olarak 1. sınıfların ilk yıl olmasından dolayı öğrenmeye daha hevesli ve motive olmaları, ilerleyen sınıf düzeylerinde atanma kaygısının giderek artması gösterilebilir. Ayrıca sınıf seviyesi arttıkça bilinç düzeyinin de artması bu sonuçların bir dayanağı olarak görülebilir. Bununla birlikte öğretmen adaylarının çoğunlukla öğretmenliğe ilişkin olumlu görüşlere sahip olarak mesleklerine motive oldukları ancak öğretmenlik eğitimi esnasında karşılaştıkları akademik taleplerin kariyerlerini sürdürme motivasyonlarını zorladığı belirlenmiştir (Núñez-Regueiro vd., 2024). Bu tespit de sınıf düzeyi arttıkça motivasyon düzeyinin düşebileceğini desteklemektedir. Ayrıca eğitim alma aşamasındaki öğretmen adaylarının motivasyonu için öğretmen eğitimcilerinin rolü de oldukça önemlidir. Öğretmen eğitimcilerinin öğretmen adayları hakkında doğru olanı seçebilmesi için önceliği kaliteli eğitim, rehberlik ve destek sağlamak olmalıdır (Bussel, 2023). Bu sağlandığı müddet yüksek motivasyonla göreve başlayan öğretmenlerin sayısında da artış olacaktır. Bununla birlikte sınıf düzeyi arttıkça motivasyonun yükseldiğini ortaya koyan çalışmalar da vardır (Acat ve Yenilmez, 2004; Dereli İman, 2014; Tekin vd., 2009). Ayrıca alan yazında sınıf seviyesine göre güdülenme düzeyinde farklılaşmanın olmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Dağaşan, 2023; Eroğlu vd., 2017; İnan ve Kartal, 2018; Şeker, 2017; Terzi vd., 2011; Yıldırım ve Yoldaş, 2023).

Araştırmada öğrenim görülen üniversitenin Türkçe Eğitimi Bölümüne/öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeyine ilişkin görüşlerde anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu saptanmıştır. Buna göre Buna göre Siirt ve Dicle Üniversitelerinde öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının güdülenme düzeyleri; Fırat Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Erciyes Üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarından daha düşüktür. Diğer üniversiteler arasında ise anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Ölçeğin tüm üniversitelerde “katılıyorum” düzeyinde benimsendiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde farklı çalışmalarda da üniversite değişkeninin bireylerin motivasyonu üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hemşirelik öğrencilerinin mesleki güdülenme düzeylerinin araştırıldığı bir çalışmada hemşire adaylarının öğrenim gördükleri üniversiteden beklentilerine göre motivasyon düzeylerinin farklılaştığı tespit edilmiştir (Çelik vd., 2014). Dolayısıyla öğrenim görülen üniversite kapsamında eğitim uygulamaları, öğretim elemanlarının yaklaşımları, sosyal çevre gibi sebeplerden ötürü bireylerin güdülenme düzeylerinin de farklılaşması mümkündür.

Öğretmenlik mesleğini seçmenin ve bu mesleğe güdülenmenin birçok nedeni vardır. Öğretmenlik motivasyonunu en çok "içsel değer", "sosyal fayda değeri" ve "algılanan öğretme yeteneği" unsurları etkilemektedir (Simic vd., 2022). Bununla birlikte öğretmen adaylarının “çocukların/ergenlerin geleceğini şekillendirmek”, “toplumsal katkı sağlamak” ve “toplumsal eşitliği geliştirmek” gibi sebeplerle öğretmenliğe motive oldukları söylenmektedir (Adıgüzel ve Karagöl, 2022). Ayrıca öğretmenlik mesleğini seçen bireylerin hizmete odaklandıkları ve dünyada olumlu bir fark yaratan kariyere değer verdikleri de söylenmektedir (Bussel, 2023). Nitekim insanların öğretmen olmayı seçmesinin nedenlerinden biri de öğretmeye yönelik motivasyonlarının yüksek olmasıdır (Rutten ve Badiali, 2020). Öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonun azalmasında etkili olan unsurlar da vardır. Örneğin öğretmenliğin sahip olduğu statü, maddi kaygılar, para veya öğretmeye ilişkin olumsuz inançlar bunlardan bazılarıdır (Siostrom vd., 2023). Bu unsurların mesleğe yönelik motivasyonu kısıtladığı söylenebilir.

Bu araştırma Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliğine ilişkin güdülenmelerine yönelik yapılan sayılı çalışmalardan biridir. Sonuçları itibarıyla da alanda yapılmış diğer çalışmalarla benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Genelde bütün öğretmenlerin özelde Türkçe öğretmenlerinin mesleklerine güdülenmeleri önemli olduğu gibi Türkçe öğretmeni adaylarının henüz göreve başlamadan bu güdüye sahip olmaları da oldukça gereklidir. Çoğmen ve Aslan (2023) tarafından Türkçe öğretmeni adaylarına yönelik yürütülen bir çalışmada öğretmen adaylarının öğretmeyi ve çocukların yanında olmayı seven, öncü, fedakâr ve özverili öğretmenlerin

iyi birer öğretmen olabileceğini vurguladıkları belirlenmiştir. Bu kapsamda Türkçe öğretmeni adaylarından beklenen de bu niteliklere sahip olmalarıdır. Araştırma kapsamında Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliğine güdülenme düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğrenim görülen üniversite değişkenleri açısından incelenmiştir. Öğretmen adaylarının mesleki güdülenme düzeylerine yönelik algılarını zaman zaman tespit etmek ve bu algılarını arttırmaya, iyileştirmeye çalışmak oldukça önemlidir. Kerimgil Çelik (2023) yaptığı bir çalışmada öğretmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve öğretmen adaylarının duyuşsal yönlerine odaklanan öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesi ihtiyacını vurgulamaktadır. Özellikle doğru ve iyi bir dil kullanımı bakımından önemli bir görev üstlenen Türkçe öğretmeni adaylarının güdülenme düzeylerinin yüksek olması ve bu şekilde mesleğe atılmaları dil öğretim çalışmalarının da kalitesini ve başarısını arttıracaktır.

Bu çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeyleri algılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarının güdülenmelerinin daima yüksek olması istenen bir durumdur. Ancak literatürde Türkçe öğretmeni veya Türkçe öğretmeni adaylarının mesleğe yönelik güdülenme düzeylerine ilişkin algılarını inceleyen hem nicel hem de nitel boyutlarda çalışmaların yeterli olmadığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda konu ile ilgili daha fazla çalışma yapılmalıdır. Örneğin daha sonra yapılacak çalışmalarda Türkçe öğretmeni adaylarının mesleklerine güdülenme düzeylerinin farklı değişkenlerden etkilenip etkilenmediğini ortaya koyacak şekilde nicel veya derinlemesine nitel çalışmalar yapılabilir. Bununla beraber literatürde Türkçe öğretmeni adaylarının mesleklerine güdülenmeleri ile ilgili yapılmış deneysel çalışma olmadığı dikkat çekmektedir. Öğretmen adaylarının öğretmenliğe güdülenme düzeyinin artmasında katkı sağlayabilecek değişkenlerle deneysel çalışmaların yapılması faydalı olabilir. Yine aynı konudaki çalışmalar, değişik üniversitelerde daha büyük örneklem grupları ile yapılabilir. Böylelikle daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabilir. Yine doğrudan Türkçe öğretmenlerinin öğretmenliğe güdülenmelerine yönelik veri toplama araçları ile daha kapsamlı nitel çalışmalar yapılabilir. Böylelikle çeşitli veri toplama araçları veya farklı çalışma gruplarıyla yapılan araştırmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acat, B. ve Yenilmez, K. (2004). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin motivasyon düzeyleri. *Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 125-140.
- Acat, M. B. ve Köşgeroğlu, N. (2006). Güdülenme kaynakları ve sorunları ölçeği. *Anatolian Journal of Psychiatry*, (7), 204-210.
- Adıgüzel, O. C. ve Karagöl, İ. (2022). A study on the motivation factors affecting the teaching profession as a career choice. *Excellence in Education Journal*, 11(2), 85-116.
- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.
- Aksan, D. (2004). *Dilbilim ve Türkçe yazıları*. Multilingual Yayınları.
- Alemdağ, C., Öncü, E. ve Yılmaz, A. K. (2014). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz yeterlikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23-35.
- Altinkurt, Y., Yılmaz, K. ve Erol, E. (2014). Pedagojik formasyon programı öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonları. *Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 48-62.
- Aslan, A. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe eğitimi bölümüne ve öğretmenliğine yönelik güdülenme düzeyleri. *e-International Journal of Educational Research*, 2(3), 1-12.
- Aslan, M. ve Doğan, S. (2020). Dışsal motivasyon, içsel motivasyon ve performans etkileşimine kuramsal bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi*, 11(26), 291-301.
- Balcı, S. (2023). Öğretmenliğe ilişkin tutum ve akademik motivasyon: aday öğretmenlere yönelik bir inceleme. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 336-370.
- Baykara Özyadınlık, K. ve Aykaç, N. (2013). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının güdülenme kaynakları ve sorunları. *Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), 41-55.
- Bektaş, M. ve Karagöz, Ş. (2017). Öğretmen adaylarının tutum ve motivasyon düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 154-164.
- Bozpolat, E. (2016). Identification of the predictor variables of candidate teacher teaching motivations. *International Journal of Higher Education*, 5(2), 148-162.
- Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bussel, R. (2023). "I changed my mind": exploring why college students change majors to become teachers. *Excelsior: Leadership in Teaching and Learning*, 16(1), 3-16.
- Can, A. (2019). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

- Ceylan M. ve Güneş E. (2023). Sınıf öğretmenlerinin eğitime inanma düzeyleri ile mesleki motivasyon faktörleri arasındaki ilişki, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 96-116.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev. Ed.), Eğiten Kitap.
- Çelik, S., Şahin, E., Dadak, F., Sıdal, S. G. ve Akyüz, F. (2014). Hemşirelik öğrencilerinin mesleki güdülenme düzeyleri ve etkileyen faktörler. *HSP*, 1(2), 43-56.
- Çer, E. (2016). *Türkçe öğretiminde etkinlikler*. Anı Yayıncılık.
- Çırak, Y. (2007). *Öğrenmenin doğası: temel kavramlar*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çiçek, T. (2018). Güzel sanata fakültesi öğrencilerinin öz-düzenleme becerileri ve öğrenmede güdülenme düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, 3(01), 26-54.
- Çöğmen, S. ve Aslan, Y. (2023). Feride the wren: teaching profession for Turkish language pre-service teachers. *Journal of Teacher Education and Educators*, 12(1), 123-145.
- Çüm, S. ve Doğan, N. (2016). Öğretmenlerin çalışma yaşamında güdülenme düzeylerini artıran faktörlerin önem sırasının belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 119-132.
- Dağaşan, A. (2023). Investigation of university students' basic needs satisfaction, rumination and readiness for being teacher in terms of various variables. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 15(2), 1077-1095.
- Dağdeviren Ertaş, B. (2023). Öğretmen adaylarında öğretmenlik mesleğine yönelik tutum, akademik motivasyon ve akademik öz yeterlik: bir çaid analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE Dergisi*, 13(3), 1503-1513.
- Demir, C. ve Yapıcı, M. (2007). Ana dili olarak Türkçenin öğretimi ve sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 177-192.
- Demir, M. K. ve Arı, E. (2013). Öğretmen adaylarının akademik güdülenme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(3), 265-279.
- Dereli İman, E. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk sevgisi ve öğretmenlik mesleğine ilişkin motivasyonlarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7(4), 482-504.
- Dilekmen, M. ve Ada, Ş. (2005). Öğrenmede güdülenme. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 113-123.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindübilim ve Türkçe öğretimi*. Anı Yayıncılık.
- Duman, B. (2015). Eğitim ve öğretimle ilgili temel kavramlar. (Ed. Bilal Duman). *Öğretim ilke ve yöntemleri içinden*. s. 2-54. Anı Yayıncılık.
- Duman, B. (2015). Kavram öğrenme ve öğretimi. (Ed. Bilal Duman). *Öğretim ilke ve yöntemleri içinden*. s. 506-548. Anı Yayıncılık.
- Ekinci Vural, D. ve Doğan Altun, Z. (2019). Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının mesleki motivasyonları. *Turkish Studies*, 14(4), 1299-1312.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2011). *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretme*. Arkadaş Yayınevi.
- Eroğlu, O., Yıldırım, Y. ve Şahan, H. (2017). Spor bilimleri fakültesindeki öğrencilerin akademik öz-yeterlik ve akademik güdülenme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 38-47.
- Ertem, H. (2006). Ortaöğretim öğrencilerinin kimya derslerine yönelik güdülenme tür (içsel ve dışsal) ve düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Balıkesir.
- Ertürk, R. (2016). Öğretmenlerin iş motivasyonları. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 1-15.
- Eryetiş, M. V. (2016). Meslek seçimi ve mesleki rehberlik. *Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, (44), 1-17.
- Evashkovski, M. (2023). Exploring special education teacher candidates' perception and motivation towards working with students with developmental disabilities. *ProQuest LLC*, Ph.D. Dissertation, University of California, Los Angeles.
- Eymur, G. ve Geban, Ö. (2011). Kimya öğretmeni adaylarının motivasyon ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 246-255.
- Gardner, H. (2019). *Eğitilmemiş zihin*. (M. Özenç Kasımoğlu, Çev.). Alfa Basım Yayın.
- Gençay, Ö. A. ve Gençay, S. (2007). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin motivasyon düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(241), 241-253

- Glíner, J. A., Morgan, G. A. ve Leech, N. L. (2015). Uygulamada araştırma yöntemleri. (Selahattin Turan, Çev.). Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Gömleksiz, M. N. ve Serhatlıoğlu, B. (2013). Öğretmen adaylarının akademik motivasyon düzeylerine ilişkin görüşleri. *TSA*, 3, 99-127.
- Gömleksiz, M. N., Sinan, A. T. ve Doğan, F. N. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliği öz yeterlik algıları. *Turkish Studies*, 15(8), 3471-3505.
- Gömleksiz, M. N., Sinan, A. T. ve Doğan, F. N. (2020). Türkçe, Türk dili ve edebiyatı ile çağdaş Türk lehçeleri öğretmen adaylarının öğretim teknikleri seçme yeterliklerine ilişkin algıları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(2), 750-768.
- Güneş, F. (2011). Dil öğretim yaklaşımları ve Türkçe öğretimindeki uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 123-148.
- Güneş, F. (2017). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gürcüoğlu, S. ve Çetinel, M. H. (2022). Pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon düzeylerinin incelenmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 1-14.
- Gürlek, M. (2013). Konuşmada ikna ve motivasyon. (Ed. Aziz Kılınc, Abdullah Şahin). *Konuşma eğitimi içinden*, s. 145-150, Pegem Akademi Yayıncılık.
- Hamzadayı, E. (2019). Konuşmaya ilişkin duyuşsal nitelikler. (Ed. Gökhan Çetinkaya). *Konuşma ve eğitimi içinden*, s. 89-101, Pegem Akademi Yayıncılık.
- İnan, H. ve Kartal, M. (2018). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin akademik güdülenme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(23), 4758-4764.
- Karakış, Ö. (2021). Relationship between professional engagement, career development aspirations and motivation towards the teaching profession of prospective teachers. *Participatory Educational Research*, 8(2), 308-329.
- Karasar, N. (1986). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Bilim Yayınları.
- Kavcar, C. (2016). *Etkili Türkçe ve edebiyat öğretimi. kitap adı: kuram ve uygulama bağlamında Türkçe öğretimi*. Anı Yayıncılık.
- Kelecioğlu, H. (1992). Güdülenme. *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, (7), 175-181.
- Kerimgil Çelik, S. (2023). Prospective classroom teachers' reasons for choosing the teaching profession and their preferences for their work lives. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 10(2), 484-502.
- Kim, Y. A., An, S., Bell, D., Jean-Sigur, R. ve Basch, M. (2021). Views of teacher candidates on their preparedness and motivation to teach pre-kindergarten and kindergarten. *An International Journal of Research and Development*, 41(2-3), 161-173.
- Kula, S. S. (2022). The predictive relationship between pre-service teachers' self-efficacy belief, attitudes towards teaching profession and teaching motivation. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 9(4), 705-717.
- Küçükosmanoğlu, H. O. (2015). Müzik öğretmeni adaylarının akademik motivasyon düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma (Konya ili örneği). *Sanat Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-21.
- Lust, B. (2021). *Anadili edinimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kwok, A., Rios, A. ve Kwok, M. (2022). Pre-service teachers' motivations to enter the profession. *Journal of Curriculum Studies*, 54(4), 576-597.
- Mega, C., Ronconi, L. ve Beni, R.D. (2014). What makes a good student? how emotions, self-regulated learning, and motivation contribute to academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 106(1), 121-131.
- Moosa, M. (2020). Why teaching? perspectives from first-year south african pre-service teachers. *Perspectives in Education*, 38(1), 130-143.
- Núñez-Regueiro, F., Escriva-Boulley, G., Azouaghe, S., Leroy, N. ve Núñez-Regueiro, S. (2024). Motivated to teach, but stressed out by teacher education": a content analysis of self-reported sources of stress and motivation among preservice teachers. *Journal of Teacher Education*, 75(1), 76-91.
- Obiagu, A. (2023). "Not motivated but frustrated": preservice teachers' career choice motivations and professional identity in an African context. *Current Issues in Education*, 24(1).
- Onan, B. (2017). *Dil eğitimi temel kavramları*. Nobel Akademik Yayınları.
- Onyefulu, C., Madalinska-Michalak, J. ve Bavli, B. (2023). Öğretmenlerin öğretmenliği seçme ve meslekte kalma motivasyonu: Jamaika, Polonya ve Türkiye'de karşılaştırmalı karma yöntem çalışması. *Güç ve Eğitim*, 15(1), 37-65.

- Orhan, P. C. (2022). İngilizce öğretmen adaylarının öğretme motivasyonu, akademik motivasyonu ve motivasyonel çalışma koşullarının incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, İzmir.
- Ömür, Y. E. ve Nartgün, Ş. S. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile güdülenme düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 2(2), 41-55.
- Özgenel, M. ve Deniz, A. (2020). Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ile akademik güdülenme ve akademik öz yeterlik arasındaki ilişki: öğretmen adayları üzerine bir inceleme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3) 131-146.
- Peker, A. ve Kağızmanlı, N. (2018). Ebeveyn tutumlarının ergenlerin akademik güdülenme düzeyleri üzerindeki etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 210-224.
- Pikic Jugovic, I., Maskalan, A. ve Pavin Ivanec, T. (2022). Gender differences and motivation for the teaching profession: why do men choose (not) to teach?. *Australian Journal of Teacher Education*, 47(9), 1-18.
- Pintrich, P. R. (1999). The role of motivation in promoting and sustaining self-regulated learning. *International Journal of Educational Research*, (31), 459-470.
- Pintrich, P. R. (2003). A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts. *Journal of Educational Psychology*, 95(4), 667-686.
- Recepoğlu, S. ve İbret, B. Ü. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonları ile özyeterlik arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Psiko-Eğitimsel Araştırma İncelemeleri*, 10(2), 194-202.
- Recepoğlu, S. ve Recepoğlu, E. (2020). Öğretmen adaylarının özyeterlik algıları ile öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonları arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(4), 799-814.
- Rutten, L. ve Badiali, B. (2020). Why they teach: professional development school teacher candidates' initiating motivations to become teachers. *School-University Partnerships*, 13(1), 12-21.
- Saraç, F. ve Atmaca, A. (2020). Fransızca öğretmen adaylarının mesleki motivasyonlarını etkileyen faktörler üzerine bir çalışma. *IJLET*, 8(2), 217-234.
- Saracaloğlu, A. S., Kumral, O. ve Kanmaz, A. (2009). Ortaöğretim sosyal alanlar öğretmenliği tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik yeterlikleri, kaygıları ve akademik güdülenme düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 38-54.
- Saracaloğlu, A. S., Dinçer, B., Eken, M. ve Bayık, S. (2020). The relationships among prospective teachers' teacher efficacy with their levels of academic motivation, academic procrastination, and anxiety about the public personnel selection examination (ppse). *Uluslararası Eğitim Programlar ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 53-82.
- Schunk, D. H. (1995). Self-efficacy, motivation, and performance. *Journal of Applied Sport Psychology*, 7(2), 112-137.
- Sinan, A. T. (2006). Ana dili eğitimi üzerine bazı düşünceler. *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 75-78.
- Simic, N., Marušic Jablanovic, M. ve Grbic, S. (2022). Why teaching? a validation of the fit-choice scale in the serbian context. *Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy*, 48(1), 35-56.
- Simonsz, H., Leeman, Y. ve Veugelers, W. (2023). On the threshold of being a teacher: motivations and ideals of 116 dutch student teachers. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 51(4), 328-343.
- Siostrom, E., Mills, R. ve Bourke, T. (2023). A scoping review of factors that influence career changers' motivations and decisions when considering teaching. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 29(7-8), 850-869.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2018). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Şeker, S. S. (2017). Müzik eğitimi bölümü öğretmen adaylarının akademik güdülenme ve akademik öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1465-1484.
- Takıl, N. B. (2016). Türkçe eğitiminde çağrışım, iletişim ve çağrı. (Ed. Gıyasettin Aytas). *Türkçe eğitiminde algı içinden*, s. 117-139, Akçağ Yayınları.
- Takmaz, S., Karaağaç, Ö., Yılmaz, M. ve Yurdugül, H. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının biyoloji dersine yaklaşımları: güdülenme ve bilişsel strateji perspektifi. *Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 166-190.
- Tekin, M., Taşgım, Ö., Yıldız, M. ve Lök, S. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin motivasyon düzeyleri. 6. *Ulusal Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Sempozyumu*, Mehmet Akif Üniversitesi.

- Terzi, M., Ünal, M. ve Gürbüz, M.Ç.(2012). İlköğretim öğretmen adaylarının matematiğe yönelik akademik güdülenme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(1), 51-60.
- Turkay, H. ve Sökmen, T.(2014). Beden eğitimi ve spor bölümü öğrencilerinin sporla güdülenme kaynakları ve stresle başa çıkma tarzları. *İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(3), 1-9.
- Tünkler, V. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenliğe yönelik motivasyonları: beklenti-değer modeli. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(2), 583-596.
- Uyulgan, M. A. ve Akkuzu, N. (2014). Öğretmen adaylarının akademik içsel motivasyonlarına bir bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 7-32.
- Uzunoğlu, D. ve Bulut, B. (2022). Çevrimiçi ortamda yürütülen senaryo temelli öğrenme etkinliklerinin Türkçe öğretimi özyeterliliğe, akademik güdülenmeye ve başarıya etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10(1), 60-73.
- Ülgen, G. (1997). *Eğitim psikolojisi*. Alkım Yayınevi.
- Vatansever Bayraktar, H. (2015). Sınıf yönetiminde öğrenci motivasyonu ve motivasyonu etkileyen etmenler. *Turkish Studies*, 10(3), 1079-1100.
- Yarım, M. A., Yıldırım, İ. ve Akan, D. (2022). Motivation factors of candidates teachers for their professions. *Gist Education and Learning Research Journal*, 24, 43-63.
- Yazıcı, H. (2009). Öğretmenlik mesleği, motivasyon kaynakları ve temel tutumlar: kuramsal bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 33-46.
- Yıldırım, P., Mindivanlı Akdoğan, E. ve Koçak, G. (2021). Investigation of teacher candidates' teaching motivation in terms of various variables. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 13(2), 1324-1342.
- Yıldırım, R. ve Yoldaş, C. (2023). Sınıf öğretmeni adaylarının akademik motivasyonlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(85), 103-117.
- Yünkül, E. ve Güneş, A. M. (2022). The relationship between prospective teachers' digital literacy skills, attitude towards the teaching profession and academic motivations. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 17(3), 140-163.
- Wang, W. ve Houston, M. (2023). Teaching as a career choice: the motivations and expectations of students at one scottish university. *Educational Studies*, 49(6), 937-954.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Fırat Üniversitesi Etik Kurulu'nun 07.02.2019 tarih 18. sayı ve 7. karar ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ¹**

Investigating The Views Of Social Studies Teacher Candidates On Sustainable Development

Yavuz DEĞİRMENCİ² ve Dilek GÜL³

²Doç.Dr. Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bayburt, ydegirmenci@bayburt.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3417-1775

³Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bayburt, guldilek648@gmail.com, orcid.org/0009-0003-9370-4145

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

17.07.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1517865

Anahtar Kelimeler

Sosyal Bilgiler,
Sürdürülebilirlik,
Sürdürülebilir Kalkınma,
Öğretmen Adayları

Keywords

Social Studies,
Sustainability, Sustainable
Development, Teacher
Candidates

ÖZ

Son yıllarda ülkelerin gündeminde ön planda yer alan sürdürülebilir kalkınma kavramı giderek artan bir öneme sahiptir. Bununla birlikte eğitimden, sağlığa, ekonomiden, çevreye, sosyal alanlardan bireysel yaşama kadar bu kavram geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Günümüzde küresel ve bölgesel ölçekte yaşanan gelişmeler de dikkate alındığında sürdürülebilir kalkınma kavramı daha yaşanabilir bir dünya ve gelecek için önemli görülmekte; bu konuda duyarlılığı ve farkındalığı artırmada eğitime de önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmanın amacı sürdürülebilir kalkınma ile ilgili lisans düzeyinde dersler almış sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bu kavrama yönelik görüşlerini incelemektir. Araştırmada nitel yöntemlerden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni. Veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise betimsel analize yer verilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; katılımcılar sürdürülebilirlik kavramını daha çok doğal kaynak kullanımı ile ilişkilendirerek, bu kavramın gelecek nesiller adına önemini vurgulamışlardır. Ayrıca sürdürülebilirlik adına kaynakların israf edilmemesi ve tasarruflu kullanılmasının önemli olduğunu, bu kavram özelinde eğitimin ise bireylerde farkındalık ve bilinç oluşturmada etkili olabileceğini belirtmişlerdir.

ABSTRACT

The concept of sustainable development, which has been at the forefront of the agenda of countries in recent years, has an increasing importance. However, this concept manifests itself in a wide range from education, health, economy, environment, social areas to individual life. Considering the developments in the global and regional scale today, the concept of sustainable development is seen as important for a more livable world and future; education also has important duties in increasing sensitivity and awareness on this issue. The aim of this study is to examine the views of pre-service social studies teachers who have taken undergraduate courses on sustainable development towards this concept. In the research, the phenomenology design, which is one of the qualitative methods, was used. Interview technique was used as a data collection tool. Descriptive analysis was used to analyse the data. According to the results of the research; the participants associated the concept of sustainability mostly with the use of natural resources and emphasised the importance of this concept for future generations. In addition, they stated that it is important not to waste resources and to use them economically for sustainability, and that education in this concept can be effective in creating awareness and consciousness in individuals.

Atıf/Citation: Değirmenci, Y. ve Gül, D. (2024). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1289-1299.

Sorumlu yazar/Corresponding author: : Yavuz DEĞİRMENCİ, ydegirmenci@bayburt.edu.tr

¹ Bu çalışma TUBİTAK 2209-A kapsamında desteklenmiştir.

1. Giriş

Sürdürülebilirlik (Sustainability) kökeni geçmişe dayansa da yakın geçmişte dünya gündeminde yer alan ve popüleritesi günümüzde her geçen gün artan bir kavramdır. Bu kavram temelde üç bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler; ekonomik, çevresel/ekolojik ve sosyal (toplumsal) bileşenler olarak ele alınmaktadır (Steiner ve Posch, 2006; Sachs, 2012; Özgenç, 2015; Berglund ve Gericke, 2016; Bilgili, 2017; Gedik, 2020; Kaşot, 2020). Bu bileşenleriyle birlikte sürdürülebilirlik aslında mevcut kaynakların en rasyonel bir şekilde kullanılması ve gelecek nesiller için de sürdürülebilir olmasıdır. İnsanoğlunun dünyaya ayak basmasıyla birlikte başlayan insan-çevre etkileşimi özellikle sanayi devrimi sonrası ve artan nüfusla birlikte etkisini ve sonuçlarını küresel boyuta taşımıştır. Kaynakların aşırı ve bilinçsiz tüketimi, hızla artan dünya nüfusu, aşırı tüketim, artan ihtiyaçlar, enerji gereksinimleri, fosil yakıt tüketimi ve benzeri durumlar çevre ve doğal kaynaklar üzerinde artan bir baskı oluşturmaktadır (Sachs, 2012; Nalinci, 2020). Sürdürülebilir kalkınma ise, insanoğlunun doğayı kavrama sürecinde yeryüzündeki yaşama farklı bir bakış açısı önermektir. Doğal kaynakların insan yaşamını destekleme kapasitesini sorgulamakla birlikte, yoksulluk, sağlık, kültür, eğitim, ekonomi ile doğal kaynakların kullanımı, üretim ve tüketim arasındaki dengeyi kurarak insanoğlunun yaşam ve çevreye karşı yeni bir bakış açısı oluşturmasını hedefler (Teksöz, 2014). Kavram, 1980’li yıllarda insan faaliyetlerinin artan çevresel sonuçları ve gelişim konuları ile sosyo-politik ve ekolojik kaygılar arasındaki boşluğu kapatma çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Robinson, 2004). Bunun sonucunda da gerek bölgesel gerekse küresel boyutta herkesi etkileyen çeşitli sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çeşitli tanımlamalar bulunmakla birlikte; resmi olarak kez Brundtland Raporu olarak da bilinen, 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen “Dünya Çevre Kalkınma Komisyonunun yayımladığı “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda kullanılmış ve bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarına zarar vermeden şimdiki kuşakların ihtiyaçlarını karşılamak şeklinde tanımlanmıştır (Brundtland vd., 1987). İlgili raporda sürdürülebilir kalkınmanın temel amaçları;

- Büyümeyle canlandırmak,
- Büyümenin kalitesini/niteliğini değiştirmek,
- İş bulma, enerji, yiyecek, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak,
- Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garanti altına almak,
- Kaynak tabanının korumak ve zenginleştirmek,
- Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek,
- Karar verme sürecinde çevre ve ekonomiyi birleştirmek (Özgenç, 2015; Özdemir ve Kaşot, 2015) gibi yedi maddeden oluşmaktadır.

Bu raporun en çarpıcı ve dikkat çekici yönü ise; doğanın kaynaklarının sınırlı oluşu ve herkese yetemeyeceği durumu, tüketim alışkanlıklarımızı değiştirmedığımız sürece gelecek nesiller adına yaşanabilecek bir yeryüzünün var olamayacağı, üretimi doğanın kendini yenileme sistematiğini bozmadan yapabilmeyin yollarının aranması ve son olarak zamanın geri dönüşü veya telafisi olmayacak şekilde azalıyor olması gerçeği ön plana çıkmaktadır (Nalinci, 2020). Ancak bu şartların sağlanabilmesi ve Brundtland raporunun tarif ettiği sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için ulusal politikaların, ekonominin, bürokrasi, sosyal sistemlerin, üretim sistemleri ve teknolojinin yeniden ele alınması gerekir (Özgenç, 2015). Sonuç olarak gelecek kuşakların da ihtiyaçlarından ödün vermeden günümüz kuşaklarının gereksinimlerini karşılayabilecek bir kalkınma modeli olan sürdürülebilir kalkınma 20. Yüzyıl sonlarına doğru dünya gündeminde yer edinmiş ve 1990’lı yıllarda atılan uluslararası adımlarla birlikte küresel bir uygulama planı haline gelmiştir. Kavram, sürdürülebilir kalkınma bakış açısıyla ülkelerin belirlediği ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerinin bileşimi olarak ele alınmalıdır. Gelecek nesillerin haklarına sahip çıkmayı benimseyen bu ortak hedef doğrultusunda tüm bireylerin gereksinim duyduğu temel ihtiyaçlara ulaşabilmeyi ve gelecekte daha iyi bir yaşam sürdürebilmek için gerekli beklentilerin karşılanmasına imkân sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla uygulanacak kalkınma stratejilerinin gerek mevcut ihtiyaçları karşılaması gerekse çevre ve sosyoekonomik gelişmeler arasındaki ilişkileri dikkatli bir şekilde kurgulaması ve küresel seferberliğin sağlanması, ekonomi, toplum, çevre ve teknolojinin bir bütün olarak ele alınması oldukça önemlidir. Aksi yönde yapılacak uygulamalar gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda problemlere neden olacaktır (Sachs, 2012; Kaşot, 2020; Kshitij vd., 2022). Kalkınma için gerekli olan özellikle doğal kaynaklar ve elde edilme süreçleri doğal ortam ve çevre için alarm düzeyini artırmıştır. Her ne kadar ihtiyaçlar bu durumu tetiklese de doğal kaynaklardan faydalanmanın bir

ölçüsü mutlaka olmalıdır. Bu ölçüde doğal çevrenin kendini yenileme kapasitesinde olduğu açıktır. Bu ölçü gözden kaçırıldığında doğal çevre üzerinde yıkıcı etkileri olabileceği gibi, sosyal ve ekonomik sistemlerin yanı sıra, doğal ortamdaki çeşitliliğin azalması, doğal dengenin bozulması, canlı ve cansız varlıkların yaşam şekillerinin olumsuz etkilenmesi gibi durumlar ortaya çıkmaktadır (Gössling ve Hall, 2006; Bayraktutan ve Uçak, 2011; Özgenç, 2015; Görmez, 2018; Nalinci, 2020). Bu sonuçlar ışığında insan-çevre etkileşimi sonuçlarının hem şimdiki hem de gelecek kuşaklar için sorun oluşturmaması adına bireysel ve toplumsal olarak gerekli adımların atılması önemli görülmektedir. Burada hiç kuşkusuz eğitime ve bu alanın en önemli aktörleri olan öğretmenlere de önemli görevler düşmektedir. Çünkü insanların doğal ortam, ekonomi ve toplumla olan ilişkilerinin sürdürülebilir olması eski dönemlere oranla günümüzde daha fazla önem arz etmektedir (Sağdıç ve Şahin, 2015). Dolayısıyla yeni nesilleri sürdürülebilir kalkınma bilinci ile yetiştirmek ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini toplumun tüm kesimlerine yaymak adına eğitim ve öğretmenler kilit role sahiptir. Nitekim sürdürülebilir bir kalkınma için eğitim, toplumun bugününün ve gelecekteki zorluklarla yüzleşmesine ve liderlerin daha yaşanabilir kararlar almasına katkıda bulunur. Dolayısıyla eğitim, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak adına sahip olduğumuz en güçlü araçlardan biridir (UNESCO, 2014). Bu açıdan bakıldığında eğitim aracının etkili ve verimli kullanılması için sürdürülebilir bir gelecek ve sürdürülebilir kalkınma adına öğretmenlerin bu kavramı nasıl algıladıkları, bilgi düzeyleri ve bu kavramın önemine dair sahip oldukları bilinç ve farkındalıklarının ortaya çıkarılması önemlidir.

Nitekim YÖK'ün (2018) güncellenen sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı incelendiğinde altında seçmeli dersleri içerisinde yer verdiği "sürdürülebilir kalkınma ve eğitim" adı altında bu kavramın farklı boyutlarıyla ele alınmasını ve eğitim ilişkisini önemsendiği dikkat çekmektedir. Yine alanyazın incelendiğinde sürdürülebilir kalkınmayla ilgili çeşitli çalışmaların (Yalçın, 2022; Demirbaş Öztürk, 2015; Tuncer, Tekkaya ve Sungur, 2006; Türer, 2010; Akpınar, 2011; Hacat ve Demir, 2019; Güler Yıldız, Eren ve Aydos, 2017; Kaya ve Tomal, 2011; Sağdıç ve Şahin, 2015) olduğu, bu çalışmaların genellikle öğretim programı, aile, öğrenci ve kişilerin bu kavrama yönelik tutumları ve bu kavrama yönelik ölçek geliştirme çalışmalarının yoğunluk kazanmakta, ancak geleceğin inşasında rol alan öğretmen adaylarının bu kavrama yönelik bakış açılarını ortaya koyan çalışmaların ise sınırlı olduğu görülmektedir. Üniversiteler gençlere bilgi ve araştırma bilinci kazandırmada kritik rol oynamakla birlikte gençler arasında sürdürülebilir kalkınma konusunda farkındalık oluşturmada ciddi bir boşluğun olduğu (Manolis ve Manoli, 2021), bu konuda bireysel ve toplumsal farkındalığın artırılması gerekliliği (Mylonas vd., 2023) dile getirilmektedir. Dolayısıyla bu araştırma ile sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin algıları, bilgi düzeyleri, bakış açıları ve bu kavramın önemine ilişkin görüş ve düşünceleri, eğitimin ve eğitim ortamlarının sürdürülebilirlik anlayışına olan katkısı ve katılımcıların günlük yaşamda sürdürülebilirlik adına daha çok nelere dikkat ettikleri ortaya konularak, mevcut durum ve gelecek adına farklı bakış açıları yansıtılmaya çalışılmıştır. Araştırmada lisans eğitimi döneminde sürdürülebilir kalkınma ve eğitimi dersini alan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma kavramına yönelik görüş ve düşüncelerini nitel araştırma yaklaşımıyla ele alınmıştır. Dolayısıyla öğretmen adaylarının bu kavrama ilişkin bakış açılarını, algılarını, bilgi düzeylerini, farkındalıklarını ve düşüncelerini ortaya koymak bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu temel amaçla birlikte aşağıdaki alt sorulara da yanıtlar aranmaya çalışılmıştır.

- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin algı ve düşünceleri nelerdir?
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma adına yapılması gerekenlere yönelik görüş ve düşünceleri nelerdir?
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının günlük yaşamlarında sürdürülebilir kalkınmaya yönelik attıkları adımlar nelerdir?
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma ve eğitim ilişkisine yönelik görüş ve düşünceleri nelerdir?

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada nitel yaklaşımlarda yaygın olarak kullanılan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Sosyal bilim alanlarında yaygın bir şekilde kullanılan nitel araştırmalar genel olarak anlamın nasıl inşa edildiğiyle, insanların hayatlarını ve dünyalarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgilidir. Nitel araştırmanın öncelikli amacı bu anlamları açığa çıkarmak ve yorumlamaktır (Merriam, 2013). Olgubilim ise; aslında farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanarak onları daha iyi

anlamamızı ve tanımamızı sağlar. Dolayısıyla bize tümüyle yabancı olmayan fakat tam anlamı ile kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için bu desen uygun bir zemin oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda katılımcıların sürdürülebilir kalkınma kavramını nasıl anlamlandırdıkları, algıları, düşünceleri ve bu kavramı nasıl yorumladıklarını ortaya koyabilmek adına bu yöntemin uygun olacağı ilgili alanyazın ışığında karar verilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmada sürdürülebilir kalkınma kavramını derinlemesine incelemek adına daha önce bu sürdürülebilirlik ile ilgili dersler almış olan kişiler içerisinde amaçlı örnekleme metotlarından biri olan ölçüt örnekleme metoduyla 12 kişi seçilmiştir. Ölçüt örneklemede mantık daha önceden belirlenen bazı önemli ölçütlere göre örneklemin belirlenmesidir (Başaran, 2017) dolayısıyla bu örneklemin kullanılmasının amacı, konu ile ilgili bilgi birikimine sahip kişilerin tercih edilmesidir (Patton, 2002). Çalışma grubu 2022-2023 eğitim öğretim sürecinde Türkiye’de bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi biriminde öğrenim gören sosyal bilgiler son sınıf düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcıların gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Çalışmada etik ilkeler ve katılımcıların gizliliği açısından katılımcıların gerçek isimleri yerine kodlamalar (K1, K2, K3 şeklinde) kullanılmıştır. Katılımcıların 8’i kadın 4’ü ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Form hazırlanırken ilgili alanyazın incelenmiş ve alanında iki farklı uzman (sosyal bilgiler eğitimcisi) yardımıyla da görüşme soruları açık, anlaşılır ve araştırmacının amacına uygunluğu açısından değerlendirilmiştir. Nihai olarak görüşme sorularının uygunluğuna karar verilmiştir. Daha sonra katılımcıların sürdürülebilir kalkınma kavramına yönelik görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla görüşmeler yapılmış ve formda yer alan sorular eşliğinde katılımcıların görüş, düşünce, duygu, algı ve sürdürülebilirlik kavramının önemine dair fikirleri elde edilmiştir. Görüşme sonrasında elde edilen veriler betimsel analizle analiz edilerek sonuçları paylaşılmıştır. Betimsel analiz; çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren nitel bir veri analiz çeşididir. Bu analizde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Verilerin analizinden önce veriler bir bütün olarak incelenmiş ve çalışmanın amacı dışındaki veriler çözümlenme dışında bırakılmıştır. Daha sonra veriler çözümlenerek bulgulara yönelik kod ve temalar oluşturulmuştur. Sonrasında iki bağımsız alan uzmanı tarafından bu veriler incelenmiş ve araştırmacı ile alan uzmanların dönütleri sonrasında verilerin tutarlılık ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla Miles ve Huberman, (1994) tarafından önerilen $[Görüş\ birliğı / (Görüş\ birliğı + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ formülü esas alınmış ve uyuma oranı % 90 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak, veriler tablolar halinde bulgular bölümünde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

2.3. Geçerlik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenirlilik denilince akla önce inandırıcılık, tutarlılık, aktarılabirlik ve teyit edilebilirlik gibi kavramlar gelmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada inandırıcılığı sağlamak adına toplanan veriler alanında uzman bağımsız araştırmacılar tarafından kontrolü sağlanmış, tutarlılık için bulgular açık, anlaşılır bir şekilde ifade edilmiş, verilerin analiz sürecince tarafsız ve objektif davranılmış ve araştırmadan bağımsız uzman desteği ile tutarlılık ve aktarılabirlik sağlanmaya çalışılmıştır (Cruswell, 2013).

3. Bulgular

Araştırma sonrasında katılımcıların sürdürülebilir kalkınma ve bu kavrama ilişkin algı, düşünce ve görüşleri araştırmada yer alan alt sorular eşliğinde sırasıyla aşağıda paylaşılmıştır. Tablo 1’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin algı ve düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sürdürülebilir Kalkınma Kavramına İlişkin Görüşleri

<i>Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>Frekans</i>
Sürdürülebilirlik Kavramı	Doğal Kaynak Kullanımı	K1, K2, K3, K5, K8, K9, K10, K11, K12	9
	Gelecek Nesiller	K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K12	9
	Kalkınma ve Gelişme	K1, K2, K3, K4, K5, K6	6
	Yaşam Tarzı ve Bilinci	K8, K10, K12	3
	İhtiyaçlar	K4, K7, K10	3
	Bilinçli Tüketici	K9, K10	2
	Diğer (Miras, Denge, İşbirliği, Hayati Önem, Kalıcı Çözümler)	K8, K10, K2, K1, K11	5

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcılar sürdürülebilirlik kavramını daha çok doğal kaynak kullanımı (f=9) ve gelecek nesiller (f=9) ile ilişkilendirdikleri dikkat çekmektedir. Sonrasında ise kalkınma ve gelişme (f=6), yaşam tarzı ve bilinci (f=3), ihtiyaçlar (f=3) ve bilinçli tüketici (f=2) kavramlarıyla yakından ilişki kurdukları görülmektedir. Katılımcıların sürdürülebilirlik kavramına yönelik doğrudan alıntılanan görüşleri ise aşağıda verilmiştir.

“Sürdürülebilir kalkınma doğal kaynakların gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde doğru kullanılmalıdır.” (K10)

“İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmeli ve gelecek nesil içinde insanlara ihtiyaç duydukları şeyleri bırakabilmeli. Gelecek nesil için sürdürülebilirlik önemlidir çünkü insanlar gelecek nesil için bir şeyler bıraktığında daha çok gelişim sağlanır ve gelişim sürdüğçe gelecek nesil her zaman daha rahat ve refah içinde yaşar ve toplumu daha ileriye götürür.” (K4)

“Sürdürülebilir kalkınma, bir ülkenin ekonomik, sosyal, çevresel, siyasi vs. her açıdan sürekli olarak ilerlemesi ve gelişmesidir.” (K6)

Tablo 2’de sürdürülebilir kalkınma adına yapılması gerekenlere yönelik katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sürdürülebilir Kalkınma Adına Yapılması Gerekenlere İlişkin Görüşleri

<i>Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>Frekans</i>
Sürdürülebilir Kalkınma Adına Yapılması Gerekenler	İsrafın Önlenmesi ve Tasarruf	K2, K3, K4, K10	4
	Bilinçli Vatandaş ve Tüketim	K6, K9, K10, K12	4
	Nitelikli Eğitim	K1, K5, K11	3
	Doğal Kaynakların Korunması	K2, K8, K10	3
	Yenilenebilir Enerji	K4, K9, K10	3
	Dengeli ve Adil Yaşam	K3, K7	2
	Etkili ve Verimli Kaynak Kullanımı	K2, K3	2
	Gündem ve Farkındalık Oluşturmak	K6, K11	2
	Geri Dönüşüm	K9, K10	2
	Herkes Taşın Altına Elini Koymalı	K1, K2	2
	Örnek Projeler	K11, K12	2
	Diğer (Ortak Hedef, Liyakat, Devlet Politikası, Çevreye Değer Vermek)	K3, K5, K7, K12	4

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcılar sürdürülebilir kalkınma adına gerçek yaşamda yapılması gerekenlere yönelik görüşleri kapsamında daha çok israfın önlenmesi ve tasarruf (f=4) yapılması, bilinçli vatandaş ve bilinçli tüketim (f=4) anlayışının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca nitelikli eğitim (f=3), doğal kaynakların

korunması (f=3), yenilenebilir enerji kullanımı (f=3), dengeli ve adil yaşam (f=2), etkili ve verimli kaynak kullanımı (f=2), sürdürülebilirlik anlayışına yönelik gündem ve farkındalık (f=2), oluşturmak, geri dönüşüm (f=2), herkesin sorumluluk alması (f=2) ve örnek projeler gibi önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcıların bu görüşlerine yönelik doğrudan ifadeleri ise aşağıda verilmiştir.

“Geleceği de sahiplenen bu ortak hedef, herkesin temel ihtiyaçları ile daha iyi bir hayata ilişkin beklentilerinin karşılanmasına imkân vermeye yöneliktir. Bu sebeple israfın önlenmesi ve tasarruf yapılması gerekmektedir.” (K3)

“Sürdürülebilir kalkınma adına öncelikle bilinçli bir tüketici olmalıyız ve çevreye duyarlı vatandaşlar yetiştirmeliyiz.” (K9)

“Öncelikle yenilenebilir enerji kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanabilmek, tükenen enerji kaynaklarını daha tasarruflu kullanmak ve gerektiğinde yenilenebilir enerji kaynaklarını daha çok kullanabilme gerekir.” (K9)

Tablo 3’te sürdürülebilirlik adına katılımcıların gerçek yaşamda yaptıklarına yönelik görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Sürdürülebilirlik Adına Yaptıklarına İlişkin Görüşleri

<i>Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>Frekans</i>
Sürdürülebilirlik Adına Yapılanlar	Kaynakları Doğru Kullanmak	K2, K3, K4, K6, K7, K8, K11, K12	8
	Çevresel Farkındalık Oluşturmak	K2, K11, K12	3
	Dikkatli Çöp Atımı	K4, K12	2
	Diğer (Yürüme, Liyakat, Bilinçli Tüketici, Duyarlı Davranmak, Yerli Üretim ve Tüketim, Geri Dönüşüm)	K3, K5, K8, K9, K10, K11	6

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların günlük yaşamda sürdürülebilirlik adına yaptıklarına yönelik görüşleri kapsamında genellikle kaynakları doğru kullanmak (f=8), çevresel farkındalık oluşturmak (f=3) ve dikkatli çöp atımı (f=2), şeklinde adımlar attıkları görülmektedir. Katılımcıların bu görüşlerine yönelik doğrudan ifadeleri ise aşağıda verilmiştir.

“Evet var. Örneğin su ve elektriği boşa harcamayarak kaynakları doğru kullanmaya dikkat ediyorum.” (K6)

“Evet var. Özellikle geri dönüşüme önem veriyorum ve evsel atıkları olabildiğince geri dönüşüme kazandırmaya çalışıyorum. Su ve enerji kaynaklarının gereksiz kullanılmamasına dikkat etmeye ve gerektiğinde etrafımdakileri uyarmaya çalışıyorum.” (K11)

“Artan ekmeklerin çöpe gitmesi bazı insanların aç kalmasına sebep doğurduğunu bildiğim için ekmek tasarrufu yapmaya çalışıyorum. Sudaki yaşayan canlıları düşünerek yağ atıklarını suya dökmüyorum. Temiz ve hijyenik bir doğa için çöp atıklarına daha da dikkat ediyorum. Bu sayede hem doğayı hem canlıların devamlılığını sağlamaya çalışıyorum.” (K4)

Tablo 4’te katılımcıların sürdürülebilirlik ve eğitim ilişkisine yönelik görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Sürdürülebilirlik ve Eğitim İlişkisine Yönelik Görüşleri

<i>Tema</i>	<i>Kod</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>Frekans</i>
Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim	Farkındalık ve Bilinci Artırır	K1, K2, K3, K7, K8, K9, K10, K11	8
	Eğitim Önemli	K1, K4, K5, K6, K8, K9, K11	7
	Farklı Bakış Açısı Kazandırır	K3, K4, K11	3
	Diğer (Hayati Bir Konu ve Ders, Sistemli Düşünme, Teorik ve Uygulama)	K2, K3, K12	3

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların sürdürülebilir kalkınma ve eğitim ilişkisine yönelik görüşleri kapsamında eğitimin sürdürülebilirlik adına farkındalık ve bilinci artırdığı (f=8) ve eğitimin bu konuda önemli bir kilometre taşı olduğu (f=7) ve yine bu konuda bireylere farklı bakış açısı kazandırdığı (f=3) dile getirmişlerdir. Katılımcıların bu görüşlerine yönelik doğrudan ifadeleri ise aşağıda verilmiştir.

“Geleceğin nesillerin de çevre ve çevre sorunları ile ilgili farkındalık artırılarak sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları oluşturur. Sürdürülebilir bir gelecek için bireyin tüketim alışkanlıklarını ve bu yönde tutum ve davranış kalıplarını değiştirecek, ileriye dönük ve sistemli düşünme, sürdürülebilir bir gelecek için ortak kararlar alma ve uygulama yeteneklerini geliştirecek bir çerçeve belirler.” (K3)

“İnsanlar doğa olmadan yaşayamaz doğa insanlar için var çünkü doğanın işlevi bozulduğunda zincirli olarak birbirlerinden etkilenirler dolayısıyla da insanlar da çok etkilenirler ama birçok insan bunun bilincine çok az sahipler ve doğaya zarar vermekten asla kaçınıyorlar. İnsanlara sürdürülebilir bir gelecek için doğanın da sürdürülebilmesi için ona zarar vermemiş gerektiği bilinçlendirmeye dolayısıyla eğitimle ilişkilendirmek çok önemlidir. Bilinçli insan vardığını sürdürebilen doğa demektir. Doğa bütün canlılar için gelecektir. Biz sürdürebilir bir kalkınma istiyorsak geleceğimizi korumalıyız.” (K4)

“Sürdürülebilir kalkınma ve eğitim birbiriyle ilişkili ve birbirini destekleyen iki kavramdır. Eğitim sürdürülebilir kalkınmayı destekler. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış toplumlarda da eğitimde gelişim gösterilir.” (K8)

“Eğitim sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurlarından biridir. Eğitim insanların bu kaynakları doğru bir şekilde kullanmaları çevre konularına duyarlı olmaları konusunda bilgi ve beceriler öğretir. Örneğin, okullarda sıfır atık hedefleri belirlenebilir, öğrenciler geri dönüşüm ve atık yönetimi konusunda bilgilendirilebilir.” (K9)

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Artan dünya nüfusu, kaynakların bilinçsizce kullanımı ve bireylerin tüketim alışkanlıkları gibi çeşitli sebepler ekosistem üzerinde baskı oluşturmakta ve bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Hâlbuki daha yaşanılabilir bir dünya ve sürdürülebilir bir gelecek herkes için hayati bir konudur. Dolayısıyla kaynakların doğru ve etkin kullanımı, gelecek nesiller için sürdürülebilir olması, dengeli ve adil yaşam koşulları, küresel bir bakış açısına sahip bilinçli bireylerin varlığı sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri açısından kritik öneme sahiptir. Bu hedeflere ulaşmada toplumların ve bireylerin çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin görüşlerinin incelendiği bu çalışmada katılımcılar sürdürülebilir kalkınmayla ilgili genellikle doğal kaynak ve kullanımına vurgu yaparak, bu kavramın gelecek nesiller için önemli olduğunu, ülke ve toplumların kalkınması ve gelişmesini ifade ettiğini, yine yaşam tarzı ve bilincini yansıttığını, ihtiyaçların ön plana çıktığını ve burada bilinçli tüketici olmanın önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu genel sonuçlara bağlı olarak ilgili alanyazın incelendiğinde; sürdürülebilir kalkınma hedefleri içerisinde de bu kavramların ön plana çıktığı görülmektedir (UN, 2015). Yine farklı çalışma bulguları incelendiğinde (Berglund ve Gericke, 2016; Nasır, 2013; Bulut ve Çakmak, 2018; Dal ve Okur-Akçay, 2021) bu çalışmanın bulgularını desteklediği görülmektedir. Ancak farklı çalışma bulgularına göre ise (Er Nas ve Çoruhlu, 2017; Abowardah vd., 2024) katılımcıların sürdürülebilir kalkınma hakkında yeterli düzeyde bilgi ve birikime sahip olmadıkları da dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ulaşılan bu genel sonuçlar sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve ekolojik/çevresel gibi çeşitli bileşenlerden oluştuğu (Ergün ve Çobanoğlu, 2012; Berglund ve Gericke, 2016; Gedik, 2020) dolayısıyla bu kavramın farklı boyutlar içerdiğini göstermektedir. Sonuç olarak katılımcılar da alanyazına uygun şekilde bu kavramın farklı boyutlarına vurgu yaparak çeşitli kavramlarla sürdürülebilir kalkınmayı anlamlandırdıkları görülmektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında bulgular incelendiğinde, öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma adına yapılması gerekenlere yönelik çeşitli önerilerde buldukları tespit edilmiştir. Bu öneriler içerisinde israf ve tasarruf kavramına vurgu yaparak, yenilenebilir enerji kaynakları, dengeli ve adil yaşamın sürdürülebilir kalkınma açısından önemli olduğu, süreçte bilinçli vatandaş ve bilinçli tüketime önem verdiklerine dair görüşleri dikkat çekmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde; yapılan bazı çalışmaların (Mengi ve Algan, 2003; Glavié ve Lukma, 2007; Demirbaş, 2015; Bulut ve Çakmak, 2018; Faiz, Bozdemir ve Yüzbaşıoğlu, 2019) bu çalışmanın bulgularıyla örtüştüğü ve ulaşılan sonuçları itibarıyla birbirini destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Örneğin Aytaç ve Özsevgeç (2019)'in çalışma bulguları incelendiğinde, katılımcılar sürdürülebilir kalkınma adına israf etmemenin ve kaynakları doğru kullanarak tasarruflu olmanın önemine vurgu yaptıkları görülmektedir. Yine sürdürülebilir kalkınma için kaynakların adil ve dengeli kullanımı (Soubbotina, 2004) bu konuda toplumların ortak bir bilince sahip olması Kaypak (2011) kritik olarak görülmektedir. Yine üniversite

öğrencileri ile yapılan farklı bir çalışma (Nicolaou ve Conlon, 2012) bulgularına göre geri dönüşüm, yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilenebilir ürünlerin kullanımının sürdürülebilir kalkınmada katılımcılar tarafından daha fazla vurgulandığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma adına attıkları çeşitli adımların olduğu tespit edilmiştir. Bu adımlar ise genelde kaynakları tasarruflu ve ihtiyaç kadar kullanmak, çevreyi gerekli durumlarda uyarmak ve dikkatli çöp atımı şeklinde bazı başlıkların ön plana çıktığı görülmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde; bazı çalışma sonuçlarının (Demirbaş, 2015; Bulut ve Çakmak, 2018; Faiz, Bozdemir ve Yüzbaşıoğlu, 2019; Yüksel, 2020) bu çalışmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Örneğin (Yüksel, 2020), öğretmen adaylarıyla yapmış olduğu bir çalışma sonucuna göre katılımcılar sürdürülebilir kalkınma adına kaynakların tasarruflu kullanılması, geri dönüşüm ve ihtiyaçlar dikkate alınarak kaynakların kullanılmasını önemsedikleri görülmektedir. Çünkü sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında kaynakların doğru ve etkin kullanılması, atık ve kaynak kullanımını en aza indirmek ve ürünleri yeniden kullanmak (Geisendorf ve Pietrulla, 2018) bu kapsamda değerli görülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma için eğitim temalarına yönelik farklı yorumlamalar olsa da burada iki genel tema ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bireylerin yaşam tarzları, eğilimleri ve çevre ile olan etkileşimleri giderek daha fazla çevresel etki oluşturması, ikincisi ise ortaya çıkan sorunların insanların yaşam kalitesini ve gezegenimizin geleceğini nasıl etkilediğinin anlaşılması ve sürdürülebilirliği teşvik etme çabasıdır (Corney ve Reid, 2007). Bu çalışmada ise öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma ve eğitim dersine yönelik çeşitli düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Bu düşünceler ise bu dersin kendilerinde farkındalık ve bilinç oluşturduğu, farklı bakış açıları kazandırdığı ve bu konuda eğitimin önemli olduğunu vurgulamışlardır. İlgili alanyazın incelendiğinde; (Albareda vd., 2017; Abowardah vd., 2024; Yalçın, 2022; Korkmaz, 2020; Bulut ve Çakmak, 2018; Manolis ve Manoli, 2021) yapılan farklı çalışmalar sürdürülebilir kalkınmada eğitimin en önemli yapı taşlarından biri olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim üniversitelerin sürdürülebilir kalkınmayı artırmada, geliştirmede ve ülke geneline yaymada pozitif etkisi vardır. Bunun temelinde de toplumda sürdürülebilirlikle ilgili farkındalık ve bilinç oluşturmada (Nasır, 2013) üniversitelerin etkisi yadsınmaz. Günümüzde yaşanan ve gelecekte yaşanması muhtemel problemler için çözümler üreten, toplumsal kalkınmada, sağlıklı bireyler ve sürdürülebilir bir dünya oluşturmada üniversitelerin özellikle de eğitim fakültelerinin önemi oldukça büyüktür. Çünkü sürdürülebilir bir gelecek inşa etmede bu konuda bilinç ve farkındalığı yüksek öğretmenlere ve eğitimcilere ciddi sorumluluklar düşmektedir. Dolayısıyla geliştirilecek programlarda bu duruma dikkat edilmesi gerektiği (Korkmaz, 2020), hatta eğitim fakültelerindeki ders içeriklerinin buna uygun hale getirilmesi (Çobanoğlu ve Türer, 2015) farklı yazarlar tarafından vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda katılımcılar üniversitedeki aldıkları eğitim ve derslerin sürdürülebilirlik anlayışlarını olumlu yönde etkilediklerini dile getirirler de bu eğitimlerin sadece teoride değil uygulama boyutunun da olması gerektiğini belirtmişlerdir. Nitekim farklı çalışma bulguları eşliğinde sürdürülebilirlik kavramına bir bütün olarak bakıldığında bu kavramla ilgili olarak lisans düzeyinde alınan derslerin bilgiyi uygulamaya aktarmada yeterli olmadığı (Harman, 2017; Fields vd., 2024) dile getirilmiştir. Farklı bir çalışmada ise (Faiz ve Bozdemir-Yüzbaşıoğlu, 2019) öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınmaya yönelik farkındalıklarının orta puanın üzerinde olduğu vurgulanmıştır. Ancak sürdürülebilir kalkınmaya yönelik derslerin veya programların başarılı olabilmesi için üniversitelerde uygulamalı faaliyetlere de yer verilmesi gerektiği önerilmiştir. Bununla ilgili olarak seçmeli dersler, sosyal proje veya eğitim fakültelerinde yer alan topluma hizmet uygulamaları gibi derslerinin burada etkili kullanılabileceği dile getirilmiştir. Yine derslerle birlikte bireylere küresel bir bakış açısının kazandırılması (Fang ve O'Toole, 2023), süreçte üniversitelerin daha etkin rol oynaması (Menon ve Suresh, 2020), sürdürülebilirlikle ilgili ders dışı etkinliklerin (Abowardah vd., 2024), ekolojik projelerin (Manolis ve Manoli, 2021), bütüncül bir bakış açısını yansıtmaya açısından disiplinler arası yaklaşımların (Steiner ve Posch, 2006) önemli olduğu, süreç içerisinde ailenin (Erkal, Şafak ve Yertutan, 2011), dijital içerikler, oyun ve eğlenceli aktivitelerin (Mylonas vd., 2023) etkili olabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte lisans programlarında bu kavramların seçmeli dersler kategorisinde genellikle yer aldığı ve alan bilgisi kategorisinde yoğunlaştığını görülmektedir (Korkmaz, 2020). Son zamanlarda Türkiye'de ve yükseköğretimde sürdürülebilir kalkınma adına önemli adımlar atılmış ve atılmaya da devam etmektedir. Ancak sürdürülebilir kalkınma uygulamaları adına bölgesel kaynak, aktör ve dinamiklerin bunu birlikte benimsemesi, desteklemesi ve aktif katılımı göstermesi, ilgili paydaşların sürece dâhil edilerek planlamaların sağlıklı yapılması sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi adına önemlidir (Karakaya ve Kızıloğlu, 2015). Ancak şu da

unutulmamalıdır ki bu çalışmaya katılanların bir kısmının da dile getirdiği; sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma uzun soluklu bir süreçtir ve sadece lisans düzeyinde değil eğitimin her kademesinde, okulöncesinden yükseköğretime kadar tüm öğretim kademelerinin istenilen sorumluluğa sahip olması, ders ve müfredatların buna göre (Çobanoğlu ve Türer, 2015; Boon, 2011; Korkmaz, 2020) şekillendirilmesi değerli ve önemlidir. Bu araştırmada elde edilen bulgular eşliğinde şu önerilere yer verilebilir;

- Her alanda sürdürülebilirliğin önemli olduğu günümüz dünyasında lisans eğitiminde sürdürülebilirlikle ilgili ders ve içeriklerin farklı fakülte ve branşlar için de geçerli olacak şekilde en azından seçmeli ders olarak verilmesi,
- Araştırmanın bulgularında (4. Tema) dile getirilen sonuçlardan yola çıkarak sürdürülebilir kalkınma içerikli derslere yönelik teorik bilginin yanında uygulamaya dönük içeriklere de yer verilmesi ve bununla ilgili sosyal proje, topluma hizmet ve çevre eğitimi gibi derslerin daha etkili kullanılabilmesi,
- Çalışma bulgularında (2. Tema) katılımcılar sürdürülebilir kalkınmada bilinç ve farkındalığın önemine yapmış oldukları vurgu dikkat çekiciydi. Dolayısıyla üniversitelerde sürdürülebilirlik kavramına yönelik farkındalık ve bilincin gelişmesi adına çeşitli panel, konferans ve bilinçlendirici etkinliklerin yapılması ve artırılması,
- Sürdürülebilir kalkınmada çevre boyutu ön plana çıkan kavramlardan biridir. Nitekim katılımcıların bu boyuta (3. Tema) da vurgu yaptıkları görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin üniversite eğitimi sürecinde çevresel farkındalık eğitimleri ve sürdürülebilirlikle ilgili çeşitli projelerin bu amaçla kullanılması,
- Üniversitelerin sürdürülebilirlik konusunda öncü olmasına yönelik çalışmaların yanı sıra kampüslerde çeşitli etkinlik ve ders dışı faaliyetlere daha fazla yer verilmesi,
- Bu kavrama yönelik farklı bakış açılarını ortaya koymak adına farklı bölüm ve disiplin/branşların da görüşlerine başvurularak sonuçlarının paylaşılması önerilebilir.
- Bu çalışmaların ışığında katılımcıların sürdürülebilir kalkınma bilincine nereden ve nasıl vardıkları, eğitim dönemlerindeki derslerle bu durumun bağlantılı olup olmadığı daha sonraki araştırmalarda belirlenebilir.
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma kavramına yönelik görüşlerinin incelendiği bu çalışma nitel yöntemde yürütülmüş. Ancak farklı bakış açılarını ortaya koymak, alanyazına daha fazla katkı sunmak adına eğitimin farklı kademelerinde nitel, nicel ve karma modellerle desteklenmiş çeşitli çalışmalar yapılması önerilebilir.

Kaynaklar

- Abowardah, E.S., Labib, W., Aboelnagah, H., Nurunnabi, M. (2024). Students' perception of sustainable development in higher education in Saudi Arabia. *Sustainability*, 16, 1483.
- Akpınar, P. (2011). *Sürdürülebilir kalkınma için eğitim konusunda ilköğretim okulu yöneticilerinin görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Albareda-Tiana, S., Vidal-Raméntol, S. ve Fernández-Morilla, M. (2017). Implementing the sustainable development goals at university level, *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 19 (3), 473-497.
- Aytar, A. ve Özsevgeç, T. (2019). Disiplinler arası fen öğretiminin 7. sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma konusundaki gelişimlerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 324-357.
- Başaran Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(47), 480-495.
- Bayraktutan Y. ve Uçak, S. (2011). Ekolojik iktisat ve kalkınmanın sürdürülebilirliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 3(4), 17-36.
- Berg, B. L. ve Lune H. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (Çeviri Edit. Aydın, H.), Eğitim Yayınevi. Konya.
- Berglund, T. ve N. N. Gericke. (2016). Separated and integrated perspectives on environmental, economic, and social dimensions an investigation of student views on sustainable development. *Environmental Education Research*, 22(8), 1115-1138.
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 559-569.
- Brundtland, G. H., Khalid, M., Agnelli, S., Al-Athel, S., ve Chidzero, B. J. N. Y. (1987) *Our common future*. In M. K. Tolba (Ed.), *Earth and us* (pp. 29-31), New York: UN.
- Bulut, B. ve Çakmak, Z. (2018). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve öğretim programlarına yansımaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2680-2697.
- Corney, G., & Reid, A. (2007). Student teachers' learning about subject matter and pedagogy in education for sustainable development. *Environmental Education Research*, 13(1), 33-54.

- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri. Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni.* (Çev.Edit. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Siyasal kitapevi.
- Çobanoğlu, O. ve Türer, B. (2015). Fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin sürdürülebilir kalkınma farkındalıklarının belirlenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, 235-247.
- Dal, Ş. & Okur Akçay, N. (2021). Determination of science teachers' views on sustainable development and zero. *e- Kafkas Journal of Educational Research*, 8(3), 438-459.
- Demirbaş, Ç. Ö. (2015). Öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma farkındalık düzeyleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 300-316.
- Er Nas, S. ve Çoruhlu, Ş. T. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının perspektifinden sürdürülebilir kalkınma kavramı. *Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 562-580.
- Ergün, T. ve Çobanoğlu, N., (2012), Sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3,(1), 97-123.
- Erkal, S., Şafak, Ş. ve Yertutan, C. (2011). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre bilincinin oluşturulmasında ailenin rolü. *Sosyoekonomi*, 14(14), 146-157.
- Faiz, M. & Bozdemir Yüzbaşıoğlu, H. (2019). Öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma farkındalıkları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (4), 1255-1271.
- Fang, J., ve O'Toole, J. (2023). Embedding sustainable development goals (SDGs) in an undergraduate business capstone subject using an experiential learning approach: A qualitative analysis. *International Journal of Management in Education*, 21(1), 100749.
- Fields, L., Dean, B.A., Perkiss, S. ve Moroney, T. (2024). Nursing action towards the sustainable development goals: barriers and opportunities. *Nurse Education Today* 134, 106102.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.
- Geisendorf, S. ve Pietrulla, F. (2018). The Circular Economy And Circular Economic Concepts - A Literature Analysis and Redefinition, *Thunderbird International Business Review*, 60, 771-782.
- Glaviè, P., Lukman, R. (2007). Review of sustainability terms and their definitions. *Journal of Cleaner Production*, 15(18), 1875-1885.
- Gossling, S. ve Hall, C. M. (2006). *An Introduction to tourism and global environmental change*, S. Gossling ve C.M. Hall, (Ed.). Tourism & global environmental change, ecological, social, economic and political interrelationships, NY, Routledge, Taylor & Francis Group, 1-33.
- Görmez, K. (2018). *Çevre Sorunları*, (4. Basım), Nobel Yayınları, Ankara.
- Güler Yıldız, T., Eren, S., ve Aydos, E.H. (2017). An analysis of the views and experiences of children who are 48–66 months old, their parents, and teachers about “sustainable development. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 17(2), 653–677.
- Hacat, S. O. ve Demir, F. B. (2019). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından sosyal bilgiler dersi öğretim programının değerlendirilmesi. *Diyalektolog - Ulusal Hakemlin Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 22, 211-225.
- Harman, G. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının sürdürülebilirlik kavramı hakkındaki farkındalıkları: Benim okulum. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(2), 243-262.
- Karakaya, E. ve Kızıloğlu, B. (2015). *Current Situation of Sustainable Development in Turkey*. 2nd International Conference on Sustainable Agriculture and Environment (2nd ICSAE), September 30 – October 3, Konya.
- Kaşot, N. (2020). *Çevre ve çevre ile ilgili kavramlar*. H. G. Ogelman (Ed.) *Erken çocukluk döneminde çevre eğitimi* içinde (1-45). Eğiten Kitap.
- Kaya, M. F., ve Tomal, N. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 49-65.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20), 19-33.
- Korkmaz, G. (2020). Yenilenen öğretmen yetiştirme lisans programlarının sürdürülebilir kalkınma için eğitim bağlamında incelemesi. *İleri Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2) , 111-132.
- Kshitij, G., Khanna, N. Yıldırım, Ç.V., Dağlı, S. ve Sarıkaya, M. (2022). Resource Conservation and Sustainable Development in the Metal Cutting Industry within the Framework of the Green Economy Concept: An Overview and Case Study. *Sustain. Mater Technol.* 34, e00507.
- Manolis, E.N. ve Manoli, E.N. (2021). Raising awareness of the sustainable development goals through ecological projects in higher education. *Journal of Cleaner Production*. 279, 123614.
- Mengi, A. ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve yerelleşme çağında bölgesel sürdürülebilir gelişme, AB ve Türkiye örneği*. Ankara: Siyasal.
- Merriam S.B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.) Nobel Yayıncılık. Ankara.

- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Mylonas, G. Hofstaetter, J. Giannakos, M. Friedl, A. ve Koulouris, P. (2023). Playful interventions for sustainability awareness in educational environments: A longitudinal large-scale study in three countries", *International Journal of Child-Computer Interaction*, 35,100562.
- Nalinci, S. (2020). *Sürdürülebilir kalkınma paradigması*. A. Cansaram (Ed.) *Çevre ve insan içinde* (153-169). Eğiten kitap.
- Nasır, V. A. (2012). Sürdürülebilir kalkınma için yükseköğretim politika ve stratejileri. *Yükseköğretim Dergisi*, 2(3), 137-141.
- Nicolaou, I. ve Conlon, E. (2012). What do final year engineering students know about sustainable development? *European Journal of Engineering Education*, 37(3), 267-277.
- Özdemir, E.B. ve Kaşot, N. (2015). Türk ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetleri 6., 7., 8. sınıf öğrencilerinin benlik saygı düzeyleri ve sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*. 3(1), 16-38.
- Özgenç N (2015) sürdürülebilirlik temelinde yoksulluk kavramının yeniden yorumlanması: yoksulluk düğümü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 35,101-136.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. (3rd ed.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Robinson, J. (2004). Squaring the circle? some thoughts on the idea of sustainable development, *Ecological Economics*, 48, 369-384.
- Sachs, J.D. (2012), *From millennium development goals to sustainable development goals*. Lancet, London, England, 379 (9832). ss. 2206-2211.
- Sağdıç, A. ve Şahin, E. (2015). Sürdürülebilir kalkınma eğitimine yönelik inançlar: ölçek geliştirme çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 16(3). 161-180.
- Soubbotina, P. (2004). *Beyond economic growth an introduction to sustainable development*. Washington: The World Bank Washington.
- Steiner, G.; Posch, A. (2006). Higher education for sustainability by means of trans-disciplinary case studies: An innovative approach for solving complex, real-world problems. *Journal of Cleaner Production*, 14, 877-890.
- Teksöz, G. (2014). Geçmişten ders almak: sürdürülebilir kalkınma için eğitim. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 31(2), 73-97.
- Tuncer, G. Tekkaya, C. ve Sungur, S. (2006). Öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma ile ilgili inançları: cinsiyet ve çevre dersine katılımın etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 31. 179- 187.
- Türer, B. (2010). *Fen bilgisi ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma farkındalıklarının belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- UNESCO (2014), *United Nations decade of education for sustainable development 2005-2014: Draft Plan of Implementation*, Paris: UNESCO.
- United Nations UNESCO (2015), *Incheon Declaration and SDG4-Education 2030 Framework for Action*, Korea.
- Yalçın. A. (2022). 21. Yüzyılda sürdürülebilir kalkınma hedefleri: Türkiye’de sosyal bilgiler dersi öğretim programının yapısal olarak incelenmesi. *Harran Maarif Dergisi*, 7(1), 117-149.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık. Ankara.
- Yüksel, İ. (2020). Fen bilgisi eğitimi anabilim dalındaki öğretmen adaylarının kaynakların tasarruflu kullanımındaki görüşleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 1015-1031.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

- Bu çalışmanın yazar/yazarları, Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu’nun tarih 31.03.2023 ve sayı 127078 kararı ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARINA GÖRE UZAKTAN EĞİTİM
SÜRECİNDE KONUŞMA EĞİTİMİ***

*Speaking Education During Distance Education Process According to Turkish Teacher
Candidates*

Yelda KÖKÇÜ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Elazığ Türkiye, yokcu@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1232-5235

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

20.05.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1486985

Anahtar Kelimeler

Konuşma becerisi, pandemi, çevrim içi ders, öğretmen adayı.

Keywords

Speaking Education, pandemic, online lesson, pre-service teachers.

ÖZ

Konuşma, geçmişten günümüze duygu ve düşünceleri aktarmak, çevre ile iletişim kurmak için kullanılan temel iletişim becerisidir. Birden çok unsurun eşgüdümü olarak işleyişine dayalı olan bu beceride meydana gelen sorunlar, bireyin diğer dil becerilerini etkilemekte ve yaşamın her aşamasında kendini göstermektedir. Bu noktada öğrencilerin konuşma becerilerini iyileştirmek eğitim kurumlarının her aşamasında hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkçe dersleri ise öğrencilerin söz konusu becerisini daha iyi seviyelere taşıyabileceği derslerin başında gelmektedir. Üniversitelerde lisans eğitimi açısından da önemli etki alanına sahip olan konuşma becerisine ilişkin uygulamalar, Covid-19 pandemisi döneminde uzaktan eğitim kanalları aracılığıyla yürütülmeye çalışılmıştır. Bu noktada uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilen uygulamaların konuşma becerisine olan yansımalarını tespit etmek önemlidir. Bu çalışmada Türkçe öğretmen adaylarının uzaktan eğitim sürecinde işlenen “Konuşma Eğitimi” dersine yönelik görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Nitel yaklaşımda fenomenolojik (olgubilimsel) desende yürütülen çalışmanın örneklem grubu ise ölçüt örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak altı maddeden oluşan görüşme kılavuzu kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi tekniğinden yararlanılmış olup elde edilen veriler belli temalar altında toplanmış ve tematik kodlamalar yapılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen veriler incelenerek tablolar hâlinde sunulmuştur. Çalışma sonunda uzaktan eğitim sürecinde işlenen “Konuşma Eğitimi” dersine yönelik olarak Türkçe öğretmen adaylarının olumlu ve olumsuz yönde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

ABSTRACT

From past to present, speaking is the basic communication skill used to convey feelings-thoughts and communicate with the society. Problems in this skill, which is based on the coordinated functioning of multiple elements, affect the individual's other language skills and have an impact at every stage of life. At this point, improving students' speaking skills is an issue that should be emphasized sensitively at every stage of educational institutions. Turkish lessons are one of the courses where students can improve this skill to better levels. This skill, which has an important impact on undergraduate education in universities, has been tried to be developed through online education channels during the Covid-19 pandemic. At this point, it is important to determine the reflections of online education practices on speaking skills. In this study, it was tried to determine the opinions of Turkish pre-service teachers' about the "Speaking Education" course taught in the online education process. The sample group of the study, which was carried out in the phenomenological design in qualitative approach, was selected according to the criterion sampling method. A semi-structured interview guide consisting of six openended questions was used as a data collection tool. In the analysis of the data, content analysis technique was used, the data obtained were collected in certain themes and thematic coding was done. As a result of the analysis, the data were analyzed and presented in tables. As a result of the findings, it was determined that Turkish pre-service teachers stated positive and negative opinions about the “Speaking Education” course taught in the online education process.

Atf/Citation: Kökçü, Y. (2024). Türkçe Öğretmeni Adaylarına Göre Uzaktan Eğitim Sürecinde Konuşma Eğitimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1301-1315.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Yelda KÖKÇÜ, yokcu@firat.edu.tr.

* Bu çalışma 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Sempozyumunda (USBES 2023) özet bildiri olarak sunulmuştur

1. Giriş

Covid-19 pandemisi, Çin'in Vuhan Eyaleti'nde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan bir virüs salgınıdır (Sağlık Bakanlığı, 2021). Ülkelerin mevcut sistemleri üzerinde ciddi ekonomik, siyasal, sosyal etkilere neden olan salgın (Oğurlu, 2020), süregelen akışı değiştirerek insanların sosyal yaşamını sınırlandırmış, okullarda yürütülen eğitim-öğretim süreçlerini etkileyerek uzaktan eğitimden yararlanılmıştır. Bu noktada eğitim süreçlerinin aksamaması ve devam etmesi amacıyla çevrimiçi öğrenme araçları kullanılarak eş zamanlı öğrenmeye imkân tanıyan (Yıldız vd., 2021) öğretim sistemleri sürece dâhil edilmiştir.

Bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, bu noktada eğitim paradigmasını da değiştirerek (Güneş, 2000) alan yazına “uzaktan eğitim, e-öğrenme-web öğrenme” gibi kavramları dâhil etmiştir (Demir, 2014). Küresel iletişim ağı, bilimsel araştırmaların, küresel değişimlerin ve küresel eğitimin temel bilgi kaynağıdır. Bu ağlar aracılığıyla etkili sözlü, yazılı ve görüntülü iletişim ağları oluşturulmaktadır. Eğitimciler ise küresel iletişim ağlarını, uzaktan eğitim fırsatları için tercih etmektedir (İşman, 2011). Eğitim sürecinde öğretmen ve öğrenci senkron ya da asenkron bir şekilde teknolojik öğretim sistemleri yardımıyla iletişim kurabilir (Al-Arimi, 2014). Nitekim iletişim teknolojileri öğrenme ortamlarına esneklik kazandıran ve öğrenmenin niteliğini artırmaktadır (Göktaş, Yıldırım ve Yıldırım, 2008). Uzaktan eğitim, öğrenme sürecindeki değişkenleri önemseyen ve neredeyse iki yüzyıla sahip bir anlayışı temsil eder (Moore, Dickson Deane ve Galyen, 2011). Bu noktada uzaktan eğitim, dünyada ve Türkiye’de birçok kuruluş ve üniversite tarafından da uygulanarak etki sahasını genişletmiştir (Simonson, Smaldino, Albright ve Zvacek, 2012).

Uzaktan eğitimin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında uzaktan eğitim ile ilgili ilk çalışmalar İngiltere, İsveç, Amerika Birleşik Devletleri’nde farklı uzaktan eğitim faaliyetleri yapılarak başlatıldığı görülür. 19. yüzyılda çeşitli yaş, meslek ve konuma sahip bireyler “mektupla öğretim” yoluyla ilgili branşlarda eğitim alma imkânı bulmuştur. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda mektupla öğretimi, eğitsel radyo ve televizyonlar takip etmiştir (İşman, 2011). Ülkemizde ise uzaktan eğitim ön lisans, lisans tamamlama, lisans ve yüksek lisans düzeylerinde gerçekleştirilmektedir (Akdemir, 2011). Nitekim Türkiye’de uzaktan eğitimin gelişiminin dört evrede gerçekleştiği görülür (Bozkurt, 2017):

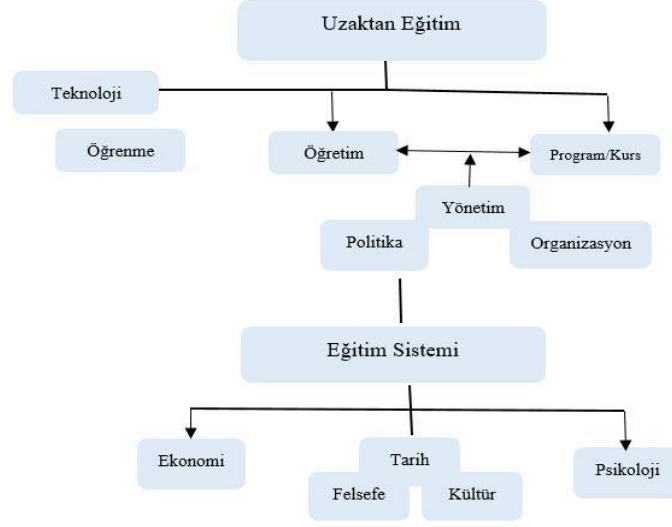
- 1.Dönem- Tartışma ve öneriler: Kavramsal (1923-1955)
- 2.Dönem- Yazılarak: Mektupla (1956-1975)
- 3.Dönem- Görsel ve işitsel araçlarla: Radyo-Televizyon (1976-1995)
- 4.Dönem- Bilişim tabanlı: İnternet-Web (1996-...)

Tarihsel gelişimi de göz önünde bulundurulduğunda uzaktan eğitimin; öğrenci ve öğretmenleri mekândan bağımsız kılan, çoklu öğretim araçlarının süreç içerisinde kullanıldığı planlı ve kurumsal (Moore ve Kearsley, 2005) ve eğitim etkinliklerini planlayanlar ve uygulayanlar arasında etkileşimli ortamlar oluşturan avantajlı bir yapı olduğu görülmektedir (Alkan, 1987). Bu yolla aynı zamanda mekân ve zaman ayrılıkları nedeniyle ilgi duydukları alana ilişkin bilgi edinemeyen ya da almak istediği bazı dersleri alamayan birçok öğrenci, işlevsel bir alternatif öğrenme aracını kullanma fırsatı yakalamaktadır. Fiziki olarak öğretmen ve öğrencinin ayrı olduğu, etkili iletişim kanalları aracılığıyla güçlü bağların kurulduğu kurum tabanlı ve yapılandırılmış eğitim olan uzaktan eğitim sürecinde etkili olan ana ve yardımcı unsurları Moore ve Kearsley (2012) Şekil 1’deki gibi açıklamaktadır:

Şekil 1’de de yer aldığı üzere uzaktan eğitim sistem yaklaşım modeli; uzaktan eğitim sürecinin teknoloji altyapısına dayalı öğrenme ve öğretim süreçlerini etkileyen ve eğitim sistemlerini şekillendiren bir anlayışı yansıtmaktadır. Çok boyutlu yönü ile uzaktan eğitim, tamamen anlamdaş olmayan “dış çalışma, evde çalışma, uzaktan öğrenme” gibi farklı terimleri bünyesinde barındırır.

Uzaktan eğitim, eğitim sürecinin desteklenmesi ve sürdürülmesi için gerekli öğretmen-öğrenci etkileşiminin uzaktan yürütüldüğü ve iletişim işinin teknolojik araçlar yardımıyla devam ettirildiği bir süreci karşılar (Kaya, 2002). Bu yolla farklı ortamlarda sanal öğrenme toplulukları oluşturulabilir, öğrenciler gözlemlerini, bilgilerini ve tecrübelerini paylaşmak için birbirleriyle etkileşim kurabilirler (VanderVen, 1994; Wolfe, 1994). Yüz yüze eğitim fırsatının olmadığı uzaktan eğitim sürecinde “bilgisayar, cep telefonu, internet, konferans” gibi araç-gereçler kullanılmaktadır (Koçdar, 2006). Bu noktada internet tabanlı çevrim içi dersler, uzaktan eğitim sürecinde kullanılan yöntemler arasında yer alır. Çevrim içi öğretim/ders, internet tabanlı yazılımlar aracılığıyla öğretmen ve öğrencilerin sanal sınıflarda eş zamanlı olarak bir araya geldikleri öğretim türüdür (İzmirli ve Akyüz, 2017). Uzaktan öğrenme ortamları, öğrenme stilleri ve öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak tasarlanırsa öğrenme sürecinin verimi de aynı şekilde artması beklenir (James ve

Gardner, 1995). Nitekim işlevsel bir şekilde tasarlanan uzaktan eğitim ortamları sayesinde derslerin hedef ve kazanımlarına ulaşılması kolaylaşacaktır.

Şekil 1. Uzaktan Eğitim Sistem Yaklaşım Modeli (Moore ve Kearsley, 2012'den akt. Gürer, Tekinarslan ve Yavuzalp, 2016)

Konuşma eylemi ise insanlık tarihi ile birlikte ele alınmalıdır. Üretimsel-dönüşümlü dilbilimin temsilcisi olan Chomsky, her insanın dil öğrenme ve kullanma yetisine sahip olarak dünyaya geldiğini savunmaktadır (Ergenç, 2000). Biyolojik ve zihinsel gelişim ile birlikte insan, söz konusu becerisini kullanmaya başlar ve konuşur (Kurudayıoğlu, 2003). Konuşma, zihinde başlayan duygu ve düşüncelerin sözlü olarak aktarımına dayanan bir dil yetisidir (Güneş, 2007). İlgili alan yazına bakıldığında konu ile ilgili pek çok tanım yapıldığı görülür. Genel olarak konuşma, duygu, düşünce ve isteklerin bir merkezden başka bir merkeze doğuştan sahip olunan becerinin kullanılarak seslerden oluşan dil örgüsü aracılığıyla aktarıldığı psikofizik bir süreçtir (Erdem, 2019; Taşer, 2012; Güneş, 2007; Adalı, 2003; Demirel, 1999; Çongur, 1995). Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2015: 6) da sözlü iletişim (konuşma); "bireyin iletişim kurmasını, duygu, düşünce, gözlem ve hayallerini paylaşmasını ve başkalarıyla iletişim kurmasını sağlayan dil becerisi" olarak açıklanmaktadır. Bu noktada insanı insan yapan en önemli özellik düşünme ve düşündüklerini karşı tarafa aktarabilme yani konuşabilme becerisidir (Aksan, 2003). Dolayısıyla düşüncenin, bilginin, uygarlığın ve kültürün gelişmesinde ve bu niteliklerin nesilden nesile aktarımında konuşmanın önemi büyüktür (Temizyürek, 2007). Bireysel ve toplumsal niteliklere sahip söz konusu beceri, bireyin iletişim kurması ve dünyayı anlamlandırmasına yardımcı temel dil gereksinimlerindedir.

Birey okula başlamadan önce konuşmayı öğrenmiş durumdadır. Ancak bu konuşma ailesinden ve etkileşimde bulunduğu çevreden derin izler taşır. Çocuğun okula başlamasıyla birlikte konuşma becerisi gelişigüzelikten sıyrılarak daha planlı ve programlı şekilde kontrol edilen bir beceri hâline gelmektedir. Bu nedenle okulda verilen eğitimin bireyin ömür boyu kullanacağı konuşma becerisinin nitelikli bir şekilde gelişmesinde yadsınamaz rolü vardır (Sever 1993; Doğan, 2009). Çünkü duygu ve düşünceleri karşı tarafa etkili bir şekilde aktarabilmek hem yetenek hem de beceri işidir. Dolayısıyla doğru ve güzel konuşmak sürekli pratik ve eğitim gerektirmektedir (Temizyürek, 2007). Bu aşamada örgün öğretim kurumlarının rolü ön plana çıkmaktadır.

Örgün öğretim kurumları aracılığıyla öğrencilerin sahip oldukları bu becerinin üst düzey kullanımı hedeflenmektedir (Doğan, 2009). Konuşma sürecinde öğrencilerin ulama, vurgu, tonlama gibi söyleyiş özelliklerinin ölçünlü (standart) dile uygun bir şekilde kazandırılması öğretim sürecinin sorumluluğundadır. Ayrıca öğrencilerin temel söz varlıklarının zenginleştirilmesi ve bu sayede onların anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi gerekir (Sever, Kaya ve Aslan, 2006). Bu noktada konuşma eğitiminin amacı, bireyin etkili söz söyleme becerilerini geliştirmektir. Nitekim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) konuşma öğrenme alanına yönelik olarak konuşma kurallarını günlük yaşamda kullanma, sesini ve beden dilini

etkili kullanma, belli bir konuya ilişkin hazırlıklı konuşmalar yapma, kendi konuşmasını değerlendirme, kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanmalarına yönelik kazanımlara yer verilmiştir. Söz konusu kazanımlar aracılığıyla etkili iletişim kurma becerileri gelişmiş, karşılaştığı sorunları iş birliği çerçevesinde ele alan, sorunlara çözüm bulabilen, güzel konuşan aynı zamanda konuşulanları doğru bir şekilde anlayıp yorumlayabilen öğrenciler yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı'nda (2018) da “konuşmanın unsurları, bellek, beden dili, konuşma türleri, konuşma yöntem-teknikleri ve konuşma etkinliği tasarlama” gibi içeriklere yer verilmektedir. Genel olarak bakıldığında ise dil becerisi ile ilgili dersler kapsamında öğrencilerin konuşma pratikleri yapmaları önemlidir. Becerilerin deneyim ve pratikle kazandırılabilmesi düşüncesinden hareketle derste öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirecek ve konuşma becerilerine yönelik farkındalıklarını artıracak etkinliklere yer verilmesi yerinde olacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Uzaktan eğitim yoluyla yürütülen TRÖ 361 Konuşma Eğitimi dersinin teorik içeriği tamamlandıktan sonra dersin uygulama aşamasında öğrenciler belli temalar çerçevesinde hazırlıklı konuşma yapmışlardır. Öğrenciler yapacakları konuşmanın içeriğine uygun gerekli bilgi ve belgeler toplayarak konuşma içeriklerini hazırlamış, hazırlık süreçlerinde ise konuşma provaları yaparak konuşma hatalarını düzeltme fırsatı bulmuşlardır. Uygulamaların başlama tarihi öğrencilere önceden duyurularak seçtikleri konuya hazırlanmaları ve gerekli bilgileri toplamaları sağlanmış daha sonra sınıf listesi sırasına göre sunumlar gerçekleştirilmiştir. Pandemi dönemi şartları gereği konuşma sunumları sanal sınıfta gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler online ortamda kameraları açık bir şekilde, konuşmalarının içeriğine katkıda bulunacak materyallerden de yararlanarak sunumlarını gerçekleştirmişlerdir. Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim ile yürütülen Konuşma Eğitimi dersine ilişkin görüşlerinin ve süreçte varsa yaşanan sorunların belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma becerilerine yönelik görüşlerini belirlemek ve uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunları tespit etmektir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilimsel (fenomenolojik) yaklaşıma göre desenlenmiştir. Olgubilimsel araştırmalarda amaç, bireylerin bir konu hakkındaki olguları nasıl deneyimlediklerini belirlemek olup (Merriam, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2013) olguya ilgili derinlemesine bilgi edinmek esastır (Creswell, 2017). Olgubilim insanların olguları nasıl deneyimlediklerine ve olgulara ilişkin düşüncelerini belirlemeye odaklanır (Marton, 1988). Nitekim fenomenoloji sadece bir betimleme olmamakla beraber araştırmacının yaşamış deneyimlere anlam yüklediği yoruma dayalı bir süreçtir (Creswell, 2016). Bu noktada Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma becerilerine yönelik görüşlerini belirlemek ve süreçte yaşadıkları sorunları tespit etmek için bu araştırma olgubilimsel desende yürütülmüştür.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu belirleme aşamasında amaçlı örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu noktada seçilen örneklemin kişi sayısı bakımından azlığı ya da çokluğu yerine, örneklemin araştırmacının ihtiyaç duyduğu durumu sağlayıp sağlamadığı (Türnüklü, 2000) ve veri doygunluğu (Marshall vd., 2013) göz önünde bulundurularak TRÖ 361 Konuşma Eğitimi dersini alan 3. sınıf öğrencileri çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Buna göre araştırmanın çalışma grubunu pandemi sürecinde uzaktan eğitim gören toplam 26 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların doğdukları bölge ve cinsiyetlerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır:

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

	n	%	
Coğrafi Bölge	Doğu Anadolu Bölgesi	13	50
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	9	34.61
	Akdeniz Bölgesi	2	7.69
	Ege Bölgesi	1	3.85
	Marmara Bölgesi	1	3.85
Cinsiyet	Kadın	18	69.23
	Erkek	8	30.77

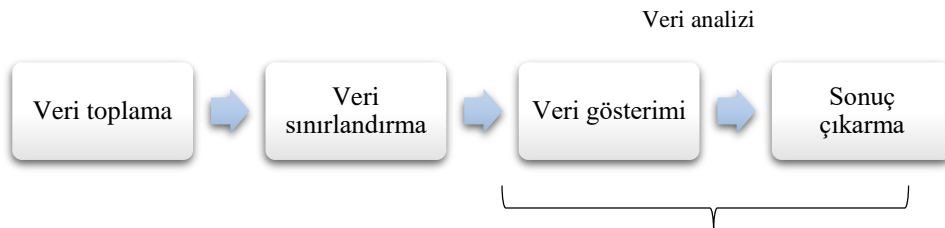
Tablo 1'e bakıldığında katılımcıların %50'sinin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir ilde doğdukları, %30'unun erkek %69'unun ise kadın olduğu görülmektedir. Çalışmada yerel ağız kullanım alışkanlıklarının belirlenmesi amacıyla katılımcıların doğdukları bölgeye ilişkin bilgiye yer verilmiştir. Burada katılımcıların %50'sinin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir ilde doğdukları görülmektedir. Bu oran katılımcıların yerel ağız kullanım alışkanlıklarını yansıtmaya açısından önemlidir. Ege (n=1) ve Marmara Bölgesi'nde (n=1) yer alan bir ilde doğan katılımcı sayısının ise oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Fenomenolojik araştırmalarda veri toplamanın yaygın yollarından biri de katılımcılara açık uçlu sorular yönelmektir (Kallio vd., 2016). Bu çalışmada verilerin toplanması aşamasında yapılandırılmış görüşme kılavuzundan yararlanılmıştır. Görüşme kılavuzu, görüşme yapan kişinin süreçte kullandığı ve görüşme yapılacak kişilere uygulanan ve görüşmecinin görev ayrıntılarını içeren belgedir (Karasar, 2017). Görüşme kılavuzunun oluşturulması aşamasında ilgili alan yazın taranarak hedef sorular belirlenmiş ve ardından iki alan uzmanının görüşlerine başvurularak maddeler yapılandırılmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarının pandemi döneminde yürütülen TRÖ 361 Konuşma Eğitimi dersi kapsamında konuşma becerilerine ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla hazırlanan kılavuz, pandemi döneminin şartları gereği Google Formlar aracılığıyla öğretmen adayları ile paylaşılmıştır. Hazırlanan çevrimiçi form, gönüllülük esasına dayalı olarak öğretmen adayları tarafından doldurulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi aşamasında ise içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizinde birbiriyle ilgili olan veriler belli temalar etrafında toplanarak yorumlanmakta (Yıldırım ve Şimşek, 2013), sınıflara kodlara ve kategorilere ayrılmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2018). Bu noktada araştırma verileri temalara, ardından kategoriler belirlenerek açık kodlamalar yapılmıştır (Patton, 2014; Creswell, 2016). Miles ve Huberman (2016) nitel araştırmalarda veri analizi sürecini aşağıdaki gibi açıklamaktadır (Şekil 2):

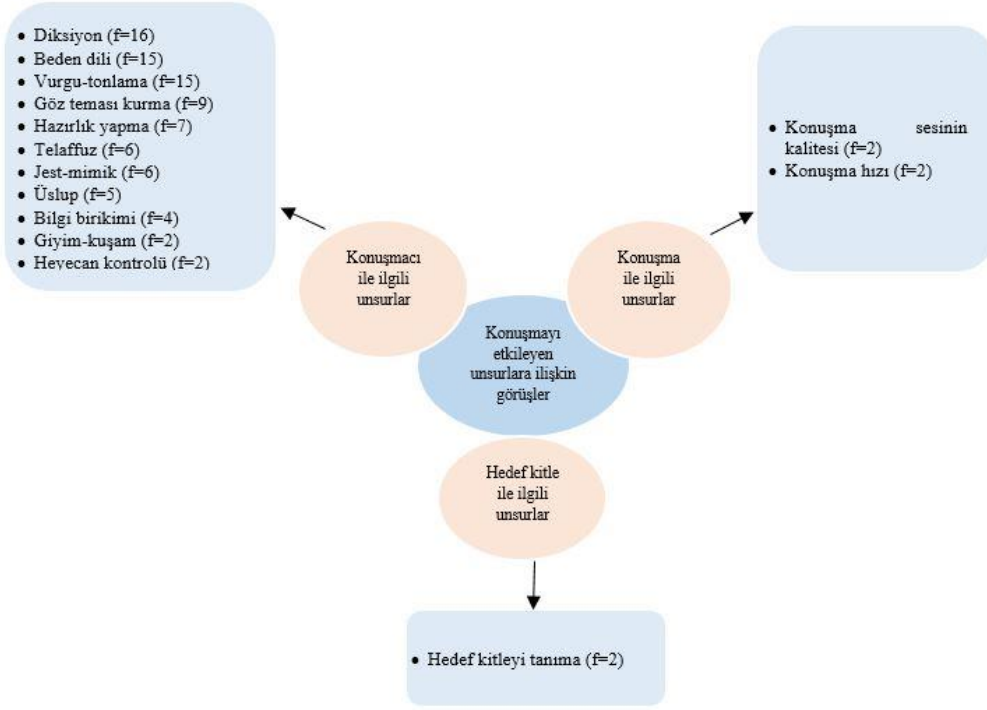
Şekil 2. Nitel Veri Analizi İşlem Şeması

Katılımcılardan edinilen görüşler, açık kodlama sistemine göre araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Kodlamalar yapılırken ilgili alan yazın göz önünde bulundurulmuş ve bu yolla "kategori netliği" sağlanmaya çalışılmıştır. Kodlayıcı güvenilirliğini sağlamak (Miles ve Huberman, 2016) için ise başka bir alan uzmanının görüşüne başvurularak yapılan kodlamalar kontrol edilmiştir. Bu süreçte Miles ve Huberman'a (2016) ait güvenilirlik formülünden yararlanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğinin tespit edilmesi amacıyla

Güvenirlilik=Görüş Birliği Sayısı/ (Toplam Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı Sayısı) formülü kullanılmış ve güvenirlilik değeri %91 olarak hesaplanmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümde katılımcıların konuşma becerilerine ilişkin veriler yer almaktadır. Katılımcıların görüşleri doğrudan aktarılmış ve katılımcılar K1., K2., K3.... şeklinde kodlanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Katılımcıların Konuşmayı Güzel ve Etkili Kılan Unsurlara İlişkin Görüşleri

Katılımcıların konuşmayı etkileyen unsurlara ilişkin görüşleri “konuşmacı ile ilgili unsurlar, konuşma ile ilgili unsurlar ve hedef kitlenin özellikleri ile ilgili unsurlar” şeklinde sınıflandırılmıştır. Katılımcılar etkili ve güzel bir konuşma sürecinde özellikle diksiyon ve beden dili kullanımının önemine dikkat çekmişlerdir. Diksiyon, geniş anlam yelpazesine sahip bir kavram olduğundan alınan görüşler arasında dikkat çekilen önemli bir kavramdır. Konuşma sürecinde konuşmacının dinleyicilerle göz teması kurması, konuya ilişkin hazırlık yapması, jest ve mimiklerini anlattıkları ile uyumlu kullanarak konuşma sırasında uygun üslup belirlemesi, konuya ilişkin sahip olduğu şemalar, giyim-kuşamı, konuşma sırasında nefesini doğru bir şekilde ayarlaması ve yerel ağızdan uzak standart bir Türkçe kullanımı etkili bir konuşma yapılması açısından önemlidir. Sözcüklerin doğru bir şekilde boğumlanması, sesin niteliğini bozan unsurlardan arındırılması ve konuşma hızının ayarlanabilmesi de katılımcıların bu süreçte dikkat çektiği unsurlar arasındadır. Katılımcılardan ikisi ise etkili bir konuşma sürecinde hedef kitlenin özelliklerinin tanınmasının, konuşma sürecini etkilediğine dikkat çekmiştir.

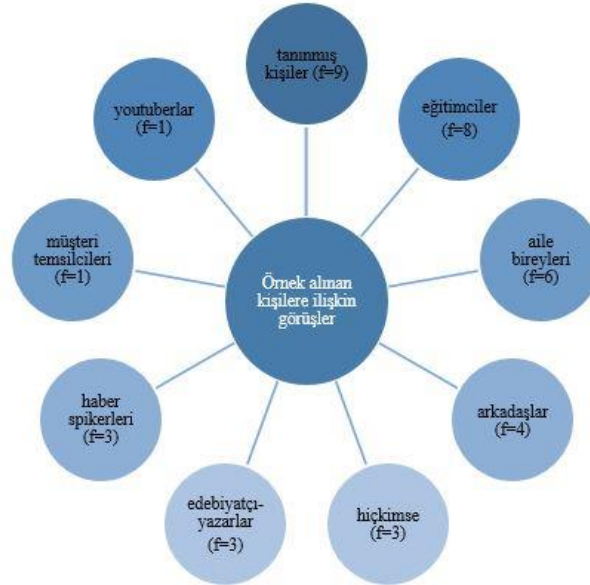
Katılımcı görüşlerinden örnekler aşağıda yer almaktadır:

K.9. Konuşmayı etkili ve güzel kılan unsurların başında hazırlık yapmak geliyor. İyi bir konuşucu olmak için her şeyden önce konuya iyi bir şekilde hazırlanmak geliyor. Konuşma sürecine geçildikten sonra ise yapılması gereken bir takım durumlar söz konusudur. Öncelikle karşıımızdaki dinleyici kitlesine karşı göz temasımızı dengeli bir şekilde oluşturmaliyiz. Daha sonrasında konuşmaya başladığımızda söylemlerimizi beden dili hareketlerimizle desteklemeliyiz. Anlatımımızı sıkıcılıktan kurtarmak adına ses tonumuza sürekli

ayar vermelimiz. Son olarak konunun dışına çıkamamak ve önemli noktaları vurgulamak adına, sözü uzatmadan konuşmamızı yapmalıyız.

K.10. Konuşma sırasında karşıımızdaki kişilerle yeteri kadar göz teması kurmak, beden dilini doğru ve etkili kullanmak, uygun ses tonuyla giriş yapmak, kendine özgü sözü çok uzun olmadan sadece konuya odaklanıp anlatmak, karşıımızdaki kişilerin yaş ve gelişim özelliklerine uygun kelimeler seçmek konuşmamızı daha etkili ve güzel olmasını sağlayan faktörler arasına girer.

Şekil 4 incelendiğinde katılımcıların etkili ve güzel konuşma konusunda en çok tanınmış kişileri örnek aldıkları görülmektedir. Bu kişiler genelde diksiyon konusunda alanda tanınan isimlerdir. Yine katılımcıların konuşma konusunda eğitim hayatlarında etkileşimde oldukları öğretmenlerinden de etkilendikleri ve bu konuda başarılı buldukları kişileri örnek aldıkları görülmektedir. Konuşma becerisini etkileyen unsurlar da göz önünde bulundurulduğunda bu beklenen bir durumdur. Yine katılımcılar “anne, baba, abla, amca” gibi aile bireylerinin de konuşmalarından etkilenebilir. Alınan görüşler arasında “baba” figürü ön plana çıkmaktadır. Katılımcılar diksiyon konusunda arkadaşlarını, edebiyat, siyaset ile ilgili isimleri, müşteri temsilcilerini ve Youtube kullanıcılarını örnek almaktadır. Haber spikerlerinin de Türkçeyi net ve doğru bir şekilde kullanmaları, katılımcılar tarafından değerlendirilmiş ve dikkat çekilmiştir. Katılımcıların daha çok Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden olmaları onların ana dillerini dolayısıyla dil kullanım becerilerini etkilemektedir. Katılımcılardan bazıları ise çevresinde bu konuda örnek alabilecek kimse olmadığını belirterek yerel ağız kullanımının bireyi standart dilden uzaklaştırdığını belirtmektedir.

Şekil 4. Katılımcıların Diksiyon Konusunda Örnek Aldıkları Kişilere İlişkin Görüşleri

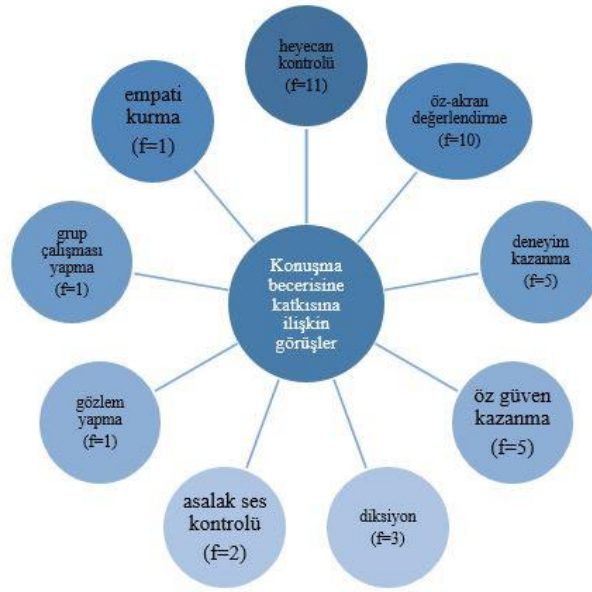
K.12. Vardır. Bunların başında üniversitemizde yer alan hocalarım gelmektedir. Derslerde onların konuşma sürecinde diksiyon ve beden dili kullanma gibi özelliklerine dikkat etmeye çalışırım. Daha sonrasında empati kurarak onların konuşma sürecindeki yapmış oldukları şeyleri kendi konuşma sürecime entegre ederim.

K.6. Öğretmen ablam ve amcamı örnek alıyorum. Buldukları ortam itibari ile her kültürden öğrenci ile karşılaşıyorlar. Katıldıkları etkinlikler, sunumlar vs ile etkili ve güzel konuşmaya dinleyicilerin dikkatimi çekmekte ve ses renklerinin uygun olduğunu düşünüyorum.

K.19. Doğu bölgesinde doğup büyüdüğüm için çevremde, ailemde örnek alabileceğim fazla kimse yok. Ama TRT spikeri Mennan Şahin'i takip ediyorum.

Katılımcılar teorik bilgilerin ardından yapmış oldukları sunumlara ilişkin görüşlerini paylaşmışlardır. Katılımcıların sunumlara ilişkin görüşleri genel olarak olumludur (Şekil 5). Bu süreçte katılımcılara etkili ve güzel konuşmaya yönelik ders içeriğine uygun olarak teorik bilgiler verilmiş katılımcılar daha sonra bu bilgileri uygulamaya koyulmuştur. Bu noktada yapılan sunumlar sayesinde katılımcılar en çok “heyecan” koduna

yüklemeye yapmıştır. Konuşma sırasında konuşmacının psikolojik hazırbulunuşluk seviyesi önemlidir. Katılımcılar da eksik oldukları yönlerin aslında kendilerini heyecanlandığını, sürece alıştıkça ve pratik yapma imkânı buldukça heyecanlarının da azaldığını belirtmişlerdir. Konuşma becerisini ölçme değerlendirme sürecinde öz değerlendirme ve akran değerlendirme kullanılmaktadır. Çevrimiçi öğretim sürecinde de öğrenciler hem arkadaşlarının yapmış oldukları konuşma örneklerini hem de kendi konuşmalarını değerlendirerek fikirlerini paylaşmışlardır. Bu durum öğrencilerin birbirlerine model olmaları açısından önemlidir. Bilgi teorik olarak beceri ise yaparak-yaşayarak kazanılmaktadır. Katılımcılar yapılan sunumların konuşma becerisi kazanma ve hazırlıklı konuşma deneyimi yaşama noktasında önemine dikkat çekmişlerdir. Konuşma deneyimlerinden yola çıkarak ise güçlü ve zayıf yönlerini görme fırsatı yakaladıklarını belirtmişlerdir. Bu durum da katılımcıların öz güvenlerini olumlu yönde etkilemiştir. Konuşma sırasında dinleyiciye rahatsızlık veren aynı zamanda konuşmacının konuşma imajını zedeleyen asalak ses (dolgu sözcük) kullanımına rastlanmaktadır. Katılımcılar, yapılan sunumların asalak ses kontrolünü de kolaylaştırdığı ve kullanımının azaltılması konusunda farkındalık yarattığını aktarmaktadır. Yine “gözlem yapma, diksiyonu düzeltme, grup çalışması yapma” katılımcıların olumlu belirttikleri görüşler arasında yer almaktadır.

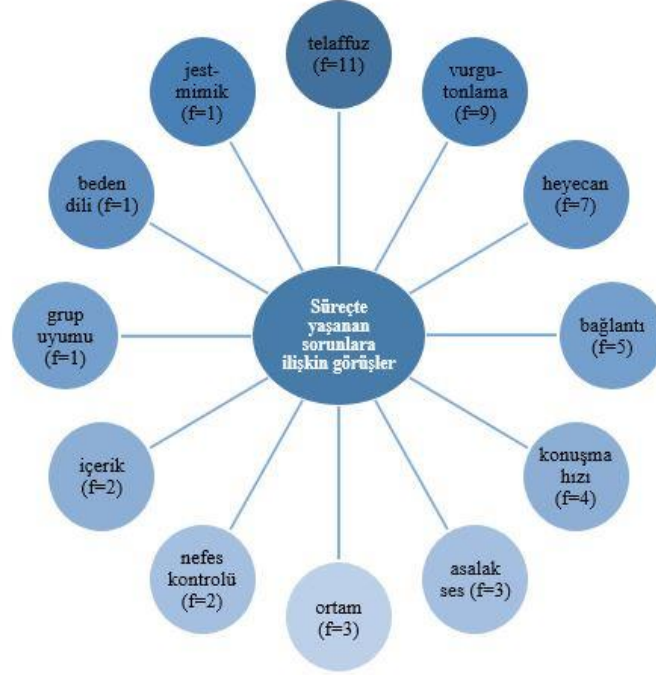
Şekil 5. Yapılan Sunumların Konuşma Becerilerine Katkısına İlişkin Katılımcı Görüşleri

K.5. Konuşma yaparken günlük hayatta da karşılaştığım en büyük sorunun heyecan olduğunu düşünüyorum. Sunum yaparken de heyecanıma yeteri kadar hakim olamamış olabilirim. Hazırlıklı konuşma yapmada ise bir prova oldu bence. Bu yüzden bana katkısı oldu. Hatta daha fazla sunum yapabilme imkânımız olsaydı iyi olurdu.

K.17. Bu ders kapsamında yaptığımız sunumların konuşma becerimize çok katkısı olduğunu düşünüyorum. Öncelikle bir toplum önünde konuşurken yaşadığım heyecan ve korkularımı yenmeme yardımcı oldu. Ayrıca diksiyonumu ve etkili konuşmamı geliştirmemde büyük katkısı oldu. Derste öğrendiğimiz bilgileri uygulamaya çalıştık ve konuşmamızın iyileşmesine birçok yarar sağladı. Sunumlarımızda daha özenli ve kurallara uyararak konuşmaya çalıştık. Umarım daha da geliştireceğiz.

Konuşma sürecinde katılımcıların yaşadığı artikülasyon sorunları, vurgu ve tonlamanın doğru yapılamaması en sık görülen sorunların başında gelmektedir (Şekil6). Katılımcıların yaşamış oldukları yoğun heyecanın etkili konuşma yapmalarının önündeki engellerden olduğu görülmektedir. Heyecan, nefes kontrolünü etkilemekte bu da bireyin konuşma hızı, sesin kalitesi üzerinde sorun yaşamasına neden olmaktadır. Bazı katılımcılar ise asalak ses çıkarmamak için ayrıca gerilip heyecanlandıklarını bunların da konuşmalarını olumsuz yönde etkilediklerine dikkat çekmiştir. Katılımcılar uzaktan eğitim sürecinde bağlantı sorunu yaşamış ve teknik imkânların yetersizliğine dikkat çekmişlerdir. Öğrencilerin uzaktan eğitim derslerine girmek için

teknik cihazlara ulaşma noktasında sorun yaşamaları, cep telefonlarından bağlanmaya çalıştıklarında ise bağlantı ve internet paketi sorunları ön plana çıkmaktadır. Yaşanan bu teknik aksaklıklar, katılımcıların konuşma motivasyonlarını olumsuz etkileyerek dersin verimini düşürmektedir. Konuşma ortamında konuşmacının kendini rahat ve güvende hissetmemesi de süreçte yaşanan sorunlardandır. Ayrıca katılımcılar, konuşma içeriği oluşturma, konuşma sırasında beden dilini etkili bir şekilde kullanma, konuşmayı jest mimiklerle destekleme konularında da sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri ise grup çalışmalarına katılmak istemediğini belirterek bireysel etkinlik yapmak istediğini belirtmiştir. Bu olumsuz durumlar öğrenciler etkili konuşma yapmalarının önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

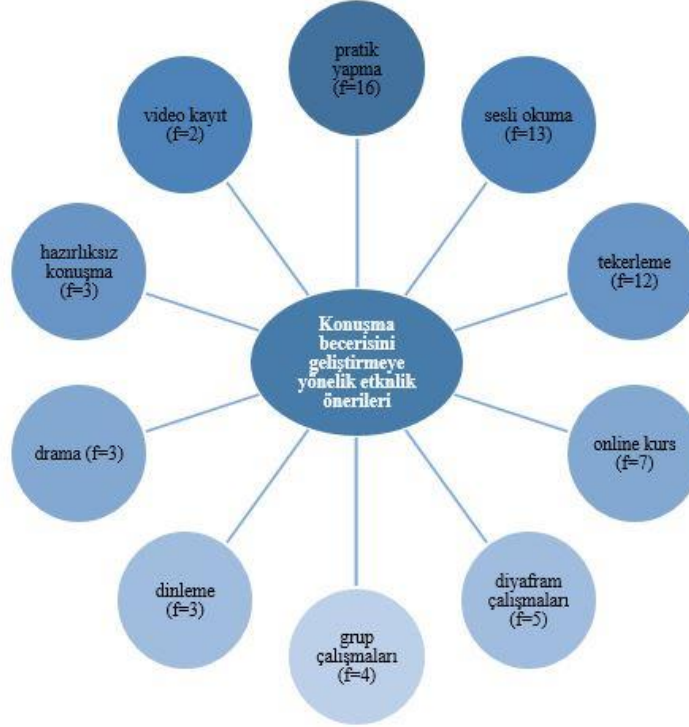
Şekil 6. Katılımcıların Süreçte Yaşanan Sorunlara İlişkin Görüşleri

K.8. Slayta bağlı kalmamak adına ve heyecandan dolayı asalak sesler çıkarmamak için telaffuzda problem yaşadım. Derse gürültülü bir ortamda girmek zorunda kaldım ve bunun da yaşattığı stres de etkili oldu. Online ortam olduğu için internet problemleri de kaygı düzeyini arttırdı. Her an sunum kesilebilir endişesiyle de vurgu ve tonlamaya da çok dikkat edemedim.

K.16. Konuşma sürecinde asalak sesleri sıklıkla çıkarmam sorun oluşturdu. Konuşurken bunun farkında olmasam da tekrar dinledikten sonra çok fazla bu sesleri çıkardığının farkına vardım. İleride en çok bu sorunu düzeltmeye odaklanacağım.

Katılımcılar uzaktan eğitim sürecinde işlenebilecek ideal bir konuşma eğitimi dersine yönelik etkinlik önerilerinde bulunmuşlardır. Öncelikle bu süreçte konuşma pratiği yapmak kullanıcıların işini kolaylaştıracaktır (Şekil 7). Bireyin konuşma düzeyini belirlemek ve buna yönelik olarak hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma pratikleri yapmalarını sağlamak önemlidir. Konuşma becerisini geliştirmek için sesli okuma çalışmaları yapmak yine en sık tekrarlanan katılımcı görüşleri arasında yer almaktadır. Bu öneriyi tekerleme çalışmaları takip etmektedir. Tekerlemeler bireyin dil becerilerinin geliştirilmesinde ve bireyi teşvik etmede kullanılacak önemli bir unsurdur. Basit ses kombinasyonları ile bireyin çıkarmakta zorlandığı seslere ağırlık verilmekte, ses yutmalarının önüne geçilmektedir. Katılımcılar da düzgün ve akıcı konuşma becerilerini geliştirmek ve dil çabukluğu kazanmak için bu yönde öneride bulunmuşlardır. Yine katılımcılar konuşma becerisini desteklemek için online diksiyon kurslarından yararlanılabileceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Alanında uzman kişilerin hazırlamış olduğu programlar, bireyin konuşma becerisini iyileştirmek için bir seçenektir. Diksiyon için önemli unsurlardan olan nefes ve diyafram çalışmaları yapmak da katılımcılar

tarafından önerilmektedir. Diyafram egzersizleri vücuda daha fazla oksijen alınmasına imkân sağladığı için bireyin ruhsal olarak da sakinleşmesini sağlamakta ve bu durumda bireyin konuşma becerisine olumlu yansımaktadır. Yine bu süreçte dinleme etkinlikleri yapmanın, drama çalışmalarından yararlanmanın, hazırlıksız konuşma pratikleri yapmanın, konuşmaların video kayıt cihazıyla kaydedilip daha sonra eleştirel bir gözle izlenmesinin bireyin konuşma becerisini geliştirecek etkinlik önerileri arasında yer almaktadır.

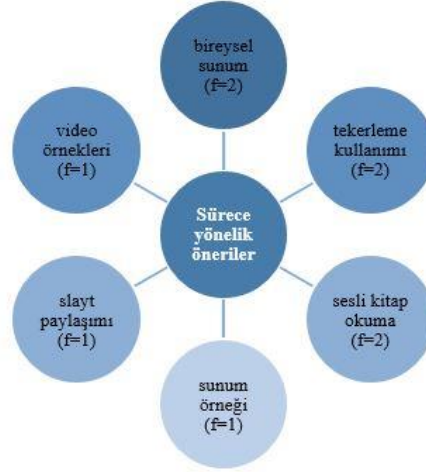

Şekil 7. Katılımcıların Yapılabilecek Etkinliklere Yönelik Görüşleri

K.6. Öncelikle diyafram çalışmaları yapılarak ses eğitimi verilmeli. Daha sonra bireyin konuşma yaparken bir sorun yaşayıp yaşamadığını çözmemiz ve ardından yaşanan soruna bir çözüm bulmamız gerekir. Örneğin dil tembelliği olan bir bireyin ağızına kalem koyularak çalışma yaptırabiliriz. Ya da telaffuzunda zorlandığı harfler varsa bu harflerin yoğun olarak kullanıldığı tekerlemeler kullanılabilir.

K.19. Derste konuştuğumuz gibi tekerleme çalışmaları özellikle tercih edilen etkinlikler içinde yer almaktadır. Bunu yanı sıra bireyin kendini rahatça ifade etmesi için hazırlıksız konuşmaları tercih ederim. Bireyin kendini tanıtmayı istekleri ve hayallerini paylaşması vs. Ek olarak bireyin akranlarıyla grup çalışmaları yaptırılabilir.

Katılımcılar konuşma eğitimi dersinin yürütülmesine ilişkin birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Konuşma eğitimi dersi süreci boyunca katılımcılar belli aşamalarda grup olarak çalışma noktasında sorun yaşamışlardır (Şekil 8). Buna yönelik olarak katılımcılar bireysel konuşma sunumları yapmayı tercih etmiş, eğer grup olarak yapılacaksa da sınıf listesine göre değil iletişim hâlinde oldukları diğer arkadaşlarıyla çalışmak istemişlerdir. Bu bağlamda grup üyelerinin görev dağılımı noktasında aralarında sorun yaşadıkları görülmektedir. Katılımcıların çoğu online eğitim uygulamalarından memnun olduklarını ve derslerin verimli bir şekilde işlendiğini belirtmişlerdir. Sınavda dil becerilerine ilişkin soruların yer almasının öğrencilerin derse olan ilgilerini canlı tuttuğu düşünülmektedir. Fakat derste teorik kısmının işlenmesi aşamasında ders sorumlusu tarafından online derste yer verilen slaytların öğrencilerle de paylaşılması önerileri arasında yer almaktadır. Katılımcılar, tekerleme ve uzman videolarının online derslerde daha çok kullanılması gerektiğine dikkat çekmiş ve sesli kitap okumanın bireyin konuşma becerisini daha iyi bir seviyeye çıkaracağını belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri ise teorik kısımdan sonra gerçekleştirilen sunumlara ilişkin önceki dönemlere ait bir sunum örneğinin sürecin başında paylaşılmasının kendilerine yardımcı olacağını belirtmiştir.

Şekil 8. Katılımcıların Sürece Yönelik Önerileri

K.5. İçerik olarak konunun özünü aldığımız düşünüyorum, sınava hazırlık da oldu. Fakat grup ödevlerinin öğrencilerin istediği kişilerle ya da öncesinde iletişiminin iyi olduğu arkadaşlarla yapılması sağlanabilir. Yaşanan durumdan dolayı öğrenciler arasında da iletişim problemi yaşanmıştır. Ayrıca sunumları grupça değil de bireysel olarak yapabiliriz. Herkesin kendisini tam anlamıyla yansıttığını düşünmüyorum.

K.6. Gruplar kendi isteğimizle seçilebilirdi. Ve ilk sunumlardan önce bize geçen yıldan vs. örnek sunumlar izletilebilirdi. Teşekkür ediyorum.

K.8. Süreç güzeldi ama sunumların uzaktan yapılması kendi açımdan teknik sorunların da yaşanmasıyla verimi düşürdü. Ancak şunu da iyi bilmekteyim ki konuşma becerisi, yüz yüzenin dışında gelişen teknolojinin koşullarıyla online olarak da elbette yapılır. Bütün bu süreçlerde teknik sorunları da göz önünde bulunduracağım ve kendimi bu konuda geliştireceğim.

4. Tartışma ve Sonuç

Covid-19 salgını, dünya geneline yayılarak farklı alanlara ilişkin sistemleri etkisi altına almıştır. Bu süreçte eğitim sistemi ve eğitimin sürdürülmesine hizmet eden paydaşlar büyük değişim yaşamışlardır. Araştırmacılar tarafından salgın döneminin eğitim sürecine olan etkilerini belirlemek amacıyla farklı araştırmalar (Gökçe, 2008; Barış ve Çankaya, 2016; Gürer ve Tekinarslan, 2016; Güngör, Çangal ve Demir, 2020; Karakuş, Ucuzsatar, Karacaoğlu, Esendemir ve Bayraktar, 2020) yapılarak süreç aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada ise Türkçe öğretmen adaylarının pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile yürütülen TRÖ 361 Konuşma Eğitimi dersi kapsamında, konuşma becerilerine yönelik görüşleri belirlenmiştir. Elde edilen veriler sonucunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitim sürecinde yürütülen Konuşma Eğitimi dersine ilişkin bakış açıları ortaya konularak sürece yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Araştırma sonucunda katılımcılar bir konuşmayı güzel ve etkili kılan unsurların başında “diksiyonun” geldiğine dikkat çekmişlerdir. Yine doğru yerde yapılan “vurgu, tonlama, konuşma hızının ayarlanması, beden dilinin kullanımı, üslup, heyecan kontrolü, standart dil kullanımı” gibi unsurlar da bireyin diksiyonunu etkilemektedir. Zaten iletişim sürecinde konuşmanın hızı, nefes alıp verme biçimi, jest ve mimikler, beden duruşu gibi unsurları sözlü iletişim sürecinden bağımsız düşünmek (Kurudayıoğlu, 2003) olanaksızdır. Nitekim ilgili alan yazında yapılan diksiyon ve sözlü anlatım ile ilgili araştırmalar (Özdemir, 1986; Kıbrıs, 2010; Taşer, 2012; Gündüz ve Şimşek, 2014) da söz konusu unsurların bireyin söz söyleme sürecinde etkili olduğunu göstermektedir.

Katılımcılar diksiyon konusunda sosyal çevrelerinde en çok alanında “uzman kişileri” örnek almaktadır. Bunu özellikle üniversite hocaları ardından aile bireyleri takip etmektedir. Sever’in (1997) de belirttiği üzere bireyin temel dil becerilerinden olan konuşma becerisinin şekillenmesi sürecinde ailenin gelenek, görenek ve alışkanlıkları önemlidir. Birey yaşamının ilk evrelerinde bu eğitimden geçmekte ve becerinin temellerini atmaktadır. Okul yaşamı da bireyin dili doğru etkili kullanmasında etkili kurumların başında gelmektedir (Taşer, 2012). Başaran ve Erdem (2009), araştırmalarında öğretmen adaylarının konuşma

becerisi konusunda model aldıkları kişileri ele almıştır. Öğretmen adayları konuşma sürecinde en çok çocukluk dönemlerinde etkileşimde buldukları kişilerden, Türkçe/edebiyat öğretmenlerinden, üniversitede eğitim gördükleri hocalardan, ilkökul öğretmenlerinden, annelerinden ve arkadaşlarından etkilendiklerini ifade etmiştir. En az ise siyasetçiler, popüler müzik yapan sanatçılar ve haber spikerlerini model aldıklarını belirtmişlerdir.

Bu araştırmada “yerel ağız kullanımı” öğrenciler arasında yaşanan konuşma sorunları arasında yer almaktadır. Katılımcıların araştırmaya katıldıkları bölgenin en çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi olmasının araştırma sonuçları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu sorunun düzeltilmesi bilinç ve uzun vadeli çaba gerektirmektedir. Nitekim Temizyürek (2007) de yapmış olduğu araştırmada bu konuya dikkat çekerek çözüm önerileri sunmuştur. Bu noktada öğretmenin standart konuşma dilini etkili bir şekilde kullanarak öğrencilere model olması, öğrencilere mümkün olduğunca çok ve nitelikli kitaplar okutmak, derslerde dramatisasyon tekniğinden yararlanmak öğrencilerin standart konuşma dilini kullanmaları için yapılabilecek uygulamalar arasında yer almaktadır.

İletişimin temel unsuru olan dil becerileri, uzaktan eğitim sürecinde sıkça kullanılmaktadır. Bu süreçte öğretmen ve öğrencinin ayrı mekânlarda olması, motivasyon eksikliği, kaygı gibi unsurlar ise uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılabilecek muhtemel sorunlar arasında yer alır (Elcil ve Şahiner, 2014). İnsanların büyük bir kısmı bir topluluk önünde konuşmakta ve gözlerin sürekli üzerinde olmasından çekinir. Amerika’da yapılan araştırmalar, halkın yaklaşık %75’inin topluluk önünde konuşurken kaygılandıklarını ve heyecan yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Arıkan, 2004). Bu noktada dijital ortam öğrencilerin öz güven kazanmalarına yardımcı olmakta ve akran baskısını azaltmaktadır (Kaplan ve Gülden, 2021). Kaplan ve Gülden (2021) yürüttükleri araştırmada uzaktan eğitim yoluyla yapılan konuşma eğitiminin dijital araçlarla kendini ifade eden öğrenciler için bir avantaj olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu araştırmada yer alan katılımcılar da ders kapsamında yapmış oldukları sunumların özellikle heyecanı kontrol etme noktasında işlerini kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Bu noktada heyecanı kontrol etme tekniklerinden yararlanmak, nefes egzersizleri, karşıda kimsenin olmadığını varsayma gibi çalışmalar (Doğan, 2009) konuşmacıyı rahatlatmakta ve kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırmaktadır. Nitekim yapılan online derslerde de bu unsurlara dikkat edilerek süreç devam ettirilmiştir. Yine katılımcılar bu sürecin “asalak ses kullanımı” üzerinde olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Asalak sesler, bireyin dinlediklerini ve izlediklerini anlayamamalarına, yavaş okumalarına, anlama ulaşamamalarına neden olmaktadır (Aldemir ve Aytan, 2022). Yelli ve Topçuoğlu Ünal (2022) rehberli okuma tekniğinin öğrencilerin konuşma becerilerine olan etkisini inceledikleri araştırmada, uygulanan tekniğin öğrencilerin son test puanlarını deney grubu lehine anlamlı bir şekilde etkilediğini tespit etmiştir. Bu yolla öğrencilerin konuşma sürecinde asalak ses kullanımı azalmış, sözcükleri diksiyon kurallarına uygun şekilde telaffuz etme, ünlü ve ünsüz sesleri doğru bir şekilde okuma becerileri gelişmiştir. Bu araştırmada da katılımcılar yapmış oldukları sunumların kullandıkları asalak sesleri fark etmelerine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Yani uygulanan yeni teknik ve yapılan doğru müdahaleler bireyin konuşma becerisini etkilemekte ve geliştirmektedir.

Çalışma sonucunda katılımcıların süreç boyunca bazı sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Sözcüklerin doğru bir şekilde telaffuz edilememesi ise en sık yaşanan sorundur. Ses simgelerine yüklenen anlamların karşıdaki kişi tarafından tam olarak anlaşılabilmesinin ön şartı doğru telaffuzdur (Orhan, 2010). Zaten bireyin konuşma becerisini kazanabilmesi için dilin dilbilgisi kurallarını ve telaffuzunu iyi bir şekilde bilmesi gerekir (Demirel, 1993). Konuşma dilinde sözcüklerin nasıl telaffuz edildiğinin bilinmemesi bireyde strese neden olmakta, stres seviyesi artan birey ise hedef dilde konuşanların kendini anlamayacağını düşünerek korkmaktadır (Archibald, 2012). Nitekim telaffuz sorunları, hedef dilin sözlü iletişim sürecinde kullanılmasının önündeki engellerdendir (Şenyiğit ve Okur, 2019). Doğru telaffuzun, öğrencinin öğrenim etkinliklerini doğru bir şekilde tamamlaması ve toplumda kendine bir yer edinmesine etkisi düşünüldüğünde konunun da önemi kavranacaktır (Çiçek, 2005). Katılımcılar telaffuz sorunlarının yanı sıra “internet erişimi, bağlantı sorunu, cihaz temini” gibi konularda teknik sorunlar yaşamışlardır. Bu durum da öğrencilerin derslere düzenli olarak katılmamasına, katılsalar bile dersin belli yerlerinde sanal sınıftan ayrılmalarına neden olmuş dolayısıyla ders bütünlüğü bozulmuştur. Uzaktan eğitim ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda (Bayburtlu, 2020; Erdem ve Görgülü Arı, 2021; Doğan ve Demir, 2023) da konu ile ilgili benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Erdem ve Görgülü Arı (2021) yaptıkları araştırmada çevrimiçi verilen derslerde öğrencilerin derslere katılım sağlama noktasında yaşadıkları sorunlar tespit etmişlerdir. Araştırmada

“tablet, bilgisayar gibi elektronik cihazların temini, internet altyapısı, elektrik kesintileri” gibi sorunlar öğrencilerin süreçte yaşadığı sorunlar arasında yer almaktadır. Bu noktada araştırma sonuçlarının ilgili alan yazın ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Konuşma sürecinde öğrencilerin hedef dili daha rahat bir şekilde gerçek ortamda tecrübe edebilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca bu süreçte öğretmenin farklı yöntem ve teknikleri bir arada kullanması, geleneksel yöntemlerin dışına çıkması gerekmektedir (Bekdaş, 2017). Bu çalışmada da katılımcılar konuşma eğitimi dersinin, kendilerine en çok pratik yapma imkânı sunduğunu ve bireyin konuşma becerisinin de en etkili şekilde bu yolla gelişebileceğine vurgu yapmışlardır. Diğer taraftan sesli okuma prozodisinin anlama ve konuşma becerilerinde birleştirici bir etkisi olduğu bilinmektedir (Lynott ve Connell, 2010). Yine Keskin, Baştuğ ve Akyol (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada uygun prozodik modelin sağlandığı öğrenme ortamlarında öğrencilerin anlama ve kendilerini sözel olarak ifade edebilme becerilerinin gelişeceğini belirlemiştir.

Araştırma sonuçları bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığında eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilmesi ve kriz durumlarının etkili bir şekilde yönetilebilmesi için uzaktan eğitimin gerekli olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak yeni yapılacak çalışmalara birtakım önerilerde bulunulabilir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirecek farklı dijital etkinliklere yer verilebilir. Yine araştırmacılar bu uygulamaları diğer dil becerilerinde kullanıp öğrenci becerilerine olan yansımalarını ele alabilir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin sunumlarını bireysel olarak gerçekleştirmek istedikleri belirlenmiş ve iş birliği içinde çalışmaktan kaçınmışlardır. Dolayısıyla yapılacak araştırmalarda öğrencilerin iş birliği yapma becerilerini geliştirecek uygulamalara yer verilebilir. Bu noktada yaşanan Covid-19 pandemi sürecinde edinilen tecrübeden hareketle olası pandemi vb. durumları göz önünde bulundurmamak ve kurumların teknik alt yapısını güçlendirme yoluna gidilmesi yerinde olacaktır.

Kaynaklar

- Adalı, O. (2003). *Anlamak ve anlatmak*. Pan Yayıncılık.
- Akdemir, Ö. (2011). Yükseköğretimimizde uzaktan eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 69-71.
- Aksan, D. (2003). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Al-Arimi, A. (2014). Distance learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 152, 82-88.
- Aldemir, F. F. ve Aytan, T. (2022). Öğretmen görüşlerine göre Viyana'da Türkçe öğretiminin sorunları ve çözüm önerileri. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(1), 204-228. <https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1122796>
- Alkan, C. (1987). Açıköğretim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. No:157.
- Archibald, J. (2012). Developing natural and confident speech: drama techniques in the pronunciation class. In P. Avery ve S. Bhrlich (Eds.), *Teaching American English Pronunciation*. Oxford University Press.
- Arıkan, M. (2004). *Nitelikli insan*. Bilge Yayıncılık.
- Barış, M. F. ve Çankaya, P. (2016). Akademik personelin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 399-413.
- Başaran, M. ve Erdem, İ. (2009). Öğretmen adaylarının güzel konuşma becerisi ile ilgili görüşleri üzerine bir araştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(3), 743-754.
- Bayburtlu, Y.S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Turkish Studies*, 15(4), 131-151.
- Bekdaş, M. (2017). Yabancı dil öğretiminde oyunların konuşma becerisine etkisi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 18-26.
- BlueJurnes, W. ve Gurdner, D. L. (1995). Learning styles: Implications for distance learning. *New directions for adult and continuing education*, 67.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri- Beş yaklaşım göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (3.Bas.). (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev. Ed. S. B. Demir). Eğiten Kitap.
- Çiçek, A. (2005). Erzincan merkez ilköğretim okulları ikinci kademede okuyan bazı öğrencilerdeki telaffuz problemleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 77-89.

- Çongur, H. R. (1995). Söz sanatı (I). *TÖMER Dil Dergisi*, S. 28.
- Demir, E. (2014). Uzaktan eğitime genel bir bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 203-212.
- Demirel, M. (1993). Öğrenme stratejilerinin öğretimi. *Eğitim ve Bilim*, 17(88), 52-59.
- Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim okullarında Türkçe öğretimi*. Millî Eğitim Yayınları.
- Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 185-204.
- Doğan, Z. ve Demir, S. (2023). Pandemi dönemindeki çevrim içi Türkçe derslerinin yazma eğitimine yansımaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 12(2), 727-760. <https://doi.org/10.7884/teke.1312783>
- Elcil, Ş., Şahiner, D. (2014). Uzaktan eğitimde iletişimsel engeller. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6 (1), 21-33.
- Erdem, İ. (2019). *Konuşma eğitimiyle ilgili temel kavramlar. Dil Eğitiminin Temel Kavramları*. (ed. Karatay, H). ASOS Yayınları, 121-150.
- Erdem, S. ve Görgülü Arı, A. (2021). Çevrim içi eğitimde öğrencilerin devamsızlık nedenlerinin araştırılması. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi (Josse)*, 1(4), 57-79. <https://doi.org/10.53047/josse.896896>
- Ergenç, İ. (2000). *Dilin beyindeki organizasyonu ve konuşmanın gerçekleşmesi: multidisipliner yaklaşımla beyin ve kognisyon*. Çizgi Tıp Yayınevi.
- Gökçe, A. T. (2008). Küreselleşme sürecinde uzaktan eğitim. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 1-12.
- Göktaş, Y., Yıldırım, Z. ve Yıldırım, S. (2008). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim fakültelerindeki durumu: Dekanların görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(149), 30-50.
- Gündüz O. ve Şimşek T. (2014). *Uygulamalı konuşma eğitimi*. Grafiker Yayıncılık.
- Güneş, F. (2000). *Okuma-yazma öğretimi ve beyin teknolojisi*. Ocak Yayıncılık.
- Güneş, F. (2007). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Güngör, H., Çangal, Ö. ve Demir, T. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak uzaktan öğretimine ilişkin öğrenici ve öğretici görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(3), 1163-1191. <https://doi.org/10.17152/gefad.756612>
- Gürer, M. D., Tekinarslan, E. ve Yavuzalp, N. (2016). Çevrimiçi ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*. <https://10.17569/tojqi.74876>
- İşman, A. (2011). *Uzaktan eğitim* (4.Baskı). Pegem Akademi.
- İzmirli, S. ve Akyüz, H. İ. (2017). Eş zamanlı sanal sınıf yazılımlarının incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(4), 788-81.
- Kallio, H., Pietila, A. M., Johnson, M. ve Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 2954-2965. <https://doi.org/10.1111/jan.13031>
- Kaplan, K. ve Gülden, B. (2021). Öğretmen görüşlerine göre salgın (COVID-19) dönemi uzaktan eğitim ortamında Türkçe eğitimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 233-258. <https://doi.org/10.29000/rumelide.995291>
- Karakuş, N., Ucuzsatar, N., Karacaoğlu, M. Ö., Esendemir, N. ve Bayraktar, D. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 220-241. <https://doi.org/10.29000/rumelide.752297>
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. Pegem Yayıncılık.
- Keskin, H., Baştuğ, M. ve Akyol, H. (2013). Sesli okuma ve konuşma prozodisi: ilişkisel bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 168-180.
- Kıbrıs, İ. (2010). *Türkçe II- Sözlü anlatım*. Kök Yayıncılık.
- Koçdar, S. (2006). *Uzaktan eğitim ders kitaplarının geribildirim açısından değerlendirilmesi: Anadolu Üniversitesi'nin uzaktan eğitim veren işletme ve iktisat fakülteleri örneği* (Yüksek lisans tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 287.
- Lynott, D. ve Connell, L. (2010). The Effect of prosody on conceptual combination. *Cognitive Science*, 34(6), 1107-1123. <https://doi.org/10.1111/j.1551-6709.2010.01119.x>
- Marshall, B., Cardon, P., Poddar, A., ve Fontenot, R. (2013) Does sample size matter in qualitative research?: A review of qualitative interviews in is research. *Journal of Computer Information Systems*, 54(1), 11-22.

- Marton, F. (1988). Phenomenography: A research approach to investigating different understandings of reality. Sherman, R. R. ve Webber, R. B. (Eds.), *Qualitative research in education: Focus and methods* içinde (ss.140-160). Psychology Press.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (Üçüncü Basımdan Çeviri) (S. Turan, Çev.). Nobel Akademi.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: nitel veri analizi*. (S. Akbaba Altun, A. Ersoy, Çev.). Pegem Akademi.
- Moore, J. L., Dickson-Deane, C. ve Galyen, K. (2011). e-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same?. *The Internet and higher education*, 14(2), 129-135. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2010.10.001>
- Moore, M. ve Kearsley, G. (2005). *Distance education : a system view*. Wadsworth.
- Oğurlu, E. (2020). Tarih boyunca pandemiler ve uluslararası sisteme etkileri. *Turkish Studies*, 15(4), 791- 805.
- Orhan, S. (2010). *Altı şapkalı düşünme tekniğinin ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerini geliştirmesine etkisi* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özdemir, E. (1986). *Konuşma sanatı*. Remzi Kitabevi.
- Patton, M. Q.(2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (S. B. Demir, M. Bütün, Çev.). Pegem Akademi.
- Sever, S. (1997). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Anı Yayıncılık.
- Sever, S., Kaya, Z. ve Aslan, C. (2006). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. Morpa Yayınları.
- Simonson, M., Smaldino, S. E., Albright, M. ve Zvacek, S. (2012). *Teaching and learning at a distance: Foundations of distance education*. Boston: Pearson Education, Inc.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2018). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Şenyiğit, Y. ve Okur, A. (2019). Yabancılara Türkçe öğretiminde konuşma becerisi ve telaffuz eğitimi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (52), 519-549.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66507/s.html> (Erişim Tarihi: 10.10.2023).
- Taşer, S. (2012). *Konuşma eğitimi*. PegasusYayıncılık.
- Temizyürek, F. (2007). İlköğretim ikinci kademede konuşma becerisinin geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(2), 113-131.
- Türkçe Dersi Öğretim Programı (2015). Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019). Türkçe dersi (1,2,3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) öğretim programı. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(4), 543-559.
- VanderVen, K. (1994). Viewpoint: The power and paradox of distance education. *The On-line Chronicle of Distance Education and Communication (Online journal)* 7(2). Available Usenet Newsgroup alt.education.distance.
- Wolfe, L. (1994). The digital co-op: Trends in the virtual community. Paper presented at the Writers' Retreat on Interactive Technology and Equipment. Vancouver, BC: The University of British Columbia Continuing Studies.
- Yelli, E. Y. ve Topçuoğlu Ünal, F. (2022). Rehberli okuma tekniğinin öğrencilerin konuşma becerilerine etkisi. *International Journal of Language Academy*, 10(4).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Yıldız, E. P., Çengel, M. ve Alkan, A. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ortamlarının kullanımına ilişkin tutum ölçeği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 132-153. <https://doi.org/10.26466/opus.811510>
- YÖK (2018). Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı (Electronic version). 25.06.2024'te YÖK'ün resmî internet sayfasından alınmıştır. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Turkce_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun tarih 25.02.2024 sayılı 22496 ve karar 16 ile etik kurul izin belgesi almış olduğunu beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SANAT KAVRAMINA
YÖNELİK METAFORİK ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: İZMİR-
KARS-IĞDIR ÖRNEĞİ

*Evaluation of Metaphorical Perceptions of Faculty of Fine Arts Students towards the Concept of
Art: Example of Izmir-Kars-Iğdır*

Yiğit KOCABIYIK¹ ve Tolga ERGÜL²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Iğdır, kocabiyikyigit@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7390-6370

² Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Iğdır, tolga.ergul@igdir.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2963-7139

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

11.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1499811

Anahtar Kelimeler

Metafor, Doğu, Batı, Sanat,
Sanat Algısı

Keywords

Metaphor, Eastern,
Western, Art, Perception of
Art

ÖZ

Metaforlar, soyut kavramları daha somut ve anlaşılır bir hale getiren dil araçlarıdır. Çalışma, Türkiye'nin Doğu ve Batı bölgelerini temsil edebileceği düşünülen illerdeki (İzmir-Kars-Iğdır) Güzel Sanatlar Fakültelerinde öğrenim gören lisans Sahne Sanatları ve Müzikoloji öğrencilerinin sanat algılarındaki farklılıkları incelemektedir. Çalışma, metafor analizi yoluyla bu illerdeki öğrencilerin sanat algılarını karşılaştırmaya odaklanmaktadır. Sonuç olarak, İzmir'de öğrenim gören öğrenciler sanatı "nefes", "su" ve "yaşam/hayat" metaforlarıyla tanımlarken, Kars ve Iğdır'daki öğrenciler "yaşam/hayat", "su" ve "gökyüzü" metaforlarını tercih etmektedir. Üç farklı ildeki öğrencilerin sanatı hayatın ayrılmaz bir parçası olarak algıladıkları görülmekle birlikte Kars ve Iğdır'daki öğrencilerin doğayla bir ilişki kurduğu tespit edilmiştir. İzmir'deki öğrenciler sanatı daha soyut kavramlarla, Kars ve Iğdır'daki öğrenciler ise daha somut ve doğayla ilişkili metaforlarla ifade etmektedir. İzmir'deki öğrencilerin sanat algısı daha çok olumlu değerlere dayalı iken, Kars ve Iğdır'daki öğrencilerde nötr ve eleştirel bakış açısı daha yaygındır. Uygulanan metafor analizinin bölgesel sosyokültürel dinamiklerin sanat algısına etkilerini anlamaya ve öğrencilerin sanata bakış açılarını kültürel bağlamda karşılaştırmaya yardımcı olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

Metaphors are linguistic tools that make abstract concepts more concrete and understandable. The study investigates the differences in the art perceptions of undergraduate Performing Arts and Musicology students studying at the Faculties of Fine Arts in the provinces (Izmir-Kars-Iğdır), which are considered to represent the eastern and western regions of Turkey. The study focuses on comparing students' perceptions of art in these provinces through metaphor analysis. The results show that while students in Izmir define art through the metaphors of 'breath', 'water' and 'life/life', students in Kars and Iğdır prefer the metaphors of 'life/life', 'water' and 'sky'. Although students in three different provinces perceived art as an integral part of life, it was found that students in Kars and Iğdır established a relationship with nature. Students in Izmir express art with more abstract concepts, while students in Kars and Iğdır express it with more concrete and nature-related metaphors. While the art perception of the students in Izmir is mostly based on positive values, the neutral and critical perspective is more common among the students in Kars and Iğdır. It was found that the metaphor analysis applied helped to understand the effects of regional socio-cultural dynamics on the perception of art and to compare students' perspectives on art in a cultural context.

Atıf/Citation:KOCABIYIK, Y. ve ERGÜL, T.(2024). Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sanat Kavramına Yönelik Metaforik Algılarının Değerlendirilmesi: İzmir-Kars-Iğdır Örneği. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1317-1325.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Yiğit KOCABIYIK, kocabiyikyigit@gmail.com.

1. Giriş

Metafor, bir kavramı veya olguyu başka bir kavram veya olgu aracılığıyla ifade etme biçimi olarak tanımlanmakta olup, soyut kavramların daha anlaşılır ve somut hale getirilmesine yardımcı olmaktadır (Cebeci, 2013: 9-19; Demir, 2015: 15; Tepebaşılı, 2013: 15). Punter (2024), dilin sürekli dönüşüm içinde olduğunu ve metaforların, kavranması zor olan kavramları daha anlaşılır, kavramsallaştırılabilir ve görselleştirilebilir hale getirdiğini belirtmektedir. İlk metafor tanımları Platon ve Aristoteles'in eserlerinde görülmektedir. Platon, metaforu 'mimesis' bağlamında değerlendirerek zararlı olabileceğini savunmuş ve gerçeği arama sürecinde doğru dilin önemini vurgulamıştır (Brittan, 2003: 7-8). Aristoteles ise metaforların şiirin duygusal etkisini artırabileceğini ve 'sanatça güzelleştirilmiş bir dil' oluşturduğunu ifade etmektedir (Aristoteles, 1999: 22). Radman (1997) da, metaforların estetik çekiciliği ve duygusal etkisi nedeniyle dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadır.

Günümüzde, metaforlar yalnızca sanatsal bir ifade biçimi olarak değil, aynı zamanda düşünme biçimimizi etkileyen temel unsurlar olarak da kabul edilmektedir. Farklı kültürlerde farklı anlamlar taşıyan metaforlar, kültürel bağlam içinde anlam kazanmaktadır (Lakoff ve Johnson, 2005: 25-46). Doğu ve Batı kültürlerini ele alan Punter, Batı anlayışını iki soyut nesne veya fikrin çok özel şekillerde bağlantılı bulunduğu ve birinin diğeri haline geldiği bir sözel süreç olarak değerlendirirken, Doğu anlayışında insan zekâsı veya ustalığını gösteren bir araçtan ziyade, şeylerin yakınsamasını ortaya çıkarma veya açıklama yolu olarak gördüğünü belirtmektedir (Punter, 2024; 55-75). Özellikle sanat alanında, metaforlar hem anlatsal bir araç hem de derin ve karmaşık yapıları ifade eden önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, metaforların sanata ilişkin soyut anlamları somutlaştırmada ve bireylerin kişisel ve kültürel bağamlarına göre farklı anlamlar taşımada kritik bir rol oynadığı söylenebilir.

Çalışmada Kars, Iğdır ve İzmir'deki Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sanat algıları, metaforlar aracılığıyla incelenerek bölgesel farklılıkların sanat kavramı üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, bu illerdeki Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sanat kavramına yönelik duygularını, düşüncelerini ve algılarını anlamaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırma sorusu, "Kars, Iğdır ve İzmir'deki Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sanat algıları arasındaki farklar nelerdir?" olarak belirlenmiştir. Araştırma sorusu ekseninde çalışmada aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

İzmir'deki öğrencilerin sanat algıları hangi metaforlarla ifade edilmektedir?

Kars ve Iğdır'daki öğrencilerin sanat algıları hangi metaforlarla ifade edilmektedir?

Kullanılan metaforların kavramsal, anlam değeri ve içerik açısından farklılıkları nelerdir?

Coğrafi ve sosyolojik farklılıklar sanat algısını nasıl etkilemektedir?

Çalışmanın kapsamı, Kars, Iğdır ve İzmir illerindeki Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sanat algılarını metaforlar aracılığıyla incelemeyi içerir. Araştırmanın sınırlılıkları, yalnızca üç ilin öğrencilerinin yer alması ve yalnızca Sahne Sanatları ile Müzikoloji bölümlerindeki öğrencilerin görüşlerini içermesidir.

Literatürde, farklı alanlardaki öğretmenlerin sanatçı ve sanat eseri (Gökaslan, 2020), öğrencilerin müzik (Akça, 2019), sahne sanatları öğrencilerinin yaratıcılık (Belkıs & Gümüş, 2021), lise öğrencilerinin müzik dersi (Düzgören, 2017), akademisyenlerin dikte (Özaltınöğlü, 2023) kavramına ilişkin metafor analizi çalışmaları bulunmaktadır. Ancak, sosyolojik, kültürel ve coğrafi açıdan sanat algısına yönelik metaforik bir araştırma ülkemiz literatüründe yer almamaktadır.

Bu çalışmanın önemi, bölgesel ve sosyolojik dinamiklerin sanat algısına yönelik etkilerini ortaya koymasında yatmaktadır. Doğu ve Batı bölgelerini temsil edebileceği düşünülen illerdeki öğrencilerin sanata bakış açılarını karşılaştırmak, sanat algısının geleceğin sanatçıları tarafından farklı kültürel bağamlarda nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

2. Yöntem

Nitel araştırma, çeşitli araştırma desenlerini kapsayan geniş bir kavramdır ve bu desenlere uygun olarak tasarlanan veri toplama yöntemlerini içermektedir (Creswell, 2016). Bu çalışmada, fenomenolojik bir desenle gerçekleştirilen nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Fenomenoloji çalışmaları, bireylerin belirli bir zaman dilimi ve bağlam içinde çevreler, durumlar ve olaylar hakkındaki algılarını incelemek amacıyla oluşturulmuş bir desendir (Bloor ve Wood, 2006). Bu çalışmadaki amaç, Türkiye'nin farklı illerindeki Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencileri için sanat kavramını tanımlamak ve örneklerle açıklamak değil, sanat

öğrencilerinin sanat kavramına yönelik duygularını, düşüncelerini ve algılarını anlamaktır. Bir işin içyüzünü görmeye yarayan metaforlar (Akyol, 2018), bu çalışma bağlamında etkili bir araştırma aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca metaforlar, bireylerin genel algılarına dair düşünsel ve görsel kalıpları ifade eden zihinsel araçlar olarak kabul edilmektedir (Güneş, 2019). Bu araçlar, kişilerin karmaşık algılarını kısa ve etkili bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olur. Ayrıca, metaforlar, nitel araştırmacıların katılımcılarla güçlü bir bağ kurmalarını ve veri toplamanın etkili bir yöntemi olarak kullanılmasını sağlar (Patton, 2014). Bu çalışmada, metaforlar, bu önemli özellikleri nedeniyle tercih edilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmada Dokuz Eylül Üniversitesi Sahne Sanatları ve Müzikoloji bölümlerinin yanı sıra Iğdır Üniversitesi Müzikoloji ve Kafkas Üniversitesi Sahne Sanatları bölümlerinde lisans eğitimi almakta olan öğrencilerden gönüllü olarak araştırmaya katılanlar, çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Katılımcıların seçiminde, amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Bu yöntemde, örneklem için gereken kriterler araştırmacı tarafından belirlenmiş olup, katılımcılar bu ölçütlere göre araştırmacı tarafından seçilmiştir (Cresswell, 2016; Balcı, 2015). Bu çalışmada temel ölçüt, katılımcı öğrencilerin Türkiye'nin batısında yer alan İzmir'deki Dokuz Eylül Üniversitesi'nde ve Türkiye'nin doğusunda yer alan Iğdır'daki Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğrenim görmeleridir. Araştırmada bölüm bazlı benzerlik sağlamak amacıyla, Iğdır Üniversitesi'nde Sahne Sanatları bölümü bulunmaması nedeniyle, Iğdır'a komşu il olan Kars'taki Kafkas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları bölümü de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu düzenlemeyle, Türkiye'nin doğusunda bulunan iller Iğdır ve Kars olarak belirlenmiş ve bu üniversitelerin Güzel Sanatlar Fakültelerinde öğrenim görmek temel ölçüt haline getirilmiştir. Bu ölçüt, Türkiye'nin doğusu ve batısında öğrenim gören öğrencilerin sanata olan yaklaşımlarının tespit edilmesi amacı ile belirlenmiştir. Araştırma öncesi Iğdır Üniversitesinden "Etik Kurul Onayı" alınmıştır. Katılımcı sayılarına ilişkin öğrenim gördüğü bölüm, üniversite bilgisi ve oranları aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcı sayıları ve oranları

Üniversite	Bölüm	Katılımcı Sayısı	Oran
Dokuz Eylül Üniversitesi	Müzikoloji	15	%22
Dokuz Eylül Üniversitesi	Sahne Sanatları - Oyunculuk	16	%23
Iğdır Üniversitesi	Müzikoloji	24	%35
Kafkas Üniversitesi	Sahne Sanatları - Oyunculuk	13	%20
Toplam		68 kişi	%100

68 katılımcının 34'ü (%50) kadın, 34'ü (%50) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralıklarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcı yaş aralıkları ve oranları

Yaş Aralığı	Katılımcı Sayısı	Oran
17-24	50	%73
25-34	15	%22
35-44	3	%5
Toplam	68 kişi	%100

2.2. Veri Toplama Araçları

Veriler iki aşamalı yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Formun ilk aşaması katılımcıların öğrenim gördükleri üniversite, bölüm ve cinsiyet olmak üzere demografik özellikleri ortaya koymaya yönelik soruları içermektedir. İkinci aşaması ise katılımcıların sanat kavramına ilişkin metaforik algılarını ortaya koyacakları yarı yapılandırılmış bir ifadeyi içinde barındırmaktadır: "Sanat gibidir, çünkü"

2.3. Verilerin Toplanması

Google Formlar aracılığıyla hazırlanan anket formu, örnekleme dahil edilen üniversitelerdeki bölüm öğretmen elemanlarına ulaşılarak öğrencilere iletilmiştir. Bu çerçevede, katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir.

Zanutto'nun (2001) değerlendirmesine göre, çevrimiçi anketlerin avantajları arasında hızlı cevaplanma oranına sahip olma, katılımcılara hatırlatıcılar gönderme ve elde edilen cevapların veri analiz paketlerine veya veri tabanlarına daha kolay indirilebilme gibi yönleri bulunmaktadır. Ayrıca, bu tür anketlerin, geleneksel kâğıt üzerindeki anketlerin sağlamadığı bu özelliklere sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Araştırmada bu kolaylıklara zıt olarak düşük tepki ve düşük yanıt oranları gibi zorlukları da içerdiği önemle belirtilmelidir.

2.4. Verilerin Analizi

Veri hazırlama aşamasında, dijital anket aracı olarak Google Survey kullanılmıştır. Elde edilen veriler, manuel kodlama işlemi için Excel dosyalarına dönüştürülmüştür. Dosyaları ve düzenlenmiş veriler, eşzamanlı bir şekilde iki araştırmacı tarafından incelenmiştir. Bu inceleme sırasında, tekrarlanan ve yarım bırakılan ifadeler tespit edilerek veri setinden çıkarılmıştır. Başlangıçta toplam 104 katılımcıdan veri toplanmıştır. Ancak, yarı yapılandırılmış sorulara tam yanıt vermeyen 16 katılımcının verisi elenmiş ve veri setine dahil edilmemiştir. Bu eleme sonucunda geriye kalan 88 veri incelendiğinde, doğu ve batı illerindeki katılımcılar arasında oransal bir fark olduğu görülmüştür. Bu oransal farkın araştırmanın bulgularını etkilememesi ve bölgeler arası eşitliliğin sağlanması amacıyla, Doğu bölgesi verilerinden 20 tanesi rastgele seçilerek çıkarılmıştır. Bu işlem sonucunda, veri setinde toplam 68 katılımcının verisi yer almıştır.

Bu veri hazırlama süreci, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmak, aynı zamanda bölgeler arası karşılaştırmaların daha sağlıklı yapılabilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Veri çözümlemede, araştırmacılar elde edilen verileri ayrı ayrı okumuş ve incelenmiş, ardından iki araştırmacı birlikte genel bir değerlendirme yapmıştır. Bu aşamada, tümevarımsal bir analiz gerçekleştirilmiş olup üç ana tema altında ayrıştırılarak kodlama kitapçığı oluşturulmuştur.

Verilerin kodlanmasında, araştırmacılar ilk önce ayrı ayrı kodlama yapmışlar ve daha sonra işbirlikli kodlama (Saldana, 2019) gerçekleştirmişlerdir. Bu süreçte, kodlamalar karşılaştırılarak benzerlikler ve farklılıklar belirlenmiş, analiz nihai halini almıştır. Kodlama sürecinden sonra benzer olan metaforlar birleştirilmiştir.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın güvenilirliğini belirlemek amacıyla, tutarlık incelenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2008). İki araştırmacı, veri analizi sürecinde birlikte çalışarak metaforları kavramsal olarak ayırmışlardır. Daha sonra, bir nitel araştırma uzmanından yardım alınmıştır. Uzman, metaforların listelendiği bir dokümanla kategori adları teslim edilmiştir. Uzman, metaforları kategorilerle eşleştirmiştir. Daha sonra, Miles ve Huberman'ın (1994) formülü kullanılarak görüş birliği ve görüş ayrılıkları tespit edilmiş ve güvenilirlik hesaplanmıştır (Güvenirlik = Görüş birliği / [Görüş birliği + Görüş ayrılığı] * 100). Araştırmacıların ve uzmanın değerlendirmeleri ayrı ayrı incelendikten sonra iki farklı değerlendirmelerdeki uyum %91 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, .90'ın üzerinde olmasından kaynaklı istenen güvenilirliğin elde edildiğini göstermektedir.

3. Bulgular

Araştırmanın bulguları Türkiye'nin Doğu ve Batı bölgelerine göre daha açık incelenmesi amacıyla iki alt başlık altında sunulmuştur. Alt başlıklarda Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sanat kavramına dair oluşturdukları metaforlar, kategorik bir yapıya aktarılarak yer almaktadır.

3.1. İzmir'de Öğrenim Gören Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Kullandıkları Metaforlar

İzmir'de öğrenim gören katılımcıların belirledikleri metaforların bir kısmı ortak özellikler taşıırken, bazıları sadece bir kişi tarafından kullanılmıştır. Aşağıda, İzmir'de öğrenim gören Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin bu çalışma için ürettikleri metaforlar ve bu metaforların tekrarlanma sıklıkları (f) yer almaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. İzmir’de öğrenim gören öğrencilerin ürettikleri metaforlar

Metafor	f	Metafor	f
Nefes	4	Hamur	1
Su	4	Mum Işığı	1
Yaşam / Hayat	4	Tohum	1
Olasılık bulutu	1	Aşk	1
Biyolojik evrim	1	Hayal	1
Ses	1	Ayna	1
Ateş	1	İlaç	1
Söylenemeyen Söz	1	Sonsuzluk	1
Duyularımızın besini	1	Kendini yontmak	1
Çocuk	1	Ruh	1
Arama çubuğu	1	Özgürlük	1

Tabloda görüldüğü gibi sanat kavramını tanımlamak için İzmir’de öğrenim gören Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin en çok kullandığı metaforlar nefes, su / nehir / okyanus ve yaşam / hayattır. Bu metaforları 4’er kişi kullanılırken, olasılık bulutu, biyolojik evrim, okyanus, ateş, söylenemeyen söz, duygularımızın besini, çocuk, arama çubuğu, ses, hamur, mum ışığı, tohum, aşk, hayal, ayna, ilaç, sonsuzluk, kendini yontmak, ruh ve özgürlük metaforlarını ise 1’er kişinin kullandığı görülmektedir. En çok kullanılan metaforlardaki benzerlikleri görmek için aşağıdaki örnekler ele alınabilir:

“Nefes gibidir, çünkü sanatsız hayat ölü bir bedene benzer (K4).”

“Nefes almak gibidir, çünkü nasıl bir insan nefes almadan yaşamaya devam edemezse sanat olmadan da o toplum tam olarak yaşamış sayılmaz (K20).”

“Su gibidir, çünkü derinlerden gelir, akışkandır, hayatın gıdasıdır (K23).”

“Su gibidir, çünkü hayat verir (K3).”

“Yaşam gibidir, çünkü her zaman keşfedeceğin yeni bir süreç vardır (K2).”

“Yaşamın özü gibidir, çünkü sanat olmadan insan kurur, solar ve elbette ölür (K14).”

Araştırma için veriler incelendiğinde öğrencilerin sanatı tanımlamak için kullandıkları metaforlar Kavramsallık, Anlam Değeri ve Anlam İçeriği olarak üç ana temada incelenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. İzmir’deki öğrencilerin ürettikleri metaforların kavramsallığı, anlam değeri ve içeriği

Kategori	f*	Oran
Metaforların Kavramsallığı		
Somut	12	%39
Soyut	19	%61
Toplam	31	%100
Metaforların Anlam Değeri		
Olumlu	17	%55
Nötr	14	%45
Toplam	31	%100
Metaforların Anlam İçeriği		
Doğayla İlişkili	5	%16
Mistik ve Düşünsel	6	%19
İnsan Bedeni ve Eylemleriyle İlişkili	11	%36
Kavramla İlişkili	4	%13
İnsanın Ürettikleriyle İlişkili	4	%13
Bireyle İlişkili	1	%3
Toplam	31	%100

f: frekans, tekrarlanma sıklığı

İzmir’de öğrenim gören öğrencilerin sanatı anlatmak için kullandıkları 31 metaforun kavramsal olarak 12’si (%39) somut ve 19’u (%61) soyut olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların oluşturdukları somut metaforlara su,

ayna, okyanus, bulut, hamur, ilaç, ışık ve tohum örnek olarak verilebilir. Soyut metaforlar içinse özgürlük, ruh, sonsuzluk örnekleri sunabilir. Sanatı anlatmak için kullanılan somut ve soyut metaforlar aşağıda yer almaktadır.

“Ayna gibidir, çünkü insanların yansımalarını barındırır (K5).”

“Su gibidir, çünkü derinlerden gelir, akışkandır, hayatın gıdasıdır (K23).”

“Okyanus gibidir, çünkü çok derin bir kavramdır yüzeysel bakıldığında belirli şeyleri görebilir ve anlayabiliriz fakat derine indikçe işlenmiş olan her düşünce bir kavram olarak karşımıza çıkar, tamamen bilmek mümkün olmayabilir (K21).”

“Özgürlük gibidir, çünkü kendini o sanatı icra ederken temiz hür ve saf hissedersin (K10).”

“Ruh gibidir, çünkü bulunduğu bedene can verir (K9).”

Tabloda yer alan 31 metafor anlam değeri olarak göz önüne alındığında 17’sinin (%55) olumlu ve 14’ünün (%45) nötr kategoride olduğu görülmektedir. Olumlu anlam değeri olan metaforlar şöyle örneklendirilebilir:

“Duyularımızın besini gibidir, çünkü yaşadığımız ve hissettiğimiz hisleri daha kuvvetli yaşamamızı sağlar (K24).”

“Arama çubuğu gibidir, ihtiyacım olan ve aradığım her şeyi onda buluyorum (K26).”

“Özgürlük gibidir, çünkü kendini o sanatı icra ederken temiz hür ve saf hissedersin (K10).”

İzmir’de öğrenim gören sanat öğrencilerinin sanat kavramına ilişkin kullandıkları metaforların olumlu ya da olumsuzluk bildirmeyen, nötr olan, ifadeleri ise şöyle örneklendirilebilir:

“Kendini yontmak gibidir, çünkü içinden ne çıkacağını bilemezsin (K8).”

“Ayna gibidir, çünkü insanların yansımalarını barındırır (K6).”

“Biyolojik evrim gibidir, şartlara göre değişir (K7).”

Sanat kavramını ifade eden metaforlar anlam içeriğine göre kategorilendirildiğinde insan bedeni ve eylemleriyle ilişkili kategorisinde en çok ifadenin yer aldığı görülmektedir. Bu kategoride 11 ifade bulunmakla birlikte diğer kategorilerden sayıca önemli bir şekilde farklılaşmaktadır. Anlam içeriğine göre insan bedeni ve eylemleriyle ilişkili ifadeler şöyle örneklendirilebilir:

“Ses gibidir, söylenmeye korkulan şeyleri bağırarak duyurur (K13).”

“Çocuk gibidir, emek ister (K17).”

3.2. Kars ve Iğdır’da Öğrenim Gören Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Kullandıkları Metaforlar

Kars ve Iğdır’da öğrenim gören katılımcıların belirledikleri metaforların bir kısmı ortak özellikler taşırken, bazıları sadece bir kişi tarafından kullanılmıştır. Aşağıda, Kars ve Iğdır’da öğrenim gören Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin bu çalışma için ürettikleri metaforlar ve bu metaforların tekrarlanma sıklıkları (f) yer almaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Kars ve Iğdır’daki öğrencilerin ürettikleri metaforlar

Metafor	f
Yaşam/Hayat	10
Su	5
Gökyüzü	4
Evren	3
Aşk	3
Işık	2
Güneş	2
Büyüme	2
Nefes	1
Duygu	1
Ruh	1
Şifa	1
Gerçeklik	1
İhtiyaç	1

Tabloda görüldüğü gibi sanat kavramını tanımlamak için Kars ve Iğdır’da öğrenim gören öğrencilerin en çok kullandığı metaforlar yaşam / hayat, su ve gökyüzüdür. Yaşam/Hayat metaforunu 10 kişinin, su metaforunu 5

kişinin, gökyüzü metaforunu ise 4 kişinin kullandığı görülmektedir. Aşk ve evren metaforlarını 3'er kişi, güneş, büyümek ve ışık metaforunu ise 2'şer kişi kullanmıştır. Nefes, duygu, ruh, şifa, gerçeklik ve ihtiyaç metaforlarını 1'er kişinin kullandığı görülmektedir. En çok kullanılan metaforlardaki benzerlikleri görmek için aşağıdaki örnekler ele alınabilir:

“Yaşam gibidir, çünkü ruhumuza iyi gelir (K31).”

“Hayat gibidir, çünkü yaşam biçimimize yön verir (K30).”

“Su gibidir, çünkü her insanın ihtiyacıdır (K32).”

“Su gibidir, çünkü sanatla ilgin olunca hayat su gibi akıp gider (K66).”

“Gökyüzü gibidir, çünkü her şeyi içinde barındırır, yaşamdan özgürlüğe (K43).”

“Gökyüzü gibidir, çünkü herkesin özgür olduğu ve bilgisi tükenmez bir sonsuzluktur (K54).”

Araştırma için veriler incelendiğinde öğrencilerin sanatı tanımlamak için kullandıkları metaforlar Kavramsallık, Anlam Değeri ve Anlam İçeriği olarak üç ana temada incelenmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Kars ve Iğdır'daki öğrencilerin ürettikleri metaforların kavramsallığı, anlam değeri ve içeriği

Kategori	f*	Oran
Metaforların Kavramsallığı		
Somut	16	%45
Soyut	21	%55
Toplam	37	%100
Metaforların Anlam Değeri		
Olumlu	19	%51
Nötr	17	%47
Olumsuz	1	%2
Toplam	37	%100
Metaforların Anlam İçeriği		
Doğayla İlişkili	14	%38
Mistik ve Düşünsel	8	%22
İnsan Bedeni ve Eylemleriyle İlişkili	2	%5
Kavramla İlişkili	1	%2
Bireyle İlişkili	12	%34
Toplam	37	%100

f: frekans, tekrarlanma sıklığı

Kars ve Iğdır'da öğrenim gören öğrencilerin sanatı anlatmak için kullandıkları 37 metaforun kavramsal olarak 16'sı (%45) somut ve 21'i (%55) soyut olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların oluşturdukları somut metaforlara su, gökyüzü ve güneş örnek olarak sunulabilir. Soyut metaforlar içinse ruh, şifa ve gerçeklik örnekleri verilebilir. Sanatı anlatmak için kullanılan somut ve soyut metaforlar aşağıda yer almaktadır:

“Güneş gibidir, çünkü her daim parlar (K58).”

“Şifa gibidir, çünkü ruhu iyileştirir (K61).”

Tabloda yer alan 37 metafor anlam değeri olarak göz önüne alındığında 19'unun (%51) olumlu, 17'sinin (%47) nötr, 1'inin (%2) ise olumsuz kategoride olduğu görülmüştür. Sanat kavramını olumsuz olarak anlatan tek metafor “su gibidir, çünkü onu anlamak için hırçın davranırsan acele edersen seni boğar (K67)” ifadesidir. Olumlu anlam değeri olan metaforlar şöyle örneklendirilebilir:

“Güneş gibidir, çünkü hayatın karanlık yerlerini aydınlatır (K28).”

“Aşk gibidir, çünkü içini kıpır kıpır eder (K41).”

“İhtiyaç gibidir, çünkü ruhumu besler (K55).”

Kars ve Iğdır'da öğrenim gören sanat öğrencilerinin sanat kavramına ilişkin kullandıkları metaforların olumlu ya da olumsuzluk bildirmeyen, nötr olan, ifadeleri ise şöyle örneklendirilebilir:

“Rehber gibidir, çünkü insana doğumdan ölüme kadar eşlik eder (K38).”

“Hayat gibidir, çünkü sanat hayatın aynasıdır (K65).”

Sanat kavramını ifade eden metaforlar anlam içeriğine göre değerlendirildiğinde doğayla ilişkili kategorisinde en çok ifadenin yer aldığı görülmektedir. Bu kategoride 14 ifade bulunmakla birlikte ifadeler şöyle örneklendirilebilir:

“Doğa gibidir, çünkü uçsuz bucaksızdır (K48).”

“Su gibidir, çünkü her kalıba uyum sağlar (K68).”

4. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, Türkiye'nin Doğu ve Batı bölgelerini temsil edebileceği düşünülen illerdeki (İzmir-Kars-Iğdır) Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin sanat algılarındaki belirgin farklılıklar incelenmiştir. Farklılıklara bakıldığında, öğrencilerin içinde buldukları coğrafi ve sosyolojik çevrelerin sanat algılarına olan etkileri açıkça görülmektedir.

İzmir'de öğrenim gören öğrenciler, sanat kavramını daha çok “nefes”, “su” ve “yaşam/hayat” metaforları ile tanımlarken, Kars ve Iğdır'da okuyan öğrenciler sanatı “yaşam/hayat”, “su” ve “gökyüzü” metaforları ile ifade etmişlerdir. Bu bulgular, her iki bölgedeki öğrencilerin sanatı hayatın ayrılmaz bir parçası olarak algıladıklarını göstermektedir. Sanatı tanımlamak için sıklıkla nefes, yaşam, su ve hayat gibi metaforlar kullanan öğrencilerin, sanatı günlük yaşamlarının merkezi bir unsuru olarak gördükleri söylenebilir. Ancak, Doğu'da öğrenim gören öğrencilerin "gökyüzü" metaforunu kullanmaları, onların sanatı daha geniş bir perspektifte ve sonsuz bir olasılıklar alanı olarak algıladıklarını gösterebilir. Gökyüzü metaforu, doğa ile olan derin bağlarını ve sanatın doğanın bir yansıması olarak görüldüğünü de ifade edebilir. Doğu'daki öğrencilerin doğayla iç içe yaşamaları, sanat algılarında doğanın sınırsızlığı ve büyüklüğü gibi unsurların öne çıkmasına neden olabilir.

Metaforların kavramsal analizi, Batı bölgesinde %39 somut ve %61 soyut, Doğu bölgesinde ise %45 somut ve %55 soyut metafor kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, Batı bölgesinde öğrencilerin sanatı daha soyut kavramlarla, Doğu bölgesinde ise daha somut ve doğaya dayalı metaforlarla ilişkilendirdiklerini göstermektedir.

Anlam değeri açısından bakıldığında, her iki bölgede de olumlu ve nötr anlam değerine sahip metaforlar ağırlıktadır. Ancak, Batı bölgesinde sanatın olumlu değer taşıyan metaforlar %55, nötr değer taşıyanlar %45 iken, Doğu bölgesinde olumlu değer taşıyan metaforlar %51, nötr değer taşıyanlar %47 ve olumsuz olanlar %2 oranında tespit edilmiştir. Bu oranlar, Batı bölgesindeki öğrencilerin sanat algısının daha çok olumlu değerlere dayalı olduğunu, Doğu'da ise Batı'ya göre nötr ve eleştirel bakış açısının daha yaygın olduğunu göstermektedir.

Anlam içeriği açısından bakıldığında, Batı'da öğrenim gören öğrencilerin sanat algılarını çoğunlukla insan bedeni ve eylemleriyle doğrudan ilişkilendiren metaforlar aracılığıyla ifade ettikleri görülmüştür. Bu, sanatın hayatın devamlılığı ve yaşamın merkezinde yer almasını vurgular nitelikte bir sonuç olarak tanımlanabilir. Ayrıca, bu bölgede sanatın bireylerin günlük yaşamları ve fiziksel varoluşlarıyla sıkı sıkıya bağlı bir olgu olarak görüldüğü söylenebilir. Doğu'da öğrenim gören öğrencilerin sanat algılarını ise çoğunlukla doğayla doğrudan ilişkilendiren metaforlar aracılığıyla ifade ettikleri görülmüştür. Doğu'daki öğrencilerin sanat algısı; doğayla bütünleşme, ruhsal arınma ve varoluşsal derinlik kavramlarıyla ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak, metafor analizi yönteminin, bölgesel sosyokültürel dinamiklerin sanat algısına yönelik etkilerini anlamaya katkı sağladığı görülmektedir. Doğu ve Batı bölgelerindeki öğrencilerin sanata bakış açılarını karşılaştırmak, sanat algısının geleceğin sanatçıları tarafından farklı kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğini anlamaya yardımcı olmaktadır.

Bu bulguların ışığında yeni araştırmalar için öneri olarak, bölgesel farklılıkların sanat algısı üzerindeki etkilerini daha derinlemesine incelemek için daha geniş kapsamlı ve çok merkezli çalışmalar yapılabilir. Türkiye'nin farklı bölgelerinden daha fazla şehir, üniversite ve katılımcı dahil edilerek karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilebilir, böylece mevcut araştırmanın sonuçları genişletilmiş ve zenginleştirilmiş olabilir. Bir başka öneri olarak öğrencilerin sanat algılarının eğitim süreçleri boyunca nasıl değiştiğini incelemek, sanat eğitiminin etkisini anlamak açısından değerli veriler sunabilir. Birinci sınıftan mezuniyete kadar öğrencilerin algılarındaki değişimi takip edecek bu çalışma, kapsamlı bir incelemeyi içerebilir. Son olarak, sanat algısı özelinde uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Türkiye'deki sanat öğrencilerinin algılarının diğer ülkelerdeki öğrencilerle karşılaştırılması, küresel bağlamda ülkemizdeki sanat eğitiminin konumunu anlamaya yardımcı olabilir.

Kaynaklar

- Aristoteles (1999). *Poetika*, (Çev: İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akça, O. (2019). Bilim Ve Sanat Merkezleri Müzik Alanı Öğrencilerin Müzik Kavramına Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 123-145.
- Akyol, C. (2019). Metaforların kullanım alanları ve faydaları. B. Kılcan (Dü.) içinde, *Metafor ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi* (3. Baskı b.), Pegem Akademi, Ankara.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma*. (11. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bloor, M., ve Wood, F. (2006). *Keywords in qualitative methods: a vocabulary of research concepts*, Sage, London.
- Brittan, S. (2003), *Poetry, Symbol and Allegory (Interpreting Metaphorical Language from Plato to the Present)*, University of Virginia Press, Charlottesville.
- Cebeci, O. (2013), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Creswell, J. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (3. Baskı b.), (M. Bütün, ve S. Demir, Dü) Siyasal Yayınları, Ankara.
- Demir, G. Y. (2015). Çevirenin Önsözü. M. J. George Lakoff içinde, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Düzgören, H., & Gerekten, S. E. (2017). Anadolu Lisesi Öğrencilerinin 'Müzik Dersi' Kavramına İlişkin Algıları: Metafor Analizi, *Online Journal of Music Sciences*, 2(3), 86-117.
- Gökarslan, Z. Ç. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının "Sanatçı" Ve "Sanat Eseri" Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla Belirlenmesi. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2020, Cilt 2, Sayı 2, 90-108.
- Güneş, C. (2019). Metafor Nedir Ne Değildir? B. Kılcan içinde, *Metafor ve Eğitimde Metaforik Çalışmalar İçin Bir Uygulama Rehberi*, (s. 1-14). Pegem Akademi, Ankara.
- Gümüş, Y. E., & Belkis, Ö. (2021). Sahne Sanatları Öğrencilerinin Yaratıcılık Kavramına İlişkin Metaforik Algıları, *Conservatorium*, 8(2), 179-201.
- Lakoff G. & Johnson, M. (2015). *Metaforlar – Hayal, Anlam ve Dil*, (Çev: Gökhan Yavuz Demir), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd ed.). Sage Pub, Thousand Oaks, CA.
- Özaltunoğlu, Ö. (2023). Müzik alanındaki akademisyenlerin bakışıyla: Bir metafor olarak dikte. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(37), 677-705. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1405784>
- Patton, M. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (3. Baskı b.), (Çev: M. Bütün, ve S. Demir.) Pegem Akademi, Ankara.
- Punter, D. (2024). *Metafor*, (Çev: Serkan Doğan) Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.
- Radman, Z. (1997). *Metaphors: Figures Of The Mind*, Kluwe Academic Publishers, Netherlands.
- Saldana, J. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*, (Çev: A. Tüfekci Akcan, ve S. Şad) Pegem Akademi, Ankara.
- Tepebaşı, F. (2016). *Metafor Yazıları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin, Ankara.
- Zanutto, E., (2001). Web & E-mail Surveys, (27.05.2024). <http://www-stat.wharton.upenn.edu/~zanutto/Annenberg2001/docs/websurveys01.pdf>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

- Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
- Bu çalışmanın yazar/yazarları, Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma Ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığı'ndan tarih 29.09.2023 ve sayı 2023/18 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

THE EFFECT OF ATTITUDE TOWARDS SOCIAL MEDIA ADVERTISEMENTS ON BRAND VALUE AND CONSUMER BEHAVIOR

Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Tutumun Marka Değeri ve Tüketici Davranışları Üzerine Etkisi

Abdullah BALLI¹

¹ Doç. Dr., Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, abdullah.balli@ostimteknik.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2689-6610

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
23.05.2024
Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1489062

Keywords

Social Media, Brand Value,
Unplanned Purchase,
Consumer Behavior

Anahtar Kelimeler

Sosyal Medya, Marka
Değeri, Planlanmamış
Satınalma, Tüketici
Davranışı

ABSTRACT

As consumers begin to spend more time on social networks, social media platforms have become commercial marketing tools. Advertisements for any goods, services or brands, especially on social media platforms, have become effective. Social media advertisements have begun to be very effective on consumers' brand value perception and preferences, and this affects the consumer's thoughts in terms of awareness, loyalty and quality in the context of brand value. As a result, unplanned purchasing behavior has come to the fore. The aim of this study is to investigate the effect of consumers' attitudes towards social media advertisements on brand value and consumer behavior. The data obtained within the scope of the research was obtained by online survey method between 10 March and 30 April 2024. During the data analysis process, SPSS 25.0 and AMOS 26.0 package programs were used within the scope of the research. The results obtained reveal that the attitude of consumers towards social media advertisements has a positive and statistically significant effect on brand value and consumer behavior. In this context, it is seen that social media advertisements play a decisive role in the changes in consumers' perception and this effect indicates a positive relationship between brand value and consumer behavior.

ÖZ

Tüketicilerin sosyal ağlarda daha fazla vakit geçirmeye başlamasıyla birlikte sosyal medya platformları ticari pazarlama aracı haline gelmiştir. Özellikle sosyal medya platformlarında herhangi bir mal, hizmet veya markayla ilgili yapılan reklamlar etkili olmaya başlamıştır. Sosyal medya reklamları tüketicilerin marka değeri algısı ve tercihleri üzerinde oldukça etkili olmaya başlamış ve bu durum tüketicinin marka değeri bağlamında farkındalık, sadakat ve kalite anlamında düşüncelerini etkilemektedir. Bunun sonucunda plansız satın alma davranışı ön plana çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı tüketicilerin sosyal medya reklamlarına yönelik tutumlarının marka değeri ve tüketici davranışları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler, 10 Mart-30 Nisan 2024 tarihleri arasında çevrimiçi anket yöntemiyle elde edilmiştir. Veri analizi sürecinde araştırma kapsamında SPSS 25.0 ve AMOS 26.0 paket programları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, tüketicilerin sosyal medya reklamlarına yönelik geliştirdikleri tutumun, marka değeri ve tüketici davranışları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya reklamlarının tüketicilerin algısındaki değişimlerde belirleyici bir rol oynadığı ve bu etkinin marka değeri ile tüketici davranışları arasında olumlu bir ilişkiye işaret ettiği görülmektedir.

Atf/Citation: Ballı, A. (2024). The Effect Of Attitude Towards Social Media Advertisements On Brand Value And Consumer Behavior. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1327-1343.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Abdullah BALLI, abdullah.balli@ostimteknik.edu.tr

1. Introduction

Social media refers to communication and broadcast platforms where individuals create and maintain interpersonal interactions. Social media uses the “wisdom of crowds” to connect information in a collaborative manner. Social media can take many different forms, such as internet forums, message boards, weblogs, wikis, podcasts, pictures, videos, etc. (Neti, 2011: 2). It is an area that allows users to share content, views, ideas and improves interaction and communication. Businesses can use social media to strengthen interaction and communication with their customers (Mangold & Faulds, 2009: 359). As a result of the widespread use and popularity of social media, the online user base significantly affects consumers' purchasing decisions. Consumers who make purchasing decisions communicate on social media and can both access information about products and services themselves and gain information through online users sharing their experiences (Parker, 2010: 263). Social media has become an indispensable element of individuals' daily routines, ascending to eminence as the principal computer-supported communication platform (Lee and Hong, 2016; Wahab et al., 2022). Although social media provides many innovations and benefits for businesses, consumers and brands, it also brings with it a number of problems, opportunities and threats (Souiden et al., 2019). It is thought that social media and especially advertising contents have a significant impact on consumer preference and decision-making processes (Alalwan, 2018). It is stated that consumers develop positive attitudes towards positive content and shares and show this in their decisions (Boateng and Okoe, 2015). It is stated that social media advertisements have a decisive role in consumer preference and decision-making processes (Tsiotsou, 2022). It is also known that consumers' content and advertising preferences affect the tendency towards the brand or product (Aghhakhani et al., 2018). For this reason, social media advertisements not only affect consumers' preferences and purchasing behaviors in terms of motivation, but also serve as an important motivation tool.

It is thought that social media tools and social media advertisements have an important place in the development of digital marketing. As per the Digital Global Overview 2023 Report, a staggering 5.16 billion individuals globally are connected to the internet, with 4.76 billion actively engaged in social media (Wearesocial, 2023). The ubiquitous use of portable devices, encompassing mobile phones, computers, and tablets, has surpassed 5.44 billion users, reflecting a utilization rate of 64% among the world's population. Moreover, 59% of internet users access the internet through mobile devices. According to the latest reports, the user base of Facebook, which maintains its leading position in the social media field, is 2.934 billion, YouTube is 2.515 billion and WhatsApp is 2 billion. Instagram ranks fourth with 1.386 billion users, while Twitter ranks fifth with 544 million users (Kemp, 2023). During the period 2013-2023, an increase of approximately 300% in social media usage was observed. By 2023, a substantial 82% of individuals have explored a brand or product via social media platforms such as Facebook, Instagram, X, and TikTok. Moreover, at least 26% of users actively engage with social media channels with the explicit aim of making a purchase (Wearesocial, 2023). The prevalence of social media advertising within the digital landscape has also witnessed a substantial rise, with a 20% increase in the share of social media ads in digital ads (Statista, 2023). These empirical findings collectively highlight the ubiquitous incorporation of mobile devices and the active involvement in social media platforms across a broad spectrum of global user demographics.

According to the results of research, 93% of social media users interact with companies. In parallel, companies interact with their customers at a rate of 85% via social media (Michaelidou et al., 2011). Brands that want to gain an advantage regarding the wide use of social media are making efforts to establish a presence on social media, and therefore advertising practitioners and marketers are integrating social media into their digital strategies (Voorveld, 2019: 14). Social media allows brands to communicate effectively with their target audiences, contributing to the development of personal but professional relationships (Hackworth and Kunz, 2010: 56). An additional advantage conferred by social media is its capacity to extend interactions beyond the confines of the brand-consumer relationship. It not only engenders novel brand-customer engagements but also showcases these interactions to a wider audience. Customers are afforded the opportunity to participate in the brand-customer relationships of others, while simultaneously gaining insights into brands and businesses by observing these interactions (Gallaughar and Ransbotham, 2010: 199). In the realm of marketing and advertising, an essential consideration lies in comprehending the optimal amalgamation of various elements from a consumer brand knowledge perspective. This understanding is crucial for crafting the most fitting brand positioning within the minds of consumers (Keller, 2003: 599). Accordingly, prior to establishing a foothold

in the consumer's psyche, a brand must disseminate pertinent information and raise awareness through diverse associations.

Social media marketing emerges as a powerful tool in the sphere of digital transformation, offering substantial potential to stimulate economic expansion, especially for micro, small, and medium enterprises (SMEs) operating within an open market environment. From an economic perspective, the utilization of social media marketing furnishes businesses with an efficacious means of promoting and advertising novel products. In this framework, its primary objective lies in cultivating favorable relationships between business proprietors and clientele, thereby streamlining and enhancing the processes associated with product development (Wardi and Belgiawan, 2023:116-117). Social media advertising expenditures are projected to reach US\$ 219.80 billion by 2024. While global advertising expenditures are expected to grow by 3.86% annually, social media advertising expenditures are estimated to reach US\$ 255.80 billion by 2028. It is predicted that 83% of total advertising expenditures on social media ads will be realized on mobile platforms in 2028 (Statista, 2024). The escalating use and importance of social media platforms in the marketing landscape have brought about substantial transformations in the field of marketing and advertising. In the face of the increasing power of social media tools every day, businesses develop new content and shares and convey messages about their brands and products to consumers. The importance given to social media advertisements as a motivation tool on purchasing behavior has increased. Thanks to the effect created, it has been understood that research on social media advertisements is necessary in order to develop approaches related to brand value, brand image and brand loyalty. The purpose of this study is to examine the effect of consumer attitudes towards social media advertisements on brand value and purchasing behavior. In the second part of the study, social media advertisements, brand value and consumer behavior are explained in the conceptual framework with the support of literature. In the third part, the method, the purpose of the study, its importance, sample selection, research model, hypothesis tests are included. In the fourth part, the findings obtained from the analysis are included, and in the last part, the conclusion and suggestions are included.

2. Conceptual Framework

Social media advertisements have a different place in ensuring brand awareness of businesses and motivating consumer purchasing behavior. It is also stated that it offers important opportunities for brands to interact with their existing and potential customers and support brand reliability and brand loyalty. In this context, brands' effective and active use of social media, creating creative and sponsored content will enable brands to raise awareness among their target audiences and thus achieve their communication and sales goals (Kim & Ko, 2012: 1480).

2.1. Social Media Advertisements

In contemporary marketing strategies, digital ads have become an integral component. The proliferation of the Internet and technological advancements has revolutionized the means by which advertisers connect and engage with consumers (Mangold & Faulds, 2009: 358). As social media platforms change and diversify, the increase in the number of users has influenced businesses to use social media ads as a marketing tool. In this way, content and messages were delivered to consumers much faster and easier (Papasolomou & Melanthiou, 2012: 320). As a result, social media advertisements and contents have become an important marketing stimulus on consumer purchasing behavior. Users, by clicking on these ads, can access additional information, make purchases, or engage with the brand directly. The inherent interactivity of digital ads empowers consumers to interact with brands, offering a channel for feedback (Chung & Austria, 2010: 583). This interactivity plays a pivotal role in enhancing brand loyalty and fortifying customer relationships.

Social media ads, constituting a significant facet of digital advertising and marketing, encompass various digital marketing tools including website advertisements, social network advertisements, mobile advertisements, display advertising, electronic mail (e-mail) marketing, banners, banner advertisements, and advergaming (Turow, 2015: 21; Penpece, 2013; Chappelle et al., 2015; Ryan, 2016; Shankar and Balasubramanian, 2009: 118; Ilgın, 2013; Gökşin, 2018). Website Ads, also known as web advertising, represent a form of digital advertising centered around corporate websites. As elucidated by Ilgın (2013), the corporate websites of businesses constitute an essential facet of digital advertising tools. Social Network

Advertisements involve the delivery of short videos, visual images, music, and display advertising content to users on social platforms. This dynamic process entails the transmission of marketing stimuli through diverse methods, contributing to brand, product, or service promotion. Mobile Advertisements have emerged as a contemporary advertising tool, enabling companies to communicate with consumers through messages and images transmitted via smartphones, which have become ubiquitous in daily life. Short messages, designed for ease of comprehension and direct delivery to the consumer's handheld communication device, prove to be an effective communication tool in the realm of advertising (Shankar and Balasubramanian, 2009: 118). Display Advertising involves presenting messages to customers through display advertisements visible while browsing internet websites. Display ads on these pages can significantly influence consumers' purchasing decisions by capturing their attention and fostering brand or product awareness (Chapelle et al., 2015). Electronic mail (E-mail) marketing, as outlined by Gökşin (2018), is a digital advertising tool known for achieving successful returns at low costs. The key consideration lies in sending the right message to the right audience at the right time. Effective management of this process is crucial to prevent digital advertisements via email from being deleted without being read. Mucuk (2009) emphasizes that advancements in electronic tools, coupled with technological developments, are pivotal factors shaping the general characteristics of marketing. Banner Advertisements, according to Ilgin (2013), typically possess a strip-like appearance and are embedded within web pages. Often placed in proximity to engaging news or images on websites in various geometric shapes, these ads serve as effective message tools, boasting low click rates but high recall rates. This cost-effective advertising format allows for click control and pricing adjustments, making it a popular choice in the realm of digital advertising (Çalıkıuşu, 2009: 204; Turow, 2015: 21; Hokkacı, 2005: 132-134). Advergaming, or Advertising Games, is a concept that blends gaming and advertising. As suggested by Ilgin (2013), it refers to games designed with an advertising function. This form of advertising involves integrating messages about products, services, or the products themselves within games. Consumers engaging in these games are rewarded with products and services from the advertising brand as they progress through various adventures and tasks (Özkaya, 2010).

2.2. Brand Value and Consumer Behavior

Brand value represents a robust, enduring, and distinct advantage for companies, encompassing a set of behaviors and relationships that yield sales potential and profits inherently linked to the brand name (Leuthesser, 1998). Financially, brand value is the quantifiable benefit attributed to consumers concerning the brand name, product features, and pricing (Swait et al., 1993). It denotes the economic and financial value created by a brand's ability to occupy a unique, positive, and prioritized space in the minds of the consumer masses (Kapferer, 1997). Brand equity, as posited by Kotler (2017), is the response of customers to the brand name concerning the product or marketing efforts associated with it. A brand, represented by a logo, sign, or symbol, carries a narrative, significance, and value in consumers' minds, making brand value a perceptual rather than a physical element (Solomon, 2003). Elevating brand value enables companies to enhance their competencies and make strategic decisions based on their market activities. Successfully established brand value is identified as a crucial competitive advantage, providing companies with opportunities to augment their capabilities (Keller, 2008). Consumer-based brand equity is a conceptual framework aimed at ensuring the salient recognition of a brand by consumers while concurrently preserving the robust, preferred, and distinctive brand associations within the cognitive domain of consumers (Keller, 1993). An exploration of the scholarly discourse on consumer-based brand equity reveals a multifaceted landscape of sub-components, as expounded by Christodoulides and De Chernatony (2010), encompassing facets such as social image, performance, trust, relationship, quality perception, loyalty, associations, meaning, satisfaction, uniqueness, clarity, reputation, value, and functionality. Drawing upon Aaker's (1991) model, consumer-based brand equity is delineated into four cardinal components: brand awareness, brand associations, quality perception, and brand loyalty. Brand awareness, a cognitive process involving the recognition or recollection of a consumer's affiliation with a brand within a specific product category, is asserted to yield three distinct advantages in the consumer decision-making process, namely learning advantages, evaluation advantages, and choice advantages (Keller, 2003). Beyond serving as the bedrock of purchasing decisions, brand associations assume a pivotal role in the value creation process for both the company and its consumer base. These associations encapsulate the entirety of brand-related information stored in memory, wielding a profound influence on brand value (Buil et al., 2008).

Although discussions continue in the literature on the structural factors of the brand value concept, brand value has a strategic importance for brands (Davicik et al., 2015). The brand value of businesses has a positive effect on consumers' purchasing behavior (Jalilvand et al., 2011; Yoo and Donthu, 2001; Huang et al., 2011; Ioannou and Rusu, 2012). It is estimated that some brands and products affect the purchasing behavior of consumers and the underlying reason for this is the desire to create image and prestige. This situation is considered as an indicator of the importance the consumer attaches to the product and brand value. At this point, social media advertisements are thought to have a significant impact on shaping the consumer's brand value and product perception. Especially when certain people or groups give short but effective messages in social media advertisements, it motivates consumers positively in terms of purchasing behavior (Chou, 2014; Salehzadeh and Pool, 2017; Kavisekera and Abeysekera, 2016). For this reason, it is necessary to conduct research to examine consumers' attitudes and behaviors towards social media advertisements and to measure the effect of brand value and social media advertisements on consumer behavior.

3. Method

Survey research, which is frequently used among quantitative research designs, is a type of research that aims to detect people's attitudes, beliefs, intentions and behaviors on certain issues with the help of surveys (Creswell, 2017: 13). This research was conducted based on a quantitative screening model in order to understand the effect of consumers' attitudes towards social media advertisements on the value perception of the advertised brand and, in this context, the brand's intention to purchase the goods or services offered and the trust in the advertisement.

3.1. Purpose and Importance of the Research

Social media appears as a phenomenon that significantly affects and evolves the lifestyle of contemporary society. Beyond using these platforms only to communicate with their personal circles, individuals actively use them for multifaceted purposes such as receiving news, socializing, obtaining information, conducting research, sharing information and looking for a job. This multiple functionality offered by social media makes it an important communication tool that shapes and diversifies individuals' daily lives. In short, social media has gone far beyond being a communication tool. Brands that want to turn this situation into an opportunity prefer advertisements, which are one of the most powerful marketing tools to connect with consumers. Because the more consumers are exposed to stimuli related to that brand, their awareness of that brand will increase, a perception of quality will occur and ultimately brand loyalty will emerge. In this way, if the consumer is exposed to a stimulus related to that brand at any time, unplanned purchasing intention will arise. Of course, the brand's trust in social media advertisements, which are the marketing tools it uses, will play a key role here. Consequently, a systematic exploration into the repercussions of social media advertising on both brand valuation and consumer conduct assumes paramount significance. The inadequacy of precision tools, methodological frameworks, and content modalities capable of endowing the consumer with the intended brand value via social media channels may instigate a deleterious perceptual shift within the consumer base. Within the scope of this research, priority is given to measuring consumer trends related to creating brand awareness, understanding product quality and developing brand loyalty, which is collectively summarized as brand value. This encompasses an exhaustive analysis of the informational and economic dividends that social media advertisements seek to impart to the consumer. The overarching goal is to assess the consumer's trustworthiness and propensities toward making purchases, outcomes that are intrinsically shaped by the perceived brand value. The study is oriented toward scrutinizing the attitudes of individuals who actively partake in social media engagement and are subjected to corresponding promotional content, thereby probing into the efficaciousness of these advertising undertakings. It is envisaged that discernments gleaned from this inquiry will not only contribute substantively to the corpus of knowledge in marketing research but will also furnish invaluable strategic acumen for enterprises operating within the domain of social media advertising.

3.2. Population and Sample of the Research

The research population comprises consumers aged between 18 and 64, who possess at least one social media account, actively engage with social media, and are willing to express their opinions on social media advertisements. Within the scope of the study, individuals up to the age of 64 were included in the study,

especially because individuals aged 65 and over stated that they were against products and services sold through social media advertisements. This situation appears as a limitation of the study. The study employed an online survey methodology, utilizing convenience sampling to gather research data. To enhance the representativeness of the findings and ensure a more comprehensive dataset, the survey was distributed to consumers across various geographical regions. This approach aimed to capture diverse perspectives and provide a more accurate reflection of the entire population under investigation. Since 16 out of 406 surveys were not suitable, 390 surveys were evaluated within the scope of analysis. However, participants who use social media but do not make an evaluation about social media advertisements or do not consider purchasing a good or service they see from social media advertisements constitute a limitation of the research. The fact that the participants were only in certain regions of Turkey and stated that they could not actively use social media tools constitute the limitation of the study.

3.3. Research Model and Hypotheses

The research model and hypotheses were designed based on the analysis of existing studies in the literature. Within the scope of the research, hypotheses were tested to understand the attitudes of consumers towards social media advertisements, their behavior against any brand value and unplanned purchasing intention. The research model includes the main variables: attitude towards social media advertisements (information and economic benefit), brand value (quality, awareness and loyalty) and consumer behavior (unplanned purchasing and trust in advertising). These variables represent the main concepts that form the theoretical framework of the study.

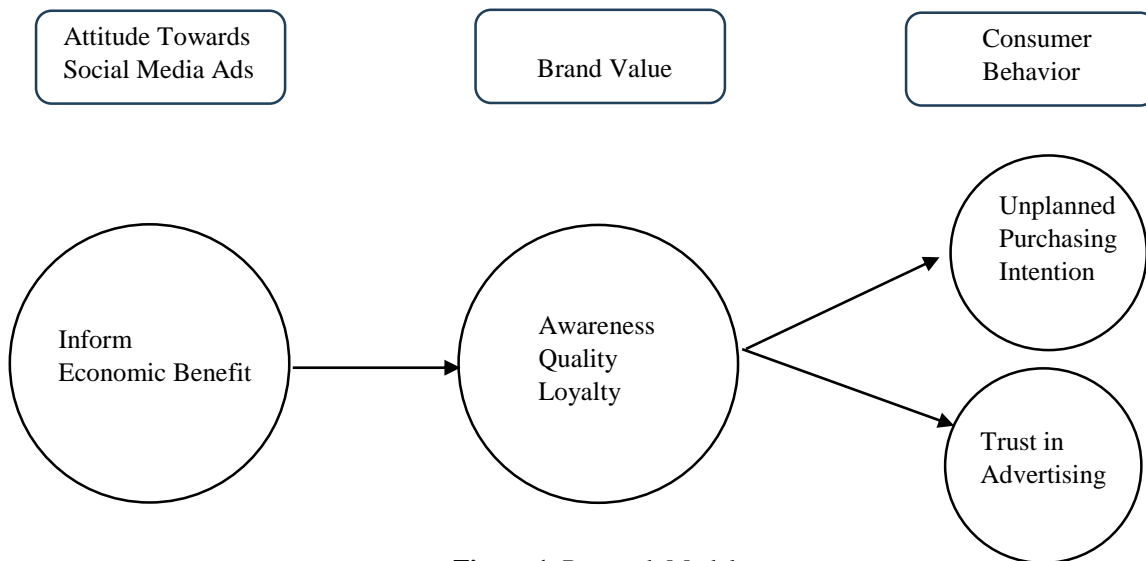

Figure 1. Research Model

Studies on marketing and advertisements emphasize that consumers' beliefs and attitudes towards online advertisements are very important on the effectiveness of advertisements (Mehta, 2000; Wang et al., 2009). It has been stated that the consumer's attitude towards the social media platform is also related to the attitude towards advertising, and that consumers' tendency to accept advertisements on platforms where they have a positive stance and to believe the information provided by the advertisement increases (Chu, 2011). It has also been stated that when there is no trust in the platform and the advertisement, consumers pay less attention to the content of the advertisement or the advertised product or service (Zha et al., 2015). Within the scope of the research model, it is assumed that consumers primarily trust social media advertisements and tend to engage in unplanned purchasing behavior based on this trust. As a result of trusting and believing in the message given by the brand through social media advertisements, consumers may engage in unplanned purchasing behavior of products or services. In this context, a hypothesis was created.

H1: The economic benefit feature of social media advertisements has a significant and positive effect on perceived quality.

Informativeness is summarized as the attitude towards using online advertising to seek information and is considered as a positive indicator of attitudes towards advertising (Wang et al., 2009; Wolin et al., 2002). In this context, a hypothesis was created.

H2: The informative feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand awareness.

Brand loyalty is the concept that emerges when the product is not purchased by chance, it is made in a certain process, the decision is focused, it is preferred among different alternatives, and a psychological process such as decision making and evaluation is experienced (Kotler and Pfoertsch, 2010). It has been observed that consumers have more positive attitudes towards informative advertisements, which in turn has positive effects on purchasing behavior. In this context, another hypothesis of the research was created.

H3: The economic benefit feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand loyalty.

Studies on attitudes towards advertising generally examine consumers' attitudes towards advertising, their effects on the brand and their effects on purchase intention (Gong and Maddox, 2003). It is seen that positive attitudes towards online marketing affect consumer behavior and are related to both the frequency of clicking on social media ads and online shopping (Boateng and Okoe, 2015). In light of the literature reviewed within the study's purview, additional hypotheses for the research were articulated as follows.

H4: The informative feature of social media advertisements has a significant and positive effect on perceived quality.

H5: The economic benefit feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand awareness.

H6: The informative feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand loyalty.

H7: Consumers' brand awareness has a significant and positive effect on unplanned purchasing intention.

H8: Consumers' brand loyalty has a significant and positive effect on unplanned purchasing intention.

H9: Consumers' perceived quality has a significant and positive effect on unplanned purchasing intention.

3.4. Data Collection Tool

The research on the data obtained through the online survey consists of three main parts. In the first part, participants were requested to provide information on demographic variables such as age, gender, education level, income level, marital status and city of residence. In the second part, questions were asked to measure the participants' attitudes towards social media. These questions include factors such as frequency of social media use, frequency of watching social media advertisements, and frequency of purchasing products with the influence of social media advertisements. The last section includes questions measuring brand value perception (awareness, loyalty, quality) and consumer behavior (unplanned purchasing intention, trust in advertising). The questionnaire, formulated through Google Forms, was distributed to respondents via electronic mail, social media platforms, and WhatsApp using an access hyperlink. The measurement instruments employed encompass the attitude scale devised by Wang et al. (2009) for the assessment of individuals' attitudes towards social media advertisements. Additionally, the survey incorporated the scale introduced by Yoo and Donthu (2001) to gauge brand awareness/association, brand loyalty, and perceived quality as sub-dimensions within the broader construct of brand value. Furthermore, the evaluation featured a scale developed by Rook and Fisher (1995) designed to quantify impulsive purchasing intentions, along with a scale crafted by Soh et al. (2009) for the assessment of trust in advertising.

For the scales used within the scope of the research, permission was received from OSTİM Technical University Ethics Committee dated 06 March 2024 and numbered E-96274976-100-28688. The data obtained within the scope of the research was collected by online survey method between 10 March and 30 April 2024.

3.5. Analysis of Data

Within the framework of the research, questions were asked to the participants using a 5-point Likert scale, except for demographic characteristics. The attitude scale towards social media advertisements consists of 2 sub-dimensions and 6 questions, the brand value scale consists of 3 sub-dimensions and 12 questions, the

unplanned purchase intention scale consists of one dimension and 9 questions, and the trust in social media advertisements scale consists of one dimension and 16 questions. Normality tests for the data set were performed before confirmatory factor analysis. It is stated in the literature that normal distribution is accepted if Kurtosis and Skewness values are between -1.5 and +1.5 (Tabachnick and Fidell, 2013). Shapiro-Wilk and Kolmogorov-Smirnov test results for the factors of information, economic benefit, brand awareness, brand loyalty, perceived quality, unplanned purchase intention, and trust in advertising show that kurtosis values are between -0.166 and 1.104, and skewness values are between -0.237 and 0.906. This shows that the data is suitable for normal distribution. The generally accepted Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) lower value is 0.50, and as the KMO value approaches 1, the suitability of the data set for analysis increases. Bartlett's Sphericity test shows that the relationship between variables is sufficient as it gives a significant ($p < 0.05$) result (Durmuş et al., 2022). In this context, when the Kaiser Meyer Olkin (KMO) test and correlation matrix, which was conducted to evaluate the suitability of the data obtained from 390 participants, were examined, it was seen that the KMO value was quite high, at 0.906. Bartlett Test results for the factors are statistically significant ($p < 0.000$) and these results show that the data set is suitable for factor analysis. Construct reliability (CR) and average explained variance (AVE) values of the scales show whether convergent validity and composite reliability are achieved. An AVE value greater than 0.50 indicates that the scales provide convergent validity (Bagozzi and Yi, 2012). Whether the scales have discriminant validity within themselves depends on their CR values being over 0.70 (Fornell & Larcker, 1981). As a matter of fact, it can be seen in Table 1 that the convergent validity and composite reliability conditions of the AVE values (over 0.50) and CR values (over 0.70) of the scales used in the study are met by the scales. In addition, Cronbach's Alpha values (over 0.70) indicate that the factors are reliable and consistent (Durmuş et al., 2022). Cronbach's Alpha values for the seven factors range between 0.799 and 0.938, indicating that the scales are reliable and consistent.

Table 1. Factor Load, Cronbach's Alpha, AVE and CR Values of Scales

Scales	Factor Name	Factor Item	Factor	Cronbach's	AVE	CR
Attitude Towards Inform	Inform	Social media advertisements	0.843	0.841	0.619	0.884
		Social media ads provide	0.694			
		Social media ads provide the	0.798			
	Economic Benefit	Social media ads contribute to	0.821	0.799	0.687	0.896
		Social media advertising	0.755			
		The best source of information	0.656			
Brand Value	Awareness/	I can recognize and recognize	0.874	0.938	0.596	0.791
		I am aware of the existence of	0.742			
		I know what brand X looks	0.677			
		Some characteristic features of	0.704			
		I can immediately remember	0.789			
		I can easily picture brand X in	0.825			
	Quality	The quality of brand X meets	0.840	0.872	0.644	0.778
		The functional features of	0.696			
		Brand X is high quality. (Q3)	0.721			
	Loyalty	I consider myself loyal to	0.825	0.808	0.572	0.756
		Brand X would be my first	0.773			
		If I can access brand X, I will	0.618			
Unplanned	Unplanned	I usually shop on impulse.	0.687	0.900	0.588	0.801
		Sometimes I feel like I make	0.595			
		Sometimes I don't care what I	0.601			
		I usually buy things without	0.544			
		I buy things based on how I	0.639			
		"Do it now" describes the way	0.556			
		"I see, I buy" describes me.	0.608			
		I make most of my purchases	0.559			

		“Buy now, think later”	0.543	0.871		
Trust in	Trust in Advertising	It is worth appreciating. (TA1)	0.825	0.919	0.604	0.863
		This is true, it is real. (TA2)	0.796	0.914		
		It's finished. (TA3)	0.697	0.899		
		It is clear and obvious. (TA4)	0.825	0.909		
		Its basis is reality. (TA5)	0.768	0.904		
		It is worth trusting. (TA6)	0.631	0.838		
		It is honest and solid. (TA7)	0.564	0.801		
		It is credible and reliable.	0.843	0.800		
		It gives people the best option.	0.761	0.834		
		It is nice. (TA10)	0.808	0.865		
		It can be trusted. (TA11)	0.657	0.807		
		It is true. (TA12)	0.725	0.839		
		It is valuable. (TA13)	0.737	0.904		
		It's fun. (TA14)	0.699	0.913		
		It works. (TA15)	0.714	0.916		
		It is positive. (TA16)	0.657	0.927		

In order to understand whether the scales used in the research overlap with the model, factor analysis was conducted separately for each scale. Goodness of fit indices were used to understand the suitability of the model created within the scope of the study. Referand values for acceptable or excellent fit of the model are shown in Table 2.

Table 2. Table of Fit Index Values

Fit Indices	Acceptable Fit	Perfect Fit
$\chi^2sd/$ (CMIN/df)	$3 \leq \chi^2/sd \leq 5$	$0 \leq \chi^2/sd \leq 3$
NFI	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	$0.95 \leq NFI < 1$
TLI	$0.90 \leq TLI \leq 0.95$	$0.95 \leq TLI < 1$
CFI	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	$0.95 \leq CFI < 1$
IFI	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$	$0.95 \leq IFI < 1$
RMSEA	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	$0.00 \leq RMSEA \leq 0.05$
GFI	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	$0.95 \leq GFI < 1$

Source: Tabachnick & Fidell, (2007)

In this context, confirmatory factor analysis was conducted for the four scales and the results are given below. Since three or more modifications were needed for the model's goodness of fit values to be within perfect limits, it was accepted in its current form. Consumers' attitude scale towards social media advertisements According to the analysis results given in Figure 2; $\chi^2(20) = 81.546$ $p < .001$; $\chi^2/sd = 4.077$; NFI=0.964; CFI=0.956; TLI=0.927; IFI=0.961 RMSEA=0.055). Among the fit indices, NFI (normed fit index), CFI (comparative fit index) and IFI (incremental fit index) values were found to be within perfect fit limits, but χ^2/sd (CMIN/df), TLI (tucker-lewis index), and RMSEA (root It was determined that the mean square error of approximation) indices were within acceptable limits.

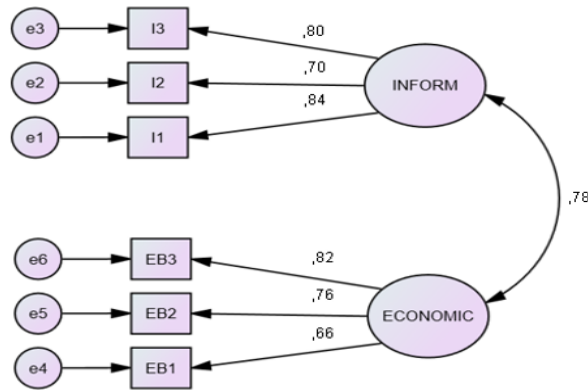

Figure 2. Confirmatory Factor Analysis of Attitude Scale Towards Social Media Advertisements

According to the brand value scale analysis results given in Figure 3; $\chi^2(53) = 219.372$ $p < .001$; $\chi^2/sd = 4.139$; $NFI = 0.926$; $CFI = 0.956$; $TLI = 0.951$; $IFI = 0.958$ $RMSEA = 0.058$. Among the fit indices, TLI (tucker-lewis index), CFI (comparative fit index) and IFI (incremental fit index) values were found to be within the limits of perfect fit, but χ^2/sd (CMIN/df), NFI (normed fit index) and RMSEA (root mean square error of approximation) indices were found to be within acceptable limits.

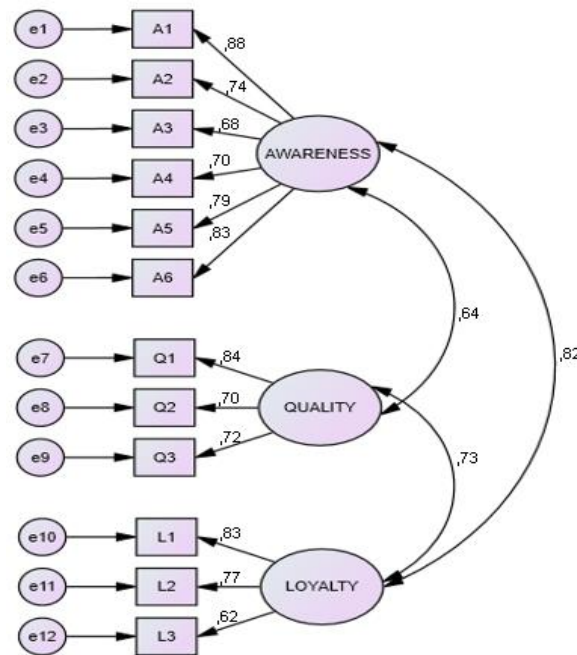

Figure 3. Brand Value Scale Confirmatory Factor Analysis

According to the unplanned purchase intention scale analysis results given in Figure 4; $\chi^2(19) = 77.135$ $p < .001$; $\chi^2/sd = 4.059$; $NFI = 0.955$; $CFI = 0.960$; $TLI = 0.944$; $IFI = 0.957$ $RMSEA = 0.064$. Among the fit indices, NFI (normed fit index), CFI (comparative fit index) and IFI (incremental fit index) values were found to be within perfect fit limits, but χ^2/sd (CMIN/df), TLI (tucker-lewis index), RMSEA (root mean) square error of approximation) indices were found to be within acceptable limits.

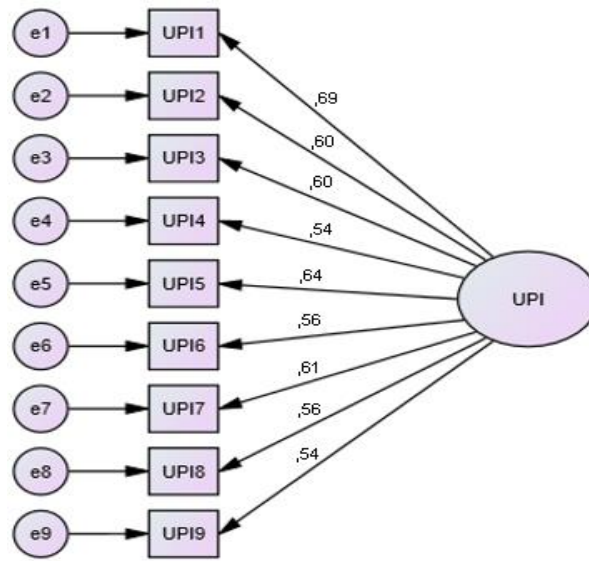

Figure 4. Confirmatory Factor Analysis of Unplanned Purchase Intention Scale

According to the analysis results of the trust in advertising scale given in Figure 5; $\chi^2(96) = 468.041$ $p < .001$; $\chi^2/df = 4.875$; $NFI = 0.963$; $CFI = 0.951$; $TLI = 0.916$; $IFI = 0.945$ $RMSEA = 0.051$). Among the fit indices, NFI (normed fit index) and CFI (comparative fit index) values were found to be within the limits of perfect fit, but χ^2/df (CMIN/df), TLI (tucker-lewis index), IFI (incremental fit index) and $RMSEA$ (root mean square error of approximation) indices were found to be within acceptable limits.

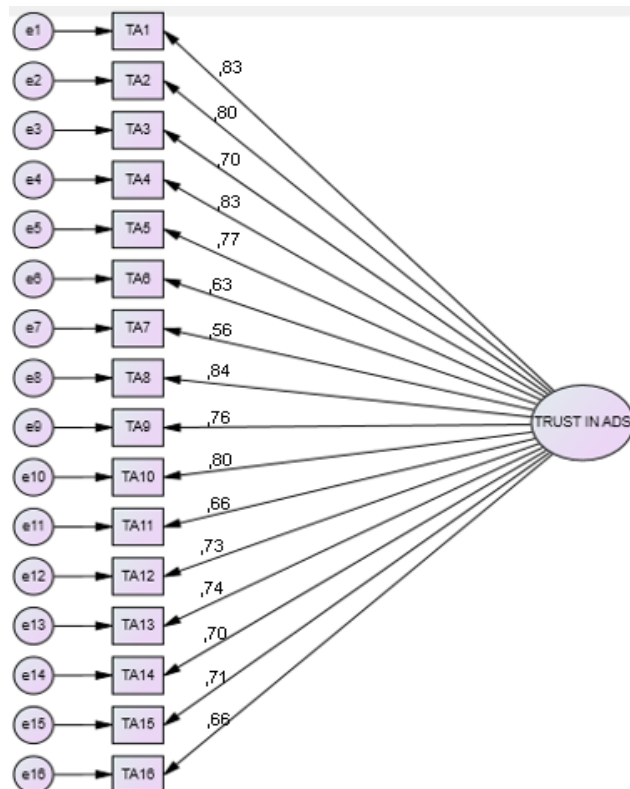
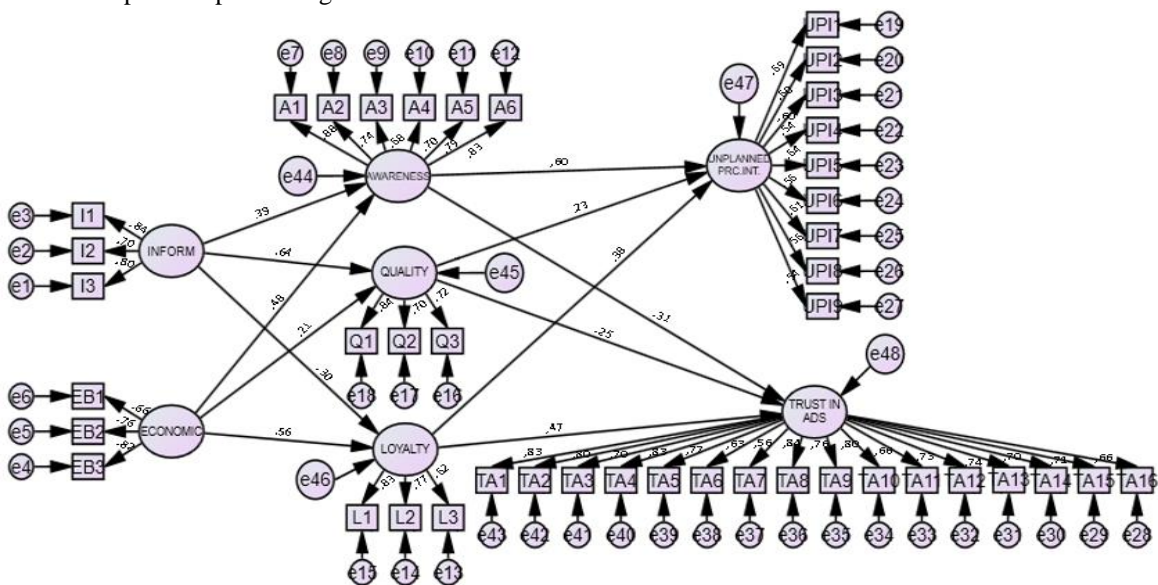

Figure 5. Confirmatory Factor Analysis of Trust in Advertising Scale

4. Findings

Structural Equation Modeling (SEM) is a methodology that amalgamates the robustness of factor analysis and path analysis. The initial phase involves assessing the measurement model through confirmatory factor analysis, followed by the second phase, which entails scrutinizing the research hypotheses within the structural model. The measurement model delineates the associations between observed and latent variables. Confirmatory factor analysis, as a pivotal component, establishes the linkage between responses to scale statements and the constructs they are intended to measure (Nusair and Hua, 2010). The structural model in SEM elucidates causal relationships between latent variables through observed variables (Byrne, 2001). To this end, the validity and reliability of the measurement model underwent scrutiny via confirmatory factor analysis, and the endorsed constructs underwent hypothesis testing through the structural model. The fit indices for the structural model devised for the research, $\chi^2(894) = 2795.371$ $p < .001$; $\chi^2/sd = 3.126$; CFI = 0.953; TLI = 0.921; IFI = 0.944; RMSEA = 0.059, indicate the acceptability of the model. The structural model, formulated within the purview of the research, is delineated in Figure 6. The analysis outcomes pertaining to the hypotheses formulated in the research are presented in Table 3.

As a result of the hypothesis tests, the informative feature of social media advertisements has a positive and significant effect on consumers' brand awareness ($\beta=0.394$; $t=5.954$, $p<0.001$), and the economic benefit feature has a positive and significant effect on brand loyalty ($\beta=0.564$; $t=7.134$, $p<0.001$). The informative feature of social media ads has a positive effect on perceived quality ($\beta=0.641$; $t=4.736$, $p<0.001$) and the economic benefit feature of social media ads has a positive effect on awareness and brand perception ($\beta=0.479$; 6.473 , $p<0.001$) is observed. In addition, another research result is that consumers' brand awareness ($\beta=0.603$; 4.895 , $p<0.001$) and brand loyalty ($\beta=0.381$; 7.546 , $p<0.001$) have a positive and significant effect on unplanned purchasing intention. However, Table 3 shows that the economic benefit feature of social media advertisements does not have a significant effect on perceived quality, the informative feature does not have a significant effect on brand loyalty, and the brand quality perceived by consumers does not have a significant effect on unplanned purchasing intention.

$\chi^2(894) = 2795.371$ $p < .001$; $\chi^2/sd = 3.126$; CFI = 0.953; TLI = 0.921; IFI = 0.944 RMSEA = 0.059

Figure 6. Research Structural Model Test

Table 3. Structural Model Hypothesis Test Results

Hypothesis	β	t-value	Std. β	p	Result
H1: The economic benefit feature of social media advertisements has a significant and positive effect on perceived quality.	0.517	6.345	0.213	0.141	Not supported
H2: The informative feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand awareness.	0.406	5.954	0.394	**	Supported
H3: The economic benefit feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand loyalty.	0.645	7.134	0.564	**	Supported
H4: The informative feature of social media advertisements has a significant and positive effect on perceived quality.	0.597	4.736	0.641	**	Supported
H5: The economic benefit feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand awareness.	0.394	6.473	0.479	**	Supported
H6: The informative feature of social media advertisements has a significant and positive effect on brand loyalty.	0.395	3.847	0.298	0.179	Not supported
H7: Consumers' brand awareness has a significant and positive effect on unplanned purchasing intention.	0.560	4.895	0.603	**	Supported
H8: Consumers' brand loyalty has a significant and positive effect on unplanned purchasing intention.	0.287	7.546	0.381	**	Supported
H9: Consumers' perceived quality has a significant and positive effect on unplanned purchasing intention.	0.145	3.743	0.234	0.187	Not supported

5. Conclusion and Recommendations

Within the scope of the research, the potential impact of consumers' attitudes towards social media advertisements on the basic dimensions of brand value, perceived awareness, loyalty and attitudes towards quality are examined. In the event that a statistically significant effect is discerned, the study seeks to leverage this empirical evidence to unravel consumers' intentions regarding the acquisition of the associated goods or services. Additionally, the research seeks to elucidate the stimulative impact of social media platforms where consumers are exposed to advertising content. This analytical framework is predicated on the aspiration to provide a nuanced and scholarly comprehension of the intricate interplay between consumer attitudes towards social media advertisements, the constituent elements of brand value, and subsequent purchasing intentions within the milieu of stimuli encountered on social media channels. An effort was made to gauge the level of trust consumers place in social media advertisements. Research on the impact of social media advertising reveals that informative content plays an important role in increasing brand awareness. Economic advantages have a significant impact on brand loyalty. These findings show that social media advertising plays a critical role in shaping consumers' product and brand preferences. This highlights the potential of businesses to acquire new customers and retain existing customers (Taylor and Parker, 2015; Brown and Wilson, 2015; Huang and Li, 2023; Lee et al., 2022; Wang et al., 2021; Zhou, 2020; Smith and Johnson, 2016). However, there are also studies that claim the opposite (Kennedy and Walsh-Phillips, 2015; Walrave et al., 2016; Aguirre et al., 2016; Van Doorn and Hoekstra, 2013). The incongruity with extant literature prompts a more in-depth exploration of potential contextual nuances and methodological distinctions that may account for these disparities in research outcomes. The results show that consumers' positive attitudes towards social media advertising have a positive and statistically significant impact on brand value and consumer behavior. Social media advertisements increase brand value by positively affecting consumer perception and interaction with the brand. These findings highlight the strategic importance of social media marketing for brands. Additionally, based on the research results, making recommendations to marketing researchers and businesses about artificial intelligence-based smart content applications regarding social media advertisements and strategies adds originality to the study.

It is predicted that social media tools will appear in many more and different forms in the near future. The main reason for this is that consumers' digital literacy levels are increasing day by day and they are now purchasing

many goods or services by first researching their needs on social media. Because the comments and shares made here are very effective on consumers' decision-making. For this reason, businesses need to use social media advertisements to give important warnings to consumers about brand awareness and value, and to be permanent, they need to take into account the information shared on these channels. It is almost impossible to humanly monitor and manage these platforms, where almost millions of information is shared every minute. To adeptly address evolving consumer trends, expectations, and demands, businesses are encouraged to leverage state-of-the-art technologies like artificial intelligence networks and machine learning. This technological integration is crucial for fostering improved communication strategies with consumers. To achieve this, the construction of semantic maps is essential, along with the implementation of applications facilitating the association and connection between words. This advanced approach enables businesses to gain a nuanced understanding of consumer perceptions and reactions so that social media advertising components can be used more effectively. While increasing global competitive conditions offer many new alternatives to consumers, they also create some opportunities for businesses. Especially the increase in social media advertising has forced SMEs to invest in this area and keep up with technology. However, since SMEs often do not have enough budget for advertising and promotion efforts, they prefer social media advertisements that are short, simple, effective and economical. The main reason for this situation is that many SMEs realize the power of social media advertising, as the effect of product and brand image on consumer purchasing behavior is known. For this reason, in the study, consumers' attitudes towards social media advertisements and the impact of this attitude on brand image, brand value and purchasing behavior were examined. It is especially important to process the data obtained from social media advertisements using digital tools such as machine learning, deep learning and artificial intelligence applications. In this way, businesses will be able to penetrate their target consumer audience much more easily and effectively. Consequently, strategic adoption of cost-effective advertising alternatives becomes paramount for these businesses. This underscores the significance of innovative and resource-efficient approaches for smaller enterprises seeking to establish a competitive foothold in the domain of digital and social media advertising. It is understood that the content can be easily shared on social media platforms. However, in order to influence the consumer's perspective on the brand through social media advertisements (awareness, loyalty, quality), developing software that can measure social media content and consumer trends or using similar artificial intelligence algorithms with very low budgets will be of great benefit.

References

- Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity. Capitalizing on the value of brand name*. New York: The Free Press.
- Aghakhani, N., Karimi, J., & Salehan, M. (2018). A unified model for the adoption of electronic word of mouth on social network sites: Facebook as the exemplar. *International Journal of Electronic Commerce*, 22(2), 202-231.
- Aguirre, E., Roggeveen, A. L., Grewal, D., & Wetzels, M. (2016). The personalization-privacy paradox: Implications for new media. *Journal of Consumer Marketing*, 33(2), 98-110.
- Alalwan, A. A. (2018). Investigating the impact of social media advertising features on customer purchase intention. *International journal of information management*, 42, 65-77.
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (2012). Specification, evaluation, and interpretation of structural equation models. *Journal of the academy of marketing science*, 40, 8-34.
- Boateng, H., & Okoe, A. F. (2015). Consumers' attitude towards social media advertising and their behavioural response: The moderating role of corporate reputation. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 9(4), 299-312.
- Buil, I., De Chernatony, L., & Martinez, E. (2008). A cross-national validation of the consumer-based brand equity scale. *Journal of Product & Brand Management*, 17(6), 384-392.
- Byrne, B. M. (2001). Structural equation modeling with AMOS, EQS, and LISREL: Comparative approaches to testing for the factorial validity of a measuring instrument. *International journal of testing*, 1(1), 55-86.
- Çalıklıuşu, F. (2009). İnternet reklam çeşitlerinin tüketici tutumları açısından karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Hakemli Öneri Dergisi*, 8(32), 16-18.
- Chapelle, O., Manavoglu, E., & Rosales, R. (2015). Simple and scalable response prediction for display advertising. *ACM Transactions on Intelligent Systems and Technology (TIST)*, 5(4), 1-10.
- Chen, X., Li, Y., Davison, R. M., & Liu, Y. (2021). The impact of imitation on Chinese social commerce

- buyers' purchase behavior: The moderating role of uncertainty. *International Journal of Information Management*, 24(6), 1289-1314.
- Chou, C. M. (2014). Social media characteristics, customer relationship and brand equity. *Journal of Applied Business and Economics*, 16(1), 128-139.
- Christodoulides, G., & De Chernatony, L. (2010). Consumer-based brand equity conceptualisation and measurement: a literature review. *International journal of market research*, 52(1), 43-66.
- Chu, S. C. (2011). Viral advertising in social media: Participation in Facebook groups and responses among college-aged users. *Journal of Interactive Advertising*, 12(1), 30-43.
- Chung, C., & Austria, K. (2010). Social media gratification and attitude toward social media marketing messages: a study of the effect of social media marketing messages on online shopping value. *Proceedings of the Northeast Business and Economics Association*, 581-586.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni* (S. B. Demir (ed.); 3. Baskı). Eğiten Kitap.
- Davcik, N. S., Vinhas da Silva, R., & Hair, J. F. (2015). Towards a unified theory of research. *Journal of Product & Brand Management*, 24(1), 3-17.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2022). Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi [Data analysis with SPSS in social science]. *The Kitap Yayınları*.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics.
- Gallaugh, J., & Ransbotham, S. (2010). Social media and customer dialog management at Starbucks. *MIS Quarterly Executive*, 9(4), 197-212.
- Gökşin, E. (2018). *Dijital pazarlama temelleri*. İstanbul: Abaküs Kitap Yayın Dağıtım Hizmetleri.
- Gong, W., & Maddox, L. M. (2003). Measuring web advertising effectiveness in China. *Journal of Advertising Research*, 43(1), 34-49.
- Hackworth, B. A., & Kunz, M. B. (2010). Health care and social media: Building relationships via social networks. *Academy of Health Care Management Journal*, 6(1), 55-68.
- Hokkacı, İ. (2005). *İnternette Pazarlama ve Reklam*. E-Kitap. Hooley, G., Saunders, J. ve Piercy, (2004).
- Huang, P. Y., Wang, C. C., Tseng, Y. Y., & Wang, R. J. (2011). The impact of brand equity on customer's purchase intention-taking perceived value as a moderating variable. *Journal of Information and Optimization Sciences*, 32(3), 657-672.
- İlgin, H. Ö. (2013). Advergaming ve marka ilişkisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 3(1), 24-33.
- Ioannou, M., & Rusu, O. (2012). Consumer-based brand equity: A cross-cultural perspective. *Journal of Promotion Management*, 18(3), 344-360.
- Jalilvand, M. R., Samiei, N., & Mahdavinia, S. H. (2011). The effect of brand equity components on purchase intention: An application of Aaker's model in the automobile industry. *International Business and Management*, 2(2), 149-158.
- Kapferer, J. (1997). *Strategic brand management*. London: Kogan Page.
- Kavisekera, S., & Abeysekera, N. (2016). Effect of social media marketing on brand equity of online companies. *Management & Marketing Journal*, 14(2), 201-216.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing measuring and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22.
- Keller, K. L. (2003). Brand synthesis: The multidimensionality of brand knowledge. *Journal of Consumer Research*, 29(4), 595-600.
- Keller, K. L. (2003). *Strategic brand management: Building, measuring and managing brand equity*. Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Keller, K. L. (2008). *Strategic brand management: Building, measuring and managing brand equity* (3rd Edition). Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Kemp, J., & Livingstone, D. (2006). Putting a second life 'metaverse' skin on learning management systems. D. Livingstone & J. Kemp (Eds.). In: *Proceedings of the second life education workshop at SLCC* (pp. 13-18). San Francisco.
- Kennedy, D. S., & Walsh-Phillips, K. (2015). *No BS Guide to Direct Response Social Media Marketing: The Ultimate No Holds Barred Guide to Producing Measurable, Monetizable Results with Social Media Marketing*. Entrepreneur Press.
- Kim, A. J., & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business research*, 65(10), 1480-1486.
- Kotler, P., & Pfoertsch, W. (2010). *Ingredient branding: Making the invisible visible*. Berlin: Springer Science & Business Media.

- Kotler, P., Kartajaya, H. & Setiawan I. (2017). *Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital*, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Lee, J., & Hong, I. B. (2016). Predicting positive user responses to social media advertising: The roles of emotional appeal, informativeness, and creativity. *International Journal of Information Management*, 36(3), 360-373.
- Leuthesser, L. (1998). *Defining, measuring and managing brand equity: A Conference Summary*. Cambridge, MA: Marketing Science Institute.
- Lucas, M., & Koff, E. (2014). The role of impulsivity and of self-perceived attractiveness in impulse buying in women. *Personality and Individual Differences*, 56, 111-115.
- Mangold, W. G., & Faulds, D. J. (2009). Social media: the new hybrid element of the promotionmix. *Business Horizons*, 52, 357-365.
- Mehta, A. (2000). Advertising attitudes and advertising effectiveness. *Journal of Advertising Research*, 40(3), 67-72.
- Michaelidou, N., Siamagka, N. T., & Christodoulides, G. (2011). Usage, barriers and measurement of social media marketing: An exploratory investigation of small and medium B2B brands. *Industrial marketing management*, 40(7), 1153-1159.
- Mucuk, İ. (2009). *Pazarlama ilkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Neti, S. (2011). Social media and its role in marketing. *International Journal of Enterprise Computing and Business Systems*, 1(2), 1-15.
- Nusair, K., & Hua, N. (2010). Comparative assessment of structural equation modeling and multiple regression research methodologies: E-commerce context. *Tourism management*, 31(3), 314-324.
- Özkaya, B. (2010). Reklam aracı olarak advergaming. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 455-478.
- Papasolomou, I., & Melanithou, Y. (2012). Social media: marketing public relations' new best friend. *Journal of Promotion Management*, 18, 319-328.
- Parker, C. (2010). *301 ways to use social media to boost your marketing*. New York: McGraw-Hill.
- Penpece, D. (2013). *Dijital içerik pazarlaması*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Rook, D. W., & Fisher, R. J. (1995). Normative influences on impulsive buying behavior. *Journal of consumer research*, 22(3), 305-313.
- Rossiter, J. R. (2014). 'Branding'explained: Defining and measuring brand awareness and brand attitude. *Journal of Brand Management*, 21(7), 533-540.
- Ryan, D. (2016). *Understanding digital marketing: marketing strategies for engaging the digital generation*. Londra: Kogan Page Publishers.
- Salehzadeh, R., & Pool, J. K. (2017). Brand attitude and perceived value and purchase intention toward global luxury brands. *Journal of International Consumer Marketing*, 29(2), 74-82.
- Savitri, C., Hurriyati, R., Wibowo, L., & Hendrayati, H. (2022). The role of social media marketing and brand image on smartphone purchase intention. *International Journal of Data and Network Science*, 6(1), 185-192.
- Shankar, V., & Balasubramanian, S. (2009). Mobile marketing: A synthesis and prognosis. *Journal of Interactive Marketing*, 23, 118-129.
- Soh, H., Reid, L. N., & King, K. W. (2009). Development and validation of the adtrust scale. *Journal of Advertising*, 38(2), 83-103.
- Solomon, M. R. (2003). *Tüketici Krallığının Fethi*, çev. Çetinkaya. Solomon, MR (2003) *Tüketici Krallığının Fethi*, Çev.; S. Çetinkaya, İstanbul: MediaCat Kitapları [Aktaran: Velioğlu, MN, Çifci, S., Dölarlan, EM, 128].
- Souiden, N., Ladhari, R., & Chiadmi, N. E. (2019). New trends in retailing and services. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 50, 286-288.
- Statista, (2023). *Social media advertising and marketing worldwide - statistics & facts*. Access address: <https://www.statista.com/search/?q=social+media+advertising&p=1>
- Statista, (2024). *Social Media Advertising – Worldwide*. Access address: <https://www.statista.com/outlook/amo/advertising/social-media-advertising/worldwide>
- Swait, J., Erdem, T., Louviere, J., & Dubelaar, C. (1993). The equalization price: A measure of consumer-perceived brand equity. *International journal of research in marketing*, 10(1), 23-45.
- Tabachnick, B. G. And Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Experimental designs using ANOVA (Vol. 724)*. Belmont, CA: Thomson/Brooks/Cole.
- Tsimonis, G., & Dimitriadis, S. (2014). Brand strategies in social media. *Marketing Intelligence & Planning*, 32(3), 328-344.

- Tsiotsou, R. H. (2021). Introducing relational dialectics on actor engagement in the social media ecosystem. *Journal of Services Marketing*, 35(3), 349-366.
- Turow, J. (2015). *İzleniyoruz*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Van Doorn, J., & Hoekstra, J. C. (2013). Customization of online advertising: The role of intrusiveness. *Marketing Letters*, 24, 339-351.
- Voorveld, H. A. (2019). Brand communication in social media: A research agenda. *Journal of Advertising*, 48(1), 14-26.
- Wahab, H. K. A., Tao, M., Tandon, A., Ashfaq, M., & Dhir, A. (2022). Social media celebrities and new world order. What drives purchasing behavior among social media followers? *Journal of Retailing and Consumer Services*, 68, 103076.
- Walrave, M., Ponnet, K., Vanderhoven, E., Haers, J., & Segaert, B. (Eds.). (2016). *Youth 2.0: Social media and adolescence*. New York City: Springer.
- Wang, Y., Sun, S., Lei, W., & Toncar, M. (2009). Examining beliefs and attitudes toward online advertising among Chinese consumers. *Direct Marketing: An International Journal*, 3(1), 52-66.
- Wardi, P. A., & Belgiawan, P. F. (2023). Proposed marketing strategy to increase brand awareness for Ana Tenun Sukarara. *International Journal of Current Science Research and Review*, 6(1), 581-834.
- Wearesocial, (2023). *Global Trends Shaping Marketing In 2024*. <https://wearesocial.com/us/blog/2024/01/global-trends-shaping-marketing-in-2024/>
- Wolin, L. D., Korgaonkar, P., & Lund, D. (2002). Beliefs, attitudes and behaviour towards Web advertising. *International Journal of Advertising*, 21(1), 87-113.
- Yoo, B., & Donthu, N. (2001). Developing and validating a multidimensional consumer-based brand equity scale. *Journal of Business Research*, 52(1), 1-14.
- Zha, X., Li, J., & Yan, Y. (2015). Advertising value and credibility transfer: attitude towards web advertising and online information acquisition. *Behaviour & Information Technology*, 34(5), 520-532.
- Zhang, X. (2020). The influences of brand awareness on consumers' cognitive process: An event-related potentials study. *Frontiers in Neuroscience*, 14(549), 1-7.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarı, OSTİM Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun tarih 06 mart 2024 sayılı E-96274976-100-28688 ve karar 18904-ile etik kurul izin belgesi almış olduğunu beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

USE OF MACHINE LEARNING AND DEEP LEARNING METHODS IN
HOUSING PRICE INDEX ESTIMATION: AN ANALYSIS ON ANKARA AND
İSTANBUL

*Konut Fiyat Endeksi Tahmininde Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme Yöntemlerinin
Kullanımı: Ankara ve İstanbul Üzerine Bir Analiz*

Ahmed İhsan ŞİMŞEK¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Elazığ, aisimsek@firat.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-2900-3032

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

06.12.2023

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1401213

Anahtar Kelimeler

House Price Forecasting,

Time Series, Deep

Learning, Machine

Learning, Decision Support

Keywords

Konut Fiyat Tahmini,

Zaman Serisi, Derin

Öğrenme, Makine

Öğrenmesi, Karar Destek

ABSTRACT

Factors such as supply chain difficulties, rising energy and oil prices, economic recession and production loss due to the pandemic have increased costs and inflation. All these factors have also seriously affected the construction sector. This study aims to create a deep learning and machine learning focused forecasting system based on Istanbul and Ankara monthly housing price index data for the period of January 2010 to June 2023. The system was created using approximately 13 years of housing interest rates, Consumer Price Index, XGMYO, Monthly Average Dollar and XAU data as the basis of the Istanbul and Ankara Housing Price Index forecasting process. During the research process, different RNN structures (Long and Short Term Memory, Gated Recurrent Unit) and machine learning (Random Forest) structures were tested and the effectiveness of these structures in housing price index forecasting was compared. The performances of the models were evaluated using RMSE, MSE, MAE, MAPE and R2 statistics. According to the results obtained, the method that gave the best performance for both provinces is the RF model. This is followed by LSTM and GRU models, respectively.

ÖZ

Pandeminin etkisiyle tedarik zincirinde yaşanan zorluklar, enerji ve petrol fiyatlarının yükselmesi, ekonomik durgunluk ve üretim kaybı gibi faktörler, maliyetleri ve enflasyonu artırmıştır. Tüm bu etkenler inşaat sektörünü de ciddi biçimde etkilemiştir. Bu çalışma, Ocak 2010 ile Haziran 2023 dönemine ait İstanbul ve Ankara aylık konut fiyat endeksi verilerine dayalı olarak derin öğrenme ve makine öğrenmesi odaklı bir tahmin sistemi oluşturma amacını taşımaktadır. İstanbul ve Ankara Konut Fiyat Endeksi tahminleme işleminin temeli olarak yaklaşık 13 yıllık konut faizleri, Tüketici Fiyat Endeksi, XGMYO, Aylık Ortalama Dolar ve XAU verileri kullanılarak sistem oluşturulmuştur. Araştırma sürecinde, farklı RNN yapıları (Long and Short Term Memory, Gated Recurrent Unit) ve makine öğrenmesi (Random Forest) yapıları denenmiş, bu yapıların konut fiyat endeksi tahminindeki etkinliği karşılaştırılmıştır. Modellerin performansları RMSE, MSE, MAE, MAPE ve R2 istatistikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre her iki il için en iyi performansı veren yöntem RF modelidir. Sonrasında ise sırasıyla LSTM ve GRU modelleri gelmektedir.

Atıf/Citation: Şimsek, A.İ. (2024). Use of Machine Learning and Deep Learning Methods in Housing Price Index Estimation: An Analysis on Ankara and İstanbul. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1345-1353.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ahmed İhsan ŞİMŞEK, aisimsek@firat.edu.tr.

1. Introduction

The Covid-19 pandemic, which started in early 2020, has affected the housing sector as in many other industries. In particular, the need to work from home due to the pandemic has increased the demand for larger residences. At the same time, dense population and city migration contributed to the increase in housing demand. Factors such as difficulties in the supply chain due to the pandemic, rising energy and oil prices, economic stagnation and loss of production have increased costs and inflation. In February 2022, Russia's invasion of Ukraine exacerbated supply chain and transportation problems and contributed to global inflation. All these factors accelerated the rise in construction costs, especially after 2020, while shrinking the housing supply. Against this shrinking supply, rising demand and costs caused housing prices to rise (Çetin, 2022). Nevertheless, the construction sector in Turkey is a strong contributor to economic growth. High investments in this sector affected the supply-demand balance, positioned the housing market as an advanced investment instrument, and led to significant increases in housing prices. Moreover, the expansion in housing loans has had a significant impact on economic growth by affecting the banking sector. Therefore, forecasting the future of the housing market is of great importance (Akay et al., 2019).

House price indices published monthly by the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) are considered a critical indicator for monitoring house prices across Turkey. This study analyzes the house price index data, which is frequently used in research on the housing sector and in evaluating the performance of the sector. One of the main purposes of calculating the house price index is to monitor price changes in Turkey's housing market. Therefore, the Central Bank of the Republic of Turkey constructs a nationwide index. When calculating the house price index, all houses are offered for sale and evaluated. In the calculation, price data of all houses are used except for the year of construction (Saraç and Hacımamoğlu, 2018).

This paper aims to build a deep learning and machine learning-based forecasting system based on monthly house price index data for Istanbul and Ankara for the period 2010:01 - 2023:06. Recurrent neural networks (RNN), which are frequently used in the field of deep learning, are known for their success, especially on sequential data types, such as time series. The system is trained on monthly data and the relevant input data is used as input during this training process. The system was built using approximately 13 years of housing interest rates, Consumer Price Index, XGMYO, Monthly Average Dollar, and XAU data as the basis for the Istanbul and Ankara House Price Index forecasting process. During the research process, different RNN structures (LSTM, Gated Recurrent Unit) and machine learning (Random Forest) structures were tested and their effectiveness in predicting the house price index was compared.

In this framework, the first stage of the study summarizes the related literature, followed by the methodology and the data used. The obtained comparative forecast values are presented. Finally, the study is completed by presenting the interpretation of the results and recommendations.

2. Literature Review

In the literature, deep learning and machine learning methods are frequently used in prediction. Some studies using Random Forest (RF), Long and Short Term Memory (LSTM), and Gated Recurrent Unit (GRU) algorithms as methods for model identification and estimation are summarized below. In 2020, Dutta et al. conducted a study focused on exploring machine learning techniques that surpass traditional time series models when it comes to predicting Bitcoin values. The research employed a range of advanced machine learning forecasting methods to estimate daily Bitcoin values more accurately. The study made use of sequential models like Recurrent Neural Network (RNN) and Long Short-Term Memory (LSTM) in order to capture complex intra-time interactions and improve Bitcoin price forecasts. Using the Root Mean Square Error (RMSE) measure, multiple methods for predicting the price of bitcoin were evaluated and compared. The results indicate that the utilization of recurrent dropout in conjunction with the Gated Recurrent Unit (GRU) model yields superior performance compared to conventional models. In addition, the application of basic trading strategies in conjunction with the recommended GRU model holds the capacity to yield financial gains through effective knowledge acquisition. In 2021, Wang and Wang proposed an advanced machine-learning technique that demonstrates high precision in predicting future prices of global crude oil futures. In order to tackle this intricate issue, the present study introduced a novel approach by developing a computational framework referred to as the "random deep bidirectional gated recurrent unit neural network." The training approach of

this model incorporated the utilization of the 'random inheritance formula' to account for temporal variations in historical data patterns. Furthermore, with the integration of deep pairwise learning in conjunction with the random inheritance technique, the model successfully obtained valuable insights from past data, resulting in enhanced accuracy in prediction. A comparison evaluation of the suggested model was conducted against a number of models, including SVM, GRU, ERNN, LSTM, DBGRUNN, and RIF-GRUNN, using a variety of evaluation criteria including the innovative synchronization assessment approach known as "q-DSCID." The suggested model regularly outperforms other models, as shown by the excellent results in the R2, MAE, TIC, RMSE, and SMAPE measures for forecasting Brent crude oil futures prices. In a research conducted in 2022, Cho et al. created a model to forecast water levels. This work is essential because flood predictions can help to lessen property damage and save lives. The study uses water level data to build a prediction model, which is a crucial indication of flood disasters. For predicting water levels, recurrent neural network models like LSTM (Long Short-Term Memory) and GRU (Gated Recurrent Unit) are used. Meteorological data, including upstream and downstream water levels, temperature, humidity, and precipitation, make up the first data inputs. Trials with multiple model architectures and input data formats showed that the best results were obtained when the LSTM-GRU-based model and ASOS (Automated Synoptic Observing System) meteorological data were included in the input data. With a mean squared error (MSE) value of 3.92, a Nash-Sutcliffe efficiency coefficient (NSE) value of 0.942, and a mean absolute error (MAE) value of 2.22, the testing findings consistently demonstrated improved performance. Additionally, the test data contained historically high water levels in the research location, hence the largest degree of error in water level forecasts was small at 55.49. In 2023, Song and Choi conducted a study exploring deep learning techniques applicable to various characteristics in the financial sector. This research focuses on the prediction of single and multi-time step closing prices for the DAX, DOW, and S&P500 indices using innovative hybrid models. These models incorporate a combination of ensemble models, gated recurrent unit (GRU)-CNN, convolutional neural network (CNN)-LSTM, and recurrent neural network (RNN)-based methods. Additionally, the study recommends considering the averages of high and low prices for stock market indices. The experimental results highlight the superior performance of these models compared to traditional machine learning approaches. Particularly noteworthy is the achievement of a 48.1% improvement in mean squared error (MSE) and a 40.7% improvement in mean absolute error (MAE) for single time-step predictions. Furthermore, the models exhibit an 81.5% success rate in multi-time-step forecasts.

When the literature is examined, there are various studies on the prediction of house prices using machine and deep learning methods. Hong et al. (2020) compare a classic hedonic pricing model to the features of a Random Forest (RF) method-based housing price forecasting model. Data on apartment transactions in Gangnam, one of South Korea's most developed areas, were used for the study between 2006 and 2017. The study's findings indicate that the Random Forest-based forecasting model is more accurate than the more conventional basic linear regression-based model. It is stated that there is only a 5.5% average percentage difference between the RF forecaster's anticipated and actual market pricing. For the forecaster based on basic linear regression, this variation is about 20%. The likelihood that the price predicted by the RF forecaster would be within 5% of the actual market price is found to be 72%, compared to a chance of roughly 17.5% for regression-based predictions. In 2021, Rawool et al. conducted a study aimed at utilizing machine learning techniques for the estimation of housing values. The research methodology revolves around the prediction of property values through the application of various machine learning methods. These algorithms encompass techniques such as K-means regression, Random Forest Regression, Decision Tree Regression, and Linear Regression. The research findings highlight Random Forest Regression as the most accurate method. The authors contend that adopting this approach instead of engaging a traditional real estate agent can empower consumers in making informed real estate investments. The Random Forest machine learning technique was utilized by Adetunji et al. in 2022 to forecast home values. They underline in their research that the Home Price Index (HPI), a commonly used metric, is insufficient for forecasting changes in home values. This study used a genuine Boston housing dataset with 506 items and 14 characteristics from the UCI Machine Learning Repository. Comparisons between projected and real prices were used to assess the effectiveness of the suggested prediction model, and it was found that the model had a respectable accuracy margin of 5 when predicting actual values. These findings imply that the Random Forest machine learning technique might be a useful tool for forecasting home prices. Different forecasting methods were employed by Tanamal et al. (2023) to forecast

Surabaya real estate values. The research approach makes use of data from real estate agent interviews. Multiple real estate agents were interviewed, and the findings of those interviews were collated. The seventeen most significant factors that influence home prices were determined using the information from these interviews. The study forecasts Surabaya real estate values using the Random Forest machine learning method. The dataset was divided into training and testing data using an 80/20 ratio, and predictions of the outcomes were 88% accurate.

3. Data and Methodology

In this study, monthly data on house price index, house loan, consumer price index (tüfe), XGMYO, USD/TRY and Gold/TRY between January 2010 and June 23 are used. In the study, five different criteria were taken as inputs for the house price index estimation. Housing loan interest rates and loan amounts affect the purchasing power of the house and therefore the demand. This has a direct effect on house prices. The consumer price index reflects the general inflation rate. Inflation is thought to affect housing costs and therefore house prices. The XGMYO index shows the performance of real estate investment trusts. It will reflect the general trends and expectations in the real estate market. The USD/TL exchange rate can show the economic effects of exchange rates and the interest of foreign investors in the housing market in Turkey. Exchange rate fluctuations affect house prices. The gold/TL exchange rate affects the price of gold, which is seen as a safe haven in times of economic uncertainty, and therefore investor behavior. Changes in gold prices will indirectly reflect on the housing market. These data provide a holistic evaluation of economic and financial effects in estimating house prices. The data on house price index, house interest rate, TFP, USD/TRY and Gold/TRY are obtained from the Central Bank's EVDS system. XGMYO data were obtained from www.invensting.com website. In this study, GRU, LSTM and RF models are applied for house price forecasting for both Istanbul and Ankara provinces using the data on housing interest rate, TFP, XGMYO, USD/TRY and Gold/TRY. The Python 3.11 programming language was used in the study to create and manipulate models and manipulate data. Pandas and NumPy were the libraries used for the data manipulation and analysis activities. The Scikit-learn toolkit was utilized to create machine learning models and evaluation measures. Keras and TensorFlow libraries were used to create deep learning models. To meet high-performance computing requirements, analyses were carried out on a system that included an AMD Ryzen 7 processor, an NVIDIA GeForce RTX 2080 graphics processing unit (8 GB GDDR6), 32 GB DDR4 memory, and 1 TB NVMe SSD storage. Using this hardware and software architecture made it easier to train and test crude oil price prediction models in an effective and successful manner.

The performance metrics of the models are calculated using root mean square error (RMSE), mean square error (MSE), mean absolute error (MAE), mean absolute percentage error (MAPE), and coefficient of determination (R^2). The calculation formulas of the error coefficients used are given below in Equation 1-5 respectively.

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (y_i - \hat{y}_i)^2}{N}} \quad (1)$$

$$MSE = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (y_i - \hat{y}_i)^2 \quad (2)$$

$$MAE = \frac{\sum_{i=1}^n |y_i - x_i|}{n} \quad (3)$$

$$MAPE = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{u_t}{\bar{y}_t}}{n} * 100 \quad (4)$$

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_i (y_i - \hat{y}_i)^2}{\sum_i (y_i - \mu)^2} \quad (5)$$

The min-max normalization process given in Equation (6) was applied to transform the data sets into the 0-1 range.

$$x_{scaled} = \frac{x - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \quad (6)$$

3.1. GRU Model

The GRU model can be considered as a derivative of the Recurrent Neural Network (RNN) model. The initial proposition of this model was put forth by Cho et al. in 2014. In order to effectively utilize the historical check-

in trajectories of users for the purpose of learning the dependence link between check-ins, certain researchers decide to utilize Recurrent Neural Networks (RNN). Nevertheless, the Recurrent Neural Network (RNN) is constrained by its architecture in terms of its ability to successfully identify the long-range reliance that exists between check-ins (Jozefowicz et al., 2015). Similar to the LSTM system, the GRU utilizes gates units in order to control the internal flow of data. Yet it exhibits a notable distinction in that it lacks distinct cells for memory (Chung et al., 2014). In the GRU approach, unlike the LSTM approach, there are only update(z_t) and reset (r_t) gates. In the setting of a GRU, the update gate assumes a pivotal function in determining the degree to which the input x_t and the previous output h_{t-1} should be propagated to the succeeding cell. Conversely, the reset gate fulfills the function of ascertaining the extent to which the preceding information ought to be disregarded. The current state of memory content enables the effective transfer of relevant information to the next iteration, as determined by the weight W (Gao et al., 2021). The initial step in the GRU approach involves the determination of the update and reset gate. Equations 7 and 8 are employed for this objective.

Update Gate:

$$z_t = \sigma(W_z * [h_{t-1}, x_t]) \tag{7}$$

Reset Gate:

$$r_t = \sigma(W_r * [h_{t-1}, x_t]) \tag{8}$$

After the reset and update gates are defined, the candidate status value \tilde{h}_t of the GRU is determined. Equation 9 is used for this. Then the final output status h_t is determined using Equation 9.

$$\tilde{h}_t = \tanh(W_{\tilde{h}_t} * ([r_t * h_{t-1}, x_t])) \tag{9}$$

$$h_t = (1-z_t) * h_{t-1} + z_t * \tilde{h}_t \tag{10}$$

3.2. RF Model (Random Forest)

One potential strategy for improving the accuracy of generalize involves selecting a subset of the input and generating many individual trees. The random-subspace technique was first suggested by Ho (1995) and subsequently developed into the random forest algorithm by Breiman (2001). The random forest model is a learning methodology that falls under the genre of ensemble tree-based methods. The proposed methodology involves generating forecasts by taking the average of the outcomes produced by numerous individual trees. The development of individual trees is predicated upon the utilization of bootstrap samples as opposed to the primary dataset. The method known as bootstrap aggregating, often commonly referred to as bagging, is utilized as a means to address the problem of overfitting (Schonlau & Zou, 2020). Figure 1 shows the structure of the RF approach.

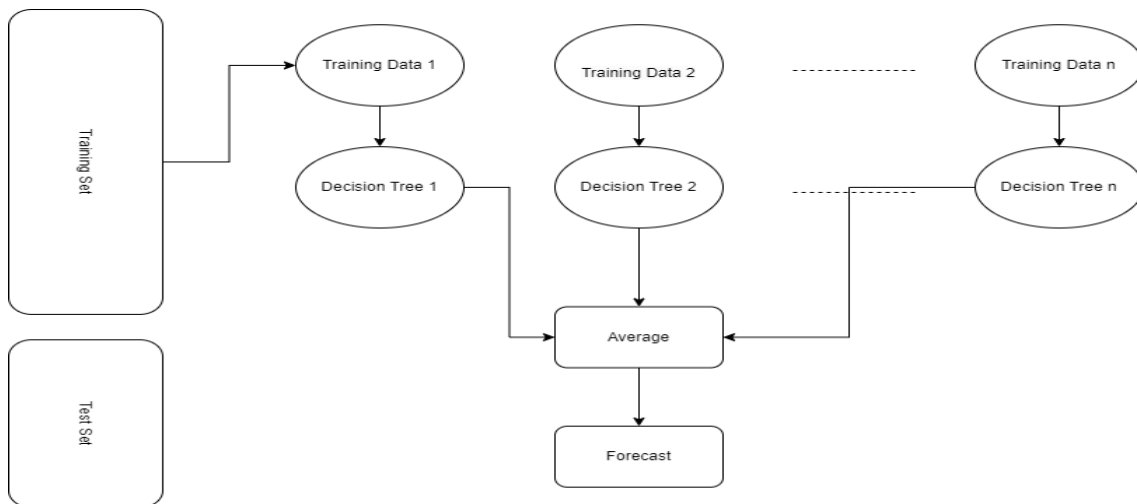

Figure 1. Structure of RF Approach

3.3. LSTM Model (Long Short Term Memory)

The LSTM model was first proposed by Hochreiter and Schmidhuber in 1997. The fundamental RNN structure proves to be inadequate in achieving precise predictions, thus requiring the adoption of the more complex long short-term memory (LSTM) structure within the RNN system. The LSTM unit is a type of recurrent network unit that exhibits exceptional proficiency in retaining information over extended or brief periods of time. The crucial aspect of this capability is in the utilization of recurrent components without the incorporation of an activation function. Consequently, the stored value is not subjected to iterative compression over time, and the gradient or punishment term does not exhibit a tendency to decrease when Backpropagation through time is employed for training (Chen et al., 2017). The stages of the LSTM structure are given in Equation 11-16.

The forget gate of the LSTM algorithm is responsible for accurately discarding the cell state from the previous sequence. The current input of the time series is denoted as x_t , whereas its preceding hidden state is denoted as h_{t-1} . The activation function σ_g is responsible for processing both of these values. The output vector f_t is generated as a result of this processing, and it is directly associated with the forget gate. The expression of this relationship can be represented by Equation 11. In Equation 11, the bias coefficient is denoted as b_f , the forget gates are denoted as U_f and W_f , and the activation function is denoted as σ_g .

Equations 11 and 12 describe the relationship between the current point in the time series input, denoted as x_t , and the hidden state h_{t-1} from the previous time frame. These variables are responsible for determining the values of the coefficients i_t and C'_t within this gate. The calculation of these coefficients utilizes the activation function. The weight coefficients are represented by symbols such as W_i , U_i , W_c , and U_c , whereas the activation function is marked by the initials σ_g and σ_c .

$$i_t = \sigma_g (W_i x_t + U_i h_{t-1} + b_i) \quad (11)$$

$$C'_t = \sigma_c (W_c x_t + U_c h_{t-1} + b_c) \quad (12)$$

In Equation 10, the cell state, represented as C_t , undergoes an update process in which it is obtained by combining the result of the given input gate's output, i_t , and the cell candidate data, C'_t , with the multiplication of the forget gate's output, f_t , and the prior cell state, C_{t-1} .

$$C_t = f_t \times C_{t-1} + i_t \times C'_t \quad (13)$$

Equation 14 demonstrates the process by which the output vector o_t is generated by the application of the activation function σ_g to the input vectors h_{t-1} and x_t . The bias coefficient, denoted as b_o , together with the weight coefficients of the cell state, represented as W_o and U_o , are associated with the input gate. The output gate's value o_t is then multiplied by the current sequential cell state C_t subsequent to its generation. The output of the last hidden layer is obtained by applying the activation function \tanh to the resulting value, as illustrated in Equation 15.

$$o_t = \sigma_g (W_o x_t + U_o h_{t-1} + b_o) \quad (14)$$

$$h_t = o_t * \tanh (C_t) \quad (15)$$

4. Results and Discussion

This study employs LSTM, GRU, and RF methodologies to predict property prices. This study employs data on house loan, the consumer price index (TÜFE), XGMYO, USD/TRY exchange rate, and Gold/TRY exchange rate to make predictions about the house price index. The statistics were sourced from the official website of the Central Bank of the Republic of Turkey, namely the Electronic Statistics Delivery System (EVDS), as well as from investing.com. The study utilizes a comprehensive data collection spanning a duration of 162 months, commencing from January 2010 and concluding in June 2023. The performance evaluation of forecasting models commonly employs error statistics such as RMSE, MSE, MAE, MAPE and R2. Table 1

and Table 2 displays the error coefficients derived from the LSTM, GRU, and RF models for Ankara and Istanbul.

Table 1. Statistical results of the models for ankara

Coef.	LSTM	GRU	RF
RMSE	18.79768	42.93883	14.11819
MSE	353.3529	1843.743	199.3234
MAE	11.74884	28.06585	5.640152
MAPE	0.095432	0.21928	0.025373
R2	0.984185	0.917482	0.991079

Table 2. Statistical results of the models for istanbul

Coef.	LSTM	GRU	RF
RMSE	21.32729	24.82598	10.82297
MSE	454.8535	616.3293	117.1366
MAE	16.96418	17.83969	4.556758
MAPE	0.182064	0.175447	0.023618
R2	0.977324	0.969274	0.99416

Table 1 presents the statistical coefficients for both Ankara and Istanbul. Upon analysis of the table, it becomes apparent that the RF model exhibits the lowest RMSE value for both Ankara and Istanbul. RMSE is a quantitative metric used to assess the proximity between predicted values and the corresponding actual values. Better forecasts are typically characterized by lower values of RMSE. The MSE is calculated as the average of the squared differences between the forecasted values and the actual values. A lower MSE is indicative of superior model performance. Hence, it can be concluded that RF algorithm exhibits the lowest MSE value for both urban areas. The MAE parameter is the average of the absolute values of the forecast errors. A smaller MAE is indicative of superior performance of the model. The analysis of the application to both Istanbul and Ankara reveals that the RF model consistently yields the most favorable outcome. The MAPE quantifies the average magnitude of mistakes in a forecast, expressed as a percentage of the actual values. A smaller MAPE is indicative of superior performance of the model. RF model has the lowest MAPE score for both cities. The coefficient of determination, denoted as R2, quantifies the proportion of the variance in the predicted values that can be explained by the variance in the actual values. Models with higher R2 values are indicative of a stronger fit to the data. RF model exhibits the highest R2 value for both cities, indicating its superior performance in elucidating the data. Consequently, it is evident that RF model consistently outperforms other models in terms of all error measures, for both the Istanbul and Ankara datasets. The outcomes of RF model for both Ankara and Istanbul are depicted in Figure 2.

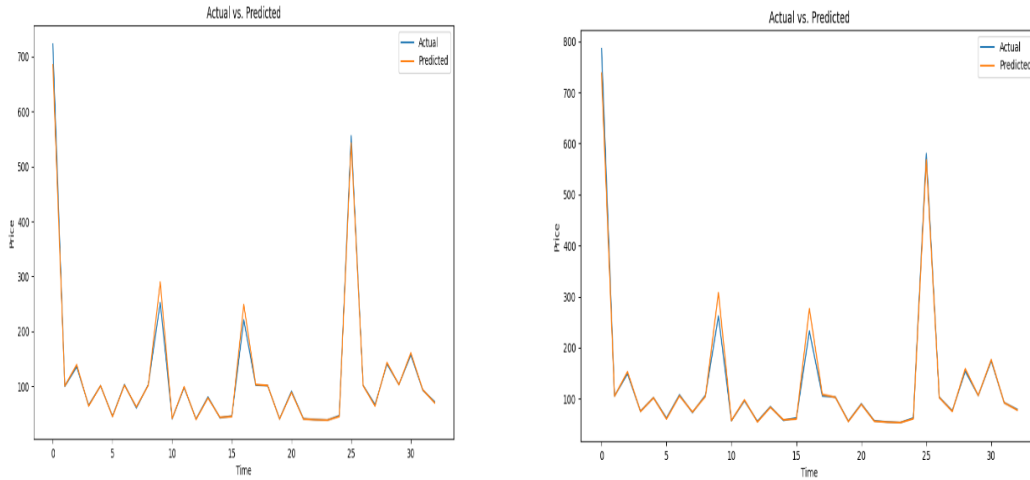

Figure 2. Actual and Predicted Values for RF Model for Ankara and Istanbul

This study utilizes data on house loans, the consumer price index, XGMYO, USD/TRY exchange rate, and Gold/TRY exchange rate to make predictions about the house price index in Ankara and Istanbul. The data undergo processing through the utilization of LSTM, GRU, and RF methodologies. Subsequently, forecasting models are developed for each respective approach, and an evaluation of their respective performances is conducted. Based on the findings, it is evident that the RF technique has superior predicting performance across all performance parameters for both Ankara and Istanbul.

The construction industry in Turkey plays a significant role in promoting economic progress. The findings derived from this study are anticipated to provide substantial benefits to both individual and institutional investors seeking to allocate their resources within the construction sector, which holds great significance for the Turkish economy. This will facilitate the anticipation of the trajectory of the house price index. In future research endeavors, it is recommended to use supplementary variables, such as Gross Domestic Product (GDP), per capita income, and the consumer confidence index, alongside the existing variables employed in this study. Furthermore, an enhanced forecasting performance can be achieved by integrating the LSTM and RF models, which have demonstrated superior outcomes, to construct a hybrid model.

References

- Adetunji, A. B., Akande, O. N., Ajala, F. A., Oyewo, O., Akande, Y. F., & Oluwadara, G. (2022). House Price Prediction Using Random Forest Machine Learning Technique. *Procedia Computer Science*, 199, 806-813.
- Akay, E. Ç., Topal, K. H., Kizilarlan, S., & Bulbul, H. (2019). Türkiye Konut Fiyat Endeksi Öngörüsü: ARIMA, Rassal Orman Ve Arima-Rassal Orman. *Pressacademia Procedia*, 10(1), 7-11.
- Breiman, L. 2001. Random Forests. *Machine Learning* 45: 5–32.
- Cho, M., Kim, C., Jung, K., & Jung, H. (2022). Water Level Prediction Model Applying A Long Short-Term Memory (Lstm)–Gated Recurrent Unit (Gru) Method For Flood Prediction. *Water*, 14(14), 2221.
- Chung, J., Gulcehre, C., Cho, K., & Bengio, Y. (2014). Empirical Evaluation Of Gated Recurrent Neural Networks On Sequence Modeling. *Proceedings Of The Neural Information Processing Systems Workshop On Deep Learning.*, 1–9. [Http://Arxiv.Org/Abs/1412.3555](http://arxiv.org/abs/1412.3555)
- Çetin, D. T. (2022). Antalya-Isparta-Burdur Bölgesi Konut Fiyat Endeksinin Makroekonomik Göstergeler Ve Hisse Senedi Endeksi Kullanılarak Yapay Zekâ İle Tahmini. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1363-1380.
- Dutta, A., Kumar, S., & Basu, M. (2020). A Gated Recurrent Unit Approach To Bitcoin Price Prediction. *Journal Of Risk And Financial Management*, 13(2), 23.
- Ho, T. K. 1995. Random Decision Forests. In *Proceedings Of 3rd International Conference On Document Analysis And Recognition*, 278–282. Piscataway, NJ: IEEE.
- Hong, J., Choi, H., & Kim, W. S. (2020). A House Price Valuation Based On The Random Forest Approach: The Mass Appraisal Of Residential Property In South Korea. *International Journal Of Strategic Property*

- Jozefowicz, R., Zaremba, W., & Sutskever, I. (2015). An Empirical Exploration Of Recurrent Network Architectures. *32nd International Conference On Machine Learning, ICML 2015, 3, 2332–2340.*
- Rawool, A. G., Rogye, D. V., Rane, S. G., & Bharadi, V. A. (2021). House Price Prediction Using Machine Learning. *Int. J. Res. Appl. Sci. Eng. Technol, 9, 686-692.*
- Saraç, H., & Hacıımamoğlu, T. U. (2018). Konut Fiyat Endeksi Verilerinin Klasik Ayırıştırma Ve Arıma Yöntemi İle Tahmin Edilmesi. *Journal Of International Social Research, 11(59).*
- Schonlau, M., & Zou, R. Y. (2020). The Random Forest Algorithm For Statistical Learning. *Stata Journal, 20(1), 3–29. <https://doi.org/10.1177/1536867X20909688>*
- Song, H., & Choi, H. (2023). Forecasting Stock Market Indices Using The Recurrent Neural Network Based Hybrid Models: CNN-LSTM, GRU-CNN, And Ensemble Models. *Applied Sciences, 13(7), 4644.*
- R. Tanamal, N. Minoque, T. Wiradinata, Y. Soekanto and T. Ratih, "House price prediction model using random forest in surabaya city", *TEM Journal, pp. 126-132, Feb. 2023.*
- Wang, B., & Wang, J. (2021). Energy Futures Price Prediction And Evaluation Model With Deep Bidirectional Gated Recurrent Unit Neural Network And RIF-Based Algorithm. *Energy, 216, 119299.*
- X Chen, L. Wei, J. Xu. House Price Prediction Using LSTM. *Computing Research Repository (Corr). Abs/1709.08432, September 2017*

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

SAĞLIK TESİSLERİNDE ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA OLGUSU: DEMATEL YÖNTEMİ İLE BİR DEĞERLENDİRME

The Phenomenon of Organizational Conflict in Health Facilities: An Evaluation with DEMATEL Method

Büşra SEVİM¹, Yeter USLU² ve Emre YILMAZ³

¹Arş. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul, busra.aydinli@medipol.edu.tr, ORCID:0000-0003-3542-8077

²Prof.Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul, yuslu@medipol.edu.tr, ORCID:0000-0002-8529-6466

³Dr.Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, İstanbul, emreyilmaz@medipol.edu.tr, ORCID:0000-0003-4502-9846

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

20.02.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1440449

Anahtar Kelimeler

Sağlık tesisleri, çatışma yönetimi, çok kriterli karar verme, DEMATEL, strateji.

Keywords

Health facilities, conflict management, Multi criteria decision making, DEMATEL, strategy.

ÖZ

Çatışma, bireyler arası ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı ve düşünce farklılıklarının olduğu ortamlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Nitekim çatışma sadece bireyler arasında değil gruplar, kurumlar, sektörler ve toplumlar arasında da kendini göstermektedir. Çatışma, uygun ortam ve koşullar sağlanarak iyi yönetildiği takdirde çalışan ve kurum yararına olabilecek inovatif fikir ve düşüncelerin de temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı sağlık tesislerinde çatışmaya neden olan kriterlerin birbirlerine olan etki düzeyleri ve ağırlıkları belirlenerek çatışmaya sebep olan kriterlerden en öncelikli olanların çözümüne yönelik strateji ve önerilerde bulunmaktır. Literatür destekli olarak sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan kriterler belirlenerek çok kriterli karar verme yaklaşımlarından biri olan DEMATEL yöntemi ile etki ve ağırlık düzeyleri tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan en önemli risk faktörleri sırasıyla %13,42 ağırlık ile "Beceri, Yetenek ve Farklılıklar"; %13,20 ağırlık ile "Takım Çalışması" ve %12,89 ağırlık ile "İletişim" bulunmuştur. Sonuç olarak çatışmaya sebep olan kriterlerin öncelikli sıralamalarına göre strateji önerilerinde bulunulmuştur.

ABSTRACT

Conflict is commonly encountered in environments characterized by intense interpersonal relationships and differing opinions. It manifests not only between individuals but also among groups, institutions, sectors, and societies. Conflict can foster innovative ideas and thoughts that benefit both employees and organizations when managed effectively by providing the appropriate environment and conditions. This study aims to identify and assess the impact and significance of the criteria that cause conflict in health facilities and develop strategies and recommendations to address the most critical conflict-inducing factors. With the support of existing literature, the criteria causing conflict in health facilities were identified, and their impact and significance were evaluated using the DEMATEL method, a multi-criteria decision-making approach. According to the results, the most critical risk factors causing conflict in health facilities are "Skills, Abilities, and Differences" with a weight of 13.42%, "Teamwork" with a weight of 13.20%, and "Communication" with a weight of 12.89%. Based on these findings, strategic recommendations have been made by the priority ranking of the identified conflict-causing criteria.

Atf/Citation: Sevim, B., Uslu, Y. ve Yılmaz, E. (2024). Sağlık Tesislerinde Örgütsel Çatışma Olgusu: DEMATEL Yöntemi ile Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1355-1366

Sorumlu yazar/Corresponding author: Büşra SEVİM, busra.aydinli@medipol.edu.tr

1. Giriş

Çatışma kavramının kesin bir tanımını yapmak mümkün olmasa da iki ya da daha fazla kişi veya grup arasında çeşitli nedenlerden çıkan bir anlaşmazlık, gerginlik olarak tanımlanabilir (Koçel, 2003). Günümüzde toplumsal yaşamın gereği olarak karşılaştığımız çatışma olgusu, birçok nedene bağlı ve değişik düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Belirlenen amacı gerçekleştirmek için farklı kültürlerden bir araya gelen bireylerin oluşturduğu örgütlerde çatışma kaçınılmaz olmaktadır. Örgütü oluşturan bireylerin bilgi ve beceri, ilgi alanı, yetenek ve kişilik farklılıkları olması çatışmaların en önemli nedenidir. Ancak bu çatışmaların örgütün yararına ve örgütün gelişmesine katkı sağlayabilmesi için çatışmaların etkin yönetilmesi gerekmektedir. Etkin yönetilen çatışmalar, yıkıcı olmaktan ziyade örgütlerde değişimin, gelişimin ve yaratıcılığın oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu sebeple çatışmaların ortaya çıkış nedenleri iyi analiz edilerek belirlenmeli ve örgüt çıkarlarına uygun çatışma yönetimi planı oluşturulmalıdır.

Sağlık hizmetlerinde teknolojik gelişmeler ve değişen ekonomik koşulların beraberinde getirdiği yoğun rekabet ortamında, sağlık tesislerinin varlığını sürdürebilmeleri için yeniliğe açık olmaları gerekmektedir. İnsan hayatı söz konusu olan bu tesislerde çalışanların görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için uygun çalışma ortamlarının sağlanması önem arz etmektedir. Karmaşık örgüt yapısına sahip ve işleyiş bakımından diğer örgütlere göre farklı olan sağlık tesislerinde örgütsel çatışma potansiyeli daha yüksektir. Çatışmaya sebep olan faktörleri tespit edebilmek, çatışmanın etkin yönetilmesi için önemli aşamalardan birisidir. Var olan çatışmanın teşhis edilmesi, azaltılması ve doğru yönetilmesi için çatışmayı güçlendiren temel faktörlerin tanımlanması gerekmektedir (Sabancı, 2000).

Konuyla ilgili Hancıoğlu Başköy ve Şimşek (2023:104) yaptıkları çalışmada bankacılık sektöründe çatışmaya sebep olan faktörleri çok kriterleri karar verme yöntemi ile değerlendirilmiştir. Aslan (2004:602) hastanelerde örgütsel çatışmaya sebep olan faktörleri tespit etmiştir. Şahin ve Örselli (2010:43) yaptıkları çalışmada devlet hastanelerinde en çok ve sık rastlanan çatışma nedenlerini ortaya koymuştur. Akça ve Erigüç (2006:126) yaptıkları çalışmada hastane çalışanlarının yöneticileri ve çalışma arkadaşları ile yaşadıkları çatışmaların nedenlerini saptamıştır. Bayar (2015:130) tarafından yapılan çalışmada örgütlerde çatışmaya neden olan faktörler incelenmiştir. Karabakkal ve Torun (2020:7) yaptıkları çalışmada çatışmanın nedenleri ile işlevsel çatışma yönetimi becerilerinin neler olduğu tespit edilmiştir. Mosadeghrad ve Mojbfan (2019:550) tarafından yapılan çalışmada hastanelerde yaşanan çatışmanın nedenleri, yoğunluğu ve türleri ifade edilmiştir. Raykova, Semerjjeva ve Bakova (2018:117) tarafından yapılan çalışma ile Bulgaristan'daki kamu hastanelerinde iş yerinde yaşanan çatışmaların kaynaklarını tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde örgütlerde çatışmaya sebep olan faktörlerin incelendiği çalışmalar mevcutken sağlık sektöründe çatışmaya neden olan kriterlerin birbirlerine olan etki düzeyleri ve ağırlıkları belirlenmesi üzerine yapılan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışma ile sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan kriterlerin DEMATEL yöntemi ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada çatışmaya sebep olan kriterler alanyazın destekli olarak belirlenecek ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden DEMATEL yöntemi ile en öncelikli ve önemli olanları sıralanacaktır. Bu sıralama doğrultusunda en önemli ve etkili kriterlerin çözümüne yönelik strateji önerileri sunulacaktır. Böylelikle sınırlı kaynakların öncelikli alanlara aktarılması hedeflenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Çatışma kavramı, Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre "*birbirleriyle uyuşmayan dilek, istek ya da erekların yarışmasından ortaya çıkan üzücü ya da kıvanç vermekten uzak bilinç durumu*" olarak ifade edilmektedir. İş hayatında, aile hayatında, kendi iç dünyamızda ve sosyal çevrede birçok durumda çatışma ile karşı karşıya kalınmaktadır. Çatışma birçok bilim dalının konusu olması sebebiyle birden fazla tanımı bulunmaktadır. Bireyler ya da gruplar arasında fikir farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan zıtlıklara ve anlaşmazlıklara çatışma olarak ifade edilmektedir. Çatışmalar sadece kişilere özel değildir aynı zamanda kuşaklar, gruplar ve kurumlar arasında da yaşanan tartışmalar çatışma olarak adlandırılmaktadır. Farklı tanımlanan bu kavram, çıkar ya da ekonomik anlaşmazlık sonucu ortaya çıkabileceği gibi duygusal gerilimin sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Mantık ve hisleri doğrultusunda hareket eden bireylerin ihtiyaç ve beklentilerini gidermek amacıyla sınırlı imkanları paylaşma veya kullanma konusunda fikir ayrılıklarına düştükleri zaman yaşanmaktadır (Barutçugil, 2022). Pondy (1967) çatışma kavramını açıklarken bazı adımlara vurgu yapmaktadır:

-Anlaşmazlığa ve uyuşmazlığa yol açan nedenler,

- Bireylerin yaşadığı duygusal durum,
- Bireylerinin birbirini anlama ve kavrama durumu,
- Pasif direnişten saldırganlığa doğru yol alan çatışma davranışları şeklinde sıralamıştır.

Genel olarak yapılan tanımların ortak noktası; iki kişi veya grup arasında çeşitli sebeplerden kaynaklanan fikir uyuşmazlıkları, bireylerin farklı amaç, beklenti ve isteklerinin sonucu ortaya çıkan durumlar olarak kabul edilmektedir.

Örgüt, ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelen birey ve grupların oluşturduğu yapı olarak ifade edilmektedir. Örgütler, bireylerin tek başlarına mücadele edemediği durumlarda birlikte hareket ederek başarıyı mümkün kılan iş birliği sistemidir. Bazı durumlarda karşılıklı olan bu ilişkiler çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Örgütsel çatışma, bir örgütte sınırlı olan kaynakların iki kişi ya da grup arasında paylaşılması veya tahsisi ile bu kişi ya da gruplar arasında statü, amaç, değer ya da uyuşmazlıkla olarak da ifade edilmektedir (Şimşek ve Kınır, 2006). Diğer bir tanıma göre ise bireylerin ya da grupların beraber çalışmasından doğan ve normal “faaliyetlerin durmasına veya karışmasına neden olan olaylar şeklinde tanımlanmaktadır (Eren, 2012). Örgütlerin çeşitli faaliyetlerini yürüten birey veya gruplara arasında bağılıklar bulunmaktadır. Bu faaliyetler gerçekleştirilirken birbirine bağımlı olan birimlerden herhangi birinin işlev konusunda yetersizliği ya da işlevini tamamen yitirmesi çatışmayı tetiklemektedir. Bu durum örgütün faaliyetini tam zamanında ve doğru bir şekilde gerçekleştirmesini engellemektedir. Bağımlı olan bu birimlerin yönetilme şekline göre çatışma için düşük veya yüksek seviye olarak derecelendirilebilmektedir. Zaman zaman örgüt içerisindeki birey ya da gruplar kısıtlı kaynakları ortak kullanmak durumunda kalmaktadır. Bu durum, bireyler ve birimler arasında rekabet ortamını oluşturarak çatışmayı doğurabilmektedir (Koçel, 2005).

Örgütlerdeki bireyler ve grupların yanı sıra yönetim süreçlerinden kaynaklanan sorunlarda çatışmaya sebep olmaktadır. Yönetimin bireylerin iş tanımlarını ve sorumluluklarını belirlememesi durumunda, yapılacak olan işi birden fazla kişi sahiplenebilir. Bu süreç bireyler arasında çatışmaya sebebiyet verebilmektedir. Yaşanabilecek bu durumun aksine işin sahiplenilmemesi de faaliyetlerin aksamasına sebep olabilir. Söz konusu aksaklık da bireyler ve gruplar arasında sorumluluk tartışmalarına yol açarak çatışmayı da beraberinde getirir. Örgüt içerisindeki çatışmalar farklı düzey ve türlerde ortaya çıkmaktadır. Örgütlerde oluşan çatışmalar ile ilgili farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Sınıflandırmaların farklı olmasının sebebi ise çatışmanın kaynağı ile ilişkilendirilmektedir. Çatışma türleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Birey içi çatışma, bireyin kendisinden emin olmadığı, yapılan işlerle alakalı belirsizliğin ve kendi sorumluluğunun ne olduğuyla ilgili bilgi sahibi olmadığı veya fazla iş yükünün olduğu durumlarda ortaya çıkan, birey üzerinde rahatsızlığa, motivasyon düşüklüğüne ve strese yol açan çatışma türüdür (Koçel, 2005). *Bireyler arası çatışma*, örgütlerde sıklıkla yaşanan çatışma türlerindedir. İki bireyin farklı görüş ve düşüncelere sahip olmasından doğan çatışmalardır. Bireylerin sahip olduğu bilgi ve beceriler iş süreçlerinde izledikleri metod farklılıkları bireyler arası çatışmaya sebebiyet vermektedir. Bireyler arası çatışmalar en çok, ast-üst ya da kurmay-komuta yöneticileri arasındaki kişisel anlaşmazlıklardan doğmaktadır (Eren, 2012). *Grup içi çatışma*, genellikle bireylerin grup tarafından belirli normları zorla kabul ettirilmesinden oluşmaktadır. Oluşan bu baskı sonucu her iki taraf arasında gerginlikten doğan çatışmalar yaşanabilir (Koçel, 2005). *Gruplar arası çatışma*, gruplar arasındaki çıkar farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan çatışmalar olarak ifade edilmektedir. Sağlık tesisleri özelinde matriks yapılar yaygın olarak kullanılmakta ve birbirinden farklı beceri ve alanlara sahip kişiler aynı gruplar etrafında yer almaktadır. Nitekim bu gruplar özelinde zaman zaman çatışmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. *İşletme içi çatışma*, örgütlerde iki farklı şekilde görülmektedir. Dikey çatışma, dikey hiyerarşi de farklı düzeylerdeki gruplar arasında ortaya çıkmaktadır. Yatay çatışma ise hiyerarşi de aynı düzeydeki gruplar arasında ortaya çıkmaktadır. *İşletmeler arası çatışma*, aynı sektörde varlığını sürdüren ve aralarında rekabet olan işletmelerin çeşitli sebeplerle ortaya çıkardıkları çatışmalar olarak adlandırılmaktadır (Güney, 2011).

3. Literatür Taraması

Örgütlerde farklı seviyelerde ve çeşitli taraflar arasında yaşanan çatışmaların nedenleri bilmek, çözüm yolu geliştirmek için önem arz etmektedir. Farklı bireylerin bir araya gelerek ortak bir amacı gerçekleştirmeleri zaman zaman çatışmalara sebep olmaktadır. Bu çatışmaların oluşması da farklı sebeplere bağlıdır. Bu sebeplerden bazıları aşağıda özetlenmiştir:

Bireylerin; değerleri, amaçları, beklentileri, ihtiyaçları ve algılarındaki farklılıklar çekişmelere sebep olarak çatışmayı doğurmaktadır. Bireylerin farklı amaçlara sahip olması olaylar karşısında davranış ve tutumlarını da etkilemektedir. Örgütteki çalışanların farklı sosyal ve kültürel ortamlarda yetişmeleri ve buldukları ortamlarda bu alışkanlıklarını devam ettirme istekleri çatışmaya sebep olabilir (Şahin ve Örselli, 2010:49). Örgütlerin kaynaklarını oluşturan unsurlar; toplam sermaye, insan gücü, makine ve kullanılan materyallerdir. Örgütlerin kaynaklarının sınırlı olması, çalışanların kaynakları ortak kullanmaları ve birbirleri ile rekabet etmeleri çatışmaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir (Koçel, 2005). Örgüt içerisindeki bireylerin gelecekte beklenenleri ve amaçları birbirlerinden farklıdır. Fakat örgütün amacına ulaşması için çalışanların ortak bir amaç doğrultusunda hareket etmeleri gerekmektedir. Her bireyin kendi amacı doğrultusunda hareket etmesi örgüt içerisinde parçalanmalara ve bölünmelere sebep olmaktadır. Bireysel amaçlar, örgütün temel amacının önüne geçtiği zaman örgütsel çatışma kaçınılmaz olacaktır. Örgütlerdeki statü ve güç farklılıkları bir diğer çatışma unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler hiyerarşik düzende kendisinden statü olarak daha üstünde bulunan bir kişi tarafından yönlendirildiğinde tepki gösterebilmektedir. Bu durum zamanla çatışmanın oluşmasına zemin oluşturmaktadır. Örgütlerdeki ödül, terfi, statü ve görev değişikliklerine ilişkin algılamaların oluşturacağı sorunlar statü çatışmalarına sebep olmaktadır (Bumin, 1990). Örgüt büyüdükçe çatışmalar artış göstermektedir. Çalışan sayısının artması, farklı kişisel özelliklere sahip bireylerin bir araya gelmesi, zaman zaman iletişim kopukluklarına sebep olmaktadır. Örgütün büyümesiyle artan rol ve statüler rekabet ortamı oluşturmaktadır. Çalışan sayısının artmasıyla örgütün amaç ve stratejileri de aynı doğrultuda genişlemektedir. Tüm bu sebeplerde çatışmanın oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Ayan ve Yavuz, 2018:747).

Örgütlerde karşılaşılan en sık çatışma faktörlerinden birisi iletişimdir. İletişim, bireyler arasında duygu ve düşünce paylaşımında kullanılan en önemli araçtır. Örgütlerdeki iletişimin sağlıklı olması, örgütün başarısını ve bütünlüğü doğrudan etkilemektedir. Örgüt içerisindeki birimlerin arasındaki kontrolü sağlayabilmek için iletişimin güçlü olması gerekmektedir. İletişim olmadığı ya da zayıfladığı ortamlarda iş düzenini sağlamak zorlaşmaktadır (Tanrıverdi, Adıgüzel ve Çiftçi, 2010:105). Böylece iletişimsel sorunlar beraberinde çatışma unsurunu getirmektedir. İletişim, birçok problemin çözümü olurken, bazı durumlarda problemin kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık işletmelerinde iletişim kanallarının fazla oluşu, matriks yapısı, çalışanların yoğun iş yükü, farklı sorumluluklarının olması, algılama ve eğitim seviyesindeki farklılıklar nedeniyle mesajın alıcıya doğru bir şekilde ulaştırılmamasına ya da mesajın içeriğinin değişmesine sebep olmaktadır. Sürekli iletişim halinde olan sağlık çalışanlarının hem hastalar hem de çalışma arkadaşları ve yönetim tarafından zaman zaman yanlış anlaşılmalara maruz kalmaktadır. Tüm bu süreçlerin sonucunda da çatışmalar yaşanmaktadır. Bu süreci etkin bir şekilde yönetmek ve doğru stratejiler oluşturmak gerekmektedir (Bektaş ve Kenar, 2018:155; Dinçel, 2018:262; Kılınç, Hasdemir ve Ulusoy, 2018:44; Temel, 2017:40). Örgüt içerisindeki her yöneticinin kendine has bir yönetim tarzı bulunmaktadır. Ortak amaç doğrultusunda her yönetici zaman yönetimi ve karar verme sürecinde farklı yollar izleyebilir. Bu konularda yönetici ve astları arasında önemli farklılıklar var ise çatışma kaçınılmaz olmaktadır (Koçel, 2005). Her birimde kullanılan farklı yönetim biçimleri, yöneticilerin sorunlara kendi bakış açıları ile değerlendirmeleri bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Örgütlerde yönetim fonksiyonlarından en temel aşama planlamadır. Hangi işin kim tarafından yapılacağı planlama aşamasında belirlenmektedir. Örgüt içerisinde planlamanın doğru yapılması sorunlar ve aksamaları minimum seviyeye indirecektir. Zaman zaman grup şeklinde yapılması gereken işler, bireylerin kendi aralarında iş planlaması yapmasını gerektirmektedir. Bu planlama da bazı bireyler iş bölümün adaletsiz bir şekilde yapıldığını düşünerek zıt bir görüş bildirebilir. Bu süreç çatışmaların oluşmasına sebep olmaktadır. Bireylerin kendi kişisel çıkarlarını ön plana çıkartması, grup arasında rekabete sebep olmaktadır. Bu rekabet, ortak amaca yönelik olsa da kişisel çıkarlar nedeniyle çatışmaya dönüşmektedir (Çağlayan, 2006:24). İşletmelerdeki işlevsel bağımlılık, koordinasyon ve takım çalışmasının önemi oldukça yüksektir. Sağlık çalışanları, görev ve sorumluluklarını yerine getirirken çeşitli kaynakları birlikte kullanmak durumunda kalır ve zaman zaman kaynak kısıtlamalarıyla karşılaşabilirler. Bunun yanı sıra, sağlık çalışanları birbirleriyle karşılıklı görev bağımlılığı içinde çalışır. Sağlık sektöründe sunulan sağlık hizmetinin kalitesi ve verimliliği, sağlık çalışanlarının ekip halinde çalışmasına ve hastaya odaklanmasına bağlı olarak değişir. Yüksek kalitede hizmet sunmak, maliyetleri azaltmak ve tüm birimlerin uyum içinde hareket etmesini sağlamak, etkili iletişim ve iş birliğiyle ancak mümkün olabilir. Sağlık çalışanlarının performans değerlendirmeleri etkin olarak değerlendirilmediği için kişilere yeterli geri bildirim sağlanmamaktadır. Çalışanlardan daha iyi verim almak, örgütsel bağlılığı arttırmak ve çalışanları motive etmek amacıyla örgütler maaş ikramiyesi, teşekkür gibi

uygulamaları gerçekleştirmektedir. Takdir edilme ve ödüllendirmeler adil bir şekilde yürütülmediğinde çalışanlar arasında rekabete oluşturarak çatışmaya sebep olmaktadır. Ödüllendirme sistemi, bireysel ya da bölüm bazlı olarak yapılmaktadır. Ancak bu uygulama örgütün yapısına uygun şekilde yapılmadığında yine çatışma oluşacaktır. Diğer uygulama ise işin aksamasına sebep olan çalışana gereken yaptırımın uygulanmaması da çatışmayı beraberinde getiren faktörler arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada “Sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan faktörler arasında etkileyen ve etkilenen faktörler hangileridir? “Bu faktörlerin önem derecesi nedir?” araştırma soruları ile elde edilen veriler doğrultusunda stratejik çözüm önerileri sunulmuştur. Sağlık tesislerinde çatışmalara sebep olan kriterlerin nedenlerini ve etkilerini belirlemek amacıyla yapılan literatür taramasının sonucu Tablo 1’de ifade edilmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Kriter	Literatür Taraması
İletişim	(Ayan ve Yavuz, 2018: 747; Bektaş ve Kenar, 2018:163; Dinçel, 2019:256; Kılınç ve diğerleri, 2017:38; Şahin ve Örselli, 2010:49; Temel, 2017:34)
Ödül Ceza Yönetimi	(Aslan, 2004; Ayan ve Yavuz,2018:747; Haberal, 2014; Şahin ve Örselli, 2010:50; Temel, 2017:35; Yılmaz ve Öztürk, 2011:151)
Takım Çalışması	(Aslan, 2004; Bayar ve Mete, 2022:79; Kılınç ve diğerleri, 2017:42; Temel, 2017)
Çalışma Ortamı	(Bektaş ve Kenar, 2018:163; Dinçel, 2019:256; Haberal, 2014; Yılmaz ve Öztürk, 2011:151)
Örgütsel Yapı ve İşleyiş	(Bayar ve Mete, 2022:79; Kapıcı ve Radmard, 2019:64; Kılınç ve diğerleri, 2017:38; Temel, 2017:32)
İnsan Kaynağındaki Yetersizlikler	(Başoğul ve Özgür, 2016:228; Haberal, 2014; Kapıcı ve Radmard, 2019:60)
Beceri, Yetenek ve Farklılıklar	(Başoğul ve Özgür, 2016:228; Kapıcı ve Radmard, 2019:60; Şahin ve Örselli, 2010:50; Tanrıverdi ve diğerleri, 2010:103; Üngören, 2008:883)
Ücret Yönetimi	(Akinwumi, Tunde, Adebusuyi ve Michael, 2021; Ülkü, Baygın ve Polatçı, 2022)

4. Materyal ve Metot

4.1. Araştırmanın tipi

Bu araştırma, sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan başlıca kriterlerin alanında uzman kişiler tarafından değerlendirilerek etki ve önem derecelerinin belirlenmesi, göreceli ağırlıklarına göre önceliklendirilerek çözüm stratejileri önermek amacıyla yapılmış kesitsel nitelikte bir çalışmadır.

4.2. Veri toplama

Sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan faktörler Pubmed, Science Direct, Ulakbim, Scopus, Google Scholar ve Web of Science tarayıcılarında “örgütsel çatışma”, “sağlık tesisi”, “çatışma yönetimi”, “health facility”, “organizational conflict”, “conflict management” anahtar kelimeleriyle taranan makaleler analiz edilerek 8 başlık altında toplanmıştır. Soru formu hazırlanarak 3 uzmandan görüş alınmıştır. Tablo 2’de DEMATEL analizinin dilsel ifadeleri ve sayısal karşılıkları yer almaktadır.

Tablo 2. DEMATEL Dilsel İfadeler

Dilsel İfadeler	Sayısal Karşılıkları
Etkisiz	0
Az Etkili	1
Normal Etkili	2
Fazla Etkili	3
Çok Fazla Etkili	4

4.3. Veri analizi

Sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan faktörlere karşı strateji geliştirmek için çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan DEMATEL yöntemi kullanılmıştır. ÇKKV yöntemleri; teknoloji yönetimi, stratejik yönetim, insan kaynakları yönetimi, üretim yönetimi gibi karar verme süreçlerine etki eden faktörlerin yer aldığı çalışmalarda kullanılmaktadır (Mardani, Jusoh, Nor, Khalifah, Zakwan ve Valipour, 2015:518). DEMATEL yöntemi ile iki faktör arasındaki ilişki analiz edilir. Sebep-sonuç ilişkilerine göre de etki-ilişki diyagramı çizilerek yapısal bir model ortaya çıkar (Baruah, Raj, Ray ve Chakravorty, 2012:2566; Wu ve Lee, 2007:501). DEMATEL yöntemini diğer çok kriterli karar verme tekniklerinden ayıran en belirgin özellik faktörler arasındaki nedensel ilişkidir. DEMATEL yöntemi, faktörleri alıcı (etkilenen) ve gönderici (etkileyen) gruplarına ayırarak faktörler arasındaki nedensellik ilişkisi Graf Teorisi esas alınarak belirlenir ve problemin çözümünün daha iyi gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır (Lin ve Tzeng, 2009). Bu yöntem uygulanırken örgütsel davranış, sağlık yönetimi, yönetim ve strateji alanlarında en az 15 yıllık tecrübesi bulunan 3 farklı uzmanın görüşüne başvurulmuştur. DEMATEL yönteminin basamakları aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

1.Adım: Faktörler arasındaki ilişkilerin ikili karşılaştırma ölçeği ile belirlenmesi

Sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan faktörlerin arasındaki ilişkiler, ikili karşılaştırma matrisi kullanılarak uzman görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Karşılaştırmaların sonucunda direkt-ilişki matrisi elde edilmiştir.

2.Adım: Direkt ilişki matrisinin belirlenmesi

$$M = k \times A \quad (1)$$

$$k = \text{Min} \left(\frac{1}{\max_{1 \leq i \leq n} \sum_{j=1}^n |a_{ij}|}, \frac{1}{\max_{1 \leq j \leq n} \sum_{i=1}^n |a_{ij}|} \right) \quad (2)$$

$$i, j \in \{1, 2, 3, \dots, n\}$$

3.Adım: Toplam ilişki matrisinin oluşturulması

Normalize edilmiş ilişki matrisi (M) aşağıda yer alan formül doğrultusunda elde edilmiştir.

$$S = M + M^2 + M^3 + \dots = \sum_{i=1}^{\infty} M^i \quad (3)$$

$$S = M (I - M)^{-1}$$

4.Adım: Etkileyen(gönderici) ve etkilenen(alıcı) grubunun hesaplanması

S matrisindeki sütunların toplamı (R), satırlar toplamı ise (D) olmakla beraber D-R ve D+R değerlerini kullanarak her bir faktörün diğerlerine olan etki derecesi ve diğer faktörlerle ilişkisi tespit edilmiştir.

$$S = [S_{i,j}]_{n \times n}, i, j \in \{1, 2, 3, \dots, n\} \quad (4)$$

$$D = \sum_{j=1}^n S_{i,j} \quad (5)$$

$$R = \sum_{i=1}^n S_{i,j} \quad (6)$$

5.Adım: Eşik değerinin ayarlanması ile etki-yönlü graf diyagramının oluşturulması

Yatay eksen D+R, dikey eksen D-R olan bir koordinat düzleminde karşılık gelen noktaların gösterilmesiyle etki-yönlü graf diyagramı elde edilir (Tsai ve Chou, 2020:1449; Wu ve Lee, 2007:502). “R_i” diğer faktörler üzerinde uygulanan etkinin derecesini gösterirken “D_i” ise diğer faktörlerden alınan etkinin derecesini gösterir. “D_i+R_i” diğer faktörlerle ilişkinin derecesini belirtir. “D_i-R_i” etkileyen veya etkilenene bölünebilen etki gücünü ifade eder (Chen, Lu, Ming, Zhang ve Zhou, 2020:5).

5.Bulgular

Sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan ve literatür taraması sonucunda 8 ayrı başlık altında değerlendirilen faktörlerin önemi DEMATEL yöntemi ile belirlenecektir. Değerlendirilen 8 faktörün açıklamaları aşağıdaki gibidir:

K1-İletişim: Sağlık tesislerindeki çalışanların algılama farklılıkları, geri bildirim eksikliği, iletişim kanallarının fazla oluşu ve tesisin matriks yapısından kaynaklanan anlaşmazlıklar olarak ifade edilmektedir.

K2-Ödül Ceza Yönetimi: Sağlık tesislerinde sağlık çalışanlarının performanslarının değerlendirilmesi sonucunda uygulanan yöntem ve yaklaşımlar olarak ifade edilmektedir.

K3-Takım Çalışması: Matriks yapılar sebebiyle oluşturulan grupların etkili düzeyde çalışamaması, bireysellikliğin fazla oluşundan ortaya çıkan çatışmalar olarak ifade edilmektedir.

K4-Çalışma Ortamı: Sağlık tesisinin fiziki yapısı ve ergonomik riskleri ifade etmektedir.

K5-Örgütsel Yapı ve İşleyiş: Örgütlerin hiyerarşik yapısındaki emir-komuta zinciri, görev, yetki ve sorumluluğun belirgin olmaması, yönetici tarzındaki farklılıklar olarak ifade edilmektedir.

K6-İnsan Kaynağındaki Yetersizlikler: Sağlık insan gücündeki nicelik ve nitelik eksikliğini ifade etmektedir.

K7-Beceri, Yetenek ve Farklılıklar: Sağlık sektöründeki multidisipliner yapıdan kaynaklanan beceri farklılıkları, uzmanlık bilgileri ve bireysel farklılıklardan ortaya çıkan çatışma nedenlerini ifade etmektedir.

K8-Ücret Yönetimi: Sağlık tesisinde uygulanan ücret politikalarının hakkaniyete uygun olarak yapılmamasını ifade etmektedir.

Literatür destekli olarak oluşturulan kriterler doğrultusunda DEMATEL soru formları sağlık yönetimi, örgütsel davranış ve yönetim ve strateji alanlarında en az 15 yıl tecrübeli 3 uzman görüşü ile değerlendirilmiştir. Uzman detayları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Uzmanlara Ait Bilgiler

Dilsel İfadeler	Uzmanlık Alanı	Eğitim Seviyesi	Deneyim
Uzman 1	Yönetim Strateji	Doktora	30 yıl
Uzman 2	Sağlık Yönetimi	Doktora	18 yıl
Uzman 3	Örgütsel Davranış	Doktora	16 yıl

Analizde ilk olarak Entegre Matris oluşturulmuştur. Entegre Matris 3 uzmanın değerlendirmeleri doğrultusundaki 0 ile 4 arasındaki değerlerin ortalaması alınarak hesaplanmıştır (Tablo 4). Diğer aşamada doğrudan etki matrisindeki değerler, bu matrisin satır veya sütunlarındaki en büyük değer kullanılarak normalize edilmiştir. Her değer en büyük satır veya sütun toplamına bölünmüştür. Normalize edilmiş doğrudan ilişki matrisi Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Uzman Görüşleri (DEMATEL Entegre Matris)

Kriter No	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
K1	0,00	2,33	4,00	3,67	3,00	2,33	3,33	3,67
K2	3,00	0,00	3,67	2,33	2,67	2,33	2,33	3,33
K3	2,33	3,33	0,00	3,00	2,67	1,67	3,00	2,67
K4	3,00	1,67	3,00	0,00	2,67	2,00	2,33	2,33
K5	3,33	2,33	3,67	3,33	0,00	3,33	3,67	2,67
K6	3,33	2,67	3,67	3,33	3,67	0,00	4,00	1,67
K7	3,00	3,67	3,67	2,33	2,67	3,33	0,00	3,67
K8	2,00	2,67	3,00	2,33	1,67	3,00	3,00	0,00

Tablo 5. Normalize Edilmiş Doğrudan İlişki Matrisi

Kriter No	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
K1	0,00	0,10	0,18	0,16	0,13	0,10	0,15	0,16
K2	0,13	0,00	0,16	0,10	0,12	0,10	0,10	0,15
K3	0,10	0,15	0,00	0,13	0,12	0,07	0,13	0,12
K4	0,13	0,07	0,13	0,00	0,12	0,09	0,10	0,10
K5	0,15	0,10	0,16	0,15	0,00	0,15	0,16	0,12
K6	0,15	0,12	0,16	0,15	0,16	0,00	0,18	0,07
K7	0,13	0,16	0,16	0,10	0,12	0,15	0,00	0,16
K8	0,09	0,12	0,13	0,10	0,07	0,13	0,13	0,00

D_i+R_i değeri kriterlerin önem derecesini ifade ederken, D_i-R_i değerinde pozitif değere sahip olan kriterlerin diğer kriterleri etkilediğini, pozitifler karşılaştırmalı grup olarak diğer negatif kriterleri etkilemektedir. Negatif değerler ise diğer kriterler tarafından etkilenmektedir. Toplam ilişki matrisi (S), $S = M (I - M)^{-1}$ denklemi ile oluşturulmuştur (Tablo 6). I birim matrisini ifade etmektedir. R_i (etkileyen), D_i (etkilenen), D_i+R_i ve D_i-R_i değerleri Tablo 7’ de ifade edilmiştir.

Tablo 6. Toplam İlişki Matrisi (S)

Kriter No	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
K1	1,171	1,216	1,569	1,337	1,240	1,162	1,392	1,328
K2	1,168	1,006	1,412	1,167	1,113	1,051	1,227	1,194
K3	1,097	1,089	1,212	1,139	1,065	0,984	1,195	1,123
K4	1,047	0,958	1,241	0,948	0,996	0,928	1,095	1,035
K5	1,318	1,231	1,577	1,342	1,139	1,211	1,421	1,308
K6	1,327	1,249	1,587	1,350	1,288	1,088	1,440	1,281
K7	1,299	1,273	1,570	1,299	1,238	1,206	1,273	1,338
K8	1,042	1,025	1,278	1,071	0,990	0,991	1,151	0,970

Tablo 7. DEMATEL’in Neden Sonuç Değeri

Kriter No	D_i (Etkilenen)	R_i (Etkileyen)	D_i+R_i *	D_i-R_i **
K1	10,418	9,474	19,892	0,944
K2	9,342	9,051	18,393	0,291
K3	8,907	11,451	20,358	-2,543
K4	8,252	9,657	17,909	-1,405
K5	10,550	9,072	19,623	1,477
K6	10,613	8,623	19,237	1,989
K7	10,500	10,197	20,698	0,302
K8	8,521	9,579	18,101	-1,057

Son adımda faktörlerin ağırlıkları hesaplanmıştır (Tablo 8). Sonuç olarak sağlık tesislerin çatışmaya sebep olan en önemli faktörler sırasıyla beceri, yetenek ve farklılıklar, takım çalışması ve iletişim olarak tespit edilmiştir. Sağlık tesislerinde çatışmaya sebep olan en önemsiz faktör ise çalışma ortamı olarak bulunmuştur.

Tablo 8. Kriter Ağırlıkları ve Kriter Ağırlıkları Öncelikleri

Kriter No	Kriterler	R_i (Etkileyen)	Kriter Ağırlıkları
K7	Beceri, Yetenek ve Farklılıklar	20,698889	0,134221
K3	Takım Çalışması	20,35831	0,132012
K1	İletişim	19,892828	0,128994
K5	Örgütsel Yapı ve İşleyiş	19,62377	0,127249
K6	İnsan Kaynağındaki Yetersizlikler	19,237416	0,124744
K2	Ödül-Ceza Yönetimi	18,393584	0,119272
K8	Ücret Yönetimi	18,10124	0,117376
K4	Çalışma Ortamı	17,909485	0,116133

6.Tartışma

Bu çalışma sağlık tesislerinde çatışmaya neden olan kriterlerin birbirlerine olan etki düzeyleri ve ağırlıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Verilerin analizi çerçevesinde çeşitli çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Veri toplama sürecinde araştırma kapsamındaki uzmanların bazılarının sağlık nedeniyle raporlu olması, sahada yönetici olanların da iş yoğunluklarına bağlı olarak zaman kısıtlarının olması vb. nedenlerle uzman görüşleri sadece akademisyenlerden oluşan bir grubun düşünceleri ile sınırlı kalmıştır. Söz konusu durum çalışmanın en önemli kısıtıdır.

Yapılan analiz sonucunda birinci öncelikli yönetsel çatışma faktörü “beceri, yetenek ve farklılıklar” (%13,42) olarak bulunmuştur. Bilindiği üzere sağlık tesisleri yapıları itibariyle birden fazla meslek grubunun bir arada çalıştığı alanlardır. Bu nedenle farklı meslek grupları aynı amaca odaklandıkları halde bile zaman zaman çatışma yaşayabilmektedirler ki bu durum eğitim-tecrübe farklılıkları, değişik bakış açıları ve iş yapma usullerindeki eğilimler vb. sıralayacağımız hususlardan kaynaklanabilir. Elde edilen sonucun anlamlılığına bakıldığında çatışmaların kaçınılmaz olduğunu düşünmek de yanlış olmayacaktır. Nitekim mesleki deneyim, eğitim seviyesi, uzmanlık alanındaki farklılıklar, sahip olunan farklı beceri, deneyim ve yetenekler zaman zaman sağlık çalışanları arasında rekabet ve farklılık hallerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Söz konusu ortam etkin yönetilmediği takdirde çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple sağlık tesislerinde sağlık çalışanlarının beceri ve yeteneklerine uygun görev ve sorumluluk verilerek çatışmalar engellenebilir. Üngören (2008:902) yaptığı örgütsel çatışma nedenlerinin ve türünün araştırmasının amaçlandığı çalışmada beceri, yetenek ve farklılıklar başta olmak üzere 16 farklı çatışma faktörü belirlemiştir. Şahin ve Örselli (2010:48) çalışmalarında devlet hastanelerinde beceri, yetenek ve farklılıklar, statü farklılıkları, yönetime yakın olanların sevilmemesi ve fırsat eşitliğinin olmaması gibi kriterleri çatışmaya sebep olan faktörleri değerlendirmiştir. Akca ve Erigüç (2006:149) çalışmalarında çalışan ve yöneticiler arasında yaşanan örgütsel çatışmaya sebep olan kriterlerin mesleklere yönelik dağılımlarını ortaya koymuştur. Çalışma sonuçlarına göre yönetimin, çalışanlara hizmetin sunulmasında ve yürütülmesinde önemli olduğunu hissettiren uygulamalar yapması gerektiğini vurgulamıştır. Başoğul ve Özgür (2016:233) hemşirelerin duygusal zeka düzeylerini ve çatışma yönetimi stratejilerini ve aralarındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada statü farklılıkları, çalışma ortamı ve bireysel farklılıklarının çatışmaya sebep olduğu vurgulanmıştır.

Çalışmada ikinci öncelikli yönetsel çatışma faktörü “takım çalışması” (%13,20) olarak bulunmuştur. Emek yoğun ve birimler arası koordinasyon gerektiren sağlık sektöründe iş birliği kaçınılmazdır. Rol ve sorumlulukların net bir şekilde tanımlanması ve çalışanların etkin bir şekilde rol ve sorumluluklarını yerine getirmesi takım çalışmasının başarısı sonucunu doğurur. Bu çerçevede sağlık tesislerinde farklı ya da benzer meslek gruplarının görev tanımlarındaki eksiklik ve belirsizlikler takım çalışmasından beklenen faydayı beraberinde getiremez. Kılınç ve diğerleri (2018:42) sağlık tesislerinde çatışma yönetimi ele aldığı çalışmada etkin ekip çalışmasının uygulanamamasını önemli bir faktör olarak ifade etmiştir. Yine aynı şekilde Temel (2017:34) sağlık örgütlerinde çatışma nedenleri, yönetimi ve önerileri üzerine yaptığı çalışmada, ekip kavramının benimsenmemesini çatışmaya sebep olan faktörler arasında değerlendirmiştir. Aslan (2004:613) hastanelerde örgütsel çatışmaya sebep olan faktörleri belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada etkin ekip çalışmasının uygulanamamasını çatışmaya sebep olan faktörler arasında değerlendirdiği ve bu durum ile ilgili önerilerde bulunmuştur.

Üçüncü öncelikli yönetsel çatışma faktörü “iletişim” (%12,89) olarak bulunmuştur. Sağlık tesislerinin matris organizasyon yapısı, karmaşık örgütlenme sistemi ve yoğun çalışma ortamı birimler arası etkili iletişim ve koordinasyon süreçlerini zorunlu kılmaktadır. Sağlık tesislerinde organizasyon yapısına bağlı olarak şekillenen dikey, yatay, çapraz vb. iletişim türlerinde; algılama farklılıkları(alıcı-verici), geri bildirim eksiklikleri, çoklu iletişim kanalları, bireylerin iletişim becerilerindeki yetersizlikler, teknik altyapıdan kaynaklanan sorunlar vb. haller çatışma ortamına zemin hazırlar. Sağlık tesislerinde iletişim süreci kritik bir sistem konusudur. Çünkü söz konusu süreç, hasta bakımından, çalışan-hasta memnuniyetine; sağlık hizmetlerinin sunumundan toplam kaliteye kadar birçok alt sistemi etkisi altında tutmaktadır. Bu sebeple iletişim becerilerinin geliştirilmesi, geri bildirim mekanizmalarının oluşturulması ve iyi işleyen bir iletişim sisteminin kurulmasının çatışmaların azaltılmasında ve önlenmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Aslan (2004:605) yaptığı çalışmada iletişim faktörünün çatışmaya neden olan faktörler arasında önemli bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Akca ve Erigüç

(2006:142) hastanelerde çatışma nedenlerini ortaya koymak amacıyla yaptığı çalışma da iletişim yetersizliğinin çatışmaya sebep olan önemli faktörler arasında değerlendirmiştir. Kılınç ve diğerleri (2018:44) sağlık tesislerinde çatışma yönetimini ele aldığı çalışmasında çatışmaya sebep olan iletişim faktörü için; sosyal etkinliklerin artırılmasının ikili ilişkilerin güçlenmesine ve yanlış anlaşılmalardan kaynaklanan çatışmaları azaltacağını vurgulayarak önerilerde bulunmuştur. Dinçel (2019:256) hekim ve hemşireler arasındaki çatışma nedenlerini dikkate alan çalışmaları incelediği çalışmasında iletişimin çatışmaya sebep olan faktör olduğu ve diğer faktörler için hekim ve hemşirelerin görüşlerinin alınması gerektiği yönünde vurgu yapmaktadır. Soysal ve diğerleri (2016:183) yılında yaptığı çalışmada sağlık çalışanlarının birbirlerini tam anlayamadığını ve iletişim kaynaklı algılama sorunları yaşadığını vurgulamaktadır.

7. Sonuç ve Öneriler

Beceri, yetenek ve farklılıkların tespit edilmesi, örgütsel performansa ve etkinliğe katkı sağlayacak şekilde çatışma olgusunun yönetilmesine yönelik inovatif çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi gerekir. Sağlık tesisleri beceri envanterlerini güncel tutarak ilgili sağlık hizmetine ilişkin doğru kişinin doğru işe eşgüdümlemesi sağlanabilir. Beceri yetenek ve farklılıklarından ortaya çıkan fikir ayrılıklarının iyi yönetilmesi sonucunda yenilikçi hizmetlerin de keşfi sağlanabilir. Bunun için örgüt içi insan kaynakları bünyesinde ilgili birim kurulabilir, dış kaynak kullanımı ile danışmanlık hizmeti alınarak vaka çalışmaları aylık periyotlarda planlanabilir. Yöneticilerin, çalışanlar arasındaki uyumu ve iletişimi daha güçlü hale getirmek için çalışanlarla standart bir ilişki zemini oluşturması, çalışanların problemlerine karşı daha hassas davranması, çeşitli etkinlikler düzenlemesi ve gerekli eğitim planlamaları yapması gerekmektedir. Olası takım bireyleriyle örnek olaylar etrafında senaryolar işletilerek beyin fırtınası çalışmaları yapılabilir. Ayrıca yöneticilerin karizmatik liderlik özelliklerini güçlü bir şekilde sergileyerek ortak bir amaç uğruna bir araya geldikleri bilincini aşlamaları gerekir. İletişim faktörü açısından değerlendirildiğinde sağlık tesisindeki tüm hizmet süreçlerini etkileyen bir konu olduğunun farkındalığının oluşturulması elzemdir. Bu bilinç doğrultusunda kurum içi eğitimin daha sık yapılması ve tüm personelin katılımının sağlanması gerekmektedir. Sağlık tesisi içerisinde sosyal etkinliklerin artırılması, çalışanların birbiriyle yakın ilişki kurmasını sağlayacak ve yanlış anlamalardan kaynaklanan çatışmaların asgariye indirilmesinde etkili olacaktır. Bu doğrultuda aylık periyotlar şeklinde sosyal faaliyet programları yayınlanabilir. İletişim sürecinde geribildirim mekanizmasındaki yaşanan sorunlara yönelik kök neden analizleri yapılarak sorunlar elimine edilebilir. Resmi olmayan iletişim araçlarının kullanımı azaltılabilir. Gelecek çalışmalar için nicel analiz sonuçlarının geçerlilik ve güvenilirliğini arttırmak amacıyla diğer çok kriterli karar verme yöntemleri çalışmaya dahil edilebilir. Literatür destekli oluşturulan çatışmaya neden olan kriterlere ek olarak nitel araştırma tasarımı kurgulanarak saha çalışması sonucu yeni kriterlerin keşfi sağlanabilir.

Kaynaklar

- Akca, C. ve Erigüç, G. (2006). Hastane çalışanlarının yöneticileri ve çalışma arkadaşları ile yaşadıkları çatışma nedenlerine yönelik bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, (2), 126-153.
- Akinwumi, O. A., Tunde, S. M., Adebuseyi, J. R. and Michael, A. O. (2021). Influence of salary administration and conflicts management on organizational performance. *International Journal of Psychological and Brain Sciences*, 6(1), 1-6.
- Aslan, Ş. (2004). Hastanelerde örgütsel çatışma: Teorive örnek bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 599-617.
- Ayan, B. ve Yavuz, E. (2018). Örgütsel çatışma ve yönetim: Kamu örgütlerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 745-762.
- Azmsha, T., Ganjouei, F. A. ve Boroujerdi, S.S. (2015). İran Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yoluyla örgütsel çatışma kaynaklarının ağırlıklandırılması.
- Baruah, S., Raj, S., Ray, A. and Chakravorty, S. (2012). Analysis of influencing factors for costs on substation siting based on DEMATEL method, *Procedia Engineering*, 38, 2564-2571.
- Barutçugil, İ. (2002). Organizasyonlarda duyguların yönetimi (1.Baskı). İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Başköy, H.Y. ve Şimşek, M.O. (2023). Örgütsel çatışmanın sebepleri ve çatışma yönetim stillerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemiyle değerlendirilmesi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Management and Political Sciences Review*, 5(1), 104-118.
- Baçoğul, C. and Özgür, G. (2016). Role of emotional intelligence in conflict management strategies of

- nurses. *Asian Nursing Research*, 10(3), 228-233.
- Bayar, A. (2015). Bir örgüt olarak okulda meydana gelen çatışma nedenleri ve çözüm yollarına yönelik okul müdürlerinin görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 130-141.
- Bayar, Z. ve Mete, M. (2022). Sağlıkta örgütsel çatışma ve çözüm yolları. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 73-84.
- Bektaş, M., ve Kenar, G. (2018). Örgütsel çatışmaların çalışanların iş yaşamındaki yalnızlıkları üzerindeki etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 154-166.
- Bumin, B. (1990). *Organizasyonlarda çatışma yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Chen, Z., Lu, M., Ming, X., Zhang, X. and Zhou, T. (2020). Explore and evaluate innovative value propositions for smart product service system: A novel graphics-based rough-fuzzy DEMATEL method. *Journal of Cleaner Production*, 243, Article 118672, 1-17.
- Çağlayan, O. A. (2006). *Örgütsel çatışma yönetimi ve bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Dinçel, Y. M. (2019). Çalışma ortamlarında hekim-hemşire arasındaki çatışma nedenleri ve çatışmaların yönetimi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 6(3), 256-265.
- Eren, E. (2012). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. (13. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. (3. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gürel, S., Özsoy, S. ve Dönmez, R. Ö. (2017). Aile sağlığı merkezlerinde çalışan evli hemşirelerin iş-aile çatışma düzeyini etkileyen faktörler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (3), 150-156.
- Haberal, G. (2014). *Örgütsel çatışma nedenleri, örgütsel çatışma yönetimi ve örgütsel güven arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kapıcı, S. ve Radmard, S. (2019). Eğitim örgütlerinde çatışma ve çatışma yönetimi üzerine bir araştırma: İzmir Balçova örneği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 55-79.
- Karabakkal, H. ve Torun, A. (2020). Kamu Ar-Ge merkezi çalışanlarının çatışma nedenleri ve işlevsel çatışma yönetimi becerileriyle ilgili görüşleri. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 7-27.
- Kılıncı, E., Hasdemir, S. ve Ulusoy, H. (2018). Sağlık kurumlarında çatışma ve çatışma yönetimi. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1), 34-47.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği*, Genişletilmiş (9. Baskı), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Koçel, T. (2005). *İşletme yöneticiliği, Yönetim ve organizasyon-organizasyonlarda davranış-klasik-modern-çağdaş yaklaşımlar*. İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım.
- Sabancı, M. ve Ateş, M. (2000). Hekim ve hekim dışı sağlık personelinin grup içindeki ve gruplar arasındaki çatışmalarının düzey ve nedenleri. *2000'li yıllarda sağlık hizmetleri ve kurumları yönetimi*, 1. Ulusal Sağlık İdaresi Kongresi (Ed. M. Tatar, İ. Şahin ve G. Erigüç), 45-52.
- Lin, C. L. and Tzeng, G. H. (2009). "A value-created system of science (technology) park by using DEMATEL", *Expert Systems with Applications*, 36 (6), 9683-9697.
- Mardani, A., Jusoh, A., Nor, K., Khalifah, Z., Zakwan, N. ve Valipour, A. (2015). Multiple criteria decision-making techniques and their applications—a review of the literature from 2000 to 2014. *Economic Research*, 28(1), 516-571.
- Mosadeghrad, A. M. ve Mojibafan, A. (2019). Conflict and conflict management in hospitals. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 32(3), 550-561.
- Pondy, L.R. (1967). Organizational conflict: Concepts and models. *Administrative science quarterly*, 12(2), 296-320.
- Raykova, E., Semerjjeva, M. ve Bakova, D. (2018). Sources of conflict in public hospitals. *Trakia Journal of Sciences*, 16(1), 117-121.
- Soysal, A., Yağar, F., Koz, T. ve Tunç, M. (2016). Sağlık kurumlarında yönetici ve diğer sağlık personeli arasındaki iletişim sorunları: Kahramanmaraş Halk Sağlığı Müdürlüğü örneği, *Business and Economics Research Journal*, 7(3):183-195.
- Şahin, A. ve Örselli, E. (2010). Devlet hastanelerinde örgütsel çatışma nedenleri bir anket uygulaması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 42-62.
- Şimşek, M.Ş. ve Kınır, S. (2006). *Çağdaş yönetim araçlarından seçmeler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tanrıverdi, H., Adıgüzel, O. ve Çiftçi, M. (2010). Sağlık yöneticilerine ait iletişim becerilerinin çalışan performansına etkileri: Kamu hastanesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 101-122.
- Temel, M. (2017). Sağlık örgütlerinde çatışma: Nedenleri, yönetimi ve çözüm önerileri. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*. 5(2), 31-43.
- Tsai, W.H. and Chou, W.C. (2009). Selecting management systems for sustainable development in smes: A

- novel hybrid model based on DEMATEL, ANP, and ZOGP. *Expert Systems with Applications*, 36(2), 1444- 1458.
- Ülkü, T., Baygın, E. ve Polatçı, S. (2022). Nepotizmin iş yerindeki kişiler arası çatışma üzerindeki etkisinde ücret tatmininin düzenleyici rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 215-236.
- Üngüren, E. (2008). Örgütsel çatışma yönetimi üzerine konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 1(5), 36-56.
- Yılmaz, F. ve Öztürk, H. (2011). Hastanelerde yönetici hemşirelerin karşılaştıkları çatışma nedenleri ve çatışma yönetim yaklaşımları. *İÜ FN Hemşirelik Dergisi*, 19(3), 145-152.
- Wu, W. W. and Lee, Y. T. (2007), "Developing global managers' competencies using the fuzzy DEMATEL method", *Expert Systems with Applications*, 32(2), 499-507.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, İstanbul Medipol Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 30/01/2023 tarihli, E-10840098-772.02-762 sayılı ve 55 no'lu kararı ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

5. Bu çalışma 1-4 Şubat 2023 tarihinde Ankara Üniversitesi'nde gerçekleşen III. Uluslararası Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Konferansı'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

REFLECTIONS OF TFRS 16 LEASES STANDARD ON FINANCIAL STATEMENTS: APPLICATIONS ON AIRLINE COMPANIES¹

TFRS 16 Kiralamalar Standardının Finansal Tablolara Yansımaları: Havayolu Şirketlerinde Uygulamalar

Hami VELİOĞLU² ve Ömer Faruk DEMİRKOL³

¹Arş. Gör., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Şanlıurfa, hamiv@harran.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4571-3333

²Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Şanlıurfa, ofdemirkol@harran.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0483-3790

Araştırma Makalesi/Research Paragraph

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

04.07.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1510741

Anahtar Kelimeler

Lease, TFRS 16, TAS 17

Keywords

Kiralama, TFRS 16, TMS

17

ABSTRACT

This study aims to identify reflections of Turkish Financial Report 16 Leases Standard (TFRS 16) on financial statements of two airlines companies. In other words, it was tried to identify changes resulting from TFRS 16 in the study. In the study, quantitative and qualitative analysis methods were used. While quantitative method is ratio analysis, qualitative method is document analysis. To perform the ratio analysis, various assumptions were used. For example, it was assumed floating interest rate was out of the question for lease payments. To perform the analyses, information was obtained from company financial reports. Prior to performing the ratio analysis, the balance sheets and comprehensive income statements of two prominent airlines in Turkey for the year 2017. Specifically, it focused on converting off-balance sheet liabilities associated with operational leases into capitalised amounts. The results of the analyses indicate that various changes have occurred due to TFRS 16. Based on the TFRS 16, the revised balance sheets show no change in current assets. It is concluded that there is a growth in non-current assets, short-term liabilities and long-term liabilities, but a decrease in shareholders' equity. There has been a decline in the cost of sales. This was found to lead to an increase in gross profit.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Finansal Raporlama Standardı 16 Kiralamalar'ın (TFRS 16) iki havayolu şirketinin finansal tablolarına yansımalarını tespit etmektir. Diğer bir ifadeyle çalışmada TFRS 16'dan kaynaklanan değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada nicel ve nitel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Nicel yöntem oran analizi iken nitel yöntem doküman analizidir. Oran analizini gerçekleştirmek için çeşitli varsayımlar kullanılmıştır. Örneğin, kira ödemeleri için değişken faiz oranının söz konusu olmadığı varsayılmıştır. Analizleri gerçekleştirmek için şirket finansal raporlarından bilgi alınmıştır. Oran analizi yapılmadan önce, Türkiye'nin önde gelen iki havayolu şirketinin 2017 yılına ait bilançoları ve kapsamlı gelir tabloları incelenmiştir. Özellikle, operasyonel kiralamalarla ilişkili bilanço dışı yükümlülüklerin aktifleştirilen tutarlara dönüştürülmesine odaklanılmıştır. Analiz sonuçları, TFRS 16 ile birlikte çeşitli değişikliklerin meydana geldiğini göstermektedir. TFRS 16'ya göre revize edilen bilançolarda dönen varlıklarda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Duran varlıklar, kısa vadeli yükümlülükler ve uzun vadeli yükümlülüklerin hepsinde bir büyüme olduğu bununla birlikte özkaynaklarda azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Satışların maliyetinde bir düşüş olmuştur. Bu durumun brüt kârda artışa neden saptanmıştır.

Atf/Citation: Velioğlu, H. ve Demirkol, Ö. F. (2024). *Reflections of TFRS 16 Leases Standard on Financial Statements: Applications on Airline Companies*. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1367-1383.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Hami VELİOĞLU, hamiv@harran.edu.tr

¹ This study was prepared based on Research Assistant Hami VELİOĞLU's master's thesis titled "Reflections of TFRS 16 Leases Standard on financial statements: Applications on airline companies".

1. Introduction

Leasing is often used for financing. In many sectors, notably aviation and retail, businesses can save money by reducing cash outflows as payments are spread over time. However, when this process is used over a period of time, the underlying assets used are often state-of-the-par. From these perspectives, leasing is very important for businesses.

The purpose of the study is to identify and examine the effects of the capitalization innovation introduced by the TFRS 16 Leases Standard on the operating lease from the lessee's perspective on the statements of financial position and statements of profit or loss and other comprehensive income of two (2) airlines and then present the results obtained with explicit comments.

Quantitative (ratio analysis) and qualitative analysis (document analysis) methods were used in the study. Through document analysis, necessary information was obtained from the audited financial reports of the relevant companies on the relevant date. Financial analysis was then performed based on this information. Non-cancelable liabilities formed the basis of the financial analysis. Various values were calculated based on non-cancellable liabilities and the impact of TFRS 16 Standard on financial statements was analyzed.

There are many studies in the literature that examine the TFRS 16 Standard and analyze the effects of this standard on financial statements. However, it can be said that Akdogan (2019), Sari and Gungor (2019) and Ozben (2021) are the studies that focus on the impact of the standard on financial statements. This study, like the aforementioned studies, focuses on the impact of TFRS 16 on financial statements.

In this study, the impact of TFRS 16 Standard on financial statements was analyzed and it was found that there was an increase in the net book value of fixed assets and a decrease in the ratio of equity to liabilities, while the short and long-term liabilities of enterprises increased.

This study contributes to the literature by identifying the innovations brought by TFRS 16 in the most accurate way with realistic assumptions.

To define the concept of leasing, a lease agreement is a contract to lease an asset in exchange for a payment for a specified period of time and also gives the right to control how the asset is used (Çelik and Alagöz, 2022: 112).

The main thought of the lease is that the utilization is economic. Moreover, the lease is a contract that the right of use of relevant asset is transferred to the lessee. As for the right of use, it is available throughout the term in the contract (Aslan, 2018:56).

To address lease types, the underlying asset is leased by the lessee on condition that the lease term is shorter than the useful life. At this point, it can be said that operating lease is between 3-5 years. The lessor is generally responsible for maintenance and insurance. The basic difference between operating lease and financial lease is that all rights, rewards and risks don't be transferred to the lessee in operating lease. In other words, an operating lease is a lease contract in which the lessee has the right to use an asset for a period of time (temporarily) (Çelik and Alagöz, 2022: 110).

Some features of operating leases (Antepli and Karaer, 2021: 3421-3422):

- Expenses stem from all maintenance and repairs and associated with the asset that is the subject of the lease is assumed by the lessor.
- Aside from that the lessee has unilateral cancellation in a contractually specified condition, on condition that this circumstance arises, the asset that is the subject of the lease must be returned. However, as a result of the unilateral cancellation, it is compulsory that the lessee is obliged to pay the cancellation fee.

Following the general discussion on leasing, the next topic will be discussed within the scope of TAS 17 Standard. Information about the purpose and scope of this standard is given below.

1.1. The Objective and Scope of Turkish Accounting Standard (TAS) 17 and Subsequent Measurements of Financial Lease For The Lessee

The objective of the TAS 17 is to prescribe the accounting policies applied and disclosure presented by both lessor and lessee in relation to leases (TAS 17: par. 1).

The Standard is applied for the recognising for all leases except for the following:

- Leases associated with resources such as natural gas, oil, mineral that it is impossible to be re-generative,

- License agreements associated with products and rights such as copyrights, patents, plays, videocassettes, motion picture films.

General Information About TAS 17

The degree to which the rewards and risks related to the ownership of the asset that is the subject of the lease belong to the lessee or lessor is the determinant of the classifying leases within the scope of TAS 17. Transferring of the all rewards and risks stem from the ownership of the asset that is the subject of the lease is defined as financial lease in the standard. All leases other than this definition are operating leases (Şeker and Çemberlitaş, 2018: 46).

At the commencement of the lease term, the financial leasing is recognised as assets and liabilities based on the lower of the present value of the minimum lease payments or fair value. Calculating the present value of the minimum lease payments is used the discount rate. If the discount rate can be determined, it is the implicit interest rate, if cannot be determined, it is the lessee's incremental borrowing rate. Initial direct costs are transferred to the balance sheet, in other words, it is added to the amount recognised as an asset (TAS 17: par. 20).

The lessee may not legally obtain ownership of the asset that is the subject of the lease according to the legal form of the contract. However, if the transaction is a financial lease, the economic reality and substance of the transaction is that the lessee receives the economic benefits arising from the use of the asset that is the subject of the lease for substantially all of its useful economic life in exchange for a debt obligation that approximates the fair value of the leased asset at the inception of the lease and other financial liabilities associated with it (TAS 17: par. 21).

If such lease transactions are not presented the lessee's balance sheet, the level of obligations and the economic resources are understated. This circumstance pose to a trouble in terms of financial ratios. That's why it is appropriate that financial lease transactions are presented in the lessee's balance sheet as both asset and future lease payments. At the commencement of the lease term, excluding any initial direct costs that must be capitalised, the asset that is the subject of the lease ve future lease payments are recognised as assets and liabilities in equal amounts (TAS 17: par. 22).

In general, initial direct costs are incurred in relation to certain leasing activities, such as securing and negotiating lease-related agreements. For the lessee, activities costs that are directly associated with the a finance lease are added to the amount that is recognised as an asset (TAS 17: par. 24).

As a result, initial recognition in TAS 17, at the commencement of the lease term, the financial leasing is recognised as assets and liabilities based on the lower of the present value of the minimum lease payments or fair value. All initial direct costs are added to the amount that is recognised as an asset. In general, initial direct costs are incurred in relation to certain leasing activities, such as securing and negotiating lease-related agreements. For the lessee, activities costs that are directly associated with the a finance lease are added to the amount that is recognised as an asset. The determination of whether a finance lease is accounted for as a lease or a purchase is made at the commencement of the lease term (Gönen and Akça, 2014: 77).

Minimum lease payments consist of two parts. While one of these minimum lease payments is a reduction in liabilities, the other is a reduction in financial expenses. Finance expenses are calculated for each period during the lease term. This calculating is performed by using a fixed interest rate on the remaining balance of the liability. As for contingent rents, they are taken into account as an expense for each period (TAS 17: par. 25). In addition, here are the assets that cannot be used in measurement for the Standard (Gökgöz, 2013: 110-111):

- Real estate properties for investment purpose owned by the lessees
- Real estate properties for investment purpose leased within the scope of operating lease by the lessor
- Biological assets owned by the lessees within the scope of financial leasing

Biological assets leased within the scope of operating lease by the lessor

Depreciation charge for the asset that is the subject of the financial lease should be computed in accordance with TAS 16 Property, Plant and Equipment and TAS 38 Intangible Assets. The period that is used for computing the depreciation charge depends on the transfer of the leased asset. If there is no any certainty for the transfer at the end of the period, the period is the shorter of the lease term and useful life (TAS 17: par. 27). TAS 36 Impairment of Assets is applied to determine whether the lease asset is impaired (TAS 17: par. 30).

1.2. The Objective and The Scope of Turkish Financial Reporting Standard (TFRS) 16 Leases and Expected Impact of TFRS 16 on Financial Statements

The objective of this standard is to provide faithfully lease information for the lessee and the lessor. The information provided in this standard is the basis for evaluating how the leases affect the financial performance and cash flow of businesses (TFRS 16: par. 1).

TFRS 16 applies to all leases, including right of use leases within the scope of subleases, except the following (Ozben, 2021: 55):

- a) Leases associated with resources such as natural gas, oil, mineral that it is impossible to be re-generative,
- b) Leases associated with biological assets owned by the lessee and within the scope of TAS 41 Agriculture,
- c) Service concession arrangements within the scope of IFRIC (International Financial Reporting Interpretations Committee) 12 Service Concession Arrangements,
- d) Intellectual property licenses granted by the lessor within the scope of TFRS 15 Revenue from Customer Contracts and
- e) Within the scope of TAS 38 Intangible Assets, license agreements associated with products and rights such as copyrights, patents, plays, videocassettes, motion picture films.

It was stated in article e that within the scope of TAS 38 Intangible Assets, license agreements associated with products and rights such as copyrights, patents, plays, videocassettes, motion picture films. However, The lessee can apply a lease for intangible assets, except those stated (Ozben, 2021: 56).

The expected changes in the lessee's financial statements are as follows (Hazır, 2019: 58):

- The right-of-use asset and amount of the right-of-use asset is reflected in the balance sheet. Furthermore, the present value of the lease payments is calculated for the initial measurement.
- A depreciation is calculated on the amount of the right-of-use asset.
- Depreciation and interest expense are reflected in the profit-and-loss statement.
- The principal portion of the lease liability is reflected in the cash flow statement as cash flows from financing activities.

All of the innovations in this section apply to the lessee.

Lease type classification has been removed in TFRS 16. According to TFRS 16, the lease is reflected in the balance sheet as a leased asset and lease liability under the name of a right-of-use asset (Joubert vd., 2017: 2). The IASB explains the potential changes that IFRS 16 could bring, including an increase in assets and liabilities, a reduction in the equity, an increase in Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortisation (EBITDA), an increase in operating profit and financial expenses, and a minor but bilateral change in profit before tax (EBIT) or loss (Ergün and Türel; 2022: 140).

The lessee's balance sheet's total liabilities will grow, while the percentage of equity in liabilities will fall. When the balance sheet changes in this way, asset turnover rate will fall. Financial leverage will increase as a result, and the current ratio will fall. TFRS 16'ya göre, lease transactions'in periodic interest expenses will vary according to the lease term and discount rate. These expenses will be high at the beginning of the lease term but will decrease over the years. Furthermore, due to the fact that interest expenses and depreciation expenses will be reported separately, EBITDA and EBIT will increase. As a result, the profitability ratios related to operating profit will also rise. Nonetheless, it is impossible to predict with certainty how the return on equity and return on assets will shift because the shift in net profit for the period is dependent on several factors and the leasing transaction portfolio is unpredictable (Hazır, 2019: 58–59).

The primary anticipated impact of the new standard on the balance sheet is the augmentation of assets and liabilities, along with the reduction of equity. During the initial stages of the lease agreement, the finance expenses are relatively larger and the principal payments are relatively lower in the lease instalments that need to be paid. Thus, while the lease payment drops significantly in the initial stages of the lease term compared to later stages, there will be no corresponding variation in the calculated depreciation expense. As a result, it is anticipated that the book values of the assets being leased will decline more rapidly than the lease liabilities during the initial stages of the lease term. Furthermore, the IASB anticipates the following modifications to the profit or loss and other comprehensive statement: a rise in EBITDA, an increase in both operational and financing costs, and a fluctuation in profit and loss before tax, but not substantial. Furthermore, the implementation of the new standard will result in a favourable effect on EBIT, as interest expenditures will be

included in the calculation of finance costs. The anticipated impact of the new standard on the statement of cash flows is a rise in cash flows from operating operations, a decline in cash flows from financing activities, and no alteration in the overall cash flows (Ergün, 2021: 98-102).

1.3. Initial Accounting of The Lease from The Lessee's Perspective, Subsequent Measurement of The Right of Use Asset and Subsequent Measurement of The Lease Liability

This section focuses on the first recognition of a lease, specifically in relation to the right-of-use asset and the lease liability.

According to TFRS 16, Paragraph 23, the person who is leasing the asset values it based on its original cost at the beginning of the lease.

The cost of a right-of-use asset comprises the factors listed below (TFRS 16, par. 23):

- a) The initial measurement value of the lease liability,
- b) The amount obtained by subtracting all lease incentives received from all lease installments paid on or before the lease commencement date,
- c) All initial direct costs incurred by the lessee and
- d) The estimated costs that the lessee will incur in relation to the dismantling and removal of the underlying asset, the restoration of the site where it will be located or the restoration of the underlying asset to bring it into conformity with the conditions in the contract (except where such costs are incurred in relation to the production of inventory). The lessee recognises a liability for these costs at the commencement of the lease or when the lessee uses the underlying asset within a specified period of time.

When a person who is leasing incurs a responsibility for the expenses mentioned in point d above, they acknowledge those expenses as part of the leased asset in their financial records. When the person who is leasing the asset utilizes it to create goods that will be sold, they follow the guidelines of TAS 2 Inventories to record the expenses for that specific time period. The liabilities associated with these expenditures are presented by applying TAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets, as required by TFRS 16 or TAS 2 (TFRS 16, par. 25).

Following the commencement date, the lessee evaluates the value of the right-of-use asset based on its cost, unless the lessee chooses to utilize one of the measurement methodologies outlined in Paragraphs 34 and 35, which will be addressed at a later point (IFRS 16, par. 29).

When determining the cost, the lessee calculates the value of the right-of-use asset using the factors specified in TFRS 16, Paragraph 30. These factors are as follows:

- 1) The total amount of depreciation and impairment losses decreased.
- 2) The adjusted cost was determined by recalculating the lease liability according to the guidelines outlined in Paragraph 36(c).

The lessee applies depreciation to the right-of-use asset, which is the asset being leased, following the guidelines stated in Paragraph 32. However, the lessee does not follow the guidelines outlined in IAS 16 Property, Plant and Equipment (IFRS 16, par. 31).

If the lease agreement stipulates that the lessee will become the owner of the leased asset at the end of the lease term, or if the cost of the leased asset suggests that the lessee will choose to purchase it, the lessee will depreciate the leased asset from the start of the lease until the end of its useful life. Alternatively, the lessee reduces the value of the asset from the start of the lease until either the end of the lease period or the asset's useful life, whichever is shorter (IFRS 16: par. 32).

The lessee use TAS 36 Impairment of Assets to assess if there is any impairment of the leased asset and to record the corresponding impairment loss (TFRS 16, par. 33).

Having provided information on initial recognition of a lease from the lessee's perspective and subsequent measurement of the right-of-use asset, it will be now discussed the initial measurement of the lease liability.

Upon the start of the lease, the lessee calculates the lease debt by determining the present value of the remaining lease payments. The lease payments are reduced by the interest rate inherent in the lease, provided that this rate can be easily calculated. If the rate cannot be easily determined, the lessee performs the necessary computations using an alternative interest rate (TFRS 16, par. 26).

At the commencement date, lease payments included in the measurement of the lease liability consist of the following payments for the right to use the underlying asset during the lease term that are not paid at the commencement date (IFRS 16: par. 27):

- a) The amount determined by subtracting all lease incentive receivables from fixed payments,
- b) Lease payments that vary based on an index or rate, which are initially measured at the start of the lease using an index or rate,
- c) Payments that the lessee is obligated to make for residual value commitments,
- d) The price of the option if there is a reasonable level of certainty that the lessee will exercise it, and
- e) Payments imposed as penalties for terminating the lease if the lease term includes an option for the lessee to terminate.

The variable lease instalments payable are determined by an index or rate mentioned in item b above. These instalments may include payments based on the Consumer Price Index (CPI), a benchmark interest rate like the London Inter Bank Offered Rate (LIBOR), or payments that adjust to changes in market rental rates (IFRS 16: par. 28).

After the lease begins, the lessee uses the rules outlined in Paragraphs 40-43 to adjust the lease liability and account for any changes in the lease payments. The lessee acknowledges that the remeasured lease liability is considered an adjustment to the leased asset. Nevertheless, if the value of the asset is decreased to zero and there is an additional decrease in the calculated lease liability, the lessee acknowledges the remaining discrepancy (known as the remeasurement amount) in their financial statement as either profit or loss (according to TFRS 16, Paragraph 39).

For the lessee to recalculate the amended lease instalments by applying a new discount rate, one of the following conditions must be met (TFRS 16: par. 40):

- 1) A modification in the duration of the lease as outlined in Paragraphs 20-21 of this standard. The lessee calculates the adjusted lease payments based on the modified lease duration.
- 2) The assessment of the option to purchase the leased asset has been modified, considering the events and circumstances outlined in Paragraphs 20-21 regarding the purchase option. The lessee calculates the updated lease payments to account for the changes in the amounts owed under the purchase option.
- 3)

1.4. Comparison of TAS 17 and TFRS 16

The main differences between TAS 17 and TFRS 16 can be expressed as follows; in TAS 17, lease transactions were subject to the distinction between operating leases and finance leases for both the lessee and the lessor, and at the same time, operating leases were defined as transactions other than finance leases. This situation is different in TFRS 16 (Sarı and Güngör, 2020: 291-292).

To provide a comprehensive analysis, it will be now compared IAS 17 with IFRS 16 (Koç, 2022: 120).

- 1) In TAS 17, an operating lease is defined as "leases that are not considered finance leases". According to TFRS 16, operating leases are leases when the transfer of ownership risks and rewards of the leased asset is not significant.
- 2) TAS 17 classifies leases as either financing leases or operating leases based on the parties involved, namely the lessee and lessor. TFRS 16 does not make a distinction for the lessee.
- 3) There are significant differences between the two standards in the way the leased asset is presented in the financial statements. In TAS 17, assets and liabilities arising from operating leases were not presented in the balance sheet. As a result, the initial measurement of the asset in question did not make any sense. In TFRS 16, the lessee recognises assets and liabilities related to the leased asset on the balance sheet at the commencement date, regardless of the type of lease, using either the implied interest rate or the alternative borrowing interest rate, discounted to the present value of the leased asset.
- 4) In TAS 17, the leased asset was not recognised as an asset and liability on the balance sheet at the commencement of the lease. Payments made for a lease were recorded as an expense during the same period when the payment was made. The TFRS 16 standard mandates the assessment of asset and liability items associated with the leased asset in following periods, introducing innovation to this scenario. The lessee calculates the decrease in value of the asset over time and considers whether they will possess the asset when the lease ends. If the lessee will acquire ownership of the asset at the

conclusion of the lease term, they will depreciate the asset's useful life. In all other situations, the lessee will depreciate the shorter of the asset's useful life and the lease term.

- 5) Under IFRS 16, a lease liability is measured by the lessee in subsequent periods. In this process, interest should be measured to reflect the lease instalments paid and revaluation transactions, changes, if any, or revised in substance fixed lease instalments payable. According to the same standard, the lessee should use the implied interest rate, alternative borrowing rate or revised discount rate to determine the interest expense arising from the lease obligation.

According to TAS 17, the linked transactions were classified as period expenses. As per TFRS 16, the lessee is required to display the depreciation and interest expense of the leased asset as distinct items.

Finally, with TFRS 16, the definition of the concept of the leasing is has been changed. Substance over form concept is emphasized in this definition. What is meant by this concept is, while in TAS 17 the type of the leasing (operating lease or financial lease) is determined according to the contract provisions, in TFRS 16 it is whether the transaction is a lease or not (Baydur and Firat, 2021: 194).

2. Method

Quantitative and qualitative analysis methods were used in the study. While quantitative method is ratio analysis, qualitative method is document analysis. To perform the analyses, information was obtained from company financial reports. Prior to performing the ratio analysis, the balance sheets and comprehensive income statements of two prominent airlines in Turkey for the year 2017. Specifically, it focused on converting off-balance sheet liabilities associated with operational leases into capitalised amounts.

2.1. The Effects of TFRS 16 on The Statement of Financial Position and Statement of Profit or Loss of Two Publicly Traded Airline Companies in Türkiye

This section of the study provides an overview of the leasing transactions of the relevant companies, using information extracted from their financial statements and independent auditor reports. Next, an analysis is conducted on the impact of TFRS 16 on the financial situation and profit/loss statements of the relevant enterprises. The results of this analysis are then reported together with accompanying remarks.

The application has been conducted on the lease transactions involving affiliated companies as lessees, specifically focusing on the financial position statements and profit or loss statements, as well as other comprehensive income statements as of December 31, 2017. The application requires some assumptions, which are clearly stated under the appropriate categories.

The companies included in the study are Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi and its Subsidiaries, as well as Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı and its Subsidiaries. In order to enhance reading efficiency, the study will use the abbreviation PHY to refer to Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi and its Subsidiaries, and the abbreviation THY to refer to Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı and its Subsidiaries.

General Information About Leasing Transactions Related to PHY and TFRS 16 Application

Due to the implementation of TFRS 16, which eliminates the off-balance sheet financing mechanism for lessees, the details regarding financial leasing transactions in PHY have been discussed only briefly.

As of December 31, 2017, PHY possesses a total of 76 aircraft in its inventory. Out of the total number of aircraft, 29 were acquired through financial leasing, 43 were acquired through operating leasing, and the company owns the remaining 4 aircraft (Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi Audited Report, 2017: 6). The Company's aircraft, both owned and leased, have a combined net book value of TL 4,091,131,616, as stated in the Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi Audited Report for 2017 (pages 41-42). The proportion of this value in the whole net book value of property, plant, and equipment (TL 4,662,521,058) is roughly 0.877 (87.7%).

The mean duration of PHY's financing lease deals is 6.57 years, as stated in the Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi Audited Report for the year 2017 (page 71). Operating lease agreements have a duration of 1-8 years, and the Company lacks the option to buy the leased aircraft upon the expiration of these agreements (Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi Audited Report, 2017: 50). The Company's aircraft have a useful life of 23 years, as stated in the Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi Audited Report of 2017 (page 43).

As per Paragraph 32 of TFRS 16, the duration of the lease (which cannot be cancelled) will be included when calculating the amount of depreciation to be assigned to aircraft under operational leases.

Typically, the quantities mentioned in the relevant declarations of PHY are denoted in Turkish Lira/s (TL), unless specified otherwise.

To implement TFRS 16, specific assumptions need to be utilized. These assumptions are outlined below:

- The mean duration of PHY's finance lease transactions is 6.57 years. According to this lease period, PHY's discount rate is around 2.69%. The rate has been approved as the discount rate to be utilized for computing the financial expense in accordance with TFRS 16.
- The average lease length for PHY's finance lease agreements is 6.57 years. Therefore, the maturity to be utilized in determining the discounted value of the liability classified as '5+' in the off-balance sheet liability is also 6.57 years. The study previously said that PHY's operating leasing agreements have durations ranging from 1 to 8 years. The classification of the obligation as '5+' instead of 8 years is due to the lack of clarity on the specific date on which the assets leased under operating leases are leased. Thus, a maturity period of 6.57 years, which is considered average, is the best choice in this context.
- The average duration of PHY's finance leasing transactions is 6.57 years, and there is no option to buy at the conclusion of the lease term as stated in the operational lease agreements. Therefore, the depreciation amount is estimated based on a length of 6.57 years.
- The chosen depreciation method is the straight-line depreciation approach.
- The calculations for the maturity classification in the 'PHY Non-Cancellable Operating Lease Liabilities' table include the liability for 0-1 year.
- Lease payments are done annually, with equal instalments for leases classified as 1-5 years.
- Lease payments are made based on a predetermined rate.
- The Tax (expense)/income item in both TAS 17 and TFRS 16 Statement of Profit or Loss and Other Comprehensive Income is valued at zero (0).
- The residual value of assets under operating leases is negligible.
- The statement of profit or loss and other comprehensive income does not include the operating lease expenses for the year 2017, which are recorded as zero TL.

Upon analysis of Table 2.1, it is observed that TL 572.402.539, representing the entire lease payments recognised as expenses for the operating lease period of PHY, is excluded from the statement of profit or loss and other comprehensive income, in accordance with the assumptions (considered as zero TL).

Table 2.1. PHY Operating Lease Total Lease Payments Recognised as Expense in the Period

	1 January - 31 December 2017	1 January - 31 December 2016
The total of the minimum lease payments	572.402.539	466.867.310
	572.402.539	466.867.310

Resource: Deloitte, Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. and Subsidiaries Consolidated Financial Statements and Independent Auditor's Report as of December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 50.

Table 2.2. 1 January - 31 December 2016PHY 31.12.2017 Audited Statement of Financial Position (TAS 17)

ASSETS and LIABILITIES	BALANCE
Current Assets	3.096.832.046
Non-Current Assets	4.991.239.471
Total Assets	8.088.071.517
Short-term Liabilities	1.863.750.979
Long-term Liabilities	3.739.682.332
Equity	2.484.638.206
Total Liabilities	8.088.071.517

Resource: Deloitte, Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. and Subsidiaries Consolidated Financial Statements and Independent Auditor's Report as of December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 2.

Table 2.3. PHY 31.12.2017 Audited Statement of Profit or Loss and Other Comprehensive Income (TAS 17)

INCOME AND EXPENSES	BALANCE
Revenue	5.348.573.409
Cost of Sales	(4.573.774.309)
Gross Profit	774.799.100
Operating Profit/Loss	461.742.202
Operating Profit/(Loss) before Finance Expense	633.854.157
Profit/(Loss) for the Period	603.267.781

Resource: Deloitte, Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. and Subsidiaries Consolidated Financial Statements and Independent Auditor's Report as of December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 3.

Table 2.4.PHY Non-Cancellable Operating Lease Obligations

	1 January - 31 December 2017	1 January - 31 December 2016
0-1 year	560.853.156	546.554.494
1-5 years	1.378.861.599	1.619.658.343
5+ years	164.687.976	339.147.938
	2.104.402.731	2.505.360.775

Resource: Deloitte, Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş. and Subsidiaries Consolidated Financial Statements and Independent Auditor's Report as of December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 50.

According to the data shown in Table 2.5, the combined value of off-balance sheet discounted lease liabilities is 1,941,574,506 TL. Hence, the depreciation figure will be roughly TL 295,521,234, while the interest expense will equal to nearly TL 52,228,354.

Table 2.5. Discounted Values of PHY Operating Lease Liabilities

	discounted rate= 0,0269 term= 6,57 years						
0-1 year	2 years	3 years	4 years	5 years	5+	TOTAL	
546.161.414	326.892.064	318.329.014	309.990.275	301.869.973	138.331.766	1.941.574.506	

Table 2.6 demonstrates that the sole category of PHY's balance sheet that remains unaltered after implementing IFRS 16 is current assets. Nevertheless, the shareholders' equity class has experienced a decline, whereas all other classes have shown a growth. The equity class has experienced a decline of about 0.14 (14%). The growth rates of non-current assets, short-term liabilities, and long-term liabilities are around 0.352 (35.2%), 0.301 (30.1%), and 0.4128 (41.28%), respectively.

Table 2.6. PHY IFRS 16 Comparative Statement of Financial Position

ASSETS and LIABILITIES	BALANCE (TAS 17)	BALANCE (TFRS 16)
Current Assets	3.096.832.046	3.096.832.046
Non-Current Assets	4.991.239.471	6.747.892.614
Total Assets	8.088.071.517	9.844.724.660
Short-term Liabilities	1.863.750.979	2.424.604.135
Long-term Liabilities	3.739.682.332	5.283.231.907
Equity	2.484.638.206	2.136.888.618
Total Liabilities	8.088.071.517	9.844.724.660

Upon analysing Table 2.7, it is evident that a modification has taken place in the cost of sales category, namely in the depreciation and operating expenditures. This change has had an impact on all categories, with the exception of revenue. Furthermore, the incurrence of financial charges resulted in a modification of the operating profit/(loss) prior to financial expenses.

The cost of sales has risen, resulting in a corresponding increase in gross profit. Operating expenses, which are included in the cost of sales, contribute to the increase in operating profit/(loss) when the cost of sales decreases, rather than the drop in operating profit/(loss) itself. Given that the finance expense is lower than the depreciation expense, the operating profit/(loss) before finance expense has actually reduced, rather than increased.

Table 2.7. PHY IFRS 16 Comparative Statement of Profit or Loss and Other Comprehensive Income

INCOME AND EXPENSES	BALANCE (TAS 17)	BALANCE (TFRS 16)
Revenue	5.348.573.409	5.348.573.409
Cost of Sales	(4.573.774.309)	(4.296.893.004)
Gross Profit	774.799.100	1.051.680.405
Operating Profit/Loss	461.742.202	738.623.507
Operating Profit/(Loss) before Finance Expense	633.854.157	910.735.462
Profit/(Loss) for the Period	603.267.781	827.920.732

PHY's financial statements, including the statement of financial position and statement of profit or loss and other comprehensive income, are prepared in compliance with International Financial Reporting Standards (IFRS) 16.

- As PHY will classify the finance lease as a right-of-use asset in the non-current assets category, there will be no change in the current assets. Non-current assets have experienced a growth of roughly 0.352, equivalent to a 35.2% increase.
- According to the assumptions, the operating lease liabilities that have a duration of 0-1 year was analysed. Short-term liabilities experienced a significant increase of roughly 0.301 (30.1%).
- The inclusion of operating lease liabilities for both 1-5 years and 5+ years led to a rise of roughly 0.4128 (41.28%) in non-current liabilities.
- Due to the application of TFRS 16, operating leases are treated as finance leases, resulting in the occurrence of depreciation and financing expenses. This has impacted the net profit for the specified time frame, thereby affecting the Equity category. Corresponding to the depreciation expense and finance expense, there is a reduction of roughly 0.14 (14%) in the Equity category.
- The application of TFRS 16 has led to a net rise of roughly 0.2172 (21.72%) in the balance sheet.
- The drop in the Cost of Sales of PHY can be attributed to the omission of the operational lease expense for 2017, which amounted to TL 572,402,539. This expense exceeded the allocated depreciation amount. It is important to acknowledge that this has an impact on all the remaining items in the statement of profit or loss and other comprehensive income, thereby affecting the equity category. Furthermore, the business examines and evaluates the operating leasing charges inside the cost of sales category. Currently, the depreciation amount is incorporated into the cost of sales. Consequently, the cost of sales dropped by roughly 0.0605 (6.05%) due to the implementation of TFRS 16.
- The gross profit experienced a growth of roughly 0.3573, equivalent to a 35.73% gain.
- The operating profit/loss experienced a growth of roughly 0.5996 (59.96%).
- The operating profit/loss before financial expenses rose by roughly 0.4368 (43.68%).
- The profit/(loss) for the period experienced a growth of roughly 0.3723 (37.23%). Financial expense is one of the factors that influences this ratio. The sub-item in question has a TAS 17 value of TL 118,014,156, as stated in the Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi Audited Report for the year 2017 (page 3). As per the guidelines of TFRS 16, the amount is TL 170,242,510. The increase is around 0.4425, which is equivalent to a 44.25% rise. The increase is due to the financial expense (interest expense) associated with the transition to TFRS 16.

The financial statements, including the statement of financial position and the statement of profit or loss and other comprehensive income, have been prepared in accordance with International Financial Reporting Standards (IFRS) 16. These statements are based on the applicable assumptions and are provided above. Subsequently, an analysis was conducted on the alterations made to the items within these financial statements. The comparative analysis of the financial accounts reveals the alterations in the financial ratios.

Table 2.8.PHY TFRS 16 Applied Comparative Ratio Analysis Results

RATIO	TAS 17	TFRS 16	CHANGE
Current Ratio	1,66	1,27	Decrease
Net Working Capital / Total Assets	0,15	0,06	Decrease
Financial Leverage Ratio	0,69	0,78	Increase
Short-term Liabilities / Total liabilities	0,23	0,24	Increase
Long-term Liabilities / Total liabilities	0,46	0,53	Increase
Equity Ratio	0,30	0,21	Decrease
Financing Rate	0,44	0,27	Decrease
Gross Sales Profitability Ratio	0,14	0,19	Increase
Operating Profitability	0,08	0,13	Increase
Return on Assets	0,07	0,08	Increase
Return on Equity	0,24	0,38	Increase
Asset Turnover Rate	0,66	0,54	Decrease
Equity Turnover Ratio	2,15	2,50	Increase
EBIT / Total Assets	0,07	0,09	Increase
EBIT / Net Sales	0,11	0,17	Increase
Finance Expense / Net Sales	0,02	0,03	Increase
Interest Coverage Ratio	5,37	5,34	Decrease

The depreciation amount of PHY for the current period, as stated in the financial statements prepared according to TAS 17, was TL 321,762,645. However, when applying TFRS 16, this amount increased by approximately 91.84% to TL 617,283,879 for the current period. The entire difference is included in the cost of sales item. The depreciation amount reported in the cost of sales item, as per TAS 17, was 294,891,927. However, under the application of TFRS 16, it grew by almost 100% (100.21%) to TL 590,413,161 for the present period. Furthermore, it was stated that the implementation of TFRS 16 entails the use of a single model for the lessee, specifically the financial leasing model. Consequently, the interest expenditure derived from the application of TFRS 16 to operational lease contracts has been included in the sub-item for finance leasing interest expense. The sum indicated as TL 52.681.317 in the notes prepared according to TAS 17 has grown by 99.14% to TL 104.909.671 for the present period due to the implementation of TFRS 16.

Upon analysing the current ratio, it becomes evident that the company's ability to meet its short-term loans has diminished.

Upon analysing the financial leverage ratio, it becomes evident that the enterprise's borrowing level from foreign sources and the impact of foreign resources on equity have both declined. Consequently, the enterprise's risk has diminished and its financial structure has become more robust.

Upon analysing the return on assets, it becomes evident that assets are being utilized efficiently, resulting in an increased influence on profit.

Upon analysing the equity ratio, it becomes evident that the proportion of equity in both total assets and the financing structure has declined.

The return on equity indicates a rise in profitability and efficiency of equity.

2.2. General Information About Türk Hava Yolları A.Ş. and Its Subsidiaries And Application Of TFRS 16

Due to the implementation of TFRS 16, which eliminates the off-balance sheet financing technique for lessees, there has been limited discussion on THY's financial leasing transactions, which are based on operating lease transactions.

THY possesses multiple operating leases. THY has operating leases not just for aircraft but also for hangar land. According to the financial statements and independent auditors' report of Türk Hava Yolları A.Ş., the

operational lease off-balance sheet liabilities for both leases are classified into three categories: less than 1 year, between 1-5 years, and more than 5 years.

Typically, the amounts in THY's related statements are stated in Turkish Lira/s (TL), unless specified differently.

To implement TFRS 16, specific assumptions are required. These assumptions are outlined below:

- THY's financial leasing contracts typically have an average lease length of 10-12 years. According to this lease period, the discount rate of THY is around 0.84%. The rate has been approved as the discount rate to be utilized for calculating the financial expense under TFRS 16.
- The typical duration of THY's financing lease contracts is 10-12 years. Therefore, the maturity period to be considered for computing the discounted value of the liability classified as '5+' in the off-balance sheet liability is 11 years. The reason why 11 years is chosen as the basis is because the specific date on which the assets leased under operational leases are leased is not specified. Thus, in this case, it is preferable to have a maturity period of 11 years, which is considered average.
- The report noted that THY has the opportunity to acquire assets through financial lease agreements. Nevertheless, the financial statements and independent auditor's report do not provide any indication regarding THY's right to acquire in operating lease agreements. Practically, it is assumed that THY has the privilege to buy under operating lease agreements, similar to finance leasing agreements. Furthermore, it has been asserted that THY possesses multiple operating leasing agreements. In this study, the amortisation amount for all operating lease agreements is computed by first determining the maturity using the internal discount formula. The debts are consolidated using the internal discount calculation, resulting in a common maturity of about 11.66 years. The depreciation amount to be calculated in line with Paragraph 32 of TFRS 16 is determined by the useful life of the aircraft, which is 25 years.
- The depreciation method to be used is the straight-line depreciation method.
- The estimates for the maturity classification in the 'THY Non-Cancellable Operating Lease Liabilities' table include the liability for 0-1 year.
- Lease payments are made annually, with equal installments for leases classified as 1-5 years.
- Lease payments are paid according to a fixed rate.
- Both TAS 17 and TFRS 16 consider the tax expense from continuing activities in the statement of profit or loss and other comprehensive income to be zero (0) in their computations.
- The scrap value of assets subject to operating leases is zero (0).
- The statement of profit or loss and other comprehensive income does not include the operating lease expenses for the year 2017, which are recorded as zero TL.

The amount of TL 1.182.000.000, representing the sum of lease payments recorded as expenses during the operating lease term of THY, has been omitted from the statement of profit or loss and other comprehensive income, in accordance with the assumptions (treated as TL zero).

Table 2.9. THY Operating Lease Total Lease Payments recognised as Expense in the Period

	1 January - 31 December 2017	1 January - 31 December 2016
The total of the minimum lease payments	1.182.000.000	738.000.000
	1.182.000.000	738.000.000

Resource: KPMG, Türk Hava Yolları A.Ş. and its Subsidiaries Financial Statements and Independent Auditor's Report as of and for the Year Ended December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 51.

Table 2.10. THY 31.12.2017 Audited Statement of Financial Position (TAS 17)

ASSETS and LIABILITIES	BALANCE
Current Assets	13.699.000.000
Non-Current Assets	54.948.000.000
Total Assets	68.647.000.000
Short-term Liabilities	16.209.000.000
Long-term Liabilities	32.267.000.000
Equity	20.171.000.000
Total Liabilities	68.647.000.000

Resource: KPMG, Türk Hava Yolları A.Ş. and its Subsidiaries Financial Statements and Independent Auditor's Report as of and for the Year Ended December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 1-2.

Table 2.11. THY 31.12.2017 Audited Statement of Profit or Loss and Other Comprehensive Income (TAS 17)

INCOME AND EXPENSES	BALANCE
Revenue	39.779.000.000
Cost of Sales	(31.943.000.000)
Gross Profit	7.836.000.000
Operating Profit/Loss	3.568.000.000
Operating Profit/(Loss) before Finance Expense	4.560.000.000
Profit/(Loss) for the Period	813.000.000

Resource: KPMG, Türk Hava Yolları A.Ş. and its Subsidiaries Financial Statements and Independent Auditor's Report as of and for the Year Ended December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 3.

Table 2.12. THY Non-Cancellable Operating Lease Liabilities

	1 January - 31 December 2017	1 January - 31 December 2016
0-1 year	1.369.000.000	1.167.000.000
1-5 years	3.660.000.000	2.789.000.000
5+ years	2.942.000.000	728.000.000
	7.971.000.000	4.684.000.000

Resource: KPMG, Türk Hava Yolları A.Ş. and its Subsidiaries Financial Statements and Independent Auditor's Report as of and for the Year Ended December 31, 2017, Istanbul, 2018, pp. 49-50.

Based on the data presented in Table 2.13, the aggregate value of off-balance sheet discounted lease liabilities is TL 7,625,276,123. Hence, the depreciation amount will be around TL 305,011,045 and the interest expenditure will be roughly TL 64,052,319.

Table 2.13. Discounted Values of THY Operating Lease Liabilities

						discounted rate = 0,0084 term= 11 years
0-1 year	2 years	3 years	4 years	5 years	5+	TOTAL
1.387.346.291	899.819.540	892.324.019	884.890.935	877.519.769	2.683.375.5	7.625.276.123
					69	

Table 2.14 demonstrates that the sole category on the balance sheet that remains unaltered after implementing IFRS 16 is current assets. Nevertheless, due to the application of TAS 17, operating lease expenses were not recognized in the statement of profit or loss and other comprehensive income. However, when this expense is presented in the statement of profit or loss and other comprehensive income as depreciation expense and finance expense in TFRS 16, there is a decrease in equity. Whereas all other classes have shown a growth. The decline in shareholders' equity amounts to about 0.0183 (% 1,83). The growth rates of non-current assets, short-term obligations, and long-term liabilities are around 0.1389 (13.89%), 0.086 (8.6%), and 0.2046 (20.46%), respectively.

Table 2.14. THY Comparative Statement of Financial Position as per TFRS 16

ASSETS and LIALIBITIES	BALANCE (TAS 17)	BALANCE (TFRS 16)
Current Assets	13.699.000.000	13.699.000.000
Non-Current Assets	54.948.000.000	62.579.936.636
Total Assets	68.647.000.000	76.278.936.636
Short-term Liabilities	16.209.000.000	17.608.000.000
Long-term Liabilities	32.267.000.000	38.869.000.000
Equity	20.171.000.000	19.801.936.636
Total Lialibities	68.647.000.000	76.278.936.636

Upon analysing Table 2.15, it is evident that a modification has taken place in the cost of sales category, specifically in relation to depreciation and operating expenses. This change has had an impact on all categories, with the exception of revenue. Furthermore, the incurrence of financial charges resulted in a modification of the operating profit/(loss) before financial expenses.

The cost of sales has risen, resulting in a corresponding increase in gross profit. Operating expenses, which are included in the cost of sales, contribute to the increase in operating profit/(loss) when there is a decrease in the cost of sales, rather than a decrease in operating profit/(loss) itself. Due to the fact that the finance expense is lower than the depreciation expense, the operating profit/(loss) before finance expense has actually reduced, rather than increased.

Table 2.15. THY Comparative Statement of Profit or Loss and Other Comprehensive Income as per TFRS 16

INCOME AND EXPENSES	BALANCE (TAS 17)	BALANCE (TFRS 16)
Revenue	39.779.000.000	39.779.000.000
Cost of Sales	(31.943.000.000)	(31.066.011.045)
Gross Profit	7.836.000.000	8.712.988.955
Operating Profit/Loss	3.568.000.000	4.444.988.955
Operating Profit/(Loss) before Finance Expense	4.560.000.000	5.436.988.955
Profit/(Loss) for the Period	813.000.000	1.625.936.636

The financial status and profit or loss statement of THY, prepared in line with IFRS 16, are as follows:

- As THY will classify the finance lease as a right-of-use asset under Non-Current Assets, there will be no change in Current Assets. Non-current assets have experienced a growth of roughly 0.1389, equivalent to a 13.89% gain.
- As indicated in the assumptions, only operating lease liabilities with a duration of 0-1 year are considered. Consequently, there has been a rise of around 0.086 (8.6%) in short-term debts.
- The inclusion of operating lease commitments spanning 1-5 years and 5+ years led to a rise of around 0.2046 (20.46%) in non-current liabilities.
- Due to the application of TFRS 16, operating leases are treated as finance leases, resulting in the occurrence of depreciation and financing expenses. This condition has had an impact on the net profit for the given period, thereby affecting the equity category. The equity class has had a decline of roughly 0.0182 (1.82%) due to the incidence of depreciation expense and finance expense.
- The implementation of IFRS 16 has led to a net rise of roughly 0.1111 (11.11%) in the balance sheet.
- The drop in THY's cost of sales can be attributed to the omission of the operational lease charge for 2017, which amounted to TL 1.182.000.000. This expense exceeded the depreciation amount. It is important to acknowledge that this circumstance has an impact on all the remaining items in the statement of profit or loss and other comprehensive income, which in turn impacts the equity category. Furthermore, the business examines and evaluates the operating leasing charges inside the cost of sales category. Currently, the amortisation amount is incorporated into the cost of sales. Consequently, the cost of sales dropped by roughly 0.0274 (2.74%) as a result of transitioning to TFRS 16.
- Gross profit increased by approximately 0.1119 (11.19%).
- Operating profit/loss increased by approximately 0.2457 (24.57%).
- Operating profit/(loss) before financial expenses increased by approximately 0.1923 (19.23%).
- The profit/(loss) over the time had a nearly 99.99% growth. Financial expense is one of the factors that influences this ratio. The sub-item in question has a TAS 17 value of TL 3,951,000,000, as stated in the Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı Audited Report for the year 2017 (page 3). As per the guidelines of TFRS 16, the amount is TL 4.015.052.319. The increase is roughly 0.0162, equivalent to 1.62%. The increase is due to the financial expense (interest expense) associated with the transition to TFRS 16.

The statement of financial position and statement of profit or loss and other comprehensive income, prepared in accordance with TFRS 16, were given under the applicable assumptions. Subsequently, an analysis was conducted on the alterations made to the items within these financial statements. The financial ratios arising from the study of the financial statements are presented in a comparable manner.

Table 2.16: THY TFRS 16 Comparative Ratio Analysis Results

RATIO	TAS 17	TFRS 16	CHANGE
Current Ratio	0,84	0,77	Decrease
Net Working Capital / Total Assets	-0,03	-0,05	Decrease
Financial Leverage Ratio	0,70	0,74	Increase
Short-term liabilities / Total liabilities	0,23	0,23	No Change
Long-term liabilities / Total liabilities	0,47	0,50	Increase
Equity Ratio	0,29	0,25	Decrease
Financing Rate	0,41	0,35	Decrease
Gross Sales Profitability Ratio	0,19	0,21	Increase
Operating Profitability	0,08	0,11	Increase
Return on Assets	0,01	0,02	Increase
Return on Equity	0,04	0,08	Increase
Asset Turnover Rate	0,57	0,52	Decrease
Equity Turnover Ratio	1,97	2,00	Increase
EBIT / Total Assets	0,06	0,07	Increase
EBIT / Net Sales	0,11	0,13	Increase
Finance Expense / Net Sales	0,09	0,10	Increase
Interest Coverage Ratio	1,15	1,35	Increase

The depreciation amount for the current period in THY's financial statements, prepared according to TAS 17, was TL 3.893.000.000. However, with the implementation of TFRS 16, this amount increased by approximately 77.44% to TL 6.908.011.045 for the current period. The entire difference is included in the cost of sales item. The depreciation amount disclosed in the cost of sales item, in line with TAS 17, was TL 3.687.000.000. However, with the application of TFRS 16, it grew by 81.77% to TL 6.702.011.045 for the present period. Furthermore, it was noted that the implementation of TFRS 16 has introduced a unified approach for lessees, specifically the adoption of the financial leasing model. Consequently, the interest expenditure derived from the application of TFRS 16 to operational lease contracts has been included in the sub-category of finance leasing interest expense. The amount declared as TL 762,000,000 in compliance with TAS 17 has increased by roughly 8.40% to TL 826,052,319 for the present period when TFRS 16 is applied. Upon analysing the current ratio, it becomes evident that the company's ability to meet its short-term loans has decreased.

Upon analysing the financial leverage ratio, it becomes evident that the firm has expanded its borrowing through foreign resources and the impact of these resources on equity. Consequently, the enterprise's risk has escalated and its financial structure has become less robust.

Upon analysing the return on assets, it becomes evident that assets are being utilized efficiently, resulting in an increased influence on profit.

Upon analysing the equity ratio, it becomes evident that the proportion of equity in both total assets and the financing structure has declined.

The return on equity indicates a rise in profitability and efficiency of equity.

2.3. Findings

After conducting the analyses, both firms experienced a decline in their equity class and an increase in the equivalence of the statement of financial condition. The decline in the equity category is attributable to depreciation and interest costs. The overall increase in the statement of financial position is due to the implementation of the financing lease model, namely the inclusion of non-cancellable operating lease liabilities in the statement of financial position. Both firms' capacity to fulfil their immediate financial obligations, including current assets and short-term liabilities, has diminished. Both entities' capacity to access foreign resources has grown, resulting in a reduced capacity to provide their assets with equity. Furthermore, from the perspective of the shareholders, both firms' shareholders have experienced a rise in their income as a result of the resources they have invested in their respective enterprises. Conversely, the revenue generated from the sales of both businesses has reduced in proportion to the investment made in their assets. Ultimately, PHY experienced a decline in its capacity to produce more revenue from interest expenses, but THY observed the reverse trend. To clarify, PHY's earnings per unit of interest expense declined, whilst THY's earnings per unit

of interest expense rose.

3. Conclusion and Discussion

When examining the impacts of TFRS 16, the focus is on operational lease liabilities, which are evaluated using the finance lease model.

The analysis involved examining the operational lease obligations in the consolidated financial statements and independent auditor's reports, as well as the statements of financial position, statements of profit or loss, and other comprehensive income for the period. Additionally, the footnotes of the associated firms were also scrutinised. Consequently, the application was executed as a consequence of this examination. Several assumptions were made to develop the application. The assumptions used in the study, such as the average lease length and contract maturities, were derived from the independent auditor reports of the organisations being studied. The data underwent essential calculations, yielding outcomes such as the discount rate. The goal of assuming a zero value for the tax expense/item in the statement of profit or loss and other comprehensive income is to simplify the calculating process. Nevertheless, as the independent auditor's findings did not provide the scrap value, this issue represents the boundary of the study.

The discount rate is determined based on the finance lease liabilities as the principal payments of operating leases are not specified in the accompanying notes. The rationale behind computing the discount rate based on financing lease liabilities, as opposed to assumptions, is to ensure a more realistic implementation. This is indicated by the fact that the fixed assets obtained through financing leasing and operating lease agreements are identical, and the lease conditions are similar.

The foundation of the application revolves around non-cancellable operating lease liabilities. The total discounted liability value is determined by computing the present value of these liabilities, taking into account both short-term and long-term maturities. The calculation of depreciation and interest expenses is based on this value, and the resulting amounts are assessed in the corresponding item of the relevant financial statement.

Depreciation and interest expenses that occurred during the adoption of the financial leasing model were included in the appropriate sections of the previously stated financial statements, and updated copies of the financial statements were prepared in accordance with TFRS 16. Analysed financial ratios were applied to the newly generated financial statements. This examination yielded findings regarding the financial performance of the firms under investigation, which were subsequently analysed.

To perform the ratio analysis, various assumptions were used. For example, it was assumed floating interest rate was out of the question for lease payments. Moreover, tax (expense)/income item was considered as zero. Therefore, the assumptions were had impact on the results. In other words, the assumptions can be approximated to real situations to achieve realistic results in a more accurate way. In addition, findings of this study are in line with the literature. Put it differently, the results of the analyses were compared with the literature such as Akdoğan (2019) and Özben (2021), it was observed that similar results were obtained if not all. Akdoğan (2019) examined the new regulations introduced by TFRS 16 by comparing them with TAS 17 through financial analysis. In the study, this comparison was made over companies in various sectors. The short and long term liabilities of the enterprises increased, as well as the total non-current assets increased due to the inclusion of right-of-use assets in operating leases. Ozben (2021) evaluated leasing transactions in terms of Tax Procedure Law, TAS 17 and TFRS 16. In the study, financial statements were analyzed and some of the findings obtained are as follows; there was an increase in the net book value of fixed assets and a decrease in the ratio of equity to liabilities. The findings of both studies are similar to the findings of this study.

References

- Akdoğan, H. N. (2019). *UFRS 16 No'lu kiralama işlemleri standardının, UMS 17 No'lu finansal kiralama standardı ile karşılaştırılması, getirdiği yenilikler ve Türkiye'deki halka açık perakende şirketlerinin finansal durumlarına etkisi üzerine örnek uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Antepli, A. & Karaer, M. (2021). Kiralama işlemleri ve TFRS 16'nın getirdiği yenilikler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(78), 3419-3428.
- Aslan, Ü. (2018). UFRS 16 Kiralamalar Standardı kapsamında faaliyet kiralamasının kiracı işletme tarafından muhasebeleştirilmesi ve raporlanması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (77), 55-68.

- Barone, E., Birt, J., & Moya, S. (2014). Lease accounting: A review of recent literature. *Accounting in Europe*, 11(1), 35-54.
- Baydur, B. & Fırat, Z. F. (2021). TFRS 16 Kiralamalar Standardının finansal göstergelere etkisinin incelenmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 31(168), 191-216.
- Çelik, Ö. E., & Alagöz, A. (2022). TFRS 16 Kiralamalar Standardı kapsamında kiralama işlemlerinin kiracı açısından muhasebeleştirilmesi ve raporlanması. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3(2), 105-125.
- Deloitte. (2018). Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi ve Bağlı Ortaklıkları 31 Aralık 2017 tarihi itibarıyla hazırlanan konsolide finansal tablolar ve bağımsız denetçi raporu. İstanbul.
- Ergün, İ. & Türel, A. (2022). UFRS 16 Kiralamalar Standardının işletmelerin finansal tabloları ve temel finansal oranlarına etkisi: BİST’te bir araştırma. *Muhasebe ve Denetim Bakiş*, 21(65), 137-156.
- Ergün, İ. (2021). *UFRS 16 Kiralamalar muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolar üzerindeki etkilerinin analizi*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Gökgöz, A. (2013). Finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 107-121.
- Gönen, S., & Akça, N. (2014). Finansal kiralama işlemlerinin TMS-17 Kiralama İşlemleri Standardı ve Vergi Usul Kanunu açısından muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (64), 71-94.
- Hazır, Ç. A. (2019). TFRS 16 – Kiralamalar’ın grup içi muhasebe politikaları çerçevesinde değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (82), 55-76.
- IFRS Foundation (2021), IFRS 16, <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/ifrs-16-leases.pdf> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2022).
- Joubert, M., Garvie, L., & Parle, G. (2017). Implications of the new accounting standard for leases AASB 16 (IFRS 16) with the inclusion of operating leases in the balance sheet. *Journal of New Business Ideas and Trends*, 15(2), 1-11.
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2009). Türkiye Muhasebe Standartları 17 Kiralama İşlemleri. 1-12.
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2009). Türkiye Finansal Raporlama Standardı 16 Kiralamalar. 1-57.
- Karataş, M. (2019). *TFRS 16 Kiralamalar: Yenilenen kiralama muhasebesi, açıklama ve örneklerle işletmelere olası etkileri*. İstanbul: İSMMM Yayınları.
- Koç, B. (2022). Türkiye Finansal Raporlama Standardı 16: Kiralamalar standardının Borsa İstanbul şirketlerinin finansal tablolarına etkisi üzerine bir araştırma. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (66), 113-136.
- KPMG. (2018). Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı ve Bağlı Ortaklıkları 31 Aralık 2017 Tarihi İtibarıyla ve Aynı Tarihte Sona Eren Yıla Ait Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetçi Raporu. İstanbul.
- Özben, S. Ü. (2021). TFRS 16 kiralamalar standardı ve muhasebe uygulamaları (Order No. 28942534). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2619170801). Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/tfrs-16-kiralamalar-standardı-ve-muhasebe/docview/2619170801/se-2>
- Sarı, E. S. & Güngör, N. (2020). TFRS 16 standardının seçilmiş BİST 100 şirketlerinin finansal tabloları ve finansal performanslarına etkisinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 287-312.
- Şeker, K. & Çemberlitaş, İ. (2018). TMS 17 kapsamında finansal kiralama işlemlerinin raporlanması. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 1(1), 42-60.
- Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük. [Kiralama]. Retrieved from <https://sozluk.gov.tr/>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK PROGRAMI MEZUNLARININ
ALDIKLARI EĞİTİM VE BU EĞİTİMİN İŞ BULMALARINA KATKISI
HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ***

*Opinions Of International Trade And Logistics Program Graduates About The Education They
Received And The Contribution Of This Education To Their Finding A Job*

Kaan KAPICIOĞLU¹ ve Sezen BOZYİĞİT²

¹Mezun Öğrenci, Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Mersin, kaan.kpcgl@gmail.com, orcid.org/0009-0004-9914-7180

²Prof. Dr., Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Mersin, sbozyigit@tarsus.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0951-3588

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

01.10.2023

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1369692

Anahtar Kelimeler

uluslararası ticaret ve lojistik,
eğitim, müfredat, mezun, iş
bulma

Keywords

international trade and
logistics, education,
curriculum, graduate,
employment

ÖZ

Günümüzde uluslararası ticaret ve lojistiğin gelişmesi bu konularda bilgi birikimine sahip nitelikli bireylerin yetiştirilmesini gündeme getirmiştir. Bu nedenle de Türkiye’de uluslararası ticaret ve lojistik ile ilgili bölümler hızla açılmaya başlamıştır. Çalışanların bilgi sahibi olabilmesi için eğitimleri boyunca işleri ile ilgili bilgileri edinmeleri zorunludur. Bu noktada da müfredatlar hazırlanırken bölümle ilgili tüm paydaşların fikirlerinin alınması önem arz etmektedir. Bu paydaşlardan biri de mezun öğrencilerdir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olup alanıyla ilgili bir işte çalışan kişilerin aldıkları eğitimi, eğitimleri süresince yaptıkları faaliyetleri ve aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünden mezun olmuş ve alanı ile ilgili bir işte çalışan 18 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama yöntemi derinlemesine görüşme, analiz yöntemi içerik ve betimsel analizdir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar aldıkları eğitimde uygulama eksikliği olduğunu, lojistik belgelerini içeren bir dersin müfredatta yer alması gerektiğini, İngilizce hazırlık ve stajın iş bulmada oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir.

ABSTRACT

The development of international trade and logistics has brought the training of qualified individuals with knowledge of these subjects to the agenda. For this reason, global trade and logistics departments have begun to open rapidly in Turkey. For employees to be knowledgeable, they must obtain information about their jobs throughout their training. At this point, it is important to get the opinions of all shareholders regarding the department while preparing the curriculum. One of these shareholders is graduate students. Therefore, the purpose of this research is to reveal how people who graduated from the International Trade and Logistics undergraduate program and work in a job related to their field evaluate the education they received, the activities they did during their education, and the impact of the education they received on finding a job. The sample of the research consists of 18 people who graduated from the Department of International Trade and Logistics and work in a job related to their field. The data collection method of the research is the in-depth interview. Content and descriptive analysis methods were used to analyze the data. According to the results of the research, the participants stated that there was a lack of practice in the education they received, a course containing logistics documents should be included in the curriculum, English preparation and internship are very important in finding a job.

Atf/Citation: Kapıcıoğlu, K. ve Bozyiğit, S. (2024). Uluslararası Ticaret ve Lojistik Programı Mezunlarının Aldıkları Eğitim ve Bu Eğitimin İş Bulmalarına Katkısı Hakkındaki Görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1385-1402.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sezen BOZYİĞİT, sbozyigit@tarsus.edu.tr

* “Uluslararası Ticaret ve Lojistik Lisans Programlarında Verilen Eğitimlerin Mezunların İş Hayatlarına Etkisine Yönelik Nitel Bir Araştırma” isimli TÜBİTAK 2209-A Projesinden üretilmiştir.

1.Giriş

Ülkeler ekonomik, siyasi, sosyal veya ticari anlamda birbirleri ile ilişki içerisinde. Gittikçe küreselleşen bir dünyada bunun tersinin düşünülmesi de pek söz konusu olamamaktadır. Küreselleşme ekonomi ve ticarete sınırların ortadan kalkmasına neden olurken küresel işletmelerin sayısında meydana gelen yükselişle beraber üretim kolaylaşmış ve tüketim de artış göstermiştir. “Artan tüketim dünyanın farklı yerlerinde üretimi gerçekleştiren malların, çeşitli ülkelerde bulunan tüketicilere ulaştırılma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır” (Erturgut, 2016: 179). Bu durum da lojistiği önemli bir rekabet aracı haline getirmiştir. Lojistik sadece bir veya birkaç sektörü değil, üreticiden tüketiciye olan süreci içerdiği için tüm sektörleri ilgilendiren bir faaliyettir. Ulu ve Aracı (2012: 31) da, lojistik sektörünün ekonomik büyümede önemli rol oynadığını, iyi yönetilen lojistik sürecin işletmelere maliyet ve verimlilik anlamında katkıda bulunacağını belirtmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2021 yılı verilerine göre ihracat 2021 yılı Temmuz ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre %10,2 artarak 16 milyar 415 milyon dolar, ithalat %16,8 artarak 20 milyar 693 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, ihracat 2021 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %34,9 artarak 121 milyar 325 milyon dolar, ithalat %25,8 artarak 146 milyar 802 milyon dolar olmuştur (TUİK, 2021). Dünya Bankası tarafından yayımlanan Lojistik Performans Endeksi verilerine göre Türkiye 2018 yılında 160 ülke arasında 47. sırada yer almaktadır. Son yıllarda giderek artan öneme sahip olan uluslararası ticaret ve lojistikle ilgili faaliyetler istihdama katkı yapması bakımından son derece kritik rol oynamaktadır (Öcal, 2019: 2).

Gittikçe gelişen ve önem kazanan uluslararası ticaret ve lojistik sektörünün bunu devam ettirebilmesi için nitelikli işgücüne gereksinim duyulmaktadır. Teknoloji veya yapılan inovasyonlar kolaylıkla tekrarlanabilmektedir ancak teknolojiyi ve donanımı etkili bir şekilde kullanabilen insan kaynağı kolaylıkla taklit edilememektedir (Özkan ve Bozyiğit, 2020: 567). Bu noktada da çalışanların çalıştıkları iş ile ilgili olarak aldıkları eğitim önemli bir rol oynamaktadır. Bunun farkına varan üniversiteler de artan hızla uluslararası ticaret ve/veya lojistikle ilgili bölümler açmaya başlamışlardır. Bölümlerin açılmasından ziyade burada verilen eğitimlerin sektörün ihtiyacını karşılaması gerekmektedir. Mezun öğrencilerin mesleki beklentilerinin karşılanması ve özgüvenlerinin zarara uğramaması için bu oldukça önemlidir. Sektörün ihtiyacının karşılanması da paydaşların beklenti ve deneyimlerini göz önünde bulundurarak müfredatların hazırlanmasından geçmektedir. Ancak uygun müfredatların hazırlanması yeterli değildir. Stajlar, sosyal ve iletişimsel unsurlar düşünülerek de eğitim stratejilerine yön verilmelidir. Ek olarak üniversiteler Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından değerlendirmeye tabi tutulmakta, çoğu faktörün yanında müfredatlarını nelere dayanarak oluşturdukları kanıtlarıyla beraber incelenmektedir. Bu manada da bir dış paydaş olarak mezunların müfredat başta olmak üzere eğitim konusundaki her türlü görüşü önem arz etmektedir. Sonuç itibarıyla mezunlar verilen eğitimlerin somut çıktılarını oluşturmaktadırlar.

Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünün (UTL) ders müfredatları oluşturulurken iç ve dış paydaşların hepsinin görüşünün alınması önemlidir. Ders veren hocalar, sektör temsilcileri, mevcut öğrenciler elbette önemlidir. Ancak bu eğitimleri alarak iş bulan ve bu eğitimlerin iş bulmada ne kadar faydalı olup olmadığını deneyimleyen mezunların fikirlerinin alınması şarttır. Alanyazında yapılan çalışmalar (Bayat ve Bıyıklı, 2022; Bozyiğit, 2016; Çalışkan ve Öztürkoğlu, 2014; Çıkmak, 2016; Lander, 2016; Şahin, 2018) incelendiği zaman Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü ile ilgili olarak mezunların aldıkları eğitim ve bunun iş yaşamına yansımaları konusunda görüşlerinin incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle yapılacak bu çalışmanın alanyazındaki boşluğu dolduracağı, önemli bir paydaş olan mezunların bu konudaki deneyimlerinin göz önüne alınarak hazırlanacak müfredatların daha verimli olacağı düşünülmektedir.

2.Alanyazın Taraması

Alanyazın kısmında ilk olarak uluslararası ticaret ve lojistik ile ilgili bilgi verilmiş, bunlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha sonra eğitim ve Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümündeki eğitimden söz edilmiş, bu konularda yapılan benzer çalışmaların sonuçları irdelenmiştir.

2.1. Uluslararası Ticaret ve Lojistik İlişkisi

Ticaret uygarlık ile başlayan günümüze kadar gelen bir olgudur. Uluslararası ticaret kavramı ise, ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretini ifade etmektedir. Yaşamın temel unsurları olan üretim, değişim ve tüketimin bir uzantısı olan uluslararası ticaret kavramı, dar anlamda yalnızca farklı ülkelerdeki ekonomik kuruluşlar veya

bireyler arasındaki mal ticaretini kapsarken, geniş anlamda da uluslararası mal ve hizmet alışverişini (görünür ve görünmez ihracat ve ithalat), sermaye devrini, insanların hareketini (turizm), haber ve bilgi aktarımını içermektedir (Grozdanovska, 2017: 112).

Uluslararası ticaretin doğuşunda ülke içinde üretilmeyen malların dışarıdan ithal edilmesine ve ülke içinde üretilen malların başka bir ihtiyacı olan ülkeye ihraç edilmesi durumu temel unsur olmuştur. Bu unsur sayesinde modern dünyada çeşitli ulusal ekonomiler arasında karşılıklı bağımlılık mevcuttur, hatta bugün kapalı ekonominin örneğini bulmak oldukça zordur (Vijayasrı, 2013: 111). Ülkelerin birbirleri ile olan bağımlılıklarının artması sonucunda herhangi bir durumda oluşan fiyat farklılıkları uluslararası ticaret ile dengeye gelmektedir.

Ülkeler arasındaki mal ve hizmetin alım satımını içeren uluslararası ticaret, küresel ekonomi ve ülkelerin ekonomik kalkınması için önemli bir faaliyettir (Bilgin ve Kazancı Sunaoğlu, 2022: 327). Türker (2009: 87) de uluslararası ticaretin, kaynak verimliliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve bu bağlamda, “teknolojik gelişme ve bilginin yayılımını sağlayarak, yurtiçi rekabet ve beşeri sermaye stoku artışlarına yol açarak”, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini dile getirmektedir. Bir ülkenin güven, refah ve gelir seviyesi hakkında yorum yapmak o ülkenin ekonomik göstergelerinden geçmektedir. Uluslararası ticaretin hacmi ise bu göstergeler arasında oldukça önemli bir konumdadır.

Kavram olarak lojistik, ilk olarak askeri alanda ortaya çıkmıştır. Daha sonrasında lojistik kavramı, kapsamını ve konu sınırlarını genişletmiştir. İşletmelere ve lojistik firmalarına yeni hizmet olanağı ve gelişme imkânı sunmaya adım atarak ekonomi ve sektör çerçevesinde yerini sağlama almıştır (Bozyiğit ve Özkan, 2020: 565). Lojistik kavram olarak yeni olmasına karşın, özellikle işletme aktivitesini rekabet gücü tarafından etkilediği için büyük öneme sahip konumdadır. Kavramdan alanyazında ilk kez 20. yüzyılda bahsedilmesine rağmen, lojistik önemini zamanla artırmıştır (Duran ve Çelikkaya, 2019: 152).

Dünya şartlarının değişmesi ile birlikte toplumun ihtiyaçları ve işletmelerin çalışma biçimleri süratle yenilenecek rekabet usullerinin geliştirilmesine öncü olmuştur. Bu vaziyet ise lojistik faaliyetlerinin önemini çoğaltmıştır (Küçük, 2011: 29). Günümüzde alıcı gereksinimleri doğrultusunda ilerleyen, çeşitlenen ve devamlı yenilenen ve gelişen lojistik hizmet sağlayıcıları, işletme faaliyetleri kapsamında önemli bir konuma sahip hale gelmiştir (Türkoğlu ve Duran, 2019: 87). Küresel rekabet düzeyinin giderek çoğaldığı bu dünyada işletmelerin mal veya hizmetlerini belirli hedef pazarlar içinde bulunan diğer rakip işletmelerden daha emin adımlarla, süratli ve daha uygun maliyetle erişime sağlama isteği temel lojistik faaliyetlerini ön plana çıkartmıştır. Lojistik sektörü genel bir bakış ile mamulün üreticide bulunan kaynağından başlayıp harcadığı yere erişene kadar geçen süre zarfında yaşanan, süreç dahilindeki tüm faaliyetleri kapsadığı için ülkeler yaptığı iç ve dış ticareti lojistik sektörü sayesinde gerçekleştirmektedir. Böylelikle büyük avantaja sahip olmak isteyen işletmelerin lojistik yönetimine olan ilgisi de artış göstermiştir (Bozyiğit ve Özkan, 2020: 566).

İşletmelerin hedeflerini gerçekleştirmesinde etkili olan rekabet; maliyet, nitelik, hizmet, destek gibi bir hayli etmenle ilişki içerisindedir. Rekabetin giderek çoğalan baskısıyla işletmelerin hayatını devam ettirebilmesi için bu etmenlerde üstünlük sağlamaları gerekmektedir (Çekerol ve Kurnaz, 2011: 51). Lojistik faaliyetleri işletmelerin rekabet düzeyine doğrudan etkide bulunur hale gelmiştir (Tekin, Zerenler ve Bilge, 2005: 116).

Küresel olarak artan ticaret hacmi ülkelerin rekabetçi konuma gelmesiyle gün geçtikçe lojistik faaliyetlerin önemini artırmaktadır. Zayıf bir lojistik altyapısı ve operasyonel süreç küresel ticaret entegrasyonunun önünde büyük bir engel olabileceğinden, lojistik hizmetlerinin kalitesi ve verimliliği uluslararası ticaret için önem taşımaktadır (Gani, 2017: 279). Bu nedenle lojistik uluslararası ticaretin kilit unsurlarından biri haline gelmiştir. Uluslararası ticaretin gelişmesi lojistik alanında olumlu değişime neden olmuştur (Bilgin ve Kazancı Sunaoğlu, 2022: 327). Nitekim uluslararası ticaret bir kuruluşun tedarikçiden ürünü satın alıp bunu taşımak için lojistiği kullanıp nihai malı başka ülkede kâr ile satması prensibine dayanmaktadır. Böylece uluslararası ticaretteki gelişmeler lojistik kullanımını artırmakta ve bu artış lojistiğin gelişimini mecbur kılmaktadır (Korkut, Yavuz ve Zeren, 2021: 78). Bu bir döngü içerisinde sürüp gitmektedir. Lojistik sektörü işletmelerin ithalat ve ihracat ile ilgili işlemlerini etkin olarak tamamladığından uluslararası ticareti kolaylaştırmaktadır. Lojistik ve uluslararası ticaret birleşiminde oluşturduğu kolaylık ile ülkelerin kalkınmasında ve ekonomik büyümelerinde etkili olmaktadır (Korkut ve diğerleri, 2021: 78).

2.2. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Eğitimi

Eğitim kavramı çok taraflı olup birçok tanıma sahiptir. Eğitim kavramının çok taraflı olması sebebi ile kavram

psikolojik, politik, dini, sosyal, felsefi ve ahlaki yönden birçok araştırmaya konu olmuştur (Başak, 2020: 375). Eğitim tarihin bütün dönemlerinde temel olarak yaşamaya ve üretmeye yönelik değerleri ortaya çıkaran, toplu olarak refahın ve kalkınmanın değer temelini oluşturan, ülkelerin gelişmişlik düzeyini tanımlayan başlıca etkenlerden biridir (Özkan, 2018: 52). Eğitim, çevre meselelerinin çözüme kavuşturulmasında da ilk akla gelen çözüm yolu olduğu için insanı insan yapan bilgi, beceri ve davranışlar eğitim yolu ile kazandırılmaktadır (Çelikkıran, 1995: 569). İnsanlar eğitim sayesinde deneyim elde etmektedir.

Lojistik eğitimi kapsamında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin, tüm sektörlerde olduğu gibi lojistik sektöründe de bilgili, donanımlı ve kalifiye insan gücüne gereksinim vardır (Özkan, 2018: 52). Sektördeki rekabet gücü düşünüldüğünde bu açıdan olabildiğince mühim bir unsur olan nitelikli ve donanımlı işgücü gereksinimi, dünyadaki ve Türkiye'deki eğitim algısını ön plana çıkartmaktadır. Eğitim ile beraber mesleki bilgileri ve deneyimi elde etmeyi başaran insanlar eğitilmiş, donanımlı ve kalifiye elemanlar olarak lojistik sektöründe kolaylıkla istihdam edilmektedir. Nitelikli iş gücünün işletmelerde bulunması hem ülkelerin sektörel olarak kalkınmasına hem de genel gelişime katkı sağlamaktadır (Özkan, 2018: 52).

Küreselleşme ve elektronik ticaret faaliyetlerinin çoğalması lojistik sektörünün önemini artırmış ve lojistik faaliyetler, 2006 yılında Dünya Rekabet Edebilirlik sıralamasında Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü tarafından en önemli rekabet etkenlerinden biri olarak kabul görmüştür (Özoğlu, Senir ve Büyükkelik, 2020: 20). Lojistik ve ticaret alanındaki büyümeler ve çalışmalar göz önüne alındığında uluslararası ticaret ve lojistik eğitimi büyük bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Uluslararası ticaret ve lojistik kesintisiz büyüyen ve değişen yapısı ile multidisiplin anlayışına sahip sektör konumunda olduğu için çalışanların da bu sektöre dair donanım ve kabiliyetlerinin olması beklenmektedir (Akkoca, 2012: 80).

Türkiye'de üniversite bazında lojistik ile ilgili ilk bölüm programı 1988 senesinde 9 Eylül Üniversitesi Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Yüksek Okulu bünyesinde kurulmuştur (Küçüksolak, 2006: 58). Daha sonra ilerleyen senelerde lojistik sektörünün hacim kazanması ile dünyada ve Türkiye'deki süratli gelişimin de etkisiyle bir hayli üniversitede bölüm olarak lojistik ve tedarik zinciri yönetimi açılmıştır (Şahin, 2018: 29). Lojistik ve uluslararası ticaret ilişkisinin öneminin kavranmasıyla Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümleri açılmaya başlanmıştır. Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümlerinde ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde eğitim verilmektedir. Rekabetin ön planda olduğu günümüz koşullarında işletmeler ürün niteliklerini artırırken maliyetlerini de eksiltme peşindedir. İşletmeler bu sebeple işletmeye değer katacak işgücü istihdam ederek maliyetleri azaltmak istemektedir (Şahin, 2018: 29).

Lojistik tarih olarak çok eski olmayan bir sektördür. Türkiye'de bu sektörde çalışanların farklı dallarda eğitim aldıkları görülmektedir. Sektöre istihdam açısından eleman yetiştirecek programlar kadar bu programlarda verilen eğitimin niteliği de önemlidir. Çünkü Türkiye'de lojistikle ilgili bölümlerin sayısının hızlı ve kontrol dışı artışı beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Yapılanmadaki plansızlık, açılan bölümlerin Türkiye'nin ve sektörün ihtiyacı dışında açılmasına, altyapının olmamasına, öğretim üyesi kadrosunun alan dışı olmasına ve yetersiz eğitime sebebiyet vermiştir (Bozyiğit, 2016: 136). Sorunların başında yanlış müfredat gelmektedir çünkü lojistik bölümüne sahip olan üniversitelerin mevcut hocalarına göre oluşturulan ders programları uluslararası standartlara da uymamaktadır (Bozyiğit, 2016: 136-137).

2.3. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Alanyazın incelendiğinde alınan eğitimin iş yaşamına etkileri konusunda farklı bölümlerde yapılan nicel çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin Atalay Bayer, ve Çelik (2018) Büro Yönetimi, Bankacılık, İşletme ve Dış Ticaret ön lisans mezunlarının aldıkları eğitimlerin iş hayatlarına etkilerini inceledikleri çalışmalarında eğitim boyunca kazanılan yeterliliklerin, bu programlardan mezun olanların çalışma hayatında önemli ve yol gösterici olduğunu, bilgisayar temelli derslerin mezunların iş hayatına önemli etkisi olduğunu, bu nedenle mutlaka müfredatta yer almaları gerektiğini, müfredatlardaki yabancı dil ve bilgisayar eğitiminin özellikle uluslararası işletmelerde çalışanlar için yetersiz olduğunu belirtmiştir. Kayaalp (2018) Bilgisayar Programcılığı ön lisans mezunlarının aldıkları eğitimin iş bulmalarına katkısını araştırdığı çalışmasında Bilgisayar Teknolojisi Programı mezunlarının aldıkları eğitimin iş bulmalarında yeterli olmadığını düşündüğünü, katılımcıların çok az bir kısmının alanıyla ilgili bir işte çalıştığını, mezunların staj yaptıkları yerlerdeki iş imkânlarını değerlendirdiklerini, piyasada etkin rol oynayan işletme çalışanlarının katılımıyla "kariyer günleri" düzenlenmesinin öğrencilerin iş bulmasına katkı sağlayacağını tespit etmiştir.

Doğrudan Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümü ile ilgi olmasa da lojistik eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar

da mevcuttur. Örneğin Öktem ve Şahin (2011), lojistik eğitimi verilecek bölgenin şartlarının sektörün ihtiyaçlarını belirlerken önemli olduğunu, çalışma yaptıkları bölge için ihtiyaç duyulan akademik eğitimde; depolamanın, uluslararası lojistik mevzuatı ve dış ticaret işlemlerinin, tedarik zinciri yönetiminin, taşımacılık ve sigorta hukukunun, dağıtımın, gümrük mevzuatının, İngilizce, Arapça veya Rusça vb. dillerden birinin veya birkaçının bilinmesinin ve son olarak bilişim teknolojilerinin çok iyi kullanılmasının gerektiğini vurgulamışlardır. Akkoca (2012) Türkiye'deki lojistik eğitimi ve gelecek öngörüsünü incelediği çalışmasında lojistik sektörünün araştırma ve geliştirme projeleri ortaya koyması gerektiğini, lojistik trafiğinin en yaygın olduğu bölgelerde verilen lojistik eğitiminin artırılmasını, var olan akademisyen sorununun çözümü için alanında uzman akademisyenler yetiştirilmesini, seçmeli derslerin yoğun olduğu müfredat ile lojistiğin alt dallarında uzmanlaşmanın yolunun açılmasını önermiştir.

Wansavatkul (2013) lojistik eğitiminin girişimciliğe etkisini araştırdığı çalışmasında, lojistik eğitimi veren programların düzenli olarak müfredat güncellemesi yaptığını, bunun için de sektör temsilcileri, mezunlar gibi paydaşlardan anket veya görüşme yöntemini kullanarak veri topladığını, İngilizce ve staja önem verdiğini, öğrencilerini değişim programlarına yönlendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca üniversitelerin, mezunlarını daha iyi hazırlamak ve işletmeler tarafından istihdam edilebilir olmak için beceri geliştirme seminerleri, eğitimler ve çalıştaylar düzenlemeyi bir gereklilik olarak gördüğünü, bu sayede öğrencilerini yerel endüstrilerle bağlantı kurmaya motive ettiklerini, hem öğrencilerinin becerilerini geliştirdiklerini, hem de yerel işletmeler tarafından fark edilmeleri ve istihdam edilme olasılıklarının yüksek olmasını sağladıklarını vurgulamaktadır.

Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014) çalışmalarında Türkiye'deki lojistik programlarının sadece yarısında staj zorunluluğunun bulunduğunu, sosyal sorumluluk dersi olan üniversite sayısının az olduğunu, yabancı dil ve sektörle işbirliğinin geliştirilmesine ağırlık verilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Hocaoglu, Güner ve Coşkun (2015) lojistik bölümü hocalarının sektörle işbirliğinin sınırlı olduğunu, sektörün öğrencilere verilen eğitimden memnun olmadığını, staj süresinin kısa olduğunu ve bunun mutlaka artırılması gerektiğini belirtmektedir.

Çıkmak (2016) Türkiye'de lojistik eğitimi incelediği çalışmasında müfredatta Taşımacılık ve İşletme Yönetimi gibi derslerin ağırlıkta olduğunu, müfredat hazırlanırken yurt dışında bulunan üniversitelerin de müfredatlarının incelenmesi gerektiğini, ek olarak sektörle iş birliğine önem verilip müfredat oluşturulurken sektörün de görüşlerinin alınmasını, sektör ile protokollerin yapılıp teoriden ziyade uygulamaya ağırlık verilmesini ve son olarak yüksek lisans ve doktora programlarının açılıp bu alanda yetişen hocaların bölümde ders vermesinin önemini ifade etmiştir. Bozyiğit (2016) Türkiye'deki lojistik lisans bölümlerinin ders programlarını analiz ettiği çalışmasında lojistik alanında yetişmiş insan gücünde eksiklik olduğunu ve bu konuda hocaların kendilerini geliştirmesi gerektiğini, Türkiye de lojistik bölümlerinin işletme ağırlıklı olduğunu, öğrencilerin sektörde çalışanlarla tanıştırılıp uygulamaları yerinde görmesi ve ödev verilmesinin sektörle ilişkileri güçlendireceğini, teknik gezilerin artırılmasını, lisans bölümünün müfredatında çevre ve tersine lojistikle ilgili derslere yeterince yer verilmediğini, yabancı dilin başarıyı etkileyen doğrudan bir unsur olduğunu, buna rağmen verilen yabancı dil eğitiminin yetersiz olduğunu ve mevcut müfredatın revize edilip yabancı dil saatinin artırılması gerektiğini saptamıştır.

Lander (2016) lojistik eğitimiyle ilgili çalışmasında öğrencilerin ilgi eksikliği olduğunu, iş dünyasından yeterli desteğin gelmediğini, mezun yetkinliklerini artırmak ve mezunların endüstri ile ilgili beceriler geliştirmelerini sağlamak için yükseköğrenimin endüstri ile daha yakın ilişkiler kurması gerektiğini tespit etmiştir. İnce, Bozyiğit ve Çelenk (2016) lojistik sektörünün üniversitedeki lojistik eğitimi değerlendirdikleri çalışmasında mezunlarda yabancı dil ve analitik düşünme yeteneğinin olmasının beklendiğini, lojistik sektörde genellikle İİBF mezunlarının istihdam edildiğini, stajda verilen eğitimin çok yetersiz olduğunu bu nedenle mezunlarda tecrübesizliğin görüldüğünü, Dış Ticaret Evrakları ile ilgili bir dersin mutlaka bu bölümlerin müfredatında olması gerektiğini ortaya koymuştur. Şahin (2018) lojistik eğitimi standartları, mesleki yeterlilik, Bologna süreci ve Türkiye kıyaslamasını incelediği çalışmasında, Türkiye'de lojistik eğitiminde verilen derslerin tam olarak amacına uygun olmadığını, gerekli bilgi ve beceriye sahip mezunları sektöre kazandırmak için verilen derslerin standart hale getirilmesi gerektiğini, eğitim veren öğretim elemanlarının sektör tecrübesi edinmesi için sektör temsilcileri ile işbirliği yapılmasının önemli olduğunu, eğitim kitaplarının yetersizliğinin giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sayın ve Küçük (2020) lojistik bölümünü tercih edenlerin sektörden beklentilerini ele aldığı çalışmasında, staj ve okul müfredatının öğrencilerin beklentilerini karşılayabilecek ve sektöre hazırlayıcı nitelikte olduğunu, danışmanlıkların iyileştirilmesi gerektiğini, öğrencilerin eğitim

kalitesini yükseltme, seminer ve kapsamlı eğitim istediklerini, bu bağlamda öğrencilerin memnuniyetinin artırılarak sektöre ilişkin kariyer planlamasında yönlendirilmesini, okumadan çok görerek ve uygulayarak öğrenmeleri için seminer, konferans ve etkinliklerin genişletilmesi gerektiğini, sektörde cinsiyet ayrımının olmadığını, aynı zamanda lojistiğin sadece yük taşımacılığından ibaret olmadığını saptamıştır.

Özoğlu ve diğerleri (2020) lojistik öğrencilerinin sektörden beklentilerinin yüksek olduğunu, kişisel gelişimleri için yabancı dil ile konferans ve panel gibi etkinliklerin düzenlenmesini önemsediklerini, staj yapan öğrencilerin okulda öğrendikleri teorik eğitimi staj yaparken uygulamaya kolaylıkla aktaramadıklarını ortaya koymuştur. Bayat ve Bıyıklı (2022) lojistik eğitiminde öğrencilerin uygulamalı eğitime yönelik algılarını inceledikleri çalışmalarında, öğrencilerin uygulamalı eğitim öncesinde teorik derslerde edindikleri bilgileri somutlaştırmada zorluk yaşadıklarını, önceleri uygulamalı eğitime karşı olumsuz algıya sahip olduklarını ancak uygulamalı eğitim aldıktan sonra bu algılarının değiştiğini ifade etmiştir. Demirtaş ve Demirtaş (2022) lojistik sektörünün üniversitelerden beklentilerini araştırdıkları çalışmada, lojistik bölümlerinin uygulamaya önem vermeleri ve öğrenci işveren buluşmasına ortam hazırlamalarının önemini, bitirilen üniversite ve not ortalamasının işveren tarafından çok önemsenmediğini, staj deneyimi, yabancı dil, meslek dışı faaliyetler, iletişim, teknik beceri, takım çalışması ve problem çözme gibi kriterlerin önem arz ettiğini, bu bağlamda lojistik bölümlerinin uygulamayı artırma gereksinimlerini, lojistik müfredatının geliştirilmesi gerektiğini, pratik öğretimin güçlendirilmesini, saha ile okulun buluşmasını, uygulamalı öğretimin en az teorik kadar önemli olduğunu, okulun lojistik işletmelerle işbirliği yapması gerektiğini vurgulamıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu kısımda araştırmanın amacı ve önemi, evren ve örnekleme, veri toplama ve analiz yöntemi ile geçerlik ve güvenilirliği hakkında bilgiler sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Uluslararası ticaret ve lojistiğin önem kazanması ve bu sektörde çoğunlukla farklı bölüm mezunlarının çalışıyor olması hem vakıf hem de devlet üniversitelerinde uluslararası ticaret ve lojistikle ilgili bölümlerin ardı ardına açılmasına neden olmuştur. Ancak, lojistikle ilgili bölümlerin açılmasından ziyade, bu bölümlerde eğitim gören öğrencilerin, sektörün ihtiyaç duyduğu bireyler olarak mezun olması önem taşımaktadır. Bu nedenle verilecek eğitimin lojistik sektörünün ihtiyacına göre belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda da üniversite mezunlarının işe başladıkları ilk yıllarda adaptasyon sorunu yaşadıkları, bunun başlıca nedeninin ise öğrencilerin yaptıkları stajın ve aldıkları eğitimin yetersizliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Kayaalp, 2018: 36). Öte yandan öğrencilerin, bilgilerini maksimum kapasitede kullanabilmeleri, örneğin işgücü piyasasına etkili bir giriş yapmak gibi hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için sosyal etkileşim becerilerini geliştirmeleri gerektiği yani entelektüel faaliyetlere katılmanın başarıya katkıda bulunduğu da vurgulanmaktadır (Atalay ve diğerleri, 2018: 74). Alanyazında lojistik eğitimi ve müfredatı ile ilgili çeşitli çalışmalar (Bayat ve Bıyıklı, 2022; Bozyiğit, 2016; Çalışkan ve Öztürkoğlu, 2014; Çıkmak, 2016; Lander, 2016; Şahin, 2018) ve farklı bölümlerden mezun olan kişilerin aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini araştıran yayınlar (Atalay ve diğerleri, 2018; Kayaalp, 2018) bulunmasına rağmen, Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünden mezun olanların aldıkları eğitimin iş bulmalarına faydasını inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olup alanıyla ilgili bir işte çalışan kişilerin aldıkları eğitimi, eğitimleri süresince yaptıkları faaliyetleri ve aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Bu ana amaç altında:

- 1) UTL bölümü olan üniversitelerin müfredatlarına öğrencilerin daha kolay iş bulabilmesi veya iş yaşamında daha başarılı olabilmeleri için gereken dersleri koyabilmeleri için öneride bulunmak,
- 2) Stajların daha verimli ve iş bulmayı kolaylaştırıcı olmasını sağlamak adına mezunların deneyimlerine dayanan verilere ulaşmak,
- 3) Mezunların eğitim, iş bulma ve iş yapma ile ilgili fikirlerini ön plana çıkartarak üniversitelerin Kariyer ve mezun ofislerine katkı sunmak,
- 4) UTL bölümü ile ilgili bu alanda çalışmaya rastlanılmadığı için alanyazına katkı sunmak hedeflenmektedir. İş arama sürecinden geçmiş ve çalışma hayatını deneyimlemiş mezunlardan alınacak görüşler üniversitelerin sektör ile iç içe olmasını, güncel gelişmeleri takip etmesini ve müfredat başta olmak üzere eğitim

stratejilerinin daha yararlı olmasını sağlayacaktır. Üniversitelerde verilen eğitimlerin belirli zamanlarda değişen şartlara göre güncellenmesi gerektiği için yapılan iyileştirmelerin hedeflenen verimlilik ve kaliteyi yakalamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacının açık ve gerçekçi olduğu, ek olarak ulaşılabilecek sonuçların bu bölümlerin bulunduğu üniversitelere faydalı olacağı umulmaktadır.

3.2. Araştırmanın Tasarımı ve Araştırma Sorusu

Araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda; araştırılacak konu detaylı olarak doğal ortamında ele alınmakta ve sorunun analizinin keşfedilmesine yönelik tümevarımsal bir yöntem kullanılmaktadır (Creswell, 2013: 89). Araştırmanın deseni olgu bilimidir. Olgu bilim, insanların belli bir kavram veya olayla ilgili bakış açılarını, duygularını ve algılarını dile getirmelerini sağlayan ve bu olguyu nasıl deneyimlediklerini açıklamak için başvurulan bir yöntemdir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020: 156). Olgu bilim deseninde farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunamayan olaylara odaklanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78).

Araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlandığı için hipotez oluşturulmamıştır. Araştırma temelde iki ana soruya dayanmaktadır. Araştırmanın soruları aşağıdaki gibidir:

- 1) UTL lisans programı mezunları üniversitede aldıkları eğitimi ve bu süreçte yaptıkları faaliyetleri nasıl değerlendirmektedir?
 - 2) UTL lisans programı mezunlarının üniversitede aldıkları eğitimler iş bulma sürecini nasıl etkilemiştir?
- Araştırmanın iki ana sorusuna uygun olarak alt sorular belirlenmiş ve katılımcılara açık uçlu olacak şekilde sorulmuştur.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olmuş ve mezun olduğu program ile ilgili bir işte çalışan (lojistik firmaları veya bölümü, ithalat- ihracat firmaları veya bölümü, gümrük, depolama, taşımacılık vb.) kişiler oluşturmaktadır. Yökatlas'a göre 2021 yılı için ikinci öğretim ve burs durumları da dahil olmak üzere 53'ü fakültede, ikisi yüksekokulda olmak üzere toplam 55 Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü mevcuttur (Yökatlas, 2021). Evrenin tamamını net olarak belirlemek ve hepsine ulaşmak mümkün olmadığı için örneklem seçilmiştir. Araştırma nitel bir araştırma olduğu için nitel araştırmalara daha uygun olan ve bu araştırma türünde daha çok tercih edilen tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2013: 80) de olgu bilim araştırmalarında veri kaynaklarının araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek bireyler olduğunu ve bunun için de kartopu yönteminin uygun olduğunu vurgulamaktadır. Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümü hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde bulunduğu için her iki üniversiteden mezun olan katılımcıların örnekleme dahil edilmesine dikkat edilmiştir.

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirlemek alanyazında çeşitli yöntemler ve sayılardan bahsedildiği için daha kolaydır. Ancak nitel çalışmalar için net bir örneklem büyüklüğü mevcut olmayıp bu konuda farklı fikirler bulunmaktadır. Türnüklü (2000: 543), nitel araştırmalarda örneklem sayısının zaman, kaynak ve araştırılan konunun amacına hizmet edecek şekilde değişebileceğini, örneklem büyüklüğü ya da küçüklüğünün, araştırmacının gereksinim duyduğu bilgi miktarının karşılanıp karşılanmadığı hususunda önem arz ettiğini belirtmiştir. Yıldırım ve Şimşek ise (2013: 124), araştırma sorusunun cevabı olabilecek bulguların birbirini tekrar etmeye başladığı noktaya kadar veri toplanmasının gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda Başkale (2016: 27) de, geçerlilik ve güvenilirlik göz önünde bulundurularak nitel araştırmalarda araştırma verilerinin birbirini tekrar eder duruma geldiği anda örneklem sayısının sınırlandırılabilir olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle araştırmaya katılımcı eklemeye cevapların birbirini tekrar etmeye başladığı 18. katılımcıda son verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Mezun Olunan Üniversite	Çalışılan Sektör	Çalışılan Bölüm
Katılımcı 1	Kadın	27	Bekâr	Devlet	Lojistik	Müşteri Hizmetleri
Katılımcı 2	Erkek	25	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 3	Kadın	26	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 4	Erkek	26	Evli	Vakıf	Lojistik	Satış
Katılımcı 5	Erkek	28	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Satış
Katılımcı 6	Kadın	29	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 7	Kadın	27	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 8	Kadın	26	Evli	Devlet	Uluslararası Ticaret	Müşteri Temsilcisi
Katılımcı 9	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 10	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Denetmen
Katılımcı 11	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Denetmen
Katılımcı 12	Kadın	22	Bekâr	Vakıf	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 13	Erkek	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Operasyon
Katılımcı 14	Kadın	24	Bekâr	Devlet	Uluslararası Ticaret	Satış
Katılımcı 15	Kadın	26	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon
Katılımcı 16	Erkek	25	Bekâr	Devlet	Lojistik	Depo Yönetimi
Katılımcı 17	Erkek	25	Bekâr	Devlet	Lojistik	Depo Yönetimi
Katılımcı 18	Kadın	25	Bekâr	Devlet	Lojistik	Operasyon

Katılımcıların 9'u kadın, 9'u erkektir. 22 ila 29 yaş aralığında olan katılımcıların sadece 3 tanesi evli olup diğerleri bekar. 6 katılımcı vakıf, 12 katılımcı ise devlet üniversitesi mezunudur. 5 katılımcı uluslararası ticaretin yoğun olduğu bir işte çalışırken, 13 katılımcı lojistik sektöründe istihdam edilmektedir. 9 katılımcı da operasyon bölümünde çalışmaktadır.

3.4. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Veriler derinlemesine görüşme yöntemi vasıtasıyla toplanmıştır. Derinlemesine görüşme yönteminde araştırılan konuyu ayrıntılı bir biçimde incelemek için katılımcılarla yüz yüze, telefonla veya online görüşmeler yapılmakta, onlara açık uçlu 5N 1K soruları sorulmaktadır. Bu yöntem ile insanların duygu, düşünce, algı ve deneyimleri belirlenmektedir. Görüşülen kişi gerçek hayatta olay, aktivite ve mekanların dahilinde ele alınıp bütün dinamikleriyle anlaşılmasına çalışılmaktadır (Johnson, 2002: 106).

Araştırmada mezunların farklı şehirlerde çalışıyor olması nedeniyle yüz yüze derinlemesine görüşme yöntemi kullanılamamış, bunun yerine eş zamanlı online görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Salman Yıkılmış (2020:186) katılımcıların geniş bir coğrafi alana yayılı olduğu çalışmalarda online görüşme yönteminin hem zaman ve maliyet hem de katılımcılara ulaşmak için oldukça uygun bir yöntem olduğunu dile getirmektedir. Her bir katılımcı ile katılımcının uygun olduğu saatte Meet aracılığıyla online görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar izin vermediği için görüşmeler kayıt altına alınamamış ancak not tutma yöntemiyle söylenenler kağıda dökülmüştür. Görüşmeler 14 Temmuz – 22 Ekim 2022 tarihleri arasında yapılmış olup yaklaşık olarak 25-30 dakika sürmüştür.

Sorular sorulurken yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Katılımcılara daha kolay iş bulma veya yaptıkları işe göre müfredatta olması gereken dersler ve bu derslerin nasıl işlenmesi gerektiği, staj veya 7+1 uygulamasının iş bulma veya çalışma hayatına etkisi, işe başladıklarında eğitim anlamında kendilerinde gördükleri eksiklikler, iş bulma sürecinde neler yaşadıkları, bu konuda eğitimlerinin veya üniversitelerinin nasıl bir rol oynadığı, lisans eğitimi boyunca iş bulmak için neler yaptıkları, şu an eskiye gidebilseler neleri daha farklı yapacakları, okullarını okul sanayi işbirliği durumu ve bunun kendilerini nasıl etkilediği, öğrenciyken mesleki beklentileri ile şu anki durumları arasında fark olup olmadığı gibi sorular sorulmuştur. Sorular oluşturulurken öncelikle alanyazındaki benzer çalışmalar (Atalay ve diğerleri, 2018; Kayaalp, 2018; Şahin, 2014) detaylı olarak taranmış, sorular netlik kazandıktan sonra dört kişi ile ön test yapılmıştır.

3.5. Araştırmanın Analiz Yöntemi

Araştırmanın analizinde içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri beraber kullanılmıştır. İçerik analizi, elde edilen bulguların kayıt altına alınarak sistemli bir şekilde yorumlanması ve analiz imkânı sağlaması açısından

nitel araştırmalarda kullanılmaktadır. Betimsel analiz ise verilerin kategorize edilmesi, özetlenmesi ve okuyucunun araştırılan konuyu kaynak olarak yorumlayabilmesini sağlamaktadır (Coşkun Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2015: 324). İçerik analizinde tanımlanmaya çalışılan ve birbiriyle ilişkisi kurulan veriler belirli tema ve kavramlar altında bir araya getirilerek yorumlanmaktadır (Karataş, 2015: 3). Betimsel analizde ise amaç elde edilen bulguları belirli temalar altında düzenlenmiş olarak okuyucuya sunmaktır, bu nedenle görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için alıntılara sık sık yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 256). Araştırmada da bulguların kolay anlaşılması için bulgular tablolar halinde sıklık ve yüzde belirtilerek sunulmuş, her tablonun altında en az üç katılımcının ifadesine doğrudan alıntı yapılarak yer verilmiştir.

3.6.Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırma ister nicel ister nitel olsun geçerlik ve güvenirliliğin sağlanması oldukça önemlidir. Creswell (2017: 201) “Nitel çalışmalarda geçerlik belirli süreçler vasıtasıyla bulguların doğruluğu için araştırmacı kontrolünü ifade ederken, nitel güvenirlilik farklı projeler ve araştırmacılar açısından da araştırmacının yaklaşımının tutarlılığını işaret etmektedir” demektedir.

Araştırmanın geçerliği için öncelikle oluşturulan sorular araştırma alanında uzman iki akademisyene gösterilip kapsam geçerliği sağlanmış, onlardan onay aldıktan sonra da dört kişi ile ön test yapılarak görünüş geçerliği elde edilmiştir. Geribildirimler sonucu görüşme formuna son şekli verilmiştir. Ek olarak soruların oluşturulmasından görüşmelerin yapılmasına kadar her aşama detaylı olarak yöntem kısmında anlatılmış ve bulguların verildiği her bir tablonun altında üç katılımcının görüşüne yer verilerek bu görüşler alıntılanmıştır. Güvenirliliği sağlamak için ölçülen olgunun geçen zaman içinde aynı biçimde ölçülmesine olanak veren zamana dayalı güvenirlilik ve aynı zaman diliminde birden fazla araştırmacının bir olguyu ölçmesi ile yapılan gözleme dayalı güvenirlilik yöntemleri bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 294). Türnüklü (2000: 550-551), de derinlemesine görüşme yönteminin kullanıldığı çalışmalarda güvenirlilik için ön testin mutlaka yapılmasının gerekli olduğunu, katılımcılara sorulan soruların aynı olması dışında aynı biçimde sorulmasını ve bulguların tutarlı olmasına dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu araştırmada güvenirliliği sağlamak için zamana dayalı güvenirlilik yöntemi kullanılmış olup bulgular araştırmacı tarafından ilk olarak 23-26 Ocak 2023, sonra da 20-23 Şubat 2023 tarihlerinde iki kere analiz edilmiş ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

4.Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde katılımcılara sorulan sorular ve onların verdiği yanıtlar tablolar halinde kısa cevaplar altında ve sayısallaştırılarak sunulmuştur. Araştırmaya 18 kişi katılmasına rağmen bazı katılımcılar sorulara birden fazla cevap verdiği için bazı cevapların toplamı 18’den fazladır (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların İlk Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
İşe ilk başladığımızda eğitim anlamında kendinizde bir eksiklik hissettiniz mi?	Evet	14	78
	Hayır	4	22
	Toplam	18	100
Cevabınız evet ise bu neydi?	Uygulamada Eksiklik	14	100
	Toplam	14	100
	Baba İşi	1	25
Cevabınız hayır ise neden?	Stajın Faydası	2	50
	Erasmus’un Faydası	1	25
	Toplam	4	100

Tablo 2’de katılımcıların işe ilk başladıklarında eğitim anlamında kendilerinde bir eksiklik hissedip hissetmedikleri ile ilgili soruya verdikleri cevaplar görülmektedir. Tabloya göre 14 katılımcı bu soruya evet cevabını vermiştir. Evet cevabını veren katılımcıların hepsi de bu eksikliğin teorik ile pratiğin farklı olmasından yani uygulama eksikliğinden kaynaklandığını dile getirmiştir. Eksiklik hissetmeyen katılımcılar ise bunun nedeni olarak çalıştıkları işin baba işi olduğunu, stajda işi öğrendiklerini ve Erasmus nedeniyle işe kolay adapte olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şöyledir:

“Evet çok hissettim. Teorik ve uygulama birbirinden bambaşka, verilen dersler, kitabi yazılar uygulamada böyle değil” (Katılımcı 3)

“Evet hissettim, teorideki bilgilerin uygulamada eksikliğini hissettim. Pratik eksiklerimiz var.” (Katılımcı 8)

“Babamdan dolayı hissetmedim, 20 yıldır bu işin içinde, hafta sonları hep yanında çalıştım.” (Katılımcı 9)

Tablo 3’e göre katılımcıların hepsi müfredatta eklenmesi gereken dersler olduğunu düşünmektedir. %36,4 ile Lojistik Belgeleri en çok önerilen derstir. Bu dersi %13,6 ile Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Mesleki İngilizce, %9,1 ile zorunlu staj izlemektedir. İletişim Teknikleri, Stres Yönetimi, Lojistik Maliyet Analizi, Gümrük İşlemleri, Dış Ticaret Mevzuatı ve Coğrafya dersleri de tavsiye edilen diğer derslerdir. Katılımcıların verdiği cevaplardan bazıları aşağıdaki gibidir:

“Müşteri ilişkileri dersi ve İletişim Teknikleri dersi, Stres Yönetimi dersi verilmeli. Çünkü müşteri ile konuşurken sakın kalmalısınız.” (Katılımcı 1)

“Dış ticarete kullanılan belgelere daha çok önem verilmeli hem teorik hem uygulama olarak” (Katılımcı 11)

“Staj gibi uygulama dersi olabilir, haftalık işletmelere gidilebilir. Çünkü bilgi bir yere kadar, görmemiz gerekiyor.” (Katılımcı 17)

Tablo 3. Katılımcıların İkinci Soruya Verdikleri Cevaplar

	Cevaplar	n	%
Yaptığınız işi düşünerek müfredatta mutlaka olmalı dediğiniz ders var mı?	Evet	18	100
	Toplam	18	100
	Lojistik Belgeler	8	36,4
	Müşteri İlişkileri Yönetimi	3	13,6
	Mesleki İngilizce	3	13,6
	Zorunlu Staj	2	9,1
Varsa bunlar nelerdir?	İletişim Teknikleri	1	4,5
	Stres Yönetimi	1	4,5
	Lojistik Maliyet Analizi	1	4,5
	Gümrük İşlemleri	1	4,5
	Dış Ticaret Mevzuatı	1	4,5
	Coğrafya	1	4,5
	Toplam	22	100

Tablo 4’ten katılımcıların daha kolay iş bulabilmek için % 39,1 İngilizce hazırlık, % 21,7 staj gibi uygulama dersleri, % 17,4 kişisel gelişim, %13 lojistik yazılımla ilgili derslerin müfredatta bulunması gerektiğini ifade ettikleri anlaşılmaktadır. İfadelerin bazıları şöyledir:

“İngilizce çok önemli, hatta uygulamalı dersler de olmalı” (Katılımcı 14)

“Bizde staj imkanı yoktu, staj iş imkanı sağlanması açısından çok önemli.” (Katılımcı 9)

“Gümrük ya da taşımacılık mevzuatı ile ilgili dersler olsaydı, bu alanlarda daha rahat çalışabilirdim.” (Katılımcı 7)

Tablo 4. Katılımcıların Üçüncü Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Daha kolay iş bulmanıza yardımcı olması bakımından müfredatta olması gereken dersler nelerdir?	İngilizce Hazırlık	9	39,1
	Uygulama Dersleri-Staj	5	21,7
	Kişisel Gelişimle İlgili Dersler	4	17,4
	Lojistik Yazılımla İlgili Dersler	3	13
	Mevzuatla İlgili Dersler	2	8,70
Toplam	23	100	

Tablo 5’e göre katılımcıların %83,3’ü stajın yaz stajı olduğunu belirtirken, %16,7’si ise hiç staj yapmadığını dile getirmiştir. Staj yapanların %80’i stajdan memnun olduklarını ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak da %33,3 kişisel olarak çaba harcadığını, %25 stajın iş imkanı sağladığını, %25 farklı departmanlarda çalışma imkanının sunulduğunu ve %16,7 staj yaptıkları işletmenin kurumsal olduğunu söylemiştir. Memnun olmayanlar da kendilerine staj sırasında iş yaptırılmamasını memnuniyetsizliklerinin gerekçesi olarak göstermişlerdir. Katılımcılardan bazıların cevabları aşağıdaki gibidir:

“Stajım yaz stajı şeklindeydi, çok memnun kaldım, kurumsal büyük bir işletmede yaptım, çok yararı oldu.” (Katılımcı 2)

“Yaz stajı yaptım, staj yerinde işe başladım, bu nedenle çok memnundum” (Katılımcı 15)

“Yaz stajı yaptım, memnundum çünkü çok farklı departmanlarda çalışarak farklı bilgiler edindim” (Katılımcı 4)

Tablo 5. Katılımcıların Dördüncü Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Staj yaz stajı mıydı, 7+1 şeklinde miydi?	Yaz Stajı	15	83,3
	Staj Yoktu	3	16,7
	Toplam	18	100
Yaptığımız stajdan memnuniyet dereceniz nedir?	Memnunum	12	80
	Memnun Değilim	3	20
	Toplam	15	100
Neden?	Kişisel Çaba Sayesinde	4	33,3
	İş İmkani Sağlama	3	25
	Farklı Departmanlarda Çalışma İmkani	3	25
	Kurumsal İşletme	2	16,7
	Toplam	12	100
	İş Yapılmadı	3	

Tablo 6’da katılımcıların yaptıkları stajın iş bulmalarına katkılarıyla ilgili olarak verdikleri cevaplar görülmektedir. Tabloya göre, sadece 15 katılımcı staj yapmıştır. Bu katılımcıların da 12’si stajın iş bulmalarına katkısı olduğunu, 3’ü ise olmadığını ifade etmiştir. Stajın iş bulmaya katkısı olduğunu söyleyenlerin % 41,7’si staj yaptığı yerin kendisine referans olduğunu, %33,3’ü iletişim ağı kurmasını sağladığını ve %25’i de staj yaptığı yerde işe girdiğini dile getirmiştir. Cevaplardan bazıları şöyledir:

“İnsan ilişkileri ve iletişim ağı sağlama açısından faydası oldu, iş bulmada referans oldu bana” (Katılımcı 5)

“Çalıştığım işletmeyle aramı iyi tuttum ve staj yaptığım yerde işe başladım” (Katılımcı 12)

“Bana referans olmuşlardı. Bu nedenle işe girişim kolaylaştı.” (Katılımcı 18)

Tablo 6. Katılımcıların Beşinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Stajın iş bulmanıza ve iş hayatınıza faydası oldu mu?	Oldu	12	66,7
	Olmadı	3	16,7
	Staj Yapmadı	3	16,7
	Toplam	18	100
Stajın iş bulmanıza ve iş hayatınıza nasıl faydası oldu?	Referans Oldu	5	41,7
	İletişim Ağı Kurmama Yardımcı Oldu	4	33,3
	Staj Yaptığım Yerde İşe Girdim	3	25
	Toplam	12	100

Tablo 7’ye göre lisans eğitimi boyunca katılımcılar daha kolay iş bulabilmek için %25 oranında yabancı dil geliştirme ile seminer ve fuarlara katılma cevabını vermişlerdir. Bu cevapları %20,8 ile iletişim ağı geliştirme, % 8,3 ile Erasmus, gönüllü staj ve notları yüksek tutma izlemektedir. Katılımcılara şimdiki akılları olsa lisans eğitimi boyunca ne yapacakları sorulduğunda ise verilen cevapların %40,7’sini yabancı dile ağırlık vermek, %25,9’unu seminer-fuarlara katılmak, %14,8’ini ise iletişim ağı geliştirme oluşturduğu görülmektedir. İfadelerin bazıları şu şekildedir:

“Erasmus’a gittim, iletişim ağı ve dilimi geliştirdim, şimdiki aklım olsa üniversiteye ilk başladığım dönemden itibaren dilde doğrudan pratikliğe ağırlık verirdim” (Katılımcı 13)

“Linkedin’i çok aktif kullandım, bu sayede birçok kapı açıldı, yine olsa iletişim ağı geliştirmek için çabardım” (Katılımcı 1)

“Dilimi geliştirdim, iletişim ağı geliştirdim, notlarımı yüksek tuttum, şimdi olsa yine dile ağırlık verirdim, dil fırsatları değerlendirmede çok önemli hem kendim hem çevrem için” (Katılımcı 6)

Tablo 7. Katılımcıların Altıncı Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Lisans eğitiminiz boyunca daha kolay iş bulmak adına neler yaptınız?	Yabancı Dili Geliştirme	6	25
	Seminer-Fuarlara Katılma	6	25
	LinkedIn-İletişim ağı	5	20,8
	Erasmus	2	8,3
	Gönüllü Staj	2	8,3
	Notları Yüksek Tutma	2	8,3
	Sosyal Sorumluluk Projesi	1	4,2
	Toplam	24	100
Şimdiki aklınız olsaydı ne yapardınız?	Yurtdışına Dil Eğitimine Gitmek-Dile Ağırlık Vermek	11	40,7
	Seminer-Fuarlara Katılmak	7	25,9
	İletişim ağı Geliştirmek	4	14,8
	İkinci Bir Dil Öğrenmek	3	11,1
	Staja Ağırlık Vermek	2	7,4
	Toplam	17	100

Tablo 8’de katılımcıların eğitim hayatları boyunca sosyal sorumluluk projesi yapıp yapmadıkları ve yaptılarsa onlara nasıl bir faydasının olduğu sorularına verilen cevaplar görülmektedir. 13 katılımcı eğitim hayatı boyunca sosyal sorumluluk projesi yapmışken, 5’i yapmamıştır. Sosyal sorumluluk projesi yapanlar bu projelerin kişisel gelişimlerine ve sosyal çevrelerinin gelişimine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“Yapmadım” (Katılımcı 2)

“Evet yaptım, sosyalleşme anlamında çok iyi oldu” (Katılımcı 10)

“Köy okullarını ziyaret ettim çok mutlu oldum, kişisel gelişimime katkı sağladı” (Katılımcı 16)

Tablo 8. Katılımcıların Yedinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Eğitim hayatınız boyunca sosyal sorumluluk projesi yaptınız mı?	Evet	13	72,2
	Hayır	5	27,8
	Toplam	18	100
Yaptıysanız size yararları neler oldu?	Kişisel Gelişime Katkı	8	61,5
	Sosyal Çevrenin Gelişmesine Katkı	5	38,5
	Toplam	13	100

Tablo 9’a göre sadece 1 katılımcının meslekten beklentisi yoktur, 11 katılımcı meslekten umduğunu bulamazken, 6’sı bulmuştur. Umduğunu bulan ve bulamayanların ortak cevabı mesleğin yoğun ve stresli oluşudur. Bu nedenle %38,1 ile en fazla cevap bu olmuştur. Verilen cevapların %19’u az maaş ve istenilen bölümde çalışamama iken %14,3 zorlanma ve %9,5 ilişkilerin güçlenmesidir. Katılımcılardan bazıların cevabları şöyledir:

“Bulmadım, daha sakın bir iş bekliyordum, ama çok stresli, en ufak bir hata maddi zarar getiriyor” (Katılımcı 3)

“Hareketli ve stresli bir iş bekliyordum, beklediğimi de buldum” (Katılımcı 14)

“Bulmadım, çünkü istediğim alanda çalışamadım” (Katılımcı 11)

Tablo 9. Katılımcıların Sekizinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Meslekten beklentiniz neydi?	Beklentim Yoktu	1	5,6
	Umduğumu Buldum	6	33,3
	Umduğumu Bulamadım	11	61,1
	Toplam	18	100
Ne buldunuz?	Yoğun ve Stresli	8	38,1
	Az Maaş	4	19
	İstedğim Bölümde Çalışamadım	4	19
	Zorlandım	3	14,3
	İlişkilerim Güçlendi	2	9,5
	Toplam	21	100

Tablo 10'a göre 9 katılımcının iş bulma süreci kolayken, 9 katılımcı da çok uğraştığını belirtmiştir. 6'şar katılımcı iş bulma sürecinde çevre ve stajın etkisinin olduğunu ifade ederken, 5 katılımcı iş arama sitelerinden, 4 katılımcı da İngilizce'den bahsetmiştir. Katılımcılardan bazılarının ifadeleri şöyledir:

“Kolay oldu, staj yaptığım yerde işe başladım” (Katılımcı 12)

“İş arama sitelerine cv bıraktım, çok uğraştım” (Katılımcı 17)

“İş bulma sürecim çok kısa sürdü. Başvuru yaptım bir ön görüşme yapıldı ön onay verildikten sonra bir hafta içinde diğer görüşmeler sonucunda işe alımım onaylandı. Çevremın referansları etkili oldu bu süreçte” (Katılımcı 18)

Tablo 10. Katılımcıların Dokuzuncu Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
İş bulma süreciniz nasıl oldu?	Çok Uğraştım	9	50
	Kolay Oldu	9	50
	Toplam	18	100
Neler etkili oldu?	Çevre	6	24
	Staj	6	24
	İş Arama Siteleri	5	20
	İngilizce	4	16
	KPSS Çalışma	2	8
	İşletmelere Mail Atma	1	4
	Topluluklara Üye Olma	1	4
Toplam	25	100	

Tablo 11 katılımcıların daha kolay iş bulmak veya işlerini daha kolay yapabilmek için üniversitelerinden neler beklediklerini göstermektedir. Bu doğrultuda verilen cevapların %52'si daha uzun staj süresidir. Bu cevabı %19 ile panel-forum ve İngilizce hazırlık izlemektedir. %11 ise teknik gezinin olması gerektiğini ifade etmiştir. Cevaplardan bazıları şöyledir:

“1 yıl net ücretli staj olmalı, çünkü işi işte öğreniyorsun, 1 yıl farklı departmanlarda çalışmalısın” (Katılımcı 4)

“Yeterince staj ve dil eğitimi verilirse zaten çok kolay iş bulabiliriz” (Katılımcı 5)

“Staj uzun olmalı, okul devreye girmeli, sanayi kuruluşları ile anlaşma yapılmalı, seminer ve konferans verilmeli bu sayede sektördeki ile iletişime geçilmeli” (Katılımcı 10)

Tablo 11. Katılımcıların Onuncu Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Daha kolay iş bulmak veya işinizi daha rahat yapabilmek için üniversitenizden beklentiniz nedir?	Daha Uzun Staj Süresi	14	52
	Panel ve Forumlar	5	19
	Yoğun İngilizce- Hazırlık	5	19
	Teknik Gezi	3	11
Toplam	27	100	

Tablo 12'de katılımcıların eklemek istedikleri konular görülmektedir. Bu soruya tüm katılımcılar yanıt vermemiştir. Verilen yanıtlar incelendiğinde ise %38 İngilizce hazırlık, %25 daha uzun staj süresi, %19 konferanslara katılım, %13 öğrencilerin kendini geliştirmesi ve %6 oranında lojistik mezunu hocaların bölümde olması başlıklarının olduğu görülmektedir. Katılımcıların bazılarının cevapları şöyledir:

“Panel ve forumlara gerçekten sektörden olan kişiler gelmeli, sektörle daha çok buluşup iletişim kurmamız lazım” (Katılımcı 6)

“Bölüm İngilizce olmalı, ya da hazırlık olmalı, sektördeki insanlarla iletişim kurulmalı” (Katılımcı 15)

“1 sene kesinlikle uygulama eğitimi olmalı, kalifiye insan böylelikle daha rahat yetişir” (Katılımcı 17)

Tablo 12. Katılımcıların On Birinci Soruya Verdikleri Cevaplar

Soru	Cevaplar	n	%
Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?	İngilizce Hazırlık	6	38
	Daha Uzun Staj Süresi	4	25
	Konferanslara Katılım	3	19
	Öğrencilerin Kendini Geliştirmesi	2	13
	Lojistik Bölümü Mezunu Hocalar	1	6

5.Sonuç ve Öneriler

Günümüzde ülkelerin başka ülkeler ile ilişki kurmadan varlıklarını sürdürmesi pek mümkün değildir. İlişki kurma yöntemlerinden bir tanesi de ülkelerin birbirleri ile ticaret yapmasıdır ki bu uluslararası ticaret olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası ticaret yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi lojistikdir. Çünkü lojistik ticaret yapan işletmelere çok önemli rekabet avantajı sağlamaktadır. Uluslararası ticaret ve lojistiğin bu kadar gelişmesi ve önem kazanması bu konularda bilgi birikimine sahip nitelikli bireylerin yetiştirilmesini gündeme getirmiştir. Bu nedenle de Türkiye’de Uluslararası Ticaret ve Lojistik ile ilgili bölümler hızla açılmaya başlamıştır. Çalışanların bilgi sahibi olabilmesi için eğitimleri boyunca işleri ile ilgili bilgileri edinmeleri zorunludur. Müfredatta hangi derslerin yer alması gerektiği konusunda da bölümler ilgili tüm paydaşların fikirlerinin alınması önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ticaret ve Lojistik lisans programından mezun olup alanıyla ilgili bir işte çalışan kişilerin aldıkları eğitimi, eğitimleri süresince yaptıkları faaliyetleri ve aldıkları eğitimin iş bulmalarına etkisini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır.

Araştırmaya katılanların yarısı kadın yarısı erkek olup katılımcılar 22 ila 29 yaş aralığında bulunmaktadır. Sadece üç katılımcı evlidir. Katılımcıların çoğu devlet üniversitesi mezunudur ve lojistik sektöründe istihdam edilmektedir. Katılımcıların yarısı da operasyon bölümünde çalışmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu işe ilk başladıklarında eğitim anlamında kendilerinde bir eksiklik gördüklerini, bu eksikliğin de teorik ile pratiğin farklı olmasından yani uygulama eksikliğinden kaynaklandığını beyan etmişlerdir. Eksiklik hissetmeyen katılımcılar ise bunun nedeni olarak çalıştıkları işin baba işi olduğunu, stajda işi öğrendiklerini ve Erasmus nedeniyle işe kolay adapte olduklarını belirtmişlerdir. Çıkmak (2016: 7) bu konuda lojistiğin uygulamadan akademiye geçtiğini, bu nedenle üniversitelerde uygulamaya ağırlık verilmesini hatta hocaların bir ayağının sektörde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Hocaoğlu ve diğerleri de (2015:783) öğrencilerin belirli bir terminolojiye sahip olarak işe başladığını ama uygulama eksikliği olduğunu tespit etmişlerdir. Özoglu ve diğerleri (2020: 31) çalışmasında öğrencilerin lojistik ders müfredatında uygulamaya yönelik derslerin verilmesini istediklerini dile getirmiştir.

Lojistik Belgeleri katılımcıların müfredata eklenmesini en fazla istedikleri derstir. Bu dersi Müşteri İlişkileri Yönetimi, Mesleki İngilizce ve zorunlu staj izlemektedir. Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014: 153) da yaptıkları çalışma sonucunda özellikle Teknik Yazışma dersinin müfredata eklenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Daha kolay iş bulabilmek için müfredatta olması gereken dersler sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde bu cevapların çoğunluğunu İngilizce hazırlık ve staj gibi uygulama derslerinin oluşturduğu görülmüştür. Ek olarak kişisel gelişim ve lojistik yazılımla ilgili derslerin müfredatta bulunmasının önemli olduğunu ifade eden katılımcılar da mevcuttur. Bozyiğit (2016: 146) lojistik bölüm hocalarının müfredatta İngilizce’nin yetersiz olduğunu ifade ettiklerini vurgularken, Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014: 153) da stajın önemine değinip stajın her lojistik programında zorunlu olması gerektiğini belirtmektedir. Wansavatkul (2013: 13) çalışmasında üniversitenin, özellikle öğrenci danışmanlarının, öğrencileri staj programına veya işbaşı eğitime başvurmaya teşvik ettiğini, böylelikle mezunlarını işletmeler tarafından istihdam edilebilir hale getirmeye çalıştıklarını beyan etmiştir.

Araştırma sonuçlarından staj yapan katılımcıların tamamının yaz stajı yaptığı, sadece üç katılımcının staj yapmadığı anlaşılmaktadır. Staj yapanların büyük çoğunluğu stajdan memnun olduklarını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak da kişisel olarak çaba harcanması, stajın iş imkanı sağlaması, farklı departmanlarda çalışma imkanının sunulması ve staj yapılan işletmenin kurumsal olması gösterilmiştir. Memnun olmayanlar da kendilerine staj sırasında iş yaptırılmamasını memnuniyetsizliklerinin gerekçesi olarak göstermişlerdir. Özkan ve Bozyiğit (2019) de öğrencilerin işletmelerin farklı departmanlarında görev aldıklarında stajdan daha fazla yararlandıklarını, bilgi düzeylerinin çoğaldığını, bunun da stajdan duyulan memnuniyeti artırdığını ortaya koymuştur.

Staj yapan katılımcıların büyük çoğunluğu stajın iş bulmalarına katkısı olduğunu ifade etmiştir. Stajın iş bulmaya katkısı olduğunu söyleyenler staj yaptığı yerin kendisine referans olduğunu, iletişim ağı kurmasını

sağladığını ve staj yaptığı yerde işe girdiğini dile getirmiştir. Lisans eğitimi boyunca katılımcılar daha kolay iş bulabilmek için yabancı dili geliştirme ile seminer ve fuarlara katılmaya önem vermişlerdir. Bu cevapları iletişim ağı geliştirme, Erasmus, gönüllü staj ve notları yüksek tutma izlemektedir. Katılımcılara şimdiki akılları olsa lisans eğitimi boyunca ne yapacakları sorulduğunda ise verilen cevapların çoğunluğunu yabancı dile ağırlık verme, seminer-fuarlara katılma ve iletişim ağı geliştirmenin oluşturduğu görülmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu eğitim hayatı boyunca sosyal sorumluluk projesi yapmıştır. Sosyal sorumluluk projesi yapanlar bu projelerin kişisel gelişimlerine ve sosyal çevrelerinin gelişimine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014) çalışmalarında sosyal sorumluluk projesinin lojistik müfredatlarında az olduğundan bahsetmiştir. Ancak bu araştırmanın sonuçları artık müfredatlarda sosyal sorumluluk projelerine yer verildiğini ortaya koymaktadır. Bunun nedeni olarak da Gençlik ve Spor Bakanlığı ile YÖK arasında 2020 yılında imzalanan iş birliği protokolüyle "Gönüllülük Çalışmaları" dersinin üniversitelerde seçmeli ders olarak okutulmasının istenmesi olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların çoğu meslektan umduğunu bulamamıştır. Umduğunu bulamayanların ortak cevabı mesleğin yoğun ve stresli oluşudur. Umduğunu bulamama nedenleri arasında az maaş, istenilen bölümde çalışamama ve zorlanma gelmektedir. Katılımcılar daha kolay iş bulmak veya işlerini daha kolay yapabilmek için üniversitelerinden staj süresinin daha uzun olmasını beklemektedirler. Bu cevabı panel-forum, İngilizce hazırlık ve teknik gezi izlemektedir. Wansavatkul (2013: 13) seminer, çalıştay ve konferansların lojistik alanındaki yeni bilgileri paylaşma ve güncellenme araçları olduğunu, ayrıca bunların sektörle işbirliği ve iletişimi geliştirmede önemli rol oynadığını belirtmiştir. Bozyiğit (2016) de çalışmasında lojistik bölüm hocalarının lojistik sektörden yöneticileri okula getirip konferans ve etkinlikler düzenlediğini, teknik gezi yapıldığını ve staj zorunluluğunun bulunduğunu belirtmiştir.

Son olarak katılımcılar İngilizce hazırlık, daha uzun staj süresi, konferanslara katılım, öğrencilerin kendini geliştirmesi ve lojistik mezunu hocaların bölümde olması konularının önemini altını çizmişlerdir. Bu sonuçlar da hem Bozyiğit (2016) hem de Hocaoglu ve diğerlerinin (2015) çalışma sonuçları ile örtüşmektedir. Bozyiğit (2016: 145) akademide lojistik alanında yetişmiş insan gücü eksikliği olduğunu, Hocaoglu ve diğerleri de (2015: 783) staj süresinin kısa olduğunu ve bunun verimli bir şekilde değerlendirilemediğini ifade etmiştir.

Araştırmanın sonuçları özetlenecek olursa, katılımcılara on bir soru sorulmuş olmasına rağmen verilen cevapların iki ana cevap etrafında toplandığı görülmektedir: İngilizcenin daha yoğun öğretilmesi ve staj süresinin daha uzun olması. Araştırmanın sonuçları Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014), Hocaoglu ve diğerleri (2015), Bozyiğit (2016), Çıkmak (2016), Bircan, Okursoy ve Sipahi (2018), Özkan ve Bozyiğit (2019) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. 2023 yılında yapılan bir çalışmada 2014, 2015 veya 2016 yılında yapılan çalışmalardaki sonuçlara benzer sonuçlar bulunması üzücüdür. Bu durum yıllar geçmesine rağmen hala staj ve İngilizce gibi ana problemlerin çözülmediği anlamına gelmektedir. Araştırmanın sonuçları dahilinde aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümü zaten adında "uluslararası" kelimesini barındıran bir bölümdür. İngilizce bilmek çalışanların daha kolay işe girmesini sağlamaktadır. Sektör de İngilizce bilme şartını aramaktadır. Bu nedenle bu programların müfredatlarında yoğun olarak İngilizce dersi verilmeli, hatta önce hazırlık programı sunulmalı, mümkünse bölüm İngilizce olmalı, eğer mümkün değilse Mesleki İngilizce dersleri ile müfredat desteklenmelidir. Ek olarak müfredatta öğrencilere ikinci bir yabancı dil olanağı sunulmalıdır.
- İngilizce önemli bir konu olduğu için Erasmus süreci öğrencilere detaylı olarak aktarılmalı, öğrencilerin Erasmus ile yurtdışındaki üniversitelerde eğitim görmeleri desteklenmelidir.
- Her programda staj zorunlu olmalıdır. Ancak staj 30 veya 40 günlük yaz stajı şeklinde değil de 7+1 yani son dönemin tamamen uygulamaya ayrıldığı işyeri eğitimi tarzında olmalıdır. Hocalar tarafından staj yerlerine ziyaretler gerçekleştirilmeli, öğrencilerin farklı departmanlarda çalıştırılıp daha fazla bilgi ve uygulamaya ulaşmaları sağlanmalıdır. Uzun staj süreleri sayesinde öğrencilerin en büyük sorunu olan uygulama kısmındaki eksiklik problemi de çözülmüş olacaktır. Farklı bölümlerde çalışıp uygulama eksikliğini gideren öğrencinin de işe girmesi daha kolay olacaktır. Zaten katılımcılar da staj yapmanın hem işe girmeyi hem de iletişim ağı oluşturmayı kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.
- Staj yapılan işletmelere de önemli görevler düşmektedir. İşletmeler öğrencilere işi öğretmeli onları ofis veya temizlik elemanı olarak kullanmamalıdır. Bu doğrultuda üniversite ve işletme arasında yapılacak iş yeri eğitimi sözleşmelerinin de etkili olacağı düşünülmektedir. Üniversiteler özellikle kurumsal işletmeler

ile sözleşme imzalayarak öğrencilerinin iş yeri eğitimini yapacağı işletmeyi bulmasını daha kolay hale getirip daha verimli bir staj geçirilmesini de sağlayabilecektir.

- Programlar müfredatlarında sektörün sıklıkla kullandığı terminolojilere ve lojistik belgelere yer vermelidir. Sektörde yoğun olarak kullanılan yazılımlar da mümkünse okulda öğrencilere öğretilmelidir. Hatta laboratuvarlarda oyun tabanlı yazılımlar kullanılarak ya da sanal gözlükler yardımıyla bazı derslerin işlenmesi öğrencilerin dersleri daha kolay öğrenmesini sağlayacaktır.
- Sektör oldukça dinamiktir. Katılımcıların çoğu da sektörün yoğun ve stresli bir sektör olduğunu dile getirmiştir. Bu manada ders müfredatına Stres ve Zaman Yönetimi, İletişim Teknikleri, Kriz Yönetimi gibi kişisel gelişimi destekleyici dersler eklenebilir.
- Program hocaları teknik gezi, konferans veya paneller ile sektör üniversite işbirliğini artırmalıdır. Bu sayede öğrenciler sektör çalışanları ile daha rahat iletişime geçebilecek, belki de konferansta sordukları sorular ile öne çıkıp kendilerine staj yeri ayarlayabilecek hatta iş imkanı yaratabileceklerdir. Ancak bunlara ek olarak hocaların sektöre danışmanlık hizmeti vermesi de önem taşımaktadır. Hocaların sektörle iletişimi ne kadar iyi olursa sektördeki iş imkanlarını öğrenip öğrencilerini yönlendirmeleri de o kadar kolay olacaktır.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak nitel olarak tasarlandığı için tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi kullanılarak daha az kişiyle görüşme yapılmıştır. Sonraki çalışmalar nicel ve nitel yöntemi bir arada kullanarak daha farklı sonuçlar elde edebilir. Nicel yöntem kullanılacağı için de daha çok kişiye ulaşılabilir. Araştırmada sadece Uluslararası Ticaret ve Lojistik mezunu öğrencilerle görüşülmüştür. Oysaki üniversitelerde Uluslararası Ticaret ve Finansman ya da Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi gibi farklı bölümler de bulunmaktadır. Bu bölüm mezunları da uluslararası ticaret ve lojistik sektöründe çalışmaktadır. İleride yapılacak çalışmalar bu bölüm mezunlarını da örneklemlerine dahil edebilir.

Kaynaklar

- Akkoca, C. (2012). *Türkiye'deki üniversitelerde verilen lojistik eğitimi kapsamı gelişimi ve gelecek öngörüsü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Atalay, M., Bayer, H. ve Çelik, E. (2018). Meslek yüksekokulunda yapılan eğitimin mezunlarının iş hayatındaki etkisi üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 71- 88. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbder/issue/42811/364439>.
- Başak, H. (2020). Eğitim felsefesi kılavuzu. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 20(1), 375-378. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/55373/668314>.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46796/586804>.
- Bayat, T. ve Bıyıklı, F., (2022). Lojistik yönetim bölümünde bilgisayar tabanlı eğitim ve öğretim. *Journal of Politics Economy and Management*, 5(1), 76-97. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2464459>.
- Bilgin, T. ve Kazancı Sunaoğlu, Ş. (2022). Lojistik performans ve uluslararası ticaret ilişkisi üzerine alanyazın incelemesi. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 325-344. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/72973/1105239>.
- Bircan, Ö. Ü. K., Okursoy, Ö. Ü. A., ve Sipahi, Ö. Ü. G. A. (2018). Türkiye'de lojistik ile ilgili eğitim veren bölümlerin niteliğine ilişkin bir araştırma. *In IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress içinde* (1293-1299 ss). <https://ulk.ist/kutuphane/kitap/IV-UKODTLK/turkiyede-lojistik-ile-ilgili-egitim-veren-bolumlerin-niteligine-iliskin-bir-arastirma>.
- Bozyiğit, S. (2016). Türkiye'deki Lojistikle ilgili lisans bölümlerinin ders programları üzerine bir inceleme. *Journal of Yasar University*, 11(42), 133-149. <https://doi.org/10.19168/jyu.72282>.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Creswell, J. (2017). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları 3.bs.*, (Çeviren Yüksel Dede), Eğiten Kitap:Ankara
- Çalışkan, A., ve Öztürkoğlu, Y. (2014). Türkiye'de lojistik eğitiminde temel eğilimler. *III. Ulusal Lojistik Ve Tedarik Zinciri Kongresi bildiri kitabı içinde* (147-153 ss.) https://www.researchgate.net/publication/301821651_Turkiye'de_Lojistik_Egitiminde_Temel_Egilimler.

- Çekerol, G.S., ve Kurnaz, N. (2011). Küresel kriz ekseninde lojistik sektörü ve rekabet analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 47-59. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61802/924464>.
- Çelikkıran, A. (1995). İnsan, çevre, eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4 (4), 569-572. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10391/127137>.
- Çıkmak, S. (2016). Türkiye’de lojistik eğitiminin durumu ve lojistik eğitiminin geliştirilmesine yönelik öneriler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 1-13. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rteusbe/issue/26017/274014>.
- Demirtaş, M. ve Demirtaş, V. E. (2022). Lojistik sektörünün üniversitelerin lojistik bölümlerinden beklentileri: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. *Journal of Maritime Transport and Logistics*, 4 (1), 23-38. Erişim adresi <https://doi.org/10.52602/ml.1057915>.
- Duran, G. ve Çelikkaya, S. (2019). Türkiye’de lojistik üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *G.Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 3 (3), 152-167. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iiibfud/issue/51574/618329>.
- Erturgut, R., (2016). *Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi*. Ankara: Özgem Matbaacılık.
- Gani, A. (2017). The logistics performance effect in international trade. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(4), 279-288. <https://doi.org/10.1016/j.ajsl.2017.12.012>.
- Grozdanovska, V., Jankulovski, N., and Bojkovska, K. (2017). International business and trade. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)*, 31(3), 105-114. Retrieved from <https://www.gssrr.org/index.php/JournalOfBasicAndApplied/article/view/6884>.
- Hocaoğlu, S., Güner, S., ve Coşkun, E. (2015) Sektörün lojistik eğitimi veren üniversitelerden beklentilerinin tespit edilmesine yönelik bir çalışma. 7. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (775-785 ss.) file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/HocaoğluGnerveCokun2015.pdf.
- İnce, M., Bozyiğit, S., ve Çelenk, İ. (2016). Lojistik sektörünün üniversitelerdeki lojistik eğitimi değerlendirilmesi üzerine nitel bir çalışma, *International Conference of Strategic Research in Social Science And Education* içinde (288-306 ss.).
- Johnson, J. M. (2002). In-depth interviewing. Gubrium F. Jaber and Holstein A. James. (Ed.) *Handbook of interview research context & method* içinde (103-120 ss.). London: Sage Publications.
- Karataş, Z. (2015). Manevi temelli sosyal hizmet davranışı, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 3-15. Erişim adresi <https://silo.tips/download/manev-temell-sosyal-hzmet>.
- Kayaalp, K. (2018). Ön lisans mezunu öğrencilerinin almış oldukları eğitim ve istihdam ilişkisine yönelik bir araştırma: SDÜ Uluborlu Selahattin Karasoy Meslek Yüksekokulu örneği. *SDÜ Teknik Bilimler Dergisi*, 8(1): 34-42. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tbed/issue/34644/345226>.
- Korkut, Y., Yavuz, S. ve Zeren, F. (2021). Uluslararası ticaret ve lojistik arasındaki ilişkinin incelenmesi: G20 ülkeleri örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 30, 77-88. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.764015>.
- Küçük, O. (2011). *Lojistik ilkeleri ve yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Küçüksolak, B.T. (2006). *Dünyada ve Türkiye’de lojistik eğitimi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lander, R. (2016). Addressing the challenges of logistics and supply chain education: A case study of programme development in the UK. *International Scientific Conference Business Logistics in Modern Management* içinde (39-50 ss). file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/4677-Article%20Text-13349-1-10-20161026.pdf.
- Öcal, Y. (2019). *Lojistik sektörü ile ilişkili unsurların lojistik istihdamına etkisi: Konya Karaman bölgesi üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Maltepe Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ökten, Ş. ve Şahin, F.İ. (2011), Sektör ve meslek yüksekokulu beklentilerine bir örnek: Başkent Üniversitesi Kazan Meslek Yüksekokulunda açılması hedeflenen programlara ilişkin bir çalışma, 6. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu içinde (1-8 ss.), <http://acikerisim.baskent.edu.tr/bitstream/handle/11727/1903/0c430d98424481f95f1072fe5a4d618c.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Özkan, R. (2018), *Lojistik eğitimi alan öğrencilerin staj algılarının işletme ile ilgili faktörler bağlamında incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Tarsus Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin.
- Özkan, R. ve Bozyiğit, S. (2020). Staj algısının işletmeyle ilgili faktörler bağlamında incelenmesi: Lojistik eğitimi üzerine bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 562-596. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2020.025>.

- Özoğlu, B., Senir, G. ve Büyükkelik, A. (2020). Devlet üniversitelerinde lojistik eğitime yönelik bir araştırma. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 19-35. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oskaiibfd/issue/59226/800269>.
- Salman Yıkılmış, M. (2020). Nitel araştırmalarda e-görüşme tekniği . *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 183-197 . <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.556296>.
- Sayın, A. A. ve Küçük, Ü. (2020). Lojistik bölümünü tercih eden öğrencilerin lojistik sektörden beklentileri: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (28), 1342-1373. <https://doi.org/10.26466/opus.679831>.
- Şahin, S. (2018). *Türkiye’de lojistik eğitimi, lojistik eğitim standartları, mesleki yeterlilik ve Bologna süreci, AB üye ülkeleri ile Türkiye kıyaslaması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul
- Tekin, M., Zerenler, M., ve Bilge, A. (2005). Bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansına etkileri: Lojistik sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4(8), 115-129. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ticaretfbid/issue/21348/229007>.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153- 182. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1355632>.
- Türker, M. T. (2009). İçsel büyüme teorilerinde içsel büyümenin kaynağı ve uluslararası ticaret olgusuyla ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25),87-94. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4767/65546>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Dış ticaret istatistikleri temmuz 2021, Erişim adresi <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Temmuz-2021-37419>.
- Türkoğlu, M. ve Duran, G. (2019). Lojistik sektörünün önemi ve bölgesel kalkınmaya katkıları. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 1 (2), 86-97. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosguz/issue/51299/646464>.
- Türnüklü, A. (2000), Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 24,543-559. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10372/126941>.
- Ulu, C. ve Aracı, C. (2012). *Türkiye’de dış ticaret lojistik süreçleri: Maliyet ve rekabet unsurları*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Wansavatkul, P. (2013). The Impact of educational logistics on entrepreneurial success in higher education. *International Journal of Arts and Sciences*, 6(4), 43-57. Erişim adresi http://papers.iafor.org/wp-content/uploads/papers/ece2013/ECE2013_0409.pdf.
- Vijayasri, G. V. (2013). The importance of international trade in the world. *International Journal of Marketing, Financial Services & Management Research*, 2(9), 111-119. Erişim adresi [https://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455qlt3d2q\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3189848](https://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455qlt3d2q))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3189848)
- Yıldırım, A., ve Şimşek, A. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksek Öğretim Kurulu (2021). *Uluslararası ticaret ve lojistik YÖKATLAS*, Erişim tarihi <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10824>.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları Tarsus Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun tarih 23.12.2021, sayı 09 ve karar2021/47 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

SOSYAL HİZMET UZMANI ADAYLARININ SOSYAL SORUN ÇÖZME
DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

*Examining of Social Problem Solving Levels of Social Worker Candidates According to Some
Variables*

Melike YALÇIN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, Afyonkarahisar, myalcin@aku.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-2312-276X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

01.05.2024

Kabul/Accepted:

09.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1476932

Anahtar Kelimeler

Sosyal Sorun, Sorun
Çözme, Sosyal Hizmet
Uzmanı Adayı

Keywords

Social Problem, Problem
Solving, Social Worker
Candidates

ÖZ

Sosyal hizmet, bireylerin sosyal işlevselliklerini arttırmak için sosyal sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlayan başta dezavantajlı gruplar olmak üzere tüm birey ve toplumun refahını önceleyen bir meslek ve disiplindir. Sosyal hizmet uzmanı adaylarının gelecekte nitelikli hizmet sunabilmeleri için kendi yaşamlarında karşılaşılabilecekleri sosyal sorunları çözebilme becerisine sahip olmalarının önemli bir yerde durduğu düşünülmektedir. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanı adaylarının sorun çözme becerilerini tespit etmenin ve geliştirmeye yönelik adımların belirlenmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu araştırma, sosyal hizmet uzmanı adaylarının sosyal sorun çözme düzeylerinin bazı değişkenlerle arasındaki ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Afyon Kocatepe Üniversitesi sosyal hizmet bölümündeki gönüllü 163 kişi katılım sağlamıştır. Araştırmada Sosyo-demografik Bilgi Formu ve Sosyal Sorun Çözme Envanteri kullanılmıştır. Katılımcılar genel olarak ortalamanın üzerinde sosyal sorun çözme becerisine sahiptir. Sosyal sorunları çözerken daha çok düşünme ve eyleme dayalı rasyonel sorun çözme yöntemini kullanmaktadırlar. Katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyi ile öğrenim gördükleri sınıf, aile yapısı, yaşadıkları yer ve sosyal sorunlara ilgi düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Cinsiyet ve sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçme, katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyinde herhangi bir farklılık göstermemektedir. Tüm sonuçlar kapsamında sosyal hizmet uzmanı adaylarının sosyal sorunlara sahip müracaatçılarla çalışacakları göz önünde bulundurulduğunda sorun çözme becerilerini geliştirmeleri kapsamında önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The field of social work is a professional discipline with the objective of addressing the social problems that hinder the functioning of individuals in society. The primary focus of the social work profession is to enhance the well-being of all individuals, particularly those who face social disadvantage or marginalization. One might posit that it is crucial for social work candidates to be able to address social issues that they may encounter in their own lives, in order to ensure that they are adequately prepared to deliver qualified services in the future. From this standpoint, it is deemed essential to ascertain the problem-solving abilities of social worker candidates and to delineate strategies for their enhancement. The objective of this study was to examine the association between the social problem-solving abilities of social work candidate and several variables. A total of 163 participants from the Department of Social Work at Afyon Kocatepe University were involved in the study. Socio-demographic Information Form and Social Problem-Solving Inventory were used in the study. The majority of participants demonstrated above-average social problem-solving abilities. The findings indicated that there was no significant correlation between participants' sexual orientations and their capacity to resolve societal problems. The findings revealed the need to foster the problem-solving abilities of social work candidates, as they will be working with individuals facing social issues in their practice.

Atf/Citation: Yalçın, M. (2024). Sosyal Hizmet Uzmanı Adaylarının Sosyal Sorun Çözme Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1403-1419.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Melike YALÇIN, myalcin@aku.edu.tr.

1. Giriş

Bu çalışmanın giriş bölümünde bazı anahtar kavramların üzerinde durulması ve açıklanmasının yararlı olacağı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle sorun, çözüm, sosyal sorun, sorun çözme becerisi gibi araştırmanın özüne kaynaklık eden temel kavramlar açıklanacaktır.

Sorun, bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları bazı engellere etkili bir şekilde yanıt verememeleri olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sorun kavramının ise daha geniş bir kapsamda ele alındığı görülmektedir. D'zurilla, Nezu ve Maydeu-Olivares (2004) sosyal sorunları kişisel, kişilerarası ve toplumsal sorunlar olarak ele almaktadırlar. Yaşam içerisinde karşılaşılan sorunlar aynı zamanda sosyal süreçleri de ifade etmektedir (Arslantürk ve Harput, 2024). Bu çerçevede evlilik ve aile sorunları, dışlanma, ayrımcılık, bilişsel, davranışsal ve duygusal sorunlarla karşılaşılabilirliğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte sosyal sorunları toplum tarafından belirlenmiş ve daha geniş sosyal sistemlere müdahale edilmesi gereken bir tanım çerçevesinde ele alan yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bu kapsamda her sorun sosyal sorun olarak ele alınmamaktadır (Kallen, Miller ve Daniels, 1989; Bozdağ Tulum, 2023). Bireyler yaşamlarında sosyal işlevselliklerini etkileyecek bireysel ve bireysel olmayan birçok sorunla karşılaşabilirler. Yoksulluk, zihinsel, fiziksel ve psikolojik sorunlar, aile ve eş sorunları, kişiler arası çatışmalar, ayrımcılık vb. bunlardan bazılarıdır. Bu kapsamda sosyal sorunların kişisel, kişilerarası ve yapısal nitelikte olabileceği görülmektedir.

Çözüm ise bireyin karşılaştığı sorun durumlarına ilişkin eylemlerinin bir sonucu olarak ifade edilmektedir (Eskin, 2014). Bununla birlikte sorun çözme, bir sorun durumunu gidermeye yönelik bireyin bilişsel veya davranışsal başa çıkma becerilerini kullandığı bir süreci ifade etmektedir. Başka bir tanımda ise sorun çözme bireyin strese uyum sağlama kapasitesi olarak adlandırılmıştır (D'zurilla ve Nezu, 1999). Sorun çözme aynı zamanda sorun durumuna gösterilen tepkinin yanında çözüm için en uygun seçeneği seçebilmek kapasitesidir. Bu kapsamda nesnel düşünme, parçalara ayırma, yeni ve etkili sonuçlara ulaşabilmek için analiz yapma gibi becerileri de içermektedir (Soylu ve Pala, 2018). Etkili sorun çözme, sorun çözme amacına ulaşmak için olumlu sonuçların artırıldığı ve olumsuz sonuçların azaltıldığı bir durum olarak da ifade edilebilmektedir. Sorun çözmede bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerinin düzenlenmesinin önemine dikkat çekilmektedir. Sorun çözme becerisi, bireyin öncelikle sorunu hem bilişsel hem de davranışsal olarak ele alarak anlaması ve ardından sorunla başa çıkmak için kendi rehberliğine dayalı etkili başa çıkma mekanizmalarını kullanması olarak da açıklanmaktadır (Reis ve Heppner, 1993; Maydeu-Olivares ve D'zurilla, 1995). Bu kapsamda karşılaşılan sorunları çözebilme becerisine sahip olmak psikososyal iyi oluşun sağlanmasında önemli bir yerde durmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi stresli durumlara uyum sağlamak ve bu durumlarla başa çıkmak için sorun çözme becerileri önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan, etkin olmayan sorun çözme çabaları stresli sonuçlara ve psikolojik uyumsuzluğa yol açabilir (Şahin, Şahin ve Heppner, 1993). Soruna bakış açısı, mevcut sorunu derinleştirmek ya da çözüme ulaştırmak noktasında belirleyicidir (Hamamcı ve Çetin, 2023). Nihayetinde uygun sorun çözme becerisinin kullanılmadığı durumlarda ilave sorunlar ortaya çıkabilmekte, bireylerde depresyon, saldırganlık ve intihar durumlarına da rastlanmaktadır (Eskin ve Aycan, 2009). Sorun çözmede rastgele bir yaklaşımın çözüm noktasında işe yaramayacağı da vurgulanmaktadır (Danış ve Kara, 2016).

Sorun çözmede iki boyutun bulunduğu bahsedilmektedir. Bunlar “sorun yönelimi” ve “sorun çözme becerileridir”. “Sorun yönelimi” daha çok sorunun çözümünde bireyin bilişsel ve duygusal yönelimini kullanmasını ifade etmektedir. Daha çok bireyin şemaları üzerinden şekillenmekte olup, söz konusu şemalar sorun çözümünde olumlu ya da olumsuz bir özellik gösterebilmektedir. Burada sorun çözme becerisine olan inanç, duyguların düzenlenmesi, kendine güven gibi faktörler etkilidir. Bu kapsamda bilişsel ve duygusal yönü bulunan sorun yönelimindeki herhangi bir olumsuz eğilimin bireyin sorun çözme becerisini geriletebileceğini söylemek mümkündür (Elliott, Herrick, Macnair-Semands ve Harkins, 1994; Maydeu-Olivares ve D'zurilla, 1995; D'zurilla ve diğerleri, 2004).

Akla uygun sorun çözme olarak da adlandırılabilir “sorun çözme becerilerinde” ise bireyler sorunun çözümünde bir takım işlem basamaklarını yerine getirirler. Burada sistematik bir sorun çözme tekniği kullanılmaktadır. Bu teknikler dört bölümde incelenmektedir. Bunlar; sorunun tanımlanması ve formüle edilmesi, olası çözüm seçeneklerinin üretilmesi, en iyi çözüm seçeneğinin seçilmesi (karar verme) ve seçilen çözüm seçeneğinin uygulanması ve değerlendirilmesidir. Sorunun tanımlanması ve formüle edilmesi bireyi çözüme yaklaştıran bir süreçtir. Sorun tanımlandıktan sonra alternatif çözümler üretilir. Üretilen alternatif

çözüm seçeneklerinden en uygun olanının seçilmesi karar verme aşamasında gerçekleşir. Karar verildikten sonra sıra uygulama ve değerlendirmeye gelir. Daha sonra birey kararın işlevsel olup olmadığını değerlendirir (Fortune, 1984; D'Zurilla ve Goldfried 1971; D'zurilla ve diğerleri, 2004; Eskin, 2014). Sorun çözme becerisinin daha çok bilişsel ve eylem odaklı olduğu görülmektedir. Burada sorunun çözümüne yönelik aktif ve akılcı çözüm basamakları uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu yanıyla da daha etkin bir yönü olduğu değerlendirilmektedir.

Sosyal hizmet, bireylerin sosyal işlevselliklerini geliştirmek için sosyal sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlayan ve bu doğrultuda bireylerin, ailelerin, grupların, toplulukların ve toplumun refahını önceleyen bir meslek ve disiplindir. Sosyal hizmet başta çocuklar, engelliler, yaşlılar, kadınlar, göçmenler vb. dezavantajlı gruplar olmak üzere tüm bireylerin sosyal sorunlarını çözmeye odaklanır. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal sorunların çözümüne ve önlenmesine yönelik çalışmalarıyla toplumsal refahın artırılması çabalarına katkıda bulunurlar (Koç, 2015). Başka bir deyişle sosyal hizmet özünde bir sosyal sorun çözme mesleğidir. Kişisel, kişilerarası ve toplumsal sorunların çözümünde önemli işlevlere sahiptir. Bu çerçevede sosyal hizmet bölümünden mezun olacak sosyal hizmet uzmanları çeşitli sosyal hizmet kuruluşlarında dezavantajlı gruplarla ve onların sosyal sorunlarıyla çalışacaklardır. Bu çerçevede sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcılarının sorun çözme becerilerinin gelişmiş olmasının, gelecekte çalışacakları grupların çoğunlukla sorun çözme noktasında desteğe ihtiyacı olan bireyler olacağı göz önünde bulundurulduğunda verecekleri hizmetin niteliği açısından da önemlidir. Ayrıca sosyal hizmette sorun çözme üzerine yapılan araştırmalar, sosyal hizmet uzmanlarının sorun çözme kapasitelerinin müracaatçıların sorun çözme kapasiteleri kadar önemli olduğunu göstermektedir (Fortune, 1984). Bu anlamda sosyal hizmet uzmanı adaylarının sorun çözme becerilerini tespit etmenin ve geliştirmeye yönelik adımların belirlenmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Bilhassa üniversite yaşamında öğrencilerin bazı açılardan karşılaşabileceği sorunlar bulunabilmektedir. Aile yaşamından ayrılarak farklı kültür ve geçmişlerden insanlarla anlaşmak durumunda kalma, ekonomik bir takım zorluklar, akademik sorunlar ve bunların ötesinde gelecekle ilgili iş bulma noktasında yoğunlaşan kaygılardan bahsetmek mümkündür (Engin ve diğerleri, 2023). Gerçekleştirilen bir çalışmaya göre sosyal hizmet öğrencileri en çok gelecek kaygısı, ekonomik, eğitim, psikolojik ve aile alanlarıyla ilgili sorunlar yaşamakta olup, söz konusu sorunlarını daha çok kendileri çözmeye çalışmaktadır (Başer ve Akçay, 2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin hizmet verecekleri müracaatçı grupları dikkate alınarak bireysel sosyal sorun çözme becerilerinin hangi düzeyde olduğu merak edilmiştir. Sonuçların bu alanda daha fazla araştırma yapılmasına katkı sağlayacağı, konu ile ilgili alınabilecek önlemlerin belirlenmesi ve sonuçlarının ilgili alana katkı sağlaması açısından yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Ulusal ve uluslararası literatürde sosyal hizmet uzmanı adaylarının kişisel ve sosyal sorun çözme düzeylerini çeşitli değişkenlerle ilişkisi bakımından inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Fortune, 1984; Özkan, Akgün, Zubaroğlu Yanardağ ve Yüceer, 2013; Altınok, 2015; Elkin ve Karadağlı, 2015; Erdoğan ve Purutçuoğlu, 2015; Asimopoulos, Martinaki ve Maniadaki, 2018; Güdük, 2022). Bu çalışmada ise benzerlerinden farklı olarak sosyal hizmet uzmanı adaylarının sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçme durumu ve sosyal sorunlara ilgisi, sosyal sorun çözme düzeyleri ile ilişkisi açısından ele alınmaktadır. Bilindiği üzere bir mesleği seçmede o mesleğe ilişkin maddi kazanç durumu, toplumdaki saygınlığı, iş imkânı, ailenin isteği, öğretmenlerin yönlendirmesi, alınan puanın yeterliliği, boşta kalmak istenmemesi, yakın çevrede aynı meslekten tanıdıkların olması vb. kapsamlarda pek çok neden bulunmaktadır. Bununla birlikte mesleğin uygulayıcılarının gelecekte daha nitelikli işler üretmesinde ve iş tatmini elde etmesinde ise söz konusu mesleğin bilinçli olarak tercih edilmesi oldukça önemlidir (Sarıkaya ve Khorshid, 2009; Aydemir, 2018; Altındal, 2022). Bu nedenlerle sosyal hizmet uzmanı adaylarının sosyal sorun çözme düzeyleri ile meslek tercihleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı merak edilmiştir.

Öte yandan daha önce de vurgulandığı gibi sosyal hizmet, varoluşunu sosyal sorunlar üzerine inşa etmiş bir meslektir (Kallen ve diğerleri, 1989; Michailakis ve Schirmer, 2014). Gelecekte bireyle ve bireye ait sosyal sorunlarla çalışacak bir mesleğin mensubu olacak sosyal hizmet uzmanı adaylarının da sosyal sorunlara ilgili olması beklenmektedir. Tüm bu nedenlerle bu çalışmada sosyal hizmet uzmanı adaylarının sosyal hizmet mesleğini bilinçli bir şekilde tercih etme durumu ve sosyal sorunlara ilgi düzeyleri benzer araştırmalardan farklı olarak ayrı birer değişken olarak ele alınmış ve sosyal sorun çözme düzeyleri ile arasındaki ilişki kapsamında incelenmiştir.

2. Materyal ve Metot

Bu başlık altında çalışmanın yöntemi ve verilerine ilişkin detaylı bilgilere yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın modeli

Çalışma, kesitsel betimsel araştırma modeline göre yürütülmüştür. Kesitsel betimsel çalışmalar, zaman içinde sabit bir noktada olguların durumunu veya olgular arasındaki ilişkileri tanımlamak için kullanılır (Ihudiebube-Splendor ve Chikeme, 2020). Bu modelin kullanılmasının nedeni, araştırmacıya zaman ve maliyet tasarrufu sağlaması ve frekans analizleri için uygun olmasıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni; sosyal sorun çözme düzeyi olup, bağımsız değişkenleri; cinsiyet, sınıf, aile yapısı, üniversite dışında yaşanan yer, sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçme ve sosyal sorunlara ilgi düzeyi olarak belirlenmiştir.

2.2. Amaç

Bu çalışma, sosyal hizmet uzmanı adaylarının sosyal sorun çözme düzeyleri ile bazı değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu çerçevede katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyleri bazı sosyo-demografik özellikleri ile arasındaki ilişki açısından analiz edilmiştir. Sosyal hizmet bir meslek ve disiplindir. Önceliği dezavantajlı gruplara hizmet etmektir. Bu çerçevede, sosyal hizmet uzmanı adaylarının hizmet verecekleri müracaatçı grupları ve kullanacakları müdahaleler dikkate alındığında karşılaştıkları sosyal sorunları çözme düzeylerinin belirlenerek bu kapsamda alınacak önlemlerin ortaya çıkarılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- 1- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyleri nedir?
- 2- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyi cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- 3- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyleri öğrenim gördükleri sınıfa göre farklılaşmakta mıdır?
- 4- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme becerileri aile yapısına göre farklılaşmakta mıdır?
- 5- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyleri algılanan akademik başarı düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?
- 6- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyleri üniversite dışında yaşadıkları yere göre farklılaşmakta mıdır?
- 7- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyi sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçmelerine göre farklılaşmakta mıdır?
- 8- Katılımcıların sosyal sorun çözme, sorun yönelimi ve sorun çözme beceri düzeyi sosyal sorunlara ilgisine göre farklılaşmakta mıdır?

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde öğrenim gören 248 sosyal hizmet uzmanı adayı araştırmanın evreni olarak belirlenerek tam sayım yapılmıştır. Çalışmada evrenin tamamına ulaşılması hedeflendiğinden olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemi kullanılmış ve araştırmaya katılmak isteyen toplam 163 kişiye ulaşılmıştır. Bu bağlamda evrenin %65.7'sine ulaşıldığı görülmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın verileri SPSS 29 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyinin bazı değişkenlerle ilişkisi kapsamında değerlendirmek olduğundan ilişki testlerine yer verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesi betimlemeye dayalı istatistiklere göre gerçekleştirilmiştir. Hipotez testleri (ilişki) t testi ve ANOVA testi ile değerlendirilmiştir. İki'den fazla kategoriye sahip değişkenler için, ilişkinin hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla LSD ikili karşılaştırma testi kullanılmıştır. Bulgular 0.05 anlamlılık düzeyinde %95 güven aralığında yorumlanmıştır. Ölçeklerin geçerlilik katsayısı (Cronbach's Alpha) hesaplamaları değerlendirilmiş ve güvenilir ölçüm araçları oldukları sonucuna varılmıştır.

Verilerin normal dağılıma uygunluğu çerçevesinde çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir.

2.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Sosyo-demografik bilgi formu ve Türkçe uyarlaması yapılan Sosyal Sorun Çözme Envanteri kullanılmıştır (Duyan ve Gelbal, 2008).

Sosyo-demografik bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Katılımcıların yaşı, cinsiyeti, anne ve baba eğitim düzeyi, üniversite dışında ikamet ettiği yer, en uzun süre ikamet ettiği yer, aile yapısı, çalışma durumu, gelir düzeyi, boş zaman aktiviteleri, akademik başarı düzeyi, sosyal hizmet bölümünü tercih etme isteği, sosyal sorunlara ilgi düzeyi ve gündemi takip etme ile ilgili bilgileri içermektedir.

Sosyal Sorun Çözme Envanteri, D'Zurilla ve Nezu (1990) tarafından oluşturulmuş olup, sosyal sorun çözme becerilerini ölçmede kullanılmaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Duyan ve Gelbal (2008) tarafından gerçekleştirilmiştir. Sosyal Sorun Çözme Envanteri, Sorun Yönelimi Ölçeği (30 madde) ve Sorun Çözme Becerileri Ölçeğinden (40 madde) oluşmaktadır. Sorun Yönelimi Ölçeğinin üç alt ölçeği bulunmaktadır: Biliş, Duyuş ve Davranış. Sorun Çözme Becerisi Ölçeğinin ise dört alt ölçeği bulunmaktadır: Sorun Tanımı ve Formülasyonu, Alternatif Üretme, Karar Verme ve Çözüm Uygulama ve Doğrulama. Maddelerde yer alan her bir ifade için katılımcılardan görüşlerini beş düzeyde ifade etmeleri istenmektedir: "Benim için kesinlikle doğru değil-0 puan", "Benim için çok az doğru-1 puan", "Benim için orta derecede doğru-2 puan", "Benim için çok doğru-3 puan" ve "Benim için kesinlikle doğru-4 puan". Envanterdeki 35 madde ters puanlanmaktadır. Bu çerçevede her bir ölçekten alınabilecek minimum ve maksimum puanlar şöyledir: Sosyal Sorun Çözme Envanterinden alınan en yüksek ve en düşük 0-280 puan; Sorun Yönelimi Ölçeğinden alınan en yüksek ve en düşük 0-120 puan; Sorun Çözme Becerileri Ölçeğinden alınan en yüksek ve en düşük puan 0-160'dir. Alt ölçeklerden alınabilecek puanlar ise 0-40 arasındadır. Puanlardaki sayı artışı bireylerin sorun çözme düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

2.6. Veri Toplama Süreci

Veri toplama araçları, çalışmaya katılmak isteyen öğrencilere 30.10.2023 ile 12.11.2023 tarihleri arasında uygulanmıştır. Öğrencilerden öncelikle bilgilendirilmiş onam formunu doldurmaları istenmiştir.

Veri toplama araçları basılmış ve her sınıftan birer temsilci seçilerek sosyal hizmet bölümünde okuyan tüm öğrencilere dağıtılmış ve dağıtımdan 2 hafta sonra toplanmıştır. Öğrencilere ayrıca bilgilendirilmiş onam formunu doldurmaları, ad ve soyadlarını belirtmemeleri konusunda bilgi verilmiştir. Bu çalışmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı ve ders notlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemeyeceği açıklanmıştır.

3. Bulgular

Araştırma sonuçları başlığı altında öncelikle araştırmaya katılan öğrencilerin bazı sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiştir. Ardından katılımcıların Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve diğer ölçeklerinden aldıkları puan ortalamaları ve ölçeğin bazı değişkenlerle arasındaki istatistiksel ilişki betimsel analizler yoluyla incelenmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik bilgilerinin sıklık analizleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Katılımcıların yaş ortalaması 20 olup, minimum 17 ve maksimum 37 yaşındadırlar. Katılımcıların çoğunluğu kadın (%87,1) ve birinci sınıf öğrencisidir (%37,4). Anne (%52,1) ve babalarının (%30,1) eğitim düzeyi en çok ilkökuldür. Katılımcıların çoğunluğu üniversite dışında yaşadıkları yeri çekirdek ailesi ile birlikte (%88,3), aile yapılarını ise çekirdek aile (%81,6) olarak belirtmiştir. En uzun süre ikamet ettikleri yer büyükşehirdir (%42,9). Çoğunluğu çalışmamaktadır (%84,7). Boş zamanlarını çoğunlukla gezi (%38) ve kişisel gelişim kursları (%33,1) gibi faaliyetlerle geçirmektedirler. Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçmiştir (%84). Katılımcıların yarısından fazlası toplumsal sorunlara ilgi duyduğunu (%59,5) ve gündemi her gün takip ettiğini (%48,5) belirtmiştir.

Çalışmada kullanılan Sosyal Sorun Çözme Envanteri ile alt ölçekleri ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2.'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Sosyo-demografik Değişkenler

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	142	87,1
	Erkek	20	12,3
	Toplam	162	99,4
Sınıf	1. sınıf	61	37,4
	2. sınıf	39	23,9
	3. sınıf	36	22,1
	4. sınıf	26	16
	Toplam	162	99,4
Annenin Eğitim Düzeyi	İlkokul	85	52,1
	Ortaokul	34	20,9
	Lise	27	16,6
	Üniversite	7	4,3
Babanın Eğitim Düzeyi	Toplam	161	98,8
	İlkokul	49	30,1
	Ortaokul	47	28,8
	Lise	39	23,9
Üniversite Dışında Yaşadığı Yer	Üniversite	21	12,9
	Toplam	2	1,2
	Çekirdek Aile	144	88,3
	Aileden Biri	12	7,4
En Uzun Süre Yaşadığı Yer	Arkadaş	4	2,5
	Toplam	162	99,4
	Şehir	58	35,6
	Köy	10	6,1
Aile Yapısı	Toplam	162	99,4
	Çekirdek Aile	133	81,6
	Geniş Aile	19	11,7
	Parçalanmış Aile	10	6,1
Çalışma Durumu	Toplam	162	99,4
	Çalışan	21	12,9
	Çalışmayan	138	84,7
Boş Zaman Aktiviteleri	Toplam	159	97,5
	Gezi	62	38
	Spor	30	18,4
	Kültürel Aktiviteler	42	25,8
Sosyal Hizmet Bölümünü İsteyerek Seçme Durumu	Gönüllü Aktiviteler	37	22,7
	İsteyerek Seçmeyen	24	14,7
	Toplam	161	98,8
	Çok Başarılı	3	1,8
Algılanan Akademik Başarı Düzeyi	Başarılı	65	39,9
	Orta	94	57,7
	Toplam	162	99,4
Sosyal Sorunlara İlgili Düzeyi	Çok İlgili	26	16
	İlgili	97	59,5
	Orta Düzeyde İlgili	39	23,9
	Toplam	162	99,4
Gündemi Takip Etme	Haftalık	72	44,2
	Aylık	6	3,7
	Takip Etmeyen	5	3,1
	Toplam	162	99,4

Ölçeklere ait puanların istatistiksel analizlere uygunluğu kapsamında verilerin normal dağılımı incelenmiştir. Ölçeklerin ve alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık katsayıları kabul edilebilir aralık olan +2,5 ve -2,5 aralığında olduğundan ölçek puanları normal dağılım göstermektedir (George ve Mallery, 2010). Bu araştırma kapsamındaki ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçlarına göre Sosyal Sorun Çözme Envanterinin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.949$, Sorun Yönelimi Ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.924$ ve Sorun Çözme Becerileri Ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.918$ 'dir. Sorun Yönelimi Ölçeğinin alt boyutları olan Biliş, Duyuş ve Davranış ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları sırasıyla $\alpha=.738$, $\alpha=.860$ ve $\alpha=.828$ 'dir. Sorun Çözme Becerileri Ölçeğinin alt boyutlarından Sorun Tanımı ve Formülasyonu boyutunun iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.688$, Seçenek Çözümlerin Oluşturulması boyutunun iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.737$, Karar Verme boyutunun iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.782$ ve Çözümü Gerçekleştirme ve Doğrulama boyutunun iç tutarlılık katsayısı $\alpha=.791$ 'dir. Bu çerçevede, bu araştırma kapsamında, ölçeklerin güvenilir ölçüm araçları olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ölçeklere Ait İstatistikler

	Min.	Max.	Ortalama	SD	Çarpıklık	Basıklık	α
Sosyal Sorun Çözme Envanteri	43	260	186	42.82	-.274	-.174	.949
Sorun Yönelimi Ölçeği	18	115	78	21.4	-.523	-.189	.924
Biliş	10	39	25.90	6.56	-.389	-.414	.738
Duyuş	2	40	25.08	8.82	-.445	-.128	.860
Davranış	3	40	27.15	8.24	-.732	.090	.828
Sorun Çözme Becerileri Ölçeği	19	154	108	25.6	-.243	-.112	.918
Sorun tanımlaması ve formülasyonu	7	61	27.77	7.65	.247	.145	.688
Seçenek Çözümlerin Oluşturulması	4	39	26.14	6.95	-.185	-.536	.737
Karar verme	4	40	26.99	7.06	-.223	-.179	.782
Çözümü Gerçekleştirme ve Doğrulama	3	40	27.40	6.88	-.325	-.122	.791

Katılımcıların Sosyal Sorun Çözme Envanterinden aldıkları puanlar minimum 43 ile maksimum 260 arasında değişmekte olup ortalama puan 186 ± 42.82 'dir. Katılımcıların Sorun Yönelimi Ölçeği puanları minimum 18 ile maksimum 115 arasında değişmekte olup ortalama 78 ± 21.4 'tür. Sorun Yönelimi Ölçeğinin alt boyutlarından Biliş boyutunun puan ortalaması $25,90 \pm 6,56$, Duyuş boyutunun puan ortalaması $25,08 \pm 8,82$ ve Davranış boyutunun puan ortalaması $27,15 \pm 8,24$ 'tür. Sorun Çözme Becerileri Ölçeğinden alınan en düşük puan 19, en yüksek puan 154 olup, ortalama puan $108 \pm 25,6$ 'dır. Sorun Çözme Becerileri Ölçeğinin alt boyutlarından Sorun Tanımlaması ve Formülasyonu boyutunun puan ortalaması $27,77 \pm 7,65$, Seçenek Çözümlerin Oluşturulması boyutunun puan ortalaması $26,14 \pm 6,95$, Karar Verme boyutunun puan ortalaması $26,99 \pm 7,06$ ve Çözümü Gerçekleştirme ve Doğrulama boyutunun puan ortalaması $27,40 \pm 6,88$ 'dir.

Tablo 3'te katılımcıların cinsiyetine göre Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve alt ölçekleri arasındaki istatistiksel farklılıklar gösterilmektedir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Sosyal Sorun Çözme Düzeyi, Sorun Yönelimi ve Sorun Çözme Becerilerindeki Farklılıklara İlişkin T-testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Sosyal Sorun Çözme Envanteri	Kadın	142	2.68	.58			
	Erkek	20	2.78	.48	-.894	27.336	.18
Sorun Yönelim Ölçeği	Kadın	142	2.62	.68	-.494	160	.31
	Erkek	20	2.70	.68			
Sorun Çözme Becerileri Ölçeği	Kadın	142	2.72	.61	-1.057	28.740	.15
	Erkek	20	2.84	.47			

Katılımcıların "Sosyal Sorun Çözme Envanterinden" aldıkları ortalama puan, cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir ($t[-894] = 27,336$ $p > .05$). Erkek öğrencilerin Sorun Çözme Envanteri toplam puan ortalaması ($\bar{x} = 2,78 \pm ,48$), kız öğrencilerin toplam puan ortalamasından ($\bar{x} = 2,68 \pm ,58$) daha yüksektir. Öte yandan, cinsiyet ile "Sorun Yönelimi" ($t[-.494] = 160$; $p > .05$) ve "Sorun Çözme Becerileri" ($t[-1.057] = 28.740$; $p > .05$) arasında anlamlılık bulunmamaktadır.

Tablo 4'te katılımcıların sınıfına göre Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve alt ölçekleri arasındaki istatistiksel farklılıklar gösterilmektedir.

Tablo 4. Sınıfa Göre Sosyal Sorun Çözme Düzeyi, Sorun Yönelimi ve Sorun Çözme Becerilerindeki Farklılıklara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Sosyal Sorun Çözme Envanteri Sınıf										
Sınıf	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
1. Sınıf (1)	61	2.78	.63	Gruplar arası	3.633	3	1.211			
2. sınıf (2)	39	2.82	.47	Grup içi	49.162	158	.311			
3. sınıf (3)	36	2.60	.52	Toplam	52.796	161		3.892	.010*	1-4; 2-4
4. sınıf (4)	26	2.40	.57							
Toplam	162	2.69	.57							
Sorun Yönelim Ölçeği Sınıf										
Sınıf	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
1. Sınıf (1)	61	2.72	.73	Gruplar arası	4.060	3	1.353			
2. sınıf (2)	39	2.76	.62	Grup içi	71.950	158	.455			
3. sınıf (3)	36	2.55	.65	Toplam				2.972	.034*	1-4; 2-4
4. sınıf (4)	26	2.31	.63							
Toplam	162	2.63	.68							
Sorun Çözme Becerileri Ölçeği Sınıf										
Sınıf	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
1. Sınıf (1)	61	2.82	.67	Gruplar arası	3.354	3	1.118			
2. sınıf (2)	39	2.87	.51	Grup içi	54.494	158	.345			
3. sınıf (3)	36	2.63	.52	Toplam				3.241	.024*	1-4; 2-4
4. sınıf (4)	26	2.47	.53							
Toplam	162	2.73	.59							

Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme Düzeyi” ($F= 3.892$; $p<0.05$), “Sorun Yönelimi” ($F= 2.972$; $p<0.05$) ve “Sorun Çözme Beceri Düzeyleri” ($F= 3.241$ $p<0.05$) öğrenim gördükleri sınıfa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Katılımcıların sosyal sorun çözme düzeylerinin hangi sınıflar arasında farklılaştığını belirlemek için LSD testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre 1. sınıf öğrencilerinin “Sosyal Sorun Çözme Düzeyinin” ($\bar{X}=2,78$) 4. sınıf öğrencilerinin “Sosyal Sorun Çözme Düzeyinden” ($\bar{X}=2,40$), 2. sınıf öğrencilerinin “Sosyal Sorun Çözme Düzeyinin” ($\bar{X}=2,82$) 4. sınıf öğrencilerinin “Sosyal Sorun Çözme Düzeyinden” ($\bar{X}=2,40$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, alt sınıflardaki öğrencilerin sosyal sorun çözme düzeylerinin üst sınıflardaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların “Sorun Yönelim Düzeyleri” ($F= 2.972$ $p<0.05$) ve “Sorun Çözme Beceri Düzeyleri” ($F= 3.241$ $p<0.05$) sınıflarına göre de farklılık göstermektedir. 1. sınıf ($\bar{X}=2,72$) ve 2. sınıf ($\bar{X}=2,76$) öğrencilerinin “Sorun Yönelim Düzeyleri”, 4. sınıf öğrencilerinden ($\bar{X}=2,31$) daha yüksektir. 1. sınıf öğrencileri ($\bar{X}=2,82$) ve 2. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}=2,87$) “Sorun Çözme Beceri Düzeyleri”, 4. sınıf öğrencilerinden ($\bar{X}=2,47$) daha yüksektir. Başka bir deyişle, alt sınıflardaki öğrencilerin “Sorun Yönelim” ve “Sorun Çözme Becerilerinin” üst sınıflardaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 5’te katılımcıların aile yapısına göre Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve alt ölçekleri arasındaki istatistiksel farklılıklar gösterilmektedir.

Tablo 5. Aile Yapısına Göre Sosyal Sorun Çözme Düzeyi, Sorun Yönelimi ve Sorun Çözme Becerilerindeki Farklılıklara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Sosyal Sorun Çözme Envanteri										
Aile Yapısı	N	\bar{X}	ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Çekirdek Aile (1)	133	2.66	.55	Gruplar Arası	3.008	2	1.504			
Geniş Aile (2)	19	2.61	.61	Grup İçi	49.788	159	.313			
Parçalanmış Aile (3)	10	3.22	.49	Toplam	52.796	161		4.802	.009*	3-1-2
Toplam	162	2.69	.57							
Sorun Yönelimi Ölçeği										
Aile Yapısı	N	\bar{X}	ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Çekirdek Aile (1)	133	2.61	.65	Gruplar Arası	2.584	2	1.292			
Geniş Aile (2)	19	2.51	.82	Grup İçi	73.426	159	.462			
Parçalanmış Aile (3)	10	3.11	.69	Toplam	76.010	161		2.798	.064*	3-1-2
Toplam	162	2.63	.68							
Sorun Çözme Becerileri Ölçeği										
Aile Yapısı	N	\bar{X}	ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Çekirdek Aile (1)	133	2.70	.58	Gruplar Arası	3.435	2	1.717			
Geniş Aile (2)	19	2.69	.58	Grup İçi	54.412	159	.342			
Parçalanmış Aile (3)	10	3.30	.53	Toplam	57.847	161		5.019	.008*	3-1-2
Toplam	162	2.73	.59							

Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme” düzeyi (F= 4.802; p<0.05), “Sorun Yönelimi” (F= 2.798; p<0.05) ve “Sorun Çözme Beceri” düzeyi (F= 5.019; p<0.05) aile yapısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme Düzeylerinin” hangi aile yapısı arasında farklılaştığını belirlemek için LSD testi yapılmıştır. Test sonuçları, parçalanmış ailelerden gelen katılımcıların (\bar{X} =3,22) çekirdek ailelerden (\bar{X} =2,66) ve geniş ailelerden (\bar{X} =2,61) gelenlere kıyasla daha yüksek düzeyde “Sosyal Sorun Çözme” düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların “Sorun Çözme Yönelimleri” (\bar{X} =2,63) ve “Sorun Çözme Beceri Düzeyleri” (\bar{X} =2,73) parçalanmış aileye sahip katılımcılarda (\bar{X} =3,11 ve \bar{X} =3,30) çekirdek (\bar{X} =2,61 \bar{X} =2,70) ve geniş aileye sahip katılımcılara (\bar{X} =2,51 ve \bar{X} =2,69) kıyasla anlamlı düzeyde farklı bulunmuştur.

Tablo 6’da katılımcıların üniversite dışında birlikte yaşadıkları kişiye göre Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve alt ölçekleri arasındaki istatistiksel farklılıklar gösterilmektedir. Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme” düzeyleri (F= 3.665; p<0.05), “Sorun Yönelimi” (F= 2.840; p<0.05) ve “Sorun Çözme Becerileri” (F= 3.345; p<0.05) üniversite dışında yaşadıkları yere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme” düzeyinin yaşadıkları yere göre farklılığını belirlemek amacıyla yapılan LSD testi sonuçlarına göre, aile üyelerinden biriyle yaşayanların (\bar{X} =3,25) “Sosyal Sorun Çözme” düzeyi, yalnız yaşayanlara (\bar{X} =2,10) göre daha yüksek bulunmuştur. Aile üyelerinden biriyle yaşayan katılımcıların (\bar{X} =3,14) “Sorun Yönelim” düzeyi yalnız yaşayanlara (\bar{X} =2,30) göre daha yüksektir. Öte yandan çekirdek aile (\bar{X} =2,71) ve ebeveynlerinden biriyle (\bar{X} =3,16) yaşayanların “Sorun Çözme Beceri Düzeylerinin” yalnız yaşayanlara (\bar{X} =1,96) göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Tablo 7’de katılımcıların algılanan akademik başarı durumuna göre Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve alt ölçekleri arasındaki istatistiksel farklılıklar gösterilmektedir.

Tablo 6. Üniversite Dışında Birlikte Yaşanılan Kişilere Göre Sosyal Sorun Çözme Düzeyi, Sorun Yönelimi ve Sorun Çözme Becerilerindeki Farklılıklara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Sosyal Sorun Çözme Envanteri	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Üniversite Dışında Yaşadığı Yer										
Yalnız (1)	2	2.10	.27	Gruplar arası	3.435	3	1.145			
Çekirdek Aile (2)	144	2.66	.56	Grup içi	49.361	158	.312			
Aile Üyelerinden Biri (3)	12	3.25	.41	Toplam	52.796	161		3.665	.014*	3-1;
Arkadaş (4)	4	2.80	.48							
Toplam	162	2.69	.57							
Sorun Yönelim Ölçeği										
Üniversite Dışında Yaşadığı Yer	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Yalnız (1)	2	2.30	.28	Gruplar arası	3.889	3	1.296			
Çekirdek Aile (2)	144	2.58	.68	Grup içi	72.121	158	.456			
Aile Üyelerinden Biri (3)	12	3.14	.58	Toplam	76.010	161		2.840	.040*	3-1
Arkadaş (4)	4	2.88	.39							
Toplam	162	2.63	.68							
Sorun Çözme Becerileri Ölçeği										
Üniversite Dışında Yaşadığı Yer	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Yalnız (1)	2	1.96	.26	Gruplar arası	3.455	3	1.152			
Çekirdek Aile (2)	144	2.71	.59	Grup içi	54.392	158	.344			2-1; 3-1
Aile Üyelerinden Biri (3)	12	3.16	.56	Toplam	57.847	161		3.345	.021*	
Arkadaş (4)	4	2.74	.55							
Toplam	162	2.73	.59							

Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme” düzeyleri” ($F= 4.206$; $p<0.05$) ve “Sorun Çözme Becerileri” ($F= 4.208$; $p<0.05$) ile akademik başarı durumları arasında istatistiksel fark bulunmaktadır. Öte yandan, katılımcıların “Sorun Yönelimi” düzeyleri” ($F= 2.755$; $p<0.05$) ile algılanan akademik başarı durumları arasında fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme” düzeyleri ile algılanan akademik başarı durumları arasındaki farkı belirlemek üzere yapılan LSD testi sonuçlarına göre, algılanan akademik başarısını çok başarılı olarak ifade edenlerin “Sosyal Sorun Çözme” düzeyleri ($\bar{X}=2,54$), algılanan akademik başarısını orta olarak ifade edenlerden ($\bar{X}=2,59$) daha yüksek bulunmuştur. Katılımcıların “Sorun Çözme Beceri” düzeyleri ile algılanan akademik başarı durumları arasındaki farkı belirlemek amacıyla yapılan LSD testi sonuçlarına göre algılanan akademik başarısını başarılı olarak ifade edenlerin ($\bar{X}=2,90$) “Sorun Çözme Beceri” düzeyinin akademik başarısını orta olarak ifade edenlerden ($\bar{X}=2,62$) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 8’de katılımcıların sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçme durumuna göre Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve alt ölçekleri arasındaki istatistiksel farklılıklar gösterilmektedir.

Tablo 7. Algılanan Akademik Başarı Durumuna Göre Sosyal Sorun Çözme Düzeyi, Sorun Yönelimi ve Sorun Çözme Becerilerindeki Farklılıklara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Sosyal Sorun Çözme Envanteri										
Algılanan Akademik Başarı	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Çok başarılı (1)	3	2.54	.42	Gruplar arası	2.653	2	1.326			
Başarılı (2)	65	2.84	.55	Grup içi	50.143	159	.315			
Orta (3)	94	2.59	.56	Toplam	52.796	161		4.206	.017*	1-3 2-3
Toplam	162	2.69	.57							
Sorun Yönelim Ölçeği										
Algılanan Akademik Başarı	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Çok başarılı (1)	3	2.28	.81	Gruplar arası	2.545	2	1.273			
Başarılı (2)	65	2.77	.63	Grup içi	73.465	159	.462			
Orta (3)	94	2.54	.70	Toplam	76.010	161		2.755	.067	
Toplam	162	2.63	.68							
Sorun Çözme Becerileri Ölçeği										
Algılanan Akademik Başarı	N	\bar{X}	ss	Varyans kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
Çok başarılı (1)	3	2.74	.18	Gruplar arası	2.908	2	1.454			
Başarılı (2)	65	2.90	.60	Grup içi	54.940	159	.346			
Orta (3)	94	2.62	.57	Toplam	57.847	161		4.208	.017*	2-3
Toplam	162	2.73	.59							

Tablo 8. Sosyal Hizmet Bölümünü İsteyerek Seçme Durumuna Göre Sosyal Sorun Çözme Düzeyi, Sorun Yönelimi ve Sorun Çözme Becerilerinin Farklılaşma T-Testi Sonuçları

Puan	Sosyal Hizmet Bölümünü İsteyerek Seçme	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Sosyal Sorun Çözme Envanteri	Evet	137	2.73	.571	1.547	159	.062
	Hayır	24	2.53	.557			
Sorun Yönelimi Ölçeği	Yes	137	2.67	.684	1.308	159	.096
	No	24	2.47	.693			
Sorun Çözme Becerileri Ölçeği	Yes	137	2.77	.600	1.463	159	.073
	No	24	2.58	.569			

Katılımcıların “Sosyal Sorun Çözme Envanterinden” aldıkları puan ortalaması ile bölümü isteyerek seçmeleri arasında istatistiksel fark bulunmamaktadır ($t[1.547]=159$; $p>.05$). Sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçenlerin “Sorun Çözme Envanterinden” aldıkları toplam puan ortalaması ($\bar{x}=2,73\pm,571$), bölümü isteyerek seçmeyenlerin toplam puan ortalamasından ($\bar{x}=2,53\pm,557$) yüksektir. Öte yandan katılımcıların sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçme durumlarına göre “Sorun Yönelimi” ($t[-1.308]=159$; $p>.05$) ve “Sorun Çözme Beceri Düzeyleri” ($t[1.463]=159$; $p>.05$) arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Tablo 9’da katılımcıların sosyal sorunlara ilgi düzeyi ile Sosyal Sorun Çözme Envanteri ve alt ölçekleri arasındaki istatistiksel farklılıklar gösterilmektedir.

Tablo 9. Sosyal Sorunlara İlgi Düzeyine Göre Sosyal Sorun Çözme Düzeyi, Sorun Yönelimi ve Sorun Çözme Becerilerindeki Farklılıklara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Sosyal Sorun Çözme Envanteri				Sosyal Sorunlara İlgi Durumu	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
N	\bar{X}	ss									
Çok İlgili (1)	26	2.87	.69	Gruplar Arası	2.999	2	1.499				
İlgili (2)	97	2.73	.52	Grup İçi	49.797	159	.313				
Orta İlgili (3)	39	2.46	.54	Toplam	52.796	161		4.787	.010*		1-3
Toplam	162	2.69	.57								
Sosyal Sorun Yönelim Ölçeği				Sosyal Sorunlara İlgi Durumu	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
N	\bar{X}	ss									
Çok İlgili (1)	26	2.74	.81	Gruplar Arası	2.418	2	1.209				
İlgili (2)	97	2.68	.62	Grup İçi	73.592	159	.463				
Orta İlgili (3)	39	2.41	.72	Toplam	76.010	161		2.613	.076		
Toplam	162	2.63	.68								
Sosyal Sorun Çözme Becerileri Ölçeği				Sosyal Sorunlara İlgi Durumu	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anlamlılık
N	\bar{X}	ss									
Çok ilgili (1)	26	2.96	.67	Gruplar Arası	3.612	2	1.806				
İlgili (2)	97	2.77	.57	Grup İçi	54.235	159	.341				
Orta ilgili (3)	39	2.50	.55	Toplam	57.847	161		5.295	.006*		1-3
Toplam	162	2.73	.59								

Katılımcıların sosyal sorunlara ilgi düzeyi ile “Sosyal Sorun Çözme” düzeyi” ($F=4.787$; $p<0.05$) ve “Sorun Çözme Beceri” düzeyi ($F=3.612$; $p<0.05$) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ancak katılımcıların sosyal sorunlara ilgi düzeyleri ile “Sorun Yönelim” düzeyleri” kapsamında fark bulunmamaktadır ($F=2.613$; $p>0.05$). “Sosyal Sorun Çözme” düzeyi ile sosyal sorunlara ilgi arasındaki farkı göstermek için LSD testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre, sosyal sorunlara çok ilgili olan katılımcıların ($\bar{X}=2,87$) “Sosyal Sorun Çözme” düzeyi orta düzeyde ilgili olanlara göre ($\bar{X}=2,46$) daha yüksektir. Aynı test sonuçlarına göre sosyal sorunlara çok ilgili olan katılımcıların “Sorun Çözme Beceri” düzeyinin” ($\bar{X}=2,96$) orta düzeyde ilgili olanlara ($\bar{X}=2,50$) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle sosyal sorunlara ilgi düzeyinin katılımcıların sosyal sorunları çözme düzeyi ve sorun çözme becerilerini artırdığı görülmüştür.

4. Tartışma ve Öneriler

Sosyal sorun çözme, genel olarak bireylerin yaşamlarındaki sorunlar için bilişsel, duyuşsal ve davranışsal başa çıkma becerilerini kullanma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Nezu ve diğerleri, 2012). Bu araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanı adaylarının ortalamasının üzerinde sosyal sorun çözme düzeyine sahip oldukları, sorun çözme becerilerinin, sorun yönelim düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle katılımcılar sorun çözmeye sorunu tanımlama, seçenek oluşturma, karar verme ve çözüm üretme gibi sorun çözme basamaklarını içeren, akılcı ve eyleme dayalı becerileri daha fazla kullanmaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanı adaylarıyla yapılan bir çalışmada da katılımcıların rasyonel sorun çözmeyi daha çok kullandıkları saptanmıştır (Aydemir, Artan ve Öngören, 2021). Bu kapsamda katılımcıların eğitim sürecinde almış oldukları sosyal hizmette planlı müdahale süreci yöntemlerine ilişkin bilgilerin etkisinin olabileceği değerlendirilmektedir. Sosyal hizmet uzmanı adayları ile yapılan başka bir araştırmada katılımcıların sorun çözme düzeyinin orta olduğu tespit edilmiştir (Erdoğan ve Purutçuoğlu, 2015; Güdük, 2020). Sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bir çalışmada ise, sosyal sorun çözme düzeylerinin bu çalışmadakine benzer olduğu ancak sorun çözmelerinin daha çok sorun yönelimi düzeyinde olduğu bulunmuştur (Koç, 2015).

Araştırma bulgularına göre katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermemektedir. Nitekim bazı araştırmalara göre de cinsiyet, sorun çözme beceri düzeyi açısından anlamlı farklılık gösteren bir değişken değildir (Şahin ve diğerleri, 1993; Özdemir, 2013; Altınok, 2015; Koç, 2015; Elkin ve Karadağlı, 2015; Asimopoulos ve diğerleri, 2018; Çalışkan, 2019; Güdük, 2020; Öztapak, 2023). Ancak, cinsiyet değişkeninin sorun çözmeye fark oluşturduğunu, kadın üniversite öğrencilerinin sosyal sorun çözme düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmalarda bulunmaktadır (Uslu ve Girgin, 2010; Işık ve Erdoğan, 2020).

Katılımcıların öğrenim gördükleri sınıf ile sosyal sorun çözme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. 1. ve 2. sınıf katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyleri, 4. sınıf öğrencilerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa sahiptir. Üst sınıflardaki katılımcıların sorun çözme düzeyi, alt sınıflardaki katılımcılara göre daha düşüktür. Üniversite öğrencileriyle yapılan diğer çalışmalarda ise farklı sonuçlar elde edilmiştir. Daha üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıflardakine göre sorun çözme becerilerinin arttığı bildirilmektedir (Genç ve Kalafat, 2007; Altınok, 2015; Erdoğan ve Purutçuoğlu, 2015; Saracaloğlu, Altay ve Eken, 2016; Asimopoulos ve diğerleri, 2018; Işık ve Erdoğan, 2020). Öğrenim görülen sınıf ile sosyal sorun çözme arasında farklılık olmadığını belirtilen çalışmalar da bulunmaktadır (Çalışkan, 2019; Güdük, 2020). Bu kapsamda öğrenim görülen sınıf değişkeni ile sosyal sorun çözme düzeyi arasında farklı çalışmalara göre farklı sonuçlar elde edilebildiği görülmektedir.

Katılımcıların aile yapısı ile sosyal sorun çözme becerileri de istatistiksel olarak anlam taşımaktadır. Bu çerçevede parçalanmış aile yapısına sahip katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyleri çekirdek ve geniş aileye sahip katılımcılardan daha yüksektir. Koç (2015) tarafından sosyal hizmet uzmanları ile yapılan bir çalışmada da tek ebeveynli aile yapısına sahip katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyi yüksek bulunmuştur. Bu noktada aile içinde farklı sorunlara sahip bireylerin daha önceki sorun çözme deneyimleri kapsamında becerilerinin daha yüksek olabileceği değerlendirilmektedir. Ancak Elkin ve Karadağlı'nın (2015) çalışmasında aile yapısı ile sosyal sorun çözme düzeyi arasında bir ilişki bulunmamıştır. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanı adayları ile yapılan başka bir çalışmaya göre de sorun çözme düzeyi ile aile yapısı arasında bir fark bulunmadığı ortaya koyulmaktadır (Altınok, 2015).

Ebeveynlerinden birisiyle yaşayan katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyleri ve sorun yönelimleri yalnız yaşayanlara göre daha yüksektir. Öte yandan, çekirdek ailesiyle ya da ebeveynlerinden biriyle yaşayanların sorun çözme beceri düzeyleri, yalnız yaşayanlara göre daha yüksektir. Bu durumda ebeveynlerden biri ya da her ikisi ile birlikte yaşamının katılımcıların sorun çözmelerinde bir destek işlevi görebileceği düşünülmektedir. Yapılan diğer çalışmalarda da yüksek sosyal destek algısının bireylerin sorun çözme konusunda kendilerini daha yetkin hissetmelerini sağladığı tespit edilmiştir (Ünivar, 2003; Yavuzer, Albayrak ve Keldal, 2017; Korkut, 2022). Öte yandan Arslan ve Selçuk (2022) tarafından 18-29 yaş arası gençlerle yapılan bir çalışmada, katılımcıların birlikte yaşadıkları kişiler ile sorun çözme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirtilmektedir. Benzer şekilde, sosyal hizmet uzmanı adayları ile yapılan bir araştırmada da birlikte yaşanan kişi ile sosyal sorun çözme düzeyi arasında bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir (Altınok, 2015).

Bu çalışmada katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyleri ile algılanan akademik başarıları arasında fark bulunmuştur. Bu durum, teorik ve uygulamalı sosyal hizmet eğitiminin katılımcıların sosyal sorun çözme becerilerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Başka çalışmalarda da akademik olarak başarılı üniversite öğrencilerinin sosyal sorun çözme düzeylerinin yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirtilmektedir (Çalışkan, 2019). Ancak bazı çalışmalarda, akademik başarı ile sosyal sorun çözme becerileri arasında fark bulunmamıştır (Saracaloğlu, Serin ve Bozkurt, 2001, Elkin ve Karadağlı, 2015; Koç, 2015). Bu çalışmada öğrencilerin akademik başarı durumu not ortalaması üzerinden değil, kendi başarı algılarına göre değerlendirilmiştir. Bu kapsamda akademik başarı düzeyi kendi değerlendirmelerini ifade etmektedir.

Araştırma bulguları, sosyal sorunlara yüksek düzeyde ilgi duyan katılımcılar ile orta düzeyde ilgi duyan katılımcılar arasında sosyal sorun çözme düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Çalışkan (2019) tarafından üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada da katılımcıların sosyal sorunlara duyarlılığının bu tür sorunları çözme becerileriyle pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Sosyal hizmet uzmanı adaylarının, bir sorun çözme mesleği olan sosyal hizmet bölümünü tercih etmelerinde kendi sorunlarını çözebilme durumunun etkili olabileceği varsayılmıştır. Ancak katılımcıların sosyal sorun çözme düzeyi ile sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçmeleri istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Her ne kadar katılımcıların sosyal sorunlara ilgileri ile sorun çözme düzeyleri arasında bir farklılık olsa da söz konusu durum sosyal hizmet bölümünü tercih etmeleri açısından bir fark oluşturmamaktadır. Bunun nedenleri arasında sosyal hizmet bölümü tercihlerinde farklı nedenlerin bulunabileceği olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte sosyal sorun çözenin öğrencilerin profesyonel benlik algısı üzerinde etkili olduğunu değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Başka bir deyişle, öğrencilerin sorun çözme düzeyi arttıkça, profesyonel benlik algısı da artmaktadır (Öner, Koruklu ve Küçüköğlü, 2019).

Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde öğrenim gören ve çalışmaya katılmaya istekli olan öğrencilerle sınırlıdır. Bu nedenle araştırma sonuçları kendi evrenine genellenebilir niteliktedir.

Öte yandan bu araştırmanın bulgularına dayanarak aşağıda bazı önerilere yer verilmiştir.

Bilindiği üzere sosyal destek, bireylerin maruz kaldığı stresli yaşam olaylarıyla mücadelede önemli bir işleve sahip olmakla birlikte, karşılaşılan sorunların çözümünde de dikkate değer bir önem taşımaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarının da gösterdiği gibi, sosyal destek sistemleri güçlü olan katılımcıların sorun çözme düzeyi de daha yüksek olmaktadır. Bu anlamda sosyal sorun çözme becerilerini geliştirmek için, üniversite öğrencilerinin kullanabileceği sosyal destek mekanizmalarını harekete geçirmek mümkündür. Eğitim süreci boyunca sosyal destek sistemleri kapsamında üniversitelerde oluşturulabilecek ya da halihazırda var olan psikososyal destek birimleri ve öğrencilerin akranlarıyla ilişkilerini güçlendirecek faaliyetler bu anlamda yararlı olabilir.

Bir mesleği isteyerek tercih etmenin ileride verilecek hizmetlerin niteliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda üniversite eğitimi öncesinde öğrencilerin gelecekteki meslek tercihlerinde bu hususun daha çok dikkate alınması, öğrencilere rehberlik ve danışmanlık süreçlerinde kendi ilgi ve yeteneklerine göre tercihte bulunmanın önemi üzerinde durulmalıdır. Nitekim, birey ve birey sorunlarının çözümünde görev alacak profesyoneller açısından konunun hassasiyet taşıdığı değerlendirilmektedir.

Algılanan akademik başarının sosyal hizmet uzmanı adaylarının sosyal sorun çözme düzeyini artırdığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda akademik başarısı düşük olan öğrencilerin akademik başarılarının geliştirilmesi için akademik danışmanlar tarafından öğrencilerin izleme ve değerlendirme çalışmaları artırılabilir.

Sosyal sorunlara ilginin öğrencilerin sorun çözme düzeyini artırdığı bulgusundan hareketle, sosyal hizmet eğitimi sırasında öğrencilerin sosyal sorunlara ilgi düzeyini daha da artıracak sınıf içi etkinliklerin kullanılması ve geliştirilmesi değerlendirilebilir. Öte yandan sosyal hizmet eğitimi boyunca sosyal hizmette müracaatçıların sorunlarının çözümünde planlı müdahale sürecine ilişkin konular üzerinde durulsa da sosyal hizmet bölümü müfredatlarına sosyal sorun çözmeye yönelik bir dersin de eklenebileceği değerlendirilmektedir. Bu sayede özünde sorun çözme mesleği olan sosyal hizmet açısından ihtiyaç duyulan bir eksikliğin giderileceği ve öğrencilerin sorun çözme becerilerinin artabileceği değerlendirilmektedir. Sosyal hizmet uzmanı adaylarının yukarıda belirtilen hususlarda desteklenmesinin, mezuniyet sonrası dönemde sorun ve ihtiyaçları olan müracaatçılarla çalışacak olmaları göz önünde bulundurulduğunda verecekleri hizmetin kalitesini artırmaya yarayacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini arttırmak amacıyla bundan sonraki araştırmalarda daha fazla sayıda sosyal hizmet uzmanı adayı ile çalışmaların yapılması, bununla birlikte yalnızca nicel yöntemlerle değil, konunun daha detaylı ve derinlemesine bir şekilde anlaşılması adına nitel yöntemlere de yer verilmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

- Altındal, H. (2022). *Üniversite ve bölüm tercih nedenleri: Sosyal hizmet bölümü örneği*, Ankara: İksad Yayınevi. <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/11/UNIVERSITE-VE-BOLUM-TERCIH-NEDENLERI-SOSYAL-HIZMET-BOLUMU-ORNEGI.pdf>.
- Altınok, S. (2015). *Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sorun çözme becerilerinin ölçülmesi: Yalova örneği*, [Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi] https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/106583/yokAcikBilim_10084022.pdf?sequence=-1&isAllowed=y
- Arslan, T. ve Tari Selçuk, K. (2023). Gençlik merkezi faaliyetlerine katılan 18- 29 yaş gençlerde serbest zaman tatmin düzeyinin sosyal sorun çözme becerileri ile ilişkisi. *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 22-31. <https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1197270>
- Arslantürk, G. ve Harput, D. (2024). Ortaokul öğrencilerinde sosyal sorun çözme becerilerinin değerlendirilmesi: Araç-amaç sorun çözme prosedürü Türkçe uyarlaması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 138-151. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1260612>
- Asimopoulos, C., Martinaki S. and Maniadaki K. (2018). Problem-solving skills and mental health of social work students in Greece. *The Journal of Social Sciences Research*, 4(11), 220-228. <https://doi.org/10.32861/jssr.411.220.228>
- Aydemir, L. (2018). Üniversite öğrencilerinin meslek tercihlerini belirleyen faktörlere yönelik bir inceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 713-723. <https://doi.org/10.18506/anemon.378084>
- Aydemir, İ., Artan, T. ve Öngören, B. (2021). The investigation of social work student's social problem-solving orientation and problem-solving styles. *Archives of Health Science Research*, 8(1), 17-25 <https://doi.org/10.5152/ArcHealthSciRes.2021.20036>
- Başer, D. ve Akçay, S. (2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin sorun yaşadıkları alanların ve yardım arama davranışlarının incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 421-440. <https://doi.org/10.26466/opus.595087>
- Bozdağ Tulum, A. (2023). Sosyal problemlerin tahlilinde göz önünde bulundurulması gereken hususlar. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 15(2), 165-180. <https://doi.org/10.46291/ZfWT/150212>
- Çalışkan, E. (2019). Öğretmen adaylarının sosyal girişimcilik özellikleri ile sosyal sorun çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 2(2), 93-114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fmgtd/issue/50283/602672>
- Danış, Z. ve Kara, H.Z. (2016). Sosyal hizmette problem çözme yaklaşımı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45(3), 1-10. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3352>.
- Duyan, V. ve Gelbal, S. (2008). Sosyal sorun çözme envanterinin Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(1); 7-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48422/613487>
- D'Zurilla, T. J. and Nezu, A. M. (1999) *Problem-solving therapy: A social competence approach to clinical intervention* (2nd ed.). New York: Springer.
- D'Zurilla, T. J., Nezu, A. M. and Maydeu-Olivares, A. (2004). Social Problem Solving: Theory and Assessment. Chang E. C., D'Zurilla T. J., and Sanna L. J. (Eds.), *Social Problem Solving: Theory, research, and training* içinde (11-27 ss.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10805-001>
- Elliott, T., Herrick, S., MacNair-Semands R. and Harkins, S. (1994). Personality correlates of selfappraised problem-solving ability: Problem orientation and trait affectivity. *Journal of Personality Assessment*, 63, 489-505.
- Elkin, N ve Karadağlı, F. (2015). Üniversite öğrencilerinin sorun çözme becerilerinin değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 11-18.
- Engin, E. ve diğerleri (2023). Sorun çözme terapisi temelli psikiyatri hemşireliği yaklaşımının üniversite öğrencilerinin yaşadıkları ruhsal belirtiler üzerine etkisi. *Journal of Ege University Nursing Faculty*, 39(1), 55-62. <https://doi.org/10.53490/egehemsire.1036992>
- Erdoğan S. ve Puruçuoğlu E. (2015). Okul öncesi öğretmenliği programı ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sorun çözme becerilerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 42, 223-237, <https://doi.org/10.15285/ebd.46461>
- Eskin, M. ve Aycan, Z. (2009). Gözden geçirilmiş sosyal sorun çözme envanterinin Türkçe 'ye uyarlanması

- güvenirlilik ve geçerlik analizi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 1-10.
<https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/94116/>
- Eskin M. (2014). *Sorun çözme terapisi*, Ankara: HYB Basım Yayın
- Fortune, A.E. (1984). Problem-solving ability of social work students. *Journal of Education of Social Work*, 20(2), 25-33. <https://www.jstor.org/stable/41350694>
- Genç, Z.S. ve Kalafat, T. (2007). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(22), 10-22.
- George, D. and Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference*. 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Güdük, E. (2022). *Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin sorun çözme becerileri ile sosyal öz-yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Hamamcı, Z. ve Çetin, C. (2023). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve bilişsel duygu düzenleme stratejileri ile sosyal sorun çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 10(92), 300-312. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3473>
- İşık, M. ve Erdoğan, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin sosyal sorun çözme becerileri sürecinde öğrenci topluluklarının rolü: Süleyman Demirel üniversitesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23 (1), 240-256.
- Kallen, D. J., Miller, D. and Daniels, A. (1989) Sociology, social work and social problems. *Sociological Practice*, 7(1), 97-109. <https://digitalcommons.wayne.edu/socprac/vol7/iss1/14>
- Koç, S.Ç. (2015). *Sosyal hizmet uzmanlarının sorun çözme becerileri üzerine bir araştırma*, [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi] <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/254>
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin sorun çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 177-184. <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/962-published.pdf>
- Maydeu-Olivares, A. and D'Zurilla, T.J. (1995) A factor analysis of the social problem-solving inventory using polychoric correlations. *European Journal of Psychological Assessment*, 11, 98-107. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.11.2.98>
- Michailakis, D. and Schirmer, W. (2014). Social work and social problems: A contribution from systems theory and constructionism. *International Journal of Social Welfare*, 23(4), 431-442 <https://doi.org/10.1111/ijsw.12091>
- Nezu, A.M. and Nezu, M.N. (2001). Problem solving therapy. *Journal of Psychotherapy Integration*, 11, 187-205 <https://doi.org/10.1023/A:1016653407338>
- Nezu, A., D'Zurilla T. and Nezu C. (2012). *Problem solving therapy: A treatment manuel*. New York: Springer Pub.
- Öner, H., Koruklu, N. ve Küçüköğlü, N.C. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin profesyonel benlik kavramını yordayan değişkenler: Özgüven ve sosyal sorun çözme becerisi. *Medical Sciences*, 14(4), 184-204. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.4.1B0082>
- Özdemir, P. (2013). *Boşanma sürecindeki çiftlerin sorun çözme becerilerinin incelenmesi (Ordu ili örneği)*. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi] <https://dergiler.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/86599>
- Özkan, Y. Akgün R., Zubaroglu Yanardağ, M. ve Yüceer, T. (2013). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin bazı değişkenlere göre kişilerarası sorun çözme becerilerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173),197-214. <https://doi.org/10.20296/tsad.29692>
- Öztabak, M.Ü. (2023). The analysis of the relationship between humor styles of counselor candidates and their skills of coping through humor and sorun-solving. *International Journal of Progressive Education*, 19(6), 1-19. <http://doi.org/10.29329/ijpe.2023.615>
- Reis, S. D. ve Heppner, P. P. (1993). Examination of coping resources and family adaptation in mothers and daughters of incestuous versus nonclinical families. *Journal of Counseling Psychology*, 40(1), 100-108.
- Sahin, N., Sahin, N.H. and Heppner P.P. (1993). Psychometric properties of the problem-solving inventory in a group of Turkish university students. *Cognitive Therapy and Research*, 17(4), 379-396. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/66983>
- Saracaloğlu, A. S., Serin, O.ve Bozkurt, N. (2001). Dokuz eylül üniversitesi eğitim bilimleri enstitüsü öğrencilerinin problem çözme becerileri ile başarıları arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(14), 121-134.
- Saracaloğlu, A.S., Altay, B. ve Eken, M. (2016). Sınıf öğretmenleri adaylarının sosyal sorun çözme becerilerini yordayan değişkenler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(23), 680-722. <http://dx.doi.org/10.14520/adyusbd.88693>

- Soylu, C. ve Pala, F.C., (2018). Problem Çözme Performansında Yaşa Bağlı Farklılıklar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3), 290-301 <http://doi.org/10.18863/pgy.364106>
- Sarıkaya, T. and Khorshid, L. (2009). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenlerin incelenmesi: Üniversite öğrencilerinin meslek seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 393-423,
- Uslu, M. ve Girgin, C. (2010). The effects of residential conditions on the problem-solving skills of university students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 3031-35.
- Ünivar, A. (2003). *Çok yönlü algılanan sosyal desteğin 15-18 yaş arası lise öğrencilerinde sorun çözme becerisine ve benlik saygısına etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/4347>
- Yavuzer, Y., Albayrak, G. ve Keldal, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki: Sorun çözme becerilerinin aracılık etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 242-255 <http://10.16986/HUJE.2017027085>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurulu'nun 18.10.2023 tarih 13 sayılı ve 2023/293 kararı ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜKENMİŞLİK, SOSYAL DESTEK VE
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞLARI İLE İSTEMSİZ ERTELEME EĞİLİMLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

*Examining the Relationship Between University Students' Burnout, Social Support and
Psychological Well-Being and Their Tendency to Involuntary Procrastination*

Sinan TARSUSLU¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, sinan.tarsuslu@erzincan.edu.tr,
https://orcid.org/0000-0003-0018-1430

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
22.12.2023
Kabul/Accepted:
09.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1408618

Anahtar Kelimeler

Tükenmişlik, Sosyal destek,
Psikolojik iyi oluş, İstemsiz
erteleme

Keywords

Burnout, Social support,
Psychological well-being,
Involuntary procrastination

ÖZ

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri, sosyal destek algıları ve psikolojik iyi oluş durumları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasındaki ilişkileri ve ilişki yönünü belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilgili literatürde yer alan ölçekler kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada tanımlayıcı-ilişki arayıcı türde bir araştırma tipi tercih edilmiştir. Çalışma Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda eğitim gören 1376 öğrenciden 328 kişiye ulaşılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örnekleme hatalarını azaltmak ve daha yüksek temsil yeteneğine sahip örneklem oluşturmak için orantılı tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri doğrultusunda öğrencilerin, tükenmişlik düzeyleri ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki, algıladıkları sosyal destek algıları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki, psikolojik iyi oluşları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Değişkenler arası yapılan regresyon analizi sonucuna göre de öğrencilerin tükenmişlik düzeyinin, algılanan sosyal desteğin ve psikolojik iyi oluşunun istemsiz erteleme eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Sonuç olarak, araştırma eğitim psikolojisi alanında öğrencilerin akademik başarısını etkileyen önemli bir faktör olan istemsiz erteleme davranışının altında yatan nedenleri daha iyi anlamamıza katkı sağlayarak, öğrencilerin motivasyonunu artırmaya yönelik programların geliştirilmesi için önemli bir araç sağlayacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

This research was carried out to determine the relationship and the direction of the relationship between burnout levels, social support perceptions and psychological well-being of university students and their involuntary procrastination tendencies. For this purpose, the scales in the relevant literature were used. In addition, a descriptive-relationship-seeking type of research was preferred in this study. The study was carried out by reaching 328 students out of 1376 students studying at the health services vocational school of a university. In the research, proportional stratified sampling method was used to reduce sampling errors and to create samples with higher representativeness. In line with the research data, a moderate positive relationship was found between students' burnout levels and involuntary procrastination tendencies, a weak negative relationship between their perceived social support perceptions and involuntary procrastination tendencies, and a moderate negative relationship between their psychological well-being and involuntary procrastination tendencies. According to the results of the regression analysis between the variables, it was concluded that the burnout level, perceived social support and psychological well-being of the students had a significant effect on the involuntary procrastination tendency. As a result, it is thought that the research will contribute to a better understanding of the underlying causes of involuntary procrastination behaviour, which is an important factor affecting students' academic achievement in the field of educational psychology, and will provide an important tool for the development of programs to increase students' motivation.

Atıf/Citation: Tarsuslu, S. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Tükenmişlik, Sosyal Destek ve Psikolojik İyi Oluşları ile İstemsiz Erteleme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1421-1434.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sinan TARSUSLU, sinan.tarsuslu@erzincan.edu.tr

1. Giriş

Bugünün dünyasında hemen her alanda çalışan bireyler sorumluluklarını vaktinde yerine getirememekten dolayı birtakım problemler yaşamaktadır. İşlerini son güne kadar yapmayan, ödevini son saatlere kadar teslim etmeyen, faturalarını son ödeme tarihine kadar ödemeyen, düzenli spor yapmaya niyetlenen fakat bunu bir türlü gerçekleştiremeyen veya sağlık sorunları sebebiyle hastaneye başvurması gereken fakat bunu sürekli erteleyen insanlarla yaşadığımız çevrede sürekli karşılaşılmaktadır. Söz konusu bu davranışlarından dolayı kimi insanlar rahatsızlık duyabilmekte ve bu tür davranışları tekrar tekrar yapmayacaklarına dair kendilerine birtakım sözler verirken benzer kısır döngülerle defalarca karşı karşıya kalabilmektedir (Burka & Yuen, 1983; Aslan Efe, 2016: 156). Günlük yaşantıda karşılaştığımız bu tür davranışlara ilgili alan yazımında “erteleme davranışı”, “akademik erteleme davranışı” veya “istemsiz erteleme davranışı” gibi isimlerin verildiği gözlemlenmektedir. Erteleme davranışı, bireyin gecikme nedeniyle daha kötü bir duruma düşebileceğini bilmesine rağmen amaçlanan eylemi gönüllü olarak bir şekilde ötelemesini ifade eder (Steel, 2007: 66). Bu davranış Gustavson vd. (2014)’ne göre istikrarlı olarak gelişen eylemler bütünü olarak da ifade edilmiştir. Knaus (1998)’a göre erteleme davranışı zamanında gerçekleştirilmesi gereken ve aciliyeti olan bir işi gereksiz yere öteleme ya da son dakikalara bırakma olarak tanımlanmaktadır. Erteleme davranışı genel olarak bireyler tarafından meşru kılınmaya çalışılan olumsuz bir alışkanlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Kara, 2021: 468). Erteleme eğilimi, “Prokrastinasyon” olarak da bilinen yarın yapmayı planladığımız bir işi veya eylemi bilinçli bir şekilde ötelemeyi tercih etmemizdir. Öteleme eylemi ister mantıklı ister mantıksız gerekçelerle olsun bireyler bu sayede eylemin muhtemel sorunlarından kaçınmaya çalışırlar (Azimi vd., 2017: 676). Erteleme eğilimi, Ellis ve Knaus’a (1977) göre genel olarak birbiriyle ilintili üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; bireylerin kendi kendilerine olumsuz konuşmaları, düşük düzeyde gerçekleşen engelleme toleransı ve karışıklıklardan meydan gelmektedir. İlgili konuda inceleme yapan diğer araştırmacılara göre de bireylerin düşük motivasyon düzeyleri, yanlış zaman yönetimleri veya bunalmışlık hislerinin bireylerde erteleme davranışının oluşmasına neden olduğunu ifade etmişlerdir (Joubert, 2015: 14). Bu açıdan değerlendirildiğinde bireylerin erteleme davranışları her zaman olumsuzluk içermez. Schouwenburg (2004)’a göre bireylerin erteleme eğilimleri bazen bilerek planlanmış olabilmektedir yani ertelemenin her zaman olumsuz yani zarar verici bir eylem olarak görülmemesi gerektiğini öne sürmektedir. Erteleme, bazen bireylerin daha iyi performans veya yüksek verimlilik gösterebilmeleri için zaman kazanmalarına veya daha iyi planlama yapmalarına da yardımcı olabilir. Choi ve Moran (2009)’da bu görüşü destekler nitelikteki çalışmalarında, zaman baskısı altında faaliyetlerini yürüten çalışanların motivasyon düzeylerini yüksek bir şekilde tutabilmek için kasıtlı olarak erteleme eğilimi sergilediklerini ifade etmişlerdir. Dahası istenilen zamanda görevlerini bitiren ve tatmin edici sonuçlar üreten kişileri “aktif ertelemeciler” olarak tanımlarken, işlerini zamanında yerine getiremeyen ve bu nedenle görevlerini son zaman kadar erteleyen kişileri “pasif ertelemeciler” olarak ifade etmişlerdir. Aktif ve pasif erteleme arasındaki temel farklılıklar ise aktif ertelemede, birey ertelediği işin sorumluluğunu üstlenir ve işi tamamlamak için plan yapar. Pasif ertelemede ise birey mevcut işin sorumluluğunu öteleyerek o an için herhangi bir eylem gerçekleştirmez ve sorumluluğunu erteler. Bu açıdan değerlendirildiğinde Wessel (2019) vd. göre erteleme davranışını bilerek gerçekleştiren bireyler sorumluluklarını yerine getirirken davranışsal olarak erteleme eğilimi göstermezler. İstemsiz yani pasif erteleme eğilimi gösteren bireyler ise sorumluluklarını vaktinde yerine getirmez ve bu davranışı bilinçsiz olarak gerçekleştirir.

Bireylerin erteleme davranışları veya erteleme eğilimlerinin altında yatan çeşitli gerekçeler var olmakla birlikte erteleme eğilimleri bazen birtakım davranışların nedenleri olmakta bazen de bu davranışların sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Habelrih ve Hicks (2015)’e göre bireylerin psikolojik iyi oluş seviyeleri yükseldikçe aktif erteleme davranışlarında olumlu yönde azalış gözlemlenirken istemsiz erteleme eğilimlerinde ise artış gözlemlenmiştir. Karthikeyan ve Bhaumik (2021)’ gerçekleştirdikleri çalışmalarında istemsiz ertelemenin depresyon hastalarında daha yaygın görüldüğünü ve bu durumun bireylerin hem mesleki yaşamları hem de benlik saygıları açısından birtakım olumsuzluklara neden olduğunu gözlemlenmişlerdir. Franz (2020)’da öğrencilerden yola çıkarak yaptığı çalışmasında istemsiz ertelemenin öğrencilerin ödev puanları ve notları üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirlemiştir. Wolters (2003)’de üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında da erteleme davranışının düşük öz yeterliliğe ve işten kaçınmaya neden olduğunu tespit etmişlerdir.

Alan yazınında incelenen araştırmalardan ve birbirleriyle ilişkili değişkenlerden hareketle bu çalışmanın üç temel amacı bulunmaktadır. Birinci amaç; bireyin kendini kabullenmesi, diğer insanlarla sıcak, güvenilir ve olumlu ilişkiler kurması, bulunduğu ortamı kişisel ihtiyaç ve arzularını karşılayacak şekilde biçimlendirmesi, kendi düşünce ve davranışlarını kararlı bir davranışla sürdürmesi, karşılaştığı problemlerde ve ortaya koyduğu çabalarda anlam bulması, kendi yetenek ve kabiliyetlerinden maksimum şekilde faydalanması (Keyes vd., 2002) anlamına gelen psikolojik iyi oluşun öğrencilerin istemsiz erteleme eğilimleriyle muhtemel ilişkisini belirlemektir. İkinci amaç ise bizi seven, destekleyen, önemseyen ve değer verdiğini inandığımız ve güvendiğimiz kişilerin varlığı olarak ifade edilen (Sarason vd., 1983) ve bireyin çevresinden edindiği, kabul edildiği ve çevresi tarafından sayılıp değer gördüğü durumlar olarak tanımlanan (Sorias, 1998) sosyal desteğin öğrencilerin istemsiz erteleme eğilimleriyle ilişkisini belirlemek araştırmanın ikincil amacını oluşturmaktadır. Bu noktada özellikle çevresinden sosyal destek alan veya sosyal destek düzeyi yüksek öğrencilerin istemsiz erteleme eğilimlerini ve eğilim yönlerini belirlemek de amaçlanmıştır. Son olarak, bireyler arasında görülen yorgunluk, hayal kırıklığı, bir işi bırakma veya hiç başlayamama ile karakterize edilen ve uzun süreli stresin sebebiyet verdiği tükenmişlik algısının (Freudenberger, 1974) öğrencilerin istemsiz erteleme eğilimleriyle olan ilişkisi de belirlenerek bahsi geçen değişkenlerin istemsiz erteleme üzerindeki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu kapsamında bir üniversiteye bağlı meslek yüksek okulunda eğitim gören öğrencilerden veri toplanarak araştırma amacı doğrultusunda belirlenen hipotezler sıranmıştır.

2. Araştırma modeli ve hipotezler

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın teorik çerçevesine ve çalışmanın amacı dahilinde geliştirilen hipotezler ile araştırma modeline (şekil 1) yer verilmiştir.

2.1. Tükenmişlik ile istemsiz erteleme eğilimi arasındaki ilişki

İstemsiz erteleme, bireyin bir işi veya sorumluluğu sürekli olarak ötelemesi veya geciktirerek vaktinde tamamlamaması olarak ifade edilebilir. Erteleme eğilimi düşük motivasyon, zaman yönetiminde yaşanan aksaklıklar veya iş yüküyle ilgili başa çıkma yetersizliklerinden dolayı ortaya çıkabileceği gibi bireylerin tükenmişlik durumlarıyla da ilişkilendirilebilmekte ve erteleme davranışlarının öncülü olarak da görülebilmektedir. Alan yazını incelendiğinde bireylerin erteleme, istemsiz erteleme, örgütsel erteleme veya akademik erteleme davranışlarıyla tükenmişlik durumları arasında pozitif ilişkilerin tespit edildiği birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Örneğin; Saffarinia ve Amirkhani (2016) İran'daki kamu çalışanları üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarına göre örgütsel erteleme davranışı ile tükenmişlik arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Balkıs (2013)'ın üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında da akademik erteleme davranışı ile öğrencilerin tükenmişlik duygusu, duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve düşük akademik yeterlik boyutları arasında olumlu bir ilişkilerin tespit edildiği gözlemlenmiştir. Simbolon ve Simbolon (2021) da üniversite öğrencilerinin akademik tükenmişlikleriyle akademik erteleme davranışları arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Farklı örneklerde yola çıkılarak incelenen araştırma sonuçlarında da benzer bulguların tespit edildiği ayrıca gözlemlenmiştir (Kai-feng, 2013; Öcal, 2016; Demir vd., 2017). Sonuç olarak yukarıdaki araştırma sonuçlarından ve teorik çerçeveden yola çıkılarak oluşturulan H1 ve H2 hipotezlerine aşağıda yer verilmiştir.

H₁: Öğrencilerin tükenmişlik düzeyleri ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Öğrencilerin tükenmişlik düzeylerinin istemsiz erteleme eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

2.2. Algılanan sosyal destek ile istemsiz erteleme eğilimi arasındaki ilişki

Algılanan sosyal destek, bireyin çevresinden duygusal, bilgisel veya deneyimsel açıdan destek alabilmesini ifade eder (Lakey ve Orehek, 2011). Bu destek bazen arkadaşlık, sosyal ilişkiler, aile bağları yoluyla görülebileceği gibi bazen de profesyonel destek grupları tarafından da verilebilir. Algılanan sosyal destek alan yazını çerçevesinde bireylerin erteleme eğilimlerini etkileyen bir faktör olarak ifade edilmektedir. Bu değişkenler arasında yapılan çalışmalar incelendiğinde Yang vd. (2021)'e göre algılanan sosyal desteğin erteleme davranışlarını azaltmada önemli bir araç olarak kullanılabileceği ifade edilmiştir. Madjid vd. (2021)'de sosyal desteğin öğrencilerin erteleme eğilimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve sosyal

desteğin akademik erteleme davranışlarının azaltılmasında kullanılabileceğini tespit etmişlerdir. Wahyuningsih vd. (2022)'de hemşirelik öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında akran sosyal desteğinin akademik erteleme davranışı üzerinde etkili olduğunu bulgulamışlardır. Bu alan yazını sonuçlarından da yola çıkılarak araştırma kapsamında belirlenen H3 ve H4 hipotezlerine aşağıda yer verilmiştir.

H₃: Öğrencilerin sosyal destek algıları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Öğrencilerin sosyal destek algılarının istemsiz erteleme eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

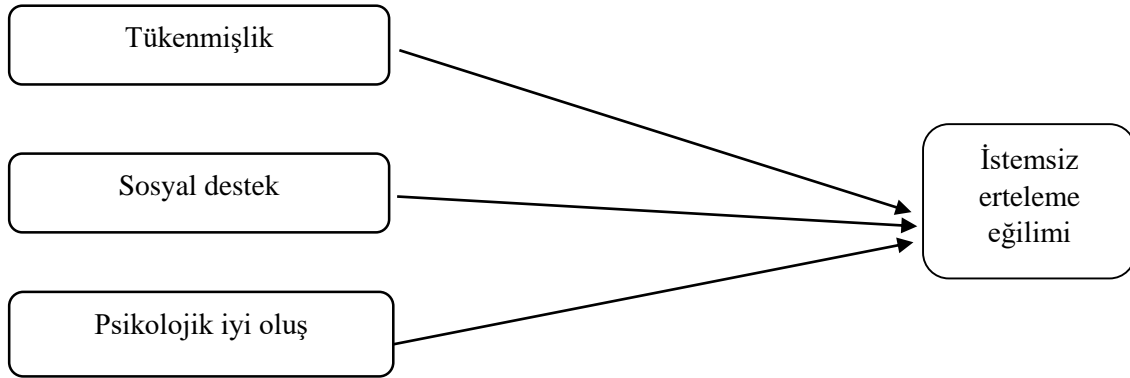
2.3. Psikolojik iyi oluş ile istemsiz erteleme eğilimi arasındaki ilişki

Psikolojik iyi oluş, bireyin genel manada hayatından memnun olması, mutlu, huzurlu, kendine güvenen ve yaşam tatmini yüksek bir hayat sürmesi olarak tanımlanabilir (Güvenç, 2021). Psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek bireylerin erteleme, istemsiz erteleme, örgütsel erteleme veya akademik erteleme gibi davranışları genel olarak olumlu yönde etkilenir. İlgili alan yazını tarandığında da psikolojik iyi oluş ile erteleme davranışları arasında ters bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin; Ismail (2016)'in işletme enstitüsü öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında erteleme davranışını aktif ve pasif erteleme olarak ele almış ve yüksek düzeyde tespit edilen psikolojik iyi oluşun aktif ertelemeyi olumlu etkilediği tespit edilirken pasif ertelemeyi de olumsuz etkilediği bulgulanmıştır. Khurmi (2021)'de stres, anksiyete ve psikolojik iyi oluş ile erteleme davranışları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında da psikolojik iyi oluş ile erteleme davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı ters bir ilişki tespit etmiştir. Aygün ve Topkaya (2022)'da üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında da psikolojik iyi oluş ile akademik erteleme davranışı arasında anlamlı düşük düzeyde negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Sonuç olarak ilgili alan yazınındaki araştırmalardan ve teorik çerçeveden yola çıkılarak geliştirilen H5, H6 ve H7 hipotezlerine aşağıda yer verilmiştir.

H₅: Öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarının istemsiz erteleme eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₇: Öğrencilerin tükenmişlik düzeylerinin, sosyal destek algılarının, psikolojik iyi oluşlarının istemsiz erteleme eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırma modeli

3. Araştırma metodolojisi

Araştırmanın bu kısmında çalışmanın amacına, evrenine, örnekleme, veri toplama araçlarına, varsayımlara, sınırlılıklara ve analiz yöntemlerine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın amacı ve türü

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri, sosyal destek algıları ve psikolojik iyi oluşları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasındaki ilişkiyi ve ilişki yönünü tespit etmek ve ayrıca bu ilişkide tükenmişlik düzeylerinin, sosyal destek algılarının ve psikolojik iyi oluşlarının istemsiz erteleme eğilimleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma tipi tanımlayıcı-ilişki arayıcı türde geliştirilen bir çalışmadır.

3.2. Araştırmanın evreni, örnekleme, izinleri ve süreci

Araştırma evrenini Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi meslek yüksek okulunun dokuz farklı bölümünde öğrenim gören 1376 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında veri toplama aşamasına geçilmeden önce ilk aşamada Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik kurulundan etik onay alındı (Toplantı protokol tarih/no: E-88012460-050.01.04-257799). Daha sonra araştırma için birimde öğrenim gören acil durum ve afet yönetimi, tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik, çocuk gelişimi, evde hasta bakımı, ilk ve acil yardım, anestezi, ağız ve diş sağlığı, tıbbi görüntüleme ve eczane hizmetleri bölümlerinin 1 ve 2. sınıf öğrencilerine 10 Nisan- 13 Mayıs 2023 tarihleri arasında online olarak Google Forms aracılığıyla (E-mail ve WhatsApp uygulaması) ve yüz yüze yöntemlerle anket formları ulaştırıldı. Araştırma kapsamında örnekleme hatalarını azaltmak ve daha yüksek temsil yeteneğine sahip örneklem oluşturmak için orantılı tabakalı örneklem seçim yöntemi kullanıldı. Bu vesileyle örneklemin evrenin bütününden seçilmesi yerine öncelikle evren homojen alt kümelere (bölümlere) ayrıldı ve her alt kümeden uygun sayıda rassal öğrenci seçildi (Tablo 1). Son olarak örneklem büyüklüğünün hesaplanması aşamasında, %95 güven aralığında ve %5 hata oranı göz önüne alındığında en az 301 öğrenciden veri toplanmasının yeterli olduğu tespit edildi. Orantılı tabakalı örnekleme yöntemine göre de 318 verinin yeterli olduğu belirlendi. Araştırma kapsamında da bölüm bazlı oranlar temel alınarak toplam 328 öğrenciden veri toplandı.

Tablo 1. Orantılı tabakalı örneklem seçimine yönelik veriler

Bölüm	Sınıf	Toplam(N)	N/Tabaka	Tabaka
Çocuk gelişimi	1. Sınıf: 67	184	7,47	18
	2. Sınıf: 117			32
Ağız ve diş sağlığı	1. Sınıf: 58	140	9,62	12
	2. Sınıf: 82			18
Eczane hizmetleri	1. Sınıf: 49	117	11,76	8
	2. Sınıf: 68			12
Acil durum ve afet yönetimi	1. Sınıf: 57	161	8,54	12
	2. Sınıf: 104			24
Evde hasta bakımı	1. Sınıf: 69	186	7,39	18
	2. Sınıf: 117			32
Tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik	1. Sınıf: 68	188	7,31	18
	2. Sınıf: 120			32
Anestezi	1. Sınıf: 56	124	11,09	10
	2. Sınıf: 68			12
İlk ve acil yardım	1. Sınıf: 68	177	7,77	18
	2. Sınıf: 109			28
Tıbbi görüntüleme teknikerliği	1. Sınıf: 54	99	13,89	8
	2. Sınıf: 45			6
Toplam		1376		318

Araştırma için hesaplanan toplam örneklemin %7,47'si çocuk gelişimi, %9,62'si ağız ve diş sağlığı, %11,76'sı eczane hizmetleri, %8,54'ü acil durum ve afet yönetimi, %7,39'u evde hasta bakımı, %7,31'i tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik, %11,09'u anestezi, %7,77'si ilk ve acil yardım ve %13,89'unun da tıbbi görüntüleme teknikerliği bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır.

3.2. Araştırmanın ölçüm araçları ve değişkenleri

Araştırma bağımlı ve bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni istemsiz erteleme, bağımlı değişkenleri ise tükenmişlik, algılanan sosyal destek ve psikolojik iyi oluş değişkenlerinden oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında oluşturulan ölçüm aracı beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların demografik bilgilerini tespit etmeye yönelik dört soru yer almaktadır. Bu sorular cinsiyet, yaş, sınıf ve bölüm gibi ifadelerden oluşmaktadır.

İkinci bölümde; Fernie ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Odacı, Kaya ve Kınık (2023: 1-16) tarafından yapılan istemsiz erteleme eğilimi (İEE) ölçeği kullanıldı. Ölçek altı ifadeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonrası iç tutarlılık (Cronbach alpha) katsayısı 0.77 olarak tespit edilirken orijinal formunun iç tutarlılık katsayısı 0.89 olarak belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde; Shirom ve Melamed tarafından geliştirilen ve Ülbeği ve İplik (2017) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Shirom- Melamed tükenmişlik ölçeği kullanıldı. On dört maddenin yer aldığı ölçeğe ait üç boyut bulunmaktadır. Bunlar; “Duygusal yorgunluk” (1-6. Soru), “Fiziksel yorgunluk” (7-11. Soru) ve “Bilişsel yorgunluk” (12-14. Soru) boyutlarıdır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonrası iç tutarlılık katsayısı, ölçeğin geneli için 0.94, fiziksel yorgunluk boyutu 0.81, bilişsel yorgunluk boyutu 0.95, ve duygusal yorgunluk boyutu için 0.92 olarak tespit edilmiştir.

Dördüncü bölümde; Zimet ve diğerleri (1988) tarafından geliştirilen ve Eker ve Akar (1995) tarafından Türkçeye uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçek kullanıldı. Ölçme aracı yedili likert tipi olarak tasarlanmıştır. Sosyal destek ölçeği toplam on iki maddeden ve üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte bireyin destek kaynakları olan aile desteği “3,4,8,11” sorularından, arkadaş desteği “6,7,9,12” sorularından ve özel kişi desteği boyutu “1,2,5,10” sorularından oluşmaktadır. Ayrıca ölçeğin alt boyutlarından minimum 4 maksimum 28, genelinden minimum 12 maksimum 84 puan elde edilebilmektedir.

Beşinci bölümde; Dinner ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilen ve Telef (2013) tarafından da Türkçeye uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan psikolojik iyi oluş (PİO) ölçeği kullanıldı. Ölçek yedili likert tipi olarak tasarlanmıştır. Ölçme aracı sekiz maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Son olarak ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonrası iç tutarlılık katsayısı 0.80 olarak tespit edilmiştir.

3.4. Araştırmaya ait kısıtlar ve varsayımlar

Sınırlılıklar: Araştırma bir üniversitenin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda eğitim gören öğrencileri kapsadığı için sonuçlar bu evrenin özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca araştırma verilerinin toplandığı dönem 6 Şubat Kahramanmaraş depreminin yaşandığı ve eğitim-öğretimin uzaktan ve hibrit eğitim yöntemleriyle gerçekleştirildiği döneme denk gelmesi sebebiyle araştırma verileri yüz yüze yöntemlerden çok online veri toplama yöntemleriyle gerçekleştirildi.

Varsayımlar: Anket sorularına verilen cevaplar katılımcıların gerçek görüş ve düşüncelerine dayandığı varsayılmıştır. Ayrıca belirlenen örneklemin evreni temsil ettiği ve veri toplama araçlarının araştırma amacına uygun geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

3.5. Araştırma verilerinin analizi

Çalışma amacı doğrultusunda kurulan modelin test edilebilmesi için AMOS ve SPSS 22 analiz programları kullanıldı. Bu programlar aracılığıyla öncelikle ölçek maddelerinin güvenilirlik testleri gerçekleştirildi ve ölçek maddeleri ile boyutlarının korelasyon matrisleri incelendi. Daha sonra ölçme araçlarının yapı geçerliliğini test edebilmek için doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirildi. Ardından demografik verilerin analizi ve ölçeklerin betimleyici istatistiklerinin (mean, median, standart sapma vs.) tespiti için frekans analizleri kullanıldı. Son olarak değişkenler arasındaki ilişkiyi ve ilişki yönünün tespiti için korelasyon analizi, etkiyi tespit etmek için çoklu doğrusal regresyon analizleri yapıldı.

4. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında katılımcılara ait demografik bulgulara, ölçek maddelerinin güvenilirlik ve geçerlik analizlerine ve amaç dahilinde tasarlanan hipotezlerin sınanmasına yer verilmiştir.

4.1. Katılımcılara ait demografik veriler

Araştırmaya katılan 328 katılımcının demografik verileri Tablo 2’de özetlemiştir. Yapılan analizlere göre katılımcıları %78,7’si kadın, %15,5’erlik kısmı çocuk gelişimi ve tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik öğrencisi, %61,3’ü 19-21 yaş arası ve %61,3’ünün 1. sınıf öğrencisi olduğu tespit edildi.

Tablo 2. Katılımcıların demografik verileri

n: 328	n	%
Cinsiyet		
Ü	70	21,3
Erkek		
Kadın	258	78,7
Bölüm		
Çocuk Gelişimi	51	15,5
Ağız ve Diş Sağlığı	32	9,8
Eczane Hizmetleri	23	7,0
Acil Durum ve Afet Yönetimi	40	12,2
Evde Hasta Bakımı	50	15,2
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	51	15,5
Anestezi	27	8,2
İlk ve Acil Yardım	35	10,7
Tıbbi Görüntüleme Teknikerliği	19	5,8
Yaş		
18 yaş ve altı	14	4,3
19-21 yaş arası	201	61,3
22-24 yaş arası	97	29,6
25-27 yaş arası	11	3,4
28 ve üstü	5	1,5
Sınıf		
1.Sınıf	201	61,3
2.Sınıf	127	38,7

4.2. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri

Ölçeklerin yapı geçerliliğini sağlayabilmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve ölçeklerin tutarlı ölçüm yapıp yapmadığını ölçmek için de güvenilirlik analizi (Cronbach alpha α) yapıldı. Tablo 3’de ölçeklerin iyi uyum iyiliği değerleri ile alpha katsayısı değerleri verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeklere ait ölçüm modeli ve uyum iyiliği değerleri

Modeller	α	X ²	Df	χ^2/df	RMSEA<.08	GFI<.90	TLI>.90	SRMR<.08	CFI>.90
Ölçüm modeli		578	162	3,56	0,05	0,87	0,93	0,05	0,95
İEÖ	0,80	142	47	3,02	0,06	0,82	0,91	0,06	1,01
TÖ	0,93	134	39	3,43	0,05	0,79	0,94	0,03	1,04
ASDÖ	0,91	137	36	3,80	0,07	0,83	0,97	0,04	0,97
PİOÖ	0,87	109	28	3,89	0,03	0,88	1,00	0,05	0,98
Geçerlik analizi		CR	AVE	MSV	MaxR(H)	İEÖ	TÖ	ASDÖ	PİOÖ
İEÖ		0,87	0,47	0,32	0,92	0,652			
TÖ		0,96	0,36	0,28	0,97	0,451	0,362		
ASDÖ		0,92	0,43	0,37	0,93	0,436	0,692	0,653	
PİOÖ		0,81	0,41	0,36	0,98	0,362	0,563	0,542	0,496

(n=328)** =p<0,05, İEÖ: İstemsiz erteleme ölçeği, TÖ: Tükenmişlik ölçeği, ASDÖ: Algılanan sosyal destek ölçeği, PİOÖ: Psikolojik iyi oluş ölçeği;

Tablo 3’de ölçeklere ait verilen ölçüm modelleri ve uyum iyiliği değerleri incelendiğinde araştırmaya ait ölçüm modelinin ($\chi^2/df=3,56$; RMSEA=0,05; GFI=0,87; TLI=0,93; CFI=0,95; SRMR=0,05) iyi uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda araştırmaya ait dört ölçek değerlerinin de iyi uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu gözlemlenmiştir (Gürbüz, 2021: 38). Ayrıca bir DFA modelinde yakınsak geçerlilik, her bir faktördeki maddelerin birbirleriyle ve ait oldukları faktörle ilişkili olduğu anlamına gelir. Bir DFA modelinde faktörlerin yakınsak geçerliliğe sahip olabilmesi için AVE>.5, CR>.7 ve CR>AVE

koşullarının sağlanması gerekmektedir (Gürbüz, 2021). Bu koşullar değerlendirildiğinde Tablo 3'de yer alan AVE, CR ve $CR > AVE$ koşullarının sağlandığı görülmektedir. Son olarak, her bir yapı için AVE maksimum paylaşılan varyanstan (MSV) büyük olduğunda ayırt edici geçerliliğin sağlandığı söylenebilir. Bu sonuçlara göre de tüm yapılar için güvenilirlik, yakınsak geçerlilik ve ayırıcı geçerliliğin sağlandığı ifade edilebilir.

Son olarak ölçek maddelerinin birbirleriyle tutarlı ve aynı özelliği ölçen maddelerden meydana geldiğini tespit etmek amacıyla yapılan güvenilirlik analizine göre istemsiz erteleme ölçeğinin alpha katsayısı 0,80, tükenmişlik ölçeğinin 0,93, algılanan sosyal destek ölçeğinin 0,91 ve psikolojik iyi oluş ölçeğinin 0,87 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre $0,80 < \alpha < 1,00$ arasında yer alan değerlerin yüksek derecede güvenilir olduğu ifade edilebilir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19).

4.3. Hipotez testleri, korelasyon katsayıları ve regresyon analizleri

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezleri test etmek için ölçek ortalamaları ile değişkenler arasındaki ilişkiler Tablo 4'de verilmiştir. Korelasyon analizine göre değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi mevcut ilişkinin kuvvetini gösterir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer alır ve r katsayısı ile gösterilir. Belirlenen r katsayısı $0 < r \leq 0,3$ arasında ise zayıf ilişki, $0,3 < r \leq 0,7$ arasında ise orta derecede ilişki ve $0,7 < r \leq 1$ arasında ise kuvvetli ilişki olduğu anlamına gelir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 262).

Tablo 4. Ortalamalar ve değişkenler arası ilişkiler

No	Değişkenler	\bar{X}	Sd.	1	2	3	4
1	İstemsiz Erteleme	2,95	0,78	1			
2	Tükenmişlik	2,86	0,87	0,566*	1		
3	Sosyal Destek	3,83	0,84	-0,262*	-0,441*	1	
4	Psikolojik İyi Oluş	3,54	0,76	-0,525*	-0,702*	0,714*	1

*Korelasyon (Pearson Correlation) %99 güven aralığında 0,01 anlamlılık seviyesinde anlamlı; sig. ,000; N=328.

Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin, tükenmişlik düzeyleri ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki ($0,3 < r = 0,566 \leq 0,7$), algıladıkları sosyal destek algıları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki ($-0,3 < r = -0,262 \leq 0$), psikolojik iyi oluşları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki ($-0,7 < r = -0,525 \leq -0,3$), sosyal destek algıları ile tükenmişlik düzeyleri arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki ($-0,7 < r = -0,441 \leq -0,3$), tükenmişlik düzeyleri ile psikolojik iyi oluşları arasında negatif yönlü kuvvetli bir ilişki ($-1 < r = -0,702 \leq -0,7$) ve son olarak sosyal destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasında pozitif yönlü kuvvetli bir ilişkinin ($0,7 < r = -0,714 \leq 1$) olduğu tespit edildi. Bu sonuçlardan yola çıkılarak H_1 - H_3 ve H_5 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tükenmişlik algısı, algılanan sosyal destek ve psikolojik iyi oluş değişkenlerinin istemsiz erteleme davranışı üzerindeki etkisini belirleyebilmek için basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirildi (Tablo 5). Basit doğrusal regresyon analizinin gerçekleştirilebilmesi için her bir değişkenin saçılım grafiği (scatter plot) öncelikle incelendi ve aşırı sapma durumu tespit edilmediği için regresyon analizine devam edildi. Ayrıca her regresyon analizinde Durbin Watson (DW) katsayısının +2,5 ile -2,5 arasında olmasına da özen gösterildi (Can, 2017: 264-265).

Tablo 5. Değişkenler ile ilgili basit doğrusal regresyon analizleri

Değişkenler	β_0	β_1	t	p	F	R	R^2	D.W
TÖ/İEÖ	0,408	0,366	7,092	0,000	50,302	0,366	0,134	2,162
ASDÖ/İEÖ	-0,175	-0,162	-2,967	0,003	8,804	0,026	0,023	1,962
PIOÖ/İEÖ	-0,317	-0,325	-6,200	0,000	38,446	0,325	0,105	2,072

(n=328)** = $p < 0,05$, İEÖ: İstemsiz erteleme ölçeği, TÖ: Tükenmişlik ölçeği, ASDÖ: Algılanan sosyal destek ölçeği, PIOÖ: Psikolojik iyi oluş ölçeği

Tablo 5'de H_2 - H_4 ve H_6 hipotezleri sınandı. Hipotezlerin sınanmasına yönelik yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre tükenmişlik düzeyinin istemsiz erteleme eğilimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşıldı ($R^2 = ,134$ F=50,302; $p = 0,000 < 0,05$). Bu sonuca göre tükenmişlik düzeyi istemsiz erteleme eğiliminde meydana gelen değişimin %13'ünü açıklamaktadır. Ayrıca tükenmişlik düzeyinde meydana gelen bir birimlik değişimin istemsiz erteleme eğilimini 0,366 birim arttırdığı da tespit

edilmiştir. Bu sonuçlara göre H₂ hipotezi kabul edildi. Elde edilen diğer bir sonuca göre de algılanan sosyal desteğin istemsiz erteleme eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ($R^2 = ,023$ $F=8,804$; $p=0,003<0,05$), algılanan sosyal desteğin istemsiz erteleme eğilimini %2,5 oranında açıkladığı ve algılanan sosyal destekte meydana gelen bir birimlik değişimin istemsiz erteleme eğilimini -0,162 birim azalttığıdır. Bu sonuçlara göre de H₄ hipotezi kabul edilmiştir. Son olarak psikolojik iyi oluşun istemsiz erteleme eğilimi üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olduğu da bulgulanı ($R^2 = ,105$ $F=38,446$; $p=0,000<0,05$). Bu istatistiki sonuçlara göre psikolojik iyi oluşun istemsiz erteleme eğiliminde meydana gelen değişimin %10'unu açıkladığı tespit edildi. Ayrıca psikolojik iyi oluş düzeyinde meydana gelen bir birimlik değişimin istemsiz erteleme eğilimini -0,317 birim azalttığı da tespit edildi. Bu sonuçlardan yola çıkılarak H₆ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Değişkenler arasındaki çoklu doğrusal regresyon analizi

Değişken	B	Sd.	β	t	p	Çoklu Bağlantılılık		
						Tlr.>0,2	VIF<10	CI<30
Sabit	2,697	0,378		7,132	0,000			1,000
TÖ	0,246	0,058	0,278	4,327	0,000	0,632	1,583	5,578
ASDÖ	0,079	0,059	0,086	1,333	0,003	0,631	1,581	14,396
PİOÖ	-0,215	0,074	-0,210	-2,918	0,002	0,504	1,982	22,015
R=0,395^a	R²=0,156	F=19,990	p=0,000	Durbin Watson: 2,160				
Düzeltilmiş R²=0,148								

(n=328)** =p<0,05, İEÖ: İstemsiz erteleme ölçeği, TÖ: Tükenmişlik ölçeği, ASDÖ: Algılanan sosyal destek ölçeği, PİOÖ: Psikolojik iyi oluş ölçeği

Tablo 6'daki çoklu doğrusal regresyon sonuçlarının değerlendirilebilmesi için ön koşul olan çoklu bağlantılılık değerleri incelendi. Bu sonuçlara göre tüm değişkenler için (tolerans>0,2- VIF<10 ve CI<30) çoklu bağlantılılık sorunun olmadığı gözlemlendi (Büyükoztürk, 2018: 100). Ön koşul sağlandığından H₇ hipotezi çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edildi. Analiz sonuçlarına göre tükenmişlik düzeyinin, algılanan sosyal desteğin ve psikolojik iyi oluşun istemsiz erteleme eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşıldı ($R=0,395$, $R^2=0,156$, $F=19,990$, $p=0,00<0,05$). İstemsiz erteleme eğiliminde meydana gelen değişimin %15'ini tükenmişlik düzeyi, algılanan sosyal destek ve psikolojik iyi oluş durumu açıklamaktadır. Bu istatistiki sonuçlardan yola çıkılarak H₇ hipotezi kabul edilmiştir.

5. Tartışma ve Sonuç

Araştırmamızda üniversite öğrencilerin tükenmişlik düzeyinin, algılanan sosyal desteğin ve psikolojik iyi oluşunun istemsiz erteleme eğilimleri üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda bir üniversitenin meslek yüksekokulunda öğrenim gören 328 öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturmuş ve araştırma kapsamında yedi farklı hipotez sınanmıştır. Son olarak bu araştırma öğrencilerin en sık karşılaştığı istemsiz erteleme eğilimi gibi önemli sorunlardan birini ele almaktadır. Ödevleri, sınavlara çalışmayı veya diğer önemli görevleri son ana bırakma eğilimi, öğrencilerin akademik başarısını düşürmekte ve stres seviyelerini yükseltmektedir. Bu açıdan literatürde çokça yer edinmeyen istemsiz erteleme eğiliminin tükenmişlik, sosyal destek, psikolojik iyi oluş gibi değişkenlerle değerlendirerek aradaki karmaşık ilişkilerin ortaya konulmasını amaçlamaktadır. En nihayetinde bu çalışma, üniversite öğrencilerinin karşılaştığı önemli bir sorunu bilimsel bir çerçeve içinde ele alarak hem akademik hem de pratik açıdan önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca öğrencilerin daha sağlıklı ve başarılı bir üniversite hayatı sürmelerine yardımcı olacak bilgi ve öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri ile istemsiz erteleme eğilimleri arasındaki ilişki incelendiğinde (H₁) orta düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tespite göre üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeyleri arttıkça istemsiz erteleme eğilimlerinde de artış gözlemlenebileceği ifade edilebilir. Aynı şekilde tükenmişlik düzeyleri azaldıkça istemsiz erteleme eğilimlerinin de azalacağı yorumu yapılabilir. Bu sonuç literatürde yer alan birçok araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Örneğin Hall, Lee ve Rahimi (2019: 1) lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri bir çalışmaya göre öğrencilerin erteleme eğilimleri ile tükenmişlikleri arasında güçlü bir ilişki test etmişlerdir. Abbasi, Dargahi ve Mehrabi (2015: 293)'de hemşirelik öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında da her iki değişken arasında

önemli düzeyde pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca benzer sonuçlar literatürde yer alan birçok çalışma ile de desteklenmektedir (Kumcağız, Ersanlı ve Alakuş, 2014: 333; Arenas vd., 2022: 333-339). Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin istemsiz erteleme eğilimleri üzerinde etkisi (H_2) olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu sonuç yerli ve yabancı literatürde yer alan birçok araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir (Azizi ve Nazemi, 2017: 80; Ma vd., 2021: 1798).

Araştırma bulguları kapsamında belirlenen bir diğer sonuç ise; üniversite öğrencilerinin sosyal destek algıları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğudur (H_3). Bu sonuca göre öğrencilerin sosyal destek algıları arttıkça istemsiz erteleme eğilimlerinin azalacağı veya tersi durumunda aynı şekilde geçerli olabileceği ifade edilebilir. Ayrıca öğrencilerin aile, arkadaş veya çevre destekleri arttıkça bu destekler sayesinde erteleme eğilimlerinin de azalabileceği yorumu yapılabilir. Bu sonuç yerli ve yabancı literatürde yer alan ve genel erteleme ile akademik erteleme davranışlarının irdelendiği birçok araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Örneğin; Sari ve Fakhruddiana (2019: 363) tarafından seksen kolej öğrencisi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrencilerin sosyal destek algıları ile akademik erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Amarloo ve Shareh (2018: 176) okul danışmanları üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında da sosyal destek algısı ile akademik erteleme eğilimi arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca benzer sonuçlar literatürde yer alan birçok çalışma ile de desteklenmektedir (Rafiq, 2016: Tuasikal ve Patria, 2019: 76). Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerinin sosyal destek algılarının istemsiz erteleme eğilimleri üzerinde etkisi (H_4) olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu sonuç yerli ve yabancı literatürde yer alan birçok araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir (Irwansyah, Meitriana ve Istiqomah, 2021: 126; Liimatta, 2021).

Araştırma bulguları kapsamında belirlenen son sonuçlara göre; öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ile istemsiz erteleme eğilimleri arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (H_5). Bu sonuca göre öğrencilerin psikolojik iyi oluş durumları arttıkça istemsiz erteleme eğilimlerinin azalacağı ifade edilebilir. Aksi durumda aynı şekilde geçerlidir. Öğrencilerin bütüncül bir şekilde zihni, duygusal veya davranışsal durumlarında yaşanabilecek pozitif değişimlerin istemsiz erteleme eğilimlerini azaltabileceği ve zorluklara karşı daha etkin bir mücadele etme yeteneği kazanabilecekleri yorumu yapılabilir. Bu sonuç yerli ve yabancı literatürde yer alan ve genel erteleme ile akademik erteleme davranışlarının irdelendiği birçok araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Örneğin; Jayaraja, Aun ve Ramasamy (2017: 29-36)'nın üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrencilerin psikolojik iyi oluş halleri ile erteleme davranışları arasında bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca aynı çalışmada erteleme davranışının psikolojik iyi oluşun en güçlü yordayıcısı olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Arifiana, Rahmawati, Hanurawan ve Eva (2020: 312)'nin Covid 19 dönemi sürecinde gerçekleştirdikleri derleme çalışmasına göre de ilgili literatürde yer alan birçok çalışma sonuçlarının da erteleme davranışının psikolojik iyi oluşu azalttığı veya tersi durumunda aynı şekilde geçerli olduğu sonucuna ulaşıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarının istemsiz erteleme eğilimleri üzerinde etkisi (H_6) olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu sonuç yerli ve yabancı literatürde yer alan birçok araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir (Reinecke vd., 2018: 862; Patra vd., 2022: 54-65).

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin, sosyal destek algılarının ve psikolojik iyi oluşlarının istemsiz erteleme eğilimleri üzerindeki etkisi olduğu ve her üç değişkenin de istemsiz erteleme davranışını etkilediği tespit edilmiştir (H_6). Araştırma bulgularına göre tükenmişlik, algılanan sosyal destek ve psikolojik iyi oluş istemsiz erteleme eğiliminde meydana gelen değişimin %15'ini açıklamaktadır. Bu sonuçlardan hareketle öğrencilerin tükenmişlik düzeyleri, sosyal destek algıları, psikolojik iyi oluşları ile istemsiz erteleme davranışları arasında farklı yönlü ilişkiler olduğu ifade edilebilir. Bu ilişki ve etkilerden yola çıkılarak değişkenler ile ilgili birtakım yorumlamalar da yapılabilmektedir. Bu açıdan tükenmişlik, uzun süreli stresin sonucunda ortaya çıkan bir olgudur ve bireyin yorgun, bezgin ve duygusal olarak tükenmiş hissetmesine neden olur. Öğrenciler arasında özellikle yoğun akademik iş yüküne bağlı olarak ortaya çıkan tükenmişlik bireyin erteleme eğilimi göstermesine sebebiyet verebilir. Algılanan sosyal destek kavramı da genel olarak bireylerin birbirleriyle etkileşimde bulunmaları ve birbirlerine duygusal destek, fiziksel yardım ve bilgi sağlamalarıyla ortaya çıkar. Bireylerin algıladıkları yüksek sosyal desteğin tükenmişlik düzeyinin azaltılmasına, psikolojik iyi oluşlarının artmasına ve erteleme eğilimlerinin de azalmasına yardımcı olur. Psikolojik iyi oluş olgusu da bireylerin mutluluk, olumlu duygular, kendine güven ve genel olarak iyi bir hayat memnuniyeti yaşamalarıyla ilgili bir olgudur. Psikolojik iyi oluşu yüksek bireyler daha az tükenmişlik hissi

yaşayabilir ve erteleme davranışlarının da önlenmesi sağlanabilir. İstemsiz erteleme davranışı ise bir görevin tamamlanmasının önünde bulunan engeller, bir işi yapmak yerine başka işlerle uğraşma, işi bir sonraki güne erteleme gibi davranışlarla açıklanabilir. Bu açıdan öğrencilerin yüksek erteleme eğilimleri iş yükü artışına ve tükenmişliğin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Erteleme davranışı genel olarak tükenmişliği arttırabilirken psikolojik iyi oluşu da azaltabilir. Sonuç olarak bu değişkenler arasındaki ilişki ve etkiler oldukça karmaşıktır ve genel olarak tükenmişlik düzeyi arttıkça sosyal destek ve psikolojik iyi oluşun azaldığı ve erteleme davranışının da arttığı ifade edilebilir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak geliştirilen öneriler; öğrencilerin sosyal destek ağları oluşturmaları yani arkadaş, aile, danışman vb. kişilerden destek alma yolları artırılıp tükenmişlik düzeyleri azaltılabilir ve bu sayede istemsiz erteleme eğilimlerinin önüne geçilebilir. Ayrıca öğrencilerin stres yönetim beceri kazanmaları için birtakım uygulamalar geliştirilebilir, farkındalık ve zihinsel açıklık yetileri kazanmaları sağlanabilir. Bu yetiler sayesinde akademik iş yoğunluğundan dolayı ortaya çıkabilecek tükenmişlik ve erteleme eğilimleri azaltılabilirken psikolojik iyi oluşlarının korunmasına yardımcı olunabilir. Bunların yanında öğrencilerin daha fazla öz bakım yapmaları teşvik edilebilir. Özellikle okul dışı aktiviteler, spor, hobi vs. gibi öz bakım aktiviteleri tükenmişliğin ve erteleme eğiliminin azaltılması açısından önemli ve bu aktivitelerin düzenli bir şekilde yapılması da öğrencilerin stres seviyelerinin düşmesine ve kendilerini daha iyi hissetmelerine de olanak sağlayabilir. Okul içinde veya dışında planlanan sosyal etkinlikler öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini geliştirmek için kullanılabilir. Bu etkinlikler sayesinde sosyal destek algısı güçlü öğrencilerin erteleme eğilimlerinin de azaltılması sağlanabilir. Öğrencilerin yaratıcı faaliyetlere yönlendirilmesi (sanat, müzik, kompozisyon yazma vs.), fiziksel aktivitelerin desteklenmesi (spor vs.), danışmanlık ve psikolojik destek hizmetlerinin sağlanması ve öğrencilerin pozitif düşünce ile özsaygılarının geliştirilmesine imkân verilmesi psikolojik iyi oluşları üzerinde olumlu etkiler yaratırken istemsiz erteleme davranışlarının da azalmasına olanak sağlayabilir.

Sonuç olarak yapılan bu araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle araştırma bir üniversitenin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda eğitim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum değişkenlerle ilgili genellemelerin yapılabilmesine olanak sağlamamaktadır. Bu açıdan benzer değişkenlerin daha farklı örneklemeler üzerinde kullanılması genellemelerin yapılabilmesi açısından önemlidir. Kesitsel türde yapılan bu araştırmanın boyolsal yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmesi daha objektif ve geçerli sonuçların elde edilebilmesine de imkân sağlayabilir.

Katkı Oranı Beyanı

Bu çalışmanın etik izinleri, veri toplama süreci ve makale yazım aşaması sekiz aylık zaman dilimi sürecinde tamamıyla yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışma verilerinin toplanması, düzenlenmesi ve yorumlanması aşamalarında yazar herhangi bir kurumdan maddi destek almamıştır.

Finansman bilgileri

Bu araştırma herhangi bir kuruluştan finansman desteği sağlanarak gerçekleştirilmemiştir.

Kaynaklar

- Abbasi, M., Dargahi, S., & Mehrabi, A. (2015). The role of student stressors in predicting procrastination and academic burnout among nursing students. *Iranian Journal of Medical Education*, 15, 293-303.
- Amarloo, P., & Shareh, H. (2018). Social support, responsibility, and organizational procrastination: A mediator role for basic psychological needs satisfaction. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*, 24(2), 176-189.
- Arenas, D. L., Viduani, A., Bassols, A. M. S., & Hauck, S. (2022). Work from home or bring home the work? Burnout and procrastination in Brazilian workers during the COVID-19 pandemic. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 64(5), e333-e339.
- Arifiana, I. Y., Rahmawati, H., Hanurawan, F., & Eva, N. (2020). Stop academic procrastination during Covid 19: Academic procrastination reduces subjective well-being. *KnE Social Sciences*, 312-325.
- Aygün, N., & Topkaya, N. (2022). Akademik Erteleme ve Akademik Mükemmeliyetçilik ile Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (61), 189-208.
- Azimi, H., Ajalli, M., & Amari, M. (2017). Presentation of a Model for Survey of the Effective Factors on

- Procrastination of Employees in Organizations. *International Journal of Management, Accounting & Economics*, 4(6).
- Azizi, K., & Nazemi, A. (2017). Comparison of resiliency, procrastination, stress and burnout among nurses in psychiatric and non-psychiatric wards. *Quarterly Journal of Nursing Management*, 5(3), 80-91.
- Balkıs, M. (2013). The relationship between academic procrastination and students' burnout. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi-Hacettepe University*.
- Burka, J. B., & Yuen, L. M. (1983). Procrastination: Why you do it, what to do about it. Reading, MA: AddisonWesley.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Pegem Atıf İndeksi, 001-214.
- Can, A. (2018). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. Pegem Atıf İndeksi, 001-429.
- Choi, J. N., & Moran, S. V. (2009). Why not procrastinate? Development and validation of a new active procrastination scale. *The Journal of Social Psychology*, 149(2), 195-212
- Demir, G., Halıcı, A. ve Ötkan, C. (2017). Üniversite öğrencilerinin tükenmişlik düzeylerinin ve akademik ertelemelerinin incelenmesi., 37, 01042. <https://doi.org/10.1051/SHSCONF/20173701042> .
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
- Efe, H. A. (2016). Fen Alanları Öğretmen Adaylarının Akademik Erteleme Davranışları ile Eğitim Teknolojilerine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 156-162.
- Eker, D., & Arkar, H. (1995). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 45-55.
- Ellis, A., & Knaus, W. J. (1977). Overcoming procrastination: Or how to think and act rationally in spite of life's inevitable hassles. (No Title).
- Fernie, B. A., Bharucha, Z., Nikčević, A. V., & Spada, M. M. (2017). The unintentional procrastination scale. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 35, 136-149.
- Franz, I. (2020). Unintentional procrastination, self control, and academic achievements. *Education Economics*, 28, 508 - 525. <https://doi.org/10.1080/09645292.2020.1801596>.
- Freudenberger HJ. (1974). *Staff burnout*. J Soc Issues, 30:159-165.
- Güvenç, A. (2021). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile olumlu düşünme beceri düzeyleri arasındaki ilişki* (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi).
- Gustavson, D. E., Miyake, A., Hewitt, J. K., & Friedman, N. P. (2014). Genetic relations among procrastination, impulsivity, and goal-management ability: Implications for the evolutionary origin of procrastination. *Psychological science*, 25(6), 1178-1188.
- Gürbüz, S. (2021). AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*, 271.
- Habelrih, E. A., & Hicks, R. E. (2015). Psychological well-being and its relationships with active and passive procrastination. *International Journal of Psychological Studies*, 7(3), 25-34.
- Hall, N. C., Lee, S. Y., & Rahimi, S. (2019). Self-efficacy, procrastination, and burnout in post-secondary faculty: An international longitudinal analysis. *PloS one*, 14(12), e0226716.
- Irwansyah, M. R., Meitriana, M. A., & Istiqomah, N. M. (2021, December). Exploring Student Academic Procrastination Based on Time Management, Social Support and Self-Efficacy. In *4th International Conference on Innovative Research Across Disciplines (ICIRAD 2021)* (pp. 126-131). Atlantis Press.
- Ismail, Z. (2016). Psychological Well-Being and Its Relationship with Active and Passive Procrastination: A Study on Students of a Business University in Karachi. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 5, 87. <https://doi.org/10.5901/AJIS.2016.V5N3P87>.
- Jayaraja, A. R., Tan, S. A., & Ramasamy, P. N. (2017). Predicting role of mindfulness and procrastination on psychological well-being among university students in Malaysia. *Jurnal Psikologi Malaysia*, 31(2).
- Joubert, C. P. (2015). *The relationship between procrastination and academic achievement of high school learners in North West province, South Africa* (Doctoral dissertation, University of South Africa).
- Kai-feng, Q. (2013). Interaction Among Middle School Students' Academic Self-Efficacy: Procrastination and Burnout. *Journal of Xihua University*.
- Kara, H. (2021). Çalışanlarda Erteleme Davranışının İş Yaşam Dengesi Üzerine Etkisi: Konya İlinde Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 467-482.
- Karthikeyan, R., & Bhaumik, A. (2021). A Qualitative Study Of Unintentional Procrastination, Depression And Body Image In India. *International journal of multidisciplinary advanced scientific research and innovation*. <https://doi.org/10.53633/ijmasri.2021.1.7.05>.

- Keyes CLM, Shmotkin D, Ryff CD (2002) Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology* 82(6): 1007-1022.
- Khurmi, S. (2021). Impact of Stress, Anxiety, and Psychological Well Being on Procrastination among Adults: A Correlational Study. , 9. <https://doi.org/10.25215/0902.116>.
- Knaus, W.J. (1998). Do it now! Break the procrastination habit. New York: John WileyveSons, Inc.
- Kumcagiz, H., Ersanli, E., & Alakus, K. (2014). Hopelessness, procrastination and burnout in predicting job satisfaction: A reality among public school teachers. *International Journal of Academic Research*, 6(1), 333-339.
- Lakey, B., & Orehek, E. (2011). Relational regulation theory: a new approach to explain the link between perceived social support and mental health.. *Psychological review*, 118 3, 482-95 . <https://doi.org/10.1037/a0023477>.
- Liimatta, P. O. (2021). *The Relationship between Living Situation, In Person and Online Social Support and Academic Procrastination During the COVID-19 Pandemic* (Bachelor's thesis, University of Twente).
- Ma, H., Zou, J. M., Zhong, Y., & He, J. Q. (2021). The influence of mobile phone addiction and work procrastination on burnout among newly graduated Chinese nurses. *Perspectives in psychiatric care*, 57(4), 1798-1805.
- Madjid, A., Sutoyo, D., & Shodiq, S. (2021). Academic Procrastination Among Students: The Influence Of Social Support And Resilience Mediated By Religious Character. , 40, 56-69. <https://doi.org/10.21831/CP.V40I1.34641>.
- Odacı, H., Feridun, K., & Kınık, Ö. (2023). İstemsiz Erteleme Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 57(57), 226-241.
- Öcal, K. (2016). Türk Spor Yüksekokulu Öğrencilerinde Akademik Erteleme ve Üniversite Yaşam Doyumunun Yordayıcıları. *Eğitim Araştırmaları Dergisi* , 11, 482-490. <https://doi.org/10.5897/ERR2016.2645> .
- Patra, V., Evangelia, K., & Georgios, N. (2022). The Relationship Between Defenses and Learning: The Mediating Role of Procrastination and Well-Being Among Undergraduate Students. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 10-1097.
- Rafiq, N. (2016). Exploring the relationship of personality, loneliness, and online social support with internet addiction and procrastination. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 31(1).
- Reinecke, L., Meier, A., Aufenanger, S., Beutel, M. E., Dreier, M., Quiring, O., ... & Müller, K. W. (2018). Permanently online and permanently procrastinating? The mediating role of Internet use for the effects of trait procrastination on psychological health and well-being. *New Media & Society*, 20(3), 862-880.
- Saffarinia, M., & Amirkhani, Z. (2016). The Relationship between organizational procrastination and burnout in employees of public organizations in Tehran Province. *Industrial and Organizational Psychology Studies*, 3(1), 41-56.
- Sarason, I. G., Levine, H. M., Basham, R. B., & Sarason, B. R. (1983). Assessing social support: the social support questionnaire. *Journal of personality and social psychology*, 44(1), 127.
- Sari, W. L., & Fakhruddiana, F. (2019). Internal Locus of Control, Social Support and Academic Procrastination among Students in Completing the Thesis. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 8(2), 363-368.
- Schouwenburg, H. C. (2004). Procrastination in academic settings: General introduction. In H. C. Schouwenburg, C. H. Lay, T. A. Pynchyl, & J. R. Ferrari (Eds.), *Counseling the procrastinator in academic settings* (pp. 3-17). Washington, DC: American Psychological Association.
- Shirom, A. ve Melamed, S. (2005). Shirom-Melamed Burnout Measure (SMBM), <http://www.shirom.org/arie/index.html>.
- Simbolon, P., & Simbolon, N. (2021). Hubungan Academic Burnout Dengan Prokrastinasi Akademik Pada Mahasiswa Stikes Santa Elisabeth Medan. , 12, 96-107. <https://doi.org/10.31258/JP.12.2.96-107>.
- Sorias, O. (1998), Sosyal Destekler ve Ruh Sağlığı, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 27(1): 359-362.
- Steel, P. (2007). The nature of procrastination: a meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological bulletin*, 133(1), 65.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 28(28-3), 374-384.
- Tuasikal, R. F., & Patria, B. (2019). Role of social support and self-concept clarity as predictors on thesis writing procrastination. *Journal of Psychology and Instruction*, 3(3), 76-82.
- Uzunsakal, E., & Yıldız, D. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.

- Ülbeği, İ. D., & İplik, E. (2017). Shirom-Melamed tükenmişlik ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 19-30.
- Wahyuningsih, N., Manangkot, M. ve Rahajeng, I. (2022). Hubungan Dukungan Sosial Teman Sebaya Dengan Prokrastinasi Akademik Pada Mahasiswa Keperawatan. *Başa Çıkma: Hemşirelikte Yayıncılık Topluluğu*. <https://doi.org/10.24843/coping.2022.v10.i01.p14>.
- Wessel, J., Bradley, G. L., & Hood, M. (2019). Comparing effects of active and passive procrastination: A field study of behavioral delay. *Personality and Individual Differences*, 139, 152-157. Doi: 10.1016/j.paid.2018.11.020
- Wolters, C. (2003). Understanding Procrastination from a Self-Regulated Learning Perspective.. *Journal of Educational Psychology*, 95, 179-187. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.95.1.179>.
- Yang, X., Zhu, J., & Hu, P. (2021). Perceived social support and procrastination in college students: A sequential mediation model of self-compassion and negative emotions. *Current Psychology*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/S12144-021-01920-3>.
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of personality assessment*, 52(1), 30-41.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun tarihli 26.04.2023 sayı 04 ve karar 04/15 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır

ÇOCUKLAR İÇİN DİJİTAL MEDYA İÇERİKLERİ

Digital Media Contents for Children

Tuba MUMCU¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Bilecik, tuba.erfidan@bilecik.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2769-5706

Derleme Makalesi/Review Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

09.05.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1481482

Anahtar Kelimeler

Erken çocukluk, dijital medya içerikleri, özel eğitim

Keywords

Early childhood, digital media contents, special education.

ÖZ

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte çocukların maruz kaldıkları teknoloji destekli içerikler de farklılık göstermektedir. Bu durumun her ne kadar olumlu yönleri bulunsa da olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bu anlamda çocukların maruz kaldıkları dijital medya içeriklerinin incelenmesi son derece önem arz etmektedir. Çocuklar hangi içeriklerin onlar için faydalı ya da zararlı olduğuna karar verebilecek yetide değildir. Bu yüzden ebeveynlere ve eğitimcilere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu çalışmada, çocuklar tarafından en çok kullanılan dijital medya içeriklerinden YouTube'tan, yine çocuklar tarafından en çok indirilen oyun ve uygulamalardan, YouTube Kids, Messenger Kids ve Kids Place gibi çocuklar için geliştirilen yeniliklerden bahsedilmiştir. Bu platformlarda çocukların olası karşılaşabilecekleri olumsuz durumlara karşı alınabilecek tedbir ve önlemler sunulmuştur. Dijital medya içerikleri normal gelişim gösteren çocukların yanı sıra özel gereksinimli çocuklar tarafından da kullanılmaktadır. Bu doğrultuda özel gereksinimli çocuklar için geliştirilen Gedex, Özel Eğitimdeyim gibi uygulamalara da yer verilmiştir. Ayrıca, bu uygulamalara kolay erişimin sağlanması amacıyla ilgili uygulamalara ait karekodlar yerleştirilmiştir.

ABSTRACT

With the advancement of technology, the technology-supported content that children are exposed to also varies. Although this situation has positive aspects, it also has negative aspects. In this sense, it is extremely important to analyze the digital media content that children are exposed to. Children are not capable of deciding which content is beneficial or harmful for them. Therefore, parents and educators have great duties. In this study, YouTube, one of the most used digital media content by children, the most downloaded games and applications by children, and innovations developed for children such as YouTube Kids, Messenger Kids and Kids Place were mentioned. Measures and precautions that can be taken against possible negative situations that children may encounter on these platforms are presented. Digital media content is used by children with special needs as well as children with normal development. In this direction, applications developed for children with special needs such as Gedex and I'm in Special Education were also included. In addition, to provide easy access to these applications, QR codes of the relevant applications were placed.

Atıf/Citation: Mumcu, T. (2024).Çocuklar İçin Dijital Medya İçerikleri. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1435-1446.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Tuba MUMCU, tuba.erfidan@bilecik.edu.tr

1. Giriş

Dijital araçlar evde, okulda ve toplumda hızlı bir şekilde kullanılan kültürel araçlar haline gelmiştir (Rideout, 2013). Dijital teknolojinin kullanılabilirliği arttıkça dijital teknolojiyle tanışma ve dijital teknolojiyi kullanma yaşı da düşmüştür (Chaudron, 2015; Ofcom, 2019; Rideout ve Robb, 2020). Dünya genelinde dijital ortamların kullanımına ilişkin detaylı raporlar hazırlayan İngiltere merkezli We Are Social şirketi ile Hootsuite'nin Ocak 2022 verilerine göre, Türkiye'de medyaya günlük harcanan süre sekiz saat olup bir önceki yılın verilerine göre üç dakikalık bir artış söz konusudur. Sekiz saatlik bu harcamanın üç saat 31 dakikasını televizyon kullanımı, iki saat 59 dakikasını sosyal medya kullanımı, bir saat 47 dakikasını basılı yayın, bir saat 46 dakikasını müzik dinleme, 31 dakikasını radyo dinleme, 49 dakikasını podcast (internette hazırlanan veya sonradan internete kopyalanan yayın) izleme ve bir saat altı dakikasını ise oyun konsolu kullanımı oluşturmaktadır (Türkiye Dijital, 2022). Bu veriler değerlendirildiğinde yetişkinlerin yanında çocukların da internet kullanımının olduğu görülmektedir.

Radyo Televizyon Üst Kurulu, ortaokul öğrencilerinin yeni medya kullanım alışkanlıklarının ve internet ortamında maruz kaldıkları ya da maruz bırakıldıkları siber zorbalık durumlarını ortaya çıkarmak amacıyla Çocukların Yeni Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Siber Zorbalık Araştırması yapmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısı interneti hergün kullandıklarını ifade etmişlerdir. Çocukların 2015 yılında internet kullanım oranı %90.4 iken, 2018 yılında %97'ye çıktığı bulunmuştur (Çocukların Yeni Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Siber Zorbalık Araştırması, 2018).

Merdin (2017) altı yaşa kadar olan çocukların ev ortamlarındaki dijital medya ortamlarında dijital cihazların kullanılabilirliğini televizyon için %98.3, akıllı telefonlar için 93.2, tabletler için 63.3, bilgisayarlar için de 62.9 olarak rapor etmiştir. Ayrıca yine bu çalışmada, çocukların günde 100 dakika televizyon ve günde 57 dakika telefon veya tablet kullandıkları belirtilmektedir.

0-11 yaş aralığında çocuğu olan 3640 ebeveynle Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların dijital ekran kullanımlarına yönelik bir çalışma yapılmıştır. Ailelerin %60'ı çocuklarının akıllı telefon kullanmaya beş yaşından önce başladıklarını belirtmişlerdir. Sıfır-iki yaş aralığında çocuğu olan ailelerin %35'i, üç-dört yaş aralığında çocuğu olan ailelerin %64'ü, beş-sekiz yaş aralığında çocuğu olan ailelerin de %81'i çocuklarının tablet kullandıklarını söylemişlerdir. YouTube videoları izleme durumları incelendiğinde ise, sıfır-iki yaş aralığında çocuğu olan ailelerin %57'si, üç-dört yaş aralığında çocuğu olan ailelerin %81'i ve 5-11 yaş aralığında çocuğu olan ailelerin %89'u çocuklarının YouTube videoları izlediklerini ifade etmişlerdir (Pew Research Center, 2020).

Bu çalışmada çocuklar tarafından en çok kullanılan dijital medya içeriklerine yer verilmiş olup çocuklar için geliştirilen yeniliklerden bahsedilmiştir. Çocukların bu platformları kullanırken karşılaşılabilecekleri olumsuzluklara karşı ebeveynler ve eğitimciler tarafından alınabilecek önlemlere yer verilmiştir. Çalışmada normal gelişim gösteren çocukların yanında özel gereksimli çocuklara yönelik hazırlanan uygulamalar da incelenmiştir. Bu çalışma dijital medya içeriklerinin incelenmesi, görselleriyle birlikte sunulması, özel gereksimli çocukların kullanabilecekleri uygulamalara yer vermesi ve aynı zamanda karekod uygulaması ile kolay erişilebilirlik sağlamasıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. Erken Çocukluk Döneminde YouTube Kullanımı

Erken çocukluk döneminde YouTube ve YouTube Kids hem Türkiye'de hem de dünya genelinde çocuklar tarafından en çok kullanılan dijital platformlardan biridir. Yukarıda da bahsedildiği üzere çocuklar farklı teknolojik cihazlarla ve farklı ortamlarda YouTube'ü eğitim ya da eğlence gibi farklı nedenlerle kullanmaktadırlar (Radesky, Schaller, Yeo, Weeks ve Robb, 2020).

Pew Araştırma Merkezi'nin Avustralya'da yaptığı bir araştırmaya göre gençlerin %75'inin akıllı telefonu olduğu ve %92'sinin de her gün internete girdiği tespit edilmiştir. Araştırmada en fazla kullanılan websiteler YouTube, Facebook ve online oyunlar olduğu belirlenmiştir (Youth Unity, 2021).

Sıfır-sekiz yaş arasındaki çocukların YouTube'dan izledikleri 1639 video analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan 191 ebeveyn çocuklarının YouTube'tan izledikleri en son videoların listesini paylaşmıştır. Araştırmada YouTube Kids yerine YouTube'un tercih edilmesinin sebebi ise, çok fazla sayıda çocuğun bu platformu kullanması, çocuklara yönelik içeriklerin olması, bu platformdaki içerik ve reklamlarla ilgili endişelerin olması ve ebeveynler tarafından veri toplamanın kolaylığıdır. Araştırmanın ana bulguları şu şekildedir: Reklamcılık

yayımdır. Erken çocukluk dönemindeki çocuklara yönelik videoların %95’inde ve hedef kitle kategorilerinin %72’si ile %86’sında reklam görülmektedir. Sekiz yaş ve altı çocuklar tarafından izlenen her beş videodan biri yaşa uygun olmayan içerikler içermektedir. Sekiz yaş ve altı çocuklar tarafından izlenen videoların %45’i ürün tanıtımı yapmakta ve çocukların bu ürünleri alması için teşvik etmektedir. Sekiz yaş ve altı çocuklar tarafından izlenen videoların %27’si daha büyük hedef kitlelere yöneliktir. Çocuklar öncelikli olarak eğitim değil eğlence videoları izlemektedirler. Tüm olumsuz içerik türleri içinde, sekiz yaş ve altı çocukların izledikleri videoların %30’unda, hafif düzeyde fiziksel şiddet bulunmaktadır. Videoların yalnızca %24’ünde çeşitli temsiller veya olumlu rol medelleme görülmüştür. Nerdeyse tüm ebeveynler çocuklarının YouTube’u en azından bir şekilde izlediğini belirtmektedir (Radesky, Schaller, Yeo, Weeks ve Robb, 2020).

Konca (2022), üç-altı yaş arasındaki çocukların medya kullarımlarını incelediği araştırmasında, çocukların günde ortalama üç saatlerini teknolojik cihazların kullanımıyla geçirdiklerini tespit etmiştir. Çocukların dijital platformları fazla kullanmalarıyla birlikte, bu platformların güvenli ve çocukların gelişim düzeylerine uygun bir şekilde kullanılması gibi çok önemli konular gündeme gelmektedir.

YouTube’un çocuklar tarafından kullanımıyla birlikte farklı olgular ortaya çıkmaktadır. Ebeveynlerin kontrolünde kanalları olan ve sosyal medyadaki reklam piyasasının üyeleri olan çocuklar karşımıza çıkmaktadır. Çocuk ve influencer kelimelerinin birleşiminden oluşan kidfluencer, sosyal medyada büyük takipçileri olan, markalar ile iş birlikleri olan, onlara ait reklam içeren paylaşımlar yapan ve yaptıkları ürün yerleştirme ile para kazanan çocuk yaştaki influencerları tanımlayan literatürdeki kavramdır (Saragoza, 2020). Kidfluencerlık olgusu, çocukların yasal bağımsızlıklarının olmaması sebebiyle çocuk emeğinin ihlali, mahremiyete zarar verme ve çocuk olma hakkının elinden alınması gibi pek çok sorunu doğurmaktadır.

Sosyal medya platformlarında içerik üreten çocuklar, “çalıştırılan çocuklar” (Atalay, 2019) bir yönüyle de “dijital işçi” olarak (Karakoç ve Ünlü, 2021) tanımlanmaktadır. Bu konuda ebeveynlerin rolü önemlidir. Albayrak-Sezerler (2020)’e göre, çocukları adına kanal açıp buradan maddi kazanç elde eden ebeveynler, çocuklarının oyun oynama şekillerini, oda düzenini, deniz-havuz görüntülerini, yemek yeme hallerini, kıyafetlerini gibi birçok içeriği paylaşarak çocuklarının metalaşmasına sebep olmaktadır.

2.1. Çocukların Yer Aldığı Kutu Açma Videoları

Chan (2021), çocukların ürün ve marka mesajları taşıyan YouTube videolarını nasıl algıladıklarını ve bunlara nasıl tepki verdiklerini keşfetmek için 10-12 yaş aralığındaki 30 çocuk ile nitel bir çalışma yapmıştır. Araştırma kapsamında YouTube videolarındaki ürün yerleştirme ya da marka tanıtımı gibi amaçların çocuklar tarafından fark edilemediği ve 10-12 yaş aralığındaki çocukların bile kutu açma videolarının ticari amaçla yapıldığını idrak etmede güçlük çektikleri görülmüştür.

Chan ve Huang (2014), televizyon dizilerindeki ürün yerleştirme ile ilgili yaptıkları araştırmalarında çocuklar, marka isminden söz edilmediği veya ürün özellikleri açık bir şekilde anlatılmadığı için ürün yerleştirmeleri reklam olarak algılamadıklarını ifade etmişlerdir. Yine Chan (2021)’in çalışmasında da çocuklar izledikleri kutu açma videolarının televizyonda izledikleri reklamlardan farklı olduklarını söylemektedirler. Ayrıca bu çocuklar izledikleri videolardan genel olarak etkilendiklerini ve tanıtılan ürün ya da oyuncakları almak istediklerini dile getirmişlerdir.

Kutu açma videosu yapan 25 YouTuber ile yapılan görüşmede onların bu konu hakkındaki fikirleri öğrenilmeye çalışılmıştır (Walczer, 2021). Katılımcılar, videoların izlenme oranlarının ve YouTube platformunun algoritmasının onları daha uzun videolar çekmeye ve daha çok para kazanmaya teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Oyuncak ve ürün firmaları ile yaptıkları anlaşmalardan elde ettikleri kazançların YouTube’tan kazandıklarından çok daha fazla olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla bu durumun YouTuberları daha çok kutu açma ve çeşitli ürün tanıtımı videosu hazırlamaya teşvik ettiği söylenebilir.

2.2. YouTube’un Tehlikeleri

YouTube, her yaşta insan tarafından kullanılmakla birlikte birçok ebeveyn, çocuklarını eğlendirme veya eğitime amacıyla YouTube’a güvenmektedir. Öte yandan, YouTube’ta çocuklara uygunmuş gibi davranan pek çok rahatsız edici içerik bulunmakta ve çocukların büyüme şekillerini değiştirmektedir.

YouTube'daki oyunlarda yayınlanan canlı yayınlarda çocuklar içki, sigara ve hap kullanmaya özendirilmektedir. Şiddet oyunlarının şiddeti tetiklemesinin yanında son zamanlarda, din ve yaratıcı reddi, bayrak ve ülkeden soğutma, cinsiyetsizleştirme gibi konular gündemdedir.

YouTube'ta çocuklar, kutu açma videoları, çizgi filmler, animasyonlar, deney videoları, oyun analizi videoları, müzik ve dans videoları gibi pek çok içerikle karşılaşmaktadır. Çocuklar bu videoları izlemekle kalmayıp yorum yapmakta ve bazen bu videoları kendileri de çekmektedirler.

YouTube her ne kadar çocuklara uygun içeriklere sahip olsa da "uygunmuş gibi görünen" fakat çocuklar için uygun olmayan içerikleri de barındırmaktadır (Anderson, 2021). YouTube'da yararlı bilgilere ulaşmak ne kadar kolaysa aynı şekilde kötü niyetli içeriklere de rastlamak bu kadar kolaydır. Kullanıcılar sakıncalı videoları "işaretleme" olanağına sahipken ve YouTube bir çocuk modu sunarken, bu çözümler her zaman tam anlamıyla kesin bir çözüm değildir. Küçük çocuklar için güvenli internet kullanımı sağlamanın tek yolu, ne izlediklerinin farkında olmaktır.

Dijital ortamda birçok çocuğun cinsel istismar olarak tanımlanabilecek birtakım davranışlara ya da siber zorbalığa maruz kaldıkları bilinmektedir (Bartholow, Sestir ve Davis, 2005). Tüm bu sebeplerden dolayı dijital aile olmak çok önemlidir. Dijital aile, dijital medya araçlarının kullanımına yönelik oluşabilecek potansiyel risklerin ve zorlukların farkında olan ve bu süreçte çocuklarının karşısına çıkabilecek riskleri mümkün olduğunca en aza indirebilen veya tamamen ortadan kaldırabilen ailedir (Ulusoy, 2008).

Dijital aile olmak, kesinlikle çocuğu tüm dijital dünyadan soyutlamak değildir. Aksi halde çocuk yaşatlarının gerisinde kalabilir ve dijital teknolojinin sağladığı imkanlardan yararlanamayabilir. Bu sebeple aileler çocuklarının hangi dijital medya araçlarını kullandıkları, ne kadar süre kullandıkları, bu ortamlarda kimlerle muhatap oldukları gibi pek çok noktada çocuklarına rehberlik etmelidirler. Eğer yeterli bilgi seviyesine sahip olmadıkları düşüncesindeyseler de bu konuda bilinçlenmeye hassasiyet göstermelidirler (Köşker, 2022).

2.3. Ebeveynlere Öneriler

Aileler çocuklarının dijital medya kullanımlarına sınırlamalar getirmezlerse ve çocuklarının dijital medya kullanımlarını (davranış, içerik ve süre gibi) izlemezlerse beraberinde farklı sorunların ortaya çıkması olasıdır (Köşker, 2022). Aileler çocuklarının videoları kulaksız izlemelerine izin vermelidirler. Böylece dinleyerek çocuklarının ne izlediklerine hakim olabilirler. Zaman zaman video geçmişlerini kontrol edebilirler. Bu sayede gözden kaçırılıp izlenen uygun olmayan içerik varsa en kısa sürede müdahale etme imkanı elde edebilirler. Bir diğer nokta ise çocuklara uygun olduğunu bildikleri kanalları izlemeleri için çocuklarını teşvik edebilirler. Böylece çocukların dijital medya kullanımları için daha güvenli bir ortam sağlanmış olunur.

Pekçok modern cihaz, uygulama ve website çocuklar için ebeveyn kontrolü bulundurmaktadır. Antivirüs yazılımlarının birçoğu da ebeveyn denetimini içermektedir. Ebeveyn kontrolü olmayan antivirüs programları ya da ikili koruma kalkanı oluşturmak için bazı program önerileri şu şekildedir: Avast: Bu programda ebeveynler belirli web sitelerini ve anahtar kelimelerini engelleyebilirler. Norton: Virüse, zararlı programlara ve diğer çevrimiçi tehditlere karşı koruma sağlar. Bitdefender: Üst düzey sürümünde pek çok özellik bulunmakla birlikte bunlardan bazıları müdahalecidir. Bu özellikler; web kamerası filtresi, geçmiş uyarılar, etkinlik raporları, IP izleme ve engelleme, sosyal medya ve cep telefonu izleme, SMS ve arama izleme, web sitesi ve uygulama engelleme ve konum izlemedir (Youth Unity, 2021)

Öte yandan detaylı bir arama yaparak hangi antivirüs programlarında ebeveyn denetimi olduğu bulunabilir. Ancak interneti güvenli kullanmayı teşvik etmenin en iyi yolu eğitim ve çocuklarla kurulan etkili iletişimdir.

İnternet kullanıma yönelik çocuklara öğretilmesi gerekenler şu şekilde sıralanabilir: Çocuklara telefon numarası, e-mail bilgisi, adres ve fotoğraf gibi kişisel bilgilerini kesinlikle paylaşmaması gerektiği söylenmelidir. Bir gönderi yapmadan önce mutlaka düşünmesi gerektiği hatırlatılmalıdır. İsimlerinin çevrimiçi olarak gönderdikleri herşeye eklendiğini hatırlatılarak bir öğretmenin, arkadaşının ya da bir aile üyesinin görmesini istemediği hiçbir şeyi paylaşmaması belirtilmelidir. Çevrimiçi yaptıkları eylemlerin gerçek hayatta sonuçlarının olacağını söylenmelidir. Facebook ve diğer çevrimiçi platformlardaki gizlilik ayarlarını gözden geçirmeleri sağlanmalıdır. Hiçbir şifreyi paylaşmaması gerektiği söylenmelidir. Ayrıca internette arkadaş olduğu birisiyle ebeveynlerinin izni olmadan kesinlikle buluşmaması gerektiği anlatılmalıdır.

3. En Çok İndirilen Çocuk Oyun ve Uygulamaları

"Çocuklar", "kitaplar" ve "eğitici oyunlar" olmak üzere farklı kategorilerde, iki büyük uygulama mağazasında ve ekonomik açıdan farklılık gösteren dört Avrupa ülkesinde (Macaristan, Türkiye, Yunanistan ve Hollanda) en çok satan uygulamalar ile ilgili sıfır-sekiz yaş arasındaki çocukların tercihleri incelenmiştir. Sonuca göre,

bu dört ülkede en çok satan uygulamalar arasında büyük bir örtüşme olduğu ve bu uygulamaların yarısının en popüler uygulamalar arasında yer alan uygulamalar olduğu tespit edilmiştir.

Çocuk uygulamalarının çoğunluğu yerel dilde değildir. Ayrıca, uygulamaların büyük bir kısmının erken okuryazarlık becerilerini desteklediği bulunmuştur (Sari, Takacs ve Bus, 2019).

Uygulamalarda harfler, rakamlar, görseller ve seslerin bir arada yer alıyor olmasının, çocukların yazı farkındalığı, harf farkındalığı, fonolojik farkındalık gibi erken okuryazarlık becerilerinin gelişimine katkıda bulunduğu söylenebilir. Ayrıca, uygulamalar sayesinde çocuklar yerel dillerinden farklı olarak ikinci bir dile de aşinalık kazanabilirler.

Öte yandan uygulamaların olumlu yönlerinin yanı sıra olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Göksu, Aslan ve Turgut (2020), Common Sense Media ve Google Play Store’da bulunan oyunları betimsel içerik analizi yöntemiyle analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda, dahil edilen oyunların %92’sinin oyun içi satın alma içerdiği ve %75’nin reklam içerdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca mobil oyunların %90’nın tüketiciliği teşvik ettiği ve %50’sinin şiddet ve korku öğelerini içerdiği tespit edilmiştir. Yine yapılan incelemeler sonucunda, mobil oyunların kurulum esnasında çok fazla erişim izni de istediği bulunmuştur.

Çocukların oyun sırasında karşılaştıkları reklamların içeriğinin bilinmezliği ve yine oyun esnasında oyuna odaklanırken satın alma davranışlarını içermesi çocukları hem tüketici bir birey haline getirmekte hem de bu ürünleri almak için belki de ailesiyle gerilmeler yaşamalarına sebep olmaktadır. Çünkü bu oyunları oynayan çocuklar genelde birbirleriyle iletişim halinde olmakta ve oyun içinde satın aldıkları ürünler hakkında birbirlerini etkileyebilmektedirler. Hatta bu durum çocuklar arasında akran zorbalığına dahi sebep olabilmektedir. Ürünü satın alan çocuklar, almayanları almaları noktasında zorlayıp alay edebilmektedirler.

Çocukların oyun sırasında karşılaştıkları tüm reklamlar çocukların yaşlarına ve ihtiyaçlarına (oyuncak, kırtasiye, giyim vb.) uygun olmayabilir. Yetişkinlere yönelik farklı reklamlarla karşılaşmaları çocukları olumsuz yönde etkileyebilir.

Yine çocukların oyunda karşılaştıkları şiddet ve korku unsurları çocukların sosyal ve duygusal gelişimleri üzerinde istenmeyen ve kalıcı izler bırakabilir. Bu oyunları oynayan çocuklarda hırçın ve agresif davranışlar, aile üyeleri ve arkadaşlar arasında iletişim problemleri ve anlaşmazlıklar görülebilir. Daha sonra ilerleyen dönemde çocukların toplumdan uzaklaşarak sosyalleşme problemleri yaşamalarına yol açabilir.

3.1. Pembe Oyunlar

İnternet üzerinden akıllı telefon, tablet ya da bilgisayarlara kolayca indirilebilen pek çok uygulama mevcuttur. Oyunların indirilme sayıları dikkate alındığında en çok indirilen oyunlardan biri “giydirme oyunlarıdır”. Bu oyunların çocuklar tarafından oynanıyor olması, oyunların çocuklar için uygun olup olmadığı endişesini beraberinde getirmektedir.

Öte yandan bu sanal oyunların üretim aşamasındaki uzman desteğinin eksikliği, oyuncu ile buluşmadan önce kontrolden geçmemesi, internet üzerinden bu oyunlara ulaşmanın kolay olması ve oyunların artık bir gelir kapısı olarak görülmesi bu oyunları dikkat çekici hale getirmektedir (Vahid, 2016).

Çocuklar tarafından kolay bir şekilde ulaşılabilen bu oyunların olumlu yönleri olduğu kadar çocukları olumsuz etkileyebilecek tarafları da bulunmaktadır. Bu oyunları oynayan okul öncesi dönemdeki çocukların okuma yazma bilmiyor olmaları, onları maruz kalabilecekleri tehditlere karşı savunmasız hale getirmektedir. Bu noktada bilinçli ebeveyn kontrolü son derece önem taşımaktadır.

Oyunların cinsiyete göre tercih edilme durumları incelendiğinde, kızların 12 yaşından sonra bile “pembe oyun” diye adlandırılan yemek pişirme, makyaj yapma ve giydirme oyunlarını oynadıkları görülmektedir (Jansz ve Vosmeer, 2009).

Sosyal rol teorisine göre, pembe oyunlar oyun oynayan kız çocuklarının oyun karakterleriyle özdeşleşmelerini sağlamaktadır. Pembe oyunlarda cinsiyet betimlemeleri, bireylerin benlik kavramının bir parçası olarak oyunun karakterine özgüdür. Örneğin bir oyunda manken olma, önemli bir kişi olma hissi olarak tanımlanabilir (van Reijmersdal, Jansz, Peters ve van Noort, 2013).

En popüler giydirme oyunlarından biri 1970 yılında Barbie Mattel tarafından üretilmiş ve piyasaya sürülmüştür. Sunulduğu tarihten itibaren pekçok eleştiriye maruz kalan bu oyun, kadınlığı temsil etmekle kalmayıp tüm kadınların güzel olması algısını içermektedir. Bir kadının normal şartlar altında sahip olamayacağı ölçüler, cinsel arzuya sebep olmakta ve kadın figürünün değerini düşürerek kadını meta haline getirmektedir.

Ördek-İnceoğlu ve Aktaş-Arnas (2017) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada çocukların barbie bebeklerle oynadıkları esnada fiziksel özelliklere sıklıkla vurgu yaptıkları ve cinsiyetçi konuşmalarda buldukları tespit

edilmiştir. Bu durumun çocukların cinsiyetçi söylemlerini beslediği, henüz çocuk yaşlarda iken bir kadının normalde sahip olamayacağı vücut ölçüleri ve güzellik algısıyla çocukların zihinlerinde mükemmel bir kadın algısı çizdiği söylenebilir. Böylece çocukların toplumsal cinsiyete yönelik değer ve görüşleri de sınırlandırılmaktadır (Jule, 2011). Amerikan Psikoloji Derneğine göre, güzellik ve çekiciliği öne çıkaran barbie kültürünün, genç kızlık döneminde depresyon, kötü beden algısı, riskli cinsel davranışlar, yeme bozuklukları gibi tehlikeli durumlara sebep olabileceği belirtilmektedir (Thompson,2012).

Sonuç olarak çocukların oynadıkları oyun karakterleriyle özdeşleştikleri gerçeği düşünüldüğünde, bu oyunlarla çocuklara bedensel bilinç ve davranış tarzlarıyla kadınlık rollerinin öğretildiği ve benimsetildiği söylenebilir.

3.2. Yeşil-Kahverengi Oyunlar

Jansz ve Vosmeer (2009), yemek yapma, giydirme ve makyaj yapma gibi pembe oyunların kız çocukları, savaş ve spor oyunları gibi yeşil-kahve rengi oyunların ise erkek çocukları hedef aldığını belirtmektedirler.

Sosyal rol teorisine göre, çocuklar izledikleri karakterlerden etkilenip onlar gibi davranmaya başlamaktadır (Eagly ve Koenig, 2006). Örneğin oyundaki bir dolandırıcı, katil, savaş pilotu ya da dünyanın en iyi futbolcusu karakter ya da rolüne bürünen çocuk, oyun devam ettiği sürece kendini gerçek dünyadan soyutlayarak benimsediği karakter gibi davranışlar sergiler (Klimmt vd., 2010).

Erkek çocuklar ve genç erkeklerle yapılan deneysel çalışmalarda, oyunlar esnasında kendilerini geçici olarak oyun karakterleri ve rolleriyle hem de isteyerek bütünleştirdikleri tespit edilmiştir (Klimmt vd., 2010; Van Looy vd., 2012).

Eğer çocuğun öykündüğü karakter gerçekte iyi bir karakter ise bu çocuğu olumlu yönde etkileyip daha iyiye doğru yönelmesini sağlar. Öte yandan hırsız, katil ve dolandırıcı gibi kötü karakterler ise maalesef çocukta istenmeyen davranışlar gelişebilir. Çünkü çocuk bu oyunları oynadıkça ister istemez o karakterler gibi davranmaya başlayacaktır. Durum böyle olunca gerek aile üyeleri gerekse arkadaşları arasında sıkıntılar (iletişim problemleri, saldırganlık davranışları, akran zorbalığı vb.) baş gösterecektir.

4. Çocuklar İçin Geliştirilen Yenilikler

Teknolojinin çocukların dünyasına girmesiyle birlikte çocuklar için daha güvenli bir teknoloji arayışı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çocuklar için YouTube Kids, Messenger Kids ve KidsPlace gibi birtakım yenilikler üretilmiştir. Fakat ne yazık ki çocuklar için her ne kadar güvenli denilse de bu tarz uygulamaların dahi olumsuz yönleri bulunmaktadır. Dolayısıyla hiçbir uygulamaya tamamen güvenilmemelidir. Mutlaka ebeveyn kontrolü olmalıdır.

4.1. YouTube Kids

Erken çocukluk dönemindeki çocuklara daha güvenli bir dijital içerik sunmayı hedefleyen bir platformdur. YouTube Kids'te çocukları korumak adına mühendislik ekiplerinin geliştirmiş oldukları otomatik filtreler, gerçek kişilerce yapılan incelemeler ve ailelerden gelen dönütler doğrultusunda bir güvenlik önlemi alınmaktadır (YouTube Kids, t.y.).

Öte yandan YouTube Kids'in çocuklara uygun olmadığını kanıtlayan pek çok içerik de bulunmaktadır. Örneğin sekiz yaşında bir kız çocuğu olarak giriş yaptığımızda karşımıza hayvanların birbirine şiddet göstermesi, cinsiyetsizleştirme, cinsel içerikler, şiddet, korku gibi uygun olmayan pekçok içerik çıkmaktadır. Bunlardan bazı örnekler:

Foto 1. The Welcomes Baby Siren Head to Family çizgi filmine bir ait ekran görüntüsü

YouTube Kids'te çıkan bu çizgi filmde çocuklar için uygun olmayan şiddet, korku, cinsellik gibi birçok içerik bulunmaktadır.

Foto 2. It's Okay to be Gay Lipsync çizgi filmine ait bir ekran görüntüsü

Burada ise çocukları cinsiyetsizleştirmeye yönlendiren, üç yaş ve üzeri çocuklar için hazırlanmış, eğitici olduğu yazan çizgi film LGBT faaliyetlerine vurgu yapılmaktadır. Arka planda kullanılan renkler, bayrak, gökkuşağı simgesi ve kişinin cinsiyetsiz olması gibi pek çok olumsuz durum "gay"liği çocuklara öğretmektedir. Bununla da kalmayıp cinsiyetsizleştirme konusundaki şarkı sözleri çocukların zihinlerini karıştırmaktadır. Şarkıda ise, gay olmanın normal olduğu, kız ya da erkek olmanın fark etmediği ve gay olmanın mutlu olma anlamına geldiği gibi "gay" olmayı özendirilen cümleler bulunmaktadır. Bu durum da çocukların cinsel kimlik oluşumları için bir risk teşkil etmektedir.

Foto 3. Funny Animated Cartoon /Spookiz çizgi filmine ait bir ekran görüntüsü

Foto 4. Funny Animated Cartoon /Spookiz çizgi filmine ait bir ekran görüntüsü

Çizgi filmin başlığında her ne kadar komik çizgi film olduğu yazsa da komik adı altında şiddet, cinsel öğeler, korku, bir yetişkin ile bir çocuğun öpüşme sahnesi gibi bir çocuğun kesinlikle izlememesi gereken içerikleri barındırmaktadır.

4.2. Messenger Kids

Facebook hesabıyla giriş yapılan bu uygulama sayesinde ebeveynler çocuklarının kimlerle sohbet edeceğine karar verebilmektedir. Giriş yapıldıktan sonra ebeveyn ve çocuğun hesapları ilişkilendirilmekte ve ebeveyn çocuğunun kimlerle sohbet edebileceğini seçebilmektedir (Google Play, 2024).

Ücretsiz olan bu uygulama çocukların kimlerle mesajlaşabileceği noktasında ebeveyn kontrolü sağlaması yönüyle güzel bir uygulamadır. Öte yandan farklı riskli durumlarını da barındırmaktadır. Örneğin çocukların veya karşı tarafın yaptığı paylaşımların, çocuklara uygun olup olmadığının denetlenmesi kısıtlı ya da hiç yapılamamaktadır. Ayrıca gönderilen içeriklerin kayıt altına alınabileceği gibi durumların olması bu uygulamanın zayıf yönlerindedir.

4.3. Kids Place

Ebeveynlere çocukları eğlirken ve öğrenirken dijital olarak temel kuralları belirlemelerini sağlamaktadır. Bu uygulama sayesinde ebeveynler telefon ya da tablette çocuklarının ekran sürelerini ve aktivitelerini sınırlandırabilmektedir. Çocuk modu, çocuk kilidi, ekran süresi sınırı ve ebeveyn denetimleri gibi uygulama özellikleri ebeveynlere çocukları için daha güvenli bir dijital ortam oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu uygulamada ebeveynler uygunsuz içerikleri ve reklamları engelleyebilmektedirler (Google Play, 2024).

5. Nasıl Önlem Alınabilir?

YouTube Kids'te arama özelliği kapatılarak çocukların erişebileceği videolar kısıtlanabilir. Fakat bu durum beraberinde çocuklarda bıkkınlık oluşturabilir. Çocukları onlar için zararlı içeriklerden korumak amacıyla ebeveynler, çocuğun tek başına izleyebileceği telefon ya da tablettten değil, birlikte izleme imkanlarının olduğu bilgisayar ya da televizyondan izlemelidirler.

Ayrıca ebeveynler herhangi bir videoyu çocuklarıyla birlikte izlemeden önce mutlaka kendileri izlemelidirler. Eğer izledikten sonra az da olsa uygun bulmadıkları birkaç nokta varsa izlerken bunu çocuklarına aktarmalı, tartışmalı ve doğrusunun ne olduğunu birlikte konuşarak bulmalıdırlar. Örneğin çocuğun izlediği bir sahnede çikolata yedikten sonra çöpünü yere atan bir çocuk varsa, çocuğun davranışının yanlış olduğunu, bu şekilde çevreye zarar verdiğini ve doğrusunun çöp kutusuna atmak olduğunu konuşmak gibi.

6. Özel Gereksinimli Çocuklar İçin Dijital Medya İçerikleri

6.1. Gedex

Türkiye'nin ilk etkileşimli ve akıllı eğitim yazılımı olan Gedex özel gereksinimli çocuklar için tasarlanmıştır. Öğretim ve değerlendirmeler seslendirilmiş sunumlarla yapılmaktadır (Gedex, 2023). Bu sayede görme engelli öğrenciler de sunumlardaki konu anlatımından faydalanabilmektedirler.

Gedex Etkileşimli Dijital Özel Eğitim Uygulaması Milli Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından tüm özel eğitim okul ve sınıflarına ücretsiz olarak kullanıma sunulmuştur. Bilişsel Beceriler, Okuma-Yazmaya, Matematik ve Türkçeye ait modüller bulunmaktadır. Modüllerin yanında, etkileşimli ekranlar, ödev sayfaları ve kazanım bazlı çeşitli oyunlar da yer almaktadır (MEB, 2021). Bu sayede öğrenciler öğrendiklerini pekiştirebilmekte ve eğlenerek öğrenmektedirler.

Yazılım hem sınıf/grup eğitimi hem de bireysel eğitim için uygun olduğundan iki farklı şekilde eğitim vermeye olanak sağlamaktadır.

Eğitimlerden sonra veliye bilgilendirme e-postası otomatik olarak gönderilmektedir. Böylece veli, çocuğunun eğitim sürecini takip edebilmektedir. Ayrıca, sınıfta işlenen konuların evde ailelerle tekrar edilmesi için "evde bilgisayar ödevi" verilmektedir. Aile ile etkileşimli bir şekilde sürdürülen bu eğitim sayesinde öğrenme daha kalıcı hale gelmektedir.

İçerik yönüyle geniş bir kapsama sahip olan Gedex, dijital ve güncellenebilir olduğu için kullanıcılara etkili bir kullanım deneyimi sunmaktadır.

Gedex ile ilgili kılavuzlara Tablo 1'deki karekodlar yardımıyla ulaşabilmektedir.

Tablo 1. Gedex İle İlgili Kullanım Kılavuzu Karekodları

Gedex kurum girişi için	Gedex kullanım kılavuzu için	Gedex kurulum videosu için	Gedex kullanım videosu için
			

6.2. Özel Eğitimdeyim

İşitme ve görme yetersizliği, hafif, orta veya ağır derecede zihinsel yetersizliği veya otizm spektrum bozukluğu ve öğrenme güçlüğü olup özel eğitim okullarına ve kaynaştırma eğitimine devam eden öğrenciler ve ailelerinin faydalanabildiği ücretsiz bir uygulamadır.

“Merhaba”, “Etkinlikler”, “Özel Eğitim”, “Özel Yetenek”, “Rehberlik”, “Okuma Vakti”, “Sizden Gelenler”, “İletişim” ve “Ayarlar” olarak dokuz başlık bulunmaktadır.

Bu uygulamada, okuma-yazma, matematik, hayat bilgisi, fen bilimleri, sosyal bilimler, kültür ve sanat, bilişim, teknoloji, iletişim, günlük yaşam ve sosyal beceriler vb. alanlarda geniş bir yelpazede hazırlanmış eğitim videoları, özel eğitim ders ve yardımcı kaynak kitapları, etkinlik sayfaları, ailelere yönelik bilgilendirme videoları ve bu alanlara göre uygun interaktif uygulamalar bulunmaktadır (MEB, 2020). Ayrıca, uygulama hem App Store hem de Play Store’den ücretsiz indirilmekte olup 400’den fazla eğitsel etkinlik, 50’den fazla sesli kitap ve 100’e yakın bilgilendirme videosu içermektedir (Tan, 2022).

Yaşa uygun etkinlik seçiminde ve bazı etkinliklerin tamamlanmasında yetişkin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Uygulamadaki oyunlar evde kolay bulunabilecek malzemeler ile yapılmakta ve tüm aileyi öğrenme sürecine dahil etmektedir. Bu sayede oyunların oynanabilirliği artmakta ve ailenin de katılımıyla etkileşimli ve sürdürülebilir bir öğrenme süreci meydana gelmektedir.

6.3. Otsimo

Uygulamada uzman kişilerce hazırlanmış içerik ve eğitsel oyunlar (okuma-yazma, duyular, duygular vb.) bulunmaktadır. Oyunlar otizmlili bireyler için etkinliği kanıtlanmış Uygulamalı Davranış Analizi ile geliştirilmiştir. Aileler uygulamadaki “oyunlar” bölümünden yeni oyunlar ekleyip isterlerse oyunların ayarlarını da değiştirebilmektedirler. Yine uygulamadaki “eğitim” bölümünden aileler çocuklarının karnesine, uygulama hakkındaki güncel bilgilere ve evde otizm eğitimi hakkında çeşitli bilgilere ulaşabilmektedirler (Sabancı Vakfı, 2017).

Bu sayede, okulda verilen eğitim evde de devam etmiş olup aile ile etkileşimli ve devamlılığı olan bir özel eğitim imkanı sunulmaktadır. Diğer bir olumlu yönü ise çocuklar okulda aldıkları eğitimi evde ailelerinin desteği ile pekiştirebilmektedirler.

Bu uygulama ile otizmlili çocuklar sayılar, renkler ve harfler gibi temel kavramları oyunlar ile öğrenme imkanına sahiptirler (Otsimo, t.y.). Ayrıca oyunlar çocukların günlük hayatta karşılarına çıkan durumlar ile de (saat kur, bozuk paraları öğren, meyve sebzeleri öğren gibi) ilgili olduğu için otizmlili çocukları hayata hazırlama adına etkili bir uygulamadır.

Uygulamada otizmlili çocuklar başarı gösterdiklerinde bir alkış sesi duyulmaktadır. Bu durumun teşvik edici olmasının yanında başaramadığında alkış sesi duymadığı için çocuğun üzülmeye ve çocukta her başarı gösterdiğinde devamlı takdir edilme ihtiyacı doğurabilir.

Uygulama, akıllı telefon veya tablet üzerinden kullanılabilir. Otsimo uygulamasını Şekil 1’deki karekodu okutarak indirebilirsiniz.

Şekil 1. Otsimo uygulaması karekodu

7. Sonuç ve Tartışma

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijital teknoloji de hızla bir şekilde ilerleme göstermektedir. Artan dijital teknoloji ile dijital medya içerikleri de çeşitlenmiştir. Çeşitlenen bu dijital medya içeriklerine ulaşım da teknolojiyle orantılı olarak artmıştır.

Bu durumla birlikte dijital medya içeriklerine dair kaygılar meydana gelmektedir. Dijital medya içeriklerinden hangilerinin çocuklara uygun olduğu, erken çocukluk döneminde YouTube kullanımı, çocuklar için yapılan yenilikler, dijital medya kullanırken nasıl önlem alınması gerektiği ve ebeveynlerin bu konuyla ilgili tutumlarının nasıl olması gerektiği gibi konular gündeme gelmiştir.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen konulara ve özel gereksinimli çocuklar için geliştirilen dijital medya içeriklerine yer verilmiştir.

Sonuç olarak her ne kadar çocuklar için geliştirilen uygulamalar mevcut ise de bu uygulamalarda dahi çocuklar için güvenli olmayan içerikler bulunmaktadır. Bu yüzden ebeveynler çocuklarına her hangibir şey izletmeden ya da oynatmadan önce mutlaka ve mutlaka kendileri incelemelidirler.

Bilgilendirme: Bu çalışmada ebeveynlerin kullanabilecekleri ebeveyn kontrolü olmayan antivirüs programları ya da ikili koruma kalkını oluşturmak için bazı program önerilerine ve çocuklar için geliştirilen bazı yeniliklere yer verilmiştir. Önerilen uygulama ve programlar her ne kadar araştırmacı tarafından incelenmiş olsa da tüm oyun ve uygulamaların incelenmesi mümkün olmamaktadır (ör. Pembe ve yeşil-kahverengi tüm oyunların ve tüm basamaklarının incelenememesi, çizgi filmlerin tüm bölümlerinin izlenememesi gibi). Bu sebeple ele alınan uygulama, oyun ve programların ebeveyn ve öğretmenler tarafından dikkatlice irdelendikten sonra çocukların kullanmalarına izin vermeleri önerilmekte ve bu konudaki sorumluluğun kullanıcılar da olduğu hatırlatılmaktadır.

Kaynakça

- Atalay, G. E. (2019). Sosyal medya ve çocuk: "Babishko Family Fun TV" isimli Youtube kanalının eleştirel bir analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, (1), 179-202.
- Albayrak-Sezerler, E. (2020). Sosyal medyada çocuk mahremiyeti: Ebeveynlerin Instagram'daki çocuk mahremiyetine bakış açıları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (39), 1211- 1226.
- Anderson, S.(2021). *Parents' guide for safe YouTube and internet streaming for kids*. <https://www.safetymagazine.com/blog/parents-guide-for-safe-youtube-and-internet-streaming-for-kids/> adresinden erişildi.
- Bartholow, B. D., Sestir, M. A., and Davis, E. B. (2005). Correlates and consequences of exposure to video game violence: Hostile personality, empathy, and aggressive behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(11), 1573-1586.
- Chan, K. (2021). Children's perception of YouTube videos with product endorsements: An exploratory study. *Asian Journal of Business Research*, 11(1), 103.
- Chan, K., Huang, A., (2014). Children's understanding of advertising in the new media era. *Proceedings of 2014 Annual Conference of the ANZMAC in Brisbane, Australia*, 1476.
- Çocukların Yeni Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Siber Zorbalık Araştırması. (2018). *İnternet kullanım alışkanlıkları*. <file:///C:/Users/user/Desktop/2022-2023%20C3%A7al%C4%B1C5%9Fmalar/%C3%A7ocuk%20ve%20dijital%20medya/cocuklarin-yeni-medya-kullanimlari-ve-siber-zorbalik%20RT%C3%9CK%202018%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1.pdf> adresinden erişildi.

- Eagly, A. H., Koenig, and A. M. (2006). Social role theory of sex differences and similarities: Implication for prosocial behavior. K. Dindia & D. J. Canary (Ed.), *Sex differences and similarities in communication* (2. bs.) içinde (p.161-177). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gedex. (2023). Gedex interaktif akıllı eğitim yazılımı. <http://gedex.com.tr/> adresinden erişildi.
- Google Play. (2024). Parental control-Kids place. https://play.google.com/store/apps/details?id=com.kiddoware.kidsplace&hl=en_US adresinden erişildi.
- Göksu, İ., Aslan, A., ve Turgut, Y. E. (2020). Evaluation of mobile games in the context of content: What do children face when playing mobile games? *E-Learning and Digital Media*, 17(5), 388-407.
- Jansz, J., Vosmeer, M. (2009). Girls as serious gamers: Pitfalls and possibilities. U. Ritterfeld, M. Cody, P. Vorderer (Ed.), *Serious games: Mechanisms and effects* içinde (s. 236–248). Routledge.
- Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, Chaudron, S. (2015). Young children (0-8) and digital technology : A qualitative exploratory study across seven countries, Publications Office.
- Jule, A. (2011). Princesses in the classroom: Young children learning to be human in a gendered world. *Canadian Children*, 36(2), 33-35.
- Karakoç, E., ve Ünlü, T.T. (2021). Oyun mu iş mi? Youtube kidfluencerları üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *TRT Akademi*, 6(12), 468-493.
- Klimmt, C., Hefner, D., Vorderer, P., Roth, C., and Blake, C. (2010). Identification with video game characters as automatic shift of self-perceptions. *Media Psychology*, 13(4), 323-338.
- Konca, A.S. (2022). Digital technology usage of young children: Screen time and families. *Early Childhood Education Journal*, 50(7)1097-1108.
- Köşker, C. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital okuryazarlık beceri ve yeterlilik düzeyleri (Kırşehir örneği)* (Yüksek lisans tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Merdin, E. (2017). *Young children's electronic media use and parental mediation* (Yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). *Tüm özel eğitim okul ve sınıflarımıza dijital uygulama*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/tum-ozel-egitim-okul-ve-siniflarimiza-dijital-uygulama/icerik/1748> adresinden erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). *Özel eğitimdeyim mobil uygulaması OECD tarafından tüm dünyaya örnek gösterildi*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozelim-egitimdeyim-mobil-uygulamasi-oecd-tarafindan-tum-dunyaya-ornek-gosterildi/icerik/1494> adresinden erişildi.
- Ofcom. (2019). *Children and parents:Media use and attitudes report*. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0023/190616/children-media-use-attitudes-2019-report.pdf adresinden erişildi.
- Otsimo. (t.y.). *Çocuğunuz için en özel oyunları üretiliyoruz*. <https://otsimo.com/tr/oyunlar/#g%C3%BCn%C3%BCk-hayat> adresinden erişildi.
- Ördek-İnceoğlu, S., ve Aktaş-Arnas, Y. (2017). Barbie kültürünün toplumsal cinsiyet bağlamında çocuk oyunlarına yansımaları. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3239-3249.
- Pew Research Center (2020). *Parenting children in the age of screens*. <https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parenting-children-in-the-age-of-screens/> adresinden erişildi.
- Radesky, J.S., Schaller, A., Yeo, S., Weeks, H.M., and Robb, M. (2020). *Young kids and youtube: How ads, toys, and games dominate viewing, 2020*. San Francisco, CA: Common Sense Media. Common Sense Media.
- Rideout, V., Robb, and M. B. (2020). *The Common Sense census: Media use by kids age zero to eight*. San Francisco, CA: Common Sense Media.
- Rideout, V. (2013). *Zero to eight: Children's media use in America 2013*. Common Sense Media.
- Sabancı Vakfı. (2017). *Otsimo ile otizmlili bireyler eğlenerek öğreniyorlar*. <https://www.sabancivakfi.org/tr/genel/otsimo> adresinden erişildi.
- Saragoza, A. (2020). The kids are alright? the need for kidfluencer protections. *American University Journal of Gender, Social Policy & The Law*, 28(4), 575-602.
- Sari, B., Takacs, Z. K., and Bus, A. G. (2019). What are we downloading for our children? Best-selling children's apps in four European countries. *Journal of Early Childhood Literacy*, 19(4), 515-532.
- Tan, S. (2022). Remote learning through a mobile application in gifted education. *Gifted Education International*, 38(1), 95-114.
- Thompson, S. (2012). Cinderella Ate My Daughter: Dispatches from the Front Lines of the New Girlie-Girl Culture. *Journal of Fair-Tale Studies*, 26(2), 286-288.

- Türkiye Dijital Raporu. (2022). Medyada günlük harcanan zaman. file:///C:/Users/user/Desktop/20222023%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmalar/%C3%A7ocuk%20ve%20dijital%20medya/T%C3%BCrkiye%20Dijital%202022%20Raporu.pdf adresinden erişildi.
- Ulusoy, O. (2008). *Ergenlerde bilişim teknolojileri kullanımı ve saldırganlık ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Vahid, E. (2016). İOS, android ve kullanıcılar ve ajanslar ve markalar. *Madreport Dergisi*, 70(3), 12-15.
- van Reijmersdal, E. A., Jansz, J., Peters, O., ve Van Noort, G. (2013). Why girls go pink: game character identification and game-players motivations. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2640-2649.
- Van Looy, J., Courtois, C., De Vocht, M., and De Marez, L. (2012). Player identification in online games: Validation of a scale for measuring identification in MMOGs. *Media Psychology*, 15(2), 197-221.
- Walczel, J. W. (2021). *Un-boxing toy unboxing: Analysing YouTube's toy unboxing creator culture* (Doktora tezi). Queensland University of Technology.
- Youth Unity. (2021). Parent's guide for safe YouTube and Internet streaming for kids. <https://youthunity.org/parents-guide-for-safe-youtube-and-internet-streaming-for-kids/> adresinden erişildi.
- YouTube Kids. (t.y.). *YouTube Kids*. <https://www.youtube.com/kids/> adresinden erişildi.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

- Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.
3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

THE EFFECTS OF WORK ENGAGEMENT ON KALEIDOSCOPE CAREER MODELS

İşle Bütünleşmenin Kaleydoskop Kariyer Modelleri Üzerindeki Etkileri

Uygar ÖZTÜRK¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Bitlis, uozturk@beu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2267-0497

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
06.03.2024

Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1448063

Keywords

Kaleidoscope Career Model, New Career Approach, Work Engagement, Career Development, Work-Life Balance

ABSTRACT

The Kaleidoscope Career Model has emerged as a novel framework within the realm of contemporary career approaches. Within the evolving landscape of the workforce, it offers significant analytical opportunities for individuals to manage their careers more effectively. Comprising parameters of authenticity, balance, and challenge, the Kaleidoscope Career Model reflects a dynamic interplay influenced by career stage, gender, and life circumstances, akin to the ever-changing patterns of a kaleidoscope. The aim of this study is to analyze the influence of employees' levels of work engagement on the Kaleidoscope Career Model and its parameters. Additionally, the study seeks to contribute to the literature on the Kaleidoscope Career Model. The sample for this research consists of employees working in call centers in Trabzon (n=393). Correlation analysis was employed to assess relationships, while simple regression methods were used to evaluate effects. These analyses were conducted using the SPSS package program. The findings reveal that work engagement positively and significantly influences the Kaleidoscope Career Model, balance, and challenge parameters, while negatively impacting authenticity. Another key finding indicates that in periods of high work engagement, the challenge parameter predominates, whereas during periods of low work engagement, the authenticity parameter takes precedence.

ÖZ

Kaleydoskop kariyer modeli, yeni kariyer yaklaşımları içinde yeni bir model olarak ortaya çıkmıştır. Değişen iş gücü yapısı içinde, bireylerin kariyer yönetiminin farkındalığı için önemli analiz imkânları sağlamaktadır. Kaleydoskop kariyer modeli çalışan kişiler için özgünlük, denge, meydan okuma parametrelerinden oluşmaktadır. Bu parametreler kariyer dönemine göre, cinsiyete göre ve yaşam şartlarına göre bir kaleydoskop'un şekli gibi değişebilmektedir. Araştırmanın amacı, çalışanların işle bütünleşme düzeylerinin kaleydoskop kariyer modeli ve parametreleri üzerindeki etkisini analiz etmektir. Diğer yandan ise, kaleydoskop kariyer model literatürüne katkıda bulunma amacı da taşımaktadır. Araştırmanın örneklemini Trabzon'da çağrı merkezinde çalışanlar (n=393) oluşturmaktadır. Araştırmada ilişkileri değerlendirebilmek için korelasyon, etkiyi değerlendirebilmek için basit regresyon yöntemleri kullanılmıştır. Bu analizler, SPSS paket programı ile yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar ise, işle bütünleşmenin kaleydoskop kariyer, denge ve meydan okumayı pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemekte iken özgünlüğü negatif etkilemektedir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise, işle bütünleşmenin yüksek olduğu çalışanlarda meydan okuma parametresi öne çıkmakta iken işle bütünleşmenin düşük olduğu dönemlerde özgünlük parametresi ön plana çıkmaktadır.

Atf/Citation: Öztürk, U. (2024).The Effects Of Work Engagement On Kaleidoscope Career Models. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1447-1462.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Uygar ÖZTÜRK, uozturk@beu.edu.tr

1. Introduction

Economic crises worldwide accelerated technological advancements, and dynamic yet unstable environmental conditions led to rapid changes in the business world, impacting career planning (Çakmak-Otluoğlu, 2018). Furthermore, changes in family structures, the increasing number of individuals traditionally responsible for caregiving entering the workforce, and the growing need for personal development and growth according to new career models are transforming traditional career perceptions (Sullivan and Baruch, 2009; Polat and Özdemir, 2021). Individuals increasingly take control of their careers, evaluating career success based on subjective values rather than objective measures (Sullivan and Mainiero, 2007a). Research indicates that individuals are now more actively managing their careers (Briscoe et al., 2006; Hall et al., 2018; Hirschi and Koen, 2021).

In the uncertain protean career era, providing promotions, stability, and lifelong employment guarantees for organizations is increasingly challenging (Tarhan, 2019). Recent developments in the steps organizations take to plan career paths for their employees are also evident in career approaches (Bulgur and Esen, 2023). On the other hand, organizations embracing this flexible career structure are reported to be more successful, efficient, and innovative (İçerli and Bilen, 2023). The new economy, along with new forms of employment and new career scopes, weakens the relationship between individuals and organizations, with individuals planning their future based on individual freedoms.

In line with this, providing employees with promotions, lifelong employment, or job security in organizations during uncertain and changing career periods is increasingly challenging (Tarhan, 2019). Moreover, organizations should prioritize family-friendly policies if they aim to be more efficient in managing their personnel (Sullivan and Mainiero, 2007b). In other words, organizations understanding their employees' career goals better is crucial for productivity.

When providing examples of new career approaches, concepts such as boundaryless career (Arthur and Rousseau, 1996), protean career (Hall, 2004), and kaleidoscope career (Mainiero and Sullivan, 2005) typically emerge. Mainiero and Sullivan (2005) initially introduced the kaleidoscope career model. This model shares similar characteristics with other new career approaches, such as flexibility, employee-centeredness, establishing work-life balance, and increasing individual control over career trajectories (Polat, 2021).

The Kaleidoscope Career Model, a relatively new approach compared to many other new career approaches, is a career model structured to decipher the codes of changes in the new career era by revealing how men and women think about their careers and how they implement them (Polat and Özdemir, 2021). In addition to organizational career planning, the Kaleidoscope Career Model is constructed around individual circumstances, allowing individuals to alter their careers to align with their values and defined by choices in their lives (Mainiero and Sullivan, 2006). The Kaleidoscope Career Model aligns with the lifespan model of career design by exhibiting fluidity and change among parameters throughout one's life (Savickas et al., 2009). Individuals evaluate their current choices and options through the kaleidoscope lens to determine the best fit between personal values and interests. Each decision is assessed through the lens of the kaleidoscope model. Just as a kaleidoscope uses three mirrors to create infinite patterns, individuals focus on three parameters when making decisions, thus forming the kaleidoscope model of their careers (Sullivan et al., 2009).

The Kaleidoscope Career model is defined by three parameters (Mainiero and Sullivan, 2006). These parameters are as follows. Authenticity: Individuals desire to choose a unique path in their career journey and express themselves along this path (Hall and Chandler, 2005). Balance is the equilibrium between work and nonwork demands (Sullivan and Baruch, 2009). Challenge: It emphasizes an individual's desire to succeed and progress in their career through overcoming challenges (Mainiero and Sullivan, 2005). These three parameters of the kaleidoscope change as individuals seek the one most suited to their character throughout their lives. One parameter becomes prominent while the intensity of the other two parameters decreases and recedes into the background, but all three parameters are necessary and active in decision-making (Sullivan et al., 2009).

Considering the Kaleidoscope career model in conjunction with productivity, employee performance, job satisfaction, commitment, organizational culture, and turnover intentions would contribute to the literature (Mainiero and Sullivan, 2008; İçerli and Bilen, 2023). Furthermore, a review of the literature reveals a lack of sufficient studies on the topic in developing countries with high variability (Madan and Jain, 2018), emphasizing the need for research on the Kaleidoscope model beyond Western countries (Carragher and Sullivan, 2018; Cabrera, 2007; Shaw and Leberman, 2014). Additionally, it has been noted that the level of

work engagement may vary across cultures (Shimazu et al., 2010). In the Turkish literature, the Kaleidoscope career model has recently begun to be explored in its conceptual dimensions, highlighting the need to fill empirical gaps (Polat, 2021).

Work engagement refers to the extent to which an individual is physically, cognitively, and emotionally invested in their work. The degree to which individuals internalize their work and dedicate themselves is crucial for work engagement (Kahn, 1990), who first conceptualized this construct. Work engagement is a positive, satisfying mental state characterized by determination, dedication, and absorption related to work (Schaufeli et al., 2002). It has been observed that highly engaged employees are psychologically empowered, self-generative, perform better, and are happier (Bakker et al., 2011). Moreover, individuals with high work engagement tend to experience high happiness levels while performing their tasks (Hakanen et al., 2006).

There are distinctions between work engagement and similar constructs. Employees exhibit a sense of commitment to their organization in organizational commitment. In contrast, in work engagement, employees demonstrate positive behavior towards their work and are integrated with the work itself (Maslach et al., 2001). Job satisfaction refers to employees' positive and negative feelings toward their jobs (Newstrom, 2007). Workaholism is characterized by an obsessive-compulsive work pattern (Vallerand et al., 2003). In contrast, this pattern does not stem from internal compulsions in work-engaged employees. This is because engaged employees work not according to their impulses but because they find their work enjoyable (Varlık, 2022).

In the literature, work engagement is characterized by three dimensions: vigor, dedication, and absorption (Schaufeli et al., 2002). Briefly describing these dimensions (Özkalp and Meydan, 2015): Vigor: It denotes feeling energetic, emotionally intense, being willing to exert effort, and being able to cope with and resist difficulties. Dedication: It signifies attributing value to one's work, taking pride in one's work, proving oneself, embracing challenges, and experiencing enthusiastic involvement in work. Absorption refers to being entirely concentrated on one's work and deeply engrossed in it.

Call centers, which play a crucial role in businesses' interactions with customers, are often described as customers' primary point of contact in many organizations (Miciak et al., 2001; Gans et al., 2003). With advancing technology, call centers have become widely utilized across industries. Due to the necessity for high-speed and low-cost customer service, call center operations have adopted a challenging industry structure (Deniz and Cihan Günaydın, 2022). Call center employees may experience adverse psychological effects and diminished performance due to stress and fatigue from working long hours in a sedentary manner and having limited rest periods (Babadağ and Deniz Başar, 2022).

Burnout, the antithesis of work engagement, represents a negative mental state. Therefore, it is crucial to address these negative emotions, particularly in multifaceted environments such as call centers where individuals are required to collaborate with large teams (Deniz and Kaya, 2021). Achieving work engagement is contingent upon the perfect alignment between individuals and their work within the organization (Ardıç and Polatçı, 2009). Resolving this issue is attainable through fostering a high level of work engagement.

Due to the sectoral structure, the dynamics of call center services are characterized by challenging, intense, and complex work dynamics, along with high levels of tension when dealing with customer expectations, demands, and issues, leading to elevated stress and burnout levels (Deniz and Cihan Günaydın, 2022). In situations where job dissatisfaction results from customer abuse, call center employees have been found to exhibit a stronger desire to leave not only the organization but also the profession (Poddar and Madupalli, 2012). In light of this data, work engagement in call centers may be more critical than organizational commitment and citizenship concepts. Typically, the absence of smooth calls leads to most calls being problematic. To cope with the challenges of working in call centers, loving the job, being committed to it, and remaining engaged in it are essential.

This study aims to elucidate the impact of employees' levels of work engagement on the kaleidoscope career model. Additionally, the research findings aim to analyze the variability of the kaleidoscope career model concerning work engagement and how it takes shape. Furthermore, the research contributes to filling one of the quantitative research gaps in the literature concerning the kaleidoscope career model. From a practical standpoint, the study provides insights that guide practices in organizations' human resources departments, such as performance management, career development, training, and development. The structure of the article comprises an introductory section providing an overview, a literature review in the second section, hypothesis

development in the third section, an explanation of methodology and research methods in the fourth section, empirical findings in the fifth section, and a discussion and conclusion in the sixth section.

The research aims to address the following questions:

RQ1: Is there a relationship between work engagement, the kaleidoscope career, and its parameters?

RQ2: Which parameters of the kaleidoscope career are influenced by work engagement?

To align with the research objectives, the following hypotheses were formulated to address the aforementioned research questions.

2. Literature Review

In traditional career trajectories, individuals transition into the professional workforce at the onset of their careers (Super, 1957; Schein, 1971). During this phase, employees needed approval from the organization for the quality of their performance as they lacked the managerial skills in their roles (Aprianingsih, 2012). Organizational commitment was prevalent in traditional career management. However, demographic changes in the labor market have led to authenticity and work-life balance variations based on individuals' age, marital status, and gender. This transformation necessitates understanding new career models and their alignment within organizations.

Contemporary employees are crafting kaleidoscope careers tailored to their evolving life preferences (Sullivan and Mainiero, 2007c). This phenomenon constitutes a concept that foregrounds individuality in career decision-making and trajectories. The kaleidoscope career model suggests that individuals may have different career goals at different stages, cannot fit into any mold, and may not align with long-term career plans.

While the kaleidoscope career model can assess both men's and women's career perceptions, it has predominantly been utilized to elucidate women's perspectives (Tarhan, 2019). Women have numerous reasons for shaping kaleidoscope career models. These include residual family responsibilities from traditional structures, childbirth, caregiving for the sick, and childcare. Additionally, the kaleidoscope career model can be tailored based on other demographic variables besides gender, contributing to insights into the labor market. The literature has often employed the kaleidoscope career model to examine individuals' decision-making and behaviors (Simmons et al., 2022). Research conducted within the scope of the kaleidoscope career model includes investigations into work-life integration experiences (Grady and McCarty, 2008), proposing the kaleidoscope career model for mothers forced to exit the labor market (Mainiero and Sullivan, 2005), relationships between coaches' careers and kaleidoscope careers (Ervin, 2015), gender differences and the relationships between kaleidoscope career parameters (Mainiero and Gibson, 2018), as well as relationships between kaleidoscope career parameters and life roles (O'Neill and Jepsen, 2019). Collectively, these studies illustrate that the kaleidoscope career model has evolved to adopt an individual-centered and more macroscopic perspective.

In addition to individuality studies in the literature, there are studies related to organizations and social relationships. In a study examining the relationship between social networks and the kaleidoscope career model, there is a negative relationship between authenticity, one of the parameters, and social networking behavior. On the other hand, a positive relationship has been found between challenge and social networking behavior (Simmons, 2013). In other words, there is a connection between the parameters that make up the kaleidoscope career model and networking behaviors that help individuals achieve their career goals (Simmons, 2012). Studies also analyze work-life balance about work within the organization. Aprianingsih (2012) stated that challenge negatively affects work-life balance. Another study analyzed the impact of the Big Five personality traits and perceived family-supportive organizational perceptions on the kaleidoscope career (Polat, 2021).

In modern times, they decipher the career model codes in the job market infant. Mainly during periods when the percentage of women in the job market is increasing, it is essential to understand the career thoughts and behaviors of women, who constitute one of the disadvantaged groups based on their lifestyles. Within this context, it is necessary to develop organizational strategies that efficiently harness the female workforce and prevent women from disengaging from the job market. In this regard, the kaleidoscope career model is expected to understand women better and manage this workforce more effectively (İçerli and Bilen, 2023). Furthermore, studies focus on women who want to resume their careers after having children (Knowles, 2017). In this context, research conducted by Mainiero and Sullivan (2006) indicates that women prioritize the need for

challenge in the early stages of their careers, while in the mid-career stage, they seek balance. In the later stages, authenticity becomes more important. Conversely, challenge is prominent for men in the early career stage, authenticity becomes a priority in mid-career, and balance is emphasized towards the end of their careers. Employees with high levels of job engagement become emotionally focused on their work, derive pleasure from their tasks, effectively cope with challenges, immerse themselves in their work, feel enthusiastic energy and dedication, and can demonstrate high levels of performance (Schaufeli and Salanova, 2007; Ashforth and Humphrey, 1995; Sonnentag, 2003; Imperatori, 2017). In sectors like call centers, where dealing with challenges is crucial, job engagement can serve as a solution. Mainly, there is a positive relationship between job engagement and social support, which enhances job commitment among call center employees and other service sector workers (Mustosmäki et al., 2013).

Job engagement involves employees embracing the organization's goals and objectives, resulting in high performance, commitment (Ulukan et al., 2023), increased personal initiative, and innovative behavior (Hakanen et al., 2008). The possibility of entering a new job with new opportunities for growth and development, acquiring new skills and increasing employability can also increase job engagement (Varlık, 2022). This relationship suggests that job engagement may share similarities with new career models.

Job engagement is the dimension of job satisfaction related to an individual's needs (Ellroy et al., 1991, cited in Ramsey et al., 1995). It reflects how employees can psychologically identify themselves with work (Ingram et al., 1991). These definitions of job engagement indicate that this concept is familiar to new career approaches. On the other hand, factors such as uncertainty about promotions and prospects, failure to demonstrate one's talents, and lack of support from managers contribute to feelings of burnout (Demir, 1999). In contrast to job engagement, burnout, which is its opposite, is not highly prevalent in new career models. The apathy and low personal achievement associated with burnout can only be addressed through organizational job engagement (Ardıç and Polatçı, 2009). In this regard, organizational career planning or individualization within the framework of new career methods is necessary for burnout to transform into job engagement.

Burnout, the opposite of job engagement (Ardıç and Polatçı, 2009), tends to be more prevalent in professions requiring face-to-face interaction (Maslach and Jackson, 1981). Call center employees are among the professionals most exposed to burnout factors (Choi et al., 2012). Call center employees working long hours at computer desks may experience headaches, backaches, eye strain (Ferreira and Saldiva, 2002; Sprigg, 2011; Charbotel et al., 2009), throat soreness, and hoarseness (Hannif et al., 2010). In addition to these physical issues, factors such as workplace temperatures, challenging customer demands, job stability, and equipment problems can also contribute to burnout (Ellway, 2014; Rod and Ashill, 2013; Poddar and Madupalli, 2012; Choi et al., 2012). Furthermore, organizational issues such as absenteeism, low job satisfaction, and turnover can exacerbate problematic situations (Bakker et al., 2003; Hallman et al., 2008; Grebner et al., 2003).

There is a significant relationship between the organizational climate of call centers and job burnout (D'Alleo and Santangelo, 2011). Many customers call call centers to resolve issues, leading to tense interactions. To reverse burnout and foster job engagement in call centers, factors such as the organization's contribution to employee development, balanced workloads, conducive work environments, and quiet surroundings should be implemented (Gorde, 2018).

Call center employees are expected to provide customers with high satisfaction and convenience, ensuring that customers feel valued (Kinnie et al., 2000). This customer satisfaction can only be achieved with employees who are fully engaged in their work. For an employee experiencing burnout syndrome, working in the stressful environment of call centers does not appear easy at all. Work engagement is paramount for both individual career planning and organizational career planning.

As depicted in Figure 1, the relationships between work engagement, the kaleidoscope career model, and the parameters forming this model, namely authenticity, balance, and challenge, are represented as H1, H1a, H1b, and H1c. Similarly, the effects of work engagement on the kaleidoscope career model, authenticity, balance, and challenge parameters are also represented as H2, H2a, H2b, and H2c.

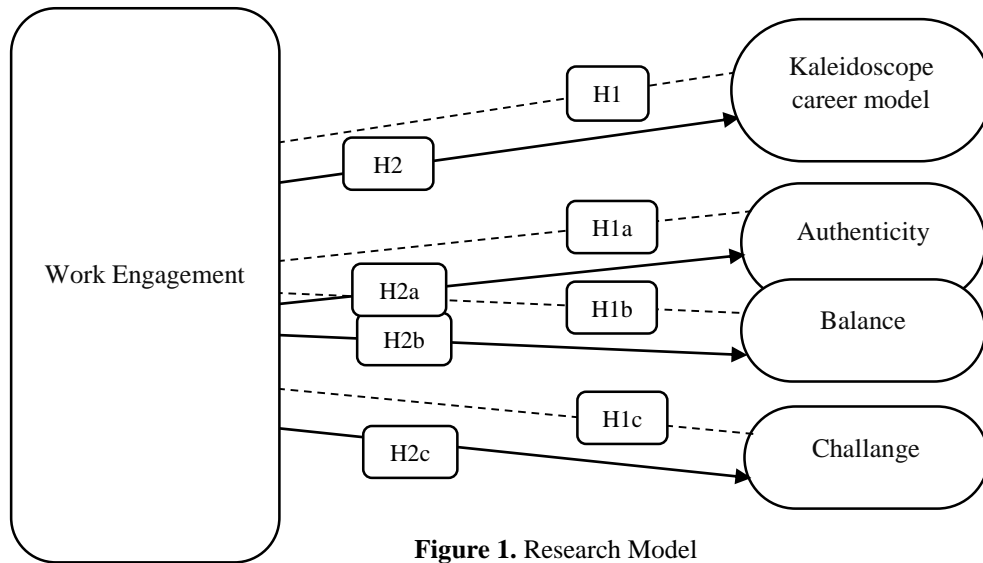

Figure 1. Research Model

3. Hypothesis Development

Performance-based pay, skill and knowledge development, continuous training, and participation in decision-making processes have been found to reduce job burnout in call centers (Castanheira and Chambel, 2010) and increase work engagement. Individuals who embrace the kaleidoscope career model do not confine their careers to a single organization like in the traditional career model; instead, they shape their careers as advocated in the protean career, allowing for boundaryless career possibilities (Polat, 2021). Individual career planning has gained even more prominence within the context of neoliberal transformation.

Individuals are believed to experience a sense of alignment between their identity and career goals when they exhibit authentic behaviors (Liu et al., 2015). The kaleidoscope career model indicates that some parameters are associated with specific measures of career success (Simmons et al., 2022), suggesting a considerable degree of individuality within this model. It is hypothesized that this individual decision-making ability may be related to job burnout or work engagement.

H1: There is a positive relationship between work engagement and the kaleidoscope career model.

When considering the outcomes of authenticity, it has been found that being authentic fosters high and stable self-esteem, improves work-life balance, and leads to secure and intimate relationships (Leroy et al., 2015). The desire for goals highlights the notion that individuals feel they are wasting their time in a job that does not bring joy and satisfaction (Polat and Özdemir, 2021). In authenticity, an individual's internal values, behaviors, and the values of the workplace are aligned and cohesive (Sullivan et al., 2009)

H1a: There is a positive relationship between work engagement and authenticity.

When employees in the job market struggle to maintain a work-life balance, the individual and the organization may encounter various adverse outcomes. These negative consequences typically manifest as low job satisfaction, burnout, and turnover (Mainiero and Sullivan, 2006). Alongside these adversities, organizational support to foster work-life balance has enhanced employee commitment, elevated well-being, and contributed to workforce retention. A relationship may exist between work engagement and one of the parameters of the kaleidoscope career model, namely balance.

H1b: There is a positive relationship between work engagement and work-life balance.

Challenges are a significant motivational tool that facilitates success (Mainiero and Sullivan, 2006). Employees demonstrating high levels of work engagement experience increased organizational commitment, exhibited more excellent individual initiative, and displayed innovative behaviors (Hakanen et al., 2008). Furthermore, engaged employees experience positive states such as enthusiasm and dedication (Bakker et al., 2006; Bakker and Xanthopoulou, 2009) and demonstrate high task performance (Schaufeli and Salanova, 2007). Individuals who are more integrated into their work and feel closer to their jobs tend to be more resilient, ambitious, and eager in their personal careers.

H1c: There is a positive relationship between work engagement and challenge.

Within the scope of work engagement, motivating employees to solve a problem, develop a new task, or generate novel ideas can provide profound job satisfaction (Polat, 2021). Role stress contributes to increased burnout (Kim and Stoner, 2008). The feeling of burnout, which is the opposite of work engagement, may lead the family members of an individual who comes home feeling exhausted to feel neglected, resulting in dissatisfaction (Ardıç and Polatçı, 2009). The importance of individuals being able to make choices based on their own career values is recognized. In light of this data, the potential impact of work engagement on the kaleidoscope career model seems plausible.

H2: Work engagement has a positive effect on kaleidoscope career.

Research has shown that authenticity positively impacts role stress, job satisfaction, job performance, and organizational commitment, indirectly and directly affecting turnover intentions (De Ruyter et al., 2001). Authentic individuals tend to seek and find their paths and make decisions that are right for themselves (Polat, 2021). In this regard, work engagement may negatively affect authenticity perception.

H2a: Work engagement has a negative effect on authenticity.

It is known that many families nowadays do not live with relatives who could help them with childcare (Polat, 2021). Employees who struggle to maintain a work-life balance experience high levels of stress and problems related to their physical and psychological well-being (Mainiero and Sullivan, 2006). In this context, it appears challenging for employees who cannot achieve work-life balance to focus on their work. Based on this information, the hypothesis formulated is as follows.

H2b: Work engagement has a positive effect on work-life balance.

Some reasons individuals seek career challenges include strong motivation, opportunities for learning and development, acquiring expertise, and gaining new experiences (Mainiero and Sullivan, 2006). Such endeavors often result in positive outcomes related to job satisfaction and organizational commitment (Podsakoff et al., 2007). When employees acquire new skills, their employability also increases. Consequently, the likelihood of obtaining a new job increases, which enhances integration, or assimilation, in the workplace (Varlık, 2022). Employees with high levels of integration demonstrate high levels of self-efficacy and energy (Schaufeli et al., 2001). Moreover, when integrated with their work, employees do not perceive the passage of time (May et al., 2004).

H2c: Work engagement has a positive effect on challenge.

4. Methodology

This study aims to determine the extent to which work engagement influences and is influenced by the parameters of the kaleidoscope career model, a novel concept in career management. The kaleidoscope career model encompasses three distinct parameters: authenticity, balance, and challenge. Understanding which career needs are associated with varying levels of work engagement and identifying their relative dominance are among the research objectives. A sample of call center employees was surveyed using the questionnaire method to achieve these objectives. The survey includes items related to demographic information, the kaleidoscope career model, and work engagement scales. Previous studies have examined the psychometric robustness of the kaleidoscope career model and work engagement scales. Quantitative research methods were employed in this study, with the theoretical foundation outlined in the literature review section. Research hypotheses were formulated based on this theoretical foundation.

The study participants consisted of individuals employed in call centers in Trabzon, Turkey. The data collection was conducted via online surveys in June 2023. A total of 411 online survey responses were received. Among these, 18 were found to be inadequately filled out and were excluded from the research. The analyses of the study were conducted with 393 valid surveys. Responses to questionnaire statements were recorded using a 5-point Likert scale (1= strongly disagree, 5 = strongly agree). The data obtained from the survey were analyzed using the SPSS 24 software package. Descriptive statistical analyses, correlation, and regression analyses were performed to test the research hypotheses.

The Work Engagement Scale developed by Schaufeli, Bakker, and Salanova (2006) was employed to assess participants' perceptions of work engagement. The short version of the scale was translated into Turkish by Özkalp and Meydan (2015). Consistent with the conceptualization by the authors, the scale consists of nine items and three factors: vigor, dedication, and absorption. However, work engagement was utilized as a single

dimension in our study. The scale's reliability was assessed using Cronbach's Alpha, yielding a coefficient of 0.889 for the Work Engagement Scale.

The scale utilized to conduct the analysis of the Kaleidoscope Career Model is the Kaleidoscope Career Model Scale (KCMS), consisting of 15 statements developed by Sullivan et al. (2009). The scale comprises three dimensions: authenticity, balance, and challenge, each measured by five items. Polat (2021) adapted the scale to Turkish, following validity and reliability tests. In a study by Mainiero and Gibson (2018), the factor analysis results of the scale confirmed its three-dimensional structure. In the original study by Sullivan et al. (2009), the internal consistency coefficients for authenticity, balance, and challenge dimensions were found to be $\alpha = .76$, $\alpha = .81$, and $\alpha = .84$, respectively. Various research findings indicate the reliability of the statements (Polat, 2021). For our study, the internal consistency coefficients were $\alpha = .71$, $\alpha = .73$, and $\alpha = .74$, respectively. Additionally, an exploratory factor analysis (EFA) was conducted using the Direct Oblimin rotation method to examine the underlying factor structure of the scale. The Kaiser-Meyer-Olkin measure (KMO) and significance (sig) for the Kaleidoscope Career Model scale were $KMO = .730$ and $sig = 0.000$, respectively. The cumulative percentage of explained variance accounted for by the scale was 57.23%.

5. Findings and Hypothesis Tests

393 people participated in the survey. Detailed information on other demographic variables is shown in Table 1.

Table 1. Demographic Variables

Variable	f	(%)	Variable	f	(%)
Gender			Marital Status		
Female	232	59,0	Single	167	42,5
Male	161	41,0	Married	226	57,5
Age			Income ₺		
18-22	23	5,9	8506-10000	54	13,7
23-28	55	14,0	10001-12500	65	16,5
29-35	111	28,2	12501-15000	74	18,8
36-42	141	35,9	15001-17500	63	16,0
43-55	58	14,8	17501-20000	47	12,0
55 and above	5	1,3	20001 and above	90	22,9
Status					
Employee	320	81,4			
Manager	73	18,6			

Table 1 provides a general overview of the demographic characteristics of the participants. A total of 393 individuals working in call centers participated in the study, with 59% (n=232) being female and 41% (n=161) male. Regarding age distribution, 5.9% of the participants were aged 18-22, 14% were aged 23-28, 28.2% were aged 29-35, 35.9% were aged 36-42, and 14.8% were aged 43-55. In terms of marital status, 42.5% of the participants were single, while 57.5% were married. Regarding employment status, the majority of participants were employees (81.4%), while the remaining were managers (18.6%). Regarding income level, 13% of the participants had incomes at the minimum wage level, while 23% had incomes exceeding 20,000 liras.

5.1. Relationships Between Work Engagement and Parameters of The Kaleidoscope Career Model

The relationships between work engagement, the kaleidoscope career model, authenticity, balance, and challenge are depicted in Table 2 below.

Table 2. Correlation Table Showing The Relationships Between Work Engagement, Kaleidoscope Career Model and Parameters

	Work Engagement	Kaleidoscope	Authenticity	Balance	Challenge
Work Engagement	1				
Kaleidoscope	0,274**	1			
Authenticity	-0,156**	0,745**	1		
Balance	0,180**	0,800**	0,447**	1	
Challenge	0,599**	0,709**	0,213**	0,380**	1

Note. N = 393. ** p < .001

According to Table 2, there is a significant positive relationship between work engagement and the kaleidoscope career (r=,274, p<,01), balance (r=,180, p<,01), and challenge (r=,599, p<,01). Conversely, there is a significant negative relationship between work engagement and authenticity (r= -,156, p<,01). The parameter of the kaleidoscope career model most strongly associated with work engagement is challenge.

5.2. Effects of Work Engagement on The Kaleidoscope Career Model and It's Parameters

The table (Table 3) below illustrates the effects of work engagement on the parameters of the kaleidoscope career model, namely Authenticity, Balance, and Challenge.

Table 3. Regression Table Showing The Effect of Work Engagement on The Kaleidoscope Career Model and Parameters

		Beta	t	sig.	R ²	F
Dependent Variable: Kaleidoscope	Constant	3,271	38,716	0,000		
	Work Engagement	0,142	5,644	0,000	0,075	31,856
	Independent Variable: Work Engagement					
		Beta	t	sig.	R ²	F
Dependent Variable: Authenticity	Constant	4,164	34,845	0,000		
	Work Engagement	-0,111	-0,156	0,000	0,024	9,723
	Independent Variable: Work Engagement					
		Beta	t	sig.	R ²	F
Dependent Variable: Balance	Constant	3,326	30,258	0,000		
	Work Engagement	0,119	3,616	0,000	0,032	13,079
	Independent Variable: Work Engagement					
		Beta	t	sig.	R ²	F
Dependent Variable: Challenge	Constant	2,322	24,467	0,000		
	Work Engagement	0,420	14,811	0,000	0,359	219,354
	Independent Variable: Work Engagement					

Separate simple regression analyses were conducted to determine the impact of work engagement on the kaleidoscope career model and its parameters. The results revealed an R² value of 0.075, indicating that 7.5% of the variation in the kaleidoscope career model could be explained by work engagement. It was found that work engagement had a positive and significant effect on the kaleidoscope career model (β=0.142; p=0.000<0.05). In other words, a one-unit increase in work engagement would result in a 0.142 increase in the attitude towards the kaleidoscope career model.

According to the analyses conducted to determine the extent of the influence of work engagement on the three parameters of the kaleidoscope career model, the R² value was found to be 0.024, indicating that 2.5% of authenticity could be explained by work engagement. It was revealed that work engagement negatively and

significantly affected authenticity ($\beta=-0.111$; $p=0.000<0.05$). In other words, a one-unit increase in work engagement negatively affected employees' perception of authenticity by 0.111. The variability in work-life balance attitude could be explained by work engagement by 3% ($R^2=0.032$). It was understood that work engagement positively and significantly affected balance attitude ($\beta=0.119$; $p=0.000<0.05$). In other words, a one-unit increase in work engagement was expected to have a positive effect of 0.119 on balance. Lastly, when looking at the challenge variable, 36% of the variability ($R^2=0.359$) could be explained by work engagement. It was found that work engagement had a positive and significant effect on the challenge attitude ($\beta=0.420$; $p=0.000<0.05$). In other words, a one-unit increase in work engagement would result in a positive effect of 0.420 on the challenge attitude.

Furthermore, according to the regression analysis results obtained from the study dataset, work engagement significantly and positively influences the work-life balance and challenge attitudes from the parameters of the kaleidoscope career model. On the other hand, work engagement also significantly and negatively affects authenticity, one of the parameters of the kaleidoscope career model. In other words, high work engagement appears to be a factor that reduces authenticity attitudes.

In achieving the study's primary aim, it is observed that the level of work engagement predominantly influences the challenge parameter among the kaleidoscope career parameters. Secondly, it affects the balance parameter, while authenticity is negatively influenced. From another perspective, the challenge parameter emerges most prominently in the kaleidoscope model during high work engagement among employees. The balance parameter is the second most noticeable in models with high work engagement. However, during periods of highest work engagement, the authenticity parameter takes a backseat. Accordingly, the adaptation of the kaleidoscope model during periods of high and low work engagement is depicted in Figure 2.

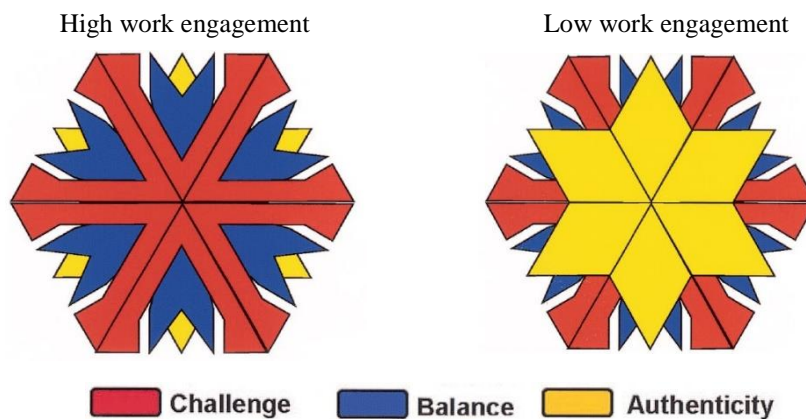

Figure 2: Kaleidoscope Career Models According to Levels of Work Engagement, Adapted from (Mainiero and Sullivan, 2005).

During periods of high work engagement, employees tend to prioritize challenging aspects while their authenticity orientations remain relatively subdued. Conversely, in periods of low work engagement, authenticity orientations are high, whereas challenge orientations are low. In the kaleidoscope career models constructed by employees based on their levels of work engagement, challenge predominates in the initial model. Conversely, in the second model, which represents a kaleidoscope career model characterized by low work engagement attitudes, authenticity orientation takes precedence.

According to the results of hypothesis testing presented in Table 4, only hypothesis H1a, concerning the relationship between work engagement and authenticity, has been rejected. All other hypotheses have been accepted, which include the relationships and effects between work engagement and the parameters of kaleidoscope career, authenticity, balance, and challenge.

Table 4. Results of research model and hypothesis tests

H1	H1a	H1b	H1c	H2	H2a	H2b	H2c
Accept	Reject	Accept	Accept	Accept	Accept	Accept	Accept

6. Discussion and Conclusion

In today's job market, various career planning models are needed to accommodate many demographic variables. Deciphering the career model codes for employees in the modern era is significant for understanding productivity and workforce characteristics. Under new forms of employment and career approaches, the relationship between individuals and organizations is weakening, giving rise to new models based on individual freedoms. From both organizational and individual perspectives, mainly to ensure that individuals, particularly disadvantaged groups, do not become detached from the workforce. To sustain employment, the kaleidoscope career model emerges as prominent.

One of the objectives of implementing the kaleidoscope career model is for organizations to prioritize family-friendly policies, with significant responsibilities falling on organizations in this regard (Sullivan and Mainiero, 2007c; Sullivan et al., 2009). Particularly in sectors with different organizational climates, such as call centers, meaningful relationships between work engagement and burnout are observed (D'Alleo and Santangelo, 2011). Considering the three parameters of the kaleidoscope career model, it will be more feasible for career counselors to guide employees more effectively and for employees better to understand the underlying reasons for their career expectations, thus enhancing productivity (Mainiero and Gibson, 2018). In this context, increasing awareness among managers and employees regarding new career approaches and kaleidoscope career models will enable individuals to provide more informed answers to the question of what they want.

The authenticity parameter of the kaleidoscope career model resonates with protean careers, characterized by individuals choosing unique career paths for themselves. On the other hand, the balance parameter is becoming increasingly significant today, with the growing value of leisure time and the reduction of working hours in labor laws and atypical employment models. On the other hand, challenge is evaluated in an individual context in terms of the individual's struggle for career advancement and acquisition of new competencies. In light of these explanations, the kaleidoscope career model embodies a characteristic feature of new career approaches. Challenge manifests when individuals adopt this attitude to prove themselves and achieve goals aligned with the organization's objectives. It is highly desirable for the organization and organizational career planning. In addition to its numerous benefits, work engagement is associated with the kaleidoscope career perspective. The concept of balance entails individuals managing their work and personal lives. Given that challenge is the parameter most influenced by work engagement, it is likely the most coveted parameter for organizations.

The analysis results of the study indicate a positive relationship between work engagement and the kaleidoscope career model. This finding can be explained by increased work engagement, which reduces burnout by enhancing employee participation in decision-making processes (Castanheira and Chambel, 2010). A negative significant relationship is found between work engagement and authenticity. This outcome suggests that working in a job that does not bring joy and satisfaction leads to a perception of wasted time (Polat, 2021). On the other hand, the alignment of an individual's intrinsic values with those of the organization (Sullivan et al., 2006) contradicts the research findings. However, this result is understandable because authenticity emphasizes individuality as more boundaryless, protean, and subjective career success. A positive significant relationship is found between work engagement and work-life balance. This finding is supported by the notion that the inability to achieve a work-life balance leads to low job satisfaction, burnout, and turnover intentions (Mainiero and Sullivan, 2006). A positive significant relationship is also found between work engagement and challenge. This is consistent with the understanding that challenge serves as a significant motivator leading to success (Mainiero and Sullivan, 2006). Individuals with high levels of work engagement demonstrate innovative behaviors (Hakanen et al., 2008), which is consistent with other research findings (Bakker et al., 2006; Bakker and Xanthopoulou, 2009; Schaufeli and Salanova, 2007).

According to the study, work engagement significantly and positively influences the kaleidoscope career model. Role stress leads to burnout (Kim and Stoner, 2008), or in other words, the ability to comfortably choose one's roles, which enables work engagement, fostering idea generation and job satisfaction (Polat, 2021). Additionally, the lack of work-life balance leading to dissatisfaction (Ardıç and Polatçı, 2009) aligns with the

research findings. Work engagement negatively and significantly affects authenticity. This finding corresponds to the tendency of authentic individuals to seek and make the right career decisions for themselves (Polat, 2021). Work engagement positively and significantly affects balance. This result suggests that employees who cannot achieve work-life balance experience stress and physical and psychological problems, which affect work engagement (Mainiero and Sullivan, 2006). Achieving balance in work life is one way to ensure work engagement. Work engagement positively and significantly affects challenges. The high level of self-efficacy and energy levels among employees with high levels of work engagement (Schaufeli et al., 2001), coupled with intense focus that makes time seem to pass quickly (May et al., 2004), rationalizes the research findings. When the level of work engagement is adapted to the patterns of the kaleidoscope career model, the parameter most prominent and prominent during periods when individuals have high levels of work engagement is challenge. Subsequently, the balance and authenticity parameters follow. During periods when employees have low levels of work engagement, the most prominent and prominent parameter is authenticity. The second and third parameters, respectively, are balance and challenge.

This study is limited to call center employees working in Trabzon. It is assumed that the participants in the research sincerely express their real opinions, thoughts, and perceptions. In addition to aiming to provide insights to human resources managers, mentors, and decision-makers in practice, the research also aims to provide enlightening information to employees in their career journeys. The theoretical contribution aims to contribute to the literature on the kaleidoscope career model, a relatively new concept compared to other new career approaches. For future research recommendations, qualitative and quantitative research can be conducted on different samples, such as disadvantaged groups, using kaleidoscope career models. Additionally, kaleidoscope models can be prepared for those employed in atypical employment models, such as job sharing.

References

- Aprianingsih, A. (2012). *The kaleidoscope career model and work family conflict: An exploration across career stages*. St. Ambrose University.
- Ardıç, K., & Polatci, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: işle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32), 21-46.
- Ashforth, B. E. & Humphrey, R. H. (1995). Emotion in the workplace: a reappraisal. *Human Relations*, 48(2), 97-125.
- Babadağ, S., & Başar, Ö. D. (2022). Pandemi sürecinde çağrı merkezi çalışanlarının tükenmişliğine covid-19 hastalığının etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 21(42), 170-182.
- Bakker, A., Demerouti, E., & Schaufeli, W. (2003) 'Dual processes at work in a call centre: An application of the job demands—resources model'. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 12(4): 393–417.
- Bakker, A. B., Shimazu, A., Demerouti, E., Shimada, K., & Kawakami, N. (2011). Crossover of work engagement among Japanese couples: Perspective taking by both partners. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(1), 112–125.
- Bakker, A. B., & Xanthopoulou, D. (2009). The crossover of daily work engagement: Test of an actor-partner interdependence model. *Journal of Applied Psychology*, 94(6), 1562–1571.
- Briscoe, J. P., Hall, D. T., & Frautschy DeMuth, R. L. (2006). Protean and boundaryless careers: An empirical exploration. *Journal of Vocational Behavior*, 69(1), 30–47. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2005.09.003>
- Bulgur, N. E., & Esen, E. (2023). Kariyer perspektifinde kuşak farklılıkları: kaleidoskop kariyer modelinin uygulanması. *Orta Doğu Yönetim Dergisi*, 10 (5), 449-466.
- Cabrera, E. F. (2007). Opting out and opting in: Understanding the complexities of women's career transitions. *Career Development International*, 12(3), 218-237.
- Carraher, S. M., & Sullivan, S. E. (2018). Applying the kaleidoscope career model to explore how millennials view challenge: A qualitative study and recommendations for future research, In S. E. Sullivan & G. Baugh (Eds.). *Seeking challenge in the career* (pp. 103-123). USA: Information Age Publishing.
- Castanheira, F., & Chambel, M. J. (2010). Reducing burnout in call centers through HR practices. *Human Resource Management*, 49(6), 1047–1065.
- Charbotel, B., Croidieu, S., Vohito, M., Guerin, A. C., Renaud, L., Jaussaud, J., ... & Bergeret, A. (2009). Working conditions in call-centers, the impact on employee health: a transversal study. Part II. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 82(6), 747-756. <https://doi.org/10.1007/s00420-008-0351-z>

- Choi, S., Cheong, K. K., & Feinberg, R. A. (2012). Moderating effects of supervisor support, monetary rewards, and career paths on the relationship between job burnout and turnover intentions in the context of call centers. *Managing Service Quality: An International Journal*, 22(5), 492-516. DOI: 10.1108/09604521211281396
- Çakmak-Otluoğlu, K. Ö. (2018). *Kariyerin değişen kuralları*. Ankara: Nobel Akademik.
- D'Alleo, G., & Santangelo, A. (2011). Organizational climate and burnout in call-center operators. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 1608-1615. DOI: 10.1016/j.sbspro.2011.10.312
- Demir, A. (1999). Hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri ve tükenmişliği etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi. *H.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6(1).
- Deniz, A., & Günaydın, S. C. (2022). Hizmet sektöründe bağlılık ile tükenmişlik ilişkisi: çağrı merkezleri örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 539-549
- Deniz, A., & Kaya, Ç., (2021). Çağrı merkezlerinde iş yükünün işte tükenmişlik duygusu üzerindeki etkisi. *Journal of Life Economics*, 8(1), 81-92.
- De Ruyter, K., Wetzels, M., & Feinberg, R. (2001). Role stress in call centers: Its effects on employee performance and satisfaction. *Journal of Interactive Marketing*, 15(2), 23-35. <https://doi.org/10.1002/dir.1008>
- Ellway, B. P. W. (2014). Is the quantity-quality trade-off in call centers a false dichotomy? *Managing Service Quality*, 24(3), 230-251. <https://doi.org/10.1108/MSQ-09-2013-0192>
- Ervin, S.M. (2015) *exploring the career needs of intercollegiate head coaches: a kaleidoscope career perspective*, (Unpublished Doctoral dissertation), The Ohio State University.
- Ferreira Jr, M., & Saldiva, P. H. (2002). Computer–telephone interactive tasks: predictors of musculoskeletal disorders according to work analysis and workers' perception. *Applied Ergonomics*, 33(2), 147-153. DOI: 10.1016/s0003-6870(01)00058-8
- Gans, N.G.K., Mandelbaum, A. (2003). Telephone call centers: tutorial, review, and research prospects. *Manufacturing & Service Operations Management*, 5 (2), 79-141.
- Gorde, S. (2018). A study of job satisfaction in a call centre with special reference to pune in India. *International Journal of Engineering and Management Research*. 8. 163-168. doi.org/10.31033/ijemr.8.5.20
- Grady, G., & McCarthy, A.M. (2008). Work-life integration: Experiences of mid-career professional working mothers. *Journal of Managerial Psychology*, 23(5), 599–622. doi:10.1108/02683940810884559
- Grebner, S., Semmer, N., de Faso, L., Gut, S., Kälin, W., & Elfering, A. (2003) 'Working conditions, well-being and job related attitudes among call center agents', *European Journal of Work and Organizational Psychology* 12(4): 341–365.
- Hakanen, J. J., Bakker, A. B., & Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of School Psychology*, 43(6), 495-513.
- Hakanen JJ, Perhoniemi R, Toppinen-Tanner S. (2008). Positive gain spirals at work: from job resources to work engagement, personal initiative and work-unit innovativeness. *Journal Vocational Behaviors*, 73:78–91.
- Hall, D. T., & Chandler, D. E. (2005). Psychological success: When the career is a calling. *Journal of Organizational Behavior*, 26, 155–176. doi:10.1002/job.301
- Hall, D. T., Yip, J., & Doiron, K. (2018). Protean careers at work: Self direction and value orientation in psychological success. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 5, 129–156. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104631>
- Hallman, D., Frenkel, S., Sorensen, O., & Wood, S. (2008) 'Work design variation and outcomes in call centers: Strategic choice and institutional explanations'. *Industrial & Labor Relations Review* 62: 510–510.
- Hannif, Z., Lamm, F. & Vo, A. (2010). Unsafe/unhealthy work? oh and s outcomes in australian call centres. *International Employment Relations Review*, 16(2), 37-59.
- Hirschi, A., & Koen, J. (2021). Contemporary career orientations and career self-management: A review and integration. *Journal of Vocational Behavior*, 126, Article 103505. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103505>
- Imperatori, B. (2017). *Engagement and Disengagement at Work: What's New in Engagement and Disengagement at Work Drivers and Organizational Practices to Sustain Employee Passion and Performance*. Switzerland: Springer.
- Ingram, T. N., Lee, K. S., & Lucas, G. H. (1991). Commitment and involvement: Assessing a salesforce typology. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19, 187-197.
- İçerli, L., & Bilen, G. (2023). Çalışma yaşamında değişen kariyer anlayışı: kaleydoskop kariyer modeli. *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 7(12), 15-33.

- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692–724. <https://doi.org/10.5465/256287>
- Kim, H., & Stoner, M. (2008). Burnout and turnover intention among social workers: Effects of role stress, job autonomy and social support. *Administration in Social Work*, 32(3), 5–25. <https://doi.org/10.1080/03643100801922357>
- Kinnie, N., Hutchinson, S., & Purcell, J. (2000) “‘Fun and surveillance’”: The paradox of high commitment management in call centres’. *International Journal of Human Resource Management* 11(5): 967–985.
- Knowles, J. (2017). *Career reentry and the kaleidoscope career model: Experiences of high achieving professional women reentering the workforce after opting out* (Unpublished Doctoral Dissertation), Colorado State University.
- Leroy, H., Verbruggen, M., Forrier, A., & Hay, A. (2015). *Career authenticity: On being true to oneself at work*. In S. E. Sullivan & G. Baugh (Eds.), *Searching for authenticity* (pp. 43-65), USA: Information Age Publishing.
- Liu, Y., Perrewe, P. L., & Magnusen, M. (2015). *Selling your soul to the devil: Political behavior, the pursuit (or discard) of authenticity, and career success*. In S. E. Sullivan & G. Baugh (Eds.), *Searching for authenticity* (pp. 133-154), USA: Information Age Publishing.
- Madan, A. O., & Jain, A. K. (2018). Career challenge and kaleidoscope careers in India, In S. E. Sullivan & G. Baugh (Eds.). *Seeking challenge in the career* (pp. 77-101). USA: Information Age Publishing.
- Mainiero, L. A., & Gibson, D. E. (2018). The kaleidoscope career model revisited: How midcareer men and women diverge on authenticity, balance, and challenge. *Journal of Career Development*, 45(4), 361–377.
- Mainiero, L. A., & Sullivan, S. E. (2005). Kaleidoscope careers: An alternate explanation for the “opt-out” revolution. *Academy of Management Perspectives*, 19(1), 106–123. <https://doi.org/10.5465/ame.2005.15841962>
- Mainiero, L. A., & Sullivan, S. E. (2006). *The opt out revolt: Why people are leaving companies to create kaleidoscope careers*. Mountain View, CA: Davies-Black Publishing.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2(2), 99–113.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397–422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- May, D.R., Gilson, R.L., & Harter, L.M. (2004), ‘The Psychological Conditions of Meaningfulness, Safety and Availability and the Engagement of the Human Spirit at Work,’ *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77, 11–37.
- Miciak, A., & Desmanais, M. (2001). Benchmarking service quality performance at business-to-consumer call centres. *Journal of Business & Industry Marketing*, 16 (5), 340-453.
- Mustosmäki, A., Anttila, T., & Oinas, T. (2013). Engaged or not? A comparative study on factors inducing work engagement in call center and service sector work. *Old site of Nordic Journal of Working Life Studies*, 3(1), 49-68.
- Newstrom, J. W. (2007). *Organizational Behavior: Human Behavior at Work*. New York: McGraw Hill Education.
- O’Neill, M.S. & Jepsen, D. (2019), “Women’s desire for the kaleidoscope of authenticity, balance and challenge: a multi-method study of female health workers’ careers”, *Gender, Work and Organization*, 26(7). 962-982.
- Özkalp, E., & Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan İşe Angaje Olma ölçeğinin Türkçe’de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(3), 1-19.
- Poddar, A., & Madupalli, R. (2012). Problematic customers and turnover intentions of customer service employees. *Journal of Services Marketing*, 26(7), 551–559. <https://doi.org/10.1108/08876041211266512>
- Podsakoff, N. P., LePine, J. A., & LePine, M. A. (2007). Differential challenge stressorhindrance stressor relationships with job attitudes, turnover intentions, turnover, and withdrawal behavior: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92. 438-454.
- Polat, F. B. (2021). *Beş faktör kişilik özelliklerinin ve aile destekleyici örgüt algısının kaleydoskop kariyer üzerindeki etkisi*. Sakarya University (Unpublished Doctoral Dissertation)
- Polat, F. B., & Özdemir, Y. (2021). Yeni kariyer yaklaşımlarına güncel bir bakış: Kaleydoskop Kariyer Modeli, *İş ve İnsan Dergisi*, 8(1), 107-121.
- Ramsey, R., Lask, F. G., & Marshall, G. W. (1995). A critical evaluation of a measure of job involvement: The use of the Lodahl and Kejner (1965) scale with salespeople. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 15(3), 65–74.

- Rod, M., & Ashill, N. J. (2013). The impact of call centre stressors on inbound and outbound call-centre agent burnout. *Managing Service Quality: An International Journal*. <https://doi.org/10.1108/09604521311312255>
- Savickas, M. L., Nota, L., Rossier, J., Dauwalder, J. P., Duarte, M. E., & Guichard, J., . . . van Vianen, A. E. M. (2009). Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century. *Journal of Vocational Behavior*, 75, 239–250. doi:10.1016/j.jvb.2009.04.004
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B., Hoogduin, K., Schaap, C., & Kladler, A. (2001). On the Clinical Validity of the Maslach Burnout Inventory and the Burnout Measure. *Psychology & Health*, 16(5), 565-582.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B. & Salanova, M. (2006). The Measurement of Work Engagement with A Short Questionnaire: A Cross-National Study. *Educational and Psychological Measurement*, 66, 701-716.
- Schaufeli, W. B., Martinez, M. I., Pinto, A. M., Salanova, M., & Bakker, A. B. (2002). Burnout and engagement in university students: A cross-national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(5), 464–481. <https://doi.org/10.1177/0022022102033005003>
- Schaufeli, W. B., & Salanova, M. (2007). Efficacy or inefficacy, that's the question: Burnout and work engagement, and their relationships with efficacy beliefs. *Anxiety, Stress, and Coping*, 20(2), 177–196.
- Schein, E. H. (1971). The individual, the organization, and the career: A conceptual scheme. *Journal of Applied Behavioral Science*, 7(4), 401-426. doi:10.1177/002188637100700401
- Shaw, S. & Leberman, S. (2015). Using the kaleidoscope career model to analyze female CEOs' experiences in sport organizations. *Gender in Management: An International Journal*, 30(6), 500-515.
- Shimazu, A., Miyanka, D. & Schaufeli, W. B. (2010). Work Engagement from a Cultural Perspective. In S. L. Albrecht (Ed.), *The Handbook of Employee Engagement: Perspectives, Issues, Research and Practice* (pp. 364-372). Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.
- Simmons, J. (2012). *The kaleidoscope career model: An investigation of authenticity, balance, and challenge and their relationship with networking behavior* (Unpublished Doctoral Dissertation), St. Ambrose University.
- Simmons, J. (2013). The Kaleidoscope Career Model: An investigation of authenticity, balance, and challenge and their relationship with networking behavior, *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 74.
- Simmons, J., Wolff, H. G., Forret, M. L., & Sullivan, S. E. (2022). A longitudinal investigation of the Kaleidoscope Career Model, networking behaviors, and career success. *Journal of Vocational Behavior*, 138, 103764.
- Sonnentag, S. (2003). Recovery, work engagement, and proactive behavior: a new look at the interface between nonwork and work. *Journal of Applied Psychology*, 88(3), 518-528.
- Sprigg, C. A. (2011). *Psychosocial risk factors for call centre employees* (Unpublished Doctoral Dissertation) University of Sheffield.
- Sullivan, S. E., & Baruch, Y. (2009). Advances in career theory and research: A critical review and agenda for future exploration. *Journal of Management*, 35(6), 1542–1571. <https://doi.org/10.1177/0149206309350082>
- Sullivan, S. E., Forret, M. L., Carraher, S. M., & Mainiero, L. A. (2009). Using the kaleidoscope career model to examine generational differences in work attitudes. *Career Development International*, 14(3), 284-302.
- Sullivan, S. E. & Mainiero, L. A. (2007a). The changing nature of careers: A review and research agenda. *Journal of Management*, 33(6), 885-959.
- Sullivan, S. E., & Mainiero, L. A. (2007b). The changing nature of gender roles, alpha/beta careers and work-life issues: Theory-driven implications for human resource management. *Career Development International*, 12(3), 238-263.
- Sullivan, S. E., & Mainiero, L. A. (2007c). Kaleidoscope careers: Benchmarking ideas for fostering family-friendly workplaces. *Organizational Dynamics*, 36(1).
- Sullivan, S. E., & Mainiero, L. A. (2008). Using the kaleidoscope career model to understand the changing patterns of women's careers: implementing human resource development programs to attract and retain women. *Advances in Developing Human Resources*, 10(1), 32-49.
- Super, D. E. (1957). *The psychology of careers*. New York, NY, Harper.
- Tarhan, E. (2019). Kadınların kariyer kararlarını anlamak: kaleidoskop kariyer modeli. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*. 3(1) 118-132.
- Ulukan, Y., Aksoy, Ş. K., & Çiçek, H. (2023). Vardiyalı çalışmanın işe bağlılık ve iş performansına etkisi. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(46), 187-206.

Vallerand, R. J., Blanchard, C., Mageau, G. A., Ratelle, C., Leonard, M., Blanchard, C., Koestner, R. & Gagne, M. (2003). Les passions de l'Áme: On obsessive and harmonious passion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(4), 756-767.

Varlık, S. (2022). *Belirsizlik yönetiminin işle bütünleşme, inisiyatif alma ve kariyer planlaması üzerindeki etkisi: Karma yöntem araştırması*. (Unpublished Doctoral Dissertation) Akdeniz University.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarı, Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'nun 03.04.2023 tarih ve E-84771431-050.01.04-88048 sayı ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

HURDA MALZEMEDEN ÇELİK ÜRETİMİ: İTHAL GİRDİ VERİLERİYLE KÜMELEME ANALİZİ

Steel Production from Scrap Material: Clustering Analysis with Import Input Data

Ümit Remzi ERGÜN¹ ve Elif BULUT²

¹YL Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Ana Bilim Dalı, umit.r.ergun@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8967-1892

²Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, elif@omu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8278-1821

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

09.10.2023

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1373620

Anahtar Kelimeler

Demir Çelik, Hurda, İthalat,
Kümeleme Analizi

Keywords

Iron and Steel, Scrap,
Import, Clustering Analysis

ÖZ

Uluslararası ticaret sistemi içerisinde yer alan ülkelerde sanayinin, iktisadî büyüme ve kalkınmanın temel dayanakları arasında yer alan demir çelik sektörü ülkeler tarafından kurulması ve geliştirilmesi gerekli-öncelikli endüstriler arasında kabul edilmektedir. Sanayileşme süreçlerinin gelişimi, teknolojik değişimler, küreselleşme ve değişen demografik yapının bir sonucu olarak ortaya çıkan üretim ve tüketim değerlerinin artışı doğal kaynakların kullanımının artması ve varlıklarının azalması sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda demir çelik sektörü hammadde olarak demir cevherinin işlenmesi faaliyetleriyle doğal kaynaklar ekonomisi, demirli atık ve hurda malzemenin işlenmesi faaliyetleriyle de sanayi ekonomisi içerisinde değerlendirmeye alınabilen özellikli sektörler arasında yer almaktadır. Çalışmada, hurda malzemedan çelik üretim süreçlerini ithalat rakamları ile değerlendirmeye alarak, başlıca çelik üretimi gerçekleştiren yirmi ülke üzerinde 2007-2021 dönemini beşer yıllık periyotlarla kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonuçlarının ülkelerin üretim yöntemi ağırlıkları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Elde edilen analiz bulgularından, etkin ve verimli çelik üretiminin demir cevheri kadar hurda malzemeye de bağlı olması, ülkelerin hurda ithalatında daha koruyucu politikaları benimsemesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

ABSTRACT

The iron and steel sector, a key pillar of industry, economic growth, and development within the international trade system, is considered one of the priority industries that countries need to establish and develop. The advancement of industrialization processes, technological changes, globalization, and the increase in production and consumption due to changing demographic structures have led to a rise in the use of natural resources and a decrease in their availability. In this context, the iron and steel sector can be evaluated within the natural resources economy through activities such as processing iron ore as raw material and within the industrial economy through the processing of ferrous waste and scrap material. This study analyzed steel production processes from scrap material using import figures and applied clustering analysis over five-year periods from 2007 to 2021 for twenty major steel-producing countries. The results of the study align with the production method weights of the countries. The analysis findings conclude that effective and efficient steel production values scrap material as much as iron ore and that countries employ protective policies concerning scrap imports.

Atıf/Citation: Ergün, Ü. R. ve Bulut, E. (2024). Hurda Malzemedan Çelik Üretimi: İthal Girdi Verileriyle Kümeleme Analizi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1463-1480.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ümit Remzi ERGÜN, umit.r.ergun@gmail.com.

1. Giriş

Değişen demografik yapının bir sonucu olarak üretim ve tüketim değerlerinin artış göstermesi doğal kaynakların kullanımının artması ve varlıklarının azalmasıyla sonuçlanmıştır. Literatürde kıt kaynaklar olarak ifade edilen doğal kaynaklar üretimin sınırlı kalmasına neden olan faktörler arasında yer almaktadır. Bu durum doğal kaynakların iktisadî değerlerini etkilemektedir. Üretim faktörleri arasında yer alan doğal kaynakların artan iktisadî değerleri, değişen talep yapısı, artan üretim maliyetleri ve üretimin çeşitlendirilmesi faaliyetleri sonucunda endüstrilerin alternatif kaynak kullanımlarına yöneldikleri görülmektedir. Endüstrilerin lokomotif gücü olarak ifade edilen demir çelik sektörünün de bu durumdan etkilenmesi kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Bu etkilenme, endüstri öncesi toplumların faydasız olarak değerlendirdikleri hurda ve atık malzemelerin demir çelik sektöründe iktisadî değeri olan ürünler arasında yer almasını sağlamaktadır. Demir çelik sektörü hammadde olarak demir cevherinin işlenmesini faaliyetleriyle doğal kaynaklar ekonomisi, demirli atık ve hurda malzemenin işlenmesi faaliyetleriyle de sanayi ekonomisi içerisinde değerlendirmeye alınabilen özellikli sektör olarak görülmektedir. Bu durum sektörün ileri geri bağlantısının yüksekliği ile ilişkilendirilmektedir. Demir çelik sektörü, topraktan cevher olarak demirin çıkarılmasıyla faaliyetlerine başlayan, demir ve çelik ürünlerini çeşitli üretim yöntemleri kullanarak çeşitlendirmek suretiyle, nihai bir ürün olarak piyasaya veya piyasada kullanım ömrünü tamamlamış hurda olarak bulunan demir ve çelik ürünlerini dönüştürme veya yeniden işleme teknikleriyle kendisine hammadde olarak sağlayan ileri geri bağlantısı yüksek ağır sanayi ve imalat sektörü olarak tanımlanmaktadır. Sektör tanımında da yer verilen özellikleri nedeniyle uluslararası politik otoritelerin gündeminde yer almaktadır.

Avrupa Birliği tarafından ilan edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM), sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir ekonomi hedefiyle iktisadî büyümenin kaynak kullanımından ayrılmasını hedeflemektedir (European Commission, 2019). Bu bağlamda oluşturulan sınırdaki karbon düzenleme mekanizması, Avrupa Birliği'nde rekabetçi yapının karbon emisyon hedeflerine uygun olarak düzenlenmesini kapsamaktadır (Küçük ve Dural, 2022: 144). İlk etapta sınırdaki karbon düzenlemesinin yüksek karbon kaçağı riski taşıyan ürünler üzerinde geçerli olması plânlanmıştır (European Commission, 2021). Bu ürünler arasında demir çelik sektörüne ait nihai çıktılar da yer almaktadır. Karbon ayak izi kavramı, bireyin küresel ısınmadaki bireysel payının bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Kavram, birincil karbon ayak izi ve ikincil karbon ayak izi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Doğrudan karbon ayak izi olarak da ifade edilen birincil karbon ayak izi, enerji tüketimi ve ulaştırma faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan karbondioksit emisyonlarının ölçüsüdür. Dolaylı karbon ayak izi olarak da ifade edilen ikincil karbon ayak izi ise tüketim ürünlerinin yaşam döngülerinin tamamında ortaya çıkan karbondioksit emisyonlarının ölçüsüne karşılık gelmektedir (Binboğa ve Ünal, 2018: 193; Birkan, 2014: 2; Kutay ve diğerleri: 2010: 1559). Bu bağlamda sürdürülebilirlik göstergeleri arasında yer alan sera gazı emisyon değerleri ülkeler özelinde azaltılması gereken öncelikli çevresel faktörler arasında yer almaktadır. Sera gazı emisyonlarını etkileyen sektörler arasında enerji ve hammadde yoğun sektör olarak demir çelik sektörü yer almakta ve bu anlamda sektörü kapsayan girdi değerlerine dikkat çekilmektedir (Başol, 2013: 3). Demir çelik sektörü, geri dönüşüm ekonomisi ve sürdürülebilirlik kavramları özelinde ele alındığında, sektörün atık ve hurda malzemesinin üretim yöntemlerine bağlı olarak yeniden işlenip sanayiye kazandırılması, dünya ticaretinde demir çelik ürünlerinin ticaret hacmi ile mesafesinin yüksek olması ve dünya demir cevheri kaynaklarının tükenmesi hurda eğiliminin artmasının nedenleri arasında sayılmaktadır. Enerji tüketimi ve ulaştırma faaliyetleri sonucu ortaya çıkan birincil karbon ayak izi kavramından doğrudan etkilenen sektörün, kullanılan ürünlerin ürünleştirilmesinden atıllaştırılmasına kadar karbondioksit salınımlarını dikkate alan ikincil karbon ayak izi kavramından da etkilendiği ifade edilmektedir. Küresel çelik endüstrisinin ölçeği ve önemi dikkate alındığında çelik tüketiminin ana etkenlerini anlamak hem madencilik sektörü hem de politika yapıcılar için önem arz etmektedir (Crompton, 2015: 239). Kişi başına ham çelik tüketimi, ulusların ve toplumların kalkınmışlık düzeyinin bir ölçüsü olarak ifade edilmektedir (Doğaka, 2014: 4). Kişi başına çelik tüketiminin artması ve son yıllarda kişi başına vasıflı veya paslanmaz çelik tüketiminin de sosyo-ekonomik göstergeler arasında yer alması ülkelerin üretim değerlerine yansımaktadır. Bu yansıma, talepleri karşılayabilmek adına hem doğal kaynakların kullanımı hem de hurda malzemenin üretime kazandırılması politikalarını etkilemektedir. Her iki durumda da küresel ısınma ve iklim kriziyle mücadele otoritelerinin gündeminde yer alan demir çelik sektörünün uluslararası ticaret yapısının kapsamlı değerlendirmelere ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda, bu çalışma ülkelerin çelik üretiminde kullandıkları demirli atık ve hurda malzemeler ile ferro alyajları dış ticaret değerlerine göre gruplandırarak önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Hurda malzemededen çelik üretim süreçlerinde demirli atık ve hurda malzeme kadar önemli olan ferro alyajlar; demirin silisyum, mangan, krom, nikel, tungsten, fosfor gibi elementlerden biriyle veya birden fazlasıyla yaptığı alaşımlar olarak tanımlanmaktadır. Bu alaşımlar, grafit oluşumunu denetim altında tutabilmek, çeliğin yapısındaki bazı elementleri uzaklaştırmak, diğer alaşım ve elementlerin üretilmesini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Ferro alyajlar, ergimiş çeliğe istenilen son bileşimi vermeleri, metalin katılaşmasını sağlamaları ve çeliğin ilk ve son deoksidasyonunu gerçekleştirmeleri açısından önemli malzemeler arasında yer almaktadırlar (Taşkaya, 2019: 100). Ferro alyajlar, T.C. Kalkınma Bakanlığı'nın ithalata olan bağımlılığının azaltılması programı eylem plânına dâhil edilmişlerdir. Plânda demir çelik üretiminde kullanılan ana ferro alyajların yurtiçinde üretimini sağlamaya yönelik olarak teşvik sisteminin gözden geçirilmesine dikkat çekilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 7).

2. Demir Çelik Sektörü ve Sektörün Üretim Yapısı

Maden cevherlerinin tıpkı embriyolar gibi Toprak Ana'nın bünyesinde büyüüp geliştikleri ve metal işçiliğinin doğum ile olduğu düşüncesine erken çağlarda rastlanılmaktadır. Tarihin uzun dönemleri boyunca maden cevherlerinin Toprak Ana'nın kutsallığını paylaştığına olan inancın önemli kilometre taşları arasında, demir cevherleri yer almaktadır. Metalürjinin bilinmediği dönemlerde göktaşlarının yeryüzündeki demirin farkındalığının kaynağı olması, insanların demiri Tanrıların selamı olarak algılamasına neden olmuştur. Hem demirin elde edilmesindeki güçlük hem de kutsallığı demirin iktisadî değerine etki etmiştir. M.Ö. birinci bin yılın başlarında demir fiyatının gümüşün beş, altının iki katına ulaştığı bilinmektedir (Tez, 2012). Demir malzemelerin Avrupa'daki insan uygarlığının temelini oluşturma niteliği M.S. 1800'lerin sonuna kadar diğer bir ifadeyle yerini çeliğe bırakana kadar devam etmiştir. Çeliğin seri üretimi çelik teknolojilerinin kullanılmasına başlamasıyla gerçekleşmiştir. İngiliz Metalürjist Henry Bessemer, kendi soyadını verdiği yöntemle demirin havada oksitlenmesiyle dökme demir ve çelik üretimini endüstriyel bir süreçle gerçekleştirmiştir (Spoerl, 2004). Bessemer Yöntemi, dünya çelik üretiminin ivmelenmesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Günümüzde çelik üretimi, ana girdi olarak demir cevheri kullanan yüksek fırınlar (YF) ve bazik oksijenli fırınlar (BOF) ile üretim yapan entegre tesislerde; ana girdi olarak hurda metal kullanan elektrik ark ocaklı (EAF) fırınlar ve indüksiyon fırınları (IF) ile üretim yapan tesislerde gerçekleştirilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde ise çelik üretimi ağırlıklı olarak BOF ve EAF'li tesislerde gerçekleştirilmektedir (Avinal ve diğerleri 2019: 19). Tablo 1'de başlıca çelik üreten ülkelerin ham çelik üretim süreçlerinin yüzdelik dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Ülkelerin Çelik Üretim Süreçlerinin Dağılımı, 2022

Ülke	Üretim (milyon ton)	Oksijen (%)	Elektrik (%)	Diğer (%)	Toplam (%)
Çin	1018,0	90,5	9,5	-	100,00
Hindistan	125,3	45,8	54,2	-	100,00
Japonya	89,2	73,3	26,7	-	100,00
ABD	80,5	31,0	69,0	-	100,00
Rusya	71,5	65,0	33,1	1,9	100,00
G. Kore	65,8	68,5	31,5	-	100,00
Almanya	36,8	70,2	29,8	-	100,00
Türkiye	35,1	28,5	71,5	-	100,00
Brezilya	34,1	75,1	23,8	1,1	100,00
İran	30,6	8,2	91,8	-	100,00
İtalya	21,6	16,0	84,0	-	100,00
Tayvan	20,8	59,7	40,3	-	100,00
Meksika	18,1	14,6	85,4	-	100,00
Fransa	12,1	67,4	32,6	-	100,00
Kanada	12,1	53,9	46,1	-	100,00
İspanya	11,5	32,0	68,0	-	100,00
Mısır	9,8	-	100,0	-	100,00

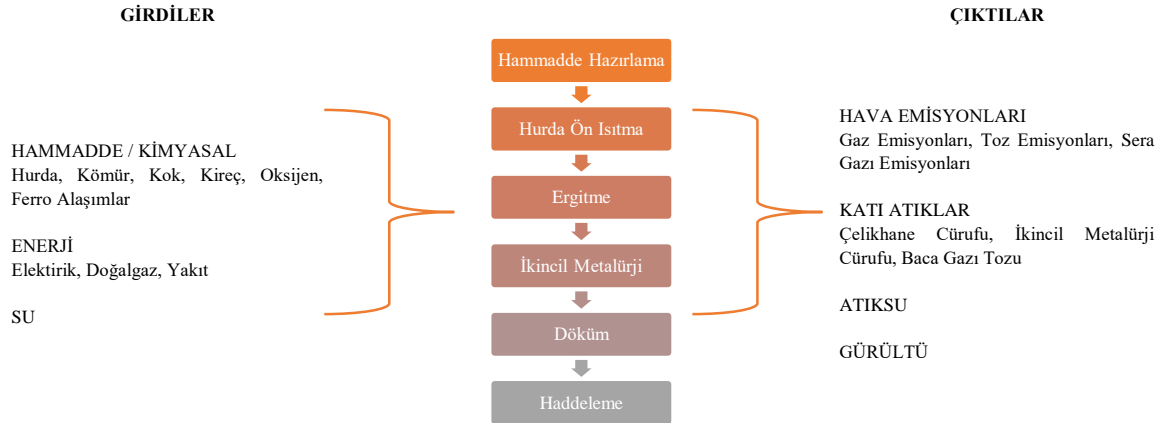
Kaynak: World Steel Association, <https://worldsteel.org/steel-topics/statistics/world-steel-in-figures-2023/>

Tablo 1 incelendiğinde Mısır, İran, Meksika, İtalya, Türkiye, ABD ve Hindistan'ın EAF üretim tesislerinden elde edilen nihai ürün değerlerinin BOF üretim tesislerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durum ülkelerin ağırlıklı ana girdi malzemesi olarak hurda metal kullandıklarına ve mevcut demir cevherlerinin üretimde kullanılmasına ülkeler özelinde yetersiz kalındığında işaret etmektedir. Demir çelik endüstrisinde, elektrikle çelik üretimi 1950'li yıllardan itibaren artış göstermiştir. Endüstride EAF'li tesislerde görülen artış, maliyetlerin azaltılmasını sağlamış ve kaliteli çelik üretimini kolaylaştırmıştır (Tan, 1983: 36). Demir çelik sektörünün ana hammaddelerini cevher ve hurda malzemeler oluşturmakta, ürünleştirme süreçleri sonucunda temel çıktı ise ham çelik olarak elde edilmektedir. Bu anlamda demir çelik sektörü değer zincirine Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1. Demir Çelik Sektörü Değer Zinciri (Avinal ve diğerleri, 2019)

Şekil 1 incelendiğinde demir çelik sektörü ülke doğal kaynaklarının yapısı veya üretim yöntemleriyle doğrudan ilişkili olup sektörün diğer sektörler için hayati öneme sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu durumda sektörün sadece üretimin sonucu olarak değil üretimin gereği olarak da önemli olduğu ifade edilmektedir. Dünyada iktisadî faaliyetlerin genelinde yaşanan artışlar ile ülke ekonomilerindeki büyümenin bir yansıması olarak konut, otomobil ve dayanıklı tüketim mamülleri olmak üzere diğer imalat ürünlerine olan talebin artması dünya çelik üretimini arttırdığı ve arttırmaya da devam edeceği değerlendirilmektedir. Demir çelik sektöründe üretilen ürünler ara mamüller, ana mamüller ve yan mamüller olmak üzere üç sınıfta toplanmaktadır. Ara mamul başka bir malın üretiminde girdi olarak kullanılmak üzere üretilen ürünlerdir. Ana mamul bir başka işlem gerektirmeyen, nihai kullanım için üretilen ürünler olup yan mamuller ise üretim süreci sonunda teknik nedenlerle ana ürün ile beraber ortaya çıkan ürünlerdir (Ersöz ve diğerleri, 2015: 76). Hurda demirden çelik üretim süreçlerinin gösterimine Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 2. Hurda Demirden Çelik Üretim Süreci (Avinal, vd., 2019)

Şekil 2'de de yer aldığı haliyle, hurda demirden çelik üretim sürecinin girdileri arasında yer alan hurda malzeme ve enerji kullanım yöntemleri ile çıktıları arasında yer alan sera gazı emisyonlarının sektörün geri dönüşüm ekonomisi ve sürdürülebilirlik açısından önemine ve önceliğine işaret ettiği değerlendirilmektedir. Dünya ekonomisinin küreselleşmesinin demir çelik sektöründe yapısal değişimlere neden olması, çelik üretiminde yeni konseptlerin gelişmesiyle karakterize edilmektedir. Mini elektrikli çelik fabrikalarının kurulmasının ve yeni döküm tekniklerinin ortaya çıkmasının çelik sektöründe konsolidasyonu teşvik ederek, piyasanın rekabetçi yapısını arttırdığı değerlendirilmektedir (Remus ve diğerleri 2013: 1). Hammadde olarak

hurda kullanımı, üretimin devamında gerçekleşecek operasyonların ve tahmin edilemeyen emisyon profillerinin oluşması açısından önem arz etmektedir. Satın alınan veya iç üretimden geri dönüştürülen hurdanın ayrı ayrı depolanması gerekli görülmektedir. İç üretimde oluşan hurdanın ise tamamen geri dönüştürülebilmesi ve hurda kullanım miktarının genel olarak artırılması ile satın alınan kütük miktarında azaltımın sağlanması kârlılığın artmasına ve ekonomik açıdan önemli tasarrufların elde edilmesine imkân tanımaktadır (Avinal ve diğerleri, 2019: 52).

Dünya çelik endüstrisinin büyüklüğü ve modern ekonomideki konumu ona ekonomik, sosyal ve politik bir sistemle alışılmadık bir ilişki kazandırmaktadır. Çelik sektöründeki katma değer, imalat kaynaklı gayrisafi yurt içi hasılanın dikkate değer büyüklükte önemli bir yüzdelik kısmını oluşturmaktadır. İktisadî olarak sektörün pazar yapısının modern endüstriyel pazarlara özgü olması demir çelik ürünlerinin de önemini pekiştirmektedir. Demir çelik endüstrisinin istihdamının coğrafî yayılımı, politika otoritelerinin de dikkatini çekerek onları sektöre karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Modern bir ulusun büyük bir çelik endüstrisine ihtiyacı olduğu yönündeki algı nedeniyle politika yapıcılar modern bir imalat sektörünün yerli çelik kaynağıyla mümkün olabileceğine inanmaktadırlar (Rogers, 2009: 1-3). Çelik endüstrisinin talep desenini ve endüstrinin genelini etkileyen faktörler dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, tarım, imalat ve inşaat sektörlerinde yaşanan değişimler ve ekonomik geçişler, rakip malzemenin ikamesi nedeniyle üretim süreçlerinde meydana gelen değişiklikler, teknolojik değişimlerin getirdiği yenilikler ve gelişmekte olan ülkelerin pazar paylarında görülen artışlar olarak sayılmaktadır (Gonzales ve Kaminski, 2011: 14). Demir çelik sektörü, teknoloji, sermaye, kaynak ve enerji kullanımı açısından yoğun bir sektördür. Sektörün verimli bir şekilde gelişimi, yeterli demir cevheri, su ve kok tedariklerinin yanı sıra ileri teknolojiler ve uygun politikalar da dâhil olmak üzere birçok farklı dış koşulun kapsamlı bir şekilde dengelenmesini gerektirmektedir (Ma ve diğerleri, 2014: 505). Demir çelik sektörü özelinde, kömür kaynaklarının konumunun konumsal politikayı belirlemede baskın faktör olduğu inancı, kömür yatakları bulunmayan ülke veya bölgelerin de çelik endüstrilerini geliştirebilmeleri nedeniyle kömür kaynaklarının konumsal çekiminin başlı başına baskın olmadığı inancına yerini bırakmıştır (Isard, 1948: 203). Demir ve çelik gibi sektörlerde değerli maden kaynaklarının korunmasının önemi, bu kaynakların bulunabilirliğinin sınırlı olması ve üretimde yer almalarının gelecekteki kullanılabilirlikleri pahasına gerçekleşmesiyle ilgilidir. Demir ve çelik malzemelerinin çıkarılması, işlenmesi, dağıtılması, kullanılması ve imha edilmesiyle ilgili çevresel etkiler giderek artan bir endişe kaynağı olarak ifade edilmektedir. Bu işlemler için gerekli enerji yüksek olup ağırlıklı olarak fosil yakıt tüketimiyle gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, demir çelik sektörü hem çevresel hem de iktisadî olarak daha da önem kazanmaktadır. Sektör için enerji ve malzeme akışlarının belirlenmesi, kaynakların korunması, çevresel iyileştirme için fırsat ve tehditlerin sınıflandırılması modern ekonominin kaydılaştırılması elzem konular arasında yer almaktadır (Michaelis ve Jackson, 2000: 131-132). Bu anlamda sektörün yaşadığı değişimin nedenleri arasında küreselleşme ile demir çelik sektöründe uluslararası ticaret kapasitelerinin artması ve teknolojik ilerlemeler sonucunda hurda malzemenin de hammadde olarak kullanılabilmesi yer almaktadır.

3. Demir Çelik Sektörünün Dış Ticaret Yapısı

Dış ticaretin tartışmaların gündeminde yer alması Avrupa'da ticaret burjuvazisinin siyasal erke katılımı ile başlamıştır. Merkantilist dönemde zenginleşmenin yolunun ticaretten geçmesi ülkelerin dış ticaretten elde ettikleri yararları değil dış ticaret yoluyla nasıl zenginleşebileceklerine odaklanmalarına sebep olmuştur. Tartışmaların odağının bu şekilde belirlenmesi, üzerinde durulan konunun dış ticaretin kendisinden dış ticaretin bakiyesine eğilim göstermesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devrimi'nden sonra gündeme gelen sorun, sınaî ürünlerin pazarlanması ve sanayileşme sürecinin sürdürülebilmesi olunca dış ticaretin kendisi tartışmaların odağını oluşturmaya başlamıştır (Yılmaz, 2016: 1). Bir malın ekonomik değerinin ham materyal olarak değerini arttıran herhangi bir süreç üretim olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım esasen mal ve hizmetlerin doğrudan temin edilmesi sürecini de ifade etmektedir. Örneğin aynı zamanda imalatı da ifade eden ham demirin çelik hâline getirilmesi ya da çeliğin tel gibi, levha gibi daha kullanılabilir biçimlere sokulması üretim faaliyetleridir. Buradan hareketle üretim için biçimsel kullanılabilirlik kazandırma yöntemi tanımlaması da yapılabilecektir (Tümertekin ve Özgüç, 2020). Bu anlamda demir çelik sektörünün ürünlerinde biçimsel kullanılabilirlik seviyesinin yüksek olması, sektörü birçok endüstrinin itici gücü haline getirmektedir. Demir çelik sektörüne ait nihaî ürünlerin birçok sektör tarafından kullanılması sektörün önemini gösteren unsurlar arasında yer almaktadır. Sektörün ihtiyacı olan hammaddenin temininde var olan problemlerin çözülmesi

özellikle dışa bağımlılığın söz konusu olduğu alanlarda acil çözüm gerektiren konuların başında gelmektedir (Saygın, 2020: 114). Demir çelik sektörü, bir ülkenin sanayisinin lokomotif gücü olması özelliğiyle, ülkenin milli üretimlerini ihraç edebilme ve bu ihracatta devamlılığı sağlayabilme açısından uluslararası ticaret sisteminin öncelikli sektörleri arasında yer almaktadır. Sektörün ileri geri bağlantısının yüksek olması sadece ihracat değerlerinin değil ithalat değerlerinin de göz önüne alınmasını zorunlu kılmaktadır. Tablo 2’de başlıca net çelik ithalatçısı ve ihracatçısı olan ülkelerin dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Başlıca Net Çelik İthalatçısı ve İhracatçısı Olan Ülkeler, 2022

Net İhracat			Net İthalat		
Sıra	İhracat-İthalat	Milyon Ton	Sıra	İhracat-İthalat	Milyon Ton
1	Çin	51,1	1	Avrupa Birliği (27)	22,0
2	Japonya	26,4	2	Amerika Birleşik Devletleri	20,6
3	Rusya	16,6	3	Tayland	11,6
4	Güney Kore	11,8	4	Filipinler	7,5
5	Brezilya	8,8	5	Polonya	6,8
6	Umman	5,4	6	Meksika	4,3
7	Hindistan	5,2	7	İtalya	4,2
8	Ukrayna	4,1	8	Vietnam	4,1
9	Tayvan	2,8	9	Suudi Arabistan	3,8
10	Avusturya	2,6	10	Kanada	2,8
11	Belçika	2,2	11	İsrail	2,7
12	Lüksemburg	1,6	12	Pakistan	2,6
13	Malezya	1,4	13	Çekya	2,5
14	Kazakistan	1,3	14	Kolombiya	2,5
15	Almanya	1,3	15	Bangladeş	2,4

Kaynak: World Steel Association, <https://worldsteel.org/steel-topics/statistics/world-steel-in-figures-2023/>

Tablo 2 incelendiğinde sanayileşmesini tamamlamış veya sanayileşme süreci içerisinde olan ülkelerin demir çelik ürünlerine daha fazla ihtiyaç duyduğu çıkarılabilecektir. Demir çelik sektöründe üretimi tamamlanan nihaî ürün için üretim süreçlerinde hammadde, hazır parçalar, enerji, makine ve teçhizatlar gibi ara mallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç çoğu zaman ithalat yolu ile giderilmektedir. Dolayısıyla demir çelik sektörü üretim süreçlerinden elde ettiği değeri ihracat yoluyla kazanım değerine dönüştürmeyi hedeflerken, üretimi tamamlayabilmek için de ithalata ihtiyaç duyan bir sektör olarak ifade edilebilecektir. Sektörün bu özelliği uluslararasılaşmasına da etki etmektedir. Tablo 2 incelendiğinde gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin dış ticaret verilerinin dağılımlarının dengeli olmadığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri, sektörde yeni ürün ve bölümlendirmelerin sürekli gerçekleştirilmesi, tekno-ticarî rakip sayısında artış, rekabetçi fiyatlandırma politikaları ve lojistik olarak sayılabilecektir (Rao, 1971: 75). Demir çelik sektörünün önemli özelliklerinden birinin de sektörde üretilen yan ve yarı mamûl ürünlerinin diğer sanayi kollarının varlığının devam edebilmesinde büyük önem arz etmesidir. Sektörden doğrudan hammadde temin eden dayanıklı tüketim mamûlleri, otomotiv ve ulaştırma, gemi inşaa sanayi gibi endüstriler aynı zamanda gelişmiş endüstriler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle demir çelik sektörü tamamlayıcı ve destekleyici bir sektör olarak da iktisadî döngüye katkı sağlamaktadır. Demir çelik sektörünün ileri geri bağlantılarının yüksek özellikli olması nedeniyle sektör ülke ekonomileri için stratejik önem taşımaktadır. Sektörde yaşanan gelişmelerin ve dalgalanmaların diğer sektörleri de doğrudan etkilemesi demir çelik endüstrisini hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli kılmaktadır (Çeştepe ve Tuncel, 2018: 117). Dünya çelik piyasalarında yaşanan dönemsel olarak arz ve talep dengesizlikleri ve etkileri uzun süren iktisadî şoklar ve krizler fiyat dalgalanmalarının oluşmasına ve dolayısıyla demir çelik sektörünün de bu durumdan öncelikli olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Çelik çevrimleri olarak adlandırılan bu durumlarda, ani fiyat artışları volkan, ani fiyat düşüşleri ölüm spirali olarak isimlendirilmektedir. Fiyat artışları derecelerine göre mini volkan, büyük patlama ve çok büyük patlama olarak sınıflandırılmaktadır (Duman, 2008: 20-21). Çelik çevrimlerinin, ülkelerin demir çelik sektöründe ithalata bağımlılıkları dikkate alındığında üretimlerini devam ettirebilmeleri veya sektörden doğrudan hammadde temin eden sanayi kollarının üretimlerine etki etmeleri açısından kritik önem düzeyinde olduğu değerlendirilmektedir. Sektörün dışa bağımlılığında özellikle hurda demirden çelik üretim süreçlerinde Şekil 2’de de yer verildiği gibi ferro alaşımlar ve hurda malzeme ithalatının hayati önem

taşıdığı ifade edilmektedir. Bu anlamda, başlıca çelik üreten ülkeler özelinde dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları; demir veya çelik döküntü ve hurdalarının yeniden ergitilmesi suretiyle, elde edilen külçelerin ve ferro alaşımların ithalat değerlerine Tablo 3'te yer verilmiştir. Tabloda ürünlerin gösteriminde Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonundan (GTIP) yararlanılmış olup 7202 kodu ile ferro alaşımlar; 7204 kodu ile dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları, demir veya çelik döküntü ve hurdalarının yeniden ergitilmesi suretiyle elde edilen külçeler şeklinde isimlendirilen sınıflandırma esas alınmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde 2022 yılı için demir çelik dünya toplam ithalatının %18'ini hurda malzemededen çelik üretiminde ana girdi olarak kullanılan ferro alyajlar ve demir çelik hurdaları oluşturduğu görülmektedir. ABD, Türkiye, Meksika ve Mısır'ın demir çelik ithalat rakamlarının ihracat rakamlarına kıyasla daha büyük değerler aldıkları tespit edilmiştir. Toplam demir çelik ithalatı rakamları, 7202 ve 7204 ürün kodlarının toplam ithalatına oranlandığında demir çelik endüstrisinde sanayileşmiş ülkeler arasında demir cevheri açısından yetersiz kaynağa sahip olanların yüksek, demir cevheri açısından doğal kaynak zengini olan ülkelerin düşük oranlara sahip oldukları görülmektedir. Bu duruma örnek olarak Hindistan'ın üretiminin yaklaşık %55'inin hurda malzeme kullanan elektrik ark ocaklı tesislerde gerçekleşmesi toplam demir çelik ithalatının, 7202 ve 7204 kodlu ürün ithalatına oranına yansımaya ve %45 düzeyinde sonuç elde edilmesi verilebilecektir.

Tablo 3. Demir Çelik Sektörü Dış Ticaret Verileri (Bin ABD Doları, 2022)

Ülke	Toplam Demir Çelik İhracatı	Toplam Demir Çelik İthalatı	GTIP: 7202 İthalat	GTIP: 7204 İthalat	GTIP: 7202+7204
Çin	77.264.814	43.662.135	20.399.115	401.534	20.800.649
Hindistan	15.198.277	16.740.819	1.475.314	6.129.476	7.604.790
Japonya	35.162.139	10.292.290	3.819.216	245.297	4.064.513
ABD	20.891.807	44.933.026	5.250.721	2.530.929	7.781.650
Rusya	28.888.981	5.925.008	494.622	309.191	803.813
Güney Kore	28.108.456	18.943.803	2.207.268	2.764.195	4.971.463
Almanya	37.381.312	39.333.613	2.585.887	2.341.841	4.927.728
Türkiye	14.628.379	28.366.867	1.244.248	9.719.324	10.963.572
Brezilya	16.661.352	4.255.559	360.057	26.611	386.668
İran	7.561.129	1.354.982	353.006	1.105	354.111
İtalya	22.206.530	34.325.475	1.836.732	2.661.324	4.498.056
Tayvan	12.109.103	10.864.071	1.263.692	1.479.099	2.742.891
Vietnam	11.935.412	14.744.151	276.299	2.753.095	3.029.394
Meksika	4.973.450	20.822.191	313.408	1.315.345	1.628.753
Endonezya	27.843.548	13.928.186	3.128.506	624.363	3.752.869
Fransa	19.188.421	17.174.359	671.882	699.271	1.371.153
Kanada	11.176.343	11.097.137	543.406	291.391	834.797
İspanya	11.220.790	14.362.174	960.995	1.590.831	2.551.826
Malezya	7.142.917	6.625.174	169.909	285.794	455.703
Mısır	1.256.419	4.277.384	290.647	1.538.231	1.828.878
Dünya	565.295.841	582.469.277	57.024.968	52.665.935	109.690.903

Kaynak: ITC Trade Map. <https://www.trademap.org/>

Tablo 3'te yer alan 2022 yılı verilerine göre ülkeler özelinde ferro alyajlar ve demir çelik hurdaları ithalatları demir çelik ihracatları ile kıyaslandığında, Ar-Ge ve yüksek teknolojiyi üretim sistemlerine yansıtan Güney Kore'nin demir çelik ihracatının %17'lik kısmını hurda malzemededen çelik üretiminde kullanılan girdilerin oluşturduğu görülmektedir. Türkiye dikkate alındığında ise bu oranın yaklaşık %75'lere ulaşması ülkenin demir çelik ihracatında hurda malzemeye ve ferro alaşım ürünlerine bağlılığına işaret etmektedir. Çelik üretiminin tamamını hurda malzemeyi hammadde olarak kullanan EAF'li tesislerde gerçekleştiren Mısır'da ise ülkenin demir çelik ihracatının hurda malzemededen çelik üretiminde kullanılan girdilerin ithalatına oranı %145 olarak hesaplanmıştır. Küreselleşme olgusu içerisinde uluslararası ticaret sisteminde yer alan ülke sayısının artması dünya doğal kaynak stoklarının tükenebileceğine işaret etmektedir. Doğal kaynakların tükenmemesi için büyümenin sınırlarının belirlenmesi gerekebileceği konusunda gelecek bilimcilerin uyarıları dikkate alındığında doğal kaynakları korumanın alternatif bir yolu olarak aynı çıktıyı üretebilmek için endüstriyel atık

malzemelerin geri dönüşümü önem kazanmaktadır (Maggu, 1980: 27). Demirli metallerin geri dönüşümü demir çelik endüstrisinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Çelik üretiminde hurda malzeme kullanmanın avantajları arasında enerji tasarrufları da yer almaktadır (Bever, 1976: 55). Çelik üretiminde hurda malzeme kullanımının artması demir çelik endüstrilerini kirlilik seviyeleri ve atıkların zararlı etkilerini daha fazla kontrol etmeye yönlendirmektedir (Javaid ve Essadiqi, 2003: 3). AYM, iklim kriziyle mücadele gibi politik otoritelerin etkileri dikkate alındığında hurda malzemelerin ithalatının demir çelik sektörü özelinde endişe verici ve ticarî kaygı algısı oluşturabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışma başlıca ham çelik üreten ülkeleri hurda malzeme ithalat rakamlarına göre sınıflandırarak önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

4. Literatür Taraması

Demir çelik sektörünün iktisadî anlamda hem doğal kaynaklar ekonomisinin hem de sanayi ekonomisinin kapsamı içerisinde yer alması nedeniyle iktisadî ve idarî bilimlere ait literatürde yaygın bir çalışma alanına sahip olduğu görülmektedir. Buna ek olarak demir çelik sektörünün üretim, mühendislik, sürdürülebilirlik, malzeme akış analizi, tarih, antropoloji ve arkeoloji gibi birçok disiplin ve disiplinler arası yaklaşım ile incelendiği de tespit edilmiştir (Spierenburg ve Poidevin, 1994; Nidheesh ve Kumar, 2019; Sun ve diğerleri, 2020). Kümeleme analizi ise araştırma performansında niceliksel göstergeler alanının karmaşıklığını azaltmak için sıklıkla tercih edilen yöntemler arasında yer almaktadır (Franceschet, 2009: 1950). Bu gerekçelerle çalışmada literatür araştırması, demir çelik sektörünü hurda malzemeden üretim yaklaşımıyla ele alan çalışmalar, demir çelik sektörünün sürdürülebilirliğini inceleyen çalışmalar ve demir çelik sektörüne ilişkin araştırmalarda kümeleme analizinden faydalanan çalışmalar şeklinde sınırlandırılarak gerçekleştirilmiştir.

Nakamura ve diğerleri (2012), kullanım ömrünü tamamlamış otomobillerin geri dönüşümünde hurda kalitesinin dikkate alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çalışmada, Japonya özelinde girdi-çıkış analizi yönteminden faydalanılmıştır. Demir çelik sektöründe hurda malzemenin kalitesinin EAF'li fırınlarda işlenerek yükseltilmesiyle ülkenin karbon emisyonlarını azaltacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ohimahn (2013), Nijerya çelik sektörünün çöküşünü ve çöküşün nedenlerini incelemeye almıştır. Yazar, Nijerya çelik endüstrisinin kentsel katı atıklardan elde edilen hurda çeliğin geri dönüşümü ile ayakta kalması ve uygulanan yanlış politikalar sonucunda yaklaşık 3 milyar tonluk demir cevheri rezervinin kullanılmamasına odaklanmıştır. Çalışmada, Nijerya'daki haddehanelerin tamamının hurda demir ve çelik geri dönüşümüne odaklanmasının iktisadî ve ticarî etkileri bulgu olarak sunulmuştur. Pauliuk ve diğerleri (2013), 21'inci yüzyılın ikinci yarısını "çelik hurda çağı" olarak isimlendirmişlerdir. Çalışma, ülkeler özelinde veri madenciliği yöntemlerinden faydalanarak nihai çelik tüketimi değerleriyle ikincil çelik üretiminin 2050-2060 yılları arasında birincil çelik üretimini aşabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Higashida ve Managi (2014), hem ihracatçı hem de ithalatçı ülkeler için geri dönüştürülebilir atık ticaretini incelemeye almışlardır. Demir çelik sektörünü de kapsayan çalışmada yazarlar, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yaptıkları ithalatın ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ciutacu ve Chivu (2015), Romanya özelinde demir çelik sektöründe hurda ticaretindeki artışın ülkenin sanayi politikalarına olumsuz etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada, hurda demir çelik ihracatı ve ithalatının çelik üretiminin arttığı ancak bu durumun sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle çakıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ersöz ve diğerleri (2015), dünyada ham demir üretimini kümeleme analizi yöntemiyle değerlendirmeye alarak Türkiye'nin konumunu belirlemeyi amaçlamışlardır. Yazarlar, üç ve on kümeli olmak üzere kümeleme analizlerinden ve ANOVA testlerinden faydalanmışlardır. Çalışmada, Türkiye'nin belirli dönemlerde üretimindeki gerilemesine rağmen tüketimindeki güçlü artış nedeniyle Avrupa Birliği ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan yapılan ithalatın artış eğilimi gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. Yaşar (2015), Hatay ve Osmaniye illerinde demir çelik sanayinin kümelenmesini sanayi coğrafyası açısından değerlendirmeye almıştır. Çalışmada, Türkiye'nin dışarıdan satın aldığı kütükten profil, filmaşın, nervürlü ve yuvarlak inşaat demiri üreten haddehane kapsamlı işletmelerin %46,7'sinin Hatay ve Osmaniye illerinde faaliyetlerini sürdürmekte olduğuna atıfla nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasından faydalanılmıştır. Demir çelik sektörünün bölgedeki kümelenme nedenleri illerin coğrafi konumu, lojistik altyapı, üniversite sanayi işbirliği ve bölgenin Akdeniz Havzası'na, Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarlarına yakınlığı olarak sıralanmıştır.

Ersöz ve diğerleri (2016) çelik sektörünün ülkeler özelindeki gelişmelerini, üretim rakamlarını ve sektörün genel durumunu incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve çelik üretim rakamları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı bulgusuna ANOVA ve kümeleme analizi yöntemlerinden

elde edilen sonuçlar neticesinde ulaşılmıştır. Xylia ve diğerleri (2017), çelik hurda bulunabilirliğinin 2100 yılına kadar gelecekteki çelik üretimi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çelik optimizasyon modelinin yöntem olarak kullanıldığı çalışmada yazarlar yeni yatırımcıların yatırım bölgelerinde hurda bulunabilirliklerine dikkat etmeleri gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Liu ve diğerleri (2020), dünya çelik endüstrisinin birçok ülkeye sağladığı ekonomik faydalarla birlikte çevresel etkinliklerini de değerlendirmeye almışlardır. Yazarlar, on iki büyük demir madencisi ülke ve çelik üreticisi özelinde birim GSYİH etki yoğunluğu ve yaşam döngüsü değerlendirme analizlerinden faydalanmışlardır. Çalışma, kirlilik içermeyen malzemelerin ithalatından büyük ölçüde yararlanan ülkelerin çevre kirliliği sorumluluklarının birbirlerine yakın olduğu bulgusuyla sonuçlandırılmıştır. Erol ve Türkmen (2020) çelik hurdası fiyatlarında görülen ani dalgalanmaların demir çelik endüstrisinde faaliyet gösteren şirketlerin kâr marjlarına etkisini araştırmışlardır. Yazarlar, çelik hurdası vadeli işlem sözleşmeleri ile çelik üreticileri, hurda ve geri dönüşümcülerinin finansal yükümlülüklerini yerine getirebileceklerini ifade etmişlerdir. 2015 yılından bugüne BIST’te işlem görmeye başlayan Çelik Hurda Vadeli İşlem Sözleşmeleri ’ne talep olmaması çalışmada bir sorun olarak ele alınmış ve konunun önemi vurgulanmıştır. Lin ve Wu (2020), Çin’in idarî bölgelerini kümeleme analizi kullanarak üç gruba ayırmış ve demir çelik endüstrisindeki verimliliklerini değerlendirmek amacıyla enerji ve karbondioksit performans indeksinden faydalanmışlardır. Çalışma, 2010-2016 yıllarını kapsamı içerisine almıştır. Yazarlar, Çin’in doğu bölgelerinin demir çelik endüstrisi verimliliği açısından yüksek verimlilik düzeyinde olduğu bulgusunu elde etmişlerdir. Teknolojik değişimin enerji ve teknolojik performansın iyileştirilmesinde tek başına yeterli olmadığı sonucuna ulaşan yazarlar ülke için politika önerilerinde bulunmuşlardır.

Tan ve diğerleri (2021), ticareti yapılan metal hurda ve alaşımları Danimarka özelinde incelemeye almışlardır. Çalışmada farklı türlerdeki demir çelik hurdalarını da içeren on sekiz ürünün ölçek ve desen yapılarını veri olarak kullanılmıştır. Hurda ticaretinin artmasının alایشım elementlerine önem kazandırdığı çalışmanın başlıca sonuçları arasında yerini almıştır. Liu ve Zhou (2021), hurdanın yeniden üretiminde karbon emisyonu ve elde edilen ürünlerin teslim süresi değerlerini dikkate alarak üretim kararı optimizasyon modeli önermişlerdir. Model ve algoritmanın işletmelerin fiilî pazar durumlarına göre hem karbon emisyon değerlerine hem de uluslararası ticarete ürünlerin teslim süreçlerine referans olabileceği yazarlar tarafından kanıtlanmıştır.

Onesmo ve diğerleri (2023), Tanzanya şehirlerinde sürdürülebilirlik üst başlığında Arusha şehrinin hurda metal ticaretini ele almışlardır. Çalışmada, hurda metal satıcıları ve şehrin çevre ticareti otoritelerinden elde edilen verilere tematik ve içerik analizi yöntemleri uygulanmıştır. Çalışma dōngüsel ekonomiyi iyileştirmek için ürün tasarımı ve ürün geliştirmenin iklim dostu dōngüsel ekonomiyle uyumunun verimlilik artışına imkân tanıyacağı sonucuna ulaşmıştır. Alایشım elementlerinin geri kazanılması perspektifiyle çelik hurdanın küresel akışını haritalama yöntemiyle incelemeye alan eserlerinde Cai ve diğerleri (2023), çelik hurdası ticareti ve geri dönüşümünün küresel çelik endüstrisinin karbondan arındırma çabalarına katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Watari ve diğerleri (2023) dünya genelinde hurda donanımı seviyeleri ve eğilimlerini incelemeye almışlardır. Dinamik malzeme akış analizinin yöntem olarak tercih edildiği çalışma, kuzey ve güney yarım küredeki çelik stoklarını analiz kapsamına almıştır. Yazarlar, gelişmiş ülkelerin istemeleri halinde bol miktarda hurda tutabilecekleri bulgusundan hareketle, uluslararası ticaret sistemi olmadan gelişmekte olan ülkelerin demir çelik sektöründe gelecekteki taleplerini karşılamamanın mümkün olamayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Çetin ve Filiz (2023), demirin geri dönüşümü sayesinde çevreye olan zararının hafifleyebileceğini ve daha az çevresel zarar ile demir elde edilebileceğini ifade etmişlerdir. Çalışmada yöntem olarak sosyal ağ analizinden faydalanmıştır. Yazarlar oluşturdukları 2010 ve 2020 yılları için küresel hurda demir ticaret ağıнын sunumunu ve yorumunu aktarmışlardır.

Literatür incelendiğinde hurda malzemedden üretim konusunun uluslararası ticaret ve üretim açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir. Dünya demir cevheri rezervlerinin azalması ve enerji maliyetlerinin yükselmesi dikkate alındığında yakın gelecekte demirli atık ve çelik hurdasının iktisadî değerinin daha da artacağı öngörülmektedir. Türkiye’de üretimin yaklaşık %75’lik kısmı hurda malzemedden çelik üretimi şeklinde gerçekleşmektedir. Özellikle son dönemde Avrupa Çelik Birliği’nin hurda malzemeleri Avrupa Kritik Hammaddeler Yasası kapsamına dâhil etme girişimleri, uluslararası ticarete korumacılık politikalarının değişimi gibi faktörlerin Türkiye’ye etki ve yansımalarının daha hissedilebilir olacağı beklenmektedir. Bu nedenle çalışmanın literatüre katkı sağlaması umulmaktadır. Bu çalışma, analiz kapsamına ferro alyajları da dâhil etmesi bakımından literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

5. Materyal ve Metot

Çalışmada 2022 yılı için Dünya Çelik Birliği tarafından belirlenen başlıca çelik üreten ilk yirmi ülke incelemeye alınmıştır. Bu ülkeler Hindistan, Çin, Japonya, ABD, Rusya, Güney Kore, Almanya, Türkiye, Brezilya, İran, İtalya, Vietnam, Meksika, Endonezya, Fransa, Kanada, İspanya, Malezya, Tayvan ve Mısır olarak belirlenmiştir. İlk yirmi ülke içerisinde yer alan Tayvan'ın sadece Taipei bölgesine ait veri bulunması araştırmanın sınırlılıkları arasında yer almakta olup Tayvan'a ilişkin veriler Taipei bölgesi özelinde çalışma kapsamı içerisine alınmıştır. Literatürde Tayvan'ın Kuala Lumpur'daki ofisinin Taipei adını içermesiyle esasen Tayvan kastedilmiş ve bu durumun Tayvan için bir kazanım olduğu ifade edilmiştir (Durmaz, 2019: 174). Seçili ülkeler üzerinde 7202 GTIP kodlu ferro alaşımlar ve 7204 kodlu dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları, demir veya çelik döküntü ve hurdalarının yeniden ergitilmesi suretiyle elde edilen külçeler isimli ürünlere ait ithalat rakamları üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kümeleme analizi 7202 ve 7204 ürün kodlu sınıflandırmaya tabi olarak iki adet değişken kullanarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler International Trade Center veri tabanından ikincil veriler olarak derlenmiştir. Çalışma 2007-2021 dönemini kapsamakta olup sonuçlar beşer yıllık bölümler halinde ortalama değerler kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada Jamovi 2.4.8 programı ve programın hesaplama yöntemlerinden faydalanılmıştır. Bir araştırmada incelemeye alınan birimlerin benzerliklerine göre belirli gruplar içerisinde toplamı sınıflandırılması, birimlerin ortak özelliklerinin ortaya çıkarılması ve sınıflarla ilgili genel tanımların yapılması kümeleme analizi ile gerçekleştirilmektedir (Kaufman ve Rousseeuw, 1990). Kümeleme analizinin genel amacı gruplanmamış verileri benzerliklerine göre sınıflandırarak özet bilgiler elde etmektir (Çelik, 2013: 179). Kümeleme analizinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi sonucunda oluşturulan kümelerin çok boyutlu uzayda gösterimleri aynı kümede yer alan bireylerin veya nesnelerin birbirlerine oldukça yakın konumlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra farklı kümelerin de birbirinden uzak oldukları fark edilmektedir (Turanlı ve diğerleri, 2006: 97). Kümeleme analizi temelde dört ana amaca yönelik olarak uygulanmaktadır. Bu amaçlar, n sayıda birimin p değişkene göre belirlenen özelliklerini olabildiğince kendi içerisinde homojen ve kendi aralarında heterojen kümeler ayırmak, p sayıda değişkeni n sayıda birimde belirlenen değerlere göre ortak özellikleri açıkladığı varsayılan alt kümeler ayırarak ortak faktör yapılarını ortaya çıkarmak, birim ve değişkenleri birlikte ele alarak ortak n birimi p değişkene göre ortak özellikli alt kümeler ayırmak ve birimleri p değişkene göre saptanan değerler açısından taksonomik sınıflandırmak olarak sayılmaktadır (Özdamar, 1999: 257-258; Ada, 2015: 3). Kümeleme analizinin uygulama aşamaları, birimler arası benzerliğin belirlenebilmesi için kullanılacak ölçüm ve değerlerin belirlenmesi, birimlerin kümelenebilmesi, oluşturulan kümelerin uygunluk denetimi ve elde edilen bulguların istatistiksel geçerliliğinin ortaya çıkarılması olarak sayılmaktadır (Bülbül ve diğerleri, 2009). Kümeleme analizi uygulamaları analiz süreçlerinde belirledikleri yaklaşım tekniklerine göre aşamalı (hiyerarşik) kümeleme ve aşamalı olmayan kümeleme yöntemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Aşamalı (hiyerarşik) kümeleme yöntemi, değişkenlerin veya gözlemlerin benzerliklerinin dikkate alındığı ve küme uzaklık ölçülerinin birbiri ile birleştirilmesini amaçlayan teknik olarak tanımlanmaktadır (Özdamar, 2002). Kümeleme analizi uygulamalarında eğer küme sayısı konusunda araştırmacı ön bilgiye sahipse ya da anlamlı olacak şekilde küme sayısına önceden karar vermişse hiyerarşik olmayan yöntemler de tercih edilebilmektedir. Hiyerarşik olmayan teknikler içerisinde en sık kullanılan teknikler arasında k -ortalamalar (k -means) tekniği yer almaktadır (Dinçer ve Özdamar, 1992). k -ortalamalar yönteminde küme sayısının belirlenmesi, araştırmacının kendi deneyimleri ve kullanılan kümeleme analizi hesaplama yazılımı aracılığıyla yapılabildiği gibi küme sayısının belirlenmesine yönelik formüllerden de yararlanılabilmektedir. Bu formüllerden en bilineni ve uygulamaya dönük olanlarına Eşitlik 5.1 ve 5.2'de yer verilmiştir.

$$k \cong \sqrt{\binom{n}{2}} \quad (5.1)$$

$$M = k^2 |W| \quad (5.2)$$

Eşitlik 5.1'de n kümelenecek birey sayısını göstermektedir. Diğer bir yöntem ise Eşitlik 5.2'de gösterilmiş olup. Mariot tarafından önerilen yöntemdir. Eşitlik 5.2'de M değerini veren küme sayısı gerçek küme sayısı olmak üzere W grup içi kareler toplamı matrisine karşılık gelmektedir (Everitt, 1979: 175; Ada, 2015). k -ortalamalar yöntemi ile kümeleme analizi yapılırken toplam küme içi varyasyonun en aza indirilerek kümeler

tanımlanmaktadır. K ortalamalar yönteminde en iyi küme sayısının seçimi ve yöntemin formül gösterimine Eşitlik 5.3'te yer verilmiştir (Hamerly ve Drake, 2015: 46).

$$J(X, C) = \sum_{i \in N} \|x(i) - c(a(i))\|^2 \quad (5.3)$$

Eşitlik 5.3'te X kümelenecek noktalar kümesinin indeksini, C indekslenen merkezler kümesini, a ise her nokta için atanmış merkezin dizini ifade etmektedir. Bu durumda modelin koşulları $x(i)$ için $1 \leq i \leq n$; $a: N \rightarrow K$ olarak ifade edilebilecektir. Literatürde yaygın olarak kullanılan algoritmalarından biri de Lloyd algoritmasıdır. Lloyd algoritması yinelemeli bir yöntemdir ve noktaları bir ağırlık merkezi tarafından temsil edilen gruplar halinde kümelemek için kullanılmaktadır. Algoritma hesaplamasında her veri noktası en yakın merkeze atanmaktadır. Algoritmanın uygulanması iki süreçten oluşmaktadır. Bunlardan birincisi bir dizi merkez noktası tanımlandığında kümeler merkezin her bir merkezine en yakın noktaları içerecek şekilde güncellenmektedir. İkincisi ise bir küme verildiğinde ağırlık merkezleri kümeye ait tüm noktaların ortalaması olarak hesaplanmaktadır. Bu iki aşamalı prosedür kümelerin ve ağırlık merkezlerinin atamaları değişmeyene kadar devam etmektedir (Bozkaya ve diğerleri, 2023: 12). Lloyd algoritmasının formül gösterimine Eşitlik 5.4'te yer verilmiştir.

$$d(v_x, v_c) = \frac{1}{2} \|v_x - v_c\|^2 \quad (5.4)$$

Eşitlik 5.4'te $\|v_x - v_c\|^2$ ifadesi öklid normunu, d önceden belirlenmiş negatif olmayan distorsiyon ölçüsünü ifade etmektedir. Modelde her $c \in C$ bir ağırlık merkezi vektörüyle temsil edilmektedir (Slonim ve diğerleri, 2013: 2). Kümeleme analizi sonucunda benzer özellik gösteren verilerin kendi aralarında gruplandırılması sonucu elde edilen bulgular üzerinden yorum ve çıkarımlar değerlendirilmeye alınmaktadır. Bu amaçla çalışmada hiyerarşik olmayan kümeleme analizi tekniklerinden k-ortalamlar yönteminden faydalanılmıştır.

6. Bulgular

Bu bölümde uygulanan kümeleme analizinden elde edilen bulgular ve bulguların nicel yorumları yer almaktadır. K-means algoritmasında önemli bir husus küme sayısının araştırmacı tarafından belirlenmesidir. Bu durum aynı zamanda analizin dezavantajlı bir yönü olarak da görülmektedir. Yöntemin temel amacı, analiz sonucunda oluşan kümelerle ait verilerin benzer olması, oluşan kümelerin ise birbirinden farklı özelliklere sahip olmasıdır. Küme sayısının belirlenmesi hususunda araştırmacının bir öngörüsü yoksa böyle bir durumda rastgele bir küme sayısı belirlenerek analiz sonucunda elde edilen grafiklerden gap tekniği, dirsek tekniği gibi yöntemlerle de küme sayısı belirlenebilmektedir (Demiralay ve Çamurcu, 2005; Takaoğlu ve Takaoğlu, 2019; Gül, 2021). Jamovi programının bu konuda "optimal number of clusters" menüsü aracılığıyla gerçekleştirdiği analiz sonucunda veri yapısına en uygun küme sayısını önermesi açısından avantajlı olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan veri yapısına en uygun küme sayısı araştırmacıların da öngörüsüyle uyumlu olacak şekilde program tarafından iki olarak önerilmiştir. Ayrıca Eşitlik 5.1 ve 5.2'de yer alan hesaplamalardan elde edilen değer de iki olarak bulunmuştur. Ülkelerin beşer yıllık dönemlerde küme dağılımı sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Küme Dağılımı Sonuçları

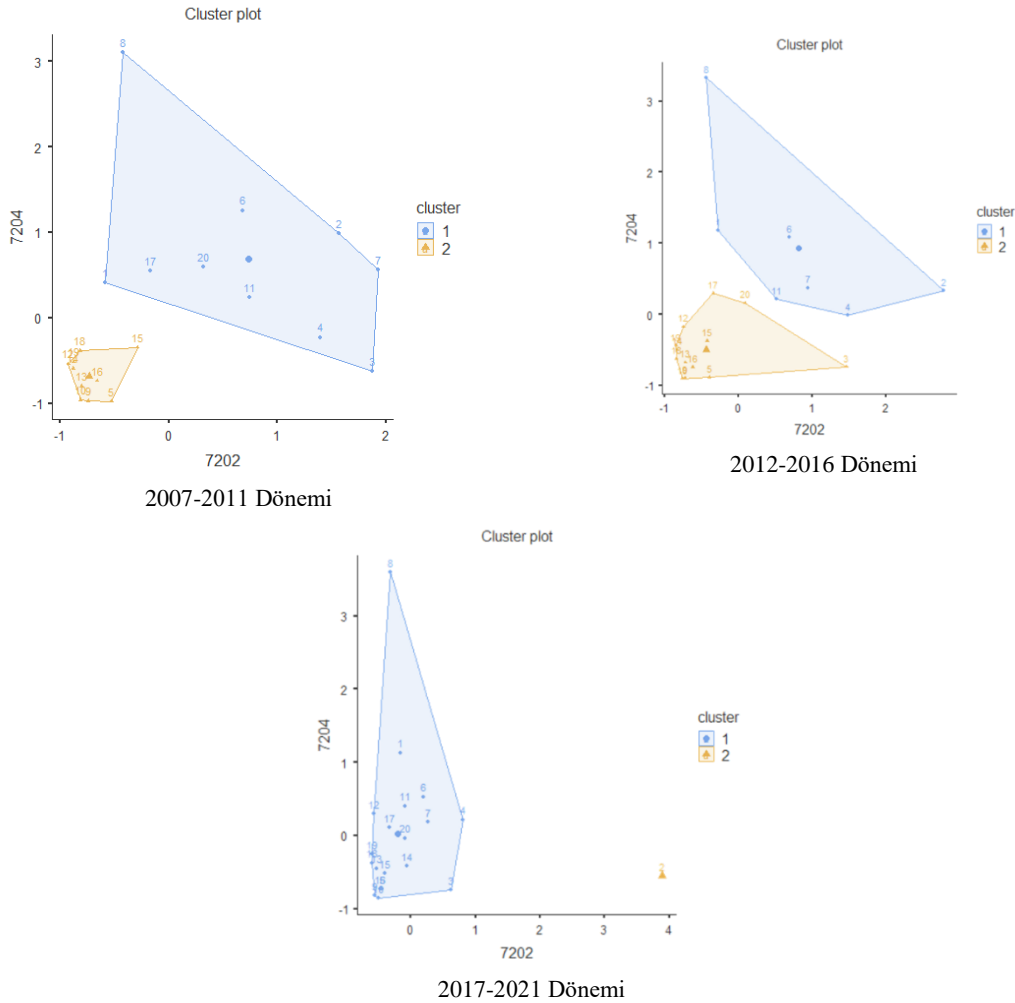
Dönemler	Küme 1	Küme 2
2007-2011	Hindistan. Rusya. Brezilya. İran. Vietnam. Meksika. Endonezya. Fransa. Kanada. Malezya. Mısır	Çin. Japonya. ABD. Güney Kore. Almanya. Türkiye. İtalya. İspanya. Tayvan
2012-2016	Japonya. Rusya. Brezilya. İran. Vietnam. Meksika. Endonezya. Fransa. Kanada. İspanya. Malezya. Mısır. Tayvan	Hindistan. Çin. ABD. Güney Kore. Almanya. Türkiye. İtalya.
2017-2021	Hindistan. Rusya. Brezilya. Vietnam. Meksika. Endonezya. Fransa. Kanada. Malezya. Mısır. Tayvan. Japonya. İran. Vietnam. İspanya. Güney Kore. ABD. Türkiye. İtalya	Çin

Tablo 4 incelendiğinde 2007-2011 dönemi için birinci kümede 11, ikinci kümede 9 ülkenin sınıflandırıldığı; 2012-2016 dönemi için birinci kümede yer alan ülke sayısının 13'e yükseldiği, ikinci kümede yer alan ülke sayısının ise 7'ye düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte 2017-2021 dönemi için ikinci kümede yer alan ülke sayısının 1'e düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın analiz aşamalarında dönemlere göre küme sayısının değişmediği tespit edilmiştir. Çalışmanın periyodu ülkelerin çelik çevrimleri dikkate alınarak beşer yıllık sürelerde üç dönem olacak şekilde tasarlanmıştır. Beşer yıllık sonuçlardan elde edilen küme merkezleri değerleri sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Küme Merkezleri Değerleri

Küme Nu.	2007-2011		2012-2016		2017-2021	
	7202	7204	7202	7204	7202	7204
1	295606,327	702770,236	518206,062	622989,046	913972,600	1438587,811
2	2247658,511	2966425,089	1878545,429	2802257,743	9168083,400	493389,000

Küme merkezleri değerlerinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde birinci kümede yer alan ülkelerin incelemeye alınan tüm değerler için 7202 kodlu ürün ithalat değerlerinin ikinci kümede yer alan ülkelerin değerlerinden düşük olduğu görülmektedir. 2017-2021 dönemine sonuçları ele alındığında ise 7204 kodlu ürünün birinci küme değerlerinin ikinci küme değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Küme üyelerinin merkeze yakınlıklarının grafik gösterimlerine Şekil 3'te yer verilmiştir.

Şekil 3. Küme Üyelerinin Merkezi Yakınlıkları

Şekil 3 incelendiğinde kümeleri oluşturan ülkelerin merkeze uzaklıklarının en büyük değerinin ikinci kümede yer alan ülkeler dikkate alındığında yıllar itibarıyla giderek artarak 2017-2021 döneminde en uzak konuma ulaştığı tespit edilmiştir. Kümeler arası merkeze uzaklıkların ülkeler özelinde 2012-2016 döneminden sonra ivme kazandığı, 7202 kodlu üründe 2007-2011 dönemine kıyasla 2017-2021 döneminde yaklaşık üç kat arttığı, 7204 kodlu üründe ise 2007-2011 dönemine kıyasla 2017-2021 döneminde yaklaşık altı kat azaldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

7. Sonuç. Tartışma ve Öneriler

Dünya ham çelik üretiminde 2022 yılı verilerine göre ilk yirmi sırada yer alan ülkelerin 7202 GTIP kodlu ferro alaşımlar ve 7204 kodlu dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları, demir veya çelik döküntü ve hurdalarının yeniden ergitilmesi suretiyle elde edilen külçeler, isimli ürünlerinin ithalat rakamlarına ilişkin derlenen verilere k-ortalamar yöntemini aracılığıyla kümeleme analizi uygulanmıştır. K-ortalamar algoritması gereği oluşturulacak küme sayısı araştırmacı tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda çalışmada demir çelik ithalatına konu olan ürünler ve yıllar incelendiğinde ürünlerin kullanım amacı ve demir çelik endüstrisine katkısı dikkate alınarak en iyi küme sayısının iki olabileceği öngörülmüştür. Çalışmada hem Jamovi programı tarafından önerilen hem de Eşitlik 5.1 ve 5.2’de yer alan model uygulaması sonucunda da aynı küme sayısına ulaşılmasının bulguların güçlü olmasına işaret ettiği değerlendirilmektedir. Jamovi programının denetimli ve özellikle kümeleme analizi ile denetimsiz öğrenme modelleri arasında tahminleme ve sınıflandırma yapmaya elverişli olduğu ifade edilmektedir (Navarro ve Foxcroft, 2019). Ayrıca programın açık kaynaklı olması, yöntemsel doğruluğunun sınanmış olması, kullanıcı dostu bir arayüze sahip olması ve gelişmiş veri görselleştirme teknikleri yardımıyla bulguların teyit edilebilmesi açısından faydalı olduğu değerlendirilmektedir. Programın STEAM (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik) araştırmacıları için istatistik, kemometrik gibi uygulamalarda daha derin bir anlayışı teşvik ettiği ifade edilmektedir (Sequeira ve Borges, 2024).

Çalışmada Jamovi programında kümeleme analizi süreçlerinde Lloyd algoritmasından faydalanılmıştır. Ortalamalar incelendiğinde birinci kümeye ait ülkelerin ortalamalarının 2007-2011 ve 2012-2016 dönemlerinde ikinci kümeden daha az olduğu bulgusu elde edilmiştir. 2017-2021 döneminde ise 7202 GTIP kodlu ürüne ilişkin ülkelerin ithalat değerlerinin birinci kümeye ait ülkenin ortalamasından az olmasına rağmen 7204 GTIP kodlu ürün özelinde birinci kümede yer alan ülkelerin ortalamalarının ikinci kümede yer alan ülke ortalamasından büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kümeleme analizine ilişkin değerlendirme sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 6 incelendiğinde. 2007-2011 döneminde 7202 ve 7204 GTIP kodlarında yüksek ithalat değerlerine sahip olan ülkelerin Çin, Japonya, ABD, Güney Kore, Almanya, Türkiye, İtalya, İspanya ve Tayvan oldukları görülmektedir. 2012-2016 dönemi ele alındığında ise Hindistan’ın ithalat ilgili ürünlerde değerini arttırdığı, Japonya, İspanya ve Tayvan’ın ithalat değerlerini azalttığı tespit edilmiştir. 2017-2021 döneminde ise yüksek ithalat değerine sahip tek ülke olarak Çin ikinci kümede yer almıştır. Hurda malzemededen çelik üretiminin öncelikli iki ana girdisini oluşturan 7202 GTIP kodlu ferro alaşımlar ve 7204 kodlu dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları, demir veya çelik döküntü ve hurdalarının yeniden ergitilmesi suretiyle elde edilen külçeler isimli ürünlerin ithalatına ülkelerin eğilim göstermesi çelik hürdasının geri dönüştürülerek üretime dâhil edilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Ağırlıklı olarak EAF ve IF’li tesislerin hammadde olarak hurda malzeme kullanmaları ve bu tesislerin enerji ve tesis maliyetlerinin düşüklüğü ile doğal kaynakların tükenme eğilimleri sektörde faaliyet gösteren ülkelerin hurda malzemeye eğilim göstermesine neden olmaktadır. Bu durumla birlikte tesis sayısında yaşanan artış, değişen talep deseni ve demografik yapının özellikleri dikkate alındığında hurda malzemeye olan ihtiyacın da arttığı değerlendirilmektedir. Endüstri öncesi toplumların faydasız olarak kaydî değer vermedikleri atık ve hurdaların da ülkeler özelinde önem arz etmelerinin ulaşılabilirlik kıymetlerini etkilediği ifade edilmektedir. Etkin ve verimli çelik üretiminin demir cevheri kadar hurda malzemeye de önem atfetmesi ülkelerin hurda ithalatına koruyucu politikalarla yansıdığı görülmektedir. Çalışmada kümeleme yöntemi ile sınıflandırmaya tabi tutulan ülkelerin benzer çelik üretim yöntemlerine ve ağırlıklarına sahip olmaları çalışmanın tutarlılığı açısından anlamlı olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 6. Değerlendirme Sonuçları

	Küme Nu.	Küme Özelliği	Ülkeler
2007-2011	1	Düşük İthalat Değerine Sahip Ülkeler	Hindistan, Rusya, Brezilya, İran, Vietnam, Meksika, Endonezya, Fransa, Kanada, Malezya, Mısır
	2	Yüksek İthalat Değerine Sahip Ülkeler	Çin, Japonya, ABD, Güney Kore, Almanya, Türkiye, İtalya, İspanya, Tayvan
2012-2016	1	Düşük İthalat Değerine Sahip Ülkeler	Japonya, Rusya, Brezilya, İran, Vietnam, Meksika, Endonezya, Fransa, Kanada, İspanya, Malezya, Mısır, Tayvan
	2	Yüksek İthalat Değerine Sahip Ülkeler	Hindistan, Çin, ABD, Güney Kore, Almanya, Türkiye, İtalya
2017-2021	1	Düşük İthalat Değerine Sahip Ülkeler	Hindistan, Rusya, Brezilya, Vietnam, Meksika, Endonezya, Fransa, Kanada, Malezya, Mısır, Tayvan, Japonya, İran, Vietnam, İspanya, Güney Kore, ABD, Türkiye, İtalya
	2	Yüksek İthalat Değerine Sahip Ülkeler	Çin

Demir çelik sektörünün AYM, iklim krizi, sürdürülebilir ekonomi ve kalkınma gibi uluslararası politik otoritelerinin gündeminde olması, hurda malzemedeki çelik üretiminin olumlu bir algıyla karşılanırsa da hurda malzemenin dış ticarete yoğun bir şekilde konu olmasının birincil karbon ayak izi konusunda beklentileri tam olarak karşılayamadığı değerlendirilmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Sektörün enerji tüketimi ve ulaştırma faaliyetlerinin doğrudan kaynağı olan birincil karbon ayak izi kavramı ile ilişkilendirilmesi ülkeler özelinde firmaların çelik üretim süreçlerine çevresel faktörleri de dikkate alarak eğilmeleri gerektiğine işaret etmektedir. Demir çelik sektörü özelinde küresel rekabet koşullarında ülkelerin rekabet edilebilirlik seviyelerini arttırmak için imalat sanayi Ar-Ge yatırımlarını teşvik edici politikalar uygulamalarının ülkelerin hem büyüme oranlarının hem de rekabet güçlerinin artmasına olumlu katkı sağlayacağı öne sürülmektedir. Zaman içerisinde iktisadî büyüme, doğal kaynaklar ve emek ile olan ilişkisine yüksek verimlilik ve ileri teknolojiyi de eklemiştir. Bu eklenti ile ülkelerin uluslararası ticaretteki pazar payı, rekabet gücü veya sektör ya da ürün liderliğini koruması ya da arttırması beklentisini arttırmıştır. Demir çelik sektöründe kullanılan enerjinin ve hammaddelerin fiyatlarının global ölçekte yükselmesi, ulusal sınırlar içerisinde yerli kaynak araştırılmalarının artmasının da sağlanması gerektiğini ihtiyaç olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu artışla sektörün dışa bağımlılığının azalacağı düşünülmektedir. Hem çevresel koruma hem de iklim değişikliği tehditlerine karşı AYM'ye uygun biçimde tedbirler alınması gereği çalışmanın önerdiği öncelikli konular arasında yer almaktadır. Mevcutta faaliyetlerini sürdüren veya yeni kurulacak olan demir çelik tesislerinde çevresel faktörlerin etkileri dikkatle takip edilmesinin ve olası risklerin bertaraf edilmesinin elzem olduğu değerlendirilmektedir. Demir çelik sektöründen üretilen atıkların ekonomiye yeniden kazandırılması için çalışmalar yapılması, hurda miktarlarında yurt dışına olan bağımlılığın azaltılması için yurt içi hurda üretimi ve kontrolünün arttırılması ve alternatif girdilerin sektöre kazandırılması için çalışmalar yapılması da sektörün lehine olarak çalışmanın diğer önerileri arasında yer almaktadır. Demir çelik sektörü için hurda malzeme akış analizlerinin yapılması gelecek çalışmalar açısından tavsiye edilmektedir. Bununla birlikte ülkeler arası düzeyde hurda bağış anlaşmaları ve çok uluslu şirketlerin hurda yönetimi politikalarını değerlendirmenin gelecek çalışmalar için vizyon oluşturabileceği ifade edilmektedir. Avrupa Çelik Birliği (EUROFER)'nin hurda malzemelerin de kritik hammaddeler arasında yer almasını sağlama çabalarının konuyu eleştirel açıdan incelemeye almak isteyen araştırmacılar için motivasyon kaynağı olabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

- Ada, A. A. (2015). Kümeleme Analizi ile AB Ülkeleri ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 319-332.
- Avinal, A., Tosun, C., Dağlı, S., Duhbacı, T. B. ve Şık, E. (2019). *Ana Demir ve Çelik Ürünleri ile Ferro Alaşımının İmalatı*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Başol, O. (2013). Yeşil İşler Sürdürülebilir Girişimlerde İnsan Onuruna Yakışır İşler ve Düşük Karbon Ekonomisi. *KESAM*.
- Bever, M. B. (1976). The Recycling of Metals—I. Ferrous Metals. *Conservation & Recycling*, 1(1), 55-69. [https://doi.org/10.1016/0361-3658\(76\)90006-0](https://doi.org/10.1016/0361-3658(76)90006-0)
- Binboğa, G. ve Ünal, A. (2018). Sürdürülebilirlik Ekseninde Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin Karbon Ayak İzinin Hesaplanmasına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 21, 187-202. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.323532>
- Bozkaya, E., Karataş, M. ve Erişkin, L. (2023). *Heterogeneous Wireless Sensor Networks: Deployment Strategies and Coverage Models*. In Comprehensive Guide to Heterogeneous Networks (pp. 1-32). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-90527-5.00009-5>
- Bülbül, Ş., Güler, M. F. ve Şimşek, K. A. (2009). Propensity Skor Uygulamalarında Kümeleme Analizinin Test Amaçlı Kullanımı. *10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu (pp.61)*, Erzurum, Türkiye.
- Cai, W., Geng, Y., Li, M., Gao, Z. ve Wei, W. (2023). Mapping the Global Flows of Steel Scraps: An Alloy Elements Recovery Perspective. *Environmental Research Letters*, 18(9), 094048. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/acf2ad>
- Ciutacu, C. ve Chivu, L. (2015). Romania's Deindustrialisation, From the Golden Age to the Iron Scrap Age. *Procedia Economics and Finance*, 22, 209-215. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00264-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00264-6)
- Crompton, P. (2015). Explaining Variation in Steel Consumption in the OECD. *Resources Policy*, 45, 239-246. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2015.06.005>
- Çelik, Ş. (2013). Kümeleme Analizi ile Sağlık Göstergelerine Göre Türkiye'deki İllerin Sınıflandırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(2), 175-194.
- Çeştepe, H. ve Tuncel, A. (2018). Türkiye'de Demir Çelik Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13(15), 113-129. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13527>
- Çetin, B. ve Filiz, T. (2023). Küresel Hurda Demir Ticareti İlişkilerinin Sosyal Ağ Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 158-172. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097376>
- Demiralay, M. ve Çamurcu, A. (2005). Cure, Agnes ve K-means Algoritmalarındaki Kümeleme Yeteneklerinin Karşılaştırılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4(8), 1-18.
- Diñçer, K. S. ve Özdamar, K. (1992). Kümeleme Çözümlemesinde Uygun Kümeleme Ölçütlerinin Karşılaştırılması. *Hacettepe Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 14, 17-33.
- Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı [Doğaka] (2014). *Demir Çelik Sektörü Raporu*. Osmaniye: Doğaka Yayınları.
- Duman, A. (2008). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Demir Çelik Sanayii. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erol, F. G. ve Türkmen, S. Y. (2020). Çelik Hurdası Vadeli İşlem Sözleşmeleri. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 388-405. <https://doi.org/10.29106/fesa.757906>
- Ersöz, T., Düğenci, M., Ünver, M. ve Eyiol, B. (2015). Demir Çelik Sektörüne Genel Bir Bakış ve Beş Milyon Ton Üstü Demir Çelik İhracatı Yapan Ülkelerin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(2), 75-90. <http://dx.doi.org/10.17100/nevbiltek.210941>
- Ersöz, T., Elitaş, M. N. T. ve Ersöz, F. (2015). Dünyada Ham Demir Üretimine Kümeleme Yöntemi ile Analizi. *MT Bilimsel*, (8), 1-14.
- Ersöz, F., Ersöz, T. ve Erkmen, İ. N. (2016). Dünyada ve Türkiye'de Ham Çelik Üretimine Bakış. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 32(2), 1-12.
- European Commission (2019). *The European Green Deal*. Communication From The Commission To The European Parliament. The European Council. The Council. The Economic And Social Committee Of The Regions. Brussels: COM 2019 Document. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN> (Erişim tarihi: 02.10.2023).
- European Commission (2021). *Carbon Border Adjustment Mechanism: Questions and Answers*. Press Corner. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_3661 (Erişim tarihi: 03.10.2023).
- Francescher, M. (1994). A Cluster Analysis of Scholar and Journal Bibliometric Indicators. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(10), 1950-1964. <https://doi.org/10.1002/asi.21152>
- González, I. H. ve Kamiński, J. (2011). The Iron and Steel Industry: A Global Market Perspective. *Gospodarka*

- Surowcamı Mineralnımi*, 27(3), 5-28.
- Gül, T. (2021). Kümeleme Analizi. İç. Ö. L. Antalya ve A. M. Alparslan (Ed.), *Jamovi Uygulamalı İstatistik Analizleri*, (275-287). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hamerly, G. ve Drake, J. (2015). Accelerating Lloyd's Algorithm for K-means Clustering. *Partitionial Clustering Algorithms*, 41-78.
- Higashida, K. ve Managi, S. (2014). Determinants of Trade in Recyclable Wastes: Evidence from Commodity-based Trade of Waste and Scrap. *Environment and Development Economics*, 19(2), 250-270. <https://doi.org/10.1017/S1355770X13000533>
- Isard, W. (1948). Some Locational Factors in the Iron and Steel Industry Since the Early Nineteenth Century. *Journal of Political Economy*, 56(3), 203-217. <https://doi.org/10.1086/256673>
- Javaid, A. ve Essadiqi, E. (2003). Final Report on Scrap Management. Sorting and Classification of Steel. *Gov. Can.*, 23, 1-22. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.29333.12003>
- Kaufman, L. ve Rousseuw, P. J. (1990). *Finding Groups in Data: An Introduction to Cluster Analysis*. New York: John Wiley and Sons. <https://doi.org/10.2307/2532178>
- Kassambara, A. ve Mundt, F. (2020). *Factoextra: Extract and Visualize the Results of Multivariate Data Analyses*. [R package]. <https://CRAN.R-project.org/package=factoextra>.
- Kutay, E. K., Yerli, Ö., Gültekin, P. G. ve Özdede, S. (2010). Peyzaj Tasarımında Kullanılan Yapısal Elemanların Karbon Ayak İzinin Değerlendirilmesi. *Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi IV*. 1558-1563.
- Küçük, G. ve Dural, B. Y. (2022). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Yeşil Ekonomiye Geçiş: Enerji Senaryoları Üzerinden Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 137-156. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1095137>
- Lin, B. ve Wu, R. (2020). Designing Energy Policy Based on Dynamic Change in Energy and Carbon Dioxide Emission Performance of China's Iron and steel Industry. *Journal of Cleaner Production*, 256, 120412. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120412>
- Liu, Y., Li, H., Huang, S., An, H., Santagata, R. ve Ulgiati, S. (2020). Environmental and Economic-Related Impact Assessment of Iron and Steel Production. A Call for Shared Responsibility in Global Trade. *Journal of Cleaner Production*, 269, 122239. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.122239>
- Liu, C. ve Zhou, W. (2021). Production Decision Optimization for Iron and Steel Scrap Remanufacturing Considering Carbon Emission and Delivery Time. *Complexity*, 1-7. <https://doi.org/10.1155/2021/9967868>
- Ma, S. H., Wen, Z. G., Chen, J. N. ve Wen, Z. C. (2014). Mode of Circular Economy in China's Iron and Steel Industry: A Case Study in Wu'an City. *Journal of Cleaner Production*, 64, 505-512. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.10.008>
- Maggu, A. (1980). Estimating Ferrous Scrap Availabilities. *Vikalpa*, 5(1), 27-40.
- Michaelis, P. ve Jackson, T. (2000). Material and Energy Flow Through the UK Iron and Steel Sector. Part 1: 1954–1994. *Resources, Conservation and Recycling*, 29(1-2), 131-156. [https://doi.org/10.1016/S0921-3449\(00\)00048-3](https://doi.org/10.1016/S0921-3449(00)00048-3)
- Nakamura, S., Kondo, Y., Matsubae, K., Nakajima, K., Tasaki, T. ve Nagasaka, T. (2012). Quality And Dilution Losses in the Recycling of Ferrous Materials From End of Life Passenger Cars: Input Output Analysis Under Explicit Consideration of Scrap Quality. *Environmental Science & Technology*, 46(17), 9266-9273. <https://doi.org/10.1021/es3013529>
- Navarro, D. J. ve Foxcroft, D. R. (2019). *Learning Statistics with Jamovi: A Tutorial for Psychology Students and Other Beginners (Version 0.70)*. Tillgänglig online: <http://learnstatswithjamovi.com> <https://doi.org/10.24384/hgc3-7p15>
- Nidheesh, P. V. ve Kumar, M. S. (2019). An Overview of Environmental Sustainability in Cement and Steel Production. *Journal of Cleaner Production*, 231, 856-871. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.05.251>
- Ohimahin, E. I. (2013). Scrap Iron and Steel Recycling in Nigeria. *Greener Journal of Environmental Management and Public Safety*, 2(1), 1-9. <https://doi.org/10.15580/GJEMPS.2013.1.010613362>
- Onesmo, C., Mabhuye, E. B. ve Ndaki, P. M. (2023. April). *A Synergy Between Sustainable Solid Waste Management and the Circular Economy in Tanzania Cities: a Case of Scrap Metal Trade in Arusha City*. In Urban Forum (pp. 1-18). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 2 (Çok Değişkenli Analizler)*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Yayınları.
- Pauliuk, S., Milford, R. L., Muller, D. B. ve Allwood, J. M. (2013). The Steel Scrap Age. *Environmental Science & Technology*, 47(7). 3448-3454. <https://doi.org/10.1021/es303149z>
- R Core Team (2022). *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. (Version 4.1) [Computer

- software]. Retrieved From <https://cran.r-project.org>. (R packages retrieved from CRAN snapshot 2023-04-07).
- Rao, H. R. S. (1971). A Decade of Experience in Iron and Steel Exports. *Foreign Trade Review*, 6(1), 74-81. <https://doi.org/10.1177/0015732515710106>
- Remus, R., Monsenet, M. A. A., Roudier, S. ve Sancho, L. D. (2013). *Best Available Techniques (BAT) Reference Document for Iron and Steel Production*. European Commission: JRC Reference Report.
- Rogers, R. P. (2009). *An Economic History of the American Steel Industry*. London: Routledge.
- Saygın, S. Ü. (2020). Demir Çelik Sektöründe Endüstri İçi Ticaret: Türkiye ve AB Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(ek), 102-116. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.716209>
- Sequeira, C. A. ve Borges, E. M. (2024). Enhancing Statistical Education in Chemistry and STEAM Using JAMOVİ, Part 2, Comparing Dependent Groups and Principal Component Analysis (PCA). *Journal of Chemical Education*, 101. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.4c00342>
- Seol, H. (2023). *SnowCluster: Multivariate Analysis*. (Version 7.2.1)[jamovi module]. URL <https://github.com/hyunsooseol/snowCluster>.
- Slonim, N., Aharoni, E. ve Crammer, K. (2013). Hartigan's K-means vs. Lloyd's K means—Is it Time for a Change. In *Proceedings of the 23rd International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI)*.
- Spierenburg, D. ve Poidevin, R. (1994). *The History of the High Authority of the European Coal and Steel Community*. United Kingdom: EtdeWeb.
- Spoerl, J. S. (2004). *A Brief History of Iron And Steel Production*. Philosophy Department Saint Anselm College.
- Sun, W., Wang, Q., Zhou, Y. ve Wu, J. (2020). Material and Energy Flows of the Iron and Steel Industry: Status Quo, Challenges and Perspectives. *Applied Energy*, 268, 114946. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2020.114946>
- Takaoğlu, M. ve Takaoğlu, F. (2019). K-means ve Hiyerarşik Kümeleme Algoritmalarının WEKA ve MATLAB platformlarında karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11(3), 303-317.
- Tan, S. (1983). *Demir Çelik Sanayiinde Verimlilik*. Ankara: Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Tan, J., Wehde, M. V., Brønd, F. ve Kalvig, P. (2021). Traded Metal Scrap. Traded Alloying Elements: A Case Study of Denmark and Implications for Circular Economy. *Resources. Conservation and Recycling*, 168, 105242. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105242>
- Taşkaya, S. (2019). Ferro Alaşımın Genel Yapısı ve Ferro Molibden (FeMo) İstihali. *Uluslararası Doğu Anadolu Fen Mühendislik ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 99-121.
- Tez, Z. (2012). *Metalürji Madencilik ve Mineralojinin Çileli Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- The Jamovi Project (2023). *Jamovi*. (Version 2.4) [Computer Software]. Retrieved From <https://www.jamovi.org>.
- Turanlı, M., Özden, Ü. H. ve Türedi, S. (2006). Avrupa Birliği'ne Aday ve Üye Ülkelerin Ekonomik Benzerliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 95-108.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2020). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2014). *Onuncu Kalkınma Plânı (2014-2018)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Watari, T., Giurco, D. ve Cullen, J. (2023). Scrap Endowment and Inequalities in Global Steel Decarbonization. *Journal of Cleaner Production*, 425, 139041. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.139041>
- World Steel Association. <https://worldsteel.org/steel-topics/statistics/world-steel-in-figures-2023/> (Erişim tarihi: 02.10.2023).
- Yaşar, O. (2015). Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Hatay ve Osmaniye İllerinde Demir-Çelik Sanayi Kümeleneşmesi. *Mediterranean Journal of Humanitie*, 1(1), 387-412.
- Yılmaz, Ş. E. (2016). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. Ankara: Efil Yayınevi.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

KİŞİLERARASI ÖFKE VE DINDARLIK İLİŞKİSİ: ŞOFÖRLER ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

The Relationship between Interpersonal Anger and Religiosity: A Quantitative Study on Drivers

Mehmet Emrullah DURAN¹

¹Dr. Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Konya, emrullahduran@selcuk.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9952-5103

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
13.03.2024
Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1452289

Anahtar Kelimeler

Kişilerarası Öfke,
Dindarlık, Şoförler

Keywords

Interpersonal Anger,
Religiosity, Drivers

ÖZ

Bu çalışmada, şoförlerin kişilerarası öfke ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. 2024'ün Şubat ayında gerçekleştirilen araştırmaya Konya'da çalışmakta olan 265 şoför katılmıştır. Araştırmanın amacı kapsamında ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma verileri anket tekniğiyle toplanmış ve anket formunda Kişisel Bilgi Formu, Kişilerarası Öfke Ölçeği ve Dini Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Veri analizinde Pearson Korelasyon Analizi ve T Testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda kişilerarası öfke ile dindarlık arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, dindarlık puanları yükseldikçe kişilerarası öfkenin azaldığı tespit edilmiştir. Kişilerarası öfkenin alt boyutları olan intikam tepkileri, pasif agresif tepkiler, içe dönük tepkiler ve umursamaz tepkiler ile dindarlığın alt boyutları biliş, duygu, davranış ve ilişki arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Şoförlerin kişilerarası öfke ve dindarlık puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca kişilerarası öfke puanının aracın niteliği değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The main aim of the present study is to examine the relationship between interpersonal anger and religiosity among drivers. The study was conducted in February 2024. The sample of the study was composed of 265 drivers who are working in Konya. Within the scope of the purpose of the research, the relational screening model was used. The data was collected by questionnaire, which included Personal Information Form, Interpersonal Anger Scale, and Religious Attitude Scale. Pearson Correlation Analysis and T Test were used in data analysis. As a result of the research, it was determined that the relationship between interpersonal anger and religiosity was negative, strong and statistically significant, and that interpersonal anger decreased as religiosity scores increased. It was determined that the relationship between the sub-dimensions of interpersonal anger, namely revenge reactions, passive-aggressive reactions, introvert reactions and indifferent reactions, and the sub-dimensions of religiosity, cognition, emotion, behavior and relationship, was strongly negative and statistically significant. It was found that the drivers' interpersonal anger and religiosity scores showed statistically significant differences according to the age variable. In addition, it was determined that the interpersonal anger score showed a statistically significant difference according to the nature of the vehicle variable.

Atıf/Citation: Duran M.E. (2024). Kişilerarası Öfke ve Dindarlık İlişkisi: Şoförler Üzerine Nicel Bir Araştırma. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1481-1490.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet Emrullah DURAN, emrullahduran@selcuk.edu.tr

1. Giriş

İnsanların içinde buldukları duygu durumları, yaşamı anlamlandırma biçimleri, ekonomik ve sosyal birçok faktör onların olgu ve olayları yorumlama şekillerine etki etmektedir. Bu sebepten kişilerin hem karşılaştıkları durumlar ve olaylara verdikleri tepkiler hem de tepkileri gösterme biçimleri ve yansıtma düzeyleri farklılık göstermektedir. Literatürde genel olarak öfke kişinin kısıtlanması, engellenmesi veya saldırgan davranışlara maruz kalması sonucu hissettiği duygu olarak tanımlanmıştır (Budak, 2003). Ayrıca öfke duygusu herhangi bir plan dahilinde ortaya çıkmadığı için bireyin mevcut duruma göstereceği öfke duygusu sadece bir kızma durumu olabileceği gibi saldırgan eylemler sergilemesine de yol açabilmektedir (Soykan, 2003). Diğer taraftan öfke kontrolü ise kişinin sahip olduğu öfke duygusunu yönetebilmesi, kontrol altına alabilmesi ve yaşanabilecek olumsuz durumları engelleyerek kendisini anlatabilmesi olarak tanımlanmıştır (Kökdemir, 2004). Bireylerin hem öfke duygusunu yaşama ve yansıtmalarına hem de onu kontrol etmelerinde etkili olan bazı faktörlerden birisi de dini inançlardır. Çünkü dini referanslar inananların duygu ve düşünce dünyalarında büyük ölçüde etkili olmasından dolayı kişilerin yaşadıkları öfke duygusunu anlamlandırmalarında ve yönetmelerinde onlara yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda bireylerin dindarlıklarının öfke kontrolleriyle olan ilişkisinin incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Öfke kavramını açıklama ve anlamlandırma ile ilgili psikolojik kuramların çeşitli yaklaşımları vardır. Biyolojik yaklaşıma sahip araştırmacılara göre öfke, varlığın varoluşuna yönelik bir tehdit sonucu beyin çeşitli tepkiler vermesi olarak ele alınmıştır (Fromm, 2016). Psikanalitik kuram çerçevesindeki çalışmalar da ise öfke içgüdüsel duygulardan biri olarak kabul edilmiş ve organizmanın gerilimini azaltmak için kullandığı en önemli yöntemlerden birisi olarak görülmüştür (Gebeş, 2011). Davranışçı kurama göre yürütülen araştırmalarda öfkeye sonuç odaklı yaklaşılmış ve bireyin istediği şeylere ulaşmasında öfkenin yol açtığı davranışların araç olarak kullanılabilmesi ifade edilmiştir (Nelson, 1982). Bilişsel davranışçı kuram bağlamında ise araştırmacılar öfkenin kişilerin durumlara yükledikleri anlamlardan kaynaklandığını belirtmişlerdir (Özmen, 2004). Hümanistik kuram çerçevesinde öfke ise bireyin hayatında yerine getirdiği işleve göre değerlendirilmekte ve organizmanın yaşamsal fonksiyonlarını sürdürmesi için önemli bir konuma sahip olduğu kabul edilmektedir (Maslow, 2001). Diğer taraftan literatürde öfkenin nedenleri sıralanırken daha çok psikolojik ve çevresel etmenler olarak iki başlık belirlenmiştir. Psikolojik etmenler olarak kısıtlanma, ilgisizlik, suçluluk, kimsesizlik, dışlanmışlık, keder ve kaygı belirtilirken çevresel etmenler olarak ise korkutulma, şiddete maruz kalma, terkedilme, hakkın gasp edilmesi, taciz edilme ve zararlı madde kullanımı sayılmaktadır (Karşlı, 2011). Ayrıca öfke duygusunun durumluk ve sürekli olarak iki çeşidi bulunmaktadır. Durumluk veya anlık öfke gündelik yaşam içerisinde karşılaşılan istenmedik durumlara gösterilen ve uzun sürmeyen öfke hali olarak tanımlanırken sürekli öfke ise özel bir duruma bağlı olmayan kişinin devamlı olarak öfke duygusuyla hareket etmesi olarak açıklanmaktadır (Elliott ve Smith, 2019).

Öfke duygusunu kontrol altına alabilmek amacıyla çeşitli yöntemler alanyazında yer almaktadır (Kökdemir, 2004). İlgili yöntemlerden birincisi bireyin öfke duymasına neden olan düşünceleri ve olumsuz düşünme biçimini değiştirmeye odaklanan bilişsel uygulamalardır. Bilişsel uygulamalar kişinin öfkelenmesine kaynaklık eden düşünceleri saptaması ve anlamasını amaçlayarak onun düşünme sürecini yeniden yapılandırmayı ve öfkelenme anında o duyguyu pasifleştirmeyi hedeflemektedir. İkinci yöntem ise kişinin öfke anında gevşeme veya dikkati başka yöne çevirmek suretiyle mevcut duyguyu faydalı hale getirebilmeye çalışan duyuşsal ve duygusal uygulamalardır. Öfkeyi yönetme de kullanılan üçüncü yöntem de iletişim uygulamalarıdır. İletişim uygulamalarıyla (müzakere, anlaşma, yergi veya övgü) birey duygu ve sorunlarını karşısındakine aktarabileceği için öfke duygusunun zamanla sönme eğilimi göstereceği beklenmektedir. Bir diğer yöntem de öfkenin yol açtığı olumsuz ve saldırgan durumların birey tarafından fark edilmesini sağlamayı amaçlayan ve tutumları olumlu hale getirecek uygulamaları içeren davranışsal uygulamalardır. Bu bağlamda öfkeyi bireyin fitratından olduğunu kabul eden dini referanslar da bireylerin öfkelerini kontrol altına alabilmeleri için önemli tavsiyeler ve yöntemler sunmaktadır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de kontrol edilemeyen kıskançlık ve öfke duygusunun büyük günahlardan olan bir cana kıymaya nasıl yol açtığı Kabil'in kardeşini öldürmesi olayı ile aktarılmıştır (Maide 5/27). Ayrıca Kur'an da Hz. Musa'nın kavmine kızması sonucu öfkelenerek kutsal yazıların bulunduğu levhaları yere atması ve Hz. Yunus'un öfkeyle bulunduğu toplumu terk etmesi sonucu yaşadığı öfke duygusundan pişman olarak Allah'a yönelmesi anlatılmaktadır (Araf 7/150; Enbiya 21/87).

Öfke duygusunun kontrol altına alınmasını birçok ayette tavsiye eden Kur'an-ı Kerim inananların öfkelerini yönetebilmeleri ve yenmeleri sonucunda onlara ahiret hayatında ödül olarak cennete girmeyi vaat etmiştir (Ali İmran 3/133; Şura 42/37). Hadislerde de kişilerin öfkelenme durumları ve şiddetlerinin farklılığına fitrat bağlamında vurgu yapılmış ve öfkenin kontrol altına alınması her durum ve şartta sürekli tavsiye edilmiştir (Özkan, 2016). Kur'an da ve hadislerde öfke kontrol yöntemleriyle ilgili çeşitli tavsiyeler bulunmaktadır. Örneğin öfke duygusuna yer verilen ayetlerin birçoğunda affetme erdemine de yer verilmiş ve öfkeyi kontrol altına alabilmek için inananların affedici olması gerektiği vurgulanmıştır (Şura 42/37; Araf 7/199). Ayrıca öfke durumuna sebep olan olgu veya olaylara karşı inananların sabırlı olması tavsiye edilmiş ve sabrın onları olumsuz duygu ve davranışlardan koruyacağı belirtilmiştir (Ali İmran 3/134; Nahl 16/27). Bununla birlikte öfkeyi dindirmek ve yönetmek için Allah'a yönelme ve dua etme de sıklıkla tavsiye edilmiştir. Birçok olumsuz duyguya kişiyi şeytanın yönlendirdiği ve öfke halinin de bunlardan biri olmasından dolayı inananların Allah'a yönelme ve sığınma (isti'aze) sayesinde bu tür istenmeyen duygulardan kurtulabilecekleri ifade edilmiştir (Maide 5/91; Araf 7/200). Diğer taraftan dinin inananlar için öfke kontrolü amacıyla hem insani ilişkilerde kibar ve yumuşak huylu olunması hem gerektiğinde kişinin bulunduğu ortamı değiştirmesi hem de konuşmaktan daha çok susmayı tercih etmesi tavsiye edilmiştir (Ali İmran 3/159; Nisa 4/86).

Bu çalışma şoförlerin öfkeleri ve dindarlıkları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı "Şoförlerin kişilerarası öfkeleri ile dindarlıkları arasında nasıl bir ilişki vardır?" sorusuna cevap aramaktır. Ayrıca çalışmada yaş ve kullanılan aracın niteliği değişkenlerine göre şoförlerin öfke ve dindarlıklarındaki farklılığın araştırılması da hedeflenmektedir. Şoförlük mesleğinin hem sürekli trafik ortamında bulunmak hem de kullanılan araçların sorumlulukları bağlamında bireyler için stresli ve kaygı durumunu artıracak özellikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte artan nüfus ve araç yoğunluğunun yol açtığı trafik sorunları ve kazalar gibi faktörlerinde öfke durumlarına yol açmasından dolayı örneklem grubu olarak şoförler seçilmiştir. Diğer taraftan araştırma kapsamına öfke düzeyine etkisinin daha çok olduğu varsayılan şoförlerin yaş ve kullandıkları araçların nitelikleri değişkenleri dahil edilmiştir. Şoförlerin yaş grupları belirlenirken hem bireylerin gelişim özellikleri hem mesleki tecrübeleri hem de kullanılan araçların şartları göz önünde bulundurularak kırk yaş üstü ve kırk yaş altı olarak gruplama yapılmıştır. Literatürde öfke ve dindarlık ilişkisi üzerine Özkan (2008), Karlı (2011), Özkan (2016), Ergüven (2019), Üzümlü (2023) ve Bulut (2023) tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalar bulunmaktadır. İlgili araştırmalarda örneklem grubu olarak üniversite öğrencileri, öğretmenler, kurs öğrencileri, ev hanımları ve evli çiftler seçilmiştir. Ancak şoförlerin öfke düzeyleri veya öfke ve dindarlık ilişkilerine yönelik herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Araştırmanın temel sorusu çerçevesinde şu hipotezler belirlenmiştir:

H₁: Kişilerarası öfke ve dindarlık arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Kişilerarası öfke ve dindarlık yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.

H₃: Kişilerarası öfke kullanılan aracın niteliği değişkenine göre farklılaşmaktadır.

2. Yöntem

Araştırmamız ilişkisel tarama modelinde bir çalışma olup, kişilerarası öfke ile dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Selçuk Üniversitesi Bilimsel Etik ve Değerlendirme Kurulundan 08.01.2024 tarih ve 670687 sayılı gerekli izinler alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Konya Büyükşehir Belediyesinde çalışmakta olan şoförler oluşturmaktadır. Örneklemin 265'i (%100) "erkek" dir. Araştırma örnekleminin %61,5'i (s=163) "40 yaş altı", %38,5'i (s=102) "40 ve üstü" yaş grubundandır. Katılımcıların kullandığı araçların niteliği %57,4'ü (s=152) "yolcu", %42,6'sı (s=113) "yük" dür.

2.3. Ölçme Araçları

Araştırma verileri anket tekniğinden faydalanılarak toplanmıştır. Araştırmada kişisel bilgi formu, kişilerarası öfke ölçeği ve dini tutum ölçeğinden oluşan anket formu kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, yaş ve kullandıkları aracın niteliği hakkındaki sorular bulunmaktadır.

2.3.2. Çok Boyutlu Öfke Ölçeği: Balkaya ve Şahin (2003) tarafından Türkiye’de yaşayan kişilerin öfkelerini çeşitli boyutlarıyla tespit etmek amacıyla hazırlanmış bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Likert türü bir ölçek olan çok boyutlu öfke ölçeği yüz elli sekiz madde ve beş boyuttan oluşmaktadır. Öfkenin belirtilerinin saptanmaya çalışıldığı ilk boyutta on dört madde, öfkeye yol açan durumları tanımlayan ikinci boyutta kırk iki madde, öfkeye yönelik düşüncelerin yer aldığı üçüncü boyutta otuz madde, öfke duygusuyla mücadele şekillerinin bulunduğu dördüncü boyutta yirmi altı madde ve kişilerarası öfkeyle ilgili düşünce ve tutumların yer aldığı beşinci boyutta kırk yedi madde bulunmaktadır. Araştırma kapsamında ilgili ölçeğin kırk yedi maddeden oluşan beşinci boyutu kullanılmıştır. Dört faktörlü (intikam/pasif-agresif/içedönük/umursamaz) olan ölçeğin puanlaması beşli derecelendirme biçiminde tasarlanmıştır. Ölçekten en az 47 puan en fazla ise 235 puan alınabilir.. Geliştirici tarafından ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,87 olarak saptanmış, mevcut çalışmada ise 0,79 olarak tespit edilmiştir.

2.3.3. Ok-Dini Tutum Ölçeği: Ok (2011) tarafından islami kültür temel alınarak dindarlığı ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Likert türü bir ölçek olan ok dini tutum ölçeği sekiz maddeden oluşmaktadır. Dört faktörlü (duygu/davranış/biliş/ilişki) olan ölçeğin puanlaması beşli derecelendirme biçiminde tasarlanmıştır. Ölçekten en az 8 puan en fazla ise 40 puan alınabilir. Geliştirici tarafından ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,91 olarak saptanmış, mevcut çalışmada ise 0,81 olarak tespit edilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve İstatiksel Analizi

Araştırma için hazırlanan anket formları 5 Şubat ve 22 Şubat 2024 tarihleri arasında Konya da bulunan Şehir Hastanesi, Eski Garaj, Erenköy, Yazır, Alakova Ve Meram Otobüs Hareket Merkezleri ile Ali Okutan ve Tatlıcak tesisleri ziyaret edilerek dağıtılmıştır. Çalışmada kullanılacak verilerin sağlıklı olabilmesi için uygulama öncesi yürütücü tarafından araştırma hakkında kısa açıklama yapılmış ve katılımcılar ortalama on dakika içerisinde anket formunu doldurmuşlardır. Katılımcılar genel olarak uygulama süresince yürütüciye araştırma anket formundaki sorular hakkında çok fazla soru yöneltmemişler ve herhangi bir açıklama talep etmemişlerdir. Yürütücü katılımcıları uygulama boyunca gözlemlemiş ve onlarda isteksizlik veya endişe durumu görmemiştir. Uygulama sonucunda 290 anket formu toplanmış ve gerçekleştirilen veri temizleme sürecinden sonra yirmi beş adet form tam olarak doldurulmadığı için çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. Geriye kalan 265 adet araştırma anket formu değerlendirmeye tabi tutulmuş ve ulaşılan verilere SPSS 25 paket programı aracılığıyla ilgili analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermeme durumuna göre yapılacak analiz testlerinin değişiklik gösterebilme durumundan dolayı bu bağlamda çoğunlukla kullanılan yöntemlerden biri olan çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Ölçeklerin Çarpıklık ve Basıklık Bulguları

	Çarpıklık	Basıklık
İntikam	-,257	-1,596
Pasif Agresif	-,058	-1,410
İçedönük	-,211	-1,150
Umursamaz	-,041	-1,097
Öfke Toplam	-,324	-1,487
Duygu	,434	-,879
Davranış	,579	-,309
Biliş	,565	-,706
İlişki	,780	-,884
Dindarlık Toplam	,927	-,545

Şoförlerin kişilerarası öfke düzeyleri ve alt boyutları ile dindarlık düzeyleri ve alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olduğu bulunmuş ve böylece verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (George ve Mallery, 2010).

3. Bulgular

Bu bölümde şoförlerin kişilerarası öfke ve dindarlıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmamızın hipotezleri doğrultusunda gerçekleştirilmiş veri analizleri yapılmıştır.

3.1. Kişilerarası Öfke ile Dindarlık Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, kişilerarası öfke ile dindarlık arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, dindarlık puanları yükseldikçe kişilerarası öfkenin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır ($r=-,925$, $p<0,01$; Tablo 2). Kişilerarası öfkenin dindarlığın alt boyutlarıyla ilişkilerine bakıldığında biliş ($r=-,930$, $p<0,01$), duygu ($r=-,879$, $p<0,01$), davranış ($r=-,843$, $p<0,01$) ve ilişki ($r=-,831$, $p<0,01$) ile istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde güçlü düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan kişilerarası öfkenin alt boyutlarından intikam tepkileri ile dindarlığın alt boyutlarının ilişkilerine bakıldığında biliş ($r=-,921$, $p<0,01$), duygu ($r=-,864$, $p<0,01$), davranış ($r=-,750$, $p<0,01$) ve ilişki ($r=-,807$, $p<0,01$) ile anlamlı, negatif ve güçlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Kişilerarası öfkenin alt boyutlarından pasif agresif tepkiler ile dindarlığın alt boyutlarının ilişkilerine bakıldığında biliş ($r=-,911$, $p<0,01$), duygu ($r=-,820$, $p<0,01$), davranış ($r=-,795$, $p<0,01$) ve ilişki ($r=-,760$, $p<0,01$) ile istatistiksel olarak anlamlı, negatif ve güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Kişilerarası öfkenin alt boyutlarından içedönük tepkiler ile dindarlığın alt boyutlarının ilişkilerine bakıldığında biliş ($r=-,821$, $p<0,01$), duygu ($r=-,832$, $p<0,01$), davranış ($r=-,788$, $p<0,01$) ve ilişki ($r=-,840$, $p<0,01$) ile istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde güçlü düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Kişilerarası öfkenin alt boyutlarından umursamaz tepkiler ile dindarlığın alt boyutlarının ilişkilerine bakıldığında biliş ($r=-,834$, $p<0,01$), duygu ($r=-,804$, $p<0,01$), davranış ($r=-,794$, $p<0,01$) ve ilişki ($r=-,734$, $p<0,01$) ile anlamlı, negatif ve güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Kişilerarası Öfke Ölçeği ve Alt Boyutları ile Ok Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

	Dindarlık		Biliş		Duygu		Davranış		İlişki	
	r	p	r	p	r	p	r	p	r	p
Kişilerarası öfke	-.925**	0,000	-.930**	0,000	-.879**	0,000	-.843**	0,000	-.831**	0,000
İntikam	-.912**	0,000	-.921**	0,000	-.864**	0,000	-.750**	0,000	-.807**	0,000
Pasif agresif	-.868**	0,000	-.911**	0,000	-.820**	0,000	-.795**	0,000	-.760**	0,000
İçedönük	-.872**	0,000	-.821**	0,000	-.832**	0,000	-.788**	0,000	-.840**	0,000
Umursamaz	-.810**	0,000	-.834**	0,000	-.804**	0,000	-.794**	0,000	-.734**	0,000

3.2. Kişilerarası Öfke ve Dindarlık ile Diğer Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Elde edilen bulgulara göre, kırk yaşın altındaki şoförlerin hem kişilerarası öfke puanlarının ortalamasının ($x=152,66$) kırk ve üstü yaş grubundaki şoförlerin ortalama puanlarından ($x=117,28$) hem de alt boyut [intikam tepkileri ($x=81,87 / 61,17$), pasif agresif tepkiler ($x=32,17 / 23,10$), içedönük tepkiler ($x=29,86 / 24,74$) ve umursamaz tepkiler ($x=8,76 / 8,25$)] puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 3). Uygulanan t testi sonucunda kişilerarası öfke puanları bakımından iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca kişilerarası öfkenin alt boyutlarından intikam, pasif agresif ve içedönük tepkilerin puanları bakımından da iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 3. Kişilerarası Öfke ile Yaş Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

	Yaş	M	SD	t değeri	F	p
Kişilerarası öfke	40 yaş altı	152,66	56,85	4,68	9,16	0,000
	40 ve üstü	117,28	61,58			
İntikam tepkileri	40 yaş altı	81,87	32,80	4,85	3,81	0,000
	40 ve üstü	61,17	35,17			
Pasif agresif tepkiler	40 yaş altı	32,17	12,91	5,83	1,58	0,000
	40 ve üstü	23,10	11,24			
İçedönük tepkiler	40 yaş altı	29,86	10,75	3,24	32,17	0,001
	40 ve üstü	24,74	13,49			
Umursamaz tepkiler	40 altı	8,76	2,84	1,22	18,84	0,224
	40 ve üstü	8,25	3,53			

Tablo 4'e göre, kırk ve üstü yaş grubundaki şoförlerin hem dindarlık puanlarının ortalamasının ($x=23,36$) kırk yaşın altındaki şoförlerin ortalama puanlarından ($x=17,80$) hem de alt boyut [bilis ($x=5,52 / 4,36$), duygu ($x=6,05 / 5,04$), davranis ($x=5,67 / 4,22$) ve iliski ($x=6,02 / 4,16$)] puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Uygulanan t testi sonucunda dindarlık puanları bakımından iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca dindarlığın alt boyutlarından bilis, duygu, davranis ve iliski puanları bakımından da iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 4. Dindarlık ile Yaş Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

	Yaş	M	SD	t değeri	F	p
Dindarlık	40 yaş altı	17,80	7,08	-4,97	61,11	0,000
	40 ve üstü	23,36	9,78			
	40 yaş altı	4,36	2,09	-4,15	3,24	0,000
Bilis	40 ve üstü	5,52	2,39			
	40 yaş altı	5,04	2,12	-3,07	40,97	0,002
Duygu	40 ve üstü	6,05	2,88			
	40 yaş altı	4,22	1,96	-5,63	,821	0,000
Davranis	40 ve üstü	5,67	2,15			
	40 yaş altı	4,16	2,22	-5,38	54,21	0,000
İlişki	40 ve üstü	6,02	3,01			

Elde edilen bulgulara göre, yük taşıma araçları şoförlerinin hem kişilerarası öfke puanlarının ortalamasının ($x=155,83$) yolcu taşıma araçları şoförlerinin ortalama puanlarından ($x=126,57$) hem de alt boyut [intikam tepkileri ($x=84,89 / 65,73$), pasif agresif tepkiler ($x=31,96 / 26,24$), içedönük tepkiler ($x=30,20 / 26,17$) ve umursamaz tepkiler ($x=8,76 / 8,41$)] puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 5). Uygulanan t testi sonucunda kişilerarası öfke puanları bakımından iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca kişilerarası öfkenin alt boyutlarından intikam, pasif agresif ve içe dönük tepkilerin puanları bakımından da iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 5. Kişilerarası Öfke ile Aracın Niteliği Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

	Aracın Niteliği	M	SD	t değeri	F	p
Kişilerarası öfke	Yolcu taşıma	126,57	63,61	-4,06	19,72	0,000
	Yük taşıma	155,83	53,35			
	Yolcu taşıma	65,73	35,56	-4,54	7,81	0,000
İntikam tepkileri	Yük taşıma	84,89	31,53			
	Yolcu taşıma	26,24	13,32	-3,61	7,30	0,000
Pasif agresif tepkiler	Yük taşıma	31,96	11,95			
	İçe dönük tepkiler	26,17	13,31	-2,82	56,53	0,004
Umursamaz tepkiler	Yük taşıma	30,20	9,89			
	Yolcu taşıma	8,41	3,18	-,913	,835	0,362
	Yük taşıma	8,76	3,06			

Tablo 6'ya göre, yolcu taşıma araçları şoförlerinin hem dindarlık puanlarının ortalamasının ($x=21,79$) yük taşıma araçları şoförlerinin ortalama puanlarından ($x=17,46$) hem de alt boyut [bilis ($x=5,33 / 4,11$), duygu ($x=5,02 / 5,73$), davranis ($x=4,22 / 5,20$) ve iliski ($x=5,46 / 4,09$)] puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 6). Uygulanan t testi sonucunda dindarlık puanları bakımından iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca dindarlığın alt boyutlarından bilis, duygu, davranis ve iliski puanları bakımından da iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 6: Dindarlık ile Aracın Niteliği Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

	Aracın Niteliği	M	SD	t değeri	F	p
Dindarlık	Yük taşıma	17,46	6,64	4,37	66,53	0,000
	Yolcu taşıma	21,79	9,47			
	Yük taşıma	4,11	2,13	4,45	1,95	0,000
Biliş	Yolcu taşıma	5,33	2,25			
Duygu	Yük taşıma	5,02	2,34	2,34	8,81	0,020
	Yolcu taşıma	5,73	2,55			
Davranış	Yük taşıma	4,22	1,78	3,76	5,98	0,000
	Yolcu taşıma	5,20	2,31			
İlişki	Yük taşıma	4,09	1,86	4,48	80,63	0,000
	Yolcu taşıma	5,46	3,08			

4. Tartışma

Araştırmanın temel sorusu olan “Şoförlerin kişilerarası öfkeleri ile dindarlıkları arasında nasıl bir ilişki vardır?” çerçevesinde belirlenen hipotezlerden birincisi olan “Kişilerarası öfke ve dindarlık arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezini test etmek için korelasyon analizi yapılmıştır (bk. Tablo 2). Yapılan korelasyon analizi sonucunda, kişilerarası öfke ile dindarlık arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, dindarlık puanları yükseldikçe kişilerarası öfkenin azaldığı sonucuna ulaşılmış ve araştırmanın H_1 hipotezi doğrulanmıştır ($r=-,925$, $p<0,01$). Ayrıca kişilerarası öfkenin dindarlığın alt boyutlarıyla ilişkilerine baktığımızda biliş ($r=-,930$, $p<0,01$), duygu ($r=-,879$, $p<0,01$), davranış ($r=-,843$, $p<0,01$) ve ilişki ($r=-,831$, $p<0,01$) ile istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde güçlü düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, Özkan (2008), Karşlı (2011), Ergüven (2019) ve Üzümlü (2023) tarafından yapılmış çalışmalarda öfke ile dindarlık arasında negatif bir ilişki saptanmışken, Özkan (2016) ve Bulut (2023) tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalarda ise öfke ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Salvatore (2006) ve arkadaşları tarafından askeri personeller ve bürokratlar üzerine yapılan araştırmada ise öfke ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Welc (2006) ve arkadaşları ise yaptıkları çalışma sonucunda dindarlık düzeyi yüksek bireylerin kendilerini kontrol etme ve öfkelerine hakim olma becerilerinin dindarlık düzeyleri düşük kişilere göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Ülkemizde ve dünya genelinde yapılan çalışmaların birçoğunda ruh sağlığı ve din arasında olumlu ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir (Apaydın, 2010). Araştırma sonucunda kişilerarası öfke ile dindarlık arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunun saptanması da dinin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisinin tespit edildiği literatürdeki çalışmaları desteklemektedir. Diğer taraftan Kur'an ve hadislerde insanın doğası gereği sahip olduğu öfke duygusunun doğru yönetilmesi ve kontrol altına alınamayan öfkenin kişiyi birçok olumsuz duruma karşı karşıya bırakabileceği hem örnek olaylar üzerinden hem inanan bireyde olması gereken nitelikler bağlamında ele alınmış hem de öfke duygusunu azaltacak ve kontrol altına almaya yardımcı olacak tavsiyelere yer verilmiştir. Bu bağlamda din ve maneviyatın sağlamış olduğu güven duygusu bireyin belirsizlik kaygısını yenmede ve benliğini tehdit altında hissetme korkusunu gidermeye yardımcı olması ve affedicilik, nezaket ve yumuşaklık temelli bir tutumun benimsenmesinin inanan kişiden istenmesi bağlamında şoförlerin kişilerarası öfkeleri ile dindarlıkları arasındaki ilişkinin negatif yönde olduğu değerlendirilebilir. Kur'an ve hadislerde kişinin düşük düzeyde öfke duygusuna sahip olması ve öfkesini kontrol altına almasının sadece dünya hayatında değil ahiret hayatında da cennete girme gibi güzel sonuçlarının olacağı yer alması bağlamında dindar şoförlerin kişilerarası öfke duygu puanlarının düşük olduğu yorumu yapılabilir.

Araştırmanın ikinci hipotezini (kişilerarası öfke ve dindarlık yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır) test etmek amacıyla T Testi yapılmıştır. Analiz sonucunda kişilerarası öfke ve dindarlık puanları bakımından kırk yaş altı ve kırk yaş üstü grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiş ve araştırmanın H_2 hipotezi doğrulanmıştır (bk. Tablo 3 ve 4). Ayrıca kırk yaşın altındaki şoförlerin kişilerarası öfke puanlarının ortalamasının ($x=152,66$) kırk ve üstü yaş grubundaki şoförlerin ortalama puanlarından ($x=117,28$) daha yüksek olduğu, kırk ve üstü yaş grubundaki şoförlerin ise dindarlık puanlarının ortalamasının ($x=23,36$) kırk yaşın altındaki şoförlerin ortalama puanlarından ($x=17,80$) daha yüksek olduğu görülmüştür. Şoförlerin yaşları

artıkça kişilerarası öfkelerinin azalması bulgusu, yaşın kişiye kazandırdığı tecrübe ve olgunluğun yanı sıra yaşamdan beklentilerin değişmesi ve artan sorumluluk bilincinin kişiyi daha akılcı ve dengeli davranışlar göstermesine katkı sağlaması bağlamında değerlendirilebilir. Diğer taraftan şoförlerin yaşları artıkça dindarlıklarının da artması ise hem ilerleyen yaşın sağladığı düşüncelerin olgunlaşması hem yaşlanmanın hissedilmeye başlamasıyla ölüm ve ahiret düşüncelerinin yoğunlaşması hem de ilgi ve değer verilen durumların değişmesi bağlamında değerlendirilebilir. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, Karşlı (2011) ve Bulut (2023) tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalarda öfkenin yaş değişkeniyle anlamlı bir ilişkisinin olduğu ve yaşın artıkça öfkenin azaldığı saptanmışken Özkan (2016), Gürçam (2017) ve Üzüm (2023) tarafından yapılmış araştırmalarda ise öfkeyle yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca dindarlığın yaş değişkeniyle anlamlı bir ilişkisinin olduğu ve yaşın artıkça dindarlığında arttığı Karşlı (2011) ve Işık (2018) tarafından yapılan araştırmalarda tespit edilmişken Özkan (2016), Üzüm (2023) ve Bulut (2023) tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalarda ise dindarlıkla yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırmanın üçüncü hipotezini (kişilerarası öfke ve dindarlık kullanılan aracın niteliği değişkenine göre farklılaşmaktadır) test etmek amacıyla T Testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, kişilerarası öfke ve dindarlık puanları bakımından yolcu ve yük taşıma araçlarını kullanan şoför grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiş ve araştırmanın H₃ hipotezi doğrulanmıştır (bk. Tablo 5 ve 6). Ayrıca yük taşıma araçları şoförlerinin kişilerarası öfke puanlarının ortalamasının ($x=155,83$) yolcu taşıma araçları şoförlerinin ortalama puanlarından ($x=126,57$) daha yüksek olduğu, yolcu taşıma araçları şoförlerinin ise dindarlık puanlarının ortalamasının ($x=21,79$) yük taşıma araçları şoförlerinin ortalama puanlarından ($x=17,46$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yolcu taşıma araçlarını kullanan şoförlerin yük taşıma araçlarını kullanan şoförlere göre daha düşük kişilerarası öfke puanlarına sahip olmalarını sağlayan bazı faktörlerin bulunduğu söylenebilir (MEB, 2011). Bunlardan birincisi yolcu taşıma araçlarını kullanan şoförlere yük taşıma araçlarını kullanan personele göre hem işe girerken hem de çalışma hayatları süresince daha çok uygulamalı eğitimlerin verilmesi ve psikolojik testlerin uygulanmasıdır. İkinci faktör olarak ise yolcu taşıma araçlarını kullanan şoförlerin insanlarla daha çok ve sürekli iletişim kurmaları sebebiyle kendilerini öfke kontrolü bağlamında geliştirmiş olabilecekleri söylenebilir. Ayrıca sabıkası bulunan kişilerin yolcu taşıma araçlarını kullanamamaları ve yolcu taşıma şoförlerinin dikkat eksikliği ve kırgınlık simülasyon testlerine düzenli girmeleri gibi faktörlerin de etkili olmuş olabileceği yorumu yapılabilir (TŞOF, 2000). Diğer taraftan yolcu taşıma araçlarını kullanan şoförlerin yük taşıma araçlarını kullanan şoförlere göre daha yüksek dindarlık puanlarına sahip olmaları ise yolcu taşıma şoförlerinin genelde merkezi yerlerde ve daha aralıklı mesai saatleriyle çalışmalarından dolayı dini ritüellere katılabilme olanaklarının olması ve sürekli insanlarla bir arada buldukları için onlardan dini duygu ve düşünceleri artıracak söylemleri işitmeleri bağlamında değerlendirilebilir.

5. Sonuç

Bu araştırmada şoförlerin kişilerarası öfke düzeyleri ile dindarlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ayrıca kişilerarası öfke ile dindarlık puanlarının yaş ve kullanılan aracın niteliğine göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Araştırmada, kişilerarası öfke ile dindarlık arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, dindarlık puanları yükseldikçe kişilerarası öfkenin azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca kişilerarası öfkenin alt boyutları ile dindarlığın alt boyutları biliş, duygu, davranış ve ilişki arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan şoförlerin kişilerarası öfke ve dindarlık puanlarının yaş ve kullanılan aracın niteliği değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında dindarlığın şoförlerin öfkelerine hakim olmasına olumlu katkı sağlayarak hem şoförlerin psikolojik iyi oluşlarına hem de trafik güvenliğine pozitif etkisinin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte kişilerarası öfke ile dindarlık arasındaki ilişkinin negatif yönde güçlü düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bulunması dindar şoförlerin öfke duygularını daha çok yönetebildikleri ve öfke durumunun yol açabileceği olumsuz duygu ve davranışlardan da din ve maneviyat sayesinde kendilerini kontrol edebildiklerini göstermektedir. Böylece dindarlık şoförlerin sadece bireysel yaşamlarını değil aynı zamanda onların iş hayatlarında da etkili olmakta ve onların kişilerarası öfke düzeylerini azaltarak trafikte ve toplumsal yaşamda onlara olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu araştırmanın konusuna binaen şoförlük yapan bireylerin kişilerarası öfke düzeylerine

dindarlıklarının olumlu katkı sağlamasının yanında ayrıca dindarlığın kişiye kazandırdığı erdemler bağlamında da maneviyatın şoförlük mesleğine olan pozitif etkileri göz ardı edilmemelidir.

Yeni yapılacak çalışmalarda örneklem grubu olarak demir yolu veya deniz ya da hava yolu gibi ulaşım araçları personeli seçilebilir. Ayrıca şoförler üzerine ülkemizde oldukça sınırlı bir literatür bulunduğu için hem lisansüstü hem de diğer saha araştırmaları gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte şoförlerin dindarlık düzeyi yükseldikçe kişilerarası öfkelerinin azaldığı tespit edildiği için bünyesinde şoför çalıştıran kurum veya kuruluşlar hizmet içi eğitim kapsamında din ve maneviyat temelli hem kişisel gelişim seminerleri hem de uygulamalı eğitimleri yapabilirler. Diğer taraftan trafikte veya gündelik yaşamda öfke kontrolü problemi yaşayan bireyler ve şoförler için halk eğitim merkezleri gibi kolay erişim sağlanabilen yaygın eğitim kurumlarında da manevi danışmanların hazırlayacakları nitelikli kurs ve programlar kişilerin hizmetine sunulabilir.

Kaynaklar

- Apaydın, H. (2010). Ruh Sağlığı Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10 (2), 59-77.
- Averill, J.R (1983)., Studies on Anger and Agression: İmplications for Theories of Emotion, *American Psychologist*, November.
- Balkaya, F. ve Şahin, N. (2003). Çok Boyutlu Öfke Ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi* 14 (3), 192-202.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, K. (2023). *Ev Hanımlarında Sürekli Öfke Öfke İfade Tarzları ve Dindarlık İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan).
- Deffenbacher, J.L (1999). Cognitive Behavioral Conceptionalization and Treatment of Anger. *Journal of Clinical Psychology*, 55 (3), 295-309.
- Elliott, C. ve Smith, L. (2019). *Öfke Kontrolü*. Çev. Sumru Üçüncü. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ergüven, S. (2019). *Aile İçi Duygusal Psikolojik Şiddeti Önlemede Öfke Kontrolü ve Dinin Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum). Erişim Adresi: <http://earsiv.hitit.edu.tr/xmlui/handle/11491/5589>
- Fromm, E. (2016). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları.
- Gebeş, H. (2011). *Akran Eğitimiyle Desteklenen Öfke Kontrolü Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrol Becerilerine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Ue-LzS3iq8608Z0cQ7mNwQ&no=ni-IOU7WC28ApNvMSbeZvw>
- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows*. Boston: Allyn & Bacon Yayınları.
- Gürçam, Ç. (2017). *Yetişkinlerde Bağlanma Stilleri ile Öfke Denetimi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki*. (Yüksek Lisans Tezi, Gelişim Üniversitesi, İstanbul). Erişim Adresi: <https://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/830/525399.pdf?sequence=1>
- Karslı, N. (2011). *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği)*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum). Erişim Adresi: <https://atauni.edu.tr/yuklemeler/a262d0ce5fcb6f1a46bbdf9c8cce9521.pdf>
- Koenig, Harold G (1998)., *Handbook of Religion and Mental Healt*, Acedemic Pres, USA.
- Kökdemir, H. (2004). Öfke ve Öfke Kontrolü. *Pivolka* 3 (12), 7-10.
- Köknel, Ö. (1986). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. Çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2011). Yolcu Taşımacılığı, Yük, Eşya ve Kargo Taşımacılığı, Ankara: MEB Yayınları.
- Nâsir, A. Muhammed, İbnu'l-C. (1987), *Ârâehü'l-Kelâmiyye ve'l-Ahlâkiyye*, Kahire, 1987.
- Nelson, J. (1982). *Danışma Psikolojisi Kuramları*. Çev. Füson Akkoyun. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Ok, Ü. (2011). Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8 (2), 528-549. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936413.pdf>
- Özkan, A. (2008). *Dini Motiflerin Öfke Kontrolü Üzerindeki Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=96G0JppFwC35fBo7AiBKA&no=IUqvafle7dtX2H6aISVThQ>
- Özkan, O. (2016). *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=PjqCUtQBOKyo26bfcOH6bA&no=HGBB5vIm4P_5IKliFC9Xgw
- Özmen, A. (2004). *Seçim Kuramına ve Gerçeklik Terapisine Dayalı Öfkeyle Başa Çıkma Eğitim Programının ve Etkileşim Grubu Uygulamasının Üniversite öğrencilerinin Öfkeyle Başa Çıkma Becerileri Üzerindeki Etkisi*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim Adresi:

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TxM3AzEtid0iR1md3b7W5g&no=srJVczLAW0Gxcp5x5_fcbA

Salvatore, M., Marnie, B., Deborah, K. ve Mark, V. (2006). Relationship of hardiness and religiousness to depression and anger. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research* 58 (3), 148-161. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1065-9293.58.3.148>

Soykan, Ç. (2003). Öfke ve Öfke Yönetimi. *Kriz Dergisi* 11 (2), 19-27. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000192

Törestad, B.(1990), What is Anger Provoking? A Psychophysical Study of Perceived Causes of Anger, *Aggressive Behavior*, Volume: 16 (1), 9-26. [https://doi.org/10.1002/1098-2337\(1990\)16:1%3C9::AID-A2480160103%3E3.0.CO;2-R](https://doi.org/10.1002/1098-2337(1990)16:1%3C9::AID-A2480160103%3E3.0.CO;2-R)

Türkiye Şoförler Ve Otomobilciler Federasyonu [TŞOF]. (2000). Şoförün Eğitim Kitabı, Ankara: TOF Yayınları.

Üzüm, A. *Dindarlık, Bilişsel Esneklik ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya).

Welch, Michael R., Charles T. ve Harold G. (2006). Christian Religiosity, Self-Control and Social Conformity. *Social Forces* 84 (3), 1605-1623. <http://dx.doi.org/10.1353/sof.2006.007>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA FRANSIZ MİZAH DERGİLERİNDE OSMANLI-
ALMAN İTTİFAKI KARŞITI PROPAGANDA**

*The Anti-Ottoman-German Alliance Propaganda in French Humor Magazines during the First
World War*

Caner ÇAKI¹ ve Abdülhakim Bahadır DARI²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mucur Meslek Yüksekokulu, Görsel İletişim Programı, Kırşehir, caner.caki@ahievran.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1523-4649

²Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi/Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Manas/Yalova, abahadir.dari@manas.edu.kg/abdulhakim.dari@yalova.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3525-5823

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
07.05.2024

Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1480292

Anahtar Kelimeler

Propaganda, Mizah,
Karikatür, Osmanlı
İmparatorluğu, Fransa

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız mizahının iki önemli mizah dergisi Le Cri de Paris ve Le Rire'in kapaklarında doğrudan Osmanlı-Alman İttifakı'na yönelik karikatürler yayımlanarak ittifak karşıtı sert bir propaganda gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde her iki derginin de Fransa'nın propaganda aracı olarak hizmet ettiği düşünüldüğünde dergilerin Osmanlı-Alman İttifakı karşıtı karikatürlerinin Fransa'nın Osmanlı-Alman İttifakı'na bakışını yansıtmaları bakımından önem taşıdığı söylenebilmektedir. Çalışmada Fransız mizah dergilerinin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakı karşıtı propagandasında her iki ülkeyi ne şekilde sunduğunun ve her iki ülkeye karşı hangi mesajlar verdiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada konuya ilişkin karikatürler, Roman Jakobson'un İletişim İşlevleri ışığında göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada Le Cri de Paris'de Almanya'nın çıkarları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nu kullandığına ve ittifaktan Osmanlı İmparatorluğu'nun memnun olmadığına, Le Rire'de ise Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifakla birlikte doğrudan Almanya'nın güdümüne girdiğine ve ittifakın Osmanlı İmparatorluğu'nun zararına olduğuna yönelik mesajlar verildiği bulgularına ulaşılmıştır. Bu şekilde çalışmada her iki derginin de ittifak karşıtı propaganda üzerinden ağırlıklı olarak Almanya'yı hedef aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

During the First World War, harsh anti-alliance propaganda was made by publishing cartoons directly targeting Ottoman-German Alliance on covers of Le Cri de Paris and Le Rire, two important humor magazines of French humor. Considering that both magazines served as France's propaganda tools during this period, it can be said that magazines' anti-Ottoman-German Alliance cartoons were important in terms of reflecting France's view of the Ottoman-German Alliance. The study aimed to determine how French humor magazines presented both countries in their propaganda against the Ottoman-German Alliance in the First World War and what messages they gave against both countries. For this purpose, in the study, cartoons on the subject were examined using semiotic method in the light of Roman Jakobson's Communication Functions. In the study, it was found that Le Cri de Paris pointed out that Germany used Ottoman Empire in line with its interests and that Ottoman Empire wasn't happy with alliance, while Le Rire pointed out that Ottoman Empire came under the direct control of Germany with the alliance and that alliance was to the detriment of Ottoman Empire. In this way, it was concluded in the study that both magazines mainly targeted Germany through anti-alliance propaganda.

Atf/Citation: Çaki, C. ve Darı, A. B. (2024). Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız Mizah Dergilerinde Osmanlı-Alman İttifakı Karşıtı Propaganda. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1491-1505.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Caner ÇAKI, caner.caki@ahievran.edu.tr

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, 2 Ağustos 1914 tarihinde Alman İmparatorluğu ile gizli bir ittifak antlaşması imzalamış, 29 Ekim 1914 tarihinde gerçekleştirilen Karadeniz Baskını ile birlikte de Osmanlı İmparatorluğu fiilen Alman İmparatorluğu'nun yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu'nun yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla İtilaf Devletleri propagandasının hedefi haline gelmiştir. Bu dönemde İtilaf Devletleri'nde yayımlanan çeşitli mizah dergilerinde Osmanlı-Alman İttifakı üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin çeşitli propaganda mesajları verilmiştir. Bu mizah dergileri içerisinde Fransa'da yayımlanan ve Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın propaganda aracı olarak hizmet eden Le Cri de Paris (1897-1940) ve Le Rire (1894-1971) mizah dergileri, Osmanlı-Alman İttifakı'nı sert şekilde eleştiren karikatürler yayımlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eden iki dergi, Osmanlı-Alman İttifakı'na karşı gerçekleştirdikleri propagandayla her iki ülkeyi de kamuoylarında itibarsızlaştırmaya çalışmıştır.

Çalışmada Le Cri de Paris ve Le Rire mizah dergilerinde Osmanlı-Alman İttifakı'na yönelik hangi propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında her iki dergide konuya ilişkin karikatürlerdeki yazılı ve görsel göstergeler, kapsamlı şekilde göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir. Çalışmada ulaşılan bulgular yoluyla aşağıda yer alan soruların yanıtlanması hedeflenmiştir:

- Le Cri de Paris ve Le Rire'de Osmanlı-Alman İttifakı'na karşı yayımlanan karikatürlerde ittifak ne şekilde sunulmuştur?

- Le Cri de Paris ve Le Rire'de Osmanlı-Alman İttifakı'na karşı yayımlanan karikatürler hangi propaganda amaçlarına hizmet etmiştir?

Çalışma, Le Cri de Paris ve Le Rire mizah dergileri özelinde Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakı'na karşı propagandasına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan çalışmanın, Birinci Dünya Savaşı tarihi, propaganda ve siyaseti üzerine çalışan araştırmacıların yararlanabileceği bir kaynak olması amaçlanmıştır.

2. Le Cris de Paris ve Le Rire'nin İttifak Devletleri Karşısı Propagandası

Le Cri de Paris, 1897 yılında Alexandre Natanson tarafından kurulmuştur. Resimli bir Fransız siyasi mizah dergisi olarak çıkan Le Cri de Paris, Birinci Dünya Savaşı'nda doğrudan Fransa'nın propaganda aracı olarak hizmet etmiştir. Bu kapsamda Birinci Dünya Savaşı başladığında Le Cris de Paris, doğrudan Alman İmparatorluğu'nu hedef alan karikatürlere girişmiştir. Savaş sırasında Alman İmparatorluğu'na yönelik propagandasında derginin kapaklarında ön plana çıkarılan karakter, Alman İmparatoru II. Wilhelm olmuş ve karikatürlerde II. Wilhelm'in Fransız kamuoyunda itibarsızlaştırılmasına yönelik görsel ve yazılara yer verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından kısa bir süre sonra 2 Ağustos 1914 tarihindeki kapağında dergi, II. Wilhelm'i taş yağmuruna tutulan ve taş yağmurdan korunmak için tahtının arkasına gizlenen bir lider olarak resmetmiştir (Le Cris de Paris, 1914). 15 Nisan 1915 tarihli derginin kapağında ise ordusunun felaketini izleyen II. Wilhelm ön plana çıkarılmıştır (Le Cris de Paris, 1915a). 8 Nisan 1917 tarihli derginin başka bir kapağında ise II. Wilhelm, şömenin başında "Bir şeyin boğazımı sıktığını hissediyorum" söylemiyle rahatsız bir biçimde resmedilmiştir (Le Cris de Paris, 1917a). Le Cris de Paris'in kapaklarında İttifak Devletleri'ne karşı propagandada da ağırlıklı olarak Alman İmparatorluğu ön plana çıkarılmış, diğer müttefiklere ise oldukça sınırlı sayıda karikatürde yer verilmiştir. Kapaklarda daha çok II. Wilhelm üzerinden savaşa yönelik Alman İmparatorluğu'na ilişkin eleştirilere odaklanılmıştır. Derginin Alman karşıtı propagandasında Fransa'nın savaşı kazanacağına yönelik algılar oluşturularak Fransız halkına moral vermeye çalışılmıştır.

1894 yılında Felix Juven tarafından Paris'te kurulan Le Rire, Le Cri de Paris gibi Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'da propaganda amaçlı hizmet etmiştir. Le Rire'nin İttifak Devletleri'ne karşı propagandasında da ana hedef Alman İmparatorluğu olmuştur. Le Rire'nin kapaklarında II. Wilhelm, Alman askeri, Alman miğferi gibi çeşitli göstergeler üzerinden Alman İmparatorluğu temsil edilmiştir. Derginin propagandasında II. Wilhelm hedef alındığı gibi Alman askerleri de sert bir dille eleştirilmiştir. 20 Mart 1915 tarihli Le Rire'nin kapağında "Kayserin Askeri" başlığı altında yağma yaptığı ve sivillere zulmettiği izlenimi verilen bir asker resmedilmiştir (Le Rire, 1915a). Dergin 27 Mart 1915 tarihli kapağında ise Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yenilgiye uğratılan canavara benzetilmiştir (Le Rire, 1915b). Yine 29 Mayıs 1915 tarihli

kapağında dergi Alman İmparatorluğu'nu cephede "Kokuşmuş Canavar" açıklamasıyla resmetmiştir (Le Rire, 1915c). 26 Ağustos 1916 tarihli kapağında ise arkasında mezarlıklar, önünde darağacı olan ve dizlerinin üstüne çöküp ağlayan II. Wilhelm görseline yer verilmiştir (Le Rire, 1916). Kapakların bazılarında Almanların, sivillere zarar verdiği üzerinde durulmuş ve Alman İmparatorluğu korkutucu şekilde resmedilmiştir. Karikatürlerin önemli bir bölümünde Alman İmparatorluğu'na yönelik nefret söylemine yer verilerek, doğrudan Fransa'da Alman İmparatorluğu karşıtı güçlü bir kamuoyunun oluşmasına çalışılmıştır.

3. Literatür İncelemesi

Osmanlı-Alman İttifakı'nı çeşitli başlıklar altında inceleyen akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Trumpener (1966), Liman von Sanders ve ittifakı; Efe (2015), ittifak ve orduyu modernleştirme çabalarını; Türkkân (2017), Askerî Mecmua'ya göre ittifakı; Gazel (2019), Said Halim Paşa'nın yetkilendirilmesi ve ittifak antlaşmasının müzakerelerini; Kon (2019), ittifakın Irak Cephesi'ndeki yansımalarını; Efe (2020), ittifakı ve Goeben ve Breslau'yu; Sonat (2020), ittifakın İran'a yönelik stratejileri ve faaliyetlerini; Alkan (2021a), Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleriyle ittifakı; Özgüldür (2021), ittifak anlaşması ve yansımalarını; Babaoğlu (2022), ihtiyat zabitlerinin otobiyografik kayıtlarında ittifakı incelemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu arasındaki birlikteliği ele alan da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Esenkaya (2009), Çanakkale Savaşı'nda Türk-Alman birlikteliğini; Üzen (2009), Sina ve Filistin Cephesi'ndeki Türk-Alman subayların çatışmasını; Çolak (2014), Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkaslar konusunda Osmanlı-Alman rekabetini; Gafarov (2017), Kafkasya'da Osmanlı-Almanya çatışmasını; Kırel ve Kasap Ortaklan (2018) film üzerinden II. Wilhelm'in 1917 yılındaki Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaretini; Şimşek (2020), II. Wilhelm'in 1917 yılındaki Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaretinin Osmanlı basınındaki yansımalarını; Alkan (2021b), Birinci Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı Donanması'ndaki faaliyetlerini; Kapucu ve Korkmaz (2022), Sina-Filistin Cephesi'nde Alman havacılarını; Dinç (2023), Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı film propagandasında Alman etkilerini ve Uçan (2023), Müslümanlara yönelik Alman ve Osmanlı propagandasını ele almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakı'na ilişkin literatürde yapılan incelemede doğrudan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakı'na karşı propaganda faaliyetlerini ele alan herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Çalışmada Le Cri de Paris ve Le Rire üzerinden yapılan incelemeyle alandaki bu boşluğun bir ölçüde giderilmesine çalışılmıştır. Bu açıdan mevcut çalışma, ele aldığı konu itibarıyla özgün olma niteliği taşımaktadır.

4. Yöntem

Çalışmada Le Cri de Paris ve Le Rire'nin, Osmanlı-Alman İttifakı'na karşı propagandasının ortaya konulabilmesi için her iki derginin konuya ilişkin karikatürleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-Alman İttifakı'nı konu alan Le Cri de Paris'in beş (Gallica, 2024a), Le Rire'nin ise dört karikatürüne ulaşılmıştır (Gallica, 2024b). Karikatürler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olduğu 29 Ekim 1914-30 Ekim 1918 tarihleri arasındaki Le Cri de Paris ve Le Rire'nin sayıları içerisinden seçilmiştir. Çalışma kapsamında Roman Jakobson'un İletişim İşlevleri üzerinden her iki dergideki karikatürlerdeki görsel ve yazılı göstergeler yoluyla verilen propaganda mesajlarının ortaya konulmasına çalışılmıştır. Çalışmada göstergelerin kullanımlarının kapsamlı şekilde ortaya konulabilmesi, ittifaka yönelik oluşturulmaya çalışılan algının açıklanabilmesi ve kitlelerde ittifaka yönelik oluşturulmak istenen düşünce ve/veya eylemin tespit edilebilmesi için Jakobson'un İletişim İşlevleri'nden yararlanılması tercih edilmiştir. Jakobson'un İletişim İşlevleri, üstdil, ilişki, şiirsel, duygusal, gönderimsel ve çağrı işlev şeklinde altı işlevden meydana gelmektedir. İletişim İşlevleri'nde: üstdil, göstergelerin bir araya getirilmesini; ilişki, eylemleri; şiirsel, göstergelerin etkili şekilde kullanımını; duygusal, iletişimde kaynağın durumunu; gönderimsel, içeriği ve son olarak çağrı işlevi ise iletişimde kaynaktan oluşturulmak istenen etkiyi içermektedir.

Çalışmada Le Cri de Paris ve Le Rire'nin karikatürleri, sırasıyla altı iletişim işlevi üzerinden incelenerek Osmanlı-Alman İttifakı karşıtı Fransız propagandasının tespit edilmesine çalışılmıştır.

5. Le Cri de Paris'in ve Le Rire'nin Karikatürlerinin Analizi

Çalışmanın bu kısmında Le Cri de Paris'in Osmanlı-Alman İttifakı'nı konu alan 5 propaganda karikatürü incelenmiştir.

5.1 Le Cri de Paris'in Karikatürleri

Çalışmanın bu kısmında Le Cri de Paris'in Osmanlı-Alman İttifakı'nı konu alan 5 propaganda karikatürü incelenmiştir.

Le Cri de Paris'in Birinci Kapağı

Le Cri de Paris'in çalışmada incelenen birinci kapağındaki karikatür, 17 Ocak 1915 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Üçüncü Müttefik" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Sıkı durun, insanlar var!" yazısı bulunmaktadır. Karikatürde fes giymiş bir erkek ve Alman askeri üniforması içerisinde iki erkek resmedilmektedir. Karikatürdeki Alman askeri üniforması giyen erkeklerden biri, fes giyen erkeği sırtından tutmakta, Alman askeri üniforması giyen diğer erkek ise süngülü tüfeğiyle diz çökmektedir. Karikatürde fesli erkeğe doğru mermiler düşmekte, fesli erkek kendini korumaya çalışmakta, karikatürün arka planında ise cami görseli bulunmaktadır. Karikatür, Çanakkale Savaşı ve Birinci Kanal Harekâtı'ndan önce yayımlanmıştır.

Görsel 1. Le Cri de Paris'in Birinci Kapağı (Kaynak: Le Cri de Paris, 1915b).

2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı-Alman İttifakı, iki imparatorluk arasındaki yakın işbirliğinin devamı olarak görülmüş ve Alman generallerin, bankacıların ve mühendislerin çalışmaları sonucunda ortaya silah arkadaşlığı çıkmıştır (Corrigan, 1967: 144). Üstdil işlevinde karikatürde "Üçüncü Müttefik" yazısından fes giyen erkek Osmanlı İmparatorluğu'nu, Alman askeri üniforması içerisindeki iki kişi ise Alman İmparatorluğu'nu temsil etmektedir. Karikatürün arka planındaki cami görselinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un metonimi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan karikatürdeki mermiler ise Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri'nin saldırısına maruz kaldığını ifade eden sinekdoşlar olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevinde karikatürde Alman İmparatorluğu'nun yanında savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri'nin saldırısına maruz kaldığı anlatılmaktadır. Şiirsel işlevde Alman askeri üniforması giyen kişinin, fes giyen erkeği sırtından tutmasıyla Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa sürüklediği mesajı verilmektedir. Diğer yandan karikatürde fesli erkeğin kendini mermilerden koruması üzerinden de Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa hazırlıksız olduğuna yönelik düşünce meydana getirilmektedir. Duygusal işlevde karikatürde doğrudan Alman İmparatorluğu'nun çıkarları

doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa zorladığı ileri sürülmektedir. Gönderimsel işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun, Alman çıkarları doğrultusunda savaşa zorladığına yönelik mesaj verilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşma konusunda isteksiz olduğuna yönelik algı meydana getirilmektedir. Çağrı işlevinde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa zorla ve hazırlıksız girdiğine yönelik algılar üzerinden de Fransız kamuoyunda Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş gücü ve isteğinin zayıf olduğuna yönelik düşüncenin oluşmasına zemin hazırlanmaktadır.

Le Cri de Paris'in İkinci Kapağı

Le Cri de Paris'in çalışmada incelenen ikinci kapağındaki karikatür, 30 Mayıs 1915 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Türk pişman oldu" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Bu senin hatan, alçak!" yazısı bulunmaktadır. Karikatürde fesli bir erkeğin, Alman askeri üniforması giyen bir erkeğin yakasından tuttuğu resmedilmektedir. Karikatürün arka planında ise askerlere ve bir patlamaya yer verilmektedir. Karikatür, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya karşı Sarıkamış Harekâtı'ndaki ve Birleşik Krallık'a karşı da Kanal Harekâtı'ndaki başarısızlığından sonra yayımlanmıştır.

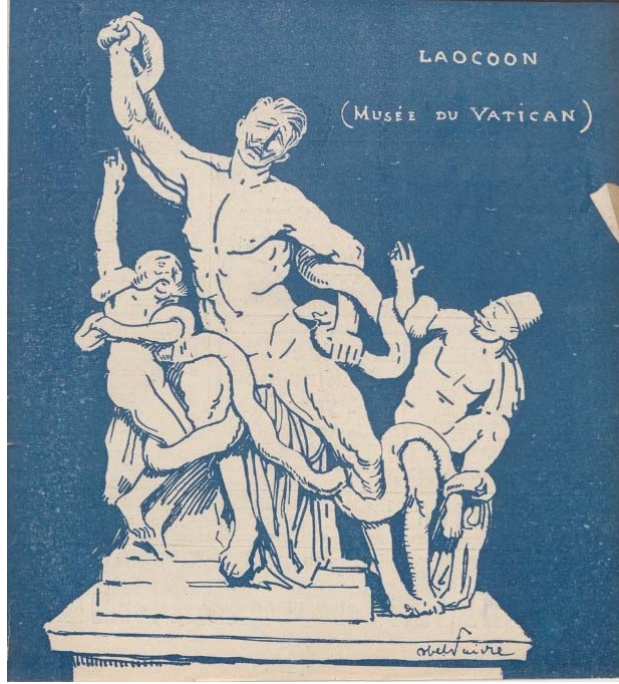
Görsel 2. Le Cri de Paris'in İkinci Kapağı, (Kaynak: Le Cri de Paris, 1915c)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birleşik Krallık'ın egemenliğindeki Mısır'a yönelik müdahalesinin başarısız olmasından sonra İngilizlerin Gelibolu'yu işgali Nisan 1915'te başlamıştır (Tignor, 1992: 186). Böylece Osmanlı İmparatorluğu Mısır'da denetim kuramamakla kalmamış İtilaf Devletleri tarafından ağır bir saldırıya da maruz kalmıştır. Üstdil işlevinde karikatürde "Türk pişman oldu" yazısından fesli erkek Osmanlı İmparatorluğu'nu, Alman askeri üniforması içerisindeki kişi de Alman İmparatorluğu'nu temsil etmektedir. Karikatürün arka planında yer alan askerler ve patlama görseli, cephelerdeki savaşın metonimi olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevinde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşta durumuna odaklanılmaktadır. Şiirsel işlevde karikatürde fesli erkeğin, Alman askeri üniforması içerisindeki kişinin yakasından tutmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu'ndan hesap sorduğu anlatılmaktadır. Duygusal işlevde karikatürde "Bu senin hatan, alçak!" yazısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşta olumsuz gidişattan Alman İmparatorluğu'nu sorumlu tuttuğu ileri sürülmektedir. Gönderimsel işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu'na karşı tepkili olduğuna yönelik algı oluşturularak, Osmanlı-Alman İttifakı'nın sağlam zeminde olmadığına ilişkin mesaj verilmektedir. Çağrı işlevinde karikatürde ittifakın sağlam zeminde olmadığı mesajı üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifaktan ayrılacağı düşüncesi ortaya çıkabilmektedir. Bu şekilde karikatür üzerinden Fransız kamuoyunda Alman

İmparatorluğu'nun müttefiklerinden birini kaybedebileceğine ve savaşı kazanma olasılığını önem ölçüde yitirebileceğine yönelik algı oluşturmaya çalışmaktadır.

Le Cri de Paris'in Üçüncü Kapağı

Le Cri de Paris'in çalışmada incelenen üçüncü kapağındaki karikatür, 29 Ağustos 1915 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Laocoon* (Vatikan Müzesi)" başlığını taşımaktadır. Karikatürde Laocoön ve oğulları adlı heykele benzer şekilde bir heykele yer verilmektedir. Buna karşılık heykelde yer alması gereken Truvalı rahip Laocoön ve Laocoön'ün oğulları Antiphantes ve Thymbraeus'un yerine Alman İmparatoru II. Wilhelm, Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Joseph ve Osmanlı İmparatoru V. Mehmed'e benzetilmeye çalışılan üç kişi bulunmaktadır. Karikatürün yayımlandığı tarihte Batı Cephesi'nde Alman İmparatorluğu ve İtilaf Devletleri arasında savaş çıkmaza girmiş, aynı dönemde İtilaf Devletleri, Çanakkale Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadelesini sürdürmüştür.

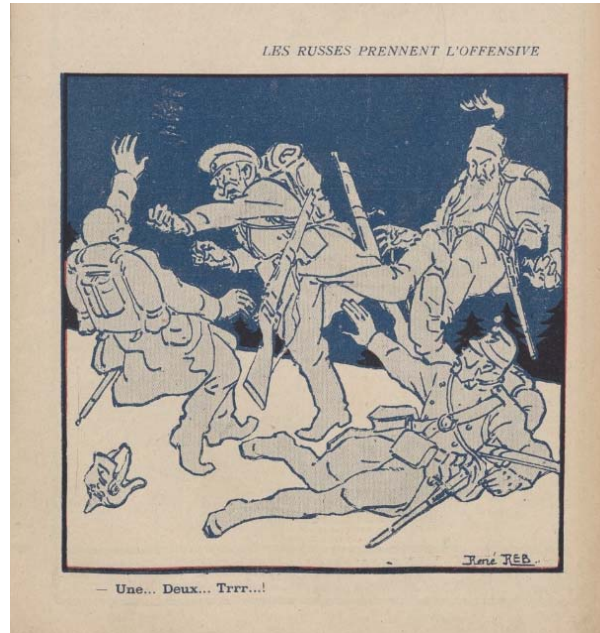
Görsel 3. Le Cri de Paris'in Üçüncü Kapağı, (Kaynak: Le Cri de Paris, 1915d).

Çanakkale Savaşı, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun güneyinden İstanbul'a kadar olan işgaline öncülük etmek, Osmanlı İmparatorluğu'nu yenmek ve bu şekilde Orta Doğu'daki güçleri ve kaynakları Avrupa'da savaşmak üzere serbest bırakmak için tasarlanmıştır (Sugarman, 1999: 113). Bu nedenle Çanakkale Savaşı sırasında İttifak Devletleri büyük bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Üstdil işlevinde karikatürde sırasıyla II. Wilhelm'e benzetilmeye çalışılan kişi Alman İmparatorluğu'nun, I. Franz Joseph'e benzetilmeye çalışılan kişi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ve V. Mehmed'e benzetilmeye çalışılan kişi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevinde karikatürde İttifak Devletleri'nin savaştaki durumuna odaklanılmaktadır. Şiirsel işlevde karikatürde Laocoön ve oğulları heykeline atıfta bulunularak, İttifak Devletleri'nin savaşta acı çektiği mesajı verilmektedir. Duygusal işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun, Alman İmparatorluğu'nun yanında savaşa girmesinin bedelini acı çekerek ödediği ileri sürülmektedir. Gönderimsel işlevde karikatürde ne Alman İmparatorluğu'nun ne de müttefiklerinin savaşta başarılı olamadığına yönelik mesaj verilmektedir. Çağrı işlevinde karikatürde Alman İmparatorluğu'nun ve müttefiklerinin savaşta başarılı olamadığı ve acı çektiği ileri sürülerek de Fransız kamuoyunda savaşın İtilaf Devletleri tarafından kazanılacağına yönelik düşüncenin güçlendirilmesine çalışılmaktadır.

* Laocoon, Vatikan Müzeleri'nde yer alan Laocoön ve oğulları adlı, Laocoön ve oğulları Antiphantes ve Thymbraeus'u temsil eden antik bir heykeldir. Heykel, insanoğlunun çektiği acıları tarif etmesiyle bilinmektedir.

Le Cri de Paris'in Dördüncü Kapağı

Le Cri de Paris'in çalışmada incelenen dördüncü kapağındaki karikatür, 18 Haziran 1916 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Ruslar Saldırıya Geçiyor" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Bir...İki...Üüü.." yazısı bulunmaktadır. Karikatürde Rus, Alman, Avusturya-Macaristan askeri başlıkları ve fes giyen, asker üniforması içerisinde dört kişi resmedilmektedir. Alman, Avusturya-Macaristan askeri başlıkları ve fes giyen kişiler, Rus askeri başlığı giyen kişinin etrafını sarmaktadır. Rus askeri başlığı giyen kişi, sağ eliyle Alman askeri başlığı giyen kişiye yumruk, sol ayağıyla da fesli kişiye tekme atmaktadır. Yumruk ve tekmenin etkisiyle Alman askeri başlığı ve fes giyen kişilerin yere düşmek üzere olduğu resmedilmektedir. Avusturya-Macaristan askeri başlığı giyen kişi ise yerde yarı uzanmış şekilde sağ elini, Rus askeri başlığı giyen kişiye yöneltmektedir. Karikatürün yayımladığı tarihten önce Rusya, 4 Haziran 1916 tarihinde Brusilov Taarruzu'na başlamıştır. Taarruz sonucunda Avusturya-Macaristan, Rusya'ya karşı ağır bir yenilgi almıştır. Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Anadolu'da Rusya'ya karşı mücadele etmiştir. tarihli dördüncü poster, Shen Shaolun tarafından hazırlanmıştır. Posterde "Binlerce asker Dörtlü Çete'yi silip süpürdü" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4. Le Cri de Paris'in Dördüncü Kapağı, (Kaynak: : Le Cri de Paris, 1916).

Rusya, Birinci Dünya Savaşı'nda Tannenberk Savaşı'nda Alman İmparatorluğu'na karşı ağır bir yenilgi alsa da 1916 yılında Brusilov Taarruzu'nda elde ettiği başarıyla önemli bir İttifak Devleti olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık Rusya'da monarşinin Mart 1917'de yıkılması (Woodward, 1977: 171) ve meydana gelen Bolşevik Devrimi, Rusya'nın savaş dışı kalması sürecine yol açmıştır. Üstdil işlevinde karikatürde Rus askeri başlığı giyen asker, Rusya'yı, Alman askeri başlığı giyen asker, Alman İmparatorluğu'nu, Avusturya-Macaristan askeri başlığını giyen asker, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu ve fes giyen asker ise Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil etmektedir. İlişki işlevinde karikatürde Rusya'nın İttifak Devletleri'ne karşı mücadelesine odaklanılmaktadır. Şiirsel işlevde tekme ve yumruk temsilleri üzerinden Rusya'nın Alman İmparatorluğu ve müttefiki Osmanlı İmparatorluğu'nu yendiği mesajı verilmektedir. Duygusal işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'yla birlikte olmasına karşılık Rusya'yı yenilgiye uğratamadığı ileri sürülmektedir. Gönderimsel işlevde karikatürde Rusya'nın savaşta Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başarılı bir şekilde mücadele ettiği anlatılmaktadır. Çağrı işlevinde karikatürde Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde mücadele eden Rusya'nın İttifak Devletleri'ne karşı başarılı olduğu mesajı üzerinden Fransız kamuoyunda İttifak Devletleri'nin savaşı kaybedeceğine yönelik düşüncenin güçlendirilmesine çalışılmaktadır.

Le Cri de Paris'in Beşinci Kapağı

Le Cri de Paris'in çalışmada incelenen beşinci kapağındaki karikatür, 2 Aralık 1917 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Kudüs, 1917" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Ve askerlerimiz Wilhelm'in Rumilerinin hizmetinde!" yazısı bulunmaktadır. Karikatürde patlamalar içerisinde biri beyaz sakallı, üç fesli erkek ve iki peçeli kadın resmedilmektedir. Beyaz sakallı erkeğin sol göğsünde haç şeklinde bir madalya bulunmakta ve şaşkın bir şekilde peçeli kadınları kolundan tutmaktadır. Diğer iki fesli erkek ise beyaz sakallı erkeğin arkasında yer almaktadır. Karikatür, Kudüs'ün Birleşik Krallık tarafından işgal edilmesinden kısa bir süre önce yayımlanmıştır.

Görsel 5. Le Cri de Paris'in Beşinci Kapağı, (Kaynak: Le Cri de Paris, 1917b)

9 Aralık 1917 tarihinde Britanya kuvvetleri Kudüs'ü alarak Osmanlı İmparatorluğu'nun şehirdeki dört yüz yıllık egemenliğine son vermiştir (Gitler, 2003: 39). Üstdil işlevinde karikatürde fesli erkekler, Kudüs'teki Osmanlı İmparatorluğu yönetimini temsil etmektedir. Karikatürdeki sakallı erkeğin sol göğsünün üstünde bulunan haç şeklindeki madalyayla Alman İmparatorluğu'nun madalyalarına atıf yapıldığı anlaşılmaktadır. İlişki işlevinde karikatürde Kudüs'teki Osmanlı yönetiminin, İtilaf Devletleri'nin saldırısına maruz kalması anlatılmaktadır. Şiirsel işlevde karikatürdeki "Ve askerlerimiz Wilhelm'in Rumilerinin hizmetinde!" yazısı ve madalya yoluyla Alman İmparatorluğu'nun etkisinde kaldığı izlenimi verilen Osmanlı İmparatorluğu'nun Kudüs'ü kaybetmek üzere olduğu mesajı verilmektedir. Duygusal işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu'nun yanında savaşa girmesinin bedelini ödediğine yönelik algı oluşmaktadır. Gönderimsel işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu'nun yanında savaşa girmekle kazançlı çıkmadığı anlatılmaktadır. Çağrı işlevinde karikatürde İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı üstünlük kurduğu mesajı verilerek Fransız kamuoyunda Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kaybedeceğine yönelik düşüncenin güçlendirilmesine çalışılmaktadır.

5.2 Le Rire'nin Karikatürleri

Çalışmanın bu kısmında Le Rire'nin Osmanlı-Alman İttifakı'nı konu alan 4 propaganda karikatürü incelenmiştir.

Le Rire'nin Birinci Kapağı

Le Rire'nin çalışmada incelenen birinci kapağındaki karikatür, 23 Ekim 1915 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, Almanca "Gott mit uns (Tanrı bizimle)" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Les Apôtres du Gott (Gott'un havarileri)" yazısı bulunmaktadır. Karikatürde cesetler içerisinde II. Wilhelm, I. Franz Joseph

ve V. Mehmed'e benzetilmeye çalışılan üç kişi resmedilmektedir. II. Wilhelm'e benzetilmeye çalışılan kişi ile V. Mehmed'e benzetilmeye çalışılan kişinin elinde bıçak ve I. Franz Joseph'e benzetilmeye çalışılan kişinin elinde de büyük bir haç bulunmaktadır. Karikatürün arka planında ise yanmakta olan ve üstünden dumanlar çıkan yıkıntılar resmedilmektedir.

Görsel 6. Le Rire'nin Birinci Kapağı, (Kaynak: Le Rire, 1915d).

Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın askeri, ekonomik ve diplomatik temasları, Bulgaristan'ın 1915 sonbaharındaki başarılı Sırp harekatinde katılmasına yol açmıştır. Böylece hem Sırbistan yenilgiye uğratılmış hem de Osmanlı İmparatorluğu'na bir ikmal hattı açılmıştır. 1915 yılı İttifak Devletleri açısından başarılı bir yıl olmuştur (Tunstall, 2008: 30). Üstünlükte karikatürde II. Wilhelm, I. Franz Joseph ve V. Mehmed'e benzetilmeye çalışılan kişiler, sırasıyla Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevinde karikatürde Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sözde savaşta büyük bir yıkıma yol açtığı anlatılmaktadır. Şiirsel işlevde karikatürde Almanca "Gott mit uns (Tanrı bizimle)" yazısıyla Birinci Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu'nun propagandasında ön plana çıkan bir söyleme atıf yapılmaktadır. Diğer yandan "Les Apôtres du Gott (Gott'un havarileri)" yazısıyla Almanca tanrı kelimesi olan Gott vurgulanmış, yazı ve görsel arasında uyumsuzluk oluşturularak da Alman propagandasına karşı propagandayla cevap verilmeye çalışılmıştır. Duygusal işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi yıkıma yol açmakla suçlanmaktadır. Gönderimsel işlevde karikatürde korkutucu şekilde resmedilen üç lider üzerinden doğrudan üç imparatorluk hedef alınmaktadır. Çağrı işlevinde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yönelik olumsuz algı oluşturularak üç imparatorluk da Fransız kamuoyunda itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Böylece karikatür üzerinden Fransa'nın İttifak Devletleri'ne karşı savaşı, Fransız kamuoyunda meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Le Rire'nin İkinci Kapağı

Le Rire'nin çalışmada incelenen ikinci kapağındaki karikatür, 8 Ocak 1916 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Made in Germany (Alman yapımı)" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Akil Adamlar ve Hediyeleri" yazısı bulunmaktadır. Karikatürde II. Wilhelm, I. Franz Joseph ve V. Mehmed'e benzetilmeye çalışılan üç kişi resmedilmektedir. II. Wilhelm'e benzetilmeye çalışılan kişinin üstünde "gaz" yazan bir şey taşıdığı izlenimi verilmekte, I. Franz Joseph'e benzetilen kişi darağacı taşımakta ve V. Mehmed'e benzetilmeye

çalışılan kişi ise üstünde kan izlenimi olan testereye benzer bir kılıç tutmaktadır. Karikatürün arka planında ise üstünde -Alman İmparatorluğu'na ait bir madalyaya benzeyen- haç olan ve deveyi andıran bir canlının üstünde olan bir kişi resmedilmektedir.

Görsel 8. Le Rire'nin İkinci Kapağı, Kaynak: Le Rire, 1916b)

Birinci Dünya Savaşı sırasındaki gaz savaşı, 1914 yılında, Fransız Ordusu'nun açık alanda göz yaşartıcı gazla dolu tüfek bombalarını kullanmak için girişimde bulunmasıyla başlamıştır. Çabalar başarısız olmuş buna karşılık Almanlara daha ölümcül deneyler için gerekçe sağlamıştır (Raines, 1992: 6). Savaşta gazın kullanılması, savaşın korkutucu boyutunu arttırmıştır. Üstünlük işlevinde karikatürde Le Rire'nin birinci kapağında olduğu gibi II. Wilhelm, I. Franz Joseph ve V. Mehmed'e benzetilmeye çalışılan kişiler, sırasıyla Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevinde karikatürde Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri'ne karşı mücadelesi anlatılmaktadır. Şiirsel işlevde karikatürde İngilizce "Made in Germany (Alman yapımı)" yazısı üzerinden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu'nun etkisinde hareket ettiği ileri sürülmektedir. Karikatürde "gaz" yazısı, üstünde kan izlenimi olan testereye benzer bir kılıç ve darağacı üzerinden üç imparatorluk, korkutucu şekilde sunulmaktadır. Duygusal işlevde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi tehlikeli olarak anlatılmaktadır. Gönderimsel işlevde karikatürde üç imparatorun ölüme yol açtığı izlenimi oluşturularak üç liderin savaş suçlusunu şeklinde ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Çağrı işlevinde karikatürde Le Rire'nin birinci kapağında olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yönelik olumsuz algı oluşturularak üç imparatorluk, Fransız kamuoyunda itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde karikatür üzerinden Fransız halkının İttifak Devletleri'ne karşı mücadelesi teşvik edilmektedir.

Le Rire'nin Üçüncü Kapağı

Le Rire'nin çalışmada incelenen üçüncü kapağında karikatür, 10 Şubat 1917 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Kötü büyücü" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Güvercinler Alman müziğini sevmiyor" yazısı bulunmaktadır. Karikatürde II. Wilhelm'e benzetilmeye çalışılan, kafasında kuru kafa şeklinde bir Alman miğferi olan ve elindeki tüfeği, saksafon şeklinde çalan bir kişi resmedilmektedir. II. Wilhelm'e

benzetilmeye çalışılan kişinin yanında, başında Alman miğferi olan ve gagasını açan bir kartal ve arkasında ise başlarında sırasıyla fes, Bulgar ve Avusturya-Macaristan askeri şapkaları olan üç korkuluk bulunmaktadır. Havada ise beyaz güvercinler ve zeytin dalını andıran bitkiler yer almaktadır.

Görsel 9. Le Rire'nin Üçüncü Kapağı, (Kaynak: Le Rire, 1917)

1917 yılına gelindiğinde Alman İmparatorluğu ve müttefikleri, Avrupa kıtasının önemli bir bölümünde etkili olmuş ve İtilaf Devletleri için önemli bir tehdit olmayı sürdürmüştür. Çanakkale Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yenilgisi (Doyle ve Bennett, 1999: 12), savaşın kısa sürede İtilaf Devletleri lehine sonuçlanmasını ve Rusya'nın boğazlardan destek almasını önlemiştir. Üstdil işlevinde karikatürde II. Wilhelm'e benzetilmeye çalışılan kişi, Alman İmparatorluğu'nu metonimi olarak kullanırken, başlarında fes, Bulgar ve Avusturya-Macaristan askeri şapkaları olan üç korkuluk üzerinden de sırasıyla Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na atıfta bulunmaktadır. Karikatürdeki güvercinler ve zeytin dalını andıran bitkiler de barışı simgelemektedir. İlişki işlevinde karikatürde Alman İmparatorluğu'nun barış yanlısı hareket etmediği anlatılmaktadır. Şiirsel işlevde Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na korkuluklar üzerinden atıf yapılmasıyla her üç İttifak Devleti'nin Alman İmparatorluğu'nun etkisi altında kaldığı ileri sürülmektedir. Diğer yandan II. Wilhelm'e benzetilmeye çalışılan kişinin tüfeğini, müzik aleti şeklinde kullanması, "Güvercinler Alman müziğini sevmiyor" yazısı ve güvercinleri kaçırdığı izlenimi oluşturulması üzerinden Alman İmparatorluğu, savaş kavramıyla özdeşleştirilmeye çalışılmaktadır. Duygusal işlevde karikatürde Alman İmparatorluğu'nun barışa yönelmediği, etkisi altında kaldığı ileri sürülen diğer üç İttifak Devleti'nin de barışa yanaşmadığı anlatılmaktadır. Gönderimsel işlevde karikatürde Alman İmparatorluğu ve müttefikleri savaşın sürmesinin sorumlusu olarak ön plana çıkarılmaktadır. Çağrı işlevinde karikatürde Alman İmparatorluğu ve etkisi altına aldığı ileri sürülen müttefikleri barış karşıtı olarak sunulduğu doğrudan İttifak Devletleri hedef alınmaktadır. Bu şekilde karikatür üzerinden Fransız kamuoyunun İttifak Devletleri'ne karşı mücadeleye desteğini sürdürmesine çalışılmaktadır.

Le Rire'nin Dördüncü Kapağı

Le Rire'nin çalışmada incelenen dördüncü kapağındaki karikatür, 15 Haziran 1918 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür, "Yeni Hasta Adam" başlığını taşımaktadır. Karikatürün altında "Ah! Zavallı Charles, eğer

Germania[†] seni tedavi ederse, sen de benim gibi tedavi edilemezsin” yazısı bulunmaktadır. V. Mehmed ve I. Franz Joseph’ten sonra Avusturya-Macaristan İmparatoru olan I. Karl’a benzetilmeye çalışılan iki kişi ve Germania resmedilmektedir. Karikatürde Alman miğferi giyen ve üstünde kızıl haçlar olan Germania, I. Karl’a benzetilmeye çalışılan ve hasta izlenimi verilen kişiyi iki eliyle tutmaktadır. V. Mehmed’e benzetilmeye çalışılan ve hasta izlemi verilen kişi de başucunda Alman İmparatorluk madalyasına benzer bir madalya asılı olan bir yatakta yatmaktadır.

Görsel 9. Le Rire'nin Dördüncü Kapağı, (Kaynak: Le Rire, 1918)

Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatorluğu ağır kayıplara maruz kalmıştır. Bununla birlikte müttefiki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da savaş alanlarında, ekonomik ve maddi olarak yıpranmıştır (Cornwall, 1992: 50). Üstdil işlevinde karikatürde Germania, Alman İmparatorluğu’nu temsil ederken, V. Mehmed’e benzetilmeye çalışılan kişi, Osmanlı İmparatorluğu’nun ve I. Karl’a benzetilmeye çalışılan kişi ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun metonimi olarak kullanılmaktadır. İlişki işlevinde karikatürde Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun savaştaki durumuna odaklanılmaktadır. Şiirsel işlevde V. Mehmed’in hasta şekilde yatıyor olması ve I. Karl’ın sedyede hasta şekilde bulunması üzerinden Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun savaşta zor durumda olduğu ileri sürülmektedir. Duygusal işlevde karikatürde Alman İmparatorluğu’nun, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na yönelik yardımı eleştirilmektedir. Gönderimsel işlevde karikatürde Alman İmparatorluğu’nun, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na yönelik müttefikliğinin iki ülkeye zarar verdiği algısı oluşturulmaktadır. Çağrı işlevinde karikatürde Alman İmparatorluğu’nun yalnızca İtilaf Devletleri’ne değil aynı zamanda müttefiklerine de zarar verdiği algısı oluşturularak doğrudan Fransa kamuoyunda Alman İmparatorluğu hedef alınmaktadır. Bu şekilde karikatür üzerinden Fransız kamuoyunda Alman İmparatorluğu’na karşı mücadele teşvik edilmektedir.

5. Sonuç

Çalışmada incelenen Le Cri de Paris’in ve Le Rire’nin karikatürlerinde her iki derginin, Osmanlı-Alman İttifakı’na karşı propagandasında çeşitli benzerlik ve farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Le Cri de Paris’in karikatürlerinde Alman İmparatorluğu’nun çıkarları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu’nu savaşa çektiği ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Alman İmparatorluğu ile kurduğu ittifaktan pişman olduğu mesajı verilmiştir. Buna karşılık Le Rire’nin karikatürlerinde Alman İmparatorluğu, savaş suçlusunu olarak ön plana çıkarılmış,

* Germania, Alman ulusunu temsil eden kadın şeklinde bir kişileştirmedir.

Osmanlı İmparatorluğu da ittifak boyutunda Alman İmparatorluğu'nun suç ortağı şeklinde resmedilmiştir. Le Cri de Paris'in karikatürlerinde İttifak Devletleri içerisinde Osmanlı İmparatorluğu çaresiz, acı çeken ve yenilgiye uğrayan bir imparatorluk olarak sunulurken, Le Rire'nin karikatürlerinde ise korkutucu imajla yansıtılmıştır. Diğer yandan her iki derginin ittifaka yönelik ortak propaganda mesajı, ittifakın Osmanlı İmparatorluğu'na zarar verdiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu ile ittifak kurmasının İttifak Devletleri'nin zafer kazanmasına yetmediği yönünde olmuştur.

Le Cri de Paris'in karikatürlerindeki propagandasında Alman İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşta çaresiz kaldığına yönelik algı oluşturarak iki imparatorluğun kurduğu ittifakın savaşı kazanma potansiyelinin olmadığına Fransız kamuoyunu ikna etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda karikatürlerde İtilaf Devletleri'nin İttifak Devletleri'ne karşı zafer elde ettiği Brusilov Taarruzu ve Kudüs Muharebesi'ne odaklanılmıştır. Le Rire'nin karikatürlerindeki propagandasında da hem Alman İmparatorluğu'nun hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun itibarsızlaştırılmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda karikatürler üzerinden oluşturulan olumsuz imajlarla Fransız kamuoyunda her iki imparatorluğa yönelik nefret meydana gelmesine de zemin hazırlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dâhil olmasıyla yeni cephe açılmış, bu nedenle İtilaf Devletleri güçlerinin bir kısmını Osmanlı İmparatorluğu'na yöneltmek zorunda kalmış, neticede Osmanlı-Alman İttifakı, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun savaşı kazanma olasılığını arttırmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde Fransız propagandasının Osmanlı İmparatorluğu'nun İttifak Devletleri'nin yanında savaşa katılmasını Fransız kamuoyunda önemsizleştirmeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan Fransız propagandasının Osmanlı İmparatorluğu'nu ittifaktan pişman olarak sunmasıyla da Osmanlı-Alman İttifakı'nın sağlam zeminde olmadığına yönelik algının oluşturulmasına çalışılmıştır. Diğer yandan Fransız propagandası, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Alman İmparatorluğu'nun kontrolü altına girdiği düşüncesini meydana getirerek de Fransız kamuoyunda Alman İmparatorluğu'na karşı oluşan öfkenin Osmanlı İmparatorluğu'na da yönlemesine çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu ile kurduğu ittifak üzerinden Fransız kamuoyunda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşın meşrulaştırılma çabasının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ağırlıklı olarak Birleşik Krallık ve Rusya'ya karşı mücadele ederken Fransa ile Çanakkale Cephesi ve Balkan Cephesi'nde mücadele etmiştir. Fransa, savaşta ağırlıklı olarak Alman İmparatorluğu'yla karşı karşıya kalmış ve bu nedenle propagandasının merkezinde Alman İmparatorluğu yer almıştır. Bununla birlikte çalışmada incelenen dergilerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman İmparatorluğu'yla ittifak kurması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun da Alman İmparatorluğu gibi zaman zaman Fransız kamuoyunda hedef haline getirildiği anlaşılmaktadır. Karikatürler üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik oluşturulan imajla Osmanlı İmparatorluğu'nun itibarsızlaştırılmasına ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile mücadelesinin haklı olarak yansıtılmasına çalışıldığı ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada Fransız mizah dergileri üzerinden Osmanlı-Alman İttifakı'na yönelik Fransız propagandasının söylemlerinin ortaya konulmasına çalışılmıştır. Gelecek çalışmalarda ise Kladderadatsch ve Ulk gibi Alman mizah dergileri incelenerek Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı-Alman İttifakı'na yönelik propagandasına ışık tutulabilir. Bu şekilde elde edilen bulgularla mevcut çalışmada elde edilen bulgular kıyaslanarak Osmanlı-Alman İttifakı'na yönelik Alman ve Fransız propagandalarının karşılaştırılması yapılabilir.

Kaynaklar

- Alkan, R. (2021a). Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerinde Türk-Alman ittifakı yorumları 1925-1926. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 38-46.
- Alkan, R. (2021b). Alman belgeleri ışığında Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki faaliyetleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, 17(34), 839-861.
- Babaoğlu, R. (2022). Birinci Dünya Savaşı'na katılan ihtiyat zabitlerinin otobiyografik kayıtlarında Osmanlı-Alman ittifakı ve Alman subayı imgesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, (70), 33-47.
- Corrigan, H. S. W. (1967). German-Turkish Relations and the Outbreak of War in 1914: A Re-Assessment. *Past & Present*, (36), 144-152.
- Cornwall, M. (1992). News, Rumour and the Control of Information in Austria-Hungary, 1914-1918. *History*, 77(249), 50-64.
- Çolak, M. (2014). Osmanlı-Alman rekabeti çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının bağımsızlığı ve Bakü meselesi (1917-1918). *History Studies*, 6(1), 27-43.
- Dinç, E. (2023). German influences on Ottoman film propaganda during World War I. *German Studies Review*, 46(3), 347-364.
- Doyle, P., & Bennett, M. R. (1999). Military geography: The influence of terrain in the outcome of the Gallipoli Campaign, 1915. *Geographical Journal*, 165 (1), 12-36.

- Efe, İ. (2015). 1914 yılı başından Birinci Dünya Savaşı'na orduyu modernleştirme çabaları ve Türk-Alman İttifakı. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 123-136.
- Efe, İ. (2020). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenişinde Goeben ve Breslau hadisesinin rolü. *The Journal of Social Sciences*, (41), 135-146.
- Esenkaya, A. (2009). Çanakkale Savaşı'nda Türk-Alman birlikteliği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 6(6-7), 15-42.
- Gafarov, V. (2017). Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Kafkasya'da Osmanlı-Almanya çatışması ve Osmanlı-Alman protokolü (23 Eylül 1918). *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 99-144.
- Gallica (2024a). "Le Cri de Paris'in Sayıları", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb32752340f/date>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Gallica (2024b). "Le Rire'nin Sayıları", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb34432899t/date>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Gazel, A. A. (2019). Almanya ile İttifak Antlaşması yapması için Said Halim Paşa'ya verilen yetki belgesinin tarihi meselesi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 170-183.
- Gitler, I. B. A. (2003). "Marrying Modern Progress with Treasured Antiquity": Jerusalem City Plans during the British Mandate, 1917-1948. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 15(1), 39-58.
- Kapucu, D., & Korkmaz, E. (2022). Birinci Dünya Harbi Sina-Filistin Cephesi'nde Alman havacılarının faaliyetleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 708-743.
- Kırel, S., & Kasap Ortaklan, O. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu Son Ziyareti (1917). *Sinacine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 113-158.
- Kon, K. (2019). Kut'ül Amare Zaferinde Alman Faktörü: Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman İttifakının Irak Cephesi'ndeki Yansımaları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(29), 87-122.
- Le Cris de Paris (1914). 2 Ağustos 1914 Tarihli Le Cris de Paris'in Kapağı, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6524107f.item>, Erişim Tarihi: 06.05.2024.
- Le Cris de Paris (1915a). Le Cris de Paris'in 15 Nisan 1915 Tarihli Kapağı, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65231660.item>, Erişim Tarihi: 06.05.2024.
- Le Cri de Paris (1915b). "Le Cri de Paris'in Birinci Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6523153c.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Cri de Paris (1915c). "Le Cri de Paris'in İkinci Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6523172q.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Cri de Paris (1915d). "Le Cri de Paris'in Üçüncü Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6523185b.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Cri de Paris (1916). "Le Cri de Paris'in Dördüncü Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65218446.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Cris de Paris (1917a). Le Cris de Paris'in 8 Nisan 1917 Tarihli Kapağı, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65231059.item>, Erişim Tarihi: 06.05.2024.
- Le Cri de Paris (1917b). "Le Cri de Paris'in Beşinci Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65231393.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Rire (1915a). 20 Mart 1915 Tarihli Le Rire'nin Kapağı, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6488158d.item>, Erişim Tarihi: 06.05.2024.
- Le Rire (1915b). 27 Mart 1915 Tarihli Le Rire'nin Kapağı, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6488159t.item>, Erişim Tarihi: 06.05.2024.
- Le Rire (1915c). 29 Mayıs 1915 Tarihli Le Rire'nin Kapağı, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6488168s.item>, Erişim Tarihi: 06.05.2024.
- Le Rire (1915d). "Le Rire'nin Birinci Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6278271v.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Rire (1916a). 26 Ağustos 1916 Tarihli Le Rire'nin Kapağı, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6244649b.item>, Erişim Tarihi: 06.05.2024.
- Le Rire (1916b). "Le Rire'nin İkinci Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6293221z.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Rire (1917). "Le Rire'nin Üçüncü Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6308041b.item>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Le Rire (1918). "Le Rire'nin Dördüncü Kapağı", <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63080079/fl.image>, Erişim Tarihi: 29.04.2024.
- Özgüldür, Y. (2021). İttifaktan Savaşa: 2 Ağustos 1914 Tarihli Osmanlı-Alman İttifak Anlaşması ve Yansımaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(2), 475-492.
- Raines, E. F. (1992). The American 5th Division and Gas Warfare, 1918. *Army History*, (22), 6-10.

- Sonat, R. (2020). Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İttifakının İran'a Yönelik Stratejileri ve Faaliyetleri Üzerine Bazı Tespitler. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 441-462.
- Sugarman, M. (1999). The Zion Muleteers of Gallipoli, March 1915-May 1916. *Jewish Historical Studies*, 36, 113-139.
- Şimşek, C. (2020). Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in 1917 Türkiye Ziyaretinin Osmanlı Basınındaki Yansımaları. *Journal of Anatolian Cultural Research (JANCR)*, 4(1), 56-71.
- Tignor, R. L. (1992). Maintaining the Empire: General Sir John Maxwell and Egypt during World War I. *The Princeton University Library Chronicle*, 53(2), 173-199.
- Trumpener, U. (1966). Liman von Sanders and the German-Ottoman alliance. *Journal of Contemporary History*, 1(4), 179-192.
- Tunstall, G. A. (2008). Austria-Hungary and the Brusilov Offensive of 1916. *The Historian*, 70(1), 30-53.
- Türkkan, H. (2017). Askerî Mecmua'ya Göre Çanakkale Cephesinde Türk-Alman İttifakı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 271-283.
- Uçan, C. (2023). Mobilizing The Muslims: Ottoman-German Propaganda in World War I. *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 25-35.
- Üzen, İ. (2009). Birinci Dünya Savaşında Sina ve Filistin Cephesindeki Türk-Alman Subayların Çeşitli Konularda Çatışması (1914-1918). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 77-100.
- Woodward, D. R. (1977). British Intervention in Russia During the First World War. *Military Affairs: The Journal of Military History, Including Theory and Technology*, 41(4), 171-175.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

KOVANCILAR'DA BULUNAN MANASTIR VE KİLİSELER*

Monasteries and Churches in Kovancılar

Korkmaz ŞEN¹ ve Selvi CAN²

¹Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Elazığ-Türkiye, E-Mail: ksen@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4332-7567>

²Yüksek lisans öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Elazığ, selvican199@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-3429-3576>

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
03.06.2024
Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1494870

Anahtar Kelimeler

Elazığ, Kovancılar,
Manastır, Kilise

Keywords

Elazığ, Kovancılar,
Monastery, Church

ÖZ

Elazığ iline bağlı olan Kovancılar, il merkezine yaklaşık 67 km uzaklıktadır. 1988 yılında ilçe statüsüne kavuşan Kovancıların yerleşim yeri olması 1935 yılına dayanmaktadır. Bu sebeple Kovancıların tarihine doğrudan ışık tutan kaynaklar bulunmamaktadır. Kovancılar ilçesinin tarihi yeni olmakla beraber bölge oldukça köklü bir tarihe sahiptir. Bu nedenle Kovancıların tarihini eskiden bağlı olduğu Palu'nun tarihiyle değerlendirmek gerekir. Palu Sümerlerden Osmanlılara kadar uzanan farklı medeniyetlerin yaşam yerlerinden biri olmuş zengin bir kültür ve medeniyet yerleşmesidir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Palu ve Kovancılar bölgesi, medeniyetlere ve inançlara göre, yöreye özgü sanatsal ve mimari anlamda oldukça nitelikli eserler bırakmışlardır. Çalışmaya konu olan manastır ve kilise yapılarından bir kısmı günümüze ulaşabilmiş bir kısmı ise iklim ve insan eliyle yapılan tahribatlardan dolayı yıkılmış veya yıkılmaya yüz tutmuş kalıntılar halindedir. Bu araştırmayla beraber Kovancılar İlçesinde yer alan Surp Asdvadzadzin Habab/Havav (Surp Gatöğige) Kilisesi, Surp Asdvadzadzin Keğahayyats Manastırı, Surp Kevork Kilisesi ve Surp Asdvadzadzin (Hoşmat) Kilisesi ele alınmıştır. Tespiti yapılmış olan yapıların mimari özellikleri, malzeme ve süsleme unsurları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Kovancılar, located in the province of Elazığ, is approximately 67 km away from the city center. It gained district status in 1988. It started to be a settlement for Kovancılar in 1935. For this reason, there are no sources that shed direct light on the history of Kovancılar. Although the history of Kovancılar district is new, the region has a very deep-rooted history. For this reason, it is necessary to evaluate the history of Kovancılar with the history of Palu, to which it was formerly affiliated. Palu is a rich cultural and civilizational settlement that has been one of the living places of different civilizations ranging from the Sumerians to the Ottomans. Palu and Kovancılar region, which has hosted many civilizations, has left highly qualified artistic and architectural works specific to the region, according to civilizations and beliefs. Some of the church buildings subject to the study have survived to the present day, while some are ruins that have collapsed or are on the verge of collapse due to climate and human-made destruction. With this research, Surp Asdvadzadzin Habab/Havav (Surp Gatöğige) Church, Surp Asdvadzadzin Keğahayyats Monastery, Surp Kevork Church and Surp Asdvadzadzin (Hoşmat) Church located in Kovancılar District were discussed. Architectural features, materials and ornamental elements of the identified buildings were tried to be evaluated.

Atf/Citation: Şen, K. ve Can, S.(2024). Kovancılar'da Bulunan Manastır ve Kiliseler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,34, 3, 1507-1524.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Selvi CAN, selvican199@gmail.com

* Bu çalışma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda yürütülen "Kovancılar ve Palu'nun Kültür Varlıkları" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Kovancılar İlçesi, tarihsel açıdan önemli bir yere sahiptir. Tarihi çok eski dönemlere dayanan Palu ve Kovancılar günümüzde birçok kültür varlığını içerisinde barındırmaktadır. Bu kültür varlıkları içerisinde kilise ve manastırlar önem arz etmektedir. Araştırmaya konu olan manastır ve kiliseler Ermenilere aittir. Hıristiyanlık öncesi farklı inançları olan Ermeniler, daha I. yüzyılın sonunda Hıristiyanlıkla tanışmış, III. yüzyılın sonlarında ise Kirkor Lusavoriç'in kral II. Tradetes'i kutsamasıyla Hıristiyanlık Ermenilerin resmî dini olarak kabul edilmiştir. Kadim Ermeni kilisesi için halen kullanılmakta olan "Gregoryen" kelimesi de kurucusu olan Kirkor/Gregoire Lusavoriç'in isminden türetilmiştir (Dabağyan, 2005: 65). M. Ö. VI. veya VII. yüzyılda tarih sahnesine çıkarak bugünkü Anadolu topraklarının doğusuna yerleşmiş olan Ermeniler (Küleki, 2010) Roma İmparatorluğu'ndan önce Hıristiyanlığı kabul etmiş ve Türklerin XI. yüzyılda Anadolu'ya gelişinden sonra en az bin yıldan beri Türklerle beraber yaşamış bir Hıristiyan topluluğudur (Şahin, 2003:343).

Araştırmaya konu olan Hıristiyanlık dini yapıları Habab/Havav (Ekinözü), Karınca, Çakırkaş (Hoşmat) köylerinde yer almaktadır. Özellikle Habab/Havav (Ekinözü) ve Karınca köylerinde aktif olarak bir dönem Ermeni nüfusunun yoğunluğu dikkat çekicidir. Her toplum gibi Ermeni toplumu da bulunduğu coğrafyada sosyo-ekonomik, kültürel ve dinsel faaliyetlerini yürütmüştür. Ele alınan bu çalışmada Ermenilere ait olan Habab/Havav (Surp Gatoğige) Kilisesi, Surp Asdvadzadzin Keğahayats Manastırı, Surp Kevork Kiliseleriyle ilgili önemli verilere ulaşılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Ermenilerin bölgede yoğun Hıristiyan nüfusuna sahip oldukları anlaşılmıştır. Nitekim bölgede Ermeniler tarafından yapılan büyük manastır ve kiliseler bu durumu desteklemektedir. Bölgedeki kilise ve manastırlar ile ilgili en önemli çalışmayı Thierry gerçekleştirmiştir. Thierry çalışmasında Palu Surp Lusavoriç ve Habab kiliseleri hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Ancak ele aldığı çalışmasında özellikle plan detaylarının açıklanmaması ve bölgenin diğer kiliseleri ile ilgili karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmaması açısından eksik kaldığı söylenebilir.

Bu çalışmayla birlikte Habab/Havav (Surp Gatoğige) Kilisesi, Surp Asdvadzadzin Keğahayats Manastırı, Surp Kevork Kilisesi ve Surp Asdvadzadzin (Hoşmat) Kilisesi yapıları hakkında birçok veriye ulaşılmış, yeni öneriler getirilmiştir. Yapıların eski ve güncel fotoğrafları karşılaştırılmış, mimari üslupsal benzerlikleri ele alınmış sorunsal olarak bir tartışmaya gidilmiştir. İlgilendiğimiz konunun sorunlarından biri yapıların ne zaman ve kimler tarafından gerçekleştirilmiş olduğudur. Bununla birlikte detaylı bir koruma onarım projesi hazırlanarak kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

2. Tarihi Açından Kovancılar

Bahse konu kiliseler konum itibarıyla tarih boyunca Palu coğrafyası ve tarihi içerisinde kalmıştır. Palu, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat havzasında yer alır. İlk yerleşimin bölge tarihiyle paralellik gösterdiği değerlendirilmektedir. Palu, İlk Çağ'dan günümüze kadar önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Eski dönemlerden itibaren birçok medeniyetin izlerine rastlamak mümkündür (Karakas, 1996: 175; Arslantaş, 2013, 19).

Arkeolojik kalıntılar bölgenin iskân tarihi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle Keban Barajı Kurtarma kazıları ile birlikte elde edilen veriler; Orta Paleolitik devrine kadar tarihi geriye götürmektedir Kökten, 1947: 15). Elazığ çevresindeki höyüklerde ve Palu'nun içinden geçen Murat Nehri ile Karasu Nehri boylarında yapılan araştırmalarda Paleolitik dönemden, Bronz devrine kadar uzanan kültür verilerinin kesintisiz devam ettiği anlaşılmıştır (Koşay, 1970: 139; Arslantaş, 2013, 18-20). Ancak asıl yerleşimin Palu Kalesiyle birlikte oluştuğu ve gelişim gösterdiği tahmin edilmektedir. Palu Kalesi, Elazığ İl merkezine 77 km uzaklıkta, günümüz Palu İlçe merkezinin doğusunda, Murat Suyunun da kuzeyinde yer alır. Palu ve Kovancılar hakim bir noktadadır. Kalenin kimler tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte Urartu Dönemine ait kitabe ve kaya mezarlarının varlığı, tarihinin Urartular Dönemine kadar geriye gittiğini ortaya koymaktadır (Koçhan, 2003: 57-64).

Palu, geç antik kaynaklarda Balabitene, Bolba ya da Βαλοβοϋ, Orta Çağ Ermeni kaynaklarında ise Balahovit (Bala vadisi) olarak anılmaktadır. Palu, M.Ö. VIII. yy'da Doğu Anadolu'da kurulan ve merkezi Tuşpa (Van) olan Urartuların hâkimiyeti altındadır. Palu Kalesinde yer alan kaya kitabesinden Urartuların bölgeye "Supani" adını verdikleri tespit edilmiştir. (Ardıçoğlu, 1964: 7; Yıldırım, 2013: 297) Urartu Krallığı'nın batıdaki eyalet merkezlerinden biri konumunda olan Palu, Urartu Krallığı'nın Alzi eyaletinin başkenti konumundaki Pulua şehrinin aynı yerler olduğu değerlendirilmektedir (Hübschman, 1969: 228-245; Kessler, 1995: 65). M.Ö. 715 yıllarında Medler, önce Asurları ve ardından Urartuların hakimiyetine son vererek (M.Ö. 660) bölgeyi

hakimiyeti altına almıştır. Sasani kralı II. Sapur kendisi için tehlike oluşturan Ermeni Hanedanlığını yok ederek Harput'un da içerisinde bulunduğu Fırat bölgesini tümüyle ele geçirmiştir. Ancak, M.S. 379 da Roma İmparator'u Valens tarafından Harput bölgesi tekrar Roma hâkimiyetine girmiştir (Danik, 2001: 5).

Bölge, İslam fetihleriyle birlikte VII. yüzyıldan başlayarak doğudan gelen Arap akıncılarının saldırısına maruz kalmıştır. 640 yılında Arap akınları çoğalmış, bu akınlar neticesinde 659 yılında Palu bölgesi İslam hâkimiyetine girmiştir. Bu yıllardan sonra uzun bir müddet bölge Bizans ile Arap mücadelesi arasında sık sık el değiştirmiştir. Bizans, Murat Nehri'nin karıştığı Fırat Nehrini Araplarla arasında sınır olarak kabul etmiştir. 963-976 yıllarında Arapların zayıflaması ile Bizanslılar sınır bölgelerini ele geçirmiştir (Bahadır, 2009: 164-165; Aşan, 24; Özcan, 9). Bölge, X. yüzyılın ilk yarısına kadar Abbasi egemenliğinde kalmış olup akabinde tekrar İranlıların, Bizanslıların ve Ermenilerin egemenliğinde el değiştirmiştir.

1071 tarihinde kazanılan Malazgirt Zafer'inden sonra Türk hakimiyetine giren Palu ve çevresi, sırasıyla Çubukoğulları Artuklular, Selçuklular, Moğollar, Karakoyunlular, Kadı Burhaneddin, Akkoyunlar ve Safeviler tarafından idare edilmiştir (Ünal, 1997: 233; Çakar, 2018: 2). 1514 yılında Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında yapılan Çaldıran Savaşından sonra bölgenin hakimiyeti Osmanlı devletine geçmiştir. İlk kez II. Mahmut döneminde merkezden yönetici atanmış olan Palu, 1839 yılına kadar "yurtluk-ocaklık" ve "hükümet" statüsünde yönetilmiştir. Palu, 1839-1845 yılları arasında Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı bir kaza iken 1846 tarihinde sonra Harput Eyaleti'nin Maden-i Hümayun Sancağı kazaları arasında yer almıştır. 1883 senesine kadar Diyarbekir Vilayeti'nin Mamuretü'l-Aziz Sancağına, bu tarihten sonra ise yine aynı vilayetin Ergani Madeni Sancağına bağlı bir "kaza" olarak Osmanlı devletinin idari yapısı içerisinde yerini almıştır (Çakar, 2018:2). Palu, bir dönem müstakil bir sancak olmuşsa da bugün Elazığ iline bağlı bir ilçe merkezi konumundadır.

3. Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) Habap (Ekinözü) Manastırı

3.1. Yeri Ve Konumu

Elazığ İli Kovancılar ilçesi Ekinözü (Habap/Havav) Köyü'nün 1,5 m güneybatısında eğimli bir araziye konumlandırılmıştır. Doğu Fırat (Murat çayı) vadisinin kuzey yamaçlarında, 38° 46' Kuzey enlemi, 39° 52' Doğu boylamında yer almaktadır.

3.2. Tarihiçesi

Kim tarafından ve ne zaman inşa edildiğine dair günümüze ulaşmış bir kitabe veya herhangi bir belge ulaşmamıştır. Ancak yapıyla ilgili bazı kayıtlar dikkat çekicidir. Dikran, 'Palu Habap Köyü Tarihi' adlı eserinde, manastır hakkında şu ifadeler yer vermiştir. 'Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) manastırı, Balu (Palu) şehrine 10 km uzaklıkta, kuzeybatı yönünde küçük dağ surlarının ortasında yüksek bir konumda yer almaktadır. Palu Ovası'nın büyük bir kısmına hâkim konumu nedeniyle Kağtsrahayats (Nefis Manzaralı) adını taşır. Manastır, ismini bulunduğu köyden alarak habap/havav manastırı olarak kayıtlara girmiştir. Sadece Ermeni nüfusunun yoğunlukta havav olmasından dolayı milattan önce 'Hayk Aran' adıyla kurulan köyün, Osmanlı yönetimi sırasında Hayk Aran'ın adının değiştirildiğinden bahsetmektedir. Dikran, bu bilgilere ilaveten köyün 3 km uzağında Bartholia Meos Arakeal tarafından Meryem Ana adında bir Ermeni manastırının yapıldığını belirtmektedir. Manastırın, köyün güney tarafında, küçük bir ormanın içinde bulunduğunu, kesme taşlarla kaplı, ekilebilir arazileri, bahçeleri, kendiliğinden çıkan pınarları, havuzları ve etrafının çeşitli meyve ağaçlarıyla çevrili olduğunu aktarmaktadır. Manastırın, inşa edildiği tarihten bu yana tüm bölgenin kutsal hac yeri vazifesini yürüttüğü, Göğe Yükseliş ve Vartavar[†] bayramlarında her yerden davullar, trompetler, kurbanlar ve hediyelerle gelindiğini belirtmektedir. (Papazyan, 1960:11; Foto. 1).

Natanyan'ın "Palu-Harput 1878 Çarsancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler" adlı eserinde şu ifadeler yer vermiştir. Manastırın içinde sütunlar üzerine yüksek kasnaklı bir kubbenin yükseldiği

* Bkz. Papazyan, 1960:11-12... Ermenice bir kelime olan Vartavar, 'vart' (gül) ve 'var' (ışık saçan-parıldayan) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Vartavar, Nuh Tufanı'nı anlatan beş bin yıllık köklü tarihiyle kutlanan bir bayramdır. Bu bayram "Su Bayramı" olarak da bilinmektedir. Bu bayramda Ermeniler bütün mabetlerini güllerle donatır, güvercinler uçurur, gül yapraklarını dağıtır ve insanlar birbirini gül suyu ile ıslatarak kutluyorlardı.

tarihi en az bin yıllık olan bir kilise yer almaktadır. Kilisenin biri küçük diğeri büyük olmak üzere, iki tane demir kaplı, tahtadan kapısı vardır. Kilisenin içinde bir ana apsis, doğu tarafında iki küçük şapel bulunur. Bu şapellerde oldukça değerli kutsal eşyalar ve kıyafetler bulunmaktadır. Günümüzde manastır yapısı içerisinde yer alan kilise eğimli bir araziye doğu-batı yönünde konumlandırılmış kapalı Yunan haç planlı ve kubbeli bir yapıdır. Kalıntılardan, önünde beşik tonozla örtülü mekândan sonra kubbeli mekâna geçildiği görülmekte olup Natanyan'ın aktarmış olduğu bilgileri doğrulamaktadır (Bardizaktsi, Natanyan ve Sırvantsdyants. 2010:85; Foto. 2).

Foto 1. Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) Manastırı ve Kilisesinin genel görünüşü

Foto 2. Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) Manastırı, 1972 yılı, kilise apsisinin içten görünüşü. (J. M. Thierry: 1989)

Atraniğin, 'Dersim Seyahatnamesi' adlı eserinde ise şu bilgiler yer almaktadır. 'Canığ'e doğru gitmek üzere ayrılacağımız Havav 220 haneden oluşan bir Ermeni köyüydü. Etrafı meşelik ormanlar, güzel bağlar ve meyve bahçeleriyle kaplıydı. Köyün güneyinde, on beş dakika uzaklıkta ormanlık bir dağın yamacında görkemli Surp Asdvadzadzin manastırı vardı. Doğal güzelliği ve görkemiyle, gerçek ve sanat eseri bir manastırdan ziyade cezbedici, büyüleyen bir tablo gibi duruyordu. Köy ile manastırın ortasında bir dere akıyordu. Sık ormanları ve bahçeleri yara yara gelen dere, Palahovid'in bir bölümünü suya boğup Aradzani'ye [Murat Suyu] döküliyordu. İnsan uzaktan Havav'a baktığında gözlerinin önüne sanki o cennet, Tanrı'nın ilk çift insanı yaratıp yerleştirdiği o cennet bahçesi geliyordu. Sene 1895, Ekim'in 3'üydü. Sabahleyin erkenden dostlarıma ve Havav'a "allahaismarladık" deyip, aslen Havavlı iki kılavuz arkadaşımınla yola koyulduk.' (Yeritsyan, 2012:35) Atraniğin aktarmış olduğu bilgiler ışığında da yapının 1895 yılında varlığını aktif bir şekilde sürdürdüğünü göstermektedir.

Thierry ise 'Monuments Armenies De La Region De Palu' adlı eserinde manastır hakkında şu ifadeler yer vermiştir. 'Manastırın duvarı korunmuştur. Üst yapıları kaybolmuş, manastır yapılarının izleri hala oldukça net bir şekilde görülebilmektedir. A. Safrastyan, Patriklik arşivlerine göre yapımını 1231* olarak tarihlendirmektedir. Bu tarihi veri 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen el yazması kolofonlarda tasdik edilmektedir. Bu dönemde muhtemelen Mkrtič Nałas önderliğinde restore edildiği ve Palu'nun başpiskoposluk merkezi haline geldiği ifade edilmektedir. 1654 yılında ise Palu piskoposu Georg tarafından yapı restore edilmiştir. 1760 yılında büyük bir deprem meydana gelmiş ve III. Georg zamanında yaşanan kıtlık birçok keşiş ve köylünün ölümüne yol açmıştır. Toprak bakımından (ekilebilir arazi, üzüm bağları, ormanlar, değirmenler) zengin olan manastır, 19. yüzyılda dini ve entelektüel faaliyetlerin yoğun bir merkeziydi. Bununla beraber manastırın iyi bir kütüphanesi vardı. Yapının 1898 ile 1903 yılları arasında restorasyon geçirdiği belirtilmiştir (Thierry, 1998-2000:344-345). Dikran, Natyan ve Atraniğin genel hatlarıyla yapının mimari özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Thierry ise mimari unsurları açıklarken kültürel tarih ve siyasi yapı üzerinden bir değerlendirmeye gitmiştir. Thierry'in A. Safrastyan'dan aktardığı bilgiler doğrultusunda bir tarihlendirmeye gitmiş ve yapıyı 1231 yılına tarihlendirmiştir.

3.3.Mimari Özellikleri

Manastır günümüze, etrafı çevrili duvarlarıyla ve kaynaklarda adı geçen manastırın içerisinde bulunan kilisesiyle ulaşmıştır. Manastır duvarları yaklaşık 45.60x30.40 m ölçülerine sahip eğimli bir alanı çevrelemektedir (Foto. 3). Manastırın giriş kapısı, güney duvarının doğuya yakın kısmında yer almaktadır. Duvar kaya üstüne inşa edilmiş olup payandalarla desteklenmiştir. Kuzey duvarları yıkılmıştır. Moloz taştan inşa edilen manastır duvarları, sade ve süslemesizdir. Manastırın doğu duvarına yakın kısımda yer alan kilise, kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Yapı, yaklaşık 9.15x13.07 m ölçülerine sahiptir. Kapalı haç planlı ve kubbeli bir yapıdır (Şekil 1). Üst örtü kısmen ayaktadır. Kalıntılardan, önünde beşik tonozla örtülü mekândan sonra kubbeli mekâna geçilmektedir. Orta apsis üst örtüsü yarım kubbe, Pastoforion hücreleri beşik tonozla örtülüdür (Foto. 4). Pastoforion hücrelerinin iç kısmında sıva parçalarına rastlanmaktadır (Kabasakal ve Hançer, 2018:34; Foto. 4). Yapıda; orta apsisin sağına ve soluna yerleştirilmiş olan akustik ses ortamını sağlayıcı küpler yer almaktadır (Foto.5). Bu ses küplerinin benzeri Elazığ il merkezinin Yalnız Köyü'nün 6 km güneybatısında Venk Mahallesi'nde bulunan Tadım Manastırının Jamatun içerisindeki pandantiflerde bulunmaktadır. Kilisenin ustaları, Apsis dış duvarında kesme taşların arasına bazalt taş kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu uygulamanın benzerini Karınca Köyü'nde yer alan Surp Kevork Kilisesinin dıştan apsis duvarında görmekteyiz (Foto. 6). Yapıya ait eski fotoğraflardan görülen mezarlıktan kalan haçkar (mezar taşı) oldukça dikkat çekicidir. Kilisenin güney apsis duvarında yer alan haç motifi süslemeler ve ses küpleri süs unsuru olarak yapıya hareketlilik kazandırmıştır (Foto. 7).

*Verilen tarihin hicri mi yoksa miladi mi olduğu belirtilmemiştir. Yukardaki bilgiler birlikte değerlendirildiğinde 1231 yılının miladi olması gerekmektedir.

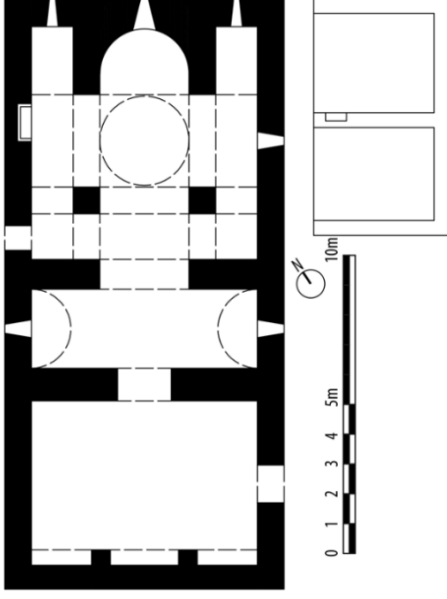

Foto 3. Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) Manastırı, güneybatıdan görünüşü

Şekil 1.Keğahayyats Surp Asdvadzadzin Manastırı Planı
(Çizim: J. M. Thierry: 1989)

Foto 4.Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) Manastırı, Kilise, Örtü Sistemi.

Foto 5. Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) Manastırı, Kilise, Orta Apsis, Keromoplastik Çömlek*.

Foto 6. Tadım Manastırı, Jamatun, Pandantif, Keromoplastik Çömlek (S. Yılmaz, 2022)

Foto 7. Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats) Manastırı, Kilise, Apsis, Kabartma Teknikli Haç.

4. Habab/Havav (Surp Gatoğige-Meryem Ana) Kilisesi

4.1. Yeri Ve Konumu

Elazığ İli, Kovancılar İlçesi, Ekinözü (Habab/Havav) Köyü'nde yer almaktadır. Köyün kuzey kısmının güneye bakan sınırında, hafif eğimli bir alana konumlandırılmıştır. Yapının güneyinde küçük bir dere, Kuzey'inde sivil konutlar, doğu ve batı yönünde kiliseye yaklaşık 100 metre mesafede tarihi birer çeşme yer alır. Günümüzde etrafı tel çit ile kapatılmıştır (Foto 8).

4.2. Tarihçesi

Yapının kitabesi bulunmaktadır. Ancak 1878 yılında bölgede rapor tutan Natanyan, yapı hakkında; Eski adı Havav (Habab) olan Ekinözü Köyü'nde gösterişli iki kargir kilise vardır. Bunlardan biri Habab(Havav)'ın güneyindeki dağın eteğinde yer alan Surp Asdvadzadzin (Keğahayyats)Manastırı olarak tanınan yapı kompleksinin içindeki Meryem Ana kilisesi olması gerekir. Diğeri ise Surp Gatoğige Kilisesidir. Natayan'ın ifadeleri doğrultusunda yapının 1878 yılında yapının var olduğunu göstermektedir.

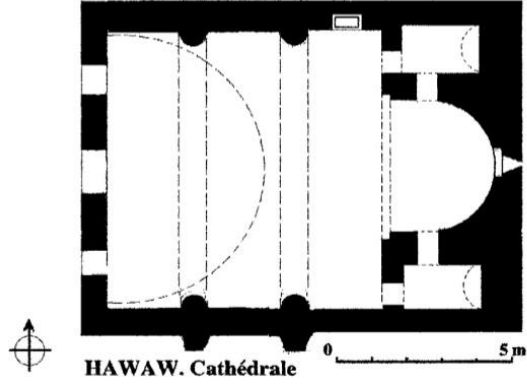
* Keromoplastik Çömlek'ler için ayrıntılı bilgi için bkz. Gür, D. (2019)

Foto 8. Habab/Havav Meryem Ana (Surp Gatoğige) Kilisesi, Genel Görünümü (Orlando Kalumenos Arşivi).

4.3. Mimari Özellikleri

Günümüzde demir kapılı etrafı tel bir çit ile çevrilen yapı, doğu-batı yönünde konumlandırılmış, dikdörtgen planlı, tek nefli, içten yarım daire kubbe apsisli bir yapıdır (Şekil 2). Ancak apsis dıştan düz duvar ile sınırlanmıştır. Apsis kısmı hariç üst örtüsü tamamen yıkılmıştır. Yapının eski fotoğraflarından beşik tonozla örtülü olduğu görülmektedir (Foto 8). Yerinde yapılan incelemede; batı yönünde, orta aksta bir kapı, kapının her iki yanında birer pencere yer almaktadır. Pencere ve kapı açıklıkları yuvarlak kemer formudur. Ancak definciler tarafından tahrip edilmişlerdir. Batı cepheden girişi sağlanan kilise, içten karşılıklı ikişer destek kemerinin taşıdığı tonozlu bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Destek kemerlerinin kalıntıları üzengi hattına kadar olan kısımları günümüze sağlam ulaşmıştır. Apsis'in kuzey ve güney duvarlarının bitişiğinde yarım daire kemerli girişi bulunan dikdörtgen planlı, üzeri beşik tonoz örtülü iki küçük hücre (Pastoforium) bulunmaktadır. Pastoforium yapıları birer pencere ile apsis'e ve dışarıya açılmaktadır (Foto 9). Apsisin iç kısmında, genişliği yaklaşık 70 cm, derinliği 45 cm olan iki adet niş dikkati çekmektedir. Kuzey duvarında biri dikdörtgen formlu diğeri yuvarlak kemerli olmak üzere iki adet niş yer almaktadır (Foto 10). Güney duvarın orta yerinde tahrip olmuş bir niş dikkati çekmektedir. Belli bir dönem cami olarak kullanıldığı rivayet edilmektedir (Foto 11). Muhtemelen camiye dönüştürülürken güney duvarda bir mihrap eklenmiştir (Şen, 2020:30). Dışarıdaki güney duvarında iki adet destek payandası iç desteklere karşılık gelmektedir. Apsisin iki yanında dar bir geçitle apsisle bağlanan dikdörtgen tonozlu iki odadan, kuzey cephede yer alan pastoforium hücresi giriş duvarında çatallı haç motifi yer almaktadır (Foto 12). Batı duvarının kapı aksı üzerinde duvara gömülü bir haçkar bulunmaktadır (Foto 13) .

Şekil 2. Habab/Havav (Surp Gotiğe- Meryem Ana Kilisesi Planı) (Çizim: J. M. Thierry: 1989)

Foto 9. Habab/Havav (Surp Gatoğige-Meryem Ana) Kilisesi, apsisi içten görünüşü.

Foto 10. Habab/Havav(Surp Gatoğige) Kilisesi, kuzey duvarı taşıyıcı ve niş detayı. (K.Şen: 2020)

Foto 11. Surp Gatoğige Kilisesi, güney duvarı sütun ve mihrap detayı (K. Şen: 2020).

Foto 12.Surp Gatoğige Kilisesi, Kuzey Cephede Yer Alan Pastoforium Hücresi Giriş Duvarında Yer Alan Çatallı Haç Motifi.

Foto 13. Habab/Havav(Surp Gatoğige) Kilisesi, batı cephede yer alan haç motifi.

5. Surp Asdvadzadzin, Çakırkaş (Hoşmat) Kilisesi

5.1.Yeri Ve Konumu

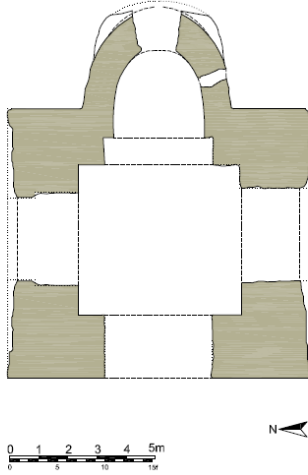
Elazığ İli, Kovancılar İlçesinin, Çakırkaş Köyünün güneydoğusunda yaklaşık 110 m kadar uzaklıkta Çalgısar Dağı diye adlandırılan mevkide Hoşmat Yukarı Mahalle’de yer almaktadır.

5.2. Tarihçesi

Yapının kitabesi bulunmamaktadır. Diyarbakır KVTVKK 8.10.1997–1992 tarih ve numarayla tescil edilmiştir. 20. Yüzyılın başında burada Surp Asdvadzadzin Kilisesi adıyla var olduğu bilinmektedir.

5.3. Mimari Özellikleri

Yapı, günümüze ulaşan kalıntılardan Kiborion planlı olabileceği değerlendirilmektedir*. (Şekil 3) Oldukça tahrip olan yapının bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Yapı, merkezi içten kare ölçülerde olup apsis bölümü dışa taşkın vaziyettedir (Foto. 14). Kilisenin dıştan dışa ölçüleri 13.5x10.4 m'dir (Kazaryan, 2018:45). Korunabilmiş kısımlarından dört ayak taşıyıcının taşıdığı kubbeli bir yapıdır. Ancak hazırlık mekânı ile etrafında bulunması muhtemel yapı bölümlerinin yıkıldığı anlaşılmaktadır. Taş duvar kaplamalı olduğu düşünülen duvarların dolgu kısımları günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan izlerden üst örtüsünün tuğla malzemeli olduğu görülmektedir. Ana kemerler ve apsisin yarım küre formulu örtüsü bu durumun dışında tutularak Bizans tarzı pahlı tuğla ile örülmüştür (Foto. 15). Çok ince harç kalıntıları göze çarpmaktadır. Yapının ustaları, tuğlaların aralarında boşluk bırakarak kesme taştan plakalar yerleştirmişlerdir. Kemer ve apsislerde ise yalnızca taş tercih edilmiştir (Kazaryan, 2018:46).

Şekil 3.Surp Asdvadzadzin (Hoşmat) Kilisesi Planı (Çizim: Mesut Dinler-Alin Pontioğlu)

Foto 14. Surp Asdvadzadzin, Çakırkaş (Hoşmat) Kilisesi, doğu cephe.

Foto 15. Surp Asdvadzadzin, Çakırkaş (Hoşmat) Kilisesi, doğu cephe, apsis içten görünüşü.

Foto 16. Surp Asdvadzadzin, Çakırkaş (Hoşmat) Kilisesi, batı duvarı içten görünüşü.

* "Kiborion planlı kiliseler" için bkz. Soykan, N.A. (2022), "Bursa Örnekleri Işığında Bizans Dini Mimari Bursa Kumyaka Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi Duvar Resimlerinde Kiborion Plan Tipi", *Gaziantep University journal of social sciences*, 21(3), 1525-1539.; Soykan, N.A.-Gür, D.(2019), "Bursa Kumyaka Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi Duvar Resimleri", *Asya Studies*, 10, 48-76.

Yapı hakkında açıkça bilgi edinebilen tek mimari form, apsis ile kasnaktan kubbeye geçiş bölümüdür (Foto. 17). Güneydoğu duvarında, günümüze ulaşabilmiş duvar örgüsünün köşeleri dikkate alındığında kasnaktan kubbeye geçişin tromplar ile sağlandığı anlaşılmaktadır (Foto. 16). Tromplar ise daha çok Erken Bizans dönemi biçimini anımsatır (Kazaryan, 2018:46).

Foto 17.Surp Asdvadzadzin, Çakırkaş (Hoşmat) Kilisesi, güney duvarı içten görünüşü.

6. Surp Kevork (Karınca) Kilisesi

6.1. Yeri Ve Konumu

Elazığ İli Kovancılar İlçesi'nin, Kovancılardan Tunceli'ye giden karayolunun yaklaşık 5. kilometresinde yolun hemen sağ (doğu) bitişiğinde yer alan Karınca Köy merkezinde yer almaktadır.

6.2.Tarihçesi

Yapının, eski fotoğraflarından 6 satırlık Ermenice kitabesi görülmektedir. Ancak günümüzde defneciler tarafından sökülüp götürüldüğü rivayet edilmektedir. Kitabenin çevirisi; '*Allah'ın gücüyle, cesur Surp Kevork'un Kilisesi büyük Sultan Abdülmecid zamanında gurbetçi köylülerin olanakları ve bağışlarıyla yeniden inşa edildi. Kiliseyi yapmak için uzun yıllar çaba sarfettiler. Kilisenin mimarı Asdur, kalfası Naruman ile birlikte inşa etti. Allah emeklerini sonsuza kadar kabul etsin. Kilise Ermeni takvimiyle bin üç yüz de inşa edildi (1851)*' şeklinde olup bu kitabeye göre 1851 yılında yeniden inşa edilmiştir. (Foto. 18) Palu-Harput 1878 Çarsacak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler" adlı eserde 1878 yılında bölgede rapor tutan Natanyan'ın verdiği bilgilere göre; eski adıyla Mırçuman (Karıncaköy) şehir merkezinden bir buçuk saatten daha fazla uzaklıkta, kuzey taraftaki bir vadide kurulu, kırk dört haneden ve tam iki yüz altmış beş Ermeni'den oluşan bir köydür. Bir papazın vazifesini yürüttüğü kâgir küçük bir kilisesi ve okulu vardır. Okuldaki otuz yakın öğrenci basit okuma öğrenmekte, birkaç tanesi de dilbilgisi eğitimi almaktadır. Köy halkı eğitim severdir (Bardizaksi, Natanyan ve Sırvantsdyants. 2010:125) şeklinde bilgi vermektedir. Natanyan'dan bize ulaşan bilgilerden 1878 yılında yapının faaliyetlerini ürdürdüğü anlaşılmaktadır. Diyarbakır KVTVKBK 05.07.2007– 1175 tarih ve sayı numarasıyla tescil edilmiştir.

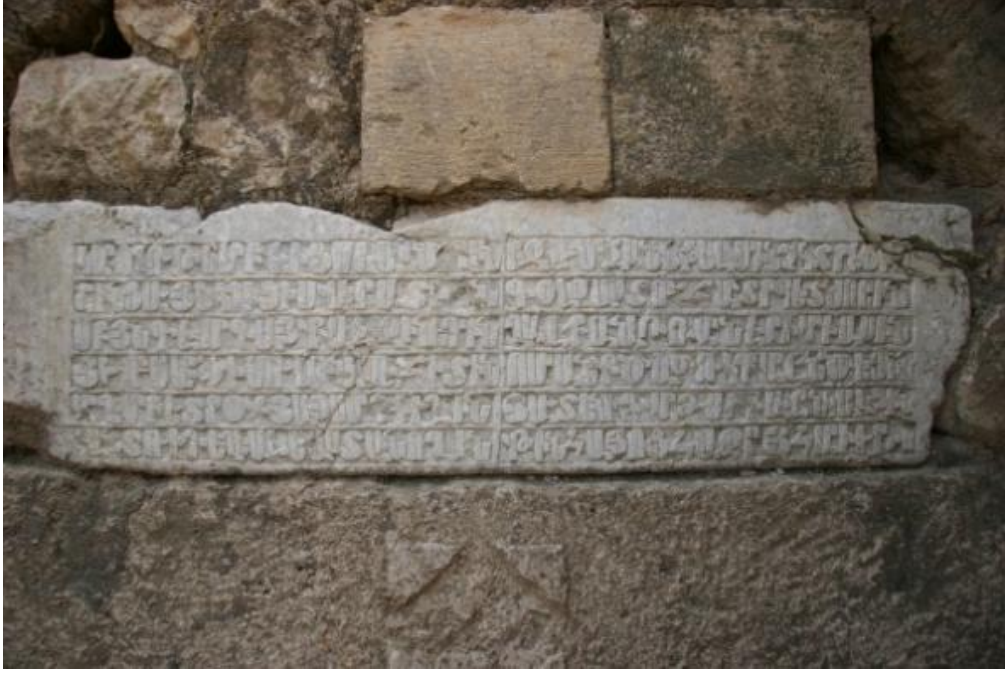
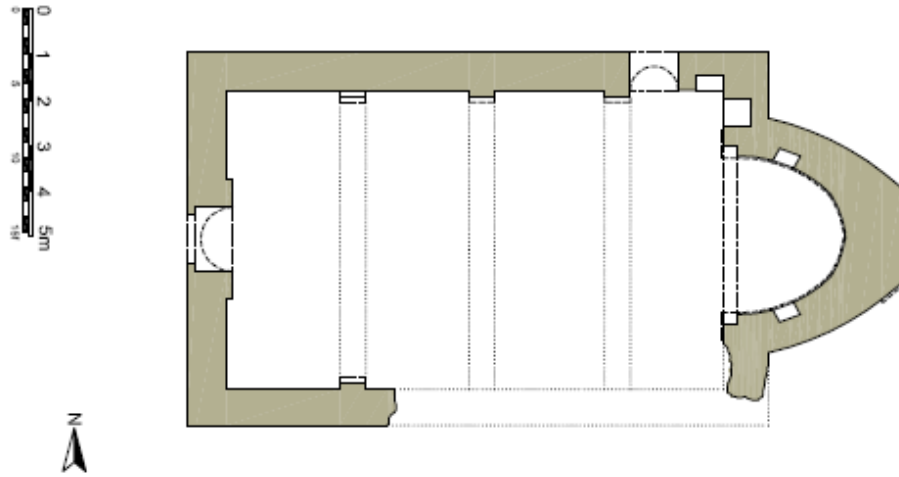

Foto 18. Surp Kevork Kilisesi, Kayıp Kitabesi. (2008) (M. Balaban)

6.3. Mimari Özellikleri

Yapı, doğu-batı yönüne konumlandırılmış, dikdörtgen planlı tek nefli bir kilisedir (Şekil 4). Apsis'i dışı doğru yarım daire şeklinde çıkıntı yapmaktadır. Üst örtüsü son yıllarda çökmüştür (Foto. 19). Mevcut kalıntılardan dört destek kemerli tonozlu bir yapıdır. Tonozlar ahşap dikmelerle desteklenmiştir (Foto. 20). Apsis'de ve kuzey duvarında herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır (Foto. 22). Kiliseye ait eski fotoğraflardan

Şekil 4. Surp Kevork Kilisesi Planı (Çizim: Mesut Dinler-Alin Pontioğlu)

samanlık olarak kullanıldığı ve güney cephedeki payeler arasına açılmış mazgal pencerelerden iç mekânın aydınlatma işlevi sağlandığı görülmektedir. Apsis ve kuzey duvarında herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Kiliseye giriş batı cephede yer alan yarım daire kemerli lentolu kapıdan sağlanmaktadır. Giriş kapısının üstünde kare formlu bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır. (Foto. 24) Yapıya ait eski fotoğraflardan batı cephenin güney yönüne eklenmiş bir ahır yapısından girildiği ve aynı şekilde yapının güneydoğu kısmına yakın yerde bulunan giriş kapısının ise moloz taş örgüyle kapatıldığı görülmektedir (Danık, 2008:352). (Foto. 23)

İç mekânda farklı yerlerde tespit edilen çok sayıda dikdörtgen niş bulunmaktadır. Bu nişlerden iki tanesi apsis duvarında yer almaktadır (Foto. 21). Yapının eski fotoğraflarından nişlerden iki tanesi kuzey ve güney duvarlarının doğu köşelerine yakın kısımda bulunmaktadır. Ancak güney duvarındaki nişler günümüze ulaşamamıştır. Kuzey duvarında yer alan nişte su akıtma kanalı dikkati çekmektedir. Bu nişin vaftiz nişi olabileceği değerlendirilmektedir. Apsis basık kemeriyle alışılmışın dışında bir görüntü sergilemektedir. Apsis kemerini çevreleyen taş plakalardan oluşmuş bir korniş yer almakta, bu korniş apsisin köşelerinin yanlarındaki gömme sütunların geniş başlıklarıyla sonlanmaktadır (Kazaryan ve Hançer, 2016:49). Apsisin, dışa taşkın taş saçak kısımlarında ve yanlarında birer adet çörten bulunmaktadır. Apsisin dıştan güney kısmına yakın duvarında 1903 yazısı kazınmış ve haç motifleri işlenmiştir (Foto. 25). Eski fotoğraflarında yapının kemer içlerinde bitkisel süslemeler gözükürken günümüze ulaşamamıştır. Yapının duvar köşelerinde, kapı ve pencere etraflarında düzgün kesme taş diğer alanlarda kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır (Danık, 2008:352). Ancak duvarlarda kimi yerlerde farklı boyutlarda düzgün kesme taşların kullanıldığı görülmektedir. Malzeme doku farklılığıyla dikkat çekmektedir. Muhtemelen bu durum geçirmiş olduğu onarımlar ile alakalıdır.

Foto 19. Surp Kevork Kilisesi, Genel Görünüşü.

Foto 20. Surp Kevork Kilisesi, içten görünüşü (M. Balaban: 2008).

Foto 21. Surp Kevork Kilisesi, apsis içten görünüşü. (Korkmaz Şen)

Foto 22. Surp Kevork Kilisesi, kuzey cephesi (M. Balaban Arşivinden: 2008)

Foto 23. Surp Kevork Kilisesi, güney cephesi (M. Balaban Arşivinden: 2008)

Foto 24.Surp Kevork Kilisesi, batı cephesi (M. Balaban Arşivinden: 2008)

Foto 25: Surp Kevork Kilisesi, apsisin güney cephesinde yer alan devşirme malzeme ve haç süslemeleri.

7. Değerlendirme ve Sonuç

Özellikle Palu ve Harput bölgesinde tarihi birçok kilisenin varlığı bilinmektedir. Konumuzu oluşturan Kiliselerin ve manastırın bulunduğu Ekinözü (Habab), Çakırkaş (Hoşmat) ve Karınca, Kovancılar İlçesi kurulmadan önce Palu'ya bağlıydı. Ancak günümüzde Kovancılar İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Çevresinde günümüze kısmen sağlam veya kalıntı düzeyinde birçok kilise ulaşmıştır. Anadolu ve Anadolu dışındaki birçok Hıristiyan kutsal kişinin adına kiliselerin inşa edildiği bilinmektedir. Bunlardan bazılarının adı bilinmekte bazılarının ise bilinmemektedir (Yılmaz ve Gür, 2022: 105-126; Öztürker Demir, 2022: 1010-1025; Öztürker Demir, 2023: 786-801). Yörede tek nefli kiliseler yoğun olmakla birlikte, Kiborion planlı ve Bazilika planlı yapılmış birçok örnek de bulunmaktadır. Ekinözü (Habab/Havav) ve Karınca Köyü konum itibariyle Kovancılar, Palu, Tunceli ve Elazığ il merkezine yakın bir yerdedirler. Plan ve mimari özellikleri bakımından da daha çok bu bahsedilen yerlerdeki kilise mimarisine aynı özellikleri sergilemektedir. Mesela Ekinözü Köyü Kilisesi (Surp Gatoğige), Doğu-batı yönünde konumlandırılmış, dikdörtgen planlı, tek nefli, içten yarım kubbe apsisli, apsisi dıştan düz duvar ile sınırlandırılmıştır. Bu tanımlamaya uygun Habab/Havav (Surp Gatoğige) Kilisesine en yakın benzer örnek ise yine araştırmamıza konu olan Ekinözü Köyü'ne yaklaşık 4 km mesafede yer alan Karınca Köyü'ndeki Surp Kevork Kilisesidir. (1851). Surp Kevork'un apsisi dışı taşkındır. Ancak kullanılan taş malzeme ve apsis örgüsü birebir aynı özellikleri sergilemektedir. Başka benzer örnek ise Tunceli Mazgirt'teki Aşağı ve Yukarı Kilisedir. Bunun dışında Tunceli Çemişgezek İlçesinde yer alan Mırnahi Kilisesi, Sekrek Kilisesi, Çemişgezek Ulukale Köyü Kilisesi ile Hozat Kahraman Segedik Köyünde bulunan kiliselerdir (Erdoğan ve Şen, 2019:1-17; Erdoğan ve Şen, 2018:289-308). Kovancılar Çakırkaş Köyündeki Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Totik Kilisesi, Harput Surp Hagop Kilisesi ve Elazığ Baskil İlçesindeki Mor Ahron Manastırı tek nefli plan özelliğiyle benzerlik arz etmektedir. Malzeme açısından kıyaslama yapmak gerekirse Habab/Havav(Surp Gatoğige) Kilisesi ve Surp Kevork'un duvar köşeleri ile taşıyıcı elemanlarda ve kemer üzengi hattı düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Duvarlarda düzensiz ölçülerde kırma moloz taş örgü arasına düzgün kesme taşlar yerleştirilmiştir. Yukarıda adı geçen yapılardan Mırnahi Kilisesi ile Sekrek Kiliseleri dışındaki yapıların tamamında benzer malzeme kullanılmıştır Plan tasarımı olarak benzer olan Mırnahi ile Sekrek Kiliselerinde tamamen düzgün kesme taş kullanılmıştır. Habab/Havav (Surp Gatoğige) Kilisesi'nin inşasında yörede kolaylıkla bulunan taş malzemenin kullanıldığı söylenebilir. Ancak Surp Asdvadzadzin, Çakırkaş (Hoşmat) Kilisesi 'nde taş pahlı tuğla malzemeye rastlanılmaktadır. Bölge dışında Ermeni Kilise Mimarisinde Tek Nefli kilise örneklerine Anadolu'nun birçok yerinde rastlamak mümkündür. Bu çalışmayla Kovancılar İlçesinde günümüze ulaşmış olan manastır ve kiliselerin özellikle doğal afetlerle birçok zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Yapılar, tamamen harap vaziyettedir. Birçok yapıda, büyük oranda malzeme kayıpları ve bozulmalar göze çarpmaktadır. Bununla birlikte iklim şartları ya da define avcıları tarafından zarara uğratılmıştır. Sonuç olarak incelenen bilimsel çalışmalar ışığında yapıların tarihsel süreç içinde tahribatları göz önüne alınarak yapıların yok olmaması açısından özgün niteliklerini kaybetmemiş olan

yapıların ve strüktürel durumu iyi olmayanlarının korunmaya alınıp gereken hassasiyetin gösterilmesi konservasyon çalışmalarının yapılması gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Alanoğlu, M. (2017). *Osmanlı İdari Sistemi İçerisinde Palu Hükümeti*, (Basılmış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.
- Alemdar, S. (2012). *Osmanlı Devleti'nde Kiliselerin Tamir ve İnşası (1839-1856)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Ardıçoğlu N. (1964). *Harput Tarihi*, Harput Turizm Derneği Yayınları. İstanbul.
- Arslantaş, Y. (2017). *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, Elazığ Belediyesi Kültürel Eserler serisi 29, Genişletilmiş 2. Baskı, Elazığ.
- Aslan, S. (2010). *Kovancılar'ın Sosyal Yapısı*, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Bilim Dalı.
- Bahadır, G. (2009). Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları*, Cilt: 28 Sayı: 46, (164-165. ss.). Ankara.
- Balaban, M. (2018). 1941 Palu Yangını, *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.
- Çakar, E. (2018). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Palu Köprüsü, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi cilt.V sayı:1*, Elazığ.
- Dabağyan, L. P. (2005). *Türkiye Ermenileri Tarihi*, İstanbul.
- Danık, E. (2001). Ortaçağda Harput Yüzey Araştırması 1999 Yılı Çalışmaları. 18, AST, Cilt 1 içinde (67 ss.). Ankara.
- Danık, E. (2008). Yukarı Fırat Bölgesi 2006 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. 25 AST, C.II içinde (345-352 ss.). Ankara.
- Doğan, M. (2018). "Kovancılar Ağzı", (Basılmış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, S., Şen, K. (2018). Yeşil Segedik (Gökçe) Kaya Mezarları ve Surp Kevork (Kahraman Segedik) Kilisesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 289-308.
- Erdoğan, S., Şen, K. (2019). Çemişgezek-Ulukale Köyü'nün Tarihsel Yerleşim Dokusu, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-17.
- Gür, D. (2019). *Kuzeybatı Karadeniz'de Bizans Dönemi Dini Eserler*, (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Hübschmann, H. (1969). Die Altarmenischen Ortsnamen – Mit Beiträgen zur Historischen Topographie Armeniens, Neudruck, Amsterdam, Oriental Press.
- Karakaş, E. (1996). Arapgir'in Kuruluş ve Gelişmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8.S.1., Elazığ.
- Karakaş, A. F. ve Karabulut, C. (2011). Elazığ'ın Hızla Gelişen Modern İlçesi Kovancılar, *Kovancılar Belediye Dergisi sayı:11*, Önder Matbaa yayıncılık.
- Kazaryan, A. ve Hançer, E. (2016). Elazığ Mimari Kültürel Değerlendirme Raporu, KMKD, Bölüm: *Surp Kevork Kilisesi'*, Anadolu Kültür Yayınları, İstanbul, sayfa:49
- Kessler, K., (1995). Şubria, Urartu and Aşşur Topographical Questions around the Tigris Sources, Neo-Assyrian Geography (Ed. Mario Liverani), Roma.
- Koçhan, N. (2003). Muş-Kepenek Urartu Kalesi, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 10, Erzurum, 57-64.
- Koşay, Z., H., (1970). *Pulur Sakgöl Kazısı 1968 Yılı Ön Raporu*, ODTÜ. Keban Projesi Yay. Seri: 1, No: 1, Ankara.
- Kökten, K. (1947). 1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar, *Belleten*, Cilt: XI, Sayı: 43, Ankara, 15.
- Külekcı, C. (2010). *Sosyo-Kültürel Açından Ermeniler ve Türkler (İstanbul Ermenileri)*, İstanbul.
- Öztürker-Demir, H. C. (2022). Bitlis'te Az Bilinen Bir Anıtsal Mimari Örneği: Yumurtatepe (Paşin) Kilisesi. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 12 (4), 1010- 1025.
- Öztürker-Demir, H.C. (2023). Yeni Tespitler Işığında Bitlis'te Kiliseden Camiye Dönüştürülen İki Yapı Örneği: Kireçtaş Köyü Cami ve Arıdağ Köyü Cami, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences* 22(3) 786-801
- Papazyan, D. S. (1960). Badmutyün Palu Havav Kyuği (Palu Habap Köyü Tarihi), Beyrut.
- Sıraçoğlu, S. (2022). *Palu'da Türk İslam Dönemi Mimari Eserler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Ana Bilim Dalı.

- Soykan, N. A. (2022). Bursa Örnekleri Işığında Bizans Dini Mimari Bursa Kumyaka Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi Duvar Resimleri inde Kiborion Plan Tipi, *Gaziantep University journal of social sciences*, 21(3), 1525-1539.
- Soykan, N.ve Gür, D. (2019). Bursa Kumyaka Başmelekler (Archangeloi) Kilisesi Duvar Resimleri, *Asya Studies*, 10, 48-76.
- Şahin S. (2003). Türkiye’de Patrikhaneler, İstanbul.
- Şen, K. (2020). Kovancılar İlçesi Ekinözü (Habap/Havav) Köyü Surp Gotiğe Kilisesi, *Sanat Tarihi Raporu*. Elazığ.
- Thierry, M. (1993). Monuments chrétiens inédits de Haute-Mésopotamie. Syria, Cilt: 70 (1-2), 179-204.
- Thierry, M. J. (1998-2000). Manuments Armeniens De La Region De Palu (Turquie centrale). *In Revue des etudes armeniennes* 27.
- Ünal, M. A. (1997). Harput, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.16, içinde (232-233. ss.). İstanbul.
- V. Bardizaksi-B. Natanyan-K. Sırvantsdyants. (2010). *Palu-Harput 1878 Çarsancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler*, (Çev. S. Malhasyan ve A.Yarman), Cilt:I içinde (85-125. ss.). İstanbul.
- Yapıcı, S. (2016). Palu 1841 Nüfus ve Toplum Yapısı., Elazığ.
- Yavuz, E. (2001). Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Ankara.
- Yeritsyan, A. (2012). *Dersim Seyahatnamesi*. (Çev. Payline Tomasyan), İstanbul: Aras. Yayıncılık.
- Yıldırım, R. (2013). Harput/Elazığ Yöresinin Tarihi Coğrafyası, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, 23 – 25 Mayıs, Elazığ, 297.
- Yılmaz, S ve Gür, D. (2022). Anadolu’daki Bazı Aziz Kültlerinin Geç Antik Çağ Sonrasında Kuzeybatı Karadeniz’in Sosyoekonomik ve Dini Yapısına Katkısı, *International Journal of Social Inquiry* 15(1), 105-126.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

TÜRK HANEDANLIĞINA AİT BİR MİRAS:

TEBRİZ KHALAT-İ POSHANE BORJ (HİLAT-İ PÛŞÂN KULESİ)

A Heritage Of The Turkish Dynasty: Tabriz Khalat-i Poshane Borj (Hilat-i Puşân Tower)

Sahure YARIŞ¹

¹Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır, cinarsahure@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1789-7470

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

30.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1507595

Anahtar Kelimeler

İran, Tebriz, Safeviler,
Kaçar Hanlığı, Burç.

Keywords

Iran, Tabriz, Safavids, Qajar
Dynasty, Horoscope

ÖZ

İslam sanatı içerisinde önemli bir yer tutan İran sanatı farklı dönemlerde gelişim göstermiştir. Bu dönemlerden gerek mimarisi gerekse küçük el sanatları bakımından en gösterişlilerinden biri Safeviler dönemidir. 1501-1722 yılları arasında İran'da varlık gösteren Safeviler dönemi, İran tarihini en çok etkileyen dönem olmuştur. Bu dönemde sanat ve bilim alanında gelişme gösteren kentlerden biri de Tebriz'dir. Tebriz, tarihte de Azerbaycan'ın önemli kalelerinden biri olarak tanınmıştır. Tarihi süreç içerisinde birçok medeniyetin egemenliğinde kalan kent, son olarak da İran sınırları içerisinde kalmıştır. Bu dönemde Kaçar Hanedanlığının veliahtlarının resmi oturma yeri olmuştur. Çalışmaya konu olan Tebriz Hilat-i Pûşân, Safevilerin son döneminde inşa edilmiş Kaçarlar döneminde ise kullanılmaya devam eden bir eserdir. Safeviler ve Kaçarlar döneminde kullanılan bu burç; hediye vermek, hediyeleşmek ve rütbe sembolleri amacıyla giysi giyildiği mekân olarak görev yapmıştır. Plan özellikleri bakımından on altı kenarlı bir plana sahiptir. Burç, iki farklı dönemde aynı amaç için kullanılması ve kültürel, mimari etkileşimin güzel örneklerinden bir olması bakımından tanıtılmaya değer görülmüştür.

ABSTRACT

Iranian art, which has an important place in Islamic art, has developed in different periods. One of the most spectacular of these periods in terms of both architecture and small crafts is the Safavid period. The Safavid period, which existed in Iran between 1501-1722, was the period that most affected the history of Iran. Tabriz is one of the cities that developed in the field of art and science during this period. Tabriz has been recognized as one of the important fortresses of Azerbaijan in history. The city, which has been dominated by many civilizations in the historical process, has finally remained within the borders of Iran. During this period, it became the official seat of the heirs of the Qajar Dynasty. Tabriz Hilat-i Puşân, which is the subject of the study, is a work that continues to be used during the Qajar period, which was built in the last period of the Safavids. It served as a place where clothes were worn for the purpose of giving gifts, giving gifts and rank symbols. It has a sixteen-sided plan in terms of plan features. The horoscope was considered worthy of introduction in terms of being used for the same purpose in two different periods and being one of the beautiful examples of cultural and architectural interaction.

Atf/Citation: Yariş, S. (2024). Türk Hanedanlığına Ait Miras: Tebriz Khalat-i Poshane Borj (Hilat-i Puşân Kulesi). *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1525-1542.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Sahure YARIŞ, cinarsahure@gmail.com

1. Giriş

Doğudan batıya doğru gelen göçlerde İran önemli bir yerdir. Türkler gibi birçok milletin vatani olmuştur (Zehtabi (Kirişçi), 2010: 17). Türkler nüfus ve teşkilatçılık sayesinde bu coğrafyada devletler kurup, kendi medeniyetlerini yayarak var olmayı başarmışlardır (Çeçen, 2005: 25; Karadeniz, 2012: 213).

İran'ın Müslüman Araplar tarafından feth edilmesinden sonra Abbasi ordusunda görev alan ve devlet işlerinde başarılı olan Türkler bu merkezde etkin rol oynamaya başladılar. Gazneliler, Selçuklular (Modirşaneçi, 2005: 33), Türkmen beyleri, Afşarlar, Zendliler ve Kaçarlar (Muaddel, 1992: 158) devlet ya da hanedanlıklar kurarak bölgede yaklaşık 850-900 yıl etkili olmuşlardır (Nefisi, 1376: 15; Kadiyani, 1376: 414; Yıldız, 1989: 567; Karadeniz, 2012: 213; Şekil 1).

Şekil 1. İran'ın lokasyon haritası (<https://www.uyduharita.org/iran-haritasi>)

İran'da göç ettikleri yerde siyasi tarihe yön veren Türk boyları bulunmaktadır. Bu boylardan biri de Kaçarlardır. İran'da 1795-1925 yılları arasında idareyi ele alarak "Kaçar Hanedanlığı" veya "Kaçar Devleti" olarak anılan güçlü bir hanedanlık kurmuşlardır (Sykes, 1330: 419; Kadiyani, 1376: 606; Hambly, 1963: 161; Hakımian, 1998: 138; Karadeniz, 2004: 32; Karadeniz, 2012: 214).

İran'da Kaçar dönemini başlatan ve aynı zamanda ülkeyi yaklaşık yüz otuz yıl yönetecek olan hanedanlığın ilk hükümdarı Ağa Muhammed Han'dır (Hambly, 1963: 161; Aka, 2002: 854). Muhammed Hasan Han'ın oğlu olan Ağa Muhammed Han 1741 yılında doğmuştur (Sümer, 1988: 455; Soofizadeh, 2017: 51-64).

Ağa Muhammed Han (Meşkur, 1366: 326), Kerim Han'ın ölümü üzerine esir tutulduğu Şiraz'dan kaçarak Kaçarların yoğun yaşadığı Esterabad'a gelmiştir. 1784 yılında Zendlileri yenmiştir (Pakveran, 1348: 65). Üst üste kazandığı başarılarla kendine güveni artan Ağa Muhammed Han, Kaçar Devleti'nin merkezini Tahran olarak (Uluerler, 2009: 68) seçerek 1795 yılında resmen tahta oturmuştur (Mirza, 1370: 25; Mustevfi, 1371: 4; Perry, 2011: 604).

Ağa Muhammed Hanla başlayıp yüz otuz yıl devam eden hanlık 1925 tarihinde yönetimin Pehlevilere geçmesiyle sona ermiştir (Musalı, 2018: 134; Avery, 1363: 509; Aras, 2006: 62).

Kaçarların menşei konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kaçarların Türkistan Türkleri'nden oldukları hakkında görüşler vardır. Kaçar şehzadeleri, dönemin tarihçileri, İran'da görevlendirilmiş olan asker ve sivil görevlilerin yazdıkları eserler ve hatıralar Kaçarların Türk olduklarını göstermektedir (Avery, 1363: 66-67). Dönemin önemli tarihçilerinden ve aynı zamanda şehzade olan Ali Kuli Mirza, Kaçarların Türkistan'dan geldiklerini ve rivayetlerin daha çok bunların isimlerinin menşei ile alakalı olduğunu "İksirü't-tevarih" adlı eserinde Timur'un dördüncü göbekten babası ve Cengiz Han ile Mengü Kaan'ın ümerasından olan "Karacar Noyan"dan geldikleri, Türkistan'da yaşayan beş kardeşten rütbe üstün olan Kacar Han'dan dolayı bu ismi aldıkları belirtmektedir (Mirza, 1370: 7). Abdurrezzak Bey Meftûn Dınbilî ise "Mu'asır-ı Sultaniye" adlı eserinde, Abaka Han'ın Atabeg'i Saba Noyan'ın oğlu Kacar'ın bu boya ismini verdiğini ve Mazanderan ile Esterabad'dan geldiğini söylemiştir (Dınbilî, 1376: 7-8). Bunların yanı sıra şehzade Abbas Mirza'nın oğlu şehzade Cihangir Mirza (Bitlisi, 2011: 110) ve pek çok tarihçi de Kaçarların Türkistanlı olduklarını ifade etmişlerdir (Mirza, 1327:1; Şemim, 1379: 18).

Ortadoğu'nun merkezinde yer alan ve bir köprü gibi Hazar denizini Fars körfezine bağlayan Tebriz, bugün İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde, ülkenin kuzeybatısında yer alır ve 2,5 milyon nüfusuyla önemini koruyan şehirlerden biridir (Buniyatov, 1991: 317-322).

Tebriz, tarihte de Azerbaycan'ın önemli kalelerinden biri olarak tanınmıştır. 13. yüzyılda Moğollar, 16. yüzyılda Safeviler zamanında başkent olmuştur. Tarihi süreç içerisinde birçok medeniyetin egemenliğinde kalan kent, son olarak da 1828 yılında Ruslar ve Kaçarlar arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile kent İran sınırları içerisinde kalmıştır. Bu dönemde Kaçar Hanedanlığı'nın veliahtlarının resmi oturma yeri olmuştur (Aydoğmuşoğlu, 2007: 15-18). Kaçar veliahtı Abbas Mirza döneminde (1789-1833) Tebriz, Rus saldırılarına karşı askeri malzemelerin toplandığı, top döküm evlerinin yapıldığı ve cephaneliklerin toplandığı askeri bir üs olarak kullanılan bir şehirdir (Aydoğmuşoğlu, 2017: 688).

İslam sanatı içerisinde önemli bir yer tutan İran sanatı farklı dönemlerde gelişim göstermiştir. Bu dönemlerden gerek mimarisi gerekse küçük el sanatları bakımından en gösterişlilerinden biri Safeviler dönemidir. 1501-1722 yılları arasında İran'da varlık gösteren Safeviler dönemi, İran tarihini en çok etkileyen dönem olmuştur. Başkent İsfahan sanatın merkezi haline gelmiş ve hâkim oldukları bölgelerde gelişimi devam ettirmişlerdir (Beksaç, 2008: 457). Bu dönemde sanat ve bilim alanında gelişme gösteren kentlerden biri de Tebriz'dir. 15. yüzyılın sonunda birçok sanat ve bilim adamı Tebriz'e gelmişlerdir (Kök, 2006: 86; Yıldız, 2019: 325; Gündüz, 2008: 451-457).

Çalışmaya konu olan Tebriz Hilat-i Pûşân yapısı Safevilerin son döneminde inşa edilmiş Kaçarlar döneminde ise kullanılmaya devam eden bir eserdir.

2. Tebriz Khalat-i Poshane Borj (Hilat-i Pûşân Burcu)

2.1. Yapının Yeri ve Tarihi: Yapı; Tebriz'in şehir merkezine 5 km uzaklıkta, Kirkej Köyü'nün güneyinde, Mehraneh Nehri yakınlarında yer almaktadır. Safeviler döneminin sonlarında (1694-1736) inşa edilen eser Kaçarlar döneminin sonuna kadar kullanılmaya devam edilmiştir (1795-1925). H. 1377 (M. 1998) tarihinde İran'ın Milli Eserler Listesi'ne alınmıştır (Eslam ve Abrishami, 1387: 101).

Yapı, 1991-1994 ve 2016-2017 yılları arasında restore edilmiştir. Burç, günümüzde Tebriz Üniversitesi Ziraat Fakültesi tarafından kullanılmaktadır¹ (Foto. 1).

Foto 1. Khalat-i Poshane Borj (Yazar Arşivi)

¹ Doğu Azerbaycan Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Genel Müdürlüğü arşivi.

2.2. Yapının Kullanım Amacı: “Khalat-i” kelimesi İran’da genel olarak hediyeleşmek, özellikle bir amir tarafından verilen şeref cübbesine atıfta bulunmak için kullanılan Arapça bir kelimedir. Yapılan bir iyiliğin, hizmetin göstergesi olarak veya rütbe sembolü gibi onur giysisi giydirme geleneği anlamlarında da kullanılan bu kelime (Floor, 2017:11-15), Tebriz’deki bu burçta da geçmektedir (Foto 2).

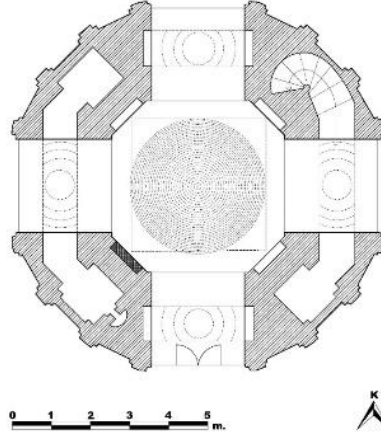

Foto 2. Khalat-i Poshane Borj (<https://jazebeha.com/>)

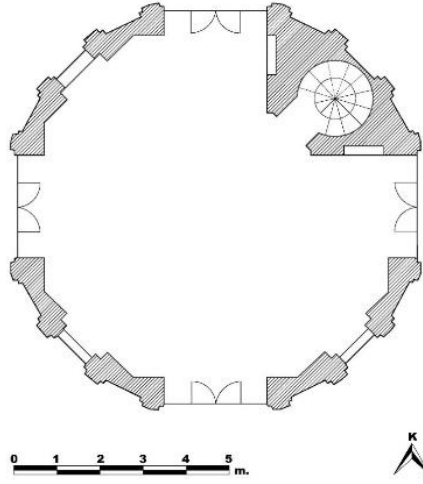
Tarihsel süreç içerisinde Safeviler ve Kaçarlar döneminde kullanılan bu burç, her iki dönemde de aynı amaç için kullanılmıştır. Hediye vermek, hediyeleşmek ve rütbe sembolleri amacıyla giysi giyildiği mekân olarak görev yapmıştır. Tebriz’in 16. yüzyılda Safeviler zamanında başkent olduğu dönemde Safevi Şahına hizmet eden üst düzey yöneticilere cübbe, kaftan denilen elbise, nişan hediye etmesi dönemin genel adetlerinden biriydi. Bu elbise hediye edilecek kişinin yaptığı göreve göre de değişebilirdi. Görevi orduda ise kılıç, kol bandı, halat veya para olarak hediyeinin cinsi farklılık gösterirdi. “Khalat-i” verilen kişi olan yani hediye alan kişi, devletin önemli kişileri arasına girerdi. Bu önemini hem yönetime hem de halka vurgulamak, göstermek için ise şehri gezer büyüklerin kabirlerini ziyaret edip saygı gösterirdi. Son olarak da “Âli Kapı Sarayı”na gidip bağlılıklarını Şah’a sunarlardı. Bu olaylar tören şeklinde görkemli düzenlenirdi. Bu törene de “Hilat-i Pûşân Töreni” denirdi. Burç, ismini düzenlenen bu törenden almıştır (Matthee, 2012: 609-614).

Hilat-i Pûşân Burcu (Kulesi), Kaçarların ilk dönemlerinde devlet yetkililerine ithaf edilmiştir. Daha sonra Kaçar veliahtlarının devlet görevlerine gelmeden önce onlara cübbe, rütbe, nişan ve hediyelerin verildiği mekân olarak işlev görmüştür. Bu dönemde burçta son “Hilat-i Pûşân Töreni” 1912 yılında hanlığın son şahı olan Ahmet Şah döneminde düzenlenmiştir. Törende Maragheh’li Samad Han Shuja-ud-Doulah’a hediyeler takdim edildikten sonra kendisi Azerbaycan valiliğine atanmıştır (Floor, 2012: 615-617).

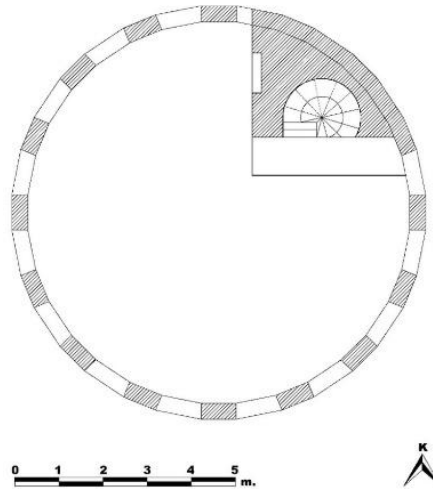
2.3. Plan ve Mimari Özellikleri: Tebriz Khalat-i Poshane Borj (Hilat-i Pûşân Burcu), plan özellikleri bakımından 9,5 m çapında on altı kenarlı bir plana sahiptir (Şekil 2). Üç katlı olan yapının dört ana kenarı ve bu ana kenarlar arasına yerleştirilmiş üçer kısa kenardan on iki kısa kenarı bulunmaktadır (Şekil 3- 4). Ana kenarlardan üçü dışarıya sivri kemerli pencere olarak açılırken, güney yöne bakan ana kenar ise sivri kemerli, çift kapı kanatlı bir giriş olarak düzenlenmiştir.

Şekil 2. Birinci kat planı (Tebriz Miras-ı Ferhengi'den işlenerek)

Şekil 3. İkinci kat planı (Tebriz Miras-ı Ferhengi'den işlenerek)

Şekil 4. Üçüncü kat planı (Tebriz Miras-ı Ferhengi'den işlenerek)

Yapının birinci katı girişten sonra başlamaktadır ve dört eyvanlı bir düzene sahiptir. Kapıdan girdikten sonra yapının iç kısmına doğru devam eden eyvanlı girişi vardır (Foto. 3).

Foto 3. Giriş (Yazar Arşivi)

Eyvanın her iki kenara da alt kısımlarda kare formunda birer niş yapılmıştır. Bu nişler üst kısımda birer adet düz silme ile sınırlandırıldıktan sonra her iki kenarda küçük sivri kemerli bir form yapılmıştır. Hem bu sivri kemerli formun iç kısmı, hem de eyvanın içi mukarnas dizileri ile doldurulmuştur. Eyvanın üst kısmında yapılmış olan mukarnas dizileri, eyvanın içine dağılmadan, yarım yuvarlak kemer formundaki kemerin içinde sağdan sola doğru sıralı bir şekilde dizilmiştir (Foto. 4).

Foto 4. Eyvan kemerlerindeki mukarnaslar (Yazar Arşivi)

Girişin karşısında sivri kemerli açılan pencere bulunmaktadır. Pencereden sonra yine içe doğru devam eden eyvanlı bir düzen yapılmıştır. Bu düzende de kapı eyvanında uygulanan, eyvanın her iki kenarındaki kare formundaki birer niş ve nişleri üst kısımda ayıran birer düz silme, daha sonra işlenen mukarnas dizileri tekrar edilmiştir. Birinci katın doğu ve batı yönlerinde yine sivri kemerli, eyvanlı birer pencere yer almaktadır (Foto. 5). Batı yöndeki pencerenin her iki yanında, eyvan kısmının içinden devam eden birer hol yapılmıştır (Foto. 6). Bu kısa hollerin sonunda dikdörtgen formlu küçük odalar inşa edilmiştir (Foto. 7). Eyvan kısmın üzerinde işlenen mukarnas dizileri bu odaların giriş kısmından başlanarak işlenmiştir (Foto. 8). Bu odaları aydınlatan yine dikdörtgen formlu birer pencere mevcuttur. Yapının doğu yönünde bulunan sivri kemerli pencerenin güney duvarı üzerinde bu küçük odalardan biri inşa edilmişken kuzey duvar üzerinde devam eden kısımda yapının ikinci katına çıkışı sağlayan merdivenlere yer verilmiştir (Foto. 9). İç kısımda dört eyvanlı bir düzenlemeyle inşa edilen burcun birinci katında, dış cephede yapının on altı kenarlı olmasını sağlayan diğer on iki kenar, iç kısımda dört ana pencere arasından ileri doğru taşırılmış, iç kısmın eyvanlı biçimde görünmesini sağlayan kenarlardır. Bu kenarlar iç kısımda birleşip, üzerinde kare formlu birer nişin yer aldığı, üst kısımda ise mukarnas dizilerinin işlendiği alanı oluşturmaktadır. Birinci katın üst örtüsü dört sivri kemer üzerinde

işlenmiş mukarnas dizileri ile oluşturulmuş bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin orta kısmı boş bırakılmıştır (Foto. 10).

Foto.5.Pencerelerden detay

Foto. 6.Eyvandan odalara giden küçük hol

(Yazar Arşivi)

Foto 7. Eyvanın yanındaki oda

Foto 8. Oda girişlerinde başlayan mukarnas dizileri

(Yazar Arşivi)

Foto 9. İkinci kata çıkış merdivenleri

Foto 10. Birinci kat üst örtü

(Yazar Arşivi)

Yapının ikinci katına doğu yönde yer alan eyvanın kuzey duvarına yapılmış merdivenlerle çıkış sağlanmaktadır. Yuvarlak bir kule şeklinde devam eden yaklaşık otuz basamaktan oluşan bu merdivenlerin

aydınlatılmasında dışarı açılan küçük, kare formunda mazgal pencerelere yer verilmiştir (Foto 11). Merdivenlerden sonra ikinci kata ulaşılmaktadır.

Foto 11. İkinci kata çıkış merdivenlerinden genel (Yazar Arşivi)

İkinci katta da yine dört eyvanlı şema uygulanmıştır. Dört ana kenarda sivri kemerli dört pencere yapılmıştır. Pencere yer aldığı kenarlar eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Eyvanın her iki yanında yine sivri kemerli birer niş yerleştirilmiştir. İkinci kat, düz dam örtü ile tamamlanmıştır (Foto 12). Yapının üçüncü katına kuzey duvar üzerindeki merdivenlerle ulaşılmaktadır (Foto 13).

Foto 12. İkinci kat genel (Yazar Arşivi)

Foto 13. Üçüncü kata çıkış merdivenleri (Yazar Arşivi)

Yapının üçüncü katına yaklaşık sekiz basamaktan oluşan merdivenlerle çıkılmaktadır. Üçüncü kat, “Hilat-i Pûşân Töreni” nin yapıldığı kattır. Bu kata giriş, merdivenlerden sonra sivri kemer formunda yapılmış bir

girişle sağlanmaktadır (Foto 14). Düz bir zemine sahip olan bu katın etrafı, yarım metrelik duvarla çevrilidir. Yapının on altı kenarlı özelliğinin en iyi görülebilen katıdır. Her kenar yükseltilerek vurgulanmıştır (Foto 15).

Foto 14. Üçüncü kat giriş (Yazar Arşivi)

Foto 15. Üçüncü kat genel (Yazar Arşivi)

2.4. Süsleme Özellikleri: Yapının süsleme programı, içte ve dışta olmak üzere iki farklı özellikler sergilemektedir. Dışta, on altı kenarlı olan yapı, yatay ve dikey silmelerle bölümlere ayrılmıştır (Foto. 16). Dört büyük kenar ve on iki küçük kenardan oluşan yapının dışta yapılmış olan sivri kemerli uygulamaları yapının sanki gökyüzüne kadar yükseldiği hissi vermektedir.

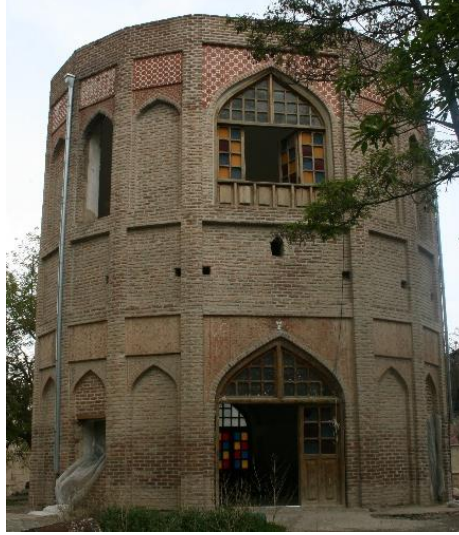

Foto 16. Khalat-i Poshane Borj (Yazar Arşivi)

Birinci katta dört büyük kemer ve on iki küçük kemer yer almaktadır. Dört büyük kemerden güneye bakan kemer kapı olarak düzenlenmiştir. Diğer üç kemer ise penceredir. Çift kanatlı ve ahşap malzemedeki kapı, sivri kemerlidir. Ahşap kapı kanatları üzerinde dar kenarda iki, geniş kenarda ise dört olmak üzere üst kısımlarda yuvarlak, alt kısımlarda ise düz silmeyle tamamlanmış içi boş dikdörtgen formlu panolara yer verilmiştir. Bu panolardan sonra kapı kanatları kare panolar şeklinde düzenlenmiş, kırmızı ve mavi renkli

vitraylarla süslenmiştir. Kapı kanatları ahşap düz bir silme ile sınırlandırılmıştır. Üst kısımda sivri kemer ortada düz ahşap silme ile iki bölüme ayrılmıştır. Her iki bölümde kare formlu panolar şeklinde olup, içleri yine vitray camlarla süslenmiştir. Giriş kısmını sınırlayan sivri kemerin köşelerinde daire formunda geometrik şekiller ve bu dairelerin aralarında işlenmiş dört kollu yıldızların işlendiği süsleme kompozisyonu yer almaktadır. Bu kompozisyon üst kısımda dışa doğru taşırılmış düz bir silme ile tamamlanmaktadır (Foto. 17). Giriş kısmının her iki kenarında, yapıyı boydan boya tamamlayan, dışa taşırılmış çıkıntılar yer almaktadır. Bu çıkıntılar yapının on altı kenarını vurgulamak için yapının çevresinde devam ettirilmiştir. Girişten sonra on altı kenarın kısa kenarlarını oluşturan üç dar kenar gelmektedir. Bu kenarlar zeminden başlayıp, yaklaşık 2 m yüksekliğinde devam ettirilmiş ve üst kısımda sivri kemer formunda sonlandırılmıştır. Kör niş şeklinde yapılmışlardır. Dışa doğru yapılmış olan sivri kemerlerin köşelerinde geometrik şekiller işlenmiştir. Kemerler düz bir silme ile sınırlandırılmıştır. Silmelerden sonra üst kısımda dikdörtgen pano şeklinde yapılmış süslemeler vardır. Bu süslemelerden ortadaki panoda dört kollu çiçekler ve çiçeklerin aralarında ise yine dört kollu yıldız motifleri yer alır. Kenarlarda bulunan panolarda ise giriş kapısının kemer köşeliklerinde işlenen kompozisyon tekrar edilmiştir. Daire formunda geometrik şekiller ve bu şekillerin aralarında işlenen dört kollu yıldızlar görülmektedir (Foto. 18). Üç adet dar kenardan sonra yapının ana kenarlarından biri gelmektedir. Pencere olarak düzenlenmiş bu kenar yine sivri kemer formundadır. Alt kısımda zemine oturan ahşap bir kısım vardır. Bu kısım, üstten yuvarlak alttan düz silmeler ile yapılmış dikdörtgen formlu altı panodan oluşmaktadır. İçleri boş olan bu panolar üst kısımda ahşap bir silme ile sınırlandırılmıştır. Pencere dört, dikdörtgen formlu pano şeklinde düzenlenmiştir. Ortadaki iki dikdörtgen form, pencerenin kanatlarını; yanlardaki iki kısım ise kanatları destekleyen alanlar olarak yapılmıştır. Bu dört formda kendi içlerinde dikdörtgen panolara bölünmüş ve bu panoların içleri mavi, sarı ve kırmızı renkli vitraylarla süslenmiştir. Bu kısım üst kısımda ahşap düz silme ile tamamlanmıştır. Sivri kemerin üst kısmını oluşturan alan, ortada düz silme ile ikiye bölünmüş, bölünen bu iki kısmın içi, dikdörtgen formlu panolara ayrılmış, panoların içleri yine vitraylarla süslenmiştir. Pencereyi çevreleyen sivri kemer köşeliklerinde daire formunda geometrik şekiller ve aralarda dört kollu yıldızlar tekrar edilmiştir (Foto. 19). Yapının birinci katında işlenen süslemeleri yapının çevresinde tekrar edilmiştir. Pencere ve üçer adet şekilde aralarda yer alan dar kenarlar süslemenin tekrar edildiği yerlerdir.

Foto 17. Giriş kapısı ayrıntı

Foto 18. Dar kenarlardan örnek

(Yazar Arşivi)

Foto 19. Pencereden ayrıntı (Yazar Arşivi)

Yapının ikinci katına geçmeden gövdede ara bir kısım yer alır. Bu kısım merdivenlerin devam ettiği alandır. Dört geniş kenarda enine; üçer dar kenarlarda ise boyuna olarak düzenlenmiş dikdörtgen formlu panolar yapılmıştır. Geniş kenarlarda üç, dar kenarlarda ise birer adet pencereler yer alır. Bu pencereler merdivenlerin ışık almasını sağlamaktadır (Foto. 20).

Foto 20. Dış cepheden ara kısım (Yazar Arşivi)

Burcun ikinci katı, birinci katının tekrarı şeklinde yapılmıştır. On altı kenarın dört ana, geniş kenarı; on iki dar üçer adet şeklinde düzenlenmiş kenarlar vardır. Ana kenarların hepsi pencere olarak yapılmıştır. Sivri kemerli olarak yapılan pencerelerin alt kısımlarında ahşap panolar yer alır. Üst kısmı yuvarlak, alt kısmı düz olan bu panoların içleri boş bırakılmıştır. Ahşap düz silmeyle sınırlanan bu panoların üst kısmında dört bölüme ayrılmış, ortadaki iki kanat pencere kanadı şeklinde düzenlenmiş pencere yer alır. Bu dört bölüm kendi içlerinde dikdörtgen panolara bölünmüş ve içleri sarı, mavi ve kırmızı renkli vitraylarla süslenmiştir. Pencereyi çevreleyen sivri kemerin üst bölümü, ortada düz ahşap silme iki bölüme ayrılmış. Her bölüm kendi içinde dikdörtgen panolara ayrılmış ve her panonun içi yine vitraylarla tamamlanmıştır. Kemer köşeliklerinde ise yine daire formunda geometrik şekiller ve aralarda dört kollu yıldızlar tekrar edilmiştir. Pencerelerin yanlarında yer alan üçer adet dar kemerler sivri kemerli olup, kemer köşeliklerinde geometrik şekillerle tamamlanmıştır. Her bir sivri kemerin üst kısmında dikdörtgen panolara yer verilmiştir. Bu panolardan ortadaki pano dört kollu

çiçekler ve dört kollu yıldız motifleri ile doldurulmuşken, yanlarda bulunan diğer iki panoda dairevi geometrik şekiller ve aralarda dört kollu yıldızlar tekrar edilmiştir (Foto. 21).

Foto 21. İkinci kat (Yazar Arşivi)

Yapının üçüncü katı, düz duvar şeklinde devam ettirilmiş, herhangi bir süsleme programına yer verilmemiştir. Yapının dış kısmında dikkat çeken özellik, kemerlerin ve panolar kör niş şeklinde yapıлып, dışa doğru silmeler ve kemerlerle hareketlik kazandırılmış olmasıdır.

Burcun iç kısmında süsleme özellikleri olarak birinci katın üst örtüsü dikkat çekmektedir. Kemerler ve kubbe geçişlerinde mukarnas dizileri ile iç mekân süslenmiştir (Foto. 10). Yapının ikinci ve üçüncü katında süsleme programı yapılmamıştır.

2. 5. Malzeme Özellikleri: Yapıda tuğla, ahşap, alçı olmak üzere üç farklı malzeme görülmektedir. Tuğla malzeme ile inşa edilmiş olan burcun, kapı ve pencere kanatlarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapıda alçı, birinci katın üst örtüsünde yer alır. Kubbenin ve mukarnas dizilerinin işlenmesinde alçı malzeme dikkat çekmektedir.

3. Değerlendirme ve Sonuç

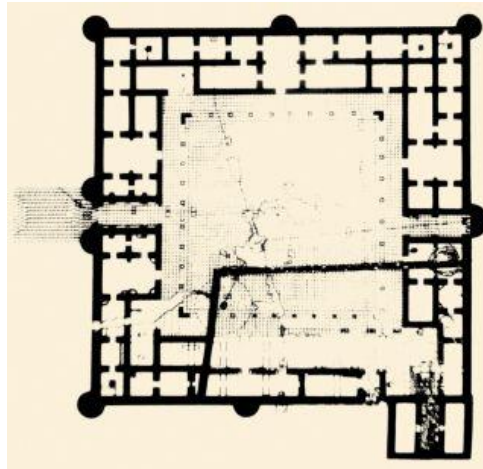
Safevi döneminin başlangıcı (Hinz, 1992: 2) olarak Şah İsmail'in hüküm sürdüğü 1501-1524 yılları kabul edilir. 1501 yılında Akkoyunlulardan Tebriz'in alınmasıyla Safeviler tarih sahnesinde rol almaya başlamışlardır (Üstün, 2000: 400; Garthwaite, 2011: 146). XVI. yy. da Safevi devletinin en büyük destekçisi ülkedeki Türk boyları idi. Bu boylardan biri de Kaçarlardır. Kaçar Hanedanlığı, Ağa Muhammed Han'ın Zendlilerle olan mücadelesini kazandıktan sonra idareyi ele geçirmiştir. 1795 yılında Ağa Muhammed Han'ın Kaçarların ilk şahı olarak tahta oturması ile kaçarlar dönemi başlamıştır (Pakrevan, 1348: 65; Karadeniz, 2006: 68). Kaçarlar, 1925 yılında Ahmed Şah'ın Pehleviler tarafından tahtan indirilmesi ile sona ermiştir (Aka, 2002: 854; Karadeniz, 2012: 521-524; İpek, 2010: 155-157).

1501-1722 yılları arasında İran'da varlık gösteren Safeviler dönemi, İran tarihini en çok etkileyen ve İran'da modern çağ (Hattstein ve Delius, 2007: 496) olarak tabir edilen dönem olmuştur. İran'da Araplar, Türkler ve Moğollardan sonra yönetimi ele geçirerek monarşiyi yeniden kuran, Şah Abbas, İsfahan, Şiilik, Safevi sanatı ve mimarisinin günümüz ve geçmiş ile bağlarını kuran, şekillendiren bir dönemdir. Tebriz'in Safevi dönemi, Şah İsmail'in 1501 yılında Tebriz'in Akkoyunlulardan alınması ile başlamıştır (Yıldız, 2019: 325; Gündüz, 2008: 451-457). On dört asır varlığını sürdürmüş, ilk sekiz asırda ise dünyanın hemen hemen üçte birine hâkim olmuş olan İslam medeniyeti (Miquel, 2003: 11) ile beraber gelişen İslam sanatı da asırlar boyunca etkili olmaya devam etmiştir. İslam medeniyet ve sanatının geniş coğrafyalara yayılmasındaki en önemli etkenlerden biri önemli İslam topraklarının transit geçiş güzergahında yer almasıdır. "Berzahlar, kavşaklar bölgesi" olarak tarif edilen bu topraklar Atlantik, Akdeniz, Kızıl Deniz, İran Körfezi ve Hazar Denizi'nde en işlek bölgelerdendir (Miquel, 2003: 166).

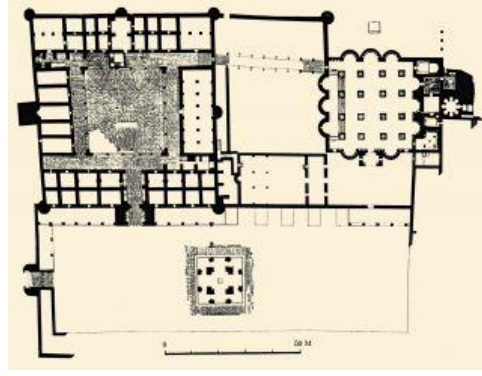
İslam sanatı içerisinde önemli bir yer tutan İran sanatı farklı dönemlerde gelişim göstermiştir. Bu dönemlerden gerek mimarisi gerekse küçük el sanatları bakımından en gösterişlilerinden biri Safeviler dönemidir (Beksaç, 2008: 457). Başkent İsfahan sanatın merkezi haline gelmiş ve hâkim oldukları bölgelerde gelişimi devam ettirmişlerdir. Bu dönemde sanat ve bilim alanında gelişme gösteren kentlerden biri de Tebriz'dir. 15. yüzyılın sonunda sanat ve bilim adamlarının yoğun olarak yaşadığı kentlerden biridir (Kök, 2006: 86). Safeviler döneminde başkentlik Tebriz yapmış olan kent, Kaçarlar döneminde şahların yetiştiği yer olarak kullanılmıştır. Kentte bu dönemlere ait birçok mimari yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan biri olan Tebriz Khalat-i Poshane Borj (Hilat-i Pûşân Burcu (Kulesi)) Safevilerin son dönemlerinde inşa edilip, Kaçarlar döneminde de kullanılan yapılardan biridir. Mimari detaylarda Safevi döneminin özelliklerini yansıtan bu yapı, her iki dönemde de hediye vermek için kullanılmıştır. Hediye vermek, hediyeleşmek ve rütbe sembolleri amacıyla giysi giyildiği mekân olarak görev yapmıştır.

Yapı, dıştan on altı kenarlı olarak düzenlenmiştir. Bu kenarlardan dördü geniş, on ikisi ise daha dar kenardır. Geniş kenarlardan güneyde yer alan giriş, diğer üç geniş kenar ise penceredir. Burç üç katlı bir düzenlemeye sahiptir. Yapının birinci ve ikinci katlarında iç kısımda dört eyvan uygulaması görülmektedir. Birinci kat üst örtüsünde kubbe uygulanmıştır. İkinci katta ise düz dam örtü vardır. Üçüncü katın üzeri açıktır. Törenler bu üçüncü katta yapılmaktaydı (Foto. 2). Yapının dikkat çeken plan özelliği, dıştan on altı kenarlı düzenlemenin olmasına rağmen iç kısımda dört eyvan uygulamasının olmasıdır. Eyvan, İran ve Orta Asya'da mimari yapılarda çokça tercih edilen bir mimari elemandır. Medreseler, camiler, türbe, saray, hamama, han, ev vb. birçok yapıda uygulanmıştır. İlk İslam Türk devleti olan Karahanlılar döneminden (842-1212) Osmanlı'nın sonuna kadar görülmektedir. Eyvan uygulamasının mimaride en çok görüldüğü dönem olan Selçuklulardır. Selçukluların etkisi ile İran'da da eyvanlı yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Büyük Selçuklular'dan sonra İlhanlılar, Timurlular'ın yaygınlaştırdığı bu mimari eleman Safeviler döneminde etkisini arttırmıştır. Semerkant'taki Bibi Hanım Camii ve İsfahan'daki Mescid-i Şah ve Medrese-i Mâder-i Şah gibi büyük yapılarda uygulanmıştır (Beksaç, 1995: 12-14).

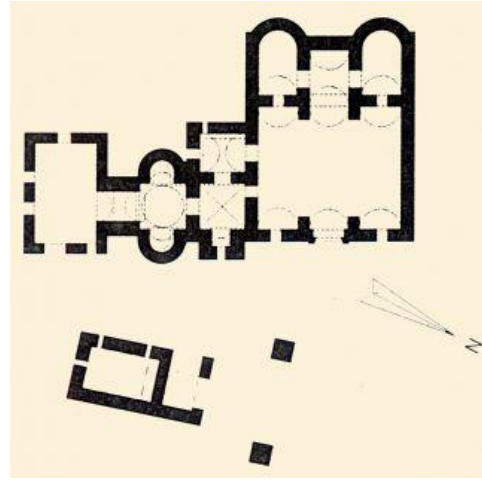
İslam mimarisinde saray yapılarının en erken uygulamaları, günümüze ulaşan en önemli örnekleri Kasrû'l-hayr eş-Şarkî, Kasrû'l-hayr el-Garbî (Şekil 5), Hırbetü'l-mefcer (Şekil 6), Kasrû'l-Meştâ ve Kusayru Amre'dir (Hizmetli, 2017:397) (Şekil 7). Sarayların plan özelliklerinde eyvanlı bir taht salonu ve taht salonunun her iki yanında yer alan odalar vardır. Bu odaların, kabullerden önce giysilerin değiştirildiği ya da törenler için gerekli para, ihsan, yiyecek ve benzeri malzemelerin konulup saklandığı düşünülmektedir (Grabar, 2004: 128). Khalat-i Poshane Borj'u bir saray yapısı değildir. Fakat, devlet büyüklerine, veliahtlara, yöneticilere hizmet eden bir bina olarak inşa edilmiştir. Hediyeleşmenin yapıldığı, rütbe sembolleri olan kıyafetlerin giyildiği ve törenlerin düzenlendiği bir yapı olarak kullanılması buranın önemini arttırmaktadır. Yapının iç kısmı eyvanlı ve eyvanların her iki yanında küçük odalara yer verilmiştir. Bu odaların tıpkı ilk İslam saraylarında olduğu gibi giysilerin giyildiği, hediyelerin, paraların gibi malzemeleri koymak amacıyla yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 5. Kasrû'l-hayr el-Garbî plan (Beksaç, 2001: 576)

Şekil 6. Hırbetü'l-mefcer plan (Beksaç, 1988: 326)

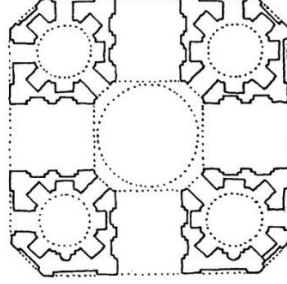
Şekil 7. Kusayru Amre plan (Beksaç, 2002: 461)

Akkoyunlular döneminde (1401-1529) (Pouya ve Demirel, 2016: 116) Tebriz’de inşa edilmiş olan Hasht Behesht (Heşt Bihışt) Sarayı (Mirzaie, Haji- Abed Taghavi ve Moradi, 2017: 81-92), dört eyvan uygulanmasının yapıldığı, günümüzde varlığını koruyan saraylardan biridir (Foto. 22). Dört yan eyvanın dört oda ile tamamlandığı, üst örtüsünün kubbe olduğu bir plana sahiptir. Dıştan çokgen bir plana sahip olan Tebriz Hasht Behesht Sarayı hem dış mimarisi hem de iç kısımda dört eyvan uygulaması ile çalışmaya konu olan burçla benzer özellikler sergilemektedir.

Foto 22. Tebriz Hasht Behesht Sarayı (Mirzaie, Haji- Abed Taghavi ve Moradi, 2017: 82)

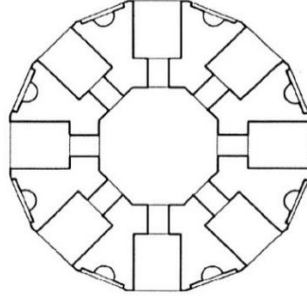
İç mekânda dört eyvan uygulamasının yapıldığı bir diğer yapı ise İsfahan'da inşa edilmiş olan Hasht Behesht (Heşt Bihişt) Sarayı'dır. 1669 tarihinde inşa edilen saray (Hooshangi, 2006: 106-126; Hattstein ve Delius, 2007: 516-517) (Şekil 8), dört eyvan ve bu eyvanların etrafını çevreleyen sekiz odası vardır. Bu eyvanların yanında inşa edilen odalar, Khalat-i Poshane Borj'nundaki odalar gibi aynı işlev için kullanılmıştır. Tören giysilerinin giyildiği, hediyelerin muhafaza edildiği, kısmen günlük yaşamın sürdüğü odalar olarak saray bünyesinde inşa edilmişlerdir.

Şekil 8. İsfahan Hasht Behesht (Heşt Bihişt) Sarayı (Kleiss, 1993: 269)

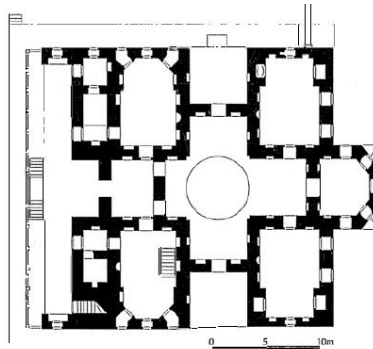
Hasht Behesht (Heşt Bihişt), kelime anlamı “Sekiz Cennet” tir. Saraylarda dört eyvan uygulamasının etrafına dizilen sekiz odayı temsil etmektedir. İslam kozmografyasında cennetin sekiz katını vurgulamak için kullanılmıştır (Hattstein ve Delius, 2007: 516).

İsfahan'da Safeviler döneminde inşa edilmiş olan Gül Bahçesi Sarayı (Kleiss, 1993: 278), plan itibarıyla dıştan on altı kenara sahip (Necipoğlu, 1993: 306-307) (Şekil 9) olması bakımından çalışmamıza konu olan burç ile benzer özellik göstermektedir.

Şekil 9. İsfahan Gül Bahçesi sarayı plan (Kleiss, 1993: 278)

İran sınırları dışında saray mimarisinde dört eyvan uygulamasının en güzel örneklerinden biri Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda yer alan Çinili Köşk'tür (1472) (Uğuz, 2019: 14). Fatih Sultan Mehmet döneminde inşa edilen köşk, ortada dikdörtgen bir mekân ve bu mekânın dört tarafında birer eyvan, eyvanların köşelerinde ise birer odaya yer verilmiştir (Şekil 10). İç mekânda dört eyvan uygulaması bakımından Khalat-i Poshane Borj'na benzediğini söyleyebiliriz.

Şekil 10. İstanbul Çinili Köşk plan (Eldem, 1974: 61)

Safevi yapılarından olan ve Kaçarlar döneminde kullanılmaya devam eden burç, hem mimari özellikleri hem de kullanılış amacı bakımından önem arz etmektedir. Hediyeleşmenin, devlet yönetiminde törenle rütbe değişikliğinin yapılmasının, bu tören içinde yapı inşa edilmiş olması İslam mimarisinin zenginliğini; kültürünün, adetlerinin yapı inşa edilmesine vesile kaynağı olması bakımından Tebriz Khalat-i Poshane Borj'u tanıtılmaya çalışılmıştır.

Safevi dönemi bir geleneğin Türk hanedanlığı olan Kaçarlar döneminde de devam etmesi, aynı yapının kullanılmış olması hem mimarinin hem de kültürel etkileşimin her dönemde devamlılığını ve etkileşimini göstermesi bakımından burcun varlığı önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Aka, İ. (2002). Kaçarlar. *Türkler Ansiklopedisi*, 6, Ankara, 853-857.
- Aras, B. (2006). "Türk-İran İlişkileri: Değişim ve Süreklilik", *Avrasya Dosyası*, 12(2), 61-92.
- Avery, P. (1363). *Tarih-i Muâsır-ı İran*, (Muhammed Refi Mihrabâdi, Çev.), Tahran.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2007). *Tarihte Tebriz*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2017). Tebriz'deki Türk Mimari Eserleri (XVI-XIX. Yüzyıllar Arası), *Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar*, (Editör Alparslan Demir), Ankara.
- Beksaç, E. (1995). Eyvan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, İstanbul, 12-14.
- Beksaç, E. (1998). Hırbetü'l- Mefcer. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul, 326-327.
- Beksaç, E. (2001). Kasrû'l- Hayr. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, İstanbul, 576-577.
- Beksaç, E. (2002). Kusayru Amre. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, Ankara, 461-462.
- Beksaç, E. (2008). Safeviler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, İstanbul, 457-459.
- Bitlisi, Ş. (2011). *Şerefname (Osmanlı-İran Tarihi)*, (Osman Aslanoğlu, Çev.), 2, İstanbul: Nubihar Yayınları.
- Buniatov, Z. M. (1991). Azerbaycan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, İstanbul, 317-322.
- Çeçen, A. (2005). Türkiye'nin B Planı: Merkezi Devlet Birliği (MEDEB). 4. *Türkiye-İran İlişkileri Sempozyumu*, 11-32, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dımbılı, A. M. (1376). *Me'asır-ı Sultanîye*. (Gulam Hüseyin Sadr Afşar, Neşr.), Tahran.
- Doğu Azerbaycan Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Genel Müdürlüğü arşivi.
- Eldem, S. H. (1974). *Köşkler ve Kasırlar I*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi.
- Eslam, M.A. J. O. ve Abrishami, F. (1387). *Olden Tabriz*. Tahran.
- Floor, W. (2017). Khalat-i. *Encyclopaedia Iranica*, XVI/2, California, 11-15.
- Floor, W. (2012). Gift Giving- In The Qajar Period. *Encyclopaedia Iranica*, X/6, California, 615-617.
- Garthwaite, G. R. (2011). *İran Tarihi*. (Fethi Aytuna, Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Grabar, O. (2004). *İslam Sanatının Oluşumu*. (Nuran Yavuz, Çev.), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Gündüz, T. (2008). Safeviler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, İstanbul, 451-457.
- Hakıman, H. (1998). *In The Qajar Period. Encyclopedia Iranica VIII*, California, 137-138.
- Hambly, G.R.G. (963). *Aqa Mohammad Khan and The Establishment of The Qajar Dynasty*. Asian Affairs 50(2), London.
- Hattstein, M. ve Delius, P. (2007). *İslam Sanatı ve Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Hinz, W. (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*. (Tevfik Bıyıklıoğlu, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hizmetli, M. (2017). Abbâsiler (II). *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 6, İstanbul: Siyer Yayınları.
- Hooshangi, F. (2000). *Isfahan, City of Paradise A shudy of Safavid urban pattern and a symbolic interpretation of The Chahar-Bagh Gardens*. (Masters of Architecture Thesis), Carleton University / School of Architecture, Kanada.
- İpek, Y. (2010). *İran'da Kaçar Türk Hanedanlığı Bâbîlik ve Bahâilik*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Kadiyani, A. (1376). *Ferheng-i Fişerdeh Tarih-i İran*. Tahran.
- Karadeniz, Y. (2004). *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Karadeniz, Y. (2006). *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925)*. İstanbul: Bakış Kitaplığı.
- Karadeniz, Y. (2012). *İran Tarihi (1700-1925)*, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kleiss, W. (1993). Safavid Palaces, Pre-Modern Islamic Palaces. *Ars Orientalis*, Vol. 23, 269-280.
- Kök, E. (2006). *Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi İle Bir Karşılaştırma Denemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Matthee, R. P. (2012). Gift Giving- In The Safavid Period. *Encyclopaedia Iranica*, 10(6), 609-614.
- Meşkur, M. C. (1366). *Tarih-i İran-i Zemin*. Tahran.
- Miquel, A. (2003). *Doğuşundan Günümüze İslam Medeniyeti C.I.* (Ahmet Fidan ve Hasan Menteş, Çev.), İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Mirza, A. K. (1371). *İksirü't-tevarih*. (Cemşid Keyanfer, Tashih eden), Tahran.
- Mirza, C. (1327). *Tarih-i Nev*. (Abbas İkbâl, Tashih eden), Tahran.
- Mirzaie, M., Haji, S. R. M., Taghavi, A. ve Moradi, Â. (2017). Recognition the Architectural form of Tabriz's Hasht-Behesht Palace and its role in Formation process of Iranian Specimens and Neighboring Territories in the Course of 9th and 8th Centuries. *The Scientific Journal of NAZAR research center (Nrc) for Art, Architecture & Urbanism*, 13(44), 81-92.
- Modirşaneçi, M. (2005). Globalizmle İki Farklı Şekilde Karşılaşan İran ve Türkiye Toplumları. 4. *Türkiye – İran İlişkileri Sempozyumu*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muaddel, M. (1992). İran'da Şii Ulemave Devlet. *İran Devrimi, Din, Anti-emperyalizm ve Sol*, (Serpil Üşür, Derleyen), İstanbul: Belge Yayınları.
- Musalı, N. (2018). Kaçarlar Döneminde Türk Kimliği ve Türkçenin Konumu Meseleleri Üzerine. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 131-171.
- Mustevfi, A. (1371). *Şerh-i Zendegâni-i Men ya Tarih-i İçtimai ve İdari-i Devre-i Kacariye*. Tahran.
- Necipoglu, G. (1993). Framing the Gaze in Ottoman, Safavid, and Mughal Palaces. Pre-Modern Islamic Palaces, *Ars Orientalis*, Vol. 23, 306-342.
- Nefisi, S. (1376). *Tarih-i İçtimai ve Siyasi-i İran I*. Tahran.
- Pakveran, E. (1348). *Ağa Muhammed Han Kacar*. (Cihangir Efkari, Çev.), Tahran.
- Perry, J. R. (2011). Ağa Mohammad Khan Qjar. *Encyclopedia Iranica I*, London, 602-605.
- Pouya, S. ve Demirel, Ö. (2016). Tebriz Tarihi Bahçelerinin Araştırılması. *TMD Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 7, 97-121.
- Soofizadeh, A. (2017). Kaçar Hanedanı'nın Menşes ve İran'da Yüksel: Ağa Muhammed Han Dönemi. *Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan, Türk Tarihine Dair Yazılar*, (Editör Alparslan Demir), Ankara.
- Sümer, F. (1988). Ağa Muhammed Şah. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, 455-456.
- Sykes, P. (1330). *Tarih-i İran*. (Muhamed Taki Fahrđai Gilani, Çev.), Tahran.
- Şemim, A. A. (1379). *İran der Devre-i Saltanat-ı Kacar*. Tahran.
- Uğuz, L. (2019). *Çinili Köşk Müzesi ve Teşhirdeki Eserlerin Kataloğu*. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Uluerler, S. (2009). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Üstün, İ. S. (2000). İran (Safeviler'den Günümüze Kadar). *TDV. İslam Ansiklopedisi*, 22, İstanbul, 400-404.
- Yıldız, H. D. (1989). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX*. İstanbul: Çağ yayınları.
- Yıldız, L. (2019). *Safevi Döneminde Tebriz Kenti*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Zehtabi (Kirişçi), M. T. (2010). *İran Türklerinin Eski Tarihi*, (Ferhad Rahimi, Çev.), İstanbul.

İnternet Kaynakları

- <https://www.uyduharita.org/iran-haritasi>
- <https://jazebeha.com/>
- <https://www.engz.ir/Product/7351>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

KİLİS İLİNDEN BAŞKA BİR İLE: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERİN İÇ GÖÇÜ

From Kilis Province to Another Province: Internal Migration of Syrian Refugees in Turkey

Gizem Ayşe ARIKAN AKÇAY¹

¹Araştırma görevlisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kilis, gizemayse.akcay@kilis.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6616-7012

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

21.03.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.145661
6

Anahtar Kelimeler

Göç, Kilis, Geçici Koruma
Statülü Suriyeliler,
Aidiyet, Sosyal Sermaye

Keywords

Migration, Kilis, Syrians
with Temporary Protection
Status, Belonging, Social
Capital

ÖZ

Suriye'de savaş ortamının olması insanları göç etme mecburiyetinde bırakmaktadır. Suriye iç savaşının 2011 yılında çıkması Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmesiyle sonuçlanmıştır. 22 Aralık 2022 verilerine göre Türkiye'de 3 milyon 543 bin 837 geçici koruma statülü Suriyeli bulunmaktadır. Yaklaşık 88 bini Kilis'te yaşamaktadır. Yerli nüfusa oranı yaklaşık yüzde 60'tır. Fakat bu oranın 2017 yılında yaklaşık olarak yüzde 97 olduğu görülmüştür. Bu çalışmada bariz bir şekilde azalmış olan Suriyeli nüfusun Kilis'ten neden göç ettiği araştırılmıştır. Çalışmanın amacı Kilis'ten ayrılmış gittikleri illerde beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını tespit etmektir. Konuya uygunluğu sebebiyle nitel araştırma yöntemi kullanılarak Kilis'ten göç eden Suriyelilerle mülakat yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında amaca yönelik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Suriyelilerin Kilis'te iş olanaklarının olmamasından dolayı geçinmede problem yaşadıkları, çözümünü ise sosyal sermayeleri sayesinde geçinebileceği başka bir yere giderek buldukları görülmüştür. Ayrıca gittikleri yerde her ne kadar geçinebilseler de Kilis'e hissettikleri aidiyeti tam olarak hissetmedikleri sonucuna da ulaşılmıştır. Son olarak Kilis'teki Suriyeliler üzerine çalışmalar yapılmıştır, fakat Kilis'te yaşayıp daha sonra başka bir yere göç eden Suriyelilerin göç etme nedenleri herhangi bir çalışmada ele alınmamış olması özgün değerini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

The state of war in Syria forces people to migrate. The outbreak of the Syrian civil war in 2011 resulted in Syrians migrating to Turkey. According to December 22, 2022, data, there are 3 million 543 thousand 837 Syrians with temporary protection status in Turkey. Approximately 88 thousand of them live in Kilis. The ratio to the local population is about 60 per cent. However, this ratio has been observed to be around 97 per cent in 2017. This study investigated why the Syrian, which has significantly decreased, migrated from Kilis. The aim of the study is to determine whether their expectations are met in the provinces when they leave Kilis. Due to its relevance to the subject, interviews were conducted with Syrians who had migrated from Kilis using qualitative research methods. The data collection instrument used was a semi-structured interview. The purposive sampling technique was used within the scope of the study. The result of the research showed that Syrians had problems making a living due to the lack of job opportunities in Kilis, and they found the solution by going to another place where they could make a living thanks to their social capital. In addition, it was also concluded that although they can make a living where they go, Syrians do not fully feel the belonging they feel in Kilis. Finally, although there are studies about Syrians in Kilis, none has addressed the reasons for the migration of Syrians living in Kilis to other places. In this way, the unique value of the study becomes apparent.

Atıf/Citation: Arıkan Akçay, A.G. (2024). Kilis İlinden Başka Bir İle: Türkiye'deki Suriyelilerin İç Göçü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1543-1556.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Gizem Ayşe ARIKAN AKÇAY, gizemayse.akcay@kilis.edu.tr

1. Giriş

Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde insanların ihtiyaçlarının en temelinde barınma, yemek, su ve dinlenme olduğu bilinmektedir. Güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, değer ihtiyacı son olarak da kendini gerçekleştirme şeklinde aşağıdan yukarıya doğru sıralanmaktadır (Maslow, 1943). Bir savaş nedeniyle göç eden insanların başta en temel ihtiyaçlarını, daha sonra da diğer ihtiyaçlarını karşılayamaması göç etme motivasyonlarını oluşturmaktadır.

Suriye'de patlak veren iç savaşın bireylerin hem temel ihtiyaçlarını hem de güvenlik, ait olma gibi diğer ihtiyaçlarını gidermede engel olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Suriyelilerin çoğu söz konusu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için göç etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye'nin açık kapı politikası en fazla göç alan ülkelerden biri olma sonucunu doğurmuştur. Suriyeli nüfus oranının fazla olması ve Suriyelilerin büyük bir kısmının Türkiye'ye geçiş noktasında yer alması Kilis ilini çalışma alanı olarak önemli kılmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığının 27 Temmuz 2017 tarihinde yayınlamış olduğu istatistiklere göre Kilis'teki Suriyelilerin yerli nüfusa oranı yüzde 97,30 iken 22 Aralık 2022 tarihi itibarıyla bu oran yüzde 60,19'dur. Dolayısıyla söz konusu çalışmada, verilerde açıkça belli olan Suriyelilerin sayısının azalması, onların Kilis'ten ayrılma sebeplerini araştırmada etkili olmuş ve buna neyin sebep olduğunu, onların neden ayrıldıklarını, gittikleri yerde beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını bulup ortaya çıkarmak çalışmanın amacını oluşturmuştur. Kilis üzerine yapılan çalışmalardan farklı olarak Kilis'ten göç eden geçici koruma statülü Suriyelilerin göç etme nedenlerinin ele alınması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın konusuna uygunluğu nedeniyle veri toplama tekniği mülakat olarak belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak ise yarı yapılandırılmış mülakat soru formu oluşturulmuştur. Çalışma için daha önce Kilis'te yaşamış; fakat günümüzde başka bir ilde yaşayan 5 Suriyeli ile telefon aracılığıyla görüşülmüştür. Yarı yapılandırılmış mülakat soru formu ile toplanan veriler çalışmanın amacına uygun şekilde belirli temalarla sınıflandırılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler geçici statü altında olma, aidiyet ve sosyal sermaye bağlamında betimsel analiz ile yorumlanmıştır.

1.1. Göç Kavramı

Göçün net ve ortak bir tanımının yapılması zordur. Çünkü her gerçekleşen göç kendine özgü paradigmalara sahiptir. Turner (2020: 373) "Sosyoloji Sözlüğü"nde "çoğunlukla bir yıl veya daha uzun süre boyunca ikamet yerinin değişmesi anlamına gelen göç, siyasi bir sınırı geçilmesini ifade eden bir coğrafi hareket" olarak verilmiştir. Göç terimleri sözlüğüne bakıldığında ise göç; "uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir." (IOM, 2013: 35-36). Türkiye Göç Raporu'nda (GİGM, 2017: 21) ise "yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasadışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı" içeren bir göç tanımı yapılmıştır.

Yasal olarak göçün iki şekilde gerçekleştiği görülmektedir: düzenli ve düzensiz göç. Düzenli göç, "menşe ülkeden çıkışı ve ev sahibi ülkeye seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri" olarak tanımlanmıştır. Düzensiz göç de şu şekilde açıklanmıştır:

"Gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen hareketlilikler.

Düzensiz göç konusunda açık veya genel kabul gören bir tanım yoktur. Hedef ülkeler açısından, göç düzenlemeleri uyarınca gerekli olan izin veya belgelere sahip olmadan bir ülkeye giriş yapmak veya bir ülkede kalmak veya çalışmak anlamına gelmektedir." (IOM, 2013: 26).

Göç biçimlerinden bazıları iç-dış göçler, mevsimlik göçler, zorunlu-gönüllü göçlerdir. İç göç, insanların ülke içinde bir yerden/şehirden başka bir yere/şehre sürekli veya geçici olarak hareket etmeleridir. Dolayısıyla ülkenin nüfusu değil, şehirlerin nüfus oranı değişmektedir (Koçak ve Terzi, 2012: 169). Mevsimlik göçler de insanların belirli aylar içerisinde buldukları yerden başka bir yere iş, gezmek, dinlenmek gibi amaçlarla belli süreliğine gitmeleridir (Sağlam, 2006, s.34). Diğer bir göç biçimi olan gönüllü göçler de bireylerin daha iyi bir gelecek için yaşadıkları toprakları kendi istekleri doğrultusunda terk etmeleridir. Gönüllü göçlere zıt olarak zorunlu göçler kişisel özgürlüklerin kısıtlandığı, ölüm tehlikesinin olduğu, resmi otoritelerin baskısı sonucunda insanların mecbur bırakıldığı göç biçimidir (Adıgüzel, 2022: 21). Bir diğeri bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan dış göçlerdir. Ulaşımın kolaylaşması ülkeler arası göçleri de artırmıştır. Bu tür göçler daha iyi imkanlar

için gönüllü yapılabileceği gibi savaş, doğal afetten dolayı zorunlu da yapılabilmektedir (Şahin, 2010: 57). Söz konusu olan tüm göç etme biçimlerinin ana karakterlerine de belli statüler verilmektedir. İlk olarak göçmen kavramı, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından tanımlanmıştır. Evrensel bir göçmen tanımının olmadığını ifade ederek başlamış ve şu şekilde devam etmiştir:

“Maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler göçmeni; sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar” (IOM, 2013: 37).

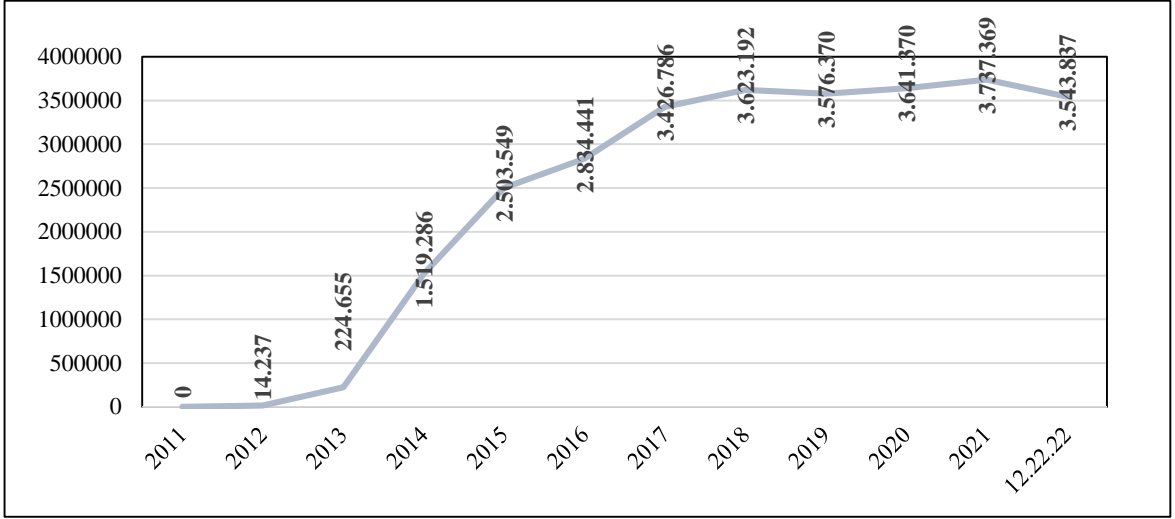
Fakat göçmen kavramı göç edenlerin tamamını içermemektedir. Mülteci ve sığınmacı kavramları göçmen kavramından farklıdır. Mülteci kavramı 1951 Mülteci Sözleşmesinde tanımlanmıştır:

“İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, 1961). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) tarafından sığınmacı kavramı ise; “kendi ülkesinde işkence görme yolunda haklı nedene dayanan bir korkusu bulunan ya da silahlı çatışma ve şiddet olayı nedeniyle yaşamı tehlikede olan, bu yüzden bir başka ülkeden mülteci statüsü isteyen kişi” olarak ifade edilmiştir (UNHCR,1997: 183). UNHCR mülteci ve sığınmacı gibi hukuki statü açısından farklı olarak tanımlanan kavramlarını ayırma da uluslararası göçmen kavramının mülteci, sığınmacı, geçici sığınmacı, geçici koruma gibi hukuki statülerin çatı kavramı olduğu söylenebilir.

1.2. Türkiye'deki Geçici Koruma Statülü Suriyeliler

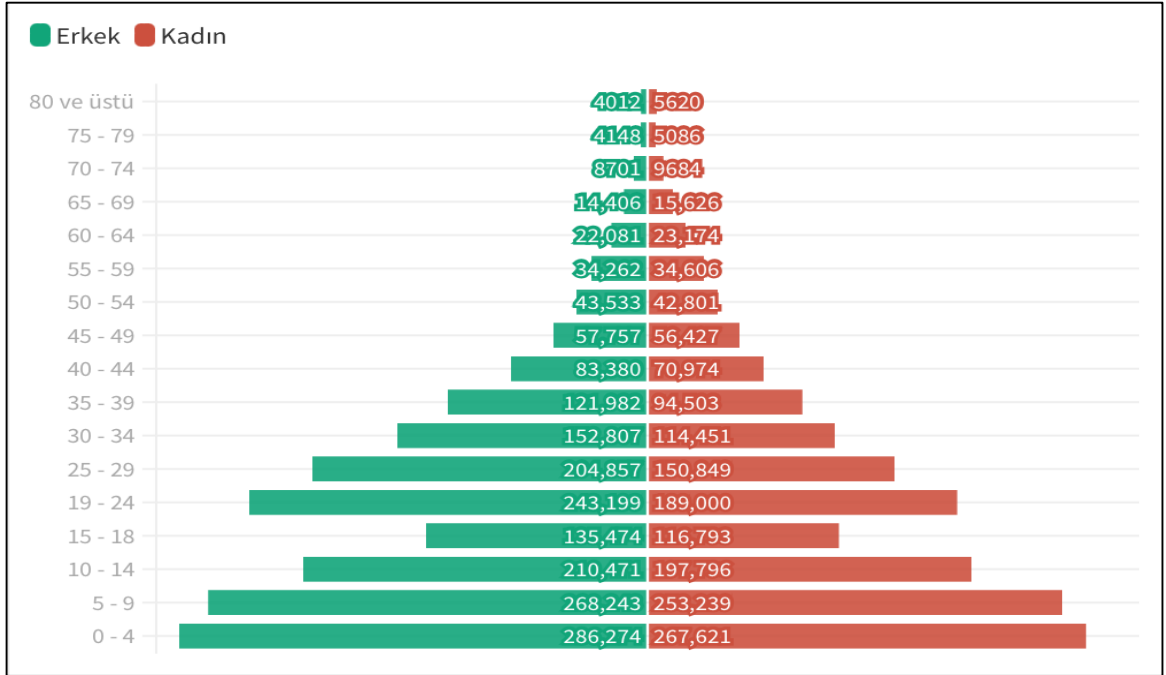
2011 yılının mart ayında Suriye'de yaşanan iç savaş Suriyelilerin göç etmesine sebep olmuştur. Türkiye hükümeti Suriyeliler için “açık kapı” politikası izlemiş ve Türkiye en fazla göç alan ülkelerden biri olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusa bir statünün tanımlanması gerekmiştir. Fakat Suriyeli nüfus için göçmen, mülteci, sığınmacı, şartlı mülteci gibi statülerin tanımlanması hukuken uygun sayılmamıştır. İsmail Sarıteke, Ömer Fuad Kahraman ve Abdullah Aydın (2018) yaptıkları bir çalışmada da Türkiye'deki Suriyelilerin statüsünün doğru ifade edilmediğini belirtmişlerdir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin statüsü ele alınmıştır. Geçici Koruma Yönetmeliğinin 3. Maddesine göre geçici koruma statüsü, “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma” şeklinde ifade edilmiştir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), 2013, Md. 91). Dolayısıyla bu çalışmada Suriyeliler için geçici koruma statüsü kullanılmıştır. Ek olarak savaşın kısa zamanda bitmemesi, senelerdir Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin düzen kurmaları onların sağlık hizmetleri, çalışma izni, eğitim hakkı gibi haklara erişme imkanları açısından Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma talebini artırmaktadır (Özdemir, 2018: 110-111).

Resmi rakamlara göre Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'ye etkileri 2012 yılında görülmeye başlamıştır. Bu yılda geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı 14 bin 237, 2013 yılında 224 bin 655 iken 2014 ve 2015 yıllarında birer milyon kişi artış göstermiştir. Bu sayı 22 Aralık 2022 itibarıyla 3 milyon 543 bin 837 olmuştur (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Günümüze kadar geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin sayısının 2019 yılı hariç sürekli arttığı ve bu durumun savaşın bitmemesinden kaynaklı olduğu ifade edilebilir.

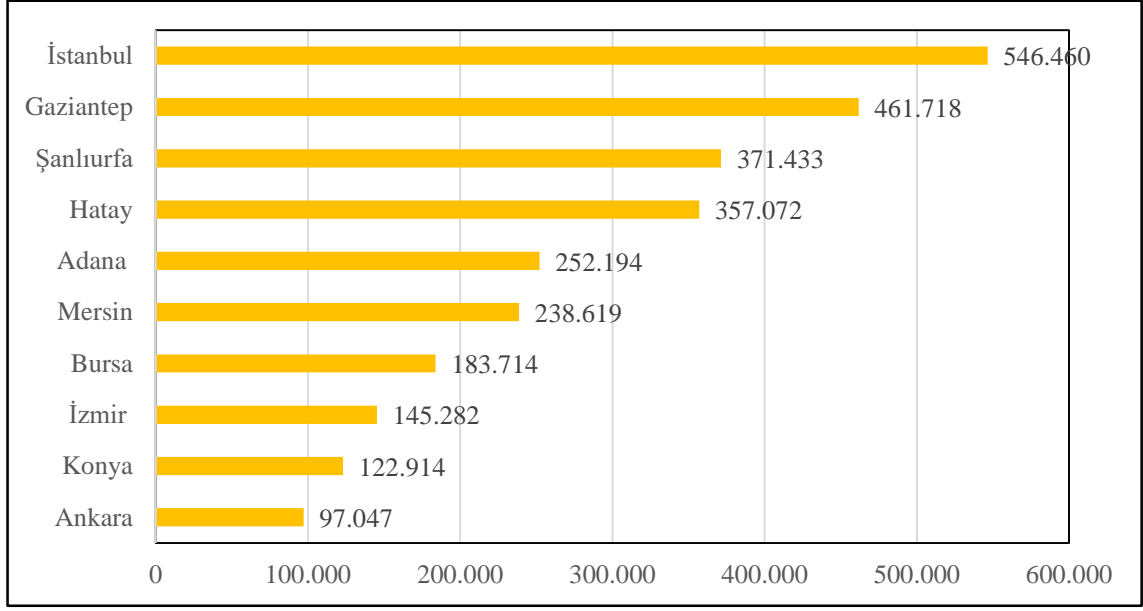
Şekil 1. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022)

Türkiye’de bulunan Suriyelilerin 22 Aralık 2022 tarihi itibarıyla yaş ve cinsiyet dağılımına bakıldığında 0-4 yaş aralığında sayının fazla olduğu görülmektedir. 0-4 yaş aralığında 286 bin 274 erkek, 267 bin 621 kadın olmak üzere 553 bin 895 Suriyeli bulunmaktadır. Bu sayı toplam Suriyeli sayısının yaklaşık yüzde 16’sına tekabül etmektedir. 5-9 yaş aralığında bulunan Suriyelilerin sayısı da birbirine oldukça yakındır. 75-79 yaş aralığı ise 4 bin 148’i erkek, 5 bin 86’sı kadın olmak üzere yüzde 0,26 oranla Suriyeliler arasında en az sayıya sahip yaş aralığıdır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

Şekil 2. Yaş ve Cinsiyete Göre Mevcut Suriyeli Sayısı (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022)

En fazla Suriyeli barındıran ilk on ilde ilk sırada İstanbul’un olduğu görülmektedir. 22 Aralık 2022 tarihi itibarıyla İstanbul’daki Suriyeli sayısı 546 bin 460’tur. Bu durum İstanbul’un metropol olması ve iş olanaklarının fazla olması gerekçeleriyle açıklanabilir. İkinci sırada 461 bin 718 ile Gaziantep yer alırken 371 bin 433 ile Şanlıurfa takip etmektedir.

Şekil 3. Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022)

Kilis ili 87 bin 778 Suriyeli nüfus ile ilk on il arasında bulunmasa da Suriyelilerin yerli nüfusa oranla en yoğun olduğu şehirdir. Kilis'te 145 bin 826 Türk vatandaşı bulunmaktadır. Dolayısıyla Suriyelilerin yerli nüfusa oranı yüzde 37,58'dir. Gaziantep, yüzde 17,81 Suriyeli nüfus yoğunluğuyla Kilis'i takip etmektedir.

1.3. Sınırdaki Bir Rota: Kilis

Kilis Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birleştiği noktada yer almaktadır. Güneyinde Türkiye-Suriye sınırı varken, kuzey, batı ve doğu yönünde de Gaziantep ili ile çevrilidir. Ek olarak Suriye'ye 10 kilometrelik bir mesafede yer almaktadır.

Tablo 1. Kilis'in Yıllara Göre Nüfusu (2010-2022)

Yıl	Kilis Nüfusu
2010	123.135
2011	124.452
2012	124.320
2013	128.586
2014	128.781
2015	130.655
2016	130.825
2017	136.319
2018	142.541
2019	142.490
2020	142.792
2021	145.826
2022	147.919

Kaynak: "Kilis'in Nüfusu", t.y.

Suriye iç savaşından önce Kilis'in nüfusu 123 bin 135 olduğu görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi savaşın Türkiye'ye etkilerinin 2012 yılından itibaren görülmesiyle Kilis'in nüfusunda da günümüze kadar artış yaşanmıştır (Tablo 1).

Suriyelilerin göç rotası üzerinde Kilis ili yer almaktadır. Kilis'in konumu göçten en fazla etkilenen il olmasına neden olmuştur. Ayrıca, Kilis 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Halep sancağındaki bir kazası olmuştur. Halep'in Kilis'e yakın olması kolaylıkla ticaret yapılmasını sağlamıştır. Halep'e ticaret amacıyla giden tüccarların bir durağı da Kilis olmuştur. Dolayısıyla Kilis'in konumunun vermiş olduğu bir özellik istasyon şehri olmasıdır (Akdemir ve İncili, 2013: 80-81). Aynı zamanda İpekyolu ticaret güzergâhı üzerinde de yer aldığı bilinmektedir (Harunoğulları, 2016: 384). Aralarında ticaret ilişkilerinin olması savaştan sonra hayatta kalma uğruna Türk, Kürt, Çerkez ve Arap kökenli Suriyelilerin ilk olarak sınır illerine özellikle Kilis'e göç etmeleri tahmin edilebilir olmuştur. Sınır illerinde yaşam sürmelerinde ise sosyal ve kültürel benzerlik, akrabalık ilişkileri etkili faktörler arasında yer almıştır (Çalışkan ve Kaya, 2021: 33-34).

Türkiye'de söz konusu olan göç dalgası nedeniyle 10 ilde (Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Mardin, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Malatya) 26 geçici barınma merkezi kurulmuştur. Kilis'te Öncüpınar ve Elbeyli Beşeriye olmak üzere iki tane geçici korunma merkezi kurulmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Kilis'teki Geçici Barınma Merkezlerindeki Dağılımı (2013-2016)

Yıl	Geçici Barınma Merkezi	Mevcut Suriyeli	İl Mevcudu
2013	Öncüpınar	14.067	37.385
	Elbeyli Beşeriye	23.318	
2014	Öncüpınar	13.131	37.369
	Elbeyli Beşeriye	24.238	
2015	Öncüpınar	10.379	33.771
	Elbeyli Beşeriye	23.392	
2016	Öncüpınar	16.017	36.470
	Elbeyli Beşeriye	20.453	

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı Yıllık Göç Raporları, 2022

Türkiye'ye gelen Suriyeliler sınıra yakın olan söz konusu merkezlerde barındırılmıştır. Ama savaşın bitmemesi, gelen Suriyeli sayısının fazla olması bu geçici yerleşim yerlerinin ihtiyacı karşılayamamasına neden olmuş ve şehirler içerisinde barındırılmaya başlanmıştır. Kayıtlı Suriyeli sayısı ve bu sayı ile il nüfusunun karşılaştırılma yüzdesine bakıldığında Kilis'in en fazla etkilenen il olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Tablo 3).

Tablo 3. Kilis'teki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (2016-2022)

Tarih	Kayıtlı Suriyeli Sayısı	İl Nüfusu	İl Nüfusu ile Karşılaştırma Yüzdesi	Kayıtlı Suriyeli Sayısının İlde Yaşayan Toplam Kişi Sayısına Oranı
31.12.2016	122.327	130.825	%93,50	%48,32
27.07.2017	127.297	130.835	%97,30	%49,31
28.06.2018	131.302	136.319	%96,31	%49,06
18.07.2019	115.938	142.541	%81,33	%44,85
18.06.2020	107.985	142.541	%75,75	%43,10
24.02.2021	104.925	142.792	%73,48	%42,35
28.04.2022	107.214	145.826	%73,52	%42,37
18.08.2022	91.158	145.826	%62,51	%38,46
22.12.2022	87.778	145.826	%60,19	%37,58

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı, 2022

Göç İdaresi Başkanlığının verilerine göre Kilis nüfusuyla Suriyeli nüfus karşılaştırıldığında %97,30 ile 27 Temmuz 2017 tarihinde en yüksek orana sahiptir. Bu tarihte il nüfusu 130 bin 835 iken ayrıca 127 bin 297 kayıtlı geçici koruma kapsamında Suriyeli bulunmaktadır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıyla neredeyse eş sayıda Suriyelinin olduğunu göstermektedir. Daha sonra 28 Haziran 2018 tarihinden 28 Nisan 2022 tarihine kadar Kilis'teki kayıtlı Suriyeli sayısı düşüş göstermekte; ancak sadece bu süreç içerisinde 24 Şubat 2021 ve 28 Nisan 2022 tarihleri arasında Suriyeli nüfusun il nüfusuna oranı %73,48'den %73,52'ye

yükselmiştir. Dolayısıyla bu küçük artış Göç İdaresi Başkanlığının aldığı büyük şehirlere giden Suriyelilerin “ilk kayıt yerine dönmeleri gereği” kararı ile açıklanabilir. 28 Nisan 2022 tarihinden sonra tekrar düşüş yaşanmaya devam etmiştir. En düşük oranın %60,19 ile 22 Aralık 2022 tarihinde olduğu da görülmektedir (Tablo 3). Yukarıdaki tablodan hareketle Kilis'teki Suriyeli sayısının azalma nedenlerini araştırmak, daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. Materyal ve Metot

Çalışma kapsamında daha önce Kilis'te yaşamış, günümüzde ise farklı bir yerde yaşayan Suriyeliler ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmanın tercih edilme gerekçeleri arasında, katılımcıların kendi bakış açılarından davranışları, inançları ve duyguları anlama, bireylerin deneyimlerine ilişkin anlamları açığa çıkarma, paylaşılan değerler, normlar ve bireyler arasındaki etkileşimi anlama, araştırma konularına derinlikli bir bakış sağlama gibi faktörler bulunmaktadır (Hennink, Hutter ve Bailey, 2011: 10). Buradan hareketle söz konusu çalışmada katılımcıların Kilis'ten ayrılma nedenlerine, gittikleri yerin beklentilerini karşılayıp karşılamadığına ve buldukları yerdeki konumlarına ilişkin detay bilgilere ihtiyaç duyulması nitel araştırma yönteminin tercih edilmesine sebebiyet vermiştir.

Çalışmanın konusuna uygunluğu nedeniyle veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat soru formu araştırmacının önceden belirlediği soruların katılımcılara uygulanmasını içermektedir. Araştırmacılar yarı yapılandırılmış mülakat formunda sorulara parantez açabilmektedirler. Diğer bir deyişle, araştırmacı hazırladığı sorulardan başka sorular da sorabilmektedir (Berg, 2001: 70). Yarı yapılandırılmış mülakat formu açık uçlu sorular içermektedir. Açık uçlu sorular, katılımcıların nitel araştırma yapmanın gerekçelerinde de bulunan ayrıntılı cevaplar vermesine fırsat vermektedir. Ayrıca yapılan araştırma için tahmin edilemeyen bulguların elde edilmesini de sağlayabilmektedir (Neuman, 2007b: 417).

Bu kapsamda amaca yönelik örnekleme kullanılmıştır. Neuman (2007a: 322) amaca yönelik örnekleme araştırmacının özel bir nüfusu belirlemek için kullandığı bir teknik olarak tanımlamıştır. Çalışmada Kilis'te daha önce yaşamış fakat günümüzde farklı bir ilde yaşayan 5 Suriyeli birey ile görüşülmüştür. Nitel araştırmalarda, örneklem sayısı bir (N=1), elli (N=50) veya yüz (N=100) olabilir; ideal bir örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde temel kural, bilgilerin doyuma ulaştığı ve tekrar etmeye başladığı noktadır. Bu noktadan sonra yeni eklenen örneklem, araştırmanın önceki örneklemelerinin sunduğu verileri tekrar edecektir (Morgan ve Morgan, 2008). Dolayısıyla bu çalışmada da tekrar eden verilerin olmasıyla veri toplama aşaması durdurulmuştur. Görüşmeler 2022 yılının Aralık ayında gerçekleştirilmiştir. Görüşülen bireylere araştırmacının çalışmakta olduğu kurum olan Kilis 7 Aralık Üniversitesindeki Suriyeli öğrenciler aracılığıyla ulaşılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin araştırmacının bulunduğu ilden farklı illerde yaşamaları görüşmelerin telefon aracılığıyla yapılmasına neden olmuştur. Katılımcıların Türkçesinin yeterli olmadığı noktada tercüman olarak Suriyeli bir öğrenciden destek alınmıştır. Görüşme yapılan bireylerin isimlerine çalışmada yer verilmemiştir. İsimlerin yerine yeni isimlendirmeler yapılmıştır. Görüşülen bireylerle ilgili bilgiler, bulgular kısmındaki katılımcılara ilişkin bilgiler başlığında verilmiştir.

Veri analizi yapılmadan önce araştırmacı tarafından toplanan veriler transkripte edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Transkripte edilmiş olan veriler çalışmanın kapsamına uygun şekilde sınıflandırılarak betimsel analiz için hazırlanmıştır. Nassaii (2015: 130) nitel bir araştırmada betimsel analizin, araştırmacının görüşme yaparak elde ettiği verileri transkripte etmesinden sonra cevapların çalışmanın bağlamına uygun olarak belirli temalar etrafında gruplandırılmasını ve yorumlanmasını sağladığını ifade etmiştir. Belirlenen temalar görüşme yapılan bireylerin seçilen ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılarak desteklenmiştir.

3. Bulgular

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular göç edilen ilk yer, güvenlik ve aidiyet duygusu, Kilis'ten göçün nedenleri, Kilis'ten sonraki rota olmak üzere dört başlıkta ele alınmıştır.

3.1. Katılımcılara Demografik Bilgiler

Çalışma için beş Suriyeli birey ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların üçü kadın, ikisi erkektir. Biri hariç diğer

katılımcılar evlidir. Katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık 34'tür. Katılımcıların, yaş, cinsiyet, meslek gibi demografik özellikleri Tablo 4'te verilmiştir. Bilimsel araştırma etiği ve bilgi gizliliği sebebiyle katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamış, "katılımcı" kavramının ilk harfi olan "K" şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Meslek	Gelir durumu	Medeni durum	Türkiye'ye göç ettiği yıl	Kilis'te kaldığı süre	Yaşadığı il
K1	Kadın	36	İlköğretim (9. Sınıf terk)	Tarım işçisi	1000-2000 TL	Evli	2014	7 yıl	Antalya
K2	Kadın	42	İlkokul (7. Sınıf terk)	Tarım işçisi	1000-2000 TL	Evli	2013	8 yıl	Antalya
K3	Kadın	18	Lise	-	-	Bekar	2015	1 yıl	İstanbul
K4	Erkek	43	İlkokul (4. Sınıf terk)	İnşaat işçisi	3000-4000 TL	Evli	2015	4 yıl	Gaziantep
K5	Erkek	33	Lise	Tercüman	7000-8000 TL	Evli	2011	7-8 yıl	Ankara

Katılımcıların ikisi Türkiye'ye 2015 yılında göç etmişken, diğer katılımcılar 2011, 2013 ve 2014 yılında göç etmişlerdir. Bu durum Suriye'de yaşanan savaşın şiddetlendiği yıllarda göçün yapıldığı ve savaşın göç etkisinin neticesi olarak açıklanabilir. Kilis'te kaldıkları süre en az 1 yıl iken en fazla 8 yıldır. Katılımcıların Kilis'ten göç ettikleri yerler ise iki katılımcının Antalya iken diğer katılımcılar İstanbul, Gaziantep ve Ankara'ya göç etmiştir.

3.2. Göç Edilen İlk Yer

Görüşme yapılan Suriyelilerin hepsi ilk olarak Kilis'e gelmiştir. Burada sınır ili olması ve daha öncesinde var olan ilişkilerin olmasının etkili olduğu söylenebilir. K2 Kilis'e geliş hikayesinden bahsetmiştir:

"Cilvegözü sınır kapısından geldik. Asi nehri vardı orada oradan geçtik. Reyhanlı'ya geçtik direkt. Reyhanlı'dan Kilis'e geldim. Parkta oturduk. Ondan sonra Kilis birinci numaradaki kampa yerleştik. Yani Elbeyli'ye. 5 yıl boyunca kampta yaşadık. Kampa ilk yerleştiğimde kendimi bir kaleye yerleşmiş gibi hissettim. Çünkü güvenlik açısından kale gibiydi. Giriş çıkışlar sıkı bir şekilde denetleniyordu." (K2, Kadın, 42, Antalya)

Kampta bir süre kalmış olan K1 kamp için şu görüşlerini ifade etmiştir:

"Bizi kampa aldılar, kampta 9 ay boyunca yaşadım sonra dayanamadım çıktım. Çünkü kampın koşulları iyi değil. Ev gibi olmuyor." (K1, Kadın, 36, Antalya)

Görüşme yapılan diğer katılımcılardan kampta kalan olmamıştır. Verilen ifadelerle göre kamp yaşamının iyi olmadığı, her ne kadar kafalarını sokacak bir yer olsa da evin yerini tutmadığı anlaşılmaktadır.

3.3. Güvenlik ve Aidiyet Duygusu

Vatan basitçe bireyin içinde bulunduğu ortak kültür ve değerlere sahip olduğu toprak parçası olarak tanımlanabilir. Çifçi ve Dikmenli (2016: 851), vatani milli bağlara sahip insanların birlikte yaşadığı, gerekirse canın ve malın feda edildiği ve nesilden nesle devredilecek toprak parçası olarak ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan Suriyeliler ülkelerinden zorunlu olarak göç etmişler ve Türkiye'ye geliş durumları için aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır:

"Benim Suriye'den ilk çıkma sebebim savaştı. Yani Türkiye korunaklı, daha doğrusu güven, güvenli bir yerde yaşamak benim için çok iyi. Çok iyi geldi yani. Türkiye bize güven verdi." (K1, Kadın, 36, Antalya)

"Türkiye'ye ilk geldiğimde güven ve huzur hissettim kendim, eşim ve çocuklarım için." (K2, Kadın, 42, Antalya)

"Huzur, güven, elektrik, su, yaşayacak bir ortam var." (K3, Kadın, 18, İstanbul)

"Güven, gelecek ve tehlikeden kurtuldum. Kazandığımız yeni bir hayat oldu öncelikle. Güvenle istediğimiz yere gidebiliyoruz." (K4, Erkek, 43, Gaziantep)

Güvende ve huzurlu hissetmelerinde geldikleri ülkenin durumuyla kıyaslandığında Türkiye'nin çok daha güvenli geliyor olması, Türkiye hükümetinin onlara sahip çıktığını görmeleri etkili olduğu söylenebilir. Bir de katılımcıların yukarıdaki vatan tanımına göre yani nesilden nesle aktaracağı, doğup büyüdüğü toprak parçası Suriye iken terör örgütlerinin ve savaşın olması durumu değiştirmiştir. Dolayısıyla vatan, bireyin sadece doğup büyüdüğü ve üzerinde yaşadığı toprak parçası olmaktan çıkmış, bireyin güven, huzur, aidiyet hissettiği, eylemlerini rahatlıkla yapabildiği yer de olmuştur (Koyuncu, 2018: 179).

Aidiyet, dine, ülkeye, şehre karşı duyulabilen insanın varlığından itibaren var olan bir duygu olarak ifade edilebilir. Bireyin aidiyet duygusu hissettiği herhangi bir şeyde kendisinden de bir parça görülebilir. Görüşme yapılan Suriyeliler aidiyet duygusunu Kilis'te hissettiklerini şu ifadeleriyle göstermişlerdir:

"Sokaklarında yürüdüğümde Suriye'deymişim gibi hissediyordum." (K1, Kadın, 36, Antalya)

"Kilis benim ikinci devletim." (K2, Kadın, 42, Antalya)

Yukarıdaki ifadelerde aidiyet duygusunun bir alt başlığı olan kentsel aidiyetin söz konusu olduğu söylenebilir. Kentsel aidiyet, kişinin yaşamakta olduğu kenti sahiplenmesi ve duygusal olarak bağ oluşturması şeklinde tanımlanabilir. Anthias'a (2006: 21) göre kentsel aidiyet, bireyin evindeymiş gibi hissettiği mekân bulmasıdır. Katılımcıların evlerinde olma hissiyatında Kilis'in yerlileriyle olan etkileşimin de etkili olduğu K4'ün şu ifadesinde açıkça bellidir:

"Suriye'den çıktığımızda nasıl hissettiysem Kilis'ten çıkarken de aynı şeyleri hissettim. O duyguların aynı hissettim. Neden? Çünkü eğer sen bir yerde uyum sağladığında ve uzunca bir süre yaşadığında, dışarıya çıktığında "Selamünaleyküm" dediğinde o "Selamünaleyküm" bir cevap geldiğinde, hâl hatır sorulması bile yeterli benim için." (K4, Erkek, 43, Gaziantep)

Söz konusu katılımcının Kilis'e olan aidiyetinde hem şehrin yerlileriyle olan iletişiminin hem de uzun süre o şehirde yaşamının etkili olduğu görülebilir. Verilmiş olan aidiyet tanımlarında zaman kavramı geçmese de aidiyet duygusunun oluşabilmesinde zamanın etkili bir faktör olduğu söylenebilir.

Kilis'i de evleriymiş gibi görseller de görüşme yapılan Suriyelilerden K2 bu duruma karşıt olarak aşağıdaki ifadeleri de dile getirmiştir:

"İnsan göçmen olduğu için durmadan kendini göçmen gibi hissedecek ve o içinde kalacak. Yani mesela atıyorum Suriye'de evin vardı kendi sahiplendiğin bir evin vardı burada yok burada sürekli bir göçmensin ve sürekli göçmen gibi yaşamak zorundasın. Bir ilden başka bir ile gidiyorsun başka bir yerde yaşamak taşınmak zorundasın... Bir mülteci olarak yaşarsan kendini bir diken üstünde hissedersin." (K2, Kadın, 42, Antalya)

K2'nin ifadesinde zorunlu olarak göç etmenin sonucu olan kalıcı şekilde evin bırakılarak yeni bir yaşama yolcuğu, evsiz kalma yani ev hakkında olanları kaybetme durumu görülmektedir. Ama göç mevzu bahis olduğunda başka bir boyuta geçilmektedir. Göç eden bireyler yeni mekânlara, yeni kimliklere sahip olmaktadır. Farklı deneyimler yaşamaktadırlar. Yeni kimlikler ve farklı deneyimler, göç eden bireyleri belirsizliklerin içerisine sokar. Bu doğrultuda Bauman'a göre;

"Kimlikler havada salınıp durur; bazılarını kişi kendisi seçerken diğerleri etraftakiler tarafından şişirilip fırlatılır ve kişi birincileri ikincilere karşı korumak için sürekli uyanık olmak zorundadır; yüksek miktarda yanlış anlaşılma ihtimali vardır ve müzakereden geriye sonsuz bir denge oyunu kalır. Kişi böylesine müphem koşullarla başa çıkmak için ihtiyaç duyulan zorlu becerileri ne kadar çok geliştirir ve onlara hâkim olursa, keskin uçlar o kadar körelir ve o kadar az acı verir; güçlükler bunaltıcı ve bezdirici olmaktan çıkar. Kişi kendini her yerde chez soi, yani 'evinde' hissetmeye bile başlayabilir -fakat kişinin ödemesi gereken bedel, artık hiçbir yerin kendisi için gerçekten ve tam anlamıyla yuva olmayacağını kabullenmektir." (Bauman, 2020: 22).

Bauman'ın söz konusu ifadeleri dikkate alındığında geçici koruma statüsündeki Suriyeliler' in her ne kadar uyumu sağladıkları, yeni kimlikler, yeni mekânlar oluşturdukları düşünülse de ontolojik olarak evsiz kalma durumu yersiz yurtsuzlaşma durumunu getirdiği çıkarımı yapılabilir. K2 yukarıdaki ifadesinde geçici statülü olmasından dolayı ev sahibi olamayışını, belirsiz bir hayatın olduğunu ve yersiz yurtsuzluğunu dile getirmiştir.

3.4. Kilis'ten Göçün Nedenleri

Devletler, ekonomik sıkıntılar ve siyasi krizler gibi nedenlerle göç süreçleriyle karşı karşıya kalmakta ve yoğun bir insan hareketliliği yaşamaktadır (Akkanat, Aksoy, Yılmaz ve Özsoy, 2017: 89). Göçün gerçekleşmesinde büyük şehirlerin çekiciliği, yüksek istihdam olanakları ve kaliteli eğitim imkanları gibi temel faktörler bulunmaktadır (Güreşçi, 2010: 78). İster gönüllü ister zorunlu olsun, tüm göçlerin temel amacı daha iyi bir

yaşam standardına ulaşmaktır (Yılmaz, 2014: 1687). Katılımcıların da Kilis'ten göç etme nedenleri kategorilendirilmiştir.

3.4.1. Ekonomik Nedenler

Her bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için çalışmaya yani işgücü piyasasına katılmaya ihtiyacı vardır. Geçici koruma statüsündeki Suriyeliler iş bulma konusunda sorun yaşayabilmektedir. Suriyelilerin genellikle tarım işçisi, inşaat işçisi olarak yani mavi yakalı olarak adlandırılan niteliksiz işlerde çalıştığı görülmektedir. Ek olarak çalışma saatleri fazla olabildiği gibi çalıştıklarının karşılığını da alamamaktadırlar. Bu durumlar Kilis'te yaşayan Suriyelileri istihdam imkân olan, daha geçindirebilir ücret alabilecekleri yerlere göç etmeye mecbur bırakmıştır.

“İşverenler fırsatçı mesela gel başla 1500 TL veririm istemezsen bin kişi zaten bu işi bekliyor diyorlar, işverenler böyle yapıyorlar. İnsanlar da ekmek parası için mecbur çalışıyor.” (K5, Erkek, 33, Ankara)

“Kilis'te ücretler biraz daha düşük. Yüksek olsaydı kimse Kilis'teki yaşamı bırakmazdı. Ücretlendirme biraz daha yüksek olsaydı daha iyi olurdu.” (K4, Erkek, 43, Gaziantep)

“Kilis'ten çalışmak için ayrıldım. Kilis'te ben çalışmayı denedim hatta terzilik atölyeleri oluyor ama orası karışık oluyor kadın ve erkek. Ve çalışma saatleri çok uzun olduğu için zorlanıyordum düzgün bir iş yok... Kilis'te bedenlen vücut olarak huzurlu hissedersen, beyin olarak hiç huzurlu hissetmezsiniz hiç rahat olamazsınız. Neden? Çünkü para açısından yoksulluk yaşıyorsun.” (K2, Kadın, 42, Antalya)

Katılımcılar ifadelerinde işverenlerin düşük maaş vermesinden yakınmıştır. K2 ek olarak çalışma saatlerinin uzun olmasına ve geçinme durumu sıkıntı olmasa Kilis'te huzurlu olabileceğine de dikkat çekmiştir. İfadelerine yer verilen katılımcıların Kilis'ten göç etme sebeplerinin ekonomik sebep olduğu görülmüştür.

3.4.2. Sosyal Nedenler

Geçici statülü Suriyeliler Türkiye'ye girdikten sonraki yerde yaşamaya devam etmeyebilirler. Yukarıda bahsedilen geçinme konusundaki problemler hareketliliği meydana getirebilir. Bu durumda Suriyeliler sosyal sermaye oluşturmaktadır. Sosyal sermaye, belli koşullarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilir, tanışıklık ya da üye olma gibi yollarla oluşturulan potansiyel bir kaynaktır. Diğer bir deyişle, insanlar çeşitli ağ yoluyla kolektif bir bütünün parçası haline gelip olanaklarından faydalanabilmektedirler (Bourdieu, 1986).

Görüşme yapılan Suriyeliler Kilis'ten göç ettikleri yerde akrabalarının, tanıdıklarının olduğunu ifade etmişlerdir:

“Eşim bizi bırakıp Antalya'ya gitti. Antalya'da en azından çalışırsa daha iyi olur. Beni ve çocukları bırakıp Antalya'ya gitti orada akrabalar var onların yanına gitti. Oradakiler şey dedi çalışma imkânı çok fazla o yüzden sen buraya gel dediler o da gitti oraya.” (K1, Kadın, 36, Antalya)

“Bir telefon üzerinden arkadaşlarımla tanıdıklarımla konuştum onlar Antalya'dalar. Gel dediler burada daha devamlı daha uzun süreli işler var süregelen işler var burada. İş ve ev arkadaşlarımla telefonla görüştüğümüzde şu an çalıştığımız ailenin bir aileye ihtiyacı varmış onların yanlarında çalışması için. Onlar da bizi önermişler. Tamam demişler biz de geldik. Tanıdıklarımız vesilesiyle iş ve ev ayarlanmış oldu.” (K2, Kadın, 42, Antalya)

K2 ifadesinde uzun süreli iş vurgusunu yapmıştır. Genellikle günlük kazançlarla para kazanmaları, mevsimlik işlerin olup daha sonra yeni bir işe bakma gerekliliklerinden yakınmaktadırlar. K2 iş sahibi olurken aynı zamanda kalacak yer sorununu da çözmüştür. Tedavi için annesiyle birlikte İstanbul'a giden K3 de akrabalarının olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Yerleşim konusunda önce akrabalarımızın yanına gittik onların yanına yerleştik. Daha sonra onlar bize ev bulma konusunda yardımcı oldular.” (K3, Kadın, 18, İstanbul)

“Tüm kardeşlerim, akrabalarım Gaziantep'te kalıyorlar. Aradım evi ayarlayın dedim. Bir ev ayarladılar. Daha sonra taşındık. 3 buçuk yıl git gel yaptım Kilis Antep arasında. Kendi ailem annem babam da Antep'te olduğu için bazen onlarda yatarım. Bazen kendi evime dönerdim. Ailemle birlikte 3 buçuk yıldan sonra taşınmış olduk.” (K4, Erkek, 43, Gaziantep)

K4 ise Kilis'te iş bulamadığından yaklaşık 60 km uzaklıktaki Antep'ten iş bulmuş ve ilk başta evini taşıma gereksinimi duymamıştır. Daha sonra ailesinden ayrı kalma ve yolculuk durumundan dolayı evini de Antep'e taşımıştır. Hem iş hem ev konusunda akrabalarından yardım almıştır. İfadelerine yer verilen katılımcıların sosyal sermayeleri olan akrabalarının, arkadaşlarının sayesinde gelir ve barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

3.4.3. Diğer Nedenler

Göç üzerinde etkili olan temel faktörlerden biri de sağlıktır. Sağlık açısından riskli veya sağlık hizmetleri yetersiz olan bölgelerden sağlıklı bireylerin göç etme olasılığı daha yüksektir. Literatürde, sağlıklı bireylerin özellikle istihdam veya iş fırsatları elde etmek için gerçekleştirdikleri göçün faydalarının daha fazla olduğu doğrulanmıştır (Lu & Qin, 2014; Anglewicz vd., 2018; Anglewicz vd., 2019). Bununla birlikte, tedavi imkanlarının yüksek olduğu bölgelere çeşitli sağlık sorunları olan bireyler de göç edebilmektedir.

Görüşme yapılan diğer katılımcılardan farklı olarak K3, Kilis'ten ayrılma sebebinin tedavi olduğunu belirtmiştir. Sağlık toplumun vazgeçilmezlerindedir. Bireylerin her zaman ilk amaçları sağlıklı olmaktır ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak da temel haklarındandır. Sağlık hizmeti her ilde aynı olanaklara sahip değildir. K3 ve annesinin Türkiye'ye girişleri savaşta yaralanmaları sonucu ambulansla olmuştur. Tedavilerinin bir kısmı Kilis'te yapılmış, fakat daha sonra İstanbul'a göç etmişlerdir. Katılımcı bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

"Hem ben hem de annem tedavi için İstanbul'a geldik. İkimiz yaşıyoruz ve tedavi görüyoruz. İstanbul'a gelme sebebimiz tıbbi şeyler, tedavi işlemleri, doktorlar. Burada çok daha iyi ve güçlü olduğu için İstanbul'a geldik." (K3, Kadın, 18, İstanbul)

İstanbul'un Kilis ile kıyaslanamayacak kadar doktor ve hastaneye sahip olduğu bilinmektedir. K3 de sağlık hizmetinin Kilis'ten daha iyi olduğunu düşündüğü İstanbul'a göç etmiştir. Kilis'ten ayrılma sebebinin bir diğeri de sağlık olmuştur.

3.5. Kilis'ten Sonraki Rota: Zorluklar ve Beklentiler

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'e (2016, Md. 104) göre geçici koruma statülü Suriyeliler kimliklerinin kayıtlı olduğu ilden başka bir ile seyahat edecekleri zaman seyahat belgesi alma zorunluluğu vardır. Kayıtlı olduğu ildeki İl Göç İdaresine başvuru yaparak veya E-devlet üzerinden de seyahat belgesi alabilmektedirler. Katılımcıların neredeyse tamamı yol izin belgesi almakta zorlandıklarını, her zaman alamadıklarını söylemişlerdir:

"Bizi çok sıkıyorlar yani bir ilden diğer ile gidebilmemiz için bir sürü işlemler yapmamız gerekiyor ve bu bizim için şöyle bir şey yarattı artık herkesin önünde ben Suriyeliyim ya da ben geçici koruma altındayım diyemiyorum korkuyorum çekiniyorum veya anayollarda olan çevirmeler olduğunda biz titriyoruz ve korkuyoruz polislerden neden çünkü sen Suriyelisin senin şu şu şuyun vardır o yüzden bizi çok sınırlandırmaya çalışıyorlar. Biz bunu istemiyoruz." (K1, Kadın, 36, Antalya)

"En zorlandığımız şey iller arasında seyahat yapamıyoruz. Her zaman reddedilmiyor ama bazen reddedilebiliyor." (K3, Kadın, 18, İstanbul)

"Yol izin belgelerini kaldırın abi ya kaldırın. Sen bu adamı istemiyorsan gönder gitsin. Bir kişi problemler, sıkıntılar, vatandaşlara zarar veriyorsa kaldır götür sınır dışı et bitti gitti. Demi? Yalan mı söylüyorsunuz doğru mu söylüyorsunuz? Haklı mıyım haksız mıyım? Şu yol izin belgesi kaldırılсын." (K4, Erkek, 43, Gaziantep)

Geçici koruma statülü Suriyelilerin Türkiye'de hareketleri denetim altında tutulmak istendiğinden ve her zaman her yere gidilememesi için bir izne tabi tutuldukları söylenebilir. Kaçak yollara da başvurulabilir, fakat sınır dışı edilebilme düşüncesi caydırıcı olabilmektedir.

Dil problemi Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin neredeyse tamamında görülmektedir. Türkçe Suriyelilerin yerli halkla etkileşiminde, resmi işlemlerde, iş bulmasında, yararlanabileceği hizmetlerde ve sosyal uyumda önemli bir faktördür. Dolayısıyla Türkçe öğrenmenin hayatlarını kolaylaştıracağı bilinmektedir. Görüşülen Suriyelilerin değindiği konulardan biri de Türkçe eğitimi olmuştur.

"Türkçe eğitim. Sadece Kilis'te değil tüm illerde Türkiye'de Türkçe öğretilmeli yabancılara okuma yazma konuşma." (K1, Kadın, 36, Antalya)

"Türkçe kursu açılmalı. Gelin Türkçe öğrenin denilse daha iyi olur. Türklerle daha iyi anlaşılır." (K5, Erkek, 33, Ankara)

K1 ve K5'in ortak beklentisi Türkçe eğitim olmuştur. Ek olarak K1'in Türkçe eğitim beklentisinde yaşamış olduğu bir olayın da etkili olduğu düşünülmektedir:

"Pazartesi siz de biliyorsunuzdur hastaneler çok kalabalık oluyor ve ben yürümeye çalışıyordum. Yürüdüğümde bir kişi beni arkamdan itti, yaşlı bir kadının sağ elimin küçük parmağı yanağına değdi. Herhalde canını acıtmış olabilirim. İşte yanağına gözünün altına değdiği için baya bağırmağa çağırmağa başladı kızı"

da bana saldırmaya başladı. Yaşlı kadın bana vurduğu için ve o ortamın içinde beni rezil ettiği için utandım. Sadece o an beni etkiledi. Hiç unutmuyorum. Ben Türkçeyi hiç bilmiyordum. Ben Arapça konuşuyorum o da benimle Türkçe konuşuyor. Sonra Allah razı olsun Türkmen bir kadın böyle genç bir kız bize destek olmaya çalıştı. Hani çeviri sağlamaya çalıştı.” (K1, Kadın, 36, Antalya)

Bazı katılımcıların vatandaşlık beklentisinin olduğu, vatandaşlığın getirileri ve kimlere vatandaşlık verilmesi gerektiği üzerine yapılan görüşmelerde ifadeler yer almıştır:

“Ben sadece vatandaşlık kazanmak istiyorum. Çünkü vatandaşlığı kazanırsam benim için daha güvenli daha avantajlı ve daha sağlık açısından falan daha iyi olur. Biliyorum eğitilmiş değilim, bir üniversiteden mezun değilim ama bazı insanlara burada bulunan yabancı, Suriyelilere vatandaşlık gönderildi hak kazandırıldı.” (K2, Kadın, 42, Antalya)

“Vatandaşlık önceden kolay bir şekilde verilmiş. Bazı insanlar Türkçe bilmeyenlere vatandaşlık verilmiş. Mesela biz gibi okumuş üniversiteye iki yıl gitmiş Türkçe eğitim için onlara verilmeli. Tanıdığım insanlar var Türkçe bilmiyorlar ama vatandaşlık almışlar. Bu adaletsiz yani. Türkçe bilen eğitilmiş olan daha iyi insanlara verilir.” (K5, Erkek, 33, Ankara)

Öncelikle K2 vatandaşlık istediğini, vatandaşlığın kendisine sağlık, güvenlik gibi getiriler sağlayacağını dile getirmiştir. İfadesindeki “biliyorum eğitilmiş değilim” cümlesi K2’nin vatandaşlık kriterlerinde eğitim yeterliliğinin olduğu anlamı çıkarılabilir. Aynı kriter K5’in de ifadesinde açıkça yer almaktadır. Bir de K5’in K2’den farklı olarak vatandaşlık verilmesinde kendi konumuyla ilgili olduğu çıkarımı da yapılabilmektedir. Vatandaşlık konusunda her ikisinin de yakındığı konu vatandaşlığın önceden eğitimsiz ve kolay bir şekilde bazı Suriyelilere verilmesi olmuştur.

3.6. Kilis ve Göç Edilen İl

Görüşülen Suriyelilerden Kilis’ten sonra gittikleri il ile Kilis’i karşılaştırmaları istenmiştir. Neredeyse tamamı eğer iş ve maaş yüksek olursa Kilis’te yaşamının daha basit olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kilis’te insan ilişkilerinin daha iyi olduğunu da eklemişlerdir.

“Tabi ki Kilis İstanbul’dan daha iyi hem yaşama açısından hem ucuzluk açısından hem de insan davranışı açısından. Çünkü Kilis’teki insanlar baya erişim sağladılar, kaynaştılar. Arapçaya az da olsa hâkim olmaya başladılar. O yüzden bize göre Kilis İstanbul’dan daha iyi.” (K3, Kadın, 18, İstanbul)

“Kilis’teki yaşamda aşırı derecede her şeyin pahalı olması yok. Antalya’daki o ateş pahası Kilis’e göre.” (K1, Kadın, 36, Antalya)

“Kilis’teki yaşam daha iyiydi Gaziantep’e göre. Orada geçiniyor olsaydım ben orada kalırdım tabi ki. Çünkü Kilis daha ucuz... Açıkçası Gaziantep’e ilk geldiğimizde biraz hayal kırıklığına uğramıştık. Çünkü böyle bir sarsıntı yaşadık. Kilis’teki samimi ortamdan sonra farklı geldi. Kilis’te bulunan memurlar bize daha yumuşak, anlayışlı yaklaşmaya çalışıyordu. Mesela hani bu evraki şöyle yapman gerekiyor bu evraki şu şu şuraya git imzalat sonra yanına gel ben devam ettireceğim. 10 kişi geldiğinde işlerini çatır çatır halletmeye çalışıyor güler yüzlü bir şekilde. Yani kanunlar vardı ama kanunları uygulayan insanlar da çok iyilerdi. Ama maalesef Gaziantep’te böyle bir şey yok. Gaziantep’tekiler çok katı çok sert davranıyor ayrıca bir evrak imzalatman gerekiyor açıklamaya alışıyorsun adam seni azarlamaya çalışıyor. Kötü davranmaya çalışıyor. Hani sen haklıysan haksız duruma düşüyorsun.” (K4, Erkek, 43, Gaziantep)

K3 ve K4 Kilis’teki yaşamın daha iyi olduğu ifadelerine ek olarak İstanbul ve Gaziantep’te insanların, K4’ün örneğinde resmi kurumdaki memurların kendileriyle ilgilenmediklerini, kötü davranıldığını söylemişlerdir. Bu gibi durumlar şehirden memnun olmama halini oluşturarak ilerleyen zamanlarda katlanılamayıp tekrar bir göçe sebep olabilir.

4. Sonuç

Göç, bireyin bulunduğu yer ile kurduğu bağa zarar verebilen, sonucunda da gidilen yerde yeni bağların kurulmasını sağlayabilen hareketlilik olarak tanımlanabilir. 2011 yılında Suriye’de çıkan iç savaş Suriye’den Türkiye’ye zorunlu göç dalgasına sebep olmuştur. Söz konusu olan göç dalgasının etkileri Türkiye’nin tamamında görülmüştür. Bir savaş ortamından gelinmesi görüşülen Suriyelilerin Türkiye’de güvende ve huzurlu hissetmesine sebep olmuştur.

Suriye'ye sınır illerden olan Kilis önce kurulmuş olan ticaret ilişkileri, kültürel benzerlik ve akrabalık ilişkilerinin olması diğer illere göre daha fazla göç alması sonucunu doğurmuştur. Aynı zamanda bulgular kapsamında söz konusu durumların Kilis'teki Suriyelilerin aidiyet duygusunun da oluşmasında etkili olduğu söylenebilmektedir. Fakat 2016 yılından 2022 yılına kadar Kilis'teki Suriyeli nüfusun yaklaşık olarak 35 bin azaldığı Göç İdaresi Başkanlığının verilerinde görülmüştür. Nüfustaki söz konusu azalmanın nedenlerinin araştırılması amacıyla yapılan bu çalışmada Kilis'in iş imkanlarının yetersiz olması, gelen Suriyelilerin ucuz işgücü olarak görülmesi, tedavi imkanlarının yetersiz bulunması Suriyeli nüfusun azalmasının nedenleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra akrabaları, arkadaşları tekrar yapılan yer değişikliğinde hem kolaylaştırıcı bir etken olarak hem de önemli bir sebep olarak görülmüştür. Oluşturulan sosyal sermayenin göç edilmesinde olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak göç eden Suriyelilerin Kilis'in yerel ekonomisine etki ederek yerel ticaretin ve hizmet sektörünün daralmasına neden olabilir. Suriyelilerin Kilis'ten göç etmesi, iş gücü piyasasında da bir değişikliğe yol açabilir. Ucuz işgücünün azalması, bazı sektörlerde işgücü sorunu oluşturabilir ve bu durum sonucunda ücretlerin artması söz konusu olabilir. Söz konusu göç olumlu olarak eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler üzerindeki yükün azalmasını sağlayabilir. Bu da yerel halkın bu hizmetlere daha kolay şekilde erişim sağlamasına olanak tanıyabilir.

Öte yandan katılımcıların Kilis'ten gittikleri yerlerde iş imkânının, maaşların ve çalışma sürelerinin kendilerine daha uygun olduğunu dile getirmiş olsalar da Kilis kadar ucuz olmadığını ve insan ilişkilerinde aynı samimiyetleri bulamadıklarını da ifade etmişlerdir. Bundan dolayı Kilis'te aynı imkanları bulsalar Kilis'ten ayrılmayacakları ortaya çıkmıştır. Bir de Kilis'i memleketlerine benzetmeleri, yerli halkla olan ilişkileri yani Kilis'e duydukları aidiyet hissini gittikleri yerde hissetmedikleri de ortaya çıkmıştır. Göç eden Suriyeliler yeni yerlerde işgücü piyasasına katılabilir ve ucuz işgücü olarak değerlendirilmeleri, bazı sektörlerde maliyetleri düşürebilir. Fakat yerli halk arasında işgücü rekabetini körükleyebilir. Ayrıca konut talebi artabilir ve bu durum sonucunda kira ve emlak fiyatlarında artışa neden olabilir. Dil ve kültürel farklılıkların olması toplumsal uyum konusunda da sorunlar yaşanmasına yol açabilir.

Türkiye içinde bir ilden başka bir ile giderken almaları zorunlu olan yol izin belgesi yaşadıkları zorluklar içerisindedir. Katılımcıların tamamı bu belgenin kaldırılmasını istemektedir. Bu isteklerinin yanı sıra Türkçe eğitimin hem uyum için hem de vatandaşlık için önemli olduğunu vurgulamışlardır. Vatandaşlık konusunda hem istenilen bir şey olduğu hem belli kriterlerinin olması gerektiği hem de vatandaşlık olmadığından kendilerini yersiz yurtsuz olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Özetle, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bir gelirin olması yani iş gücüne katılım gerekmektedir. Kilis'te yaşamış ve görüşme yapılan Suriyeliler iş gücüne katılımında sorun yaşadığından dolayı yeni bir göçe sürüklenmişlerdir. Dolayısıyla bireylerin ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilecek, emek sömürsüne karşı koyulabilecek önlemler önemli hale gelmektedir. Ayrıca göç hareketliliği hem göç edilen hem de göç veren il için sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle hem Kilis'te kalanlar hem de göç edenler için sürdürülebilir çözümler geliştirilebilir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, Y. (2022). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Anglewicz, P., Kidman, R. & Madhavan, S. (2019). Internal migration and child health in Malawi. *Social Science & Medicine*, 235, 112389.
- Anglewicz, P., VanLandingham, M., Manda-Taylor, L. & Kohler, H.P. (2018). Health selection, migration, and HIV infection in Malawi. *Demography*, 55 (3), 979-1007.
- Anthias, F. (2006). Belongings in a globalising and unequal world: rethinking translocations. N. Yuval-Davis, K. Kannabiran, & U. M. Vieten (Ed.), *The Situated Politics of Belonging* içinde (s. 17-31). London: Sage Publishing.
- Akdemir, İ. O. & İncili, Ö. F. (2013). Şehir morfolojisi ve iktisadi yapı ilişkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 79-101.
- Akkanat, S., Aksoy, M., Yılmaz, N., & Özsoy, S. (2017). Türkiye'de düzensiz göç olgusu: 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu bağlamında Gümüşhane örneği. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), 89-99.
- Bauman, Z. (2020). *Kimlik*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Berg, B.L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences* (4. Baskı). Boston: Allyn and Bacon.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) (1997). *Dünya Mültecilerin Durumu 1997-1998*:

- Bir İnsanlık Sorunu*. Yeşim Boyacılar, Volkan Çıdam, Çağlayan Orhaner, Nihal Yetkin, Elif Gündoğdu, Simten Coşar & Berk Tercüme Bürosu (Çev.). Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Yayınları.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. Richardson, J. (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (s.241-258). Westport, CT: Greenwood.
- Çalışkan, A. & Kaya, G. (2021). Suriyeli mültecilerin sosyo-mekansal kümelenmelerinin izmir özelinde analizi. Meryem Bulut, Ceren Aksoy Sugiyama & Kadriye Şahin (Ed.), *The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration* içinde (s.32-56). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Çifçi, T. & Dikmenli, Y. (2016). Üniversite öğrencilerinin vatan algısı ve geçmişe dönük değişimi. *Electronic Turkish Studies*, 11(3), 847-860.
- GİGM (2017). *Türkiye göç raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2022, Aralık). Geçici Koruma. Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 26.12.2022
- Güreşçi, E. (2010). Köyden kente göçün köydeki ve kentteki yansımaları: Akpınar köyü üzerine bir değerlendirme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 47-55.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacıların Kilis şehrindeki mekânsal, kültürel ve ekonomik etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 373-396.
- Hennink, M., Hutter, I. & Bailey, A. (2011). *Qualitative research methods*. London: Sage Publications.
- Kilis'in Nüfusu. (t.y) <https://www.kilis.bel.tr/index.php/2019/04/16/nufus/> Erişim tarihi: 13.05.2024
- Koçak, Y. & Terzi, E. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Koyuncu, A. (2018). Misafirlikten Vatandaşlığa Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 3(2), 171-195.
- Liu, X. (2010). On the macroeconomic and welfare effects of illegal immigration. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 34 (12), 2547-2567.
- Maslow, A. H. (1943). a theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396.
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme. (1961, 5 Eylül). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 10898). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf> Erişim tarihi: 30.12.2022
- Nassaji, H. (2015). Qualitative and descriptive research: data type versus data analysis. *Language Teaching Research*, 19(2), 129-132. Doi: <https://doi.org/10.1177/1362168815572747>
- Neuman, W.L. (2007a). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nicel ve nitel yaklaşımlar*. Cilt 1. Sedef Özge (Çev.). İstanbul: Yayın Odası.
- Neuman, W.L. (2007b). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nicel ve nitel yaklaşımlar*. Cilt 2. Sedef Özge (Çev.). İstanbul: Yayın Odası.
- Özdemir, R. (2018). Mukayeseli hukuk çerçevesinde suriyeli mültecilerin hukuki statüsü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 89-113.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 5, 33-44.
- Santeke, İ., Kahrman, Ö. F. ve Aydın, A. (2018). Türkiye'deki Suriyeli nüfusun hukuki statüsü ile ilgili bir analiz. *Turkish Studies*, 13(7), 383-396.
- Schütz, A. (2019). Eve dönen. Levent Ünsal (Ed.). *Yabancı bir ilişki biçimi olarak ötekilik* içinde (s.53-69). Ankara: Heretik Yayınları.
- Şahin, Y. (2010). *Kentleşme politikası*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Turner, B. S. (2020). *Sosyoloji sözlüğü*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2013). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü No 31*. (2. Baskı). İsviçre: Uluslararası Göç Örgütü. Erişim adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/impl31_turkish_2ndedition.pdf Erişim tarihi: 26.12.2022
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013, 11 Nisan). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı:28615). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf> Erişim tarihi: 26.12.2022
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. (2016, 17 Mart). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 29656). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-11.htm> Erişim Tarihi: 02.01.2023
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 1685-1705. <https://www.goc.gov.tr/raporlar3> Erişim tarihi: 27.12.2022
- <https://www.goc.gov.tr> Erişim tarihi: 27.12.2022

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun tarih 13.10.2023 sayı 10 ve karar 2023/471 ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

GÖSTERGEBİLİMSEL BİR ANALİZ: SİİRT GAZETESİ
KÖŞE YAZISI 'KADIN'IN ADI YOK'

A Semiological Analysis: Siirt Newspaper Column 'The Woman Has No Name'

Melike SOMUNCU¹ ve Figen KANBİR²

¹Doç. Dr., Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kahramanmaraş, melike.somuncu@istiklal.edu.tr, orcid.org/ 0000-0002-9101-3012

²Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Siirt, f.kanbir@siirt.edu.tr, orcid.org/ 0000-0003-2094-399X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

06.01.2024

Kabul/Accepted:

07.06.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1415533

Anahtar Kelimeler

Siirt, Gazete, Kadın,

Göstergebilim

ÖZ

Göstergeler, insan yaşamında iletişimi sağlamakta önemli işlevi olan ve ilişkileri belli bir düzlemde sıralayan, hatta sınır koyabilen kodlama biçimidir. Göstergeler bağlı buldukları iletişim dizgesinde taşıyıcıları, aktarıcıları aracılığı ile hedef kitle üzerinde etkin rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçlarından olan gazeteler okuyucu ile bağlantı kurmada, kodların anlam kazanmasında etkindir. Anlatıcının amacı iletinin konusu bağlamında hedef kitleyi belli bir düşünceye aktararak istenen görüşün yaygın etki yaratmasını sağlamaktır. Gazete haberlerinin de resim, harf, punto kullanımı bağlamında çokça sembolü barındırması göstergebilimsel analize ciddi katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada 7 Mart 2022 yılında Siirt Gazetesi'nde yer alan 'Kadın'ın Adı Yok' adlı köşe yazısı göstergebilimsel analiz ile incelenmiştir. İncelemede kadının dünyadaki ve toplumumuzdaki konumuna dikkat çekildikten sonra metnin tema bağlamında kesitleri, gönderge ve gösterge dizgesi, sözcük seçimleri ile analizi yapılmıştır. Böylece elde edilen bulguların kültüre, yaşantıya etkileri bu etkilerin anlam dünyasına yansımaları, gazete haberinin anlatım dili ile metinde örtük hâlde bulunan kodlar derin yapıdan yüzey yapıya çıkartılarak göstergebilime farklı bir bakış açısı sunulmuştur.

ABSTRACT

Indicators are a form of coding that has an important function in ensuring communication in human life and can rank relationships at a certain level and even set boundaries. Indicators play an active role in reaching the target audience through their carriers and transmitters in the communication system they are connected to. Newspapers, which are part of the mass media, are effective at establishing a connection with the reader and helping the codes gain meaning. The purpose of the narrator is to convey to the target audience a certain idea in the context of the subject of the message and to ensure that the desired opinion has a widespread impact. The fact that newspaper news contains many symbols in the context of the use of pictures, letters, and font size makes a serious contribution to semiotic analysis. In this study, the column titled 'Woman Has No Name', published in Siirt Newspaper on March 7, 2022, was examined with semiotic analysis. In the analysis, after drawing attention to the position of women in the world and in our society, the text was analyzed with its sections in the context of the theme, referent and sign system, and word choices. Thus, the effects of the findings obtained on culture and life, the reflections of these effects on the world of meaning, the narrative language of the newspaper news, and the codes implicit in the text were brought out from the deep structure to the surface structure, and a different perspective on semiotics was presented.

Atıf/Citation: Atıf/Citation: Somuncu, M. ve Kanbir, F. (2024). Göstergebilimsel Bir Analiz: Siirt Gazetesi Köşe Yazısı 'Kadın'ın Adı Yok'. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1557-1572.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Melike SOMUNCU, melike.somuncu@istiklal.edu.tr

1.Giriş

Kadınlarla kıyaslandığında bedensel gücün erkeklere doğal bir üstünlük¹ sağladığını öne sürmekle birlikte Mary Wollstonecraft (2023: 60-61) insan türüne ait erdemlere ulaşmak konusunda akla sahip olmalarından ötürü kadının ve erkeğin aynı araçları kullanabilmeleri gerektiğinden söz etmektedir. Tarihsel süreçte kadının insan topluluğu içinde layık olduğu yeri aldığı zaman yaşadığı çevreye, o çevrenin gerektirdiği medeniyetlere büyük hizmetler ettiğini ve bu hizmetten bütün insanlığın istifade ettiği görülmektedir. Bu nedenle kadının toplumun işleyiş ve olgunlaşması için ayrılmaz ve kaçınılmaz bir unsur olduğu söylenebilir (İnan, 1964: 81). Ancak bu koşul her toplumda aynı tarihsel sürekliliğe sahip değildir. Türkiye ve daha özelden Siirt bu değişimi anlamak açısından önemli bir yol göstericidir.

2022 yılı baz alındığında Türkiye'nin 85 milyon 279 bin 553 kişilik nüfusunun 42 milyon 575 bin 441'ini yani yüzde 49,9'unu kadınlar oluşturmaktadır. Siirt'te ise 331.980 kişi içerisinde 163.405'i yani yüzde 49,32'sini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022). Bu durum Türkiye'ye benzer bir yüzdelik oranda ilde kadın nüfusun bulunduğunu göstermektedir. Ancak il içerisinde kadınların sosyal hayat içerisinde bulunmaları nispeten yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Bunda üniversitenin açılması, kişilerin çalışma ve boş zamanlarını geçirebilecekleri mekânların sayısının artmasının payı bulunmaktadır. Kadınların kamusal alandaki bu görünümündeki artışla birlikte kitlesel iletişim araçlarına yansımaları günümüzdeki durumlarını anlamaya olanak tanımaktadır. Geçmişte kadınlar sınırlı sayıda mekânla ilişkili iken günümüzde dijital kültürün sağladığı olanaklar (medya) sayesinde daha nesnel bir görünüme kavuşmuşlardır. Bu nesnellik onların toplum içerisindeki pozisyonları ve nasıl sosyalleştikleri üzerine ipuçları sunmaktadır.

Medya yaşamın ilk safhalarından itibaren kültürel toplumsal cinsiyet ilişkilenmeleri üzerine ders vermektedir (Fine, 2017: 244). Medya araçlarından biri olan gazete cinsiyet algısının oluşturulmasına ve aktarılmasında etkin bir yere sahiptir. Bu bakımdan bu çalışmada Kadınlar Günü'nden bir gün önce (7 Mart) kadına tanınmış hakların fazla olmasına rağmen sosyal hayata katılımlarının azlığını eleştiren Siirt Gazetesi'nde yayınlanan Kadın'ın Adı Yok köşe yazısı incelenecektir. Siirt Gazetesi'nin son beş yıldaki sayıları dikkate alındığında (Arıtürk, 2017, 8 Mart: 7; Arıtürk, 2018, 8 Mart: 7; Arıtürk, 2019, 8 Mart: 7; Arıtürk, 2020, 6 Mart: 7; Arıtürk, 2021, 8 Mart: 7) aynı ya da benzer içeriğe sahip köşe yazılarının aynı yazar tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Bu durum gazetenin kadın konusunda çağdaş ve istikrarlı bir ideolojik tutumu olduğunu göstermektedir. Çalışmanın ilk kısmında tarihsel süreç içerisinde kadının konumu açıklanacaktır. Bu yapılrken üç önemli dönem referans kabul edilecektir: İslamiyet öncesi, İslamiyet sonrası, Cumhuriyet dönemi (Gökçe, 1990: 38).² Bu üç dönem kadının statüsünde değişimi anlamak ve üçü arasındaki farkı okumak açısından net bir bakış açısı sunmaktadır. İkinci kısımda ise köşe yazısı göstergebilimsel bir analize tabi tutulacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kadının Durumunu Etkileyen Faktörler

Dünyaya ait hâkim bilgi, iş ve eylemler ile erkeğin bununla ilişkilendirilip odak noktaya koyularak tanımlanmasının tarihi eskidir. Öyle ki Caroline Criado Perez'e göre (2021: 15) insanlığın neredeyse tamamını erkek gibi algılayan düşün(me)me biçiminin hem bir nedeni hem de sonucu olarak cinsiyet veri boşluğu

¹ Erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsizliğin başlangıç noktası olarak kas gücünü gösteren bir diğer bakış açısı John Stuart Mill'e aittir. Mill kas gücünü insan toplumlarının en erken dönemlerinden itibaren kadınların erkeklere tutsak olmasının nedeni olarak göstermektedir (2016: 12). Bu eşitsizliği konu alan tezlerden birini tarihsel süreçte erkeğin doğadaki gücünü, doğayla birlikteliğini, bedensel gücünü ele alan görüşlerden birini avcı ve toplayıcı toplumlardaki işbölümüne dayandırmaktadır. Bu toplumlarda erkekler avlanırken kadınlar toplayıcılığı üstlenmektedir. Ancak bu bilgi son zamanlarda ortaya çıkarılan kanıtlarla tartışılabilir hale gelmiştir. Nitekim Peru'dan gelen arkeolojik kanıtlar bazı eski avcılarının arasında kadınların da olduğunu ortaya çıkarmıştır (Dede, 2021, 20 Mart).

² Alanyazında benzer ayrımlar bulunmaktadır. Buna göre Türk kadını İslamiyet'ten önce, İslam medeniyeti içinde ve bugünkü medeniyet anlayışı içerisinde olarak ayrımsallaştırılarak incelenmektedir (İnan, 1964: 4).

bulunmaktadır. Bu konuya yönelik bilgi eksikliği kadının dünyadaki ve Türkiye'deki temsili kadar kendi kimliğini inşa ve ifşa etmesinde belirgin bir sorun doğurmaktadır. Üstelik yaşamını idame ettirmede sürdürdüğü iş kolları bu görünmezliği artırmaktadır. Yaşamın hemen her alanında karşılaşılan bu durum; kadının sözlü, fiziksel, psikolojik ayrımcı pek çok davranışa maruz kalmasının nedeni ve/veya aracı olabilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında kadının erkekle aynı mekânda, sosyal yaşam içinde görünürlüğünün olmaması kadar toplumların felsefi, tarihsel ve kültürel arka planının etkisi azımsanmayacak düzeydedir.

Erkek egemen bir dünyanın ortaya çıkmasını felsefi bir izah denemesi ile ele alan Luce Irigaray'a göre konuşan ilk erkeğin kadından aldığı ilham ile akıl yürütmeye yatkınlık kazanması, ötekini dinlemenin şevki ve güveniyle arttığında yapabileceği yetkinliği onun tarafından kazanılmış olmaktadır. Bu dünyada oluşturduğu dille erkek şeyleri tek yönlü sahiplenerek onlar üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Böylece erkek kamusal alanın efendisi haline gelirken; kadınlar eve, Tanrılar ise tapınaklara hapsedilmektedir. Erkek ikisi arasında yeni bir (Batı) dünya(sı) yaratmaktadır (Irigaray, 2023: 50). Bu izah denemesi genişletildiğinde görülecektir ki kadının özel alana (eve, içeriye) erkeğin kamusal alana (dışarıya) aidiyeti dile ve Batı kültürüne özgü değildir. Aksine en belirgin özelliği yerleşik yaşama geçmek olan tarım toplumlarında kadınlar temel üretici rollerini yitirmiş; özel ve kamusal alanın ayrışması erkeği ön plana çıkarırken kadını geri plana itmiştir (Özben, 2017: 71). Kadın ve erkek kimlikleriyle birlikte Kathleen Newland'e göre kadın olmak, kadın olarak doğmak farklı yerlerde farklı şeyler ifade etmektedir (Newland'den akt. Özgüç, 1988: 86). Bu açıklama cinsiyetlerin dünyada, ülkeler arasında, aynı ülkede, ülke içerisinde farklı yerleşim yerleri ve aile yapılarına göre bile anlamının değiştiğini göstermektedir.

Ülkelerin tarihsel ve kültürel arka planı kadınların sosyal hayat içerisinde kimlik edinmesine avantaj ya da dezavantaj oluşturmaktadır. Bu noktada bir ülkenin kadına biçtiği rol önemli bir odak noktasını oluşturmaktadır. Batı'da ve diğer modernleşme süreci içerisindeki toplumlarda kadınların pozisyonları yirminci yüzyıl boyunca büyük ilerlemeler kaydetmiştir (Özgüç, 1998: 76). Bu ilerlemelerin belirleyicilerinden birini kadının hayatın her alanda aktif ve görünür kılınması oluşturmaktadır. Türkiye günümüzde tüm Ortadoğu ülkeleri arasında anayasal düzen ve yasalar açısından kadını ve erkeği vatandaş ve birey olarak eşit sayan tek ülkedir (Abadan-Unat, 1979: 26). Aynı zamanda Türkiye, tüm İslâm ülkeleri arasında bugüne dek her düzeyde en fazla yüksek eğitim görmüş kadın yetiştirmiştir (1979: 34). Ancak toplumun tamamında kadına verilen değerin aynı olduğu söylenemez. Nitekim Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, Türkiye'de kadının toplum yaşamında etkin konumlara geçişi hızlı bir artış gösterse de, bu ya üst sosyoekonomik düzey kadınlarıyla sınırlı kalmış ya da sınıf atlama aracı olmuştur; tüm ülke kadınlarında yaygınlık göstermemiştir (Koptagel-İlal, 1995: 102). Bu noktada çevre koşulları önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre koşulları eğitime, doğurganlığa, evlenmeye, mesleğe, çalışmaya yönelik davranış ve tutumlarını belirlemede birlikte, doğrudan doğruya kadınların davranış ve tutumları üzerinde rol oynamaktadır. Bu durumun tipik örnekleri kırdaki ve kentteki yaşam arasındaki farktır (Özbay, 1979: 193-210). Kentte var olan eğitim olanakları kadınların yaşamlarına olumlu yönde etki etmektedir. Kadınlar eğitimle birlikte sosyal hayatta daha fazla görünürlük kazanmaktadır. Aynı zamanda kadınlar evlilik, çocuk sahibi olma, kaç çocuk yapacağına karar verme, meslek sahibi olma, çalışma yaşamına girme gibi hayati konularda kendi hayatları üzerinde tasavvurda bulunma hakkına daha fazla sahip olmaktadır. Toplum kesimleri düzeyinde ele alınabilecek bu durum, kadının statüsünün her devirde aynı değere tabi olmadığı düşünüldüğünde genel bir değerlendirmenin gerekliliğini şart koşmaktadır.

2.2. Türk Tarihinde Kadın

Türklerde yerleşik yaşama geçiş sırasında yer edinme mücadelesi için yapılan savaşlar kadın-erkek arasında işbölümüne dayalı bir hayat tarzının oluşmasına vesile olmuştur. Öyle ki medeni hayatın başlangıç evresinde kadının ve erkeğin müşterek emekleri ve güç birliği sayesinde tarihi devirlere geçilmiştir (İnan, 1964: 6). Bu bilgi yerleşik yaşama geçişte kadının rolünün önemi konusunda bir bilgi vermekle, İslamiyet'i kabule kadarki süreçte kadının pozisyonu erkekle neredeyse eşdeğer olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum İslamiyet'i kabul ile değişmektedir. Nitekim tarihi belgelerden elde edilen bilgilere göre kadın; İslamiyet öncesi ve sonrasında toplumsal açıdan farklı pozisyonlarda bulunmaktadır. İslamiyet'in kabulünden önce Türk toplumunda kadına ve erkeğe eşit değer verildiği ve bu durumun üretim alanına yansıdığı yazılı kaynaklarda görülmektedir. İslamiyet'ten önce Türk kadınının toplumda erkeklerle birlikte yer aldığı; sosyal, siyasal ve

kişisel haklar (evlenme, boşanma, miras ve benzeri) bakımından kadın ve erkek arasında bir ayrımın olmadığı görülmektedir. Bu haklar arasında kadının devlet dairesinde yerinin olduğu söylenebilir. Ayrıca İslamiyet'ten önce Türklerde çok eşlilik ve kadınlara yönelik (çarşaf, peçe gibi) giyim konusunda sınırlamalar bulunmamaktadır (Gökçe, 1990: 39; Gökçe, 2010: 12-13).

Bozkır yaşam koşulları ile ilişkili olarak Türk kadını yaşadıkları dönemdeki genel anlayışın aksine temel ve gelişmiş haklara sahiptir. Kadınlar isim sahibi olmalarının yanı sıra güzel sıfatlarla da anılmıştır (Açıl, 2016: 70). İslamiyet'ten önceki bu durum İslamiyet'i kabulle birlikte değişim göstermiştir. Kadının bir önceki devreye nazaran hakları azalmıştır. Osmanlı Devleti'nde kuruluşun 16. yüzyıla kadar Türk kadınları oldukça hür olmakla beraber bu durum 16. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. Bilindiği gibi kültürün belirli koşullar altında (dışarıdaki ve içerideki) farklı tesirlere açık, çeşitli etkiler altında kaldığı durumlarda üyelerin düşünce biçimleri, tutumları ve sorunları değişmektedir (Estés, 2023: 334). Bu bağlamda İslamiyet'i kabul eden diğer kavimlerin örf ve adetlerinin ve İran, Bizans gibi yabancı medeniyetlerin etkisinin; İslamiyet'te kadına verilen yüksek değere rağmen dine yönelik yanlış yorumlar, yanlış alışkanlıklar, suistimaller nedeniyle³ Türk kadını çarşafı, peçeli, kafes arkasından dünyaya bakan, dışarıda yemek yiyemeyen, erkeğin istismar ettiği bir varlık haline gelmiştir. Kadını istemek, evlenmek ve boşanmak erkeğin tasavvurunda iken iki kadın tanık karşısında bir erkeğin tanıklığının eşit görülmesi, mirasta kızların erkeklerin yarısı kadar hak kazanabilmeleri gibi uygulamalar bulunmaktaydı (Gökçe, 1990: 39; İnan, 1964: 31; Taşkiran, 1973: 15-20). Üstelik bu duruma imparatorluğun genişlemesiyle katılan yeni devletlerin etkileri de dâhildir. Sözelimi İstanbul'un 1453 yılında fethiyle birlikte çok eşlilik varsıl kesim arasında giderek yaygınlaşmıştır (Gökçe, 2010: 13). Bütün bunlarla birlikte kadının kentsel ve kırsal ekonomik alanda belirgin bir etkisi bulunmaktadır (Gökçe, 2010: 13).

Tanzimat öncesi Osmanlı Devleti'nde kadınlara ait bilgiler (mahkeme, vakıf, yerli ve yabancı seyyah notları, tapu-kadastro sicilleri ve benzeri) yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu kaynakların verdikleri bilgilerin sınırlı olduğu ve kadınların hayatın her alanında sınırlı hakka sahip olduğu söylenebilir (Uğurcan, 1998: 989-990). Osmanlı toplumunda kadınlar aleyhine eşitsizlik kurumsallaşmış durumdadır; ne var ki bu kadınların hiçbir güç ve etkiye sahip olmadıkları anlamına gelmemektedir. Kadınlar hukukun ve göreneklerin sınırları içinde⁴ olsalar bile ev ve ailede zevcelik, annelik rolleri sayesinde otorite ve etki uygulama olanağına sahiptir (Berktaş, 2004: 11-12). İlaveten Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün kadınların aynı edilgen pozisyona sahip olduklarını söylemek yanlış olacaktır;⁵ ancak kadınların geneli düşünüldüğünde onlara yönelik özgürleştirme konusundaki ilk girişimler 19. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmaktadır (Abadan-Unat, 1979: 16). Kadınlar Tanzimat ve Meşrutiyet ile birlikte çalışma, eğitim gibi sosyal hayatın her alanında yeni sosyal statüye kavuşmuşlardır (1998: 991). Ayrıca dergiler, dernekler ve gazeteler aracılığıyla kadınlar ve onların hakları lehine bir artış yaşanmıştır (Gökçe, 2013: 13).

I. Dünya Savaşı ve sonrasında gerçekleşen savaşlarda kamusal yaşamda erkeklerin nüfus olarak üstünlüğü azalmıştır. Bu nedenledir ki kadınlar çalışma hayatına girmiştir; kentsel yaşamda önemli bir görünürlük kazanmışlardır (Abadan-Unat, 1979: 18-19; İnan, 1964: 90). Bununla beraber kadınların cephede görev almadığını düşünmek yanıltıcı olacaktır. Nitekim Millî Mücadele döneminde kadınların erkekler kadar Türk ordusuna sağlamış oldukları hizmetlerin Cumhuriyet'in kurulmasında büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bütün bunlar kadınlara yönelik hukukun bütün ülkeye yayılması lüzumunu doğurmaktadır. Öyle ki eğitimin her kademesi, medeni haklar, siyasal hayat ve çalışma hayatı gibi pek çok alanda kadınlar lehine iyileştirmeler olmuştur (Uğurcan, 1998: 992-998). İzlenen bu politika değişiminde devlet tarafından ön plana çıkarılan

³ Bunlar arasında konumuzu da ilgilendiren şekliyle Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra kadınların önce camiden, sonra sosyal hayatın tümünden çıkarılması gösterilebilir. Emevîler döneminde ise kadınların sosyal hayattan çekilmesi kurumsallaşmıştır. O dönemlere ait bir söylem bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Kadın ancak üç durumda evinin dışına çıkabilir: Kocasının evine taşınırken, ana babası öldüğünde ve mezarına götürülürken (Gültepe, 2020: 181).

⁴ Osmanlı Devleti'nde kadınların aile içindeki yasal durumuna ilişkin gelişmelerden biri olan 1917 yılındaki Hukuk-u Aile Kararnamesi'ne kadar kayda değer bir iyileşme bulunmamaktadır. Bu kararname evliliği bir çerçeveye bağlamakta ve kadınlara boşanma hakkı tanımaktaydı. Ayrıca çok karılı evliliği ilk eşin rızasına bağlı olarak bir ölçüde sınırlandırmaktaydı (Berktaş, 2004: 12).

⁵ Nitekim Osmanlı Devleti'nde kadın yaşadığı yöreye göre, değişen bir hürriyet arayışı içerisinde yaşamıştır. Kırsal kesimde yaşayan kadın hemen hemen tümüyle eşinin yanında ev ekonomisine katkıda bulunan, aile kavramının vazgeçilmez parçası ve kırsal hayatın her alanına gücü yeten bir danışman durumunda iken; kentte özellikle 15. yüzyılda Bizans ve İran etkisiyle kurumsallaşan harem nedeniyle dört duvar arasına kapatılmış bir meta halindedir (Doğramacı, 1985: 111).

milliyetçilik ideolojisinin Osmanlı öncesi Türk geleneklerinde var olduğu düşünülen daha eşitlikçi cinsiyet rol modellerine yaslanarak kadının evle ve aile ilişkileri içerisinde sınırlı kalan yaşamına alternatif oluşturmaya önem verilmesi belirleyicidir (Tekeli, 2011: 29). İstanbul Üniversitesi'nde sunulan karma eğitimin başarısı, çeşitli düzeylerde okulların artması, alfabenin değiştirilmesi, millet mekteplerindeki okuma seferberliği Türk kadınının fikren değişmesine, çeşitli meslek kollarına girmesine ve dolayısıyla güveninin artmasına sebep olmuştur (Göksel, 1984: 228). Buna rağmen özellikle eğitim özelinde değerlendirildiğinde Cumhuriyet'in kuruluşundan 1985 yılına kadarki resmi verilere bakıldığında kadınların eğitime katılımlarının erkeklere nazaran daha düşük düzeyde yer aldığı görülmektedir (Gök, 2011: 161). Bu durum 2022 yılı baz alındığında 25 yaş ve üzeri nüfusta kadınlar lehine bir artış gösterse de halen kadınların ve erkeklerin eşit olduğu bir durum söz konusu değildir (TÜİK Bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılımı, 2021-2022). Bu eşitlik, yani kadınların da erkekler gibi eğitilmesi sağlandığında kadınların kendi üzerlerinde güç sahibi olmaları mümkün hale gelmektedir (Wollstonecraft, 2023: 96). Bir başka deyişle Cumhuriyet devri toplumun kadından ve erkekten teşekkül eden yapısına eğitim alanında öncelik vererek kadını sosyal hayatın her alanında güçlü kılacak imkânlar yaratmaktadır. Böylelikle bireysel ve toplumsal ilerlemenin çok boyutlu yapısını ortaya çıkarmaktadır.

Abadan-Unat'a göre Türk kadınlarına hukuksal hakları bilinçli olarak girdikleri bir mücadele sonucunda verilmemiştir. Bunun yerine bu haklar siyasi irade tarafından bağışlanmıştır. Bu dönemde İsviçre Medeni Kanunu ile yapılanlar çok eşliliğin son bulmasına, evlenme-boşanma, miras, velayet gibi haklardan kadın ile erkeğin eşit yararlanmasını sağlamıştır (Abadan-Unat, 1979: 21-23; Taşkıran, 1973: 120-121).

Bir başka husus kadınların siyasete katılımlarıdır. Türkiye'de kadınların siyasal haklarının kabulü yeni rejimin niteliklerini simgelemek açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bununla yöneticiler bir yandan doğrudan kadın devrimini bir adım daha ilerletirken, bir yandan da Türkiye'nin siyasal rejiminin demokratikleşme⁶ olduğunu göstermişlerdir (Tekeli, 1979: 399-400). Bununla birlikte erken modernleşme döneminin siyasal reform süreçlerinde yer almış kadınlar kurucu erkeklerle eşit konum ve statüde devleti yöneten ve toplumsal fırsatlardan yararlanan vatandaşlar olmak yerine ulusun anaları, geleneğin ve millî kültürün taşıyıcıları olarak erkeklerden farklı toplumsal alanlarda kamusallaşma serbestisine sahip olmuşlardır (Sancar, 2012: 112). Başka bir deyişle Türk modernleşmesinin ulus-devlet kurma aşamasında ortaya çıkan cinsiyet farkları rejimiyle siyasetin erkeklere, sosyal ve kültürel ilişkilerin kadınlara bırakıldığı bir şekillenme olmuştur (2012: 192). Bu durum bugüne doğru geldiğinde kadınların seçme ve seçilme haklarını kullanımları erkeklerle eşdeğer olmamasıyla da benzerlik taşımaktadır. Kadınlar seçmen olarak oy verme konusunda erkeklerden farklı tavır sergilemezken, siyasete etkin katılım açısından erkek ve kadın arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır (Koray, 1995: 213). Eczacı, hekim, diş hekimi ve avukat meslek kollarından 100'er kişilik kadınla gerçekleştirilen bir çalışmada; kadınların çoğunlukla evlilik ve çocukları siyasete katılımında çözümü bulunabilir sorunlar olarak gördükleri; yarısından çoğunun ise siyasetin eşle ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceğini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte kadınlar daha çok çocuk ve ev işleri gibi konuların siyasete katılım için olumsuzluk yaratacağını ifade etmişlerdir (Koray, 1995: 240). Buradan yola çıkıldığında kadınların toplum tarafından kendilerine biçilmiş olan geleneksel rollerin siyasete katılımında sorun yaratacağından endişe ettiği görülmektedir.

Yukarıda bahsi geçen hususlar bir arada değerlendirildiğinde, kadınların haklarını elde etmede bağımsız ve bilinçli bir hareket geliştirmedikleri; bunun doğal bir sonucu olarak kültürün ve iktidarın erkek-egemen yapısında gerçek bir değişimin sağlanamadığı, Cumhuriyet'in bütün yeniliklerine ve yenilikçiliğine rağmen ataerkil yapıda kalmaya devam ettiği söylenebilir (Berktaş, 2004: 20).

2.3. Kitle İletişim Araçlarında Göstergebilim

Göstergedeki dizgeleri betimlemek, göstergeler arasında yer alan bağıntıları, anlamları hatta eklentileri belirlemek, göstergeler ve gösterge dizgelerinin tasnifini sağlamak, dil aracılığı ile söylemleri çözümlmek

⁶ Aynı eserde Tekeli çok partili rejime geçişle birlikte kadınların daha önce oynadıkları demokratikleşmeyi simgeleme rolünün işlevini ve anlamını yitirdiğinden söz etmektedir. Bunu Sandra C. Danforth'a dayandırarak kadınların tek parti döneminde sahip oldukları ve adeta otomatik bir biçimde seçilebilme şansının ortadan kalkması ve siyasal partilerin mecliste daha çok sayıda sandalye elde etmek için giriştikleri rekabetin olumsuz bir yansıması olarak parlamenter gücün azalması ile açıklamaktadır (Akt: Tekeli, 1979: 401).

göstergebilimin temel esaslarındandır. Göstergebilimde toplumdan kopmayarak belli bir kültür veya fikir dünyası içerisinde anlamların üretimi sırasında altta yatan kodları ve bu kodların kurallarını belirlemek, kültür grup üyeleri için anlamı olan tüm varlık / hareketleri gösterge (signs) olarak ele almaktadır (Chandler, 2002: 148). Metnin içerisinde yer alan ipuçları (modality markers) sayesinde inandırıcılık, güvenilirlik, gerçeklik, hüküm gibi araçlar ile çözümlene gerçekleşir. Böylece metnin anlamlandırılmasında ve çözümlenmesinde okuyucunun / hedef kitlenin dünya bilgisi yargıları büyük bir paya sahiptir (Chandler, 2002: 60). Giambattista Vico'ya göre toplumları algılamak, ele alınan toplumun kültürel dizgelerini bakılarak ancak gerçekleşebilmektedir (Akerson, 2005: 57). Bu bağlamda göstergeler toplum yaşamlarını incelerken toplum ruhbilimin bir bölümünü de ele almaktadır. Göstergebilim ile göstergeler hedef kitleye ne tarz iletiler gönderdiği hangi toplum yargısına ve yasasına bağlı olarak ilerlemektedir (Saussure, 2001: 46). Göstergebilimsel analizin her sahada uygulanabilir olmasının esaslarından biri de budur ki metinlerde yer alan yan anlamlar ve metni bir bütün olarak ele alan derin anlamlar fiziksel varlığın zihinsel kavramdan sonra anlamlandırma süreci oluştuğunu ifade etmektedir.

Görüntüsel göstergeler göstergebilimin sınıflandırılmasında temel alınırken gerçeklik teması ile olan ilişkisi de önemli bir ölçüt olmaktadır. Gazete haberlerinde yer alan görüntüsel her gösterge biçimi esasen düz anlam olup yan anlam dizgeleri kodlamalar ile gün yüzüne çıkmaktadır (Günay ve Parsa, 2012: 25-30). Gazete haberlerinde veya görsel ileti taşıyan kitle iletişim araçlarında hedef kitle doğru belirlenmelidir. Çünkü her faktör göstergede anlamın derin yapıdan yüze yapıya geçmesi için önem arz etmektedir. Kitle iletişim mekanizmasında belirtilerde yer alan ifadelerin yorumlanması, dizgeyi anlamlandırmada önemli bir unsur olup belirtilere yüklenen anlam aracı yüklenirken kodlar hedef kitle tarafından yorumlanır. Bir durum bir başka durumu ifade ederse gösterge anlam kazanır (Kıran ve Eziler: 2013: 137-138).

Göndericinin alıcıya yani hedef kitleye olan ihtiyacı ortak kodlar içeren dil bağlamıyla ilişkilidir. Öyle ki gönderen ve gönderilenin bilmesi gereken göstergeler ve kurallar bütünü yer, zaman ve kodlamalarla bağlamı oluşturmaktadır (Gottdiener, 2005: 95). Hedef kitlenin tutumunda yer alan her değişim veya karar verme sürecinde bir iletiye ihtiyaç olup reklamı yapılan ürünün veya hizmetin geçmişle, yan ürünle temel duygu durumuyla karşılaştırma yoluna gitmesi esas olandır (Göksel, 1997: 105; Odabaşı, 2017: 87).

Değişen insan anlayışı ile kitle iletişim araçlarının ikna kabiliyeti daha da artmış ve yorumlanan bir mekanizmanın iletişim göstereni konumu üst düzeye çıkartılmıştır. Gazete metinlerindeki iletinin çözümü noktasına gelince göstergebilimin her noktası hedef kitle noktasında çözüm odaklı olmuştur. İletilere yüklenen anlamlar, çözümün anlam kazanma serüveni göstergebilimsel bir inceleme ile tamamlanmış olacaktır (Barthes, 2014: 166). Göstergebilimde esas konu işaretleyici değildir. Verilmek istenen iletiyi oluşturan anlamlandırma sürecine katkı sağlamaktır. Toplumsal ve bireysel söylemlerin kitle iletişim araçları vasıtasıyla ulaşılması beklenen etkiyi yaratması açısından hedef kitlede bazı görsel çözümler büyük rol oynamaktadır. Gazete metnini oluşturmak için toplumsal yapı, kültür, dil ve değerler bir bütünlük taşır. Bütün bunları doğru analiz etmek için gazete stratejisini meydana getirip hedef kitleye ait değerleri gazete metinlerinde kullanmak başarılı bir kitle iletişim aracı kanalı oluşturmayı sağlamaktadır. Çünkü göstergebilim dünyanın anlamlı bir bütün olması görüşünden yola çıkarak görüldüğü kullanan nesnelere sanat açısından değerlendirmekten öte anlamlı bütün olarak metnin ne anlama geldiğini araştırır, anlam katmanlarını kavrar ve tutarlı bir yöntem ile kendine has sağlam bir yer edinmiş olur (Öztoğat, 1999: 140). Göstergebilim sadece dilsel göstergeleri incelemekle kalmamıştır. Hem temsili hem de anlamlı bir bütün meydana getiren her şeyi inceleyen göstergebilim metnin içeriği dışında bir de görüntü veya sestem yararlanarak subliminal anlam içerikleri de barındırır ki görünenden görünmeyene, öznel olandan nesnel olana, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene doğru bir yönelim ile iletişimin etkileşimini artırır (Karaman, 2017: 27).

Dünyayı kavrama, yorumlama ve anlamlandırma çabası içerisinde olan zihin, alıcıya geçen işaretleyiciler aracılığıyla tartışmacı bir düzlem sunmaktır. İçerik düzlemi veya gösterilen alan yananlam ile ilgili ilerlerken bir göstergenin neyi temsil ettiği düz anlamdır. Bu yüzden gerçek dünyada görülen nesnenin zihindeki yansıması tam olarak düz anlam olup biçim ve sanat yönü yan anlamdır (Boztaş, 2017: 2528, Guiraud, 2016: 46). Kitle iletişim araçlarında göstergebilim analizi yapılırken de kültüre ait görüntüler, yorumlar, anlamlandırma farkı oluşturan yananlamlar, yorum ve yorumlayıcıdan kaynaklı beliren göstergenin her şifresi özel değerleri, şifreleri veya işlevsel yaklaşımı yorumlamaya yardımcı olmaktadır (Yıldız, 2007: 5-6). Bu sebeple kitle iletişim araçlarında göstergebilimsel bir analiz yaparken düz anlam olmadan yan anlamın olmayacağı, düz anlam ile biçimin algılandığı, yananlamlar ile göndergeyi hem biçimsel hem de işlevsel açıdan

çokanlamlı, toplum ve bireysel düzey için değişkenlik seviyesine bağlı bir ilerleme kaydedildiğini bilmek gerekir. Çünkü metin bir bütün gibi algılansa da temalar kesitler hâlinde ilerlemektedir ve bu kesitlerin her birinde ayrı iletiler yer almaktadır. Bütün-parça dengesinin iyi ayarlandığı ve anlaşıldığı metin ancak sanatsal bir yan anlam serüvenine sahip olabilmektedir.

3. Çalışmanın Amacı

7 Mart 2022 tarihinde Siirt'te çıkan bir yerel gazetenin 'Kadın'ın Adı Yok' adlı köşe yazısı göstergebilimsel yöntemle incelenerek metinde örtük hâlde bulunan göstergeleri hedef kitleye aktarmak, gösterge sisteminin hem görünen hem de görünmeyen göstergelerini yorumlayarak kadın-göstergebilim-gazete denklemine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

4. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Çalışmanın Sınırlılığı

Çalışmada göstergebilimin veri analiz yönteminden yararlanılmıştır. Gazete metninin kavramsal çerçevesi, tematik ve şematik olay / durum sıralaması, temalara göre kesit incelemesi, gösterenler dizgesi, gönderge sistemi, sözcük seçimleri belirlenerek çözümleme yapılmıştır. Çözümlemede çalışmanın sınırlılığı açısından sadece bir köşe yazısından yararlanılmış olup geçmiş bilgiler kültür-bellek noktasında bilgi akışını sağlamıştır.

5. Bulgular ve Yorum

5.1. Metnin Kavramsal Çerçevesi

Siirt Gazetesi'nde 7 Mart 2022 tarihli bir köşe yazısının göstergebilimsel analiz ile incelendiği bu metnin kavramsal çerçevesinde kadın teması ve Dünya Kadınlar Günü kodu yer almaktadır. Siirt özelinde kadına dair iletilerin yer aldığı bu metinde esasen kadının tarihsel döngü içerisindeki yerinden bahsedilerek kadının toplumsal yönü ve değeri ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Tematik analiz ve şematik sıralama bağlamında metnin sıralaması şöyledir:

1. Kadının toplumdaki yeri noktasında önemli iki tarih vardır: 5 Aralık, 8 Mart.
2. 5 Aralık Atatürk'ün kadınlara seçme ve seçilme hakkın tanınması.
3. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü.
4. 8 Mart 1857 Dünya Kadınlar Günü özelinde tarihi bilgi.
5. ABD'nin New York kentinde yaşanan tekstil fabrikasındaki grevin neticesinde 120 kadının ölmesi.
6. 1910 yılında can veren kadınların anısına Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansında kadınlar günü önerisi kabul edilmesi.
7. Dünya genelinde birçok devletin bu etkinliği benimseyerek Dünya Kadınlar Günü'nü sahiplenmesi.
8. 1921 yılında 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nün ilk kez kutlanması.
9. 1975 yılından sonra kutlama işinin yaygınlaşma durumu.
10. Birleşmiş Milletler Kadınlar On Yılı programından Türkiye'nin de etkilenmesiyle Türkiye 1975 Kadın Yılı Kongresi yapılması.
11. 12 Eylül Darbesinden sonra dört yıl süreyle herhangi bir kutlama yapılmasına izin verilmeme durumu.
12. 1984'ten itibaren her yıl çeşitli kadın örgütleri tarafından "Dünya Emekçi Kadınlar Günü" kutlanmaya devam etmesi.
13. Siirt'te ölen kadınların salası verilirken kadının adının söylenmemesi.
14. Vefat haberlerinde veya mesaj kısmında kadının adının zikredilmemesi bahsinde köşe yazarının öz eleştiri yapması.
15. Kadının adı salalarda verilmezken akrabalık bağlantısı sunularak isimsiz bir vefat duyurusu yapılması.
16. Sala verilirken kadının adı olmamasına rağmen Kur'an-ı Kerim'de kadının adının varlığı.
17. Kutsal kitapta yer alan kadınların isimleri alfabetik sıralanmış hâlde sunulması.
18. Bütün kadınların dünya kadınlar gününün kutlanması.

5.1.1. Metin Kesitleri

Göstergelerin aracılığı ile duygu ve düşünce dünyaları daha rahat ve kolay aktarılmaktadır. Öyle ki toplumsal yapılaşmada yer alan toplum bilinci, dış dünyaya dönük yaşam tarzı göstergeler ile bağlantılı ilerlerken gösterge tam olarak tüm evreni kapsayan kodlamalar bütünü olarak belirlemektedir (Bulduklu ve Karaçor, 2019:

205). Göstergede yer alan kodlar metinde bir kompozisyonu oluştururken metni kuran temaların kesitleri anlaşılmalı sağlamaktadır. Bu durumda metin kesitleri tema ile bağlantılı, yan anlamlarda yer alan gizli iletileri çözmeye yardımcı metin alt başlıklarıdır demek mümkündür. İncelemeye esas olan metinde konu bağlamında kesit düzlemi şöyledir:

Kesit 1: Kadınlar Günü

Kadınların önemlerinin topluma benimsetilmesi açısından kutlanan 2 gün vardır. Bunlardan biri 5 Aralık günüdür ki, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınmasını sağladığı tarih olması açısından önemlidir. Bir de 8 Mart tarihlerinde kutlanan (Dünya kadınlar Günü) veya gerçek adıyla (Dünya EMEKÇİ KADINLAR GÜNÜ) vardır.

Göstergebilimde esas olan göstergenin kendisi olup gösterge çeşitlenmesi ise anlam taşıma yolları ve kodlamalar aynı zamanda şifrelerdir. Toplumun önem verdiği kültür çeşitlenmeleri bağlı olduğu ideolojilerle bağlantılıdır. Bu durumda kodlar ve göstergeler içerisine yer aldığı zaman, mekân ve kültür düzlemi ile doğrudan ilişkilidir (Fiske, 2003: 62). Metinde birinci kesit olarak yer alan kavram ve tema dünyası Kadınlar Günü uzamlarıyla doğrudan ilişkilidir. Anlatıcı, zihinlerde iki tane kadınlar günü olduğunu ve bunlardan birinin 5 Aralık bir diğerinin de 8 Mart olduğunu altını çizerek tarihsel kodlama yapmıştır. Anlatıcı, tarihsel kodlama çizgisinde Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını tanıyan Atatürk ile Dünya Emekçi Kadınlar Günü olarak kutlanan bir diğer günden bahsetmektedir. Anlatıcı sunumu yaparken yerli, yersiz büyük harf kullanımına eğilmiş rakam ile doğrudan ifade biçimini tercih etmektedir. Bu durum hedef kitleyi esas konuya ve iletiye yönlendirme isteği ile bağlantılı olup ATATÜRK, EMEKÇİ KADINLAR GÜNÜ diye yazarak da vurgulama yapmak istemektedir. İletilerin pekişmesi için bu yolu tercih eden anlatıcı önemli gördüğü noktalara dikkat çekerek şahsi görüşünü yansıtmaktan geri durmamıştır.

Kesit 2: Kadınlar Günü'nün Tarihsel Zemini

...5 Aralık günüdür ki, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınmasını sağladığı tarih olması açısından önemlidir.

...

8 Mart 1857 günü ABD'nin New York kentinde 40.000 dokuma işçisi daha iyi çalışma koşulları istemiyle bir tekstil fabrikasında grev başlatmışlardı.

Ancak, polis işçilere saldırmış ve onları fabrikaya kilitlemişti. Bu arada çıkan yangında işçilerin fabrika önünde kurulan barikatlardan kaçamaması sonucunda 120 kadın işçi can vermişti.

İşte bugünün anısına Ağustos 1910 tarihinde Danimarka'nın Kopenhag kentinde 2. Enternasyonale bağlı kadınlar toplantısında (Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı) Almanya Sosyal Demokrat Partisi önderlerinden Clara Zetkin, 8 Mart 1857 tarihindeki tekstil fabrikası yangınında ölen kadın işçiler anısına 8 Mart'ın "Internationaler Frauentag" (International Women's Day-Dünya Kadınlar Günü) olarak anılması önerisini getirdi ve öneri oybirliğiyle kabul edildi.

Anlatıcı 5 Aralık ve 8 Mart olarak iki önemli tarihi ifade ettikten sonra Atatürk'ün kadınlara sağladığı seçme ve seçilme hakkının altını çizmiştir. Ayrıca anlatıcı 8 Mart 1857 gününü detaylandırarak esas ileti bağlamına hedef kitlenin dikkatini çekmeye çalışmaktadır. 120 kadın işçinin can verdiği bir grev ve yangın temasından bahsetmektedir. Olayın acı yönünün altının çizilmesi duygusal yaklaşım ve tarihî bilginin harmanlandığı bir değerler etkileşimini ortaya çıkarmaktadır. Zaten göstergebilimde yer alan düz ve yan anlamları anlayabilmek düzleme bütüncül bakmayı gerektirmektedir. Çünkü düz anlam, göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi sunar ve göstergenin ortak, duysal ve açık anlamına gönderme yan anlam ile gerçekleşmektedir (Fiske, 2003: 116). Bu durumda ikinci kesitin yan anlam kullanıcı hayatını kaybeden kadınların acısını unutmamak için ortaya çıkan 8 Mart Kadınlar Günü'ne gönderme yapmayı kolaylaştırmakta ve hem duygusal hem de kültürel envanterler ile bir değerler etkileşimi ortaya çıkmaktadır. Hedef kitle kadınların gününün tarihlendirilmesinde esas olan konuyu öğrenerek / hatırlayarak anlatıcının vurgulamak istediği tarih-kültür-duygu birlikteliğine yönlendirme yapılmaktadır. 1910 yılında Almanya Sosyal Demokrat partisinin önerisi ile Danimarka'da 8 Mart'ın Kadınlar Günü olarak oy birliği ile kabul edilmesinin ifade edilmesi ve bu durumun uluslararası basında da yerini alması olayı stratejik bir birlikteliği gösterirken mücadele ruhunu tarihsel arka plana itmeden oy birliği, dünya sözcükleri ile pekiştirdiği görülmektedir.

Kesit 3: Dünya’da ve Türkiye’de Kadınlar Günü Teması ve İzlenesi

...birçok Devlet de bu etkinliği benimseyerek (DÜNYA KADINLAR GÜNÜNÜ) sahiplendiler.

Türkiye’de 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü ilk kez 1921 yılında “Emekçi Kadınlar Günü” olarak kutlanmaya başlandı. 1975 yılında ve onu izleyen yıllarda daha yaygın ve yığmsal olarak kutlanmağa başlandı, kapalı mekânlardan sokaklara taşındı.

“Birleşmiş Milletler Kadınlar On Yılı” programından Türkiye’nin de etkilenmesiyle, 1975 yılında “Türkiye 1975 Kadın Yılı” kongresi yapıldı. 12 Eylül Darbesi’nden sonra cunta yönetimi tarafından dört yıl süreyle herhangi bir kutlama yapılmasına izin verilmedi. 1984’ten itibaren her yıl çeşitli kadın örgütleri tarafından “Dünya Emekçi Kadınlar Günü” kutlanmaya devam edilmektedir...

Anlatı izlencesinde esas amaçlardan biri anlatım biçimine dikkat çekerek içeriğin anlam dünyasını zenginleştirmektir (Rifat, 1999: 21). Anlatı düzlemine bakıldığında anlamlandırma düzeyinde yan anlama duygu, heyecan veya kültürel değer gibi birden çok betimleme etkin hâle gelebilmektedir (Barthes, 2012: 85). Bu yüzden ele alınan metnin gazetede köşe yazısı olması haber niteliğinden çok bireysel görüşleri bildirmesi yan anlam noktasında çokça malzeme sunmaktadır. Çünkü köşe yazılarında birden çok olgu ve bu olguların yorumlanması ise birden çok çağrışım ve duygu değeri vardır. Dünya genelinde bu günün kabul görmesi durumunu tek cümle ile ifade eden anlatıcı, 8 Mart’ın Dünya Kadınlar Günü olarak kabul edilmesinden sonra Türkiye’de bu gün 1975’li yıllardan sonra daha çok önemsenmeye başladığı bilgisini ön plana çıkarmaktadır. Öyle ki bu bilgiye ek olarak 1975 yılında Türkiye 1975 Kadın Yılı Kongresi yapıldığını ifade etmektedir. Daha sonra anlatıcı 12 Eylül Darbesi ile kutlamalar kısıtlanırken 1984’ten sonra Dünya Emekçi Kadınlar Günü kutlanmaya devam edildiğinin bilgisini vermektedir. Türkiye’de aynı tema ile kutlanan bu günün izlenesi noktasında dünyayı yaklaşık 55 yıl geriden takip ettiği 12 Eylül Darbesi ile bu günün ve tüm kutlamaların sekteye uğradığını ama 1984 yılından itibaren çeşitli kadın örgütleri ile kutlamaların kesintisiz devam ettiği ifade edilmektedir. Metnin içerik noktası ile uyumlu ilerleyen bu bilginin hedef kitlede manevi bir kültürel düzey kazandırdığını söylemek mümkündür. Anlatıcı bilgiler ile metni zengin hâle getirirken aynı zamanda tarih-Türkiye-darbe-kadın örgütleri-kutlama sözcüklerini vurgulayarak kodlamaların kolay çözülmesine katkı sağlamıştır.

Kesit 4: Siirt’te Kadın Olmak

Maalesef, 5 Aralık ve 8 Mart günlerinde Kadınlar Günü’nü kutlamamıza karşılık toplumumuzda hala sözün tam anlamıyla (**KADININ ADI YOK!**) En basitinden bir örnek verelim. Ölen kadın için **SALA VERİLİRKEN DAHİ KADININ ADI VERİLMEZ**. Bu arada bir özeleştiri yapayım. Dikkat ettim, gazete olarak biz de, (**VEFAT EDENLER**) veya (**BAŞSAĞLIĞI**)

MESAJLARI yayınlarken, ölen kadın ise adını vermiyoruz. Falancanın kızı, filanın eşi, feşmekanın kız kardeşi, halası, teyzesi diyerek geçiştiriyoruz. Yani, **KADININ ADI YİNE YOK!** İşin doğrusu Gazete olarak vefat edenlerle ilgili bilgileri genelde **ÇARŞI CAMİİ SİTESİNDE (VEFAT VE TAZİYELER)** adı altında yayınlanan bölümden alıyoruz. Sitede, salası verilen kadınların adları olmadığı için ve biz de isimlerini bilmediğimizden **ÖLEN KADINLARIN ADLARINI VEREMİYORUZ!**

Kadın konusunu coğrafi perspektiften ele alan araştırmalardan yola çıkan bir çalışmada, kadınların mekânla ilgili faaliyetlerinin ihmal edilmesinin, örtülü kalmasının nedenlerinden biri olarak kapalı mekânda, evde kalmaları gösterilmiştir. Söz konusu çalışmada erkek mekânlarının daha geniş, daha açık, daha göz önünde ve daha canlı faaliyetlerin ortamını oluşturduğu; kadınlara ayrılan mekânların ise daha özel, daha küçük, daha kapalı ve güvenli olduğu ifade edilmiştir (Özgüç, 1998: 61). Bu durum kadınların ülkeler ve yerleşim yerleri (kır ya da kent) bazında görünürlüklerinde ve dolayısıyla yaşamsal izdüşümlerinde azalma yaratmıştır. Nitekim eğitim, iş, sağlık, boş zaman faaliyetlerine katılma gibi pek çok unsur bu durumdan etkilenmektedir. Bu sınırlar zaman içerisinde ortadan kalkmaktadır. İçerisi ve dışarısı olarak belirlenen geleneksel rollerin ihlal edilmesi ve sözcülemi kamusal yaşamın sınırlarına dâhil olmaları ile kadınlar “cinsiyetsiz” bir kimliğe⁷, hatta bir ölçüde erkek kimliğine bürünmekle meşrulaştırılan bir konumla anılmaktadır (Kandiyoti, 2011: 339). Sorunlu bu bakış

⁷ Bu konuya bir örnek 1950’li yıllardaki Türkiye’den hareketle verilebilir. Bu yıllardaki üst düzeydeki meslek kadınlarının çoğu bekârdır. Onların gerek giyimlerinde, gerekse davranışlarında cinsiyetsiz, hatta biraz erkeksi bir sadelik söz konusudur (Koptagel-İlal, 1995: 104).

açısı kadını kendi toplumsal cinsiyet kimliğinden uzaklaştırmakta; erkek egemen dünyanın meşrulaştırılmasına aracı kılmaktadır. Bu durum kitle iletişim araçlarından biri olan gazete metinleri aracılığıyla daha iyi anlamlandırılabilir. Dünyayı, olguları ve durumları anlamlandırma, yaşamı sürdürme çabası bir arayış serüveninin simgesel durumudur (Kaplan, 2018: 247-249). Öyle ki genelde kadınlar günü özelde Siirt'teki kadınların toplumdaki yeri bağlamında yazılmış olan eleştirel köşe yazısında Dünya Kadınlar Günü'nde ölen kadınların vefat haberlerinin bile isimsiz duyurulması kitle iletişim aracı olan gazetenin hedef kitlenin zihnindeki durum algısıdır. Metnin bu kesiti büyük harf, koyu puntolarla doğrudan iletiyi yaratan bir gösterge dizgesini barındırmaktadır. Sitede kadınların ismi olmadığı için kadının isimsiz vefat haberinin yapıldığının ifadesi kodlamalarla sunulurken kadının ölüsünün bile toplumda konumlandırılmadığı açıkça izah edilmiştir.

Kesit 5: Din Olgusu Bağlamında Kadın

Peki, biz sözde Müslümanlar kadınların adlarını kullanmaktan ısrarla kaçınırken VE KADININ ADI YOKKEN, KUR'AN-I KERİM'DE KADININ ADI VAR MI, YOK MU!

İşte, alfabetik sıraya göre Kur'an-ı Kerim'de geçen KADIN ADLARI:

ADİLE, AHSEN, AKİFE, ALEYNA, ALİME, AMİNE, ASİFE, ASİYE, AZİZE, AZRA, BETÜL, BELKİS, BEŞİRE, BÜŞRA, CENNET, EBRAR, ELİF, EMEL, EMİNE, ESİN, ESMA, ESMANUR, ESRA, HACER, HAFİZE, HAKİME, HALİLE, HALİME, HAMDİYE, HAMİDE, HANİFE, HASİBEHAYAT, HAYRİYE, HUTAME, HÜSNA, İMRAN, İREM, KAMİLE, KERİME, KEVSER, KEZBAN, LAMİA, LATİFE, NECVE, MECİDE, MELEK, MELİKE, MERCANE, MERYEM, MİNEL, MİNE, MİNNİ, MUKADDES, MÜMİNE, MÜNİRE, NAİME, NEHİR, NECMİYE, NİSA, HAYRUNNİSA, NUR, BEYZANUR, RAHİME, REŞİDE, RÜVEYDE, RÜYA, SABRİYE, SALİHA, SAİDE, SEFERE, SELİME, SEMA, SERAP, SULTAN, TAYYİBE, TENZİLE, TUBA, TURAB, TUVA, ÜNZİLE, VAHİDE, ZEKİYE...

Bütün kadınların, dünya kadınlar günü kutlu olsun.

Toplumda yer edinemeyen kadının kutsal kitapta doğrudan yer bulmasının altının çizildiği kesitte, Kur'an-ı Kerim'de geçen kadın isimlerinin büyük harfle ve alfabetik sırayla sunulması Siirt'te vefat haberlerinde ve salalarda yer bulamayan kadınlar bağlamında didaktik bir ileti barındırmaktadır. Göstergibilimde de metnin anlamından öte metnin arka planında yatan anlama ve bu anlamlardan çok anlamların eklenmiş durumlarının incelenmesi hatta detaylandırılması söz konusudur. Bu sebeple din olgusu bağlamında kadın kavramının yer aldığı kesitte anlamın kurgusal biçimi yorum bilim olarak vücut bulup göstergelerin anlamını çözebilme çabası, gerçekte neyin gösterilmeye çalışıldığı ile paralel yapıdadır (Çiçek, 2016: 27). Ölüm ritüellerinde bile kadına yer verilmemesi köşe yazarını varoluşsal bir sorgulamaya itmektedir. “(Kadın'ın Adı Yok!)” ifadesi temel varoluşsal bir sorunun göz ardı edilmesini tartışmaya açmaktadır. Kadınlar Günü dünyada ve Türk Modernleşmesinin tarihsel serüveninde kadına verilen değerle bir arada değerlendirildiğinde kadınların önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Buna rağmen kadına toplum içerisinde gerekli yer verilmemektedir. Köşe yazısı tüm bu noktalara işaret ederek kadının sosyal yapı içerisinde yerinin ve görünürlüğünün atmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

5.1.2. Metnin Gösterenler Dizgesi

Göstergibilimi tanıyan ve kodlarını çözümlenmeyi bilen bir anlatıcı, ileti hedef kitleye geçerken hangi görselleri kullanacağını, hangi iletileri nasıl vereceğini bilir ve doğru bir kombinasyon ile harf, noktalama, vurgu kullanımları ile doğru mesajları doğru cümlede sunar. Göstergibilimsel bir analizde esas olan görünenin arkasında duran anlamı açığa çıkarmak olduğu için öznel bir yorumlama var gibi görünse de esasen kodlar hatta mitler aracılığıyla nesnellik bulunmaktadır (Özdemir, 2007: 40). Ele alınan metinde görsel bir tasarım veya renk gibi görüntüsel ifadeler yer almadığı için sözdiziminde yer alan her sözcük, harf, noktalama işareti, açık veya koyu puntolar gösteren ve gösterilen noktasında zihinde çağrışım yapmaktadır. Bu sebeple görüntü veya ayrı bir tasarıma sahip olmayan metnin gösterenler dizgesi nesne, gösteren ve gösterilen şeklinde analiz edilmiştir.

Tablo 1. Metnin Göstergeler Dizgesi

Nesne	Gösteren	Gösterilen
Başlık: (KADIN'IN ADI YOK!)	Koyu, büyük harf, parantez içi kullanım, ünlem işareti.	Dikkat çekiciliği artırma, kadın sözcüğünü tek tırnakla ayırarak kadını özel ve ayrı konumlandırma.
Metin içi parantez kullanımı 1: (Dünya Emekçi Kadınlar Günü), (Dünya Kadınlar Gününü), (Kadının Adı Yok), (Vefat Edenler), (Başsağlığı), (Vefat Ve Taziyeler)	Büyük harf kullanımı, emekçi – kadınlar ayırımı, bilgilendirme.	Can çekişerek vefat eden işçi kadınlara işaretleme, emek ve kadını aynı yerde konumlandırma, sosyokültürel yapıda bilgi verme.
Metin içi parantez kullanımı 2: (Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı), (International Women's Day- Dünya Kadınlar Günü)	Bilgilendirme biçimi.	Anlatıcının bilgi düzeyini gösterme çabası, olaya ve duruma hakimiyet olgusu.
Tarih: 5 Aralık, 8 Mart, 8 Mart 1857, Ağustos 1910, 1921, 1975, 12 Eylül	Kadınlara dair önemli günler.	Atatürk'ün varlığı, işçi kadınların ölümü, uluslararası kadınlar toplantı ile kabul gören kadının varlığı ve günü, Türkiye'de kabul görme tarihinin geç kalınmışlığı, Türkiye'de darbenin sıkıntılı süreci, kadın örgütlerinin kadın hakları bağlamında önemi.
Büyük harfli yazımlar: Çarşı Camii Sitesinde, Ölen Kadınların Adlarını Veremiyoruz!, Ve Kadının Adı Yokken, Kur'an-I Kerim'de Kadının Adı Var mı, Yok mu!	Ölüm zamanı kadın, kutsal kitapta kadın.	Siirt özelinde vefat eden kadınların isimlerinin yer aldığı bölümde kadının adlarının olmayışı, kadının ölüsünün de kıymetsiz olduğu, dinde kadına verilen değer.
Kadın adları: Adile, Ahsen, Akife, Aleyna, Alime, Amine, Asife, Asiye, Azize, Azra, Betül, Belkis, Beşire, Büşra, Cennet, Ebrar, Elif, Emel, Emine, Esin, Esmâ, Esmânur, Esra, Hacer, Hafize, Hakime, Halile, Halime, Hamdiye, Hamide, Hanife, Hasibehayat, Hayriye, Hutame, Hüsnâ, İmran, İrem, Kamile, Kerime, Kevser, Kezban, Lamia, Latife, Necve, Mecide, Melek, Melike, Mercane, Meryem, Minel, Mine, Minni, Mukaddes, Mümine, Münire, Naime, Nehir, Necmiye, Nisa, Hayrunnisa, Nur, Beyzanur, Rahime, Reşide, Rûveyde, Rûya, Sabriye, Saliha, Saide, Sefere, Selime, Sema, Serap, Sultan, Tayyibe, Tenzile, Tuba, Turab, Tuva, Ünzile, Vahide, Zekiye...	Alfabetik, Kur'an-ı Kerim'de kadın adları	Siirt'in sosyo-kültürel yapısında kadın çok değer göremese de bağlı olunan din olgusu kadını çok değerli kılmaktadır. Anlatıcı, gazete metninde yazım, imla noktasında hem iletileri aktarma maksatlı hem de biraz dikkatsiz bir ile tavır imlaya dikkat etmese de metnin son kısmında bu duruma dikkat etmektedir. Kadın isimlerinin sıralanmasında hedef kitleye bilgi aktarımı yapılmaktadır.
Anlatıcı görüşü: ... (BAŞSAĞLIĞI) MESAJLARI yayımlarken, ölen kadının adını vermiyoruz. Falancanın kızı, filancanın eşi, feşmekanın kız kardeşi, halası, teyzesi, diyerek geçiştiriyoruz. Yani KADININ ADI YİNE YOK!	Gazetede yer alan vefat haberlerinde kadının adı doğrudan yok.	Vefat haberlerinde kadının adı, yeri, akrabalık veya kan bağının aracı olarak kullanılması, kadını değersizleştirmektedir.
Bilgi-eleştiri: İşin doğrusu, Gazete olarak vefat edenlerle ilgili bilgileri genelde ÇARŞI CAMİİ SİTESİNDE (VEFAT VE TAZİYELER) adı altında yayımlanan bölümden alıyoruz. Sitede, salası verilen kadınların adları olmadığı için ve biz de isimlerini bilmediğimizde ÖLEN KADINLARIN ADLARINI VEREMİYORUZ!	Gazetede vefat haberlerinin olduğu sayfada vefat eden kadınların isimlerinin olmamasının sebebi sitede isimlerinin yer almamasından kaynaklanmaktadır.	Siirt'in insan olgusu bağlamında yapılaşmasında kadının adı yok. Kadınların isimlerinin örtük bir yapıya sahip olması şehir mekanizmasının bir getirisi. Bu mekanizmanın düzeltilmesine dair bir iletiden ziyade durum analizi bulunmaktadır.

5.1.3. Metnin Gönderge Sistemi

Göstergelerin iletişim aşamasındaki süreçlerin anlamlandırılmasının ele alınması ve içerdiği ortak kodlar ile düzenlenmesi metni oluşturan düzeneğe doğrudan katkı sağlamaktadır (Geray, 2014: 168). Gösterge dizgesinin oluşmasında gerçek hayat ile eşleştirme boyutu doğrudan içinde bulunulan kültür ile de alakalıdır. Çünkü kültür insanoğlunun ürettiği, içinde kendisinin varlık olarak belirlediği gerçeklikten ibaret dizgeler bütünüdür (Günay, 2016: 25). Göstergebilimin gönderge sisteminde kültürel dizgelerde üretilmiş olan dilsel olmayan göstergeler vardır. Gönderge sisteminin anlaşılmasında sosyal yaşamın, kültürün, toplumsal kimlik olgusunun rolü büyüktür. İnanç, yaşam biçimi, hayata, olaylara veya olgulara bakış açısı, iletişim biçimi sistemli anlamlandırma ve düşünme çıktısı olarak belirlemektedir. Toplumların gelişmişlik düzeyleri ile paralel olan göstergeler toplumsal iletişim ağı ve yaşam biçimi ile paraleldir. İlişkisel, anlamsal ve işlevsel değerler bütünü göstergeler ağının dizgesidir.

Metnin gönderge sistemi, kadın, kadınlar günü, Siirt, kadının toplumdaki konumu noktasında bir ortaklık göstermektedir. Sistemik olarak metnin gönderge sistemi şöyledir: Tarihsel sınırlama (5 Aralık, 8 Mart), kadınlara dair yaşanan tarihi olay (8 Mart 1857, ABD, tekstil fabrikası, grev, 120 kadın işçi, ölüm), kadınları anma programı (1910, Almanya Sosyal Demokrat Parti, Internationaler Frauentag) Türkiye’de kadın programı (1921 Emekçi Kadınlar Günü, 1975 Birleşmiş Milletler Kadınlar On Yılı), Siirt’te ölen kadınlar (Çarşı Camii Sitesi, Taziye bölümü, isimsiz sala), dinde kadın (Kur’an-ı Kerim’de kadın isimleri), kutlama (Dünya Kadınlar Günü temalı kutlama mesajı).

Kadınlar günü temalı hem olgu hem de durum aktarmalı köşe yazısında gönderge sistemi mantık sıralaması dâhilinde ilerlemiş olup toplumların gelişmişlik düzeylerini aktarmada bir boşluk bırakmamıştır.

5.1.4. Çözümleme Sonucu

Metinde yer alan sözcükler *kadın, toplum, Atatürk, 8 Mart, hak, polis, fabrika, kadın işçi, anma, kutlama, kadın örgütleri, sala vermek, ölüm, başsağlığı, vefat, ölen kadın, ad, kadın adları, Müslüman, Kur’an-ı Kerim, dünya, gün* şeklinde olup sözcük seçimleri ve ileti kodları bu bağlamda şekillenmiştir. Metindeki gösterenler, nesnelere, gönderim biçimleri, gönderge dizgeleri bir bütün olarak düşünüldüğünde kadınlar ve erkekler doğuştan gelen farklı özelliklere sahip olmakla birlikte taşıdıkları özellikler dolayısıyla kadınların erkekler kadar toplumda yer almadığı fikrinin kuvvetlendiği görülmektedir. Bu durumun pek çok nedeni olmakla birlikte kadının sosyal hayata katılımları önünde engel oluşturan değişkenlerin tüm toplumlarda ve aynı toplum içerisindeki farklı kesimlerinde eş değerde olduğu söylenemez. Bu kapsamda kente ve kıra olduğu gibi kırsal özellikler taşıyan kentlerde de eş değer bir tanımlama çizgisi bulunmamaktadır. Kadınlar yaşamındaki görevlerini içinde buldukları toplumun değerleriyle bir arada sürdürmektedir. İçinde bulunulan çevre ve yaşanılan yer her koşulda kadınlara geniş özgürlükler alanı sağlamamaktadır. Bu kapsamda Siirt’te kadınların yaşamı incelenebilecek konular arasında yer almaktadır. Siirt’in yaşam tarzı, kültürü, sorunları gibi pek çok konuyu ele alan Siirt Gazetesi bu açıdan ilgi çekici bir örnek oluşturmaktadır. Gazete konularını kırsal özellikler taşıyan bir kent örneği olan Siirt ili ve yakın çevresinde yer alan iller ile Türkiye’ye yansıyan haberlerden elde etmektedir. Bu konular arasında başat faktör Siirt’tir. 2022 yılı baz alındığında, Siirt Gazetesi arkalı önlü 8 sayfa olarak çıkarılmaktadır. Gazetede anlatı olarak Siirt ilinin kültürü, yaşam biçimi, inanç biçimleri gibi özellikler cinsiyete dayalı kimliğin oluşturucuları arasında ön planda yer almaktadır. Bu bağlamda ilin değişim grafiği kadınlara dayalı oluşturulmuş kimlik üzerinden okunmaktadır.

Siirt Gazetesi’ne yansıyan haberlere göz atıldığında gazete kadınların sosyal hayatta yer almalarına imkân veren dünyadaki gelişmelere ve Atatürk inkılablarına bağlılığı ile ön plana çıkmaktadır. Bu durum kadınlara ait sembolleştirilen günlerde ön plana çıkmaktadır. Gazetede kadımla ilişkilendirilebilecek iki önemli gün olan Kadınlar Günü ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Günü’nde ilgili haberlerde artış gözlenmektedir. 2022 yılındaki kadın temalı haberlere bakıldığında az sayıda haber olduğu dikkati çekmektedir. Kadınlar bir mesleğe, anne olma statüsüne, siyasi bir kimliğe büründüğünde ancak haber metinlerinde yer almaktadır. Bunun dışında yer alan haberler kaza/ölüm ve (menopoz, erken menopoz, kanser ve benzeri) sağlık haberlerini içermektedir. Kadına ayrılan tüm bu haber metinleri dikkate alındığında, baskın haber başlıklarının meslek hayatı içerisinde kadın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, meslekle ilişkili haberlerde modern bir bakış geliştirilerek kadının kamusal alan içerisinde görünürlüğü artırılmaya çalışılsa da, kadına biçilen rolün annelik

ve korunmaya muhtaç bir bakış olduğu görülmektedir. Köşe yazısı tüm bu sınırlı haber metinlerine rağmen kadının hayatın her alanında görünürlüğünün artması yönünde bir bakış açısına sahiptir. Özellikle kırsal özellikler taşıyan Siirt'te kadınlar günü ve kadına karşı şiddet haberlerinin dışında bir içerikle ele alınmasını gerekli görmektedir.

6.Sonuç

Göstergebilimsel analiz toplumu uzaktan veya yakından ilgilendiren geçmişten günümüze kadarki farklı disiplinlere uygulama noktasında kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. Öyle ki toplumu ilgilendiren her alandaki gerçeklikte insanların edinmiş olduğu roller ve kapsam alanları göstergelerin kodlama biçimleri ile derinlemesine bir farkındalık sağlamaktadır. Metnin genel kapsamına bakıldığında kadına dair söylenebilecek birçok ileti yer almaktadır. Kadının içinde yer aldığı sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, bilimsel yaşam kaynakları çağın gereği olarak ileriye taşınması gerekmektedir.

Kadınlar yaşam içerisindeki görevlerini ancak tüm zincirlerden kurtulduklarında ve insanlığın doğal haklarını erkeklerle paylaştıklarında yerine getirebilirler (Wollstonecraft, 2023: 258). Kadınlar yaşamın bir yönüne özel (eve ait) alanlarla sınırlı kalarak kamusal yaşamın uyarıcılarına maruz kalmadıklarında kendilerinin ve içinde buldukları toplumun gelişmesine engel oluşturmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında toplum tarafından kadına dayatılan iş ile ev (aile) arasında tercih yapma zorunluluğu yer almaktadır. Daha özeld kadının kamuya açık alanda aynı anda yer almamasının yarattığı tezat bulunmaktadır. Bu bağlamda kadının her iki alanda da yer alacak şekilde toplumsal pozisyonunun iyileştirilmesi gerektiği açıktır. Ele alınan gazetenin derdi bu sorunun ortaya konulması kadar kadına şimdiye kadar tanınan hakların ve özgürlüklerin tanıtılması ve haklarının verilmesidir. Bunu yerel kitlesel iletişime ait bir mecradan yola çıkarak farklı toplum kesimlerine anlatmaktır.

Dişinin erilin ötekisi olarak tanımlanmasına son vermek için eril öznenin kadın üzerindeki egemenliğine son verilmelidir (Tutal Cheviron, 2016: 142). Başka bir deyişle eril ve dişil kimliklerin iki role, işleve veya karaktere değil, bir başkasına indirgenemeyen iki farklı dünyaya karşılık geldiğini ortaya koymak gerekmektedir (Irigaray, 2023: 126).⁸ Bu iki farklı kimlik bütünlüğü bir bağlamda yaşamda anlam bulmaktadır. Dolayısıyla biri diğerinin zıttı değil tamamlayıcısıdır. Her ne kadar tarihsel süreç içerisinde bu pozisyon unutulmuş ya da göz ardı edilmiş olsa da, geçmişteki bu büyük açmazın yarattığı olumsuz etki günümüzde kadınların adının ve haklarının daha fazla anılmasına ve tanımlanması arayışına itmektedir. Çalışmada Kadınlar Günü'nden bir gün öncesinde ele alınan bu köşe yazısıyla gazete kadının toplumsal pozisyonunu iyileştirmek yönünde adım atmıştır. Ancak değişimin gerekliliğine yaptığı atıf kadar kadına ve kadının kimliğine verdiği ağırlığın Kadınlar Günü ve yakın tarihlere denk gelmesi konusu tartışmalıdır. Bununla birlikte Siirt'te kadının erkek kadar görünürlük kazanması hususunda göstermiş olduğu çaba dikkate değerdir.

Göstergebilimin kendi kendini sorgulayabilme özelliğinin olması, söylemin özünde tartışmaların da yer alması hem metinler hem yazınlar üretmenin önemli bir kavram olup yan anlam göstergeleri düz anlam göstergelerinden meydana gelmesi ve bu sebeple de herkesin dünya bilgisine göre farklı yorumlamaları sunuyor olması ele alınan metinde tartışmaya açık ve pozitif olmayan bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Öyle ki kadının dünyadaki, Türkiye'deki ve Siirt'teki dezavantajlı sosyal konumunu değiştirmek için çok boyutlu bir değişime ihtiyaç vardır. Ancak bu değişim insan baz alındığında hızlı bir şekilde gerçekleşmemektedir. Nitekim 2000'li yıllar Türkiye'sinde halen Kadınlar Günü öncesinde kadının sorunlarını ve toplum içerisindeki önemini kaleme alarak inceleyen köşe yazısı da bunu göstermektedir. Cinsiyet olarak farklılık arz etmekle birlikte sosyal hayata katılımda toplumsal cinsiyete ait rollerin sergilenmesi ve yaşamın her alanında değişime yön verecek faaliyet alanlarının oluşturulması gerekmektedir. Meryem Koray'a göre (1995: 207) cinslerin eşitliği ve rol dağılımını eşitlemek için öncelikle aile, okul, reklamlar, basın-yayın kuruluşları aracılığıyla yeni toplumsal değerler oluşturulması gereklidir. Bu kolay görünmemekle birlikte sorunun varlığını kabul etmek anlamaya olanak sağlayacaktır. Göstergebilimin olanaklarıyla yapılan çalışmada göstergelerin işlevleri ve

⁸ Irigaray iki paradigmasını cinsel farklılıkla temellendirmeye çalışmaktadır. Cinsel farklılık aralarında hiyerarşik bir ilişki olmayan/ olmaması gereken iki öznenin var olduğu yerdur. Erkek ve kadın olarak ayrılan bu iki özne, insan türünü korumakla ve farklılıklarına duydukları saygıyla insan kültürünü geliştirmekle görevli kılınmıştır (Tutal Cheviron, 2016: 142).

nitelikleri noktasında hedef kitleye bir dizge sunan gazete aynı zamanda toplumsal / bireysel bir bakış açısıyla önemli bir değişimi başlatıp, oluşumu bütünüyle değerler sistemi içerisinde toplumsal yarara dönüştürebilecektir.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (1979). Toplumsal değişme ve kadın algısı (1926-1976). (Der.: N. Abadan-Unat). *Türk toplumunda kadın* içinde 15-43. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Açıl, O. (2016). İlk Türk devletlerinde kadın algısı ve kadın hakları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (RTEÜ Journal of Social Sciences)* 3, 63-72.
- Akerson, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Arıttürk, M. C. (2017, 8 Mart). (KADININ ADI YOK!) Siirt Gazetesi. s.7.
- Arıttürk, M. C. (2018, 8 Mart). (KADININ ADI YOK!) Siirt Gazetesi. s.7.
- Arıttürk, M. C. (2019, 8 Mart). 8 MART DÜNYA KADINLAR GÜNÜ! Siirt Gazetesi. s.7.
- Arıttürk, M. C. (2020, 6 Mart). "KADININ ADI YOK" Siirt Gazetesi. s.7.
- Arıttürk, M. C. (2020, 8 Mart). SALASI VERİLİRKEN BİLE, KADININ ADI YOK! Siirt Gazetesi. s.7.
- Arıttürk, M. C. (2022, 7 Mart). (KADIN'IN ADI YOK!) Siirt Gazetesi. s.5.
- Barthes, R. (2012). *Göstergebilimsel serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2014). *Çağdaş söylenler*, (4. Baskı). (Çev.: T. Yücel). İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*. No: 7, 1-30.
- Bulduklu, Y. ve Karaçor, S. (2019). *Kitle iletişim kuramları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Boztaş, E. (2017). Organ bağıışı temalı sosyal afiş tasarımlarının göstergebilim yöntemi ile analizi. *İdil*, 6(37), 2521-2542.
- Chandler, D. (2002). *Semiotics*. London: The Basics, Routledge.
- Çiçek, M. (2016). Göstergebilim ve sinema ya da sinema göstergebilimi. *Kesit Akademi Dergisi*, S.3, s.25-41
- Dede, D. (2021, 20 Mart). Tarih öncesi kadınlar, büyük başarılı hayvan avcılarıydı. *Arkeofili*. 16.11.2023 tarihinde <https://arkeofili.com/tarih-oncesi-kadinlar-basarili-buyuk-hayvan-avcilariydi/#:~:text=Peru'dan%20gelen%20arkeolojik%20kan%C4%B1tlar,toplay%C4%B1c%C4%B1%C4%B1k%20yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20d%C3%BCnC5%9F%C3%BCncesine%20meydan%20okuyor> adresinden erişilmiştir.
- Doğramacı, E. (1985). Cumhuriyet döneminde Türk kadını. *Erdem*, 1(1), 111-124.
- Estés, C. P. (2023). *Kurtlarla koşan kadınlar: Vahşi kadın arketipine dair mit ve öyküler*. (64. Basım). (Çev.: H. Atalay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fine, C. (2017). *Toplumsal cinsiyet yanılması: Zihnimiz, toplum ve nörocinsiyetçilik nasıl fark yaratıyor?* (2. Baskı). (Çev.: K. Tanrıyar). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (Çev.: S. İrvan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gök, F. (2011). Türkiye'de eğitim ve kadınlar. (Haz: Ş. Tekeli). *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar* içinde ss.161-175. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökçe, B. (1990). Türk kadını ve çağdaşlaşma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(2), 37-47.
- Gökçe, B. (2010). Türk kadınının tarihsel gelişimi ve cumhuriyet kazanımları. *Anıtkabir Dergisi*, Sayı: 37, 12-19.
- Göksel, B. (1984). Atatürk ve kadın hakları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 213-235.
- Göksel, B. (1997). *Pazarlama iletişimi açısından halkla ilişkiler ve reklam*, İstanbul: Yayınevi Yayınları.
- Gültepe, N. (2020). *Türk kadın tarihine giriş: Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*. (4. Basım). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Günay, V. D. (2016). *Kültürbilime giriş: Dil, kültür ve ötesi*. İstanbul: Papatya Bilim.
- Günay, V. D. ve Parsa, A. (2012). *Görsel göstergebilim*, İstanbul: Es Yayınları.
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. (Çev.: M. Yalçın). Ankara: İmge Kitabevi.
- Irigaray, L. (2023). *Başlangıçta kadın vardı*. (2. Baskı). (Çev.: İ. Özallı, M. Odabaş). Ankara: Fol Kitap.
- İnan, A. (1964). *Atatürk ve Türk kadın haklarının kazanılması: Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Kandıyoti, D. (2011). Ataerkil örüntüler: Türk toplumunda erkek egemenliğinin çözümlenmesine yönelik notlar. (Haz: Ş. Tekeli). *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar* içinde ss.327-340. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, A. B. (2018). *Arketipal topografyaların sinematik düzlemde incelenmesi*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

- Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'in göstergebilimsel yaklaşımlarının karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 0(34), (25-36).
- Kıran, Z. ve Eziler, A., (2013). *Dilbilime giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Koptagel-İlal, G. (1995). Toplumsal değişim içinde Türk kadınının psikososyal kimliği. (Haz: N. Arat). *Türkiye'de kadın olgusu* içinde ss. 97-113. (2. Basım). İstanbul: Say Yayınları.
- Koray, M. (1995). Kadın siyaset kota. (Haz.: N. Arat). *Türkiye'de kadın olgusu* içinde ss. 199-244. (2. Basım). İstanbul: Say Yayınları.
- Mill, J. S. (2019). *Kadınların özgürleşmesi*. (2. Basım). (Çev.: D. B. Aksel). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Odabaşı, Y. (2017). *Tüketim kültürü, yetinen toplumdaki tüketen topluma*. İstanbul: Aura Kitapları.
- Özbay, F. (1979). Türkiye'de kırsal/kentsel kesimde eğitimin kadınlar üzerindeki etkisi. (Der.: N. Abadan-Unat). *Türk toplumunda kadın* içinde 191-219. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Özben, M. (2017). *Bir sosyal bilim romanı: Sosyolojik kafa*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özdemir, F. (2007). Göstergebilimsel çözümleme: Grafik tasarım bize neyi, nasıl anlatır? *Grafik Tasarım Dergisi*, 0(6), 38-40.
- Özgüç, N. (1998). *Kadınların coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özkat N. (1999). Görsel nesnelerin çözümlenmesinde göstergebilimsel yöntem. *Dilbilim Araştırmaları*, 10(9), 135-141.
- Perez, C. C. (2021). *Görünmez kadınlar: Erkekler için tasarlanmış bir dünyada veri yanlışlığı ile yaşamak*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Rifat, M. (1999). *Gösterge eleştirisi*. İstanbul: Kaf Yayıncılık.
- Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: Erkekler devlet, kadınlar aile kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (Çev.: Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyet'in 50. yılında Türk kadın hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tekeli, Ş. (1979). Türkiye'de kadının siyasal hayattaki yeri. (Der: N. Abadan-Unat). *Türk toplumunda kadın* içinde 303-415. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Tekeli, Ş. (2011). 1980'ler Türkiye'sinde kadınlar. (Haz: Ş. Tekeli). *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar* içinde ss.15-46. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatal Cheviron, N. (2016). Cadılar sevimli olabilir. (Ed.: Y. İnceoğlu, A. Kar). *Dişillik, güzellik ve şiddet sarmalında kadın ve bedeni* içinde ss. 101-144. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TÜİK Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları (2022). 07.10.2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685> adresinden erişilmiştir.
- TÜİK Bitirilen eğitim düzeyine göre nüfusun dağılımı, (2021-2022). 10.10.2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2022-49756> adresinden erişilmiştir.
- Uğurcan, S. (1998). Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk kadını. *Marmara Üniversitesi Atatürk İnkılâbları Enstitüsü Cumhuriyetin 75. Yıldönümü Toplantıları*. İstanbul- 26 Ekim 1998, 989-998.
- Wollstonecraft, M. (2023). *Kadın haklarının gerekçelendirilmesi*. (13. Basım). (Çev.: D. Hakyemez). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldız, P. (2007). Görsel göstergebilimsel eleştiri kuramları bağlamında film sahnelerine yaklaşım ve ülkemizden seçilen iki örnek ile analiz çalışması, *VIII. Uluslararası Görsel Göstergebilim Kongresi*, Cilt 1.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

SANAL KİMLİKLER VE SANAL AİDİYET

Virtual Identities and Virtual Belonging

Yıldız YAVUZ¹

¹Dr. yldzyavuz01@gmail.com, orcid.org/ 0000-0001-6133-0466

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

29.06.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1507349

Anahtar Kelimeler

Sanal Kimlik, Sanal
Cemaatler, Aidiyet, Sanal
Aidiyet, Dijital Sosyoloji

Keywords

Virtual Identity, Virtual
Communities, Belonging,
Virtual Belonging, Digital
Sociology

ÖZ

Değişen ve gelişen dünyada toplumsal etki alanları da değişim göstermektedir. Bilgisayarların icadı ve internetin kullanımıyla insanların yeni ortamlara yolculuğu başlamıştır. Bireyler, artık başta kimlik olmak üzere her türlü sanal karakter oluşturma ve geliştirme şansına sahip olmakta, bunu dijital kodlar sayesinde dış dünyaya aktarmaktadırlar. Kimlik aracılığıyla üyesi olunan sanal mecralar, artık her alana sirayet eden bir yapıya dönüşmüştür. Kimlik, gerçekte karşılığı olan ve çok az değişim gösteren yönleri olmasına rağmen sanallık, kimliğin bu unsurunu değişime uğratmaya başlamıştır. Zaman ve mekânın ötesine geçilmesi sanal alandaki kimliğe, istenilen özelliklerin eklenip çıkarılarak yapılandırılabilen bir hal kazandırmıştır. Toplumlardaki topluluk özellikleri ve gruplaşmaların sanala aktarıldığı görülmektedir. Bu sayede toplumdaki gibi belirli bir amaç için bir araya gelen gruplar, sanal cemaatler kavramını oluşturmuştur. Sanal topluluklara üye olmak aidiyetle ilişkilendirilebilen yeni bir olgudur. Sanal kimliğin sunduğu bu yeni özelliği sanal aidiyet olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada sanallık çalışmalarında vurgulanan yalnızlık ve toplumdan uzaklaşılma gibi sonuçların aksine sanal aidiyet olgusuna yer verilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın konusu sanal kimlikler ve aidiyet temeline şekillenmektedir. Bu noktada çalışmanın dijitalleşen dünyada yeni boyut kazanmaya başlayan böyle bir konunun çalışılmasının alana önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ABSTRACT

In our changing and developing world, areas of social impact are also evolving. With the advent of computers and the internet, individuals have begun exploring new virtual environments. People now have the opportunity to create and develop virtual identities, conveying them through digital codes. Although real-world identities have stable elements, virtual identities are transforming, transcending time and space. Virtual identity can now be structured by adding or removing desired attributes. Social characteristics and group formations are being transferred to the virtual realm, forming virtual communities. Membership in these virtual communities, associated with a sense of belonging, represents a new phenomenon called virtual belonging. This study highlights virtual belonging, contrasting with the often-discussed outcomes of isolation and detachment from society in virtuality studies. The focus is on virtual identities and belonging, aiming to make a significant contribution to the field in our digitizing world. By exploring such a topic, which is gaining new dimensions, this study seeks to provide valuable insights into the evolving nature of social connections and identity in the digital age.

Atıf/Citation: Yavuz Y. (2024). Sanal Kimlikler ve Sanal Aidiyet. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1573-1586.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Yıldız YAVUZ, yldzyavuz01@gmail.com

1. Giriş

Günümüzde, sabah uyanılan andan akşam yatıncaya kadar devam eden süreçte, sanal sistemin önemli bir hakimiyeti yaşanmaktadır. Teknolojik gelişmelerin sunduğu etkiler hayatın her alanında ve hatta vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Artık dijital dünyanın kapılarından içeri geçirilmeyen çok az zaman vardır. İster her an elden düşürülmeyen telefonlar olsun ister bilgisayar ya da tablet gibi teknolojik araçlar olsun artık iletişimin büyük çoğunluğu bu vasıtayla sunulan sanal etkileşim ile sağlanmaktadır. Gündelik mesajlar, paylaşımlar, araştırmalar gibi özelliklerle sanal mecraların birer parçası olmak kaçınılmaz bir hal almıştır. Bununla birlikte sosyal medya platformlarına kullanıcı olarak katılırken kimliğin istenildiği gibi düzenlemesine olanak tanıyan, sanal ancak doğru bilgi içermeyebilen yeni kimlikler yeni sorunları da beraberinde getirmektedir.

İnsanoğlu gelişmeler ile hayatını kolaylaştırmaktadır. Ama hayata kolaylık sağlayan bu yeni unsurlar beraberinde çözülmesi gereken sorunları da getirmektedir. Teknolojinin sağladığı kolaylıkların yanında teknolojinin neden olduğu sorunlar da ilk zamanlardan beri tartışılan bir argüman olagelmıştır. Teknolojik gelişmelerin, her geçen gün etki alanı genişlemekte, buna bağlı olarak tartışmaların şiddeti de artış göstermektedir. Yapılan pek çok çalışma, teknolojinin olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğunu ortaya koymaktadır (Armağan, 2013, Karagülle ve Çaycı, 2014, Girgin, 2018, Zinderen, 2020, Arı, 2022). Teknolojinin neden olduğu sorunlara odaklanırken yeni ortamın sunduğu olumlu etkilerinin de olduğu unutulmamalıdır. Sanal kimlikle ilgili yapılan çalışmalarda vurgulanan yabancılaşma, yalnızlaşma ve toplumdan soyutlanma gibi sorunlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sanal toplulukların kullanıcılara toplumsal aidiyet duygusu konusunda hizmet ettiği de unutulmamalıdır. Bu durum, dijital sosyoloji ve sanal cemaat kavramlarıyla birlikte tartışılması gereken önemli bir konu olarak varlığını hissettirmektedir.

Dijital teknolojiler, gelişmiş ülkelerde fazlaca kullanılan ve gelişmekte olan ülkelerin ise artan bir yaygınlıkla kullandıkları araçlardır. Dijitallik, dünyada giderek fazla sayıdaki bireylerin yaşamlarında merkezi bir konuma gelmiştir. 1980'ler ile başlayan kişisel bilgisayar serüveni ve 1990'lar ile internetin gelişiminin de katılımıyla dijital teknolojiler hızlı bir devrim kazanmıştır. İnternetin gelişimi ile birlikte "bilgi iletişim teknolojileri", "siber teknolojiler", "dijital teknolojiler", "yeni dijital medya" gibi isimlendirmeler almıştır. Günlük hayatın birçok noktasında etkin olan dijital teknolojiler, aile ve yakın ilişkiler, boş zaman aktiviteleri, ücretli işler, eğitim, ticaret ve kitle medyasının sunulma ve tüketilme şekillerini etkilemektedir. Yeni dijital medya teknolojileri, toplumlarda günlük hayat ve sosyal ilişkiler üzerinde derin bir etki yaratmaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki insanlar, dijital medya ve ağlar aracılığıyla benzeri görülmemiş şekillerde birbirine bağlanabilmektedir. Dijital ağlar üzerinden hızlı ve etkili bilgi akışı sağlanabilmektedir (Lupton, 2013: 1). Dijital ortamda bilginin oluşumu aktarımı ve yeni bağlantıların oluşması, vb. veriler üzerinden sağlanmaktadır. Dijital sosyoloji çalışmaları, bir yandan sanalda var olan sosyal ilişkilerin anlaşılması ile ilgilenirken bir yandan da sosyal olanın dijital etkisinin anlaşılması ile ilgilenmektedir. Artış gösteren sanallık, dijital sosyoloji alanında yapılan çalışmaların giderek önem kazanmasına sebep olmaktadır. Dijital alan ile ilgili ilk çalışmalar sanallık ve gerçeklik tartışmaları üzerinden bir ayırım yapmaya odaklanırken yeni çalışmalar gerçeklik ve sanallık arasındaki geçişkenliğin artması ve dijital teknolojinin yaygınlaşması ile bu konudaki tartışmaların geçerliliğini ortadan kaldırmaktadır. Sanal topluluklarla birlikte iletişimin yüz yüze etkileşimden dijital teknolojilerin aracılığıyla gerçekleşen etkileşime geçmesi gibi faktörler, eski tartışmaları etkisiz kılmaktadır. Sanal toplulukların da toplumsal gruplar gibi etkileri olduğu yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir (Zhao & Wang, 2023: 314). Çevrimiçi ve çevrimdışı etkileşimler birbirinden ayrılamaz duruma geldiği için dijital ile gerçek olan arasındaki ayırımın keskinliğini kırmaktadır. Böylece sanal toplulukların araştırılması en az gerçek toplumların araştırılması kadar önem kazanan bir olgu haline gelmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri, hayal edilen saf bilimsel ve teknolojik mantık alanından sıyrılmakta, gerçek dünyanın düzensizliği içinde yer edinmekte ve yayılmaktadır. Bu durum olası tehdit ve tehlikeleri teknolojik gelişmelerin içerisinde saklama sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan teknolojik gelişmeler, yeni bir kimlik kazanmakta ve mutlak güç sahibi konumuna gelebilmektedir (Robins, 2013: 27). Yaşanan gelişmeler teknolojinin kendisine sınırsız bir güç ve yeni bir kimlik kazandırdığı gibi sanal kimlik ile de kullanıcılarına benzer bir özellik vermektedir. İsteğe göre düzenlenen kimlikler bireylere sınırsız bir alan kazandırmaktadır. Yeni kimliklerin oluşum rahatlığı birçok tehdit ve tehlikeye de kaynaklık edebilmektedir. Aynı zamanda bireylerin istediği bir topluluğa katılımını ve üyesi olduğu bu yeni gruba aidiyet kazanmasını destekleyebilmektedir.

Çalışmanın konusu dijitalleşen dünya ve sanal kimliğin oluşturduğu sanal aidiyet olgusudur. Bu çoğu çalışmanın aksine içine kapanık olan kişilere dahi, bir topluluğa üye olma ve toplumsal aidiyet duygusunu gerçekleştirmenin alternatif bir yolunu sunmaktadır. Howard Rheingold (1993) sanal cemaat kavramı bu bağlamda hayali özelliklerinden arınıp gerçekleşmesinin olanaklı olduğu bir dünya yaratmaktadır. Sanal kimlikler de artık bireyin bir kimliği olmakta ve toplumsal alanda etkisi olan bir kavrama dönüşmektedir. İster sanal ortam olsun ister toplumun kendisi olsun sosyalleşme için sanal kimlikler iki yönlü çalışan bir yapıya bürünmektedirler. Sanal kimlik; siber uzayda var edilen ama arka planda bireyden, toplumdaki ve gerçekliğin kendisinden beslenen ama aynı zamanda sanal alanın etkilerini de taşıyan özellikler barındırmaktadır. Sanal kimliğin bu özellikleri onu sosyolojik çalışmaların argümanı haline getirmektedir. Dijital sosyoloji alanı ise bu tür dijital konuların çift yönlü etkilerini araştıran yeni bir alt disiplini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı sanal kimliğin sanal topluluklarla oluşturduğu etkinin anlaşılabilmesi ve sanal aidiyet ile bireylerin toplumsal aidiyet hissinin karşılandığı vurgusudur. Literatürde mevcut çalışmalar üzerinden sanal kimlik konusu ve etkileri aktarılarak sanal aidiyet kavramına ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalar da sanallığın aidiyet ilişkisi saptanmıştır. Sanal aidiyet kavramının, sanal cemaat ve sanal topluluklara dahil olması ile ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Sanal kimliğin, inşa edilebilir yapısı onu sanal grup ve topluluklara katılımı kolaylaştıran bir unsur haline getirmektedir. Bir gruba dahil olma ise bireyin sosyalleşmesini sağlamaktadır. Bu sanal sosyalleşme ise aidiyet ihtiyacının giderilmesine bir alternatif olabilmektedir. Bu sayede birey gerçek hayatta herhangi bir sebepten elde edemediği bir gruba, topluluğa ait olma ve aidiyet duygusunu gerçekleştirebilmektedir.

Dijitalleşen toplumların araştırılması dijital sosyoloji ile çalışma alanı bulmaktadır. Sanal kimlik, sanal cemaat gibi kavramların araştırılması da bu bağlamda önemli olmaktadır. Bu kavramların anlaşılabilmesi için öncelikle kimlik kavramının açıklanmasına yer verilmelidir. Sonrasında kimliğin sanallaşması için kazandığı yeni anlam ile sanal kimlik kavramına değinilmelidir. Sanal kimliklerle birlikte oluşan sanal topluluk ve sanal grupların anlaşılabilmesi için de sanal cemaatler önemli olmaktadır. Bu kavramların sonucunda ise sanal topluluklara dahil olma ve sanal aidiyet kavramına ulaşılabilir. Bütün bunların sonucunda çalışmanın konusu ve amacı birbirine ilintili bir şekilde gerçekleştirilmiş olacaktır.

2. Dijital Sosyoloji

Dijital sosyoloji ilk olarak Jonathan R. Wynn tarafından 2009 yılında “Digital Sociology: Emergent Technologies in the Field and the Classroom” adı makalesinde yer verilmiştir. Medya ile ilgili verdiği dersler neticesinde makalesinin şekillendiğini belirtmektedir. Ona göre yeni gelişmeler dijital alan sosyolojisini kaçınılmaz kılmaktadır. Teknolojik gelişmeler, sanallık olgusunun motor gücünü oluşturmaktadır. Toplumsal etki bağlamında dijitalliğin sosyolojisini yapmak artık elzem bir konu olmuştur (Wynn, 2009: 454, 456). Teknolojik gelişmeler ışığında dijital sosyoloji çalışmalara konu edilmiş bir alt disiplin haline gelmiştir.

Dijital sosyoloji; dijital teknolojilerin etkisinin, gelişiminin ve kullanımının, sosyal dünyalara ve benlik kavramlarına nasıl dahil edildiğinin araştırılmasını, analiz edilmesini ve anlaşılmasını sağlamaktadır. Dijital sosyoloji, insanların dijital medya teknolojilerini kullanma biçimlerinin benlik algılarını, bedenlerini ve sosyal ilişkilerini nasıl şekillendiği ile ilgilenmektedir. Dijital medyanın sosyal kurumların ve sosyal yapıların oluşturulmasında veya yeniden üretilmesindeki rolünü de araştırılmasını konu edinmektedir (Lupton, 2013, s. 4). En kapsamlı haliyle sanal ortamda gerçekleşen olay ve olguların gerek sanal ortamdaki etkisi olsun gerek toplumsal alan yansımaları olsun dijital sosyolojinin çalışma konusunu ifade etmektedir.

Dijital dünya ve sosyal medya ile birlikte artık toplumsal hayat pratikleri yeniden oluşturulmaktadır. Dijital ortamın toplumsal alana etkisi her geçen gün daha da artmaktadır. Yeni olan bu dijitalleşme de sosyolojide araştırma alanı bulmuştur. Araştırmacılar tarafından, sosyal ağların sağladığı dijitalleşme, bireyler arası iletişim ve ilişkiyi ayrı bir alan olarak değil toplumsal konular içerisinde araştırılmıştır. Dijital dünya ve dijital olmayan toplumsal alan arasındaki etkileşimin nasıl anlaşılacağı dijital sosyolojinin temel konusunu oluşturmaktadır. Hem metodolojik yöntem bakımından hem de araştırmacının sosyal medya ile birlikte kullanıcı ve araştırmacı olması bu alandaki çalışmaların henüz tam çözülme sorularının başında gelmektedir (Atalay Güneş, 2017: 90,91,97).

Dijital sosyolojinin araştırma alanı; dijital teknolojilerin etkisi, gelişimi ve kullanımı ile bunların sosyal dünyaya ve benlik kavramına nasıl entegre edildiğini araştırma, analiz etme ve anlamayı amaçlamaktadır. Sosyologlar, 1980'lerin ortalarında bilgisayar teknolojilerinin genişleyen kullanımından bu yana çeşitli sosyal

meseleleri araştırmışlardır. Yapılan araştırmalar ile çevrimiçi topluluklar, siber uzay ve sanal kimliklerle ilgili pek çok sosyal konuya değinilmiştir. Yürütülen araştırmalar, "siber sosyoloji", "dijital sosyoloji", "internet sosyolojisi", "çevrimiçi topluluklar sosyolojisi", "sosyal medya sosyolojisi" ve "siber kültür sosyolojisi" gibi çeşitli isimlendirmeler altında farklı ilgi alanlarına yayılmıştır (Lupton, 2013:5). Dijital sosyoloji internetin gelişimine paralel çalışmalara başlanılan ve siber ortama yönelik çalışmalarla ilgilenmiştir. Bu çalışmalar sanal ortamın toplumsal ortama etkisi ve entegre olan problemlerin belirlenmesine yöneliktir.

Sosyolojinin bir alt disiplini olan dijital sosyoloji yeni bir alan olmakla birlikte genel sosyolojiden özellikle zaman ve mekân bağlamında ayrılmaktadır. Eskiden distopya olarak değerlendirilen bir zamana ve mekâna geçişin kapıları sanallık ile açılmıştır. Bir bilim olma kaygısı güden klasik sosyolojiden bu bağlamda ayrıştığı düşünülmektedir. Özellikle metodolojik bağlamda çokça eleştirisi yapılan bir alan olarak başlangıç yapmıştır. Bütün bunların yeni bir alana geçiş yapmanın getirdiği bilinmedik olana duyulan kaygıyla ilintili olması da muhtemel görülmektedir. Wynn (2009: 450) dijital sosyolojinin, genel sosyoloji disiplini içerisinde soğuk bir şekilde karşılandığını açıklamıştır. Çünkü genel sosyolojiyle karşılaştırıldığında bilimle örtüşmediği düşünülmektedir. Aynı zamanda genel metodolojik yöntemlerin kullanılmasına da uygun olmadığı ifade edilmiştir. Sanal verilerin araştırılmasında bu problemle karşılaşılması bu durumu doğrulasa da her türlü yenilik benzer sonuçlar doğurabilmektedir.

Dijital sosyoloji, yeni teknolojik gelişmeleri ve bunların toplumsal süreçleri nasıl şekillendirdiğini temellendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu süreçlerden nasıl etkilenildiğini ve giderek daha fazla yaygınlaşan etkisini ele almaktadır. Tahmin edilenin aksine dijital sosyoloji çalışmaları çok yeni bir alan değildir. Alanda yapılan çalışmalar bilenenenden daha eskidir. İlk makalelerden biri 1980'lerin sonunda yayımlanmıştır. Sosyoloji temelinde tartışılan çalışmalar yapay zekâ ve bilgisayar teknolojileri ile ilgili ilk çalışmalardır (Fussey & Roth, 2020, s. 661-662). Teknolojik gelişmelerin toplumsal tezahürleri sosyoloji için önemli bir araştırma problemine dönüşmektedir. Siber alanda yapılan etkileşimler de bu bakımdan önemli olmaktadır.

Dijitalleşmenin yaygınlaşması ile birlikte toplumsal alanın da dijitalleştiği görülmektedir. Artık dijitalleşen toplum ile birlikte birçok kavramın yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yeniden tanımlanan kavramlar ise yeni toplumsal gerçeklik ekseninde değerlendirilmesi gereken öğelere dönüşmektedir. Gündelik hayat içerisinde teknoloji ve internet gibi unsurlarla yer edinen yeni iletişim şekilleriyle dijitalleşme gerçekleşmiştir (Sili Kalem, 2022: 96-97). Böylece artık dijitalleşen toplum kavramından söz edilebilmektedir. Ve bu yeni olgu sosyal araştırmalar için yeni bir alan oluşturmaktadır.

Dijital teknolojiler; donanım, yazılım ve altyapı biçiminde, günümüz toplumlarının pek çoğunun günlük yaşamlarında giderek çoğalan bir kullanım alanı bulmaktadır. Dijitalleşme, kaçınılmaz bir şekilde toplumsal alanda ve bireyin yaşantısında yer almaktadır. Yeni teknolojiler, toplumsal yaşamın daha açık ya da örtük bir şekilde dijitalleşmesine neden olmaktadır. Bu sebeplerden ötürü toplumumuz "dijital toplum" olarak adlandırılabilir. Toplumlar giderek dijitalleşmiş insanlardan oluşmaktadır (Zhao & Wang, 2023: 314). Sanal dünyanın varlığı dijital toplumları meydana getirdiği için artan kullanım sonucunda yadsınamaz bir şekilde toplumlar dijital toplumlara dönüşmektedir.

Sanallığın hayatın her alanını içerisine alarak gelişmesi belirli korkuları da beraberinde getirmektedir. Bu durum dijital sosyoloji çalışmalarının önemini artırmakta ve aynı zamanda kaygıları da beraberinde getirmektedir. Bundan kaynaklı olsa gerek yapılan ilk çalışmalar ağır eleştiriler içermektedir. Sanal cemaatler gibi cemaat kavramının sanala aktarılmaya çalışılması da bu noktada pek kabul görülmemiştir. Lakin zamanla sanallığın etkisi hayal edilenin de ötesine geçmiştir. Başlarda dijital alan George Orwell (1984) distopyası gibi değerlendirilmiş ve uçlarda görülmüştür. Medyanın gelişmesi gerçeklikle bağlantı kurabilen bir yapıya dönüşmek için bir ortam bulmuştur. Medya ve sosyal medya araçları sayesinde distopik fikirler daha rahat tartışılan bir zemin kazanmıştır (Yavuz, 2021: 397). Dijital alanın beklenmedik gelişmeler doğurabilme potansiyeli onu her daim tartışmaların merkezinde tutabilecektir. Çünkü hayatın her alanı dijitalleşmektedir. Dijital sosyoloji alanının da bu bakımdan öngörülmesi zor bir alan olduğu söylenebilir. Yine de etkisinin her geçen gün arttığı gerçeği göz ardı edilmeden çalışma alanı olmaya devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Dijital sosyoloji, dijitalleşen toplumların araştırılmasında önemli bir çalışma alanı sunmaktadır. Bu bağlamda, sanal kimlik ve sanal cemaat gibi kavramların araştırılması büyük önem taşımaktadır. Bu kavramların anlaşılabilmesi için öncelikle kimlik kavramının açıklanması gerekmektedir. Ardından, kimliğin dijitalleşme sürecinde kazandığı yeni anlamla birlikte sanal kimlik kavramına odaklanılmalıdır. Sanal kimliklerle birlikte

oluşan sanal topluluklar ve grupların anlaşılması için sanal cemaatlerin incelenmesi gerekmektedir. Bu kavramlar doğrultusunda sanal topluluklara dahil olma ve sanal aidiyet kavramları ortaya çıkmaktadır. Dijital sosyoloji bu zemin içerisinde önemli olmaktadır. Böylece öncelikle dijital toplumlar ve dijital sosyoloji olgularına yer verilmiştir.

3. Kimlik

Kimlik, kişinin kim olduğu sorusuna verilen cevaptır. Verilen cevaplar kişiyi tanımlamakta ve onu diğerlerinden ayıran özelliklerini ortaya koymaktadır. En genel anlamıyla kimlik; kişinin bütün özelliklerini kapsamının yanı sıra, kişinin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan bütün farklılıkları ortaya koymaktadır. Kimlik, kendi içerisinde bireysel ve toplumsal kimliklere ayrılmaktadır. Bireysel kimlik, kişinin dünyaya baktığı açıyı ve bu açıyla geldiği konuma bağlılığı ile şekillenmektedir. Toplumsal kimlik ise, bireyi topluma bağlayan bağları ve bu bağlar içerisinde ayrılmaz görülen ilişkiler üzerinden açıklanmaktadır (Parekh, 2014: 52-53). Kimlik hem bireysel hem de toplumsal yönleri olan bir kavramdır.

Kimlik teriminin uzun bir tarihi olmasına rağmen 20. yüzyılla birlikte modernitenin bir sonucu olarak sıkça kullanılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarda kimliğin nasıl oluştuğu sorusu ön plana çıkmıştır. Kimliğin nasıl oluştuğu konusunda öznelci ve nesnelci olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır (Aşkın, 2007: 214). Bu iki temel üzerinden kimliğin özellikleri tartışılmaktadır. En genel anlamı ile kimlik; toplumsal ve kültürel yönleri ile sosyolojik, bireysel yönüyle psikolojik, var olma sorunsalıyla da felsefik yönleri bulunan bir kavramdır.

Kimlik tartışmaları sosyolojide her zaman ön planda olmuştur. Kimlik arayışı veya benliğin çözülüşü gibi temel temaların işlendiği birçok oyun ve roman da dahil olmak üzere geniş bir literatür ortaya çıkarmıştır. Bu metinler, iyimser ve kötümser olarak iki ana konuya ayrılabilir. İyimser görüş için modern dünya bireyselliğin artışı ve çeşitli kimlikler arasında seçim yapma imkânını beraberinde getirmiştir. Buna karşılık kötümserler, yabancılaşmış bir "kitle toplumu" portresi çizmektedirler. Kimlik tartışmaları, psikodinamik ve sosyolojik olmak üzere de iki farklı noktadan ele alınmaktadır. Her iki gelenek de özcü yaklaşımlara karşı güçlü bir duruş sergilemiştir. Özcü yaklaşımlar; kimliğin tutarlı, yaşam boyunca büyük ölçüde değişmeden kalan ve benzersiz bir öz olduğunu varsaymaktadır. Buna karşılık hem sosyolojik hem de psikanalitik teoriler, kimliğin inşa edilmiş ve yaratılmış bir doğası olduğuna dikkat çekmektedirler. Ancak bu vurgu farklı derecelerde yapılmaktadır (Marshall, 1999: 405-408). Özcü yaklaşımlar, kimliğin gerçeklik boyutuna ve bunun değişmezliğine vurgu yaparken sosyolojik ve psikanalitik yaklaşım ise kimliğin inşa sürecinde oluşumuna vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan sosyolojinin kimlik için sunduğu inşa etme ve yeniden yaratıma girebileceği varsayımı çalışmanın ana fikrine kaynaklık etmektedir.

Sosyolojinin ilgilendiği kimlik kavramı, toplumsal cinsiyet ve sınıf gibi faktörler üzerinden bireyin sosyal konumunu ifade etmektedir. Psikolojiye göre kimlik ise kişinin ayırt edici yönlerinin tutarlı ve yapılandırılmış göstergelerle ilişkilendirilmesi ile ilgilenmektedir. Psikolojik kimlik, bireyin içsel dünyasını ve kişisel özelliklerini içermektedir. Felsefik kimlik, öznenin varoluşunun ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik değerler sonucunda ortaya çıkan derinlemesine gerçeklikler üzerinden açıklanmaktadır (Aşkın, 2007: 214). Farklı disiplinlerin kimliği ele alma şekli, kimliğe bakışı çeşitlendirmektedir. Kimlik anlatılırken başka kavramlara göre neyi ifade ettiği fikrinden de yararlanılmaktadır. Tabii bu çalışma, sosyolojik bir çalışma olduğu için kimliğin toplumsal anlamı ön planda tutulmuştur.

Kimliği etkileyen çok fazla faktör bulunmaktadır. Dinamik yapısı etki unsurlarını da çeşitlendirmektedir. Jane Kroger (2006) "Identity Development: Adolescence Through Adulthood", adlı kitabında kimlik gelişim aşamalarını ele almaktadır. Kimliğin ergenlikten yetişkinlik sürecine doğru oluşumunu ve gelişimini etkileyen çeşitli faktörleri incelemektedir. Kimlik genetik, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik pek çok alana konu olmaktadır. Bunun yanı sıra biyolojik, cinsiyet, kişilik, aile, kültür, toplum ve çevresel gibi faktörlerden etkilenmektedir. 2000'lerin başında sosyal medyanın bireylerin kimlik gelişimindeki rolünü inceleyen ilk çalışmalar yapılmıştır. Gustavo S. Mesch (2001) tarafından "The Internet and Youth Culture" adındaki çalışma bu konunun ilk örneklerindedir. Teknoloji ile birlikte sosyal medya ve benzeri yeni unsurların da kimliğin gelişimi üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Kimlik, var olmak için bireysel farklılık üzerinden ortaya konulan bir kavramdır. Ancak kendi kesinliğini güvence altına almak için bu farklılığı ötekileştirmesine yol açabilmektedir. Kimlik, kişilerin kendilerini tanımlamak ve toplumsal gruplarla ilişki kurmak için karşılaşılan bir paradokstan oluşmaktadır. Ötekileştirme

ise kendine ait kimlik ve toplumsal konumu güçlendirmek için başka grupları dışta bırakıp ya da onları aşağılayıp gerçekleştirebilir. Bu süreç, bir grup veya bireyin kendi kimliklerini güçlendirmeye çalışırken diğerlerini yabancılaştırmasıyla sonuçlanabilmektedir. Kimliğin bu özellikleri kimliğin oluşumunda ve toplumsal ilişkilerde önemli bir dinamiği temsil etmektedir (Connolly, 1995: 92-93). Kimlik kavramı, bireyin toplum içerisinde kendisini tanımlamak için kullanılmaktadır. Kişiler kimlikler aracılığıyla kendini anlama ve tanımlama şansı elde etmektedirler.

Ahlaki kimlik ve sorumluluk sahibi olmak, gerçek dünyanın karmaşıklığını anlama ve içinde etkin bir rol oynama yetisiyle mümkün olmaktadır. Bu sürecin özünde bireyin ve diğerlerinin birbirini etkilediği ve değiştirdiği bir diyalog ve müzakere sürecinin yaşanması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede bireyin kendi kimliğini anlaması ve etik değerlere uygun bir şekilde sorumluluk alması için önemli bir zemin oluşturmaktadır. (Robins, 2013: 142). Toplum içerisinde sergilenen rol, kültür aidiyet, benlik ve varoluşla ilgilenebilir. Çok yönlü olan kimlik kavramı kişinin kendisini ve çevresini anlama ve anlamlandırma sürecinin bir ürünüdür.

Kimlik kavramı, bireysel ve kolektif olmak üzere iki boyutta incelenebilir. Bireysel boyutuyla kimlik, kişinin kendini tanımlamasında ve farklılaşmasında rol oynamaktadır. Genel özellikleriyle aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, din, etnik köken gibi unsurlarla ilintilidir. Kolektif boyutta kimlik ise toplumsal ya da kültürel gruplarla ilişkilendirilmektedir. Paylaşılan tarih, kültür, dil, değerler gibi daha kapsayıcı özellikleri içermektedir. Kimlik kavramı bu yönüyle bireylerin kişisel kimliklerinin yanı sıra toplumsal aidiyetlerini de şekillendirmektedir (Smith, 2002: 193). Kimliğin kolektif yapısı onun topluma entegre olduğu noktalar üzerinden açıklanmaktadır. Sosyoloji, kimlik kavramının toplumsal yönünü baz almaktadır. Böylece bireyin toplum içerisinde kendisine atfedilen anlamlara uygun kimliklere büründüğü görülmektedir. Toplum içerisinde fert, kendisiyle ve toplum nezdinde ona biçilen değerlerin bir arada olmasına yarayan bir kimliğe bürünmektedir. Kimliğin birleştirici unsuru buradan beslenmektedir. Kimlik, bireysel özellikleri olduğu kadar toplumsal değerleri de içerisinde barındırmaktadır. Böylece fert toplumun bir parçası olduğu bilinciyle hareketlerini düzenlemektedir. Kimlik bu özelliği ile bireyin, insanlığın temel ihtiyaçlarından olan aidiyet duygusunu yaşamasını sağlamaktadır.

4. Sanal Kimlik

Sosyal ağlar, ortaya çıktığı andan bu yana üretim aracı haline gelen bilgisayarlar birlikte, evrensel medyanın temelini oluşturmaktadır. Bilgisayarlar; üretim, depolama ve dağıtım aracı olarak hizmet veren yeni iletişim teknolojilerindedir. Web'in ortaya çıkmasından bu yana daha da belirgin hale gelmiştir. 1990'larda dijital medya ve bilgisayar grafikleri terimleri ile sosyal medya ve sanallık kavramları fark edilmeye başlanmıştır. Mevcut özelliklere ek olarak, yeni bir dizi format da ortaya çıkmıştır. Web siteleri, oyunlar ve hiper ortamlar gibi yeni özelliklerin bir araya gelmesi ile yeni medyanın oluşumu sağlanmıştır (Manovich, 2001: 4). Yeni medyanın tarihsel gelişimi onu önemli kılmaktadır. Bu özellik yeni medyanın, araştırmalara konu olmasına neden olmuştur. Özellikle dijital ortamlara geçişin gerçekleşmesi ve sosyal medyanın sürekli artış gösteren kullanımı sosyal çalışmacıların bu konuya dikkatini çekmiştir. Yapılan çalışmalarla belirginleşen konulardan birisi de sanal kimlik kavramıdır. Yeni iletişim teknolojileriyle şekillenen kültürel ifade biçimlerinden sanal kimlik her geçen gün daha çok önem kazanan bir konu haline gelmektedir.

Sanal kimlik ve gerçek kimlik arasındaki farklılıklar ve benzerlikler Nancy Baym'(2010)'ın "Personal Connections in the Digital Age" kitabında ele alınmaktadır. Kitap, çevrimiçi ve çevrimdışı kendini sunma biçimlerini karşılaştıran ve dijital çağda kişisel bağlantıların nasıl değiştiğini konu edinen önemli bir çalışmadır. Sanal kimlik ve gerçek kimlik; bireyin kişisel özellikleri, kendini ifade etme ve sosyal etkileşim açısından benzer özellikler sergilemektedir. Sanal kimlikler; anonim olma özelliği, kontrol etme, istenilen şekilde düzenlenme, görünürlük ve etkileşim, zaman ve mekân bağlantısı, geri dönüt alma konusunda gerçek kimliğe nazaran farklılık göstermektedir. Tüm bu özellikler dijital ortamın sağladığı etkilerdir. Sanal kimlik bu özellikler sayesinde gerçek kimlikle benzer yönlerine rağmen farklılaşmaktadır.

Sanal ortamların sunduğu imaj kültürü, artık soyut bağlamından kopmuş ve gerçek dünyanın merkezine doğru yayılmaktadır. Yeni teknolojilere sınırsız bir imtiyaz tanınması muhtemel tehdit ve tehlikeleri göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir. Oysaki yeni teknolojiler potansiyel risklerin var olduğu ve kimlik üzerinde etki sahibi olunan bir alanı ifade etmektedir. Sanal gerçeklik, gerçekliğin tanımlanması ve sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği gibi soruların sorulmasına neden olmaktadır. Sanal gerçeklik varoluş ve bakış açısı gibi konularla birlikte kimlikle ilgili tanımlamalarında yeniden yapılmasına zemin hazırlamıştır. Kimlikler, fiziksel

bedenle ilgili sınırlamaların ötesine geçerek sanal etkileri de dikkate alınarak düzenlenmesi gereken bir süreçtir. Sanallık, kimliklere istenildiği gibi şekillendirilen bir yapı kazandırmaktadır (Robins, 2013: 27, 90,152). Bireyler siber uzayda kendilerine dair görüşleri yeniden şekillendirip sunabilecekleri özellikler edinebilmektedir. Bu ise sanal kimliğin oluşmasının temelidir.

Sanal kimlik kavramını ele alan ilk ve önemli çalışmalardan biri Sherry Turkle (1995)"Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet" isimli çalışmadır. Sanal kimlik, en genel hali ile bireyin sanal ortamda kullandığı, buraya erişim sağlayan avatar ve kullanıcı profiline denk gelmektedir. Kısaca sanal kimliğin, kişinin sanal ortamlara girebilmesini sağlayan bir bilet olduğu söylenebilir. Bu kimlik bireyi sanal ortamda tanımlayan bir kavramdır. Böylece birey kendisini nasıl göstermek ya da tanıtmak istiyorsa sanal kimliğini bu düzlemde inşa etmektedir.

Sanal kimlik, internet ve dijital ortamlarda sergilenen davranışlar ve kişinin kendini sunma biçimiyle beliren yeni bir kimlik türüdür. Bu kimlik, çoğunlukla sosyal medya platformlarında oluşturulan toplumsal ve bireysel ilişkilere dayanmaktadır. Yeni medya ortamında oluşturulan kimlik, gerçek kimliğin bir yansıması olabileceği gibi tamamen farklı da olabilmektedir. Bu da yeni medya alanında insanlara kendi kimliklerini oluşturma ve sanal alanda var olma fırsatı yaratmaktadır. Sosyal alan, kimlik kategorilerinin yanı sıra yeni kimliklerin oluşumuna da olanak sağlamaktadır. Kimlik inşası süreci, sosyal alanda gerçekleşirken yerleşik toplumsal normlar ve güç ilişkileri önemli bir rol oynamaktadır. (Zinderen, 2020: 417, 418). Sanal ile gerçeklik bağlarının etkileşim göstermesi bu alanların araştırılmasını önemli kılmaktadır. Toplumsal normları ve değerleri ilgilendiren değişimler toplumsal araştırmaları tetiklemektedir. Sanal kimlik kavramı da bu çerçevede önemli bir konuyu ifade etmektedir.

Kimlik oluşturma sürecinde, gerçek kimliğe ait bilgilerin gizliliği kontrol altında tutulmaktadır. Oysa sanallıkla elde edilen anonim kimlikle ilişkilendirilen bilgiler genellikle herkesin erişimine açıktır. Bilginin miktarı ve niteliği kontrol edilirken gerçek kimlik korunmaktadır. Sanal kimlikte ise daha geniş bir erişime sahip olunmaktadır (Timisi, 2005: 96). Toplum içerisinde fertler kimlik kazanırken belirli denetimlere tabi olmaktadır. Oysa dijital ortamda kimlik hem bir yeniden yaratım sürecine girmekte hem de denetimin zayıf hatta yok olduğu bir alan yakalamaktadır. Bu da bireylerin kendini tanımlamalarını kolaylaştırabilmektedir. Kişilerin toplumsal alanda kendilerini yeterince ifade edemedikleri durumlar için olumlu bir özellik olabilmektedir. Lakin bu durum beraberinde gerçek dışı hatta yalan yanlış bilgilerle oluşturulan sahte kimlik sorununu da doğurmaktadır.

Sanal kimlik oluşturma süreçlerinde belirleyici olan faktörler, çeşitli içsel ve dışsal unsurlardan oluşmaktadır. Bu faktörler, bireylerin dijital ortamlarda kendilerini nasıl ifade ettiklerini ve etkileşimde bulduklarını şekillendirmektedir. Sanal kimlik oluşturma süreçlerinde belirleyici olan başlıca faktörler Sherry Turkle (2011)'ın "Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other" kitabında açıklanmıştır. Kitapta sanal kimlikler, teknolojik platformların özellikleri, anonimlik, toplumsal beklentiler, sosyal onay arayışı, kendini ifade etme ihtiyacı, çevrimiçi deneyimler ve kişisel marka yönetimi gibi faktörlerle şekillendirilmektedir. Kitap, bu faktörlerin sanal kimliklerin oluşumunu ve gerçek kimliklerle nasıl etkileşime girdiğini incelemektedir.

Sanal ortamda kişiler kimliklerini yeniden oluşturmakta ve birden fazla kimlik kullanma imkânı bulmaktadırlar. Hatta sanal kimlikler ile sunulan bilgiler kişilerin farklı cinsiyet belirtebilecekleri kadar sınırsız bir özgürlük sunmaktadır (Rheingold, 1993: 131), (Tuğran, 2016: 13). Kimliklerin gerçeklikle bağlarının bu denli zayıflaması ve gerçeğin bu kadar kolay çarpıtılması sanal kimliğin büyük sorunlarından biridir. Sanal kimliğe duyulan güvenin sarsılmasına neden olmaktadır.

Sosyal medya kullanıcılarının platformlarında paylaştıkları içerikler, yeni kişisel kimliklerini oluşturmak ve ifade etmek amacıyla kullandıkları araçlara dönüşmüştür. Sosyal medya, kullanıcıların kendilerini tanımlama, algılanma ve ilişki kurma biçimlerini etkileyen bir ortam olarak işlev görmektedir. Bireyler; paylaşımlarıyla kendilerini gösterme, belirli bir imaj oluşturma, topluluklara ait olma ve benliklerini ifade etme gibi amaçlar doğrultusunda çeşitli içerikler paylaşarak sanal kimliklerini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal medya platformları, bireylerin kimliklerini inşa sürecinin önemli bir parçası olmaktadır (Girgin, 2018: 204).

Bireylerin toplum içerisinde edindikleri kimlik dışında da kimlik oluşturulması mümkün olmaktadır. Üstelik bu yeni kimliğin oluşum aşaması gerçeklikten beslendiği kadar istenilen özelliklerin eklenmesi ile yeni unsurlardan da etkilenmektedir. Böylece bireyler dahil oldukları dijital platformların içerisinde kendini tanımlamak ve açıklamak için kimliklerini revize etmek ya da sil baştan yeni kimlikler inşa etmektedirler.

Sanal ortama girmek ve bu ortamlardan etkileşim almak sanal kimliklerin oluşturulmasını etkilemektedir. Birlikte hareket eden ya da bir amaç doğrultusunda birleşen kişiler sanal toplulukların içerisine dahil olmaktadır.

5. Sanal Cemaatler

Teknolojik ilerlemelerle birlikte dünya çapında yankı bulan yapay bir iletişim ortamı ortaya çıkmıştır. Yeni iletişim ortam mevcut medya yapılarını etkileşim temelli sanal verilere dönüştürmüştür. Böylece iletişimin, üretiminin, dağıtımının ve paylaşımının bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştiği yeni bir yapı oluşturmuştur (Manovich, 2001: 19). Bu yeni yapı sanal ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanal ortamda oluşturulan veriler iletişimin şeklini ve yönünü değiştirmiştir. Sanal iletişim yüz yüze iletişimin zorluklarını ortadan kaldırmakta ama başka taraftan yüz yüze iletişimin sağlamış olduğu imkanları karşılamamaktadır. Yüz yüze iletişim daha çok anlık gelişirken sanal iletişim kurgulanıp tekrar tekrar düzenlenebilen bir özelliğindedir.

Howard Rheingold (1993), sanal varoluş savunucularından birisidir. Kendine özgü bakış açısıyla hayal gücünü sınırların ötesine taşımaktadır. Rheingold'un siber-alan öğretisi, nasihat verici tavrıyla öne çıkmaktadır. Gerçek dışı görünmesine rağmen, aslında tutucu ve nostaljik bir hayal gücüne sahip olduğu söylenilebilir. Odaklandığı konu, cemaatin eski değerlerini kazanmasıdır. Bu amaç için teknolojiyi kullanma çabası ise ironik olarak değerlendirilmektedir. Yeni teknolojiler, gerçek cemaat duygusunun kaybına yol açabilmektedir. Bununla birlikte ağlar aracılığıyla duygusal bağlar kurma potansiyeli de bulunmaktadır. Rheingold, çevrimiçi cemaatleri basit topluluklar olarak atfetmemektedir. Sanal toplulukları, gerçek bir ruha sahip topluluklar olarak görmektedir. Dijital cemaatlerin ortak özelliği, ortak bilinç ve grup düşüncesinin var olmasıdır. Rheingold'un sanal cemaat anlayışı, Rousseau'nun şeffaf toplum hayalinin dijital bir versiyonunu yansıtmaktadır. Rheingold'un sanal cemaat anlayışı, toplumların gerçek sorunlarına elektronik çözümler getirme çabası ile diğerlerinden farklılaşmaktadır (Robins, 2013: 168-169).

Howard Rheingold, "sanal cemaatler" kavramıyla sanal ortama dair görüşlerini dile getiren önemli bir isimdir. Rheingold (1993: 6), sanal cemaatleri tanımlarken siber uzay terimini kullanmaktadır. Sanal cemaatler, internette doğan ve uzun süre boyunca halka açık tartışmalarda bulunan belirli sayıda kişinin katılımıyla oluşan sosyal topluluklardır. Rheingold, matematik yoluyla dünyanın metafizik ikizini oluşturmanın keşfedildiğini söylemektedir. Ona göre bu yeni dünyaya siber uzay, siber zaman veya siber dünya gibi isimlendirmeler verilebilir. Rheingold sanal cemaatleri bu yeni siber dünyada, gerçek dünyada önemini yitiren cemaatlerin yeniden oluşması için araç konumunda olduğu fikrini savunmaktadır. Sosyal medya platformları da bu yeni toplulukları bir araya getiren mekânlardır.

Howard Rheingold, sanal cemaatler açıklarken, çevrimiçi ortamda ortaya çıkan sosyal grupları betimlemektedir. Rheingold (1993: 6) göre sanal cemaatler, dijital dünyada doğan ve internet aracılığıyla bir araya gelen sosyal gruplardır. Başka bir ifade ile sanal cemaatler, ortak ilgi alanına sahip kişilerin bir araya gelmesi için çevrimiçi platformlarda uzun vakitler harcayan kişilerin bir araya gelmesine olanak tanıyan sosyal oluşumlardır. Bir araya gelen bu cemaatler belirli konularda uzmanlaşmış kişiler de olabilmektedir. Sosyal medyada var olan bu topluluklar genellikle halka açık çevrimiçi tartışmalar vasıtasıyla etkileşimde bulunmaktadır.

Wellman ve Guila, (1999: 169), sanal toplulukları tanımlarken arkadaşlık etme isteği, bilgi paylaşımı ve aidiyet hissi şeklinde üç temel unsura odaklanmaktadır. Arkadaşlık etme isteği, bilgi paylaşımı ve aidiyet hissi sanal toplumların oluşturduğu temel etmenlerdir Sosyal medyanın ve sanal toplulukların bir araya gelmesini sağlayan teknolojik faktörlerin yanı sıra toplumsal faktörler de mevcuttur. Bireylerin sosyalleşme amacına hizmet ettiği de görülmektedir. Kişi zaman veya mekân kısıtlamasından kurtularak arkadaş edinebilecek bir ortama geçiş yapmaktadır. Sosyalleşme dışında bilgi paylaşımı, bilgi aktarımı ve fikrinsel tartışmaların yapılmasına uygun ortam da sağlamaktadır. Bu özelliklerin en şaşırtıcı olanı ise sanal topluma üye olunması ve sanal aidiyet hissini sağlanmasına olanak vermesidir. Çünkü bu durum bireyin yabancılaşması ve kendi kabuğuna çekilmesi gibi endişelerin olduğu tartışmaları azaltabilecek nitelikte bir özelliği ifade etmektedir.

Sanal cemaatler ile geleneksel cemaatler birbirinden farklı özellikler sergileyebilen kavramlardır. Bunun için aralarındaki farklara bakmakta fayda bulunmaktadır. Geleneksel cemaatler ile sanal cemaatler arasındaki fark 7 madde ile özetlenebilir (Wellman & Hampton, 1999: 4-5).

1. Sanal cemaatler, sosyal ağlar vasıtasıyla bireylerin birçok sosyal çevre ile bağlantı kurma yeteneğini artırırken herhangi bir çevreye olan katılımını azaltabilmektedir.

2. Sanal cemaatler, sosyal ağlar vasıtasıyla herhangi bir sosyal çevrenin birey üzerindeki kontrolünü azaltırken, aynı zamanda bu çevrenin bireyin refahına olan bağlılığını da zayıflatabilmektedir.
3. Sanal cemaatler, sosyal ağlar vasıtasıyla bireylerin seyrek bağlarını ve parçalanmış ağlarını aktif olarak sürdürmelerini gerektirebilmektedir. Buna karşılık; gruplar, üyelerinin grup dinamiklerinin ve yoğun yapılarının işlevlerini yerine getirmelerine izin vermek konusunda daha başarılı olmaktadır. Bu nedenle dostluk ağları, aşırı yüklenme dönemlerinde akrabalık ağlarına göre daha az kalıcı olma eğilimi göstermektedir.
4. Sanal cemaatler, sosyal ağlar vasıtasıyla doğuştan gelen yaş, cinsiyet, ırk ve etnik köken gibi tanımlayıcı özelliklere dayalı etkileşimlerin oranını azaltıp, yaşam boyunca benimsedikleri yaşam tarzları, ortak normlar ve gönüllü ilgi alanları gibi kazanılmış özelliklere dayalı etkileşimlerin oranını artırabilmektedir.
5. Sanal cemaatler, sosyal ağlar vasıtasıyla sosyal grupları izole edilmiş, sıkı sınırlarla çevrili küçük kutular şeklinde görmek yerine, bu gruplar arasındaki kesişen bağları teşvik ederek entegrasyonu artırabilmektedir.
6. Sanal cemaatler, sosyal ağlar vasıtasıyla seçenekleri artırırken aidiyet duygusu sağlayan belirgin grup üyeliklerini azaltabilmektedir.
7. Sanal cemaatler, sosyal ağlar vasıtasıyla sosyal ağlara katılım, grup kimliği ve aidiyet baskılarını azaltırken, fırsatları, olasılıkları, küreselleşmeyi ve belirsizliği artırmaktadır. Toplum içerisinde kendini istediği gibi ifade edemeyen bireyler, sanal iletişim ile bunu aşabilmektedirler. Bireyin sanallığın sağladığı imkânlarla daha aktif olması sanal topluluk ya da sanal cemaatlere katılmasını kolaylaştırabilmektedir. Böylece bireyin aidiyet ihtiyacı da karşılanabilmektedir. Sanal kimlik bu yönü ile sanal aidiyete aracılık etmektedir. Bu durumda sanal cemaatler kavramının önemi ön plana çıkmaktadır.

6. Yeni Bir Aidiyet “Sanal Aidiyet”

Günümüzde artık sosyal medya, bireylerin kendilerini ifade etme açısından önemli bir platform haline gelmiştir. Farklı sunum taktikleri ile bireyler, başkalarının kendilerine yönelik bakış açılarını etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu taktikler sayesinde bireyler sadece kendi kimlikleriyle ilgili izlenimleri yönetmekle kalmamaktadır. Ayrıca diğer insanların davranış örüntülerinin de şekillenmesinde rol oynamaktadırlar. Bütün bu gelişmeler sosyal medyanın bireyler arasındaki etkileşimi ve kimliklerin algılanışını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Wayne ve Linden, 1995:260). Bireyler dijital ortamda sanallaşma eğilimi göstererek gerçek kimliklerini kaybedebilmektedir. Bu ise yalnızlık duygusunu arttırabilmektedir. Fakat başka bir taraftan da sanallık kavramı sanal kimlik ve sanallaşan sosyalleşme olgusunu beraberinde getirmektedir. Bireylerin internet üzerinden oluşturdukları yeni sosyal ilişkiler sanal kimlik ve sanal sosyalleşme olgularının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Arı, 2022: 86, 93)

Toplum içerisinde aidiyet ihtiyacı, kimlikler üzerinden sağlanan bir olgudur. Birey, toplumun bir parçası olurken kendisini kimliği üzerinden anlamlandırmakta ve anlatmaktadır. Kimlik, bireyin toplumsal alana uygun davranışlar sergilemesine neden olmaktadır. Kimlik, topluma uygun hareket etme eğilimleri olan mizaçları kapsamaktadır (Marshall, 1999: 63). Kimlik, bu yönü ile genel çerçeve de topluma ve toplum içerisindeki gruplara katılmaktadır. Üyesi olunan toplumsal gruplar kişilerin aidiyet duygusunu yaşayabilecekleri bir ortam oluşturmaktadır. İnsan doğası gereği bir yere ya da birilerine ait olmak ve onun bir parçasıymış gibi hissetme eğilimindedir. Aidiyet duygusu toplumsal bağları güçlendiren en önemli faktörlerden birisidir.

Wellman teknolojik gelişmelerin sonucu oluşan sanal kimliklerin aidiyet sağlayan sosyalleşmeyi ve bilgi aktarımını destekleyen bir yapı olarak tanımlamaktadır. Üstelik sanallığın sağladığı bu gruba aidiyet hali belirli bir mekanla sınırlı değildir. Dahası yirmi birinci yüzyılda etki alanının genişlemesine karşın her çağ için geçerli bir kavram olacağını da iddia etmektedir (Wellman, 2001: 228). Sanallığın kestirilemez doğası ve teknolojik gelişmelerin değişim hızı ve yenilik konusunda şaşırtıcı bir yapıda olması nereye doğru evrileceğini belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Yine de elde mevcut verilerden hareketle sanallığın gündelik hayat üzerindeki etkisi dikkate alındığında aidiyet konusunu daha fazla perçinleme ihtimalinin olduğu düşünülmektedir.

Sanal alan kullanıcıları, kendilerini farklı kimlikler kullanabilme özgürlüğü olan bir ortam içerisinde yeniden şekillendirmektedirler. Sanal ortamda farklı gruplara dahil olma sanal kimlikler ile kolaylıkla gerçekleşmektedir (Tuğran, 2016: 13). Sosyal medyada bireyler gerçek hayatta zorlandıkları davranış ve düşünceleri ifade edebilmektedirler. Bu da sanal kimlik ile gerçek kimlikler arasındaki farkı yansıtmaktadır. Bireyler sosyal medya aracılığıyla sosyalleşmeye engel olan unsurlardan kurtulabilmektedir. Gerçek hayatta

bulmakta zorlanabileceği düşünce yapısına uygun arkadaşları sosyal mecralarda daha kolay ve rahat bulabilmektedir. Yani sosyal medya platformları sosyalleşme araçlarına dönüşmektedir (İsmayılzade, 2017,: 229,230). Sosyal medyanın bireyi yalnızlaştırma ve topluma yabancılaştırma tezinin yanı sıra sanal bir sosyalleşme sağladığı gerçeği de artık kabul görülmektedir.

Sosyal medyada sanal sosyalleşme, kişilere yeni bir bağ kurabilecekleri ve aidiyet ihtiyacını giderebilecekleri bir yapıya karşılık gelmektedir. Sosyal medya gibi sanal alanlar bireylere yeni bir aidiyet olanağı sunmakta ve kendi topluluğunu oluşturma olanağı vermektedir. Sosyal medya kullanıcıları gerçek bir kimlik kullansalar dahi sunum taktiğini kullanarak farklı davranışlar sergileyen bir role bürünebilmektedirler. Rol sergileme durumu sanal etkileşim taktikleri için takip edilen bir yoldur (Armağan, 2013: 81, 86). Sanal etkileşim bireylerin sanal grupların bir parçası haline gelmesini kolaylaştırmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları dahil oldukları grupların özelliklerine uygun rollere sunum taktiğini kullanarak girebilmektedirler. Sergilenen roller kimlik aracılığıyla bir grubun üyesi olmak ve grup aidiyetini geliştirmede aracı olmaktadır. Böylece sanal aidiyet kavramı oluşmaktadır.

İnternetin gelişimi ve küresel gelişmeler neticesinde kimlik kavramının değişime uğraması sanal toplulukta aidiyet kavramını da gündeme getirmektedir (Köse, 2008: 83). Yeniden şekillenebilen kimlik ile kişi sahip olmak istediği rolleri benimseyebilmekte ve arzu edilen sanal topluluğa dahil olabilmektedir. Sanal gruplar sanal cemaat kavramıyla ilintili olarak şekillenen sanal toplulukları ifade etmektedir. İster sanal grup olsun isterse sanal cemaat ya da sanal topluluk, asıl amaç toplumsal yapıların sanallık vasıtasıyla yeniden şekillenmesine olanak veren koşulları sağlıyor olmasıdır. Bu da isimlendirmeden bağımsız bir hedef oluşturmada ve kavramların birbiri yerine kullanılmasını mümkün kılmaktadır.

Sanal kimliklerle ilgili yapılan çalışmalar; sanallığın olumsuz etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte yapılan yeni çalışmalar ve sanallığın sağladığı sosyalleşme olgusunun varlığı da artık tartışılan konular arasında yer almaktadır. Özellikle dijital ortamlarda oluşturulan ya da mevcut toplulukların sanal uzantıları bu tezi desteklemektedir. Bunun için literatürde bulunan çalışmalara bakmakta fayda vardır. Araştırmaların olumlu ve olumsuz yönlerine örnekler verilirken sanalda oluşan aidiyet tezini destekleyen çalışmalardan örnekler verilebilmektedir. Sanal kimliğe yönelik negatif sonuçlara ulaşan çalışmalara bakılabilir ve sanallığın sosyalleşme, aidiyet yönüne de yer veren çalışma örneklerine değinilebilir.

Douglas Kellner (2001: 199)'a göre sanal ortamlar kimlik üzerinde olumsuz etkileri olan bir kavramdır. Çünkü ona göre postmodern gençlik, kendi anlam arayışı içinde kendi gerçekliğini oluşturan bir yaklaşım benimsemektedir. Bu nedenle bireysel kimliklerini ve iradesel bütünlüklerini tam olarak sağlayamamaktadırlar. Bunların sonucunda ise eylemlerinden tam anlamıyla sorumlu olmadıkları anlamını çıkarmakta ve giderek aile, din, ulusal bağlılık gibi geleneksel değerleri ve bağları önemsememe eğilimine girmektedirler.

Bir başka çalışmada tüketim kültürü, küresel kültür ve toplumsal kültür değerleri üzerine yapılmış bir eleştiridir. Gençlik ve yeni iletişim teknolojileri arasındaki etkileşime değinmektedir. Mike Featherstone (2005: 140-148), "Postmodernizm ve tüketim kültürü" kitabında bu konulara değinmektedir. Gençlik, günümüzde tüketim kültürünün değer ve göstergeleriyle bağlantı kurarak kendi toplumunun kültürüne katılırken, aynı zamanda yeni iletişim teknolojileri ve ağları aracılığıyla küresel kültüre açılmaktadır. Bu süreçte gençler, kendi kültürel değerlerinden uzaklaşarak değişmektedir. Bu ortam içerisinde gençler, yeni anlam yapıları içinde melez bir kültürün üyesi olarak kendilerini inşa etmektedir. İçerisine katılan sanal ortam, gençliğin hem yerel hem de küresel kültürel etkileşimlerin karmaşıklığına ve çeşitliliğine maruz kalarak kimliklerini şekillendirmektedir.

Sanal ortam içerisinde etkileşim ve bağlantı kurulan yeni dünyanın kimlik inşasında etkisi bulunmaktadır. Her ne kadar bu etkileşimin yerel kimliklerin küresel unsurlar tarafında etkileneneği eleştirisi olsa da yerel kültürün korunduğu da görülmektedir. Küresel unsurların ve yerel unsurların birbirini etkilemesi kaçınılmaz olmaktadır. Yine de yerel kimliklere yönelik herhangi bir tehdit olduğu durumlarda kişilerin yerel kültürü korumaya yönelik etkileşimler oluşturup bu özellikleri korumaya çalıştıkları da görülmektedir. Çünkü sanal toplulukları bir araya getiren özellikler yerel kültürün savunucularının da sanallık içerisinde bir araya gelebilmesine olanak tanımaktadır. Yeni aidiyet olarak değerlendirilebilecek olan sanal aidiyet bu tür bağlar üzerinden gelişmektedir. Medya kullanıcıları, kendilerini ifade etmek veya başkalarının düşüncelerini ifade etmelerini sağlamak amacıyla çeşitli iletişim ve yayım faaliyetlerine girişmektedirler. Yapılan faaliyetler, ifade biçimi ve düşüncenin amacı ne olursa olsun çeşitli medya araçlarıyla gerçekleştirilmektedir. Sanal alanın kullanımı; gizli

veya profesyonel basit bir alışverişten, sosyal, siyasi veya dini bir davayı yaymaya, özgün bir kimliğin savunulmasına kadar çeşitli konuları kapsamaktadır (Balle ve Eymery, 1991: 117). İfade edildiği üzere bireysel etkileşimler gibi toplumsal etkileşimlerde sosyal medya kullanıcılarını harekete geçirmektedir. Kullanıcıların bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesi ve farkındalık oluşturmaları sosyal medyanın toplumsal etkisini önemli kılmaktadır.

Sanal kimliklerin gerçek kimliklerle oluşturdukları farklılıkları inceleyen çalışmalar, sanal kimliklerin gerçek kimliklerle örtüşmeyen yönleri olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda kimliklerin istenilen şekilde sunulması ile birlikte kişiler de sanal ortamda aynılığa görüldüğü de tespit edilmiştir. Böylece birey ortama uygun davranışlar sergilemek için kendisine ait olmayan veya istemediği davranışları da gösterebilmektedir (Özdemir ve Yıldırım, 2019: 189). Bu da bireylerin sanal cemaatlere üye olmasını ve bir gruba uygun davranmasının bir nedeni ve sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler sanal mecralarda kimlik üzerinden kendi kimlikleriyle çelişse bile benzer davranışlar ortaya koyabilmektedir.

Sanal ortamlar bireyin yalnızlaşmasına neden olabildiği gibi aidiyet duygusu geliştirmesine de olanak tanımaktadır. Bu yönüyle kullanıcıların sosyalleşmesine katkı sağlayabilmektedir. Sanal gruplarla etkileşim sağlamak sanal ortama aidiyet duygusunun gelişmesine neden olmaktadır (Armağan, 2013: 80). Sanal kimliklere yönelik yapılan eleştiride toplumsal bağlar ve değerleri olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Oysa sanal toplulukların oluşturduğu yeni aidiyet ile birlikte aile, din, ulusal bağlılık gibi bağları korumaya yönelik paylaşımlar olduğu da görülmektedir. Yani sosyal medya kullanıcılarının geleneksel bağların ve değerlerin korunmasına yönelik paylaşımlar yaptığı da görülmektedir. Bu bakımdan sanal medya platformlarının tek yönlü değil de farklı etkileşim yönleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yeni iletişim ve etkileşim ortamı iddia edilen aksine modern hayatın yalnızlaşma, yabancılaşma ve yerinden edilen bireylerin yitirdiği kimlik ve aidiyet duygusunun yok olmasına neden olmamıştır. Kimlik ve aidiyet duygularını gidermeye yönelik yeni bir topluluk tasarımının ürünü olmuştur. Bireyler sanal mekânlarda kendilerine yeni aidiyetler ve kimlikler oluşturmaktadır (Sucu ve Gündüz, 2019: 482). Yeni medya çalışmalarında elde edilen saha verileri kişilerin sanal gruba aidiyet geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır (Göker, 2007: 23-25). Sosyal medya ve yalnızlık ilişkisi üzerine yapılan çalışmalardan bir kısmı sosyal medyanın yalnızlıktan kurtardığına bir diğer kısmı ise sosyal medyanın yalnızlaştırdığına yöneliktir. Toplumsal bir yalnızlık sorunu ile karşı karşıya kalınacağı fikri üzerine toplumun ve toplumsal kurumun işleyişini devam ettirebilmesi için belli bir gruba aidiyet ile bu sorunun çözülebileceği sonucuna varılmıştır (Kabakcı ve Baş, 2024: 478, 461). Gruba aidiyet sanallik üzerinden sağlansa dahi toplumu bir arada tutan bir unsur olmaktadır. Yapılan çalışmaların verileri bu sonucu desteklemektedir.

Sanallik ve aidiyet ilişkisi, internet üzerinden kurulan sanal dünya ve bir gruba veya topluluğa kendini ait hissetme duygusunun bir arada bulunması üzerinden ifade edilebilmektedir. Sanal aidiyet, internet üzerindeki sanal cemaatler ve sanal topluluklarla ilişkili bir kavramdır. Araştırmalar, dijital dünyada aidiyet duygusunun nasıl oluştuğunu incelemiştir. Sanal kimlik, internet üzerinde kişinin kendini nasıl sunduğu ve temsil ettiğini ifade etmektedir. Sanal kimlik, esnek ve inşa edilebilir bir yapıya sahiptir. Başka bir ifade ile bireyler çevrimiçi ortamda kimliklerini istedikleri gibi oluşturabilmektedir. Sanal kimlikteki esneklik, bireylerin sanal grup ve topluluklara katılımını kolaylaştırmaktadır. Sanal sosyalleşme, bir gruba katılma, dolayısı ile bireyin sosyalleşmesine yardımcı olmaktadır. Sanal sosyalleşme, çevrimiçi ortamlarda diğer insanlarla etkileşim kurarak sosyalleşme sürecini anlatmaktadır.

Sanal sosyalleşme, insanların aidiyet ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilmektedir. İnsanlar, gerçek hayatta çeşitli sebeplerden dolayı bir gruba ya da topluluğa ait olma duygusunu elde edemeyebilirler. Sanal ortam, bu ihtiyacı karşılamak için bir alternatif sunmaktadır. Bireyler, çevrimiçi topluluklar aracılığıyla aidiyet duygusunu yaşayabilmektedirler. Bu açıklamalar bağlamında, dijital dünyadaki etkileşimlerin ve sanal kimliklerin, bireylerin aidiyet duygusunu nasıl etkilediğini ve sanal sosyalleşmenin bu ihtiyacı nasıl karşılayabildiği görülebilmektedir. Bu sayede insanlar, çevrimiçi ortamlarda kendilerini bir topluluğa ait hissedebilmekte ve bu da onların sosyal ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilmektedir.

7. Sonuç

Kimlik, gündelik hayat içerisinde bireyin kendisini toplumdaki konumunu belirlemek ve diğerlerine nazaran kendine ait özelliklerini açıklamak için kullandığı bir olgudur. Kişiyi diğerlerinden ayıran özellikleri veya toplumla bütünleşmesini sağlayan yönleri, kişinin kimliği üzerinden şekillenmektedir. Toplumda kazanılan

kimlikler, genellikle çok fazla değişime uğramamaktadır. Başka bir taraftan sanal kimlik ise değişimin sınırlarının kestirilemediği bir zeminde şekillenen bir yapıya sahiptir. Kişinin ortam ve koşullara göre şekillendirdiği hatta bazı zaman çoklu kimlikler kullanarak farklı özellikleri içeren birden çok kimliğe sahip olabilmesi dijital ortamlarla mümkün hale gelmiştir. Sanal kimlik, sağlanan böylesi özgürlük alanı ile hem tercih edilmekte hem de eleştirilere açık hale gelmektedir.

Bilgisayarların icadı ve internetin kullanımı beraberinde yeni bir iletişim alanı oluşturmuştur. Böylece insanoğlunun sanal evrene yolculuğu başlamıştır. Dijital evren, insanların zihinsel uzantılarından oluşan bir dünya oluşturmuştur. Siber zaman ve mekânda oluşan bu yeni düzlemde insanlar kendilerini bir tür yeniden yaratma şansı bulmaktadırlar. Sanal mekânda istedikleri ya da olmaya çalıştıkları kişilere dönüşme olanağı bulmaktadırlar. Yaşanan gelişmelerden önce belki hayali sayılabilecek fikirlerin ve düşüncelerin bir tür oluşum bulduğu yeni ortam, sanal alemini oluşturmaktadır.

Bireylerin kimlikleri vasıtası ile dahil oldukları sanal platformlar gün geçtikçe hayatın her alanını içerisine almaya başlayan bir konuma gelmektedirler. Gündelik hayat içerisinde sanallık bağlantısı kaçınılmaz bir hal almaya başlamıştır. Dijitalliğin sağladığı kolaylıklar ise yadsınamaz durumdadır. Fakat dijital ortama aktarılan veriler ve bu verilerin etki alanları toplumsal zeminde araştırılması gereken bir etki bırakmaktadır. Bu etkilerin kimlik ve aidiyet kavramına yansımaları bundan sonraki çalışmalar için önemli olmaktadır.

Dijital ortamlar, sosyal çalışmacılar tarafından ortaya çıktığı ilk günden beri araştırmalara konu edinilmiştir. Sanal ortamlarda oluşturulan kimliğin gerçek kimlikle uyumu ya da uyumsuzluğu da çalışmalara konu olmuştur. Birey kimliği, kendini tanımlarken ve anlatırken kullanılmaktadır. Kimlik, kişinin kendine has yönlerini açıklamakta ve diğerleri ile ortak olan özelliklerini de vurgulamak için kullanılmaktadır. Üyesi olunan topluma ve kültüre özgü özellikler kimliğe yansırken bireysel özellikler de bu toplum içerisindeki kendine ait yeri belirtilmektedir. Başka bir ifade ile kimlik bireysel özellikleri toplumsal aidiyet kavramıyla sentezlemektedir. Birey bu sayede toplumun bir parçası haline gelmekte ve aidiyet duygusu karşılanmaktadır. Sanal kimlik kavramı, en genel anlamıyla bireyin sanal mekânda kazandığı kimliği ifade etmektedir. Sanal kimlik, kimliğin olduğu gibi sanal evrene aktarılmasını mümkün kılarken istenildiği halde bu kimliğe var olan ve yahut var olmayan özelliklerin eklenmesi ya da çıkarılmasını da mümkün kılmaktadır. Birey olmasını istediği ve hatta düşlediği birtakım değişiklikleri kolaylıkla yapabilmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu meslek gibi birçok özelliği istediği gibi değiştirmektedir. Her ne kadar bu tür bilgilerin doğruluğunun belirlenebildiği durumlar bulunsun da bilgilerin doğruluğunun tespit edilemediği durumlar da bulunmaktadır. Sanal mekânların sağlamış olduğu bu imkân kötüye kullanılabilir olmasına karşın bireyin sanal da olsa bir gruba bir topluluğa dahil olmasını kolaylaştırabilmektedir. Böylece birey gerçekte yaşamasa dahi bir topluluğun parçası haline gelebilmekte ve aidiyet duygusuna sahip olabilmektedir.

Sanal cemaatler kavramı dünyanın bir ikizinin yaratılmış olduğu siber uzayda kurulan toplulukları ifade etmektedir. Rheingold'un ortaya koyduğu bu tez toplumsal çözümlerin bir çözümü olması ümidi de taşımaktadır. Toplumsal değerlerin sanal cemaatler tarafından da kurulabileceği fikrini savunmaktadır. Çünkü sanal cemaatler benzer ilgi alanına sahip kişilerin bir araya gelmesiyle oluşturulan toplumsal gruplardır. Sanal topluluklar, mekân olarak dijital ortamı kullanmalarına karşın hala toplumun bir uzantısı gibi görülmektedir. Bu durumda herhangi bir nedenden ötürü toplumla bütünleşememiş ya da toplum içerisinde kendisini ifade edememiş kişilere alternatif bir toplumsallık sunmaktadır.

Sanal cemaatler, toplumsal alanın uzantısı ve yahut alternatifi gibi görülmesi fikri sanal aidiyet kavramını da desteklemektedir. Yapılan çalışmalarda özellikle sanallığın meydana getirdiği sorunlar tartışılmaktadır. Bununla birlikte sanallığın alternatif bir mecra olması ve toplumsal değerlere yönelik koruyucu tutumları da içermesi arka plana atılmaması gereken bir hal almaktadır. Her ne kadar bağımlılık, yalnızlaşma, yabancılaşma gibi sorunlara sebep olsa da sanallığın sağladığı sosyalleşme de önemli olmaktadır. Yapılan çalışmalarda bu problemlerin yanı sıra sanal sosyalleşme ve sanal aidiyet vurgusu da elde edilen sonuçlardandır.

Literatürdeki çeşitli araştırmalar, sanallığın aidiyet ilişkisi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu bilgiler ışığında sanal aidiyet kavramı, bireylerin sanal cemaatlere ve sanal topluluklara dahil olma süreçleriyle ilişkilendirilmektedir. Sanal kimliğin inşa edilebilir yapısı, bireylerin sanal grup ve topluluklara katılımını kolaylaştıran önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Sanal kimlik, bireylerin çevrimiçi ortamda kendilerini istedikleri şekilde temsil edebilmelerine olanak tanımaktadır. Bu esneklik, bireylerin sanal ortamlarda daha rahat etkileşim kurmalarını ve çeşitli sanal topluluklara katılımlarını teşvik etmektedir. Bir gruba dahil olma

durumu bireyin sosyalleşme sürecini desteklemektedir. Bu süreç, bireyin aidiyet ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynayabilmektedir.

Sanal sosyalleşme, bireylerin çevrimiçi ortamda kurdukları ilişkiler ve etkileşimler yoluyla sosyalleşme süreçlerini ifade eden bir olgudur. Sanal sosyalleşme, bireylerin aidiyet ihtiyaçlarını karşılamada alternatif bir yol sunmaktadır. Sanal topluluklar, bireylerin gerçek hayatta çeşitli sebeplerle elde edemedikleri aidiyet duygusunu sanal ortamda gerçekleştirmelerine aracı olabilmektedir. Bu sayede, bireyler sanal topluluklar aracılığıyla kendilerini bir gruba ait hissedebilmektedir. Sanal aidiyet duygusu, kişilerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama konusunda önemli bir rol üstlenmektedir. Dijital dünyanın sunduğu bu imkanlar, bireylerin sosyal bağlar kurmalarını ve aidiyet duygularını tatmin etmelerini kolaylaştırmaktadır.

Sonuç olarak, sanallığın aidiyet üzerindeki etkisi, sanal kimliklerin esnek ve inşa edilebilir yapısıyla desteklenmektedir. Bu ise bireylerin sanal grup ve topluluklara katılımını teşvik ederek sosyalleşme süreçlerini ve aidiyet duygularını güçlendirmektedir. Bu bağlamda, sanal sosyalleşme, bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama ve aidiyet duygularını tatmin etme konusunda önemli bir alternatif sunmaktadır.

Kaynaklar

- Altunay, A. (2012). Geleneksel medyadan yeni medyaya: Görüntü yüzeyi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 33-44.
- Altunay, A. D. (2015). Bir sosyalleşme aracı olarak yeni medya. *Selçuk İletişim*, 9 (1): 410-428
- Arı, F. (2022). İnternet bağımlılığının sonrası: netlessfobi ve sanallaşan kimlik. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 85-96. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/jswrpub/issue/66315/1017671>
- Armağan, A. (2013). Gençlerin sanal alanı kullanım tercihleri ve kendilerini sunum taktikleri: bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 6(27).
- Aşkın, M. (2007). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(02), 213-220.
- Atalay Güneş, Z. N. (2017). Dijital sosyoloji ve metodoloji: Ne kadar yeni ne kadar tanıdık. *Sosyoloji divanı, dosya: Dijital sosyoloji*, 87-99.
- Balle, F. ve Eymery, G. (1991). *Yeni medyalar*. (Çev. M. S. Şakiroğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baym, N.K. (2010). *Personal connections in the digital age*. Polity Press: Cambridge, UK,
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve farklılık -siyasetin açmazlarına dair demokratik çözüm önerileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (Çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Fuchs, C. (2011). *An alternative view of privacy on Facebook*. *Information*, 2(1), s.140-165.
- Fussey, P. & Roth, S. (2020). Digitizing sociology: Continuity and change in the internet era. *Sociology*, 54(4), 659-674.
- Girgin, Ü. H. (2018). Gelenekten postmoderne kimlik inşa süreci ve yeni medya: Facebook örneği. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5): 202-230.
- Goffman, E. (2017). *Etkileşim ritüelleri*. Heretik Yayınları, Ankara.
- Göker, G. (2007). İnternet'in Türkiye kadın hareketi üzerindeki etkisi: kadın kurultayı e-grubu örneği. M. Binark (Der.). *Yeni Medya Çalışmaları* içinde (ss. 205-247). Ankara: Dipnot Yayınları.
- İsmayılzada, L. (2017). Sanal dünyada sanal dönüşüm. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(3), 227-236.
- Kabakcı, M. H. ve Baş, F. C. (2024). Sosyal medya kullanıcılarının modernlik algıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin sosyolojik olarak incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 459-485.
- Karagülle, A. E. ve Çaycı, B. (2014). Ağ toplumunda sosyalleşme ve yabancılaşma. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 4(1), 1-9.
- Kellner, D. (2001) Popüler kültür ve postmodern kimliklerin inşası. G. Seçkin (Çev.), *Doğu Batı Düşüncesi Dergisi*, 4(15): 187-219.
- Köse, H. (2008). İnternette" açık" ve demokratik yayıncılık:" sanal ortam günlükleri" ve Wiki'ler. *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 83-93.
- Kroger, J. (2006). *Identity development: Adolescence through adulthood*. Sage publications.
- Lupton, D. (2013) *Digital sociology: an introduction*. University of Sydney: Sydney Introducing Digital Sociology
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. London: The MIT Press.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mesch, G. S. (2009). *The internet and youth culture*. *Hedgehog Review*, 11(1).

- Özdemir, B. ve Yıldırım, G. (2019). Dijitalleşen iletişim ortamlarında kimlik inşası ve benlik sunumu: İletişim fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(3), 178-191.
- Palmer, A. & Koenig-Lewis, N. (2009). An experiential, social network-based approach to direct marketing. *Direct Marketing: An International Journal*, 3(3), 162-176.
- Parekh, B. (2014). Kimliğin mantığı. (F. Halvacıoğlu, Çev.). *Kimlik Politikaları*, 53-76.
- Rheingold, H. (1993). *The virtual community homesteading on the electronic frontier*. London: The MIT Press.
- Robins, K. (2013). İmaj görmenin kültür ve politikası (Çev: N. Türkoğlu). (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sili Kalem, A. (2022). Gündelik hayatın dijitalleşmesi karşısında sosyoloji. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 6 (2), 95-102
- Smith, A. (2002). Küresel çağda milletler ve milliyetçilik. D. Kömürcü (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları.
- Sucu, S. A. ve Gündüz, U. (2019). Kitlelerin yeni göç mekânları olarak sosyal medya ve sanal göç ilişkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 466-490.
- Timisi, N. (2005). Sanallığın gerçekliği: internetin kimlik ve topluluk alanlarına girişi, internet toplum kültür. M. Binark ve B. Kılıçbay (Yay. hHaz.), *İnternet toplum kültür içinde* (s.89-105). Ankara: Epos Yayınları
- Tuğran, F. E. (2016). Dijital yerlilerin siber-uzamda çoklu kimlik kullanımı ve oyun oynama pratikleri. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 1(1), 8-17.
- Turkle, S. (1995). *Life on the screen: identity the age of the internet*. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Turkle, S. (2011). *Alone together. Sociable robots, digitized friends, and the reinvention of intimacy and Solitude*. New York: Basic Books.
- Wayne, S. & Linswn, R. (1995), Effects of Impression Management on Performance Ratings: A Longitudinal Study, *Academy of Management Journal*, B8(6)
- Wellman B. & Guila (1999). "Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone". M. A. Smith & P. Kollock (ed.). *Communities in cyberspace*. (s. 167-194). New York: Routledge.
- Wellman, B. & Hampton, K. (1999). Living networked on and offline. *Contemporary Sociology*, 28(6), 648-654.
- Wellman, B. (2001), Physical place and cyberplace: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, c. 25 (2).
- Wynn, J. R. (2009, June). Digital sociology: emergent technologies in the field and the classroom. In *Sociological Forum* (Vol. 24, No. 2, pp. 448-456). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Yavuz Y. (2021). Gündelik hayat ve sosyal medya. (Ed. D. Şenol-G. Yıldız). *Gündelik hayat sosyolojisi-teoriden uygulamaya İçinde* (397-454). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Zhao, Y. & Wang, M. (2023). Digital sociology: origin, development, and prospects from a global perspective. *The Journal of Chinese Sociology*, 10(1), 19.
- Zinderen, İ. E. (2020). Yeni medyada kimlik inşası: YouTuber kimliğine ilişkin bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 415-434.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

19. YÜZYILDA AZERBAIJAN'IN HRİSTİYANLAŞTIRILMA FAALİYETLERİ VE İKTİSADİ KAYNAKLARININ SÖMÜRÜLMESİ

Christianisation Activities of Azerbaijan in the 19th Century and Exploitation of Its Economic Resources

Alperen BUDAK¹

¹Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, alperenbudak92@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8810-4303

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

28.03.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1460726

Anahtar Kelimeler

Rusların Azerbaycan'ı

işgali, Muğan projesi,

Azerbaycan'ın

Hristiyanlaştırılması

ÖZ

18. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da idari yapı olarak Hanlıklar ortaya çıktı. Hanlık yönetimleri siyasi, askeri ve iktisadi menfaatler elde edebilmek için kuruluşlarından itibaren birbirleriyle mücadele içinde oldular. Hanlıklar arasında çıkan iç savaşlar sonucunda, ayrı ayrı bölünen Azerbaycan'ı işgal ve dış tehditlerden koruyabilecek merkezi bir güç yoktu. Dolayısıyla Azerbaycan coğrafyasını hâkimiyetine almak için birbirleriyle kıyasıya mücadele eden Rusya, İran ve Osmanlı devletleri arasında savaşlar olmuştur. 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki savaşların galibi olarak öne çıkan Rusya, askeri güç kullanarak işgal ettiği Kafkasya'nın en önemli ülkesi olan Azerbaycan'ı tahakküm altına almıştır. 1830 yılına doğru Azerbaycan'ın da içinde yer aldığı Güney Kafkasya'nın tamamı Rusya'nın eline geçmiştir. Rusya, Azerbaycan'ı hâkimiyeti altında tutmak için stratejiler geliştirmiş ve projeler hazırlayıp uygulamıştır. Rusya; işgalden sonra Azerbaycan'a Hristiyan halkları taşıyarak demografik yapısını değiştirmek, dinî yönden dönüştürmek ve Hristiyanlaştırmak için çalışmalar yapmış, iktisadi kaynaklarını sömürmüş ve tamamen ele geçirmiştir. Bu makalede, 19. yüzyılda Rusya'nın Azerbaycan'ı ilhak etme, sömürme ve Hristiyanlaştırma süreci irdelenerek açıklanmıştır.

ABSTRACT

Khanates emerged in Azerbaijan in the second half of the 18th century. As a result of the civil wars between the Khanates, there was no central power that could protect Azerbaijan, which was divided and divided, from invasion and external threats. Therefore, there were wars between Russia, Iran and the Ottoman states, who fought fiercely with each other to dominate the Azerbaijani geography. Russia, which stood out as the winner of the wars in the first quarter of the 1800s, occupied Azerbaijan, the most important country of the Caucasus, by using military force and dominated it politically and militarily. Russia; After the occupation, it changed the demographic structure of Azerbaijan by bringing Christian people to it, carried out efforts to convert it religiously and Christianize it, exploited its economic resources and completely captured it. Russia has developed strategies and prepared and implemented projects to invade Azerbaijan, annex it to its country and keep it under its control. By 1830, the entire South Caucasus, including Azerbaijan, was taken over by Russia. In this article, the process of Russia's annexation, exploitation and Christianization of Azerbaijan in the 19th century is examined and explained.

Atıf/Citation: Budak, A. (2024). 19. Yüzyılda Azerbaycan'ın Hristiyanlaştırma Faaliyetleri ve İktisadi Kaynaklarının Sömürülmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1587-1602.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Alperen BUDAK, alperenbudak92@gmail.com

1.Giriş

Kafkasya; Rusya'nın Orta Doğu'ya, okyanuslara ve dünyaya açılmasında vazgeçemeyeceği önemli bir güzergâh olmakla birlikte zenginlik kaynaklarıyla da emperyalist ihtiraslarını coşturmuştur. Bilhassa, Kafkasya'nın en değerli bölümü olan Azerbaycan topraklarını ele geçirme hırsı, 19. yüzyıldan önce başlamış ve Rusya için bir tutkuya dönüşmüştür.

Büyük Kafkas Dağları'nın güney ve kuzeyinde yer alan topraklardan meydana gelen Kafkasya'nın adını Kafkas Sıradağlarından aldığı söylenmektedir. Kafkasya kendi içinde Güney Kafkasya ve Kuzey Kafkasya olmak üzere iki coğrafi bölgeye ayrılmaktadır. "*Rus literatüründe; Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetlerinin bulunduğu bölgeye Güney Kafkasya veya 'Zakavkazye' (Mavera-yı Kafkas, Kafkas ötesi, Kafkas ardi) denilmektedir. Rusya Federasyonu'na bağlı olan Dağıstan, Kalmuk, Karaçay-Çerkez, Kabarda-Balkar, İnguş, Kuzey Osetya cumhuriyetleri ve Çeçenistan'ın bulunduğu bölgeye Kuzey Kafkasya veya "Peredkavkazye" (Kafkas önü) denilmektedir.*" (Dursun, 2001:157) Günümüzde Kuzey Kafkasya bütünüyle Rusya Federasyonu'nun hâkimiyetinde iken Güney Kafkasya'da ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletleri yer almaktadır.

Türkiye'den Türkistan'a, Rusya'dan Akdeniz'e, Ortadoğu bölgesine, Basra körfezi ve okyanuslara giden yollar Kafkasya'dan geçmektedir. Asya ile Avrupa ve hatta Afrika kıtaları arasındaki hatların kesiştiği bölge olan Kafkasya, kıtalar arası ulaşım geçiş sağlayan konumuyla oldukça önemli bir bölgedir. Coğrafi konumu itibarıyla stratejik öneme sahip olan Kafkasya, Rus emperyalizminin doyumsuz ihtiraslarının hedefi haline gelmiştir (Grigoriantz, 1999: 16).

Doğusunda Hazar Denizi, kuzeyinde Dağıstan, kuzeybatısında Gürcistan, güneybatısında Ermenistan cumhuriyeti ve güneyinde ise İran'la komşu olan Azerbaycan, Kafkasya'nın güneydoğu bölgesinde yer almaktadır. Hazar Denizi sahilinde bulunan Abşeron yarımadasının etrafında bulunan Nargin ve Vulf gibi adalar ile Kızıl Ağaç Körfezindeki Sarı Ada, Duvan ve daha birçok küçük adalar da Azerbaycan devletine aittir.

Azerbaycan'ın Türkiye ile İran arasında transit ticaret merkezi olması, bölgenin tarım ve yeraltı kaynakları yönünden zenginliği emperyalist ihtirasları sınırsız olan Rusya'nın ülkeye göz dikmesine sebep teşkil etmiştir. Lakin Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki emelleri yeni değildir ve I. Petro dönemine (1682-1725) kadar gitmektedir. Günümüz Rusya'sının Transkafkasya (Geçiş Kafkasyası) politikası, değişmemiş olan tarihî "*Güney Politikası*"nın devamı niteliğindedir. Rusya Federasyonu'nun "*Güney Politikasının esas hedefi 'sıcak denizlere' ulaşmaktır*" (Dugin, 2003:293). Bu ifadeler; malumu ilan eden ünlü Rus siyaset bilimci ve strateji uzmanı Aleksandr Dugin'in olup, tarihî süreçte devam eden Rus yayılmacılığının günümüzde de varlığını sürdürmekte olduğunun önemli bir kanıtıdır.

2.Azerbaycan'ın Sömürgeleştirilmesi

Rusya'nın Azerbaycan'ı işgal etmeden sömürgeleştirebilmesi mümkün değildi. Dolayısıyla Azerbaycan'ın işgalini, öncelikli ve çok önemli bir hedef olarak belirlemişti. Azerbaycan'ı, işgale uğradığı 19. yüzyılın ilk çeyreğinde dış tehditlere karşı koruyabilecek merkezi bir devlet yoktu veya Azerbaycan'da Rusların istilasına engel olabilecek siyasî, askerî bir güç kalmamıştı. 1800'lerin başında işgal için uygun zaman ve zeminin ortaya çıktığını gören Ruslar, Azerbaycan'ı kolaylıkla işgal etme fırsatını değerlendirdiler. Ancak, 19. yüzyılda devletsiz kalma sorunu; yalnızca Azerbaycan'la sınırlı değil, 1550'lerden itibaren merkezî devletleri olmadığı için savunmasız kalan ve Rusya'nın hükümrancılığına giren Türklerin tamamı için bedeli çok ağır sorunlara sebep olmuştur. Muktedir ve merkezî bir devletlerinin yokluğundan dolayı Hanlıklara bölünen ve bölünmenin bedelini, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde uğradığı Rus işgaliyle ödeyen Azerbaycan, 1820'lerin sonu itibarıyla tamamen işgal edilmiştir.

Azerbaycan Türkleri, merkezi bir devletten ve teşkilatlardan mahrum kalmanın bedelinin yabancı bir devletin esaretine mahkûm olmakla sonuçlanacağını 19. yüzyıla kadar idrak edemediler. Zira "... Yaklaşık 300 yıllık süreçte genelde Türk dünyası çeşitli siyasî teşekküllerini kaybetmiş, büzüşmüş ve içine kapanmaya başlamıştır. Bu içine kapanma ve Batı'nın atılımları karşısında gittikçe geride kalma durumu 19. yüzyılda iyice fark edilmiştir" (Ercilasun,2015: 248). Bu tespitten anlaşılacağı üzere yaklaşık 300 yıl süren geri kalmışlık olgusu, yalnızca Azerbaycan'la sınırlı kalmamış; Türk dünyasını da çok yönlü ve derinden etkilemiş ve Rusya'nın yayılmacı politikasına zemin hazırlamıştır.

“Rusya, Azerbaycan Türklerine Kafkas ötesi Tatarları derken, onlar kendilerini o bölgenin yerel idarelerinden birisi olan Şirvaniler diye adlandırmışlardı” (Swietochowski, 2003: 3-10). Azerbaycan Türkleri, millî kimliklerinden bîhaber ve milletleşme şuurundan yoksun kaldıkları için millî birlik fikrinden de habersiz kalmışlardı. Dolayısıyla merkezi devletleri yoktu, Hanlıklar şeklinde ayrışarak bölünmüşlerdi

İran merkezli Avşar Devleti'nin hâkimiyetinin sona ermesiyle 50 yıl kadar müstakil kalan Azerbaycan, şiddetli siyasi mücadeleler ve iç savaşlar alanı haline gelmiştir. “Resmî olarak Kaçar Hanedanı'na bağlı olan Hanlıklar iç işlerinde bağımsız idarelerdi. Kuzey Azerbaycan'da Karabağ, Şeki, Gence, Bakü, Derbend, Kuba, Nahçıvan, Talış ve Revan Hanlıkları; Güney Azerbaycan'da ise Tebriz, Urmiye, Erdebil, Hoy, Mâkû ve Merâğa Hanlıkları olarak ortaya çıkmış yarı bağımsız yönetimlerdi” (Buniyatov, 1991:320). 18. yüzyılın sonlarında İran'daki Türk devletlerinin ve Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'da güçlerinin zayıflamasından faydalanan Rus kuvvetleri Azerbaycan'ı işgal etmeye başlamıştır.

Bütün Kafkasya'yı hâkimiyeti altına almaya çalışan Ruslar, askerî harekâta başladılar ve 1804 yılında Gence Hanlığı ile yaptıkları savaşla Gence'yi ele geçirdiler (Saray, 2022: 203). 1803-1813 Rus-İran savaşlarının sonunda, 1813'te yapılan Gülistan Antlaşması'yla Gence, Şeki, Bakü, Derbend, Kuba ve Talış Hanlıkları Rusya'ya verildi; Güney Azerbaycan Hanlıkları ise İran'a bırakıldı. Bunun üzerine Feth Ali Şah'ın oğlu Abbas Mirza, kumandasındaki bir İran ordusuyla Rus işgali altında kalmış olan halkın desteğine güvenerek Kuzey Azerbaycan'a girdi. “Ruslar İran ordusunu yenerek Tebriz'i işgal ettiler. Bu yenilgi sonucunda, İran Rusya ile bir antlaşma yapmak zorunda kaldı ve aralarında Türkmençay Antlaşması (1828) imzalandı” (Yeşilot, 2008: 190). Azerbaycan'ı Rusya'ya bağlayan diplomatik belge, 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması olmuştur. Azerbaycan'ın siyasi varlığını bütünüyle tasfiye eden bu antlaşma Azerbaycan için bir milat sayılacak kadar ağır sonuçlar doğurmuştur.

Ayrıca Osmanlı-Rus savaşları sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması (1829) ile Azerbaycan'ın milletlerarası statüsü belirlendi. Aras nehri ile Talış dağları sınır olmak üzere Azerbaycan ikiye bölündü. Revan ve Nahçıvan Hanlıkları Rusya'ya bırakıldı, Hazar Denizi de Rus egemenliğine geçti (Buniyatov, 1991:320).

Çarlık Rusya'sının Azerbaycan Hanlıklarını istila ve ilhak tarihleri: “Gence Hanlığı 1804, Şirvan Hanlığı 1805, Derbend, Kuba ve Bakü Hanlıkları 1806, Talış Hanlığı 1812, Şeki Hanlığı 1819, Şamahı Hanlığı 1820, Karabağ Hanlığı 1822, Nahçıvan Hanlığı 1825'te Revan Hanlığı ise 1826'da ilhak edildi. Böylece, Azerbaycan'da Hanlıklar dönemi I. Aleksandr zamanında (1801-1825) sona erdi.” (Saray, 1996: 22-23)

Hanlıklar döneminde Azerbaycan'da siyasi istikrar yoktu. Çünkü Hanlıklar arasında artan iç çekişmeler ve devam eden yönetim kavgaları, Hanlıkları hem iktisadi hem de siyasi yönden aciz duruma düşürmüştü. Halk geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlıyordu. Bu dönemde iktisadi bir birlikten de söz etmek mümkün değildi. Azerbaycan'daki Hanlıklar iktisadi, sosyal ve idari olarak birbirinden ayrılmış idarelerden oluşmaktaydı.

Rusya, Azerbaycan'ın ikiye bölünmesinden sonra, egemenliği altına aldığı Kuzey Azerbaycan'ı sömürgeleştirmek amacıyla 1830, 1840 ve 1850'li yıllarda toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda bir dizi müdahalelerde bulunmuştur. (Buniyatov, 1991:320) Azerbaycan'da merkezi bir devletin yokluğunu fırsat olarak değerlendiren Rusya, burada sömürge yönetimini tesis etmiştir. Çarlık idaresi bölgeye girdiğinde kendi yönetimini tanıyan hanlık idarelerinin varlığını korumuştur. Ancak, kendisine askerî direniş gösteren Hanlıkları tamamen ortadan kaldırmıştır. Örneğin; Karabağ, Şeki ve Şamahı Hanlıklarının idari sistemi Rus denetimi altında varlıklarını devam ettirebilmişti. Rus yönetimini temsilen “Naçalnik” adı verilen askerî komutanların kontrolüne girmiş olan bu Hanlıklar varlıklarını uzun süre koruyamadılar. Ancak, Gence ve Kuba gibi direniş gösteren Hanlıkların yönetimlerini işgalin hemen ardından tamamen ortadan kaldırdılar (İsmayıl, 1993: 216). İlk işgal yıllarında hanlık idarelerini koruyan Rus Çarlığının esas amacı, bölge idarecilerinin siyasi gücünden yararlanmak olmuştur. Ayrıca, işgal ettiği bölgelerde ilk aşamada memur sıkıntısı yaşamamak için devlet idaresini en düşük bütçeyle devam ettirmek istemiştir.

Rus Çarlığı, Kafkasya'yı ilk aşamada kurduğu Tiflis merkezli “Kafkas Ordusu Komutanlığı” ile idare etmek istemiştir. Güney Kafkasya'da ele geçirdiği bölgeleri “Guberniya” (Eyalet) olarak bölen Rus Çarlığı, Kafkas Ordu Komutanlığına atadığı askeri valilerle kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Guberniya olarak adlandırılan idari birimlerin başında “Komendant” unvanı verilen askeri valiler bulunmaktaydı (Saray, 2022: 216). Bu durum işgalin ilk yıllarında başarılı olmuştur. Ancak ilerleyen süreçte Azerbaycan bölgesinde sürekli olarak isyanların çıkması Rus yönetimini işgal politikalarını gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. İsyenlerin çıkmasındaki en önemli sebeplerin başında “Komendant” unvanlı valilerin keyfi uygulamaları gelmekteydi. Komendantlar, geniş yetkiye sahip kişilerdi. Vergi toplama ve ölüm harici her türlü karar alma yetkisine sahip

kişilerdi. Bölgedeki beylere toprak verme ve alma yetkisine dahi sahipti (İsmayıl, 1993: 217). Komendant unvanlı kişiler bölgedeki en yetkili idarecilerdi. Ancak bu kişiler sivil idareci değillerdi ve bölge halkıyla iyi ilişkileri kuramadıkları için sürekli olarak Rus yönetimine karşı isyanlar çıkmaktaydı. Taliş, Car-Balaken, Kuba ve Şeki isyanları bölge halkının Komendant idarecilerine karşı çıkarmış oldukları en büyük isyanlardır (Eliyarlı, 2009:657).

Komendant sisteminin başarı getiremeyeceğini gören Rus idareciler, bölgenin idari yapısında değişiklik yaptılar. 1844 yılında “Kafkas Ordusu Komutanlığı” adlı idari birim ortadan kaldırıldı, yerine sivil bir idare görünümünde olan “Kafkasya Genel Valiliği” kuruldu. Kurulan idarenin başına “Namestnik” (Genel Vali) unvanıyla Mihail Vorontsov¹ atandı (Nesibli, 2021: 211). M. Vorontsov’un atanmış olmasının çeşitli sebepleri vardı. M. Vorontsov daha önce Besarabya ve Novorossiya bölgelerinde görev yapan ve bu bölgelerde sivil idarenin kurulmasına öncülük eden tecrübeli bir yöneticiydi. Rusya Çarlığının işgal ettiği topraklarda Rus unsurların ve kolonicilerin iskân meselelerini başarılı bir şekilde yönetmiş ve bulunduğu bölgelerde ekonomik kalkınmayı sağlayabilmiş bir yöneticiydi (Taşçı, 2022: 2191). Dolayısıyla, M. Vorontsov Kafkasya’da ve öncelikle Azerbaycan’da sivil idareyi kuracak, ekonomik kalkınmayı sağlayacak ve Rus nüfusun bölgeye göçünü başarıyla yönetebilecek deneyimli ve beklentileri karşılayabilecek bir vali olarak atanmıştır.

Kafkasya’yı askerî ve siyasi yönden tamamen ele geçiren Çarlık Rusya’sı, Güney Kafkasya’nın en değerli topraklarının bulunduğu Azerbaycan’ı “Guberniya” (eyalet) ve “oblast” (vilayet) olmak üzere idari merkezlere ayırarak yönetmeye başlamıştır. Azerbaycan’ın hem dinî hem de etno-demografik yapısını değiştirmek için Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma (Rusifikatsiya) politikalarını uygulamıştır. Ancak bunlarla da yetinmemiş, Azerbaycan topraklarına yerleştiği Hristiyan halklara ve bilhassa Ortodoks Ruslara birtakım imtiyazlar tanımıştır. Mülkiyeti Müslüman Türklere ait olan en verimli arazileri Hristiyanlara ve öncelikle Ortodoks Ruslara vererek ayrımcılık yapmıştır.

Kafkasya; Rusya için Avrupa ile Türkistan ve Uzak Doğu arasında bir ulaşım güzergâhı olmakla birlikte, Karadeniz ile Hazar Denizi’nin kıyılarında yer alması dolayısıyla Rusya’dan Karadeniz, Boğazlar, Akdeniz üzerinden Süveyş Kanalı’na ve okyanuslara erişebilme imkânı sağlamanın yanı sıra Rusya’nın menfaatleri bakımından da çok önemli jeopolitik bir coğrafyadır. Avrupa ile Asya’yı birbirine bağlayan geçiş güzergâhında yer alan Kafkasya, üç sebep dolayısıyla önem kazanmaktadır:

“Kafkasya Jeo-stratejik bakımdan, Türkistan’ın (Orta Asya) giriş kapısıdır; Türkistan ve Uzak Doğu bakımından, Batı pazarlarına açılan bir geçittir. Türkistan ve Uzak Asya birlikte ele alındığında Kafkasya önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir” (Açma ve Yenişen, 2013:133).

Stratejik yönden; dünya üzerinde çok önemli bir coğrafyada yer alan Kafkasya, daima etrafındaki güçlü devletlerin ilgisini çekmiştir. Karadeniz’den Hazar Denizi’ne (kuzeybatıdan güneydoğu istikametine) uzanan, kuzeyde Rusya, güneybatısında Türkiye ve güneyde İran’la komşu olan bu topraklar behemehâl Rusya ile İran ve Osmanlı Devletlerinin savaş alanı olmuştur. Bölgenin emsalsiz coğrafi konumu, etrafındaki güçler için rakiplerinin nüfuz alanını sınırlamada (önünü kesme) başat faktör olarak rol almıştır. Kafkasya Türk egemenliği altına girdiğinde Türklerin kuzeye doğru ilerleyişini kolaylaştırmış, İran egemenliğine girdiğindeyse İran’ın Kuzey Kafkasya’ya ve Anadolu’ya yayılmasına imkân sağlamıştır. Rus hâkimiyetine girdiğindeyse Rusya’nın İran’ı tahakküm altına almasını ve Osmanlı Devleti aleyhine güneye ilerlemesini ve böylece sıcak denizlere ulaşabilme hedefine yakınlaşmasını sağlamıştır. Bölgedeki güçlerin hâkimiyet mücadelesi sahasına dönüşen Kafkasya, bu kıyasıya nizalar nedeniyle çok sık el değiştirmiş ve dolayısıyla üzerinde yaşayan milletlerin uzun ömürlü müstakil devletler kurmaları imkânını ortadan kaldırmıştır (Çağlayan, 2000: 487-508).

İktisadî bakımdan verimli bir coğrafya olan Kafkasya, zengin yeraltı kaynakları ve ziraî ürünlerle daima geniş imkânlar sunmuştur. Son iki asırda insanlığın aşırı derecede muhtaç olduğu ve özellikle savaş halindeki ülkeler için olmazsa olmaz derecesinde önem kazanmış olan ve yokluğu büyük sıkıntılara yol açan petrol, bilhassa

¹ Soylu bir aileden gelen Mihail Semyonoviç Vorontsov, Kafkasya Genel Valiliği görevini 1844-1854 yılları arasında yürütmüştür. Eğitimi babasının görevi sırasında Londra’da tamamlamıştır. Çarlık ordusunda çeşitli görevlerde bulunmuş ve Azerbaycan’ın işgali sırasında savaflara da katılmıştır. Kafkasya’ya Genel Vali olarak atanan Vorontsov, doğrudan Çar I. Nikolay’a bağlıydı. Çok geniş yetkilerle göreve başlayan Vorontsov’un esas görevi Kafkasya bölgesinde Rus idari sistemini ılımlı bir şekilde tesis etmektir. Bknz: Taşçı, T. A. (2022), “M.S. Vorontsov’un Kafkasya’ya Namestnik Olarak Atanması”, *Erciyes Akademi Dergisi*, 36(4), 2176-2202, Kayseri.

Azerbaycan'da bol miktarda vardır. Azerbaycan topraklarında bu zenginliklerle birlikte diğer madenler, tarım mahsulleri ve hayvansal ürünler de yeterince mevcuttur.

Azerbaycan'ın zengin petrol yatakları 1870'lerden itibaren keşfedilmiş, fakat petrol miktarıyla ilgili veriler yeterince açıklanmamıştı. Ancak, İngiliz Genelkurmayı'nın 6 Haziran 1918 tarihinde kendi hükümeti için hazırladığı "Kafkasya'nın Almanya İçin Kıymeti" başlıklı rapor, Azerbaycan petrol rezervlerinin büyüklüğünü ortaya çıkarmıştır. Raporda, Azerbaycan'da çıkarıldığı belirtilen petrol miktarı Kafkasya'nın özellikle savaş halindeki devletler için fevkalade önem arz ettiği şöyle açıklanmıştır:

"Bakü 7.136.000 ton, Grozni 1.408.000 ton, Çekelen Adası 176.000 ton, Maykop'da 128.000 ton petrol üretildiği kaydedilmiştir. Bu petrolün %75'i Volga nehri üzerinden gemilerle kuzeye nakledilirken, arta kalanı Bakü'den Batum'a ve Grozni'den Mohaçkala'ya (Petrovsk) boru hatları ve demiryolu ile taşınmıştır" (Çağlayan, 2000: 487-508). İngiliz Savaş Bakanlığı'nın İngiliz askeri istihbaratına hazırlattığı 24 Ocak 1918 tarihli belgeler ve İngiliz Genelkurmayı'nın 6 Haziran 1918 tarihli raporunda kayıtlı verilerde, Bakü'de yılda 7.136.000 ton petrol üretildiği belirtilmiştir. Azerbaycan'ın muazzam petrol kaynaklarına sahip bir ülke olduğunu gösteren bu sayısal veriler, emperyalistlerin ihtiraslarını kamçulamış ve Azerbaycan'ı ilgi odağı haline getirmiştir.

Doğu-batı ve kuzey-güney eksenlerinde çok önemli bir geçiş güzergâhı olan Azerbaycan, stratejik ve jeopolitik açıdan çok önemli bir konuma sahiptir. Coğrafi konumu itibarıyla önemli olduğu kadar tarihî öneme de sahip olan ve doğuda Çin'den başlayan Asya'nın içerilerinden geçerek Avrupa'nın batı uçlarına kadar uzanan kadim "İpek Yolu" Azerbaycan topraklarından geçmektedir (Yüce, 2023:143-161).

Rus işgaliyle varlığı sona eren Hanlıkların yerine Rus idaresinin ihdas edilmesiyle birlikte siyasî ve iktisadî olarak Hanlıklara bölünmüş olan Azerbaycan yapısına son verilmiş, lakin ülke Rusya'nın hammadde tedarik kaynağına dönüştürülmüştür. Azerbaycan'ın Rusya hâkimiyetine girmiş olması, ülkenin iktisadi yönden sömürgeleşmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak, bu dönemde Hanlıklar döneminin aksine, ülkede ortak para, finans, vergi ve gümrük uygulamalarının başlaması, ticaretin artması ve büyük Rus pazarlarına erişim imkânının olması, Azerbaycan'da iktisadî hayatın canlanmasına sebep olmuştur. Çarlık Rusya'sı, başlangıçta Azerbaycan'da feodal yapının güçlenmesine yardımcı olsa da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta petrol sektörü olmak üzere diğer alanlarda da kapitalist yapılanma başlamış ve kapitalist reformlar gerçekleşmiştir. Özellikle 1872 yılından sonra Bakü'de büyük petrol yataklarının keşfedilmesiyle başta Nobel kardeşler ve Rothschild'ler olmak üzere ünlü yatırımcılar petrol ve petrole ilgili sektörlerde büyük yatırımlar yapmış ve Azerbaycan'a teknoloji transfer etmişlerdir. Ayrıca Siemens kardeşler de Gedebe bölgesindeki bakır madeni işletmesi yatırımı yapmışlardır. Bu faaliyetlerin beraberinde başta Hacı Zeynelabidin Tagiyev, Ağa Musa Nağıyev, Ağbala Quliyev ve Ahmet Bey Müqimov gibi millî burjuva da güç kazanmıştır. Böylece Azerbaycan; Asya ve Avrupa'nın petrol, petrol türevleri ihtiyacını karşılayan dünya petrol üretiminin büyük merkezlerinden biri haline gelmiştir (Yüce, 2023:146).

20. yüzyılın başlarında dünyanın en çok petrol ihraç eden ülkesi olan Azerbaycan, ayrıca yurtdışına bakır, yün, pamuk gibi geleneksel ürünleri de ihraç etmiştir. Lakin Rusya'nın uyguladığı sömürü politikasının tabiatı icabı elde edilen kazancın çoğu Rusya'ya aktarıldığı için Azerbaycan'a çok az kısmı kalmıştır. Dolayısıyla o verimli coğrafyanın sunduğu zenginlik kaynaklarından yeterince faydalanamayan Azerbaycan'ın sanayisi de yeterince gelişmemiş, ülke Rusya'nın hammadde deposu işlevini üstlenmiştir.

3.Azerbaycan'da İktisadî Gelişmenin Millî Uyanışa Katkıları

İşgalden önce Azerbaycan'da, ilkel şartlarda yapılan tarım, kol gücüne dayanan bir sanayi ve ilkel tarzda takas işlemlerinden ibaret olan bir ticaret iktisadî hayatı oluşturuyordu. Hanlıklar içe kapalı birer üretim mahalli oldukları için aralarındaki ekonomik ilişkiler sınırlı kalmıştı. Rusya'nın işgaliyle birlikte her bir hanlığın kendi başına buyruk olduğu ayrışık yapı ortadan kalktı ve bir merkeze bağlı ekonomik bütünleşme gerçekleşti. Hanlıklar arasındaki gümrük duvarları, vergi gelirlerinden faydalanmak isteyen Rus idaresi tarafından 1846 yılına kadar korunmuş olsa da Hanlıklara ait mahalli para birimlerinin kaldırılarak rublenin tedavüle sokulması ve Rusya ölçü birimlerinin geçerli olması gibi hareketler bütünleşmenin gerçekleşmesine zemin oluşturdu. Azerbaycan dâhilinde gümrük duvarlarının kaldırılması yerel bölünmüşlüğü ortadan kalkmasını sağladı (Açıkkaya, 2010: 405).

Azerbaycan'da emperyalist emellerini gerçekleştirmeye çalışan Rusya, geliştikçe bu yöndeki isteklerini arttırdı ve güneye doğru yayılmaya başladı. Güneye inerken önündeki İslam ülkelerini görüyordu. Çok önem verdiği Kafkasya'nın yollarını yapması, Hazar Denizi'nde deniz yolu ulaşımını gerçekleştirmesi, Kafkasya'nın zenginlik kaynaklarını sömürmesi ve yayılmacı planlarının icabındandı. Planlarını düşünceden uygulamaya geçirmeyi, Batum ve Bakü'yü Rusya'nın büyük merkezlerine bağlayan demir yollarını yaparak gerçekleştirdi. Nihayetinde Kafkasya coğrafyasının çehresi de değişti.

Birbirleriyle sürekli rekabet halinde olan güçsüz Hanlıkların elinde bulunan Azerbaycan ekonomisi, merkezi yönetime bağlanınca bütünleşme sağlandı. Azerbaycan'da üretilen gelirlerin büyük bölümünün Çarlık Rusya'sının tekeline geçirilmesi, Rusya'nın sömürgecilik siyasetinin icabındandı. Ancak, ister-istemez artan gelirlerden Azerbaycan da istifade etti. Azerbaycan şehirleri büyüdü, aralarındaki ilişkiler ve ticaret hacmi de arttı. Hanlıklar zamanındaki aksaklıklar ortadan kalktı. Böylece, Azerbaycan iktisadi yönden gelişti (Resulzade, 1990:18).

Gerçekleşen iktisadî gelişmeler Azerbaycan'da millî uyanışa katkılar sağlamıştır. Ömrü Azerbaycan'ın bağımsızlığı için yaptığı mücadeleyle geçen Mehmet Emin Resulzade şöyle demiştir: “*Rus hâkimiyetiyle birlikte Azerbaycan'da çok başlılık ve ayrılığın timsali olan Hanlıklar ortadan kalktı ve bir merkeze bağlı iktisadi bir bütün vücuda geldi*” (Resulzade, 1990: 19). Bu ifadeler, Resulzade'nin Rus işgalini dahi Azerbaycan'ı bölüp, ayrıştıran Hanlıklar idaresine göre ehven saydığının manidar bir kanıtıdır.

1861 yılına kadar Rusya'da resmi kölelik rejimi uygulanıyordu. Her türlü hak ve hukuktan yoksun olan köylü, pazarlarda bir meta gibi satılırdı. Şöyle ilanlar gazetelerde çokça yer almıştır: “*Eskimiş bir araba ile iki genç kız satılıktır. Genç ve sağlam olan kızlar, dokumacılık dahi bilirler. Tecrübe için bakmak mümkündür*” (Mehmetzade, 1991: 27).

1870 yılında Azerbaycan'da toprak köleliğini ilga eden fermanın sonra, bey ve ağalara bağlı olan köylüler vergilerini ürün olarak değil, parayla ödemeye başlamıştır. Ayrıca “*Azerbaycan, Rusya'nın bir parçası haline gelince Avrupa ve Rusya'daki fabrikalarda imal edilen ürünleri köylere kadar ulaştıran bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır*” (Köprülü, 1979:144). Bu gelişmeler ülkede paraya dayalı ekonominin gelişmesini sağlamış ve kapitalist ilişkileri güçlendirmiştir. İpekçilik ve deniz nakliyatı sektörleri Azerbaycanlıların kontrolünde kalmıştır. Azerbaycan'da kültürel uyanışın en ünlü siması sayılan Mirza Fethali Ahundov'un da belirttiği gibi, “*Azerbaycan'ın Rusya İmparatorluğu'na katılmasıyla bitmek bilmeyen savaşlar, dış müdahaleler ve Hanlıklar arasındaki çekişmeler son buldu*” (Guliyev, 1973:115). Böylece siyasal alanda istikrar ve beraberinde sakin bir ortam oluşmuştur. Oluşan siyasal istikrar, Azerbaycan'da iktisadi hayatın canlanmasını sağlayan önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Azerbaycan'da serflik ortadan kaldıran 1870 tarihli ferman, aslında feodal sisteme vurulmuş yıkıcı bir darbe sayılabilir. Bu fermanın Rusya versiyonu olan 1861 tarihli fermanın sonraki elli yılda rejimin temel direği sayılan “Dvoryan” olarak tanımlanan sınıf, imparatorluk dâhilindeki ekonomik ve siyasi gücünü kaybetmiştir. 1916 yılında devlet kontrolünden çıkan verimli toprakların 2/3'ü hür köylülerin eline geçmiştir (Devlet, 1999:67). “*Kapitalist reformlar, esas dönüm noktası sayılan 1872 tarihli kararlar etkisini iyice göstermiştir. Bu kararlar, imparatorluk topraklarındaki petrol yataklarının ihale usulüyle uzun vadeli kiraya verilmesine başlanmıştır*” (Swietochowski, 1985: 39).

Belirtilen dönüm noktası çok geniş çaplı iktisadi, sosyal ve nihayetinde siyasal sonuçları olan gelişmelere yol açmıştır ki, bu Azerbaycan'a özgü kapitalist bir inkılap olarak tanımlanmıştır. Bakü petrolünün Rusya tarafından yabancı yatırımcılara açılması neticesinde, Azerbaycan 25 yıllık süreçte petrol üretiminde önce Amerika'nın önüne geçerek en büyük petrol üretim merkezi olmuş ve 1901 yılında bütün dünyanın ürettiğinin yarısından fazla petrolü Bakü tek başına üretmiştir. İsveçli Nobel kardeşlerin 1879'da Bakü'de kurduğu petrol şirketi kısa zamanda dünyada en çok petrol üreten şirket unvanına kavuşmuştur. Onları “Hazar-Karadeniz Ticaret ve Endüstri Topluluğu” adıyla iş yapan Rothschild ailesi izlemiştir. 1890'larda 6 İngiliz, 3 Fransız, 2 Alman, 2 Belçika ve 1 Yunan firması daha faaliyete başlamıştır. 1898-1903 yıllarında Bakü'de 60 milyon ruble sermaye ile 18 İngiliz şirketi kurulmuştur. Yabancı sermayenin girişine ruhsat verilen 1872 yılından önce Bakü'deki zengin petrol yataklarının %88'i yerli halkın elindeydi. Bu petrol kaynaklarının çoğunun yabancılar tarafından satın alınmasıyla Türklerin elinden çıksa da, eski sahiplerine çok para kazandırmıştır. Toprağını satmayıp, petrol üretimi yapanlar daha çok kazanç elde etmiştir. 20. asrın başında aktif olarak çalışan 167 petrol sanayii işletmesinden sadece 49'u (%29,3'ü) yerli sermayedarların elinde kalmıştır. Üstelik üretim kapasiteleri gözden geçirildiğinde; 1-10 milyon pud arası üretim yapan işletmelerin yalnızca %12,5'i Azerbaycanlı

Türklerin iken, 10 milyon puddan fazla petrol üretenler arasında hiçbir yerli işletmeci bulunmamıştır. Aleyhte görünen bu olumsuz tabloya rağmen, Hacı Zeynelabidin Tağıyev, Musa Nağıyev, Şemsi Asadullayev gibi büyük servet sahibi yerli sermayedarlar da olmuştur (Açıkkaya, 2010: 406-407).

Mirza Bala Mehmetzade, en meşhuru Hacı Zeynelabidin Tağıyev olmak üzere Azerbaycan ekonomisini geliştirmek için azimle mücadele edenlerin idealistliğini şöyle ifade etmiştir: “*Azerbaycan'da 'millî burjuvazi' olarak adlandırılan yeni münevver zümre, milletin yükselmesi ve millî varlığın muhafazası için mücadele eden idealist insanlardı*” (Mehmetzade, 1991: 13).

Serbest pazarda güçlü rakiplerle kıyasıya mücadele hâlinde olan bu yeni zümre dinamikti, gelişmeye ve yeniliklere açtı. Millî uyanışın kültürel temellerini oluşturan maariften basına, tiyatrodan hayır cemiyetlerine kadar bütün atımlara maddi destek sağlayan millî burjuvazi meseleleri sahiplenmiştir. Örneğin, Hacı Zeynelabidin Tağıyev Azerbaycan'da modern anlamda ilk kız okulunun açılmasında büyük mali destek sağlamış (Aleksandrevski Kız Gimnazyumu) ve ilk Azerbaycan tiyatrosunu yaptırmıştır. Rusya Türklerinin ilk gazetesi sayılan ve Rusça yayımlanan Kaspi gazetesinin kurucusu/sahibi olan Tağıyev; Ali Merdan Topçubaşı, Fethali Han Hoyski, Nesib Bey Yusufbeyli, Neriman Nerimanov gibi ünlüleri kendi parasıyla yurt dışına eğitime göndermiştir. Bu destekler, burjuvazinin millî uyanışta hayatî rolünün olduğunu göstermektedir. Rus yönetimi, değişen dünya şartlarının baskısıyla ve tamamen kendi çıkarı için kapitalist reformlar yaparken sömürge haline getirdiği Azerbaycan'da farkında olmadan millî uyanışın tohumlarını atmıştır (Açıkkaya, 2010: 407).

Doğu'da kurulan ilk demokratik cumhuriyet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin varlığı Rus işgali ile sona ermiştir. Ancak, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti iki yıllık kısa bir sürede Azerbaycan halkının muasırlaşmasında ve millet bilincinin uyanışında çok kritik rol almıştır. Azerbaycan'ın eğitim, kültür, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatında öncü rol oynamış kalıcı izler bırakmıştır.

4.Güney Kafkasya Müslümanlarının Hristiyanlaştırılması Faaliyetleri

Bütün Kafkasya'yı ebediyen hâkimiyeti altında tutmaya çalışan Çarlık Rusya'sı, daha önce Kazan ve Astrahan'da Tatarlara uyguladığı Hristiyanlaştırma yöntemlerini Kafkasya'daki Müslümanlara da uygulayarak Hristiyanlaştırma çalışmalarını yürütmüştür.

Kafkasya'yı Hristiyanlaştırmada Ortodoks misyoner Nikolay İvanoviç İliminskiy metotlarını model alan Çarlık yönetimi, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Müslüman milletleri Hristiyanlaştırmak için yaptığı çalışmaları İliminskiy'in sistemli ve sinsi siyasetini esas alarak yürütmüştür. İliminskiy, Türkistan Genel Valisi Konstantin P. Von Kaufmann'ın Türkistan'da Müslüman mektepleri için uyguladığı karışmama siyasetini benimsemiştir. Bu siyasetin mantığı şöyle idi: “*Eğer devlet Müslüman mekteplerine müdahale ederse, bu mekteplerin tekâmülünden sorumlu olabilir. Müslüman ideolojisiyle Avrupa kültürünün birleşmesi Rus halkına ve Rusya devletine karşı bir silah haline gelebilir. Medreselerde dinî bilgiler dışındaki bilgilerin öğretilmesi halinde müspet bilimler Müslümanlaşır ve Müslüman dünya görüşünü güçlendirir*” (Özgürtuna, 2004:152).

Zahidullin; İliminskiy'nin Rusya'nın işgal ettiği topraklarda yaşayan, Rus kökenli olmayan yerli halklara Hristiyanlığı benimsetmek için İngilizlerin tecrübelerinden faydalanarak geliştirdiği programı şöyle açıklamıştır: 19. yüzyılın ikinci yarısında Tatar milletinin teşekkülü hareketi son safhasına girmiştir. Millî şuurun gelişmesinin bir yansıması olarak Kryaşınler'in (16. asırdan itibaren zorla Hristiyanlaştırılmış İdil-Ural Tatarları) Müslümanlığa geri dönme hareketi söz konusu olmuştur. Buna karşılık, Rus yetkilileri yeni mücadele usullerini uygulamışlardır. Rus aydınlarından misyoner İliminskiy dünyada uygulanmış baskıcı müstemleke tecrübelerinden ve bilhassa İngilizlerin tecrübesinden faydalanarak, Hristiyanlık dinini Çarlık Rusya'sında Rus olmayan yerli halklara benimsetme metodunu hazırlamıştır. Onun önerdiği sistem, Kiril alfabesiyle yerli halkların dilinde basılmış dinî kitapların yayımlanması ve kendi kurduğu okulların ilk sınıflarında Hristiyanlık dininin Tatar dilinde öğretilmesi temeline dayanmıştır. İliminskiy'e göre; sadece Rus dinini, tarihini, örf ve adetlerini bilen Rus olmayan yerli halklar, Rusçayı iyi konuşmasa dahi, bir mankurt haline gelecek ve içten içe “Ruslaşmış” olacaktır. Zaman ve tecrübeler bu fikrin geçerliliğini göstermiştir. Böylece, halkın dinini değiştirmeyi Ruslaştırmanın birinci safhası, Rus dilini öğretmeyi ise ikinci ve son safha olarak kabul etmiştir. Ruslaştırmada önemli bir başka metot, Çarlık Rusya'sında Rus olmayan yerli halkları, Rus halkının büyüklüğü ve manevi olarak üstünlüğüne inandırmak ve Rus hayranlığını yaymak olduğunu belirtmiştir (Zahidullin, 2004: 31-32).

Halil İnalçık, Gökalp için “Ziya Gökalp: Yüzyıla damgasını vuran düşünür” (İnalçık, 2013:236) demiştir. Bu ifadelerle takdir edilen mütefekkir Gökalp, dinî inancın milliyeti muhafaza ettiği gerçeğini, Yakutlar, Bulgarlar ve Avrupa’dan tarihî örnekler vererek açıklamış, milletlerin hayatında dinin tesirini ve önemini vurgulamıştır. Din yok olunca milliyetin de yok olacağı tezini doğrulamak için tarihî olguları kanıt göstermiştir. Yahudileşen Yakutların milliyetlerini kaybetmelerinin İslamiyet’in dışında kalmaları ve yurtlarının Türk dünyasından uzak bir mevkide bulunmasından kaynaklandığını belirten Gökalp: “Rusya’daki Müslümanlar ya İslamiyet’i kabul ederek Türk kalacaklar yahut Hristiyanlığa girerek büsbütün Ruslaşacaklardır” (Gökalp, 1976: 91) demiştir. Gökalp, dinin milliyeti, millî kimliği koruduğunu şu örneklerle açıklamıştır: “Bir dine dâhil olmağa lisanın tesiri olduğu gibi, bir milliyete girmeğe de dinin tesiri vardır. Vaktiyle Fransa’dan kovulan Protestan Fransızlar Almanya’ya giderek Cermenleştiler. Eski Bulgaristan’ın Türk aristokrasisi Hristiyanlığı kabul ederek Slavlaşular. Bugün dağınık bir surette memleketimize hicret eden bazı gayri Türk Müslüman unsurlarının dindeki müşareketin tesiriyle Türkleştiklerini görmüyor muyuz?” (Gökalp, 1976: 91). İlminskiy’in Hristiyanlığı Tatar dilinde öğretmeyi tercih etmesi, bir toplumun dinî inancını kaybetmesinin muhtemel sonuçlarını, toplum hayatında dinin işlevini ve değişimi sağlayan sosyolojik dinamikleri çok iyi bildiğinin kanıtıdır. Dolayısıyla Tatarların anadillerinde Hristiyanlaştırma programını geliştirmiştir.

5.Kafkasya Müslümanlarını Hristiyanlaştırmak İçin Kurulan Komisyonlar

Müslümanların Kafkasya’da Rus işgaline karşı gösterdikleri şiddetli direnişlerin sürdürülmesinde tetikleyici rolü olan ve motivasyon sağlayan cihat ruhunun ve canlanan İslami öğretiler ile tarikatçı hareketlerin salt askerî tedbirlerle engellenebilmesinin mümkün olmadığını anlayan Rusya devlet yetkilileri, bu sorunların çözüm yolu olarak gördükleri Kafkasya’nın Hristiyanlaştırılması, asimilasyon ve kültürel yozlaşma faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır.

Kafkasya’da Hristiyanlaştırma çalışmaları, Çariçe Elizaveta’nın onayıyla başlamıştır. Osetinler ile İnguşları vaftiz ederek çalışmalara başlayan Rusya, dağlı milletlere yönelik Hristiyanlaştırma faaliyetlerini örgütlü yürütmek amacıyla 1748 yılında Osetin Komisyonu’nu kurmuştur. 2142 Osetin’i Hristiyanlaştıran Birinci Komisyonunun faaliyetleri 1792’de sona ermiştir. Ardından Kafkasya’da misyonerlik faaliyetlerini yönlendirmek amacıyla, merkezi Tiflis olan İkinci Osetin Komisyonu kurulmuştur. Görev alanı daha çok Güney Kafkasya’yı kapsayan İkinci Komisyon 1817-1820 yıllarında 28.592’si Osetinler’den olmak üzere toplam 31.997 kişiyi vaftiz etmiş ve Kafkasya’da 17 yeni kilise inşa etmiştir. 1822 ile 1825 yıllarında 5055 Müslümanı Hristiyanlaştırmış, 20 kilise inşa etmiştir. İkinci Osetin Komisyonu’nun elemanları olarak görev yapan rahiplerin başarıyla gerçekleştirdikleri Hristiyanlaştırma faaliyetlerinden dolayı ödüller aldıklarına ilişkin kayıtlar Gürcistan Devlet Tarih Arşivi belgelerinde yer almıştır (Nusretoğlu, 2016: 67-68).

Kafkasya’da Hristiyanlaştırma faaliyetlerini başlatan Osetin Komisyonu’nun yaptığı işleri devam ettirmek için 1860 yılında Çar ailesinin kontrolünde Berpa (İhya) Cemiyeti kurulmuştur. Öncelikli hedefi Kafkasya’yı Ortodoks Hristiyan yapmak olan Berpa Cemiyeti’nin görevi, Güney Kafkasya’da yaşayan milletleri ve Kafkasya’ya yerleştirilen radikal Hristiyan tarikat mensuplarını Ortodoks itikadına kazandırmak olsa da esas amacı İslâm’la mücadele ve Müslümanları Hristiyanlaştırmak olmuştur. Cemiyet, 19. yüzyılda Kafkasya’da oluşan şartları dikkate alarak daha sistemli çalışmalar yapmıştır. Kilise ile devlet arasında sağlanan ittifakın ortak hedefi olan; Kafkasya’nın tamamen işgal edilmesi, direnişlerin kırılması ve çıkan isyanların kontrol altına alınması, Kafkasya’nın demografik yapısını değiştirmek amacıyla Rus nüfusunun yoğun olarak bölgeye yerleştirilmesi ve Kafkasya’nın Ortodoksluğun önemli karargâhlarından birine dönüştürülmesi olmuştur.

Çariçe Mariya Feodorovna’nın himayesinde kurulmuş olan Berpa Cemiyeti tüzüğü’nün onandığı 9 Haziran 1860 tarihli Çar fermanının başında yazılan: “Bugün Müslümanlaştırılmış olan Kafkasya’da hâkim din Ortodoks Hristiyanlık idi” (Nusretoğlu, 2016: 162). Fermana yazılan bu ifadeler Kafkasya’da uygulanan Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin esas amacını ortaya koymaktadır.

Berpa Cemiyeti, Azerbaycan dâhil bütün Kafkasya’da devlet desteğinde çalışmalar yapmış ve Kafkasya yerlisi Müslümanların Hristiyanlaştırılmasında aktif görevler üstlenmiştir. Cemiyet; kiliseler, ibadethaneler, Hristiyan okulları açmış, çok sayıda misyoner eğitip Kafkasya’da görevlendirmiş ve faaliyet alanını sürekli genişletmiştir.

Cemiyetin kuruluşunun kararlaştırıldığı 1857 yılında yazılan Kafkasya Komisyonu Raporu, cemiyetin Çarlık Rusya’nın stratejisini ve gücünü kullanan bir devlet kuruluşu olduğunu açığa çıkarmıştır. Raporunda, çok sık tekrarlandığı belirtilen Kafkasya’daki “Barbar Müslüman” toplumların denetim altına alınması için yapılan

Hristiyanlaştırma çalışmalarının önemi açıklanmıştır. Bu konuya ilişkin detaylı araştırmalar yapan Nusretoğlu: Bu cemiyetlerin Kafkasya'nın ekonomik, coğrafi, sosyokültürel ve demografik yapısının belirlenmesinde, bölgeye yönelik politikaların tespit edilmesinde ve misyonerlik faaliyetlerinde önemli görevler üstlendiğine ilişkin Gürcistan Devlet Tarih Arşivi'nde çok önemli bilgilerin kayıtlı olduğu tarihi belgelerin mevcut olduğunu açıklamıştır (Nusretoğlu, 2016: 107).

6. Muğan Projesi

19. yüzyıl arifesinde Çarlık idaresinin İran seferine başlayan Graf Valerian Zubov'a gönderdiği Kafkasya'nın hâkimiyet altına alınmasına ilişkin emirde: "... Hâkimiyetimizi Güney Kafkasya'da kesin şekilde sağlamak, İran'la ticarî ilişkileri genişletmek amacıyla Aras Nehri'nin Kür'le birleştiği civarda, Cevad yakınında çok zengin bölgede bir Rus vilayeti kurmak gerekir. Bu şehri 'Ekateringrad' olarak isimlendirerek, Roma kolonileri tipinde 2.000 Rus askerini yerleştirmek, onları Gürcü, Ermeni kızlarıyla evlendirmek ve aileleri mühimmat, tarım aletleriyle teçhiz etmek gerekir" (Şahbazov, 2022: 245), diyerek yazmış olduğu ifadeler, Rusya'nın jeostratejik hedefler açısından Muğan bölgesine çok önem verdiğinin açık delilidir. Kür ile Aras nehirleri boyunca uzanan, Talış Dağları yakınında ve İran sınırında yer alan Muğan bölgesinin geniş topraklarında Türkler yaşamıştır.

Muğan Projesi, Rusya'nın Azerbaycan'da gerçekleştirmeye çalıştığı en büyük Ortodoks projesidir. Rus Çarlarının bölgeye gönderdiği heyetler; Aras ile Kür nehirleri arasındaki mümbit toprakların mahalli niteliklerini, iklim koşullarını, arazinin verimliliğini vs. inceleyerek bölgede büyük bir Ortodoks Rus yerleşim merkezi kurmanın fizibilitesini araştırmışlardır. 1860'larda bu amaçla Muğan'da ilk Rus kasabası kurulmuştur. Bakü eyaletine bağlı olan Muğan bölgesine yaklaşık bir milyon Rus nüfusun yerleştirilmesi planlanmıştır. *"Oluşturmaya çalıştıkları koloniler tamamlandığında Doğu Kafkasya'nın merkezi tamamen Ruslaştırılmış olacaktır. Dolayısıyla Muğan projesi, Rusya için jeostratejik açıdan çok önemlidir. Zira Doğu Kafkasya'da Rus askerî birliklerine fîli lojistik destek sağlayacak bir milyon Rus nüfusun varlığı Rusya için çok önemlidir"* (Nusretoğlu, 2016: 107-109).

İklimi ve mümbit toprakları pamuk üretimine elverişli olan Muğan bölgesi, Rusya'nın fevkalade ilgisini çekmiştir. Muğan bölgesi kuzey bölümünün Aras Nehri civarında yerleşime açılan topraklara 12 Rus göçmen kasabası kurulmuştur. Bu kasabalara iskân edilen Rus ailelerine hazine arazisinden toprak verilmiş, Rusya'dan getirilen hazır ahşap evler kurulmuş ve her ay para yardımı yapılmıştır. Muğan'da görevli Müfettiş Thorjevskiy'in raporlarında itiraf ettiği üzere, "Müslüman Türklerin saldırılarından korunmaları için Rus göçmenlere bedava silah dağıtılmıştır" (Thorjevskiy, 1909; akt, Nusretoğlu, 2016: 110).

Rusya, Azerbaycan'ı iki Müslüman komşu ülkesi Türkiye ve İran'dan tecrit etmek için İran sınırındaki Muğan bölgesine Hristiyan Ortodokslardan oluşan bir milyon Rus nüfusu taşıyarak bir tampon yerleşim merkezi kurmuştur. Ancak bunlarla yetinmeyen Ruslar Muğan bölgesinin yerli Müslüman halkına her türlü ayrımcılık ve adaletsizliği yapmış, mülkiyeti Müslüman Türklere ait olan toprakları cebren ellerinden alıp hazineye devretmiş, sonra Muğan'a taşınan Rus göçmenlere vermiştir. Rus göçmenler, devletten bedava aldıkları toprakları işlemeyi başaramadıkları için Türklere kiraya vermişlerdir.

Çarlık Rusya'sının işgal ettiği Muğan'da sömürge siyaseti uyguladığını Rus devlet memurları itiraf etmiştir. Muğan'a yerleştirilen Rusların ürettikleri pamuğu satın alan firma, Çar'ın emriyle yüksek fiyat uygulamıştır. Yüksek fiyat, "Rusların ürettiği pamuk, Türklerin ürettiği pamuktan kalitelidir" diye uydurma bir gerekçeyle açıklanmıştır. Muğan'da görevli Rus memurları, bu sebeple Türkler arasında Ruslara karşı tepkilerin arttığını belirtmişlerdir. Kendilerine verilen hazine arazilerinin tamamını işlemeyi başaramayan Ruslar, bir kısmını Muğanlı yerli Müslüman Türklere kiraya vermişlerdir. Türkler, kendi mülkleri olan toprakları, her türlü devlet desteğiyle Muğan'a yerleştirilen Hristiyan Ruslardan kiralamak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Muğan'da adaletsizliğe şahit olan Rus Müfettişi Thorjevskiy, tespitlerini şöyle aktarmıştır: "Ruslara verilen toprakların Türkler tarafından kiralanması çok tehlikelidir ve bu uygulama, Türkleri Rusların Muğan'a getirilişlerinin siyasî ve ekonomik maksatlarını anlamaya yöneltmiştir. Rusların bölgede iskânının insanî hiçbir gerekçesi olmamıştır." Rus Devleti, Türklerin mülkü olan toprakları cebren ellerinden almış ve Muğan'a yerleştirdiği Ruslara bedava vermiştir. Ruslar, devletten bedava aldıkları toprakları, para karşılığında Türklere kiraya vermişlerdir (Thorjevskiy, 1909; akt. Nusretoğlu, 2016:111). Bu itirafları yazan Müfettiş Thorjevskiy, Rusya'nın Muğan'da yaptığı adaletsizliği ve insanî duyarlılıkları aşan sömürü politikalarını ifşa etmiştir.

19. yüzyılın sonlarına kadar Azerbaycan genelinde yüzden fazla Rus yerleşim merkezi inşa edilmiştir. Kurulan yeni Rus kasabalarına Azerbaycan'ın işgalinde başarılı görevler yapan Rus devlet görevlileri ile generallerin isimleri verilmiştir. Yalnızca Muğan bölgesinde kurulan 26 yeni kasabaya yaklaşık 18.000 Rus nüfusu yerleştirilmiş ve Muğan'da 53 Rus köyü ve kasabası kurulmuştur. Rusya, Muğan projesinin ardından Şirvan ile Mül ovalarını da Rus yerleşimcilere açmayı planlamış ve Kafkasya'nın doğusunda kalabalık bir Rus yığınağı oluşturmayı hedeflemiştir (Nusretoğlu, 2016: 110).

7.Rus İşgalinin Ardından Azerbaycan'a Hristiyan Nüfusun Yerleştirilmesi ve Hristiyanlaştırma Faaliyetleri

Rus işgalinden önce, Kafkasya'da kayda değer miktarda Rus nüfusu yoktu. “*Kuzey Kafkasya'da sayıları 1200 kişiden ibaret olan Slav yaşıyordu. 1835 yılı verilerinde Slavların sayısı 405.000'e, 1858 yılında ise 780.000 bine yükselmiştir*” (Ağasiyev, 2009: 61).

Hazar Denizi ve Karadeniz'in ele geçirilmesi Rusya'nın doğuya erişimini, Rus tacirlerinin ticaret güzergâhlarına egemen olmasını sağlayacak ve mallarını İran, Türkiye ve hatta daha doğudaki ülkelerde serbest pazarlama imkânı elde edeceklerdi. Bu gerekçelerin yanında Rusya'nın Kafkasya'yı işgal etmesinin önemli dinî amaçları da olmuştur. Ancak, Rusya'nın İslâm'la mücadele siyasetinin Rusya açısından en mühim gerekçesi, Kafkasya'nın tamamen hâkimiyet altına alınması olmuştur. Rusya bu amacına ulaştıktan sonra sıcak denizlere açılacaktı.

Rusya, Kafkasya'yı işgal etmeye çoğunluğu Karadeniz Kossakları ile Rus köylülerinden oluşan yaklaşık 740.000 kişilik Rus nüfusu Kuzey Kafkasya'ya yerleştirerek başlamıştır. (Fadeev, 1957: 62) Müteakiben, Kuzey Kafkasya'da kazandığı tecrübeyi Güney Kafkasya'da uygulamış ve en çok ele geçirmek istediği Azerbaycan başta olmak üzere Güney Kafkasya'da Hristiyanların üstün olduğu demografik bir yapı meydana getirmeye çalışmıştır.

Çarlık Rusya'sı, Güney Kafkasya'da Ruslara sadakatle bağlı bir tebaa meydana getirmek ve böylece Rusya için güvenli bir bölge oluşturmak amacıyla Kafkasya'yı Hristiyan halklarla meskûn bir coğrafyaya dönüştürmeye çalışmıştır. Çarlık yönetimi, Gülistan Antlaşması'ndan (1813) sonra Rusya'nın farklı bölgelerinde yaşayan Hristiyanları ekseriyetle Azerbaycan topraklarına yerleştirmek üzere Güney Kafkasya'ya nakletmiştir. Kafkasya'nın yerli Müslümanlarını Hristiyanlaştırmakla yetinmeyen Çarlık Rusya'sı, Hristiyanlaştırma faaliyetleriyle birlikte Kafkasya'daki yerli Müslüman Türkleri yurtlarından sürmüş ve onların topraklarına etnik yönden Kafkasya'yla hiç alakası olmayan Hristiyan halkları yerleştirerek amacına ulaşmaya çalışmıştır. Bu çalışmalarla Kafkasya'nın demografik yapısını değiştirmeye çalışmıştır.

7.1.Almanların Azerbaycan Topraklarına Yerleştirilmesi

Gülistan Antlaşması'nın imzalandığı 1813 yılından sonra Kafkasya Orduları Başkomutanı ve Genel Valisi Aleksey Petroviç Yermolov'un sağladığı destekle Almanlar, Azerbaycan topraklarına yerleştirilmiştir (Nusretoğlu, 2016: 72). “Hristiyan halkların Güney Kafkasya'da iskân edilmesine 1819 yılında Almanya'nın Svabya vilayeti ahalisinin çoğunluğu Azerbaycan olmak üzere Güney Kafkasya'ya iskân edilmesiyle başlanmıştır. Aynı yıl Vürttemberg vilayetinden 500 Alman ailesi için Azerbaycan'ın Gence eyaletinde ve Tiflis'te koloniler kurulmuş, ardından sekiz Alman kolonisi daha oluşturulmuş” (Şahbazov, 2022: 247).

1860'lı yıllarda Güney Kafkasya'daki toplam nüfusları 4.943 kişiden ibaret ve 3.554'ü (%78,8) Azerbaycan'da meskûn olan 850 Alman ailesi yaşamıştır. 19. yüzyılın sonlarında Azerbaycan'da yaşayan Almanların sayısı 15.990 kişiye ulaşmıştır (Verdiyeva, 1999: 261).

Almanların Azerbaycan ve Karadeniz kıyılarına iskân edilmesinde iktisadî sebepler etkili olmuştur. “*Almanlar, Azerbaycan'da Ruslara kıyasla daha fazla üretim yapabilmıştır. Almanların kurdukları fabrikalarda üretilen içkiler, Avrupa'nın üstün kaliteli ürünleri olarak tescillenmiştir. Bilhassa, Almanların ürettiği konyaklar 1884'te Fransa'da Altın Haç ödülünü kazanmıştır*” (Manafov, 2004: 23).

Rus işgalinin ilk dönemlerinde geniş imtiyazlar tanınan Almanlar, Kafkasya'ya ve daha çok Azerbaycan'ın verimli topraklarına yerleştirilmiş ve kendilerine epey itibar edilmiştir. Ancak, Ruslar Azerbaycan'daki hâkimiyetlerini pekiştirdikçe imtiyazları; Ruslara, Slav kökenlilere ve öncelikli olarak Ortodoks itikadına mensup Hristiyanlara tanımışlardır.

Rusya, Almanlar ile ilişkilerinde oldukça pragmatist davranmıştır. Önce tercihlerine göre Kafkasya ve Rusya'nın diğer verimli bölgelerine yerleştirdiği Almanları, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sibirya'ya topluca sürgün etmiş ve katliamlar yapmıştır. Oysa "*Almanların Kafkasya'ya göç ettirilmesi Rusya'ya 697.428 rubleye mal olmuş ve bu maliyete ek olarak her bir Alman ailesine yolluk ve at alması için 145 ruble para yardımı yapılmıştır*" (Nusretoğlu, 2016: 72-74).

7.2. Rusların Azerbaycan Topraklarına Yerleştirilmesi

Almanlardan sonra, Ruslar ile Ermenilerin Azerbaycan topraklarına nakledilmesi süreci başlamıştır. Ancak, Ruslar ve Ermenilerden önce askerliğini yapmış ve terhis edilmiş Rus askerleri için 1820'li yıllarda Azerbaycan'da Rus kasabaları kurulmuştur. Bu işte, Rusya'nın Kafkasya'daki askerî ve sivil yönetiminin başkanı olan Kafkasya Genel Valisi ve Kafkasya Orduları Başkomutanı A. Petroviç Yermolov'un önerisiyle evli Rus askerlerinin Güney Kafkasya'da iskân edilmesi için oluşturulan yerleşim merkezlerinin oldukça önemli işlevi olmuştur (Şahbazov, 2022: 247).

Yermolov'un önerisiyle, işgal ordusunda görev yapmış Rus askerleri için 1821 yılında çıkarılmış olan bir kanunla, işgal ordusunda görev yapmış Rus askerlerine imtiyazlar tanınmış ve askerler aileleriyle birlikte Azerbaycan'ın en stratejik ve mümbit topraklarına yerleştirilmişlerdir. Böylece Azerbaycan'da daimî iskânları sağlanmıştı (İsmailzade, 1982: 34).

Rusların Azerbaycan topraklarına iskânı, Rusya'nın yayılmacı amaçları için hazırladığı devlet planının uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. Kafkasya işgal ordusunda görev yapmış askerlerin Azerbaycan'a yerleştirilmelerinin ardından toplu sürgünler başlamıştır. Rusya'nın merkezî eyaletlerinde çıkan köylü isyanlarına katılanlar ile Ortodoks kilisesine karşı uzlaşmaz davranışları sebebiyle "cezalandırılmak" veya "ıslah edilmek" amacıyla yurtlarından çıkarılan radikal Rus-Hristiyan tarikatlarına mensup Molokanlar, Duhoborlar, eski gelenekçiler, Don, İdil, Zaporozje Kossakları ile diğer Rus köylüleri 1830'lu yıllarda Azerbaycan'a sürülerek iskân edilmişlerdir. Son olarak Ortodoks Rus nüfusu, Rus devlet siyaseti icabı ve önemli imtiyazlarla kitleler halinde Azerbaycan topraklarına yerleştirilmiştir.

1820 ve 1830'larda Rusya'nın iç bölgelerinde Ortodoks Hristiyanların baskı ve tahakkümüne karşı artan tepkilerle birlikte Rus köylüleri arasında tarikatçılık hareketleri yayılmıştır. Radikal tarikatçılığın yaygınlaşmasından tedirgin olan Rus yönetimi, tarikatçıları imparatorluğun en uzak yerlerine ve yeni ilhak ettiği bölgelere sürmekle etkisizleştirmeye çalışmıştır. Tarikatlar meselesi hakkında imzalanan özel bir fermanla Rusya'nın iç bölgelerindeki eyaletlerde yaşayan Rus tarikatçıların ekseriyetini Azerbaycan'a yerleştirilmek üzere Güney Kafkasya'ya sürmüşlerdir. Sürgün edilen Rus tarikatçıları için Azerbaycan'da yeni kasabalar ve köyler inşa edilmiştir. Müteakiben 1839 yılında Rusya'nın Tavriya eyaletinin Melitopol kazasında yaşayan bütün Duhoborların Kafkasya'ya sürgün edilmesi hakkında bir ferman imzalanmıştır. Fermanın sonradan 1841-1847 yıllarında Gence'de Duhoborlar için köyler inşa edilmiştir. 1867 yılında Lenkeran, Cavad ve Kuba kazalarında Slav köyleri inşa edilmiştir (Şahbazov, 2022: 248).

Azerbaycan'a taşınan Hristiyanlar daha çok Gence ve Bakü'ye yerleştirilmişlerdir. 19. asrın ilk yarısında Bakü eyaleti topraklarına 12.604 Ortodoks Rus göçmen yerleştirilmiş, 1868 yılında 14.521 kişiye yükselen göçmen sayısı Bakü nüfusunun %4,66'sını oluşturmuştur. 1873 yılı nüfus sayımında Bakü genelindeki Ortodoks Rusların sayısı 18.229 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Rusya, 19. asrın ikinci yarısında Ortodoks Rusların Kafkasya'ya yerleştirilmesi işini hızlandırmış, Çarlık hâkimiyetinin Kafkasya'da güç kazanmasıyla Ortodokslar dışındaki Hristiyan mezheplerin misyonerlik teşkilatları kurmalarını ve nakdi yardım toplamak amacıyla kampanyalar düzenlemelerini dahi yasaklamıştır (Nusretoğlu, 2016: 75-124).

Justin McCarthy Rusların amacını şöyle açıklamıştır: Amaç, Kırım'da yaptıkları gibi Kafkasya'da da Müslümanların çoğunluk ve siyasi üstünlüklerinin yerine, Hristiyan nüfus ve Rus siyasi üstünlüğünü sağlamaktır. Nüfus değiştirme metodunun iki temel ögesi vardı: Müslüman halkın topraklarından çıkarılıp atılması ve onların yerine Hristiyanların yerleştirilmesi. Boşaltılan topraklara yerleştirilmeye aday Hristiyan halk olarak Kuzey Kafkasya'da Slavlar, Güney Kafkasya'da ise Ermeniler uygun görülmüştü. Rusların Kafkasya'da istila ettiği topraklarda yaşayan Müslümanların toplu halde sürgün edileceği kesinleşmişti. Müslümanlar, Rus istilasına ve idaresine karşı çıktıkları yerlerden devletin şiddetli baskılarıyla çıkarıldılar. Rusların istila ettiği yerlerdeki camiler kamulaştırıldı. İslam dinine, Müslümanların okul ve hayır kuruluşlarına yardım sağlayan Müslüman vakıflarına el konuldu (McCarthy, 2018: 32).

“7 milyondan fazla insan cebren Balkanlar, Kafkasya ve Anadolu’daki yurtlarından sürüldü. Aynı yıllarda, 6 milyon kişi ölenler arasında sayıldı, birçok ölü kayıtlara bile geçmedi. Bu, tarih boyunca insanların maruz kaldığı en acı felaketlerden biriydi. O günlerin acılarının kaydedildiği çoğu zamanlarda ise, yalnızca yerlerinden koparılan ve ölen Hristiyanlar dikkate alındı. Ancak, en büyük ölümler ve sürgünler Türk, Çerkes, Kürt ve benzerlerinin yani Müslümanların başına gelmişti.” (McCarthy, 2018: 397) Bu trajik felaketleri yazan McCarthy, 5 milyon Müslüman, 1,9 milyon Hristiyan nüfusun göçe mecbur bırakıldığını belirtmiş ve yurtlarından göç etmek mecburiyetinde kalanların sayılarını dini aidiyetlerine göre açıklamıştır.

İlk Müslüman sürgünlerinin Kırım’da başladığını belirten McCarthy, yurtlarından sürülen Türklerin sayılarını şöyle açıklamıştır: Ekseriyetle 1860 ile 1877-78 yıllarında yurtlarından çıkarılan toplam 280.000 Türk nüfusu Kırım’dan Osmanlı Devleti topraklarına sürülmüştür. Tatarların sürgünüyle boşalan Kırım topraklarına Slavlar ve Ukraynalıların yerleştirilmiştir.

Kafkasya’daki yurtlarından cebren sürgün edilen Çerkesler ve diğerlerinin sayıları tartışmalıdır. Tatar ve Çerkes Müslümanları hakkında kesin sayım hiç yapılmadığı için yurtlarından sürgün edilenlerin kesin sayısını kimse söyleyemez. Birçok tahminin incelenmesiyle Rusların istila ettiği topraklardan 1.200.000 Kafkasyalının dışı göç ettiğini ve bunlardan 800.000’inin Osmanlı topraklarına ulaştığını belirtmek mümkündür (McCarthy, 2018: 40). Kuzey Kafkasya sürgünleri hakkında şu açıklamayı da yapmıştır: “Doğu Karadeniz bölgesinin Müslümanları olan 1,2 milyon Çerkes ve Abaza 1860’larda Osmanlı İmparatorluğu’na sürüldü. Bu insanların üçte biri (400 bini) çoğu açlık ve hastalıktan olmak üzere ölmüştür” (McCarthy, 2018:400).

McCarthy’in “Ölüm ve Sürgün” kitabının ekinde verilen harita üzerinde sayısal verilerle açıklandığı üzere, 1806-1807 yıllarında Ermenilerin istilasına uğrayan yurtlarından göç ederek İran’a ve Azerbaycan’a sığınan Türkler olmuş ve göçler devam etmiştir. 1877-1878’de 70.000 Türk Güney Kafkasya’dan ve 20.000 Türk şimdiki Ermenistan’dan Osmanlı topraklarına sürülmüştür. Ayrıca, 1882 yılına kadar Ruslara direnebilen 40.000 Laz yurtlarından sürgün edilince Osmanlı İmparatorluğu’nun elinde kalan topraklara sığınmıştır (McCarthy, 2018:125). Çarlık Rusya’sı, Kafkasya’nın tamamını ebediyen hâkimiyeti altında tutmak için Hristiyanlar dışındaki milletleri yurtlarından sürmek, bölgeyi dönüştürmek; ayrıca Hristiyanlık inancına bağlı, öncelikle Rusça konuşan halkları taşıyarak, Kafkasya’nın etno-demografik ve kültürel coğrafyasını yeniden düzenlemeyi hedef belirlemiştir.

Doğu’daki Rus istilası, büyük ıstıraplarla sebep oldu ve Müslüman-Hristiyan nüfusun kitleler halinde yer değiştirmesiyle sonuçlandı. Bugün Ermenistan, Gürcistan’ın merkezini ve Azerbaycan’ı oluşturan bölgeyi Ruslar 1801 ile 1829 arasında, peş peşe kazanımlarla bölümler halinde topraklarına kattılar. 1806-1807’de büyük bir Azeri Türk kitlesi, İran Azerbaycan’ına kaçtı. 1827-1829’da 20.000 Türk, şimdiki Erivan eyaletinden kaçtı. Onların yerleri, sürgün edilen Türk çiftçilerden ele geçen toprakların müsait olması ve Rusların vergi muafiyeti vaatlerinin cazibesıyla, İran’dan ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan gelen Ermeniler tarafından sahiplenildi (McCarthy, 2018:399).

Radikal Rus tarikatçıları olan Molokanlar, Duhoborlar ve Staroobryatçılar, Ortodoks kilisesinden kopmuş oldukları veya kiliseyle ilişkileri bozulduğu için yurtlarından sürülmüş, Azerbaycan’a yerleştirilmişlerdir. 1832 yılında Rusya bakanlar kurulunda radikal tarikatlara mensup Rusların Azerbaycan’da iskân edilmesi konusu görüşülmüş, sürecin yönetimi ve göçürülenlerin yerleştirileceği toprakların tespit edilmesi Kafkasya Askeri Valiliğine havale edilmiştir. Sürülen radikal tarikatçı Hristiyanların toplu halde değil de, farklı vilayetlere dağıtılarak yerleştirilmeleri talimatı Kafkasya Askeri Valiliğine verilmiştir. 1837 yılında alınan bir kararla, daha önce Güney Kafkasya’ya yerleştirilmiş olan bazı radikal tarikatçı Rusların da Azerbaycan’a göç ederek yerleşmelerine izin verilmiştir. 1849 yılı verilerinde, radikal tarikatçı Hristiyanlar için Azerbaycan’da toplam 32 köy inşa edildiği tespit edilmiştir (İsmailzade, 1982: 37-38).

1855 yılına kadar Kafkasya’da yaklaşık 50 Hristiyan köyü kurulmuş, bu köylerde kiliseler ve okullar yapılmıştır. Azerbaycan’da kurulan 32 köye 2.290 radikal tarikatçı Hristiyan ailesi yerleştirilmiş; Bakü’de Molokanlar ve Duhoborlar’dan oluşan 772 aile için 16 köy, 417 Subotnik ailesi için 1 köy, 45 Eski gelenekçi aile için 1 köy kurulmuştur. 19. asrın ikinci yarısında bu sayılar hızla değişmiş, Azerbaycan’daki Rus nüfusunda ciddi artışlar olmuştur. “Kafkasya’ya Gönderilen Tarikatçılara Tanınan İmtiyazlar” başlıklı özel bir fermanla gönüllü olarak Kafkasya’ya göç eden tarikatçılar 8 yıl süreyle bütün vergilerden muaf tutulmuşlardır. Azerbaycan işgal edildikten sonra bütün Hanlıklardaki hanlara, beylere ve millî feodallere ait olan topraklar, zorla müsadere edilerek hazineye devredilmiş, Rus göçmenler hazineye devredilen topraklara yerleştirilmiştir.

Toprakları gasp edilen Müslüman Türkler, devletin Rus yerleşimcilere verdiği toprakları kiralayarak ziraatla uğraşmışlardır (Nusretoğlu, 2016: 84-85).

Azerbaycan'a yerleştirilen Hristiyanların önemli bir bölümünün radikal tarikatçı Ruslardan oluştuğu söylenebilir. Azerbaycan'ın Ruslaştırılması projesi bağlamında, Kafkasya İşgal Ordusundan terhis edilen askerler ve son olarak Ortodoks Hristiyan Ruslar Azerbaycan topraklarına yerleştirilmişlerdir.

8. Azerbaycan'ın Hristiyanlaştırılması ve Ruslaştırılması

Ruslar, Azerbaycan'ı Hristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak için tarihi perspektifi çok kapsamlı ve oldukça sistemli çalışmalar yapmışlardır. Çarlık Rusya'sının Azerbaycan'ı sömürgeleştirmek amacıyla 19. yüzyılda hayata geçirdiği işgal planları 18. yüzyılda hazırlanmıştır. Azerbaycan'ı sömürgeleştirme projesinin ideolojik temelleri, Çar I. Petro zamanında stratejik düşüncelerle belirlenmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Azerbaycan'da Rus yayılmacılığına engel olabilecek herhangi bir gücün kalmadığı anlaşılınca, hazır olan plan hayata geçirilmiştir. Sonuç itibarıyla Azerbaycan'la birlikte bütün Kafkasya'nın tarihi seyri tamamen değişmiştir.

Kafkasya'yı tamamen zapt etmek ve Rus hâkimiyetini kalıcı hale getirmek amacıyla Rus nüfusunu artırma çalışmaları yapılmıştır. Çarlık Rusya'sı, Kafkasya'yı tamamen istila ettikten, siyasî ve askerî yönden hâkimiyet altına aldıktan sonra, kilise-devlet ittifakını sağlayıp, daha sistemli metotlarla gerçekleştirdiği Hristiyanlaştırma faaliyetlerini hızlandırmıştır.

Çarlık yönetimi; Rusları Kafkasya'ya yerleştirmeden önce, araştırma komisyonları vasıtasıyla Kafkasya bölgesini, bölgede yaşayan milletleri ve Hristiyan nüfusun yerleştirilebileceği yerler hakkında çok detaylı çalışmaları yapmıştır. Azerbaycan'da uygulanacak müstemleke ve asimilasyon siyasetinin geliştirilmesinde araştırma komisyonlarının raporları belirleyici olmuştur. 1845 yılında Knez Konstantin Nikolayeviç başkanlığında Petersburg'da Rus Coğrafya Cemiyeti kurulmuştur. Kafkasya genelinde araştırmalar yapan cemiyet; görevlilerinden yerli halkların kültürleri, dinî inançları, dilleri ve lehçeleri arasındaki farkları, coğrafi özelliklerin karakterlerine yansımalarına kadar bütün detayları rapora işlemelerini istemiştir. Azerbaycan Türklerinin ve diğer Müslüman milletlerin dinî inançlarının yozlaştırılması, aralarındaki nifak ve tefrikaların körüklenmesi işine de ciddi yatırımlar yapılmıştır. Kafkasya'da yaşayan Hristiyan halklara kendi dillerinde okullar açmak, gazete çıkarmak ve idarî görevlere atanmak kolaylığı sağlandığı halde, Müslüman aydınların ve din adamlarının dinî ve dünyevî eğitim alanlarındaki eğitim faaliyetleri ile ilgili bütün çabaları Çarlık yönetimi tarafından engellenmiştir. Rusyaların diğer bir entrikası ise, Müslümanlar arasında içki ve zinanın yaygınlaştırmak, dinî inançları zayıflatmak olmuştur. Nitekim Kafkasya Genel Valiliğinin bölgede ekonomik verimliliği arttırmak adına uyguladığı tedbirlerde öncelikle şarap sanayii ve alkollü içki fabrikalarının desteklenmesine dair çıkardığı kararnamele bunun en somut kanıtıdır (Nusretoğlu, 2016: 80-81).

1886 yılında Azerbaycan'da sayıları 38'e ulaşan Rus köylerinin 15'i Gence, 14'ü Bakü bölgesinde kurulmuştur. Aynı yıl (1886) Rus ordusunda askerliğini tamamlayıp emekliye ayrılan askerler memleketlerine dönmelerine izin verilmeyerek, aileleriyle birlikte zorunlu olarak yeni kurulan Rus kasabalarına yerleştirilmişlerdir. Azerbaycanlılara ait birçok köyün arazisinde Rus köylerinin inşasına devam edilmiş ve kurulan köylere Rusya'nın Poltava eyaletinden nakledilen Ruslar yerleştirilmiştir. Azerbaycan'da sayıları artan Rus yerleşim birimlerini ve nüfus artışını araştıran Şahbazov'un 1911 tarihli Kafkasya yıllığından aktardığı verilere göre; "20. yüzyılın başında Azerbaycan'da iskân edilen Rusların sayısı çok artmış ve 249.779 kişiye (Azerbaycan nüfusunun %6,65'ine), Rus yerleşim birimlerinin sayısı ise 88'e ulaşmıştır" (Şahbazov, 2022: 249).

Azerbaycan'ın demografik yapısını değiştirmek amacıyla uygulanan göç politikası bağlamında; Ruslar ve Almanlar ile birlikte Rusya coğrafyası ve hinterlandında yaşayan Yunan, Ermeni ve Yahudiler dâhil milliyetleri farklı unsurlar Azerbaycan'a yerleştirilmiştir. "Bu etnik gruplar içinde hususi bir imtiyaza sahip olan Ermenilerin ekseriyetini İran ve Türkiye'den gidenler oluşturmuştur. Bu kayırılmanın sebebi ise, Ermenilerin diğer Hristiyan halklara nazaran Rusya'nın sömürge politikası için en kullanışlı unsur olmalarıydı" (Guseynzade, 2014: 412).

Rusya'nın Türkiye sınırındaki stratejik bölgede bir Ermeni devleti kurma emelinin olduğu bilinen bir husustur. Çarlık yönetimi, bu siyasî amacını gerçekleştirebilmek için Revan topraklarının esas sahibi olan Müslüman Türkleri cebren yurtlarından sürerek uyguladığı iskân politikalarıyla tarihî Türk yurdu olan Revan Hanlığı topraklarında Revan eyaletini oluşturmuş ve Revan vilayetini Ermenileştirmiştir. Rusya, Revan'da Ermenistan devletini kurmakla Ermenilere bir ülke bahşetmiştir.

Türkiye ile Azerbaycan'ın irtibatını tamamen kesmek amacıyla, aralarına ayırıştırıcı bir tampon devlet olarak kurulan Ermenistan, hem Türkiye ile Azerbaycan'ın irtibatını kesmiş hem de Özerk Nahçıvan bölgesini tecrit ederek yalnızlaştırmıştır.

Göç sürecini yönlendiren Ermeni kökenli Rus Generali G. Lazaryan'ın 1828'de İran'da yaşayan Ermenilere yaptığı tavsiye ve teşvikler çok manidardır: *“Siz Hristiyanların yaşadığı yeni bir yurt kazanacaksınız. İran topraklarına dağılmış olan Hristiyanların bir yerde toplandığını göreceksiniz. Acele edin, zaman değerlidir. Rus orduları İran'ı terk ettiğinde sizin göç etmeniz zorlaşacak ve biz, sizin güvenli şekilde naklinizden sorumlu olmayacağız”* (Şahbazov, 2022: 250).

1828 yılında Rusya'nın İran'la yaptığı Türkmençay ve 1829 yılında Osmanlı Devleti ile yaptığı Edirne antlaşmalarından sonra, Azerbaycan'a kitlesel Ermeni göçleri başlamıştır. Bu göçlerle bölgenin etnik ve dini yapısı değiştirilmiştir. Çarlık Rusya'sının desteğiyle gerçekleşen bu göç hareketlerinin temel amacı, Güney Kafkasya'da Rusların güdümünde bir Hristiyan devlet kurmak ve Osmanlı Devleti'nin doğudaki Türk-İslam dünyasıyla bağlantısını tamamen kesmek olmuştur. Türkiye'nin Türk-İslam dünyasıyla irtibatını kesen tampon Ermeni devletinin temelleri bu amaçla Güney Kafkasya'da atılmıştır (Budak, 2020: 23).

Osmanlı ve İran topraklarından çok sayıda Ermeni Azerbaycan'a göçürülmüştür. Bilhassa, 1829'da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Edirne Antlaşması'nın 13. maddesine göre, *“Rusya'nın işgali altında olan Türkiye topraklarında yaşayan Ermenilere 18 ayda taşınabilir mallarıyla birlikte Rusya vatandaşlığına geçme hakkı”* tanınmıştır.

18 ayda Türkiye'den Azerbaycan'a 84 bin Ermeni ve 1894 yılında Türkiye'de çıkan Ermeni isyanlarından sonra ise 400 bin Ermeni daha Azerbaycan'a göçmüştür (Verdiyeva, 1999: 109-135). 1823-1827 yılları arasında Revan'da %76 Türk ve %13,5 oranında Ermeni halk yaşamaktaydı. I. Dünya Savaşı sonrasında Revan'daki Türk nüfusu, %4,3'e kadar düşmüştür (Kürkçüoğlu, 2014:2649).

Ermeni göçmenler için Azerbaycan'a ait topraklarda *“Ermeni Vilayeti”* isimli özel bir vilayet oluşturulmuştur. Ermenilerin geçim şekillerine uygun topraklara yerleştirilmesi ve güvenliklerinin sağlanması tedbirleri alınmış, Ermeni göçmenlere para yardımı yapılması planlanmış ve bu maksatla hazineden 25 bin ruble ayrılmıştır (Glinka, 1990: 98-107).

1830'lu yıllarda Ermenilerin Güney Kafkasya'daki toplam nüfusu 159.086 kişiden ibaret iken, 19. yüzyılın sonlarında 1.208.615 kişiye ulaşmıştır. Bu sayı, Azerbaycan nüfusunun %32,8'ine tekabül etmiştir. Ermeni nüfusunun artışına ilişkin dikkat çekici sayısal veriler veren Rus memuru Şavrov, tespitlerini şaşkınlık ima eden sözlerle açıklamıştır: *“Günümüzde Güney Kafkasya'da yaşayan 1.300.000 Ermeni'nin 1 milyonu bu toprakların yerli ahalisi değildir, tarafımızdan buraya nakledilmiştir. Ermeniler sahte tapu belgeleriyle geniş devlet topraklarını elde ettiler”* (Şavrov, 1911: 60-61).

Çarlık Rusya'sı, Azerbaycan'ın etnodemografik yapısını değiştirmek amacıyla Hazar civarındaki vilayetlere çok sayıda Ermeni ve Gürcü yerleştirmiştir. Kafkasya Genel Valisi ve Kafkas Orduları Başkomutanlığı görevlerini yapmış olan iki Rus yetkilisinin Azerbaycan'ı Ruslaştırma emelleri hakkındaki itirafları, Rus siyasetinin içyüzünü açığa çıkarmıştır. Kafkasya Genel Valisi Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy (1862-1881), Rusya'nın öncelikli hedefinin Kafkasya'da Hristiyanlığı yaymak olduğunu ve bu hedefe ulaşabilmek için misyonerlik teşkilatlarının kurulmasının şart olduğunu belirtmiştir. Diğer ünlü Kafkasya Genel Valisi Vorontsov Daskov (1905-1916) Çar II. Nikolay'a gönderdiği mektupta: *“... İmparatorluğumuzun bütün bölgelerinde güçlü bir devlet organizasyonunu tesis edilebilmek için, bizim başta gelen vazifemiz bölgeyi Ruslaştırmaktır”* (İsmailzade, 2005: 304). Bu ifadeler, Rus politikasının esas amacını gözler önüne sermiştir. Rusya, işgal sürecinde komşu ülkelerde yaşayan Ermeni ve Gürcülerin göç ederek Azerbaycan'a yerleşmelerini teşvik etmiş; az sayıda Alman, Polyak gibi Hristiyanları ve Rus asker ailelerini Azerbaycan topraklarına yerleştirmiştir. Çıkardığı yasalar, oluşturduğu kurumlar ve teşkilatlarla göç ve iskân siyasetini daha sistemli yürütmüştür. Evvela radikal Rus tarikatçıların Azerbaycan'a yerleştirilmesine öncelik vermiş, 19. yüzyılın sonlarında ise Ortodoks Hristiyan Rusları kitleler halinde Azerbaycan'a yerleştirmiştir.

9.Sonuç

Zengin petrol kaynakları ve dünya üzerindeki istisnai coğrafi konumunun sağladığı avantajlarla Kafkasya'nın en önemli ülkesi Azerbaycan'dır. Rusya, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İran ve Osmanlı devletleriyle girdiği savaşların galibi olunca Azerbaycan dâhil bütün Kafkasya'yı işgal etmiştir. Rusya Azerbaycan'ı hâkimiyet altına aldıktan sonra buraya Hristiyan nüfus iskân ederek demografik yapısını değiştirmiş, dinî yönden

dönüştürerek Hristiyanlaştırmak için sistemli çalışmalar yapmış, iktisadi kaynaklarını emperyalist emellerle, acımasızca sömürmüş ve tamamen ele geçirebilmiştir. 1830 yılına kadar Azerbaycan dâhil Güney Kafkasya'yı siyasi ve askerî olarak ele geçiren Rusya, Azerbaycan'da hâkimiyetini kalıcı hale getirmek için Ermenileri ve Ortodoks Rus nüfusunu iskân etmiştir.

Bakü'nün yabancı sermayeye açılmasından sonra Azerbaycan 25 yılda petrol üretiminde önce ABD'nin önüne geçmiş, dünyanın en büyük petrol üreticisi olmuş ve 1901'de bütün dünyada üretilen petrolün yarısından fazlası Bakü'de üretilmiştir. Sahip olduğu bu zengin petrol kaynakları Azerbaycan'a olan ilgiyi daha da artırmıştır. Zira Azerbaycan, 20. yüzyılın başında Asya ve Avrupa'nın petrol ve petrol türevleri ihtiyacını karşılayan ve dünya petrol sanayisinin en büyük merkezi haline gelmiştir. Bilhassa yılda 7.136.000 ton petrol üretilen Bakü, Kafkasya'nın en zengin ve hatta dünyanın çok önemli ülkelerinden birinin Azerbaycan olduğunu kanıtlamıştır. Kafkasya'nın yerli Müslümanlarını Hristiyanlaştırmakla yetinmeyen Ruslar; Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin yanında bir de Kafkasya'nın yerli Müslümanlarını yurtlarından sürmüş ve onların topraklarına Hristiyanları yerleştirerek amaçlarına ulaşmaya çalışmıştır. Etnik köken yönünden Kafkasya'yla alakası olmayan Hristiyanları bölgeye getirerek ve etnik arındırmalarla Kafkasya'nın demografik yapısını kendi lehine değiştirme girişimlerinde epey muvaffak olablmıştır.

Kaynaklar

- Açikkaya, S. (2010/1). "Çarlık Rusya'sı Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28.
- Açma, B. ve Yenişen, K. (2013). "Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, C. 20, S. 2.
- Ağasıyev, İ. (2009). *XVIII Esrin Sonu-XX Esrin Evvellerinde Almanların Gafgazda Meskünlaşması*, Bakü.
- Budak, A. (2020). "1700-1920 Yıllarında Erivan Şehrinin Yapısı", *Ortaçağdan Günümüze Türk Dünyasında Kültür- Şehircilik Uluslararası Lisansüstü Öğrencileri Çalıştayı Bildirileri*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul.
- Buniyatov, Z. M. (1991). "Azerbaycan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul.
- Çağlayan, K.T. (2000). "I. Dünya Savaşı Sonlarında Kafkasya'da İngiliz Faaliyetleri", *TTK Belleten*, Ağustos 2000, C. 64-S. 240.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, 2. Baskı, TTK, Ankara.
- Dugin, A. (2003). *Rus Jeopolitiği; Avrasyacı Yaklaşım*, Çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları İstanbul.
- Dursun, Davut. (2001). "Kafkasya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul.
- Eliyarlı, S. (2009). *Azerbaycan Tarihi*, Çırak Neşriyatı, Bakü.
- Ercilasun, K. (2015). "Türk Uygurluğunda Cumhuriyet Evresinin Başlangıcı (1910-1950)", *Turkic Civilization Studies I in commemoration of Professor Karybek Moldobaev*.
- Fadeev, A.V. (1957). *Oçerki Ekonomičeskogo Razvitiya Stepnego Predkavkazya v Doreformenniy Period*, Moskova.
- Glinka, S.N. (1990). *Opisanie Pereseleniya Armyan Azerbaydjanskih v Peredelı Rossii*, Elm, Bakü.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Haz: İ. Kutluk, Devlet Kitapları, Ankara.
- Grigorianz, A. (1999). *Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez (Çerkezler, Abhazlar, Svanlar, Osetler, Çeçenler, İnguşlar, Gürcüler, Dağistanlılar)*, Çev. Doğan Yurdakul, Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul.
- Guliyev, E. N. (1973). *Azerbaycan Tarihi, (7-8. sınıflar için ders kitabı)*, Bakü.
- Guseynzade, R., (2014). *Kafkaz i Armyane*, Bakü
- İsmailzade D.İ. (1982). *Russkoe Krestyanstvo v Zakavkazye. (30'e godı XIX Naçalo XX v)*, İzdatelstvo Nauka, Moskva.
- İsmailzade D.İ. (2005). *Hristiyanstvo v Azerbaydjane v Rannem, Srednovekovie*, Bakü.
- İsmailzade, D.İ. (1976). "Ruskiye Poseleniya v Zakavkazye v 30-80'ıkh Godakh XIX Veka", *Boproşi İstorii*, S.11.
- İnalçık, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye Araştırmaları*, TİMAŞ Yayınları, İstanbul.
- İsmayıl, M. (1993). *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı.
- Köprülü, M.F. (1979). "Azeri Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, 5. Baskı, C. II. Devlet Kitapları, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, E. (2014). "Revan'dan Erivan'a Bir Şehrin Kimliği", *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı-1*, Sayı 63, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Manafov, Ş. (2004). *Azerbaydjanskaya İstoriya s Nemetskim Aksentom*, N.1, Moskva.
- McCarthy, J.(2018). *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çev. Fatma Sarıkaya, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

- Mehmetzade, M. Bala (1991). *Milli Azerbaycan Hareketi*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara.
- Muradov, A. ve Bağırzade, E. (2021). *Azerbaycan İqtisadiyyatı (infoqrafika)*, Şarq- Qarb, Bakı.
- Nesibli, N.L. (2021). *Azerbaycan Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Nusretoğlu, T. (2016). *Rus Ortodoks Kilisesinin Kuzey Azerbaycan'daki Faaliyetleri (1828-1905)* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Özgürtuna, M. (2004). "Gaspıralı İlminsky'ye Karşı Rusya İmparatorluğu'nun Müslümanları İçin İki Kimlik Projesi", *İsmail Bey Gaspıralı İçin*, Kırım Türkleri Kültür Yardımlaşma Derneği Yayını No: 9, Ankara.
- Rezulzade, M. E. (1990). *Azerbaycan Cumhuriyeti Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti*, Elm Neşriyat, Bakü.
- Saray, M., (2022). *Kuzey ve Güney Azerbaycan Türkleri Tarihi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Saray, M. (1996). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Swietochowski, T. (1985). *Russian Azerbaijan (1905-1920)*, The Shaping of National Identity in a Muslim Community, Cambridge.
- Swietochowski, T., (2003). "1920 Öncesinde Rus Azerbaycan'ında Milli Kimliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası", Çev. S. Gömeç, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22 S. 34.
- Şahbazov, T. (2022). "XIX. Yüzyılda Azerbaycan'a Hristiyan Göçleri: Sebepler ve Sonuçlar", *TTK XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. V., 245-258.
- Şavrov, N.,(1911). "Ruskaya Kolonizaciya na Kavkaze", *Voprosı Kolonizatsii*, S. 8, Sankt-Peterburg.
- Taşcı, T. A. (2022). "M. S. Vorontsov'un Kafkasya'ya Namestnik Olarak Atanması", *Erciyes Akademi Dergisi*, S. 36 (4), 2176-2202, Kayseri.
- Thorjevskiy, İ. M. (1909). *Otçet O Slujebnoy Poezdke Na Kavkaz*, Sankt Peterburg.
- Verdiyeva, Kh. (1999). *Pereselenceskaya Politika Rossiyskoy İmperii v Severnom Azeraydjane (XIX-naç. XX vv.)*, Altay, Bakı.
- Yeşilot, O. (2008). "Türkmençay Anlaşması ve Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.36, 187-199.
- Yüce, M., (2023). "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'ın Ekonomik Gelişim Seyri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 133, S. 263.
- Zahidullin, İ. K. (2004). "İsmail Gaspıralı ve Çarlık Hükümetinin Ruslaştırma Siyaseti", *İsmail Bey Gaspıralı İçin*, Kırım Türkleri Kültür Yardımlaşma Derneği Yayınları No: 9, Ankara.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

17. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA KONYA'DA KADINA YÖNELİK ŞİDDET OLAYLARI*

Incidents of Violence Against Women Reflected in Konya in The Second Half of the 17th Century

Buket EĞİTMEN¹ ve Enver ÇAKAR²

¹Doktorant, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, egitmenbuket@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8497-7681

²Prof Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Elazığ, ecakar@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2601-2013

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
28.02.2024

Kabul/Accepted:
06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1444714

Anahtar Kelimeler

Osmanlı İmparatorluğu,
Konya, Kadın, Kadına
Yönelik Şiddet, Suçlu

ÖZ

Kadın, geçmişten günümüze toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin ana bileşeni olup mücadeleci ruhu ve anaç yapısı ile tarihe yön veren insan karakterini oluşturur. Fedakâr ve duygusal yapısının yanında vücut olarak da naif ve hassas yapısı, onu tehlikelere açık hale getirmiştir. Kadına yönelik şiddet konusu insanlık tarihi kadar eskidir. Cinayet, darp, tecavüz, hırsızlık ve iftira gibi birçok suçta maruz kalan kadın, çoğu zaman bu şiddete karşı koyacak gücü kendinde bulamamıştır. Konya'da kadına yönelik şiddet olaylarının incelendiği bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasi ve sosyal olarak güçsüz olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Devlet otoritesinin zayıfladığı bu dönemde asayiş olayları artış göstermiştir. Konya şehri de doğal olarak bu olumsuz tablodan etkilenmiş ve meydana gelen asayiş olayları mahkeme kayıtlarına da yansımıştır. Konya ile ilgili verilerin fazla oluşu bu kentin çalışmada konusu olarak seçiminde etkili olmuştur. Bu mahkeme kayıtları da çalışmanın başlıca kaynağını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise kadına yönelik olarak meydana gelen her türlü şiddet olaylarının şekil ve içerik açısından incelenmesidir.

ABSTRACT

Woman is the main component of the family, which constitutes the nucleus of society from past to present, and forms the human character that shapes history with her combative spirit and maternal structure. In addition to her sacrificial and emotional structure, her naive and sensitive structure as a body has made her vulnerable to dangers. The issue of violence against women is as old as human history. Women, who are exposed to many crimes such as murder, assault, rape, theft and slander, often cannot find the strength to resist this violence. This study, which examines the incidents of violence against women in Konya, corresponds to a period when the Ottoman Empire was economically, politically and socially weak. In this period when the state authority weakened, public order incidents increased. The city of Konya was naturally affected by this unfavourable situation and the public order incidents were reflected in the court records. The abundance of data on Konya influenced the selection of this city as the subject of the study. These court records constitute the main source of the study. The aim of the study is to analyse all kinds of violence against women in terms of form and content.

Keywords

The Ottoman Empire,
Konya, Women, Violence
Against Women, Criminal

Atıf/Citation: Eğitmen, B. ve Çakar, E. (2024). 17. yüzyılın İkinci Yarısında Konya'da Kadına Yönelik Şiddet Olayları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1603-1620.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Buket EĞİTMEN, egitmenbuket@gmail.com.

* Bu çalışma, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Suç ve Suçlular (Orta Anadolu Örneği) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1.Giriş

Kadın, sosyal, siyasi ve ekonomik hayatın içinde toplumların varoluşu ve devamlılığını sağlayan ana unsurdur. Fiziksel olarak yaratılışından gelen naifliği ve zarifliği onu tarih boyunca tehlikelerle karşı karşıya bırakmış, taciz, tecavüz, cinayet, darp vb. birçok suçla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kadın, eski çağlardan günümüze gelinceye kadar ezilen, şiddete uğrayan bir varlık olmaktan kurtulamamıştır. Hâlbuki toplum ve aile içindeki rolü göz önüne alındığında, kadının devletlerin ve milletlerin geleceğini etkileyen bir güce sahip olduğu görülür. Her şeyden önce kadın annedir, anne de toplumların hamurunu yoğuran mayadır. Diğer yandan anne toplumu kurtaracak kahramanları yetiştirir. Fakat bütün bu vasıflarına rağmen kadın hiçbir zaman layık olduğu kıymeti görememiştir.

Suçun birçok nedeni olmakla birlikte ekonomik nedenler bunların başında gelir. Bir toplum ekonomik olarak zayıf ise buna bağlı olarak hırsızlık, gasp, darp ve cinayet gibi olaylar da artar. Bu olumsuz tablodan en çok yara alanlar da çoğunlukla kadınlardır. Kadına şiddet, toplumların varoluşundan günümüze kadar gelen süreçte daima önemini koruyarak akademik çalışmalara konu olmuş, özellikle Selçuk (2013), Şemşek (2020), Cin (1988), Yılmaz (2023), Faroqhi (2002), Jennings (1975) ve Gerber (1988) gibi araştırmacılar Osmanlı'da kadın konusu üzerinde yoğunlaşırken bu konuda çok sayıda lisansüstü düzeyde tez de hazırlanmıştır¹.

17. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nin yoğun ve başarısız geçen savaş yıllarının ekonomik olarak devleti ve toplumu olumsuz etkilediği, buna bağlı olarak da suç oranlarının arttığı yıllardır. Anadolu'nun tamamında görülen eşkıyalık olaylarından Konya şehri de yoğun olarak etkilenmiştir². Bu dönemde birçok kadın da çeşitli sebeplerle mahkemelere başvurup hakkını aramaya çalışmış, suçluların adaletle cezalandırılmasını istemiştir. Konya şer'iyeye sicillerinde buna dair birçok örnek bulunmakta olup meydana gelen suçlar, mahalle halkının suçlulara bakışı, suç işleyenlerin yargılanma aşamaları, olayın araştırılması için atanan mübaşirler, olayların incelenme şekli ve mahkemeye sunulan raporlar bu konuda önemli bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla Konya şer'iyeye sicillerinin kadına şiddet konusunda çok sayıda belge içermesi ve şehrin de Orta Anadolu'da batı ile doğuyu birleştiren bir güzergâhta yer alması Konya'nın araştırma alanı olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Çalışmanın başlıca kaynaklarını Konya Şer'iyeye Sicilleri oluşturmaktadır. Ankara'daki Milli Kütüphane'de muhafaza edilen bu defterlerin dijital suretleri de Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA), Meşihat Defterleri fonunda (MŞH.SSC.d) yer almaktadır. Toplam sayısı 151 olan bu defterlerden 28 tanesi 1650-1700 yılları arasını ihtiva etmektedir ve bunlardan 12 tanesi yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Tutar, 2018; Küçük, 2013; Acartürk, 2006; Akbaş, 2018; Avşar, 2019; Dereci, 2020; Dirik, 2022; Güngören, 2020; Olgun, 2019; Taşın, 2019; Tezcan, 2014; Güven, 2006). Bütün bu defterlerdeki verilerden hareketle Konya'da 17. yüzyılın ikinci yarısında mahkeme kayıtlarına yansıyan ve şikâyete konu olan kadına yönelik şiddet olayları çeşit, mahiyet ve muhtevalarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

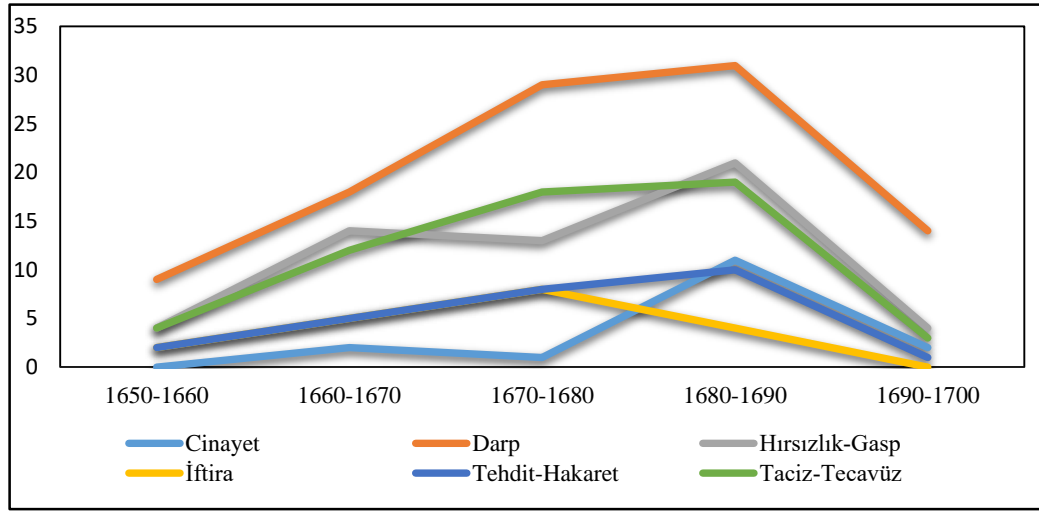
2.Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Olayları

Bilerek ve isteyerek kadının bedenene zarar görmesi için yapılan eylemlerin tümü fiziksel şiddettir. Bu tür olaylar ya darp şeklinde tezahür etmekte veya cinayetle sonuçlanmaktadır. İslam ve Osmanlı hukukunda darbin cezası cinsiyet ayrımı gözetmeden *had* (Bardakoğlu, 1996: 547), katilin cezası ise kısastır (Dağcı, 2022: 488). Kısas, öldürülen şahsın karşılığında katilin de öldürülmesidir. Fakat bu cezanın uygulanmasında maktul yakınlarının talebi de dikkate alınır ve vasiler kısas yerine *diyete* isterse, katil kan parası adı altında bir bedel öderdi. Şayet öldürülen kişinin akrabaları ile katil arasında bir sulh sağlanırsa suçlu olanlar, had suçları ve belirli cezası bulunmayan suçlara verilen ve miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eden *ta'zir* ile cezalandırılırdı (Başoğlu, 2011: 198). Bu cezalar kadın ya da erkek, cinayeti işleyen kişinin işlediği suç sonucunda aldığı cezalar olup kadına yönelik işlenen cinayetlerin de bedeli bu şekilde olmuştur (Akgündüz, 1995: 323). Öte yandan karşılığı olabilecek bir yaralamada da kısas lazım olur ve el, ayak, kulak, göz, diş, baş gibi yaralamanın karşılığında uygulanırdı. Bu tür suçların diğer bir cezası da diyet olup mağdur kısas yerine diyet talep edebilirdi. Kasten olmayan yaralama olayları için ise yaralama ve sakat bırakmalarda mağdura ödenmesi gereken malî karşılığı ifade eden *erş* cezası uygulanırdı (Şafak, 1995: 307).

¹ Mesela bkz. Büyüksahin, 2013; Yüçetürk, 2021; Tezcan, 2014; Eroğlu, 2006.

² Osmanlı Dönemi Konya'sı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Konyalı, 2010; Yörük, 2016; Erten, 2001; Muşmal, 2000; Baykara, 2002; Oğuzoğlu, 1980.

İşlenen her suçun hukuksal anlamda bir yaptırımı vardır. Bu yaptırım ile kişi haklarını korumanın yanı sıra suç işleyen failin yaptığı fiilden pişman olmasını sağlayıp ıslah etmek de amaçlanmıştır. Dolayısıyla idam cezası dışındaki cezalarla aslında suç işleyen kişi topluma kazandırılmak istenmiştir (Yılmaz, 2023: 154). Bu bağlamda, mahkemelerce verilen cezalardan bir diğeri de uyarma (tembih etme) ve men etmedir. Tembih ile sonuçlanan davalar sanığın yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri içerir. Eğer davada ispat vasıtası şahitler ise tembih kullanılır (Akgündüz, 2009: 39). Mesela kocasından şiddet gören bir kadın ilk kez mahkemeye müracaat ettiğinde kocasına fiilini tekrarlamaması için tembih yapılır, ikinci defa şiddet uygulaması durumunda karısının kendisinden boşanması üzerine yemin ettirilir. Üçüncü kez tekrarlanırsa daha önceki yemin gerçekleşir ve kadı eşler arasında boşanmayı sağlardı (Selçuk, 2013: 124). İspatın yapılamadığı durumlarda ise kadı muarazadan menetme şeklinde davacıyı men ettiği gibi, fiilden de men edebilirdi (Akgündüz, 2009: 39). Menetme olayları ispat edilmemiş bir olay ile ilgili olabileceği gibi, hasmı olduğu kişinin huzurunu bozması durumunda da men cezası verilebilirdi. Mesela 1686 tarihinde evlenmek istemediği Bekir'le nikâha zorlanan Rahime mahkemeye şikayetini arz edince Bekir bu fiilinden men edilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6173, 200/1).

Şekil 1. Konya'da Kadına Yönelik Şiddet Olaylarının Çeşit ve Miktarları (1650-1700)

Konya, Anadolu'daki diğer şehirlere nazaran oldukça geniş topraklara sahipti. Doğan Yörük, Konya'nın 1642 yılındaki genel nüfusunu 26.200 olarak tahmin ederken (Yörük, 2016: 175) Hüseyin Muşmal da 1650-1700 yılları arasındaki tahmini nüfusunu 21 bin olarak tespit etmiştir (Muşmal, 2000: 207). Şekil 1'deki verilerden de anlaşılacağı üzere, Konya'da 17. yüzyılın ikinci yarısında kadına karşı işlenen ve mahkeme tutanaklarına yansıyan toplam 274 suç kaydı bulunmaktadır. Bu durumda ortalama yıllık suç sayısı 5,48, kişi başına düşen suç sayısı da 1642 nüfus verisine göre % 0,0002 olmaktadır. 1650-1700 yılları arasındaki 50 yıllık zaman dilimine göre kadına karşı uygulanan şiddetin toplam nüfusa oranı ise % 0,76'dır. Aynı dönemde diğer Anadolu şehirlerinde meydana gelen kadına şiddet suçları ile nüfus arasındaki oranı gösteren bir çalışma bulunmadığından, Konya'daki kadına yönelik suç oranının diğer şehirlerle mukayesesi de mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte, 17. yüzyılın ikinci yarısında Konya'da kadına yönelik suç miktarlarında yıllara göre artış ve azalışlar olduğu söylenebilir (bkz. Şekil 1).

Cinayet ve darp olaylarında en fazla artış 1680-1690 yılları arasında meydana gelmiş olup, bu yıllarda mahkemeye yapılan başvurulardan kadına yönelik cinayet sayısı 11, darp sayısı ise 31 olarak tespit edilmiştir. Hırsızlık, gasp olayları ile ilgili mahkemeye yapılan başvuru yine en fazla 1680-1690 yıllarında olmuş, bu dönemde toplam 21 mağdur kadın veya yakını mahkemeye şikâyetinde bulunmuştur. İftira olaylarıyla ilgili en fazla şikâyet 1670-1680 yıllarında iken tehdit-hakaret ve taciz-tecavüz olaylarında ise en fazla şikâyet 1680-1690 yıllarında gerçekleşmiştir. 16. yüzyılda kendini göstermeye başlayan olumsuz gidişat, 17. yüzyılda da artarak devam etmiş ve bu yıllarda Osmanlı Devleti uzun ve başarısız savaşların sonucunda ekonomik, siyasi ve sosyal olarak büyük yaralar almıştır. Bu başarısız gidişatına ileriki zamanlarda da devam etmiştir. Anadolu'da düzeni sağlayan askerler sınırlarda kalınca "erazil-i reaya memleketi hali bulup tarik-i yağmaya

sapmışlardır” (Akdağ, 2019: 21). Denetim mekanizması zayıflayınca da suç sayılarında ve çeşitlerinde ani artışlar yaşanmıştır. Ayrıca sonrasında ortaya çıkan Celali İsyanları’ndan mağdur olan bir kısım köy halkı da topraklarını bırakıp kentlere göç etmiştir (Akdağ, 2019: 335). Girit’in fethinin uzun süren (1645-1669) bir savaş neticesinde gerçekleşmesi ve çıkan askeri ayaklanma (Hammer, 2005: 490), Osmanlı Devleti’nde savaşların artık çeyrek asır sürece kadar uzun ve yıpratıcı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yine 1683 Viyana yenilgisi sonrasında da birçok toprak kaybedilmiş, alınan başarısız sonuçlar ile bir buhran dönemine girilerek devlet içinde otorite boşluğu doğurmuştur (Kısa, 2023: 35-38). Üst üste gelen başarısızlıklar halk arasında devlete karşı güvensizlik oluştururken, askeri olarak da moral bozukluğuna sebep olmuştur. Öte yandan, ekonomik olarak yaşanan kayıplar da ağır vergilerin alınmasına ve devlet adamlarının adaletsiz tutumlar sergilemesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu dönemde işlenen suçlarda yoğun artışlar yaşanırken kadınlar da eşkiya ve suça meyilli insanların yaptığı eylemlerden dolayı derin yaralar almışlardır.

2.1.Kadın Cinayetleri

Cinayet İslam hukukunda kısaca can dokunulmazlığı bulunan bir canlının ölümüne yol açmak olarak tanımlanır (Bardakoğlu, 2022: 45). Yaşama hakkı tüm canlılar için kutsal olup bu hakka dokunmak dini ve hukuki olarak hem büyük günah hem de suçtur. Bundan dolayı Kuran-ı Kerim’de birçok ayette cinayet kesin bir şekilde yasaklanmış, takdir edilen cezalarla kişilerin yaşama hakkı korunmuştur. İslam ve Osmanlı hukukunda bu yaptırım cinsiyete göre değişmeden uygulanmıştır. Kadına yönelik şiddet farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda sıklıkla görülebilen olayların başında gelmektedir. Bu bağlamda, Konya’da da 17. yüzyılın ikinci yarısında yani yarım asırlık süre zarfında kadına yönelik işlenen ve mahkemeye intikal eden toplam 16 cinayet olayı tespit edilmiştir.

Kadın cinayetlerinin çok büyük bir kısmı kocası, eski kocası ya da aile üyelerinden biri tarafından işlenmiştir. Cinayetin haklı bir gerekçesi olmasa da kendi içinde hep bir sebebi olmuş ve kadın genellikle fiziksel gücü kendisinden fazla olan bir erkeğin saldırısıyla öldürülmüştür. Cinayetin ardından da kadının aile üyeleri mahkemeye başvurup, katillerin cezalandırılmasını istemiştir. Olaylarda kullanılan suç aletleri ise balta, bıçak gibi ağır yara açan aletler olup genelde vücudun kafa ve göğüs bölgesi hedef alınarak öldürücülük ihtimali artırılmıştır. Ayrıca el ile boğma olaylarına da rastlanmaktadır.

17. yüzyılın ikinci yarısında Konya’da kocası ya da eski kocası tarafından öldürülen ve mahkeme kayıtlarına yansıyan toplam kadın sayısı 6’dır. Mesela 1661 yılında öldürülen Rahime’nin, mahkemeye başvuran annesi Emine, kızının eceliyle ölmediğini, kocası Sefer tarafından şiddet görmek suretiyle öldürüldüğünü belirterek ondan şikâyetçi olmuş, mahkemece yapılan araştırma ve şahitlerin şahadeti neticesinde de olayın normal bir ölüm değil bir kadın cinayeti olduğu ortaya çıkmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6153, 98/468). 1681 yılında Fakih Mahallesi’nde yaşanan bir başka cinayet vakasında ise anlaşmazlık yaşadığı kocası Hüseyin ile boşanan Aişe adlı kadın, vermekle yükümlü olduğu nafakasını vermeyen eski kocasından hakkını talep ettiği için eski koca Hüseyin, kadının bu talebine şiddet kullanarak karşılık vermiş ve bir balta ile kafasına vurarak onu öldürmüştür. Bundan dolayı Aişe’nin ailesi mahkemeye başvurarak kâtil olan eski kocanın cezalandırılmasını istemiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6167, 145/374).

Konya’da meydana gelen iki ayrı kadın cinayeti de namus cinayeti olarak nitelendirilen sosyolojik bir olgu sebep gösterilerek işlenmiştir. 15 Mayıs 1686 günü Mustafa Bey mahkemeye başvurarak cinayet işlediğini itiraf etmiş ve kendisi seferdeyken karısının namahrem bir ilişkisinin olduğunu sefer dönüşü öğrendiğinden karısını öldürdüğünü itiraf etmiştir (Dereci, 2020: 37/3). 20 Ocak 1699 tarihinde yaşanan buna benzer bir olayda ise Müslî bin Abdurrahman eve geldiğinde, kendi evlerinin ahırında karısı ve Mahmut’u uygunsuz bir şekilde yakalamış, Mahmut korkuyla ahırın kapısını kırıp kaçarken Müslî yakaladığı karısı Şehri’yi orada elleriyle boğarak öldürmüştür (Taşın, 2019: 102/1).

Konya’da 1674 yılında işlenen bir başka cinayet ise kocası tarafından öldürülüp intihar süsü verilen Saime’nin katlidir. Halil ve Hüseyin adlı kardeşler mahkemeye başvurarak; kocasının intihar ettiğini söylediği, fakat kendilerinin buna inanmadıkları kız kardeşleri Saime’nin gerçek ölüm sebebinin araştırılmasını talep etmişlerdir. Mahkemece konu araştırılmış ve neticede kadının intihar etmediği, elle boğazı sıkılmak suretiyle öldürüldüğü tespitinde bulunulmuştur (Acartürk, 2006: 23/1).

Kadına karşı işlenen bazı cinayetlerin de komşusu ya da tanımadığı kimselerce işlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, 1676’da Kaya bin Mehmet mahkemeye başvurarak İbrahim’in emri ile Yusuf ve Sefer adlı şahısların Kebire adlı eşini evinde balta ile katlettikleri iddiasıyla onlardan davacı olurken (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6163,

139/380), meydana gelen başka bir olayda ise, 7 Haziran 1689'da Hızır adlı birinin hizmetinde bulunan Hüseyin ve Mustafa adlı şahıslar, Mehmet'in evini basıp annesi Hüban Hatun'u yatağından kaldırmışlar ve kadının feryatlarına rağmen çekiştirerek tarlaya götürüp orada hançer ile karnından ve sağ kasığından vurarak öldürmüşlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6174, 246/623). 1693'te Sefehan Mahallesi'nde yaşayan Fatma binti Ahmet adlı kadın da komşudan evine dönerken Musa ve Ahmet adlı şahıslar tarafından alikonularak bir bağa götürülmüş ve orada tecavüz edildikten sonra darp ile öldürülmüştür (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6180, 176/292). Kadına yönelik uygulanan şiddet bazen ileri boyuta taşınarak hamile kadına dahi uygulanmıştır. Bu tür cinayetlerde de esasen iki cana yönelik uygulanan bir şiddet söz konusudur. Çünkü hamile kadın şiddete maruz kalınca çocuğunu düşürdüğü gibi, olay sonucunda bazen sadece bebek ölürken bazen de anne ve bebek birlikte ölmüşlerdir. Mesela 1 Eylül 1664 tarihinde hançer ile üzerine yürüyen Zülfikar'dan korkup çocuğunu düşüren Fatma olayı ile (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6154, 215/876) 1683'te meydana gelen bir olayda Mevlüt adlı şahıs, hamile olan eşi Selma'nın karnına dirsek ile vurup onun erken doğum yapmasına sebep olan Ahmet Beşe'den davacı olmuş, hamile eşine uygulanan bu şiddet sonucunda kadın erken doğum yaptığı gibi çocuk da sakat doğmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6169, 241/619). Aynı yıl yaşanan bir başka olayda ise Alime adlı hamile kadın evine gelen Yetiş ve Zeyni tarafından darp edilmiş ve iki aylık bebeğini düşürmesine sebep olmuşlardır (Güngören, 2020: 196/3). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, hamile bir kadına yapılan darp ile aslında henüz doğmamış bir çocuğa da şiddet uygulandığı için hamilelere uygulanan şiddet sadece bir kişiye uygulanan şiddet olayı olarak nitelendirilemez.

Öte yandan failleri belli olan bu olaylardan başka, faili meçhul olarak kalan, öldürenin tespit edilip yakalanamadığı durumlar da söz konusudur. Mesela Konya'da yaşayan Süleyman'ın 1681'de mahkemeye başvurup şikâyetçi olduğu konu bu tür bir olayla ilgilidir. Yerde ölü olarak yatarken bulunan vasisi olduğu Fatı adlı kadının ölüm sebebini ve katilinin bulunmasını isteyen Süleyman'ın şikâyeti ve talebi üzerine, olayın araştırılması için bir mübaşir görevlendirilmiş ve yapılan incelemede kadının bıçak yarası olarak yaralandığı ve kan kaybindan öldüğü anlaşılmış, fail ya da faillerinin bulunması için de soruşturma başlatılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6167, 237/631).

2.2.Darp Olayları

Darp-yaralama müessir bir fiil olup, kasten ve kazaen olmak üzere ikiye ayrılır. Kasten yaralama bir kişinin bir alet ya da darp ile elinin ayağının ya da başka bir organının iş göremeyecek şekilde işlevini yitirmesine yol açmak anlamına gelir (Koç, 2019: 279). Yaralama fiziksel olarak ıstırap verici eylemlerin ölüm ile sonuçlanmadığı durumlardır. Bu fiiller itmek, çekmek, saç yolmak şeklinde yapılmıştır (Avcı, 2004: 122) . Yaralama suçu için verilen ceza da cinayette olduğu gibi kısastır. Fakat taraflar arasında sağlanan sulh ya da af cezayı diyete çevirebilir (Poyraz ve Öner, 2022: 124). Yaralama olayları için verilen bir diğer ceza ise ta'zirdir. Ta'zir cezası suçun tekerrür etmesi durumunda ya da kısasın uygulanmadığı durumlarda verilebilir (Koç, 2017: 186). Kullanılan alet, suçu işlediği kişi üzerindeki güç boyutu cezada değişiklik meydana getirir. Nitekim cezalandırmada en önemli amaç ıslah edip, caydırmadır. Taksirle yaralama kazaen, dikkatsizlik veya tedbirsizlik neticesinde bir kişinin yaralanmasına sebep olma durumudur. Bu durumda da kişi sağlığından olup yaralanır ancak yapılan fiil kasıt taşımadığı için verilen ceza diyetdir (Şafak, 1995: 307).

Konya'da kadına yönelik darp eyleminden dolayı mahkemeye çok sayıda başvuru yapılmıştır. Yapılan şikâyetlerden anlaşıldığına göre, kadına yönelik darp da cinayet gibi genellikle kadının tanıdığı kişilerce (kocası, babası veya komşusu) işlenmiş bir şiddet şeklidir. Bu tür olaylarda kadın fiziksel olarak kendisinden güçlü bir erkeğin saldırısına maruz kalmıştır (Olgun, 2019: 103/2); (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159, 230/976); (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6152, 98/468). Mesela kocası tarafından darp edilen Fatma ve Raziye adlı kadınlar eşlerinin vermek üzere söz verdiği nafaka ücretini istedikleri için onların şiddetine uğramışlardır. Bunlardan 1686'da Raziye adlı kadın nafakasını kaçırın kocası Osman'ı dava ettiği için darp edilmiş ve bu darp neticesinde de diş kırılmışken (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6173, 98/230), Çiftler Mahallesinde oturan Fatma adlı kadın ise 1691 yılında 16 bin akçe mehir-nafaka vereceğine söz verip sözünü tutmayan Şahin tarafından darp edilmiştir. Olay mahkemeye intikal edince mahkeme heyeti kadına nafaka hakkının verilmesi ve mağdur edilmemesi hususunda kocaya tembihte bulunmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6179, 23/55). Konya'da 12 Ekim 1692'de yaşanan bir olayda ise Hacı Ali eşi Aişe'ye defalarca şiddet uygulamış ve nihayetinde kadın sakat kalmıştır. Akrabalarının desteği ile mahkemeye başvuran kadın eşinden şikâyetçi olmuş ve mahkemece konu ile ilgili araştırma başlatılmıştır. Şahitlerin de ifadelerine başvurulduktan sonra kocanın eşine uyguladığı şiddetin

işkence boyutuna ulaştığı tespit edilmiş ve koca bu filli yapmaktan menedilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6180, 150/218).

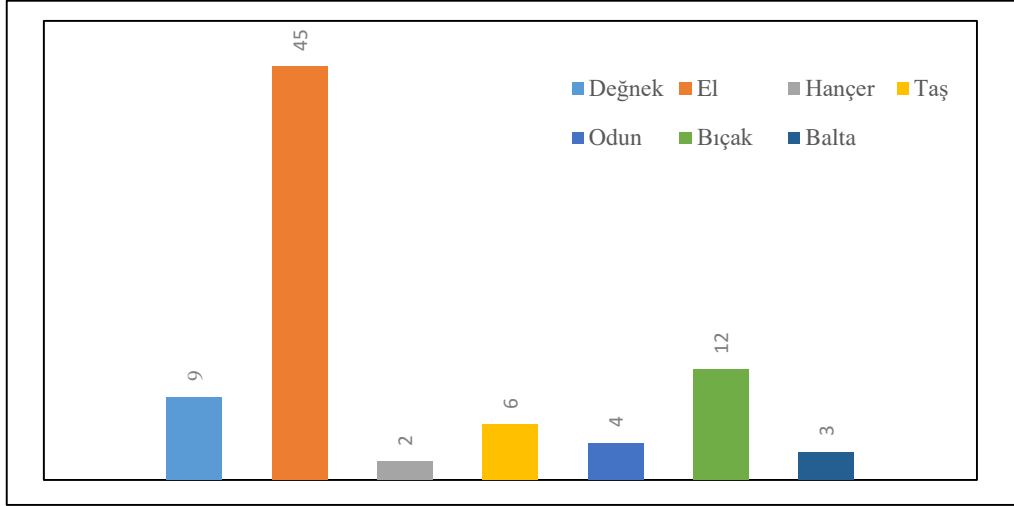
Kadının aile kurumu içerisindeki hakkının korunmasına da önem verilmiştir. Mesela 17 Mayıs 1690 yılında meydana gelen bir olayda Ok Mahallesi'nde yaşayan Aişe adlı kadın kocası Ahmet'ten, ortak mülkleri olan bağdan kendisini zorla atıp darp ettiği iddiasıyla şikâyetçi olmuştur. Şahitlerin de ifadeleri bu doğrultuda olunca, mahkeme bağda kadının da hakkı olduğunu belirterek bu konuda kocaya uyarıda bulunmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6177, 130/319).

Kadının şiddete maruz kaldığı bir başka konu ise boşandıktan sonra bir başka erkekle evlenmek istemesine eski koca tarafından engel olunmak istenmesidir. Mesela, Konya'da ayrıldığı kocası tarafından rahatsız edilerek yeni bir düzen kurması engellenen toplam 5 kadın mahkemeye başvurarak hakkını aramaya çalışmıştır. Bunlardan biri 1660 yılında Konya'da yaşayan Emine adlı kadın, birkaç ay önce kendisini üç talak boşadığı için hukuken ve dinen bir bağı kalmadığı halde peşini bırakmayıp kendisini taciz eden eski kocasından davacı olmuştur. Şahitlerin ifadeleri de bu doğrultuda olunca eski koca mahkeme tarafından yaptığı hukuksuzluktan menedilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6160, 25/86). Bu konuda bir diğer örnek 1673 yılında Karakurt Mahallesi'nde yaşayan Fatma adlı kadının eski eşi Süleyman tarafından taciz edilmesi olayıdır. Şahitlerin de beyanları dikkate alınarak, kadını üç talak boşadığı ve ondan herhangi bir hakkı kalmadığı gerekçesiyle, eski koca mahkeme tarafından bu fiilinden menedilip bir daha yanına yaklaşmaması hususunda tembih edilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6161, 43/174). 1676 yılında meydana gelen bir olayda ise Hacı Cemal Mahallesi'nde oturan Esmâ adlı kadın, kocası İsmail'in kendisine vaat ettiği mihrini isteyip alamayınca muhâlea³ talep etmiş, kocası; “*sen beni istemiyorsan ben seni hiç istemem*” deyip kadını boşamıştır. Kadın başka biri ile evlenmek istediğinde ise adam buna müsaade etmeyip onu engellemeye çalışmıştır. Bundan dolayı kadın mahkemeye başvurup eski eşinden şikâyetçi olmuş ve mahkeme tarafından eski kocasının kendisi üzerinde bir hakkı olmadığına şahitlerin de beyanıyla karar verilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 26/62). Bütün bu olaylardan da anlaşılacağı üzere erkek, çeşitli gerekçelerle boşandığı eski eşi üzerinde ömür boyu hâkimiyet kurmayı kendisi için bir hak olarak görmüş, buna dayanarak da kadının bir başkasıyla evlenmesine müsaade etmek istememiştir. Fakat Osmanlı mahkemeleri erkeklerin bu hukuksuz baskıları karşısında kadının hakkını koruyan bir tutum içinde olmuştur.

Aşağıda Şekil 2'de de görüleceği üzere, kadına karşı sergilenen darp sonucu yaralama olaylarında çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bunlar da mağdurun aldığı yaranın niteliği üzerinde önemli rol oynamıştır. 1688'de meydana gelen bu tür olayların birinde Su Deresi Nahiyesi'nde yaşayan Aliye adlı kadın, evine girip kafasına ayağıyla basan İbrahim'den davacı olmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6166, 18/37). Esasen İbrahim yaptığı bu hareket ile sadece kadını darp etmemiş aynı zamanda onu aşağılayarak rencide etmeye de çalışmıştır.

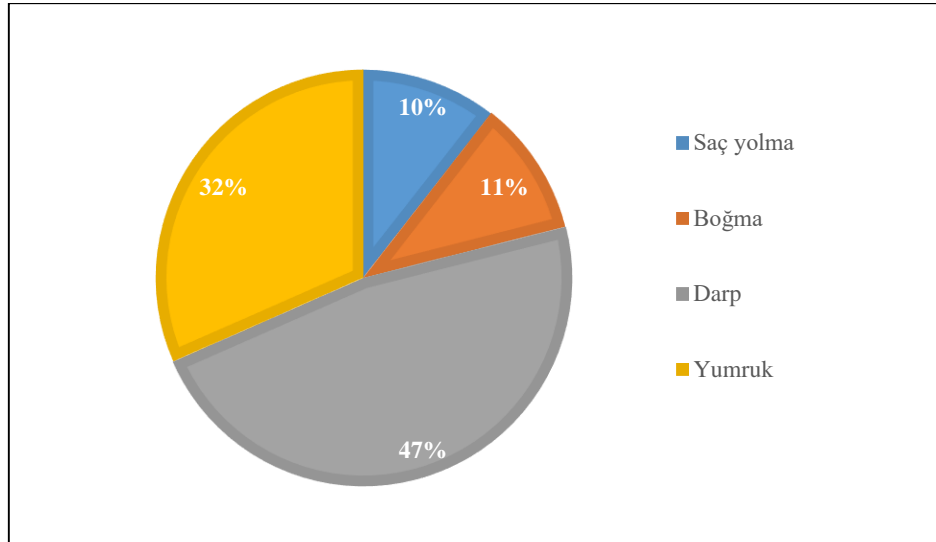
1689'da mahkemeye intikal eden başka bir olayda Fatma adlı kadın, kocası tarafından çarpmıha gerilerek ardıç odunu ile dövülmüş, yararlanan kadın mahkemeye başvurarak kocasından şikâyetçi olmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6174, 176/443). 1691 yılında gerçekleşen bir başka olayda ise odun ile dövülmesinin yanı sıra boğazı sıkılarak darp edilen Asiye sürekli şiddet gördüğü kocası Mehmet'ten şikâyetçi olmuştur. Mehmet mahkemede kendisine yönelik suçlamaları reddetmiş ise de şahitler kadının sürekli şiddet ve işkence gördüğüne şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6179, 109/286). Yine aynı yıl meydana gelen bir diğer olayda Sahra Nahiyesi'nde yaşayan Aliye adlı kadın Hasan adlı şahsın kendisini darp ettiği gerekçesiyle ondan şikâyetçi olmuştur. Mahkeme konu hakkında araştırma başlatmış evinin önünde kadının uğradığı saldırı görgü tanıkları tarafından da teyit edilmiştir. Verilen ifadelerde, kendi halinde duran Aliye'nin Hasan'ın bıçaklı saldırısına uğradığı ve Hasan'ın önce kadının saçına yapışıp onu öldürmek istediği, fakat sonra vaz geçip bıçak ile kadının saçını kökünden kestiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla kadın fiziksel şiddetin yanı sıra saç kesilerek küçük düşürülmeye de çalışılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6179, 100/263).

³ Karı-kocanın anlaşmasıyla evliliğine son verilmesi anlamına gelen fihki terim (Atar, 2020: 397).

Şekil 2. Konya'da Kadına Yönelik Fiziksel Şiddette Kullanılan Alet Çeşitleri ve Sayıları (1650-1700)

Kadına karşı uygulanan bir başka fiziksel şiddet ise yumrukla yaralamadır. Genelde yüzüne vurulmak suretiyle darp edilen kadınların ya dişi kırılmış ya da burnu veya yüzü kanamıştır. Genelde günlük hayatının geçtiği yerde yani evinde veya evinin çevresinde darp edilen kadın yardım istemek için bağırmış veya kendini korumak için karşı koymaya çalışmıştır. Olayı gören şahitlerin olması da mahkemeye başvuran kadının haklılığını ispat etmesini kolaylaştırmıştır. Mesela 1691'de yaşanan bir olayda evinde Recep adlı bir erkeğin yumruklu saldırısına uğrayıp darp edilen bir kadın mahkemeye giderek ondan şikâyetçi olmuştur. Recep suçlamaları kabul etmese de, şahitler kadının yaralı halini doğrulayıp, Recep'in darp ettiğine şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6178, 250/721). 16 Şubat 1693 yılında yaşanan bir olayda ise Piresad Mahallesi'nde yaşayan Bedia adlı kadın, mahkemeye başvurarak kendisini darp eden kocası Abdi'den şikâyetçi olmuş, Abdi'nin kadının üzerine hücum edip onu yumruk ile yüzünden vurup yaraladığı görgü tanıklarının beyanıyla da doğrulanmış ve kadının mağdur olduğu anlaşılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6180, 161/250).

Şekil 3. Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Yöntemleri (1650-1700)

Konya'da kadına yönelik fiziksel şiddet suçlarında çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler saç yolma, boğarak öldürme, darp etme, yumruk atma şeklindedir (bkz. Şekil 3). En fazla kullanılan yöntem 27 olay ile darp eylemidir. Kişiler kavga esnasında ayak ve elleriyle birbirlerine fiziksel zarar vermişlerdir. Yumruğun kullanıldığı kadına yönelik 18 şiddet olayı tespit edilmiştir. Bu yöntem kullanılarak darp edilen kadının dişi kırılmış veya yüzünde morluklar meydana gelmiştir. En az kullanılan yöntem ise 6 vakanın gerçekleştiği saç

yolma ve boğma olaylarıdır. Bu yöntemlerin kullanıldığı şiddet olaylarının geneli yaralama şeklinde sonuçlanmış, bir kısmı ise ölüme sebep olan cinayetle son bulmuştur.

Mahkemeye intikal eden bazı darp olaylarının eskiden kalma bir husumet veya alkol gibi akli olarak kişiyi olumsuz etkileyen maddelerden kaynaklandığı görülmektedir. Alkolün etkisiyle saldırganlaşan erkek darbin yanı sıra kadına karşı küfür, hakaret ve tecavüz gibi eylemlerde de bulunmuştur. Mesela Konya’da alkolün etkisiyle kadına karşı uygulanan şiddet konusunda mahkemeye intikal eden 15 ayrı davanın olduğu izlenmektedir. Bu olayların birinde 28 Aralık 1676’da Aksinle Mahallesi’nde yaşayan Gülistan adlı kadın, evine sarhoş iken gelen ve kendisine hakaret edip, rahatsızlık veren Ali Beşe’den davacı olmuştur. Mahkeme konunun araştırılmasını istemiş yapılan inceleme ile Ali Beşe’nin her gece sarhoş gezip mahalleden herkese rahatsızlık verdiği, öyle ki mahallelinin bu yüzden yatsı namazına gitmek dahi istemediği mahkemeye bildirilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 30/75). Bir başka olay ise 1687’de Çirkab Mahallesi sakinlerinden Aişe adlı kadının başına gelmiştir. Kadının iddiasına göre kocası eve getirdiği arkadaşlarıyla alkol alıp, kötü hareketler ile kadını darp etmiştir. Mahkemece konu araştırıldığında, kadının haklı olduğu, eve gelen arkadaşlarıyla alkol alan adamın kadına ve etrafa rahatsızlık verdiğine dair birçok kişi şahitlik etmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6176, 162/395).

Konya’da mahkeme kayıtlarına yansıyan yaralama olaylarında kadının hemsinden gördüğü şiddetin de azımsanmayacak sayıda olduğu görülmektedir. Kadınlar genelde anlayamadıkları bir konuda tartışmış ve bu tartışmalar da kavga ile son bulmuştur. Konya’da meydana gelen toplam 13 farklı olayda mağdur taraflar veya mağduru vasileri mahkemeye başvurarak haklarını aramaya çalışmışlardır. Mesela 2 Nisan 1691’de Fatma adlı bir kadın, evine gelerek kavga çıkaran ve kendisini darp eden Mürüvvet adlı başka bir kadından davacı olmuş, şahitler de mahkemede Fatma’nın darp edildiğine dair şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6178, 152/435).

Kadınlar arasındaki kavgalar zaman zaman ağız kavgası ya da sözlü tartışmadan öte demirli, bıçaklı kavgaya da dönüşmüştür. Nitekim Konya’da 1669’da yaşanan Ümmühan ile İsmihan adlı kadınların kavgası bu konuya örnek verilebilir. İsmihan elinde demir şiş ile Ümmühan’ın üzerine yürüyerek onu yaralamış, şahitler de olayı doğrulamışlardır. Kullandığı alet sebebiyle İsmihan’ın bu fiili öldürme kastı ile yapılmış bir eylem sayılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159, 217/923).

Evlilik, iki kişinin anlaşması ve gönül rızası ile yapılan ve devamında aile müessesini oluşturan, Türk toplumunca da kutsal kabul edilen bir yapıdır. Bu denli önemli bir yapı içinde zorlama ve kaba kuvvet olmasını İslam hukuku suç kabul etmiştir. Aile kurulurken kişilerin isteği ile bu yapının oluşması ilk koşuldur. Bundan dolayı kadının isteği dışında ailesi tarafından zorlama ile yapılan nikâh mahkemece geçersiz sayılmış ve kadını istemediği bir eyleme zorlamanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat buna rağmen zorla nikâh yapıldığı da mahkemeye intikal eden davalardan anlaşılmaktadır. Mesela 15 Temmuz 1668’de Konya’da meydana gelen bir olayda, abisi tarafından evliliğe zorlanan İsmihan adlı kadının, abisinin zorla nikâhlandığı Mehmet ile evli kalmak istemediğini mahkemeye bildirmiş, mahkeme tarafları ve şahitleri dinledikten sonra, kadının isteğinin göz ardı edildiği gerekçesiyle nikâhı feshetmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159: 230/976). Benzer nitelikteki bir başka olay 1675’de babası Mustafa tarafından Şaban adlı kişiye zorla nikâhlandırılan Huri adlı kadının başına gelmiştir. Bu sebeple Huri mahkemeye başvurarak bu evliliği istemediğini, fakat babası tarafından zorla nikâhlandığını belirterek davacı olmuştur. Olay, mahkeme tarafından araştırılmış, eşi de Huri’nin nikâhtan razı olmadığını kabul edince, zorla yapılan nikâh mahkemede geçersiz sayılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6162, 202/502).

Konya’da mahkemeye intikal eden bir başka olayda ise kadının evlenmeye değil aksine boşanmaya zorlandığı görülmektedir. 30 Nisan 1671 tarihinde Fatma adlı kadın kocası Ramazan’ın kendisini balta ile yaralayıp ona mahkemede zorla “*ben mihrimi aldım boşanmak istiyorum*” dedirtmiştir. Ancak boşanma gerçekleştikten sonra kadın mahkemeye başvurup zorla boşandırıldığını ve mihrini alamayıp mağdur edildiğini iddia edince, mahkeme tarafından konu ile alakalı tahkikat başlatılmıştır (Akbaş, 2018: 109/1).

3.Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet: Gasp ve Hırsızlık Olayları

17. yüzyılın ikinci yarısında mahkemeye yansıyan kayıtlardan anlaşıldığına göre, Konya’da kadına yönelik ekonomik şiddet olarak nitelendirilebilecek olaylar çoğunlukla hırsızlık ve gasp gibi para kaynaklı suçlardır (bkz. Şekil 1).

3.1. Hırsızlık Olayları

Hırsızlık menkul olan bir malın bir başkasının muhafazası ve sahipliği altında iken gizlice alınması fiiline denir. Hırsızlık suçu Osmanlı hukukunda büyük suçlardan kabul edilmiş, hırsıza *had* cezası uygulanmıştır. Hanefi fihına göre hırsızlık malının bulunması halinde sahibine iade edilmesi gerekir. Hırsıza verilecek en ağır ceza ise *el kesme* cezasıdır. Suçlunun ilk hırsızlığında sağ eli bilekten kesilir, ikinci hırsızlığında sol ayağı topuktan kesilir, üçüncü hırsızlığında ise tövbe edene kadar hapsedilirdi (Akgündüz, 1995: 316). Hırsızlık kişi hakkına yönelik yapılan bir saldırı olarak görüldüğünden kul hakkı olarak kabul edilir ve mağdur edilen kişinin hakkının iade edilmesi istenirdi. Suçlunun cezalandırılması için ise suçun sabit olması gerekirdi. En ufak bir şüphe verilecek cezayı değiştirirdi. Had cezasında şüpheye yer yoktur ve uygulanan cezalar oldukça ağırdır. Cezadan amaç ise işlenen suçun ne kadar kötü bir eylem olduğunu anlamak ve caydırıcılığı sağlamaktır (Ekinci, 2008: 351). Verilen cezalarda mağdur korunurken suçlu bulunanlar yaş, cinsiyet, hırsızlık malı fark etmeden yargılanarak cezalandırılırdı. Konya'da çok sayıda hırsızlık mağduru mahkemelere başvurup, suçlunun cezalandırılmasını ve mağduriyetlerinin giderilmesini istemişlerdir. Hırsızlık olaylarından doğal olarak kadınlar da olumsuz etkilenmiş, ev ve ahırlarından eşya ve hayvanları çalınmış, malını korumaya çalışanlar da fiziksel şiddete maruz kalmışlardır.

Konya'da mahkemelere yansıyan ve kadının sahip olduğu maddi varlıklarına yönelik 39 hırsızlık olayı tespit edilmiştir. Hırsızlığa konu olan eşyalar ise genellikle yükte hafif pahada ağır malzemeler olup bunlar ziynet, para, değerli maden içeren eşyalar ya da kıyafettir. Mesela 1669'da Borda Mahallesi'nde yaşayan Bacı adlı kadın, Hani'nin evini açıp bir Halep alacası ile bir peçe ve bir akik taşını çaldığı iddiasıyla ondan şikâyetçi olmuş, mahkeme konu ile alakalı soruşturma başlatmış ve şahitlerin de şehadeti ile kadının maddi zarara uğradığı tespit edilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159, 206/866). Ayrıca 1677'de gece eşyası çalınan bir diğer kadın ise Asiye olup, kendisi yokken evine giren Seyyid Mustafa ve Hüseyin adlı zanlıların emval ve erzakını çaldıkları iddiasıyla onlardan şikâyetçi olmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 83/236).

1681 yılında meydana gelen bir başka olayda, Şamile Hatun evinde kendi halindeyken Osman adlı kişinin gece evinin kapısını kırıp içerden 1 atlas sarık, 1 yorgan ve 1 top kumaş ile 1 peştamal ve 2 yazmasını çaldığı hırsızlık olayıdır. Şamile Hatun bu iddiasıyla mahkemeye başvurmuş, yapılan soruşturmada sonra da haklı bulunarak Osman tarafından çalınan eşyalarının derhal kendisine iade edilmesi istenmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6167, 234/631). 17 Haziran 1699 tarihinde mahkemeye intikal eden bir olayda ise Hatun Sarayı Köyü'nde yaşayan Ümmü adlı kadının evine giren hırsızın, kadının 8 dizi incisi, bir çift altın küpesi, üç siyah puşisi ve altı makramesi ile on guruş parasını çaldığı iddia edilmiştir. Kadının şikâyeti üzerine mahkemece konu araştırılmış ve hırsızlık faili olduğu anlaşılan Mahmut'un çaldığı eşyaları kadına geri vermesi tembih edilmiştir (Avşar, 2019: 9/1).

Yukarıda da bahsedildiği üzere sadece kıymetli eşyalar hırsızlığa konu olmuyor bazen yiyecek maddeleri de çalınıyordu. Mesela 1664'de Eşe adlı kadın Ümmü adlı başka bir kadının evinin avlusunda bulunan bir tuluk yağını çaldığı iddiasıyla ondan davacı olurken (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6154, 232/984), 12 Nisan 1677 tarihinde Cennet adlı kadın da evinin önündeki kuyudan buğday dolu çuvalı çaldıklarından şüphelendiği Abdulkadir ve Abdulfettah'tan davacı olmuş, şahitlerin de bu doğrultuda ifade vermeleri üzerine, mahkemece zanlılardan kadının zararının tazmin edilmesi istenmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 131/361).

Konya'da evlerin yanı sıra iş yerlerinde de kadına yönelik hırsızlık olayları meydana gelmiştir. Mesela 1664'de hamamda gerçekleşen bir olayda Kadriye, Türbe Hamamı'nda bulunurken Hüsnüye adlı bir başka kadın tarafından bir siyah yekta yemeni ile bir çember peçesinin çalındığı iddiasıyla Hüsnüye'den şikâyetçi olmuş, mahkemece yapılan soruşturma sonucunda çalınan malın sahibine geri verilmesi istenmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6154, 232/940).

3.2. Gasp Olayları

Gasp bir kişinin malı üzerinde bulunan fiili hâkimiyetini zapt etme, yok etme anlamına gelir (Ekinci, 2008: 510). Burada aranan şart kişinin bir başkasının malını fuzulen elinden alma, haksız şekilde sahiplenmedir. Emanet, ödünç ya da borç verilen herhangi bir şey gasp kategorisine girmez. Gasp genelde bir kişinin başka bir kişi üzerinde korku ve tehdit ile hakkı olmadığı malı zimmetine geçirme şeklinde yapıldığı gibi bazen de eşkıyalık denecek şekilde bir grubun bir kişi veya grup üzerine saldırıp malını zorla alıp zapt etmesi şeklinde

gerçekleşmiştir. Ayrıca kadınların malının gasp edilmesi çoğu zaman tek başına ekonomik şiddet olarak kalmamış, buna zor kullanma ve darp suçu da eşlik etmiştir.

Konya’da mahkeme kayıtlarına yansıyan çok sayıda gasp olayı mevcuttur. Bunlar içinde kadınların mağdur edildiği olaylar da sayıca fazladır. Bu olayların biri 1681’de gece vakti gerçekleşmiştir. Esmâ adlı kadının samanlığına giren Hüseyin adlı hırsızlık şüphelisi 1 kaftan, iki top bez ve 1 çuval malını çalarken kadına yakalandığı halde “*bunlar benim malım diyerek*” zorla almak istemiş, kadın engel olmaya çalışınca da öldürme kastıyla darp edilmiştir. Mahkemeye giden kadın zanlıdan şikâyetçi olmuş, olay sırasında bağrıışmaları duyan komşuları da olaya şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6167, 229/617).

Kadınların gasp edilen malları bazen para veya değerli eşyalar iken, bazen de toprak, ev ve miras malı gibi gayrimenkuller de olmuştur. Mesela Süleyman’ın eşi Aişe, 1660 yılında kocasından kalan evini zapt ettiği için Cemile’den davacı olmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6160, 299/1012). Yine vefat eden Mustafa’nın eşi 1682 yılında mahkemeye başvurup oğlu Ahmet’in kocasından kalan tüm mirasa el koyup zapt ettiği iddiasıyla ondan davacı olmuş, mahkemece yapılan soruşturmada sonra, hakkı olmayan kişinin menedilmesine ve malın gerçek sahibine verilmesine karar vermiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6168, 156/423).

Yapılan gasp olaylarında yeterli delil olmaması durumunda zanlı olan kişiler suçlarını inkâr yoluna gidebiliyorlardı. Bu durumda yani suçun ispat edilememesi durumunda mahkemece zanlıdan suç işlemeye dair yemin etmesi istenirdi. Mesela 19 Mayıs 1668 tarihinde Aksinle Mahallesi’nde yaşayan Fatma adlı kadın, gece vakti evine zorla girerek cebren küpesini gasp ettiği iddiasıyla Şamlı Ali’den şikâyetçi olunmuştur. Mahkeme olayla ilgili olarak Şamlı Ali’yi sorgulamış, zanlı inkâr edince de yemin etmesi istenmiştir (Dirik, 2022: 5/4).

Bazı gasp olayları eşkıya olarak nitelendirilen birden fazla kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Mesela 1677’de Aişe adlı kadın eşkıyaların evini basıp zorla eşyalarını aldıkları iddiasıyla hükümete arzuhal göndererek şikâyetçi olmuş, bunun üzerine zanlıların derhal yakalanıp hapsedilmesi hususunda merkezden Konya kadısına hitaben bir ferman gönderilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 267/720).

4. Kadına Yönelik Cinsel Şiddet: Taciz ve Tecavüz Olayları

Kadına uygulanan her şiddet kadının hem ruhsal hem mental sağlığını olumsuz etkilemiştir. Ama belki de en ağır olanı kadının, kadınlığı üzerinden uğradığı şiddettir. Nitekim taciz ve tecavüz, kadının ruhsal olarak da bunalım yaşamasına sebep olan olaylardır. Bu suçu işleyenlere ise *ağır ta’zir* cezası uygulanır, suçlu ölüm ile cezalandırılabilirdi gibi dayak, hapis cezası ve para cezası da verilebilirdi (Ekinci, 2008: 348). Konya’da 17. yüzyılın ikinci yarısında mahkemeye intikal etmiş çok sayıda kadına yönelik cinsel şiddet suçları bulunmaktadır (bkz. Şekil 1).

4.1. Taciz Olayları

Kelime manası olarak taciz, “rahatsız etme, canını sıkma, tedirgin etme” demektir (Devellioğlu, 1993: 1013). Kadınlar erkekler tarafından çok kez rahatsız edici hareket ve sözlere maruz kaldıkları iddiasıyla mahkemeye başvurup bu fiilden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Bu konuda 17. yüzyılın ikinci yarısında Konya’da mahkemeye intikal etmiş toplam 14 taciz davası tespit edilmektedir. Dava konusu olan olaylardan bazıları fiziksel taciz niteliğinde iken bazılarında da kadınlar erkeklerin sözlü tacizine maruz kalmışlardır. Bazı olaylarda ise her iki taciz suçunun da işlendiği görülmektedir.

Kadına yönelik cinsel taciz suçlarında öncelikle mahkeme tarafından kadının namuslu, doğru sözlü olup olmadığı ve çevresinde nasıl tanındığı hususu soruşturulur ve ona göre karar verilir. Çünkü istismara müsait olan bu tür davalarda karşı tarafa iftira atılması da mümkündür. Mesela 1682’de Aklan Mahallesi’nde yaşayan İsmihan adlı kadın, evine gelen İvan ve Yaven adlı zimmilerin kendisini kapıya çağırıp hem ahlaksız teklifte buldukları hem de elle taciz ettikleri iddiasıyla onlardan şikâyetçi olmuştur. Öncelikle mahkeme tarafından iyi hal soruşturması yapılmış, kadının durumu mahalle halkına ve şahitlere sorulmuştur. Sonuçta kadının kendi halinde biri olduğu ve adı geçen gayrimüslimler tarafından da rahatsız edildiği şahitlerin beyanıyla anlaşılmuş olduğundan, zanlılar bu fiillerinden menedilmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6168, 23/59). Sözlü ve fiziksel tacize uğrayan bir başka mağdur kadın ise 1689’da Medrese Mahallesi’nde yaşayan ve su getirmek için çeşmeye giden Mehri olup Emrullah adlı kişi tarafından taciz edilmiştir. Adı geçen şahıs elinden tutup duvara yapıştırdığı kadını taciz etmiş, kadının çığlık atmasından tedirgin olan Emrullah firar etmiştir. Konu

mahkemeye intikal etmiş, görgü tanıkları kadının taciz edilip korkuyla bağırduğuna şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6174, 213/547).

Kadınlar elle yapılan tacizlere maruz kaldıkları gibi sözlü olarak da taciz ediliyorlardı. Söylenen sözler kadının namusuna ya da “fi’l-i şeni” (ırza geçme) kastı taşıyan ifadeler olup şehvet duygusu ile şifahen söylenen sözlerdir (Artuk, 1994: 36). Mesela 3 Temmuz 1691 tarihinde yaşanan bir olayda Karaaslan Mahallesi’nde yaşayan Marziye adlı kadın, tarlasına giderken önünü kesen Mustafa’nın kendisini kolundan yakalayarak “*sen garip ben garip, sen gündüz ben gece*” diyerek taciz ettiği ve tarlasının yarısını da zorla alıp zapt ettiği iddiasıyla şikâyetçi olmuştur. Konu mahkemece araştırılmış ve kadının malını gasp edip namusuna göz diken adam haksız bulunmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6179, 73/194).

Kadınların bu tür olaylar karşısında mahkemeye başvurduğu ancak erkeklerin çekinmeden bu türlü ahlaksız tavır ve teklifleri yapmaya devam ettikleri görülür. 1676’da Sahra Nahiyesinde yaşanan bir olayda Müslime adlı kadın mahkemeye başvurarak, İbrahim ve Kenan’dan davacı olmuştur. Adı geçen şahıslar kadının evine gelip sui hal üzere hareketler ile ona rahatsızlık vermiş ve evine girmeye çalışmışlar, kadına zina teklif etmişlerdir. Bu sebeple Müslime mahkemeye başvurarak İbrahim ve Kenan adlı şahıslardan davacı olmuştur. Mahkemece konu şahitlere sorulmuş şahitler kadının kendi halinde olup İbrahim ve Kenan’ın mahallede sui haline şahit olduklarını bildirmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6163, 239/600).

Bazı taciz olaylarında daha da ileri gidilerek kadının zorbalıkla başka bir yere götürüldüğü, bazen zorla bir yere kapatıldığı, bazen de tecavüz edilmek suretiyle şiddete maruz bırakıldığı görülmektedir. Bazı olaylarda ise gasp, fiziksel şiddet ve taciz birlikte yaşanmıştır. Mesela 1680 yılında Yusuf’un mahkemeye başvurup, el-Hac Abdulkerim ve oğlu Naci’den davacı olduğu olayda, Yusuf ve kız kardeşi Hâce ile eşi Mümine birlikte yolda giderlerken Abdulkerim ve 12 adamı önlerini kesip, ellerindeki kazma ve tüfek ile kendilerini korkutup kardeşi Hâce’nin 4 dişini kırmış ve kendisini de darp edip 50 gurus parasını gasp etmişlerdir. Hatta bununla da kalmayıp karısı Mümine’yi de kaçırmışlardır. Mahkemece konu araştırılmış, zanlılardan Abdulkerim, Mümine adlı kadını oğluna eş olması kastı ile kaçırdıklarını ama paralarını gasp etmediklerini söylemiş, şahitler de Abdulkerim ve oğlu Naci’nin su-i hal üzere olduğuna şahadet etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6166, 8/12).

Bir başka olay ise 22 Haziran 1685 tarihinde Çavuş Mahallesi’nde yaşanmıştır. Satı adlı kadın İbrahim Beşe’den davacı olmuştur. Satı’yı saçından yakalayıp, kafasına basarak darp eden İbrahim, daha da ileri giderek kadını bir yere kapatmış ve çıkmasına izin vermemiştir. Camları keten kumaşlarla örtülü bir evde tecavüze uğrayan kadın, bir şekilde buradan kaçmış ve soluğu mahkemede almıştır. Şikâyeti üzerine, mahkemece konunun tahkikatının yapılması için mübaşir atanmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6171, 119/249).

4.2. Tecavüz Olayları

Tecavüz, İslam hukukunda ırza geçme, Arapça “hetk-i ırz” demektir. Tecavüz suçunun faili yalnızca erkek olabilir. Tecavüz hem kişinin ırzına karşı hem de vücut dokunulmazlığına karşı yapılan saldırıdır. Tecavüz suçu eski Türklerde, Ortaçağ Avrupası’nda ve tüm zamanlarda büyük bir suç olarak kabul edilmiştir. İslam hukukunda da tecavüz ağır suçlardan sayılmıştır. Zina topluma yönelik bir suç olarak görülmüş ve yapana *had* cezası verilmiştir. Kadının zina fiiline zorlanması bunu tecavüz boyutuna taşımıştır. Tüm insanların olduğu gibi kadının da ırzı ve vücut bütünlüğü dokunulmaz kabul edilmiştir (Konan, 2011: 152). Tecavüz suçu, zina suçu içinde değerlendirildiği için zinaya uygulanan ceza ırza geçme suçunda da uygulanmıştır. İslam’da bu üç suç için sopa ile 100 *değnek dövme, sürgün etme ve recm* cezası uygulanmıştır (Üçok, 1946: 133). Tecavüze uğradığını iddia eden kadın bunu ispatlamakla mükelleftir. Aksi takdirde iftira suçu işlemiş sayılır ve bunun cezası da 80 *değnek*dir (Cin ve Akgündüz, 2003: 78).

Kişinin namusunu koruması önemlidir. Namus Allah’ın haramlarından sayıldığından ırzı korumak için yapılacak eylem kendini koruma sayıldığından, kişinin kendisine kast eden kişiye karşı yaptığı savunma eylemi nefsi müdafaa olarak kabul edilmiştir (Avcı, 2004: 46-47).

17. yüzyılın ikinci yarısında Konya’da toplam 42 tecavüz olayı mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Tecavüz olayları genellikle kadının evine, odasına zorla girilerek, tarlasında ya da yolda bir yerden bir yere giderken meydana gelmiştir. Mesela 21 Ağustos 1668 yılında Hatunsaray Nahiyesi’nde Emine adlı kadının evine gece vakti giren Mustafa kadına saldırarak tecavüz etmeye çalışmış, kadın karşı koymaya çalışınca kaçmış, fakat kaçarken de evden bir gömlek ile bir çarık çalmıştır. Kadın mahkemeye yaptığı şikâyette Mustafa’dan hem haneye tecavüz hem hırsızlıktan davacı olduğunu söylemiştir. Mustafa bu suçlamaları reddetmiş ise de mahkemece olay hakkında soruşturma başlatılmıştır (Dirik, 2022: 70/2). 1669 yılında gerçekleşen bir başka

olayda ise Konya’da kendi halinde evinde bulunan Raziye adlı kadın, gece evine zorla giren Ömer tarafından tecavüze uğramış ve bunun sonucunda hamile kalmıştır. Raziye, babası Hasan Efendi ile birlikte Ömer’den davacı olmuş, olaya şahit olanlar da Ömer’in Raziye’ye gece zorla tecavüz ettiğini ve kadının feryatlarını duyduklarını ifade etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159, 129/381).

Cinsel içerikli olayların birçoğunda bu suçun yanında darp suçu da işlenmiştir. Çünkü isteğine karşılık bulamayan kişi işlediği suçun yaptırımını düşünerek kadına fiziksel şiddet uygulamıştır. Bazen elle bazen de bir aletle vurup yaralayarak kadınlar mağdur edilmiştir. Hatta bu tür şiddet olayları bazen cinayetle de sonuçlanmıştır. Mesela 13 Şubat 1671 tarihinde, gece evinde uyuyan Teslime adlı kadının evine giren Ali, kadını korkutup birlikte olmaya zorlamış, kadın feryat edip karşı çıkınca da balta ile kafasından yaralayarak kaçmıştır. Mahkemede şahitler kadının kendi halinde iken balta ile başından derin bir yara aldığına ve cinsel saldırıya uğradığına şahadet etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6157, 51/218).

Tecavüz suçunu işleyenler yaptıkları eylemin sonuçlarının ağır olacağını bildikleri için kendileri hakkındaki iddiaları kabul etmeyerek mağdur ettikleri kadınları suçlamışlardır. Kendisine iftira edildiğini iddia etmiş veya kendi rızaları ile zina etmek için çağırdıklarını ileri sürmüşlerdir. Ancak mahkemede konu titizlikle incelenmiş, şahitlerin de ifadelerine başvurularak adaletli kararlar verilmeye çalışılmıştır. Mesela 1664’de Konya’da yaşayan Fatma mahkemeye başvurup, İbrahim ve Yakup adlı şahıslardan davacı olmuştur. Fatma’nın evine giden bu şahıslar zorla kadını dama kapatıp fiil-i şeni’ kastıyla hareket etmişler, mahkemede sorgulandıklarında ise inkâr ederek iftira olduğunu söylemişlerdir. Fakat mahkemece yapılan araştırma sonucunda Fatma’nın kendi halinde olduğu ve adı geçen şahısların da kadına cinsel saldırıda buldukları anlaşmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6154, 93/387). Aynı yıl Konya’da yaşanan bir başka olayda ise, Sitti adlı kadın evinde iken Mevlüt adlı şahıs kapıyı zorlayıp içeriye girerek kadına fiil-i şeni’ kast etmiştir. Mahkemece yapılan araştırma ile kadına tecavüz ettiği anlaşılan suçludan cerime alınmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6154, 242/969).

Mahkemeye intikal eden davaların tamamında, kadının aile dışındaki kişiler tarafından cinsel saldırıya uğradığı görülmekte olup bunlar genellikle komşusu, uzaktan tanıdığı veya hiç tanımadığı kişilerle ilk kez gördüğü kimselerdir. Bazı olaylar ise koca şiddetine maruz kalan kadın, kocası tarafından cinsel münasebete zorlanmıştır. Mesela 21 Eylül 1664 tarihinde yaşanan bir olayda Cennet adlı karısını yatağına çağıran Yusuf, eşinin itiraz etmesi üzerine onu darp etmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6154, 228/927). Öyle anlaşılıyor ki bu şiddet olayı, erkeğin kendisini eşinin sahibi olarak görmesinden ve ona karşı her şeyi yapma hakkına sahip olduğu gibi yanlış bir düşünce yapısından kaynaklanmıştır.

Kadına yönelik yapılan cinsel saldırıların bazısı da gerçekleşmeyip sadece girişim olarak kalmıştır. Mesela 1664’de Muhtar Mahallesi’nde yaşayan Fahriye adlı kadın, evinin duvarından aşarak kendisine tecavüz etmeye çalıştığı iddiasıyla Mustafa adlı şahıstan şikâyetçi olmuştur. Kadın feryat ederek yardım isteyince mahalleli kadının yardımına koşmuş ve adamın korkudan duvardan zıplayarak kaçtığına tanık olmuşlardır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6154, 213/867). 1677’de Konya’da yaşanan olayda ise Raziye adlı kadının babası vekâleten mahkemeye başvurmuş, Seyyid Musa’dan ve Seyyid Ali’den davacı olmuştur. Müştekilere kurban eti vermek bahanesi ile kandırdıkları Raziye’yi evlerine götürüp tecavüz etmeye çalışmışlardır. Kız çığlık atıp bağırınca korkan zanlılar bu defa ellerinden kaçırdıkları kıza iftira atmışlar, kapısına katran sürüp onun namusunu lekelemeye çalışmışlardır. Babası mahkemeden kızının halinin soruşturulmasını ve bu ırza saldırının cezalandırılmasını istemiştir. Yapılan soruşturma sonucunda mahalleli kadının namuslu ve kendi halinde olduğuna şahadet ettiklerinden suçlular hem iftira atmaktan hem de tecavüz girişiminden yargılanmışlardır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 71/196).

Kadın, tecavüz gibi ağır bir travmanın ardından bir de bu tecavüzden sonra hamile olduğunu öğrendiği durumlarla da karşılaşmıştır. Mesela 15 Ocak 1669 tarihinde Raziye adlı kadın tecavüze uğradığı Ömer adlı şahıstan hamile kalmıştır. Gece vakti evine giren Ömer tarafından tecavüze uğrayan kadın mahkemeye başvurup ondan şikâyetçi olmuş, yapılan soruşturma sırasında şahitler de Ömer’in bu eylemini etrafta anlattığına şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159, 129/381). 1689 yılında Konya’da meydana gelen ilginç bir olayda ise hamile ve mağdur bir kadın olan Halime mahkemeye başvurup Mehmet adlı şahsı şikâyet etmiştir. Kadının iddiasına göre, kendisi kuzularını otlatırken yanına gelen Mehmet “*seni nikâhuma alacağım*” deyip kendisine zorla tecavüz etmiş ve bu olay neticesinde de hamile kalmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6174, 118/288).

Mahkemeye intikal eden bazı davalarda da zor kullanarak kadına yönelik tecavüz suçunu işleyen zanlıların bunu mahkemede inkâr ettikleri gibi iftira atarak kadını suçlu göstermeye de çalışmışlardır. Mesela bu tür bir

olaya maruz kalan Cemile adlı bir kadın 26 Mayıs 1677 tarihinde mahkemeye başvurarak Hasan adlı şahsın öğle vakti evine zorla girerek kendisine zina teklif ettiğini, bunu kabul etmeyip karşı çıkınca kendisine tecavüz etmeye çalıştığını, feryat edip yardım isteyince de avret yerinden (ferc) bıçaklayarak kendisini yaraladığını anlatıp Hasan'dan şikâyetçi olmuştur. Fakat yargılama sırasında bu suçlamayı kabul etmeyen Hasan, Cemile'nin kendisine borcu olduğunu ve bunu ödemek için kendisini evine çağırdığını, evine gittiğinde ise, bunu ödeyecek gücü olmadığını ve zina yaparak borcunu ödemek istediğini kendisine söylediğini iddia etmiştir. Bunun üzerine olay mahkemece araştırılmış, görgü tanıkları Hasan'ın bir ortamda Cemile'yi fercinden bıçakladığını anlattıkları gibi, kadının da kendi halinde olduğuna ve yaralı halini gördüklerine şahitlik etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 179/494).

Tecavüz ile ilgili mahkemeye yansıyan bazı olaylar da oldukça ilginçtir. Konya'da yaşayan Mustafa mahkemeye başvurup vasisi olduğu Fatma'nın uğradığı tecavüzden ötürü Mahmut adlı şahıstan davacı olmuştur. İddiasına göre, 1680'de Fatma yolda giderken kolundan tutup öğle vakti تنها bir yere götürülen Mahmut ona zorla tecavüz etmiştir. Zanlı ise mahkemede suçlamayı inkâr edip kendisine iftira edildiğini savunmuştur. Bunun üzerine mahkeme konun araştırılması için bir mübaşir görevlendirmiş, olayın tahkikatı yapılmıştır. Fatma'nın kendi halinde biri olduğuna mahalleli tanıklık ederken, Mahmut'un olayın ertesinde uçkurunu yaktığını gördüklerini de beyan etmişlerdir. Kanıtların yeterli görülmesiyle kadın mahkeme tarafından iddiasında haklı bulunmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6166, 99/271).

Bazı cinsel saldırılarda, yakalanacağını anlayan zanlılar olay yerinden kaçarak ceza almaktan kurtulmaya çalışmışlardır. Mesela Kayaöyüğü adlı köyde yaşayan Alime adlı kadın, evine zorla girerek kendisine saldıran ve bekâretini izale eden Abdi adlı şahıstan 22 Mayıs 1670 tarihinde davacı olmuştur. Şahitler ifadelerinde kadın feryat edip yardım istediğinde mahallelinin koşarak ona yardım ettiğini ve Abdi'yi de olay yerinden kaçarken gördüklerini ifade etmişlerdir (Küçük, 2013: 27/2). Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı hukuku bekâr bir kıza tecavüzü ağırlaştırılmış suç kategorisinde değerlendirmiş ve bu suçu işleyenlere *kalebend cezası* verilmiştir (Aksın ve Maral, 2016: 821).

Mahkemeye intikal eden tecavüz olaylarında öncelikle mahkeme şikâyette bulunan kadın ile şikâyet edilen şahsın mahallede nasıl tanındığını ve bunların daha önce bir araya gelip gelmediğini araştırdığı gibi, olayın bir tecavüz veya fuhuş olup olmadığını da araştırırdı. Çünkü bu tür olaylar aynı zamanda istismara açık olan hususları da ihtiva ediyordu. Kadının iftira atması söz konusu olabileceği gibi erkeğin de kadına iftira atması mümkündü. Ancak işin kadın tarafından zor olan tarafı hem mağdur edilmiş olması hem de masum olduğu halde mahkemeye iyi halini ispat etmek zorunda kalmasıdır. Mesela 1677'de Hatunsaray Mahallesi'nde yaşayan Müslime adlı kadın, kocası yokken evine giren Abdi'nin tecavüz kastıyla saldırısına uğramış, kadın direnip feryat edince de komşuları olaya müdahale etmiştir. Olay mahkemeye intikal ettiğinde Abdi kadının evine zorla girmediğini, kendisini zina yapmak maksadıyla Müslime'nin çağırdığını iddia etmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 237/650). 28 Temmuz 1677 tarihinde gerçekleşen bir başka olayda ise yine kocası evde yok iken Saliha'nın evine giren Şaban, kadın uyurken yanına yaklaşmış, ancak durumu fark edip uyanan kadın çığlık atıp yardım istemiştir. Olay mahkemeye intikal ettiğinde Şaban, Saliha'nın kendi rızası ve isteği ile onun evine gittiğini, zorla tecavüz etme kastının olmadığını söyleyerek kendisini savunmuştur. Olayın araştırılıp doğru bir karar verebilmek için mahkemece mübaşir görevlendirilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 238/653). Mahalle halkı mahallesinde ya da çevresinde bu türlü ahlaki olmayan olayların olmasını istemediği için suçluların bir an evvel yakalanıp cezalandırılmalarını arzu etmiştir. Bunun için de mahkemeye intikal eden tecavüz olaylarında karşı taraf aleyhinde şahitlik etmekten çekinmemişlerdir. Nitekim suçlunun cezalandırılmaması, başka mağduriyetlerin yaşanmasına davetiye çıkaracaktır. Mesela 1674'de Konya'nın Boyalı Mahallesi'nde yaşayan Veli'nin kızı Fatma kendi yolunda giderken, Mehmet ile birkaç kişi kızın önünü kesip ona tecavüz edince, mağdur olan kız feryat edip yardım istemiştir. Koşup kızın yardımına gelen mahalle halkı, mahkemede de kızın perişan halde olduğunu gördüklerini söyleyerek suçlular aleyhine tanıklık etmişler ve bu sayede suçlular kısa zamanda yakalanmışlardır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6162, 254/618). 9 Ağustos 1682 tarihli bir diğer olayda ise, Konya'da Aklan Mahallesi'nde yaşayan Raziye'nin evine giren Abdullah adlı şahıs elindeki bıçakla kadının üzerine gidip, ağzını kapatarak ona tecavüz etmeye çalışmıştır. Mahkeme olayın incelenmesi için mübaşir görevlendirmiş, olay yeri incelenmiş, şahitler de kadının çırpınışını ve feryadını duyduklarını ifade etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6169, 80/173).

5. Kadına Yönelik Psikolojik Şiddet: İftira, Tehdit ve Hakaret Olayları

Kadına yönelik şiddetin birçok şekli vardır; bazen malı, bazen ırzı, bazen de canı hedef alınmıştır. Kadına yönelik fiziksel ve ekonomik şiddetten başka psikolojik şiddet de incelenmesi gereken bir konudur. Bunun da iftira, tehdit ve hakaret gibi çeşitli şekilleri vardır. Konya’da 17. yüzyılın ikinci yarısında kadına yönelik yapılan ve mahkemeye intikal eden çok sayıda psikolojik şiddet türü tespit edilmiştir (bkz. Şekil 1).

5.1. İftira Olayları

Kadının uğradığı şiddette zaman zaman namusu hedef alınmıştır. Bazen kadının namusuna kast edilerek tecavüz edilmeye çalışılmış, bazen de namusuna iftira edilerek kadın toplum içinde küçük düşürülmeye çalışılmıştır.

İffetli bir kişiyi zina iftirası ile suçlama İslam hukukunda “kazf” suçu olarak nitelendirilir (Aktan, 2022: 148). Yapılan suçlamaya delil getirilemezse ve mahkemenin yaptığı inceleme sonucunda da kadının yaşadığı sosyal çevrede iyi hali biliniyorsa bu suçlama kazf suçu olarak kabul edilir. Cezalandırılma ise iki şekilde yapılmış olup ilki müfterinin 80 kırbaç ile cezalandırılması, ikincisi de şahitliğinin kabul edilmemesidir (Akgündüz, 1995: 314).

17. yüzyılın ikinci yarısında Konya’da iftira sonucu mağdur olup kendisini aklamaya çalışan kadınların olduğu görülmektedir. İftiraya maruz kalan kadınlar mahkemeye başvurup iffetlerini lekeleyen kişi veya kişilerin cezalandırılmasını istemişlerdir. Mesela 1668’de Subaşı Mehmet Ağa’ya intikal eden bir ihbara göre Menike binti Menas adlı zimmi bir kadının bekâreti izale olmuştur. Bu ihbar üzerine kadın çağırılıp sorgulanmış, ifadesinde kendisine iftira edildiğini ve bakire olduğunu belirtince, mahkemece muayene edilmesine karar verilmiş ve yapılan muayene sonucunda da söylentilerin iftira olduğu ve kadının suçsuz olduğu anlaşılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159, 41/110). Başka bir olayda ise, Çiftnerdüban Mahallesi’nde yaşayan Haçer adlı zimmi şahıs 5 Temmuz 1686’da mahkemeye başvurup, eşi hakkında dedikodu çıkaranlar ile ilgili şikâyetle bulunmuş, bu kişilerin yakalanması ve ailesi ile ilgili iyi hal soruşturması yapılmasını istemiştir. Mahkemece mübaşir atanmış ve yapılan araştırma sonucunda hem Haçer’in hem de eşi İnci’nin kendi halinde olduğu ve mahallelice iyi bilindiği anlaşıldığından dedikoduyu çıkaran Bağdesar bu fiilinden menedilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6173, 101/239).

Kadının iffetine atılan iftiranın bir diğer şekli de mağdurun kapısına katran sürerek onun zina yaptığını mahalleliye duyurmak ve işaret konan evde fuhuş yapıldığını göstermeye çalışmaktır. Bu şekilde bazen gerçekten fuhuş yapılan evler işaretlenirken bazen de hiç zina yapmamış, suçsuz ve iffetli bir kadına iftira edilmiş oluyordu. Kapısına katran sürülerek iftiraya uğrayan kadınlar veya yakınları mahkemeye başvurup kendilerini aklamaya çalışıyorlardı. Mesela 21 Aralık 1676 yılında Sarı Yakup Mahallesi sakinlerinden olan Süleyman, kapılarına katran sürüldüğü ve eşi Kerime’ye iftira atıldığını söyleyerek mahkemeye şikâyetle bulunmuş ve mahallede karısının durumunun araştırılmasını istemiş, yapılan araştırma sonucunda da kadının kendi halinde biri olduğu ve bir iffetsizliğinin olmadığı anlaşılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 14/39).

Gayrimüslim kadınlar da Müslüman kadınlar gibi iftiraya maruz kaldıklarında aklanmak ve suçluların cezalandırılması maksadıyla mahkemeye başvurabiliyorlardı. Nitekim 1689’da Panos adlı zimminin kapısına katran sürüldüğünden ailesi şikâyetçi olmuş, mahkeme de bu ailenin araştırılması için mübaşir atamıştır. Yapılan araştırma sonucunda kapısına katran sürülen Panos’un iffetli bir kadın olduğuna mahalle halkı şahadet etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6174, 96/234).

5.2. Tehdit ve Hakaret

Kadının uğradığı şiddet türlerinden biri de tehdit ve hakarettir. Bu tür eylemlere maruz kalan kadın sosyal, ekonomik ve psikolojik açılardan olumsuz etkilenmiştir. Çünkü tehdit edilen bir kadın kendisinden isteneni rızasıyla yapmak istemese bile korkutularak ve üzerinde baskı kurularak yapmaya zorlanmıştır. Mesela 10 Şubat 1677 tarihinde Sadırlar Mahallesi’nde yaşanan bir olay sebebiyle Murtaza adlı şahıs damadı Cafer’den davacı olmuştur. İddiasına göre, babasını ziyarete gelen kızına baskın yapan kocası Cafer şiş ile onu tehdit etmiş ve “*illa birinizi öldüreyim mi?*” deyip kadını çekiştirerek kendi evlerine götürmüştür. Mahkeme bu zor kullanma için soruşturma başlatınca Cafer, misafirlik için gidip geri gelmeyen karısını getirdiğini söyleyerek kendisini savunmuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 46/123). Bu olaydan da anlaşılacağı üzere, kadın canı ve sevdikleri ile tehdit edildiği için kendisinin sahibi gibi davranan eşiyle gitmek zorunda kalmıştır. 1677’de

yaşanan bir diğer olayda ise Aişe adlı kadın Sefer adlı bir zimmiden davacı olmuştur. Kadının yakasına yapışıp onu ölümlü tehdit eden Sefer onu birlikte olmaya zorlamış, kadın feryat edince de kaçmak zorunda kalmıştır. Olay mahkemeye intikal edince araştırılması için tahkikat başlatılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 58/159).

Kadına karşı işlenen tehdit suçlarında korkutarak amacına ulaşmak için kesici aletler de kullanılmıştır. Mesela 1677'de Sadırlar Mahallesi'nde yaşanan bir olayda Fatı adlı kadına sarkıntılık yapan Seyyid İbrahim, ilişkiye zorladığı kadının teklifini reddetmesi üzerine eline bıçak alıp “*seni bıçakla aşağıdan yukarıya iki pareye ayırırım*” deyip onu tehdit etmiştir. Olay mahkemeye intikal edince etrafta olan kişiler de adamın kadını tehdit edip, zinaya zorladığına şahadet etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 172/475). Aynı yıl yaşanan bir başka olayda ise mahkemeye başvurup şikâyetçi olan Çınar adlı kadın Seyyid İbrahim ve Abdullah'tan davacı olmuştur. Kapıyı kırarak evine giren bu kişiler, kadına bıçak ile saldırarak öldürmeye çalışmışlar “*sen ve kardeşin bizi İstanbul'a şikâyet etmişsin*” diyerek ona gözdağı vermişlerdir. Kapısında duran koyunu boğazlayıp telef ettikten sonra da evinin camlarını kırıp uzaklaşmışlardır. Fakat kadın bu kadar eşkıyalığa rağmen şikâyetinden vazgeçmemiş, mahkeme konunun takipçisi olup araştırılması için talimat vermiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6155, 144/398).

Bazı olaylarda ise kadınlar can ve mallarına zarar vermeye tehdit edilmiştir. Mesela Akıncı Mahallesi'nde 4 Ağustos 1680 tarihli bir olayda Satı adlı kadın kendisine ve annesine tehdit ve hakaret içeren sözler söyleyen Mehmet'i mahkemeye şikâyet etmiş ve Mehmet'in “*Boğazımda urgan, böğrümde kazık ile senin menziline ateşle yakarım*” deyip kendisini tehdit ettiğini iddia etmiş, olay araştırıldığında kadının doğru söylediği anlaşılmıştır (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6166, 233/2).

Kadına uygulanan şiddetin bir başka örneği ise küfür ve hakaret etmek suretiyle yapılanıdır. Aşağılamak veya küçük düşürmek amacıyla kendisine küfür veya hakaret edilen kadın, suçluların cezalandırılması için mahkemeye başvurmuştur. Yapılan küfür, çoğu zaman kadının namus ve iffetini hedef almakla birlikte, kadının dinine, imanına, ağızına ve ailesine de küfür edilmiştir. Mesela 20 Haziran 1668 yılında Gellecerb Mahallesi'nde yaşayan Nazlı adlı kadın, yolunu kesip kendisine “*rospu ve kahpe*” diyen Mıgırdıç adlı zimmiden davacı olmuştur. Yapılan soruşturma sırasında tanıklar Nazlı'nın kendi halinde olduğuna şahitlik ederken Mıgırdıç'ın da ona küfür ettiğini beyan etmişlerdir. Mahkemede suçlamaları kabul etmeyen Mıgırdıç ise kendi suçsuzluğunu ispat etmek için İsa üzerine yemin etmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6159, 19/50). Bu konuya örnek bir diğer olayda ise 1688 yılında Aişe adlı kadın yolda kendi halinde giderken önüne çıkıp “*sen fahişesin, benimle gel*” deyip kendisini fuhuşa zorlayan Musa'dan davacı olmuştur. Kadın dava dilekçesinde cinsel saldırıya uğradığını ve adamın elinden kurtulmaya çalışınca kafasından darp edilip yaralandığını da belirtmiştir. Mahkemece yaptırılan inceleme sonucunda kadının taciz edildiği, buna karşı çıkınca da kafasının yarılıp kan revan içinde bırakıldığı şahitlerce beyan edilmiştir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6176, 213/536).

Öte yandan kadın sadece canı ya da namusuyla tehdit edilmemiş, aynı zamanda kocası tarafından “*seni boşarım*”, “*bir daha sana koca olmam*” diyerek psikolojik şiddete de maruz bırakılmıştır. Mesela 1691'de Konya'da yaşanan bir olayda Tatlı adlı bir kadın Netaş adlı kocasını dava etmiş, kocasının kendisine “*sana eş olursam Müslüman olayım*” dediğini ve ardından da kendisini tekrar birlikte olmaya zorladığını ifade ederek bu sözünün yemin kabul edilip edilmeyeceğini mahkemeye sormuştur (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6179, 107/281). Bu konuya bir diğer örnek ise yine 1691'de Piri Dede Mahallesi'nde yaşayan Fatma'yı kocası Mehmet'in sinirle üç talak boşayıp darp ettiği olaydır. Kadın bu olaydan sonra kocasıyla tekrar birlikte olmak istememiş ve konuyu mahkemeye taşımış, olaya şahit olanlar da adamın kadını darp edip boşadığına şahadet etmişlerdir (BOA, MŞH.ŞSC.d. 6179, 111/293).

6.Sonuç

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde birçok değişimin kendini gösterdiği bir zaman dilimidir. 1592-1606 yılları arasında Avusturya ve 1603-1639 yılları arasında İran'la yapılan savaşların yanı sıra Girit'in fethi (1645-1669) sırasındaki askeri harcamalar Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bunların da etkisiyle Osmanlı para birimi olan akçe 1618, 1659 ve 1666 yıllarında olmak üzere birkaç defa devalüe edilmiştir. Özellikle 1683 yılında gerçekleşen II. Viyana Kuşatması'ndaki başarısızlık Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa'da yeni bir ittifakın oluşmasına sebep olmuş, Venedik, Rusya, Avusturya ve Lehistan'la uzun süren savaşlar yapılmış, 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile de Osmanlı Devleti ilk defa geniş çapta toprak kaybetmiştir. Bu 16 yıllık dönem zarfında yapılan savaş harcamaları da Osmanlı ekonomisine büyük darbeler vurmuştur. Artık yenilmez Osmanlı Devleti algısı değişmiş ve savaşların yıkıcı etkileri ülke genelinde hissedilmiştir.

Bütün bu olumsuzluklardan Orta Anadolu kentlerinde olan Konya şehri de doğal olarak payına düşeni almıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkentlik de yapmış olan bu şehir, Osmanlı Dönemi'nde Karaman Eyaleti'nin de merkezi konumundaydı.

Toplum huzurunu bozan eşkıyalık, hırsızlık, fuhuş, ahlaksızlık, cinayet ve darp hemen her dönemde görülebilen olaylardan olmakla birlikte, özellikle merkezi otoritenin zayıfladığı ve ekonomik şartların ağırlaştığı dönemlerde daha sık yaşanan olaylar halini almaktadır. Konya'da 17. yüzyılın ikinci yarısında mahkeme kayıtlarına yansıyan toplam 274 kadına yönelik şiddet olayı tespit edilmiştir. Bunların 16'sı cinayet, 101'i darp, 56'sı hırsızlık ve gasp, 19'u iftira, 14'ü tehdit, 12'si hakaret, 56'sı da taciz ve tecavüz olayıdır. Kadına yönelik şiddet olaylarında, bazı zaman aralıklarında inişler olmakla birlikte, genelde bir artış izlenmektedir. 1670-1680 yılları arası iftira olayları, 1680-1690 yılları arası da darp, cinayet, hırsızlık-gasp, tehdit-hakaret ve taciz tecavüz olaylarının, en yüksek olduğu dönemlerdir.

Yaşanan suç olaylarında, fiziksel şiddet kadar ahlaki ve psikolojik şiddetin de sayısı oldukça fazladır. Ekonomik sıkıntılar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ahlaki yozlaşma toplumsal çürümeyi ve kadına şiddet olaylarının sayısını arttırmış, gerçekleşen birçok suç alkolün etkisiyle işlenmiş ve alkol alan kişiler gasp, darp, tecavüz, hakaret, hatta cinayet gibi çeşitli suçlara karışmışlardır.

Kadına şiddet olaylarında geçimsizlik nedeniyle kadının eşinden boşanma isteği de etkili olmuştur. Hatta kadınlar boşandıktan sonra başka bir erkekle evlenmek istediklerinde dahi eski kocanın şiddetine maruz kalmışlardır. Mahkeme kayıtlarında zorla evine girilip tecavüz edilen, malı gasp ya da hırsızlık ile elinden alınan, çok kez kendi halinde iken küfür ve tehdide maruz kalan, kendisiyle birlikte olma isteğine karşılık vermediği için iftira ile karşılan birçok kadının olduğu görülmektedir. Mağdur edilen kadınlar kanun önünde hakkını aramak için ya bizzat kendileri ya da vasileri vasitasıyla mahkemeye başvurup saldırganlardan şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme tarafından yürütülen soruşturmalarda şikâyetçi kadının toplum içinde nasıl tanındığı araştırıldığı gibi şahitlerin ifadeleri de kararların verilmesinde etkili olmuştur. Mahalle halkı suçlu gördükleri şahısların daha fazla suç işleyerek toplum huzurunu bozmalarını engellemek için genellikle mahkemede mağdurlar lehine ifade vererek suçluların hak ettikleri cezaya çarptırılmalarını istemişlerdir.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Meşihat, Şeriyye Sicilleri Defterleri (MŞH.ŞSC.d.): 6152, 6153, 6154, 6155, 6156, 6157, 6158, 6159, 6160, 6161, 6162, 6163, 6165, 6166, 6167, 6168, 6169, 6170, 6171, 6172, 6173, 6174, 6175, 6176, 6177, 6178, 6179, 6180 nolu Konya Şeri'yye Sicilleri

2. Araştırma ve İncelemeler

Abacı, N. (2001). *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akdağ, M. (2019). *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası Celali İsyancıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Akgündüz, A. (2009). İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şeriye Mahkemeleri ve Şeriye Sicilleri, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 13-48.

Akgündüz, A. ve Cin, H. (1995). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Aksın, A. ve Maral, E. (2016). Osmanlı Devleti'nde Irza ve Namusa Yönelik İşlenen Suçlar ve Uygulanan Cezalar (1789/1850). F. Gedikli (Ed.). *II. Tarih Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, (Cilt 2)*, 2016 Kongresi içinde (819-931. ss.). İstanbul.

Aktan, H. (2022). Kazf Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 25, 148-149. ss.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Artuk, M. E. (1994). Cinsel Taciz ve Ceza Hukuku. *1994 Marmara Üniversitesi Kadın İş Gücü İstihdamı Uygulama ve Araştırma Merkezi "Cinsel Taciz Paneli Bildirisi"* içinde (31-50. ss.). İstanbul.

Atar, F. (2020). Muhalea Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 30, 397-401. ss.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Avcı, M. (2004). *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Bilimevi Yayınları.

Bardakoğlu, A. (2022). Katil Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 25, 45-48. ss.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Başoğlu, T. (2011). Tazir Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 40, 198-202. ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dağcı, Ş. (2022). Kısas Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 25, 488-489. ss.). Ankara: Türkiye

- Diyanet Vakfı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1993). Taciz Maddesi. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük* içinde (1013. ss). Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Ekinci, E. (2008). *Osmanlı Hukuku*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Erten, H. (2001). *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. YY. İlk Yarısı)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Faroqhi, S. (2002). *Stories of Ottoman Men and Women*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Gerber, H. (1988). Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700). (Çev. H. Erten). *International Journal of Middle East Studies Association of Nort America*, 8(8), 231-244.
- Hammer, J. V. (2005). *Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kısa, Y. (2023). *Savaşlar Döneminde Anadolu Şehirleri İkinci Viyana Kuşatması'ndan Pasarofça Anlaşmasına (1683-1718) Ayıntap, Kayseri, Manisa, Trabzon*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Koç, M. (2019). Osmanlı'da Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık, Öldürme, Yaralama Suçları. *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 33, 261-287.
- Konan, B. (2011). Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu. *OTAM*, 29, 150-172.
- Konyalı, İ.H. (2010). *Konya Tarihi*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Muşmal, H. (2000). 1640-1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 201-232.
- Poyraz, Ö. ve Öner, M. (2022). Osmanlı İmparatorluğunda Cinayet ve Yaralama Vakaları 478 Nolu Ayniyat Katl Defteri Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 73, 114-129.
- Şafak, A. (1995). Erş Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 11, 307-308. ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Selçuk, H. (2013). Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları. *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 109-126.
- Şemşek, V. (2020). Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine, *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 4(3), 191-200.
- Tuncer, B. (2002). Konya Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 26, 182-187. ss.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üçok, C. (1946). Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler. II, *AHDF*, 3 (2-4), 365-383.
- Yılmaz, H. (2023). *Osmanlı Topraklarında Kadın Olmak Osmanlı Devleti'nde Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu (1789-1850)*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Yılmaz, H. (2023). Toplumsal Cinsiyet Rollerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Osmanlı Kadını ve Avrupa Kadını. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(2), 1033-1044.
- Yörük, D. (2016). Konya Kazası'nda Yerleşme ve Nüfus (1584-1642). A. Aköz, D. Yörük, H. Muşmal (Ed.), *Uluslararası Osmanlı Araştırmalarında Yeni Eğilimler 2016 Kongresi* içinde (42), (353-379. ss.). Saraybosna.
- 3. Lisansüstü Tezler**
- Acartürk, F. (2006). *1672-1673 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akbaş, B. (2018). *15 Nolu Konya Şer'iyye Sicili ve Değerlendirmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akbaş, E. (2018). *13 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1087-1088/1676-1677) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Avşar, S. (2019). *5 Numaralı Konya Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1562-1834)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Artvin.
- Büyükşahin, Ş. (2013). *Kayseri Şer'iyye Sicillerine Göre Kayseri'de Kadın (1688-1692)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Dereci, M. (2020). *31 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (H.1097-1098/M. 1686-1687) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dirik, S. (2022). *1667-1669 Tarihinde Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eroğlu, Ö. (2006). *17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Konya'da İşlenen Adı Suçlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gelir, B. (2006). *1680-1700 Tarihleri Arasında Gaziantep Şehrinde Asayiş Problemleri ve İslam-Osmanlı*

- Ceza Hukukunda Uygulamaları.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güngören, A. (2020). *12 Numaralı Şerhiye Sicili (1074-1075/1663-1664) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güven, M.A. (2006) *33 Numaralı Konya Şerhiye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon).* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Küçük, F. (2013). *14 Numaralı (1080-1081/1669-1670) Şerhiye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Oğuzoğlu, Y. (1980). *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Araştırma.* (Yayımlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Olgun, Y. (2019). *Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat 1687-1688 (34 Nolu Şerhiye Siciline Göre).* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Taşın, M. (2019). *32 Numaralı Konya Şerhiye Sicili (H.1096-1110/1685-1699) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tezcan, B. (2014). *16. ve 17. Yüzyıl Şerhiye Sicillerine Göre Konya'da Kadın.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldırım Bayezid Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tutar, A. (2018). *16 Numaralı Konya Şerhiye Sicili (H.1083/M.1672-1673) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yüçetürk, S. (2021). *Şerhiye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı'da Kadın (Üsküdar- Kayseri Örneği).* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.

**MEZAR STELLERİ IŞIĞINDA ANTİK DÖNEMDE AXYLON BÖLGESİ'NİN
SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI**

*The Social and Economic Structure of the Axylon Region in the Light of Grave Steles in the
Ancient Period*

Mehmet KURT

Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. mehmetkurt6970@hotmail.com,
orcid.org/0000-0003-4440-9900

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

11.01.2024

Kabul/Accepted:

09.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1417992

Anahtar Kelimeler

Axylon Bölgesi, Lycaonia,
Sosyal Hayat, Çiftçilik,
Mezar Steli.

Keywords

Axylon Region, Lycaonia,
Social Life, Farming, Grave
Stele.

ÖZ

Antik Dönemde Tatta Limnē'nin (Tuz Gölü) batısından Laodikeia'nın (Konya-Ladik) kuzeyine kadar olan Kuzey Lykaonia bozkırlarına Axylon denilmekteydi. Arazi yapısının yer yer değişiklik göstermesinden kaynaklı olarak Doğu, Güneydoğu ve Batı olmak üzere farklı bölümler halinde değerlendirilen bölge, günümüzdeki Konya ili Kadınhanı, Sarayönü, Cihanbeyli ve kısmen Kulu ilçelerini kapsamaktadır. Axylon, ağaçsız ülke anlamına gelmekte olup, Axylon'un Doğu kesimi, Proseilemmene olarak da adlandırılmıştır. Bugün olduğu gibi Antik Dönemde de bölgenin temel geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmuştur. Antik edebi kaynaklar bölgenin sosyal ve ekonomik durumuna dair sınırlı bilgi vermektedir. Bununla birlikte Antik Dönemde Axylon olarak adlandırılmış bölgedeki yerleşim yerlerinden elde edilen mezar stelleri üzerinde yer alan tasvirler, bölge insanlarının çiftçilikle uğraştıklarını bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Öyle ki özellikle mezar stelleri üzerindeki bezeme unsurlarının büyük ekseriyeti zirai faaliyetlerle ilgili unsurlardır. Çift sürme sahneleri, saban, boyunduruk, buğday başağı, asma yaprağı, üzüm salkımı, yün sepeti, iğ, öreke bütün bölgede çok sık görülen figürlerdir. İşte bu çalışmada yazılı kaynaklar ve özellikle mezar stellerinin üzerlerindeki tasvirler yoluyla bölgenin Antik Dönem sosyal ve ekonomik hayatı ele alınmıştır.

ABSTRACT

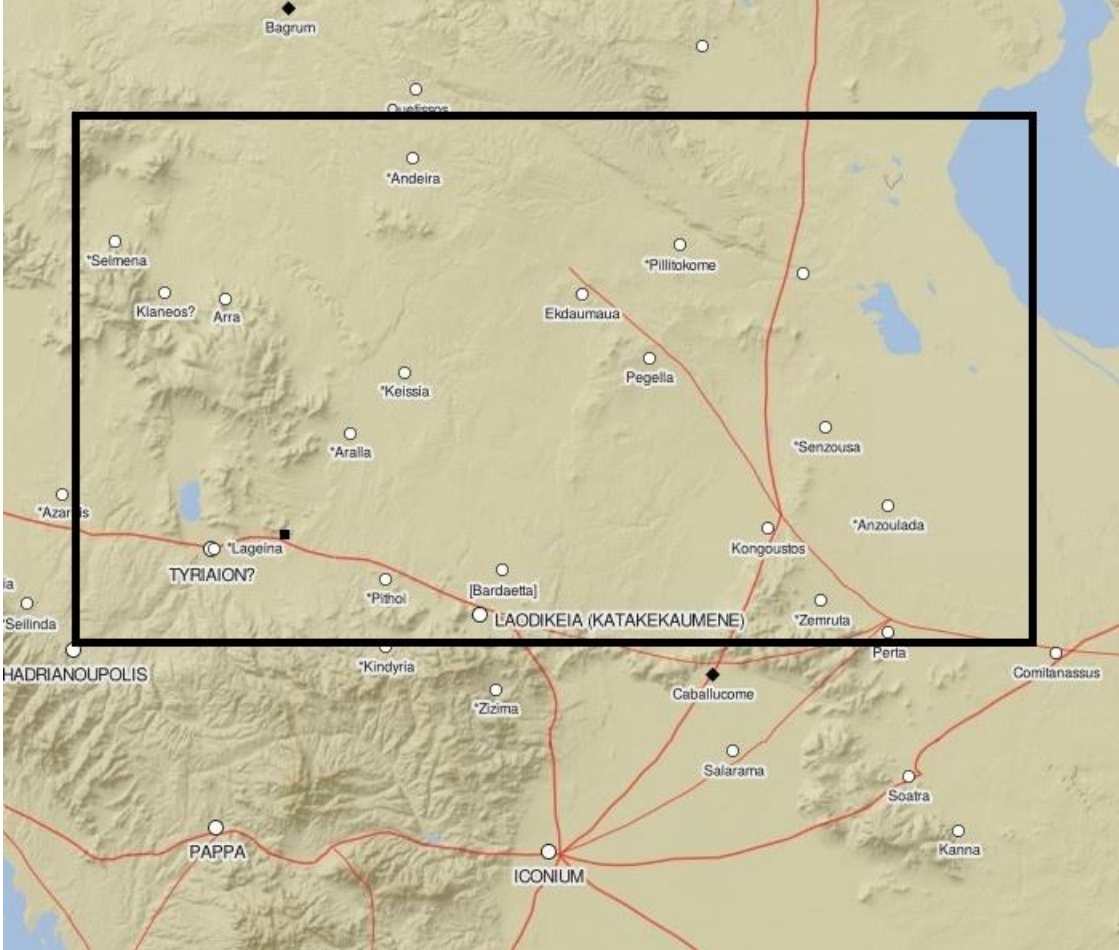
In antiquity, the northern Lycaonian steppes from west of Tatta Limnē (Salt Lake) to north of Laodikeia (Konya-Ladik) were called Axylon. The region, which is evaluated in different sections as East, Southeast and West due to the changes in the land structure from place to place, covers the districts of Kadınhanı, Sarayönü, Cihanbeyli and partially Kulu in today's Konya province. Axylon means treeless country and the eastern part of Axylon is also called Proseilemmene. As is the case presently, the primary means of sustenance in this area during ancient times was agriculture and raising animals. Ancient texts do not provide a comprehensive view of the region's social and economic status. However, the depictions on the grave steles obtained from the settlements in the region called Axylon in Ancient Period clearly reveal that the people of the region were engaged in farming. Indeed, a majority of the embellishments, particularly on the tomb stelae, connect with agrarian practices. Throughout the region, ploughing scenes, plows, yokes, wheat ears, vine leaves, grape bunches, wool baskets, and spindles are frequently seen figures. This study discusses the social and economic life of the region in Antiquity on the basis of written sources and in particular the depictions on the grave steles.

Atıf/Citation: Kurt, M. (2024). Mezar Stelleri Işığında Antik Dönemde Axylon Bölgesi'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3, 1621-1637.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet KURT, mehmetkurt6970@hotmail.com

1. Giriş

Tatta Limnē'nin (Tuz Gölü) batısında ve Laodikeia'nın (Konya-Ladik) kuzeyinde yer alan bozkır sahasına, Antik Dönemde Axylon veya Axylos adı verilmekteydi (Strabon XII 6.1) [Şekil 1]. Bölge, günümüzdeki Konya ili Kadınhanı, Sarayönü, Cihanbeyli ve kısmen Kulu ilçelerini kapsamaktadır. Axylon olarak adlandırılan bölge arazi yapısı bakımından yer yer farklılıklar göstermekte, bu nedenle Doğu, Güneydoğu ve Batı Axylon şeklinde ayrı bölümler halinde değerlendirilmektedir (Breytenbach – Zimmermann, 2018: 322-367) [Şekil 2-3]. Bu ovanın doğu kesimi için Proseilemmene denilmekteyse de söz konusu isimden sadece Ptolemaios, Galatia Eyaleti'nin bir parçası olarak söz etmektedir (Ptolemaios V 4.10; Ramsay, 1906: 63).

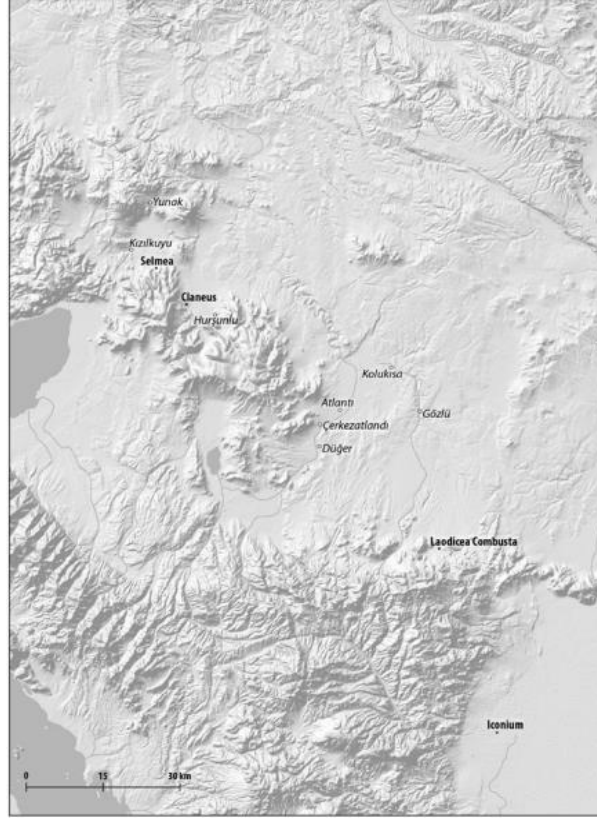

Şekil 1. Axylon Bölgesi ve Çevresi (<https://imperium.ahlfeldt.se/>Erişim Tarihi 29.12.2023).

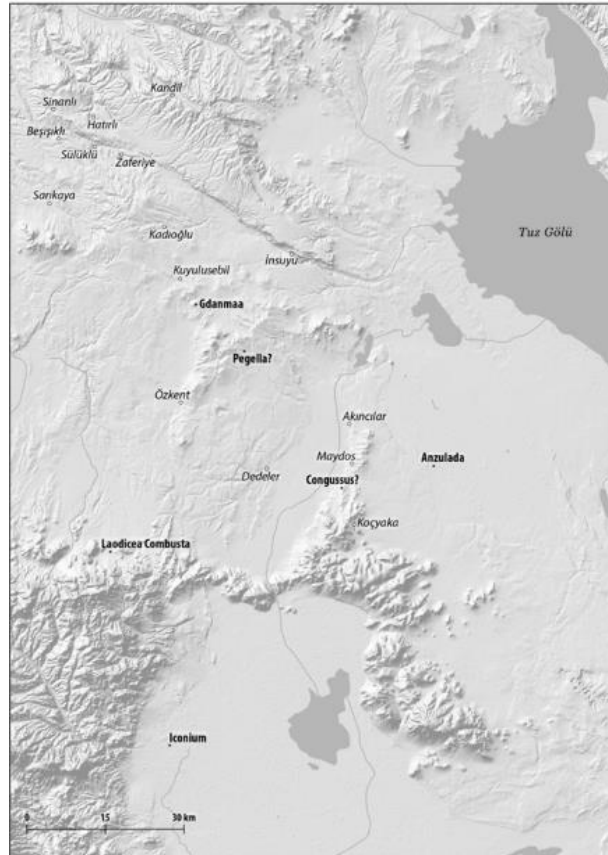
Phrygia'ya sınır olan Axylon hakkında gerek antik, gerekse modern kaynakların belirttikleri en karakteristik özellik, bölgenin ağaçsız ve soğuk olduğudur (Strabon, XII 6.1; Runciman, 1992: 23; Mitchell, 1993: 143). Axylos'dan ilk söz eden Titus Livius olup Manlius Vulso'nun MÖ 189 yılında Galatlar üzerine yapmış olduğu seferi Polybios'a dayandırmak suretiyle anlatırken, Tuz Gölü'nden Konya-Ladik'e kadar olan sahayı kapsadığı kabul edilen¹ Axylon'a dair kısa bir bilgi vermektedir².

¹ Axylon ya da Axylos için genel olarak modern araştırmacılar tarafından Akşehir Gölü'nün kuzeyindeki tepelerden Tuz Gölü'ne, güneyde ise Laodikeia Catacecaumene'ye (Konya-Ladik) kadar olan saha kabul edilmektedir. Konuyla ilgili olarak bkz. Perrot, 1872: 149; Ruge, 1896: 2637; Anderson, 1899: 125; Calder, 1928: XV; Magie, 1950: 307; Robert, 1961: 134 dn. 73b; Trompley, 1995: 99.

² "...Şefe bu iyiliği bahşederek ordıuy Axylon denilen bölgeden yönetmeye başladı. Adını hiç odun üretmemesinin yanı sıra diken ya da ateş için başka yiyecek bile üretmemesinden alıyor; odun yerine inek gübresi kullanıyorlar" (Livius, 38, 18). Bu konuda ayrıca bkz. Ribou, 1863: 327; Mitchell, 1993: 23-24; Murphy-O'Connor, 1996: 191.

Şekil 2. Batı Axylon Bölgesi Yerleşimleri (Breytenbach – Zimmerman, 2018: 325; Şekil 10)

Şekil 3 . Doğu Axylon Bölgesi Yerleşimleri (Breytenbach – Zimmerman, 2018: 339; Şekil 11)

Yaşanılan bölgenin coğrafi karakteriyle sosyal yapısı arasındaki bağlantıyı gösteren en karakteristik örneklerden birisini Axylon Bölgesi oluşturmaktadır (Ramsay, 1908: 128). Antik kaynaklar tarafından aktarılan bilgiler, bölgeyi ziyaret eden seyyahların ağaç ve bitki örtüsü bakımından fakir, buna karşılık büyük sürüler için otlakların varlığına dair gözlemleriyle örtüşmektedir (Anderson, 1898: 59; Anderson, 1899: 293)³. Bölge, birçok araştırmacının da vurguladığı gibi step iklimine sahip olmakla birlikte yağışa bağlı tarım ve hayvancılık için elverişli şartlara da sahipti. Bu bakımdan Antik Dönemde de az sayıda yerleşime ve seyrek nüfusa sahip kırsal görünümüyle gerek fiziki ve gerekse beşeri bakımdan bugünküne çok benzeyen bir karakter taşımaktaydı (Ramsay, 1965: 12-14)⁴. Öyle ki günümüzde de bölgenin temel geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Antik Dönemde olduğu gibi günümüzde de bölge, kentler yerine kırsal yerleşimlerin görüldüğü ve buna bağlı olarak nüfus yoğunluğunun azlığıyla dikkat çekmektedir. Antik Dönemdeki gibi ağaç bakımından son derece fakir olan bölgede temel yakacak olarak yakın zamana kadar inek gübresinin (tezek) kullanıldığı bilinmektedir (Cramer, 1832: 35; Perrot, 1872: 150)⁵. Bölgede tarım ve hayvancılığa bağlı kırsal bir hayatın varlığı, 19. Yüzyıl seyyahlarının bölgeye dair gözlemlerinde özellikle vurguladıkları bir husus olmuştur (Huntington, 1911: 461, 468-469). Günümüzde ise yine bölgenin temel geçim kaynağı zirai faaliyetlere dayanmakta, sadece teknolojik gelişmelerden kaynaklı bazı farklılıklar görülmektedir. Bu açıdan Axylon Bölgesi, doğal çevrenin insanların yaşayışına etkisinin en iyi örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Bununla bağlantılı olarak yüzyıllar boyunca bölgenin sosyal hayatında çok fazla bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.

Bölgenin çağlar boyunca en temel özelliği kırsal bir yapıya sahip olmasıdır. Bu kırsal alanın tamamı hayvancılık ve tahıl üretimi bakımından aynı şartlara sahip değildir. Dağ yamaçları gibi yeterli yağış alan sahalarda hayvancılık, bağcılık ve tahıl üretimi gerçekleştirilebilirken, bölgenin orta kısımları çoğu zaman yeterli yağış almadığından su ihtiyacı büyük ölçüde kuyulardan karşılanmaktaydı (Strabon, XII 6.1). Nitekim bazı araştırmacılar, buradaki koloni ve insan yerleşimi modelinin sabit olmadığını, pastoralizm ile yerleşik tarım, çölleşme ve refah arasında gidip gelen istikrarsız bir yapıya sahip olduğunu ve Axylon'un söz konusu yapısının Antik Dönemden günümüze kadar gözlemcileri etkilediğini belirtmektedir (Mitchell, 1993: 54).

Öte yandan Roma İmparatorluk Döneminde Axylon Bölgesi bozkırlarında büyük malikanelerin imparator azatlıları ve senatör aileleri tarafından işletilmesi, sosyal ve ekonomik hayatta küçük de olsa bir takım olumlu değişiklikleri de beraberinde getirmiştir (Mitchell, 1993: 148-149). Gerek Galatia kralı Amyntas'ın bölgede üç yüz koyun sürüsünün varlığı (Strabon, XII 6.1) ve gerekse Roma İmparatorluk Döneminde büyük malikanelerin işletilmesi, eski çağlarda bölgenin zirai faaliyetler için nispeten uygun bir bitki örtüsüne sahip olduğunu da göstermektedir. Yeterli yağış ve çalışmayla söz konusu bölge topraklarından istenilen verimin alınabileceği değerlendirilmektedir (Ramsay, 1908: 128).

Bölgenin refahına katkıda bulunan bir diğer faktör ise tuz ticareti başta olmak üzere Romalıların çeşitli amaçlarla kullandıkları yol sistemiydi. Bu bağlamda Laodikeia Combusta/Konya-Ladik (Cohen, 1995: 346) merkezli iki Roma yolunun Axylon Bölgesi'nden geçtiği bilinmektedir. Bunlardan birisi Perta/Gimir (Belke ve Restle, 1984: 213)-Gdanmaa/Çeşmelisebil (Belke ve Restle, 1984: 166)-Vetissos/Beşışıklı (Belke ve Restle, 1984: 242) ile bağlantılı olarak Özkent üzerinden Ankyra'ya (Ankara) ulaşan yoldu. Bu yol, Tatta Limnē/Tuz Gölü'nden (Belke ve Restle, 1984: 230-231) batıya tuz taşımacılığı için kullanılmaktaydı (Calder, 1928: 194). Diğer yol ise Iconium merkezli olup bölgeyi Congussus/Zıvarık (Belke ve Restle, 1984: 153) üzerinden Ankyra'ya (Ankara) bağlamaktaydı (Belke ve Restle, 1984: 166; Breytenbach ve Zimmermann, 2018: 324, 338, 361).

2. Sosyal ve Ekonomik Durum

2.1. Köyler ve Kırsal Hayat

Hellenistik Dönemde Axylon Bölgesi'nde seyrek bir yerleşimin ve kırsal hayata dayanan bir ekonomik yapının varlığı, yani büyük sürülere sahip olan insanların yarı göçebe bir hayat sürdükleri değerlendirilmektedir (Mitchell, 1993: 148). Ancak Roma İmparatorluk Döneminde sosyal ve beşeri yapıda bazı değişiklikler

³ Bölgenin bitki örtüsü, iklimi, jeolojisi ve ekonomisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Mitchell, 1993: 143-149.

⁴ Ramsay, 1965: 12-14.

⁵ İnek gübresine *bolbiton/boliton* veya Diocletianus Dönemine ait bir tapu belgesinden hareketle Menderes Magnesia'sındaki bir yer isminden kaynaklı olarak *boukopros* denildiği konusunda bkz. Robert, 1961: 134-135.

meydana gelmekle birlikte, söz konusu dönemde de bölgede kırsal yerleşim dokusunun varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Hellenistik Döneme göre yerleşik hayat yaygınlaşmakla birlikte başlıca yerleşim türünü *komeler* (köyler) oluşturmuştur (Mitchell, 1993: 148). Öyle ki Konya-Aksaray yolundaki Zazadin Han'dan kopyalanmış bir mezar yazıtında geçen Quintus adlı kişinin bir köyün yöneticisi (*protokometes*) olduğu anlaşılmaktadır (Calder ve Cormack, 1962: 56 No. 318). Aynı şekilde Sarayönü'nden kopyalanmış bir yazıtta geçen Aurelius Frugius adındaki kişi de aynı görevi yürütmektedir (Calder, 1928: 8 No. 11; Kurt, 2023: 80). Söz konusu yazıtlardan gerek Zazadin Han'ın bulunduğu yerde ve gerekse Sarayönü çevresinde birer köyün (*kome*) varlığı açıkça anlaşılmaktadır. Yine Sarayönü'nden ele geçmiş ve Aurelia Maria isimli kadının eşi için yaptırmış olduğu mezarın yazıtında genellikle kırsal bir yerleşimi ifade eden *khoria* sözcüğü geçmektedir (Calder, 1928: 101 No. 188). Öte yandan bölgeden kopyalanmış yazıtlarda geçen Bardatte/Dedeler köyü (Callander, 1906: 176), Kindyreou/Demiroluk (Calder, 1928: 3 No. 14), Kissa/Kolukisa (Belke ve Restle, 1984: 193), Pithoi/Kadınhanı (Belke ve Mersich, 1990: 362-363), Klaneos/Durgut (Belke ve Restle, 1984: 191), Pillitokome/İnsuyu (Belke ve Restle, 1984: 179), Caballacome/Hacımurat Hanı (Belke ve Restle, 1984: 149), Selmae/Kuzören (Belke ve Restle, 1984: 135-136), Pissia/Piribeyli ? (Anderson, 1899: 306), Pegella/Azak (Belke ve Restle, 1984: 212; Breytenbach ve Zimmermann 2018: 346), Aralleia/Atlantı (Belke ve Restle, 1984: 136), Vetissos/Beşışıklı (Belke ve Restle, 1984: 242), Anzaula/Oğuzeli (Belke ve Restle, 1984: 131), Congusso/Zıvarık (Belke ve Restle, 1984: 153), Sensuza/Toprakkale (Belke ve Restle, 1984: 223) ve Comitanassos/Ortakuyu (Belke ve Restle, 1984: 153) birer köy ya da kırsal yerleşim olmalıdır (Kurt, 2023: 81) [Şekil 1]. Zira buraların 19. yüzyılın sonlarındaki yerleşik köylerle aynı oldukları kabul edilmektedir (Mitchell, 1993: 149 dn. 54).

Axylon Bölgesi'ne Roma yönetiminin gelişi, toprakların düzenlenmesi ve kullanımı konusunda da bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Öyle ki Roma yönetiminden önce toprağı küçük çiftliklerde çalışan çobanlar ellerinde bulundururken, Roma'nın bölgedeki kolonileşme sürecinde söz konusu küçük çiftlik arazileri *veteranlara* tahsis edilmiştir (Mitchell, 1993: 151; Breytenbach ve Zimmermann 2018: 464). Öte yandan bölgede büyük nüfusa sahip yerleşim yerlerinin bulunmaması, büyük ölçekli kırsal arazilerin ortaya çıkması sonucunu da doğurmuştur. Roma yönetimi öncesinde bölge ekonomisinin konar-göçer nitelikte olmasından dolayı cazip olan ekilebilir arazi değil, hayvancılıktı. Roma egemenliği sürecinde ise ekonomik hayat yavaş yavaş hayvancılıktan tahıl tarımına doğru evrilmiştir. Romalı üst sınıftan ve mali durumu iyi olan kişilerin bölgeye gelişiyle küçük çiftlikler birleşmek suretiyle daha büyük malikaneler oluşmuş, servetlerini küçük ölçekli kiracıların işlettiği çiftliklerden elde eden zenginler ortaya çıkmıştır (Breytenbach ve Zimmermann 2018: 464). Diğer taraftan ise özellikle Diocletianus'un vergi reformuyla köylüler köy ileri gelenlerinin küçük malikanelerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu durumda yeni malikane sahibi olan çok sayıda toprak zengini ortaya çıkmıştır (Mitchell, 1993: 157; Kaya, 2011: 215). Muhtemelen MS 4. yüzyılda yaşamış olup birçok sürüye ve sığıra sahip olan Gdanmaalı (Çeşmelisebil) Zenon bu kişilerden birisiydi (Breytenbach ve Zimmermann 2018: 353)⁶. Öte yandan bölge topraklarının düzenlenmesi konusu tam olarak açıklığa kavuşturulamamış olmakla birlikte bir kısım toprakların ya imparatorlar ya da Romalı senatör aileleri tarafından işlettilerildiği değerlendirilmektedir (Mitchell, 1993: 157-158; Breytenbach ve Zimmermann 2018: 464). Tarımsal üretim için elverişli şartlara sahip köylerle bunların kırsallarındaki yazıtlarda geçen *epitropos*, *oikonomos*, *pragmateutes* ve *mistheotes* gibi yöneticiler, bölgede imparatorluk malikanelerinin ve özel malikanelerin varlığını ortaya koymaktadır⁷. Sergii Pauli, Scribonii, Iulii, Ulpii, Aelii gibi senatör ailelerine ait çok sayıda yazıtta malikane yöneticileri olarak bir çok azatlının geçmesinden söz konusu malikanelerin Laodikeia'nın doğusundan Tuz Gölü'ne kadar olan sahada yani Axylon'da yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Mitchell, 1993: 153-157; Breytenbach ve Zimmermann 2018: 468). Üstelik bu durum, bir devamlılık da arz etmiş olmalıdır. Nitekim Laodikeia'nın kırsalında yer alan ve günümüzde bir devlet üretme çiftliğinin bulunduğu Gözlü'de Roma döneminde de bir çiftliğin varlığı belgelenmiştir (Bahar, 1999: 31; Drew-Bear, 2001: 248; Drew-Bear, 2004: 107).

⁶Pagan döneme ait bir yazıttan burada toprak sahibi kadınların varlığı konusunda bkz. Zimmermann, 2015: 467.

⁷ Söz konusu malikaneler için bkz. Calder, 1928: XIII-XIV, 14-21 No. 21-31a; Calder ve Cormack, 1962: 14 No. 70, 25 No. 136; Broughton, 1934: 233-234; Mitchell, 1980: 1070-1080; Mitchell, 1993: 154-158; Kaya, 2011: 216-217; Kurt, 2018: 607-617.

2. 2. Günlük Hayat

Bölgenin Antik Dönemdeki sosyal hayatı, en iyi şekilde mezar stellerinden takip edilebilmektedir. Özellikle steller üzerindeki kabartma ve resimler, mezar sahibinin mesleğini, mevkisini ve ekonomik durumunu yansıtmaktadır (Özer ve Erdinç, 2022: 87-88). Bu bağlamda stellere işlenmiş olan değişik figürler ve eşyalar, Antik Dönemde bölge toplumun dini, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısını yansıtmaktadır (Özkadif, 2019a: 98-99; Has, 2019: 295). Her şeyden önce bölge mezarlarında ölünün dünyada yaşadığı evlerde yaşamaya devam ettiği inancından kaynaklı olarak kapı betimli mezar stellerinin yaygın olduğu görülmektedir⁸. Bunlardan birisi Axylon Bölgesi'nde Aşağıküçükhasan'dan ele geçmiş, üzerinde kapı tokmağı, anahtar levhası, *bucranium* (öküz başı), üzüm, asma dalı ve çelenklerin betimlendiği mezar stelidir (Thonemann, 2013: 204-205 No. 218) [Foto 1].

Bir diğeri ise Sinanlı'dan ele geçmiş olup muhtemelen ölümden sonraki hayata buradan geçildiği inancının sonucu olarak kapı, günlük hayattaki ev kapılarına benzetilmiştir (Keleş ve Çelikbaş, 2013: 368; Aldemir, 2017: 1). Üstte oldukça tahrip durumda olan el ele tutuşmuş erkek ve kadının yanlarında bir erkek ve bir kız tasvir edilmiştir. Bunlar aile bireylerini temsil etmektedir. Ayrıca altta yer alan paneller içerisinde gerçekliğini vurgulamak için kapı tokmağı ve anahtar levhası aksamaları yerleştirilmiştir. Kapının panellerinde sepet, iğ ve öreke yer almaktadır (Calder, 1956: 76 No. 314).

Genel olarak bölgedeki kapı şekilli mezar stellerinin günlük hayatta kullanılan değişik türde ve çok sayıda eşyanın yer aldığı sembollerle süslenmiş olduğu görülmektedir (Ramsay, 1906: 64; Thonemann, 2013: 194 No. 205) [Foto 2]. Bunda okuma-yazma oranının düşüklüğünden kaynaklanan ölünün ardından kalanlara anlatmak istediği hikâyeyi aktarma düşüncesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir (Erdinç, 2021: 88).

Ayrıca mezar stellerinde yer verilen eşyalarla mezar sahibinin cinsiyeti ve mesleğinin uyum gösterdiği çok sayıda örnekte belgelenmektedir. Bunlardan birisi Çeşmelisebil'den Manes ve Lole'ye ait üçgen alınlıklı steldir. Stelde bir kadın ve erkek figürü betimlenmiş, kadın figürünün sol tarafında kazıma çizgilerle kalathos, iğ ve öreke; erkek figürünün sağ tarafında ise saban veya bağ bıçağı tasvir edilmiştir (Thonemann, 2013: 193 No. 204; Abay, 2022: 456 Fig. 6. 4)[Foto 3]. Aynı şekilde yine Çeşmelisebil'den Montanus ve Kosmia'ya ait olan stelin ana gövdesi üzerindeki alanda iğ, öreke, kalathos ve üç ayaklı masa tasvir edilmiştir (Abay, 2022: 456 Fig. 3) [Şekil 7]. Stelin yazıtından yaptırının bir erkek olduğu ve ölen eşi için bu steli diktirdiği anlaşılmaktadır (Abay, 2022: 456). Aşağıda da detaylı bir şekilde yer verileceği üzere bölgede kırsal bir hayat hakim olup erkekler hayvanları otlatmakta tarla ve bahçe işleriyle uğraşmaktaydılar. Bu nedenle erkeklere ait mezarlarda budama bıçağı, kazma, keser gibi semboller sıklıkla görülmektedir. Mezar taşları üzerinde oldukça yoğun bir şekilde görülen iğ, öreke ve yün sepetlerinden (kalathos) anlaşıldığına göre kadınlar ise yünü eğirerek kullanılır hale getiriyorlardı (Breytenbach ve Zimmermann 2018: 466). Kadınhamı'ndan bir mezar stelinde budama bıçağı ve kazma, iğ ve öreke birlikte yer almaktadır ki buradan mezarın erkek ve kadın için yapıldığı anlaşılmaktadır (Calder, 1928: 142 No. 264). Vetissos'un *territoriumundaki* Kelhasan'dan benzer şekilde kapı betimli mezar stelinde de bir kadın ve bir erkekle aralarında bir çocuk tasvir edilmiştir. Burada da kadının üstünde bir ayna, erkeğin yanında ise bir kazma yer almaktadır (Calder, 1956: 106 No. 495)⁹.

Bölge mezar stellerinde kadınlara ait olarak en fazla rastlanan aletler iğ, öreke ve yün sepetidir¹⁰. Bunların dışında ayna (*speculum*), tarak (*calamistrum*), makas, alabastron, kilitli kutu, koku şişesi (*pyksis*) kadınlara ait mezar taşlarında sıklıkla rastlanan sembollerini oluşturmaktadır¹¹. Açık kitap (*diptykhon*), okul çantası, yazı aletleri (*stylus kutusu*) ve kağıt rulosu ise okur yazarlık ve eğitimliliğin simgesi olup daha çok erkeklere ait

⁸Antik Dönemde Vetissos olarak adlandırılan sahadaki Kelhasan, Sinanlı, Sarıkaya gibi modern yerleşimler başta olmak üzere kapı tokmağı ve anahtar levhalarının gerek ayrı ayrı gerekse bir arada betimlendiği mezar steli örnekleri için bkz. Ramsay, 1906: 75-77 No. 46; Calder, 1956: 19-108.

⁹Kadın ve erkeğe ait aletlerin bulunduğu bu türden stel örnekleri için ayrıca bkz. Calder, 1928: 67 No. 126; Calder, 1956: 4 No. 17, 5 No. 24, 7 No. 38, 8 No. 42, 96 No. 433.

¹⁰Bazı örneklerde sepetin içi boş olduğu için bunların yün sepeti olup olmadığı konusunda kesin bir yargıda bulunulamamaktadır. Ancak MS 90 yılından itibaren içi ya yün ya da meyve ile dolu sepetlere rastlanmaktadır (Özkadif, 2019b: 108). Axylon Bölgesi yerleşimlerinden üzerinde yün sepeti, iğ ve örekeden biri veya birkaçı bulunan mezar steli örnekleri için bkz. Anderson, 1899: 303 No. 238; Ramsay, 1906: 69 No. 38; Calder, 1928: 24-182 No. 34-349; Calder, 1956: 8-115; ICG, 224; Abay, 2022: 454 Fig. 1, 456 Fig. 3, 6.

¹¹Bölgede kadınlara ait bu eşyalardan birisinin veya bir kaçının tasvir edildiği mezar steli örnekleri için bkz. Ramsay, 1906: 68-69 No. 37 [Şekil 5], 70-71 No. 39; Calder, 1928: 76-183; Calder, 1956: 7-115; Thonemann, 2013: 204-205, No. 218.

mezarlarda kullanılmıştır(Duman, 2019: 38)¹². Bununla birlikte Vetissos sınırları içerisindeki Bögrüdelik yerleşiminden bir mezar stelinde olduğu gibi az da olsa kadınlara ait mezarlarda da kağıt rulosuna rastlanmaktadır (Calder, 1956: 110 No. 518). Daha önce de belirtildiği gibi Axylon Bölgesi'nde kentler olmayıp köy yerleşimleri vardı. Böyle bir durumdan bölge insanlarının tamamen eğitimsiz insanlar olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Zira Zıvarık, Çeşmelisebil, Koçaş, Zengen başta olmak üzere Axylon Bölgesi köylerinden çok sayıda şairin ve mezar şiirinin varlığı tespit edilmiştir (Thonemann, 2014; Breytenbach ve Zimmermann 2018: 324). Bununla birlikte okur yazarlık simgesi olan sembollerin ekseriyetle erkek mezarlarında bulunması, erkeklerde kadınlara oranla okur yazarlık oranının daha yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Bölgedeki erkeklere ait mezar taşlarında aynı zamanda onların mesleklerini de gösteren araç gereçler olarak balta, çekiç, kerpeten, bıçak, keski, kazma, kürek, orak sembolleri de sıklıkla görülmektedir¹³. Ayaklık, tabure, masa, vazo, mangal, sürahi, çömlek, amphora, tava ve tencere gibi ev eşyalarına ise hem erkek hem de kadın mezarlarında rastlanılmaktadır¹⁴.

Şekil 4. Kötüşak'tan günlük hayatla ilgili çok sayıda eşyanın tasvir edildiği mezar steli (Calder, 1956: 104; Şekil 481).

¹² Bu tür figürlere rastlanılan örnekler için bkz. Calder, 1956: 58 No. 265, 60 No. 271, 62 No. 279, 84 No. 353, 102 No. 474.

¹³ Bu örnekler için bkz. Calder, 1928: 65 No. 122 No. 138, 75 No. 144, 142 No. 264; Calder, 1956: 10, No. 58, 59-60 No. 270, 62 No. 277, 92 No. 406, 99 No. 446, 106 No. 495; Abay, 2022: 456 Fig. 6.4.

¹⁴ Özkan, 2020: 190-191. Bölgede bu ev eşyalarına rastlanılan mezar stelleri için bkz. Anderson, 1899: 303 No. 238; Ramsay, 1906: 68 No. 36, 69 No. 38 [Şekil 6], 70-72 No. 39, 42, 78-79 No. 47; Calder, 1928: 183 No. 351; Calder, 1956: 104 No. 481 [Şekil 4]; ICG, 224; Thonemann, 2013: 204-205 No. 218; Abay, 2022: 454 Fig. 1, 456 Fig. 3, 6.4. Bu konudaki çok sayıda mezar steli için ayrıca bkz. Calder, 1956: 56-111.

Şekil 5: Sarayönü'nden mezar steli (Ramsay, 1906: 69; Şekil 37).

Şekil 6. Sinanlı'dan günlük eşyaların betimlendiği mezar steli (Ramsay, 1906: 70; Şekil 38).

Axylon Bölgesi mezar stellerinden aile yapısının ataerkil olduğu, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerin varlığı anlaşılmaktadır (Zimmermann, 2018: 116). İstisnai olarak geniş ailelerin varlığını gösteren yazıtlara da rastlanmıştır. Bu tür çok aileli evlerin çoğunlukla Axylon Bölgesi'nin de içerisinde yer aldığı Kuzey Lykaonia'da görülmesi ise zirai faaliyetler için gerekli iş gücüyle ilişkilendirilmektedir (Zimmermann, 2018: 117). Yine yazıtlarda kızların ve erkeklerin erken yaşlarda evlendirildiklerine dair örnekler mevcuttur. Öyle ki Atlantı'dan ele geçmiş bir yazıttan bir kadının onbeş yaş civarında doğum sırasında öldüğü kaydedilmektedir (Calder, 1928: 160 No. 301; Pelcer -Vujačić, 2015: 221). Ancak bunun istisnai bir durum mu yoksa genel evlenme yaşını olduğu konusunda kesin bir kanaat bildirmek mümkün değildir. Bölge yazıtları mesleki bilgilere fazla yer vermediğinden kadınların ev içinde ve yün eğirme dışındaki çalışmaları konusunda maalesef yeterli bilgi sahibi olunamamaktadır. Bu nedenle kadınların mesleki statüsü hakkında kesin yargılara varmak oldukça güçtür. Bununla beraber kadınların içinde yaşadıkları toplulukların sosyal hayatının zenginleşmesi için sorumluluk üstlendikleri, bundan dolayı övüldükleri ve onurlandırıldıklarına dair bilgi veren yazıtlar belgelenmiştir (Zimmermann, 2015: 464-467; Zimmermann, 2018: 120-121). Gdanmaa'lı Aurelios Gaios adındaki doktorun kendisi de doktor olan Augusta adındaki eşi bu duruma gösterilebilecek en somut örneklerden birisini oluşturmaktadır (Zimmermann, 2015: 454, 485; Zimmermann, 2018: 118). Bölgedeki bazı yazıtlardan köleler ve azatlıların durumu konusunda da bir fikir sahibi olunabilmektedir. Atlantı'dan ele geçmiş bir yazıtta (Calder, 1928: 157 No. 295) Pardalas adındaki hür kadının kölesi Epaphroditos'tan olan oğlu Phosphoros ile beraber aynı mezara gömülmüş olması muhtemelen az rastlanır bir örnektir. Ancak hür ailelerin bir parçası olarak bazen ortak mezara gömülmüş olan köleler ve azatlıların varlığı da belgelenmektedir (Pelcer -Vujačić, 2015: 256).

2. 3. Zirai Faaliyetler

Bilindiği gibi Lykaonia'nın genelinde olduğu gibi Axylon da özünde kırsal bir bölgedir. Dolayısıyla bölge insanların geçimi toprağa dayanmaktaydı (Mitchell, 1980: 1068). Nitekim Axylon'un batı sınırında yerleşmiş bazı Phrygialılar, mezar yazıtlarında kendilerini gururla çiftçiler olarak tanımlamaktadırlar (Pelcer -Vujačić, 2015: 256). Bununla birlikte Axylon köylülerinin tarımsal faaliyetlerine dair bilgi yazıtlar yerine mezar stelleri üzerindeki tasvirlerden edinilmektedir. Herşeyden önce daha öncede söz edildiği üzere mezar stelleri üzerindeki yer alan ve sağlıklarında yaşadıkları evlerin birer kopyası niteliğinde olan evler ile çift sürme sahneleri, sabanlar, boyunduruklar, öküzler, sabanlar, üzüm salkımları, asmalar ve budama bıçakları bölgenin tarımsal karakterini yansıtmakta ve bu insanların çiftçi olduklarını göstermektedir (Mitchell, 1993: 144, 147-148). Öte yandan çiftçiliğin bölge halkı arasında ne kadar yaygın bir uğraş alanı olduğu, başka mesleklerle uğraşanların da çiftçilik yaptıklarına dair örneklerle de kanıtlanmaktadır. Bu bağlamda Kadınhanı yakınlarındaki Kındıraz mevkiinden ele geçmiş olan yün sepetinin bulunduğu mezar stelinin sahibi Aurelios Sopronis ya da Sophronios adında bir rahiptir¹⁵. Muhtemelen bu çiftçilerin çoğu kendilerine ait mülklerde çalışmışlardır ve yine kendi topraklarına gömülmüşlerdir (Breytenbach ve Zimmermann 2018: 466).

Bölge insanının toprağı işlediklerinin en somut göstergelerinden birisi çok sayıda mezar stelinde sabanı çeken öküzlerin yer almış olmasıdır. Söz konusu tasvirler bölgede son derece yaygın olup bunlardan birisi, Vetissos'un *territoriumu* içinde yer alan Kötüşak'tan boyunduruğa koşulmuş bir pulluğun görüldüğü mezar taşıdır (Calder, 1956: 104 No. 480). Aynı çevredeki Osmanlık'tan bir stelde ise en alttaki panelde pulluğa bağlı bir çift öküz görülmektedir [Foto 4]¹⁶. Bazı mezar stellerinde ise çift sürme sahnesi tasvirlerinde üvendireye

¹⁵ ICG 242 (<http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/242> Erişim Tarihi: 09.01.2024). Güney Lykaonia Bölgesi'ndeki Aydoğmuş'ta (Dorla) Piskopos Mammias'a ait mezar stelinde yer alan bağ bacağı ve keser tasvirleri bu konuda bölgenin yakın çevresinden bir başka örnek olarak verilebilir (ICG 812 <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/812> Erişim Tarihi 09.01. 2024); Breytenbach ve Zimmermann, 2018: 466). Aynı şekilde mezar stelindeki tasvirlerden Aydoğmuş'ta bir rahip olan Tabeis'in de çiftçilik yaptığı anlaşılmaktadır (ICG 815 <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/815> Erişim Tarihi: 09.01. 2024); Breytenbach ve Zimmermann, 2018: 640). Yine Augustus Dönemine tarihlendirilen bir sikke üzerinde iki öküzle çiftçilik yapan bir rahip tasvir edilmiştir (von Aulock, 1972, 515, 516 No. 7).

¹⁶ Calder, 1956: 6 No. 32. Bunların yanında Axylon Bölgesi sınırları içerisinde yer alan İnsuyu (Calder, 1956: 113 No. 537), Kadınhanı (Calder, 1928: 141 No. 262), Şarören (Calder, 1928: 77 No. 149), (ICG 208 <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/208> Erişim Tarihi: 09.01.2024) ve Çeşmelisebil'den (Calder, 1928: 187 No. 340) mezar stellerinde çift sürme sahnelerine rastlanmaktadır.

ve sabanı temizlemek için düz bir kazıyıcıya da rastlanmaktadır (Wealkens, 1977: 283). Bunların dışında ya bir arada ya da ayrı ayrı tasvir edilmiş olan boyunduruk, pulluk ya da sabana çok sayıda mezar stelinde rastlanmaktadır (Calder, 1928: 156 No. 293; Calder, 1956: 7 No. 33, 60 No. 271, 92 No. 406, 95 No. 420, 104-108 No. 480, 495, 498, 505, 110 No. 520).

Şekil 7. Çeşmelisebil'den mezar steli (Abay, 2022: 456-457, 464; Şekil 3)

Foto 1. Aşağı Küçükhasan'dan kapı betimli mezar steli (Thonemann, 2013: 204-205; Foto 218)

Foto 2. Çeşmelisebil'den kapı betimli, üzerinde çiftçiliğe dair tasvirlerin yer aldığı mezar steli (Thonemann, 2013: 194;Foto 205).

Öte yandan bölgedeki inanç yapısıyla zirai faaliyetler arasında da bir ilişkinin varlığı ve çiftçiliğin inanç yapısını etkileyen temel unsurlardan birisi olduğu da anlaşılmaktadır. Mezar stelleri üzerindeki tasvirlerden ve yazıtlardan bölgede Zeus Bronton'un yaygın tapınım gördüğü kanıtlanmaktadır. Çünkü söz konusu tanrının çiftçiliğin yaygın olduğu, temel geçim kaynakları ziraat olan toplumlarda daha çok tapının gördüğü bilinmektedir (Akyürek Şahin, 2001: 167; Chiai, 2020: 261-264). Nitekim bölgede bu tanrının *bucranium*, boyunduruk, çelenk ve buğday demetiyle birlikte tasvir edildiğini gösteren mezar stelleri belgelenmiştir (Ramsay, 1918: 182 No. 24; Robert, 1955: 108 Lev. XLIV; Şahin, 2001: 18, 39). Kadınhanı yakınlarındaki Meydanlı'dan bir mezar stelinde Zeus büstü, üzüm salkımıyla birlikte görülmektedir (Ramsay, 1918: 135 No. 2 dn. 11). Aynı şekilde yine bu çevrede bulunan Şarören'den ele geçmiş mezar stelinde ise Zeus büstüyle beraber buğday başağı, mısır koçanı ve üzüm salkımı tasvir edilmiştir (Calder, 1928: 4 No. 5).

Foto 3. Çeşmelisebil'den mezar steli (Thonemann, 2013: 193; Foto 204).

Bölge mezar stelleri üzerinde yer alan alet ve eşyalar, Axylon'da tahıl ekimi ve hayvancılığın bir arada yapıldığını göstermektedir (Trombley, 1995: 102). Bölge eski çağlarda sığır yetiştiriciliği ve diğer tarımsal faaliyetler için yeterli bitki örtüsüne sahipti. Bugün olduğu gibi ovalık alanlar tahıl ekimi ve hayvan otlatmak için kullanılırken, nispeten dağlık sahalar ise bağcılığın yapıldığı yerlerdi. Ekonomik durumun tarım ve hayvancılığa dayanması durumu, tahılın eyaleti ayakta tuttuğu yünün ise ona zenginlik getirdiği şekilde özetlenmektedir (Mitchell, 1993: 146, 148).

Foto 4. Osmancık'tan bir mezar steli (Calder, 1956: 6 No. 32).

Bugün olduğu gibi Antik Dönemde de bölgenin en önemli tarım ürünlerini buğday ve arpa oluşturmuş olmalıdır (Wealkens, 1977: 283). Galatia eyaletinin kendi kendisine yeten tahıl bakımından zengin bir eyalet olduğu belirtilmektedir (Mitchell, 1980: 1068). Yukarıda da söz edildiği üzere Axylon Bölgesi'ndeki çok sayıda mezar steli üzerinde boyunduruk ya da öküze koşulu boyunduruk ve pulluk tasvirlerine rastlanmıştır. Bölgedeki büyük malikaneler de de muhtemelen öncelikle tahıl ekimi yapılmaktaydı (Kaya, 2011: 287). Yine Axylon Bölgesi'nden ele geçmiş mezar stelleri üzerinde buğday, mısır ve arpa başağı tasvirlerine rastlanmıştır (Calder, 1928, 4 No. 59; Calder, 1956: 1 No. 1, 59-60 No. 270).

Axylon Bölgesi'nde tespit edilen mezar stelleri üzerinde sıklıkla üzüm, asma dalı, bağ bıçağı (*falx vinitoria*) ve bağ çapası (*dolabra*) ya da kazma gibi motiflerin kullanılmış olması bağcılık yapıldığının açık göstergeleridir¹⁷. Farklı kullanım alanları olan üzümün elde edildiği bağcılığın tahıl üretimi dışında bir diğer önemli tarımsal faaliyet olduğu ve bölge ekonomisine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır (Kaya, 2011: 289)¹⁸. Üzüm salkımı ve asma yaprağı bezemeli mezar stellerinin dağılımı bölgenin tamamında bağcılığın yapıldığı kanaatini oluşturmaktadır.

Axylon Bölgesi'nde hayvancılığın da ekonomide önemli bir yere sahip olduğu ve bölgede en fazla koyun yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Strabon, bölgenin susuz olmasına rağmen, koyun açısından oldukça verimli olduğunu, yünü kaba olmasına rağmen¹⁹ bazı insanların sadece bundan çok büyük zenginlik elde ettiklerini bildirdikten sonra Amyntas'ın bölgede üç yüzden fazla sürüsünün olduğunu aktarmaktadır (Strabon, XII 6.1). Buradan gerek Galat kabile reislerinin ve gerekse bölgedeki malikane sahiplerinin zenginliklerini büyük ölçüde koyun sürülerine borçlu oldukları anlaşılmaktadır (Mitchell, 1993: 148). Klaneos'tan ele geçmiş ve kahya Damas'ın diktirmiş olduğu mezar stelinin yazıtından ortağı olan Matrona'nın 10.000 koyuna sahip olduğu belgelenmektedir (ICG, 562 <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/562> Erişim Tarihi: 10.01. 2024; Breytenbach ve Zimmermann, 2018: 332). Gdanmaa'dan (Çeşmelisebil) karısı Aurelia None'ye ithaf ettiği bir mezar yazıtında ise Zeno adındaki kişinin sahip olduğu kuzular ve öküzlerden kaynaklı zenginliğinden söz edilmektedir (Thonemann, 2013: 195-196 No. 206). Buradan Zeno'nun birçok sürüsü ve sığırı olduğu anlaşılmaktadır. Yine Gdanmaa'dan ele geçmiş olup oğlu Heraclius ve gelini Domna tarafından yazdırılmış olan yazıtta (ICG, 1497 <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/1497> Erişim Tarihi: 10.01. 2024; Thonemann, 2013: 196-197 No. 207) Heraclius'un zenginliği vurgulanmaktadır ki muhtemelen o da bu zenginliğini hayvan yetiştiriciliğinden elde etmiştir. Bu durumda Gdanmaa'nın üst sınıfına mensup olan bu aileler için hayvancılık başlıca ekonomik faaliyet olmalıdır (Breytenbach ve Zimmermann, 2018: 353-354; Zimmermann, 2018: 119). Daha önce de söz edildiği üzere bölge mezar stellerinde en sık rastlanan yün sepeti, iğ ve öreke, koyun yetiştiriciliğinin boyutunun arkeolojik kanıtları oluşturmaktadır (Calder, 1926: 23 No. LXXVI-LXXVIII; Calder, 1928: 20, 158, 169; No. 29, 297, 320; Thonemann, 2013: 192 vd. No. 202 vd.). Vetissos Bölgesi'ndeki Sinanlı'dan bir mezar stelinde koyun makası tasviri bulunmaktadır (Calder, 1911: 180; Calder, 1956: 76 No. 312). Buna karşılık bölge mezar stellerinde koyun tasvirine rastlanmamaktadır²⁰. Yün sepeti, iğ ve örekenin mezar stellerinde çok yaygın bir şekilde işlenmesine rağmen bunların elde edildiği koyuna yer verilmemiş olması oldukça ilginç bir durumdur. Bu durumun mezar stellerine yünle ilgili aletlerin işlenmesinin koyuna göre daha kolay olmasından kaynaklanmış olabileceği değerlendirilebilir.

¹⁷ Wealkens, 1977: 278, 283; Kaya, 2011: 289. Axylon Bölgesi'nde asma dalı, üzüm, bağ bıçağı, bağ çapası, kazma gibi unsurların yer aldığı mezar taşları için bkz. Ramsay, 1888: 259 No. 79; Calder, 1928: 11-187No. 15-362; Calder, 1956: 10-113 No. 58-567; Thonemann, 2013: 204-205 No. 218; ICG, 615. Zeus Bronton'a adanmış olan sunaklarda, sıklıkla çelenk betimine de rastlanmaktadır. Çelenk, Zeus Bronton'un bağ ile ilişkisini gösteren bir betim olup elinde üzüm salkımı olan betimleri de bağın koruyucu tanrısı işlevini göstermektedir. Ayrıca elinde başak tutarken de gösterilen betimleri ise çiftçilerin tanrısı olduğunu göstermektedir. Bu konular için bkz. Robert, 1955: 108 Lev. XLIV; Şahin, 2001: 39. Çelenk tasvirli mezar taşları için ayrıca bkz. Ramsay, 1918: 182 No. 24; Calder, 1928: 66, 68, 141-142, 161, 164 ; No. 123, 129, 262, 264, 303, 311; Calder, 1956: 52, 54, 59-61, 81, 105 ; No. 245, 253, 270-271, 276c, 337, 485.

¹⁸ Bununla birlikte şarabın ekonomiye buğday kadar katkıda bulunmasının pek mümkün olamayacağını ileri süren görüşler de mevcuttur, bkz. Murphy-O'Connor, 1996: 191.

¹⁹ Ancak burada Strabon'un yünün kaba olduğu şeklindeki yargısına rağmen diğer bir antik yazar Plinius, Galatia'nın yünlerini dünyanın en iyileri arasında görmüştür (Plinius, 29.33).

²⁰ Sadece Axylon'da değil, Antik dönemde çevre bölgelerde de mezar stellerinde koyun tasvirinin yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda tek örnek, Axylon'un hemen batısında bulunan Amorion'un *territoriumundaki* Türkmen Köy'de bir keçiyle birlikte işlenmiş koyun figürüdür, bkz. Calder, 1956: 67 No. 300a.

Gerek ikliminin uygun olmasından ve gerekse bugün de büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yaygınlığından hareketle Antik Dönemde de Axylon Bölgesi'nde sığır yetiştirildiği sonucuna ulaşılabilir. Nitekim bölge sakinlerinin en eski çağlardan yakın zaman kadar odun yerine tezek yakıyor olmaları, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Öte yandan bölgedeki mezar taşları üzerinde sıkça *bucranium* tasvirlerine rastlanması (Calder, 1928: 156 No. 293; Calder, 1956: 52, 54, 56, 61, 76, 80-81, 103; No. 244, 253, 259, 276c, 311, 335-336, 476) ve daha önce söz edilen çift sürme sahnelerindeki öküzlerin dışında Vetissos'taki Kerpiçli'de bulunan bir mezar taşı üzerinde, bir kaptan su içen iki öküz tasviri de sığır yetiştirildiğinin kanıtı olarak gösterilebilir (Calder, 1956: 94 No. 417) [Foto 5]. Ancak koyunların aksine sığır yetiştirmede öncelik bu hayvanların gücünden faydalanmak olup et ikinci planda gelmekteydi (Wealkens, 1977: 284). Ayrıca Strabon, bölgede yabani eşeklerin varlığında söz etmektedir (Strabon, XII. 6.1). Bu durumda muhtemelen taşımacılıkta kullanılan bir diğer hayvan ise eşek olmalıydı (Kaya, 2011: 293).

Foto 5. Vetissos'tan bir kaptan su içen iki öküz tasvirine yer verilen mezar steli (Calder, 1956: 106 No. 495)

3. Sonuç

Antik Dönem kaynaklarında Axylon olarak adlandırılan saha, Tuz Gölü ile Konya-Ladik arasında yer alan bozkırları kapsamaktadır. Bir bölgenin coğrafi karakteriyle sosyal yapısı arasındaki bağlantıyı gösteren en karakteristik örneklerden birisini Axylon oluşturmaktadır. Bugün olduğu gibi Antik Dönemde de kırsal bir hayatın yaşandığı bölgenin temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olmuştur. Bu konuda Antik edebi kaynaklardan ve yazıtlardan çok sınırlı bilgiye sahip olunmaktadır. Bununla birlikte Roma İmparatorluk Dönemi mezar stelleri üzerindeki figürler, bölge halkının sosyal ve ekonomik durumu konusunda fikir sahibi olunabilecek arkeolojik bulgular vermektedir. Bu bağlamda çalışmada Antik Dönemde Axylon olarak adlandırılan bölge sınırları içerisinde bugüne kadar tespit edilerek yayınlanmış 200 kadar mezar steli üzerinde bulunan figürler değerlendirilmiştir. Söz konusu steller üzerinde toplumun günlük hayatına ışık tutan çok sayıda ve çeşitlilikte figüre rastlanmaktadır. Bununla birlikte çalışmada daha çok bölgedeki sosyal ve ekonomik yapıya işaret edebilecek zengin figürlü steller üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu türden stellere bölgenin hemen her kesiminde rastlanmaktadır. Bununla birlikte Doğu Axylon'da Sinanlı, Beşışıklı, Sarıkaya, Sülüklü, İnsuyu, Kuyulusebil, Çeşmelisebil, Kadioğlu, Zaferiye yerleşimlerinde; Batı Axylon'da ise

Kızılkuyu, Kolukısa, Atlantı, Sarayönü ve Gözlü yerleşimlerinde yoğunlaşmaktadır. Nitekim günümüzde de zirai faaliyetler buralarda yoğunlaşmakta, hatta Sarayönü çevresinde TİGEM bünyesinde Konuklar ve Gözlü devlet üretme çiftlikleri bulunmaktadır.

Axylon Bölgesi'nin tamamında zirai faaliyetler gerçekleştirilmekle birlikte, tahıl ekimi ve hayvancılığın ovalık kesimlerde, buna karşılık bağıcılığın ise nistepen engebeli sahalarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan tarım ve hayvancılığa işaret eden tasvirlerin yer aldığı mezar stellerinin aynı zamanda imparatorluk ve özel malikanelerin bulunduğu sahalarda yoğunlaşması da dikkat çekicidir.

Öte yandan bölgedeki birçok mezar stelinde okur yazarlık ve eğitim durumunun göstergesi kabul edilen açık kitap (*diptykhon*), yazı aletleri (*stylus kutusu*), okul çantası ve kağıt rulosuna rastlanmıştır. Daha çok erkeklere ait mezar stellerinde görülen söz konusu tasvirler yanında, Axylon Bölgesi köylerindeki yazıtlarda geçen şairler ve şiirler de tamamen kırsal bir hayatın yaşandığı bölgedeki halkın küçümsenemeyecek bir kültür seviyesine sahip olduğunu da düşündürmektedir.

Axylon Bölgesi mezar stellerinden ailenin ataerkil yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Az sayıda yazıttan geniş ailelerin varlığı da anlaşılacakla birlikte toplum, muhtemelen anne, baba ve çocuklar yer aldığı çekirdek aileler oluşmaktaydı.

Kaynaklar

- Abay, N. (2022). Konya Çeşmelisebil Belediye Bahçesinde Korunan Roma Dönemi Taş Eserler. *Oannes*, 4 (2), 449-465. <https://doi.org/10.33469/oannes.1098108>
- Akyürek Şahin, N. E. (2001). Büyük Çiftçi Tanrısı Zeus Bronton Arkeolojik Ve Epigrafik Belgelerle Phrygia'da Bir Zeus Kültü. *Olba*, IV, 163-182.
- Aldemir, C. (2017). *Akşehir Müzesi'nde Sergilenen Sinanlı Köyü Kapı Betimli Mezar Stelleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Anderson, J. G. C. (1898). A Summer in Phrygia. II. *The Journal of Hellenic Studies*, 18, 81-128. <https://doi.org/10.2307/623717>.
- Anderson, J. G. C. (1899). Exploration in Galatia cis Halym. I. *The Journal of Hellenic Studies*, 19, 34-134. <https://doi.org/10.2307/623843>
- Anderson, J. G. C. (1899). Exploration in Galatia cis Halym. II. *The Journal of Hellenic Studies*, 19, 280-318. <https://doi.org/10.2307/623855>
- Bahar, H. (1999). Konya ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1997. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 14, C. II içinde (23-54 ss.). Ankara.
- Belke, K. and Mersich, N. (1990). *Phrygien Und Pisidien*. Wien: Tabula Imperii Byzantini 7, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Belke, K. and Restle, M. (1984). *Galatien und Lykaonien*. Wien; Tabula Imperii Byzantini 4, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Breytenbach, C. and Zimmermann, C. (2018). *Early Chritianity in Lycaonia and Adjacent Areas From Paul to Amphylochius of Iconium*. Leiden/Boston: Brill.
- Broughton, T. R. S. (1934). Roman Landholding in Asia Minor. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 65, 207-239.
- Calder, W. M. (1911). Corpus Inscriptionum Neo-Phrygiarum. *The Journal of Hellenic Studies*, 31, 161-215. <https://doi.org/10.2307/624769>
- Calder, W. M. (1928). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*. Vol. I, London: The Manchester University Press.
- Calder, W. M. (1956). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*. Vol. VII, Monuments From Eastern Phrygia, Manchester: The Manchester University Press.
- Calder, W. M. ve Cormack, J. M. R. (1962). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua, Monuments From Lycaonia, The Pisido-Phrygian Borderland, Aphrodisias*. Vol. VIII, Manchester: Manchester University Press.
- Callander, T. (1906). Explorations In Lycaonia And Isauria, 1904. W. M. Ramsay (Ed.), *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire* içinde (157-180. ss.), Aberdeen University Press, Aberdeen.
- Chiai, G. F. (2020). Le culte de Zeus Brontôn: l'espace et la morphologie du dieu de l'orage dans la Phrygie d'époque romaine. *Archiv für Religionschichte*, 21-22 (1), 245-275. <https://doi.org/10.1515/arege-2020-0013>
- Claudii Ptolemaei, *Geographia*. C.F.A. Nobbe (Ed.), Georg Olms, Lipsiae 1845.
- Cohen, G. M., *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*. Oxford: University of California Press.

- Cramer, J. A. (1832). *A Geographical And Historical Description Of Asia Minor; With A Map. II.* Oxford: At The University Press.
- Drew-Bear, T. (2001). Laodikeia Katakekaumene (Konya-Ladik) Bölgesinde Araştırmalar. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 18, C. I içinde (247-254 ss.). Ankara.
- Drew-Bear, T. (2004). Phrygia, Pisidia ve Lycaonia'da Epigrafik Yüze Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21, C. I içinde (105-108 ss.). Ankara.
- Duman, E. (2019). *Afyon Müzesi'nde Sergilenen Kapı Tipi Mezar Stelleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erdoğan, Z. (2021). Aizanoi Mezar Stellerinde Kadına Dair Semboller. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 69, 87-106. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.846611>
- Has, A. C. (2019). Mysia Bölgesi Mezar Stelleri Üzerine İkonografik Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 62, 193-303.
- Huntington, E. (1911). Physical Environment as a Factor in the Present Condition of Turkey. *The Journal of Race Development*, 1(4), 460-481.
- Kaya, M. A. (2011). *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*. Konya; Çizgi Kitabevi.
- Keleş, V. ve Çelikbaş, E. (2013). Paphlagonia Hadrianopolisi'nde Bulunmuş Kapı Temalı Mezar Steli. *Turkish Studies*, 8 (6), 365-376. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4779>
- Kurt, M. (2018). Antik Lykaonia'da Tarımsal Üretim ve Malikaneler. L. Gürkan GÖKÇEK, Ercüment YILDIRIM (Eds.), *Anadolu'nun Eskiçağlarında İktisadi ve Zirai Hayat* içinde (597-637. ss.), İstanbul: Değişim yayımları.
- Kurt, M. (2023). Roma Döneminde Konya Havzası: Lykaonia Bölgesinin Roma Dönemi Yerleşimleri. Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, Prof. Dr. Koray ÖZCAN, Prof. Dr. Caner ARABACI (Eds.), *Konya İli ve İlçelerinin Tarihi Süreç Çerçevesinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği*, C. I içinde (73-81. ss.), İstanbul: T. C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Yayınları.
- Livius, *Ab Urbe Condita, XXXVIII-XXXIX*, E.T. Sage (Ed.), William Heinemann, Harvard University Press, London 1958.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule In Asia Minor To The End Of The Third Century After Christ*, Volume I: Text. New Jersey: Princeton University Press,
- Mitchell, S. (1980). Population and the Land in Roman Galatia. *Aufstieg Und Niedergang Der Römischen Welt*, II.7.2 içinde (1053-1081 ss.), Berlin/New York: Walter De Gruyter.
- Mitchell, S. (1993). *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor*. Volume I, Oxford: Oxford University Press.
- Murphy-O'Connor, J. (1996). *Paul. A Critical Life*. Oxford: Clarendon Press.
- Özer, E. ve Erdoğan, Z. (2022). Aizanoi Mezar Bomoslarında Görülen Bezeme ve Figürler Üzerine Değerlendirme. *Mediterranean Journal of Humanities*, XII, 79-89. DOI: 10.13114/MJH.2022.575
- Özkadif, S. (2019a). *Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji Ve Etnografya Müzesi'ndeki Roma Dönemi Mezar Stelleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özkadif, S. (2019b). Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nden Çift Alınlıklı Mezar Stelleri. *Amisos*, 4 (6), 97-111.
- Özkan, S. T. (2020). *Tire Müzesi'nde Korunan Hellenistik Ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne Ait Bir Grup Mezar Steli*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Pelcer-Vujačić, O. P. (2015). *Society In Lydia And Phrygia From The 1st to The 3rd Century AD*. Belgrade: University of Belgrade Faculty of Philosophy Doctoral Dissertation.
- Perrot, G. (1872). *De la Galatie et de La Bithynie D'Une Partie De La Mysie De La Phrygie, De la Cappadoce Et Du Pont*. Paris: Librairie De Firmin Didot Frères.
- Ramsay, A. M. (1906). Isaurian and East-Phrygian Art In The Third And Fourth Centuries After Christ. M. Ramsay (Ed.), *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire* içinde (3-92. ss.), Aberdeen: Aberdeen University Press.
- Ramsay, W. M. (1888). Laodiceia Combusta And Sinethandos. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 13, 233-272.
- Ramsay, W. M. (1908). *Luke The Physician And Other Studies In The History Of Religion*. New York: Hodder And Stoughton.
- Ramsay, W. M. (1918). The Utilisation of Old Epigraphic Copies. *The Journal of Hellenic Studies*, 38, 124-192. <https://doi.org/10.2307/625678>
- Ramsay, W. M. (1965). *Historical Commentary on St. Paul's Epistle to the Galatians*. London: Baker Book House Company.
- Ribou, F. (1863). Campagne De Manlius Vulso Contre Les Galates. *Revue Archéologique*, 8, 313-332.

- Robert, L. (1955). *Hellenica Recueil D'Épigraphie De Nümismatique Et D'Antiquités Grecques*. C. X. Paris: A Maisonneuve.
- Robert, L. (1961). Les Kordakia de Nicée, le combustible de Synnada et les poissons-scies. Sur des lettres d'un métropolitaine de Phrygie au Xe siècle. Philologie et réalités. 1.. *Journal des savants*, 1, 97-166.
- Ruge, W. (1896). Axylos terra. *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* içinde (Cilt II (2), 2637). Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag.
- Runciman, S. (1992). *Haçlı Seferleri Tarihi, Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu*. C. I, (Çeviren: Prof. Dr. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII-XIII-XIV*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Şahin, N. (2001). *Zeus'un Anadolu Kültleri*. İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Thonemann, P. (2013). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua Vol. XI, Monuments From Phrygia And Lykaonia*. London: The Society for the Promotion of Roman Studies Journal Of Roman Studies Monographs No. 12.
- Thonemann, P. (2014). Poets of the Axylon, *Chiron*, 44, 191-232.
- Trombley, F. R. (1993). *Hellenic Religion And Christianization c. 370-529*. Leiden: Brill.
- von Aulock, H. (1976). *Münzen und Städte Lykaoniens*. İstanbul: Istanbul Mitteilungen Beiheft 16, Deutsches Archäologisches Institut Abteilung.
- Waelkens, M. (1977). Phrygian Votive And Tombstones As Sources of The Social And Economic Life In Roman Antiquity. *Ancient Society*, 8, 277-315.
- Zimmermann, C. (2015). Christinnen in Lykaonien. *Early Christianity*, 6, 445-487. DOI:10.1628/186870315X14456009995900
- Zimmermann, C. (2018). Präsentation und Selbstrepräsentation von Christinnen auf lykaonischen Grabinschriften. Cilliers Breytenbach, Julien M. Ogereau (Eds.), *Authority and Identity in Emerging Christianities in Asia Minor and Greece* içinde (112-141 ss.), Brill, Leiden/Boston.

İnternet Kaynakları

- ICG Inscriptiones Christianae Graecae, (Erişim Tarihi: 10.01.2024)
- ICG 242 (= <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/242> Erişim Tarihi: 09.01.2024).
- ICG 208 (= <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/208> Erişim Tarihi: 09.01.2024).
- ICG 562 (= <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/562> Erişim Tarihi: 10.01.2024).
- ICG 812 (= <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/812> Erişim Tarihi: 09.01.2024).
- ICG 815 (= <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/815> Erişim Tarihi: 09.01.2024).
- ICG 1497 (= <http://repository.edition-topoi.org/collection/ICG/object/1497> Erişim Tarihi: 10.01.2024).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

A REVIEW ON MOTHER GODDESS PARADOX IN LYDIAN SYNCRETISM

Lidya Senkretizminde Ana Tanrıça Paradoksu Üzerine Bir Değerlendirme

Nuriye KÜLAHLI¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Konya, nuriye.kulahli@selcuk.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2287-8650

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

30.04.2024

Kabul/Accepted:

06.09.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1476391

Keywords

Lydian syncretism, Lydian religion, Lydian mother goddess, goddess paradox

ABSTRACT

The cultural mosaic of the Lydian civilization manifests itself most intensely in its religious structure. Many gods and goddesses attract attention in Lydian syncretism. While goddesses stand out with their different characteristics, the problem of the mother goddess has long been a subject of curiosity for today's researchers. This situation has the nature of a paradox as there is no consensus on this situation with different opinions. Lydian goddesses of Anatolian and Greek origin stood out with their different characteristics and spheres of influence. However, which one is the mother goddess remains a mystery. Artemis, Demeter, Kore, Kybele and Athena are the goddesses most frequently mentioned in ancient sources and most frequently depicted in visual finds. In this case, the Greek goddesses, who are numerous in number, and the famous Anatolian goddess Kybele, whose sphere of influence is quite wide and in a powerful position, face each other in the same pantheon. In this study, an evaluation was made by considering the influence areas of Lydian goddesses and their frequency of reflection in existing epigraphic and numismatic finds. In this evaluation of the mother goddess paradox in Lydian syncretism, ancient artifacts, Sardis inscriptions and coins were mainly examined.

ÖZ

Lidya uygarlığının kültürel mozaïği, en yoğun şekilde dini yapısında kendini göstermektedir. Lidya senkretizmi içinde oldukça fazla tanrı ve tanrıça dikkatleri çekmektedir. Tanrıçalar farklı özellikleri ile öne çıkarken ana tanrıça sorunu uzun zamandır günümüz araştırmacılarının merak konusu olmuştur. Farklı görüşlere sahip olan bu durum üzerine bir fikir birliği sağlanamadığından bir paradoks niteliği taşımaktadır. Anadolu ve Yunan kökenli olan Lidya tanrıçaları, farklı özellikleri ve etki alanları ile öne çıkmışlardır. Ancak hangisinin ana tanrıça olduğu konusu gizemini korumaktadır. Artemis, Demeter, Kore, Kybele ve Athena antik kaynaklarda en çok isimleri geçen ve görsel buluntularda en sıklıkla tasvir edilen tanrıçalardır. Bu durumda sayıca fazla olan Yunan tanrıçalarının varlığı ve etki alanı oldukça geniş olan ve güçlü konumdaki ünlü Anadolu tanrıçası Kybele aynı panteonda karşı karşıyadır. Bu çalışmada, Lidya tanrıçalarının etki alanları ve mevcut epigrafik ve numizmatik buluntulara yansıma sıklıkları ele alınarak değerlendirme yapılmıştır. Lidya senkretizmindeki ana tanrıça paradoksu üzerine yapılan bu değerlendirmede antik eserler, Sardis yazıtları ve sikkeleri ağırlıklı olarak incelenmiştir.

Atf/Citation: Külahlı, N. (2024). A Review On Mother Goddess Paradox In Lydian Syncretism. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 3 ,1639-1656.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Nuriye Külahlı, nuriye.kulahli@selcuk.edu.tr.

1. Introduction

The polytheistic religion of the Lydians, who are geographically located where eastern and western civilizations merge, has strong ties with both Anatolian and Greek traditions. In this context, in Lydian syncretism, some gods and goddesses are essentially Anatolian, while others are partly or entirely Greek (Hanfmann, 1983: 90-95). It is quite difficult to understand the cult activities of the Lydian rulers, as well. Parallels in Anatolia show that they represent the divine power on earth and likewise rule over their own dominions from the divine world. The dependence of ancient societies on agricultural success leads us to expect that cult activities also revolved around the abundance of nature. This is reflected, to a very limited extent, by some aspects of the goddesses attested in Lydia. For example, the goddess Malia was associated with water, wine and grain, or Kuvava and Kore were associated with vegetation. It is also thought that seasonal festivals dating back to the Hellenistic period existed to celebrate spring and harvest time in the honor of the goddesses (Payne, 2019: 236-237).

The oldest of the finds that shed light on Lydian religious rituals is a seal dating back to the second half of the 7th century BC. The smallest one is a bilingual Lydian-Greek inscription on a column from Pergamon, dated to 330–325 BC. If we relate these dates to Lydian history, it extends well beyond the period of Persian domination that began with the fall of Sardis, from the beginning of the Mermnad dynasty under Gyges (before 640 BC) to just after the conquest of Alexander the Great, that is, to the beginning of the Hellenistic period. In fact, the majority of Lydian inscriptions belong to this period (Greenewalt, Cahill and Rautman, 1987: 30-49; Payne, 2019: 231-232). In the Lydian cult practice, which can be verified and illuminated by epigraphic and numismatic evidence, importance was given to drawing attention to the divine presence and offering sacrifices to ensure this, and this importance is reflected in archaeological findings. Most notable ones are a number of finds buried in pits, interpreted as items used for dinners. These include jugs, cups, plates, knives, and pots containing dismembered but probably uneaten puppy skeletons. They appear to have been common in the 6th century BC and served as protective measures for buildings in the region (Payne, 2019:7).

The male and female gods in the Lydian pantheon are multifaceted, and the spheres of influence of each are very important in Lydian syncretism. The flow of culture in this pantheon has led to the emergence of similarities and differences between god cults and rituals. In this way, as rulers of the Lydian religion, we can get to know the gods and goddesses better. Ultimately, they are cultural stones that are of great importance in illuminating the religions of Ancient Anatolia. However, understanding the nature of Lydian god and goddess cults is not easy and is still a matter of debate today. Although there is still no consensus on the identity of the Lydian mother goddess, the inscriptions and coins of Sardis provide important information on this subject. (Buttrey, Johnston, MacKenzie and Bates, 1981:7).

There are many sources that provide information about the ancient period. When the numismatic information, which is one of them, is evaluated together with the written sources, we can find the opportunity to reach important information about the period. In this respect, Lydian coins are considered among the most important finds illuminating the period. When Head's catalogue (Head, 1901) is examined, it is understood that Lydian coins reflect the internal and external politics of Lydia, with electrum before the time of King Croesus and gold and silver afterwards. In addition, the existence and importance of gods and goddesses in Lydian syncretism is reflected in the coins. The most comprehensive coin group belongs to the city of Sardis, and the density of coins in the "cistopphorus" style, which started with the Kingdom of Attalos, continued in the Hellenistic style with tetradrachms and drachmas. Roman imperial coins were used extensively from the 1st century BC until the 3rd century AD (xcviii-ci).

In Lydian syncretism, the goddesses of different origins came to the fore and each of them had different characteristics. While these goddesses carried the characteristics of the culture they came from, they could also be referred to by local names. These goddesses who ruled the Lydian religion appear in archaeological findings. Artemis, Demeter, Kore, Cybele and Athena, especially in numismatic and occasionally epigraphic finds, are known as Lydian well-known goddesses. However, the question is whether all of them has the same importance or some served as mother goddesses in Lydian religion.

The existence of such important goddesses in the Lydian religion makes us wonder which one stands out as the mother goddess. Researchers have different opinions on this subject. (Johnston 1981; Hanfmann, 1983; Gusmani 1971, Lindner 1994; Roller 1999; De Hoz, 2016; Gürcüm, 2019). These different views create a paradox regarding who the mother goddess of Lydia was.

2. Mother Goddesses On Lydian Epigraphic and Numismatic Findings

On epigraphic and numismatic findings clearly refer five main goddess: Artemis, Demeter, Kore, Kybele, Athena. They are also mentioned by some ancient writers so there has always been a controversy regarding to their importance and power. In this context, the frequent use of them on coins and inscriptions of some votive objects should be examined in detail in order to evaluate their significance in the Lydian religion.

2.1. Artemis (Artemuk/ Artimus)

Artemis (Ἀρτεμις), which takes its name from the places where it is worshiped, reflects significant differences in terms of the characteristics of the cults in Greece and Anatolia. Artemis, as 'Mother of the Gods', 'Great Mother' and 'Mother Goddess', is an indicator of universal female (matriarchal) qualities in prehistoric Anatolian societies. With these qualities, the goddess Artemis is also the Lydian deity best known both in inscriptions and in the archaeological records (Payne, 2019:240). This Anatolian Artemis is neither a Greek, nor a Indo-European goddess both in name and character. Artemis, called Artimus in Lydian language and Ertemi in Lycian language (Munn, 2006:123) favored the Troians during the war with the Greeks and represented as a supporter of Troy where her twin brother Apollo was considered as the goddess in chief (Gürcüm, 2019: 224).

Anatolian Artemis was the goddess of hunting and wild animals and also the protector of women and girls. Pausanias (4.31.7 & 8.13.1) wrote that Amazones of Anatolia were traditionally dedicated to Artemis Ephesia and that the priests of Artemis Hymnia in Arkadia live their whole lives in purity, not only sexual but in all respects, as the “entertainers” of Artemis Ephesia live in a similar fashion for a year (Gürcüm, 2019: 225).

The archaeological records show that the cult of Artemis spread in Lydia from the 4th century BC. Classical writers mention important archaeological records before Herodotus. Herodotus (V. 102) states that around 500 BC, after the destruction of the temple of Cybele, a monumental altar in the form of a stepped pyramid was built in the Pactolus Valley on the south side of the city. Xenophon (1.6.7) claims it is the altar where Cyrus and Orontes swore their oath before 401 BC, according to Xenophon. This altar depicts Artemis next to Cybele and they are both standing and holding staffs in their hands. One is depicted as taller and with a deer in its arms, while the other is shorter and with a lion cub (Hanfmann and Nancy, 1987: 78-83; Cahill, 2010: 438, no.35). It indicates that the relationship between Cybele and Artemis was like mother and daughter (Munn, 2006: 167; Payne, 2019: 232-233). This is considered the oldest depiction of Artemis at Sardis and is also known as the joint Artemis-Kuvava/Cybele stele (Figure 1)¹ (Buttrey et al, 1981: 8; Evans 2017: 10, fig.10).

Figure 1. Artemis and Kuvava-Kybele joint stele

¹ Figure 1, Evans, 2017, s. 10, fig.10.

Her iconography confirms that Artemis is a Greek goddess. This relief is known as the only representation of Artemis in Sardis before the 2nd century BC and she carries her sacred animal, the deer, on her chest with her flowing dress and veil. (Buttrey et al, 1981: 8).

The name of the goddesses is evident from the epigraphic inscriptions written in Lydian language between the 6th and 4th centuries BC and called Artimuk/Artimus (Gusmani, 1964; Buttrey et al. 1981:7-8). The construction of a new major temple at the beginning of the 3rd century BC (Ramage, 1978: 2) marks a new phase, confirmed by abundant Greek epigraphy. A long inscription from this century shows that the sanctuary carried out significant economic activities and owned large lands. Additionally, the dedication of a statue of this goddess as a votive offering can also be dated to this period. The continuity and importance of her cult is evidenced by the existence of many Greek inscriptions found dating back to the 2nd century BC to AD. During the period of greatest political strife between 41 and 31 BC, the priestess Moschine dedicated a prayer to the goddess Artemis for the city of Sardis to be permanently saved. The continuity and importance of the Artemis cult in the 1st and 2nd centuries AD is revealed by the dedication of the demos to the high priestesses of the goddess (De Hoz, et al. 2016: 186-189).

During the pre-imperial period, various cults of the goddess Artemis are attested at Sardis, such as the cults of Ephesia, Anaitis, Koloene, Kordaka, Tmolia, Leukophryene and Sardiane. However, it is controversial that Artemis is not at least explicitly mentioned on the Sardis coins (Buttrey et al, 1981: 7; De Hoz et al, 2016: 186-189; Sina, 2017: 105).

Ancient writers mention Artemis, who was worshiped in Lydian cities such as Magnesia, Koloe in Menderes and Tmolos and Sardeis, named after the mountain, is similar to Artemis Ephesia in character. They claim that the most famous Artemis in Lydia are the Artemis of Ephesus, Sardis and Koloe. The cult of Artemis at Sardis and Koloe is much better known from later Greek and Roman sources, and the relationship between the Mermnad kings, especially Croesus, and Artemis features prominently in Greek literature (Strabo, 13.4.5; Herodotus, 1.22, 1.26, 1.92; Polyaeus, 6.50; Aelian, 3.26; Diodorus Siculus, 9.25.1-2).

Herodotus (1.14; 1.22; 1.25.2; 1.50–51; 1.92) states that Lydian sanctuaries also interacted with Greek sanctuaries in western Asia Minor and the Greek mainland. As a matter of fact, this is confirmed by a column votive offering from the temple of Artemis in Ephesus and in the inscription fragments dated to 550 BC, it is written “King Croesus dedicated (him)”² (Cook, 1990: 273-74; Kerschner, 2006: 284; fig. 3).

Hanfmann and Mierse (1983: 65, 95) claims that Lydian inscriptions portray Artemis in the role of protector of the dead, and the orientation of her altar towards the necropolis hill has been considered concrete evidence of this aspect of her. The largest surviving sanctuary of the Artemis cult in Lydia is the Temple of Artemis in Sardis, and in its current form it dates back to the Hellenistic period, that is, after the collapse of the Lydian Empire, 3rd century BC (Hanfmann and Walfbaum, 1969: 264). Among the evidence found at the Hellenistic level at the base of the walls near the temple of Artemis (Butler, 1922: 127-28) and at the Roman level under the floor of a building in Area 49, respectively, are pottery vessels, metal tools such as nails and needles, ritual objects such as pierced eggs and coins. (Cahill, 2014: 419).

On a boundary stone dating back to 2nd or 1st century BC from İğdecik Castle, the inscription fragment indicates that this stone belongs to the land of Artemis: “Sacred boundary stone (of land) of Artemis which has been set up according to the description (of the boundaries) made by Moschion and Ilos and Potamon and Ilos, (the) strategoi”³ (Malay and Petzl, 2017: 65-66, no.21; Petzl, 2019: 105, 432).

Epigraphic evidence shows that the people of Sardis made vows to the priestesses of Artemis as priestesses of the city's main deity in the 1st and 2nd centuries AD. In some cases, the Goddess is mentioned, but her identity is clear given the location of the inscriptions in the sanctuary of Artemis, in other cases she is referred to as Artemis or Artemis Sardiane. These offerings, or at least some of them, appear to be contemporary with the cult images on the coins. During the period when this cult image of archaic and Asian origin emerged, the Lydian term “kauein” (καυεις) was revived at Sardis to name the priestess of Artemis (De Hoz, 2016: 213). On a stele of white marble dating back 2nd or 3rd century AD from Sardis, East Road, the inscription points out that

² ΒΑ ΚΡ ΑΝ ΘΗΚ ΕΝ, βα[σιλεύς] Κρ[οῖσος] ἀν[έ]θηκεν.

³ Ὅρος ἱερὸς {ἱερὸς} Ἀρτέμιδος ὁ τεθεῖς κατὰ τὸν γενόμενον περιορισμὸν ὑπὸ Μοσχί-ωνος καὶ Ἴλο[υ] καὶ Ποτάμωνος καὶ Ἴλο[ο]-υ στρατηγῶν.

Anto[nios?]", son of Philostratos, (dedicated the stele) to Artemis Anaeitis and Men Tiamou as ex-voto for his wife Glykonis⁴ (Petzl, 2019:122, plate 454).

The depiction of Artemis in Sardis coins, which is the most common group among numismatic finds, took place within a certain rule. As a matter of fact, this rule appears to be compatible with each other in BC and AD. When Sardis coins are examined, as of 133 BC, there is a bust of Artemis on the obverse and a depiction of Athena on the reverse. While Artemis is depicted with an arrow and a quiver on her shoulder in all of them, the depiction of Athena standing also bears common images such as palladium in her hand (Figure 2)⁵.

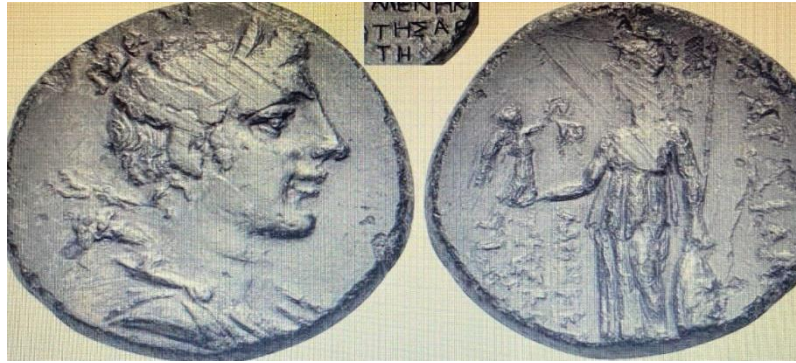

Figure 2. Bust of Artemis and standing Athena

AD Sardis coins, where we can find the reflection of Lydia's communication with neighboring cultures during the Roman imperial period, appeared with different names such as Artemis, Ephesia and Anaitis. Another element common to all of them is that Artemis is depicted together with Kore (Head, 1901: 259, no.145). For example, as a result of the cultural relationship with Ephesus, the Artemis Ephesia cult symbol on the left and the Sardis Kore on the right are depicted side by side on the back of a Sardis coin dated to the Commodus period, 177-192 AD (Figure 3)⁶. This coin is just a prototype for the ones to follow. On another coin dated the Caracalla period, 198-217 AD, Artemis Ephesia was depicted again, representing the alliance with Ephesus⁷. These coins are important since they reflect interstate politics between the nations.

Figure 3. Artemis Ephesia and Sardis Kore

On an example dating back to the Caracalla period, 198-217 AD, the Sardis Tyche on the back of the three of them, and it bears the Koren cult image and looks at the Ephesus Tyche opposite. The Tyce of Ephesus also

⁴ “Ἀρτέμιδι Ἀναεῖτι [καὶ] Μηγὶ Τιᾶμου Ἀντώ[νιος ?] Φιλοστράτου ὑπὲρ [Γλυ]- κωνίδος τῆς συνβ[ίου] εὐχὴν.

⁵ I am grateful to Mrs Dane Kurth from wildwinds for the permission to use 12 coins from this website: <http://www.wildwinds.com/coins>. Figure 2, GRPC Lydia 218 with permission of Roma Numismatics, 27, 230, AE 23. www.wildwinds.com, May 2016 <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

⁶ Figure 3, Weber 5906; Mionnet VI, 481; GRPC Lydia 462 with permission of wildwinds.com, ex Gorny & Mosch, Oct. 2012. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

⁷ The coin, BMC 215-216 with permission of Pecunem & Gitbud & Naumann, Dec. 2013. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

holds the statue of Artemis Ephesia in his hand⁸. Again, during the reign of Caracalla and on three coins of the same date, she was depicted with the name Artemis Anaitis, who was depicted together with Kore from Sardis. (Figure 4)⁹.

Figure 4: Korean cult image and Artemis Anaitis

On the reverse side of a coin belonging to Mastaura (near Nysa, modern near Nazilli, Aydın) (Strabo, XIV. 1.47; Sevin, 2001: 112), an important commercial city near the Menderes plain, dated to the 3rd century AD, Artemis is depicted with her twin brother, Apollo and her mother, Leto (Head, 1901: 160, plate XVII.7.; Üreten, 2007: 26, plate I.1.)

2.2. Demeter

Demeter (Δημήτηρ) is a Lydian goddess who has frequently been the subject of epigraphic and numismatic finds. Demeter, who symbolizes the fertility of the city on the coins and is associated with the Panhellenic myth about the abduction of Persephone to the city in question, is not just a symbol. Her cult is attested in a Lydian inscription from the 4th century BC, and reappears with the epithet “Karpophoros” (Καρποφορος) in an inscription dated to approximately 50 AD (De Hoz, 2016: 194). Pausanias mentions this epithet as representing the general characteristics of the goddess, meaning “the donor of fruits, grains and sheaves of crops” (8.53.7). Additionally, there are two honorific inscriptions on opposite sides of a white marble rectangular altar located northeast of the ancient city of Sardis, Sart Mustafa village, approximately 1 km west of Pactolus. One of these was dedicated to a priestess of Demeter Karpophoros (Greenewalt, Cahill and Rautman, 1987: 44–46; Petzl, 2019: 40, plate 337). On the remaining sides of the altar, it is possible to see two torches connected by a bow and a “kalathos” with a snake emerging on either side of the two torches. The inscriptions clearly refer the importance of the goddess Demeter in Sardis. For example, on the inscription, Demeter is mentioned as follows: “The People have honored Claudia, the daughter of Theogenes, priestess (kaueis), wife of Claudius Diodoros Lachanas, mother of Claudius Theogenes, Claudius Menogenes, and Claudius Diodoros, priestess of Demeter Karpophoros, who is dedicated here.”¹⁰(Petzl, 2019: 40, plate 337).

The epithet “karpophoros” of the goddess Demeter, understood as a result of the epigraphic finds, points to a most appreciated feature in the city of Sardis. Her cult is attested in nearby cities such as Pergamon, Ephesos and Dareiukome, 40 km northeast of Sardis. In addition to the iconography of the torches on the inscribed altar and the “cistamystica” (sacred-magic basket) (Polatçil, 2019: 1 ff.), numismatic iconography also probably refers to the celebration of mysteries. Demeter was used in the 1st century AD as a symbol of the productivity and wealth of the city of Sardis, in connection with Roman panegyrics, and as an element linking Panhellenic myths with ancient local traditions (De Hoz, 2016: 195).

⁸ The coin, Naumann Numismatic, Mionnet auction IV, 757, GRPC Lydia 535, Feb. 2016. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

⁹ Figure 4, Imhoof MG 34; GRPC 539, with permission of Münzen & Medaillen auction, April. 2003. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.) The others are GRPC Lydia 532 and 538.

¹⁰ Ὁ δῆμος ἐτείμησεν Κλαυδίαν Θεογένους θυγατέρα καυειν, γυναῖκα δὲ Κλαυδίου Διοδώρου Λαχανᾶ, μήτηρ δὲ Κλαυδίων Θεογένους καὶ Μηθ νογένους καὶ Διοδώρου, ἱέρειαν Δήμητρος Καρποφόρου, ἥτις ἐνθάδε καθιέρωται.

The numismatic finds in Sardis clearly show the importance of the goddess. A coin dated by Head (1901) to after 133 BC shows the figure of Dionysus on the obverse and Demeter on the reverse. Demeter is depicted standing and dressed, holding heads of grain in her right hand and a long torch in her left (Figure 5)¹¹.

Figure 5. Depiction of Demeter on the reverse

Demeter, who was represented with a veil, grain heads, and poppies until the 1st century AD, was supported by a scepter bearing the inscription *IEPA ΣΥΝΚΛΗΤΟΣ* and the bust of the senate on the obverse of the coins (Head, 1901, plate XXIV.17; Johnston, 1981: 46; De Hoz, 1916: 190, BMC Lydia 60). During the period when grain heads began to appear on Sardis coins, grain heads were depicted on the head of Octavia on the obverse, while on the reverse side, Demeter was symbolized as a goddess with a long chiton and flowing veil, riding on a chariot driven by two winged serpents. A crescent moon can be seen above the image of the goddess carrying a long torch in both hands (Figure 6)¹² (Head, 1901: 254, no.125; De Hoz, 2016: 190). The use of the chariot as Demeter's vehicle is a Roman motif first seen on Roman Republican coins from 76 to 48 BC (Linder, 1994: 123-124).

Figure 6. Bust of Octavia and Demeter holding a torch and driving a chariot with the moon symbol

In the 1st century AD, Apollonius of Tyana calls Demeter the goddess of Sardis. This goddess appears next to the head of Tiberius on coins and is indirectly associated with Livia and Octavia, and later alone in connection with the myth of the abduction of Persephone (De Hoz, 2016: 186-189). The coin, for example, dating back 17- 37 AD shows this relation. Tiberius, standing left, offering hand to turreted Tyche of Sardis kneeling right before him. Livia as Demeter seated right, holding scepter and grain-ears (Figure 7)¹³.

¹¹ Figure 5, BMC 61, with permission of Roma Numismatics, August 2013.
<https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.)

¹² Figure 6, RPC 2999; BMC Lydia 125, with permission of JF Richards, ebay: taterthecat, June 2009.
<https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.)

¹³ Figure 7, Imhoof, LS 4; RPC 2991, 14, with permission of Courtesy of the Münzkabinett, Berlin.
<https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.)

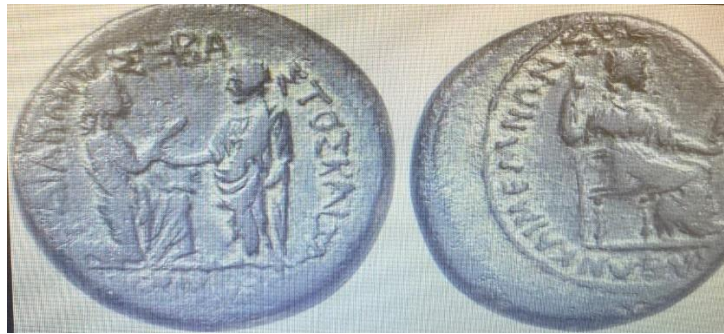

Figure 7. Tiberius and Demeter; Reverse, Livia as Demeter

However, on some other coins, the goddess Demeter is depicted standing, either supported by one or two torches or holding them, with snakes coiled at her feet or a snake emerging from the earth. On a coin from the reign of Antoninus Pius, Demeter directs a burning torch towards an open pit from which a coiled serpent emerges (Head, 1901: 349, no.143; BMC Lydia 138, plate XXVI.11). The connection between the numismatic iconography of Demeter and the Eleusinian myth at Sardis is revealed by the clear iconographic motif of the abduction of Persephone found on coins of Vespasian, Trajan, and again from the late 2nd century AD (Johnston, 1981: 50, no. 277; BMC Lydia 131; BMC Lydia 89, plate XXVI.1).

The image of Demeter in a chariot drawn by two serpents brought from Rome, the identification of empresses with her and the use of her attributes - especially the wheat head - in conjunction with the image of Tiberius are part of the typical Roman policy. The connection of this goddess with the Eleusinian myth develops as a vehicle of Hellenic representation in the 2nd and 3rd centuries AD and demonstrates a commitment to a general Greek culture shared with many other cities of Asia Minor (Prince, 2005: 115–24). For example, on the reverse side of a Sardis coin with the depiction of Julia Domna, there is a depiction of Demeter holding cornucobas, a torch and a snake on the ground (Head, 1901: 261, no. 154, BMC 154). The one with the common motif of all these coin depictions is the Sardis coin, dated to 235-260 AD, with the depiction of Valerian on its obverse. On the reverse, Demeter is depicted holding a torch in both hands and riding on a chariot driven by winged serpents¹⁴.

2.3. Kore

Another goddess who is claimed to have a cult during the Lydian period is Kore (Κόρη), which means "Young Girl-Virgin" and is the daughter of Demeter and is known as the goddess of (Buttrey et al. 1981: 9; Payne, 2019: 237). The name of Kore is mentioned in some epigraphic sources (Johnston, 1981: 13; De Hoz, 2016: 199). For example, two depictions of the goddess Kore, thought to have been dedicated to a community from Sardis in Rome, date to the end of the 2nd or early 3rd century AD. Although these images have been lost, the dedications still remain and the inscription that reads "θεῶν-Κόρην Σαρδιανοῖς" might be a good example. However, the name of Kore is not found in the epigraphy or on coins of Sardis until the late 2nd century AD, perhaps the beginning of the 3rd century AD. There is not a single testimony about Kore in Sardis in the literature. It is also unlikely that in the 2nd century AD the city chose a new goddess who did not have a long-standing tradition in the region as the symbol of the coins of alliances with other cities (De Hoz, 2016: 199, 213; Petzl, 2019: 244). However, despite the fame of the Artemis temple, information about the existence of the Korean temple is insufficient. It is stated that Sardis-Allahdiyen is a possible location of Kore's sanctuary (Petzl, 2019: 91). On a plaque of coarse-grained white marble with gray veins dating back 2nd century AD from Allahdiyen¹⁵, the inscription¹⁶ shows the importance of the goddess Kore as follows: "Apphion, the treasurer

¹⁴ The coin, BMC 154 and BMC 206, <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

¹⁵ It was found by H. Malay during his survey in 2009 and now is in Manisa Museum; see for the fragments assembled in Petzl, 2014, 301-3, with photographs p. 307 (SEG 64, 1193).

¹⁶ "Κούρης γαζοφύλαξ καὶ Πλουτέος Ἀπφίον ἔρξε ν αὐτῇ σῆμα τόδε καὶ τροφίμοισιν ἑοῖς, ν τοῖς καὶ ἔλευθερίην θῆκεν πάρος. Εἰ δ' ἀθεμίστως ν ἐνθάδε τις θάψη ἀλ- λοδαπὸν φθίμενον, ν ὡς ἀδ λιτρὸς τεῖσειε θεοῖσιν, π- ρόστατα Λυδῶν, ν οὐατόεν λειτρῶν ἐξ δέπας ἀργύρεον.

of Kore (Persephone) and Pluteus, had this tomb built for herself and for her foster children, to whom she had formerly bestowed freedom. If anybody unlawfully buries here a foreign corpse, he should, because he is a sinner, give to the gods as a fine, o head of the Lydians, a silver goblet with handles weighing six pounds.” Moreover, the inscriptions no. 411 and no. 452 clearly addresses the cult of Kore coming from Allahdiyen (Petzl, 2014: 229-230, plate 691).

There seems to be a lot of emphasis on Kore on Sardis coins. The fact that Artemis was not depicted on coins in the early Roman imperial period and the depictions of Demeter and her daughter increased (Buttrey et al. 1981: 9) may have caused this judgment. Its appearance in primitive form, whose appearance dates back to the 2nd century AD, can be seen on the coins of Sardis and other Lydian cities, precious stones and other works of art from the Roman period. The use of the goddess image identified with Persephone and Demeter on Sardis coins shows its importance. These coins contain a political feature, showing Sardis' close relationship with other cities. As a matter of fact, the first example of the type is thought to be a bronze coin with Marcus Aurelius on the obverse; and Kore on the reverse (Figure 8) (Head, 1901: cx, 391; Fleischer, 1973: 187-191; Buttrey et al. 1981: 8; Hanfmann, 1983: 92- 93). This coin depiction continued to develop and remain uniform throughout the century and became a Korean cult image. For example, the depiction of Tyche on the obverse of the Sardis coin dated between 198-244 AD. On the reverse side, Kore is depicted sitting and wearing a polos, with corn on her left and poppy seeds on her right (Figure 9)¹⁷. In another coin thought to belong to the same date, in addition to the same symbols, a crescent-shaped moon symbol was added in the upper right corner of the back¹⁸.

Figure 8. Kore of Sardis and Artemis of Ephesus

Figure 9. Tyche and Kore seated between poppy and corn

¹⁷ Figure 9, Mionnet IV, 676; Paris 1164B; Paris 1162, with the permission of Courtesy of Helios Auction 5, June 2010, lot 844. gallica.bnf.fr. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

¹⁸ The coin, Paris 1971.405i, Courtesy of the Bibliotheque Nationale, Paris. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

Games were celebrated in Sardis in honor of the goddess, whose sanctuary was thought to be located (Head, 1901: cx, 391; Fleischer, 1973: 187-191; Hanfmann, 1983: 92-93). The depiction of the Korean cult image on the Sardis coin dated 193-217 AD as between two temples surrounded by a star proves that it was the cult area of the goddess (Figure 10)¹⁹.

Figure 10. Julia Domna and Koren cult image between two temples

“Koraia Aktia” (Johnston, 1981: 13) and “Χρυσάνθινα”- Chrysanthina festivals (Head, 1901: cxiii; Buckler and Robinson, 1932: 82-83) celebrated in honor of Kore, were the subject of coins. A coin of Caracalla is accompanied by an inscription commemorating the festival of Koraia Aktia²⁰.

2.4. Kybele (Kuvava)

One of the principal goddesses of the Lydian pantheon was Cybele (Kybele) (Κυβέλη), Kybebe, or Kuvava, who was closely related to the Phrygian Cybele or Matar and other important female deities of Anatolia. Herodotus attributed her as the chief goddess of the city of Sardis and explained the importance of her cult (5.102). The name Cybele was not used in Sardis and the Lydian goddess should be referred to as Kybebe or Kuvava rather than Cybele. It is depicted as seated on a throne with frontal lion by her side (Berndt and Ersöz, 2013: 154. Petzl, 2019: 121, plate 453; Gürcüm, 2019: 224).

Kuvava is the Lydian name of the Anatolian Goddess Late Hittite Kubaba. Even the description of Kuvava is a continuation of the Anatolian Kubaba. It is known that there are many statue and figurine finds representing Cybele and that these are called Kuvala in the Lydian language (Hanfman and Ramage, 1978: fig. 9-10; Buttrety et al. 1981: 8). A marble piece dated to 560 BC, showing a goddess holding a snake in her right hand between two columns at the entrance of the temple (Hanfmann and Ramage, 1978: 42-43), should also be identified as Kuvava.

There is a small altar to the goddess Kuvava in the gold refinery area of Sardis, dated to 570-560 BC (Ramage, 1978: 2; Ramage and Craddock, 2000: 74; Berndt and Ersöz, 2013: 156-63). The corners of the original altar are decorated with sandstone lion statues. The lion is known as the sacred animal of the Anatolian goddess Kubaba and her Lydian manifestation Kuvava, and is also the symbol of the Lydian royal house (Herodotos, 1.84; Hanfmann and Ramage, 1978: 41ff; Munn, 2006: 120-125; Payne, 2019: 232-233). Among the elements reused in the Kuvava sanctuary are the lion statues (5th-4th centuries BC), the marble model of the Kuvava temple (c. 540-530 BC) and the above-mentioned votive stele depicting Kuvava and Artemis side by side (5th-4th centuries BC) (Hanfmann and Ramage, 1978: 43-51, and fig. 20-50). This votive relief carries a lion and tympanum, confirming the typical Anatolian goddess (Buttrety et al. 1981: 8.). Their varying dates suggest minimal use of the sanctuary from the mid-6th to the 4th centuries BC, including the Ionian Revolt. In fact, the reuse of spolia during the Late Roman period may indicate that the temple was still in use during the Roman period (Payne, 2019, p. 234). The presence of Kuvava's lion altar at the gold refining site serves to emphasize her role as patron of the gold and silver industry, and the existence of a small pottery piece bearing her name

¹⁹ Figure 10, Mionnet IV, 731-732; Paris 1251 with the permission of Courtesy of the Bibliotheque Nationale, Paris <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.)

²⁰ The coin, Mionnet IV, 754; Paris 1266. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

is also known nearby. Finally, her name appears clearly in a funerary inscription that addresses the trio of “Sántas, Kubawa and Mariwda,” that is, the “dark one.” This trio is reminiscent of the religious traditions recorded in Luwian hieroglyphic inscriptions (Payne, 2019: 240-241).

The depiction of virgins and men in procession at the temple of Kuvava suggests that they formed part of Lydian religion by 540–530 BC, but were also part of religious practices during the imperial period. Although it cannot be determined for sure whether these figures will be identified as priests and priestesses, it can be considered likely (Payne, 2019: 236). Kuvava cult image, on one of the Sardis coins dated 253–268 AD, there is a representation of Salonia on the left, and on the right, a depiction of Cybele sitting with a “patera” in her hand, her left arm leaning on a drum, and a lion standing on the left (Figure 11)²¹.

Figure 11. Salonia and seated Cybele with her lion

On another coin of Sardis dating back to the 3rd century AD, Cybele and Leto are depicted as "mother goddesses" on the reverse side. The crown made of towers on their heads, showing that they are the "founder and protector of the city", proves that they are mother goddesses (Üreten, 2007: 27-28). This coin actually points out the similarity in character between Kybele and Leto. This "mother goddess" similarity comes from the "maternal" feature they both have (Güler, 1986: 71).

2.5. Athena (Malia/Maliya)

The written existence of Athena (Ἀθηνᾶι) can be found in a new edition of a Lydian-Greek inscription found in Pergamon during the Attalos dynasty. However, this inscription led to the identification of a new Lydian goddess, Malia (Payne and Sasseville, 2016: 66-82). In this regard, Malia is believed to be the Lydian name of the Greek goddess Athena (Laroche, 1967: 243; Hawkins, 2013: 127-128). In fact, Hutter states that after the 4th century BC, Malia was identified partly with Athena, one of the Hellenic Goddesses, and sometimes with Artemis (Hutter, 2003: 231). As a French scholar, Emmanuel Laroche claims, Athena Polias, the protector god of many cities in Lycia during this period, was the Hellenic counterpart of Malia (Taracha, 2009: 173). There are traces that the tradition of Goddess Malia continued in Lydia. The “Malia stream” and the nymph named “Malis”, whose existence is proven in this region, can be considered as examples (Hutter, 2003: 232; Taşkın, 2015: 174-175). Additionally, a silver vase found at Pithom displays strong iconographic connections to Athena, but identifies the goddess by her Lycian name Mal[ija] (Barnet, 1974: 893 ff). In this context, it would not be wrong to say that before Hellenization, the Athena cult took a distinctly Lydian form within the Malia cult.

In fact, Malia, known as the Luwian goddess, gradually entered the Lycian and Lydian goddess group (Taşkın, 2015: 174-175). A piece of artefact from Lesbos, where cultural interaction is high, indicates that Malia was known there: “Malia has spun a fine thread.” Referring to the goddess with the name Lycia-Lydia proves that the cult of Malia transcended language boundaries. This claim can be further supported by a small find. The ivory female figurine found in Ephesus is a representation of a woman wearing a Lydian headdress and weaving (Akurgal, 1969: 99, fig. 17).

²¹ Figure 11, MC 210; Paris 1340; Babington 10 in NC 1866, with permission of Courtesy of the Bibliotheque Nationale, Paris. https://www.wildwinds.com/coins/ric/salonina/_Sardis_BMC_210.txt.)

The stele inscription from the Lycian city of Xanthos points to the goddess Maliya, who seems to have had a cult in her honor in Xanthos. The context of the references to her in this inscription suggests that she was considered primarily a warrior goddess. This possibility is also supported by his appearance on a sarcophagus lid in which he appears in a battle scene with the Amazons. Maliya almost certainly originates from the early Anatolian goddess who provides the origin of many personal and place names in Hittite and other Anatolian texts from the second and first millennia BC. The Hittite goddess Ma-a-li-ya (Barnett, 1974: 901; Bryce, 1983: 6) is also considered an Anatolian precursor of Malia in some Hittite texts²².

In some texts²³, this pioneer goddess, who emerged as a prominent Luwian goddess in the 2nd millennium BC, has a connection with water and was recognized as the river goddess (Hutter, 2003: 231; Serangeli, 2015: 376-88). Maliya also has the role of goddess of vegetation, especially wine and corn in some texts²⁴ (Hutter, 2003: 231) as “the mother of wine and grain” and it has the title of “The Malia of the Garden” in some modern sources (Taracha, 2009: 115; Taşkın, 2015: 171). It is also stated in a number of Lycian inscriptions that this goddess protects cities and tomb monuments such as Rhodiapolis (Payne, 2019: 242).

Although some ancient writers assert that the Greek literary tradition mentions the temple of Athena in the Lydian kingdom (Herodotus, 1.19–22; 1.92; Pausanias, 10.8.7), the cult of Athena seems not to have been very prominent in Lydia. As a matter of fact, the cult was not documented in inscriptions at Sardis until the Attalos dynasty (180-133 BC). Even during this dynasty, she was a goddess rarely mentioned, although she was common in Sardis. It is asserted that an inscription dating back to 166 BC found from Salihli and now in Manisa Museum (inv. no. 459) is the honor of the goddess Athena Nikephoros (Petzl, 2019: 9, plate 306, 10-11). In this inscription, which is about celebrations, competitions and sacrifice distribution, it is thought that the competitions were in honor of Athena Nikephoros and Eumenes II²⁵.

There is a typical depiction of the head of Athena on a Sardis coin dated to 246-241 BC during the Seleucid rule (Head, 1901: 30, no.30; 245, plate PI. xxv. 5; 254, no.161; Buttrety et al. 1981: 81, 66). The common element on Sardis coins dated to 133 BC and later is the head of Artemis on the obverse and the depiction of Athena standing on the reverse (Head, 1901, p.70, no.4; p. 243, no.53). For example, on the obverse of a Sardis coin dating to this period (Figure 2), we see a bust of Artemis carrying an arrow and a quiver on her shoulder, and on the reverse, we see a depiction of Athena standing, holding Nike carrying a wreath and carrying a spear and a shield. However, in 70 AD and later, the depiction of Athena continued on Sardis coins without the image of Artemis. For example, on the front side there is a bust of Athena wearing a helmet and with an aegis on her chest, on the back side there is a two-step tetra stela style temple, and nine stars in a circle on the pediment are depicted (Figure 12)²⁶.

Figure 12. Bust of Athena with helmet

²² KBo 27.108 iii 24, 27; KUB 12.44 iii 12; KUB 12.26 ii 21; KUB 12.44 iii 11; KUB 2.3 iii 33–35; KUB 35.135 iv 14–16; KUB 40.10.

²³ KBo 2.16 obv. 4, KUB 38.33 obv. 5; KUB 40. 101 obv. 8.

²⁴ KUB 2.13 iv 23–24, KUB 12.26 ii 20; KUB 12.44 iii 10–11.

²⁵ θιερωμένων ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὰ Παναθη[ν]αία καὶ Εὐμένεια, ἀφ’ ὧν ἀπὸ τῶν προ.

²⁶ Figure 12, SNG Keckman 378, with permission of Agora Auction, Aug. 2015, Lot 39-087, <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/Sardis/i.html>.

Additionally, on the reverse side of a Sardis coin dated to 81-96 AD, there is a depiction of Nike and a seated Athena, holding a spear and placing her arm on a shield (Figure 13)²⁷. This position of Athena is not common for the succeeding Athena figures. The following depictions are always standing. For example, during the 2nd-3rd century AD Sardis coins, it is common to depict standing Athena carrying a spear and her left hand on the shield next to her. However, the Sardis coin dated 198-217 AD, in which she is depicted as Athena carrying a patera, is one of the most striking one (Figure 14)²⁸.

Figure 13. Nike and seated Athena carrying a spear

Figure 14. Athena standing holding a patera and a spear

3. Conclusion

Lydia appears as a region where many religious traditions interacted and influenced each other not just once but many times. For example, the depiction of Greek mythological scenes on the Kuvava temple model coincides with the Greek account of the extensive contacts of the Lydian kings of the Mermnad dynasty with the Greek world. Additionally, the adoption of Anatolia's inherited lion goddess motif through Lydia Kuvava in many Ionian cities are other examples of the Lydian cultural mosaic. In this case, it would be more correct to ask whether the undoubted Hellenization of Lydia was also a means for the transmission of eastern traditions

²⁷ Figure 13, RPC II 1320; Paris 1225; Mionnet IV, 703-704; SNG Munich 515; Johnston Sardis 279, GRPC Lydia 400, with permission of https://www.wildwinds.com/coins/ric/domitian/RPC_1320.txt.

²⁸ Figure 14, Mionnet IV, 742; Paris 1261 ("Caracalla"); GRPC Lydia 575, with permission of Forum Ancient Coins, online store., May 2014. https://www.wildwinds.com/coins/ric/elagabalus/_Sardis_Mionnet_IV_742.txt.

to the Greeks. There is no single model that fits all available evidence, and each goddess in the pantheon has a different story. It is clear that the relationship between cultures in contact is complex and the interaction is multifaceted. Moreover, it is thought that the obstacle to tracing the transmission of traditions inherited from Anatolia from the Late Hittite cultures to early Lydia was the elusive nature of the Early Lydians.

Artemis, whom the Greeks called the mother goddess, was also accepted as a very important goddess for Lydia, an Anatolian civilization. The joint Artemis-Cybele stele in Sardis is the oldest known archaeological find depicting the goddess. Although it is in Anatolia, it is the prototype of the Greek goddess Artemis. Also, this stele shows the mother-daughter relationship of two goddesses. Existing epigraphic finds between the 6th and 4th centuries BC show that her name changed to Artimuk or Artimus. Again, the inscriptions show us that the temple of Artemis was an important economic and social sanctuary. A piece of inscription on a boundary stone found in Igdecik Castle states that this stone is the sacred stone of Artemis' domain. The continuity of the Artemis cult dates back to the 2nd century AD. This situation manifests itself in the importance given to the priestesses of the cult. The existence of various Artemis cults with different local names in pre-imperial Sardis attracts attention. Among these goddess variants frequently mentioned in Greek and Roman sources, the similarity of Lydian Artemis to Ephesia is obvious. The depiction of Artemis on the Sardis coins, which present the largest archive among Lydian numismatic finds, appears to have two separate characters, BC and AD. In BC fashion, a bust of Artemis, depicted with an arrow and a quiver on her shoulder, is accompanied by Athena on the other side. The goddess, who appears with different names on AD coins, reflects the cultural and political relations of Lydia during the Roman imperial period. Especially the frequent presence of the image of Kore suggests that the characteristics of Artemis may have been transferred to this goddess.

As a Greek goddess, Demeter came to the fore with the epithet "Karpophoros" in Sardis epigraphic finds, first in a Lydian inscription of the 4th century BC and later in another inscription dating to 50 AD. In a recent study, one of the inscriptions on the altar found in a village called Sart Mustafa confirms this epithet and states that it was dedicated to a Demeter priestess with this epithet. The goddess, who was also the subject of Sardis coins, appeared as a prototype goddess carrying heads of grains, poppies and a torch in her hands until the 1st century AD. After this date, it became a symbol representing the wealth and prosperity of the city. The striking depiction of Demeter with Roman motifs depicts the mother goddess dressed in long chitons, driving a chariot driven by winged snakes, and carrying a torch in her hand. This depiction model, which lasted until the next century, is also associated with the abduction myth of Persephone.

Known as the daughter of Demeter and the goddess of vegetation, Kore's dominance in Lydian syncretism dates back to very late dates. The temple, which is thought to be the sacred area of Kore and can be seen in inscriptions dated to the end of the 2nd century AD, points to the Sardis-Allahdiyen region with new studies. Inscription samples dating back to the 2nd century AD on a find from this region have been accepted as the most important epigraphic finds showing the existence of the Korean cult in the region. In this period, when it was understood that the influence of the Artemis cult was decreasing, Kore's influence on Sardis coins increased, just like her mother Demeter. Since these coins have a political character that reflects Sardis' close relationship with neighboring cultures, Kore is depicted side by side with other goddesses. A Sardis coin dating to the late 2nd century AD and the beginning of the 3rd century AD is perhaps the best example of Kore's influence. This coin, which contains the Korean cult image depicted between two temples and the Koraia Aktia inscription, is unique in that it shows that this was the sacred area where festivals and games were held.

Cybele, an Anatolian goddess, was called Kibebe or Kuvava in Lydian syncretism. The goddess, whose activity is thought to have started in the 6th century BC, is similar to the Late Hittite goddess Kubaba, and her representation is present in the Lydian art. Additionally, the presence of lion statues in a Sardis altar dating back to the same century also points to the goddess's sphere of influence. The fact that this altar is a gold refinery area further strengthens the importance of the goddess. The Artemis-Kuvava joint stele proves that the Lydian religion is a cultural mosaic. The goddess who began to appear on Sardis coins in the 3rd century AD is the seated Kuvava, depicted with a lion next to her. The fact that the symbol of the Lydian royal house is the lion and that this goddess temple was also used in the Roman period shows the extent of Kuvava's influence. Kuvava, who was depicted in a very early period within the scope of archaeological findings, is rarely seen in epigraphic and numismatic finds, suggesting that the goddess was not considered politically important during the Roman imperial period. The only finding showing Kybele's effectiveness is her depiction with Leto on a Sardis coin dating 3th century AD. Judging by the feature of the crown on both of their heads, it is understood

that they are mother goddesses, and this feature actually coincides with the prominent feature of "being a mother" in both of them.

Although ancient Greek sources mention the temple of Athena in the Lydian Kingdom, findings about the goddess cult in Sardis are not available until the Attalos dynasty. The inscription found in Salihli shows the existence of the Athena cult. Moreover, another inscription from this period indicates that the goddess Athena was a Lydian goddess named Malia. Malia, who was actually a Luwian goddess, must have been called the Lycian and Lydian goddess over time. As a matter of fact, some archaeological findings in Lesbos and Xanthos confirm the name Malia. Additionally, there are even sources that mention the Hittite goddess Maliya as the forerunner of the goddess Malia. This goddess, known as the Luwian goddess, came to the fore with her roles as the protector of vegetation, wine, grain and finally the protector of cities.

As for numismatic data, the depiction of Athena with Artemis is common on BC Sardis coins. Holding a Nike statue carrying a spear and shield, and a wreath, Athena is depicted partially different from the AD Sardis coins. As a matter of fact, the bust of the goddess, who is no longer seen with Artemis, appears with a helmet. In the following years, Athena, who was generally standing, came to the fore as the goddess carrying a spear and a shield.

We think that the evidence indicates that the archaic image on the coins identifies Artemis, and thus she remained the mother goddess of the city during the Imperial period, at least until the end of the 2nd century AD. It is true that some Korai games have been attested in numismatics and epigraphy since the time of Caracalla, and that the archaic image of the goddess appears on a coin next to an agonistic painting with the inscription Korai Aktia. Her cult and presence as the symbol of the city changed during the Imperial period in Asia Minor, and replaced by Kore under the influence of the cult of Demeter, which is evidenced in Greek coins from the 2nd century to the 1st century AD and in Greek epigraphy from the 1st century AD. However, the epigraphic findings available for Kore are very few.

Changes in coin iconography are indebted to changes in style and art, to political and propaganda motifs, as well as to the process of religious syncretism that occurred during the Imperial period and peaked precisely in the second half of the 2nd century and the 3rd century AD. What limits our knowledge of Lydian religion is not only the changing coins and the quantity of surviving text documents but also the type of inscriptions. The limitations and obstacles present limited information in determining the importance of goddesses in Lydian syncretism. The problems of interpretation raised by literary, epigraphic and numismatic sources regarding the identity of the mother goddess of the Lydian kingdom may have led modern scholars to propose different, sometimes contradictory, alternatives.

As a result, a picture of Lydian religious traditions emerges at the intersection of Anatolian and Greek traditions. The fact that female gods are very active in the pantheon actually seems to be more suitable for Anatolian motifs. It has become clear from the findings that the goddesses were mostly in the Greek sphere of influence and their importance changed over time after the interaction of their cults. The truth of which of these goddesses is the mother goddess seems relative. The findings obtained show their importance according to the periods. Artemis and her relationship with Demeter and Kore is a very clear example of the evolution of an archaic cult during the Imperial period and its appropriation and adaptation by the city's cult and self-representation policies. Although it is known that the Anatolian goddesses Cybele and Maliya were in the Lydian pantheon, the available findings are not satisfactory enough to indicate that they were mother goddesses. Thus, in light of the available numismatic and epigraphic findings, it is highly likely that Artemis was the mother goddess of Lydia. The fact that a Greek goddess could be a mother goddess in Lydia, an Anatolian civilization, is quite compatible with the Lydian cultural mosaic. Moreover, we believe that the problem of the mother goddess will become more clear with the findings obtained through further studies on the goddesses in Lydian syncretism.

References

- Aelian. *Varia Historia (Various Histories)* (Trans. Thomas Stanley). University of Chicago.
- Akurgal, E. (1962). The early period and the golden age of Ionia. *AJA* 66, 369-79.
- Barnett, D. R. (1974). A silver-head vase with Lycian inscriptions. E. Akurgal and U. B. Alkim (Ed.), *Mansel'e Armağan (Mélanges Mansel) (893-903 pp.)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Berndt-Ersöz, S. (2013). Kybele on fire! The Significance of the goddess in the Ionian revolt. A.-L. Schallin (Ed.), *Perspectives on Ancient Greece: Papers presented in celebration of the 60th anniversary of the*

- Swedish institute at Athens ActaAth-8 22 (153-171 pp.). Stockholm: Editorial Committee of the Swedish.
- Bryce, T. R. (1983). The arrival of the goddess Leto in Lycia. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1-13.
- Buckler, W. H. and Robinson, D. M. (1932). *Sardis VII, Greek and Latin Inscriptions, Part I*, Leiden, Brill.
- Butler, H. C. (1922). *Sardis I: The Excavations, Part 1: 1910–1914*. Publications of the American Society for the Excavation of Sardis 1. Leiden, Brill.
- Buttrey, V. T., Johnston, A., MacKenzie, K. M. and Bates, L. M. (1981). *Archaeological Exploration of Sardis-Greek, Roman, and Islamic coins from Sardis*. England: Harvard University Press.
- Cahill, D. N. (2010). *The Lydians and their World, Exhibition Catalogue* (Ed.). Istanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cahill, N. (2014). *Sardis 2013*. H. Dönmez (Ed.). 36. *Kazı sonuçları toplantısı 2. Cilt (413-30 pp.)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Carruba, O. (2002). Cario natri ed egizio ntr 'dio'. G. Neumann, M. Fritz & S. Zeilfelder (Ed.), *Novalis indogermanica: Festschrift für Günter Neumann zum (75-84 pp.)*. Geburtstag, Graz: Leykam.
- Cook, B. F. (1990). Greek inscriptions. J. T. Hooker (Ed.), *Reading the Past: Ancient Writing from Cuneiform to the Alphabet (259-319 pp.)*. London: British Museum Press.
- Çelgin, G. (1986). *Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Danielsson, O. A. (1917). *Zu den lydischen Inschriften*. Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- De Hoz, M. P., Sánchez Hernández, C. P. and Valero, C. M. (2016). The Goddess of Sardis: Artemis, Demeter or Kore, between Tarhuntas and Zeus polieus: cultural crossroads in the temples and cults of Graeco-Roman Anatolia. M.-P. De Hoz, J.P. Sánchez Hernández and C. M. Valero (Ed.), *Colloquia Antiqua 17 (185-224 pp.)*.
- Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica, (Library of History)* (Trans. C. H. Oldfather). Loeb Classical Library. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Euripides, *Bacchae (The Tragedies of Euripides)* (Trans. T. A. Buckley). London: Henry G. Bohn.
- Evans, DeRose, (2017). Cultural memory, Artemis and «Kore»: The coins of Sardis during the Second Sophistic. *NAC 46*, 1-21.
- Fleischer, R. (1973). *Artemis von Ephesos und Verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien. Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain 35*. Leiden: Brill.
- Greenewalt, C. H., Cahill, D. N. and Rautman, M. (1987). The Sardis campaign of 1984. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research Suppl. 25*, 13-54.
- Gusmani, R. (1964). *Lydisches Wörterbuch, mit grammatischer Skizze und Inschriftensammlung*, Heidelberg: C. Winter.
- Gusmani, R (1971). Le religioni dell'Asia Minore nel primo millenio A.C. Tacchi Venturi, P. and Castellani, G. (Eds.), *Storiadellereligioni (295-341 pp.)*, vol. 2 (Turin).
- Gürçüm, B. H. (2019). Searching for the heritage in Anatolia: Lydian Habrosyne. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi (1)2*, 216-238.
- Hanfmann, G. M. A. (1983). On the Gods of Lydian Sardis. R. M. Boehmer and H. Hauptmann (Ed.), *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens: Festschrift für Kurt Bittel (219-31 pp.)*. Mainz, von Zabern.
- Hanfmann, G. M. A. and Walfbaum, C. J. (1969). Cybele and Artemis: Two Anatolian goddesses at Sardis. *Archaeology 22*, 264-69.
- Hanfmann, G. M. A. and Ramage, N. H. (1978). *Sculpture from Sardis: The finds through 1975. Sardis Report 2*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hanfmann, G. M. A. and Mierse, G. E. (1983). *Sardis from Prehistoric to Roman Times: Results of the Archaeological Exploration of Sardis 1958–1975*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hawkins, S. (2013). *Studies in the Language of Hipponax*. Hemen Verlag: Bremen.
- Head, B. V. (1901). *Catalogue of the Greek coins in the British Museum 22*. London: British Museum.
- Herodotus: *The Histories* (Trans. A. D. Godley). Cambridge: Harvard University Press.
- Heubeck, A. (1959). *Lydiaca: Untersuchungen zu Schrift, Sprache und Götternamen der Lyder*. Erlangen, Universitätsbibliothek.
- Hutter, M. (2003). Aspects of Luwian Religion. H. Craig Melchert (Ed.), *The Luwians (211-280 pp.)*. Leiden: Brill.
- Johnston, A. (1981). *The Greek coins, Greek, Roman and Islamic coins from Sardis*. Buttrey, T.V., et. al, (Ed.), *Archaeological Exploration of Sardis Monograph 7 (1-89 pp.)*. MA.
- KBO: *Keilschrifttexte aus Boghazköi*. (Heft 1 vd.). Leipzig 1916-23 (Heft 7 vd.). Berlin 1954 vd.
- Kerschner, M. (2006). Lydische Weihungen in griechischen Heiligtümern. Alessandro Naso (Ed.), *Stranieri e non cittadini nei santuari greci, Atti del convegno internazionale (253-291 pp.)*. Studi Udinesi sul Mondo Antico 2. Studi udinesi sul mondo antico 2. Gassina, Le Monnier Università.

- KUB: *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*. Berlin 1921 vd.
- Kurth, D. Lydia- Sardes coins. <https://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/sardes/i.html>. (2023, November 9).
- Laroche, E. (1967). Comparaison du louvite et du lycien. *Bulletin de la Societe de lingwstique de Pans* 62, 46-66.
- Lebrun, R. (1987). Problemes de religion anatolienne. *Hethitica* 8, 241-62.
- Lindner, R. (1994). *Mythos und Identität: Studien zur Selbstdarstellung kleinasiatischer Städte in der römischen Kaiserzeit* (No. 9). Franz Steiner Verlag.
- Malay, H. and Petzl, G. (2017). *New Religious Texts From Lydia*. Österreichische Akademie der Wissenschaften: Wien.
- Munn, M. H. (2006). *The Mother of the Gods, Athens, and the Tyranny of Asia: a Study of Sovereignty in Ancient Religion*. Berkeley: University of California Press.
- Pausanias, *Graeciae Descriptio, (Description of Greece)* (Trans. W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod). Cambridge, MA: Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd.
- Payne, A. (2019). *Native Religious Traditions from a Lydian Perspective*. S. Blakely, B.J. Collins, S. Tusa and L. Urquhart (Ed.), *Proceedings of 'Religious Convergence in the Ancient Mediterranean (231-248 pp.)*. Conference 23-26 June 2016 Palermo, Atlanta.
- Payne, A. and Sasseville, D. (2016). Die lydische Athene: Eine neue Edition von LW 40. *Historische Sprachforschung* 129, 66-82.
- Petzl G. (2014). *Leben abseits der Zentren. Religion und Kultur im ländlichen Lydien*. J. Fischer (Ed.), *Der Beitrag Kleinasiens zur Kultur- und Geistesgeschichte der griechisch-römischen Antike (301-307 pp.)*. Akten des Internationalen Kolloquiums Wien, 3-5, Wien.
- Petzl, G. (2019). *Sardis: Greek and Latin Inscriptions Part ii: Finds from 1958 to 2017*. England: Harvard University Press.
- Polatçil, H. (2019). *Laodikeia'da Bulunan Hellenistik Dönem Sikkeleri (2002-2018 yılları..*, (Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Polyaenus, *Strategemata, (Strategems)* (Trans. Richard Shepherd).
- Price, S.R.F. (2005). *Local Mythologies in the Greek East*. Howgego et al. (Ed.), *Cybele: Étude sur les transformations plastiques d'un type divin (121-122 pp.)*. Bibliothèque des universités du Midi 13, Bordeaux.
- Oettinger, N. (2015). Apollo: Indogermanisch oder nicht indogermanisch?. *MSS* 69, 123-44.
- Ramage, A. (1978). *Lydian houses and architectural terracottas. Monograph 5-Archaeological exploration of Sardis*. G. M. A. Hanfmann, S. W. Jacobs and J. A. Scott (Eds.), USA.
- Ramage, A. and Craddock, P. T. (2000). *King Croesus' Gold: Excavations at Sardis and the History of Gold Refining, Archaeological Exploration of Sardis, 11*. London: Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Press.
- Roller, L.E. (1999). *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele*. Berkeley/Los Angeles/London.
- Serangeli, M. (2015). *Heth. Maliya, lyk. Malija und griech. Athena, Der antike Mensch im Spannungsfeld zwischen Ritual und Magie*. C. Zinko and M. Zinko (Ed.), *Grazer Symposium zur indogermanischen Altertumskunde (376-388 pp.)*. Graz, 14-15, 2013. Grazer Vergleichende Arbeiten 28. Graz: Leykam p. 376-88.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Sina, A. Cult of Artemis in Lydia and choir of Lydian girls: A political evaluation. Ergün Laflı and Gülseren Kan Şahin (Ed.), *Archaeology and history of Lydia from the early Lydian period to late antiquity, Colloquia Anatolica et Aegaea Congressus internationales Smyrnenses IX (105 p.)*, İzmir.
- Steuding, H. (1919). *Griechische und römische Götter- und Heldensagen*, Berlin.
- Strabo, *Geographica, (Geography)* (Trans. H. L. Jones). Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Taracha, P. (2009). *Religions of Second Millennium Anatolia*. Harrassowitz Verlag, Weisbaden.
- Taşkın, S. (2015). Bir Anadolu/Ege/Luvi tanrıçası: Malia/Maliya ve izleri (Maria'nın adı). *İstanbul Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 169-176.
- Tekin, O. (2016). *Ionia and Lydia. Part 1 of The Yavuz Tatis Collection. Sylloge Nummorum Graecorum Turkey 10*. İstanbul.
- Üreten, H. (2007). Tanrıça Leto: Lydia sikkeleri üzerinde. *SDÜ Fen Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (16), 25-40.
- Vernant, J. P. (1985). Le Dionysos masqué des Bacchantes d'Euripide. *L'Homme* 25, 31-58.
- Weiss, P. (1995). *Götter, Städte und Gelehrte, Lydiaka und 'Patria' um Sardeis und den Tmolos, Forschungen in Lydien*. E. Schwertheim, (Ed.), *Asia Minor Studien 17(85-109 pp.)*. Bonn, Habelt.

Xenophon, *Anabasis*, *Xenophon in Seven Volumes*, 3. (Trans. C. L. Brownson). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
